

ન્યુઆરી ૧૯૪૮ : બર્ષ પહેલું : આઠ હસમો.

મુલ્ય બાર આના

જાપાદક  
 ઈશ્વરલાલ ર. દવે  
 દક્ષિણીયોજક  
 શાંતિ  
 ગોવિંદલાલ ધ. દ.

અમને જણાવતી આનંદ થાય છે કે 'જીવન-પ્રકાશ'ના વાચકોને ખૂબ જ ઉપયોગી એવો એક નવો વિભાગ આ માસિકમાં શરૂ કરવાનું નક્કી થયું છે. 'જીવન-પ્રકાશ'ના વાચકો, ચાલકો અને પ્રકાશકો તેમજ 'જીવન-પ્રકાશ' બંધુ મંડળના સભ્યો તરફથી અવારનવાર આવતી માનણીઓ પરથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે 'જીવન-પ્રકાશ' એમને સૌને ગમ્યું છે અને ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડ્યું છે. મોટા ભાગની એવી દૃષ્ટિ છે કે પોતાની રાજની જરૂરિયાતો સતોષી શકાય એ મટે જુદી જુદી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓને આ કદાચે દ્વારા સંપર્કમાં મૂકવી. આ વસ્તુ પર વિચાર કરતાં અમે 'આપની જરૂરિયાત' એ નામનો વિભાગ શરૂ કરીને એ પાનામાં નાચેતાં દેશી હેઠળ એમની દેશી વિગતો જાહેરમાં મૂકવાનું ઠરાવ્યું છે. આશા છે કે સૌ આ અનુકૂળતાનો લાભ ઉઠાવશે :

### નોકરી-એકએ છે

આ દેશી નોંંછેનો દેશી જાહેરાતમાં નોકરી સોધનાર પોતાની હાથકામી અને કેવી નો રી કરવા છટે છે તે જણાવી શકશે.

### જગ્યા ખાલી છે

આ વિભાગમાં વ્યાપારી પેટીયા, કંપનીઓ, કારખાનાં, સંસ્થાઓ અને અન્ય એકાંત પોતાને ચાં ખાલી થયેલ જગ્યા પૂરવા માટે કેવલ સાહસની જરૂર છે તે દેશીના જણાવી શકશે.

### વેચવાનું છે

આ વિભાગમાં જે કાંઈ વસ્તુ (જમીન, મકાન, મશીનરી, ફર્નિચર વગેરે) વેચવાની હેય તેની દેશી વિગતો જાહેરમાં મૂકી શકાશે.

### ખરીદવું છે

અહીં કાંઈ વસ્તુ ખરીદવા છતાંનાર દેશીમાં પોતાની જરૂરિયાત જણાવી શકશે

'જીવન-પ્રકાશ' બંધુ મંડળના સભ્ય હોય એટલે કે વાર્ષિક રૂ. ૧૦ [પહેલે રૂ. ૧૫ અથવા મીટીંગ રૂ. ૨૦] ટાકાત્તમ અને સભ્ય-રી બનીને જેઓ 'જીવન પ્રકાશ'ના આદ્ય-સભ્ય થયેલ હોય એવાને જ આ પાના પર પોતાની માગની મુજબની તક મળશે એમને પાતે ભરેલ જાહેરાત એટલા રકમ એમની નવદેશનામાંથી વાળી જઈને આ માસિક રી મટે તેવી સરવડ તો આપેલ છે જ નહિ ઉપરાંત આ સરવડ પણ મળશે. જગ્યાના પ્રેમાર્થમાં માસિક પોતાની સરવડ મુજબ જે વિગતો પ્રકાશમાં મૂકશે. આવી દેશી જાહેરતો મટે નામનો અર્થ એક જાહેરના બે આના મળવામાં આવે છે [સરવડની વીસ અઢારો એક વાર્ષિકમાં 'સભ્ય' જેથી જરૂરિયાત મુજબ જ એકાંત ઉપયોગમાં થાય. વીસ અઢારના (સપ્ત નહિ) એ આના હેમે ગણીને પોતાની દેશી જાહેરાત રાધિ છતાંની રીક્ટો માગની મળશે. એક બીજીની રીક્ટો કરે જેથી સમસ્યાની જરૂરિયાત ધસવાત વાચકોને આ રીને સીધા સંપર્કમાં મૂકી દેવાનો આશય છે, જના જેમને પોતાનું નામ-કામ ન આપવું હોય તેમને અમે 'બાકસ નંબર આપીશું. એમની સ્વાય પહેલાંજાવું અર્થ એમનું માલકવાનું. એનો જગ્યા જેટલો હેય તેનો ફરક પત્ર સાથે જાણી રીક્ટો ખીની જાહેર છે.

આજે જ 'જીવન-પ્રકાશ'ના કાનક-સભ્ય બનીને આ જાહેરાતો સાત ઉઠાવે

જીવન-પ્રકાશ દાયરિય : રાણપુર (કાઠિયાવાડ-B. S. Ry)

આ માસિક સ્વાયમ મુદ્રાલય, રાણપુરમાં બી તરમીક ખુલ્લામાં ગ્રંથોમાં છાપું અને જીવન-પ્રકાશ-કાપીય મટે બી માહત્તવાત ધનેશર દેવને ત્યાંથી પ્રકાશ થયું.

### લેખ પુનર્લેખ

જીવન-પ્રકાશ જેવા દૈનિકી વ્યખિ આ દેશીય નીજે પોતાની જરૂરિયાત (જીવનસાધી) મારીતી દેશીમાં મૂકી શકશે.

### મૂડીનું રોકાણ

કોઈ પંખામાં મૂડી રોકવા છતાંનાર અગર કોઈ ધંધામાં મૂડી રોકે જેવા જાનીમાર સોપાનીર પોતાની જરૂરિયાત આદી મૂકી શકશે.

### સ્કોલરશીપ અને મદદ

શિષ્યવૃત્તિ, જેટલી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓ અને કાંઈ ગ્રંથ મદદ જેટલી હોય એવી વ્યક્તિઓ તેમ જ શિષ્યવૃત્તિ આપનારો અને દુર્બલને મદદ આપવા છતાંનાર આદી પોતાની વિગતો મૂકી શકશે.

### પત્ર-મંચી

પત્રવ્યવહારથી એકબીજાના પરિચયમાં જાણવું હોય તે પોતાનું પત્ર નામ-કામ, કંમેર અને સ્થાનનાં વિષય આદી જાહેર મૂકી શકશે.

# આટલું ખાસ મનન કરો

## કે

જ્યારે પણ તમે તમારા પહેલી વખતના અગર વધારાના  
વીમાનો વિચાર કરો ત્યારે કેનેડાની મહાન કંપની "ક્રોન  
લાઈફ"ની ઓછામાં ઓછા પ્રિમિયમે વધુમાં વધુ રક્ષણ  
આપતી અત્યંત સુંદર યોજનાઓનું મનન કરવાથી જરૂર  
તમોને લાભ થશે.

● ચાલુ વીમા ડૉલર ●

૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦.૦૦

ચિંહના વડા એનેજર.  
ડી. ડમહ્યુ. બ્રુક



ચિંહના ડે. વડા એનેજર  
સી. ડી. શાહ

ચિંહની વડી ઓફિસ

ફોરો ક્રાઉન્ટન, કોટ, સુબર્બ

ટે. નં. ૨૯૦૪૧—૨૯૦૪૨

# Freedom from Suffering



As one nears the shores of America, coming from across the Atlantic, one of the most inspiring sights is the Statue of Liberty. It not only serves as a cheering beacon to the mariner, but also symbolises the hopes of millions of downtrodden humanity who have left the Old World for the freedom of a new life in a new clime—freedom from want, from fear and from oppression.

Of all freedoms, however, the greatest is the freedom from disease. The healthiest—rich or poor—for want of this freedom are changed to sick and diseased whose lives become useless to themselves and to the world. Freedom from disease is therefore the greatest freedom which everyone should strive for.



Cipla Laboratories are devoting their full time and attention to the production of high-quality drugs and medicines for the relief of mankind, thus striving for Freedom from disease. In quality, efficacy and high standard of production of drugs and medicines Cipla is equal to the world's best. Scientific methods of and constant research lead to This is the motto followed by

*Cipla*  
REMEDIES

## EQUAL TO WORLD'S BEST





# જીવન પ્રકાશ

૪૫૧ પહેલું • અંક ૧૧૨૦ • ૧૯૭૮

સા. મ. ગ્રી.

તંત્રી સરનામું

લેખો, અનુલેખન માટેનાં પુસ્તકો,  
પદ્યોમાંના પત્રો, સંપાદકીય સ્વચ્છ-  
નાઓ ઉત્પાદિ મોકલવા માટે તંત્રીનું  
નવું સરનામું નોંધી લેવા કૃપા કરવી:  
તંત્રી : 'જીવન-પ્રકાશ',  
હાપરિયા મેન્શન, રામનગર,  
સાબરમતી (અમદાવાદ)

ક્રમાંક :	વિભાગ :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧	'જીવન-પ્રકાશ'નું પહેલું પાનું	...વિશ્વ-રહસ્યની શોધમાં	...મદરિ રારિક	૭૩૩
૨	શબ્દ વિભાગ	...અગિયો મોરલી સિંહ ચતો	...શ્રી. ત્રિભુવન વ્યાસ.	૭૩૬
		...અનંત જીવન	...શ્રી. કુસુમાદર	૭૩૬
		...પરાજિત	...શ્રી. ભારતર કે. વ્ય.સ	૭૩૬
		...રવરજીવ સાધના	...શ્રી. વાસુ	૭૩૬
૩	સમયના પ્રવાહમાં	...હું જોઉં છું	...શ્રી. હરસનદાસ માણેક	૭૩૭
		...કાદૂન : પ્રસન્નો મહુપરેગ	...શ્રી. 'શનિ'	૭૩૭
		...કાદૂન : સોનાનાં છાં	...શ્રી 'શનિ'	
૪	કોશ : રાજદોમાં અને રેખામાં	...પાકિસ્તાન પંચિ વાં પછી	...શ્રી. 'નારદ'	૭૪
		...કાદૂન :	...શ્રી. 'શનિ'	
૫	સ શોધન	...ઉગર માળવીના દુહા	...શ્રી. 'પ્રવાસી'	૭૫૨
૬	આ માસની નાદિશ	...ભીમ પરાક્રમી લાધારામ	...શ્રી. કેશવલાલ કા. જાની	૭૫૩
૭	આ માસની નવમિકા	...પેશાવર એક્સપ્રેસ	...શ્રી દીનાનાથ મહેતા	૭૬૧
૮	જીવન-સૌરભ	...યુવાન યોગી	...શ્રી 'અનિલકુમાર'	૭૬૬
૯	દરરેખા શાસ્ત્ર	...નખ અને હાથ	...શ્રી. જંદાપન શાહ	૭૮૦
૧૦	સર્વ વિજ્ઞાન	...શ્રી ગંધીબાબાના ચમત્કાર	...શ્રી. ડાહ્યાલાલ જાની	૭૮૩
૧૧	જીવનમાંથી જડેલું	...કાજરી અંકારિ	...શ્રી 'શશિન' ઓઝા	૭૮૭
૧૨	નિજાન અને શોધખોળ	...પુત્ર કે પુત્રી ?	...શ્રી 'નિકમ'	૭૮૫
૧૩	ક્રિતાત્વ અને કસોટી	...પાંચરાપોળ	...શ્રી. ઉચિરલાલ દવે	૭૮૬
		...આને 'અશિષ્ટતા' કહીશ ?	...	૮૦૦
૧૪	ગુજરાતનાં જાજારોમાં	...	...વિદ્યાપત્ર નિભાગ	૮૦૨
		...સીપદા	...	૮૦૪
૧૫	આપણા-મંડળના સમાચાર	...	...	૮૦૬
૧૬	નર્મ ગણતર	...સિદ્ધવિદાર	...	૮૦૭

તંત્ર-વાહકો

તંત્રી :

સહ-નિયંત્રક :

સંપાદક :

ઉચિરલાલ ર. દવે એમ. એ.

'શનિ'

ચોક્કસદાસ 'ધ. દવે



જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારનું અધ્યતન માસિક

## વિશ્વ-રહસ્યની શોધમાં

[યુગ જ્ઞાતની ભૂમિ લેખાતા તિબેટમાં લામા સાધનો એક જ્ઞાન-પ્રકાશ-ઉત્ખાન સંવાદ]

લેખક : મહર્ષિ રોરિડ

[એક યુગ એવો હતો કેન્ધ્યાર દિ'દમાં વિશ્વરહસ્યોના દર્શાઓ રહેતા હતા. સમયાંતરે એ યુગજ્ઞાન અતિ પિરત બ્યભિઓને જ રહુ અને તેમણે પણ હિમાલયવાસ સ્વીકાર્યો. આજે તો જગતભરમાં તિબેટ જ એવી રહસ્યભૂમિ છે કે ત્યાં યુગવાસી યોગીઓ અને લામાઓ એ યુગજ્ઞાન મળે છે. હાલમાં જ ભેટનું આવશ્યક થયું તે સ્થિતિ કલાકાર મહર્ષિ રોરીડે હિમાલયનો નિવાસ સ્વીકારીને વિશ્વના પરમ રહસ્યોનું સંશોધન કર્યું હતું. બીજે વ્યાપેલા, તેમના એક લામા ભેટેના સંવાદના સ્વરૂપે, તેમણે વિશ્વરહસ્યો પર પ્રકાશ ફેંક્યો છે. એનું સાચું તારતમ્ય તો તદ્દતિવે જ સમજી શકશે.)

‘લામા, મને શંખસની રહસ્યકથા કહો.’

‘તમે પાશ્ચાત્ય લોકો શંખસ વિશે કશું જાણતા નથી, જાણ્યા માનતા પણ નથી. તમે માત્ર કુતૂહલથી પ્રશ્ન પૂછો છો અને વધુ આ પવિત્ર રહસ્યવ્યાર કરો છો.’

‘લામા, હું શંખસ વિશે નિર્ધારક પૂછતો નથી. સંજય લોકો જુલુ જુલુ નામે આ એક જ તરખે આશયે છે. અમારા વૈજ્ઞાનિકો વિશ્વના આ પરમ અમરકારની શોધમાં પડ્યા છે. કારણે હી કારણે બોદ્ધ મહોમાં ધૂમતો દતો ત્યારે તેને શંખસનું જ્ઞાન હતું. તારા લામા પાસ-હીન પ-રીના પુરતક ‘શંખસનો માર્ગ’નું સાધન તર યુનવેરિટી કર્યું છે. અને જાનીએ છીએ કે આવાં યુગે પ્રતીકો પાછળ મહાન સત્યો છુપાયે છે. જિજ્ઞાસુ વૈજ્ઞાનિકોને કાલચક્ર વિશે મળ્યુંવા ખૂબ ઉત્તર છે.’

‘એમ કેમ હોઈ શકે? તમારા પાશ્ચાત્ય લોકો અમારાં મંદિરોને પવિત્ર સમજતાં નથી. અમારાં પવિત્ર પૂજાર્થાનોમાં તેઓ ધૂમપાન કરે છે. અમારાં ધર્મને અમારા જીવન-આદેશને સમજવાની કે માન આપવાની તેમની વૃત્તિ નથી. જે પ્રતીકોનો અર્થ એમને સમજાતો નથી તેના તરફ જોઈને તેઓ દરો છે અને તેની મરકરી બીચારે છે. અને તમારાં મંદિરોમાં આવીએ તો અમારી વર્તણૂક આવી ન હોય. કારણ કે તમારા મહાન બોધિસત્-સમવાન-દર્શિ એ અમારે મન એક મહાન વિભૂતિ છે. એમનો દયા અને પવિત્રતાનો આદેશ અંગે ન જ ધિક્કારીએ.’

‘લામા, તમારા ધર્મને ધિક્કારનારા દરો તે તો અજ્ઞાન અને ખૂબ છે. જીવનકલ્યાણના સર્વ ઉપદેશો આશય છે. જેનામાં શુદ્ધિ છે તે કોઈ પવિત્ર સ્થળને માન આપ્યા વિના નહોં રહે. લામા, તમે એમ કેમ કહો છો કે પરમ કૃપાળુનું મંદિરનું રહસ્ય પશ્ચિમને વ્યગ્રાત છે? તમે એમ કેમ માને છે કે પશ્ચિમમાં અંગે શંખસ વિશે કશું જાણતા નથી?



‘લામા, મારા પોતાના મેજ પર કાલચક્ર પડ્યું છે. એ કાલચક્રનું જ્ઞાન ભગવાન અતિય દિવ્યમાંથી આપ્યા હતા. હું જાણું છું કે કોઈ મહાન આત્માને તે તૈયાર થઈ ગયાં ‘કાલચક્ર’નો સાદ સંભળાય છે તો તે શંખલનો સાદ છે અને જાણીએ છીએ કે ક્યા તાલ સામાએ શંખલની - મુખાકાત - લીધી હતી. શુ તેજાનના મંથ શંખલનો બાલ માર્ગની મને માદિતી છે. શંખલ વિશેનું મેત્રિસીચન ગીત હું જાણું છું. દમણી જ એક યુવાન મેંગોલીઅન લામઃએ શંખલ વિશે એક નવું પુસ્તક લખ્યું છે હું જાણું છું.’

આ સાંભળીને લામા વેપક દષ્ટિએ જોઈ રહે છે. પછી કહે છે: ‘મહાન શંખલ સાગરની જે પેલે પાર-દૂર સુધે છે. એ સમર્થ સ્વર્ગીય પ્રદેશ છે. એને આપણી પૃથ્વી સાથે કશી લેનાં દેવા નથી. તમે પૃથ્વીના લોહા એમાં ચા માટે રસ લો. છો કેટલાક સ્થળોમાં જ, માત્ર દૂર ઉત્તરે તમે શંખલનાં તેજસ્વી કિરણો જોઈ શકો.’

‘લામા, શંખલના મર્દિમાંથી હું વાકેફ છું. આ અગ્રય પ્રદેશની વાસ્તવિકતાની’ મને ખબર છે. તેમજ પાર્થિવ શંખલની વાસ્તવિકતાની જે મને ખબર છે. અને જાણીએ છીએ કેટલાક મહાન લામાઓ શંખલ તરફ ગયા હતા; એ માર્ગે તેમણે અમુક જ પ્રકારનું વાતાવરણ નિહાળ્યું હતું; છુર્મત-લાંભો ગયા ત્યારે તેમને તદ્દ સાક્રિયા ને શ્રમ માર્ગે કોઈ અમણ સદચર મળી ગયા હતા. શંખલની સીમાઓ પર સરોવરોમાંથી મીઠું લઈ જતી પોહોવાળા પકાડી માણસો એક પ્રવાસીએ જોયા હતા. ઉપરાંત જે પોતે શંખલનાં અંજી સીમાસ્તંભોમાંથી - એક સ્વેત સીમાસ્તંભને જોયા છે. એટલે માત્ર સ્વર્ગીય શંખલની વાત મને ન કહેતા: પરંતુ પૃથ્વી પરના શંખલની વાત પણ કહો. કારણ કે તમે જાણો છો તેમ હું પણ જાણું છું કે પૃથ્વી પરના શંખલને સ્વર્ગીય શંખલ સાથે સંબંધ છે. અને આ સંકળ દ્વારા બંને જગત પરસ્પર સંબંધ ધરાવે છે.’

લામા હવે શાંત થયા. અર્ધ ધીરેલાં પોપચાવાળી આંખોએ તેમણે અમારા ચહેરા તપાસ્યા. અને છે: સંધ્યા સંધ્યે તેમણે કહેવાનું શરૂ કર્યું: ‘વસ, સમય આવી રહ્યો છે-એ. પ્રાચીન ધર્મ-જ્ઞાન વંશી પાણું ઉતરેથી દક્ષિણમાં પ્રસારે તેનો સમય આવી રહ્યો છે. સત્યનો શબ્દ જે પ્રાપ્તગયાથી શરૂ થયો હતો તે પાછો ને જ સ્થળે જશે. જ્ઞાન તિમેટને ઊઠી જશે અને દક્ષિણમાં તેનો ઉદય થશે. ખરેખર, મહાન પ્રસંગો આવી રહ્યા છે. નમે પશ્ચિમમાંથી આવી છે, છતાં જે તમને શંખલનું જ્ઞાન છે. એ કેટલું મોટું પરિવર્તન મળ્યું? કદાચ રિગ્ડન-જેપોનું પ્રકાશ કિરણ સર્વ દેશોમાં પહોંચ્યું છે.

‘શંખલના ઉચ્ચાચ પ્રદેશ પર હીરાની જેમ પ્રકાશ ચમકે છે. માનવ-કલ્યાણ માટે સતત ને અવિશ્રાંત ચમકીલ રિગ્ડન-જેપો ત્યાં છે. એની આંખો કદી બંધ થતી નથી. એનાં જીવંત અરીસામાં તેને પૃથ્વીના તબેય કાળનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. એનું વિચારબળ સર્વ દૂર દૂરના પ્રદેશોમાંથી અસર કરે છે. એને માટે અંતરનો કોઈ અવરોધ નથી એ ગોચ્ય માનવીને તરત જ સદાય કરે છે. એના પરમેશ્વરપ્રકાશનું તેજ ગમે તેવા ગદ અંધકારને વિદારણ સમર્થ છે. જે કોઈ કલ્યાણને પથે નિયરે છે તે બધાને મદદ કરવા માટે એની અદ્યતન સમૃદ્ધિ તે આપે છે. માનવીનાં ક્ષોં પણ તે જલસાવી શકે, અદ્યતન: પણ...’

‘લામા, મને લાગે છે કે તમે આ મેત્રેયની કથા કહો છો: હું કહું છું તે યથાર્થ છે કે નહીં?’

‘જુઓ, આવી શ્રમ વાત આપણી ઉચ્ચારાય નહીં! ઘણું ઘણું એનું છે કે જે પ્રકટ ન થઈ શકે ન થયું નેહમ્. ઘણું ઘણું એનું છે કે જેને અવાજમાં ન ઉતારાય. શબ્દમાં આપણે આપણા વિચાર પ્રકટ કરીએ છીએ. શબ્દ ઉચ્ચારીને આપણા વિચારને આપણે જગતમાં વહેનો મૂકીએ છીએ અને તેમાંથી કેટલી મોટી દાનિ થાય એ ખબર છે? પૂર્વનિર્મિત સમય પહેલાં જે કોઈ શ્રમ રહસ્ય પ્રકટ થઈ જાય તે અકસ્મત તુલ્ય પહોંચાડે. આવા વગર વિચાર્યા કાર્યમાંથી મહાનમાં મહાન કટોકટી ઉપરિચન થઈ જાય. જે રિગ્ડન-જેપો અને મહાન મેત્રેય તમારે માટે એક જ હોય, તો જાણે દર્શા. મેં તો એનું કહ્યું નથી!’

‘શંખલના નિવાસીઓ ધણા છે. માનવ-કલ્યાણ માટે કેટલાયે નવાં બળો અને સિદ્ધિઓ ત્યાં તૈયાર થાય છે...’

‘લામા, પ્રાચીન ધર્મો કહે છે કે હવે શામા સમયમાં માનવોને નવી શક્તિઓ આપવામાં આવશે. આ ક્યન સાચું છે?’

પ્રેમનિયત અને તૈયાર થયેલી વસ્તુઓ મદાન અને અસંખ્ય છે. પવિત્ર ગ્રંથો દ્વારા દર દરના તારા-  
ઓના રહેવાસીઓ અને તેમના જ્ઞાન વિશે આપણે જાણી જાણીએ છીએ. એ જ જગ્યાએથી આપણે સાંભળ્યું છે:  
‘કાણું લોદ-પદ્મી; અસિ અને ધુમાડા કાઢતા લોદ-સર્પો; ભગવાન તથાગતે એ જગ્યાનું ભવિષ્ય બાંધ્યું હતું.’  
‘શામા, જે મદાન યોદ્ધાઓએ અવતાર લીધો છે, તે સંજ્ઞાની પ્રવૃત્તિઓ પશુ આ પૃથ્વી પર નહિ થાય ?’  
‘દેવે રથો યશે-અર્ધો તેમ જ સ્વર્ગમાંથી. અંધારને નિદારવા માટે જગ્યાએ કલાલુકારી બળો એક  
સાથે ઉપરિચિત થશે. જે કોઈ આ મદાન કાર્યમાં મંદ કરશે તેને શત ગણી ખરેશે. મગશે અને તે આજ  
પૃથ્વી પર, આ જ જન્મમાં. સંજ્ઞાના દુરમનો-પાપીઓને આ જન્મમાં જ નાશ થશે, કારણકે તેમના પર  
રાખવામાં આવતી દવાની દબે મર્યાદા આવી ગઈ છે.’

‘શામા, અને જાણીએ છીએ કે પાન-ચેન-રિન પેચિનું સર્વજન સન્માન ધાપ છે. અને જાણીએ  
છીએ કે દુનિયાના સર્વ દેશોમાં મોત બોદો નહિ પરંતુ સર્વ લોકો ભગવાનને ઝોળાએ છે. એમ પશુ  
કહેવાય છે કે ભગવાનના અવતરણ પહેલાં એમના આગામી પ્રવાસની બીજામાં કીચી વિગતો તેમણે  
મંત્રણાઓમાં નક્કી કરી હતી અને તેનું જ્ઞાન સર્વ યોગીઓને થઈ ગયું હતું. અમને ખબર છે કે તેમને  
અને તેમના અનુયાયીઓને માર્ગમાં અનેક જોખમોનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.

એકંતરે દ્વંદ્વાસમાં એમના પર દુરમનો તૂટી પડવાની તૈયારીમાં હતા. એનામાં એકાએક બરફ વર્ષાવાથી  
દુરમનોનો માર્ગ અંતરાષ્ટ્ર ગયો. બીજે દિવસે પાન-ચેન-રિન પેચિ પર્વતમાળા વચ્ચેના સરોવર પાસે આવી  
પહોંચ્યા. મોટી મુશ્કેલી ઊભી થઈ હતી. દુરમનો નજીકમાં હતા. નાસવું હોય તો સરોવર આખું ચે ફરી  
ફરીને જતાનું હતું. ભગવાન પાન-ચેન-રિન પેચિએ સમાધિ કરી. સમાધિમાંથી આદેશ મળ્યો, ઊડીને  
તેમણે અનુયાયીઓને એ સરોવર તીરે જ રાત ગાળવાનો હુકમ કર્યો. એક અસાધારણ પ્રસંગ બની ગયો.  
રાતે બરફ વર્ષી અને સરોવર પર બરફ છવાઈ ગયો. વહેલા પ્રભાતે, અંધારું હતું ત્યાં જ તારી શામાએ  
તેમના અનુયાયીઓને જસદીથી ઉપચવતો આદેશ આપ્યો. અને ત્રણેય અનુયાયીઓ સાથે દ્વંદ્વામાં દ્વંદ્વા  
રસ્તે ખરેખરના સરોવરની વચ્ચે યહને તેઓ પસાર થઈ ગયા. સ્વારમાં દુરમનો આગળ ત્યારે સુદર્ન  
કિરણોએ બરફ ઝોળાળી નાખ્યા હતા. દુરમનોને માટે લખ્યા રસ્તો જ રહ્યો હતો. એમ હતું જ ને, વાડું ?  
‘ઝોક્કસ; એમ જ હતું. પાન-ચેન-રિન પેચિને એની યાત્રામાં ભગવાન સંજ્ઞાની સહાય હતી. બપોરે  
ઉત્તર તરફ એ જતા હતા ત્યારે એમણે અનેક અદ્ભુત નિશાનીઓ જોઈ હતી.’

‘શામા, ઉદાન-દાવનથી બહુ દૂર નહિ એવે રથો બપોરે અમારો મુકામ હતો ત્યારે એક મોટું  
કાણું ગાંધ એમ ઊડતું જોયું. અમારો મુકામની દક્ષિણ બાજુએ કેંક અગ્રકનો સુંદર પદાર્થ ઊડતો હતો. તે  
દિશામાંથી તે પસાર થયું. આ સાંભળીને શામાની આંખો ચમકી. તેમણે ઉત્સુકતાથી પ્રશ્ન: ‘ત્યારે તમે  
મહિરમાં થાય છે તેવા ધૂપની સુવાસ અનુભવી હતી ?’

‘શામા, તમે બેરાબર કહ્યું એ પત્થરના પ્રદેશમાં, જ્યાં દૂર દૂર સુધી કોઈનો વસવાટ નથી એવા એ  
પ્રદેશમાં અમને પ્રધાને ઝોડા સાથે આ મનોરમ સુવાસ આવી હતી. આનું કેટલેય વાર બન્યું હતું. આવી  
સુંદર સુવાસ અમે આ પહેલાં કદીયે માણી નહોતી. મને કીધું જાંબુ યાદ છે કે બપોરે હું દિંદમાં હતો ત્યારે  
મારાં એક મિત્રને ત્યાં આવા પ્રારાના ધૂપની સુવાસ મેં અનુભવેલી.’

‘વત્સ, તમને સંજ્ઞાનું રહસ્ય મળ્યું છે. એ કાણું ભયંકર ગીંધ તમારો શરૂં છે. અને તે તમારા કાર્યનો  
વિનાશ કરવા આવતું છે. પરંતુ આ ચમકાવ પદાર્થ રથે સંજ્ઞાનું તમને જબરે સંસ્પર્શ થયો છે. આ સકિત  
સંદેહ તમારી પાસે જ રહે છે, પરંતુ તમે તેને કંગેશાં જોઈ શકના નથી. કવચિત જ તમને સમજા બનાવ  
વવા તેમજ માર્ગદર્શન આપવા તે દરમિયાન છે. આ પ્રકાશિત પદાર્થ કઈ દિશામાં જતો તમે નિહાળ્યો ? જે  
દિશામાં તે જાય તે દિશામાં તમારે જવું. તમે અને જે પવિત્ર સંબોધ્યાર કહ્યો તે કાલજીવ બપોરે દાહ  
સાંભળે છે ત્યારે તેણે સમજવું કે સંજ્ઞાને ‘માગ’ એને માટે ઘુસી ગયો છે. જે નાંધી એને એ ધર્મે-આદેશ

સંભાળામ ત્યારથી તેણે બરાબર સાવધ રહેવું, અને યાદ રાખવું કે હવે એને ભગવાન રિંગન જેપોની સહાય મળે છે. માત્ર તમારે યાદ રાખવું કે ભગવાન કેટકેટલી રીતે સહાય કરે છે. ઘણી વાર માનવીને ખબર નથી હોતી કે ભગવાન રિંગન-જેપો તેને, અમુક સ્વરૂપે સહાય કરી રહ્યા છે અને તેથી તે સહાયનો ઈન્કાર કરે છે. માટે એમાં ખાસ સાવધ રહેવું સમજીને ભગવાનની સહાયને સ્વીકારી લેવી.

૫૫

## જાગિયો સોરઠી સિંહ સૂતો !

ગિર ગિરનારની બાળીઓ આશરી,  
રાહ મચવી રહ્યાં જાગણી આકરી,  
ઠેક ઝીલા પિશાચી રહે આશરો—

પ્રાનિત નિજ ધામમાં બાળી સૂતો !

અંગ મરડી અને પ્રોઠ કરી ગળના, જાગિયો સોરઠી સિંહ સૂતો !

દુઢભી ધોરતાં ગડગડયાં જાગનાં,  
વીર જમકી રહ્યાં રીંચનાં જંગમાં,  
મતનની બીટનો સિંધુડો જંગમાં—

સાંભળી સવ' જીક્યા સૂતો !

અંગ મરડી અને પ્રોઠ કરી ગળના જાગિયો સોરઠી સિંહ સૂતો !

મેઘ ને 'શાય' ભર ચિત્ત ચક્રચૂરમાં,  
રામ દેએ ભર્યા 'ભારતી નરમાં',  
ધર્મથી ખાસ આ યુદ્ધતા પૂરમાં—

મેરતા એમને કેવ દૂતો !

અંગ મરડી અને પ્રોઠ કરી ગળના જાગિયો સોરઠી સિંહ સૂતો !

દેવ દાનવ તણા મોર સંઘામથી,  
ધમધમી જીકશે પીઠ ધરતા તણી,  
અરિ કળોની બધી પુષ્ટતાને હણી—

ફરકશે વિજયી પક્ષ દિગ્ગી જાયો !

અંગ મરડી અને પ્રોઠ કરી ગળના જાગિયો સોરઠી સિંહ સૂતો !

—ત્રિભુવન બ્યાસ

૫૬

## અનંત જીવન

(અ-ધારા)

માંઝાં મેં ને જાણેરો અનુપમ ફિતિના તેણે રહેરો અધુરી !  
સ્વપ્નાદર્શો છું રહેરો શુનિદ્રાન તણા સાધના કીધી પગ્યા !  
આગા અંગાર નેજે વિદ્યુત છે ખાકની બાણી રાગત સન્ધ્યા  
સાતલો રહેતી અક્ષા જીવન ફિત તણે-મુરલુ કારે ગધુરી,  
સાનેથી અનન્તો પરમ પ્રજાતિ ધના નામ રોપાન ઉર્ધ્વ.

—કુમ્ભાર

## પરાજિત

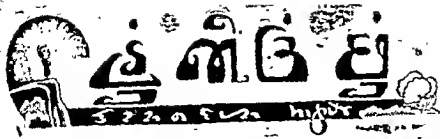
દાર્પી કું કંઈ ખાહ ને પાણી એ મેળતી ખરે  
પરન્તુ રીતને દાર્પી પાણી ત્યાં મેળતું હશે !

—ભાસ્કર કે. બ્યાસ

## સ્વરાજ્ય સાધના

સુમદ્રા, સત્ય, ધૈર્ય, શિવ, દેહાદર્, ભૂતવતી,  
સાધના, સાધ્ય. મંદુદિ, મેતા, સ્વાર્ણ, સન્ધ્યા  
સોમ્ય, સુભિ, યતંગ, સ્વાધ્યાય, મુતિ, મેરના,  
સાધીએ સ્વાધ્યે સ્વત્ય સાચી સ્વરાજ્ય સાધના

—આર્ય



સમકાલીન ધરનાઓનો  
સમીક્ષા કરતી લેખ-  
માળા—શ્રી. 'શનિ'નાં  
કાર્ત્તવ્ય સાથે

## ‘સરસ્વતીચંદ્ર’કારની આર્થવાણી સાચી ઠરી

**દેવ.** સાક્ષર શ્રી. ગોવર્ધનરામ મધ્યરામ  
ત્રિપાઠીએ પોતાની મુખસિદ્ધ મહાનવસ સરસ્વતીચંદ્ર  
લા. ૪૫માં દિવના રાજવીઓ માટે એક ભવિષ્ય-  
વાણી બ.ખેલી. કાઢે કરીને એ રાજવીઓ ખિચના  
ઉમરાવો જેવા બની જશે: મુગટ અને રાજદંડની



‘આ દાણીરંદોરોના  
આપણા રાજ્યમાં દાણી  
ક્યાં છે?’  
‘કેમ વળી? આપણા  
કાંડોના બાપાના બાપાના  
વખતમાં દાણી દગો જ  
તો!’

### એ હિંચો ગયા!

સાથે સંકળાયેલી કાઈ પણ સત્તા તેમની કને રહેશે  
નહિ, એવી એ આર્થદલિમંત્રમ નવસંધિભાવની  
માન્યતા હતી. એ માન્યતા અને એ ભવિષ્યવાણી  
સાચી કરવાની પહેલી એપાણીનો આપણે આ  
મહિનામાં દીડી. મધ્યપ્રાંતના છરીસ અને એવિ-  
સ્સાના પંદર એમ કુલ એ.ગુજરાલીસ રાજવી-  
ઓએ, સમયને વર્તીને પોતપોતાની રાજસત્તાઓનાં  
રાજ્યામાં સરજર પડે અને ચાલે ધરી દીધાં. આ  
રીતે કુલ અરધા લાખ ચોરસ માઈલ જેટલો  
વિસ્તાર, કુલ ૮૦ લાખ માંસુસોની વસતી સાથે,  
રાજકીય દૃષ્ટિએ, દિવં સંઘની ધરની સાથે એક-  
રૂપ બની ગયો. એમને વંચીવટ દવે મધ્ય પ્રાંતની  
ગયા એવિરસાની પ્રાંતીય સરકારોને દસ્તક રહેશે;

અને એ એ.ગુજરાલીસ રાજવીઓ દવે દિંદો  
સંધવા ‘પેન્શનરી’ બની રહેશે. બ્રિટિશ છરટ  
છનિયા કંપનીએ અને પાછળથી બ્રિટિશ સરકારે,  
પોતપોતાના વખતના કેટલાય રાજવીઓને રાજ્ય-  
ભારથી મુક્ત કરીને પેન્શનો ગાંધી આપ્યાં હતાં, જે  
તેમના વંશચારસોને આજ દિવસ સુધી, આક્ર.દ  
પ્રત્યક્ષ દિવં સરકારને દ.ય પણ મળ્યા કરે  
છે. આ એ.ગુજરાલીસ રાજવીઓના વંશચારસોની  
જવાબદારી પ્રથમ પણ આ રીતે બંધ સરળતા  
પૂરકે ઉકાલી ગયો છે. આવા રાજવીઓના દાયમાં  
રાજતંત્ર રહેવા દેવા કરતાં એમને આમ નિષ્ઠા  
કરીને બેઠાં: રોટલો ખવાડ્યા કરવો એ અર્થિક  
દૃષ્ટિએ પણ કરકસરમયું છે એવો અત્યાર સુધીનો  
અનુભવ છે.

આ એ.ગુજરાલીસ રાજવીઓએ આપું કહી-  
પણું પણું વેળાસર ભરીને એક કાંકરે અનેક  
પદ્ધતિઓ ગાયાં છે. એ.ગરની પંદરથી પછી દિંદમાં  
બેઠેલ નવા મુજર્માં રાજવીઓને માટે રથાન જ નથી.  
કે.ઇ વડેલા જરી તો કાઈ મે.ઇ જશે, કાઈ રવેન્ડાએ  
કાનભરી રીતે વિદાય લેશે તો કાઈ ધક્કા ખામને ચાલ્યા  
જશે, પણ જરી ગધાવ. હતીસપદ અને એ વિરસાનો



કે.ઇ વડેલા જશે તો કાઈ મે.ઇ: કાઈ માનમયાં  
જશે, તો કાઈ ધક્કા ખામને.

રાજવીઓ રવેન્ડાએ અને કાનભરી રીતે વહેતા  
વિદાય થયા છે: એટલે અજો રેશને માથે તેમણે  
પણ પણ યાદચો છે અને પેનાની નેમજ પોતાના  
વંશચારસોની જવાબદારી નેમજાણ પણ તેમણે કરી

લીધી છે. તેમની પ્રગ્ન પશુ હવે સુખી અને તેઓ પશુ હવે સુખી. હવે પોતાને આમ આનાવાયે લાધેલી નગરાશનો સુદુપયોગ તેઓ દેશસેવાના કાર્યમાં કરશે તો દેશના જીવુરજીવનમાં ઝળકવાની તક તેમને ખીળ કરતાં સ્વાભાવિક રીતે જ વધારે છે; નદિતરેય ગ્રીષ્મીથી ચોમેર ઘેરાયેલા આ દેશમાં ગર્ભશ્રીમંતાઈનું સુખી જીવન ગાળવું એ પશુ કે આછો દલાલો નથી, તેમને માટે !



## કલાચ જીનાગઢ અને કાસ્તીરને પશુ નિઝામની ધૂપ્યાં તહીં આવે !

હતીસગઢ અને ઓરિસાના રાજવીઓના આ કલાપશુની પાંખે શૂકતાં ઢિંદના સૌથી મોટા

રાજવી નિઝામની એવકુશી ખૂબ લાયકર રીતે ઘેરી અને અળખામણી લાગે છે ! આસાફજી ખાનદાનના આ નખીરાએ ઢિંદ સંધની નાય અંતે રવીકારી તો ખરી જ, પશુ તે ધૂવાધૂવ યદને અને અનેક ધમપણા કરીને, વળી અધૂરી અને તે ય દક્ત એક વરસને માટે ! એવા મનમાં તો એમ જ છે કે અત્યારે તો ભાંતું સંકેસવા દો. પછી આગે આગે ગોરખ મળે ! અણી ચુકયો સો વરસ જીવે ! નિઝામને તો અત્યારે અણી ચુકવાની હતી, તે તેવો ચુકવી ! હવે એક વરસ જેવડું વરસ પડ્યું છે. રિયાસતની પ્રમળા પંદર દશ જેટલી એટલે કે કુદલે પચ્ચીસેક લાખ જેટલી મુસ્લિમ વસતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનો દાવો કરતી મઝલિસ-હકિયાદ-ઉલ-મુસલમાન તેની પાંખે છે. એને તો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરશે. મઝલિસનું સ્વપ્ન દરિયાઈ દિંદમાં પાકિસ્તાન સ્થાપવું છે. "હું જવાબદાર સાસન-તંત્રમાં માનતો નથી !" એમ જહેંગીઝ મઝનાર, અને ખીતે કાંદે આઝમ બનવાનાં સ્વપ્ન સેવનાર કસમ રજવી એવા મઝલિસનો પ્રમુખ છે. દલાલાની ધરતી ઉપર નિઝામી, આપણી ચાચાન



પાંખા બે કરોડની હિંદુ પ્રજા તો નિઝામને મન ભાજપાલો જ છે !

આંધ્રુ રહે તો જ તેમનાં છોકરાં ધૂધર રમી રાંધે, એવા નવખો અને નુવાખઝાદાઓનું ગણ છે. દીનને નામે, સાચા કે ખોટા વચ્ચેનો વિવેક પીસારીને અધળીયાં કરનાર ઝૂંટી ધર્મોધના છે. દારૂગળા અને સબસરંગમ તો પોતાને ખુલાતાસાની ધરતીના ગમે તે-ખૂણામાંથી મળી રહેશે એવી ખાનરી છે. અશકયને પશુ શક્ય બનાવે એટલી અદગક ધનસંપત્તિ છે. એટલે નિઝામ એમ માને છે-કે બાંદ મહિનાની અંદર તો પોતે એટલો સખળ યદ જશે કે દિલ્હીને પશુ તેની સ.મે. મેસને પડવાની દિમત નહિ રહે ! અને ખીણું તો-છે-કાણે ? પ્રજા-પોણા બે કરોડની હિંદુ પ્રજા-તો નિઝામને મન, ભાજપાલો જ છે !

પશુ નિઝામની આ સ્વપ્નસદિ વાસ્તવિકતાથી જેટલી દૂર છે તે આપણે ફક્ત બે-જ દગીકતો ઉપરથી જોઈ રહીએ છીએ. રિયાસતની પ્રમળીય ફેમિસે નિઝામે આપણે સુધારાઓ રીકાયાં નથી. આજગ વધીને, મુંઝાઈમાં મળેલી એ ફેમિસની કારોબારીએ અસદકાર અને સત્ય પ્રદના જંગની ધી.પણા પશુ કરી દીધી છે. કાયકમગાં પહેલું સ્થાન કર ન. લેવાના આ-દેશને આપવામાં આવ્યું છે. રયામી રામાનંદ તીથે અને એમના સાથીઓ નિઝામીને નાખૂંદ કરવા માટે ફેસરિયા કરવા સુધી

તેવાર છે; પશુ તેમની પાંખે દેદ કરોડ જેટલી બિનમુસ્લિમ જનતા છે અને એ જનતા હિંમતિદિન વધુ ને વધુ જાગત યત્નાં ગ્રંથ છે એ જોતાં, પોતાના ધ્યેયની સિદ્ધિને માટે કેટલિયાં કરવા જેટલી દેદ પણ તેમને નહિ જતું પડે ! ૧૯૧૯ માં જનરલ ડાયર "બ્રિટિશ સરકાર જાગરદસ્ત છે-હું તમને ચાંચડની પેટા ચોળા નાખીશ" એવી ઉદત વણી અશ્રુતસરની પ્રમળે સંભળાવતે હતે; ૧૯૪૨ માં, ચર્ચિલ, "દિલ્હી ધરતી ઉપર આજે જેટલા રૈમિકા છે, તેટલા પૂર્વ



કદી નેહાતાં." એવું આશ્રિત આગતી સદાને આશ્રિત બ્રિટિશ માસિકપત્રના સુદીર્ઘ જીવનની ખાતરી ઉત્તરતો હતો, અને ૧૯૪૭ ના આગસ્ટની પંદરમીએ તો યુનિયન જેક ન્યૂ દિલ્હીનાં શાહી મહેલના પુરજ ઉપરથી સમગ્ર દેશ ઉતરી ગયો !

તો નિઝામની તાકાત તો બ્રિટિશ હકુમતની તાકાતની સરખામણીમાં-એક પાસે સોયના નેટલી પથ્થુ નથી, અને રવામી રામાનંદ તીથને ગંધીનું નહેરુ-સરદારની પેઠે, બહારની લેજમાન કુમકની આશા વગર લગવાનું થેં નથી !

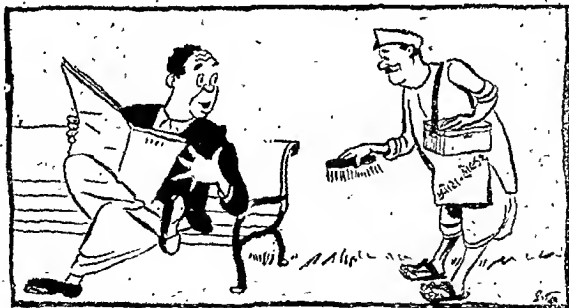
કરણ કે જયપુરમાં એક અહેર પ્રચલન કરનાં, સરદારશ્રીએ ચોખ્ખું કહ્યું છે કે પ્રચલિત કરારોની બાર મદિનાની અનપિ પૂરી થયા પછી નિઝામને દિંદ સંધ સાથે જોડાયા વગર છૂટકો જ નથી ! સરદારશ્રીના આ ઓછાબોમ્બાની પાછળ રહેલ મમથા દિંદો પ્રજા દેવે તો મુપરિચિત છે. એટલે નિઝામનું લાલિ નિસિત છે. એ છત્તીસગઢ અને ઓરિસ્સાના રાજવીઓને રસ્તે નદિ તપ એ નક્કી લાગે છે; દેવે જોવાનું એ રહે છે કે જા કે એ

કુરસદનો સહુયોગ

કાશીરના દરિયાગિરે રસ્તે જશે, કે જુનાગઢના મદોળનગરને રસ્તે, કે પાછી એ અન્નેયને પથ્થુ દર્શાવે ન આવે એવા કાઈ ત્રીજા મદાસરણ રસ્તે ?

જુનાગઢના કાવત્રા પાછળનો બેઠ

જુનાગઢની ચોપાટ ઉપર અત્યારે અનેક કાવત્રા બેસાડે રહ્યા છે. ગિજીવિયા મૃત્યુની ધૂડીએ વપારમાં વધારે પ્રયત્ન હોય છે એ દર્શાવતું આ દર્શાવે છે. નવાખી જતાં જે તે સત્તા-ગોખી અને ધનસોલુપ વચોને ધોળો દિવસે હોવા દેખવા લાગ્યા છે, તેમાં બધા ય : સાથે મળીને દેવે નવાખને કરવાના વનવાસમાંથી પાછો જુનાગઢની ગાદી ઉપર લાવવા માગે છે. કાવત્રાં એટલું બધું વિશાળ અને વહિસ-અચારા પાંતરાનો ચોપડ



આજે.....બાપ, તમે !

વાસ્તો. માસિક કોલોનાના માત્ર કે કોલોના વચ્ચે નાખ્યા પછી ધૂણી કુરસદ રહે છે !

કુટિત છે કે એમાં કોણ કોણ નથી અને કોણ કોણ છે એ નિશ્ચયપૂર્વક કહેવું પણ સગસગ અશક્ય છે. મેમલો પંસા ભેળા કરી રહ્યા છે. જૂતકાળની યેરમાં પટાયલા કાંઈ મહા હીવાનના પેટમાં હજુ પણ પહેલું નવખી લગુ પોતાની નીમકદલાલીની પ્રતીતિ આપવા ઉછળ્યા મારી રહ્યું છે. 'આજે નવખ મથા તો અવતી કાલે મારો વારો' એવી દહેશનથી પીકાના કેટલાક રાજવીઓ ન્યાય અને પટાકાના પછા દેહના પોતાની સલામતીને સલામત રાખવાની તરખડમાં પડ્યા છે. આરતી દફમતનાં કેટલાંક અંગે પણ પ્રજાશાસનનાંદ પ્રત્યે જ પોતાની નિષ્ઠા બાબત સિધ્ધિ જણાયાં છે અને નુદ દિંદી સંધે નીમેના કેટલાક અધિકારીઓ, કાં તો પરંપરાગત પ્રત્યાધતી માનસની જૂની ટેવને કારણે અથવા તો ખીજા કાર્પ એલિક લાગેલી આશાએ, કુદાડીના દંધા બની રહ્યા છે. જુનાગઢમાં ફરી નીકળેલું દાખી હુદસા એ આ જ કાવતરોનો એક ભાગ હતું એમ માનવાને કારણ છે ..

પજ જુનાગઢી, મોરડી, કહિયાવાડી પ્રાંત જેટલી આજે જાન્યન ચર્ધ તેટલી જૂતકાળમાં કહીમે નરોત્તી, અને સિદ્ધીમાં સરદાર જેવા સદા જાન્યન અને તિહાવેગી ગીર નર બેઠેલ છે એ જોતાં આ બધાં કાવતરાં અને તો ધૂળમાં જ મળવાનાં છે, કો વત નિર્ધિવાદ છે. પેલા મદાભારત પ્રસિદ્ધ રાજસનમાં તક્ષક નામે ઈન્દ્રવું શરણ લીધેલું—એવી આશાએ કે જાતલો કે ઈન્દ્રને તો નહિ સંદારે ! પણ પેતાના પોષની બાબત એકનિષ્ઠ એવા આજા જોએ તો 'નકાકામ રવાદા' ! કન્દામ રવાદા' ફરીને અપરાધને આશ્રય આપનાર સવાળો અપરાધી એવી ટેવ જ દે માટેલી ! તેમ ન્યુ દિંદી અને સરદારથી પણ પ્રજાશાસનવાદના કાર્પ પણ વિરોધીને છે. કે એમ નથી પછી કાલે તે વિરોધી ગમે તેની પાંખમાં જરાયે હોય કે ગમે તે કોત્તળનો હોય !... જૂનાગઢનાં પ્રજાશાસનવાદનું અને દિંદ સંધ સાથેના એના જો જણુ' અંતે તો આ રીતે 'સખ સલામત' જ છે ! કવતરાં કરનારાઓ નાદક હેરાન થાય છે અને કરાંતીમાં કરનારો સાથે રમતા બિચારા નવાજને નાદકને તપુ હેરાન કરે છે !

# કાશ્મીરનાં બે યુદ્ધ : એક શસ્ત્રોત્તુ', ખીલું મંચણાતું

કાશ્મીરમાં યુદ્ધ હજુ ચાલે છે; એક યુદ્ધ નહિ, પણ બે યુદ્ધો, કાશ્મીરને અંગે અત્યારે ચાલી રહ્યાં છે. એમાં શસ્ત્ર-યુદ્ધ તો દને ગોણુ છે. ગોણુ એ દષ્ટિએ કે દિંદ સંધની સેનાઓનો વિજય-જે પહેલાં પણ અનિશ્ચિત નહોતો, તે હવે સુનિશ્ચિત છે. પાકિસ્તાન પ્રેર્યા તામકાવાળાઓ શ્રીનગરના વિરતાર-માંથી પરાજિત થઈને હવે જરમુની આસપાસ આંટા મારી રહ્યા છે. પણ જે વખત જાય છે, તેમાં દિવસે દિવસે દિંદ સંધ વધુ મજબૂત બનતો જાય છે અને તામકાવાળાઓ વધુ ને વધુ નિર્બળ બનતા જાય છે. કાશ્મીરની ધરતી ઉપર જ્યાં મુઘી એક પણ આક્રમક હશે, ત્યાં મુઘી આ યુદ્ધ ખતમ નહિ થાય, એવી પં નહેરૂએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને શેર-કાશ્મીર શેખ અબ્દુલ્લા દિંદ સંધના સેનાની સંદાય સાથે એ પ્રતિજ્ઞાને પૂરી કરવા માટે સામે સામે શેરના પરાક્રમ વટે મૂકી રહેલ છે.



તોરે અકીને આલેલા  
શાંતિના 'પાક' ફૂલ !

પણ કાશ્મીરને અંગેનું પ્રમાણ યુદ્ધ તો આ મહિને દિંદ અને પાકિસ્તાનના મુતસદ્દીઓનાં મંચણા-બાનોમાં ખેલાયું ! જ. ગ્રીણુએ જાણે પોતે આ જાન્યત તદ્દન નિર્દોષ અને તટસ્થ હોય એવી રીતે દિંદ સંધ પાસે સમાધાનની સરતો મૂકી : 'તમે કાશ્મીરની ધરતી ઉપરથી ખસી. જાઓ. શેખ અબ્દુલ્લાને પણ ખસેડી લો. પછી શાંતિ સ્થાપવા માટે મરી અને માઉન્ટબેટનની સંયુક્ત નિમણુક કરો; અને હેરો' કાશ્મીરની પ્રજાને દિંદ સંધ કે પાકિસ્તાન એ બેમાંથી કોની સાથે જોડાયું તેનો

નિર્જીવ કરવા દો." આ મ.ગણીની પાછળ રહેલી ધૂનતાંના એક મ.ગણા દોઈ સે. અને તે દિંદ સંધ્યે તેમને આપી દીધા છે. તે જવાબ છે—  
 "પહેલું કામ આક્રમક ધાડપાડુઓને, મારીને દહાવવાનું છે. અમને એવાર એ પુરું કરી લેવા દો. પછી બીજી બધી વાન !" આક્રમક ધાડપાડુઓનું બીજું નામ જ. ઝીંબા અને એમના સાથીઓ છે— એ જગત જતો છે ! અને એવાએના શાંતિના ફલ તરીકે સ્વીકાર કરી પણ નં થઈ શકે તે પણ જગત જતો છે !

## અનોખી, 'લીગ-આ.ક' વફાદારી !

જ. ઝીંબા અને એમના સાથીઓની બુદ્ધિ રમત હજી નવા રસ્તોએ એ ચાલુ જ છે. તેમને પાંદિતાં ન



મજબૂત થઈ એ ધરાયા નધા. તેમની જતિ હજી પણ 'દસકે સિયા પાકિસ્તાન, અજ લડકે લેગે દિંદુસ્તાન' છે !

આ જતિનાં પહેલાં પુરવંદા કરાંચીમાં મળેલી મુસ્લિમ લીગની કાઉન્સિલે આપો. એ કાઉન્સિલે નિર્ણય કર્યો છે કે લીગ દિંદ સંધ્યામાં પણ ચાલુ રહેશે. કાઉન્સિલમાં દિંદ સંધ્યાની ધરતી ઉપર વસતા-અને વસવા માગતા-પ્રતિનિધિઓ પણ દના-મોટી સંખ્યામાં દના. છતાં આ નિર્ણયની રિફ્ટ ફલ પાંચ જ મતો પડ્યા ! એટલે કે દિંદ સંધ્યા મુસલમાનો પણ લીગના ધાંધલને વળગી રહેવા માગે છે એ નક્કી છે. આ ઉપરથી દિંદ સંધ્યા મુસલમાનોની વફાદારીની વાતોનું સાચું રસ્તું આપોઆપ જીતી થઈ જાય છે ! તેમની વાતોમાં વિશ્વાસ રાખીએ તો તેઓ દિંદ સંધ્યાને વફાદાર રહેશે અને પાકિસ્તાનને પણ વફાદાર રહેશે; રહ્યું-વાદને વફાદાર રહેશે અને એ પ્રત્યવાદી કામચારને

પણ વફાદાર રહેશે; તેમને વફાદાર રહેશે અને અવધારને પણ વફાદાર રહેશે ! ખરેખર વફાદારીની તેમની વ્યાખ્યા અને વફાદારી ગળવવાની તેમની રીત અનોખી જ છે !

પ્રત્યેક આજતમા વાણી અને વર્તન વચ્ચેના તેમના આવા વિરોધથી તો હવે, દિમાકપના જેટલી ધીરજ ધરાવનારા પ્રુદ મદાંભાજી પણ ચાકી ગયા હાગે છે ! દિગ્ગરતી-ઓએ પોતા-પોતાના અસલ વતનમાં પાછા ફરવું જોઈએ એવો આમદ સેવનારા એવા એમણે પણ શરીરની જડતી લેવાશે, અંતરની પૂર્વ પળનમાં જડતી ઓછી લેવાય છે ! પાછા ફરવા માગતા ભાઈઓને ચેતવણી આપી છે કે એ સમય હજી પાક્યો નથી ! શાંતિની વાતો કરતાં કરતાં છૂરી લુલાપી દેનારાઓના ઉપર ક્રિત્યાર પણ કેટલો રાખી શકાય ? અધાપનાં શરીરોની જડતી લાઈને પડી જ નિર્જીવ કરવો એમ નક્કી કરીએ તો પણ, અધાપ અંતરની જડતી ઓછી જ લેવાય છે !

## સિંધની મુઠી વચ્ચે આવેલા હિંદુ નોકરો

બાહી દિંદુઓ પ્રત્યે પાકિસ્તાનનાં સવધારોને કેટલો બધો પ્રેમ છે તેનો તો અંદાજ આપણને હજી પ્રજા નં આંખોએ હોય તો તે સિંધની સરકારે બહાર પાડેલ એક નવા લુકમ ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે. એ લુકમ ફરમાવે છે કે સિંધ સરકારના કોઈ પણ હિંદુ નોકરે 'પરમીટ' વગર નાતાલની રજાએ દરમ્યાન પાકિસ્તાન બહાર ન જવું...અને 'પરમીટ' કેવીક મળશે તે તો, પહેલાં જોને 'પરમિટ'

આપનામાં આવી કની તેમની પણ રહે થઈ છે  
 એ ઉપરથી સમાનશે ! એ જ ફરિયાની ધરોહર-  
 યાનની એક એક દરખાન, ફરિયાની લીગના નામને  
 વડાએ દિંદુએને જાહેર રીતે ધમકાવેલા કે તમે અમા-  
 પેરેરહાઈનના મુદ્દીઓ જેવા  
 છે. પાકિસ્તાનમાંથી એ વહેલા  
 નાઓ તો વધુ સારું !

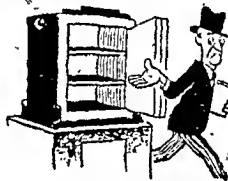


એટલે કે દિંદુઓની  
 સ્થિતિ-લીગ જાહેર કાઢવા માગે  
 છે; હુકમ પરમિત વગર જવા  
 દેવાની ના પાડે છે અને સરકાર  
 પરમિત આપતી નથી-એ ત્રણ  
 સાબુસાબો વચ્ચે જેવી થાય  
 તેની ! હકીકત તો આમાં એટલી  
 જ છે કે દિંદુઓ પાકિસ્તાનને અપતા નથી,  
 પરંતુ રાજ્યત્ર ચકાવવા માટે જોડતા નિષ્ણાત-  
 કાયદેશ મુસલમાનોમાંથી તેને સંપાદના નથી !  
 એટલે મુસલમાનો તૈયાર થાય ત્યાં સુધી અને ત્યાં  
 સુધી જ દિંદુઓ પાસે રહે દરખાં છે !

‘નથી’ ‘નથી’ની તો લાંબી  
 લાંબી યાદી છે !

પણ પાકિસ્તાનની કંબાનિયત ફક્ત નિષ્ણાતો  
 પૂતી જ નથી. ‘નથી’ના શીર્ષક નીચે એક લાંબી  
 યદી તેની કને છે અને તેમાં સૌથી અગ્રણી  
 અજબ તો નાણાંની છે ! પાકિસ્તાનના અર્થતંત્ર  
 નરિધાન કરવાના હેતુથી જ. ગ્રીષ્મ એ પ્રિટિસ

નિષ્ણાત સર આમિરોહ રેલાનની સેવાઓને ત્રણ  
 મહિનાઓ માટે ઉછીની લીધેલી, સર આમિરોહ  
 પોતાનું કાયદા અટોચા પછી પહેલી જ વાર એ  
 જાહેર કરી કે પાકિસ્તાન પાસે પોતાનું સંરક્ષણ  
 આવું ચલાવવા માટે પણ પૂરતા નાણાં નથી...  
 અને નવા કરવેરાઓ સારા પ્રમાણમાં નીચા વગર  
 છૂટકા નથી ! આરી ખાલી તિજોરીઓના ત્વેર  
 ઉપર કાશ્મીર જેવાં ધીંગાણાં ઉર્મા કરવાનાઓના  
 માનસના વિષે શું કહેવું ? પાકિસ્તાનની અર્થ-બુખી-  
 નાગી આમ જનતા પોતાના સરેરાશ ઘરમાં સફાઈ  
 કરવાની મોગણી કરવા પણ નવરી, ન પડે તે  
 ખાતર તો તેમને નિત્ય નવા ખપતને મળે દેરાવામાં  
 આવતી નથી ? પણ આવું કયા લગી ચાલશે ?



પ કિ રતાનને  
 અસ્તિત્વમાં  
 આપ્યા. આજે  
 સાકથાર મ  
 દિના થવા  
 આપ્યા. આ  
 સમય દરખાન  
 એ કે પણ  
 રચનાત્મક  
 કાવની સરખાતે તેના તરફથી થઈ છે !

ઉદ્યોગ પરિપક્વને કાન્તિલક્ષી ઠરાવ

આપી ઉત્કૃષ્ટ, દિંદુ સંધના મોવડીઓ,  
 પાકિસ્તાને ઉભી દરેશી અનેક અણુધરી આપ-

ડોરસે વાપરવા ભલામણ કરો છે

**પ્રવીણ**

**ગ્રાઇપ મીસ**

લાઇઝને તંદુરસ્ત રાખે છે

દોઢ દવાવાળા પામેથી મળશે

પ્રવીણ વિલોરિયી આલેક્સાન્ડરિયા

તિજો મામે મૂઝાતી મૂઝતી પશુ પ્રગલ્ભકર્તાઓની  
 વંતને વીસામાં નથી! ન્યૂ દિરકીની પ્રેરણાથી આરે  
 ભાગેલ આ અવરખમદ કાર્યકર્મમાં, આ મદિને,  
 પહેલું સ્થાન લઈ લે છે ઔદ્યોગિક પરિપદે પસાર  
 કરેલ એક ક્રાંતિચક્ષી કાગળ. આપણી અંધી મે  
 દિશાના મૂળમાં છે આપણા ઉત્પાદનની અપૂર્ણતા.  
 ઉત્પાદન વધારવાની મે.જના કર્યા વગર, પહેલું અણીની  
 વ્યવસ્થામાં જાત વીનાવલો એ કણકે વગર રોકાઈ  
 જતાવવા નીકળવા જેવું છે એ કાગળને આ કાગળ  
 રચીકાર છે. ઉત્પાદન વધારવા માટે સૌથી મોટી  
 અવરખમદ કામદારો અને ઉદ્યોગપતિઓ વચ્ચેના  
 સંબંધો અને દૈનિક સહકારની છે; અને ઉત્પાદનને  
 પરિપૂર્ણ વધતી સંપત્તિમાંથી કામદારોને મે.જ  
 વળતર ન મળી રહે ત્યાં સુધી આવો સહકાર  
 અશક્ય છે.

કામદારો પાસે ધારેલ પશુ ઉદ્યોગપતિઓ  
 પાસેથી ન્યાય મેળવવો એક જ માગ હતો—  
 હાલથી! પશુ હાલમાં જ પરિણામ તો સરળતા  
 ઉત્પાદનના કાર્યમાં જ આવે! અને માલિકો તો  
 પહેલેથી જ માલેતુલોર છે. “એ મર”, પશુ તુમકો  
 રોકાઈ” એ ન્યાયે કામદારો હાલમાં પાડે તેમની  
 સાથે માલિકા Lockout તંદર કરીને લડતા, અને

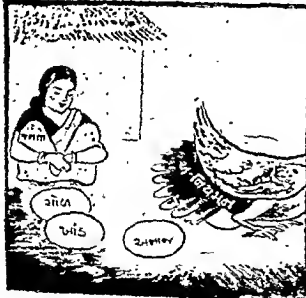
તે પશુ, કહેવત પ્રમાણે ‘મરવાની’ આપત પોતા  
 પર મેલત્યાં સિવાય! કારણ કે તેમની પાસે ખમી  
 ખાસતી શક્તિ! મદિને, જે મદિના કારખાનાં ન  
 આપ્યાં તો પુ.તેમને કૌંસો વાળ વાકો થવાનો હતો! મરશે  
 તો એક હાનાગિયા-મળારો અને બીજા અમ પ્રગત!  
 એક બેકરીને પરિણામે પોતાની મરીમીને ઉત્પાદનની  
 વધુ ધાટી બનાવશે, અને બીજો છેવનનિર્વાહની  
 અનિવાર્ય વસ્તુઓ આપત વધુ અછત વેદશે!—એ  
 હતી ઉદ્યોગપતિઓની વિચારસરણી!...

ઔદ્યોગિક પરિપદે આની સામે, સાચી  
 નિષ્ઠાથી વપરાય તો અમેલ નીવડે જેવું શક્ય  
 સમજી છે. તેનો આ કારણ કહે છે કે ભવિષ્યમાં  
 બધા કામદાર વિ. ઉદ્યોગપતિઓના બધા જ  
 મતભેદો લગાદ્યવોને સૌપાત્ર લેઈએ અને એનો  
 વિધેય અને પદોએ અન્ય રાખે તો લેઈએ.

આ ઔદ્યોગિક અદાલતો મંતવનીપણે ન વને  
 તે ખાતર નકાની વહેંચણીને અંગે ઔદ્યોગિક પરિપદે  
 એક નિશ્ચિત સિદ્ધાંત-વિરુદ્ધ સ્વીકાયું છે. તેમાં  
 ન મેની વાતો છે :

(૧) ઉદ્યોગમાંથી ચતા નક્કી મીમંત માલિક  
 કોની મીમંતાકરને અમર્થાદ રીતે પુરુ કરેવા માટે  
 નથી. એટલે ઉદ્યોગોની આવક ઉપર ચારી પેટે

### સોનાનાં ઇંડાં આપતી મુરઘી



ગાંધીજીની નજરે

કેડલાડે-આમેવાનોની નજરે

કરવેશઓ નાખ્યા, જેથી ઉત્પાદિત વસ્તુઓને ખરીદી ઉછોગોને નફાવતી દેશની આગ પ્રગ્નને કાઢેને કાઢે ૨૨૩૫ ગણી રહે ।

(૨) કરવેશ કઢી લીધા પછી, નફાની જે રકમ વધે, તેમાંથી કામદારોને કામ । પ્રમાણમાં અને મૂડીદારોને મૂડીના પ્રમાણમાં યોગ્ય વગતર મળે. એટલે કે કામદારો તેમ જ મૂડીદારો-ખન્ને-ઉછોગોના એકસરખા જ ઉપદ્રવીઓ એ સિદ્ધાન્ત માન્ય થયો. આમાં યોગ્ય વળાતર કાને કહેવું તેના નિર્ણય, ખાસ એ કામ માટે રચાયેલા આવેલી સમિતિઓ કરે - જેમાં ઉદ્યોગપતિઓ, કામદારો અને સરકારના સૌના પ્રતિનિધિઓ હેય ।

(૩) આ વળતર અપાયા પછી જે ગણી રહે, તેમાંથી ઉછોગોના વિકાસાદિને માટે તેમ જ ક્ષધાને અંગે ઉભી થતી કોઈ અણધારી કટોકટીને પહેંચી વળવાના હેતુથી-અમુક રકમ નિયમિત રીતે લેડાગ-ફાળામાં અનમત લોન લઈ જતી. કેટલી તેનો નિર્ણય પણ ઉપરની સમિતિ કરે. રહે તેના,

(૩) આ પછી ઉદ્યોગોને જે આપી રહે તેના,

કામદારો અને મૂડીદારો બન્ને લાગીદારો ગણાય; એટલે એ અવશિષ્ટ રકમ ખન્ને વચ્ચે ન્યાય ધોરણે વહેંચી આપવી. આમાં પણ ન્યાય ધોરણ કાને કહેવું તેનો નિર્ણય ઉપરના ૨૨૩૫ની સમિતિ જ કરે.

ઉદ્યોગપતિઓ અને કામદારો બન્નેએ એજામાં એજા ત્રણ વરસ સુધી, સમગ્ર રાષ્ટ્રના બ્યાપક હિતની દૃષ્ટિએ, પોતાપોતાની તત્તવારો મ્યાનમાં રાખવી-જોઈએ; એવી પં. નહેરુની માગણી છે. ઉદ્યોગ-પરિવર્તને આ દરાવને બંનેને પક્ષો-ખાસ કરીને-ઉદ્યોગપતિઓ હાલની શુદ્ધ નિષ્કા વડે વળગી રહેશે તો ફક્ત ત્રણ વરસ માટે જ નહિ, પણ ઘણા જ લાંબા સમય સુધી, આપણા આર્થિક ક્ષેત્રમાં શાંતિનું વાતાવરણ કંયમ રહેશે. આમ ચાલુ તેની કાળજી રાખવાની જવાબદારી, અસમત, અંતે તો, સરકારને સિરે જ રહેશે.

કાચાં ફળ તો ખાટાં થે હોય ।

લોકહિતની દૃષ્ટિએ આપણી સરકાર તમજી

ભગવલું બીજું પગલું તે, અનાજ અને ખાંડ-ગોળ ઉપરના અંકુશોનું વિસર્ગન છે. આ પગલાંના પરિણામ વિશે અત્યારે તો બે મત છે જ; પણ એની પાછળ પ્રગ્નપ્રતિનિધિઓનાં પ્રગ્નકદયાણી નિષ્ઠા તો આમાણી જ છે. અંકુશોનામ્નોથી પ્રબળ વિરોધ પૂ. રદામાજી દતા. પ્રગ્નને અને સર કારને અંકુશોની ચિક્કમાં તેમ તરફેણમાં ધણું જ કહેવાનું નહ. પરંતુ મહાત્માજીના અંતરને અવાજ આ બાજતમાં નિર્બુધક બન્નેના પ્રગ્ન કાળાબજારો અને સંધારાઓ સામે નેટલા શોરજોરથી ફરિયા કરી રહી છે, તેટલા જ જોરશોર એ આ બે અનિબીડને નાખી કર માટે કટિબદ્ધ દરો અપવા થશે. અંકુશોનું વિસર્ગન એકંદરે તે લાભમાં જ પરિણમશે. બધી એક વિસર્ગનનો પહેલો ફળ તો પ્રત્યેક ફળની રહે, ખાટાં જ છે ।

ઝગઝગાટ રોશની માટે

"પ્રભાત" ના વિશ્વાસલાયક

લેનર્ટનસ, મેન્ટલ્સ અને સ્પેર પાર્ટસ.



મુંબઈ શહેર અને ઈલાકાનાં

મેન્ટલ એન્ડ પ્રેસર્ન ઈન્ડીયા લાઈટ કં.

૪૬ A. અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ. પાયધૂની, મુંબઈ. ૩.



# કડાકો



કાજદોમાં ગતે કેવામાં

## પાકિસ્તાન : પાંચ વર્ષ પછી

લેખક :

શ્રી, 'નારદ'

ખૂબે કોઈનો લાલ-પટ્ટો લગાવીને દરરોજ 'મધુપત શીવા કાગરે દે'ની બગિચામાં જઈને કોઈના મધુપતમાં શેરની જેમ ગાજતો મારો બાળલ ગોડીયો દોરત 'દર્દિલ' પાકિસ્તાનમાં જઈને જાય છે કે પ્રભુને બોલે પંડી મરો દેવો. આપ તો એનું નામ શેરખાં હતું, પણ જરાક કપાક રંગીન હુમલું બોલે કે તરત મીયાની ડગળી ચડકવા લાગતી. એથી અમે તેનું નામ મળકમાં દર્દિલ પાડેલું. તેને પણ આ નામ ખૂબ ગયા ગયેલું, કારણકે જ્યારે તેને મરકરીમાં પોશોરખાં કે બશોરખાં કહેતા તેથી મીયાનો મીનજ સાતમે આસમાન જઈ બેસતો, તેથી 'દર્દિલ' નામથી ચોતને કાઢી નવાજે તે તે વધુ પસંદ કરતો.

આવે દર્દિલ પુલાતાલાની રહેમથી પાકિસ્તાન રંગપાતાં જ ત્યાં પહોંચી ગયો. અને પેલી ડાહીયાની

વાતોમાં જેમ 'દારી' લોટો લઇને દેશવર જવા નીકળેલાઓ રાખતી કન્યાને પરણી લાવે છે' તેમ તેને પણ પાકિસ્તાનમાં જતાની સાથે જ કાઢક નાનકડા નવાજની પોશવતની કન્યા સાથે ન કાઢ કરી લેવાતું સદ્સાગ્ય પ્રાપ્ત થયું, એ લોક કેવળ મનસિક દર્તા કે સાચાં તે તો ખુદા બોલે-પણ તેના પ્રત્યેક પંચમાં પોતાની-પુરાનસીબીની, પાકિસ્તાનના અદ્યુત વિઠાસની અને એની કાંઈક કાંઈક વાતો કબીને તે મને એકવાર પાકિસ્તાન મેંઈ જવાનો ખુબ જ આમંત્ર કરતો. 'અને એ બધાં પ્રલોભનોથી આકર્ષિત થઈ એકવાર હું એરોસિયા નાકળાને હાથમાં શાકની ઝોળા સાથે જ સીધો પાકિસ્તાનની રહેમલમાં ગઈ એટલે.

દિલ્હીમાં સરદાર પરી ચતા સુધી તો મુસાફરીમાં કાંઈ જ ગમત ન આવી, કપાક એમ-બીઆ



ગાડ' કે કાઢવરને રહો પીવા કે લજ્યાં ખાવાની ઇચ્છા થતાં જ્યાં ગાડી થોભાવાય છે !

અને આખી ધરવખરી લઇને ડબ્બામાં ધૂસરાનો પ્રવાસ કરનારાઓ તિરસ કકળાટ, કાકલુદીઓ અને કપારેક લીગ પદ્ધતિથી ડબ્બામાં પરાણે પેસવાનો આગ્રહ કરતા, તો આરી નજીક બેઠક પામી ગયેલા કોઇ ભાગ્યશાળીઓ ડબ્બા પડતું પોતાનું પ્રભુત્વ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયોગ કરતા, અને એ સિદ્ધિ માટે, માપબંધીનું વીટામીન-સ વિહોળું ધાન મળવા છતાં, ખમીસની બાગીચા વાળીને શારીરિક સરસાઇનું માપ કાઢવાનું આગતુકને આમંત્રણ આપતાં. લગભગ દરેક મોટા રેલ્વેશને પર આ નાટક ભજવાયું એકને મને રેલ્વે કંપનીનાં પોષ્ય આધાસનો પર તિરસ્કાર વજૂટયો. ત્રીમ વર્ષનાં મુસાફરોને વીજળીના પંખા અને ગુંદર બેઠકાનાળા નવી જ સગવડના ડબ્બાઓ આપવાની ગુણબાંધો કોનારાઓમાંથી મારી શ્રદ્ધા મૂળમાંથી જ રૂગી ઊઠી, આમ જેમ તેમ કરીને અમારી ટ્રેને હિંદી પ્રદેશનો પ્રવાસ પૂરા કર્યો.

પણ જ્યાં હિંદની દહ છોડીને ટ્રેને પાકિસ્તાની દહમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરત જ તે પાટા પર દોડવાને બદલે જલ્દે કે દવામાં અદર ઊડતી લાગી. માર્ગમાં માત્ર કોઇ જ રેલ્વેશને ટ્રેન થોભતી. બાણુમાં જ બેઠેલા એક 'પાકિસ્તાની' પેસેન્જરને પૂછતાં જાણવા મળ્યું કે, માત્ર ગાડ' કે કાઢવરને ઇચ્છા થઈ હોય ને રહા પીવા કે જૂથ લાગી હોય તો લજ્યાં ખાતા પૂરતી જ ટ્રેન થોભાવવામાં આવે છે. મને આ જાણીને આપણી વાણીવાટતિવાળી હિંદી સંઘની રેલ્વે ઉપર નારત આવી અનાજનાં ગોડ-ઉનમાં ગુણો ખડકાય તેમ ખીચોખીચ મુસાફરો ભર્યા હોવા છતાં, વધુ ને વધુ પેસેન્જરો ભરવા માટે રેલ્વેશને રેલ્વેશને ઉભી રહેતી હિંદી રેલ્વેના ટ્રેનો અને આ પાકિસ્તાની રેલ્વેશ વચ્ચે મને આસમાન-જમીનનું અંતર લાગ્યું.

જાણી છે ?

આપના ખીજોતસની નિશાળ જાહેરાત માટે 'શુદ્ધ-પ્રકાશ' સંગળ સાધન છે. એ હામાં ઓળા ખેંચે 'ધુમાં વધુ જાહેરાત કરતા માટે આજે જ એની ચોખ્ખા મજાવે

આમર્યાની વાત તો એ હતી કે ટ્રેન કરાંચીના રેલ્વેશને પહેંચી ત્યારે માર્ગ સ્વાગત કરવા માટે હદ-હિલ ત્યાં હાજર જ હતા. તે મને લાગ્યો જ એક પચ્છો પાંડેલા ટાંગામાં બેસાડીને ઘેર લઇ ગયો અને મારાં સુતરાઉ કપડાં ઉતરાવીને કાંમગનાં નવાં જ કપડાં પહેરવા આપ્યાં. આ વિચિત્રતાથી મને અશ્ચર્ય થયું. હદ-હિલે એનો ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે 'હિસ્ત, પાકિસ્તાનમાં કપડાંની ગીતો ન હોઇને અમારી સરકારે કામગનાં જ કપડાં પહેરવાનું પ્રગતે કર-માન કર્યું' છે. મીલનું કાપડ પહેરનારને અમારે ત્યાં 'કુક' લેખવામાં આવે છે. માટે તને બધે ફર-વીને પાકિસ્તાનનો વિભવ જાનાવો છે તેથી તું સુત-રાઉ કપડાંમાં હોય તો અનેક અગવડો ઉભી થાય તેમ હોઇને તારે થોડા દિવસ આ કામગનાં કપડાં પહેરીને જ ચલાવવું પડશે.'

'તને આ પહેરવાનું કેમ શાવે છે ?' તેણે વ્યાપેલો પોપાક પરિધાન કરતાં મેં પૂછ્યો હતો.

'અરે આ તો સૌથી વધુ અનુકૂળ અને નિશ્ચિત પ્રકારનો પોપાક છે. આ પોપાક પહેરવાથી અનેક લાભો થાય છે. એક તો ખર્ચ લખવા માટે ખીરસામાં ડાયરી નથી રાખવી પડતી. કાંઈ પણ ખરીદી, નોંધ કે રેડું લેવું સીધું જ કોટ કે લેંધા પર લખી લઈ શકાય છે. વળી દરેક માણસની ટોપી પર તેનું નામ લખે તેમજ તેમજ વિગેરે પેન્ટર પાસે ચીતરાવી લેવાથી તેની બેવાઈ જવાની ભત્તિ રહેતી નથી અને દુનિયા માનવીઓ વચ્ચેથી પણ - કોઈની માનવીને વગર પૂછ્યે સહેલાઈથી સોંધી લેવામાં સુગમતા પડે છે. ઉપરાંત કોઈને ધરકામ માટે વાગે રાખવાનો હોય કે મોટર સાઇકલ વેચ-વાની હોય તો તરત જ પોતાના કોટ કે લેંધા પર ચીતરાવે કે 'મેઇએ' છે એક 'શમે' - વેચવાની છે એક મોટર સાઇકલ' અગર કોઈ લખેલું કન્ટ્રાક્ટની રીપમાં હોય વા તો કોઈ 'કાપડા છાપ લાંબા'ને ભર-ધાર નહીં જડતો હોય તો તેનાં ચી-પુરેનાં પોતાનાં વસ્ત્રો પર ચીતરાવી શકે છે. કે 'મેઇએ' છે એક કન્યા-મણી આ માનવીને' યાનો 'મેઇએ' છે એક વર-



ભુતો-મહાઅત્યાન આણી કંપની 'રાજ્ય બોવાની દક્ષા' શીખવતી કહેજ કહે છે !

પૂછા આ પદમણીને. આવી જાહેરાતોથી હાવાની કાલમેના આકરા ભાષા ભર્ષા સિવાય જ ખારાખાર મોઢાં મોઢાં જાય છે. તળી તમારે ત્યાં જેમ બસોમાં, રેલ્વેમાં, તમા સુપરાર્દના 'લખુશંક-સંચો' પર દરાજના મકમતી, ખતતી દવાની કે સકિતતી દવાઓની જાહેરાતો મોઢામાં આવે છે તેમ, અહીં પણ માણસો પોતાના કાટ કે પેન્ટ પર અમુક મુદ્દતે મારે વેપારીઓને જાહેરાતો ભાડે આપવાનો વેપાર કરે છે. આમ આ પેપાક પહેરવાથી એક પંથ દો કમ સેવાય છે.

તમારે ત્યાં કપડાં એવાં થતાં જેમ વેરાઈંગ કંપનીઓમાં મોઢાંવામાં આવે છે તેમ અહિં આ 'રાજ્ય'ના કાટ પેન્ટો નોંધો કે જાહેર ખખરથી ચીકાર કરાઈ જતાં તેને 'કલોનીંગ કંપની'માં મોઢાં લવમાં આવે છે. ત્યાં રબરથી એ અધું છેડી નાખવામાં આવે છે. અટલાં ખંડાં કપડાંને જાકે 'કરત' માટે પૂરું પડી શકે તેટલું રબરનું ઉત્પાદન પાકિસ્તાનમાં ન હોઈને સરકાર તરફથી કસોડાના ખર્ચે રબરનાં ઝાંડાં ઉગાડવાનું એક ખાતું ચલાવવામાં આવે છે.

દેહીવાની આ ચોજનાની વાત દિ'દસ'માં જઈને સત્તાવાળાઓ સમક્ષ રજૂ કરવાની મેં મનમાં ગઈ વળી.

થેડી જ વારમાં ખાલુની હોટરનો એક તોફાર આવીને ખીચડી અને પ્યાજના શાકનું આણું પીસી ગયો. દઈદિલે બારીએથી જૂમ પાડીને 'અદરવાસાને' દો કપ ચાપ દો પાન અને સીગારેટ' આવવાનો ઓર્ડર આપ્યો. રહા અને ખાણું અદારથી આવતું જોઈને મને વિચાર આવ્યો કે કદાચ દઈ દિલના બેગમસાદિયા તેમના વસિલને ત્યાં ગયાં હશે અથવા તો પ્રસન્નિગ્રહે મ્યાં હશે ! પણ આજે ને આજે એને કાંઈ પૂછવાનું મેં ચોખ્ખાં ધાયું નહિ. દિ'દના બુખડીખાર રેશનીંગનાં જાર મકાઈ ખાઈ ખાઈને કંઠાણેલા મારા મહેને આ ખીચડી અને શાક અમૃત થયો. અદકાં લાખ્યાં. મેં આ બોજનાનાં અને તેના અનાવનારનાં ભારેભાર વખાણ કર્યો.

'કમ ન હોય' નહિ દિલ બોલ્યો, 'આ કારાં ચીનું સારમાં સાફ' દોટલ ગણાય છે. રાત્ર મદ-રાત્રમે અને ધીમને જ અહિં જમે છે અને ઉતરે છે. હજી હમણાં મુધી લુનાગદના માછ નવાળા મહાઅત્યાનનું અને દીવાન ભુતો આ જ દોટલમાં રહેલાં દતા. અમારે અહીં મકાનોની ખૂબ જ તંગી છે. કાઈદી કુપાથી માંડમાં ખીચારા હજી હમણાં જ એક બંગલો મેળવી શક્યા છે. તે 'યે એક બંગલામાં બનને બેગા રહેવું પડે છે.'

નવાળા મહાઅત્યાનનું નામ આવતાં જ મને તેની વાતમાં વધારે રસ પડવા માંડ્યો. કારણ કે લુનાગદના પ્રકરણે તો સારાયે દેશમાં ચારેકાર ભારે ચક્ર્યાર જગાવેલી. તેઓ નામદાર અંગે વધુ માહિતી મેળવવાના મારા જનસુમાને પારખી જઈને દઈદિલે કહેવા મંડ્યું: 'પેલા સામનદારે લુનાગદની ગ.દી છીનવી લેવાથી નવાળા ખિચારા અહીં દેશી ફાલનમાં મુશ્કેલ ગયા હતા, પણ વધારા ભુતોએ દુઃખમાં તેમનો પીછો નથી છોડ્યો. નવાજની નોકરી છૂટી ગયા પછી હવે પેડીયું કપાથી કાઢવું તે 'યે એક મંજરણ હતી. વળી પકિસ્તાનમાં તે ધધાએ મેળવવાની પણ મુશ્કેલ. રહેને ને પમયે ધધ-રંધાને

### ક 'અવન-પ્રકાશ'ના માહકાને લાલક #

આ લોકપ્રિય માસિકના બંદા અને નવા સર્વ માહકાની જાણીને સામાન્ય અહેવાલ (જનરલ લાઇફ રીડીંગ) માત્ર પરચુરણ ખર્ચે પૂરતા રા. 1-૮-૦૦ લઈને ફી મોકલાવું નહીં જાય છે એમ લખાણમાં અમને આનંદ થાય છે. ચોવાના ખર્ચે હાવાનાં પંખી ચોખ્ખી છાપ અને ધંધે તો જન્મ-તિથિ કે તારીખ ને સમય લખાણી માસિકની ઓરિસ તરફથી મંગેલ લવાજમની પહેાંચ સાથે મોકલો. એ પહેાંચ એકને પાછી મોકલાશે. માત્ર દોઢ રૂપિયા મ. આ. થી મોકલવો. વળી:

હસ્તરખારાઓ પંક્તિ વિશ્વનાથ દિવેદી

(મુલક-મરાઠ્ઠર આંધ્ર પાખીસ્ત અને આંકારાજી શ્રી શેરી (Cheiro)ના પ્રખર ને ઘેરા અવ્યારી)

દિવેદી નિવાસ, વધા ધોળા શેરી સામે, પકવાણ સદર (B S Ry. કાંઈ)

હિંદુસ્તાનની પેઠે અમારા પાકિસ્તાનમાં પત્નીઓનું રેશનીંગ નથી !

આવેશા હોઇને બેન્ડવાળીની કંપની જોલે તો તે આલી શકે તેમ નહોતું, કારણકે ખંદગીમાં ખસેલ થયથી બજેડો થયતો સંભવ રહે. અરે નાલખંદી જેવા નાનકડા ધંધામાં પણ આલી કંઈ કસ નહોતો. કારણકે નાસી ગયેલા નિર્વાસિતો જોડા પહેરવા પણ ન રહ્યા હોઇને તેમનાં ખાસકોનો અર્ધિ દિશાલય જેવો ખાસકો ખડો થયોથી ધેડામોડીવાળાઓ પણ દુવે ધોડાના પગે નાળ જડાવવ તું છોડીને ધોડને જોડા પહેરાવતા થઇ ગયા હતા આગ નાના મોટા અનેક ઉદ્યોગો આદરવામાં કોઇ ને કોઇ મૂંઝવણ આવીને ખડી થતી. આખરે ૬૭ દમજી ૪ જુનો-મહાબતખાન આજી કંપનીએ 'રૅલ્વે જોવાની કક્ષા' શીખવવાની એક દાંતેજ જોલી છે. જેમાં ફરદકલાસ, સેકન્ડકલાસ કે ગરર કલાસ, કોઈની વગેના રાજવીને વહેલામાં વહેલી તકે રાજ્યકેમ ખોઈ દેવું તેની ખાસ તાલીમ આપવામાં આગશે. ત્રણ માસમાં ક્ષાપેદા ન. થાય તો પૈસા પાછા આપવાની ગેરંદી આપવામાં આવે છે. રાજ્ય જોવાની કક્ષામાં અનુભવી નિષ્ણાતો તરીકે મદાબતખાન-જુનોની ખ્યાનિ હોઇને તેમજ રિયાસતી પ્રજાએને જરાખદર રાજતંત્ર નામનો રંગ લાગુ પડ્યો હોઇને, એમનો આ ધંધો થોડા જ સમયમાં ધમધાકાર ખીલી ઉડશે એવી આશા રહે છે.

સાંજના અમે શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા. ડગલે ને પગલે મને પાકિસ્તાન સાચું પ્રજાસત્તાક હોવાની પ્રતિનિ મળતી ગઈ. ઈસ્લામની બંધુતની ભાવના અહીં મેં મૂર્તરરૂપે નિહાળી. કાપડે આઝમનું પાકિસ્તાન ધારી કરનારે વધુ પ્રગતિ સાધી ગયાનું મેં પ્રવક્ષ અનુભવ્યું બસો, રેલ્વે, સ્વીમરે, વીમાનો દરેકઈ જાહેર વાહનોમાં અપજોગલા માટે ટીપીટ લેવાની કોઈ જ ખટખટ નહોતી. (જ્યારે

આપણે ત્યાં પ્રુદામક્ષ મુસાફરી કરનારને ૬૭ ગ્રુન્દેગાર ગણવામાં આવે છે ! ) અપણે વાલાનું એક અનોખું અભિમાન મેં પાકિસ્તાનનાં પ્રત્યેક નાગરિકમાં નિહાળ્યું. હોટલ, વીથી, પાનખીડીની દુકાન કયાંય પૈસો ખટાવવો પડતો નહોતો. આગીપતા સાધવામાં ધર્મ કેટલી હદે ભાગ ભજવે છે તે મેં અહીં નજરે નિહાળ્યું. અર્ધિ 'માફ, તાફ'ના બેદ તો'તા. ઘરખાર, વાડીવજ્રા, ખંચલા, મોટર, નોકર ચાકર દરેકઈ મીજનો દરેક માનવી માલીક ખતી જઈ શકતો. ગમે ત્યાં મંચ આપે તેમ વર્તી શકતો. નાગરિક સ્વાતંત્ર્યનો કેટલો ઉચ્ચ પ્રકાર ! [જ્યારે આપણે ત્યાં ૬૭ આંતું વર્તન ચલાવનારને 'દાદાગીરી'નું દલકટ રિશ્તેપણ આપીને તેને કાપદાના હારે ખડો કરવામાં આવે છે.] પાકિસ્તાનમાં અટળક, ધાન પાકતું હોઇને માય-ખંધીનું તો નામેય નહેતું. માત્ર પાન અને રીંગ-રેટ એ જ મીજો બહારથી આયાત થતી હોઈને તેનું રેશનીંગ હતું. તે થે રાજ્ય તરફથી દર અહ-વાણે માથાદોહ ૫૦ મજબારી પાન અને એ પોટ સીમરેટ મફત વહેંચવામાં આવતાં. મહોરમ અને ઇના તહેવારોમાં 'સરકાર તરફથી' પ્રત્યેક નાગરિકને યુમય બીરીયાનીનું જોજન અપાતું.

આમ અહીં સાચા રૂપે કલાવાદ પ્રવર્તતો હોઇને મારા તારાના કોઈ બેદ જ નહોતા. પછી કાપદા ધરવાની કે કોરોઈનો તો જુરુર જ કયાંય રહે. છતાંયે ક્યારેક કાપદા જેવી કોઈક મીજનું કામ પડતું ત્યારે 'કાર્ડ બોથ્યા તે કાપડોનું સત્ત સર્વોમાન્ય ગણાતું. પાકિસ્તાન સંકારની નજરે ગ્રુન્દાખેરી કયાંય નજરે ન-ખડતી હોઇને, માત્ર નામની જ પોલીસ રેખાતી પણ તેમનંથે ખાસ કોઈ કામ નહોતું. માત્ર નિર્વાસિત જનીને નાસી જતા કમલાગીઓની જડતી લઇને તેમની પાસેનું જોખમ ઢળતું જનાવવાની જવાબદારી પોલીસના શીરે રહેતી ! માત્ર રેખાંવ પૂરતા જ નામના ન્યાયમર્તિઓ હતા. મમતોની સખત તંગી હોઇને કોરોઈને ખાસ મહાન્ય નહોતાં અપાતાં, જરૂર પડે ન્યાયમર્તિઓ એકાદ-દોરેસના ઓરડાને જ કોટરમ જનાવીને કામ પતાવી લેતા.

નવજીવન મીલની  
સાડીઓ-ચુરર અને ટકાકે હાવાથી  
ખૂબ વપરાય છે

પાકિસ્તાનની વસતીમાં ગધેડાં, હોંટા, બોકડાં, ઘેટાં, બળદ, ડોળાં ને અરચરો વધારે કેમ ?

આ આશ્ચર્યની એ નવરા હોયને, તેમજ કોઈમાં કોમગ્રાહિતા હોવાના કારણે કોઈનાં સમય દરમ્યાન મુલાયમશો યોજાને, અતઃકરી રમીને કે મખ્ખીસર રમીને પોતાનો સમય પસાર કરતા.

પૂજ્ય જી આદર્શી અનુકરણીય રીતે પાકિસ્તાન સરકારનું તંત્ર ચાલતું હતું. ઇસ્લામની વલુએ જુલુ-મ્મજ્જુ ની બાવનાને અનુસરીને અર્ધિનું તંત્ર ચાલતું હોયને રાજ અને પ્રજા કે નાના મોટા વચ્ચે કેટલા અજવાળા કાષ્ટ સંભવિતતા જ નહોતી. હિંદુ સંઘના સંકુચિત મનના સંચાલકોએ એક પતિન-પ્રતિના કાયદો દેહી બેસાડીને પતિનીઓનું પણ વેચતી ગ હતું. બપોરે અર્ધી પ્રવાસના આદેશાનુસાર ચાર ચાર પત્નીઓ કરવાની પણ છૂટ હતી. હુનર-ઉલોચમાં પણ પાકિસ્તાન હનુમાન કૂદકે હિંદુસંપત્તિ ટપી ગયું હતું. રહેને એજીને કોલસાને અદર્શ ડાંગરની કુસ-કીધી ચાલતાં હતી, માથાના વાળમાંથી સોનાના વરખ બનાવાતા હતા, માત્ર 'સરા રૂપિયામાં જ' અનેક ખીમારીઓ કે ઉપાધિઓમાંથી મુક્ત કરનારાં 'તાબીલે' સરકારી, ખર્ચે, ગેલેરીયાની-ટીકેટીની જેમ ધર ધર મક્ત વહેંચાતા હોયને હપીઓ કપારનાયે દળ આશીને એતી કરતા યદ યસા હતા. ભેરે કેટલીક ગોળેની તંગી પ્રવર્તતી હતી ખરી, પણ એથી તો હિંદુ પ્રજા કરકસર કરતા શીખી હતી ઉત્તરી મેલેથી છુંગીમથી ચડી, એમાંથી લંગોટ અને હેવર એમાંથી દેવતા પાડવાની કાકરીઓ બનાવતી. આમ રાજ્ય પ્રજા અર્ધ જ કુચુસ ખર્ચે હોડીને વાસ્તવવાદ તરફ દળતાં જતાં હતાં.

રાજ્યની કચેરીઓ માટે કે ડમ્પયારીઓને વસવા માટે નવાં મકાનો બંધાવવાના ખોટા ખર્ચે હોડીને, પ્રજાનાં જ મકાનો પગારી કાષ્ટને કામ ચલાવી લેવાતું હતું. અને એમ પરાણે પણ દેશના કાયદામાં કાયો - આપવાની પ્રજાને દરજ પડતી હોયને લોકોના ત્યાગશક્તિ કેળવાતી જતી હતી. વળી આંધી પ્રાત્નજર સર્વમુલે ની બાવના પ્રાધન્ય હોઈને ગમે તેના તાણ વાસેલા મકાનને પણ પિતા-બાળક લેજાને તેને ઉપયોગ કરવામાં કોઈ જ વાપ નહોતું ગણાતું. આવાં જ ને મકાનોનો રાજ્યના કે પ્રજાના ઉપયોગ માટે કમતે લેવાતો. તેના માલિકોને ધરવખરી ખસેડવાની ઉપાધિમાંથી પણ મુક્ત રખાતા.

ખાસ કરીને રહેવેઓમાં થયેલા સુધારા નોંધવાય હતા. રહેવે રહેશને કાંડી નાખીને તેનાં મકાનો સંધિકરીના તરીયાના રૂપમાં ફેરવી નાખ્યા હતા. ગમે ત્યાં રહેવે લાઈનો પર હાથ ઉંચે કરવાય દેન ઊભી રાખી શકાતી. ડોળાના દરેક ખાનામાં આમ એક જ મુસાફર સતે સતે મુસાફરી કરી શકે તેવી જોગવાઈ કરાવી હતી. વળી મુસાફરોની સુવિધ ખાતર રહેવે કંપની તરફથી ચાલુ દેને પણ નાચ-ગાનના પ્રમંથ કરાગે હતાં. દરેક રહેવે રહેશનો પર રહેતાં મોટાં ધડીયાળોના ખર્ચે કમી કરવામાં આવેલા હતા. દરેક ગાડને કાંડા ધડીયાળ અપાતી બંધ કરીને તેને અહલે 'બીગબેન'ના ડોળા જેવરી ધડીયાળો આરવેથી ખાસ હેટ અપાતી. આંધી ગાડ હરેફેર ત્યારે એક 'સુવોગ ટાવર' જેવો દેખાવ ખડા થતો. વળી પ્રત્યેક મુસાફર ડોળામાં બેઠે બેઠે જ સમય જોષ શકતો. વળી ગાડને ખુદને સમય જોવા હોય ત્યારે હેટ હેડી ન ઉતારી પડે તે ખાતર એક ચાર આનાતું ચાલતું

### ‘ઇબન-ખકશ’ના પ્રાહકોને

‘ઇબન-ખકશ’ના ગયા એપ્રિલથી જેઓ પ્રાહક છે તેમનું સવાજનમ આવતા માત્ર માસમાં પૂરું થશે. આ માસિકે મુલરાતી વાચકપત્રમાં આકર્ષણ જમાવ્યું છે અને સર્વને એ પ્રિય થઈ પડ્યું છે એ આનંદની વાત છે. નવા પ્રાહકો કપાકાખંધ વધતા નથી છે. પહેલાં વર્ષના પ્રાહકને બીજા વર્ષનું સવાજનમ શરતાં એક સાત આપવાનું નકી થયું છે. તેઓ પ્રાહક-સત્ય તરીકે ચાલુ રહેવા માગતા હતાં તો ડા. ૧૭ને બદલે ડા. ૬ અને સામાન્ય પ્રાહક રહેવા છૂટતા હશે તો ડા. ૬ને બદલે નવા વર્ષના સાત ડા. ૮ તેમણે મોકલવાના રહેશે. (પરદેસના ચાલુ પ્રાહકોએ પણ બીજા વર્ષનું સવાજનમ એક રૂપિયો કાપીને મોકલવાનું) જેઓ વેચાસર પોતાના નવા વર્ષના મોટર નોંધાવી દેશે તેમને આ સવજન મળશે. મોટે હમણાં તો માત્ર પ્રાહક તરીકે નવા વર્ષે પણ ચાલુ રાખેલાં એટલું જ એમણે જણાવી દેવાનું રહેશે. સવાજનમ પત્રી મોકલી શકશે. બીજા વર્ષમાં તો ચાલુ પ્રાહકો મંદિ બેટ પુરવઠની વોલના પણ વિચારાઈ રહી છે. પ્રાથમિક સુરેલીઓ વડાની ગયું હોવાથી ‘ઇબન-ખકશ’ને બીજા વર્ષથી તો ખૂબ જ સમૃદ્ધ બનાવવાનાં કોડ છે અને એ માટે તૈયારીઓ થઈ રહી છે. આ પ્રાહક વાર્ષ-અહેનોનો એ પ્રેમપૂર્ણ પ્રદક્ષર હૃદય છે.

ઇબન-ખકશ દાયોસિય : ડા. ૧૭/૫/૬૮ [A. S. Ry.]

કાયદે આગમનો હજારો માણસનો હુકો ને સીયાકતઅલીની એન્ડી પ્રીટની તક્વાર !

અપાત્ર જેથી તે ઘડિયાળનો સમય અને પોતનું મુખકમળ અને એકી સાથે જેવાનો લાંબો ગેળવી શકતો.

પાકિસ્તાનનો પ્રત્યેક નાગરિક પોને જ શહેનશાન હોવા જેટલી ખુમારી અને ગૌરવ રાખી શકતો. અહીં હંગમીય, અગીર મરીમ કે કિશિત અશિશિતના ભેદ નહોતા. વધુ વિચારશીલ શિશિતો કે સુખ-રેલાઓ વધારે ચીકણા મનાતા હોઇને, સરકારી હોદ્દાઓમાં એવા કસાતી જરૂર નહોતી પડતી. પગાર ભેતી વળતે ઘણા હાથના અંગુઠાનું નિશાન કરવું પડે કે બન લખાવવા માટે મુન્શીજી રાખવા પડે તેવાઓ પણ અહિં ઉચ્ચ એ.દા.ધરાતી શકતા. અહિં મનપદ્ધતિ જેવી તો કાઈ ખટખટ જ નહોતી. કારણ કે સામાન્ય રીતે અમુક વ્યક્તિ અગિળી ઉચી કરે એટલે દરેકે તેનું અનુકરણ કરવું એટલું જાન તો પ્રત્યેક મનદાર જરૂર ધરાવતો. 'શોધી મકાવો જાળીએ, જાડા નરને જોઈ' વાળા પેલી 'પુરી એક અધિરીના મુકુરાજ' જેવો ન્યાય ભરે દિલના કોષકે દેશી રજવાડામાં દશે પણ અહીંનો ઇન્સાફ તો અદ્દલ જ હતો. કારણ કે અહિં તો હવામાં અદ્દર રૂપિયો ઉઘળીને 'રાજ ઝાપ' કે 'કોટા ઝાપ' આવે તે મુજબ દોષિન કે નિર્દોષનો ન્યાય અપાતો.

લગભગ જેટલી માનવસંખ્યા હતી તેટલી જ અદકે તેથી વધુ અહીં પશુસંખ્યા હતી! અહીં વિપુલ પ્રમાણમાં 'ગધેડા', 'જીર', 'એકડા', 'થેટા', 'જળદીયા', 'ડોબા' અને ખચ્ચરો જોવા મળતાં. ટુંકમાં કહેતાં પાકિસ્તાનમાં માનવધન, પશુધન, ધન-ધાન અને ખતીએ મોટા પ્રમાણમાં હતાં એટલું જ નહિ પણ અહીં દીરાઓની મોટી ખાજ હતી જેના દીરા સરીરે દુનિયામાં પડતા. આમ અહીં-અધું જ પકડવું એક માત્ર છુદ્દિનો પાક સાવ એહા હિતવો હતો. પણ એને માટે રાજ્ય તરફથી મોટી ખરીદી કરવા માટે વિદેશોમાં 'એલમીએ' અને 'લારોજો' મોકલાવા હોવાનું મને જાણવા મળ્યું હતું.

લઘુમતિ કેમના કાયદો તો ક્યારનાયે રવેજાએ ધરખાર અને જમીન-જમીરનો તપાસ કરીને ના-પાકિસ્તાનમાં ચાલ્યા ગયા હતા. ક્યારે આક્રમ અને પાકિસ્તાની પાદશહેની મૌખિક આદેશીએ

અને નિવેદનોની નક્કર ખામીઓની પણ અચળુના કરીને તેઓ ચાલ્યા ગયા હોવા છતાંયે તેમનાં ભરખાભાલ્યાં ધર અવડ ન બની જાય તેની અહિંની સરકારે ખાસ કાળજી રાખીને દિંદ સંઘમાંથી આવેલા નિર્વાસિતોને તેમાં વસાવ્યા હતા. જ્યાંયે આયાત એટલી વિપુલ હતી કે નાનકડા પાકિસ્તાનમાં આ બધાને સમાવવા મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું. આખરે પાકિસ્તાનના છુદ્દિશાળી મેવડીઓએ એનો સરળ ઉદ્દેશ શોધી કાઢ્યો હતો. જમીન ઉપર મોટા મોટા થાંભલા ખોદીને સારાયે પાકિસ્તાન પ્રદેશ પર એક બીજે માળ બાંધવાનું કાર્ય ધમધોધાર આરંભાઈ ચૂક્યું હતું. દુનિયાની દસમી અબખમી બનવા સમર્પી રહેલા આ સાહસના એક નિષ્ણાતને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું હતું કે: દિંદ સંઘમાં વસતાં મુસ્લિમ ગિરાદરોને 'મઝહબ અંતરામાં હોઇને !' તેઓ સર્વે અહિં ચાલ્યા આવે છે જ્યારે અમારા જોખ નેવન પાકિસ્તાનમાં એ બધાનો સમાવેશ થઈ શકે તેમ ન હોઇને અમારી સરકારે જગ્યાની તર્જ ટાળવા સારાયે પાકિસ્તાન પ્રદેશને આવરી લેતે બીજે માળ બાંધવાનું આ અગીરથે કાર્ય આરંભ છે. અમે નાસીપાસ થતા નથી-જરૂર પડતાં ત્રીં માળ-ચોથો માળ અને સાતમો માળ બાંધી છેક આંરમાન તક આ મહોલાતને વિસ્તારવાં અને ત્રિરધાર કર્યો છે. હવામાં વાતો કરતી મ મહોલાત બાંધવાનો કેન્ડ્રાક્ટ મામમીન દરખલા પેડીને અમે ક્યારનોમે આપી દીધો છે.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સિંધુ નદીના કના નજીક એક રથણે મોટી મોટી સીડીએ બધાની નંરે પડી કુલદલથી ત્રિરાઇને આ અમે પૂવ્વ કરતાં જાણવા મળ્યું કે, પાક પ્રદેશ પાકિસ્તાનમાં વહેતી આ સરિતાનું પાણી ના-પાક દિંદ સંઘના મુઠકમાં જાય તે અમારી સરકારને લેશન પરવડે

નાનાં અશક્ત બાળકો માટે  
કમલ બાલામૃત  
આરીવદ સમાન છે  
કમલ મોહનદસ, નડીપાદ

# જુનાગઢના માછ નવાખને ખેતરમાં ચાડીઆની પેઠે ચકસા ઉઠાડતા જોયા !

તેમ નથી. તેથી આ ખસ કરેલા દાદરાઓ દ્વારા સિંધુના પ્રવહને ઉપર ચકાવીને પાકિસ્તાનના ખીજ મળેલા કાષ્ટ જવામાં આવશે. અને ખીજ મળેલા પર ખાસ ધેરાનિકાની મદદથી બનાવણેમાં ખેતરો અને નહેરોમાં તે ખાણી વાળવામાં આવશે. ઉપરાંત વધારાના ખાણીને દારીને તેનાં બરેલા ગળીયાં બનાવીને દુનિયાના દેશોમાં તેની નિકાસ કરવામાં આવશે.

ત્યાંથી અને પાકિસ્તાનના પહેલા કહેનશાહ, મુકે-રોશન, ફેજ કવમ, તુરે ચરમ સરદારે મિત્રવંતે, કાપદેઆઝમ જનાબ મહમદઅલી ઝીણુના દરજો-રમાં મયા. સંપૂર્ણ મોગસાઈ દખ્ખથી રાજ-દરખારને શણગારવામાં આવ્યો હતો. બાંદીઓ અને પહેરેશીરો પોતપોતાના રથાને ઉભા ઉભા ઉઠતાં હતાં સાતસો પગથીયાં ઉંચા સિંદાસન પર, મૃત્યે મોગસાઈ તાજે મેલીને આદ્યદ ઝીણુ બેઠા હતા. બાણુમાં વચીરેઆઝમ જનાબ લીલાંકતઅલીખાન ૮૦ શીડની લાંબી તલવાર ખમે. બાંધીને ખસ હતા. જ્યારે બીજા બાણુ રાખ. ગઝનરેઅલીખાન 'માર ગાસા, મોઢે કાટગાસા, મોઢે પીસગાસા'નું ગીત ગજુગજુતા હતા. શહેનશાહે પાકિસ્તાન મીંધાં ઝીણુના મેઠાંમાં હુકાની લાંબી નળી હતી. પછુ એટલામાં ક્યાંયે હુકો દેખાતો નહોતો. પછપરજ પરથી જાણવા મળ્યું હતું કે, એ દેવી હુકો પકિસ્તાન-મીંધાની ખુશાલીમાં કાપદે આઝમને જનતાના એકથી તરફથી ભેટ ધરવામાં આવ્યો હતો. એ હુકો ઉઠે દેરાબાદમાં રાખવામાં આવ્યો હતો અને દજાજરો મહસિ લાંબી એક નળી દ્વારા કાપદે દરંચીમાં બેઠે બેઠે જોને મઝેથા પી ચકના હતા. એ હુકાની-ઉંચાઈ હમરો માણસની હતી અને લોકોમાં એવી માન પ્રચલિત બની હતી કે ઉઠે તતમા આસમાનમાં જ જનતાના ગીદમાઓ તેની અન-પમાં લીચી જતને તાંપાકુ અને દેવતા ભરતા હતા. સ્થાનો દેખાવ ખરેખર અવજુનીય હતો. અમદાવાદની મીલો કિસઅરમાં કોઠાની હતો તેથી જે વધુ ધુમાડો સમાજનોની સીમારેટમાંથી નીકળ-વાને કરેલો સભા મંડળની જુન આખેકુચ આકા-શનો ગીત ખરો કરતી હતી. દરમક બેઠકારની

પાનની પીચકારીઓ પ્રગવાના કારણે લીતો ઉપર વિધવિધ મુંદર આકારો ચીતરાખા હતા. જમીન પર બીજાવેલી મુંદર કારિમરી જાગમ પર પડેલાં સીમારેટનાં ફૂંદાં, સળંગેલી દીવાસળીઓ અને આકસનાં ખોખાં દર બે કલાકે લીણી લેવા માટે બાર જેટલા હરિજનોને ચોકવામાં આવ્યા હતા. રાતનાં બરેખર બે વાગ્યે દીવાને ખાસની બેઠક મળનાર હોઈને સળ્યો ધીરે ધીરે આવવા શરૂ થયા હતા. સમાયુદ્ધ ચિહ્નર ભરાઈ શકે એ આશયથી કાઢી રાખેલા મુજબ શરઆતમાં ધુમધુમ-ગનનો ઉન્સ અને કુણમીયાની કવાલીઓનો ફરક કાચકમ યોગ્યો હતો.

પછુ વધતા જતા ધુમાટીથી ત્યાં ઉભવાનું મારે માટે અશક્ય બન્યું. સમાયુદ્ધમાંથી બહાર નીકળતાં જ કાપદેના આલીશાન મહેલ ખડો હતો. આ મહેલની રચનાની ખાસ ખૂબી તો એ હતી કે તે જાણે હવામાં અદર જ ખડો ફરાયો, હોય તેવો આભાસ થતો હતો. મહેલના બગીચામાં અચ્છર લગાવતાં એક ખુણામાં આવેલા ફવા પર કોસ બેઠતા મને કારિમરના મહારાજ દેખાયા. જુના-ગઢના માછ નવાખ મહાજતખાન પછુ ખેતરમાં ખસ કરેલા ચાડીઆની જેમ માળા ઉપર ઉભા રહીને ચકસાં ઉઠાડતા નજરે પડ્યા. જુનાગઢ પાછ જવાની કાષ્ટ શક્યતા ન હોઈને તેમ જ રાજ્ય ખોવાની કળા શીખવવા કારણે દેતેજમાં એક પછુ મૂર્ખ સિય સાંપ-ડવાના આગાવે કોલેજ ખોલતાંની સાથે જ અંધ ક્યાં બાદ તેમજ આ નોકરી સ્વીકારી હતી. તેમનાં માનીતા કુતરાંનું એક પછુ અત્યારે તેમની પાસે નહોતું. સારકના સિરકાજની આ નિરાધાર દશા નિહાળીને 'કાય રૂમી'નો ઉદ્ગાર મારા મ્હોમાંથી સરી પડ્યો.

... અને ચારેકારથી 'બહાર' 'કાવતુ' 'કુફ'ની ઝૂમો પાડતા બળે દીક લાંબી બંદુકવાળા પહેર-ગીમો મારા પર ધસી આવ્યા.

જર બચાવવા મેં દોટ તો મૂકી પછુ જોડે હું તો હું ખાટસાની નીચે પડ્યો. દનો, માથામાંથી નીકળતા લોહીના પ્રવાહને અટકાવવા શીમતી સાડીઓ હેઠા કાઢીને પાંચે ગાંધી રજાં હતાં.



# ઉમર માળવીના દુહા



સંશોધક : શ્રી પ્રવાસી

આપણા સુવાન સંશોધક શ્રી પ્રવાસી આલો સિંધી લોકસાહિત્યની એક સુંદર વાનગી રચી કરે છે. શ્રી પ્રવાસીના સુંદર અભ્યાસપૂર્ણ સંશોધન લેખો અવારનવાર આ વિભાગમાં રહી કરવામાં આવશે.

(૧) પેર પટોરા મારઈ, તું ધાગર લાય બહાર  
જાનમે જાનમે, ખેમિ રંગ મ ખાર  
વેણ મથેજ વાર, મારઈ છડ મલીર કે.

(અર્થ)—હે મારઈ, તું ગોવાળીઆઓના ધાખ-  
જાનો પહેરવેશ છોડી દેને પટોળાં ધારણુ કર. મૂખ  
લેકે; સથે જીવન વિતાવી તારે રંગ ખરાખ, કર મા.  
તારા માથાની વેણીને સરખી કર અને મલીરનું  
નામ સદાને માટે છોડી દે)

(૨) પટોરા પંચે સોપજે, મુંજ હુઈ લીર મલીર  
મથે મુરં વેડીમાં, મર ચમેં પપસ ચીક.  
હે હાલ દમીર, મર મરી પુજાં મસાણમેં

(અર્થ)—હે મીરાણી ઉમર સુમરા, તારા  
પાચસોના પટોળાં કરતાં મલીરની મારી ચીથરેદાલ  
ધાખણી ઘણી સારી છે. વળી મારા માથાના વાળની  
લટા મેલી યદને ચીકાઈ જશે તો હું ગાયું ઝોળ-  
વાની નથી અને મારા મરણ પછી હું એ જ  
હાસતમાં રહેવાની છું.)

(૩) ત પટોરાં પેરીઆ, જા-મિયામત તેં જાપા  
મિટી મિલંધી મિટીમેં, ખેસા કરંર કીયા  
કિ સથે કિં ડીયા, માં ને કુ ક મિંધેણું?

(અર્થ)—હે સુમરા સરદાર, તું તારાં પટોળાં  
રાજ પહેરે, જે મારી જીંદગી પ્રમય સુધીની હોય.  
માનનીયું મારીનું કરીર મારીમાં મળી જશે. તેમજ  
તેને જીવનું પાઈ જશે.)

(૪) ચંડી ચા તું માઈ, સોન સવેરે પાય.  
વે સાંધા મંઝી મથે, મુખે પેરાસિરાય.  
સુમરાઈ સલાય, સિંકે તોજ સલામ;

(અર્થ)—હે મારઈ, તું સુમરા સરદારના  
મદાસપ પર ચડી સત્વરે સુવર્ણાંકારો ધારણુ કર.  
વળી સાંગામાચી પર ખેરોતે તારા પગને આરામ આપ.)

(૫) મેડીઈ મરક ન અસાજે, જુ'પડીએ કે જસ.  
ડીન સાંધા મંઝી મથે, આંકિ ન વેઆ અવસ.  
મરકો અશી મલીર તેં, ગિત ઝીઝીએની દસ.

(અર્થ)—મેડીઈ અને મહેલ અમારા ગર્વનું સ્થાન  
નથી. જસ તો અમારી જુ'પડીએને ઘટે છે. તારી  
આ સાંગામાચી માથે હું કહી ખેસવાની નથી.  
અમારા ગર્વનું સ્થાન અમારું વતન-(મલીર) જ્યાં  
પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે. હે સુમરા તું તારા  
જીવનના દિવસોનો તો કંઈક વિચાર કર.)

(૬) કિરડ કંકારેઆ, કરેં મથેં ડી.  
મોકળ કિથે જ મુંકે, તં વિંજા પસેજેં સી.  
ઉતમ ચેંચીસ ધન મું તે હાય દમીર-જો.

(અર્થ)—કરડના ઝાડ હાલતા જેઓ એના પર  
જ આખો દહાડો કાટી નાખે છે એના મારા રનેલીઓ  
પાસે જવાની તું રંગ આપે તો હું ત્યાં જઈને  
પણ એમ કહીશ કે મારા પર મીસણી ઉમર સુમ-  
રાનો ઉપહાર છે.)

## નવજીવન સીલ

આશરે દશ લાખ માણસની  
કાપડેની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે.

## ફાટા છાપ મેડીકેટેડ સ્નેક

મહાસુગંધી સ્નેક વર્કસની યનાયક છે  
એ જ તેની ઉત્તમતાની ખાત્રી છે.

# ભીમ પરાક્રમી લાધારામ !

શ્રી. કેશવલાલ કારીદાસ નાની  
જૂ. એ. એસ. ટી. સી.

દરથ પહેલું

[મુંઝવણ એક થોરી રસ્તાકે જ્યાં પાંચ દેખાતું  
નિકળેમ દરથ. રસ્તા પર માળાના પ્રવેશદાર પાસેથી એ થઈ  
ફર ફર નતી થોકામી લાંબી સળંગ કવાર ફૂટપાથ પર  
ઊભો નહોતે પડે છે. આ દરથમાં દેખા દેનારી સમગ્ર  
કવારની લાંબાઈની પ્રેક્ષકોને કલ્પના આવ્યા પછી ધીમે ધીમે  
એ દરથ નજીક લાવીને, કવારને છેડે ઊભેલાં કાર પાંચ  
માણસો દેખાય એટલો જ સાત ચિત્રકલામાં સમગ્ર તેટલું  
નજીક લાવવામાં આવે છે, અને પછી છેવટથી સર ફરીને  
કવારનું સરકવું ચિત્ર બતાવતાં બતાવતાં એક પ્રવેશદાર પાસે  
આવીને ચિત્ર સ્થિર થાય છે. આરણની અંદર સામેના  
દાર ઉપર પણ આ કવાર ચાલુ છે એ દેખાય છે.

રસ્તા પર જતા-આવતા દોરો આ કવાર તરફ જોતા  
નય છે. કેટલાક પ્રવેશદાર તરફ જુઓ, તે કેટલાક એ  
પ્રેક્ષકો વરફ નહોતે કવા નય છે, એવે પ્રેક્ષા પેઠી એક  
જગ્યા આગળ આવે છે.]

પ્રેક્ષક-નકતારમાં ઊભેલો એક જણને કા જાણ !

આ શેની કવાર લાગી ગઈ છે ?

ઊભેલો-મને ખબર નથી. આ બધા ઊભા છે  
એટલે કે પછુ ઊભો છું.

પ્રેક્ષક-(આશ્ચર્યથી)-એટલે ? કવાર શાને માટે છે

તે જાણ્યા વગર જ તમે તેમાં સામેલ થયા હો ?

પાસે ઊભેલો આશ્ચર્ય વધતો માણસ-હા, એમાં

શો વધો ? આજકાલ મુંઝવણમાં કોઈ પછુ

કેટલાકે કવાર જુઓ કે તરત જ તેમાં ઘૂસી

જવું. શને માટેની કવાર છે તેની વખત

આવે ખબર પડી રહે જ. કંઈક પછુ કાયદા

માટે જ કવાર હોય. એટલે ગુપ્તગુપ્ત પોતાના

નંબર પર ઊભા રહી ધીમે ધીમે પ્રગતિ કરતાં

કરતાં વારો આવે એટલે જે મળે તે દસ્ત-  
ગત કરીને ચાલતી પડતી !

જો જણ-હિંદુસ્થાનનું રાજન્ય કઈ રીતે મેળ-

વતું અને પછી કઈ રીતે સાચવી રાખતું તેની

આપણને આ દ્રેનિંગ મળે છે.

શ્રી જણ-પરાખર છે. માટે જ જ્યાં ત્યાં

અત્યારે કવાર તાલ્ય થઈ ગયું છે. દવે તો દેવ

પછુ કવારમાં ઊભેલાને જ દર્શન દેવાનાં છે.

મયાં સનિવારે હતુમાનજીને તેલ ચાવવા ગયો

તો ત્યાં પછુ કવારમાં ઊભાં રહેતું પડ્યું હતું.

[કવારના બીજા વાજરું દરથ]

પ્રેક્ષક-ખરે મિસ્તર, આ શું છે ?

ઊભેલો-તમને કંઈ ખબર જ નથી ? વાદ ને વાદ !

મુંઝવણમાં રહે છે કે જંગલમાં ! તમે નહિ

માલી કોઠો ! બિરસામાંથી બાપની કાપડી

કાઢીને આ વાંચો જાહેર ખબર !

(માપણનું સમીપ દર્શન)

## WANTED

Applications are invited from the  
heads of respectable families, each  
consisting not more than five mem-  
bers, for a few vacancies in the  
clients' list of BHEEM PARAK-  
RAMI LADHARAM KHODA.  
Applications from persons requiring  
the services of an expert for cleaning  
their vessels, stating the number  
and names of members in the family  
and the maximum salary they are  
willing to offer should be addressed  
before the 25 th to:—

The Personal Secretary to

Bheem Parakrami

Ladharam Khoda,

13 B, Pritamlal Mansion,

85 Sandhurst Road,

Bombay.

પ્રેક્ષક-(જાહેરખબર વાંચીને) આ બધું શું છે ?

કંઈ સમજણ પડતી નથી !

જિલ્લો- (કાપલી પાછી લેતા) અરે, એમાં સમજવા જેવું શું છે? વાસણ માંગવા માટે કોઈને માણસ જોઈતો હોય તો તેણે આ દેકાણે અરજ કરવી, એવી આ નહેર ખબર છે. આ લાધારામ વાસણ માંગવાના એક્સપર્ટ છે.

પ્રેક્ષક- અરે આપ રે! અત્યાર સુધી જેમ નોકરી મેળવવા માટે અરજ કરવી પડતી તેમ હવે નોકર મેળવવા માટે અરજ કરવી પડે છે એમ ને?

જિલ્લો- હા, જી! એમાં નવાઈ પામવા જેવું કંઈ નથી. આ નીચલા દરજ્જાના લોકોને હવે મિલોમાં પુરક કામ મળી રહે છે! ત્રીસ રૂપિયા પગાર અને પાંચઠ રૂપિયા મોંઘવારી ભર્યું! વળી ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર પગાર દર વર્ગે મોનસ તરીકે મળે. પછી તમારાં વાસણ માંગવા કોણ આવે? અત્યારે તો લાચારી કરવા છાપે નોકર મળતો નથી!

ખીલો- અને કશય મહામુરકેલીયીં મળે તો ઝાઝો વખત ટકતો નથી.

## કમલ ખીટર ખસ

[ શુભાખી મહામ ]

○

ખસ, સુખલી, ખરજલું, દરાજ, શુમડાં, બાળકોનાં ચેપી અને રતવાનાં ચાંદાં, હરસમચા, મચ્છરના કંખ, અસ્તરો જિંકરો, મોહાના ખીલ, અને હાજવા ઉપર સારી અસર કરે છે. ખરીદ કરતી વખતે કમલ ખીટર ખસ' બરાબર વાંચી ખરીદ કરશો.

દરેક દવાવાળા અને ગાંધી પાસેથી મળશે.

જ્યોત્ષ્ણ'માં માટે લખો :

કમલ પ્રોડક્ટ્સ, નડિયાદ

પ્રેક્ષક- એમ રે, ત્યારે તમે આ લાધારામ પાસે અરજ લખને આવ્યા છો?

જિલ્લો- અરે, અરજ તો પચીસ તારીખ પહેલાં કરવાની હતી, એટલે ક્યારની મોકલી આપે છે. આજે તો અમને ઈન્ટરવ્યુ માટે બોલાવ્યા છે!

પ્રેક્ષક- (આશ્ચર્યથી) હે? એ વાસણ માંગવા નોકર તમારો ઈન્ટરવ્યુ લેશે?

જિલ્લો- હા બાઈ હા! આ જમાનામાં જે થાય તે ઝોણું! આજના ઈન્ટરવ્યુમાં શું? પૂછશે તે કોણ જાણે! મારી છાતી તે અત્યારથી ધકકવા લાગી છે. [ કતારના ઉપલભાગ તરફ જોઈને ] અરે રે! હજી કતાર આગળ ચાલતી નથી. મુઝાકાત લેવાની શરૂઆત કોણ જાણે ક્યારે થશે!

\*

## દરજ ખીલુ

[ આમળના ફૂલમાં બહારથી દેખાડેલા માળાના જ આમળા દેખાવ, પરંતુ મળે લાધારામની ચોરીશુદ્ધ પ્રવેશ બાણુની જમણી બાજુએ પાંચડું લટકાવેલું છે. ]

BHEEM PARAKRAMI

'LADHARAM KHOD.

Expert Vessel Cleaner

[ IN ]

બાણુ પાસેથી જ અજાણ બહુવિધ ક્યાર ચરૂ થતી અને એ ક્યાર હાદર જવાથી નીચે જતારી બહાર ફૂટવાનું પ્રકરેલી હતી. કતારના અગ્રસાગમાં એક અપરૂરેક પહેરેલા યુવરજ ઊભા છે. અંદરથી એક છાકરો આવે છે.

છાકરો- પ્રોફેસર વાંગડ કોણ, તમે કે?

યુવરજ- હા.

છાકરો- આલો અંદર.

[ પ્રોફેસર વાંગડ ચઢાઈ ખિરસામાંથી નાનો બર્ડ અને દોતીયા મીઠોને વાજ બરાબર એળો લે છે. બર્ડને રાંતીયા ફરીથી જમવામાં મુળને ટાક જણી કરીને કાને આંચી વચ્ચે ટાઈની આંક બાણુકમળે પકડે છે. મેઈ જમણી બાણુ ફેરવી ટાઈની આંક દાબી બાણુકમળે છે, અને મેઈ ટાણી બાણુ ફેરવીને ટાઈની આંક બાણુ ટરકાવે છે. આમ બે વાજ માર્યા પછી ટાઈ



ર છે કેમ માની આજળ ધધે છે. પણ પેલા કાકરા  
તેમને અમાને છે.]

કોકરૌ- અરે સાહેબ! એમ ને એમ હાં ચાલ્યા  
જાઓ?

[સલામ કરીને બેઠો રહ્યો છે. પ્રેક્ષક વાંઝ એક  
પિયાની નેટ તેના હાથમાં ગૂંધે છે.]

કોકરૌ- હા, હા. હવે પધારો.

[તેમ તેમ સે અંદર જાય છે તેમ તેમ અંદરનો  
માત્ર દિગ્દર્શક થાય છે. સામેના ઓરો વાલીને અંદરના  
કુખ્ય ઓરોમાં પ્રેક્ષક વાંઝ દાખલ થાય છે. ઓરોના  
કુખ્ય ભાગમાં એ રંગલ પાસે કાઠે પાલકુન ઠાઠ વડેથી  
સત્તર થયેલ સેકેટરી બેઠા છે. સેકેટરીની જમણી બાજુ  
પર આરામ ખુશી હાથ સુપ્રસિદ્ધ લાધારામ  
સિંઘરામ જૂતા બેઠા છે. યરીર લાલ કાપડનો ચમચમાળો  
રૂપાઈસમેનને રોમે તેવો જંઝકાક, નીચે ખાખી ટાફેટ,  
અને નીચેના પગ કપાડા. યરીરનો રંગ કાળો. યરીર  
લાલદાર. વાળ ખૂબ લાંબા અને કાન હાથ પહોંને પાછળ  
લાંબા. પંદર વીસ દિવસથી વાળ અને ફાંતીયાનો સંયોગ  
ન થયો હોય તેમ લાગતું ટવું. કાનમાં પીળા રંગની  
નાળી.]

લાધારામ- (સેકેટરી તરફ જોઈને) શેકરટરીને

સેકેટરી- (અદ્યતી) ચમુ સર!

લાધારામ- (પ્રેક્ષક તરફ સિંઘરામનો હાથ દેખા-  
ડીને) આગને આપણા સવાસો પૂઠો.

કેટરી-ચમુ સર! (સામેના અરજના ચોકડામાંથી  
પહેલી અરજ હાથમાં લઈને, પ્રેક્ષક તરફ  
જોઈને) તમારું પુરું નામ રહુતય રાજારામ  
વાંઝ, કેમ?

પ્રેક્ષક- [પોતે ધણા ચાલાક-રમાટ-છે અને  
જરા પંજુ નર્વસ થતા નથી એમ બતાવવા  
માટે સેકેટરીનો સવાલ પૂરો ન થયો તેટલામાં  
જ જવાબ આપે છે] ચેએસ!

સેટરી- ધધે...છવિસઘના પ્રેક્ષક, ખંડ ને?

પ્રેક્ષક- (કાકરે એક ઝટકો દેતા) રહ્યો!

સેકેટરી- તમારું કેડાણું?

પ્રેક્ષક- (અંકડમાંથી છૂટેલી ગોળાના નેટલી ગતિથી  
બેઠાતા) ફેક્સિકેસ -એ, કંચનલાલ ટેર-  
સીઝ, ચતીરો, બેઠાજો.

સેકેટરી- હાલ મેની મેન્સર આર ધેર ધન ચેર  
ફેમીલી?

જાન્યુઆરી ૧૯૪૮

પ્રેક્ષક- (અસંસદ દિગ્દર્શક મેનની માફક ઉચ્ચાર  
કરીને) આ આપણ્ય ગોટ કાલ્ચ મેન્સર  
ધન ચમુ ફેમીલી!

લાધારામ- (જોખારો ખાઈને સેકેટરી તરફ  
જોઈને) શેકરટરી, આ સાહેબને કહો કે તમારી

સાધાઈ હમણાં બાજુ પર મૂકો ને ગુજરાતીમાં  
બેઠાતા જાઓ. હમણાં શું અડખડટ કરી ગયા

તે હું કંઈ સમજ્યો નથી! તમારી જાહેરગણ્યરો,  
અરજીઓ વગેરે ખંડુ બેલે અગ્રેજીમાં જ રહ્યું;

પગ આ મુલાકાતોમાં તો ખંડુ ગુજરાતીમાં જ ચાલના  
દો. મારે સંમંજ્યું જોઈએ ને? સમજ્યા ને?

સેકેટરી- ચર સર, ઓમ રાહટ સર! (પ્રેક્ષકને)  
તમે જે હમણાં બેઠ્યા તે ફરીથી ગુજરાતીમાં કહી

બતાવો જોઈએ!

(પ્રેક્ષક વાંઝનું કમખા દર્શન)

પ્રેક્ષક- (અંદરો પરનાં પ્રસ્વેદિયું ખિરસા-  
માંથી ફગલ કાઢીને લૂતા લૂતા) મ-મ.....મારા

ફેમીલી...આપ મીન અ...કુટુંબમાં પાંચ મેન્સ...  
આપ મીન...અ...આપ મીન.....સલામદ છે.

લાધારામ- (ચીડાઈને) શું? શું કહ્યું?

પ્રેક્ષક- (કારા યદ ગમેલા દોહ પર ટૂંકા ફેરવતા)  
મ-મારા કુટુંબમાં પાંચ સલામદ છે!

લાધારામ-સલામદ? એટલે શું તમારે ધેર સલા  
ભરાય છે?

પ્રેક્ષક-ના, ના...મ...માના કહેવાનો અર્થ એવો  
છે કે મારા કુટુંબના સલામદ-એટલે મેન્સર

પાંચ છે!

સેકેટરી-અરજદાર એમ જણાવવાં માગે છે કે તેના  
ધરમાં પાંચ માણસ છે.

લાધારામ-એમ કે? રીક, ચાલો આગળ.

સેકેટરી-તમે વિવસમાં કેટલી વાર જાઓ છો?

પ્રેક્ષક- (સંજો બગડે નહિ તેવી રીતે નાજૂકપણે  
વાળમાં આંખળીથી ખંજવાળતા) હં...એટલે

જુઓ—સવારમાં. પ્રેક્ષક, અપેરે સપર,  
આર વાગે રી અને રાત્રે દિનર.

લાધારામ-આપ રે, આપ રે! આ ખંડુ શું  
સેકરટરી, આમને જવા દો. દિવસમાં આર

ઉપધં

વખત તેમને ઘેર વાસણુ માંગવા જવાનો  
આપણને ક્યાં વખત છે ?

પ્રેમિસર- (અધીરાધ્યાયી) બદ્ધ આપ સે યુ નીકન્ટ બં...  
એટલે મારું કહેવું એમ છે કે અમે દિવ-  
સમાં ચાર વખત જમીએ છીએ તેથી  
તમારે ચાર વખત વાસણુ માંગવા આવવું  
તેવું કંઈ નથી. રાત્રે ફક્ત એક જ વખત  
આવીને એક સાથે બધાં—

સાધારામ- (ડાકું ધુણાવીને) ના રે ના, એ ન  
બને ! ચાર વખતનો વાસણુનો ઢગસો મંજિવા  
જેટલો વખત મારે ક્યાંથી કાઢવો ?

પ્રેમિસર- તો પછી...એમ કરો...

સાધારામ- મારે કાંઈ કરવું નથી ! મારાથી તમારું  
કામ મશે નહિ. જાઓ.

સેક્રેટરી- (પ્રેમિસરને) તો મિરટર વગેરે, યુ હેવ  
ને માર્સીઝ !

(પ્રેમિસર માંજ અમિલની સજ્જત ગાયો  
મનમાં બબડતા રહે પડે છે).

સેક્રેટરી- બોય, બીજા નંબર ભરતકુમાર મોળાનાથ  
ભાગવને અંદર બોલાવ.

ટેન્ડર પાન ખાવા માટે

● કૃષ્ણછાપ કાથો ●

માથાના દુઃખાવા માટે અકસીર

||: યજ્ઞરંગ યામ ||:

દીલખુશ મસાલો ● કૃષ્ણવિદ્યાસ મસાલો

પાનની ખરી મઝા ● યીમટામ સોપારી

: બનાવનાર :

એચ. વી. જોશી

કૃષ્ણછાપ કાથાવાળા

ચીચી રોડ,

અમદાવાદ

(છાકરે ભરતકુમારને અંદર લામે છે. હંમર  
યથાસની આસપાસ પારસી ફેશનને લોખંડો, ચક્રી  
પોપટી, પગમાં દક્ષિણી બેઠા, આંખે ચરમો અને  
જગામાં ખેટ.)

સેક્રેટરી- તમારું નામ ભરતકુમાર ને ?

ભરતકુમાર- (એકદમ અદ્યત્થી શરીરનો ઉપરનો  
ભાગ જરા આમળ કરીને) હેં ? હા. (ફરીથી  
ટફાર બેસા રહે છે.)

(પ્રથમ પૂછનામાં આવે કે તરત જ કહેઠાથી "હેં"  
હા" એમ હજાર કાઠી નમ્રતાથી સરી રાવું અને  
આમ આપણ રહ્યા પછી ફરીથી મૂળ સ્થિતિમાં બેસા  
રહી જઈ" એ ક્રિયા દરેક પ્રસીદ્ધ વખતે ભરતકુમાર  
કરે છે)

સેક્રેટરી-ક્યાં ? સરકારી નોકરી, અફ ને ?

ભરતકુમાર-હેં ? હા.

સેક્રેટરી-ક્યાં રહો છો ? દાદર ?

ભરતકુમાર-હેં ? હા.

સેક્રેટરી-ધરમાં કેટલા માણસ છો ?

ભરતકુમાર-હેં ? પાંચ.

સાધારામ-[તેની તરફ તાકીને જોતાં] બરાબર પાંચ  
માણસ છે ને ?

ભરતકુમાર-[ગિટા વાજતાં] હેં ? હા...નહિ...  
એટલે છે તો પાંચ જ...પણ...પણ...સાઠ-  
પાંચ ગણી સઘાય...નહિ તો...

સાધારામ-સાઠપાંચ માણસ ? એ કેમ ?

ભરતકુમાર-હેં ? એટલે...એટલે મોટા પાંચ  
માણસ અને એક બાર વરસનો છોકરો છે.

સાધારામ-[હિચે અવાજે] ત્યારે છ માણસ છે એમ  
જ કહો ને ! (દયાવાનીને) તો પછી તમે ચરજ  
શા માટે કરી છો ? જાહેરખર્ચમાં અને ચોક્કસ  
લખ્યું છે કે પાંચથી વધારે માણસો હેલ્થ તો  
ચરજ ન કરવી !

ભરતકુમાર-હેં ? હા સાહેબ, પણ સાહેબ, ખરા  
તો મારા ઘરમાં પાંચ જ માણસ છે ! છઠ્ઠો  
તો ફક્ત બાર વર્ષનો છોકરો જ છે. નાન-  
કો છોકરો છે તે કંઈ ગણત્રીમાં ગણાય !

સાધારામ-વાહ રે વાહ ! બાર વરસનો છોકરો તો  
તમારા-દિસાવમાં નથી કેમ ? તેના જમવાના  
વાસણુ નથી થતાં ?

સરતકુમાર-હેં ? હા સાહેબ. યામ છે તો ખરેં. પણ નાના ઊંઠરાનાં વાંસણ મીઠવાયાં તો તમને પુણ્ય થશે, સાહેબ !

લાધારામ-તે કાંઈ નહિ ! આપણે નિદિ અને !

સરતકુમાર-(કરુણીત) એમ ન. કરો સાહેબ !

જોઈએ તો આઠ આના પધારે હોય, પણ ના ન હશે. મારી ઉંઠર સામું જુઓ. આને જ મીઠના ઘેર વાસણ મીઠ માંછને કંટાળી જઈને મારી પત્ની પિયર જતી રહી છે. અત્યાર સુધી કોઈ વાર એને જીવંત રવાં ન થયો. વળી એને કદી પણ એકાન્તને પત્રો લખ્યા નહોતા. પણ આ વખતે તો મર્માદા ઊઠીને તેણે મને ઉપરઉપરી કાગળો લખવા માંડ્યા છે, અને લખે છે કે નોકર ન મળે ત્યાં સુધી-

લાધારામ-(ચરસાથી લાલચોળ રહેા કરીને) નોકર ?

સરતકુમાર-(બંને હાથે ગાંઠ પર ધીમે તમાચા મારીને) હેં ? હા, અરે બૂઝ્યો. વાસણ મધાકાકની સગવડ થતાં સુધી ફરીથી ઘેર આવવાની નથી. સાહેબ, મારી અરજ ઉપર રહેમદષ્ટિથી વિચાર કરો, અને અમારું પુનઃમિલન કરાવી આખી માથું સંસારકાંઠ ફરીથી રસ્તે ચડાવી દેવાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરો. તમારો આ ઉપકાર ચિત્રશુભતા ચોપામાં જરૂર જમા થશે. આ ઉપરાંત અમારા આશીર્વાદથી આપની પ્રેક્ટિસ ખૂબ જોરથી ચાલવા માંડશે !

લાધારામ-(જોરથી માથું ઢલાવતા) ના ના ના !

એ કંઈ ન બને ! એને એકવાર નિયમ કર્યો તે તોડવાનાં નથી. તમે જાઓ હજી ધણા અરજદારોની મુલાકાતે બાકી છે.

શિવજી બહેરે સરતકુમાર બહાર નીકળે છે. ત્યારપછીની મુલાકાતેના બધા પ્રયોગો ન જાતજાતે, સેક્રેટરીના ટેબલ પરે એક એક બપોલ આજ્ઞાને બતાવવામાં આવે છે, અને પછી તરત જ સમાચાર સુધી પહોંચી આવે, તેને કેટકેટલાં અરજીઓ રજૂ કરવા બતાવે અને અરજીદારને પાસે કરતો બતાવવામાં આવે છે. આવી રીતે દરેક અરજીદારને વધારે ફરતા બતાવ્યા પછી એકાદાની બદલાવે દરેક બતાવવામાં આવે છે. કાઠી પર દોને અંકર જનારાની એક અને નિરાશ થઈને બદલાવે આવનારની

બીજી એક એક બતાવે દરેકોના વાચ છે. ઉપર ચલતી કલામાં સુરેશ દેખાય છે. કોઈએમાંથી નાના જ નીકળેલા પુણ્ય એવા તેનો દેખાવ છે. સફાઈ એક અને ઉપર ચાલે અને બાજુ એ તેનો પાપ છે. તમારે આવતાં હાથેક વધારે સેક્રેટરીના ટેબલ-સામે તે બેસી રહે છે.

સેક્રેટરી-તમારું નામ ?

સુરેશ-(આદરપૂર્વક-ચહેરે લાધારામ તરફ જોતો જોતો) સુરેશ હર્ષવરત પંડિત. અરજીમાં તે લખેલું છે.

સેક્રેટરી-તમારો ધંધો ?

સુરેશ-(લાધારામ તરફ એકાદાં જોઈ સાધીને) અહાહા ! કેવું સુંદર સરીર છે. (શુદ્ધિમાં આવવાનો ડાંગ કરીને) હા, શું કહ્યું ?

સેક્રેટરી-તમે શો ધંધો કરો છો ?

સુરેશ-રશ્મિમાં એલિસમાં એ. પી. સી. જી. ગોડાઉનમાં હું સપરવાઇઝર છું. (ફરીથી લાધારામ તરફ જોઈને) આજું સરીર જોઈએ. જુગ કેવી બરેલી અને મજબૂત છે !

[લાધારામ અધિમાનથી કુશળને પોતાની બંને બાજુએ તરફ પાસાકારતી જુગ છે અને જુગના રતપુષ્પો ફલે છે.]

સેક્રેટરી-તમારું ઠેકાણું ?

સુરેશ-(તેની તરફ કુશળ કરીને) અરેબર, માટે બાકી આજું હોત તો ! (લાધારામ પાસે જઈને તેની જુગમાં પાખળતા) આ તો લોખંડના કટકા છે ! આજું મજબૂત સરીર તમે કેમ બનાવ્યું તે તો કહો !

લાધારામ-(વધારે ખીલીને) તેને માટે તપ કરવું પડે છે મિસ્તર ! વીસ વીસ ધરનાં વાંસણ માંછએ છાંએ ત્યારે આવા આવકાં માથ છે, સમજ્યા ?

સુરેશ-અરેબર, તમારો ધંધો કેવો સરસ છે ! અને તો ટેબલ પર બેસી તે બેસી જા !

લાધારામ-(અધિમાનમાં આવી જઈને) અમારો ધંધો તમારી નોકરી કરતાં ચડે કે નહિ ?

સુરેશ-એમાં શંકા શી ? (સેક્રેટરી તરફ જોઈને) શું પૂછ્યું ? પરમાં મંજુસ કેટલાં છે એમ ને ? હા, મારી પત્ની, અને એક બહેન એમ ત્રણ જણ. (ફરીથી લાધારામ તરફ જોઈને) અને અમારો

તો હંમેશા સાહેબની મરજી પ્રમાણે વર્તવાનું.  
અને તમારું તો સ્વતંત્ર કામ। તમે તમારા  
રાજા !

લાધારામ- (ખુશ થઈને) એમ જ છે ! ડૉક્ટર,  
વહીવટ વગેરેની જેમ અમારો પશુ સ્વતંત્ર  
ધંધો। અપાર સુધી અમારી પ્રેક્ટિસ બરા-  
બર ચાલતી નહોતી તેથી તમે બધા અમને  
દલકા માનતા હતા, અહીં ને ?

સુરેશ- લોકો તો ગમે તેમ બોલે ! જેઓ જરા  
પશુ વિચાર કરી શકે છે તેઓ સમજે છે કે  
તમારા અને વહીવટ ડૉક્ટરના ધંધામાં જરાએ  
ફેર નથી. ઉલટું અપારે તો વહીવટ ડૉક્ટરો  
ફરતાં તમારો ધંધો જ ધમધાકાર ચાલે છે  
તેથી સમાજમાં તમારું જ માન વધારે છે.  
શું કહું કે પિતાએ બુદ્ધ કરીને મને અંગ્રેજી  
બોલ્યાંયો ! નહિ તો હું તો તમારી લાઈન જ  
લેત !

સેક્રટરી- તમે દિવસમાં કેટલી વાર જમો છો ?

સુરેશ-હાં ! આમ તો અમે એ વાર જમીએ છીએ.  
પશુ મારી પત્ની પશુ રેશનિંગ ખાતામાં જ  
તોફારી કરે છે અને જદેન કાલેજમાં છે  
તેથી સવારે તો અમે ત્રણે જગ્યા હોટેલમાં  
જમીએ છીએ. ફક્ત સાંજે જ અમે ઘેર  
તો રાંધીએ છીએ. તેથી એક જ વખતનાં  
વાસણ મોજવાનું કામ સાહેબને ફરવાનું છે !  
લાધારામ- (ડાકું ઢાલાવતાં) સરસ ! એમ જ  
જોઈએ !

સેક્રટરી- વાહ. પશુ પગાર ક્યા સુધી આપવા  
તમે તૈયાર છો તે તો તમે અરજમાં લખ્યું  
નથી !

સુરેશ-એ તો જાણીજીલને મેં લખ્યું નથી. મેં તો  
મારી સ્થિતિના પ્રમાણમાં જ આંકડો મૂક્યો  
હોત ! અને તે આંકડો લાધારામની કીર્તિને  
શોભાસ્પદ ન લાગે તો તેમનું અપમાન જ  
ચાલ ને ?

લાધારામ-બરાબર, બરાબર !

સુરેશ- તો પછી તમે જે આજે નક્કી કરો તે  
આપવા હું તૈયાર છું. તમે સમજી છો અને  
મધ્યમ વર્ણની આજે શી સ્થિતિ છે તે  
જાણો છો. તો મારી ખાતી છે કે તમે ગેર-  
બ્યાજબી આંકડો નહિ જ બોલો.

લાધારામ- જુઓ મિસ્તર, તમારો સ્વભાવ આપ-  
ણે ગમ્યો છે. તેથી તમારી પાસેથી ફક્ત  
પંદર રૂપિયા લઈશું. કેમ, છે કબૂલ ?

સુરેશ-કબૂલ. પાંચ મિનિટ રાઈટમાં હાજર રહી  
મુદત પગારનાં, વહીવટ બોજમાં બોજ પાંચ  
રૂપિયા આજ કરે છે. તો પછી તમે આજો  
મહિનો રોજ પંદર મિનિટ મહેનતનું કામ  
કરીને પંદર રૂપિયા માગો છો તે. બ્યાજબી  
જ છે.

લાધારામ- હીક, ત્યારે. સેક્રટરી ! આમને પેલો  
ફરતોવાણો કાગળ વંચાવો અને તે વેગને  
કબૂલ દેવ તો તેમને ટાઇમ આપી દો !

સેક્રટરી- વસ સર ! [એક બપેસ કાગળ સુરેશને  
આપે છે] આ અમારી ફરતો. એ વાંચી  
જુઓ; અને કબૂલ દેવ તો તેમાં જણાવ્યા

૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બળ, બુદ્ધિ, આરોગ્ય વધારનાર:-

**મુદત મંજરી**

નસોની કમજોરી, કાચપગની કળતર, બાળસ,  
સૂતી, બેચેની વિગેરે દૂર કરી શક્તિ, શુનિ તથા  
ઉત્સાહ વધારે છે તેમજ પેસાજ કે સ્વપ્નમાં જતી  
ધાતુને બંધ કરી ધટ બનાવે છે. પરદેશ ખાસ કંઈ નથી.

દોઢી ગોળી ૪૦ની હબીબો ૩૦. ૧૧ સવા

**પા ગ લ વ ડી**

ચિત્તમગ્ન, અનિદા, પિચારવાડુ, ઉ-માઃ વિગેરે દર્દો  
માટે સચોટ શુભકારી અને કદી ફગુ નિષ્ફળ ન બન્ય  
તેવે અસીર દલાજ. કો. હબીબો ૩૦. ૩ ત્રણ

**મફત** માતીય ટુવનના પ્રશ્નો સમજાવનાર  
"દરેકનિ નિદાસ" પુસ્તક મફત મંગાવો

મુખ્ય પ્રશ્ન:- } મદન મંજરી ફાર્મસી  
શામજારીવી, રામવ ડી } જામનગર (કાંઠાવાડ)

પ્રમાણે ત્રણ માસનો પગાર એવાનસ આપી  
દો, એટલે તમારું નામ અમારા રોજગરના  
લિસ્ટમાં દાખલ કરી દઈએ.

સુરેશ- (કાગળ વાંચ્યા પછી) ખરેખર સાચાં મૂકે છે )  
બહી સરતો કબૂલ છે ! ( ખરેખર સાચાં ખરેખર  
ગણે રૂપિયાની નોટો ગણીને આપે છે. )  
આ હોય, તમારો ત્રણ માસનો પગાર !

એડિટર-હીક ( દિવાલ પર લટકાવેલાં એક પૂઠા  
તરફ જોઈને ) તમારે ત્યાં અમારા શેઠ-ભુએને  
૮-૫૫ થી ૯-૧૦ સુધી શેવડે એરિસ્ટરને ત્યાં  
અને પછી આ કોણ છે ? હા. ૯-૨૦ થી  
૯-૩૫ સુધી શેઠ ડાક્ટરને ત્યાં. હા, વચ્ચેના  
ગાળામાં તમારે ત્યાં આવી શકારો. ભુએ  
મિસ્ટર, તમારે ત્યાં અમારા શેઠ બરાબર ૯-૧૨  
મિનિટ વિઝિટ આપી પહોંચશે, તે વખતે  
તમારે બધાં વાસણ તૈયાર રાખવાનાં છે.  
૯-૧૨ થી ૯-૧૭ નો તમારો ટાઈમ.  
બરાબર યાદ રાખજો. બસ જાઓ.

સુરેશ-બસ, ચાલો ફરોડ ! (આનંદથી નાચતો નાચતો  
જાય છે, અને રસ્તામાં બધાને આનંદથી  
કહેતો જાય છે કે કાસથી લાધારામ તેને ત્યાં  
કામ કરવા આવવાના છે.)

## દરજી ત્રીજી

( સુરેશનું મગન. સુરેશ, તેની પત્ની ને બહેન  
જમવા બેઠેલાં છે. શેઠનારે બહેન જમી રહે છે, અને હાથ  
પોળેને કહી બધ છે. )

સુરેશ-અદાદા ! કેવી સુંદર રસોઈ છે ! જલ્દી ખાધા  
જ કરીએ.

માસતી-હવે હીક. નહામાં વખાણ ન કરો.

સુરેશ- ખોટું નથી કહેતો ! તારા હાથની રસોઈની  
કંઈ મિઠાસ જ ઓર છે. લાવ લાવ, મેં  
શેવડી ને શાક આવવાં દે.

માસતી- ( શેવડી આપીને ) જલ્દી પરવારજો દો !  
કેટલા વાગ્યા તેનો ખ્યાલ છે ને ? ૯-૫ થો  
યઈ ગઈ છે. હમણાં કાકો આવેને જાઓ  
રહેશે ! અને વાસણ માગશે તેની ખબર છે ને ?

સુરેશ- અરેરે ! કેટલો તાસ છે ! નિરાંતે જમવાનું  
પણ નહિ ! સવાર ૯-૪૩ ની લોકલ પકડ.

બાન્ધુઆરી ૧૯૪૮

વાની હોય તેથી હોટેલમાં ઉતાવળે જમવાનું,  
તો રાત્રે ૯-૧૨-મિનિટ આ વાસણ મોજ-  
વારની ત્રિફિટની બીક ! ખરું કહીએ તો  
મુબંધવાસીઓ નિરાંતે જમતાં જ નથી !

( બહાર મોટર સાર્ફકનો અવાજ યાંચ છે. સુરેશની  
બહેન ઉતાવળે અંદર આવે છે. )

બહેન- બાઈ, બાઈ ! પેલાં આંબા. ભુએ, ભુએ  
આવે છે. એ આંબા.....

સુરેશ- અરે, યહુ હા ! કોણ આવે છે ? પેલાં  
સ્વયંવરમાંની રૂકિમણીની માફક " બાઈ,  
બાઈ ! એ આંબા " એમ ગજારાટ્ટી કેમ  
બોલે છે ?

બહેન- તારું તો હાંપણ જ ભારે ! પેલાં એટલે  
વાસણ મોજવારે મોટર લાધારામ-તારા કાકા  
આંબા છે. ઉક જલ્દી ! હવે જમવાનું તો  
પતાવ ! વાસણ તૈયાર નથી એમ કહીયું તો  
તે પાછા જતા રહેશે, અને કાલે બધાં વાસણ  
અમારે મોજવા પડશે.

( એટલામાં લાધારામ અને તેની પાછળ સેફ્ટી પ્રવેશ  
કરે છે. )

લાધારામ- ( મોટરથી ) કેમ ? વાસણ નથી તૈયાર ?  
( કાકા પરની ધડીયાળમાં જોઈ જવાબથી )  
૯-૧૩ તો યઈ, અને હજી તમારો વાસણ  
તૈયાર નથી ?

માસતી- ( ગજારાટ્ટીને બોલીને ) અરે હા, ભુએને !  
તૈયાર જ છે. અમે પરવારી ગયા છીએ.  
( સુરેશને ) હવે હો ! 'કયાં' સુધી જમશે ?  
ચાલો હવે અમે જમી રહ્યાં. ( લાધારામને )  
લઈ જ્યો હવે વાસણ !

લાધારામ- હું ? એ કામ માનું નથી ! વાસણ  
બેળાં કરીને મોરી પાસે તમારે મકાનાં છે.  
પછી મારે બસવાનાં છે ! ચાલો, લાવો  
વાસણ ! ૯-૧૪ તો યઈ ! કેટલું મોટું ! આ  
મિસ્ટરનો સ્વભાવ મને ગમે છે તેથી જ  
આજનો દિવસ જવા દઉં છું. કાસથી વાસણ  
તૈયાર નહિ હોય તો હું જાઓ નહિ રહું.  
( એટલામાં માસતી વાસણ લાવીને મૂકે છે. )  
અને આ શું ? વાસણ બસવા માટે પાણી  
હજી નથી મૂક્યું ?

માસતી- આપું છું, આપું છું. ( પાણીની બાલકો  
મોરી પાસે મૂકે છે. કામ શરૂ થાય છે. )

શેડી વારે માલતી ધીમેથી ખીતી ખીતી પાત શરૂ કરે છે.) લાધારામ, કલનાં વાસણમાં એક તપેલું એણું આવું લાગે છે !

લાધારામ-એણું છે ? તો પછી બોવાયું હશે !  
માલતી-બોવાયું ? તો પછી તું...તમે તે શેડી... એટલે કે એક દેવો !

લાધારામ-એ કામ મારું નથી.

માલતી-[જરા ક્રોધથી] એટલે ? તમને પસંદ આવ્યાં હોય તેમાંથી વાસણ બોવાય તે શું તમે ન શેડી આપો ? ત્યારે શું તે વાસણ કયમનાં ગયાં સમજવાં ?

લાધારામ-શેકરટરી, આમને આપણી સત્તરમી કલમ વાંચી ખતાવો.

શેકરટરી-યસ સર ! (હાથમાંની ફાઇલમાંથી ચરતનો કાગળ કાઢીને સત્તરમી કલમ વાંચી સંભળાવે છે.) "No claim will be entertained, nor damages paid for any pot lost or mislaid while clean-

sing." ("વાસણ ધસતાં ધસતાં બોવાએલાં અગર તો આધાપાછાં મૂકાએલાં વાસણ બદલ કોઈ પણ ખતનો હક કબૂલ કરી શકશે નહિ, અથવા તો તુકસાન હરપાઈ આપવામાં આવશે નહિ.")

માલતી-(ક્રોધથી) વાહ ! આ કયાનો ન્યાય ! એક તો વાસણનું વાસણ બોવાય અને... મુરેશ-અરે, જરા ધીમે બોલ ! કોની સામે તું આટલાં, જોરથી બોલે છે તે ખખર છે ?

માલતી-હા, હા. ખખર છે ! મારાં વાસણ ગય ને હું ચૂપ કેમ રહું ? હજી તો આંઠે દિવસ થયા એટલામાં એક વાટકી, એક ચમચી, એક રકાળી—એટલું ગયું. અને ગઈ કાલે તપેલી ગૂંચ થઈ ! કેવી જાડી તપેલી હતી ! તમારો પેલો કોલરે ફાટેલો કોટ, આપીને વાસણ વેચનારા પાસેથી મેં લીધી હતી. પણ આણે બોઈ નાખી. બોલ નહિ, બોલ નહિ કરીને જ ચણી માર્યાં છે આને ! આવતી કાલે મારી તપેલી આપી જવી એઈએ. નહિ તો—

લાધારામ-(ચુસ્તથી ધરધર ધ્રુવતાં) હા, હા, ખાઈ ! ખાઈ ! સંભાળીને બોલો !

માલતી-(વધારે હવે સાહે) સંભાળીને તે વળા કેમ બોલાવું હશે ? ખુદ મિજાજ કરે છે કેમ ?

લાધારામ-(કર્કશ અવાજે) ખખરદાર ! શેકરટરી !

શેકરટરી-યસ સર !

લાધારામ-આમનું નામ ચિરકામાંથી કાઢી નાખો.

શેકરટરી-યસ સર !

[ પેકમાંથી એક કાગળ કાઢી તેન. પર નોંધી લખીને મુરેશના હાથમાં આપે છે. પછી તે અને લાધારામ બન્ને ચુસ્તમાં જતા રહે છે. મોટાસાઈન રજાઝ થવાનો અવાજ સંભળાય છે, અને તરત જ મોટાસાઈન પર શેકરટરી અને પસેની સાઈકલમાં લાધારામ બેસીને જતા દેખાય છે. ફરીથી મુરેશના પાલું ફાય. મુરેશ હાથમાંની નોંધી તરફ વિશાળ બની જોઈ રહે છે. માલતી દિલગીર બની લાધારામ ગયા તે દિશામાં જોઈ રહે છે માલતીના મહેરનું સમીપદર્શન. ]

માલતી-(વેતજા લાગી હોય તેવા અભિનય કરીને) ગયા ! ગયા લાધારામ ! મેં-મેં તેમને યુમાબ્યાં— હા, હા, હા.

(ગાંધીના માફક હસે છે).x

x મૂળ લેખક શ્રી. યુ. બા. ગાદરી.

## એ મે તિ હાલ

હરેક જાતના તાવ, બરેાળ,  
કુમળો અને ચેટનાં હઠો

● માટે

બરેાળ જેવાં બચકર હરેમિ  
અટકાવવા આ દવા સારામાં  
સારી અસર કરે છે. હરેક  
જાતના તાવ મટાડી આ  
દવા સમિત આપે છે. હરેક  
દવાવાળા અને ગાંધીઓ  
વેચે છે.

‘એમેતિહાલ’ બરાબર વાંચીને ખરીદશો.

જમ્યાન ખાટ લખા:

કમલં પ્રાકરસ, નરિયાલ



# પેશાવર એક્સપ્રેસ

લેખક: શ્રી. કૃષ્ણચંદ્ર

અનુવાદક: શ્રી. દીપાનાથ મહેતા

[ પેશાવર એક્સપ્રેસ એ ટ્રેનનું નામ છે કે જે પેશાવરથી પંજાબ, દિલ્હી, મથુરા વગેરે રથભાગે જતી થતી મુખ્ય તરફ જાય છે. પ્રસિદ્ધ વાર્તાલેખક શ્રી કૃષ્ણચંદ્રએ તે ટ્રેનને જ વાર્તાનું પાત્ર બનાવી તેનાં શબ્દોમાં પાશ્વર્યવર્ણનો પણ પીગળાવી નાખે તેવા પંજાબના અમલુખી હયાલદારોની રોમાંચક વચનાનું પ્રયાન કર્યું છે. એ એક કાવ્યનિઃક્રમ છે. છતાં પણ વાસ્તવિકતાની ધોળી નયક છે. આનો હિન્દી અનુવાદ 'પં. મહાકાવ્ય કાકર તથા ભગીતા નેતા' શ્રી. હનુમંત્સિંહમહેતા કરેલા છે. સુપ્રસિદ્ધ ઉર્દૂ વાર્તાકાર શ્રી. કૃષ્ણચંદ્રે (કુશનચંદર)ની ઉંમર ૩૬ વર્ષની છે. એમની વાર્તાઓનાં દસ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે, જેમાંની એક નવનકયા છે. હિંદી પ્રાંતીય ભાષાઓમાં, જાહેરમાં તેમજ એક ભાષામાં એમની કેટલીક સુદૃઢ કૃતિઓના અનુવાદ થયા છે. ] ... ..

**જ્યારે** હું પેશાવરથી ચાલી ત્યારે સપ્તમું શાનિનો દીર્ઘ આસ જેવો. આસ (પેશાવર એક્સપ્રેસ) ડબ્બાઓમાં ખાસ કરીને દિલ્હી વધારે ખેડા હતા. એ રેલોને પાકિસ્તાની પ્રદેશમાં પેતાની સમાધી ન જણાતા તેઓ પેશાવરથી, હેતીમર્દનથી, કોહાટથી, ચારકદાથી, ખૈરથી, લંડોતલથી, ખનુ નીરાથી અને માનસર, વગેરે રથભાગેથી દિલ્હીના તરફ આવી રહ્યા હતા. રેલન ઉપર સારો એવો પોર્સમ જાહેર્યત હો. અને લરકરી કુકડીઓ પણ ખૂબ ચોક્કસાઈપૂર્વક કાક હાથે કામ લઈ રહી હતી. પાકિસ્તાનમાં હંમેસે સંકટઅરતો અને દિલ્હીનામાં જેમને નિર્વાસિતો કહેવામાં આવે છે તેમને, જ્યાં સુધી હું પંજાબની પસારી કોમ્પાનિ તરફ ન વધી, ત્યાં સુધી સુખાનુભવ ન થયો. આ લોખંડે રંગે રંગે તે ગેરા-ગેરા મજબુત બાંધાના હોવાથી તથા માથાપર જરીની ટોપીની આપાસ સુર કલગીવર સાઈં તથા પાછળમે પહેરેલ હોવાથી તદ્દન પંજાબ જેવા લાગતા હતા. એ લોકો પુસ્તકો વાતચીત કરતા હતા, તે વળી ક્યારેક સાંત કંઈક પંજાબી ભાષામાં પણ વાતચીત કરતા હતા, અને એમની સેવાસુદૃષ્ટ કરતા મટે ફરેક ડબ્બામાં જાગ્રમે ટોપાઈ જાનુંકો સાંતને ખડે પડે હાજર હતા.

અનુવાદક શ્રી ૧૯૪૯

શનિ રે બહુથી સિપાઈઓ પેતાની પાસડી-એની પછગ ગોરની કમગીની માફ સુર દોરે લગવેશ હાથમાં નવી જ રાઈફલો લઈને આ દિનું પાઠો, અને એમના સ્ત્રી-બાળકોની તરફ તીરછી નજર કરીને આંખું રિમત કરતા હતા.

જે પ્રેશની વિશાળ કાલ માર્ગો તેમની ચક્રાનુ સંસ્કૃત થયું હતું, જેના બરફના કમકસ વહેવા ઝણામાંથી શીતલ જગતનું અકર્ષણ પન કહ્યું હતું, અને જેના બાજ-ગળીયાઓનાં મીઠાં ફોનો નિઃતર રસાસ્વાદ કર્યો હતો એવી એ માન-ભોમમાંથી-દય-ખોરી, નીચતા, હેરાનિયત અને પશ્ચાતાનો સિદ્ધ બનેલા એ મુસાફરો ભાગી છૂટ્યા હતા આજ એમનો એ દેશ એમને માટે પરદેશ થઈ પડ્યો હતો. એમણે પોતાનાં ફૂલ હાથેમાંથી આજ મહા બધાએ એવું રચાવ વિસારે પાડ્યું હતું. અને અત્યંત ગરમ એવા દેશોનો ખાસ આવર્તા જ તેઓ કંપી ઊંડા હતા; છતાં તદ્દન અનિચ્છાપૂર્ક અહીંથી વસતી વિગય લઈ રહ્યા હતા. હા, અજાણ એમને એક વાતનો આનંદ હતો કે તેમના જનન સન મત રહ્યાં હતા. ખીજું એમની અણમૂવી શોધ સમ એમની કુસવધૂઓની, દોકરીઓની, માતાઓની અને પત્નીઓની આજર સુન્દરિયા હતી, જ્યાં પણ એમનાં હાથ ખરેખર દરી-લાં હતા. અને કુખ

આસોચના કરતી તેમની દૃષ્ટિ સનેડહની પડાડી  
છાતી પર એ રીતે ચોંટી ગઈ હતી કે જાણે તે  
તેને ચીરીને તેમાં સમાઈ જવા માંગતી હોય-અને  
એના મમતાના સ્ત્રોતને જાણે કે પૂઝવા માંગતી  
હોય કે 'મા! બોલ, ક્યા અપરાધની સાબમાં તેં  
તારા બાળજન્યાંને ધરતર વિનાનાં કરી દેશ્યો  
દેવા માંડ્યો છે? એ. ખુશમુરત આંગણુએથી ક્યા  
અપરાધ બદલ તેં તારી વદુ-બેટીએને સંચિત કરી  
છે? કે જે કાલ સુધી સુખ સુહાગની રણીઓ  
જતી મરતપણે એમાં વિચરી રહી હતી! એ તારી  
તાંતી કુમળી કુંવારિકાઓ કે જે તને કાલની કુમળી  
સતાની માફક વોટગાઇ વળી હતી, તેન અજ  
તેં ક્યા અપરાધસર તણ દોષી છંદ અગારા ક્યા  
પાપાચારને કીધે આજ આ દેશ વિદેશ બની ગયો  
છે, મા?'

હું આગળ વધે જતી હતી. ડબ્બામાં એક  
પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાના માદરે વતનના પ્રત્યેક ઘેટ,  
એ વિશાળ પડાડી અને તળેટીનાં મનોરમ દૃશ્યો,  
લીલીછમ કુંજો અને ઉપવનની નરમ અનિમેષ  
નયને નિહાળી રહી હતી, અને એકે એક મને કર  
દૃશ્યને પોતાના હૃદયપટમાં છુપાવી દઈ જવા  
દેવેલી હતી. અને મને પેતને પણ જાણે એવો  
જાણ થયો કે જાણે દુઃખદના આ બેઠાને કીરે  
મારા પગ ભારે ચર્મ ગયા છે, અને એની પ્રતીતિ  
રૂપે પૈર્ષ મને પ્રત્યક્ષ આગી રહ્યાં હતાં.

હોંશિયાર હતા કે, જેઓ પોતાની ત્રેડી ખાટડી  
સુઢાંને લેવી બૂલી ગયાં નહોતાં. જે લોકોને અરેબર  
ધણું જ નુકસાન થયું હતું તેઓ તદ્દન શૂન્યમનર  
પણે એકા હતા અને જેઓ પાસે મૂળથી જ કાંઈ  
નહોતું એવા પોતાની હિમ શાહુકારીની બહાસ  
હાંથી રહ્યા હતા. અને દમગપૂર્વક પોતાની અમી-  
રીનાં ગુણગાન ગાઈને બીજાને મૂખ સાબિત કર-  
વાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા, અને મુસ્લીમોનો ગાળો  
દઈ રહ્યા હતા.

મજબુત બહુચી સિપાઈ ખૂબ દમગપૂર્વક  
દરવાજાને સડારે પોતાની નાકફોને, દેકરીને બેસા  
હતા. અને ક્યારેક ક્યારેક એક બીજા તરફ તીરછી  
નજર ફેંકી મૂકમાં હસતા હતા.

તક્ષશિલ્પને રોશને-મારે ધણો સમય રોકાવું  
પડ્યું. કાણ જાણે કે તો રાહ હતી? કદાચ આસ-  
પાસના પ્રદેશમાંથી હિન્દુ નિર્વાસિતો આવી  
રહ્યાં હતાં. વારંવાર ગાડે જ્યારે રોશન માંરતરને  
પૂછ્યું ત્યારે રોશન માંરને કહ્યું કે 'જ્યાં સુધી  
અસાસના પ્રદેશમાંથી હિન્દુ નિર્વાસિતો ના આવી  
પહોંચે ત્યાં સુધી ગાડી આગળે નહીં વધી શકે.' એકે  
કલાક બીજે વીતી ગયો.

મુસાફરોએ-લોકોએ હવે પેતાનાં ખાવાપીવાની  
રહી-સહી જે બીજો હતી તે કાઢીને ખાવા-સાગ્યાં.  
મજબૂતમાં બળ-બળ્યાં કિતકિત કરવા લાગ્યાં



અસો-હિન્દુઓને ગોળીથી વીંધી નાખ્યા ! ફરસગાંધી-સોહીથી રંગાઈ ગઈ !

આ આસપાસનાં ગામડાંમાંથી આવેલાં હિન્દુઓનો કાશો દતો. ગામના મુસ્લિમ લોકો સંભળવાપૂર્વક તેઓને અહીં સુધી લાવ્યા હતા. એટલા મટે દરેક મુસ્લિમો એવા એક એક કાશની લાશ પોતાની ગરદન પર મૂકી હતી કે જેમણે જીવ બચાવવાની ખાતર ગામમાંથી નહીં છૂટવાને પ્રયત્ન કર્યો હતો. એવી યસો લાશે હતી આ કાશાએ એ લાશે ખૂબ સંભળવાપૂર્વક સહીસલામત રીતે રોકેલા પર પહોંચાડીને બહુની સિપાઈએને મુખરત કરી દીધી અને કહ્યું કે “નિર્વાસિતોને ખૂબ સંભળવાપૂર્વક હિન્દુસ્તાનની સરહદે પહોંચાડી દેજો.” બહુની સિપાઈઓએ આ તરવાખશરી અત્યંત રાજબુલીથી સ્વીકારી લીધી, અને દરેક ડખામાં પંદરથી વીસ લાશે મૂકી દીધી. ત્યારપછી કંકાએ દવામાં ગોળીખાર કર્યો-અને ઘડી ઉપાડવા માટે રોશન માસ્કરને હુકમ કર્યો. હું ચાલવા લાગી પરંતુ તકાગ કરી પાછી મને રોકી દેવામાં આવી, અને કાશના આગેવાને હિન્દુ શરણાગતોને કહ્યું કે “અસો આ કમીઓને ઉતારીને અમારે ગામ-લઈ જઈશું.” આદે મને તે થય, અને અમારા મુઠાને આવી રીતે ખરબચ થયો નથી નેહ શકીએ તેમ.” એમની આ પાતોલું સમર્થન કરતાં અને એમની દેશ અને અનુગ્રેહન અપતા દરેક ડખામાંથી થોડાં થોડાં માણસો કાશને લઈ લે કરી દીધાં : “પૂરેપૂરાં ખસો, ન તો એકપણ વધારે કે ન તો એકપણ ઓછું.” ખરોખર ખસો.

“સાઈનમાં ઉભા રહો કાશ !” આગેવાને કહ્યું. આગેવાન પોતાના પ્રદેશનો સૌથી મોટો ગામી-રંદાર હતો અને પોતાના લોકોના પ્રત્યેક જીવમાં તેને ધર્મયુદ્ધની ઝંખી થતી હતી કારણ પત્યરની પ્રતિમા સમં નિશ્ચેતન હોવા હતા. કાશના લોકોએ ઉચકી ઉચકી તેમને સાઈનમાં ખાસ કરવા માંડ્યા; ખસો આઘીઓ અથવા હંદાને કે જસો છૂટત લાશે : નિરંતર ચરેલા છતાં પણ આગેવાનમાંથી અસિતાં બાણ વરસતાં હતાં. શર્યાત બહુની સીપાઈઓએ કરી. પંદર અઘીઓ ગોળીથી કાર

આ તક્ષશિખાનું રોશન હતું. વીસ ખીજા કાર થયા.

અહીં “પર્યાય” સરંજોદ રિખાલિ થય હતો અને વાળો રિધ પળિ; અહીં સમ્યતા અને સંસ્કૃતિની ગેરમા નિરાશને જાનઉપાર્જન કરતી હતી.

વળી પગસ ખીજા કાર થયા.

તક્ષશિખાના સચદરશ્યાનમાં પુરાણી સંસ્કૃતિના તેમજાય દીકર શમ એટલી સુંદર મૂર્તિઓ-એટલા સુંદર અગ્રણ્ય-રતુકાના બેનમુન આદર્શસમ અલ્ટાની યુદ્ધની જેમ અદ્ભુત કારીગરી હતી.

વળી ખીજા પચાસ ગોળીએ દેવાયા.

પાઠગના ભાષમાં શિરકંપનો સુંદર મહેલ દતો અને નિશાળ વેશવામાં તક્ષશિખાના યુવજીમય અપૂર્વ ભૂતકાળની માયાસમ પથરાયેલા રિલ્લા અને ચરેરાં નિશાળ ખડિયેરા હતા...

ત્રીજા કાશે ખીજા દીધી નંખયા. અહીંઓં હનિને રાત્રય બેરબુ હતું, અને લોકોને અમનચેન અને ખૂબ દનતાંદતથી માસામાસ કરી દીધા હતા.

પચીસ ખીજા ખતમ થયા. અહીંમા એક કાળમાં બચનન છુદતો અમર ઉપદેશ શુદ્ધ રહ્યો હતો-અને કિશ્કોએ રિશુરિગતમાં શાંતિનો અમર સંદેશો દેશાળો હતો.

હવે દેશા પુરપૂરેનો નિધારાનો વારો આળ્યો.

અહીંમા કર્મપ્રથમ હિન્દુસ્તાનની સરહદ પર માનવતાના આદર્શનો ઝડો લહેરાવવામાં આળ્યો હતો. સમાનતા, લાભલાવ અને માનવતાના સિદ્ધાંતો ઝડો લહેરાવવામાં આળ્યો હતો.

“બધા જ ખતમ થઈ ચૂક્યા !”

“અસલ હ ઓ અકથર !” ક સખંધી લોકોથી લલકારત ચઈ ગઈ હતી ત્યારે હું પેટદેખમાંથી ચલી, ત્યારે મારા પગ પાટા પરથી સરકી જતા હતા અને લાગતું હતું કે જાણે હું પડી વંદેશ-અને પડીને જમ્યાંકા યુસાઈને પજી ખામ કરી નાખીશ.

દરેક ડખામાં મોતનું સાસજીય હવાઈ ગયું હતું. લાશે વચ્ચેવચ મુકવામાં આવી હતી, અને એ લાશેની એનરફ છતાં લાશેની બપર બીક જામી હતી. બહુની સિપાઈઓ અડખગટ કરી રહ્યા હતા.

કર્ણાટક કેપ્ટન જાગૃત રહેતું તો કેપ્ટન રૂઢા જોરથી હુમલો કરતી કેપ્ટન સખ-સુહાગ હુમલાથી લખંડર નિઃશ્વાસ નાખ્યો અને હું જોરજોરથી બુલે આરતી રાવણપીડીના પ્લેટફોર્મ પર આવીને બેઠી રહી.

અરોથી કાંઈ નિર્વાસિત ગાડીમાં ન બેઠો. એક ઇન્જામાં પંદર-વીસ યુવાન મુરિદોએ શુરખાધારી સ્ત્રીઓને લઇને ગાડીમાં બેઠા. દરેક યુવાન રાફેલ ખારી હતો. એક ઇન્જામાં પુષ્કળ યુદ્ધના સરંજામ લાદવામાં આવ્યો હતો. મરલીનગતો, કારતુસો, પીસ્તોલો અને રફેલો સર્વે સાધનસામગ્રી હતી.

અચાનક ઝેમમ અને ગોજરખાના પ્રેરે-શોની વચ્ચે સંકળ બેઠી અને મને યોગાવવામાં આવી. હું રોકાઈ ગયો. મુશ્કેમ યુવાનો ગાડીમાંથી ઉતરવા લાગ્યા અને શુરખાધારી સ્ત્રીઓએ એકદમ શોરબોલ મચાવી મૂક્યો. 'અમે હિંદુ છીએ-અમે શીખ છીએ. અમને જબરજસ્તીથી લઈ જવામાં આવે છે. એમણે શુરખા ફાડી નાખ્યા અને કશું રીતે અપકેદ કરવા લાગી યુવકો એમને ફર રીતે દસતા હસતા ગાડીમાંથી દસરડીને હાઈ ગયા. 'હા; આ હિન્દુ સ્ત્રીઓ છે. અમે એમને રાવણપીડીથી એમના આરામગાદોમાંથી, વિશ્રાંતિસ્થાનોમાંથી, ધરેમાંથી કિંચ આશરદારના ધરોમાંથી ફેંકી જતા તાર મા-બાપો પાસેથી છીનવીને બળદારપૂર્વક લાવ્યા છીએ. હવે તે અમારી છે. અમે એમની સાથે ફરે તેમ વર્તી શકીએ છીએ. ને હોદ્દની દિગ્ગત હોય તો અમારી સામે આવીને ઢેલાવી ન્યાય !'

સરહદના બે નવજુવાન હિન્દુઓ હજાર મારીને ગાડીમાંથી દેરા ફૂટી પડ્યા. બહુચી સિપાઈઓએ તત્કાળ જ તેમને ધર કર્યાં. નરત જ બીજા પંદર વીસ નવજુવાન ફૂટી પડ્યા. હથિયારબંધ મુસ્લીમોના ઠેળાએ એમને પણ જોતજોતામાં ખતમ કરી નાખ્યા. વારતવમાં માંસના લોચાની દીવાલ લોચાની ગોળાઓનો સામનો નથી કરી શકતી. એ સનાતન સાથ રવીશ્વર જ પશુ. મુસ્લીમ યુવકો પેલી હિન્દુ સ્ત્રીઓને બળદારે દસરડા દસરડા જંગલમાં લઈ ગયા, અને કાળમુખી હું મોટું હુલાવીને ત્યાંથી

અનતી તરફએ લાગી ફૂટી લખંડર કાળો હુમારો! મારા મોદામાંથી નીકળી રહ્યો હતો અને ને જાણે દુનિયા પર પ્રવચનની કાશિમાં છનાઈ ગઈ હોય તેમ લાગતો હતો. મારા હૃદયમાંથી તે એ રીતે બહાર નીકળતો હતો કે જાણે હમણાં મારું હૃદય ફાટી પડશે. અને હૃદયમાં ભારી રાખેલી લખંડર નવ જાઓ જાણે હમણાં કશું અપકેદ કરતી પંદર હિન્દુ યુવતીઓને લાગેલી જનાર મારી આસપાસ ફેલાયેલા એ જંગલને જોતજોતામાં અરમસાત કરી નાખશે તેમ લાગતું હતું.

લાલમુસા પાસે લેશોમાંથી લખંડર ફગેલ આવવા માંડી. બહુચી સિપાઈઓ તેને બહાર ફેંકી દેવા માટે તત્પર થઈ ગયા હતા. તે હાથના દશિરાથી ગમે તે આદમીને બેલાવીને લાસને કાઢીને દરગામ પાસે લાવવાનું સચન કરતા. જે આદમી લાસ કાઢીને દરગામ પાસે લાવતો કે તત્કાળ તેને પણ લાસની સાથે ધક્કો મારીને બહાર ફેંકી દેવામાં આવતો. આ પ્રમાણે બધી જ લાસો ફેંકી દેવામાં આવી. આ રીતે ઇન્જામાંથી ધણી મોણસો બોલ્યાં ચલાને લાંબે આરામથી બેસાય તેટલી જગ્યા પણ થઈ ગઈ.

લાલમુસા પણ ગયું અને લાલમુસા પણ ગયું. હવે આખું વજીરાબાદ વજીરાબાદનું મશહુર જંગલનું વજીરાબાદનું મશહુર સહેર ! ન્યા હિંદુસ્તાન બારને માટે ખુરી અને ચપ્પા બને છે. એ વજીરાબાદ કે ત્યાંના હિંદુ-મુસ્લીમો સંઘર્ષોથી વેશાખીનો મેળો એકસાથે અપૂર્વ આનંદ અને ઉત્સાહ વચ્ચે ઉજવતાં આવ્યા છે. વજીરાબાદનું રેસન છવંત લાસોથી સમૃદ્ધ બની ગયું હતું. કદાચ તે લોકો વેશાખીનો 'લાસોનો મેળો' ઉજવવા આવ્યા હશે. સહેરમાંથી લખંડર હુમારના જોરેશો નીકળી રહ્યા હતા અને તેનાથી આખું નબમંજા આગ્રહિત થઈ ગયું હતું. રેસનની પાસે જ અંગ્રેજ દળનું બેન્ડ વાગી રહ્યું હતું અને ઠેળાના હોલાહલ અને કીકી-યારીઓ સંજગાતી હતી. થોડી જ મિનિટમાં ઠેળું રેસન પર આવી પહોંચ્યું. ઠેળાના આગળના લાગમાં આમકીયા લોકો નાચતા ગાતા હતા. અને એની પાછળના લાગમાં બીલકુલ નસ અવરધામાં

બીજાકુલ નગન અવસ્થામાં સ્ત્રીઓને લઈને ગુકાઓનું એ ટોળું આગળ વધતું હતું.

સ્ત્રીઓનું મોટું હુંડ હતું. આપણી રાણાદર-નગન સ્ત્રીઓ-રુદાઓ, પુવતીઓ, બાળકીઓ, દાદીમાઓ-નાની બાળકીઓ, માતાઓ, વહુઓ, પુત્રીઓ અને સગાઓ મુરલીઓના એ ઝુંડની વચ્ચે નાચ-માંચ કરતી હતી. આ પુરો અને સ્ત્રીઓએ સુશીને અજાણ રીતે વૈશાખીના મેળાને લેસર મનાવ્યો હતો. સ્ત્રીઓના વાળ ખેરખેર હતા. તેમના શરીર પર જામી દત્તા. તે સર્વ એ દબે ચાલતી હતી કે ત્યાં મહાપ્રવરતે કપડાંનું તેમને રક્ષણ મળ્યું હોય. અને એમના આત્માઓને ચિર શાંતિદાયિની મુદ્રાની છાયાએ આવરી લીધી હોય એમ લાગતું હતું. એમની આંખોનું તેજ દ્રીપદીને પલ્લ શરમાવનારું હતું. અને એક દાંતની તીચે એ પ્રકરે દબાવેલા દત્તા, કે ત્યાં ભયંકર જાળામુખી એકાએક ફાટી નીકળીને પોતાની જાળાઓથી અખિસ પ્રહારોને હતું-નહતું કરી નાંખશે તેમ જાણતું હતું. રાજામાંથી અવાજ આવ્યો: "પાકિસ્તાન ઝીંદાબાદ! કાઈદે આઝમ ઝીંદાબાદ." ન.અગાન કરતે આ નિયિત કહ્યો ડબખાની સામે આવી પહોંચ્યો. ડબખામાંની સ્ત્રીઓએ એક પછી એક બારીઓ બંધ કરવા માંડી. પરંતુ તરફા જ બહુચી સિપાખાંડે કહ્યું વુકમ છુલ્લો: "બખરદાર, જે કહ્યો બારી બંધ કરી છે તો." સિપાખાંડેએ બંદકો ઊઠાવી. ધડીમ ધડીમ ધડીમ. છતાં પલ્લ બારીઓ બંધ થયે જતી હતી. હા, અવસ્થા આથી થોડા નિર્વાસિતોએ મોતને વેટવું પડ્યું.

નગ સ્ત્રીઓને નિર્વાસિતો-શરણાગનોની સાથે એસાડી દેવામાં આવી અને હું 'ઈસ્મ મ ઝીંદાબાદ-કાઈદે આઝમ ઝીંદાબાદ' ના એ નારંગીની વચ્ચે રવાના થયું: માડીમાં એક એક બાળક પડતું આખ-હતું એક પદ ડાહીમાં પડે પહોંચી ગયું અને પૂછ્યા લાગ્યું 'મા, તું નાહીને આવી છે!'

રુદાએ આંસુ છુલ્લતાં કહ્યું, 'હા, બેટા! આજ મને મારા પુત્રોએ રવાન કરાવ્યું છે!'

"તોર કપડાં કેવા છે મા?"  
"એના ઉપર મારા સૌભાગ્યવેદીના ખંડા પડ્યા હતા બેટા. એને એ લોકો પીતા લઈ ગયા છે."

બેનગ પુત્રીઓ માડીમાંથી ફરી પડી-અને હું જુઓ પડતી આગળ લાગવા લાગી. માંડ માંડ હાહોર આવીને છુટકારાતો દમ બેઠો.

મને નંબર એકતા પ્લેટફોર્મ ઉપર બીચાવ માં આવી. નંબર બેના પ્લેટફોર્મ ઉપર બીચા માડી બીચી હતી. એ અમૃતસરથી આવી હતી. એમાં મુરલીમ શરણાગનો દત્તા. થોડીવાર પછી મુરલીમ ખિદમતગારો-મારાં ડબખાઓની પલ્લ તપાસવે આવ્યા અને જરૂરવેરાત તથા બીજો કોમતી સર-સામાન ઊઠવી ચાલતા થયા. ત્યર પછી ચારસો આદમીઓને ડબખામાંથી બેઠી કાઢીને ટ્રેશન પર ખસા કરવામાં આવ્યા, કેમકે બે નંબરના પ્લેટફોર્મ પર જે મુરલીમ શરણાગનોની ટ્રેન ઉભી હતી તેમાં ચારસો મુરલીમો ઓઝા હતા અને પચીસ મુરલીમ સ્ત્રીઓને લગાડી મૂકવામાં આવી હતી. એટલે અહીંયા મારા ડબખામાંથી શોધી શોધીને પચોસ રૂપરૂંડીઓને લઈ જવામાં આવી અને ચારસો હિન્દુની બહીરાનના બરોડોઓની તમવારથી કલસ કરી નાંખવામાં આવી, કે જેથી હિન્દુસ્તાન અને પાકિસ્તાનની વચલીની સમતુલા બરોબર રહે. મુરલીમ ખિદમતગારોએ એક વૃદ્ધ રમ્યો, એ દરેકના હાથમાં ચકચકીત તીલ્લુ છરીઓ હતી. હમણાં એક પછી એક નિર્વાસિત તેમની છરીને બોગ બનતો અને એ કાપે લઈ જ રૂંધેલિથી રીફન-ભરી રીંગે, હોશિયારીપૂર્વક કરી દેવામાં આવતું હતું. થોડી જ ફાજોમાં ચારસો આદમીઓના મામતો ખતમ.

હું વળી આગળ વધી. થોડી જ ફાજોમાં મને મારા પ્રત્યેક અંગમાંથી ઉમ ધુર્ધિ આવતી જણાઈ. આ ધુર્ધિ અને બરોડો એટલી લાવંકરપણે હું અનુભવી રહી હતી કે ત્યાં શવતાને મને નરકાગારમાંથી તિરકારપૂર્વક પંચનમાં આટલા પૂરી જ પડેલી લીધી ન હોય! આટલી પહોંચતાં પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ. મુગલપુરાથી બહુચી સિપાખાંડેએ બંદકો શીખ અને ટેંગિરા સિપાખાંડે આવી ગયા હતા. અહીંના હિન્દુ નિર્વાસિતોએ મુરલીમોની એટલી બધી લાસો રોલે કે, જે એકને તેમના આનંદની અવાજ ન રહી, આગા હિન્દુસ્તાનની સરકદ આવી

મહેલની નેની ખાતી થઈ ચૂકી નહિ રૂ. આદેશ  
 દિવસપર દશ કપોથી જોયું મળી શકતું? અપ્રતસર  
 આવી ત્યાં તે શીખોએ જવાબકારથી નજમંડળને  
 મુદ્દા પ્રકાશિત કરી નાખ્યું. અહીંયા પંચ મુસ્લી  
 મોની લાશોને દેર ખાકવામાં આવ્યો હતો.  
 વિંદુ, જાટ, શીખો અને ડોંગરા દરેકે એકે ફરી  
 ફરી પૂછતા હતા કે 'છે કોઈ શિકાર?'

એક એવામાં ચાર વિંદુ-બ્રહ્મણ બેઠા માથે  
 મુંદર ચક્રચકિત લાંબી ચોટલી-શમનાખી ચાદર  
 ઝોલી હતી. તેઓ દરદાર જતા હતા. અહીંયા દરેક  
 એવામાં અંદાજે દશ શીખ અને જાટ લોકો પંચ  
 ચઢી બેઠા. આ લોકો રાષ્ટ્રદ્રોહ અને બેજાતી  
 મુસલમાન હતા. પૂર્વ પંજાબમાં 'શિકાર'ની શોધમાં  
 જઈ રહ્યા હતા. આમાંથી એકના દિલમાં સરેલ  
 જગમગ થતાં તેણે પેલા બ્રહ્મણને પૂછ્યું:

'પંડિતજી! કંઈ જાણું?'

'દરદાર તીથ' કરવા, ભાઈ.'

'દરદાર જાઓ છો કે પાકિસ્તાન?'

'મિયા અરસા અરસા કરો' બીજા બ્રહ્મણથી  
 બોલી દેવાયું. જાટ હસ્યો: 'તો આવો મિયા અરસા  
 અરસા કરીએ ત્યારે.'

'શિકાર મળી ગયો, આમ કહી જાટે નકલી  
 બ્રહ્મણની છાતીમાં ફિરપાણુ મોંઝી દીધી. બીજા  
 બ્રહ્મણાદી ધાંધલો ભાગવા લાગ્યા. જાટોએ એમને  
 પકડી લીધા. અંધારે એમને એમ તે જવાય?  
 યકેદેવ? આવો અંધો કાકરી તપાસ કરી વ્યાખું.  
 દરદાર જતાં પહેલાં કાકરી તપાસ કરાવેલી ખૂબ  
 જરૂરી છે' કાકરી તપાસ એટલે તેમની સુજાત  
 થઈ છે કે નહીં તે જોવા. જેમની સુનત થએલી  
 જેજાની તેમને તાલ તોને ત્યાં જ વધેરી નાખતા.  
 હવળા આગળ ચાલી. રસ્તામાં એકએક જંગમમાં  
 મને પરાણે રોકવામાં આવી. બીજા લોકો એટલે કે  
 શરણાર્થીઓ, જાટ અને શીખો બધા જ ફરી ફરીને  
 જંગમ તપાસ લાગવા લાગ્યા. મેં માથું કે દશમ  
 મુસ્લીમોની મદાન ફાળ આપના પર આક્રમણ  
 કરવા આત્મી દક્ષે. એટલામાં 'જોડું' તો સંખ્યા-  
 બંધ મુસ્લીમો પોતાનાં આજખંડમાં લઈને જંગમમાં  
 ઉપાયા દતા.

'મન શ્રી અકાસ' મન મેં હેન્ડુ થઈ જા'ના  
 પોકારોથી જંગમ કંપી ઊઠ્યું અને પેલા લોકોને  
 ઘેરી લેવામાં આવ્યા. અડધા કલાકમાં અંધારાને  
 ખતમ કરી નાખવામાં આવ્યા. એક જાટની પાસે  
 માનસ આજકની લાશ હતી. અને તેને ફેરવી ફેરવીને  
 તે કહેતો હતો "હોરે વેશખી, આવી વેશખી."

જલધરની પાસે પકાણું એક ગામડું હતું.  
 ત્યાં જાડી રોકોને લોકો ઘૂસી ગયા. સિપાઈઓ અને  
 જોડોને શરણાર્થી પકાણેએ સામનો કર્યો પરંતુ  
 આખરે મોર્ચા ગયા. આજકો અને પુરખો ખતમ થઈ  
 ગયા એટલે સ્ત્રીઓને વારો આવ્યો અને ત્યાં જ એ  
 ખુલ્લા મેદાનમાં જ્યાં કહેનાં ખેતરો હતાં અને  
 સરસવતી પુખ્તો હરપ વેરી રહ્યા હતાં ત્યાં આજુ-  
 કાર બીબીઓ પોતાના પતિઓની સ્નેહસરી દટ્ટિયા  
 પ્રહાર ખરદારત ન થઈ શકવાને કારણે કામગ  
 કળીની જેમ લજ્જાના આવરણથી ઘેરાઈને તમી  
 પડતી હતી. એ જ ખુલ્લા વિશાળ મેદાનમાં, ન્યાં,  
 પંજાબના તુલ્સી 'હાર-રાંઝો' અને 'સોહિની-મંદિર'  
 કોઈનાં અમર પ્રેમ ગીતો ગાતા હતા. એ જ શીમળા  
 અને પીવળનાં પટારોપ ઘસો નાચે તેઓ આખા  
 શિકાર બની ગયા હતા. પચાસ સ્ત્રીઓ અને પાંચસો  
 મરદ, પચાસ બકરાં ને પાંચસો કસાઈ. પચાસ  
 સોહનિયો અને પાંચસો મહિલાશ. હવે કદચ  
 ચિંતાજનક એ રમ્ય પ્રદેશમાં કોઈ નહીં જાય.  
 અને 'કોઈ યુવક' 'શાદની હીર' નહીં જાય.  
 હવે ચીરખાં સાંઢેજની પ્રેમ-કંડાની કપારેય  
 આ મેદાનમાં નહીં સંભળાય. હોનરો શીટકાર છે  
 એ માર્ગદર્શકોને અને એમની લવિષ્યની સાનુસાત  
 પેડીઓને-કે જોણે આ ખુબસરત પંજાબ-આ અલ-  
 બેશી અવલુંનીય પારા પંજાબના હુકે હુકા કરી  
 નાંખ્યા અને એના આત્માને દરત પરત કરી નાખ્યો.  
 એના સારથ અને સુદદ દેહમાં ઈશ્વર અને મૃત્યુરૂપી  
 દુર્ગંધ ભરી દીધી. આ-આ પંજાબ મરી ગયો છે.  
 એનો સુમધુર રવ લપ પામી ગયો છે. એવું સુમં  
 ધુર સંગીત દેહનાવી દેવાયું છે. એની વાણી મૃતપાપ  
 બની ગઈ છે. એવું નીડર અને બોલું દિલ સાક  
 હજી થઈ ગયું છે. આજ મેં-હું તદન મિતનનુ-  
 જરી દોવા છતાં, આંખ-કાન ન દોવા, છતાં જે

“હું તમારી પત્ની-તમાની બાઈ બનીને રહું, પણ મને ખચકાશ નહીં.” યુવતી-કરગરતી હતી

પ્રજાપતિ મહાત્મા જોયું. અને એ બોલ્યું, તોને લીધે અશ્વ સહ મારા પગમાંથી પર જડાઈ ગયા. પ્રજાપતિ મરદો અને સ્ત્રીઓની લાશો કાંઈ પર નાંખી નહોતી, શીખ અને ડોંગરા-અને સરહદી હિન્દુઓ પાછા ફર્યા. હું વળી આગમ વધી. આગળ એક નહેર આવતી હતી, મને થોડી થોડી વારે વારંવાર શેઠોમાં આવતી હતી. જેમ જેમ ડબ્બાઓ નહેર પરથી પસાર થતાં-તેમ, તેમ ડબ્બામાંથી લાશોને નહેરના પાણીમાં ફેંચી દેવામાં આવતી હતી. બધી જ લાશો ફેંચી દીધા બાદ તે શેઠોએ શરાબની આટલીઓ ખોલી. હું શરાબ, લેકી અને તિરસ્કારની અગ્નિને એકત્રી આગળ વધી.

હુધિયાણા પહેર્યાં જ હુંદારાઓ દૂતમાંથી નીચે ઊતર્યા અને શહેરમાં બંધને મુસ્લીમ લતાઓની બંધનીએ લેવા માંડી. અને હુમલાઓ શરૂ કરી દીધા. હુલ્લેદકાંદ શરૂ કરી દીધી. ત્રણ ચાર કલાક પ્રજા પોતાની ખાંધ પર પુણ્ય જર-અવેરત લાદીને રોકન-પર પછા ફર્યા. જેમાં સુધી હાલતની પ્રજા પૂરી થઈ ન રહેતી, બધાં સુધી દશ-વીસ મુસ્લીમોનાં ખૂન ન થતાં, બધાં સુધી શંદણાવતિઓ પોતાની બુધ્ધિને ખૂનથી તરબોળ ન બનાવે-ત્યાં સુધી મારે માટે આગળ વધવું તે કઠિન તો થું. પણ તદ્દન અસંભવિત જ બની જવું. મારો આત્મા એટલો વિદારાઈ ગયો હતો-મારા શરીરનું પ્રત્યેક અંગ એટલું નાપાક થઈ ગયું હતું કે મારે સ્નાન કરવાની જરૂરત હતી-પરંતુ હું લાચાર હતી. મને ખાતી હતી કે આ સદરમાં મને કોઈ નહાવા નહિ દે.

અંગાદા રોશને રાતના સમયે મારા ફરંદે કલાસના ડબ્બામાં એક મુસ્લીમ ડેપુટી, તેની બાતુ અને અચ્ચા સામ્રાજ થયાં. એ જ ડબ્બામાં એક સરદાર સાહેબ અને તેમના ધર્મપત્ની પણ હતા. મુસ્લીમ ડેપુટી કમીશનરને ગાડીમાં બેસાડી દેવામાં આવ્યો અને લશ્કરી પદરગીસને એના જનમાલની જવાબદારી સોંપી દેવામાં આવી.

રાતના એ યોગે હું અંગાદાથી ઉપડી, ફરીકે માઈલ મેઝાનું બગલાગ દાંડ અચાનક મને અચકા લાગી. હું રોમાઈ-મધિ-ફરંદે-કલાસને

કબજો અંદરથી ખંધ હતો. એટલે મ.હ.સે બારીનો કાચ તોડીને અંદર દાખલ થયા. ડેપુટી કમીશનર, એની બાતુ અને અચ્ચાની કઠણ રીતે કાસ-કર-વામાં આવી. ડેપુટી કમીશનરની એક માત્ર ખુબ-સુરત નવજુવાન યુવતી બચી ગઈ. તે કાંઈ કલેન્ડરમાં અજાણસ કરતી હતી. જે નવજુવાનોએ, વિચારું કે તેને અજાણી લેવી ન્હોઈએ. એ રૂપ, એ-લાવંધ્ય, એ ખુબસુરતી, એ સુદઠ ને સુડોળ બાંધો, એ ઉછાળા મારવું યોગ્ય ગમે તેને પણ લલચાવા માટે બસ હતું. અરે! એ ગમે તેવા શુક્ર હૃદયીને માટે પણ આનંદનો વિષય બની રહેવા માટે પૂરતી હતી. એમ વિચારીને તેણે તે યુવતીને અને અવેરાતની બેગોને લઈને જંગમમાં ફરી પડ્યા.

વળી પાછું વિચારોતું પરિવર્તન થવા લાગ્યું. કા-કર-સ મળી. પ્રશ્ન એ હતો કે ‘આ યુવતીને મારી નાંખવી કે છોડવી રાખવી?’ યુવતીએ કહ્યું. ‘મને મારો છે શા માટે? મને દિન-દુ બનાવી દો. હું તમારા ધર્મનો અંગીકાર કરવા તૈયાર છું. તમારામાંથી ગમે તે એક મને પરણી દે. અને મારી નાંખવાથી તમને કોઈને કરોય લાજ થતો હોય તેમ મને નથી લાગતું.’

‘તે બરાબર કહે છે’ એકે કહ્યું. બીજાએ યુવતીના પેટમાં છુરી ભોકતા કહ્યું કે ‘તમારી કાંઈ મંત્રો મુજબ તો આને ખતમ કરવી જ ઉચિત છે. તુલો, ચલો, ગાડીમાં પાછા ચાલો. આ શી કા-કર-સ મેળવી છે તેમ જ તે?’ એને તત્કાળ જ છુરી પેટ-મારીને આરપાર નીકળી ગઈ.

યુવતી જંગમમાં તરફડીને મહા પાંગળી. એણે પુસ્તક એના લોહીથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. પુસ્તકનું શીર્ષક હતું: ‘સિમાજવાદ-બ્યાવહારિક અને સિદ્ધાંતિક’ એ ખરેખર ખૂબ શુદ્ધિશાળી યુવતી હશે. એને એના દિલમાં પોતાના દેશ અને માતિના સેવા કરવાની અવરજ ઉલટ-તમનાં રમી રહી હશે. એના હૃદયમાં કોઈને ચાહવાની-અને એ એના પ્રિય-પતિના બાહુપાંચમાં જકડાઈને પ્રેમની ગીડી ગોળી કરવાની લાલ્લ લાવના અવરજ-સેવની દશે અને ત્યાર બાદ માનવવૃત્તિ અજા કરવાની અને

જંગલ પર પોતાનો માતૃત્વનું કામળ અરણ્ય વહાવવાની છુપી તમન્ના, અવશ્ય એના હૃદયમાં રળી રહી હશે. એ યુવતી હતી-માતા હતી-પત્ની હતી-પ્રેમિકા હતી-અને હવે એની સ્વસ્થ જંગલમાં પ્રવેશ હતી. ગીધ-કુતરા અને ડાંગડા એની એ લાશને કેળવી કાઢીને સુધી ખાતા હતાં.

‘સમાજવાદઃ વ્યાવહારિક અને સૈદ્ધાન્તિક’—જંગલી જાનવરો એના પાનાં સુધીને ફાડી રહ્યા હતાં-કાંઈ જોતેય નહોતું અને બોલતુંય નહોતું. નીરવ શાંતિનું જ સામ્રાજ્ય વ્યસ્ત હતું. માત્ર લોહી ચાટતી છોએ અને પાનાંનો ફક્કડ જ શાંતિને ભેદતાં હતાં.

હું રાતના સમયે દિલ્લી આગને હૃદયમાં છુપાવીને આગળ ધપે જતી હતી. મારા ડબ્બામાં લોકા શરાબ પી રહ્યાં હતા અને ‘મહારાજાજીની જગના પોકારો કરી રહ્યા હતા.

હું ઘણી મુદત બાદ મુંબઈ આવી પહોંચી છું. અહીં આ મને નવઝાવી ધોળઝાવીને રોડમાં ઉતારે.

## ● પુષ્પા કોર્ડીઅલ ●

ખડેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહી સચી જવો, કસુવાવડ, હીસ્ટીરીઆ, કોઈ રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, ધાવણની અછત, જીંઘ ન આવવી, ઉળકા, અમૂંઝણ વગેરે હજો મટાડી શકિત આપનાર પુષ્પા કોર્ડીઅલ જ વાપરે. ત્રણ જાટલી પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

જથ્થામંથ મારે હજાર

કમલ પ્રોડક્ટ્સ • નડિયાદ

આપવામાં આવ્યો છે. મારા ડબ્બાઓમાં શરાબ કે લોહીના ગ્રાહ હવે નથી. દગાપોરી, ખૂન અને લાંબકર કાઢીવારીઓ હવે મારા ડબ્બામાં નથી સંભળાતી. પરંતુ રાત્રિના એકાન્ત સમયે એકાએક લપકર જૂતાવળ સારી સમજા ખડી થાય છે. મુઠ્ઠાઓમાં આત્માનો સંચાર થાય છે. જંખોમાંથી લપકર રાડો, સીઓના હાલકાર અને આર્તનાદો, બાળકોના કઠુણ પોકાર ચોતરફથી યુગ્મ જોડે છે.

માત્ર મારી હવે એક જ હજી છે કે મને ફરી વખત કોઈ પેશાવર ન લઈ જાય. હું શેડમાંથી બહાર નીકળવા માંગતી જ નથી. હું એ લપકર મુસાફરીનો અનુભવ કરવા સ્વપ્નેય નથી ઇચ્છતી. હવે તો હું એ પ્રદેશમાં ત્યારે જ નર્તક કે જ્યારે મારી બન્ને બાજુ સોનેરી બડેંયા ભરચક ખેરે. હશે તેમ જ સરસવનાં સુંદર પુષ્પો યુકીયુકીને સુમધુર પંગમથી સંગીત યજ્ઞાવનાં હશે. હિન્દુ અને મુસ્લીમ કિસાનો એકીસાથે મળીને ખેતી કરતા હશે, વાવણી કરતા હશે, પાક લણતા હશે એમનાં દિલોમાં દયા અને પ્રેમ, આંખોમાં શરમ, હૃદયમાં સ્ત્રી પ્રત્યે મમતા, પ્યાર અને આત્મની શાવના જાગ્રત ધર્ષ હશે. હું લોકડાની એક નિષ્ક્રિય ગાડી છું. ‘હા’ એટલું તો અવશ્ય ચાહું છું કે લોહી-માંસ અને તિરસ્કારનો ભાર ટૂંપા કરીને મારા પર હવે લાદવામાં ન આવે. ‘હું’ દુર્લિપ્ત અને સંદેહ-અસ્તોના સ્થાનમાં અનાજ પહેંચાડીશ કે ઘસા, તેલ અને લોહું પહેંચાડવા કારખાનાઓમાં જઈશ, ટ્રિપ્લિનો મારે ખાતર અને હળ કપ્પાદિ ઓળંગે પહેંચાડીશ. હું મારા ડબ્બાઓમાં કિસાનો-મજદુરોનાં કિરોલો કરતા કારજાને લઈને નર્તક અને એ સમયે ઓઓના પ્રેમમયી મોઢી વેધક દષ્ટિ પોતાના પતિઓના હૃદયોને આવરી લેતા હશે.

ન વ જ વ ન મી.લ નું

કાપડ ઊંચી જાતના રૂમાંથી બનતું હોવાથી  
સુંદર અને ટકાઉ હોય છે

# યુ . વા . ન . યો . ગી .

લેખક : શ્રી. 'અનિલકુમાર'

આ માસની બારમી તારીખ સ્વામી વિવેકાનંદની જન્મતિથિ છે. એ યુવાન-યોગીનું પ્રેરક જીવન, રસિક કથાસ્વરૂપે અહીં રજૂ થયું છે. ... ..

હિંદુસ્થાન દેશ, ખંભાળા પ્રાંત, કલકત્તા શહેર અને સીમલા પર્વ. એ પરામાં મોટું આલીશાન મકાન હતું. એક આતુર અને ખીલું જતું. છતાં એ મકાન સતકાર લાગતું હતું.

એક બાંધ એ મકાનના ખંડમાં બેઠો હતો. તેની નજર દૂર દૂર કાશી નગરી સુધી પહોંચતી હતી. તેના ધાને કાશી નગરીમાં શિવ મંદિરનાં પથ-થીઆં ચડતી તેની સામુનો અવાજ અથડાતો હતો.

ખટ, ખટ ખટ... અને તેને વાંકી વળા મેલેલી ડેશી પોતાના પુત્રને ત્યાં પુત્રસ્વતરે તે માટે આ-પના કરતી દેખાતી હતી.

દિનસો વીત્યા. દિન પ્રતિદિન હૃદયમાં પુત્રની અંખના વધતી હતી. પણ એ સતકાર ઘરમાં એક દિવસ ધામધૂમ શરૂ થયું. શંકર પ્રસન્ન થયા હતા. ડેશીની આરાધના ફળી હતી. હૃદયની અંખના વૃદ્ધિ થતી હતી. ૧૮૬૩ ની જાન્યુઆરીની ૧૨ મીતું પ્રભાત બેઠું. ઘડિયાળમાં પોતાના ટંકા થયા.

'હવે હવે' કરતું બાળક રડતું હતું. એનો અવાજ આખા ઘરને ભરી દેતો હતો.

"તેનાં હાથ જેવા છે, નહીં?" કાશ્યે પ્રશ્ન કયો.

"હાં. એ તો યોગ સાધવાને ફરીથી જનમ્યા છે." મા જીવનશ્રીનું મુખ મલકાતું હતું.

નરેન્દ્ર જેમ જેમ મોટો થતો હતો તેમ તેમ તેનું તોફાન ધીમે ધીમે જઈ રહ્યું હતું. માતા એ તોફાન નથી નાસી જોડી હતી.

"શિવ! શિવ! મેં પુત્રને માટે આરાધના કરાવી અને તેમણે તો મને રાક્ષસ આપ્યો રાક્ષસ." અને તોફાનથી તારી બેઠેલી માતા અઢી વર્ષનાં એ નાન-જાન્યુઆરી ૧૮૪૮.

કદ બાળને ખુદ્દા નળ નીચે બેસાડી દેતી. પણ એથી તો એને કોઈ એર આનંદ થતો. જાણે શંકર જંગાને કીચતા હોય તેમ તે નળ નીચે બેસી રહેતો. માતાના દિશમાંથી આ બેઠેને પ્રેમના ક્ષારો છૂટતા. એ દોડીને તેને ચુપ્પોથી નવરાસી દેતી.

આજ એ નરેન્દ્ર વિશે જ્યાં ત્યાંથી રાડ આવવા લાગી.

"એ આપણા આકારમાં ધડાવાનો નથી." એક દિવસ નિશાળના શિક્ષકે તેના માટે હાથ ધોધ તાખ્યા. "કાણુ?"

"પેસા નરેન્દ્ર જ તો!" માસ્તર જવાબ આપતા હતા.

"પણુ છે શું?"

"રોય શું? કંઈ જ ખખર પાતી નથી. શી ખખર એનું મથું રોનું બનેલું છે?" શિક્ષકે કટાં-જાને કહ્યું.

"કેમ?"

"કેમ શું! આખો વખત શાળામાં આંખિ મીચાને જ બેસી રહે છે." માસ્તરે અકળામણ કાઢી.

"તે એક દિવસ ચોંધું રતન દેખાડેને." એક જણે મહર્મા હસતાં હસતાં માગે અતારે. માસ્તરે સાહેબ ખૂસ થયા.

"બરાબર છે." માસ્તર સાહેબને રસ્તો સૂચ્યો હતો.

ખીજે દિવસે એ સૂતમૂન બેઠો હતો. માસ્તરે હાથ પકડ્યો.

"પણુ છે શું?" ચમકતા તેણે પૂછ્યું.

"રોય શું? આજે શું શીખ્યું. તે બેઠેલી અતારને?" શિક્ષકે રહેજ કડકે થતાં આંખ કાઢીને કહ્યું.

અને એ કડકડાટ આખો પાક મોઢે બોલી ગયો.  
માસ્તરે મોંમાં આંગળાં ધાડ્યાં. આખો વગે રતબ્ધ  
થઈ ગયો.

‘અત્યયણ છે.’ આખો વર્ગે બોલી બેઠયો.

૭ વર્ષનો એ નરેન્દ્ર અર્ધો અમરકેસ મોઢે  
બેસતો. એની અત્યયણીનો તો પાર ન હતો.  
અત્યયણીથી એ ભરેલો હતો.

નિશાળમાંથી છૂટતાં રસ્તામાં ચોપડી ફેંકી  
દેતો અને સુક્તિ ફેંકનાં માણસો રાથે લળી જતો.

‘બહા નવરાં હશે ત્યારે તેને ઘડયો દરો.’  
‘કાઈ તેને નેહને બેસતું. ઘરે આત્તાં ઘોડાગાડી  
હાંકનારને મળતો.

‘તમે પરણેલા છો ?’ વાલ વાતમાં એક દિવસ  
નેણે પૂછ્યું.

‘ના.’ અનુભવી ગાડીવાને જવાબ આપ્યો.

‘કેમ ?’

‘સંસાર અસાર છે.’ ગાડીવાળાએ દુનિયાની  
રીઝચુરી ડોળાળી. પણ એ તો ત્યાંથી રીધો તેની  
ખા પાસે દોડ્યો.

‘બા, બા, રામ પરણેલા હતા ?’ પહેંચતા જ  
તેણે પૂછ્યું.

‘હા. કેમ ?’ માએ હેતભર્ષા અવાજે જવાબ  
આપ્યો.

‘તો તો...’ એતું મગજ વિચારે ચડ્યું. નાના  
બાળકતું અધમણિયું માયું હલખલી બેઠ્યું.

‘પણ છે શું ?’ માએ આટલા નાના બાળને  
વૃદ્ધ જેવો ગંભીર લેઈને રહેજ રમુજમાં પ્રશ્ન કર્યો.  
‘કંઈ નહિ.’ અને માયું હલાવતો હલાવતો  
એ ચાલી નીકળ્યો. ધરના એક ખૂણામાં એ વારાઈ  
બેઠો.

‘ભગવાન પણ પરણે ? શા માટે પરણતા હશે ?  
અને એવા નિર્જળની હું પૂજા કરું ? છૂટું અને  
વળી પાછો એ માતાની પાસે પહેંચી ગયો.

‘ત્યારે હું પૂજા કેની કરું ?’

‘કેની કેમ ? રામની પૂજા કરે છે ને ?’

પણ આ સાંભળતાં એ હરયો-જરા વિચિત્ર રીતે.  
માતા ગભરાઈ

‘આમ કેમ હમે છે ?’

‘એના નમામને હું ભણું ?’ ગભરામણમાંથી  
આ ગૂંચવાડમાં પડતી હતી.

‘નમસ્તા કેમ ?’

‘લે, આટલું પશુ ન સમજ ? એ તો પરણેલા છે.’

‘તેમાં શું ? તારે પણ કોઈ વખત પરણ્યું  
પડશે ને !’ માતાને ક્યવ હેઠે બેઠો. અને તેની નજર  
સમક્ષ એક કોડીલી મુગ્ધ વહુ ખડી થઈ. અને  
તરત અદરય થઈ ગઈ.

‘હું તો પરણવાનો જ નથી. પણ મારે  
ભગતું કેવું ?’

‘શંકરને.’ માતાએ તોડ કહ્યો.

ત્યાંથી એ પૂજના યોરડે પહોંચ્યો. રામની  
મંતિને મચડીને ફેંકી દીધી. અને અનરમાંથી  
શંકરને લાવીને રામની જગ્યાએ બેસાડી દીધા.

ઝોરડી બધે કરીને મંડ્યો એ તો બાન  
ધરવા. એક કસક, એ કસક, ત્રણ કસક અને  
કસક પર કસક પસાર થવા લાગ્યા. નીચે બધા  
નરેન્દ્રને રોધના દના. બધે ફેંડી વળ્યા પણ તેનો  
પતો ન આવે. ખરે ખંડે કોઈની વળ્યા. છેવટે

● મહુમ સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી કૃત ●

(૧) એક વૃદ્ધની વિચારપોથીમાંથી

પૃષ્ઠ ૮૦૦ કિ. રૂ. ૫-૦-૦

(૨) વાતોમાં બોધ કિ. રૂ. ૧-૦-૦

ઈતિહાસની રૂપરેખા

[ખા : થી. અનંતરાય પ્રભાશંકર પટ્ટણી]

‘આઉટ લાઈન ઓફ લીટરી’ નામના ગ્રંથનાં  
૧ થી ૧૪ પ્રકરણો ઉપરથી-આર ત્રિવેંગી ચિત્રો  
ઉપરાંત બીજાં સો જેટલાં ચિત્રો છે. દરેક  
મા-આપે આ પુસ્તક પોતાનાં બાળકોના હાથમાં  
આપવું નેહજો. કિ. ૨-૦-૦.

ઉપરનાં પુસ્તકો માટે લખો :

તંત્રી, ભાવનગર પ્રમાચાર, ભાવનગર



પૂજાની ઝોરડી બંધ દીડી. આરણ્ય હાટકાગળ્યાં  
પણ કંઈજ જવાળા ન આવ્યો. હેવટે આરણ્ય તોડી  
નાખ્યાં, તો શંકરની મૂર્તિ સામે લગીરથ સમો જાળ  
ચોગી નરેન્દ્રધ્યાનસ્થ બેઠો હતો. માતાએ હોડીને હાંપતી  
આંસુ વડે તેનો અભિષેક કર્યો.

આવો લગીરથ જેવો નરેન્દ્ર બધાનું આકર્ષણ  
યથે પડ્યો. લોકોએ તેનામાં કહ્યુંના - જેવી. ઉદારતા  
નિહળી.

એક દિવસની એ વાત છે. તે દિવસે તે નવી  
ધોતી પહેરીને રખડતો હતો. ત્યાં કોઈ સાધુએ  
આવીને અદાલેક જગાડ્યો.

‘આશિષ. ભિક્ષા દે મેષા.’ કરતાં મદારાજ  
આરણ્ય ખાતે ધધા. નરેન્દ્રની સામે એ બેઠી રહ્યો.

‘મેષા, કપડા આલિયે.’

ત્યાં તો પહેરેલી ધોતલી. સાધુ મદારાજના  
દાથમાં જઈને પડી. સૂર્યને જેમ કહ્યુંની લાળ રાખવી  
પડતી તેમ માતાને પણ હવે નરેન્દ્રની લાળ રાખવી  
પડતી. આવે વખતે તે તેને સંતાડી દેતી. પણ  
બૂઝેયુકે પણ જો તેને ખખર પડી જતી તો જે  
દાથમાં આવે તે બારીમાંથી દેડતો.

‘તું પણ તારા બાપા જેવો ઉદાર થયો.’

કહીને માતા ઝાતી સરસો ચાંપતી.

એણે એ નરેન્દ્રના તોફાનની પણ હદ ન હતી.

‘એય શું કરે છે?’ પાછળથી વિચનાયતો  
અવાજ તેના કાન પર એક વખત અચાગ્યો.

‘કંઈ નહિ પિતાજી.’ કહીને બેટાએ હેલવા  
આડી રહેલા હોડાની ઢૂંક ખેંચી લીધી.

‘તારે આ હોડાની ઢૂંક તો કેમ ખેંચી?’

‘બાપુજી, હું તો બધા હોડાનો સ્વાદ લેતો.’  
બેટાએ બેથ ક ખુલાસો કર્યો.

‘પણ એ આપણા માટે નથી. લુદી લુદી  
નાતના મારા અચીકો માટે છે.’ બાપા બેટાને રામ-  
જીવતાં હતા.

‘પણ બાપુ, બધામાં સ્વાદ તો એક સરખો  
જ આવે છે.’ બેટાએ ન સેમજાતાં સત્ય પારખીને  
કહ્યું, અને પિતા બેટાના જવાબ પર દમી ઊઠ્યા.

‘હીક, તારે સંગીત શીખવું છે?’

‘હા.’ બેટાએ ઉકારમાં ડોકું ધુણવું

થોડા વખતમાં તો નરેન્દ્ર સંગીતનો મોટો ખા  
મર્ષી બને.

‘તારે નૃત્ય શીખવું છે ને?’ પિતા પાછા  
પૂછતા હતા.

‘હકન.’ પુત્ર લાડમાં જવાબ આપતો હતો.  
અને લોકોએ શંકરુસમા નરેન્દ્રને તાંડવ નૃત્ય  
કરતો જોયો.

‘તારે લાકડી પટ્ટા શીખવા છે?’

અને જનતાએ દસ વર્ષનાં જાળકને મદારથી  
કહ્યુંની માફક ઉસ્તાદને આવાહન આપતો દોડો.

પણ એણે એ નરેન્દ્રના લાકડાડ સકાવા લાગ્યા.  
કારણ પિતા પક્ષમાં માંદગીને લીધે આજીવતા  
હતા. અને થોડા સમયમાં એ બહેન અને માતાનો  
ભાર એ લાકડાવા નરેન્દ્ર પર મૂકીને રેવધામ રીધાવ્યા.

‘ખાતું શું?’ સંગીત અને નૃત્યનો બેરખા  
અનાજના સાંસા લાળતો હતો. પિતાએ તો  
બધું જાનમાં આપી દીધું હતું. એ કમળા મગજનો  
નરેન્દ્ર જાનેથી કુકુંબના ભરણપોષણની. ચિંતામાં  
પડી ગયો. નોકરી માટે પગનાં તળિયાં ધસી નાખ્યાં,  
પણ ત્યાં પહોંચ્યો ત્યાં નિરાશ જ સાંપડી.

“બા, આજે મારે નથી ખાતું.” કોઈ દિવસ  
રસોડામાં નજર કરીને, પેટ પર હાથ ફેરવતો એ કહેતો.

“કેમ?” માતા બેટાના મુખ સામે નજર કર્યાં  
વગર પ્રજ્વલી.

“મારા મિત્રને ત્યાં જમીને આવ્યો છું.” અને  
બોટો ઓડકાર ખાઈને હસતો હસતો લુહું બેલવાને  
લીધે શરમાઈ જતાં તે લાગી જતો.

“બા, તે કેમ ન ખાતું?” નરેન્દ્ર ખાતું  
ખખર કાઢતો.

“આજે મારે ઉપવાસ છે.” બા હસતી હસતી  
જવાબ આપતી, અને નરેન્દ્ર સમજી જતો.

ઘરમાં ખાવાનાં સાંસાં હતાં. સુખેદુઃખે દિવસો  
પસાર થયે જતા હતા. ઘરનું ગાહું ગમડ્યે જતું હતું.  
પણ ત્યાં વળી નવી આશ્ન આવી પડી. ઘર પર કાકાએ  
દાવો મંડ્યો હતો.

“બા, બા-” દોડતો દોડતો મુલેન નરેન્દ્ર ઘરમાં  
પહોંચ્યો. શ્વાસ તો માતો ન હતો. લોકો અજાણમાં દોડતા

આ ઘેલા યુવાનને જોઇને નવાઇ પામતા હતા. પણ તેને લોકોની ટીકાની પડી ન હતી.

“શું છે?” માએ કિસકતા લારેલી નજર કરી.

“અપણે જીતી ગયા.”

મા દીકરો આનંદ પામ્યાં. રહેવનું ધર હતું પણ સગા કાકા પડાવી લેવા માગતા હતા. નરેન્દ્ર કાટુંમાં પડેન્થો. અને વકીલ કરતાં પણ વધારે સરસ દલીલ કરી વકીલની મદદ વગર દાવો જીતી લાગ્યો.

“હોરરા, તું તો મોટા ન્યાયાધીશ થઇ શકે તેમ છે.” દવાનો ચુકાદો આપતાં ન્યાયાધીશ પ્રસન્નતાપૂર્વક તેને માટે અભિપ્રય આપ્યો, પણ તેને એવી પડી ન હતી. એ તો તે વખતે ધર નરક દાહતો હતો.

પણ ત્યારપછી એ વાંચવામાં ગૂંચાયો. અનેક ગ્રંથો વાંચી નાખ્યા. તે પાશ્વર્ય શિક્ષણના પાસમાં હુમલા લાગ્યો.

“કથર છે?” તેના મનમાં પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયો. નામિકાની ચૂડમાં એ વિડાતો જતો હતો.

“કથર કયો? કયાં દશે? કેવો દશે? કેણે જોયો દશે?” અને પ્રશ્નોના ઝેરી કાગ તેના ક્રમળા મગજને ફારી ખાવા લાગ્યા.

એક દિવસ ધૂતમાં ને ધૂતમાં એ દાહતો દાહતો દેવે દ મદધિ પાસે પહોંચી ગયો અને સીધા સોસરો હતરી જાય તેવો પ્રશ્ન કર્યો:

“કથર છે?”

“હા.” હંડો જવાબ મળ્યો.

“એમ?” ચમકારા ભર્યાં તેણે કહ્યું.

“હા બેટા. એમાં તને નવાઇ થાની લાગે છે?” દેવેન્દ્રનાથે તેનો જરડો પંપાળતા પંપાળતા જવાબ આપ્યો.

“તમે તને જોયો છે?”

“ના.” નિરાશ, મર્યો જવાબ મળ્યો.

“પણ હોરરા તારી આંખમાં દિવ્ય તેજ છે. તું મહાન યોગી યધરા.” અંખતું વાદળી તેજ જોઇને મદધિએ ભવિષ્ય લાખ્યું. પણ તેને એ વાતની પડી ન હતી. તેને તો કથર છે કે નહિ તે જાણવું હતું. કથરને જોનાથને જોવો હતો. નિરાશાભર્યા વદને ત્યાંથી તે પાછો ફર્યો.

“કથર જોયો નથી તો છે એમ કેમ કહેતા હશે?” તેના મગજમાં બીજો પ્રશ્ન જાગ્યો.

પાછો બીજા પાસે એ દાહતો હતો. તેને કથરના અસ્તિત્વની શંકાએ ગોંડા બનાવ્યો હતો.

“કથર છે?” એ કેશવચંદ્રસેનને પૂછતો હતો.

“હા.”

“તમે જોયો છે?”

“ના.”

અને એ ત્યાંથી પણ પાછો ફર્યો. રાત અને દિવસ ઘેલાની માફક તેણે રખડવા માંડ્યું. કાઠવાર ધરે આવે તો કાઠવાર ધરે ન આવે, તેનાં નાનકડા મગજમાં ધમસાણુ યુદ્ધ જામ્યું હતું. હમરો પ્રશ્નો ઊઠતા હતા. કાઠ તેમાં સંતોષારો જવાબ નહોતું આપતું. એને કથર વિષેની લગની લાગી હતી. ન્યાં ન્યાં ધર્મની સંસ્થા એ જોતો ત્યાં ત્યાં દાહતો, પ્રશ્નો પૂછતો અને હવટે નિરાશ થઇને પાછો ફરતો.

“બધા ઘેટાં લાગે છે.” એના બુદ્ધિશાળી મગજે તોડ કાઢ્યો હતો.

પણ ત્યાં તો તેને ખજર મળ્યા. દક્ષિણેશ્વરમાં એક મંદાલમાં રહે છે તે જવાબ આપી શકે તેમ છે. જસ ખસાસ. તેણે તો દોઢ મૂકી. એ તો કલકત્તાથી ચોઈ દૂર દક્ષિણેશ્વર ઉપર્યો. ફરથી તેણે જોયું-કાળી માતઃતું મંદિર, અજુનમ અને અનોખું, આસપાસ લાખો જગીરો હતો. એક ગાડીની નીચે ગોડા જોવો માણસ બેઠો હતો. એને કપાડની કંઈ પડી ન હતી. કાઠી મૂક વધી ગયાં હતાં. એ આંધો ઉમરનો અખમ

બા વ ન ગ ર માં

ડોક્ટરના પ્રિસ્કેશન મુજબ બરોસાપાત દવા ક્યાંથી મેળવશે?

— ડીસ્પેન્સારી હોમ —

કાંધવાળા ઉતામાં, બાવનગરે

• માધેરાનની મોજ •

ફોરા હાથ મેડિકિટ્સ સ્નૅક સ્પીન  
— મેજલે —

મહાસુગંધી સ્નૅક વર્કસ, સિલોર (ભા.ક.)

હતો. શ્યામરંગવાળો માનવી આંખો મીચીને બેઠો હતો. દેખાનમાં કાઠને સોંદરવાન નહોતો લાગતો. ઇત્તા દરેક કાંઈ અગમ્ય લાગણીથી તેના તરફ ખેંચાયું હતું. શરીર પર કેડથી દીંચણુ, મુઠી લાલ કપડું વીંટળેલું હતું. મુખ-પુલક રહી ગયું હતું. મીચીની આંખો થોડીવારે હિંમતીને આકાશ તરફ મીટ મારીને જોઈ રહી હતી. તેની થોડી આંખોમાં સંસાર તરફની બેદરકારી જેવાઈ આવતી હતી.

એ હતા રામકૃષ્ણ પરમહંસ-હિંદના મહાન આત્મા-જગતના વંદનીય પુરુષ.

નરેન્દ્ર ત્યાં પહોંચ્યો. હાથ જોડીને બેસી રહ્યો. થોડીવારે આંખ તેના તરફ મંડાઈ. એ દૃષ્ટિમાં પ્રેમના કુવારા ફૂટતાં હતા. સ્નેહના અમીરસતું ઝરણું વહેતું હતું. માયાળુ નજર અને હેતાળ. શબ્દો વડે તેમણે નરેન્દ્રને આવકાર આપ્યો.

“ધૃતર છે ?” નરેન્દ્ર મૂંઝાણ કાઢી.

“હા, બેટા.” શાંત, સૌમ્ય મુખમુદ્રા પ્રકાશી બિડી. અને પાછી નજર એ ચેતન તરફને શોધવાને આકાશ તરફ મંડાઈ.

“તમે તેને જોયો છે ?” ખીતા ખીતા, તેણે પ્રશ્ન કર્યો. અને તેમના સામે એ જોઈ રહ્યો.

“હા.” મુખ પર વધારે આનંદ છવાતો જતો હતો. દમ્ભણી જાણે કે આનંદની ગંગા વહેરી શર મશે તેમ લાગતું હતું.

“હે એ-” એ જવાબ સાંભળીને ચમકી બિડ્યો હતો. એના હિલમાં પહેલાં કરતાં વધારે તોફાન જાગ્યું. કહોંગામેલું પાણી વળી પાણું જોરસોરથી વહેવા લાગ્યું.

“આ કાળી જેવા માણસે ધૃતરને જોયો છે ?” શંકાશીલ મન એ વાત માનવાને તૈયાર થતું ન હતું.

“બેટા, એમાં ચમકવાની કાંઈ જરૂર નથી. જેવી રીતે તને જોઈ છું” તેવી રીતે તેને પણ જોઈ શકું છું. બધાએ તે માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેમ તમારા સ્નેહીના નિરંદને લીધે તમે રડો છો તેમ તેને માટે રડો તો એ તમારી નજર સમક્ષ ખડી થશે.”

નરેન્દ્ર મૂંઝી માફક બેસી રહ્યો. તેને સમજ ન પડી. કેવલચંદ્રસેન અને દેવેન્દ્રનાંય મહર્ષિ જેવા

મહાન પુરુષોએ ધૃતરને જોયો નથી, અને આવા શીષા સાદા આદમીએ ધૃતરને કઈ રીતે જોયો હશે ? એ છતાંયે એ બોલાયેલા શબ્દોમાં અચક્કા લાવવાનું સૂઝતું ન હતું. હૃદય એ વાત માનવાને પોકારતું હતું. ન્યારે શુદ્ધિ તેની સામે બળવા પોકારતી હતી.

“બેટા, તને ગાતા આવડે છે ?” વિચાર નિદ્રામાં પડેલો નરેન્દ્ર એ અવાજે જાગી બેઠ્યો.

“થોડું થઈ.”

અને તેણે ગાવાનું શરૂ કર્યું. રામકૃષ્ણની આંખમાંથી આંધુવારા વહેવા લાગી. બેટા પર તેજ પથરાઈ ગયું. લજ્જાના રસમાં એ ડૂબી ગયા હતા. દેહનું જ્ઞાન ન હતું. આત્મા અનંતમાં વિદરવાને ઉપડી ગયો હતો. આનંદની અવધ થઈ હતી. લજ્જાન પૂરું થતાં મીચેલી ને મીચેલી આંખે એ મુખમાંથી શબ્દો સચે જતા હતા.

‘ધણા વખતથી તારી જ રાહ જોતો હતો, આખરે તું આજે આવ્યા. અને આંખ બોલીને દુનિયા આખીતો અમીરસ એ નજરમાં દાલગ્યો.’

‘તારામાં શિવનો વાસ છે, અને મારામાં શક્તિનો વાસ છે. શિવ અને શક્તિ બંને એક જ છે.’ પરમહંસે બોલવા માંડ્યું.

નરેન્દ્રને કંઈ જ ન સમજાયું. ‘આ તે કેવો આદમી છે ? હજી એણે મને જોયો તો આજે જ. ત્યાં વધે જીની ઝોળખાણ હોય તેગ વાતો કા કરે ?’

‘ત્યારે હું જઈશ.’ માંડ માંડ એણે રંગ માગી. હૃદય દ્રવતું હતું.

‘સારું. પણ બેટા, અવારનવાર આવતો રહેજો.’ એ શબ્દોમાં પિતાનું વાત્સલ્ય ઉભરાતું હતું.

નરેન્દ્ર પરે ઉપડ્યો. તેના મનમાં કંઈક સંતોષ થયો હતો, પણ હજી પૂરેપૂરું સમાધાન થયું ન હતું. ધૃતરને જોયો હોય તેવા માણસને તેણે જોયો હતો.

અવ્યાસમાં મંત્ર ચોટતું ન હતું. છતાં માતાના આશ્રને વશ થઈને વીસમા વર્ષે કેસેજમાં ઉપડ્યો. પણ તેને વક્રીમાત કરવી ન હતી. તેનું મન ધૃતરની શોધ માટે તજપાપા યર્ષ રહ્યું હતું. તેને દુનિયાદારીની પડી ન હતી.

ત્યાં પાછો કદી વિચાર પણ ન હતો કર્યો તેવો પ્રશ્ન તેની સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો.

‘મેટા, હવે તારે સંસાર માંડવો જોઈએ.’  
વલ્લુદેવી માતાએ વાત મૂકી.

‘શું કહ્યું?’

‘કેમ, તારે નથી પરણવું?’

‘તમારે મને ફાગડી દેવા છે? પરણું એટલે  
પછી મારી બધી આશાઓનો અંત જ આવે ને!’

અને માતા ચૂપ થઈ ગઈ. તે દિવસથી સંસારનાં શમણાં સદાને માટે તેણે છાડી દીધાં. નરેદ્રને હાવે તેમ કરવાની છૂટ મળી. રાજ ધાર્મિક સભામાં જવાનું શરૂ કર્યું.

પણ ત્યાં તો અચાનક એક દિવસ તેના કાન પર પરિચિત પ્રેમાળ અવાજ અછાપ્યો.

‘નરેન્દ્ર, બેટા નરેન્દ્ર.’

તેણે અમટાને પાછળ જોયું. તો અર્ધનગ્ન દશામાં ગોડા જેવો પેસો માણસ તેને બેસાડી રહ્યો હતો. એ શરમાઈ ગયો, અને નીચું માથું રાખીને તેની સાથે ઉપડી ગયો. પરમદંસના તેજે તે પહેલાંથી જ અનર્થ ગયો હતો.

‘બેટા, પછી તો તું આવ્યો જ નહીં ને! નારી જે બૂબ ગદ જોઈ.’ અને એ બંને કાળી-માળાના મંદિરે પહોંચ્યા.

‘કંઈક ગાઈશ, બેટા?’

ત્યાં તો નરેદ્રના કંઠમાંથી સૂરો છૂટ્યા. એ સૂરાવલીને લંબીને થયેલ અનંદ તેમની આંખમાંથી અશ્રુરૂપે વહેવા લાગ્યો.

આમ ધણીએ વાર આવીને તેણે પરમદંસને આનંદથી તરબોલ કરવા માંડ્યા. સાથે સાથે એના હૃદયમાં પણ કોઈ ન જાણે તેવી સૂરાવલી ક્યારનીયે સૂર થઈ ગઈ હતી એના આત્મા શાંતિ મેળવતો જતો હતો. તેનું દિલ હમેશાં અલગ્યા આવવાને તરફનું હતું. એના હૃદયના તારની ટીચીને પચાસનાર તેને રાજ સ્વપ્નમાં આવતો હતો. અને સ્વપ્ન તૂટી

જતાં એ નિરાશ થઈને પડી રહેતો. તેનાથી ત્યાં નિયમિત રીતે જઈ શકાતું ન હતું. ઘરમાં મા અને બહેનો બુબે મરતાં હતાં. માતા વધારે ને વધારે ઉપવાસો કર્યે જતી હતી. પિતાના વખતના ઓળખીતા આજે તેની સામે પણ જોના ન હતા. તોફારી માટે પગનાં તળિયાં ઘસાર્થ ગયાં પણ ક્યાંય આશાનું એક પણ દિરણ નગરે પડતું ન હતું. તેના દિલમાં પરમદંસ મારફત કાલીમા પાસે આ વાત મૂકવાનો વિચાર આવ્યો અને એ આનંદમાં આવી દોડતો દોડતો ત્યાં પહોંચી ગયો. તેણે પાતાની બધી વાત પરમદંસને કહી. એક ક્ષણ તેના મુખ સામે એ જોઈ રહ્યા અને હેતાળ અવાજે કહ્યું:

‘હું તો માને આ વિષે કંઈ જ કહી શકું નહીં. તું જઈને બધી વાત કર.’

એ માતાના મંદિરમાં માની મૂર્તિ સમક્ષ હાથ જોડીને બેસી રહ્યો. આંખ મૂર્તિ સામે જમાઈ રહી. માતાના ફરતું તેજનું વર્ણન ફરી પડ્યું. માની અખૂટ પ્રેમથી ભરપૂર મૂર્તિ દસી બિહી. તેના હૃદયના તાર અણગણી બેસ્યા. હેઠ બીડાઈ રહ્યા. ગળામાંથી એક પણ શબ્દ બહાર ન નીકળ્યો. કહેવાની વાત બુલાઈ ગઈ. એ આનંદ અને આશ્ચર્યમાં ફિશ્મૂદ થઈ ગયો. આનંદની મસ્તીમાં ને મસ્તીમાં પાછો ફર્યો. તેને કંઈ જ ભાન ન રહ્યું.

‘બેટા, કંઈ માગ્યું?’ પરમદંસે તેને આવતો જોઈ-પૂછ્યું.

પરમદંસનો અવાજ કાને પડતાં જ એ જામત થયો. બુલાઈ ગયેલું કાંઈ યાદ આવ્યું. અને શરમથી ડોકું ધૂણાવી જિભા રચા.

‘ફરીને જા.’

અને પાછી એ જ દશા. એ જ આનંદ, એ જ મસ્તી, એ જ અક્રિય નિઃસ્વપ્ન પ્રતિ પ્રેરતું વાતાવરણ. વણ વણ વાર પ્રપતન કરી જોયા પણ

મુસાફરીના સાધી તરીકે એક શીશી

● જીવનધારા ●

ની જરૂર સાથે રાખવાનું બુલતા નહિ

● દરેક શહેરમાં વેચાતી મળશે ●

યુમમાં, ખસ, ખુલ્લી, ખરખરું. દાદર વગેરે આમડીના દરો માટે અકસીર મલમ

● કુઝ-જા-ઓઈન્ટમેન્ટ ●

દિંમન એક શીશીના આક આના. ડાઘના રા. ખા

દુધાનુપાન કાર્મસી; જામનગર

તેના ગળામાં લાકડાનો કકડો સલવાઈ ગયેલો જ લાગ્યો. તેનું મગજ કામ કરતું આટલી ગયું. કાંઈ વિચાર, કાંઈ ઇચ્છા, કાંઈ વાંછના કાંઈ જ તેના મનમાં કે હૃદયમાં પેસી શકતું નહીં. આજુ મન અને મગજ માના સૌન્દર્યથી ભરતો જતો.

‘તારાથી એ નહીં અને તેમ હું જાણતો જ હતો. ખેડ, પું તો મદાન યવાને સમર્થો છે.’ પરંમહારી માના જેવા રેઢગાંતો અવાજે કહ્યું. અને હાથ પકડી પોતાની ઓરડીમાં લઈ ગયા. તેની છાતી પર હાથ ફેરવ્યો.

‘ઘોડીવારમાં તો તેની નજર સમક્ષ ઓરડી ફરતી લાગી. ધીમે ધીમે દીવાલો દેખાતી બંધ થઈ ગઈ. બધું ઇશ્વરમય લાગ્યું. કોઈપણ વસ્તુનો એક તેની સમક્ષ ન લાગ્યો. જ્યાં ને ત્યાં માનાં જ દર્શન થવા લાગ્યાં. હૃદય બધું બધું લાગ્યું. કોઈ જાતના રાગ કે દેવ તેના મનમાં થતા જ નથી. મરત દશામાં તે આવી ગયો. એવી ને એવી મરત દશામાં તેણે ધર તરફ માંલવા માંડ્યું.’

ધેર ખાવા ખેડો. જેમનો તેમ પાટલા પર ખેસી રહ્યો. માતાના અવાજે જખરી ગયો. ખાવાની શરૂઆત ફરી પણ એ ખાઈ જ શક્યો નહીં. ખાવાના પરાઈમાં પણ માના જેવા પ્રકાશ તેની નજરે પડતો હતો. માને છોકરો ગાંડો થઈ ગયો હોય તેમ લાગ્યું. કોલેજમાં જતાં રસ્તામાં જીભો રહી જતો. મોટર અને ઘોડાગાડી માણસ અને ઢોર બધું એક રૂપ બાસતું. કમ્પાર્ટન્ટ સામે મ.યુ. અક્ષર્યું પણ કંઈ જ ન વળતું, એ ગલગલો. તેને કાંઈ જ સમજ ન પડી. આ ફેફસાંથી એ મૂંઝાયો. તણ-તણ દિવસ સુધી તેની આવી દશા રહી પણ છેવટે બધું શાંત થઈ ગયું.

ત્યારથી રોજ એ આવવા લાગ્યો. તેનું મન વધારે ને વધારે અધ્યાત્મવાદ તરફ ખેંચાતું હતું. મા-બહેન જુલાતાં જતાં હતાં. અને છેવટે શિષ્ય તરીકે રહી ગયો.

રોજ રાત્રે શુશિષ્ય વાતો કરે છે. આખો દિવસ બંને આધારીયા વગર એક જ ધૂત પાછળ મંડી પડ્યા છે. નરેન્દ્રને ઇશ્વરના સાક્ષાત્કારની ખૂબ તાલાવેલી લાગી છે. પરમહંસની માફક નિર્નિકંપ

સમાધિ મેળવવા તેણે જીવનને ‘કસવા’ માંડ્યું. અને છેવટે એ દશાને મેળવીને જ જાગ્યો.

ત્યાંથી એ ખુદ, ગયા વગેરે ફરીને પાછો ફર્યો. પણ ત્યાં તો પરમહંસ જીવનનો છેલ્લો આસ ધૂંટી રહ્યા હતા. બધા શિષ્યો નરેન્દ્રની રાહ જોતા ખેડા હતા. અને એ આવી પહોંચ્યો. શુરુએ મંત્રો બાર તેને સોંપાને વિદાય લીધી.

\*

દિમાલયના શિખરે શિખરે પડ્યા, પડે છે. વને વનમાં એ જ અવાજ ગૂંથ રહ્યો છે.

‘જ્યારે જ્યારે આકૃત આવે ત્યારે ત્યારે તમારા રવરૂપનું ભાન કરો અને આકૃત ચાલી જશે.’ હિંદના ખૂણે ખૂણે કોઈ યુવાન ચોગાંતો ખુલ્લું અવાજ ફરી વળતો હતો. દરેક માનવીના કાને તેનો ઉત્સાહભર્યો અવાજ અથડાતો હતો.

‘રૂશી નહિ અને આકૃત નાશ પામશે. તેની સામે થાવ અને એ જશે. તેના ઉપર ખગ મૂકો અને એ છૂંદાઈ જશે.’

લોકોના ટોળેટોળાં એ હુટપુટ દેખાતા ચોગાંતે જોવા અને એના અવાજ ઝીલવાને એકલા થતાં હતાં.

તેનો ઉત્સાહ અને પ્રાણભર્યો અવાજ હિંદને જાગ્રત કરતો ગામે ગામ ફરી વળતો હતો. એણે જ્યાં ને ત્યાં ધૂમવા માંડ્યું. રંક અને રાય, સ્ત્રી અને પુરુષ, છોકરી અને છોકરાં, યુવાન અને યુવતી, ધરડાં અને નાનાં બપોં એ અમૃતભર્યા અવાજને સાંભળવાને એકલાં થતાં હતાં. તેની અમીભરી દૃષ્ટિથી માનવસમાજ નમવા માંડતો હતો. તેની દર્દભરી વાણીથી લોકોના હિંદ દયાથી હલારાતાં હતાં. તેના રેઢગાંતો અવાજથી લોકોના હિંદમાં ખૂબ-ભાવ પેદા થતો હતો. તેના ઇશ્વર વિષેના વિચારોથી પંડિતો મેંમાં આગળા ધાતતા હતા. તેના પૌરુષત્વમાં વાણીના અસ્પષ્ટિત પ્રવાહથી જનતા હીલેલે ચલતી હતી. હિંદમાં ફેરફાર એ સ્વામીની વાતો જાણતી હતી. પણ હજી હિંદીઓ તેની સાચી કિંમત આંકી શક્યા ન હતાં.

એ નરેન્દ્રમાંથી અનેક-સ્વામી વિવેકાનંદ-શુરના સદેશોને ધેર ધેર પહોંચાડવાને લાડકતા દેવા, હિંદની કરુણ દશા જોઈને એમનું દિલ દ્રવ્યું હતું.



એક પછી એક રેશન પસાર થયે જતા હતાં. ધૂળ ફરીને અસ્વસ્થ બનાવી રહી હતી. અને સોજના માડી છેવટના રેશને આવીને અટકી. એક પછી એક ઉતાર ઉતરી ગયા હતાં. હબ્બો ખાલી હતો. માત્ર બેભાન સ્વામી જ પોતાના હાથમાં પડ્યા હતા. ત્યાં તો 'સ્વામી સ્વામી' અવાજ કાને અથડાયો. એક હલવાઈ હાથમાં પીકાપ્રતી 'શાંતી' રાખીને કબે કબે અવાજ કરતો હતો. તેણે સ્વામીને જગાડ્યા અને જમવાનું કહ્યું. લોકો ત્યાં ટેલે વળ્યા હતા. થાળ બેઠેને સ્વામી ચોધાર આંસુએ રડતા હતાં. થોડીવાર પછી તેમણે જગી લીધું.

"તમને ક્યાંથી મારી જાયુ મધ ? તમને તો મેં કોઈ વાર બોલા નથી."

"મેં પણ આપને બોલા નથી. પણ આજે મપેરે ત્રણ વખત સ્વપ્નમાં મને આપને માટે ઉત્તમ રસોઇ લઇ જવાનો આદેશ થયો હતો."

અને એ સંભળતાં વળી પાછા સ્વામી રડ્યે જતા હતા. દંત્રીની પરીક્ષા કરવાને માટે તેમને પશ્ચાત્તપ થતો હતો. પેતો વાલ્કિયો તો અવાજ જ બની ગયો હતો. માફી માગીને તેણે વિદાય લીધી.

ત્યારબાદ રજવાડામાં રખડતા રખડતા તેમને દુરોપમાં જરાની કચ્છ યઈ આવી. તેમને નવી દુનિયામાં હિંદુ ધર્મનો અંમર ઝડો ફરગાવવો હતો. તેમનું મન ત્યાં જવાને અધીરું બન્યું હતું. તેમણે હિંદનો આધ્યાત્મિક ઝંડો ફરગાવવાનું નક્કી કર્યું અને બેતીના મહારાજ પાસે પહોંચ્યા.

૧૮૯૩ના મે માસના છેલ્લા દિવસે "પેનીન-રુહાર" રીમર એ યુવાન યોગીને લઈને અમેરિકા તરફ ઉપજી હતી. શિકાગો પહોંચતાં તો તે નિર્મોદી યોગી પાસે જે કંઈ હતું તે સાફ ચર્ચ થયું હતું. પણ માની અંદર અરીમ શ્રદ્ધા ધરાવતાર સ્વામીની શ્રદ્ધા હોય નહિ. રસ્તામાં જ કોઈ બાઈની સહાય મળી ગઈ.

અને હિંદના આધ્યાત્મિકવાદને જાગૃતો કરવા જતના પ્રજોપ્રજો તેને ફરતે કરવા આવેલ યોગી ધર્મ-પરિવર્તમાં પણ પહોંચી ગયા.

૧૮૯૩ના સપ્ટેમ્બર માસમાં શિકાગોમાં દુનિયાના ધર્મવિદો બેઠા મળ્યા હતા. સંસારમાં રમ્યાપરમ્યા

રહી ધર્મની શીઘ્રસૂરી ઘોળવા નીકળી પડ્યા હતા, પૂરતાં કપડાં પણ મળે નહિ એવા યોગીનું કાણુ સાલ્યું ? પાંચ મિનિટ તેમાં બોલવાને મળ્યા.

સમય આવતાં લગભગ કક્કી, વિદ્યાળ કપાળ, હાથપુટ, ચરીર અને તેજમાં આગતા વિવેકાનંદે બધાખ્યાન શરૂ કર્યું.

"ભાઈઓ અને બહેનો..." અને તાળીના ગંગાડાટ શરૂ થયા. "સદ્ગુરુશ્રવણ અને સંભરીને ખલે ભાઈબહેન કહેનાર યોગીમાં લોકોએ વધારે સાંભળી પ્ય લાગ્યું."

"સમ સર્વન એક જ છે. ખરો ધાર્મિક અનુભવ સર્વ રમણે સરખો જ હોય છે."

લોકો વિચાસજીમાં પડ્યા. આ તો ખપા ધર્મને સરખા કહે છે ! પોતાના ધર્મનાં તો શુભગાન ગાતો નથી !

"અંતરાન વસ્તુ અનંત સુખને પ્રમ કરી શકે જ નહિ." અને પૂણે કપડામાં સજ્જ થયેલાં માનવીનાં ધમધૂમીયાં હલી ગઈયાં.

અને પછી પાંચ મિનિટની દંડ, એક કલાક અને પછી બીજો દિવસ-એના પછી બીજો દિવસ-એના એ સ્વામી બોલે જતા હતા. લોકો મુગ્ધ થઈને ભાન બૂકી જતાં હતાં. એમની વાણીમાં તેમને અમૃત પીવાનું મળતું હતું. એમની આંખમાં પ્રેમનાં અંબી વરસતાં હતાં. એના કબજામાં રનેક નીતરતો હતો. જગતા માંડી બની હતી.

છાપાંઓ બેલી ગઈયાં. વિવેકાનંદે દુનિયાના પ્રજો પ્રજો જોળ્યાઈ ગયા. એમની વિદ્વાતથી નવી દુનિયાના લોકો વિચારમાં પડી ગયા.

'ધી ન્યુયોર્ક-હેરોલ્ડ' બોલી ગઈયું :

'હિંદુઓ જેવી વિદ્વાન પ્રજાને જોય આપણા આપણે પાદરીઓ મોકલીએ છીએ તે 'દેવળ સુખાઈ જ છે.'

'ધી ઈન્ડીયન સિકાગો' ગઈ ગઈયું.

"પરિવર્તનો ખરેખરો ઉદ્દેશ તો તે હિંદુ સાધુએ જ જરાજર પાર પાડ્યો છે."

'ધી ન્યુયોર્ક ક્રીટિક' બોલ્યું હતું :

"એ દંત્રી જદ્દીસવાળો મદાન વક્તા છે. તેમના વાણી આમેદુજ ધંધર પ્રિસિ જ છે."

પરિવર્તન કામ ૧૭ દિવસ સુધી ચાલ્યું. દબાર નિબંધ વંચાયા. પણ વગર નિબંધવાળો યોગી જ આકર્ષણનું તત્ત્વ મધ પડ્યો.

પુરાણમાં એની વાણી સંભળાતી હતી.

“હિંદુઓએ હવે બીજી પ્રજાઓના માત્ર એક હથિયાર તરીકે જ પોતાનું જીવન ગાળવાનું નથી, પણ તેમણે પોતાના અનુષ્ઠાન તત્ત્વજ્ઞાનને આરિઓમાં ઉતારીને અને તે જ્ઞાન-આરિઓને અખિત વિશ્વને બોધ આપીને સમસ્ત માનવજાતિના શુરુ થવાનું છે.”

“કદી પણ તમે પ્રભુ અને દ્રવ્ય-અંતરને સાથે સાથે લજી શકો નહીં. કંઈક વગરના મોટા મોટા મહેલોમાં રહેવા કરતાં તો, ઓશિસ્તાઓ! ઇશુની સાથે ચોથરેલાલ યદને રહેવું એ જ સારું છે.”

પરિપદ ચાલતી હતી. હિંદુ ધર્મ વિશે બધા જોસતા હતા. એ જુદાજુદા આસ્વાદી યોગીથી સંબંધ ન થયું.

“બાઈઓ, હિંદુઓનાં પવિત્ર પુસ્તકો જેમણે વાંચ્યા હોય તે પોતાના અંગણો ઉઘી કરે.”

અને એ હજારોની મેદનીમાંથી ત્રણ કે ચાર અંગણો ઉઘી ધર્મ. યોગી હરયા.

## કમલ લોશન

આ હવા ફરેક જાતની  
લાલ, કાળી ફરાજ ચોરીશ  
કંસાકમાં નાખી કંડે છે.

ખગ, લુખસ, ખર-  
જતું અને અનેક  
તરેહનાં ચામડીનાં  
દરેક મરાડે છે.

• કૃષ્ણદેવ ન થાય તો પૈસા પાછા •

જ્યાંજ્યાં માટે લખે:  
કમલ શાસ્ત્રી, નરિયાલ

“અને તો પણ તમે અમારા ઉપર દીકા કરવાની હિંમત કરો છો !”

સૌ સ્તબ્ધ ! શું જવાબ આપે ?

અમેરિકાની શેરીએ શેરીએ એનો અવાજ અથડાય છે.

“જે ઇશુ આજે આવે તો તેનું મસ્તક મૂકવાને માટે એક પવિત્ર પથરો પણ એને જરૂર નહીં.”

લોકો હવે એ સ્વામીના શિષ્ય તરીકે આવવા લાગ્યા. કંઈ લોકોએ તેમને ફસાવવાને સ્ત્રીઓ મોકલી. પણ અદ્વૈતમાં માનનાર યોગી પાસે નીચું જોઈને તે પાછા ફરતી.

ત્યાંથી એ ઇચ્છેડ ઉપડ્યા. તે વખતે લંડનનું ‘વેસ્ટ મિનિસ્ટર ગ્રેજેટ’ ખોલતું હતું.

‘લંડનમાં હિંદુ યોગી.’

“હિંદુત્વ એટલે સમગ્રી શક્તિ, સદૃશ્ય, ઉચ્ચ વિચાર અને પારમાર્થિક જીવનનો સમુદાય.”

અને ત્યાં પણ તેની કટાક્ષપૂર્ણ, નિર્મલ વાણી લોકોના કાનના પડદા ખોલી નાખતી હતી. મજાજનાં તોળાં ઉઘાડી નાખતી હતી. તેમના અધિકારનાં પડળ ખુલ્લાં કરી નાખતી હતી અને દરેક નમ્ર બનીને તેની પાસે નમી પડતું હતું.

૧૮૯૬ માં ત્યાંથી એ હિંદ આગ્યા.

હિંદને હવે તેમની શક્તિનો ખ્યાલ આગ્યો હતો. કારણ પરદેશમાં લોકોએ તેમનાં પેટભરીને વખાણ કર્યાં હતાં.

હિંદના ગામડે ગામડે એ યોગીની અવિશ્રાન્ત વાણી સંભળાતી હતી.

‘બહુ વર્ષોથી દમ્પતી મનુષ્યો જૂખમરો વેડી રહ્યાં છે. અને આજે પણ કુધાથી પીડાય છે. એ જોઈને તમારો જીવ ખરો છે ? એક કાળા વાદળની માફક અચાનક ભારતવર્ષ ઉપર છવાઈ રહેલું છે. તે તમને દેખાય છે ? એ જોઈને તમને શોભ થાય છે ? તેનાથી નિદ્રા ન આવે તેનું બને છે ? એ વિચારથી તમે ગોઠા જોતા બની જાવ છો ? તમારે બાળ્ય કરવાની જરૂર નથી. કામ કરો.’



‘શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્વાતંત્ર્ય એ જ ઉપનિષદનો મહામંત્ર છે.’ હિંદની જનતામાં આ યુદ્ધ-વાયુથી સળગળાટ પેદા થતો હતો.

‘હિંદ, જાગૃત યાત્રી, સ્વયં અવસ્થાનો ત્યાગ કરો. એવું એક દુઃખ નથી જે આત્મશ્રદ્ધાથી દૂર ન થઈ શકે.’ જનતામાં શક્તિનો સંચાર થતો હતો.

‘હિંદની જાણે મરતાં કરોડો મનુષ્યોનાં પેટ માત્ર ધાર્મિક બોધથી ભરાશે નહીં. અન્યની જરૂર છે. મનુષ્યદ્વારા પ્રભુનેવા કરવી એ જ ઉત્તમ સેવા છે.’ અને પાંડિતો વિમાસણમાં પડતા હતા.

‘સ્વતંત્રતા એટલે શું? સમાજનાં સમર્થા મનુષ્યોને દ્રવ્ય, કેળવણી, અને જ્ઞાન સંપાદન કરવાને માટે એક સરખી તક અને છૂટ મળે.’ અને હિંદના રાજપુરોએ સાંભળી રહેતા.

ત્યાંથી વળી પાછા એ ફર્ડિનેંડ જાય છે. અને ત્યાં તેમનો અવાજ સંભળાય છે.

‘જો નીચલા પગે પછી સરખા પ્રમાણમાં જ દેખવામાં આવે તો પછી અમારી આંકડી કેળ કરે? આનો અર્થ શું? મુકીબર ધનવાન લોકોના મોજશોખને માટે હજારો અને લાખો સ્ત્રી-પુરુષોને અજાનમાં અને કારિદ્રવ્યમાં રાખવાનું કારણ? જો તેમને ધન અને કેળવણી મળે તો સમાજ ઉંચો વળી જાય! પરંતુ સમાજ કેનો અનેલો છે? કેટલાક ઉચ્ચ વર્ગના મનુષ્યોના કે લાખો સ્ત્રીપુરુષના સમૂહનો!’

અને ઉંચેના રાજકારણી પુરુષો વિચારમાં પડી જતા.

અને ત્યાંથી પાછો હિંદના ગામડે ગામડે એમનો યુદ્ધ અવાજ સંભળાય છે.

‘જ્યાંસુધી મારા દેશનો એક કુતરો પછી બૂખ્યો દશે ત્યાંસુધી તેને ખવરાવવું અને તેની જ સંભાળ લેવી એ જ મારો ધર્મ બની રહેશે.’

ધાર્મિક પુરુષો અને મહારાજાઓને ક્રાંતિની આગાહી પાપ છે. એમનાં આસન લીધા પડતાં લાગે છે.

‘સ્પર્શસ્પર્શની અધમ રહિતે કાઠી નાખો. સર્વને આ ગરીબો, આ નિરાધાર અને પતિતા આવો, આપણે બધા એક જ પ્રભુનાં સંતાનો છીએ એમ

કહીને સંકારો.’ બધાને ભાતુભાવનો સાક્ષાત્કાર થતો હતો.

અને ત્યાર પછીથી એ મઠમાં રહેવા લાગ્યા. તેમણે દુનિયાના ખૂણે ખૂણે યુરતો આદેશ પહોંચાડી દીધો હતો. જનતાને તેમની શક્તિની જાણ થઈ ગઈ હતી. જગતને સાચો આધ્યાત્મિકવાદ તેમણે શીખવી દીધો હતો. દુનિયામાં સાચું ધાર્મિક જ્ઞાન ફેલાવી દીધું હતું. દેશે દેશમાં હિંદના ધર્મનો પરચો પરખાવ્યો હતો. એટલે ત્યારથી એ પ્લાનમસ્ટર રહેવા લાગ્યા. જમીન ખોદે, ઝાંડને પાણી પાપ, બકરીને પંપાળે, અને શિખો ઉપર દેખરેખ રાખે-જસ આટલું જ રખડવાનું છોડી દીધું હતું.

ગંગાના કિનારે ફરતાં ફરતાં એકવાર સાથે આવેલ લોકોને એ કહેતા હતા:

“જ્યારે આ શરીર છૂટે ત્યારે એને ત્યાં દાટજો” અને સાથે આવેલા વિચારમાં પડી ગયા. યુવાન યોગીને આ શું સૂઝ્યું! આટલી નાની ઉંમરે મૃત્યુની વાત કેમ કરી? શરીરમાં રોગાત્મક નાશ-નિશાન નથી અને દવાવાની વાત કેમ કરે છે?

પણ તેમને ખજર પડી ગઈ હતી. હવે વધારે વખત ઊપવાની જરૂર નથી. મહાન શક્તિ બોલાવી રહી હતી. લોહચૂંબક લોહને એવી રહ્યું હતું. એ આકર્ષણ દૂર કરી શકાય તેમ ન હતું. ઇશ્વરના આદેશને પાછો ફેલી શકાય તેમ ન હતું. સેપિસ કાર્પ ખતમ થયું હતું. હવે યુરતા માર્ગે ગયે જ છૂટકો હતો.

અને ૧૯૦૨ના જુલાઈની ચોથી તારીખનું પ્રભાત ઉઘે છે. આજે એ રોજ ફરતાં પહેલાં ઉઠે છે. નિત્ય કર્મમાંથી પરવારી ૮ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી સિંચોને બોધ આપે છે.

બીજે વિવેકાનંદ હોય તોજ આ સમજી શકે. પછી શીકર નહોં. વખત જતાં કેટલાયે વિવેકાનંદો સરજાશે.” અને એ વ્યાખ્યાન પૂરું કરે છે, ત્યારબાદ એ વધારે આત્મકિત દેખાય છે. અને માળા જપવા માંડે છે. પછુ....

પછી ત્યાર પછી તો એ જમીન પર સડાં જાય છે. થોડીવારે હાથ ઝૂંજવા લાગે છે. એ દીર્ઘ શ્વાસ લઈને નવ વાગે પ્રભુની પાસે પહોંચી જાય છે. પ્રભુએ એના બેટાને સંભાળી લીધો. જનતાએ એના પ્યારા પપાંબરને ગૂમાવ્યો.

(અનાક્રમી ચાલુ)

હુજારો અને લાખો વર્ષ પહેલાની આ વાત છે. ત્યારે નિહરિકામાંથી છૂટા પડેલા ધગધગતા પૃથ્વીના ગોળામાં હવન જાગે તેવું વાતાવરણ પેદા થતું હતું. અને વાત વરણ અનુકૂળ થતાં જ પૃથ્વીના કોષ એક લાગમાં હવન (એમીલા) જાગતું હતું. નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવા એ સદૃશ હવનમાં ફેરફાર થયે જતા હતા અને તેમાંથી એક વાર તો એ ફૂટવું લાંબું પ્રાણી પેદા થયું. વળી પાછું તે પક્ષાતું થયું અને છેવટે ફેટલાંએ ફેરફારને અંતે માનવી જન્મ્યો.

ત્યારે માનવીને કંઈ જ જ્ઞાન ન હતું. કપડાં પહેરવાની કે ઘર બનાવવાની તેને વિંતા ન હતી. ગોરાકને પડવાની કમકમમાં એ પડતો ન હતો. પોતાના લાંબા તીક્ષ્ણ નખ વડે જે કંઈ પ્રાણી મળતું તેને ફડી ખાતો અને ફર્પા કરતો. હુમલો કરનાર પ્રાણીથી પણ એ પેલા નખથી જ પોતાનો બચાવ કરતો.

પણ એના નાનકડા એવા મગજમાં કંઈક રુબળવાન પેદા થયો. અને એણે વિચારવા માંડ્યું. વિચાર પ્રમણે વર્તવા માંડ્યું અને પોતાની ઉન્નતિ માટે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. તેમ કરતાં તેના શરીરના બંધારણમાં પણ ફેરફાર થતો ગયો અને છેવટે આધુનિક માનવી થતાં થતાં તે પેલા પાવડા જેવા નખે નાલુક આંગળીઓ પર સુંદર આકાર લીધો.

નખનું દરિયાર-તરીકેનું કાર્ય ખતમ થયું. પણ પૂર વેગે દેવતા માનવીના મગજને તેનું બીજું કાર્યક્ષેત્ર શોધી કાઢ્યું.

## હવન-શક્તિ પીલસ

વિદ્યાર્થી કે ધૃધાર્થીને મગજની શક્તિ આપી સરસ ગાય લાવી શકિત આપે છે. ૪૦ ચ.લીટ્ર ગોળાની કિમન શ. પાંચ રાજ્યેષ પ્રાણબાઈ મહેતા, માધવ ઝાવધાસય, અમરેલી (ગાંધી.)

હાથની આંગળીઓમાં ખૂબ જ સંવેદનશીલ જ્ઞાનતંત્રો આલેશ છે જેના વડે આપણી સ્પર્શ-શક્તિ તીવ્ર રહેતી હોય છે. એ નાલુક જ્ઞાનતંત્રોના બચાવનું કામ હવે આ નખે લઈ લીધું. પહેલાં પહોડા જેવાં માનવીના રક્ષણ માટે એ પાવડા જેવા બન્યા. બ્યારે આજે નાલુક એવા જ્ઞાનતંત્રના રક્ષણ માટે તેમણે પછું તેવું જ નાલુક અને સુંદર સ્પર્શારણ્ય કર્યું.

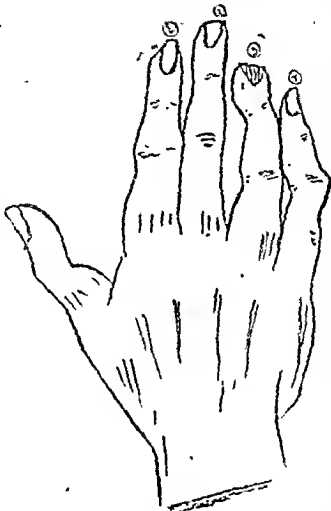
પણ માનવીએ તો આથી પણ વધારે ઉપયોગીતાવાળું કાર્યક્ષેત્ર તેને માટે શોધી કાઢ્યું. અને તેના રંગ, લાંબાઈ, પહોળાઈ વગેરે પરથી તેની તમિષ્ઠ અને સ્વભાવ પણ જાણવાની મહેનત કરી. અને છેવટે નક્કી કર્યું કે—

જે માનવીના નખ લાંબા અને સાફડા હોય તેનું શરીર મસલથી બંધારેલ સશક્ત અને કસાયેલું નથી હોતું પણ nervous શક્તિવાળું હોય છે. તેના નખોના રંગ મોટે ભાગે સફેદ પીળાસ પડતો, વાહણી કે ગુલાબી હોય છે. પણ કોઈ દિવસ લાલ નથી હોતો. તેના શરીરનો બાધો નાલુક હોય છે. તેમને છાતી તેમજ હોજરીનો રાગ થવાનો સંભવ હોય છે. છતાં તે લોકો ઉમદા અને શાંત મનના હોય છે. -તેમનો આત્મા કળાશરને હોય છે. એટલે ચિત્રકળા તેમ જ કવિતાના શોખીન હોય છે. અને આથી આ લોકો આદર્શવાદી પણ હોય છે. અને બીજાના પર પ્રભાવ પાડી શક્તા હોય છે. (અ.કૃતિ પરી-૨)

બ્યારે જેના નખ દ્વંદ્વા હોય છે તેઓ મોટે ભાગે આથી વિરૂદ્ધ સ્વભાવના હોય છે. અને તેમનું શરીર પણ સશક્ત અને મજબૂત હોય છે. તેઓ સંશોધન શક્તિવાળા, પૃથ્વરજીવી મનવાળા, અને જીવિમાં જીવે તેને જ માનનારા હોય છે. તેઓ તર્કવાદી, ઝડપી અને બડો વિચારધુક્ત મન પણ આપી શક્તા હોય છે. જે આ નખ ખૂબ જ દ્વંદ્વા હોય તો આ લોકો મોટા ચર્ચાખોર હોય છે અને તેઓ ખાવા કરતાં પણ ચર્ચાને વધારે

પસંદ કરતા હોય છે. સામા પક્ષને માણસ સાચો છે તેવું તેમને જાન હોવા છતાં એ તેની વિરૂદ્ધ દલીલ કરીને પોતે એને ત્યાંસુધી ચર્ચા કર્યા કરતા હોય છે અને આ રીતે સંતોષ મેળવતા હોય છે. આ

રીતે આ લોકો વાગ્યુદ્ધમાં ખૂબ જ નિપુણ અને હિંસાહી હોય છે. દરેક વખતે આ લોકો સાચા જ હોય છે તેવું નથી હેતુ પણ સામાન્ય શુદ્ધિવાળા માણસને તો ચક્રી વાખતા હોય છે. ધણીવાર તો આ લોકો તમારી સાથે ચર્ચા નહિ કરે. તે જાણી લેવાતું કે તે પોતાને જ સાચો માને છે અને બીજાને નહિ એટલે દલીલ કરવાની બાંજગમાં એ તે વખતે નથી પડતો હોતો. પણ આવા માણસના નખ ખૂબ જ ટૂંકા હોય છે. સામાન્ય રીતે ટૂંકા નખવાળા માણસો તિવેચક, મરકશ અને રમતિવાળ હોય છે.



આકૃતિ પાંચમી

આ રંગ ખાસ કરીને બીઓ માટે વધારે સૂચક છે. જો ૧૨થી ૧૪ વર્ષની છોકરીમાં એવો રંગ દેખાય તો તેની મુશ્કેલી ન ગણાય. પરંતુ જો ૧૧થી ૪૨

વર્ષની બીઓમાં એ દેખાય તો માસિક અટકાવની મુશ્કેલી નોંધવાન ગણાય. આ રંગ આ ઉમરે લાંબા ગાળાની મુશ્કેલી બતાવતો હોય છે.

બલ્લસ-(Ballous malls) - ક્ષયરોગના નખનો આકાર ગમે તે પ્રકારનો હોય છે પણ તેનો રંગ વાદળી હોય છે. અને અંગીળાના ટેરવાં ગોળાકાર ને જાડા થયે જતા હોય છે.

જે માણસના નખ અબ્બવરિયત (Fluted) અને બરછટ થતા હોય છે તેને પક્ષપાતનો રોગ થવાનો સંભવ હોય છે. તેનો આખો નખ સફેદ બની જાય છે અને તેની શારીરિક શક્તિ સાવ જ ખસાસ થઈ જતી હોય છે. (આકૃતિ પંખી-૭)

અંગીળાના ટેરવા પાસે પહોળા અને તેના ફરતા વલોળા લેના પહોળા નખવાળા માણસો વિખાસ હાવના હોય છે. આ લોકો ખુશા હીંમવાળા, પ્રમાણિક વિચારવાળા અને સુદ્ધિવાળા હોય છે. ગ્રેટ લાંગે નખનો રંગ ગુલાબી હોય છે. (આકૃતિ-પંખી-૪)

વાદળી રંગવાળા ટૂંકા પણ દેખાવે સુંદર અને ચોરસ લાંબતાં નખવાળા લોકોને મેટા બાટે હરખનો રોગ હોય છે અને જો નખને અતે ચંદ્રાકાર દેખાતો હોય અને તે વાદળી રંગનો હોય તો ગોક્કસ હરખની નખગાંધી તે પીડાના હોવાનો નોંધવો.

જે માણસના નખ પર બીજો નખ ઉગતો હોય તે કોઈ ભયંકર માંદગીમાંથી જાણે હોય છે. આખો નખ ઊંચતાં ૭ માસ લાગતા હોય છે એટલે દરેક નખ જગો છે તે પરથી તેની માંદગીના વખતનું અનુમાન કરી શકાય છે.

‘જીવન-પ્રકાશ’ બંધુ મંડળના  
સભ્ય બનીને  
આજથી જ ‘જીવન-પ્રકાશ’  
● મદત મેળવો ●

હસ્તીસનના પૂર્વેના સૈકામાં હિંદ સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિની ટોચે પહોંચ્યું હતું. ત્યાં આગળ કુદરતે ઉદાર હાથે પોતાની સમૃદ્ધિ વેરી હતી અને એનો ઉપયોગ કરીને ત્યાં રહેતો માનવી આનંદ માણતો હતો. ખાવા પીવા વિષેની ચિંતાથી મોટ ભાગે એ મુક્ત હતો. એટલે આશ્રમ ગાંધીને જ્ઞાન-પિપાસાની પાછળ એ પડ્યો હતો.

દાર્યાળો જંગલમાં આશ્રમની ધૂતોતો મીઠા અવાજ સંભળાતો હતો. દરેકે દરેક પિઠાર્થ કંઈક ને કંઈક કામ કરતો હતો અને સાથે સાથે જીવનનું ભાણું બાંધી જતો હતો. સમૃદ્ધિથી પરિવૃત્ત થયેલો એ જીવનના ઉદાહરણમાં ડેરાયું કરતો હતો અને પોતાના શરીર વિષે તેમ જ આત્મા વિષે ઝોંજ કરતો હતો અને હવે એ ઝોંજ કરીને જ જીવ્યો. અને ગોળી કંદયું કે-

શરીરનું બંધારણ હવા, આગ અને પાણીથી થયેલું છે. અને એ રીતે માનવીમાં પણ ત્રણ પ્રકારની ગતિઓ કામ કરતી હોય છે—માનસિક (Mental), અમૂર્ત (abstract) અને ભૌતિક (Material) વળી શરીર આત્મા અને ચેતન એવા પણ ત્રણ ભાગ પાડીને પોતાની જાતને સમજવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો.

આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને હસ્તરેખાશાસ્ત્રીઓ માનવી ખૂબ જ વિચારક અને માનસિક ભૂમિમાં વિચરનારો છે, રોગજરોગની જાંઘળી ગુન્જનારો છે કે પછી માત્ર ખાણું પીણું ને હિર કરવી તેવી પાશ્વરી વૃત્તિવાળો છે તે આખા હાથના અચૂક ભાગ પાડીને નક્કી કરે છે.

આગળીઓનો ભાગ-માણસની માનસિક ભૂમિ-જાનો ખ્યાલ આપે છે.

આંગળીના મૂળથી શુક્ર અને ચંદ્રના ટેકરા સુધીનો ભાગ તેની ભૌતિક વૃત્તિનો ખ્યાલ આપે છે અને ત્યાં છેક છેડે હથેળીના મૂળ સુધીનો ભાગ તેની પાશ્વરી વૃત્તિનો ખ્યાલ આપે છે. આ ત્રણે ભાગમાંથી ક્યો ભાગ વધારે મોટો છે તે પરથી તેના સ્વભાવ વિષે કહી શકાયું હોય છે.

જો તેનો પહેલો ભાગ-એટલે કે આંગળીઓ-વળો-મોટો હોય તો તેનું મન ખૂબ જ વિકાસ પામેલું હોય છે. અને તેથી તેના લોકો સારા અભ્યારી હોય છે. જો બીજા ભાગનો પૂરતા પ્રમાણમાં ટેકો ન હોય તો આવા માણસો હવાઈ દુનિયામાં લડનારા અને અવ્યવહાર હોય છે. આથી જ વિકાસો, ક્રિકેટો વગેરે સારા વેપારી નથી થઈ શકતા અને પૈસાં એકઠાં નથી કરી શકતા હોતા.

જો વચ્ચેના ભાગ મોટો હોય તો તે માણસ અવ્યવહાર. મહત્વાકાંક્ષી, ગંભીર પ્રકૃતિવાળો. અને કડાપણવાળો હોય છે. આવા લોકો બુદ્ધિજન્ય લુચ્ચાઈવાળા હોય છે અને તેથી જ આ લોકો સારા વેપારી તેમજ રાજકર્મી પુરુષ થઈ શકતા હોય છે આવા લોકોને લગાઈ તેમ જ બેની ગમતી હોય છે.

પણ જો છેલ્લો ભાગ મોટો હોય અગર નિક્ષિત હોય તો એ લોકો પાશ્વરી વૃત્તિવાળા હોય છે. તેમના ગમ્મઅણુગમ્મ પણ અધમ પ્રકારના હોય છે. પોતાના પૈસાનો ઉપયોગ દારૂ કે રંડીખાજ માટે કરતા હોય છે. અને તેમના સૌંદર્યના ખ્યાલો પણ નીચ પ્રકારના હોય છે. એ લોકો બહા સૌન્દર્ય અને ખોટી ટાપરીપમાં મોહી પડનારા હોય છે. આવા લોકો ખઉધરા, અને શિયાળાના જેવી લુચ્ચાઈવાળા હોય છે. તેઓ માનસિક આનંદ માણવા કરતાં શૈલિક આનંદમાં વધારે રસ લેનારા હોય છે.

પરંતુ આ બધા જ ભાગ સરખા હોય એ વધારે દૃષ્ટિવા ગોચર છે. આવા લોકો કાલા, બુદ્ધિ-શાળી, અવ્યવહારુ તેમજ સમતોષ મનવાળા હોય છે. દરેક વસ્તુને જોખીને જ તેના વિશે અભિપ્રાય બાંધતા હોય છે. આથી મોટે ભાગે તેઓ દરેક કાષ્ટમાં સફળતા મેળવતા હોય છે. (કમળ)

ન વ જી વ ન મી લ

દર વર્ષે આશરે એક કરોડ અને હમીશ લાખ વાર કાપડ બનાવે છે.

# શ્રી ગંધીબાબાના ચમત્કાર : ૨

[ સંપાદક : શ્રીયુત ડાહ્યાલાલ દ. જાની ]

સ્વ. મહામહોપાધ્યાય પં. શ્રી ગાંધીનાથજી કવિરાજે, (એમ. એ., પ્રિન્સિપલ ગવર્નમેન્ટ સંસ્કૃત કોલેજ, કાશી,) બંગાળીમાં 'શ્રી શ્રીવિશુદ્ધાનંદ પ્રસંગ' નામે પાંચ ભાગમાં એક મહાકાવ્ય રચ્યો છે, તેમાં તેમણે સર્વવિજ્ઞાની શ્રી ગંધીબાબાજીની ચરિત કથા, તત્ત્વકથા અને લીલાકથામાં સ્વામીજી સંબંધી ઘણી વાતો વર્ણવી છે. તેમાંથી શ્રી ગંધીબાબાના વૈજ્ઞાનિક ચમત્કારો અને આપવામાં આવે છે.

(ગતાંધી ચાહ)

આ જ્ઞાનગંજ નામના વિશાળ યોગશ્રમમાં યોગશિક્ષાની સાથે વિવિધ પ્રકારના પ્રાકૃતિક (ભૌતિક) વિરાતોના શિક્ષણની પણ વ્યવસ્થા છે. 'વિજ્ઞાન' શબ્દથી સામાન્ય રીતે આપણે જે કંઈ સમજીએ છીએ અને જે ભણકદાર રૂપમાં પત્રિમાં જ્ઞાતમાં આજકાલ ભણકી બેઠું છે તે જ્ઞાતનું 'વિજ્ઞાન' જ્ઞાનગંજ આશ્રમમાં નથી. અહીં તો પ્રાચીનકાળના ઋષિઓ જે વિજ્ઞાન જુગુપ્સા અને જરૂર પડે જે અનેક પ્રકારે એને પોતાના કામ સારે અજમાવતા તે જ્ઞાતનું ઋષિવિજ્ઞાન અહીં છે.

જ્ઞાનગંજ આશ્રમમાં શ્રીમત્ સ્વામાનંદ પરમહંસ નામના એક મહાપુરુષ આ વિરાતવિભાગના અધિષ્ઠાતા છે. બાબા વિશુદ્ધાનંદજી મહાયોગી શ્રીભૂચારા પરમહંસ દેવ પાસેથી યોગનાં તમામ અંગો અને વિજ્ઞાનવિદ્ શ્રીસ્વામાનંદ પરમહંસ પાસેથી પ્રાકૃતિક (ભૌતિક) વિજ્ઞાનનું રહસ્ય મેળવીને યથાસમયે અભયધર્મજ્ઞાનનું ઉદ્ઘાપન (ફૂલોહુતિ) કરી હતી.

અહત્યર્થવચ્ચ પછી ઈડી અને સંન્યારી અવસ્થામાં જે તે અવસ્થાઓની સાધનાનો અભ્યાસ કર્યો બાદ નિયમપૂર્વકને પરીક્ષામંથી પસાર થયા પછી ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી ત્યાંથી સમાજમાં બેઠી આવી લોકોના કલ્યાણસાધનનું મત લીધું હતું. હાલ સમય જ્ઞાનગંજ આશ્રમમાં રહ્યા બાદ તેમણે ભારતવર્ષનાં ઘણાં તીર્થોમાં પર્યટન કર્યું. એ બંધી લાંબી વાન દૂકાવીએ તે કહેતું જોઈએ કે તેમણે આખરે અહીં આવી તીર્થસ્થામી અવસ્થામાં બંદ-

વાન છુટાના ગુધારા ગામમાં નિવાસ કર્યો. ત્યાર પછી એમણે પોતાની જન્મભૂમિ બંદૂળમાં આશ્રમ બાંધ્યો અને ત્યાં ગુરુજીએ આપેલ શિવલિંગની બંદૂલેશ્વર મહાદેવના નામે સ્થાપના કરી. આ શિવલિંગ અસૌકિંદ શક્તિ ધરાવે છે. હિમાલયના ઘણા યોગી વર્ગોં મુખી એના આશ્રમે યોગક્રિયા કરતા હતા. પરમહંસ વિશુદ્ધાનંદજી ઉપર પ્રસન્ન થઈને એમનાં ગુરૂદેવે એમની મરજીથી આ શિવલિંગ એમને લોક આપ્યું હતું. એ શિવલિંગને તેઓ મરતકમાં (મરતક ઉપર નહિ) રાખતા હતા. માત્ર ઉપાસના સમયે માથામાંથી મ્હોં વાટે તે બહાર કાઢતા અને ઉપાસના બાદ ફરી મ્હોં વાટે મરતકમાં ચડાવી હતા.

ગુરૂદેવના આદેશ અનુસાર બંદૂળ ગામમાં આશ્રમ સ્થપાયા પછી એ શિવલિંગ પણ ત્યાં જ સ્થપિત કરવામાં આવ્યું હતું. હવે જે શિવલિંગ સ્થા. વિશુદ્ધાનંદજી એમનાં મરતકમાં ચંપાવી રાખતા તે બંદૂલેશ્વરથી જુદું હતું. આ પણ અત્યંત જ્યોતિઃસંપત્તિ અને પ્રજાળ શક્તિશાળી હતું.

ત્યાર પછી બંદવાન, કાશી, આલ્હા, પુરી અને કલકત્તા વચ્ચે સ્થળોમાં જે તે ભાગના ભક્ત અને સાધકોની સાધનમુગમતા સારે આશ્રમે સ્થપાયા હતા. પરમહંસદેવ સામાન્ય રીતે અભણ અને અધ્ધ અભણ લોકોમાં 'ગંધી બાબા' નામે વિખ્યાત છે. જેમને એમને ઘણા દિવસનો પરિચય હોતો તેઓ તો એમના શરીરમાંથી જે એક અપૂર્વ દિવ્ય ગંધ સદા નીકળ્યા કરતી તે સારી રીતે જાણતા અને માણતા હતા. આ ગંધ મૂળે વિશુદ્ધ પવન-કમળ જેવી હોવા છતાં યુલ્લેષકમાં આ ગંધની સાથે

કોઈ ગંધની ઉપમા આપી શકતી નહિ. આ ગંધમાંથી એમના અંગણુતાં એમના શરીરમાંથી વાયુ અને ભાવના સ્ફુરણ (સ્પંદન) પ્રમાણે કોઇવાર ચંદન, કોઇવાર ખસ, કોઈવાર ગુલાબ અને કોઇવાર કોઇ જૂદી જ દિવ્ય ગંધ નીકળતી હતી! અહ્યર્થના પરિણામે દેહની સારી રીતે શુદ્ધિ થવાથી શરીરમાંથી આ જાતની દિવ્ય ગંધ સ્વાભાવિક રીતે જ નીકળવા કરે છે!

પહેલાં પરમહંસ દેવ ન્યાં એસતા ત્યાંથી બાહુ દૂર મુઘી-સારથે આશ્રમમાં એમના શરીરની સુવાસ દેલાઇ રહેતી. પરમહંસ દેવનું સ્થૂળ શરીર કોઈ એક જગ્યાએ હોય તો પણ ન્યારે કોઇ વાર તેઓ અસૌકિક રૂપે-સૂક્ષ્મદેહે દૂર દેશમાં ભક્તોની સામે હાજર થતા ત્યારે સદુથી પહેલાં એમની આ સુમધીતા જ સ્પષ્ટરૂપે ભક્તોને અનુભવ થતો. આ ગંધમાં એવી પવિત્ર માદકતાની શક્તિ છે કે જેને એ એકવાર પ્રાપ્ત થતી તે કદી એને જૂરી શકતો નહિ. એમને ભક્તસમૂહ જણે છે કે દૂરથી એમનું ચિંતન કરવાથી પણ થોડી જ વારમાં એમની દિવ્ય ગંધ ચારે બાજુ છવાઈ જાય છે!

એમની યોગશક્તિ અને વિજ્ઞાનશક્તિનું વર્ણન કરવું કઠણ છે. જેમને એમની સાથે આત્મિક સંબંધ થયો છે તે હજારો રીતે એમનાં અસૌકિક જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, કરુણા અને વાતસલ્યગુણોથી પરિચિત છે. એમનાથી ધણે દૂર રહીને તેમ એમની પાસે બેસીને જ લોકાતીત કાર્યોને મેં મારી નજરે નિહાળ્યા છે તે દરેક કહેવા બેઠું તો વાયક એકાએક તેને સંભવિત નહિ માને તેમ તેને માની પણ શકશે નહિ! આ બધી વાતે; એટલી બધી સંખ્યામાં અને એવા તો વિચિત્ર રૂપમાં એમના જીવનમાં પ્રગટ થઈ છે કે ધીરજથી વિચારતાં અત્યંત દોર, ચૂકા, નારિતક

હૃદયમાં પણ ભાવનાની મંજળમેય વિબૂતિ અને અદ્વૈતી અપાર કરુણા ઉપર વિશ્વાસ બેઠા વિના રહેતો જ નથી! પરંતુ આ બધી વ્યક્તિગત વાતો લોકો સામે ધરવી એ શોભારૂપદ પણ નથી. એથી વિશેષ વાતોમાં નહિ હિતરતાં દ્વંદ્વગુણાં કાંઈક ખંમ ખાસ વાતો જ જણાવીશ.

પરમહંસ દેવ એમના મસ્તકમાં શાલીગ્રામ અને શિવલિંગ ધારણ કરતા હતા. ૧૯૦૮ સ્ટ્રિક મહિની માળા પણ હતી. પૂજન વખતે તેઓથી મસ્તકમાંથી મુખવાટે એ શાલીગ્રામ અને શિવલિંગ બહાર કાઢતા. ત્યારબાદ ફરી મસ્તકમાં એકાવી દેતા. એકવાર એક ભક્ત જમાવેલા પાસનું (દરણીયો પારો-મકાફુરી) શિવલિંગ લાગ્યા અને એણે બાબાને બનાવ્યું; બાબાએ કહ્યું, 'તું કહે તો હું આ પારદના શિવલિંગને ગળી જાઉં.' શિબ જભરાયો. લગભગ અર્ધશિર પોરાનાં શિવલિંગને ગળી જતાં બાબાજીનું શરીર જ છૂટી જાય. એથી એ આમતેમ તાકવા લાગ્યો. બીજા ગુંડલાઇએ પણ આ સાંભળી હોશમાં આવી ગયા અને પરમહંસજીએ બધાની સામે એ શિવલિંગને મહોં વાટે મસ્તકમાં ચઢાવી દીધું. ફરી એક વાર એને બહાર કાઢી એની પૂજા કરી ફરી ચઢાવી દીધું હતું.

એમના શરીરમાં એટલું તેજ અને વિજ્ઞાની એટલી બધી ક્રિયા ચાલતી કે મચ્છર, મધમાખી, માકણ, ભમરો કોઈ જીવ એમના શરીરને કરડતાં વેત જ મરીને ખાખ થઇને પડતો! જે કરડે નહિ અજર દિંસા ભાવ ન બતાવે તો એવું કરું જ થવું નહિ. દિંસાભાવ પ્રગટતાં જ એને પ્રતિકાર આપોઆપ થઈ જતો! નાના જીવજંતુની તો વાત જ થી પણ બાબાને કરડનારા સાપ વીંછી પણ ત્યાં જ મરી ગયેલા અમે ઘણીવાર જોયા છે! આ તીક્ષ્ણ તટિત-વીજળીનાં પ્રભાવથી બાબા સિંદ-

છટકેલા લમણાને કાબૂમાં રાખવા

કોણ છાપ મેડીકેટ સ્નક વાપરે

મહાસુગંધી સ્નક વર્કસ, સિહોર (હાકિ.)

• કમલ આઈડીપ્સ •

આ દવા ચોંટી ગયેલી આંખ, શ્રમિત આંખ, લાલ, પાણી દદની આંખને સારી કરે છે. આંખને દૈનિક આંખી તેજ વધારે છે.

વાધ તરફ કદી તાકતા તે તેઓ પણ તે જ હાથે  
ગાયુ ઝુમવાને નરમ થેસ ધબને લપાઈ જતા !

આના અનુસંધાનમાં આ પ્રસંગ અરથાને  
નહિ ગણાય કે બાબાજી ગુણકારમાં રહેતા હતા  
ત્યારે તેઓ કેટલાય વિષય પર સર્જને પોતાની સાથે  
રાખતા. ગરમીના દિવસોમાં એમની યોગદિવા  
કે ધ્યાન દરમ્યાન સાપને શરીર પર લપેટી રાખતા  
હતા, જેથી એમનું શરીર ઠંડુગાર રહેતું ! ફરી  
ઝાઝામાં રહેતા ત્યારે કેટલોક સમય એક વાધ  
પોતાની પાસે રાખતા. બીજા હિંસ જીવ હોવા  
છતાંય વાધ એમની સાથે શાન્ત અને સ્થિર બની  
રહેતો. ઠંડીના દિવસોમાં સડે બધીવાર તેઓ વાધની  
સાથે લપેટાઈને સૂઈ રહેતા. જેથી શરીરને ફ્રેડ પળતી !

પરમહંસદેવ શરીરમાં બધા રક્તિકના ઝોળા  
રાખતા. તીવ્ર યોગદિવાના પ્રમાણથી બ્યારે શરીરમાં  
બધી ગરમી વધે છે ત્યારે આ રિતગ્ધ વસ્તુના  
સંસર્ગથી તે ખૂબ શાન્ત પડી જાય છે. આ  
રક્તિકા ઉપરાંત પણ મોતી હીરા આદિ વસ્તુઓ  
પણ એમના હૃદયની અંદર ખાસ જગ્યાએ તેઓ  
રાખતા ! ઠંડીના સમયે શરીર સંકોચાયાથી  
કોઈ કોઈવાર એક બે રક્તિક આપોઆપ એમના  
વાળનાં છિદ્રોમાંથી શરીર બહાર નીકળી પડતા !  
કેટલીક વાર પ્રસંગવચ તેઓ પોતે જ કોઈ  
તત્ત્વની વ્યાખ્યા સમાજવતી વેળા પોતે હૃદમાંથી  
રક્તિક બહાર કાઢીને બતાવતા ! વાળના છિદ્રોમાંથી  
રક્તિક બહાર નીકળતા ત્યારે તેમને કોઈ ખાસ  
બળતું કંઈ પડતું હોય તેમ ન જણાતું, તેમ  
તેમાંથી લોહી નીકળતું કરતું નહીં ! શરીરમાંથી આ  
રક્તિક નીકળતા ત્યારે તેમાંથી અતિ દિવ્ય પદ્મિત  
પરિમલ પ્રગટ રહેતો ! તેઓ પોતપોતાના શરીરની  
અંદરના રક્તિકને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ  
પણ ફેરવતા હતા ! સામાન્ય લોકોની તે વાત જ  
શી ? પરંતુ આ કેમ બનતું હશે તે તો દેહતત્ત્વના  
જાણનાર પંડિતો અને પ્રેદિસરા પણ એમના  
અર્થ જાણી નથી સમજી શકતા ! વેળીનું શરીર  
બાહ્ય દૃષ્ટિએ સાધારણ દેહ જેવું જ જણાતાં છતાંતેમાં  
ચોક્કસ કાંઈક જુદી જનની વિશેષતા રહેલી હોય છે  
... એક વાર પરમહંસદેવે તેમનાં જુદાં જુદાં

અંગોને એક બીજાથી છૂટા કરીને બતાવ્યા હતા !  
અને અર્થની તો એ ખાત છે કે અદૃશ્ય રૂપે-  
શબ્દમાંથી બોલતા રહીને શિષ્યને એ અંગો વિષે  
સમજાવી પણ આપતા રહ્યા હતા ! પછી કે.છ અર્પ  
શક્તિના પ્રભાવે બધા વિખરાઈ ગયેલાં છૂટા પડેલાં  
શરીરનાં અંગ ઉપાંગ ફરી આપોઆપ એક બીજા  
સાથે બોલાઈ ગયાં હતાં અને શરીર આગળનાં જેવું  
બની રહ્યું હતું !

એક દિવસ કેટલાક ગિરાસુ લોકો આગળ  
પોતાના હાથ ઉપરની આમડી ઉતરડી કાઢી હતી  
અને પછી હાથ ઉપર જેમની તેમ ચોંટાડી દીધી  
હતી ! અને સમાજમાં હતું કે પાશ્ચાત્ય શરીર વિજ્ઞા-  
નાઓની (ફિઝિયોલોજિસ્ટ) લૌકિક વિચારથી યોગી-  
ઓના સ્વરૂપને સમજાતું નથી ! એક વાર એમણે  
એમનું શરીર તાજ જ જાળેલા ખાળકના (નવમત  
શિશુ) શરીરમાં પસડાવી દીધું હતું ! અને આ  
કેટલાય લોકોએ પોતાની સગી આંખે જોયું હતું !  
એક વાર મને પોતાને ખાબાજી સમજાવા લાગ્યા  
કે 'શ્રી નિષ્કુ ભગવાનના નાલિકમળમાંથી બહાર  
ઉત્પન્ન થયાની વાત પુરાણમાં આવે છે તે પુરા-  
ણોનું કોઈ રૂપક કે અસંકારકથા નથી પરંતુ તે  
અશ્વરસઃ સત્ય છે ! કુંડળિની શક્તિનો વિકાસ  
થવાથી યોગીના અંતરાકાશમાં પરમાદિત્ય સ્વરૂપ  
જ્યોતિર્ગત્ય તેજસ્વર્ગનો જ્યારે ઉદય થાય છે ત્યારે  
સર્વોદય સમયે ખીમતા કમળની માફક યોગીનું  
નલિકમળ આપોઆપ ફૂટે છે. જે અરણ્યમાં યોગી  
છે એને આ પ્રમાણે થાય છે જ ! હા, પણ જેઓ  
નાલિકાપોતિ આદિ કહણ કથાઓમાં પૂરેપૂરા આગળ  
નથી વધ્યા તેમના કમળનો વિકાસ થતો નથી.'

એટલું કહીને તેઓ ફરી બોલ્યા કે 'સાધુ રજુ  
બદ્ધબોના નાલિકામાં અંધિ લાગેલી છે. આ ગાંઠ  
છૂટે નહિ ત્યાં સુધી બ્રહ્મગતિ-ઉત્થેયગતિ સંભવતી  
નથી.' આટલું કહીને બંને હાથે નાલિકા કુંડીના  
લાગને બેચાર વાર ફરડાવી કે નાલિકામાં એક ગાંઠ  
પડી ગયો. પાસે એકના લોકો આ બેંદ્ર ચકિત  
બની ગયા. ધીરે ધીરે એ ખાખામાંથી એક બહો  
ઝુંદ કમળદંડ નીકળ્યો, અને એના ઉપર લાવળ્ય-  
પુકા, નમનમનોરમ દિવ્યકમળ દેખાયું ! આ ખીમી

નીકળેલા કમળની પવિત્ર સુગંધથી આજુ ધર અને આંગણું એટલું બહુ મધમધી ઉઠ્યું કે બહારથી અંદર દર્શન કરવા આવનાર લોકોને નાકમાં બહારથી જ આ મધમધાટ આવી ભરાયો ! કેટલીક ક્ષણે બાદ નાભિને દહાવીને તે કમળને નાળ સહિત સકોઆવીને નાભિમાં અંદર અદશ્ય કરી દીધો !

પરમહંસદેવની શક્તિની તુલાના જ નહોતી. એ વાત તો પહેલી જ કહી દીધી છે. માણસની શક્તિ ક્યાં સુધી વિકસી શકે છે તે વાત તો પરમહંસની સાથે અત્તરભાવથી પરિચિત થયા પછી જ બહુ સકામ છે ! એમની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરી ખતાવવાની શક્તિ વિશે તો કહેવાની જરૂર જ નથી. કારણ કે એ વાત તો ધણા લોકો સારી રીતે જાણે જ છે. મારા મેતાના જ ધરમાં કપરા રોગને પ્રસંગે એમને કાઈપણ જાતના ખખર ન દેવા છતાં ય, ધણીવાર એમણે રથુળ દેહે આવીને તેમ સદ્ગુણ સારીરે પ્રગટીને રોગીને ઉપદેશ દીધો છે અને ઔષધ આપીને અગર વગર ઔષધે રોગીને રોગમુક્ત કરેલ છે ! પાંચસાત માઇલ છેટેથી ક્ષણવારમાં પ્રગટીને રથુળ અને પંચભૂતાત્મક હવા આપવી વગેરે કામ સાધા-રણ બુદ્ધિમાં ઉતરે તેમ નથી ! કે.મ કાંઈ વાર તો એવા ગમતકાર પણ બન્યા છે કે એક ક્ષણ અસા-વધ રહ્યા તો ભયંકર પરિણામ આવે તેમ પ્રસંગે એ એક ક્ષણ વીતતા વીતતામાં તો એમણે પ્રગટીને એમની મંગળમય રક્ષાશક્તિના પ્રયોગ ખતાવ્યા છે. એવા ખતાવેલાં વિસ્તૃત વર્ણન મારી પાસે છે પણ એને અહીં પ્રગટ કરવાની જરૂર નથી !

એક વાર મારી જપ કરવાની માળા તૂટી ગઈ. હું એને જરાજર શાસ્ત્રીય રીતે ચુંપી દેવા સારે દુઃશક્ષના છૂટા મણકા અને થોડું રેશમ લઇને ગયો અને મેં પ્રાર્થના કરી. એમણે એ દુઃશક્ષના મણકા અને રેશમને ગોમુખીમાં રાખીને એમની

મુદ્રીમાં દબાવી, અને પછી બે ત્રણ વાર એના પર હાથ ફેરવીને મને ગોમુખી આપી દીધી. આ બધાને ત્રણ ચર સેકંડથી વધુ વાર લાગી નહિ હોય. હું ગોમુખીમાંથી માળા કાઢી જેઠું છું તો માળા ધણી સુંદર-રીતે ચુંપાઈ ગઈ હતી ! એટલે સુધી કે તે માળાનો મેડુ પણ વિધિપૂર્વક લાગી ગયો હતો. મણકા મણકા વચ્ચેની ગાંઠો પણ શાસ્ત્રીય રીતે લાગેલી હતી ! પૂછવાથી એમણે જણાવ્યું કે 'આ વાલુવિદ્યાનું કાર્મ છે ! જેને તમે થોડા સમય કહો છો તે વારતવમાં થોડા નથી. સદ્ગુણ સ્તરમાં (થર) બનરી પડવાથી તેમાં દીર્ઘ-કાળનું પણ કામ થોડું શકે છે !'

પરમહંસદેવમાં અંશ્ય અને માધુર્ય એ બે ભાવોનું અત્યંત અપૂર્વ સંગિતજન્ય હતું ! યોગ અથવા વિદ્યાનની કાંઈ પણ દિશામાં સીમા ખાંધી શકાતી નથી. એ ઉપરાંત યોગજ્યોતિષ, દેવ-જ્યોતિષ, સ્વરોધ અદિ વિદ્યાઓ ઉપર પૂર્ણ અધિકાર હોવાથી તેઓ યોગ અને વિદ્યાનની શક્તિ વિના જ એક જાતની સર્વજ્ઞતાની શક્તિ ઉપર અધિકાર મેળવે છે પરંતુ આટલી બધી શક્તિઓ હેવા છતાંય એમનામાં જે અપૂર્વ સંયમ અને માધુર્યશુભો વિકાસ દેખાતો તે તો અવુક્ત-નીય જ હતો !

જ્ઞાનનો વિકાસ થયા છતાં પરા ભક્તિ અને એમની શંભીરતામાં દુતિમય રસતત્ત્વનો આવિર્ભાવ થાય છે. એમાંથી કડુચ, રત્ન, વાતસ્ય આદિ દિવ્ય શુભોની રૂપિત યતાં આયોજ્યાપ કાર્યો થયે જાય છે. કર્તવ્યનિષ્ઠા, સંયમશીલતા, ઉદયમ, અખ-વસાય, શુરુભક્તિ અને ભરોસો આદિ શુભોના સમન્વયથી એમનું જીવન યોગમાર્ગમાં પ્રવેશ નહિ કરનારા સાધારણ માણસોને માટે પણ ઉત્તમ આદર્શ રૂપ બની રહે છે !

સંપૂર્ણ

ફોટો છાપ મેડકિટ સન ૪  
અસલ છે, બીજી બધી નામધારી જ છે

જુનામાં જુના દમ, હાથુ માટે  
ગેસહર તથા દુધાનુપાન  
ગાળાઓ અને દવા સાથે વાપરો.  
— યોગમ દમ મંડળ —  
દુધાનુપાન કાર્મસી, જામનગર





\* પીળા પ્રદેશની વિશાલસીલાની  
એક સત્ય ઘટના \*

## કબરની અશાંતિ

: પ્રચલક :

શ્રી. 'શશિ' એ.આ. એમ.એ.

દેશી રાજ્યોમાં, નાનાં કે મોટા રાજવાડામાં, કેવી કેવી અટપટો ચાલે છે, કેવી કેવી મંદી રમતો રમાય છે, કેવાં કેવાં અસંસ્કાર, પશુતા અને દાનવ-તાનાં નાટકો ત્યાં ભજવાય છે, અને અનેક નિર્દોષ અકિલો તેનો કુરુણ લોભ બની જાય છે, તેનો ચિતાર જ્યારે બહાર આવે છે ત્યારે આપણે પણ આ કુવાના દેહકાંચોના ગંદ, ધમક, વિશ્વાસ અને નિર્દય સ્વભાવનિયત ઉપર-શીટકાર વરસાવતા કવિ વડાજીવની જેમ આત્મ દેવે પોત્તાર કરી બહીએ છીએ કે 'what man has made of man?' ત્યાં કોઈ પણ સુંદર સ્ત્રીનાં સિખળ સત્તામત નથી, અને માણસની જાંઘી લેવા માટે દાનવી પ્રપંચ-લીલા રમી જો, અને તેને પાર ઉતારવી એ તો અહીં તદ્દન સાધારણ વસ્તુ છે.

વાર્ષિકરણ સાહેબે પોતાના કાનમાં ઉનનાં પૂમડાં લાલી રાખ્યાં હોય, કારસ્તાનો વ્યવસ્થિત અને ચોખ્ખાપુરસ્કરના જ હોય, પૈસાના ડુંગ્રા મારીને જ જીલ શાંત કરી દેવામાં આવી હોય, ડોક્યુ-મેન્ટસ ખાલી ટપાલમાં જ આડા મારતા ન હોય-ત્યાં સુધી જ આ બધું ચાલ્યું જાય છે! પણ ઉપર સત્ય પોતાનો પ્રકાશ પાથર્યો વિના રહેતું જ નથી. ૧,૫૦,૦૦૦ પાઉંડ પંજુ મી. 'અ' ને પંડા નીચે રાખી રાખ્યા નહિ. એક સ્ત્રીની ચીસે ભરતપુરના સિદ્ધાસનને ડોળાવી મૂક્યું, હાંદોર નરેશને ગાદી-

ત્યાગ કર્યો પુરો, કારણ મુગતાનુ પુણ્ય પાપનો લિસાચ કરાવવા છાતી રહી હતી! "વિજિજ્ઞાનં તાપ્તમા વિનાશાય ન કુષ્ઠમા" સત્યાવતારને અવ-તરતું પડે છે! એ પછી પેતાનું કામ વ્યક્તિદારા કરે કે સંજોગે ઉપરિચિત કરીને કરે! ગંગાડો ધમ છે, પવન કુંકાય છે, વીજળી ધાય છે, કેટલાય પક-દાઓ સ્વયં ઊંચા ધર્મ-ગમ છે. કેટલીયે વસ્તુઓ આપમેળે બહાર આવે છે. Good seeds, but waits.

લાલસી ગુન ખૂન, અજબી વીસ વર્ષ પહેલાં ...રહેતાં કેવા પ્રકારની પરિચિતિ પ્રવર્તતી હતી તેનો લાગ કરે ચિતાર આપી જાય છે.

૧૯૧૨માં એ વખતે ...ની ગાદી ઉપર મેજર જનરલ, મહુમ મહારાજા .....હતા. મહારાજાની ખ્યાતિ કાંઈદૂર અને પ્રતિભાવાન રાજવી તરીકે પ્રસરી હતી. શરીર પણ એ સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત અને પહાડી હતા. ગત મહા યુદ્ધમાં તેણે સરકારને ખૂબ મદદ કરેલી. જેને પરિણામે તેમને અસંખ્ય દરજ્જાઓ ને ખીતાબોથી નવાજવામાં આવેલા.

કોઈને એમ લાગશે કે આવી સુંદર કારકિર્દી-વાળા રાજવીના સમયનું રાજતંત્ર પણ ખૂબજ ઉચ્ચ પ્રકારનું અને સુંદર હોય પાડે એવું હશે. પણ કમજાગે એવું ન હતું.

રાજતંત્ર વિરુદ્ધની અસંખ્ય ક્રિયાઓ રાજ-  
ખ-રોજ વાઈસરોયના કાને પહોંચ્યા જ કરતી.  
હેલ્થમાં છેત્રી વાત લાક્ષણીગતી પત્ની દિલીપકુવર  
સંબંધી હતી. ને તે પણ તેમને પહોંચી હતી.

લાલસિંગ અંબુક રીને રાંજને સંબંધી હતો.  
ગુરુસિંહ નામનો તેના પીતરાઈભાઈ રાજનો ગૃહ-  
મંત્રી હતો, અને તેની દીકરી રામની અનેક  
રાણીઓમાંની એક હતી. તેથી લલસિંગને બુધ્ધર-  
માંથી state forces નો Commissioned  
officer બનાવવામાં આ ગયો હતો.

પોતાની પ્રથમ પત્નીના મૃત્યુ પછી લાલસિંગ  
જેને રુપરૂપનો અંગાર હોવાય એવી સૌંદર્યમયી  
કુમારી દિલીપકુવરને પરણ્યો. મહારાજાએ તેને  
ભેઈ, અને પ્રથમદષ્ટિએ જ તેની ઉપર મોહિત બન્યા.  
એટલું જ નહિ, પણ પતિની સંમતિથી કે પછી  
રાજા તરીકેની પોતાની સત્તાની રૂઢિએ તેને  
પોતાના ખાનગી આવાસમાં પણ નિમંત્રી શક્યા.

પ્રમુખ મહારાણીશ્રીને પ્રથમ આ આગતમાં કશું  
વાંધાબાધું ન લાગ્યું. તેને લાગ્યું કે મહારાજાને દિલીપ-  
કુવરમાં રસ જગત થયો છે, પણ જેમ અનેક સુંદ-  
રીઓ અહીં આવતી અને ચાલી જતી, તેમ આ પણ  
મહેલમાંથી ચાલી જશે. પણ પછી જ જ્યારે તેને લાગવા  
માંડ્યું કે મહારાજાને તો તેનામાં અસામાન્ય રસ જગત  
થયો છે, અને આવજાન નિય નિરંતર લંબાતી જ  
ગઈ, ત્યારે મહારાણીએ પણ પોતાનો પૂર્વજનાં ચક્ર  
શનિમાં મૂક્યા; જેને પરિણામે થોડાક વખત દિલીપ-  
કુવરને તેના પતિ પાસે જઈને રહેવું પડ્યું.

જો ગુરુસિંહ ત્યાં ન હોત તો બીજા કોનેક  
પતિઓની જેમ લાલસિંગને પણ પેસા કે પછી આપી  
પોતાની તરફ એવી લીધા હોત, અને તેની પત્ની  
સાથે ઘૂંટા હેઠા કરવી, તેની પત્નીને મહેલમાં  
રાખી શકાત! પણ ગુરુસિંહની સલાહ અનુસાર લાલ-  
સિંગે એવું કશું પગલું ભરવાની યોગ્યતા ચક્ર ના  
મુજાવી દીધી, ને પે તે અને તેની પત્ની પોતાને વતન  
ઠાઈને રહ્યાં.



ચાહ બનાવો એટલી  
સહેલાઈથી

પૂરેપૂરી ખાત્રીવાળું  
તદન ધ્યાર, મધુર  
ખુશ્ખાવાળું અને સસ્તું

• હેર ઓઈલ •

== બની શકે છે ==

ફક્ત દસ મિનિટમાં  
'અંબાતવાણી પડી'  
થી

• આંબાજાં બ્રાહ્મી કે મેદીનું તેલ તૈયાર થાય છે •

== બાંણીતા ગાંધી અને મરેયાને ત્યાં વેચાય છે ==

પણ કહેવાય છે તેમ મહારાજ આ વિરહની અવસ્થા સદન કરી શક્યા નહિ. તેને અહિંનાં શિલિ-પકુંવરનાં જ સ્વપ્ના આત્મા ક્યાં. તેનાં શરીર અને સૌન્દર્યનો અતુરોગ મહારાજનાં જીવનનું એક અનિ-યોગ્ય અંગ બની ચૂક્યું હતું. તેથી દિલીપકુંવરને ફરી મહેલમાં લાવ્યા મહારાણી અને લાલસિંગ બંનેને આત્મવહારી રીતે જિનવવામાં આવ્યા.

ને આમ દિલીપકુંવર ફરી રજામહેલમાં રહેવા આવી. ને તેણે મહારાજનાં કારા બે પુત્રોને જન્મ પણ આપ્યો.

પણી પાણું વચ્ચે એક નવું યંત્ર કરવા માંડ્યું. મહારાણીને દિલીપકુંવરની અનર્હક ઈર્ષા થઈ. અને તેમાં જ તેણે તેને મહેલું સાચું કે, 'જમે તેમ કર, તને મહારાણીપદ તો નથી જ મળવાતું.'

રાત્રીમાં રાત્રીપીળી થતી દિલીપકુંવર મહારાજ પાસે ગઈ. અને આ વાત કરી. મહારાજ પણ મહારાણી ઉપર ઝુસ્સે થયા. પછી જમે તે રજું પણ પણ ધોમે ધોમે દિલીપકુંવરને એ પત્ની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા માટે ફરી એકો અતિભાન યંત્ર ચૂક્યાં હતાં !

આ બધી પીઠતરી લીસાના પૂરવા 'દુપ...ના સિનિયર ગેશીસ સુપરી-ટેન્ડન્ટ સરદાર નાનકસિંગની એક નોંધ ને.એ ઉતારી છે. નાનકસિંગ અને બીજાઓ ઉપર ક્રમ સલાવવામાં આવ્યું ત્યારે તે નોંધદાઝર કરવામાં આવી હતી. તે આ પ્રપાણે છે :

'મહારાજાએ આ વાત કીયાન-દયાકૃષ્ણને ફહી. તેણે દો ત્રણે હથેરે જ આ તક મોકલી એમ માન્યું. કાંઈ તેની માન્યતા એવી હતી કે આથી રાજાને પણ આપણી શેઠમાં રાખી શક્યું. તેથી તેણે એક કાંદો ગેરબોલો તેણે અસિદને સમરાંજણમાં મોકલ્યો. ને તેની ગેરહાજરીમાં લાલસિંગને બેલાવ્યા, ને તેની પત્ની સાથે છૂટાછેડા કરવાની માગણી કરી. લાલસિંગે વિવાનને સાચું પ્રજ્ઞ કે 'અત્તની પ્રતે મહારાજ તમારી વહુના પ્રેમમાં પડશે, તો તમે તમારી વહુ સાથે છૂટા છેડા કરવા તૈયાર છો ?' કીયાન આનો કશો ઉત્તર આપી શક્યા નહિ. છૂટાછેડા કરાવવાના ન્યારે બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા, ત્યારે મહારાજને લગ્યું કે ત્યારે તો દિલીપકુંવરને પાણી લીધા વિના બીજો રસ્તો જ નથી !

'લગ્નવિધિ ઉજવવામાં આવી. ને આમ લાલસિંગની સંમતિ વિના કે તેનાથી છૂટાછેડા કરાવ્યા વિના દિલીપકુંવરને પોતાની મહારાણી બનાવવામાં આવી.'

સાવ ખુશ છે કે આરી વાતનું આમ શીઘ્ર સહેલાઈથી ખૂણવિરામ આવે જ નહિ. જમે તેણે પણ લાલસિંગ મનસ્વી માણસ હોયો. રાજાની ધૂન પ્રમણે પોતાની પ્રતિષ્ઠાને વેચવી એ તેને બીલકુલ થોડા લાગ્યું નહિ. ને તેથી તેણે આ વર્તન નિઃશંક વિવેકપુરસ્કરતું હતું.

લાલસિંગે ધમકી આપી કે બ્રીટીશ સરકારની મદદ મેળવી પોતે પોતાની પત્નીનો કબજો મેળવશે.

મહારાજનું ચિત્ત આ વાતથી ખૂબ વિદવળ બની ગયું. તે વખતનાં પોલીસ સુપરિ-ટેન્ડન્ટ નાનકસિંગની નોંધ અતુસર, મહારાજાએ તેને પોતાના વિશ્વાસમાં લીધે. તે તેની નોંધમાં લખે છે :—

'એ કલાકની વાતચીત પછી મહારાજાએ પોતાનો ખરા વિગત શરૂ કર્યો. ને કહ્યું કે બ્યાસુધી લાલસિંગ જીવતો છે, ત્યાંસુધી પોતાના ચિત્તને શાંતિ મળશે નહિ આ સંતાનગતી માત્ર પ્રત્યંગ કોપી હાથે. બીજું હું પાણીની પ્રતિમા હોઈ એવા જડ બની ગયો. એ પછી એત્રણ મિનિટ મને તેણે એ જ શબ્દો કીધા ક્યાં ને પછી મારા મોનનું કારણ પ્રજ્ઞ.'

'એ ગાંભીર્યવર્ધક બધી મુશ્કેલીઓ રજૂ કરી. છતાં તેણે મને એ મુશ્કેલી દૂર કરી, પંથને નિષ્કંટક બનાવવાનું યુનરેપિયુન : કહ્યું જ કહ્યું.'

'પહેલાં મને સંક્રાંચ થયા-પણ પછી બીતાબીતાં મેં હા પાડી. ને ખનતું કરવાની ખાતી આપી.

'આમ કહ્યું કે તરત એ પોતાની એક બૂક લઈ આવ્યા અને મને 'Alliance bank of Simlaની Ambala cantonment branch ઉપરનો રૂ. ૭,૦૦૦નો એક ફોડીને આપ્યો. હું મચ્છરીથી પાછો ફર્યો ને જેઠાથી તેના નગદ રૂપિયા લઈ આવ્યો.'

આમ લાલસિંગ-ખૂન-ચેક-આગળ વધ્યું.

એમ પણ કહેવાય છે કે મહારાજાએ નાનકસિંગને બે પીરનાં આપી ને કહ્યું કે 'એક પોતે જેનું નામ આપે તેને આપવાની.' અને તે તેણે

મહારાજાએ જે નામ આપેલ, તે અગરસિંહ નામના મં.યુ.સને આપી. આ પાણીલામાં ધંડુરસિંહ નામનો પણ એક માણસ હતો.

આ બધી યોજના ક્યાં પછી તે વખતના... નરેશ War Conference માં હાજરી આપવા યુરોપ આજ્ઞા ગયા અને અહીં એ યોજના ધીમે ધીમે આગળ વધતી ગઈ.

૧૯૧૬ માં ૨૮ ની સંધ્યાએ લગભગ ૭ વાગે ધંડુરસિંહ લાલસિંહને સ્વર અહલીને ટેલીફન કર્યા કે 'મારું નામ નારાયણસિંહ. હું રિલ્લીનો મથહર કોન્ટ્રેક્ટર છું. હું આજ સાંજે જ ગાડીમાં રિલ્લીથી આવ્યો, ને તરત પાછો ફરવાનો છું. તો મને મારે ઉતારે લાહોરી-જૈટ ઉપર મળો ?'

મિત્રના લાલસિંહને ક્યાંથી કોઈ પણ જાતની પાશવતાની શંક પણ આવે? એ તો આઈસીકલ ઉપર લાહોરી જૈટ ઉપર આવ્યો. ત્યાં દરનામસિંહ કરીને કોઈ બીજાને માણસ મળ્યો. અને પોતે લાલસિંહની જ રાહ જોતો હતો એમ કહ્યું. ને તેને ધંડુરસિંહ (જે દૂર ઉભો હતો) પાસે લઈ ગયો.

ધંડુરસિંહે કહ્યું : 'મારે તમારી સાથે ઘણી ખાનગી વાત કરવી છે. આપણે તમે કહો તે શીત એકતિ રથે જઈએ.'

લાલસિંહ પાસેનું ઉપવનનું સરૂન કહ્યું. તેને ક્યાંથી ખબર હોય કે પોતાની મરુશ્યાની જ પોતે પસંદગી બતાવી રહ્યો છે !

ત્યાં જતાં જ યોજના મુજબ દરનામસિંહ લાલસિંહ ઉપર પાછળથી હલ્લો કર્યો. કતારસિંહ ને દુલાસિંહ પોતાના છૂપા નિવાસ સ્થાનમાંથી નીકળી આવી હલ્લાખોરાની મદદમાં લાજ્યા ને તેને નીચે નાખી દેવામાં આવ્યો. ધંડુરસિંહે તેના ઉપર ચાર ગોળી છોડી. બે છતીમાં અને બે માથામાં ને તેના મહાને બીજા મામ લઈ જઈ બાળી નાખવામાં આવ્યું.

આમ એક નિરપરાધી આત્માને કરુણ અંતમ આણુવામાં આવ્યો.

કેમલદાસ મહારાજને ખબર આપવામાં આવ્યા કે, લાલસિંહ મરી ગયો છે. મહારાજાએ, કહેવાય છે કે, આ 'પ્રસંગ'ને ઝડી રીતે ઉગર્યો. અને કિશીપંકુવરને મહારાણી બનાવવામાં આવી.



સો.... એ.... સો

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ ભઠૂથી બનાવ્યું છે ●

એટલે ખરી પડતા વાળને અટકાવી કોળા, ચુંવાળા,

ભરાઉ અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે

તેમ જ

મગજની નળણાઇ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક દર્દોમાં ફાયદો આપે છે

જાણીતા ગાંધી સરેશ અને દલાવાળાને ત્યાં વેચાય છે

—જાણીતા માટે લખે—

એમ એમ. ખંભાતવાળા, આદા શેઠની યોગ, અમદાવાદ

ગુરુસિંહના નોકરને જ્યારે લાલસિંગના ગૂંમ  
થવાના ખચર પડ્યા ત્યારે તેણે પણ તે વખતના  
પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સરદાર નાનકસિંગ ઉપર  
તાર ક્યો.~

દીવાન દયાકૃષ્ણ પણ - એકદમ આવી  
પહોંચ્યો, અને આ કેસમાં ઉત્ક્રાંતપૂર્વક રસ લેવા  
માંડ્યો. સરદાર નાનકસિંગની નોંધપોથીમાં તેની  
નોંધ છે : 'દીવાને મને બોલાવ્યો, અને રૂ. ૫૦,૦૦૦  
નો એક મને ધર્યો ને શરત કરી કે મહારાજા વિરૂદ્ધ  
તું ફરિયાદ લખી, ફાઇલ મને આપ.' ને ઉમેર્યું  
કે 'એ રીતે મહારાજા આપણા દંમેશના દાસ થઈને  
રહેશે.'

મણસના અંતઃકરણમાં, ભેંકાર અધકાર વચ્ચે  
પણ સત્યની જ્યોત ઝળતી હોય છે. કાંઈકાંઈ વાર  
ગૂંમળાવેલ આત્માના પોકાર પણ કાને પડી જાય, એવા  
તીવ્ર બને છે. નાનકસિંગે અત્યારસુધી ગંદી રમતમાં  
લાગ લીધો હતો. હવે વધારે ગંદી રમતમાં લાગ  
લેવાની તેણે સાફ ના પાડી દીધી. ને આમ દિવાન ને  
પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટના સંબંધમાં પણ કાટ પડી. આ  
દરમ્યાન ડિંક સરકાર તરફથી પંચાનું સી. આઇ. ડી.  
આવું આ બાબતની તપાસ ચલાવી જ રહ્યું હતું!

ચોખ્ખ સમયે મહારાજા યુરોપથી પાછા ફર્યા.  
.....ની પોલીસ હટસુધી તો લાલસિંગના ખૂનીનો  
પતો મેળવી શકી ન હતી. નાનકસિંગ, ઘડૂરસિંગ ને  
અજગરસિંગ હટ એથા જ રોકીથી ફર્યા કરતા હતા.  
ને મહારાજા યુરોપથી આવ્યા, ત્યારે તેને મંજરા સૌ  
મુંબઈ ગયા.

અહીં દયાકૃષ્ણ (દીવાન) મહારાજાને સમજાવી  
દાખ્યું કે 'તમારે નાનકસિંગ વગેરે સાથે હેંગવું મળવું  
નહિ. એમ કરવાથી બ્રિટિશ સરકારનો શક તમારા પર  
દડીભૂત બનશે.' મહારાજાએ આ વાતને સંમતિ આપી.

દરમ્યાન ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ તારાચંદના નેતૃત્વ  
નીચે ગ્રન્ડ-જીપ્સનનું કામ આગળ આવતું જ હતું.  
વાત અગાધી કે ગૂંદ હતી, એવું તો હતું જ નહિ,  
પણ તે માટેના પૂરાવા ને ખતપત્રો, સાક્ષીઓ વગેરે  
તેઓ ભેગા કરી રહ્યા હતા.

\* નાનકસિંગને પોતાની સ્થિતિ નિપજ લાગી  
તથી તે પોતાના કુટુંબ સાથે બ્રીટીશ હન્ડિયામાં

પોતાના સંબંધી ગૂંમરખાનને ત્યાં ચાલ્યો ગયો. તેને  
ભય લાગેલો જ કે પોતાનું પણ કદાચ આ જ રીતે  
ખૂન કરવામાં આવે! એટલે કુટુંબને ત્યાં મૂકી  
પોતે એકલો જ.....ચાલ્યો. તે પહેલાં પોતાની  
પત્નીના હાથમાં એક રોમ્બિક ને આશ્રયકારક  
કબૂલાતનાં મૂકતો આવ્યો તેમાં લખેલું :~

'જો મારા જીવન દરમ્યાન જ કેસ ચાલે તો  
તો હું પોતે જ ખૂંટીપૂંટી રીતે બધી બાબતો  
જણાવી દઈશ. ને મારા બળબળતા આત્માને શાંત  
કરીશ. પણ કદાચ કોઈ કારણ સર હું તાર્કિક મરી  
જઈ, ને કેસ પછી ચાને તો સંમતિ છે કે કેટલાંય  
ગિયારા નિર્દોષ માણસોને આમાં સંડોવવામાં આવે!

'એટલે મેં આ બધી સત્ય વિગત રજૂ કરી  
છ. ને તેનું સીધ કરેલ કદર મારી પત્નીના હાથમાં  
મૂકતો જઈ છું. તેમાં લખ્યું છે. કે મારા જીવતાં  
તેણે તે ઉઘાડવાનું નથી, કે કાંઈને આપવાનું નથી.  
હું મરી જઈ તો તેની પોતાની જીંદગી કરતાં પણ  
આ કાગળોને પવિત્ર ગણવાના છે; અને જો  
વરસ સુધી કેસ ચાલે જ નહિ તો આ કદરને  
ઉઘાડ્યા વિના જ બાળી નાખવાનું છે. જો ન્યાયપુર-  
સર જ બધું થઈ હોય તો તો બસે કોર્ટ પેતાને  
રસ્તે કામ કરે, પણ જો કંઈ પણ રીતે નિરપરાધી  
માર્ગ જતા લાગે કે તેમને માથે ખૂનનો ટોપલો  
ઘોડાવામાં આવે તો મારી પત્નીને આ પત્રો ફેંજ  
કરવાની હું સત્તા આપું છું ને આ રીતે નિર્દોષ  
માણસોને બચાવી લેવાનું સ્વયં કરું છું.'

ને આમાં જ નાનકસિંગે લાલસિંગના દિલાવ-  
કુંવર સાથેના લક્ષ્યો ચર કરી, લાલસિંગના ખૂન  
સુધીની આખી કથા વિરતન રીતે આપી હતી.  
પત્રપત્રની તારીખ સંવત ૧૯૫૫, ૧૩મી હતી, તે  
પત્ર આ રીતે પૂરા થતો હતો:

'લાલસિંગનું ખૂન કરવાનું કારણ :~

**ન વ જી વ ન મી લ**  
પોપલીન અને સાડીઓ ઉપરાંત મલ-  
મલ, વાંચલ, ઘેઘાતિયાં વગેરે બનાવે છે.



લાલસિંગની પત્ની રાજમહેસમાં રહેતી. (૨) લાલસિંગના બન્ને પુત્રીઓ, લાલસિંગ પાસેથી છૂટાછેડાનું ખત લખાવી લેવા ઈચ્છતા હતા; (૩) ધંડુરસિંહને ...થી દેશનિકાલ કરવામાં આવેલ, પણ તેને મહારાજાએ ફરી હલ પ્રવેશની રજા આપેલી. (૪) પેતાના સગાની કિંમતમાં પોતે લાજ પડ્યા શરૂ થયેલી પરવાનગી મહારાજાએ તેને આપેલી; (૫) ધંડુરસિંહ અને બીજાંએ લાલસિંગનું ખૂન કર્યું. (૬) આ ખૂન પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેવાની હિતથી કરવામાં આવેલ ને આરોપીના "ઉચ્ચ દરજ્જાના અધિકારીઓને" પણ આમાં સંડોવવાના પ્રયત્નને સખ્ત શબ્દોમાં વખોડી કાઢ્યો.

આ નિર્ણયથી થોડાક કાળ જરા સપસવાટી રહી પણ પછી ખરું શુભાર્થ ગયું.

આમ દસ વર્ષે આઠમાં ગયા. દેવાકૃષ્ણ (દીવાન) રાજના બદલા તીએ રેડ હોડીને લાગી ગયા. લાલસિંગનો કિરસો તો ક્યાંય નિરમુતિની મર્તમાં દટાઈ ગયો હતો!

ધંડુરસિંહને રાજની કૃપાથી મરી મળી. ને તે ફરી માતેલો બની ફરવા માંડ્યો પણ નાનકડા સિંગની સજા ચાલુ જ રહી. કરણ નિરાધાર બનકિત્તા દેહ ઉપર ચાર ગોળા છોડવી, તેના કરતાં નોંધપોથી લખવી, એ વધારે અસમ્ય ગુન્હો ગણાતો!

\*

૧૯૨૯, એ માસમાં મહારાજાને હેરાન કરવા લાલસિંગનું ખૂન મળે ફરીવાર કબરમાંથી ઉઠ્યું!

એ વખતે મુંબઈમાં Indian States' People Conference ચાલતી હતી ત્યારેજ, ...ના પ્રજાજ્ઞ તાગરિકાએ પેલી નાનકડા સિંગની નોંધપોથીનો દસ નકસ વાદ્યસરોવરે આપી, અને તેનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો. આથી વાંચનારાઓમાં ખૂબ રસ જાગત થયો.

એ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ સર સી. વી. ચિંતામણીએ તો 'કહી દીધું કે, 'આમાં જે લખવામાં આવ્યું છે. એમાંથી પાંચ ટકા પણ સત્ય હોય તે આવો સાંત પદ્મજી થયાને જ લાયક છે.'

ગાંધીઆરી ૧૯૪૮

લાલસિંગના ખૂન ઉપરાંત રાજાનું હાઉસપેલ્ડ, તેની અર્થતંત્રના વગેરે અનેક આલેખો તેમાં હતા. ને તેમાં આ બધા આલેખો સાચિત કરી બતાવવાની એલેન્ડ પશુ કરવામાં આવેલી!

આ જ કોન્ફરન્સમાં એક બીન-અધિકારી સમિતિ રચવામાં આવી. તેમાં પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ મહારાજાને દોષિત ગણી, નીચેના મુદ્દાઓ લઈ કાઢ્યા કે,

લાલસિંગનું ખૂન કરાવવામાં તેનો ભાગ હતો; આ ઉપરાંત તેણે એક બીજી સ્ત્રી અને તેની પુત્રીને ગુસ્સે કરાવી હતી; અમરસિંગની પત્ની ઉપર મોહિત બની, તેને પોતાની પાસે જ લેખી હતી, ને તેના પતિ પાસે કહી પાછી મોકલી જ ન હતી હરિચંદસિંગને તેણે કામ ચલાવ્યા વિના જેલમાં પૂર્ણ કરી, ને તેની રંગ લાખની માથા-મિલકત તપાસ કરી હતી વગેરે વગેરે દેટલાં આલેખોનો આ પત્રમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.

આ બધા આલેખોના પૂરા ને માહિતી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં. ને તેને ૧૯૩૦, પર્ષી ફેબ્રુઆરીએ 'ઈન્ડિયન રેટ્રેડ સ્પીચરસ કોન્ફરન્સ'ની મંદિરા કમીટીને સુપરત કરવામાં આવ્યા.

કોર્ટપણુ રીતે આ આલેખોની ઉપેક્ષા થઈ શકે એમ ન હતું. વાદ્યસરોવે મહારાજાની ઇચ્છાનુસાર એતરેચલ મી. જે. એ. એ. શીડ્ઝપેટ્રીકને આ તહોમતનામાની તપાસ રોપી.

ઈન્ડિયન રેટ્રેડ સ્પીચરસ કોન્ફરન્સની કાંઈવાદક સમિતિએ આ તપાસ ના-મંજૂર કરવાનો નિર્ણય કર્યો. કારણ કે એ તો મહારાજાનો પેતાનો નિર્દેશલો માણસ હતો. ને ધણી રીતે મહારાજાની સાથે રાજકારણમાં સંયુક્ત હતો.

છતાં શીડ્ઝપેટ્રીક પોતાની તપાસ ચાલુ રાખી. ને તપાસ અંતે આલેવાસમાં એ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું કે સમગ્ર તપાસને અંતે મહારાજા દોષીમુક્ત છે. તેના પરતું તહોમતનામાનું એક ઇરાદા પૂર્વકથી મેલી રમત માત્ર છે. તેમાં રાજાને બદનામ કરવા વિના બીજો કશો આશય જણાતો નથી વગેરે વગેરે.

ગવર્નમેન્ટ એક હન્ડિયાને શીડ્ઝપેટ્રીકને બહેવાલ કે મુળખૂત પૂરાવા, મુદ્દા વગેરે પ્રકર

કરવાનું થોડા લાગુ નહિ. મહારાજા પરના આક્ષેપો પાયા વિનાના છે એમ આ બંનેને કેમ લાગુ હશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કાર્યવાહક સમિતિ-એ તો નાનકડાં અને ધૂંધૂરસિંગને આરોપી ઠરાવતાં હાઇકોર્ટના નિર્ણયો, વગેરે ઉપરથી પોતાના મુદ્દાઓ ધાર્યા હતા. છતાં આ બધી વાતને "Deliberate Conspiracy"ના પરિણામ રૂપે કઈ રીતે ઓળખાવવામાં આવી, તે કહેવું ધણું મુશ્કેલ છે.

પણ થોડાં વર્ષો પછી 'રેડ્ડસ પોપલ્સ કોન્ફેડરેન્સ' પાસે કેટલીક નક્કર હકીકતો આવી. નાનકડાં સિંગ પોતે (તે વખતના માણ. પોલીસ સુપરીટેન્ડન્ટ) કેટલીક એકાવનારી વિગતો પૂરી પાડી. તેમાં લાલસિંગના ખૂન સંબંધી પોતાની પાસે લુકું નિવેદન રહ્યું કરાવવા માટે કેવા પ્રયત્નો કરેલા તેનું બ્યાન આપ્યું. તેના કહેવા પ્રમાણે, એવી રીતે યોજના હતી કે તેને જેલમાંથી હોસ્પિટાલમાં ખસેડવો, ને ત્યાંથી તેને નસારી મૂકવો, ને પોતે જેલમાંથી લાગી ગયો છે, એવી વાત ઉઘાડવી. વગેરે. શીડ્યુપેટ્રીકની

તપાસ પહેલાં આમ નક્કી કરેલું. પોતે ફરી શીડ્યુપેટ્રીક ને મળે જ નહિ, અને કોઈ અગત્ય રચણે અદરશ રદ-બાપ તો, એ માટે મહારાજાએ તેને ૫૦,૦૦૦ રૂપિયા આપ્યા હતા.

હાલે તહેામનનું પાંચા વિનાનું પૂરવાર થયું. છતાં એનો એક લાભ પણ થયો. તેને લીધે અનેકોના ખીરસાં તર થઈ ગયાં. કેટલાય આથી છૂટા થયા, તો કેટલાયને મિલકત પાછી મળી ગઈ.

વકીલો, પોલીસો, હલાલો-એ સૌને લાખોની કમણી વગર મહેનતે થઈ ગઈ.

ને સૌથી વધુ, મહારાજા નિરપરાધી હયાં.

પણ લાલસિંગના ખૂનમાં મહારાજાનો ગુમ હાય હતો કે નહિ એ પ્રશ્નનો શીડ્યુપેટ્રીકે નિકાલ કર્યો? કોક કહે છે 'હા.' કોક કહે છે 'ના.' તેનો નિષ્ણપ કરવો જરૂરી પણ નથી.

લાલસિંગનું બૂત સુખેથી પાછું પોતાની કબરમાં શયન કરવા ઉપડી ગયું છે. કબરની અશાંતિએ પાછી પોતાની રચરચના ખારણ કરી લીધી.

# જીવનધારા

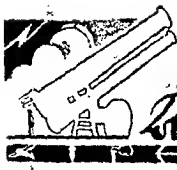
રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જીનસ" નં. ૩૦૨.

કાલેશ, સંશ્લેષી, શક્તિ, હાથ-પગ, માથું તથા અદનનો દુઃખાવો, પાણી-વિકાર, સંધિવા, અશક્તિ, સોજો, અલ્સ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાઢમાં કળતર, અસુખજી, ઝેરી ટંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચુક, શુળ, દરેક જાતના તાવ, ધા પરનો, કોલી નીકળતું ઈત્યાદી અનેક જાતનાં દરદામાં તેમજ રેલ્વે, સ્ટીમર તથા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થઈ પરતારી અમૂલ્ય ઔષધિ. કિંમત મોટી આટલી રૂ. ૧૧૧, વચલી આટલી રૂ. ૧૧ અને નાની આટલી રૂ. ૧૧. ટ. ખ. લુહું. દરેક સહેરામાં જલ્દીના દવા વેચનારને ત્યાં મળશે.

જે. એન. શેઠના—જીવનધારા ઓર્ગેનિસ, નડીયાદ. [શુજરાત]

રોજીર: કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મજબૂત રોષ, પ્રીતેસ સ્ટીટ, મુંબઈ ૨.





# વિજ્ઞાન જીવ દર્શક

માનવીને ગુચ્ચતા એક  
કોયકોનો ઉકેલ આપતો  
દેખ... ..

## પુત્ર કે પુત્રી ? 'બાબો' કે 'બેબી' ?

લેખક : શ્રી. વિરમ

સાત સાત પુત્રીઓની જન્મદત્રી માતાના હૃદયમાં કોયકોનો એક જન્મ અસંતોષ હોય છે કે માતાને પૂરે હૃદયે સાત સાત દીકરી પછી એક બેબીનો ખૂંદાર ન આવ્યો ! પણ પુત્રપેલી માતાને કે.એ. હદેશા જન્ય કે 'હૃદય કાંઈ પુત્ર' દાન કરી શક્ય નથી. પુત્રજન્મ એ તો એક શરીરવિજ્ઞાનનો પ્રશ્ન છે ! હજારો વર્ષોથી માનવજાત વિચારતી આવી છે કે માતાના ઉદરમાં ગર્ભમાં રહેલા બાળકની જાતિ (Sex) જાણી શકાય ખરી કે નહીં ? અનેક વૈજ્ઞાનિકો જીવનવિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ અને દાકતરો એના પર અમર દોડાવી ગયા હશે પણ જે દોડાવા મંચ-જગ્યા ન રહ્યા તેને આજે આટલાં વર્ષો પછી પ્રખ્યાત જીવનવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી આમરમે (Amram) આપણી સમક્ષ વૈજ્ઞાનિક હકીકત સ્વરૂપે મૂક્યું છે. પોતાના 'સ્ત્રી અને પુરુષ'—Women and men—નામના નિષ્પાત પુસ્તકમાં તેણે માનવજાત સામે પડેલા બાળકનો જાતિ (Sex) ત્રિપેના પક્ષની મુદ્દર જણાવટ કરી છે અને પોતાની રીતે વૈજ્ઞાનિક દબે એ વસ્તુને રજૂ કરી છે. આથી આપણે એ અર્થઠૂંકમાં જોઈએ.

એ કહે છે કે : આજે તમે જે માનવદેહ ધારણ કરો છો એનું પહેલવહેલું આરોપણ જ્યારે

માતાના ઉદરમાં થયું ત્યારે એનું સ્વરૂપ કેવું હતું, જાણો છો ?—માત્ર એક સફેદ નાનકડા બિંદુ જેવું. અને કદ પણ એટલું જ. અલગત બહિર દૃષ્ટિએ તો એ બિંદુ અથવા માનવ-અણુ (Human Egg) પરથી તમને ખ્યાલ ન જ આવે કે એમાંથી સ્ત્રી ઉદ્ભવશે કે પુરુષ; પણ એ અણુના બંધારણ પર આંતરિક દૃષ્ટિ ફેરવો ત્યારે તમને એની અંદર રહેલા અનેક નાના જીવાણુઓ (Chromosomes) જે માત્ર સૂક્ષ્મદર્શક વાંત વડે જ નિહાળી શકાય તેના દર્શન થશે. આ ક્રોમોઝમમાં બે મુખ્ય ક્રોમોઝમ હોય છે જેના પરથી બાળકની જાતિ વિશે જાણવા કરી શકાય, જે આ બંને ક્રોમોઝમ કદમાં મોટા હોય તો તેમાંથી સ્ત્રી-દેહનું સર્જન થાય છે પણ જો બેમાંથી એક મોટો, એક નાનો એમ તફાવત હોય તો તેમાંથી પુરુષદેહ ઉદ્ભવે છે. આ નક્કર હકીકત જાણ્યા પછી એટલું તો સૌ દોષ સમજી શકશે કે માતાના ઉદરમાં રહેલા બાળકની જાતિ (Sex) પર ચંદ્ર કે તારા અને અન્ય મહેળી, રથગતો હવાપાણીની, ખોરાક, દવાદાર, વગેરે અનેક બીજી બાબતોની અસર હોય છે, એમ માનવામાં માણસ ખીલકુલ ખૂલ કરે છે.

જર્મવતી માતા છાકરીને જન્મ આપશે કે ઓકરાને એ વસ્તુની બાળકના જન્મ પહેલાં જ ખબર પડી શકે છે એ બીજા તમને કોઈ કહે. તો તમે માનો ખરા ?  
પણ તમારે એ માનવી જ પડશે. કારણ કે આજે એને વૈજ્ઞાનિક હકીકત તરીકે તમારી સમક્ષ એક પ્રખ્યાત જીવન-વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી રજૂ કરે છે.

પણ આ કોમોઝમ શું છે-એ જાણવા માટે તમને સ્વાભાવિક રીતે જ વિદ્યાસા થાય એવું છે એટલે આપણે હવે એ વાત પર જ આવીએ.

છવનશસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો માણસને જે કંઈ વારસ સ્વરૂપે મળે છે તે આ કોમોઝમ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે. માનવનિત અણુમાં આવા મેલીસ કોમોઝમ રહેલા હોય છે, જ્યારે પિતાના તરફથી મળેલા વીર્યોણુ (Sperm) માં પણ આવા મેલીસ કે મેઝસ રહેલા હોય છે. આ બંને અણુઓનું જ્યારે મિલન થાય ત્યારે જે બિંદુસ્વરૂપ સંયોજિત અણુ ઉત્પન્ન થાય તેમાં આવા કુલ અડતાલીસ કોમોઝમ હોય છે. જેનીસ (Genes) નામના સદ્માતિસદ્મ કણોનું સંકલિત સ્વરૂપ તે જ કોમોઝમ. આ જેનીસ નામના કણો સાથે

માનવીમાં રહેલી વંશાનુગત અનેક ખાસિયતો સંકળાયેલી હોય છે. રાસાયણિક ક્રિયાઓ દ્વારા આ કણો શારીરિક વિદ્યાસમો પોતાનો મોઝસ બાજુ બજાવે છે. માનવશરીરને વામન સ્વરૂપમાં કે સ્ત્રીરૂપી રહેવામાં ફેરવવા જેટલી સુમશક્તિ આ સદ્મ કણોમાં હોય છે. અને એક જ કુટુંબના માણસોના સ્વભાવમાં તથા શારીરિક લક્ષણોમાં, તથા રંગ, રૂપ વગેરે અનેક ખાખતોમાં જે સારૂ દેખાય છે તેના કારણરૂપ પણ આ જેનીસ જ છે. આ સદ્મ કણોની તમામ સ્વભાવ, વિચારો, સંયમશક્તિ, વાણી વર્તન વગેરે અનેક ખાખતો પર અમાપ અસર રહેલી છે તેની કદાચ તમને કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ પડશે ખરી!

ત્યારે ઉપર આપણે કોમોઝમ અને જેનીસ

## કામીનીઆ ઓઇલ

(રજીસ્ટર્ડ)

વાપરીને તમારા વાળનું

છુપાએલું સૌંદર્ય જાગ્રત કરો

અને એ રીતે તમારી જીવનસુરતીની  
સારી રીતે રક્ષા કરો

માથાના વાળને મટે કામીનીઆ ઓઇલ ઉમદા ફૂલિય છે તે માથાના કુદરતી પૌષ્ટિક રસ વધારી, વાળને દેખાવમાં લગવગર અને ચળકાટ મારતા બનાવે છે. તે વાળને નિરોગી બનાવે છે અને નિરોગી હાલતમાં રાખી વાળની શ્રદ્ધિ કરે છે. કામીનીઆ ઓઇલ માથાનો ખોડો દૂર કરે છે અને વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે.

ચોસ્ટેજ તરીકે ટાક આનાનો સ્ટેમ્પ ખીટી નમુનો મફત મંગાવો

સોલ એજન્ટ્સ :

એન્ડ્રો હન્ડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું, સુબાઈ ૨



એ શું છે વગેરે પ્રાથમિક અર્થ કરી દેવે ફરી પાછા  
આપણે મૂળ અર્થ પર આવીએ.

આપણે ઉપર માતૃજનિત અણુ [ -જેને

અંશમાં દિગ્દર્શકતામાં આવે છે વિશે વાત કરી. આ અણુ આમા-પ રીતે દર મહિને સ્ત્રીના શરીરમાં ઉદ્ભવે છે. આ અણુઓમાં એક જોડાસ પ્રકારનાં જોડા જાતીય અણુઓ હોય છે જેને છ વન - વિષાનશંત્રીઓ 'ક્ષ-કોમોઝમ' તરીકે ઓળખે છે. પણ પુરુષના વીર્યાણુમાં આનાથી બિલકુલ જુદી જ પરિસ્થિતિ હોય છે. આ વીર્યાણુમાં જુદા જુદા બે પ્રકારના કણો હોય છે. ન્યારે વીર્યાણુમાં થાય ત્યારે તેમાં ૧૦૦૦,૦૦૦૦૦૦ જેટલા આવા કણો હોય છે પણ દરેક પ્રકારના કણો તેમાં બરાબર અરથો અરથ હોય છે. પણ દરેક માત્ર આટલો છે:-

(૧) વીર્યાણુમાં રહેલા કણોનો એક પ્રકાર એવો છે જેમાં એક 'ક્ષ-કોમોઝમ' હોય છે-જેની રીતે માતૃજનિત અણુ-દિગ્દર્શકતામાં એક 'ક્ષ-કોમોઝમ' હોય છે તેવી રીતે.

(૨) વીર્યાણુમાં રહેલા કણોનો બીજો પ્રકાર એવો છે જેમાં એક 'ક-કોમોઝમ' હોય છે, જે ક્ષ-કોમોઝમ કરતાં પ્રમાણમાં નાનો છે.

દેવે ન્યારે દિગ્દર્શકતા પુરુષના વીર્યાણુનું મિશ્રન થાય ત્યારે સૌથી પહેલાં દિગ્દર્શકતા રહેલા 'ક્ષ-કોમોઝમ' સાથે પુરુષના વીર્યાણુમાંથી કયો કણ

'ક્ષ' કે 'ક' નીકળે છે તેના પરથી જન્મનાર બાળકની જાતિ (sex) આ મુજબ નક્કી થાય છે. જો માતૃજનિત અણુમાં રહેલું 'ક્ષ-કોમોઝમ' પુરુષના વીર્યાણુમાં રહેલા 'ક્ષ-કોમોઝમ' સાથે સંયોજિત થાય તો બન્ને 'ક્ષ-કોમોઝમ'ના સંયોજનને લીધે બાળકની જાતિ (sex) સ્ત્રી જાતિ (female sex)માં પરિણમે છે અને એ સંયોજિત અણુ પરિગ્રહ્ય થતાં યોગ્ય સમયે બાલિકાજન્મે છે.

જો માતૃજનિત અણુમાં રહેલું 'ક્ષ-કોમોઝમ' પુરુષના વીર્યાણુમાં રહેલા 'ક' કોમોઝમ સાથે સંયોજન થાય તો બન્ને અસમાન ક તથા ક્ષ-કોમોઝમના સંયોજનને લીધે બાળકની જાતિ પુરુષજાતિ (Male Sex)માં પરિણમે છે અને એ સંયોજિત અણુ પરિગ્રહ્ય થતાં યોગ્ય સમયે બાળક (બાળકો) જન્મે છે.

આ સિવાય જો ત્રીસ કોમોઝમ વીર્યાણુમાં બાકી રહ્યા હોય તે સ્ત્રીના અણુમાં રહેલા

યા વાપરા ચતુર્મહીતિ થાશે. વર્ષગેદ મરતિ પ્રથાના મા સુંદરી ચોખિતમેવ સુતે. સાધ્યા મનેસ્વરોત્તમેવુ ॥

ન્યારે કંઈપ્રકારમાં ચંદ્રમસી નામની નાડી પ્રધાનજૂત થયેલી હોય અને તેમાં જો વીર્ય પડે તો તે સ્ત્રીના ગર્ભમાં કન્યા જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે સંયોજના થોડા ઉત્સવમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે.

ગૌરીસિ નાદો ચતુર્મહીતિ પ્રધાનજૂતા મરતિ સ્વમાત્રાદ પુનં પ્રવૃત્તે સુધાદગ્ધા યા ચન્દ્રાપમોદ્યા સુતોપવિદ્યા ॥

સ્ત્રીની ઉપરથી કંડીપના ગર્ભરધાનમાં ગૌર નામની નાડી જો પ્રધાનજૂત હોય અને તેના મુખમાં વીર્ય પડે તો તે સ્ત્રી પુનઃ ઉત્પન્ન કરે છે અને તેના સુરત સમાગમનો વખત વધારે લાગે છે.

ગુમાહુ પુત્રા જાયતે ક્ષિયોઽગુમાહુ રાશ્વિતુ કીયઃ ।

બેટા રાત્રિમાં એટલે ચોથી ઢઠી, અઠ્ઠી, દસમી, બારમી, ચૌદમી અને શેળમી રત્નોમાં ગર્ભાધાન થાય તો પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થાય છે. પાંચમી, સાતમી, નવમી, અગ્નિવારમી, તેરમી કે પંદરમી રાત્રિએ ગર્ભાધાન થાય તો કન્યાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સ્વરચસ્રમાં લખવામાં આવ્યું છે કે જો સમયે પુરુષની સર્પનાડી એટલે જમણી નાસિકાનું વદન થતું હોય એ સમયમાં સુરત સમાગમમાં જોઈપ્રકાર ગર્ભાધાન કરવામાં આવે તો એ સ્ત્રી પુત્રનો ગર્ભ રહે છે. અને ચંદ્ર નાડી એટલે ડાબી નાસિકામાં સ્વર ચલતો હોય તે અવસ્થામાં ગર્ભ પાડણ કરવામાં આવે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે અને શુભમુખા એટલે જે બે નસકેરામાંથી વાયુ વહેતો હોય તો નપુંસક ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે.

આજીના ત્રીસ કોમોઝમ સાથે સંયોજિત થાય છે, અને જેનીસની કોઈકશિત કાશ શરીરના વિઘાસનો અનેક બીજી કિમી તેઓ સંભળી શકે છે.

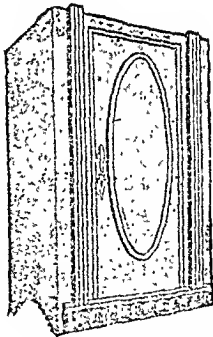
ત્યારે ઉપર ચર્ચેલી બધી ખીનાઓ જો સમગ્ર દષ્ટિએ નિહાળીએ તો એક વસ્તુ રૂપરૂપ રીતે તરી આવશે કે સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે આપણે જે જાતીય જોડ પાડવા માગત હોઈએ તો તે માત્ર આટલો જ છે-કે સ્ત્રીમાં જાતીય કોમોઝમ્સ અને એક સરખા (એટલે કે અને કા કોમોઝમ્સ) હોય છે જ્યારે પુરુષમાં અને સરખા ન હોતા એક મોટો કા કોમોઝમ્સ અને ખીને ક નાનો કોમોઝમ્સ એમ બે અસમાન કોમોઝમ્સ હોય છે. આ મિલાય બંને સ્ત્રી અને પુરુષમાં આખીના મુડતાલીસ કોમોઝમ્સ તો એક સરખા જ હોય છે.

જેવે એક વસ્તુ નોંધવી ન બૂઝવી જોઈએ કે માત્રના ઉદરમાં સંગોજિત અણુ (એટલે કે Sperm) નું સંગોજિત અણુ) ને વિકસવાને જેટલા સંજોગો પ્રતિકૂળ હોય તેટલા અંશે આળક (Boy)ના જન્મનો સંભવ ઓછો. એટલે આળક (Boy)ના જન્મ મટે તો માતાના ઉદરમાં સંગોજિત અણુ માટે જેમ અને તેમ અનુકૂળ સંજોગો ઊભા થાય તે જ સારું—જેથી આળક (Boy) ના જન્મની શક્યતા વધે.

રજાદે પાસે જોવાનો ખુદનાર માગતી માતા-એનો કદાચ આ આખી હકીકત કોઈ નારિતકના જોઈનાંથી કોઈલો તુલો લાગશે. ધ્રુવરની અંજળ ગનિમાં શ્રદ્ધા રાખતા લોકોને પ્રભુતી આ લીલાને માનવશુદ્ધિ વડે માપવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન લાગશે. એ ગમે તે હો! આ એક વૈજ્ઞાનિક હકીકત છે અને રહેશે !

**\* હસ્તરેખાશાસ્ત્રી પંડિત વિશ્વનાથ દ્વિવેદી \***

[મુલક-મશહૂર આંજલ પામીસ્ટ અને આંકડાશાસ્ત્રી શ્રી કીરો (Cheiro) ના, પ્રખર અને જાણના અભ્યાસી] દ્વિવેદી નિવાસ, વધા ધોળા હોરી સામે, વડવાલુ રોડેર [કાર્ડ. B. S. Ry.] શીના દર:- સામાન્ય, સંક્ષિપ્ત અને સંપૂર્ણ લાઇફ રીડીંગ માટે અનુક્રમે રૂ. ૩૫ ૫૦ અને ૧૫૦ બંને હોયતા પંખની ચોખ્ખી કાપ અને બંને તો જન્મવિધિ કે તારીખ મોકલી આપો. જરૂરી શીનો મતી-ઓફર કરેલ ખ્યાલ રાખજો કે સાચા હોરો કદાપિ મોટાં મોટાં વજુનો કરી પોતાનાં શુભજાન માતો નથી



**આગ ! ચોરી !! લૂંટ !!!**

બગેરેમાં સહીસલામત પુરવાર થયેલ

—ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાળા—

**“કિશોર”ના**

લેસ્ટ ફેશનના, સ્ટીલના

**\* મોડર્ન ‘જય હિન્દ’ કપારો \***

તિલ્લેરીઓ અને કેશબોક્સો વસાવો

ચોનાના ચાંદો અને સર્વોદીકરો મળેલાં છે.

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવા ખાસ નિમંત્રણ છે

**— કિ શો ર સ્ટી લ પ્રો ડ કંટસ —**

૨૬, હાંદીચોક અગીઆરી લેન, છ. ટી. હાઇસ્કૂલ સામે, મુંબઈ ૨

આંતરકુળ સમાવૃત્તિ પ્રકૃત પ્રહસન:-

ચિત્રાત્મક, ચિત્તાકર્ષક અને

ચિંતનપ્રેરક

કિતાબ

ચાલે કચીરી

પાંજરાપોળ : લેખક : શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા. પ્રકાશક : એન. એમ. ત્રિપાઠી સિ., ૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧  
કિંમત રૂ. ૨. પૃષ્ઠ ૧૦૮ પાકું પૃષ્ઠ. હપરણુ : શ્રી. રવિશંકર પંડિત.

આપણા વાર્તાસાહિત્યના પ્રમાણમાં અસ્પ-  
ષ્ટ પદ્ય કહી શકાય તેવા નાટ્યસાહિત્યમાં શ્રી. ચંદ્ર-  
વદનની 'પાંજરાપોળ' એક સારો ઉમેરો કરે છે. આ  
પહેલાની એમની કૃતિ 'શિખરિણી' કરતાં અહીં શ્રી.  
ચંદ્રવદન વધારે કલાત્મક કૃતિ આપી શક્યા છે.  
'પાંજરાપોળ' એક પ્રહસન છે, અને પ્રહસન લેખે  
એની શક્તિઓ ઓર છે, તે છતાં હાસ્યની પલ્લોએ  
એક ગંભીર ધ્વનિ, જેમાં કુટુંબ ચે વસ્તાય છે તેવા,  
વહેતો મૂક્યો છે.

નાટકનું વસ્તુ કેંદ્ર આતું છે. શ્રીપંત મામાય  
તેમની પત્નિસહિતનું વિશ્વ એમની બે છોકરીઓ સાથે  
કરતાં ગયાં છે. એમાંની હયા વિધવા છે, તેની અર્ધી  
મિલકત; અને જે કુમારી છે તે જ્યોતિને અર્ધી મિલકત  
એ શરતે આપવાની કે તે સોસિસિટીની પસંદગીનો  
વર ધરશે. જ્યોતિ આદે છે પ્રેમળ નામના એક  
નિર્ધન સમાજવાદી યુવકને, પણ પરણે છે મિલકત  
આતર નવરંગકુમાર નામના દૂરદીએ પસંદ કરેલા  
વરને. નવરંગ માત્ર સામાજિક દૃષ્ટિએ એનો પતિ છે.  
પરણ્યા પછી પણ પ્રેમળનો સંબંધ ચાલુ રહે છે.  
હયા યુવકની સફર જઈ અંતે શીખીલાવે છે અને  
એની નવરંગકુમારને મામામાં લપેટી પોતે લપટાય  
છે. પણ કાલના દૃષ્ટિએ પ્રેમળ-જ્યોતિ કે હયા-  
નવરંગથી પરણી શકાય તેનું નથી આથી જ્યોતિ  
એના ધરને પાંજરાપોળનું નામ આપે છે; જેમાં આ  
બે યુગલ પ્રેમ પ્રમાણે વર્તે છે, અને બાલ અધનો

સ્વીકારતાં નથી; આ પાંજરાપોળમાં લગ્નમાં જેન  
જેટાં ચોક્કાં બેટમાં છે તે બધાં જોડાં ઢોરો  
આશરે આપવામાં આવવાનું કહેવામાં આવે છે  
બધાને તે ક્રીડ પણ એ છોકરીઓનાં મોહી  
કાકા, તેમજ ફાઈ ને મામાને અહીં યુગલ સ્વી-  
રહેવાની છૂટ અપાય છે. આ પાંજરાપોળમાં  
સમા ના નિયમે લાગુ પડતા નથી; સહુ પ્રેમન  
ને સર્ગિક આદેશ મુજબ વર્તે છે.

આ નાટકનું મુખ્ય પાત્ર જ્યોતિ છે. અન-  
પાત્ર-પ્રેમળ, હયા, નવરંગ, કેસર કવિ, ફાઈ, કાકા  
માથી ને મામા ઇત્યાદિ-સાનું આલેખન પામ્યાં છે  
પણ નાટકની મુખ્ય લાવના કે વિચારણા જ્યોતિ  
આસપાસ કેન્દ્રિત થાય છે. નાટકમાંના સુંદર  
સુંદર કરારો પણ જ્યોતિના જ છે. લેખકે આ-  
વનાવ્યું છે પ્રહસન, પણ લેખકનો વિચાર તો કે!  
ગંભીર સ્વરૂપનો છે. લેખકે હજી લગ્નસંસ્થા વિષય  
કાઈ ગંભીર કે અનિમ સ્વરૂપના નિહાળ્યાં. બાંધ  
જળ્યાતા નથી. પણ ધીમેધીમે લેખક એમની કૃતિ  
એનાં એક પછી એક સોષાનો, હારા કાઈકે ચોક્કર  
વિમારણા તરફ જઈ રહ્યાં છે. 'શિખરિણી'માં એમનું  
વિચારણા ધુમ્માઝાદિત બની ગયું. અહીં એટલું કે  
સ્પષ્ટ કરી શક્યા છે કે આપણી લગ્નસંસ્થામાં અને!  
પ્રયોગોને અવકાશ છે. લેખકે જે આલેખી છે તે  
'પાંજરાપોળ' હવે દેર દેર દેખાવા લાગી છે. જ્યોતિ  
જેટલી દિંમતથી એ પાંજરાપોળો ચલાવાતી નથી



ગુજરાતના પર્યટની બજારોનો વારંવાર ખ્યાલ આવે તેમ જ 'ઇવન-પ્રકાશ' વિજ્ઞાપક મંડળનું દર્શનિક સ્થાપના તે હેતુથી અમારા વિજ્ઞાપન-વિભાગના સંચાલક તરફથી અહીં ને વિગતો રજૂ થાય છે તે જુદી જુદી વસ્તુઓના માહકો, જેલન્ટો, કેન્વાસરો અને નાના-મોટા વેપારીઓને ઉપયોગી થશે. ] -

મુંબઈમાં જેતવાડી દુપર આવતા જ પેલો પ્રખ્યાત ૧૪૧ નંબરનો સફેદો યદ આવે છે. પેઇન્ટ-વારનીશના વેપારીઓનો અનુભવ છે કે માહકો હપેશાં ૬૪૬ નું બંગ્લા સફેદની પહેલી માગણી કરે છે અને તેને જ પ્રથમ પસંદગી આપે છે. આ વિખ્યાન સફેદ માટે તમારા શહેરના કાષ્ટ પણ પેઇન્ટ-વારનીશના વેપારીને પૂછી શકો. ન મળે

તો આ સરનામું નોંધવુંમાં રૂપકાવી થોડાં સિમ્લેક્સ આપણ એન્ડ પેઇન્ટ કું. ૧૦ મી, જેતવાડી, મુંબઈ-૪ તમને એ સમય પર થઈ ઉપયોગી થશે.

કાલિયાવાડમાં આવેલું ગોમ સાવરકુંડલા લોકાના દેશી કંટાની બનાવટ માટે પ્રખ્યાત છે. કમ્પ-કાર્પાવાહ-ગ્રામનમાં જ નદિ પરંતુ દિના

## સ્થાપિત ઇ. સ. ૧૮૮૭

કલાપૂર્ણ ઇવન-કલાપૂર્ણ શુદ્ધતા ગૌરવને અનુરૂપ શ્રી અને સાંસ્કૃતિક વૃદ્ધિમાં અમે કેવળ સહાયક છીએ

આધુનિકતા અને આકર્ષક

● બનાવટી સારીઓ

● લાકિટ પીસ

● લહેખા

● કિનખાખ

● પસદા

● બેડશીટસ

● બાલીયા

અને જરી-રેશમની સગવડવાળી બીજી વસ્તુઓ

કુ સ્પેશિયલ ડિઝાઇન્સ કુ

કલા-પ્રદર્શનમાં જેનો પ્રદર્શન થયે છે

વિશુદ્ધતા અને વિશિષ્ટતા માટે અનેક મુવર્ણવિક્રેતો તેમજ પ્રશંસાપત્રો પ્રાપ્ત થયેલ છે.

● સ્વચ્છ

● કસ્ટર

● મોશાચન

● બારાસ

● અંબર

● મિતી

● શિતાહંત

● નિમાલયની જરીપૂરી

★ અને આધુનિક ઓપેશિયો ★

પ્રદક અને જથ્થાબધ

—વ્યાજબી કિંમતે મળે છે—

હરિશંકરલાલ રામશંકરલાલ નેપાલી, ચાખખ્યા, ખનારસ

ફરે દરના પ્રાંગે સુધી અહીંના કાંઠા ગય છે અને વખણાય છે. એના બનાવનાર તરીકે લુહાર કેવળ નારણુતું નામ અનેક વર્ષોથી સુપ્રસિદ્ધ છે. એમનાં વંશજો આપારે પણ પોતાનાં જાપદાનને ધણી ખાસવી રહ્યા છે અને આદ-જાણવી શક્યા છે. કેવળ નારણુતું નામે જોળખાતા મહાદેવ ચાવી છાપના કાંઠાના બીનહરિકે બનાવનાર લુહાર જીવન નમજનું નામ પણ આપારે એટલું જ નહીંતું બન્યું છે. પોતાના પૂર્વજોના જાગેલા ધંધાની પ્રતિષ્ઠા તેઓ જાળવી રહ્યા છે. લુહાર જીવન નામજનને માટે જેમ કહેવાય છે કે એમના કાંઠા ધણી મજબૂત, અને ટકાઉ હોય છે અને તોળવામાં જરાય ફેર પડતો નથી. વાપરનારા એનાં વખાણ કરે છે. સાવરકુંડલાનાં લોકોના દેશી કાંઠા મગાવવા કહેવાય છે એના મેન્યુ-ફેકચર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા લુહાર જીવન નામ અને સાવરકુંડલા (કાઠિયાવાડ) એ સરનામે અવસ્થા લખી જોવા જેવું છે. એમના તરફથી વધુ માહિતી મળી શકશે.

## સન કેમીકલ વર્ક્સની લોકપ્રિય બનાવટો સાવિત્રી બ્રીદ્યન્ટાઇન

જાનુ બદલતી હોવાં દરમિયાન પ્રત્યેક બ્યક્તિ બદલાતી મંત્રુની અસર અનુભવે છે. આમડી કાળી પડી જાય છે અને અરબચડી ઘર્ષ જાય છે, એથી વધારે તીવ્ર અસર એવી થાય છે કે આમડી ફાટી જાય છે. હાથ ને પગમાં ચીરા પડી જાય છે, જેનો તરત ઉપાય કરવામાં ન આવે તો વેદના વધતી જ જાય છે. આ વેદનાથી જમવા માટે તથા ગમે તેવી કસ્ટોરી દહીંની અસરથી મુક્ત રહેવા માટે કિન્દુ-સ્થાનમાં ઘેર ઘેર લોકપ્રિય અનેલો સાવિત્રી બ્રીદ્યન્ટાઇન રોજ સવારમાં હાથે પગે મેટ્રે મસ-ળવાથી આમડી સુવાળી રોશમ જેવી મુલાયમ રહે છે. ઉપરાંત માથામાં નાખવાથી વાળ અમકકાર અને ચુસ્કાદાર બને છે. ગમે તેવા ન બેસતાં વાળ સાવિત્રી બ્રીદ્યન્ટાઇનથી બેસી જાય છે.

## સન રોંગો-કીલર (સંકેદ મલમ)

દરાજ, લીલું-સફેદ ખરજનું, ખસ, ખુજલી, મજકણ જેવાં હાલનાં દેશોને જડમૂળથી મટાડી ફરીથી થવા દેતો નથી એવો અત્યંત પ્રસિદ્ધ સંકેદ આ મલમ પુરવાર થયો છે.

## સન પેન બામ

આ મોસમમાં ડાગો ને પગો સરદી, સજેયમ તથા ખાપરો દુખાવો થાય છે. અને માટે સરદી, વા, લકવા, સંધિવાનો દુશ્મન સન પેન બામની એક શીશી દરેક ઘરમાં રાખવી જ જોઈએ જે ધણી વખત માણસને મોતના પળમાં જતાં બચાવી લે છે.

## એશિયા બાલ્મી હેર એઇલ

વડાલો, ડાકડો, ઉગ્ગરો કરનારા, વિધા-યાઓ માટે આશીર્વાદરૂપ છે. આ તેલ રાત્રે માથામાં ધસી સુવાથી ઉગ્ગરોની અસર જળીતી નથી; તથા મગજશક્તિ જળવાયુ રહે છે. ખુદિ વધે છે. માદશક્તિ તાજ રહે છે. મગજ ઠંડા રહે છે. વાળ વધે છે. મગજની યોટી ગરમી મટાડે છે. દરેક ઘરમાં એક રતલી બાલ્મી વસાવવી જ જોઈએ, ટેકાણું નોંધી. સ્થાન કેમીકલ-વર્ક્સ, પંચ, મેસાજ રફીટ, માંડવી, મુંબઇ ૩.

## અમરમાનમાં આરામ મેળવવાનો

## અમૂલ્ય મંત્ર !!!

## "અલિમ ડેસીંગ એઇલ"

ઉપાધ-બળી જતું, કબુલ્લાન, હરસમસા, વળુ, કંદમાળ, છાતી પાકવી, દરાજ, ખસ, ખરજલો, વિરેકોટક, સંધિવાત તેમજ આમડાનાં દરેક દેશો માટે અનુભવપ્રસિદ્ધ ઉપાય છે. લોકદેશ વાપરે છે, કારખાનાવાળાઓને ખાસ અગત્યનું.

એક ઝાંસની બાટલી કિ...લાઠ આના પોસ્ટ બચ અલગ.

દરેક ટેકાણે એજન્સી આપવી છે. લખો :

અલીમ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ,  
અગાશી (મુંબઇ)

ફોન-૨૪૪, પાથધુની મુંબઇ ૩

કાઠિયાવાડના એજન્ટ-ગુડિયા લખસ, દરીરાડ, અમરેલી

અમદાવાદના એજન્ટ-શિક્ષિત લખસ, બુખારા રફીટ,

સુરતના એજન્ટ-પાણિયર રોડ, ઝાંપા બંગલ.

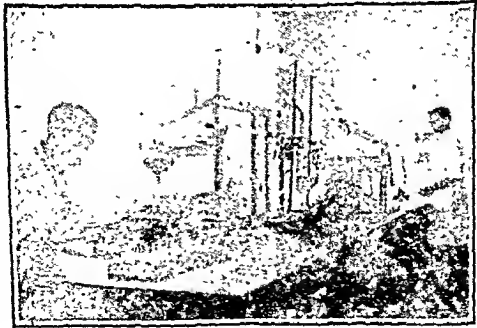
‘સીપ્લા’ના નામથી વિખ્યાત યએલી ધી કેમીકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ લેબોરેટરીઝ લીમીટેડ ૧૯૩૫ના ઓગસ્ટ મહિનામાં પબ્લીક લીમીટેડ કંપની તરીકે અસ્તિત્વમાં આવી હતી. ૧૯૩૭માં કંપનીના કામની શરૂઆત થઇ હતી એ જ વખતે જનતા અને કાકતરોને ઉપયોગી થાય એવી અનેક અનારો સીપ્લાએ ખર્ચમાં રનૂ કરી હતી ડૉ. કે. એ. હમીદ, બી. એસ સી; એમ. એ; પી. એચ. ડી; (અર્નોલ), એફ. અર આઇ. સી; એફ એસ. સી. અઇ; એમ. એલ. સી;ની નિખળાવ દોરવણી નીચે આટલા ટૂંક સમયમાં ‘સીપ્લા’ ઔષધ અને રસાયણના ક્ષેત્રમાં એકધારી અને ઝડપી પ્રગતિ કરતી રહી છે. ડૉ. હમીદ સીપ્લાના મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર અને ચીફ એક્ઝિક્યુટીવ ઓફીસર તરીકેના હોદ્દાએ પણ સંભાળે છે.

રસાયણને ઔષધની ઉત્પાદનની વિવિધ અનાવટો માટે સીપ્લાનું નામ આજે ધર્મયુગની ગણ્ય છે. પાંચ રીડીન-બી-ક્રસોલીક એસીડ-ડી-થાઇલે માઇક્રોબી ૧૬૧ તથા ૪ પ્રકારની અના-



ડૉ. કે. એ. હમીદ  
બી. એસસી; એમ. એ; પી. એચ. ડી.  
મેનેજીંગ ડિરેક્ટર

વટનું ઉત્પાદન દિલ્હી પહેલી જ વાર સીપ્લાએ હાથ ધર્યું હતું. સીપ્લાની અનાવટ તરીકે આ દવા આજે ‘કાર્ડીઆમીડ’ના નામથી વેચાય છે. બ્રિટિશ ફાર્માકોપીઆમાં પણ તેને ‘નીકેથેમાઇડ’ તરીકે રચાન મળ્યું છે. ‘નીઓકેલીન’ના નામથી દાકતરોમાં અને પ્રભમાં ગ્રાહ્યું થએલું ડીલા-ઇડોકલોરીક એસીડ અનાવવામાં પણ સીપ્લાને સફળતા મળી છે. આ ઉપરાંત નિઝીટીનિક એસીડ; કેસ્ટમ લેડેટ, કેસ્ટમ લેડેટોગાયોનેટ, હેડ્રીન હાઇડ્રોક્લોરાઇડ, એ કીફાવીન, કાફેઇન, સલ્ફોનેમાઇડ સોલ્યુશન અને રૂક્મ નેપી રસાયણ વિજ્ઞાનની અનેક અનાવટોનું ઉત્પાદન કરવાનો યશ સીપ્લા આજે સર્જી શકે છે. આલ્કોહોલિક અને બીજાં આચરક રસાયણોનું દિલ્હી જ ઔષધ વિઓમાંથી ઉત્પાદન સીપ્લા આજે કરી રહી છે, અને આ ક્ષેત્રમાં તે ખૂબ જ આગળ વધી છે.



દિલ્હી અને મોટે ભાગે તે પૂર્વનાં પ્રમાણ દેશોમાં દબો-ડીન દ. પ્રો-હોરાઇડ અનાવતી સીપ્લા એક જ સરખા છે. સામાન્યતઃ આપણા દેશમાં પરદેશી દવાઓની આવડત યતી ખાસ કરીને

નવાં એમ્પ્યુલ્સને ભરીને સીલ કરવામાં આવે છે





જ્યાં ટ્રોલેસ (ગાળીઓ) બનાવવામાં અને પોલીશ કરવામાં આવે છે

જર્મનીમાંથી યુદ્ધ દરમિયાન આ દવાઓની આવક

અંધ યથા ગદ્ય હતી, આ કપરા સમયમાં જનતાને

અને હાકારોને પોતાની અનેકવિધ અને

ઉચ્ચ પ્રકારની દવાઓથી સીધાએ મદદ

દરી હતી. દિવં ઉપરાંત અધ્યાનિરતાન,

હજીમ, હરાન હરાક વિગેરે આપણા

પડોશી દેશોમાં પણ સીધાની દવાઓનો

મોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય છે. યુદ્ધ

દરમિયાન દિવં સરકારના સંસ્થાપ કીપાર્ટ-

મેન્ટને સીધાએ અનેક પ્રકારની દવાઓ

પૂરી પાડી હતી; આમાંની કેટલીક

જરૂરી દવાઓ બનાવવાનું કામ દિવંમાં

સીધાએ પહેલી જ વાર હાથ ધર્યું હતું.

સંશોધનકાર્ય મોટેની ડો હમીદની

ધમર અને ચીવટ એ સીધાની નિશિ-

ષ્ટતા છે. રસાયણ અને ઔષધ ઉદ્યોગના

જુદા જુદા પ્રકારોની સીધાના નિષ્ણાંન

રસાયણશાસ્ત્રીઓ સતત અભ્યાસ કરતા

જાન્યુઆરી ૧૯૪૮

રહે છે. અને હજી વધુ ને વધુ 'જનતા' મળે અને

વાના ભગીરથ કાવં પાછળ આગેદુર કરતા રહે છે.

## મુખશુદ્ધિનો મહામૂલો મંત્ર

તમે પ્રકૃતિ કે દિવંના કાનો કદમો "આર્ચન" દેવે બનાવે છે તેવું કહેવું શું ?  
જોઈએ તો કહેવું કે આર્ચન એ છે તેવું કહેવું શું ?  
તે શા માટે આવ્યું, સાદાઈથી કહેવું છે ? જ્યાં સુધી  
સાદા છે. એ તો એ કે એ ઉત્તમ કોઈની બાજુ છે.  
બીજું એ કે તે સ્પર્શી બનાવતું છે. બીજું ને કે મુખ  
સાથે કરવાના ઉત્તમ યુક્તિ તે માર્યું છે.  
"આર્ચન" એ પ્રકારમાં મુખને કદરવી બીજાના ઉપર  
જોઈએ તો કહેવું કે આર્ચન એ છે. આ બંને કારણોથી સારી  
જુન રીતે એમાંથી સામાન્ય બ્રહ્મ કરતાં એ બ્રહ્મ  
બનાવેલી બીજાના સામાન્ય બ્રહ્મ કરતાં એ બ્રહ્મ  
અધિકાર હાકે નીચે છે. વળી પ્રખ્યાત કંઈક  
એ. પી. માર્ક્સલરની સલાહ અનુસાર તેને સારી  
પદ્ધતિથી બનાવેલ હોય, તે તમારા જાંતના દરેક ભાગમાં  
પ્રાણીય અને તમારા ચરબાથી પોષી જાય. માટે  
કરી, નેપથે ઉત્કૃષ્ટ દાંડ બનાવે છે

આર્ચન

દુધ વગર

સામ બ્રહ્મ - કે હા પી જસ્ટે રી. મુખર્થ નં. ૨.

આર્ચન બ્રહ્મ કેપની, દાદર, મુંબઈ.



## આપણા મંડળના સમાચાર

### ૯મી લંબાવણી

ચુરવાતના દુરના ખૂણામાં આવેલ જામશાની સાવ-  
જનિક લાખસેરીને દિનિક, અડવાડિક, માસિક વગેરે સારા  
પરોની જરૂર છે. ફરનીચારની પણ જરૂર છે. જે કાંઈ  
સરકારપ્રેમી બાઈ અગર જાહેન તરફથી જે કાંઈ મળશે તે  
તેમના નામે મૂકશે. સંસ્થાને સારી એવી રકમનું દાન  
આપનારનું નામ સંસ્થા સાથે એવી રાખશે. આપણાં જામ-  
ડાંચોનો ઉદ્ધાર આદનાર, સખાવતી ઉદાર ગુરૂપરથેને પ્રત્યે-  
જોપાત આવી ગરીબ જ્ઞાન-પરમેશ્વર તરફ ઉદાર દાન સંખાવવા  
વિનંતિ છે-સરનાથ: સાવજનિક લાખસેરી, અન્નમાવન કોટ,  
ચો-આતમનું બા, વાયા હોશામ.

### સંવત્સરી પ્રસંગે લઘુદ્ધર

ગેાશી ન તિના આગેવાન સ્વ. બવાતીશંકર  
વેણીશંકર બ્યાસની પ્રથમ વાર્ષિક સંવત્સરી પ્રસંગે  
એમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રી. પ્રજ્ઞાસેન બવાતીશંકર  
બ્યાસને દરતે ફરીમાં ના. ૩-૧૨ ૪૭ના રોજ લઘુ-  
દ્ધર થયેા જ્ઞાતિભોજન થયું. સારા વિકાસોની દાખરી  
હતી, સ્વ. બ્યાસ સાદિક વ્રતિના, ખૂબ સેવાભાવી  
તે ગુજરાત-પ્રાદિયાવાસના યાત્રાળુએને મારે આશ્ચ-  
ર્ય દના.

### B. VARDHAMAN

#### • SWISS-IMPORTERS •

Whole Sale Dealers For Watches, Plastic,  
Straps, Chains & Watch Materials,

[H.O. Bombay] Branch: 19, Amartolla Street

CALCUTTA

### ૯મી રોગો સિદ્ધ પ્રયોગ

૯મી રોગ ધણુ ફરીને અસાધ્ય નીવડે છે, પરંતુ  
મદદામાંની પ્રવાહીરૂપે મળેલા આ રાસાયણિક પ્રયોગ સિદ્ધ  
પદ ચુકો છે અને ધણુ દર્દીઓમાં સફળતા મળી છે જેથી  
જનતાના લાભાર્થે ફક્ત તેમાં થતું ખર્ચ લઈને જ એ  
બંધકર વ્યાધિમાંથી દહીને બચાવવાનું પ્રયત્ન છે.

એક મંડળ (અડવાડીસ દિવસ)ના આ પ્રયોગ છે.  
રોગ રોગ દિવસના ચણુ દર્દી હપથાદી કરવામાં આવે  
છે. રોગ દિવસનો દવાનો ચાલુ વીસ રૂપિયા દવાન ખર્ચ  
સાથે, પેના મનોચોડરથી અપાડથી મોડુતવા હપ્તો:  
વેધસાજ દેમશંકર બ્યાસ, કાર્યકર્તા, પ્રામસીવા  
મંથ, સ્થા. મોટા દર્દીસરા (મોટી સ્ટેટ પ્રાદિયાવાસ)

### ‘જીવન-પ્રકાશ’ના આહવાને

યહુ વર્ષે જેઓ મદક દર્શીએ વર્ષ પૂર્ણ થતાં  
પહેલાં લેખાસર જેઓ પોતલું નવા વર્ષનું જવાજમ  
મોકલી આપશે તેમનો એક રૂપિયા એ.કે. લેખામાં  
આપશે આપનું નવા વર્ષનું જવાજમ વહેલું મોકલી

● આ લાભ જરૂર ઉઠાવો. ●

### કુન્નદ અવસાન

આપણા બંધુમંડળના સભ્ય બાઈ સુરેન્દ્ર  
પરીખના પિતા અને ધોદાજીની દિંકુ-મુરલીમ જન-  
તાના સાચા સેવક અને આગેવાન શેઠ રેવાશંકરબાઈ  
વનેચંદ પારેખનું શોકજનક અવસાન થયું છે.  
પ્રમ-દિનનાં તેમણે અનેક સેવાકાર્યો કરેલાં, દિંકુ-  
મુરલીમ એકતાના તેઓ દિમાયતી દતાં એમના  
માનમાં મંમમાં દુઃખનાં પડેલી અને શોકસકા યોગ-  
યેલી સ્વગરથના આમાને પરમાત્મા શાંતિ આપે.

### કેચીનમાં

જોગાપામ રોશનરી, પરકુમરી તથા ફેંગિકો,  
આસાદિકો, પખવાડિકો અને માસિકો (અંગ્રેજી,  
હિંદી તથા ગુજરાતી) ખરીદવાનું એક જ મથક  
દારકાદાસ એન્ડ બ્રધર્સ, ન્યુ ફોર્ટ, કેચીન

### મફત! કુન્નદ માસિક! મફત!

જે વેપારી સમાજ માટે માસિક વર્તારિ, લાભ્ય  
તેમ જ સામાજિક મનોચી લેખેલો સ્થાપના પોરો છે.  
પંચ પ્રાદેશના લવાજમના વીસ રૂપિયા એક સાથે મોકલ-  
વાને વાર માસ કુપી કુન્નદ માસિક મફત! લખેલો  
‘કુન્નદ’ કાર્યાલય, સુનાર ચાક, યશદા વાયા-વીસા

### પુરા-ખખર

દરસ-મસા તથા આમજના નિરાશ થયેલા દર્દીઓ  
મટે ફક્ત આઠ દિવસમાં વગર મોપરોને બદલીથી  
મદદવામાં આવે છે. આમરી એક જ મુલાકાત આપને  
જરૂર સંતોષ આપશે. મનો ચા દિક્રિટા બોટ લખેલો  
આરતર સખાસાન રવડશાઈ, જેન પાશાળા  
મુ. ઝીંજવાડા, વાયા-આરોશા

## નોબી ભેટ છે

સરકારી શાળાઓમાં પચીસ વર્ષ કામ કરી સારા અનુભવ-પ્રાપ્ત કરનાર સિનિયર ટ્રેનિંગ શિક્ષકને ફોર્મ સારી શાળામાં સુખ્ય શિક્ષકની નોકરી ભેટ છે. પાકિસ્તાનને કસ્ટો લેવી થયેલ. પકિસ્તાનમાં એમને આશુ-નોબરી છાત્રી પડી છે. પત્રમાવકાર મહે—શ્રી. ઉમીઆમકર દેસાણા દ્વારા, સુદ સાસર. વાયા—પાટણ (ક. મુ.)

## શ્રી હિન્દુ-પુસ્તકાલય. નેતપુર ન અપાત

દસ વર્ષની લાયબ્રેરીની કારકીર્દિમાં લાયબ્રેરીએ ઘણા તરફકા-કાયા ભેટ નાખ્યા છે. ૧૯૪૩માં અમુક કેસાહી વિદ્યાર્થી અને સુખ્ય કાર્યકરોના પ્રયાસથી તરફકા આંતરી આ લાયબ્રેરીએ યુનિવર્સન પ્રાપ્ત કર્યું. નેતપુરની પ્રવના સહકાર વિના પાનુ કેસાહી કાર્યકરોના હાથમાં લાયબ્રેરીનું મરજ સંચાલન થતું.

આર.વર્ણના ગાળા બાદ વિદ્યાર્થીઓ અને સુવર્ણના મુખ્યારી ૧૯૪૭ નવા પ્રકાશિત પુસ્તકોનો પાપો પોતા છે.

માસિક અને દિનિકામાં પણ દિન પ્રતિદિન વધારો થતો નથી છે. અહીં રચમી જુને 'શ્રી હિન્દુ-પુસ્તકાલયના લાભાર્થી' 'શ્રી હિન્દુ-પુસ્તક મંડળ' તરફથી એક નાટક 'પચિત્રી' ભજવવામાં આવ્યું. નેતપુરનું વિદ્યાર્થીસંઘ અને સુખ્ય મંડળ મહેર જીવને કપરાંત પુસ્તકાલયને પણ ખૂબ જ મદદ આપી છે. નેતપુરની તનના વિદ્યાર્થીઓ અને સુવર્ણના કાર્યને પીછાપીએ, આપે છે તે કરતાં વધારે મદદ અને સહાય સહકાર આપશે એવી અર્થ આશા રાખીએ.

સહકાર આપનાર પ્રત્યેક યાદગર અને ઉપદેશક સંસ્થાના કેસાહી ભાઈઓને કદરવુ આપનાર માન્યો છે.

વ્યવસ્થાપક, શ્રી હિન્દુ-પુસ્તકાલય, નેતપુર [ કા. ]

## ● રિકીટ-સંપ્રદાના જોખીનો ●

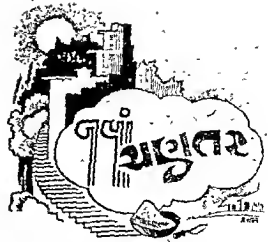
દયાલની વપરાયેલી રિકીટ, લેખક વીનીટસ, કે-એમોરિસીસ, વીદરી રેગમસ, એકરેજ ન મહિ કબેજ એવ. એમ. ભૂમી, મધુસૂત્ર એન્ડ કમ્પન્સ ઉપસેટા (કા. )

આનંદ અને જ્ઞાન આપનારે ખાત-ખાતિ

“અમર ખાત-પ્રકાશ”

પ્રગટ થશે [ સંપાદક— ] વાર્ષિક લેખકના દેશમાં-પુસ્તકનાં તા ૧-૧-૪૮ હર્ષદ પટેલ [ શ્રી. ૩-સિ. ૧૦ ] સંખ્યા: ૧

‘અમર ખાત પ્રકાશ’ મોહર, વિવરણપુરા, બજા



## શિશુવિદાર અને આનંદ મંગળ મંડળ

જાવનગરની ખાસીને એક કાંઠે આવેલ રાજધાની વકશીયના કામદાર ભાઈઓનું છેલ્લું ખાલીસ વરસથી એક નાનકડું સેવાભાવી મંડળ ચાલે છે. તેનું નામ છે ‘આનંદ મંગળ મંડળ.’ નામ કપરાંતી જ તેના કુદરત રખત ઘાય છે કે, નુસરા મહે મનુદરી ક્યાં પછી જીવનનો આનંદ મેળવવાનું મંડળ. પણ તે આનંદ એવો છે કે જેમાંથી પોતાનું અને બીજાનું પણ મંગળ થાય.

આ મંડળના સભ્યોએ પોતાના કારખાનાના પ્રમં કપરાંત લોકસેવાનું કામ પાનુ ધીમે પછી છતાં પાયાંન રીતે હીક નિકાસનું છે. આટલાં વર્ષોની મહેનતના ફળ કપે જાણનારમાં સંપૂર્ણ સાધનોવાળું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ આપ વરસથી શિશુવિદાર નામનું કોઈકાંથ ચાલે છે. ક.પર નામના મનુદર લતામાં મનુદર જાણતી સામાજિક સુધારણા શાળા મંડળ સાથે બનર-અધ્યાપનાશાળા નામનું કિડોંગલ તથા નૂતન રીક્ષાનું દરિયે એક મનુદર બાળમદિર ચાલે છે. વકશીના મનુદર લતામાં, દક્ષિણામુર્તિ, જી. વિદ્યાપીડ સાંતિનિકેતન તથા જમીનીમાં બાળ-શિક્ષણનો અભ્યાસ કરી આવેલા શ્રી. પ્રેમશંકર ન. બક્ષી અતદેખેનું નીચે છેલ્લ વરસથી નવજીવન મનુદર બાળમદિર ચાલે છે. ઉમણ જ કારખાનાના મંડળદાર સાહકારી હાલ રાજ કર્યું કે અધ્યાપી સરતા હરે કરમપરામની તમામ વરસો સોં મળી રહે. આવા કામથી સેવાના કામ કપરાંત સીમવલ્લીજ વર્ગો-બાળક મેલનો, માળાપોના સંસ્કાર વર્ગો, પ્રવાસો અન્યમંડળોએ વકરે જનકિસર શિક્ષણની દાંત્રએ થવાં છે-તેના છેલ્લા વરસના દિસાએનો અર્થવાલ ભેટો જાણ છે કે મંડળની પ્રતિનિયો વચાવવા આર્થિક પ્રશ્નો હેકે સમાજસુધારણા અંગેનાં ખાસ નાટકો કરીને અને સહેર પ્રસંગોપાત અરીગાત હોય તેવાઓને ત્યાં બેન્ટ વગાડવા મનુદરી કરીને સ્વમાનમરી રીતે હીક રકમ મેળવી છે. જે તમામ સંસ્થાઓએ ધરો લેવા જેવો છે. ઉપરાંત મંડળ કેટલીએ સામાને તેઓની પ્રતિનિધી હવા મહે કેવાએ જીવરોએ આર્થિક સહાય પણ કરી છે.

## મોહનદાસ અને મહામંદઅલી !

મારો મોટામાં મોટો સપૂત પૂજ્ય છે.  
મારો મોટામાં મોટો કપૂત પણ પૂજ્ય છે.  
મારા મોટામાં મોટો સુપૂતને આજે જોજો લોકો અત્યંત છે.  
મારો મોટામાં મોટો કપૂતને આજે વધુમાં વધુ અત્યંતથીયે છે.

એકતુ નામ મોહનદાસ ને બીજાતુ નામ મહામંદઅલી

### કારણ કે..!

- હું શુભાચ છે, કારણ કે મારે કાંટા છે.
- હું સૌંદર્ય છું, કારણ કે મારામાં મદ છે.
- હું વિદ્વાન છું, કારણ કે મારામાં અભિમાન છે.
- હું કવિ છું, કારણ કે મારામાં શેક્ષણ છે.
- હું નેતા છું, કારણ કે માનું આરિય, વિધિય છે.

### અર્પાચોન સ્ત્રી

માનું નામ અર્પાચીન સ્ત્રી. લાઈ, બાપ અને પતિ સિવાયના સવં પુરૂષો મારા મિત્રો થઈ શકે છે. મારો એક પગ સિનેમાગૃહમાં છે અને બીજોને વિલાસ-ખંડમાં છે. પુરુષ એ મારે મન વિલાસનું રમકડું છે. પુરુષ મને ભોળવેલો નથી, પણ હું પુરુષને ભોળવું છું. હું સીતા નથી, પણ દ્રૌપદી થવું મને ગમે ખરું. એનો રુઆબ મારે જોઈએ ને કે એની પાંચ પતિ-સંખ્યાની મર્યાદામાં હું મારી જ્વલતે બધાવા દેવા માગતી નથી.

### એતું નામ આત્મા

‘મને નયોધ વૃક્ષનું એક ફળ લઈ આવ.’  
‘આ રહ્યું, ગુરૂદેવ’  
‘તેના કટકા કટકા’  
‘કટકા કપો.’  
‘એમાં દવે શું દેખાય છે?’  
‘બી-અસંખ્ય બી.’  
‘એમાંથી એક બી લાગી નાખ.’  
‘લાગી નાખ્યું.’  
‘દવે શું દેખાય છે?’  
‘કાંઈ નહીં.’  
‘વસ, જે વૃ દેખતો નથી તે જ તરતનું આ નયોધ વૃક્ષ બનેલું છે! એ સુદૃઢ તરતમાં જ જગત આપું’ સમાપ્ત. એ જ સત્ય છે. એ જ આત્મા છે. (હરિદાસ ઉપનિષદ)

## વિધિની અતર્જિત એકતા

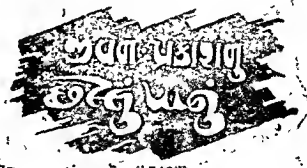
આધુનિક વિજ્ઞાન જગત પાછળ રહેલા એક ચક્ષુ મેરવને પકડવા મથી રહ્યું છે. એ સંશોધન ને સફળ થશે તો હમણે વર્ષો પહેલાં કારતીય તરંગને એ જ અંતઃપ્રત્યા બેઠું તે વૈત નિક રીતે સિદ્ધ થયેલું ગણાશે. પૂર્વમાં વહેમ અને અધઃશ્રદ્ધા સારી પેઠે છે. જે રોગચાળામાં ગંદગીને આપણે કારણક્રમ ગણીએ તેમાં એમને પ્રભુતો હાથ દેખાય છે, તે છતાં દિંદમાં અનેક વિચારપ્રવાહો, ચક્રી ઉતરતી ભૂમિમાના ધર્મ-વિચારોને સ્થાન મળ્યું હતું. અજ્ઞાન છતાં જે શ્રદ્ધાથી લોકો મારે એક ધર્મવિચાર હતો; બીજી બાજુએ સંસ્કૃત વિચારશીલ વર્ગ મારે. જુદા ધર્મવિચારો હતા. આ બીજા પ્રકારના ધર્મવિચારોમાં વિધિની અતર્જિત એકતા એ મુખ્ય હતી. એના કારણેનું સંશોધન પશ્ચિમ દહી દવે કરી રહ્યું છે.

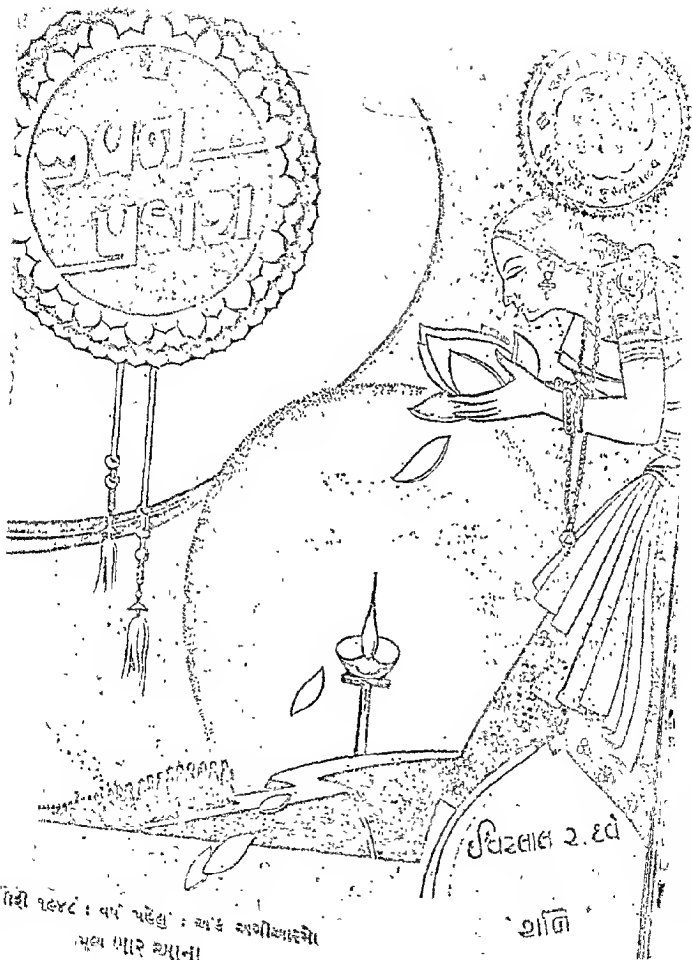
(પાલ ચન્દન)

### જાતા અને જોય બંને એક જ છે

જાતા અને જોય વચ્ચે સંબંધ છે જ. નહિ તો જાતા એ જેમને જાણી શકે નહીં, એનો એને ખ્યાલ પણ હોય નહીં અને એક કદમ આગે; એ જુદા પ્રકારની વસ્તુઓ વચ્ચે સંબંધ સંભવી શકતો નથી. સંબંધનો અર્થ જ એકતા, કારણ કે એ તદ્દન જુદી વસ્તુઓ વચ્ચે સંબંધ હોઈ શકે નહીં, એટલે જાતા તેમને જાણી છે તેનો અર્થ જ એ કે એ જાને વચ્ચે વાસ્તવિક તત્વગત એકતા રહી છે. ને એ જાને તદ્દન જુદા હોત તે યત્ન શક્ય ન બનત; તે યત્ન જેમને ન જાણત; જેવી રીતે ફરરને સાકરના સ્વાદની ખુશ્બૂદ નથી હોતી તેમ..

(યે ગવાસિક)

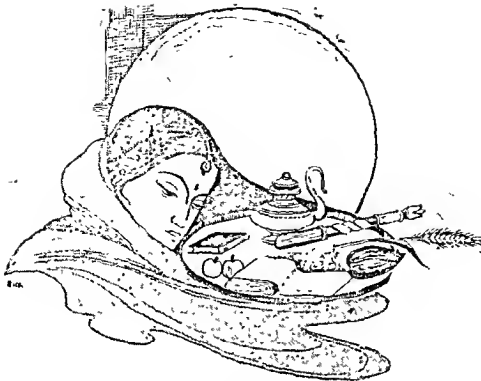




ઉપરલાલ ૨.૬૦

શાંતિ

તિથી ૧૯૪૮ : વર્ષ 'પહેલું' : ચાંદ અગીયારમો  
મુલ્ય ૫૫૨ અપાના



### ‘જીવન-પ્રકાશ’ના આદકોને

આપણા માસિકને ચાલુ વર્ષનો આ અગિયારમો અંક આપના હાથમાં મૂકતાં અમને આનંદ થાય છે. હવે એક અંક પછી ચાલુ વર્ષ પૂરું થશે. અનેક મુશ્કેલીઓ અને વિપત્તિઓ વચ્ચે પણ ‘જીવન-પ્રકાશ’ આપ સૌના પ્રેમપૂર્ણ સહકાર વડે પોતાના નિશ્ચિત ધ્યેય તરફ આગેફૂલ કરી રહ્યું છે. આપનો સહકાર એ જ એનું બળ છે. નવા વર્ષે પણ આપનો એવો ને એવો સહકાર ચાલુ રહેશે એવો અમને વિશ્વાસ છે. જેઓ એકિસ ૧૯૪૭થી આદક થયા છે તેમનું ક્ષમાસ્ત્રમ હવે પછી માર્ચ ૧૯૪૮ની પહેલી તારીખે પ્રગટ થનાર અંક પછી ખસાસ થશે. એવા આદકોના અંક પર વીછાગેસા સરનામાવાળા રેપર ઉપરના એમના આદક નંબર ફરતું કુટાણું કાઢવામાં આવેલ હશે. કૃપા કરી આ ‘જીવન-પ્રકાશ’ રેપર તપાસી લેશે. જેમનું લવાન્ત્રમ આ રીતે પૂરું થતું હોય અને નવા વર્ષે જેઓ ચાલુ રહેવા હિચ્છતા હોય એવા આદક-સંખ્યાએ વાર્ષિક રૂ. ૧૦ ને બદલે રૂ. ૯ મોકલવા અને સામાન્ય આદકોએ રૂ. ૬ ને બદલે રૂ. ૮ મોકલવા. ફેબ્રુઆરી માસમાં પોતાનું લવાન્ત્રમ મોકલી આપનાર જૂના આદકોને સ્પષ્ટતા લાભ મળશે [પરદેશના આદક-સંખ્યા રૂ. ૧૫ ને બદલે રૂ. ૧૪ અને સામાન્ય આદકો રૂ. ૧૪ ને બદલે રૂ. ૧૩ મોકલવા] નવા વર્ષનો પ્રથમ અંક વર્ષાંક તરીકે કળાસર બનાવવાનું વિચાર્યું છે. જેમનું લવાન્ત્રમ પૂરું થતું હોય તે આ રીતે ફેબ્રુઆરી માસની આખર સુધીમાં પોતાનું નવા વર્ષનું લવાન્ત્રમ વેળાસર મોકલી આપનો એક રૂપિંગ બચાવશે અને કાપોલપતી વ્યવસ્થા સરલ બનાવશે એવી આશા છે. મ.ઓ.ના દૂધનમાં પૂરું ચડનામું ને મા. નં. જણાવતાં.



**જીવન-પ્રકાશ** કાર્યાલય, રાણપુર  
(તા.કે. ૬૬ ૪૪)

આ માસિક રવામય મુદ્રણાવલ, રાણપુરમાં શ્રી લક્ષ્મીનાથ પુસ્તકાલય અધીને છાપ્યું અને જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય માટે શ્રી મોહનલાલ યદેજી દ્વારા નિર્મીત થયેલું.

મૂડીના સાગર પર કુનેહલું જહાજ તરે છે:

સુરુવારના શઠ ખોલી નાખ્યા છે:

લાંબી સફરે જવા,

અધીરો થઈને નાવિક, કેળી પ્રતીક્ષા કરે છે ?

ફૂંક માર્યો જહાજ ચાલશે કે ?

જાહેરાતના પ્રચંડ પવનની જરૂર છે, નાવિક !




જાપના ધંધાને વિકસાવવા નવી નોખા  
હમતની અસરકારક જાહેરાત કરવા સખો-

**લીલી પપ્લીસીટી**

૩૧, લુહમ રોડ, સુંબઈ ૭

# Freedom From Suffering



As one nears the shores of America, coming from across the Atlantic, one of the most inspiring sights is the Statue of Liberty. It not only serves as a cheering beacon to the mariner, but also symbolises the hopes of millions of downtrodden humanity who have left the Old World for the freedom of a new life in a new clime—freedom from want, from fear and from oppression.

Of all freedoms, however, the greatest is the freedom from disease. The healthiest—rich or poor—for want of this freedom are changed to sick and diseased whose lives become useless to themselves and to the world. Freedom from disease is therefore the greater freedom which everyone should strive for.



Cipla Laboratories are devoting their full time and attention to the production of high quality drugs and medicines for the relief of mankind, thus striving for Freedom from disease. In quality, efficacy and high standard of production of drugs and medicines Cipla is equal to the world's best. Scientific methods of production and constant research lead to perfection. This is the motto followed by Cipla.

**Cipla**  
REMEDIES

## EQUAL TO WORLD'S BEST





# જીવન-પ્રકાશ

તંત્રીનું સરનામું

લેખો, અવલોકન માટેનાં પ્રસ્તુતો,  
ખાસામાં પત્રો, સંપાદકીય સૂચ-  
નાઓ ઉપરિદિ ગોઠાવવા માટે તંત્રીનું  
સરનામું નેપાંથી લેવા કૃપા કરી:  
તંત્રી : 'જીવન-પ્રકાશ',  
કાપડિયા ગે-શન, રામનગર,  
સાબરમતી, (અમદાવાદ)

૨૫ પહેલું : અંક અગિયારમો : ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

સા મ શ્રી

ક્રમાંક :	વિભાગ :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧ 'જીવન-પ્રકાશ' પહેલું પાત્ર	...	...૪. મહાત્મા ગાંધીજીની શાદાલત	...શ્રી. દનેવાલાલ સુનશી	૮૨૧
૨ દર્શન	...	...વિધિની દૂરતા	...અલિલ જિજ્ઞાસ	૮૨૨
૩ કાવ્યકુલ	...	...અતિથિને	...શ્રી. જયન્ત પાઠક	૮૨૩
	...	...શું મહા સૌન્દર્ય સાપથી ?	...શ્રી. 'ભુવન'	૮૨૩
	...	...હે મન દેવરાજ !	...શ્રી. 'અનામી'	૮૨૩
૪ સમયના પ્રવાહમાં	...	...હું 'લેડ' છું	...શ્રી. કર્ત્તવ્યદાસ ખાલુક	૮૨૪
	...	...કાદું ન: રાહીખાતની મુલાખાત	...શ્રી. 'શનિ'	૮૨૪
	...	...કાદું ન: પાકિસ્તાનના કુરમન !	...શ્રી. 'શનિ'	૮૨૬
	...	...કાદું ન: કાશ્મીરનું સૌન્દર્ય	...શ્રી 'શનિ'	૮૩૧
૫ જય સૌરાષ્ટ્ર	...	...૧ સં-ચલ-જળની સોરઠી ત્રિપુદી	...શ્રી. 'સવ્યસાચી'	૮૩૨
૬ ચિંતન	...	...આશા વધુ કે બધી ?	...શ્રી. વિજયરાય વેદ્ય	૮૩૩
	...	...આનંદ અને શણગાર	...શ્રી. ચિત્રાબા બાવે	૮૩૫
૭ કલા અને કલાકાર	...	...પશ્ચિમ હિંદનું વાર્ષિક ચિત્ર-પ્રદર્શન	...શ્રી 'શનિ'	૮૩૭
૮ સંસ્મરણ વિભાગ	...	...૩ વાંધી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ	...દરબારશ્રી વ. જયસુરવાળા અને કપિલસાઈ ઠક્કર	૮૪૧
૯ હાસ્યની લોકર	...	...	...	૮૪૭
૧૦ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન	...	...પ્રવાહજી અને લોખા	...પંડિત રાહુલ સાંઈ-ચાંચન	૮૪૬
	...	...ભગવાન દાદર્મો ધાલે તો	... શ્રી જિજ્ઞાસુલાલ શેઠ	૮૪૭
૧૧ આ માસની નવલિકા	...	...આ કમળખત બાળકો !	...શ્રી "શા."	૮૪૪
	...	...ધીની બદલ	...શ્રી નિવાહચંદ્ર	૮૪૬
	...	...પગથાં	...શ્રી સુકુન્દ પી. શાહ	૮૬૨
૧૨ જીવનમાંથી જોડેલું	...	...૨૫રાત્રિ મુમતાઝ	...શ્રી 'શશિન્' ઝોઝા	૮૬૫
૧૩ સાહિત્ય અને ભાષા	...	...સી અને ભાષા	...શ્રી 'ધ'	૮૭૩

તંત્રી-વાહક

: તંત્રી :

: કલા-નિર્માણ :

: સંચાલક :

ઉપરલાલ ર. દવે એમ. એ.

'શનિ'

ગોહનલાલ ધ દવે

૧૨ વિજ્ઞાન વિભાગ	...વિજ્ઞાનની વાતો-૧	...શ્રી મુખ્યમંદિર, પાંદેખ	૮૭૭
૧૫ મધુરું અંધ	...મધ્યમ વર્ગની ત્રિશંકુ દશા	...શ્રી. ખાંડેકર	૮૭૮
	...પદ્ય ત્રિશંકુ માનવ	...શ્રી જયંતી કલાશ	૮૭૯
	...દક્ષ-સંસ્કારોમાં નવું તંત્ર	...શ્રી. ચન્દ્રવદન મહેતા	૮૮૦
	...વહી ગયેલી પળ	...શ્રી. પુમ્મરેડુ	૮૮૭
	...સાહાર સ્વીકાર	...	૮૮૦
૧૬ દંપતી-જીવન	...વિવાહિત આત્મદ	...શ્રી. કપિલ કોટડીઆ	૮૮૨
૧૭ ગુજરાતનાં બંગાળીમાં	...વિજ્ઞાપન વિભાગ	...	૮૮૮
૧૮ આપણા મંદળના સમાચાર	...	...	૮૯૦
૧૯ નવાં ચણતર	...શ્રી વાળદ યુવક પ્રગતિ મંડળ	...	૮૯૨
૨૦ હસ્તરેખા-શાસ્ત્ર	...આંખણીઓ	...શ્રી. વૃંદાવન શાહ	૮૯૩
૨૧ 'જીવન-પ્રકાશ'નું 'દુ' છેલ્લું પાનું	...અદ્યુત બાલિકા	...	૮૯૫
૨૨ ચોથું ટાઇટલ	...મૂળવાદના આદર્શિયા	...સુનિશ્રી સંતબાંસજી	

.....એ ઉપરાંત અવતર વેરાયેલ પ્રકીર્ણ વિંતન-કલ્પિકાઓ, દૃશ્યકાઓ, રસિક અને કૃપયોગી ઢગીકતો.....'

કે

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ સાહ્યરવયો અને સાહિત્યકારોના સંપાદકીય સહાયકાર મંડળના મ.ગંદશાનનો લાભ મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય 'જીવન-પ્રકાશ'ને પ્રાપ્ત થયું છે.

'જીવન-પ્રકાશ'નો આવતો અંક સ્વ. મહાત્મા ગાંધીજી સ્મરકે અંક તરીકે માર્ચની પહેલી તારીખે પ્રકટ થશે.

### લેખકોને

- 'જીવન-પ્રકાશ'નાં પદિત્ય-સાહિત્યમાં દર્શાવેલા વિભાગોમાંથી કોઇ પણ વિભાગ માટે દુનિયા મોકલવી.
- આમાંથી અંક મરેનું લખાણ દર મહિનાની ૭મી તારીખ પહેલાં મોકલવું; એ કે લેખ કયા અંકમાં છપાશે તેનો આધાર પ્રત્યેક અંકમાં દેવા ને કથ વિભાગો આપવાના છે તેમજ એ વિભાગોમાં દેવા ને કથ લેખો આપવાના છે તેની વિચારણા પર પણ રહે છે.
- 'જીવન-પ્રકાશ'નાં 'લેખક-મંદળ'ના સભ્યોને ધોરણ મુજબ અંક સાથે લેખની ચોક્ક-પ્રિન્ટસ મોકલી આપવામાં આવશે.
- માસિક કે અનુવાદિત લેખોની સર્વ પ્રકારની જવાબદારી લેખકની પોતાની રહેશે; લેખને અપરચ કરવાના દક્ષ લેખકના પોતાના રહેશે.
- લેખનો સ્વીકાર-અસ્વીકાર જાહેર થયા પછી લેખ પરત કરવા માટે આપણક ટપાલ-ટિકિટો બીજી.
- પત્રવ્યવસ્થામાં કવચિત્ વિતંબ થાય તો તે હમય લેખકે.

-તંત્રી : 'જીવન-પ્રકાશ'

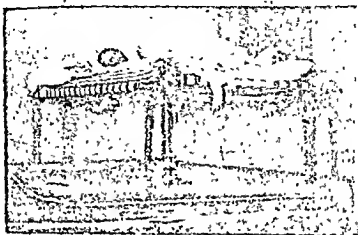
### પ્રાહકોને

© 'જીવન-પ્રકાશ'નું લવાજમ ©

દેશમાં : પરદેશમાં  
સામાન્ય માહક માટે વાર્ષિક રૂ. ૯ રૂ. ૧૪  
'જીવન-પ્રકાશ' બંધુ મંડળના.  
સભ્ય માટે વાર્ષિક રૂ. ૭ રૂ. ૧૨  
લવાજમ ઉપરાંત 'જીવન-પ્રકાશ' બંધુ મંડળના સભ્યો  
[ તે દેશમાં હોય કે પરદેશમાં ] વાર્ષિક રૂ. ૩ સભ્ય  
શીના આપવાના રહે છે. આ રીતે કુલ રૂ. ૧૦ [ પરદેશ  
માટે રૂ. ૧૫ ] બરવાથી એમને રૂ. ૧૦ના ના ફી પાસ  
અપાય છે જેનો ઉપયોગ કરીને તેઓ માસિકમાં જગ્યા  
રેઠી રાકે છે. આ ઉપરાંત આ માસિકના યાદગર, વિશાલ  
અને યુનિવર્સિટી માટે મત આપવાનો તેમને અધિકાર  
મળે છે અને બીજી પણ અનેકવિધ સમગ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે.  
દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે.  
આમાંથી ચૂકવવા માટે કાપવામાં આવેલા નથી.  
આ નથી દળના માસિકમાં સદાકારી ધોરણે  
આજી બચત જાહેરખતાર કરવા માટે યોગ્યતા મનાવેલો  
જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય રાણપુર : (કાલિ. B. S. Ry.)  
: મુળક સાખા :  
જવા દેવરી બિહારી નં. ૩, ત્રીજી માળે, રામજી રોડ  
દાદર (બી. બી.)

ભારતીય સંસ્કૃતિના અમર જ્યોતિર્ધર પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીની શહાદત

વળે પહેલાં આર્થ-  
વર્તના કિનારે એક  
અતિથિ ઉતર્યો.  
એના પગ ઉપાડા  
હતા. એનું ઘેલિયું  
નહોતું અને દેડકું હતું.  
આ માનવીમાં મૂલ્યોને  
અવનવાં મૂલ્યો આપ-  
વાની અગ્રાધ શક્તિ  
હતી. એની ઈજા-  
શક્તિમાં અગમતા



હતી. એ મતભેદમાં માનવો નહિ.  
જે જે માનવો તે સત્ય. પપગમપરની  
અદ્ભુત આત્મશ્રદ્ધા તેનામાં હતી...  
અર્ચાગીત દર્શિયિતી માફક એ કા-  
કામાંથી જંગ્ગ બનાવવા મથતો હતો  
આપણી કાયરતા, રિસાજત, વિઠ-  
સ્તના અને ધર્મોધનાને તપવી  
તપાવીને એ સત્ય મદ બનાવતો હતો.

આ મંદાપુરુષ હતો મેહવાસ  
ગાંધી.

એ વર્તમાનના નહોતો:—એ  
આર્થવર્તના ભૂત વર્તમાન અને  
ભારિના પ્રતિનિધિ હાજર. જેમ  
સર્વરિજોયા પ્રતાપ મત પ્રકટે છે  
તેમ એની પ્રેરણા વડે આ દેશનું  
ગૌરવ ઉદ્ધારવું. આ મટે? જે  
આઠેઈને લીધે આ ભૂમિ ખંડ ખરે  
ને યુગે યુગે અતુલ ને સમર જા  
છે તે એનામાં દેખવું મટે. મૂર્તિ-  
આન મહાવન સતીઆ એ મહામાની

ન્યુ ગિલ્ડીમાં તા. ૩૦ મી  
ભંચુઆરીની એ કાળપુષ્પી  
સાંજ નગતી હતી. કોમી એક-  
તણી સાધના મટે સર્વરવ  
સમર્થવાને કૃતનિધયી બનેલા  
પૂ. મહાત્મા ગાંધીજી નિયમ  
મુજબ પ્રાર્થના-સભામાં શોભ  
ધીમી ગીતએ આવી રહ્યા હતા.  
છએક શીટ દૂર ઉભેલા એક  
પામલ મુખને પીરતોત ઉઠાવી  
અને એમના પર એક પછી  
એક ચાર ગોળી છાંટી. મહા-  
ત્માજીનો દેહ ધરણી પર ટળી  
પડ્યો. અચાનક ભીજળી પડી  
હોય તેમ સૌ માનવીઓ ચમકી  
ઉઠ્યા. એ કંચારાને પકડી  
લીધે એનું નામ નાણુરામ  
ગોહરસે. પૂનામાંથી નીકળતા  
‘દિલ રાપ્ટ’ પત્રને એ વત્રી.  
૩૫ મિનિટ બાદ એમણે આ  
નશ્વર જગતનો ત્યાગ કર્યો.  
પોતાને મારનારને પરમાત્મા  
માફ કરે અને તેને સદ્બુદ્ધિ  
આપે એ જ સંવતના છેલ્લા  
રાખ્ટો હોયને!

માનવભવના મુક્તિ-યજ્ઞમાં  
એક વધુ આદુતિ અપાર્થ.  
જન્મે એક મહાન નિમૂતિ  
શુભાવી. ગરીબ કિંદ વધુ  
ગરીબ જન્મું.

માનવતા એની  
નહોતી, આ જમા-  
નાની નહોતી, કેઈ  
એક જમાનાની  
નહોતી; આર્થ-  
વર્તની મહત્તાના  
જાણી એમાંથી  
તણખા કરતા...  
અર્થસંસ્કૃતિ એ-  
નામાં પુષ્પિત થયેલી  
જન્મવાલી. એ જ

મહામાના પ્રતાપ અને પ્રેરકતાનું  
મૂળ હતું.

યજ્ઞ વિના સર્જન નથી, યજ્ઞ  
વિના સૃષ્ટિ રક્તી નથી બત્રીસ લક્ષણો.  
હોમય નહિ તે પૃથ્વી નવપલ્લવિત  
યાય નહિ. ધન હોયે તે યજ્ઞ કરે;  
સમય ને શક્તિ હોમ તે પણ યજ્ઞ  
કરે; જે સર્વરવ હોમે તે સૃષ્ટિ—  
પ્તપુરુષ.

ઈતિહાસની ઉપાયી માંડીને,  
વસિષ્ઠ ને ત્રિશ્મિત્રથી માંડીને  
મોહનદાસ ગાંધી સુધી યજ્ઞપુરુષોની  
પરંપરા જન્મભવની પુરાણી વેદિ  
પર હોમાર્થ છે. એક એક હતો  
ખત્રીસ લક્ષણો એકએક યજ્ઞની  
જ્ઞાણમાં અંખેલાવું, ખુલું જગાવી  
દીધું; આર્થવર્ત સર્જ્યું અને સાંસ્કૃયું.

આ હૃત્તમાઓના બનેલો વિરાટ  
યજ્ઞપુરુષ એ જ આર્થવર્તના આત્મા.  
આ આત્માનાં દર્શન જ્યાં સુધી  
મહાત્મા ગાંધીમાં થયો ત્યાં સુધી  
હિંદવાસીઓના હૃદયમાં તે એક ચક્ર  
રાખ્યું કરશે.

[ શ્રી. કનેયાલાલ મુનશી : ઘોડા ફેરફાર સાથે ]

# વિધિની કૂરતા

છલકાની સમૃદ્ધિ અને યૌવનશ્રીનું વૈકલ્પ

વિશાળ નગરીના એ રાજમાર્ગ પર એક શ્રેષ્ઠી ઊભો હતો. રાહચારીઓ તરફ એના હાથ લંબાયેલા હતા. એના હાથમાં અનેક પ્રકારનાં મુલ્યવાન રત્નો ચોળી રવાં હતાં. રાહચારીઓને કુદ્દેશીને એ શ્રેષ્ઠી પોષારતો હતો. “કેઈ મારા પર દયા કરે અને મારી પાસેથી કાંઈક લેશે. હાથરને નામે, મારી પાસેથી કેઈક લઈને મને આશ્વાસન આપો.”

રાહચારીઓ એના તરફ એકાદ બિડતી નજર નાખીને ચાલ્યા જતા હતા. એના હાથમાંનાં રત્નોને કેઈ રૂપરંગુ જે નહોતું.

એ શ્રેષ્ઠી પિયારતો હતો : ‘આવી નિરર્થક સમૃદ્ધિના સ્વપ્નથી થવા ક’તાં હું હાથ લંબાવનારો કે.મું. જિખરી હોત-પછી ભલે એ કંપતા હાથની વાચનાઓ ફેગટ જતી હોત-પણ આવી સમૃદ્ધ બક્ષીસો આપનારનો હાથ, લેનારને, અમાને પાછો વળે એ એક અસંભવ વેના છે !’

(૨)

ગિરિમાળા અને રણ—પ્રદેશની વચ્ચે રથમી તંબુઓ નંખાઇ ગયા હતા. એક ઉદાર રાજવીએ ત્યાં મુકામ કર્યો હતો. રખાતા પ્રવાસીઓ અને અભણા મુસાફરોને અહીં ખેંચી લાવવા માટે તેણે સેરકોને અમિ જલાવવાનું ફરમાન કર્યું હતું. ‘કેઈ અભિયંત્રે તેડી લાવવા માટે રસ્તાઓ પર સેવકો ગોઠવેલ ગયા હતા. પરંતુ રતાઓ અને રણ-મ ગેં સ્ત્રા હતા. કેઈ આવડું ન હતું, કેઈ જલું ન હતું.

એ રાજવી વિગાસતો હતો : ‘અના કરતાં તો હું પોને ખેરાક અને આશ્રય શોધતો જિખરી હોત ! એક જોખરી લાકડી અને ઠોંકરાનું રાગપાતર-એટલી જ મિશ્કતાયો કેઈ યાચક હું હોત ! તો મારે મારા સરખા મિત્રો હોત, મારા સરખા યાચક શાવરો હોત, અને એમની સ.ધે ખેરીને મારી મિશ્ક, મારી સંવેદનાઓ અને મારાં સ્વપ્નોના એમને હું સદમોકતા બનાવતો હોત !’

(૩)

મુદારાજની એ લાડખી પુત્રી, સૌંદર્યની એ મુનિ, યૌવનની એ પ્રતિમા શેષમાંથી બીમી થઇ. જાણે કેઈ અપ્રેરણા પૃથ્વી પર ઊતરી આવી. એણે રથમી વાંકો પરિધાન કર્યાં. મોતી અને માણેક એમાં જગદગી રવાં. એણે મોળે રાજ્યાર સજ્જા. એની અસક લોગાં અત્રોક્તિ સ્વપ્નો મહેજી. અને પછી એ રાજમાસાંદમાંથી હઠાનમાં આવી. ત્યાં એણે પ્રેમને શોધ્યો. પ્રજ્ઞથી પાછળ શક્તિ મળ્યાં, પણ એ માંધાતાની પુત્રીને ચંદનાર, એવ ! મોટાં રાજ્યમાં, કે.મ ન હતો યૌવન હતું. સૌંદર્ય હતું, વેશર હતો, જિજર હતું પણ એનો પ્રેમી, ભોક્તા, રસોધર નહોતો.

એ રાજકુમારીનું લલ્પ પોષારતું હતું : ‘આના કરતાં હું એક ખેટૂત હતો હોત ! —તો દિવસભર વાડીમાં કામ કરીને સાંજે ઘેર પાછી વળત ત્યારે મારા પમ પર ધૂમના ધર જામ્યા હોત અને વલ્લોમાં પુષ્પોની સૌરભ જતી હોત. અને રાત્રિ આવી પડેલ્યન ત્યારે, રાત્રિના દેવતા પૃથ્વી પર ઊતરત ત્યારે, મારી રાહ જોતા મારા પ્રેમીને મળવા હું કેટલી હલસુકતાથી ગુમ રીતે અભિસરજ કરતી હોત !’

[અવસાન પૃ. ૮૮૭]

## અતિથિને

હર સુદરના સારાણી તારા  
કર કંકણના સર,  
આશાનાં મોહક પિચે પુલાવી  
મનનો નાચે મયૂર.

ઓ દરવાસી, હું ચિરપ્યાસી  
નિત્ય નિહાળું વાટ  
અંતરને ઇશ્વરના સરોવર  
શૂન્ય પડ્યા સો ઘાટ.

આવ રે આવ ઓ પ્રાણઅતિથિ  
આવ મુખી અણસાર,  
આસિંગને દર મુક્ત ઉપાડી  
જીવન કારાગાર.

અર્પિત પાઠક

## શુ' મહાસૌન્દર્ય શાપથી ?

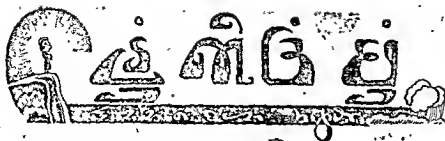
અનિલે હોરતાં નિત્યે મહાલતાં શાં વને વને !  
કુમળાં કુસુમો રૂઝાં, ફર ફરતે અહા પડે !  
ફૂલતાં શીલકાં ગીતો ફૂલે ફૂલ ગમ્ભીરને,  
રાયતાં વન—રાગિનાં નાચી નાચી ફૂદી ફૂદી—  
ખેલતાં પ્રકૃતિખેલે પંખી પ્યારાં નવાં નવાં;  
પૂરવાં પીંગરે તેને ! ફર ફરતે જ તે બને !—  
પનેતાં પગલાં હાવાં પૌવનાખર પાડતી  
ત્યાગી કૌમાર્ય ને કન્યા લેતી લહાવો યુવાનીનો,  
સાળુ સંકેરીને આઝા નેમણે નેન ન્યાગતી,  
વેરતી સ્મિત આછેરાં આનંદ હાંચ હાંચતી—  
મૂળી સાં દહા નેત્રાથી દિવ્ય સંદેશ પાઠવે :  
“પૌવને પાડવાં પાદ ચલાવવા વિશ્વતંત્રને !” ૧૨  
હું રાતાં ને વીખાતાં રે ! બોળાં નિર્દોષ બાળુડાં;  
વીલાતાં શુ' મહાવિશ્વે મહા સૌન્દર્ય શાપથી ! ૧૪

‘સુમન’

## હે મન દેવરાજ !

પાંખો પડી ગૈ નભસત કેરી,  
અંધાર આ કનકલકુણ્યુ, રમ્ય  
ભરે દિશા, વૈશ્વ શકે ગળે છે,  
મૃત્યુ ગળે જીવનને તથેય,  
ઘાવા પૃથિવી ખિચ અંતરિક્ષ—  
અંધારના લોહ શું ઉછળે છે !  
થંભી જતી શે' તપ્તી મેધમાલા ?  
નિશા છલે, વા નહિ, રિયર મેધ.  
આ રિયર ને કુંદિત મેધ—માલા  
વાયુ તિખેરે નહિ, ઉછળાટ  
વાધે અહો અંતર અંતરિક્ષે,  
ના જીવને જીવન—મુક્ત થાય !  
આ પવંતો વાદળ રમ્ય દૃષ્ટિનાં  
ધેર-રૂંધે જીવન શક્તિ પ્રાણ,  
ત્રાસી ઊઠે જીવન દેવતા, બે  
ગળે અહિ આ અહો અંતરિક્ષ !  
ઉઠો, ઉઠો દ્વિતરથી, પારી  
દધીચિતાં અરિય-ધોલ વંજે—  
મનોખલેથી બલવાન, બેદો  
આ વૃત્ત જે રૂપત દિવ્યશક્તિ,  
ઉદાસ ને જીવન શક્તિ-સોમ  
આકંઠે પી, દેવ ! હું કાર-હાકે  
અમુથી માત્યા અમુરો નિધારી  
અરાગ, માત્યા હર અંધકાર.  
હરવી વૃત્તાસર વજ્રવતે—  
તિખેરી વાયુગણ, મેધમાલા,  
થંભેલી આ જીવનની સરિતા  
વહાવ, ફેલાવ પ્રકાશ નવ્ય.  
દુર્બેધ બેદી રમ્ય મહા વજ્ર,  
કરો કરો મુક્ત જ સપ્ત સિન્ધુ—  
કરે વંસપુષ્પ વંસ-વરા જે,  
ઉઠો ! ઉઠો ! હે મન-દેવરાજ !

નામી



સમકાલીન ધર્મગ્રંથોનો  
સમીક્ષા કરતી લેખ-  
માળા—શ્રી. 'શનિ'નાં  
કાલ્પના સાથે

સર્વ સ્ત્રીનો સ્વાદ ચાખ્યો !

આ મહિના ધર્મગ્રંથોથી ભરચક છે. શંકાર, વીર, કર્ણ, અદ્યુત, હાસ્ય, રૌદ્ર-લગભગ બધાય સ્ત્રીઓ તરફ આ મહિનાએ અનુભવ્યું. એ સૌને ટપી જાય અને સૌથી ઉપર, અત્યંતિષ્ટ દર્શાવતી ધર્મને રહે એવો શાન્ત રસનો મહિમા પણ આ મહિને દીક્ષા—પૂ. મહાત્માજીના ઉપવાસોને સ્વરૂપે.

શ્રી. મુનશી દક્ષિણ દેશાધ્યાયમાં હિંદી સરકારના એજન્ટ જનરલ વરીકે ગયા ત્યાં નિઝામે એમનું જે રીતે સ.મિયું કર્યું તે દાસ્તરસનો જ પ્રસંગ હતો; અલગતા, નિઝામે એ રસ પોતાને બોલે બોલે કર્યો. દાસ્તરના બીનદમાં તો કર્ણ જ હોય છે ધણી ખરી વખતે. તેમ અહીં પણ, હિંદી સરકારનો એજન્ટ જનરલ રસિદેન્સીમાં રહે તો હિંદી



‘હું તો નિઝામ સાથે પ્રેમ કરવા થનગની રહ્યો છું’ ઉપર દબ્ય પણ સાર્વભૌમિક બોલતે છે એમ દેશાધ્યાયની પ્રાંતને લાગે એવી નિઝામના માન્યતા ખરેખર કર્ણ જ હતી. ડરપોક માણસ પોતાના જોહાવામાં પણ જીતપ્રેત કરીને થરથરે એના જેવું આ હતું. નિઝામના આ ડરની પાછળ, પોતે એક અવતા-અવગતા જ્ઞાણામુખીના ચિખર પર બેઠા છે, એ જ્ઞાણામુખી આજે નહિ તો આવતી કાલે પણ કાટશે ત્યારે નિઝામશાહીનું નામ-નિશાન નહિ રહે એવી નિઝામના અંતઃકર્ણની

પ્રતીતિ જ કાં ન હોય ? જે હો તો. માઉન્ટબેટન સાહેબે આ દાસ્તરપદ પ્રકરણ આખરે ટેકાણે પાડ્યું અને તે પછી મુનશીજી, ‘હું તો નિઝામની સાથે પ્રેમ કરવા થનગની રહ્યો છું’-એ નિઝામને પોતાને એ સામે કરી વાંધા ન હોય તો ! એમ કહીને પોતાના એ નવા કાર્યક્ષેત્રમાં આસન જમાવીને બેસી ગયા છે. પ્રેમમાં પડવાની શ્રી. મુનશીની ધ્રુવ અને શક્તિ માટે બે મત છે જ નહિ, પરંતુ નિઝામ એમને પોતાના પ્રેમમાં પડવા દેશે ખરા ?

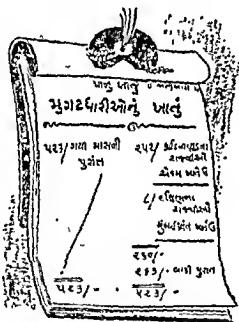
નિઝામની નીતિ !

નિઝામનાં કાર્યો આવી ફાઇ આશા નથી આપતાં. પાકિસ્તાન કાશ્મીરની ધરતી ઉપર હિંદ સંઘ સામે પડ્યા પાછળ રહીને લડી રહ્યું છે એ જાણના છતાં અને પાકિસ્તાનને આપવા કહેલા પંચાવન કરોડ રૂપિયા પણ હિંદુસંઘની સરકાર આ જ એક કારણે, હાલ તરતને માટે તેનાં હાથમાં નથી ચૂકવા માગતી એવી માહિતી મળ્યા પછી પણ, પાકિસ્તાનને નિઝામે પચ્ચીસ કરોડ રૂપિયા ધીરો છે અને હવામાં ચૂંલ રહેલી વાતો સાચી હોય તો એવી જ બીજી એક ગંભીર રકમ ધીરવાની. તે જોવાની કરી રહ્યા છે ન હિંદી સરકાર સ્થાનિક કરારોનાં કાર્યગિયાની કલસો પ્રમાણે, નિઝામ પસંદ આ બાબત જવાબ નરર માગી શકે છે, અને તે તેણે માગ્યો પણ ખરા; પણ ‘હોઠ સાળ તો ઉત્તર જાગ્યા’ એ નિઝામ જાણે છે; અને હિંદી સંઘને ફક્ત જવાબ જ મળે તેટલા માગ્યો પાકિસ્તાનને મળેલા અને મળનારા રોકડા રૂપિયાનું મૂલ્ય કેં એણું નથી મરફ જતું ! નિઝામની અત્યારની નીતિ તો ‘તુમ જાકરે દો, હમ ચુનતે દે, ઓર જો કુલ કરના દે સો કરતે દે.’ એવી છે ! સરદારશ્રીએ પોતે જ એવી સાથે ધીરજ્યા કામ લેવાની વાત કરી છે એટલે નિઝામ સાથે છેવટનો દિશાગ ચૂકને કરવાની

ધડી હજી પાછી નથી. એમ દિંદી સરદાર માને છે એમ જ આપણે માનવું રહ્યું ! પણ એ ધડી પાકે તે પહેલાં નિઝામ ખીજી ધણું ન પકાવી લે એની તકદારી રાખવી જોઈએ; અને સરદારથી જેવા કાબેજ મુસદ્દી એ રાખતા નહિ હોય એમ માનવાનું કુશુંએ કારણ નથી !

## સરદારનો ઐતિહાસિક વિજય

સરદારશીએ એક બીજી દિશામાં આ મહિને, ઐતિહાસિક નીવડશે એવો એક વિજય મેળવ્યો. કાઠિયાવાડનાં બસો ને બાસદ રજવાડાંઓને નકશા ઉપર છુદે છુદે રંગે રંગનાં હોય તો તેટલા રંગો પણ મારી પાસે મૌજીદ નથી એમ કહીને એમણે એ અધાને દસતાં દસતાં એક રંગે રંગી નાખ્યાં !



પોતપોતાનાં સાલિયાણાં અને છડી-નેકાને સામાન લઈને હવે સીધાં છે !

કાઠિયાવાડનું એક એકમ હવે નિશ્ચિન થઈ ગયું. હવે કંકરો ફેંકા ને બીજા રાજ્યની હદમાં પડે એ રિયનિ કાઠિયાવાડમાંથી મર્ફ. પરદેશી રાજ્યને પોતાની સગવડ પ્રમાણે કાઠિયાવાડના દેહ ઉપર કરેલું, કાપાઓનું અને ચીરાકાઓનું નકરીકામ હવે ભૂંસાઈ ગયું. હવે બીનસરખામી અને સકામી રાજ્ય-વીએજ તેમજ રાજ્યનીઓ અને પ્રજા એકજ આરે પાણી પીશે. રાજ્યમકા અને પ્રજાવિરોધી દીવાનોનો

યુગ કાઠિયાવાડમાંથી હવે સદાને માટે આધમી ગયો. કાઠિયાવાડને-સૌરાષ્ટ્રને હવે ચોડાજ વખતમાં પોતાની પાલ્લમેન્ટ સાંપડશે. રાજવી-મંડળ પોતપોતાનાં સાલિયાણાં અને છડી-નેકાને સામાન લઈને પોત-પોતાનાં મહેલોમાં અને દરબારગદોમાં નિવૃત્ત થશે; અને એમનામાંના ચોડાજ અવિચ્છિન્ન સૌરાષ્ટ્રના તંત્રવાહકો બનશે. તેઓ એ તંત્ર, પ્રજા-પ્રતિનિધિ-ઓએ ધડલા બંધારણમાં રહીને, સૌરાષ્ટ્રની પાલ્લમેન્ટમાં દિનપ્રતિદિન ઘડાતારા કાપકાઓ પ્રમાણે કર્પા કરશે. એક એક રાજા અને એક એક દિવાનની સામે લડતાં, પ્રજાને કાપકાઓ લાગશે અને એ લાંબા ગજામાં દરમિયાન કાઠિયાવાડના અનેક બત્રીસાઓ દોમાઈ જશે એમ આપણે માનતા હતા; અને એને માટેની તૈયારી પણ આપણામાંના કેટલાક કરી રહ્યા હતા પણ સરદારશીએ મુરકેસને આસાન બનાવ્યું. રમત રમતમાં ઇતિહાસનું એક પ્રકરણ જ પૂર્ણ કરી નાખ્યું.

આ પ્રજાવ અને આ મુસદ્દીગીરીનો સામનો, ધડી પાકે ત્યારે નિઝામ શી રીતે કરશે એ ખૂંદખર અત્યારે તો એક ભારે કુતૂહલનો જ વિષય છે.

કાઠિયાવાડનું આ એકમ આટલી બધી અણ-ધારી ઝાપથી સિદ્ધ થઈ ગયું. તેણે ભાવનગરની કાંતિને પણ ઝાપી કરી દીધી. બાકી ખરી રીતે તો એ કાંતિ પોતે જ ભાવનગરની પ્રજાને માટે એક ગર્વ લેખો જેવી વસ્તુ છે. દીવાન પટ્ટણી સરના ધરા સુધી હાકોટા જ કરતા રહ્યા... અને પોષિત માણસના ધૂનતા હાથમાંથી ચોરીનું કિંમતી રત્ન તેના સાચા માલિકને હાથે ઝૂંટવાઈ જાય તેમ પ્રજાના હાથમાં રાજ-તંત્ર આવી ગયું... દીવાન પટ્ટણીને હવે એ ગીત ગાવાનું કહ્યું કે



વહ હવા પડતી કે કોસો દૂરસાહિત દો ગયા!

દીવાન પટ્ટણી સરના ધરા સુધી હાકોટા જ કરતા રહ્યા...

## બીજા કોઈ સરકારની તો

કેડ જ લાંગી જાત....

અને સંભવ છે કે 'દલા એટલી બધી પત્રદાઈ' ગઈ કે કિનારો જોજન વા દૂર ચાલ્યો. 'ગયો' એવું ગીત ગાવાનો અવસર, કદાચ, આપણા સોશ્યાલીસ્ટ પિરાદરોને પણ આવે. 'ઓગણત્રીશ ડિસેમ્બરની એમની પ્રતીક-હડતાળ (મુંબઈમાં) કદાચ એમણે ચોતે પણ નહિ ધાધું' હોય એટલી સજ્જડ રીતે સફળ થઈ! પણ સાત-આઠ લાખ કામદારોએ એમના આદેશને માથે આપીને એક દિવસને માટે આ માર્ગ લીધો એ જોધને એમની છાતીએ પોરસથી ફટફટ થતી હતી...ત્યાં એમને કમનશીએ સરદારશ્રી મુંબઈમાં આવ્યા; અને એમના તેજસ્વી વ્યક્તિત્વે અને એમની કટાક્ષયુક્ત અને કાતીસ વાગ્ધારાએ આખી બાજુ જ પલટી નાખી. ચોપાટી ઉપર અને સોશ્યાલીસ્ટોના અંડા સમા ગણુના કામદાર મેદાનમાં પણ વિરાટ સભાઓ થઈ, લાખોની મેદનીએ કસડોના કલાકે સુધી સોશ્યાલીસ્ટોની, વિરૂદ્ધની દલીલોને શાંતિથી સાંભળી, અને રોકસપિયરના 'બુલિયસ સીઝર' નાટકમાં આવતા માર્ક એન્ટોનીની છટાથી સરદારશ્રીએ એ વિરાટ જનતાને ગળે ઉઠાધું' કે કેઝિસની કાપા ઉપર છરીએ ચલાવવાનું કામ, એ કોઈ દેશબક્તોનું કામ નથી! આઝાદી તો હજુ 'જ માસથી' જે નાતું બાળક છે. એ જન્મ્યું છે અનેક રોગો અને નિર્જનતાઓ લઈને. એને જીવવાનું હોય, ઉછેરનું હોય, મોટું અને મદિમા-વનું કરવું હોય તો એની ખૂબ કાળજીપૂર્વક અને ધીરજથી સારવાર કરવી પડશે. એના નાશ કરવા માટે અંદરના અને બહારના અનેક દુશ્મનો યનગની રહ્યા છે. તે સૌની સામે સંયુક્ત મોરચો રચવો પડશે. હિંદી સરકારે અત્યારપૂર્વી થઈ કહ્યું છે— એટલું બધું કે બીજા કોઈ સરકારની તો આવું બગીચ કામ કરતાં કરતાં કેડ જ તૂટી જત અને કહ્યું છે તેથી લાખગણું કરવાનું હજુ બાકી છે.

સરકારની તેજલી જાલના ચાખખા

અના નાણુક અવસરે, હિંદુ મદાસભાવાળાઓ કે પાકરનાનીઓ અપણી સામે છરા ચલાવે એ તો

જાણે સમજ્યા, પરંતુ આપણા પોતાના જ ગણતા સોશ્યાલીસ્ટ લાઇએ આપણી શક્તિને ક્ષીણ કરવા નીકળે અને પ્રજા, તેમની તે બાબત બમમાં પડે ને તેમનો સામનો ન કરે, અને સોશ્યાલીસ્ટો પોતાના એ વિજયથી મલકાય, એ તો અસંભવ જ છે. માર્ક એન્ટોનીએ પોતાના એ જગત-સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ લાખ-જૂના અંતમાં, છેલ્લી ચોટ મારવા માટે, સીઝરના એક વીલની કથા ઉપગમી કાઢી હતી; સીઝર એ દેશોદીએને હાથે અકાળે ઠાર ન થયો હોત તો તે તેમને માટે શું શું કરત, શું શું કરવાનું એણે નક્કી કરી રાખ્યું હતું તે બતાવતાં એન્ટોનીએ એમની સમક્ષ, સીઝરે પોતાની અંગત મિલકતની પ્રજાને કેવી રીતે ટૂંટી બતાવવા ધારી હતી તે લાલકારી બાનીમાં વર્ણવ્યું હતું. સરદારશ્રીને તો એવું કોઈ વીલ' ઉપ-ગમવાની પણ જરૂર નહોતી. કેઝિસને જે શાંતિથી કામ કરવા દેવામાં આવે, અત્યારની રાષ્ટ્રીય સર-કારને જે પ્રજા બુદ્ધિયુક્ત સહકાર આપે તો કેઝિસ અને રાષ્ટ્રીય સરકારના આદર્શો આ ધરતી ઉપર રામરાજ્ય સર્જવાના છે તે-પ્રજા જાણે છે. સરદારશ્રીએ લાપિની એ અક્યતાઓને અંદોઃ ચિનારે આપે અને વિસંવાદી સર માત્રને બંધ કરવા-કસવવાને પ્રજાની જવાબદારીને એમની તેજલી જાલના ચાખખા ફટકાવી ફટકાવીને ઉતેજા. લાવનગરના અને સોશ્યાલીસ્ટ એકમના વિજયે એમને આ મારેતું થોડું વાતાવરણ પણ ઠીક ઠીક આપ્યું. આ સપાટાની અસર મુંબઈ કારેપોરેશનની ચૂંટ-ણીએ ઉપર પડી જ. 'ઓગણત્રીશ તારીખનો વિજય જ આ રીતે સોશ્યાલીસ્ટોને ભારે પડી જાય તો એમાં નવાઈ પામવા જેવું કશું' જે નહિ હોય!

સોશ્યાલીસ્ટો માટે 'જે માર્ગ છે....

પણ ખરેખર નવાઈ પામવા જેવી વાત તો સોશ્યાલીસ્ટોની હજુ પણ ત્રિશંકુ જેવી લાગતી અવસ્થા છે. એ હેંગમેટો 'To be or not to be is the question' ના અનંત આત્મ-મંથન-માંથી બહાર આવતા નથી દેખાતા. કેઝિસશ્રી ગજગજના માથા એમને બંનનું નથી; અને છતાં જે ગજગજને એમને એમની જાણ પ્રમાણે ચલા-



વધે છે! કેંગ્રેસની વિચારસરણી એમને પસંદ નથી; અને કેંગ્રેસની પ્રતિષ્ઠા અને લાગણ્ય તેમજ પ્રમુખના હૃદય ઉપર એનું હતું પણ ને અપ્રતિય

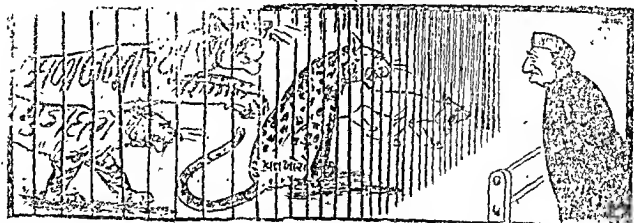


એ ગજરાજને એમની ઈચ્છા પ્રમાણે ચલાવવો છે!

રચાત છે તે રચાત-કેંગ્રેસમાંથી છૂટા થઈને આ બધી વસ્તુઓનો ભોગ આપવાનું તેમનામાં જીવર નથી! તેમને માટે સાચા માર્ગ જે જ છે: કાં તો પશ્ચિમ નહેરૂની સલાહ પ્રમાણે ત્રણ વંદસના રાજ-વિરામને તેઓ હૃદયપૂર્વક વફાદાર રહે, અથવા તો કેંગ્રેસમાં રહેતાના મોઢને તિલાંમલિ આપીને છૂટા થઈ જાય. એક સ્વતંત્ર રાજકીય પક્ષ તરીકે કામ કરે. પહેલાં માર્ગ, અભ્યારના સંયોગે ભેટાં, ઉત્તમ છે; અને બીજો, પણ નહીં, ખરાબ નથી. બાકી અસહ્ય છે આ દિશાં રિયલિટી. પણ સંભવ છે કે હવે આ બેમાંથી કયો માર્ગ લેવો તેની પસંદગી કરવા જેટલી એ સ્વતંત્રતા મોરચાનીરો પાસે ન રહે. મુજબમાં તેમણે જે પાસા ફેંકી દીધા છે તેના પરિણામે મુજબની પ્રતિય કેંગ્રેસે એમાંના જેટલાક સામે ચિસ્તવર્તી પચાસ ભપાં છે એ અને હવે ફરતું અટકાવતું એ તેમના હાથની વાત ન રહે તેમાં જ, એમનાં અંતિમ ક્રિય છે.

પ્રમુખકીય સરકારને એ શોભાસ્પદ નથી

પણ એકવાલીરોની કાપ કરવાનો પદ્ધતિ મેનેજરી દોષપાત દોષ, જતાં કેંગ્રેસના અને પ્રમુખકીય સરકારના અભ્યારના તંત્ર સામે તેમની જે કનિયારો છે તેમાં સત્વનો અંસ છે કે જ નથી એમ કહેવું એ તો ખુદ સત્વનારપણું જ અપમાન કરવા જેવું છે. શ્રી. ડાન્ડા વેન્કટપ્પાએ ૫ ગાંધીજી ઉપર સખેસ પત્ર આ દષ્ટિકતના અનેક પુરાવાઓમાંનો એક છે. ખુદ સરદારશ્રી જેવા પણ પ્રવાનોને એક જ પ્રમાણ-પત્ર આપી શક્યા છે કે તેઓ પ્રમાણિક છે! બીલું કંઈ નહિ! સિંધી નિરાશિતોની સમરેષા રહેગી, લીલી, અપચચરી, નખાવટ રીતે કાચ ખરાઈ રહી છે તે એનો બીજો પુરાવો છે. અને નાની નાની વાતો તો અનેક છે. દાખલા તરીકે 'પીપલ્સ એન્ડી કરેશન લીમિટ'ના મંત્રીશ્રી સોદરાય પટેલનું રાજીનામું! આ સમા-વિરોધી લેખાતા વીર સભ્યોમાંથી એકકે પોતાની લાંબી કારકીર્દિ દરમિયાન સમાનો એક પણ 'કેઈસ' પકડ્યો નથી; અભ્યાર મુખીમાં જેટલા 'કેઈસો' પકડાયા છે તે બધા શ્રી. સોદરાય પટેલને કાચે જ. જતાં સ્થિતિ એવી ઉભી થઈ કે એ વીર સભ્યો રહે અને જોના પ્રમુખ શ્રી. સોદરાય પટેલને રાજીનામું આપવું પડે! આમાં કેંગ્રેસ કે પ્રમુખકીય સરકારનો કે સીધો વાંક છે એમ કહેવાનો આશય નથી, પરંતુ સમાજ પોતાની આંખો નીચે ચાલતા દોષ તેને સરકાર ન પકડી શકે કે ન પ્રમુખાં એને પકડવાની તાકાલેલી ગંભીરી શકે; અને તે પણ સરકાર પ્રમુખકીય દોષા જતાં એ કેવું? આમાં વળી



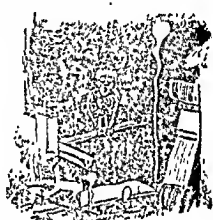
મુજબના ગવર્નર એ મહારાજસિંહને કાઢેમાં લીધી પહેલી સુલોભાત રાણીબાગની લાધા!

મુંબઈ પ્રાંતને નિરખત છે ત્યાં સુધી. તો સિંધી દિગ્વિસ્તારમાં આ અંગેના ધુંધળા વાતાવરણને વધુ ધુંધળું બનાવ્યું છે. રાજ્યતંત્રમાં સડો છે તે આપણને વારંસામાં મળ્યો છે. ભાગલા પડ્યા અને પાકિસ્તાન થયું તે પહેલાં જ આપણે આંગણે પ્રમુખીય સરકાર રચવાઈ ગઈ હતી. તે વખતે પણ અહીં આમ જ ચાલતું હતું. અહીંના સડા, અહીંની દીર્ઘસૂતતા, અહીંની તુમારશાહી, અહીંની કાર્ય-શિથિલતા, એ કે સિંધી દિગ્વિસ્તારમાંને હેરાન કરતા માટે જ પદ્ધતિ-પૂર્વક ચોળાયેલું કાર્ષક કાવનડું નથી, પણ પ્રાંતની સામાન્ય રિયતિનો જ એક ભગ છે, જેનો લાભ-જરંદાબ પ્રત્યેક પ્રાંતવત્તીને પોતપોતાના 'ગમન પ્રમાણે' મળ્યા કરે છે એ હકીકત નવા આવેલા અને આવશે જતાં સિંધી દિગ્વિસ્તારમાં સમગ્ર શકતા નથી, અને પરિણામે પાકિસ્તાને તેમના ઉપર કરેલા બધા અત્યાચારોનો રાપ તેઓ કેમ્પ્રિસ અને અહીંની પ્રમુખીય સરકાર ઉપર શલ્પે છે. લાખો દુઃખી માનવીઓ આવી રીતે પ્રમુખીય સરકારની સામે બેદિલી ફેલાવતા, પ્રાંતના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી

ફરતાં હોય એ દશ્ય, કદિ પણ પ્રગળે માટે કે કદિ પણ પ્રમુખીય સરકારને માટે શોભારપદ નથી, કલ્યાણકરી તો નથી જ.

**લીગી સુત્રધારેની એ કોંગ જ હતી !**

કરાચી ઉપર તો ઉપર ઉપરથી જોનારને વાદળા વિહોળા અધાકાશમાંથી પ્રવચન વરસતો લાગે એવું થયું. 'પાકિસ્તાન લઘુમતીઓનું સ્વર્ગ' છે' એ તો માન લિંગ જ હતી—લીગી સુત્રધારેની. પણ પાકિસ્તાનનું પાટનગર હિંસાના શોણિત-સ્નાનથી મુક્ત રહ્યું છે એટલો ગવ' તો, જ. મહમદઅલી ઝીણા અને એમના સાથીઓ અમુક અંશે ચોગ્ય રીતે, અત્યારસુધી લઈ રહ્યા હતા. અમુક અંશે એટલા માટે કે કરાચીમાં લઘુમતીઓ ઉપર નીતવામાં ફક્ત આ એક શોણિત-સ્નાન જ બાકી હતું. તે સિવાય બીજા જે કે



અત્યાચારે કર્યા શકાય તે બધા તો ત્યાંની રાજિંદી ધરનાઓ જે વા હતા. પાકિસ્તાની સુત્રધારો વાતો ગમે તેવી કરતા હોય, પણ પાકિસ્તાનના ખૂણેખૂણામાંથી અને હિંદી સંધમાંથી કરાચીમાં બેગા થયેલા મુસલમાનોએ 'કાયદો અને બ્યવસ્થા'ની ચિંતા કદી કરી જ નથી. પાકિસ્તાનમાં વસતા હિંદુ-શીખોની માત્ર-મિલકત, જર-જમીન, તેમની પોતાની જ છે એવી માન્યતાથી જ તેમણે પોતાનું અત્યારસુધીનું વર્તન કર્યું છે. આ વર્તનને પરિણામે હાનરો નહિ, લાખો હિંદુઓ ધર બાર અને ધંધા-ધાપા વિનાના થઈને સિંધમાંથી, પાકિસ્તાન અસ્તિત્વમાં

## ૦ પુષ્પા કોડીઅલ ૦

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનયમિત અટકાવ, ગર્જા ન રહેવા, ગર્જા રહી સવી જવો, કમુવાવડ, હીસ્ટીરીઆ, કેઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાતું, ધાવણીની અછત, જિંઘ ન આવવી, ઉબકા, અમૂંઝવુ વગેરે દહોં મટાડી શકિત આપનાર પુષ્પા કોડીઅલ જ વાપરો. ત્રણ બાટલી પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આવે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

અત્યાચાર માટે લખા:

કમલ પ્રોડક્ટસ ૦ નડિયાદ

**નવજીવન મીલની**  
સાહીઓ ચુંદર અને ટાકડિ હાવાથી  
ખૂબ વપરાય છે

આખા પછી, એ-અટી માસમાં જ નીકળી ગયેલા. સિંધની અને પાકિસ્તાનની સરહદોએ આ પ્રયત્ન દિવસોતે અટકાવવા માટે, હિંભીએ નિતનવા વચનો આપવા સિવાય બીજું કંઈ જ ન કરેલું ! અને કરે પણ કેવી રીતે અને શા માટે ? તેમને તો પાકિસ્તાનના પાટનગરને મુસ્લિમમય બનાવવું હતું; બહારથી આવેલા મુસલમાનોને મરે રહેવાની જગ્યાઓ અને ખાવા માટેના કામ-વંધા જોઈતા હતા. એ તો હિંદુઓ જાલ ત્યારે જ મળે ને !

આમ આ હેતુ સંહાર-નાશક શરૂ થયું ત્યારે કરાચીની હિંદુ વસતિનો મોટો ભાગ તો બહાર નીકળી જ ગયો હતો. બાકી લાખેક જેટલા હતા તેઓ નીકળવાની સગવડ મળે તેની રાહ જોતા બેસી હતા.

### ભયંકર પાશવતાનું કારણ તાંડવ

નવમુઆરીની છઠી તારીખના મંગળવારે બપોરે બસોક જેટલા સિંધ સ્ત્રી-પુરુષો-બાળકોની કુતલથી શરૂ થયે પૂરા ચાર દિવસ સુધી આવેલ કરાચી ઉપર મુસ્લિમ યુવકોનું ક્રાળ-તાંડવ, ખરેખર એ કારણી કયા-એ વસતી પટનાને સાચો ચિતાર દર્શાવતી સમક્ષ આવ્યો નથી; પણ નજરે જોઈને અચંચા અનુભવીને આવેલા કુટુંબ વિશ્વાસપાત્ર માણસોના કહેવા ઉપરથી એમ લાગ્યા વગર તો રહેતું જ નથી કે પાકિસ્તાનમાં અત્યારસુધી ઠેરઠેર જે સંહાર-સત્તો ચોખ્ખા છે તેમાં એનું રથાન અને એની ભયંકરતા પાશવતાની દૃષ્ટિએ અનોખા જ

છે. સોએ જેટલા સિંધી શીખો (એ શીખો પંથના બના નહોતા, સિંધના જ, સિંધી નાનકડા થીઓ હતા) કરાચીને રોશને બિતરે. ત્યાંથી જ યુવાઓ ના યોગ્ય એમની પાછળ પડે, શીખોની સાથેના, એમની રક્ષા અર્થે જ



મુકરચેલા પોલીસ, આ ઘટના સામે અર્ધ-આડા બાન કરે, એ સીધા ત્યાંથી લગભગ એ માઈલ દૂર આવેલા શુરહાર ગાડીઓમાં જવા ઉપડે. પાછળ પ્રતિપળે વધતું જતું યુવા-યોગ્ય એમને સતાવતું આવે. અને શુરહાર સુધી આવતાં આ યોગ્ય દશ હમરનું થઈ જાય, અને શુરહારને આગ લગાડીને એ આખા શહેરમાં ફરી વળે... અને આ બધું પાકિસ્તાનની સેક્રેટરિયેટથી ફક્ત એ જ ફર્કાંગ દૂર આવેલા શુરહાર ઉપરથી શરૂ થાય છતાં ન વેગાસર દોઢ પોલીસ કે લશ્કરી ફૂમક પડેલો, અને મોડે મોડે પહોંચે ત્યારે અમાનુષી હિંસાને નાદે ચડેલા દશ હમરના એ



“ પાકિસ્તાનના દુરમનો બહાર નથી; પાકિસ્તાનની આંદર પડેલા છે ! ”  
[ અને પાકિસ્તાનના સરહદોથી દુરમન નંબર ૧ ગયો છે ! ]

—સરહદ

ટેળાને વિખેરવા માટે પાકિસ્તાની લસડર-દુકરી અથવા જુવા સૌમ્ય સાધનનો વડકત પ્રયોગ કરે—એ બધું ખુદ ધર્મરની પણ આખમાં અથુ લાવે એવું હતું! નવાણું ટકા હિંદુ ધરો સાફ થઈ ગયાં—દરેકોની મલ-મલા હુઠાર્થ ગણ, સમે થયા અમર સામે યતાનો આભાસ સરખાયે લીએ કર્યો, તેઓ કાર થયા. ગુડાએએ આઓને પણ ન હોડી. તેમનાં અંગનાં આનુપણો ઉતરી લીધાં. ક્યાંક ક્યાંક તો તેઓ એટલા ઉતવળા દત્ત કે બંગડીઓ માટે કાંડાં અને એરીંગો માટે કાન કાપી નાખ્યા. ક્યાંક ક્યાંક એથી પણ આગળ ગયા ઉતરથી દક્ષિણ મુધી અને પૂરથી પશ્ચિમ મુધી એકેકે મંદિર હુટાયા વગરનું



ન રહ્યું અને એકેકે દેવપ્રતિમા અખંડ ન રહી. આ દર્મ્યાકાંડ પછી ચોથે દહાડે, શુક્રવારે સંજે. કાપડે આગ્રમ શહેરની મુલાકાતે તીકલ્યા—ધરખાર વગરની થઈ ગયેલી, હુટાઈ ગયેલી, ચીંથરેલાલ બની ગયેલી લઘુમનિને અસ્થાસનના બે શબ્દો સંભળાવવા માટે!

કહે છે કે સિંધ કોલેજમાં ‘અવણી’ નાખીને પડેલાં સિંધી છાત્ર-અહેનોની મુલાકાતે એ ગયા ત્યારે એક સુશિક્ષિત આસિસ કન્ય.એનિરાચાની મરણી ત્રા દિતથી તેમને બે-ચાર લીલી-સૂરી સંભળાવી...જેનો સાર આટલો જ હતો કે, ‘‘મોટી મોટી વાતો કરીને આખરે તો તમે આ જન્મક્યું ને? આ જ તમારું પાકિસ્તાન?’’ જ ત્રીજા દંઈ પણ ઉતર દીમા વગર ત્યંધી ચાલ્યા ગયા!

## —અને સંતે તપશ્ચર્યા આદરી

કુરાચીના આ બયાનક પ્રંદરણનો પાથો દિંદમાં કેષ્ટને કેષ્ટ રથે જરૂર પડશે એવી દહેશત સર્વત્ર સેવાઈ રહી હતી અને એ દહેશત સાચી હતી તો હિંસા અને પ્રતિહિંસાનું દુશ્વક વળી પાછું નવેસરથી ચાલુ થઈને ફરી એક સર્વવ્યાપી મંદા-ભયાનક યાદવાસ્થળીમાં જ પરિણમવાનું એવી આશંકાઓ અનેક દહેશને સતાવી રહી હતી, એવામાં પૂ. મહાત્માજીના ઉપવાસના સમાચાર એક નવી જ લહર, સાવિત્ર, મંગળ, શુદ્ધિદાયક લહર, દિંદના વાયુમંડળમાં લહરાવી દીધી! પૂ. મહાત્માજી ક્રૂતા રાત્રીકીય જ નહિ પરંતુ પ્રમતના આધ્યાત્મિક અને નૈતિક દવામાનના પણ અન્ય જાણકાર છે. એમની આંખો વર્તમાનનાં પડખેદોને દૂર દૂર ભાવિના ફલક ઉપર ચું આલેખાણ છે તે પણ વર્તા શકે છે. કેષ્ટ અગમ્ય રીતે એમના જમત અંતરાત્માને સૂત્રી આપ્યું દશે કે પાકિસ્તાનના પાટનગરના દત્તાકાંડોને પાથો દિંદના પાંદનગર દિંદીમાં પડતો ચટકાવી શકાય તો પછી એ દેશના બીજા તમામ ભાગોમાં અટકાવી શકાય. એટલે દિંદીને જ એમણે પોતાની તપશ્ચર્યાનું તાત્કાલિક નિશાન બનાવ્યું. દિંદીવાસી હિંદુઓ અને શીખોના અંતરની પ્રભુત્વ માનવતાને તેમણે જગાડી દીધી. જગાડી દીધી એટલું જ નહિ, પરંતુ કોમી એખ-લેસતા સ્થાપનના કાર્યમાં લગાડી પણ દીધી. છે

## \* જીવન-પ્રકાશના, ગ્રાહકોને લાભ \*

આ લોકપ્રિય માસિકના નૂના અને નવા સર્ગ જાદ-કોની જાહેરો સામાન્ય અદેવાલ (જનસલ લાઇફ રીડિંગ) માત્ર પરચુરણ ખર્ચ પૂરતા રૂ. ૧-૮-૦ લઈને ફી મોકલવું નક્કી થયું છે એમ જણાવતાં અગમે આનંદ થાય છે. પોતાના બંને દાખનાં પંખની ગોખખી કાપ અને બંને ઓ. જન્મ-તિથિ કે તારીખ ને સમય જમાના માસિકની આકૃષ્ઠ તરફથી મહેલ તવાજમની પદોંચ સાથે મોકલો. એ પદોંચ એકને પાછી મોકલાશે. માત્ર દોઢ રૂપિયો મ. મા. થી મોકલવો. લખો:

હસ્તરેખાશાસ્ત્રી પંડિત વિશ્વનાથ દ્વિવેદી

[યુદ્ધ-મશહૂર ઓગ્ર પામીર અને આંકડાશાસ્ત્રી થી પ્રોફે (Cheiro)ના પ્રખર ને હિંદ અબ્ચારી]

દ્વિવેદી નિવાસ, વધા પોળા શેરી સામે,

વડવાળ શહેર (B. S. Ry. કાંઈ)

## \* ઓનેસ્ટની દવા એટલે \*

તંદુરસ્તી, તાઝગી અને શક્તિનો સમન્વય વેપારી બાઇઓ માટે ઉમદા શસ્ત્રો

—વધુ વિગતો માટે સંપર્ક સાધો—

ધી ઓનેસ્ટ કેમીકલ વડક, રામનગર, સાબરમતી

દિવસે એમની તપશ્ચર્યા દુર્ળભ. દિલ્હીવાસીઓએ તેમની પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી કે મુસલમાનોને અમે અલખલાલ આપીશું, દિલ્હીમાં વસવાળાં અને દિલ્હીની પ્રજા વચ્ચે નિર્ભયપણે દરવા-ફરવાના તેમના અધિકારના સંરક્ષણના અમે હાથી બનીશું, તેમનાં ધર્મ-સ્થાનોનો અમે તેમને કબજે સોંપી દઈશું, તેમાંથી જેમને જેમને શું હાથાહીને કારણે જાક પહેંગી વડે તેમને તેમને અમે અમારે જ ખર્ચે સમરાલી આપીશું. અને મહાત્માજીએ પાંચળું કહ્યું.

જનાબ ઝીજુ પ. મહાત્માજી અનેક વાતોમાં અનુકરણ કરે છે, પણ પૂ. ગાંધીજીને પગલે ચાલીને પાકિસ્તાનમાં ફાળી એખલાલની સ્થાપનાનો આવો ઊર્ધ્વ પ્રયત્ન કરવાનું તેમને કદી સૂઝે તો કેવું સારું... અને દિલ્હીના હિંદુ-રશીઓએ દિલ્હીની લઘુમતિ કેમ મુસલમાનોને જે રીતે નિર્ભય કર્યા, તે જ રીતે કરાવીના મુસલમાનો સિંધના હિંદુઓને નિર્ભય કરે-એમની હુદાપેલી માલ-મત્તા પાછી સોંપાવીને, એમનાં તુલ્લાં મંદિરોનો હુલોદ્ધાર કરાવીને... પણ... પંથુ...

પણ મંદિરોનો સાચો હુલોદ્ધાર કરવાનું કામ તો આ મંદિરે મહારાજ રવિશંકરે કહ્યું છે—ગડો-રમો. પરદેશી શાસન ગયું, પણ જેણે આપણને એક હજાર વરસ પહેલાં શુકામ બનાવ્યા અને અત્યારસુધી શુકામ રાખ્યા તે આપણી પામર જીવનદષ્ટિ ન ગમ. સામાજિક, ધાર્મિક, સારસ્વતિક, નૈતિક બધીયે

બાળતોમાં આપણે હજી એવા ને એવા જડ છીએ. પ્રતિનિયંત્ર છે પણ તે ઉપરના એક પાતળા ઘરમાં અને તે પણ જેટલી બાલ દેખાવ પૂરતી તેટલી અતંતરની પ્રતીલિખાળી નહિ. એના રોજ દેખે આવતા હજારો દાખલાઓ માંથી એક હાકાર ના બાલકોએ પૂરે



પાણ્ય-મહારાજની સામે પ્રતિ-સત્યાગ્રહમાં હિતરવાની

વાતો કરીતે, પણ અંતે રણછોડરાયજીએ લાજ રાખી. જીએ લાજ રાખી એમની. મહારાજને વડા મળ્યો અને સત્યાગ્રહનો વિજય થયો, પણ કહેવારા તો એમ પણ કહે છે કે ગઢોરના બ્રાહ્મણોએ જે નમતું આપ્યું તેની પાછળ જેટલો પ્રભાવ મહારાજના સત્યાગ્રહનો હતો, તેથી ઓછો પ્રભાવ, મહારાજના ભુકુદી-સંગ ઉપર મરી શીટવાને તેંધાર યજ્ઞ વધ એવા હજારો ધારણાઓનાં પારીઆનો હતો. આશા રાખીએ કે એ વાત ખોટી હોય... મહારાજો ક્યાંય આ આખા ચિત્રમાં સંજગાયા તો નથી જ, બાકી તો મય વિલુ પ્રીત ન હોત ગાંધી એમ તો. તુલસીદાસજી પણ કહી ગયા છે ! તા. ૨૨-૧-૪૮

‘વર દિવેસ ખર રૂએ ઝમીં અસ્ત  
હમીનસ્તો હમીનસ્તો હમીનસ્તો !’



કારમોના પ્રશ્નમાં ઝીજુથી મંદિરે-પરદેશીઓ મુખીનાને રસ છે।

# રસ-યશ-બળની સૌર ઈત્રિપુટી

સત્યમ્, શિવમ્, સુંદરમ્ । પ્રેમ, પાવિત્ર્ય અને પુરુષાર્થ

લેખક : શ્રી. સબ્યસાચી

વસન્ત પંચમીથી હોળિકાસત્વ સુધીની ચાલીસ દિવસની વસન્ત ચાલીસીમાં વિકાસનાં, વિજયનાં અને વિનયનાં ત્રણેય તરવો ભર્યા છે ! જ્યાં પ્રેમ, પાવિત્ર્ય અને પુરુષાર્થની ત્રિખંડ ત્રિવેણી રહે છે ત્યાં જીવનમાં અને જગતમાં નવપદ્ધતતા, નવોત્સાહ અને નવનિર્માણ જ નજરે ન પડે તો બીજું તે શું નજરે પડે ?

દાયથી પુરુષાર્થ, બુદ્ધિથી પાવિત્ર્ય (નિશુદ્ધિ) -સત્યની દાનવ અને હૃદયથી પ્રેમ, એમ દરેક દિશાએ ને દિલની શક્તિઓનો (દેહ, હૃદય એન્ડ હાટનો) સમન્વય અને ઉત્ક્રાંતિ એવું જ નામ વસન્ત. વસે તે વસન્ત, જે અંગે અંગે, દેહે દેહે, ગેહે ગેહે પ્રેમ, પાવિત્ર્ય ને પુરુષાર્થની રસ, યશ અને બળની અધુર મંજરીની વાસમુવાસથી ગેહેક મેહેક કરી શૂકે તે વસન્ત !

વસન્ત પંચમી તો છે સૌન્દર્યનું રસપર્વ ! એ પર્વ તો છે ત્રિશુદ્ધ વિભગ રસનું ! રસિદાઃ કામવર્જિતાઃ સૌરાષ્ટ્રના કૃતકપુત્ર બંસીધર કન્દૈયાનું એ યશઃ પર્વ છે. ગોકુળના હંલ અને દારિકાના માધવનું-માયા જાદ્યનું રસપર્વ છે. મહાશિવરાત્રિ એ સૌન્દર્યને માનવ દિલમાં-જનકદેહાણુમાં-જગતની સેવામાં ચેતનાનું શિવપર્વ છે. આ મહાશિવરાત્રિએ (માધવ વદ ચાદ્ય) સૌરાષ્ટ્રના એક સપૂતને જ્ઞાન લાધ્યું અને એણે જગમાં નવચમકાર કર્યો. એણે જગન્તુ ત્રિવં પ્રાર્થમ્ની વેધણા કરી અને આર્ષોવર્તને અનેક રીતે

નવચમકથી ભરી દીધી-ધર્મિક તેમજ સામાજિક અને સાર્વદારિક એમ અનેક દિશામાં. સૌરાષ્ટ્રના સપૂત એ મૂળની (મધ્યકુંડાના મૂળશંકર) જ્ઞાનતિથિ-મોધ-તિથિ એ મહાશિવરાત્રિ !

તારપછી હોળિકા પ્રગટશે અને એ સત્યને સૌન્દર્યની અને શિવને સત્યની કૃતગૂંથણીએ ગુંથનારે તપઃપર્વ દશે. એ તપઃપર્વના હુતાશન પ્રગટાવનાર પણ છે સૌરાષ્ટ્રના જગમશહુર વૈશ્યપુત્ર-મોહનદાસ ગાંધી !

સૌરાષ્ટ્ર જે રસ, બળ અને યશની, સુંદર શિવ અને સત્યની-પ્રિય હિત અને મિતની-પ્રેમ પાવિત્ર્ય પુરુષાર્થની-પદ્મના ગંગા સરસ્વતીની જીવનઝરણીઓ સંતોષ અને દુઃખિત જગતને સંતોષ અને ધરિધાનિત કરવા જગતને ચરણે ધર્મા કાંધી છે એમાં કુદરતનો, કૌરતારનો કોઈ ઓછો સંકેત દશે ? ટંકારાના બટક મૂળચંકરના જીવનમાં સેકા મહેલાં મોષોદ્યમની શિવરાત્રિ પ્રગટી, તેમ આપણા દેશના, પ્રાન્તના, કામના અને પોતાના જીવનમાં તમને મનઃ શિષ્વચ્છત્પમત્તુની જ્ઞાનરાત્રિ પ્રગટે તો આપણા સદ્ગુણો બેડો કેવો પાર થાય ? પ્રભુ એવી શિવરાત્રિ આપણા દેહમાં અને દેશમાં જલદી પ્રગટાવે.

કૃષ્ણચંદ્ર શા દ્વાનિય, મૂળશંકર શા ચાદ્યાણુ અને મોહનદાસ શા વૈશ્ય એ ત્રણેય બળોનો સંપર્ક અને સમન્વય સંધાય તો દિલનો તો શું પણ સારા ચે જગતને બેડો પાર ઉતરે. ત્રણેય તરવોનો મેળ સાધવો -આ ત્રણેય રસે અને ત્રિભૂતિએ રસાનું એ જ સાગી વસન્ત ચાલીસી ઉજવ્યા બરાબર છે. આ ત્રણેય પર્વો અને ત્રણેય તરવોને આપણે આપણા જીવનમાં સંધીએ અને સંધીએ તેમજ જીવનની મહેરીમ પૂર ગદારમાં માણીએ :

માધવ મૂળ મોહન, સૌરાષ્ટ્રની ત્રિપુટી, જગ અર્ધ ઉજાળે, પાપ તાપને પ્રજાળે.

## નવજીવન મીલનું

કાપડ ડિઝી જાતના રૂમાંથી બનતું હોવાથી સુંદર અને ટકાઉ હોય છે

# આશા વધુ કે ભય ?

લેખક : પ્રા. વિજયરાય ક. વેલ

આપણી આવતીકાલે ભયગ્રસ્ત છે કે આશારૂપદ, એ પ્રશ્નની તલસ્પર્શી મીમાંસા આપણા અગ્રગણ્ય વિદ્વાન પ્રા. વિજયરાય ક. વેલે આ લેખમાં કરી છે. આજ તેમજ આવતી કાલના ધડબેલાઓને એમાંથી ઉપયોગી માર્ગદર્શન મળી રહેશે. ... ..

૧

થોડાક માસથી જે નૂતન યુગ આપણા દેશમાં શરૂ થયો છે તેને પરિણામે આપણે સરી આશાઓ વધારે રાખવાની છે કે ખરાબ ને ખરાબ ભય વધુ પ્રમાણમાં સેવવાના છે ? જે નહિ ? બંને છે તે સારાને કાળે કે સારાનાં નિરંતર સ્વમાં જ આપણે નસીબે રહેવાનાં છે ? કેાણુ કહી શકે ?...

એ નસીબ વળી શું કહેવાય ? આપણે કાંઈ નસીબવાદી બનવાનું છે, રહેવાનું છે ? આપણે તો પુરુષાર્થીઓ, આપણે પરાક્રમી નરનારીઓ. આપણાંમાંનાં ધણીએ નસીબ સામે સફળ ટક્કર પછી ઝીલી છે. ત્રીસેક વર્ષ પર લગભગ દરેક હિંદી માનતો-અને સ્ત્રીઓ તો વળી વધુ માનતી-કે 'સરકાર નાંખાવ' વાળું જે બ્રિટિશ રાજ્ય તે તો વચ્ચેથી જેવું આપણાં કપાળે ચોંટ્યું તે ચોંટ્યું જ છે અને ચોંટી જાય તો ચાલ્યું દિવાકરી રહેવાનું છે. એની ફિજસરી પણ વિનીત રાજકીય નેતાઓએ ખીલવેલી કે એ તો પ્રભુનો ફેવી સકેત છે કે એ પરદેશી રાજ્ય આપણે માથે સદંતર વાપરું રહેવા જ નિર્માણું છે.

"નિર્માણું છે ?" ના, નિર્માણું હતું. એ નિર્માણને મદદ આપના પુરુષાર્થે ફેરવ્યું છે, ખદક્યું છે. ગર્ભ ત્રીસેકમાં જ એવો સમય પણ હતો કે ધર્મ સ્વરાજ્યની વાત કરતાં જે રાષ્ટ્રવાદી વર્તમાનપત્રો પણ ધણી ખરાં ડરતાં કે સંકોચ પાપતાં; નેતાઓ સુધા એ મારે બોલતાં કે લખતાં. શીખતાં તે જાણે પા-પા પગલીની રીતે-જાનુ ધીમે ધીમે જ. એવી ધીમાશયી કે એની સાથે સરખાવનાં એકજ ગાયની મનિને પણ ઝડપવાર કહેવી પડે.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

એ બધું હવે ગયું છે-ગોણું તો ગયું જ છે. પ્રગ્ન એટલે એનો મોટો ભાગ હજી પૂરતા પ્રમાણમાં અને સન્તોષકારક રીતે સદર્થે પુરુષાર્થો થયાં જે ન ગણાય તો પણ એટલું તો થયું છે કે આપણે હાથે, નમંદ જેને 'મોહાટાં કામ' કહે છે અને જેમાં 'જસ' વર-વાળું શક્ય છે એમ પણ તેણે પ્રગોળ્યું છે ને કરી બતાવેલું, તેણે કાંઈક કાંઈક આપણે કરતા દયા છાએ; અને એટલાં પૂરતા અન્ધ ને પશુરૂપે જડસુ યાને નર્મ નસીબવાદી વધ રહેતા હવે મટવા પણ છાએ.

આ આટલી સર્વ સામાન્ય વિચારણા અનુસાર તો આપણી આવતી કાલ ભયગ્રસ્ત નહિ પણ આશારૂપદ આપણને લાગવી જોઈએ.

૨

લાગવી જોઈએ પણ લાગતી નથી-આવતી કાલ આશાભરી લાગવાનાં કારણ છે પણ તે ભયભરી અને એવા સંજોગ તો અત્યારે જ મોજૂદ છે. આપણી વાતચીતમાં આપણે નામ દર્શાવેને પણ કહેતા હોઈએ છાએ કે અમુક વહેપારીના કુટુંબે રૂપિયા કાળા બજારમાંથી આવ્યા છે, અમુક અમલદારને પગાર તો દોઢસેનો, છતાં તે સકુટમ્ય મોટરની, બાઈકનિયા ટિકિટનાં બોલપટની લીલા-લહેર રેન્ડે રેન્ડે માણે છે; ફલાણો વળી મક્કનપાલિક છે અને હેવાનને પણ શરમાવે તેવી ગાળમલેચિયા હેવાનિષત પડે ભાડુતોનાં લોહી ચૂસે છે, ચૂસ્યા કરે છે, ચૂસ્યા જ મળે છે-દહાડે નહિ તેટલું રાતે ને રાતથી જે વધુ તો દહાડે, ઉઘાડે હોય અને બેડયા નાગાઈથી જ ! આવા તો કાંઈ કાંઈ ભયોના કાર લગતવા દેશેદેશમાં-

હેવાનને પણ શરમાવે એ રીતે શોષક જનતાનાં લોહી ચૂસે છે, ચૂસ્યા કરે છે, ચૂસ્યે જ નાથ છે, દહાડે નહીં તેટલું રાતે ને રાતથી થે વધુ તો દહાડે, ઉઘાડે છોગ અને બેહુથા નાગાધથી જ !

બીજે કાંઈક હળવા તો કિંદમાં એટલા અમાનુષ ને આકરા કે સહ્ય નાથ નહિ-બાપેસા છે. એવા આસુરી ભવનો કારકો વીજનાર નાપાક નાના મોટાને જખખર જલિમોને ધ્વિરી દંડને ડર તો નથી જ કેમકે તેમણે વાણીથી નહિ પણ કરણીથી જ ધ્વિરને ધનકાર્યો છે; હું જ મારો ભગવાન ને એકમાત્ર ભાગ્ય-વિધાતા છું એવું કાંઈક એના દેવે ઉપાધિ ગયું છે અને એ જાખના દેવ જાનરે જ એ જાણે જીવતો હોય છે. બીજાને ડારતો ને મારતો હોય છે. એની રિજામણીથી ત સેવા માણસો તો ત્રાસ પોકારતાં એવા પોકારો પાડતાં હોય છે કે આ જીવતા મૈત, કરતાં તો મરેલું મૈત ભલું-સાચું ને સાક્ષાત ચાલુ જે આ સદેહે નરકનો અન્ત તો આણે; પછીની વાત પછી. જેને વહુવવા 'હુદ'શ' કે 'બૂડી દશા'

જેવા શખ્તો તો હળવા પડે છે તેવી ભયજરતોની આ અધમાવરણ આવી ક્યાંથી? સવાલેના જવાબમાં રાજ્યધુરીણો કહે છે કે એ તો માછલો વહીવટનો વારસો; સમાજધુરીણો કહે છે કે એમ હોય તો પણ નવા રાજ્યકર્તા એવા તે કેવા નાતાકાત, કે સ્વાયં-સકળને અગ્રગે: કરીને, અદ્ભુત સાહસે શોભતા, અનન્ય વીરત્વે ઝળકતા બનીને તેઓ પોતાનું નગદ નવાપણું જલ્દે ચૈતન્યભરપૂર આત્મ-બળ સંપ્રદિ કરવા માટે જાણે અંગિણાએ ઉપી કરતા નથી-જાણે કે જીવમાં જક ધાલી બેઠેલ ડર-પોકપણાને જ બહાદુરીનો આંદશ માનતા લાગે છે, મર્દાંગી પૂરેપૂરી નષ્ટબ્રહ્મ ધર્મચ્યુટી હોય તેવી રીતે.

ઉત્તરજાતાઓનો એક નીચે વર્ગ પણ છે-ધાર્મિક ઉપદેષ્ટાઓનો. તેમણે સમાજનું યુરુપક બોધાને તો જમાનાઓ ધર્મ ગયા. આજે, અતિ વિરલ અપવાદ બાલુએ રાખીને, કહેવું પડે તેમ છે કે એ ધર્મધુરીણો ખરા ધર્મભાવથી પરજીમુખ બનીને પરજીવન પોતે જીવે છે અને અનુયાયીઓને પણ એવું જ હરામી જીવન ખુલ્લી રીતે સ્વાયંપરચણીથી-જાને પડેનો નીચ સ્વાયં એ રીતે જ ઉદ્ગંધણે પોપાય તેમ હોવાથી-જાણ કરવા દેતા હોય છે.

આમ, જે કોઈએ આપણને ભયમુક્ત કરવા ધટે તે સૌ જ વધુ ને વધુ ભયમુક્ત કર્યો નાથ છે.

૩

જેમણે જીવન રીસે સક્ષમ ચિન્તાન આત્મામાં ઊંચ બીતરીને કર્યા છે તેમણે કહ્યું છે કે મનુષ્યની વૃત્તિ જ્ઞાનથી વિમુખ અને છેત્તારે તે પ્રજાના નાશને નોતરે છે. આપણી પ્રજા પ્રજા તરીકે જ્ઞાનવિમુખ બની છે એ તો ઉપર જે ચિત્ર દોરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પરથી સ્વયંસ્પષ્ટ નાથ છે. એ જ્ઞાન એટલે માત્ર અક્ષરજ્ઞાન નહિ, ક્રૂત ઉચ્ચ શિદ્ધાંત કે જાપા-ચોપાનિવા ને ચોપડીઓથી પમાઈ જ્ઞાન નહિ, પણ એ સર્વ જ્ઞાન-પ્રકારો જેમાંથી જીવે છે કે વહી

● મહુમ સર પ્રસાશકર પદ્મણી કૃત ●

(૧) એકે વૃદ્ધની વિચારચોથીમાંથી

પૃષ્ઠ ૮૦૦ કિં. રૂ. ૫-૦-૦

(૨) વાતોમાં બોધ કિં. રૂ. ૧-૦-૦

ઈતિહાસની રૂપરેખા

[કર્તા : શ્રી. જનનંદરાય પ્રસાશકર પદ્મણી]

'આહિર લાહન આહિ હીરદરી' નામના ગ્રંથનાં ૧ થી ૧૪ પ્રકરણો ઉપરથી-ચાર ત્રિગો ચિત્રો ઉપરાંત બીજાં સો જેટલાં ચિત્રો છે. દરેક મા-બાપે આ પુસ્તક પોતાનાં આજકાતા હાથમાં આપવું જોઈએ. કિં. ૨-૦-૦.

ઉપરનાં પુસ્તકો માટે લખો :

તંત્રી, બાવનગર સમાચાર, બાવનગર



# ભારતીય સંસ્કૃતિના અનુપમ, અનુત્તમ, અદેશ દ્રવ્ય આદિયાત્મશક્તિને જીવનમાં પ્રયોજો, નિયોજો, સંસિદ્ધ કરો.

આવે છે તે ઉચ્ચતમ આત્મજ્ઞાન, પ્રગતિ પીઠોને આપણે સમાજવિરોધી તરફ તરીકે જોજાવીએ છીએ. તે સૌને આગ્રહ સમયની પરિભાષામાં દુષ્કૃત્ય કરનાર દુરાચારીઓ કે દુષ્ટો જ કહેવા જોઈએ-પણ તે હોય માત્ર અક્ષલહોશિયારીનાં હથિયારે પ્રગળાને સામે લડનાર લાગિયા વગેરે માં તો ઇરા, બેમ કે જ્ઞેનજનથી લાનાર દુષ્કાન્દો ખોરા કે હુમલાખોરો. એવા તો જેમ છેક જ્ઞાન-વચિત છે તેમ પ્રગતિના રાજકીય નેતાઓ, સામાજિક મોટાનાના કાર્યકરો અને પુર રાજ્યકર્તા વર્ગનાં બધાં માણસો પણ જનકલ્યાણ માટે પોતે તથા બીજાઓએ શું કરવું તે બોલવા કે લખવા પૂરતું 'જ્ઞાન' પાસેજ તેથી જરા ઝાંઝિક જાણતા હોય છે પણ તદ્દનુભાર કરવે, વર્તાવે, અનિચ્છુક કે પ્રમાદી કે છાલા ને સૂઝિ પંડમાં હોવા છતાં ક્રિયા-શીલ નહિ બની શકતા હોઈ, અસહાય હોય છે. ત્રીજી રહી તે વચ્ચે સમાન્ય જગોનો બનેલો મોટો જોવા જનસમૂહ.

પ્રાણી માફક વગર બોલે પીઠાયા કરવાનું હોય છે નહિ તો ખાપડા બિચારા તરીકે ત્રાડનાં ત્રાડનાં પણ હંકાર્યાં કરવાનું અથવા તો પામર જન તરીકે આરકાતાં, અથડાતાં ને પછડાતાં, જે જેમ જ્યાં તપાસે રાખે તેને વથ થઈ, તેમ અને ત્યાં તપાસ્યા કંવાનું છે. એવાંઓનું જેવું તેવું જ ન પણ તેમને દ્યામણી બનવે છે, ધીર નહિ.

૪

તો પછી વીગચિત જ્ઞાન કયું? તે ક્રિયા-પરાયણ જ્ઞાન કયું? જે માનવને માનવના બંધ ત્રાસથી બચાવે અને માનવેતર લાગે છે એ પ્રદારનાં કુદરતે નાખેલાં ઘડુભ્ય દુઃખો સામે પણ ગારવથી ટકાવી રાખે-મૃત્યુ ખણ આવે જ ત્યારે એને મિત્ર લેખે બેઠતાં શીખવે.

એને આત્મજ્ઞાન કહ્યું છે. શબ્દ ગમે તે વાપરે પણ દેશી દેશના સર્વ ઉપદેશ આપવાના અધિકારી જીવનનીશીએ એને મનુષ્યના શુદ્ધમાં શુદ્ધ, સાચામાં સાચા, ઉત્તમે-તમ રતરવતું જ્ઞાન કહ્યું છે અને અત્યંતીન મનુષ્યને ખરા ધર્મ એ જ્ઞાન પામીને એનો વિનિયોજ પેતાના માન રોગે રોગનઃ નહિ-

## માનવ અને શાશુગાર

દેહ એક સાધન છે એ એક વાત જરાખર સમજાવ તો જીવનને જોવાની એક નવી દ્રષ્ટિ મળી જાય. પછી, દેહના શાશુગાર પણ તુજી લાગે. ખરી રીતે તો દેહને હાંક્યા સાર એક વસ્તુના દુકાની જરૂર છે. એને બદલે આવણે વસ્તુના ચિંતનમાં કેટલો ઘટારોપ કરી મૂક્યો છે? પહેરવાનું કપડું મુલાયમ જોઈએ-અમુક તો રંગીન જ જોઈએ-વેલ છુટકાથી ભરેલું જોઈએ! આ પ્રકારનું વસ્ત્ર ઉપગમવા કેટકેટલા કારીગરોને રાતદિવસ દેટલો પરસેવો પાડેલો પડે છે?

સુંદર કપડાં કે આનંદનથી જ માણસ શોકતો હોય તો તે રંગબેરંગી પટ્ટા કે પીંછા સાથે શું ન જનમી શક્યો હોત? સિંહ, હરણ કે મેરની જેમ સ્વભાવતઃ પેતાના દેહને માનવી શું ન શરૂગારી શકત?

મનુષ્યદેહ સ્વયં એક કલ-કૃતિ છે-સ્વભાવતઃ એ સુંદર છે-એને સુંદર દેખાવા માટે કાંઈ કૃત્રિ-મતાની જરૂર નથી. એવી કૃત્રિયા કરવામાં આવે છે કે જર્મનીનાં રંગે આપીને આપણું સત્યાનારાવાણી દીધું. હું કહું છું કે લાઇ, તમારા મનને રંગ પહેડેથી જ બીડી ગયો હતો-એટલે તો તમને, બનાવટી રંગનો મેહ લાગ્યો-એટલે જ તમે પર-વલંબી બન્યા. કારીરને શાશુગારવાના ચક્કરમાં તમે ફસાઈ પડ્યા.

મનને સંયમથી શાશુગારવું, બુદ્ધિને કાનિષ્ઠ બનાવવી અને હૃદયને ઉદાર બનાવવું એમાં જ મનુષ્ય જન્મની મહત્તા અને સાર્થકતા છે.

—વિનોબા બાવે

પણેપળના જીવનમાં કરવામાં રહેલો છે. એને કહેવો હોય તો, અધ્યાત્મ ધર્મ કહેવાને અદ્દમે, અભિનવ જીવનમાર્ગ આપણે ભલે કહીએ; પણ એના વિના વ્યક્તિઓનો, જૂથો નો, સમાજોનો, પ્રજાઓનો, સમસ્ત માનવજાતિનો ખીજે કશો આરા વારો છે નહિ એટલું તો યોક્ષસ.

એવું એ જ્ઞાન; એ આત્મજ્ઞાન, એ સ્વરૂપજ્ઞાન. એનથી વિમુખ થયેલા ચિત્તમાં કુટુંબિઓ જાગે, જામે અને બહેકે પણ. એવી જીતિઓનું માત્ર શમન નહિ, એનું રૂપાન્તર તથા બાધીકરણ કરવું એ એક જ સારું ઉચ્ચગ્રદ માનવનો હોઈ શકે. એ રીતે જ વ્યક્તિની 'મહત્તી વિનષ્ટિ' ન થાય, પ્રગ્તનો સર્વનાશ પણ અટકે.

૫

ભય વધુ કે આશા ? ભય નહિ, આશા. એ કેવી રીતે ?.....

આપત્તિ, ઉપાધિ, મૂંઝવણ એ સર્વ તમારે જે પ્રવૃત્તિ અનુસાર-એટલે કે જે અધોને મિટાવવાના પુરુષાર્થ છતાં, પુરુષાર્થ નિષ્ફળ કે અલ્પ ફળદાયી જનનાં-જોગવી લેવા પડે તેમ હોય, તો એ જોગવવું પણ જીવવું અને, શક્ય તેટલું એણું વસતું લાગે, એટલા માટે તમારામાં એવું હૃદયજળ હેતું પડે બહેકે એવી કેટલી શક્તિ તમારા અન્તઃકરણમાં દિનરાત જાગતી ને જાગતી હોય, જામન થતી અને જામત રહેતી જોઈએ જેનું અનુસન્ધાન પરિમિત એવી મનન શક્તિ કરતાં-ફિજ તથા ઉચ્ચ અને તો પણ માનવમાં જ, એનાં મન તથા પ્રભુ તથા છન્દ્રો દ્વારા, કાય કરતો હોય એવી પરમ એક શક્તિની સાથે હે.ય. એવાં લોકોત્તર સર્વો પણ અનુભવીઓએ અનુભવી છે જે મધ્યસ્થો તરીકે અદૃશ્ય છતાં ઉદયગમ્ય સૃષ્ટિમાં રહેલાં છે-જેઓ મનુષ્યવ્યક્તિને માટે પેરી પરમ શક્તિમાંથી એનાં પ્રેમખિન્દુ, એનાં તેજઃજ્વાળ, એની સખન શક્તિનાં આન્દોલન મેળવે છે અને વ્યક્તિઓ કે સમુદાયોમાં સંકેત એને કરે છે.

આ તરવાનુસન્ધાન-પ્રયોગની સંકૂલ પ્રક્રિયાઓ તો લુહી લુહી થતી જનવાપ છે, પણ આપણા સામાન્ય જનોએ તો એટલું જ સમજ

લઈને કરવાનું કે એ શક્તિ યા તો તરવું નામ 'ભગવાન' પાડવું, એના અસ્તિત્વમાં (સંસ્કારાત્મક) કદાચ અન્ધ લાગે તેવી પણ) થકા રાખી, એ શ્રદ્ધાજીવણના આરંભની જગતને પ્રાણજળે કરીને સક્રિય તથા અન્તે સાન્નિધ્ય પણ કરવી એટલે કમેકમે શન્તિશ્વ-પ્રકાશમય સાન્નિકતા આપણામાં પ્રગટ્યા વિના ન રહે, વિશ્વક્રમમાં અનાવૃત્ત કાર્ય કયે જતી પરમાત્માની યોગજાનુસાર.

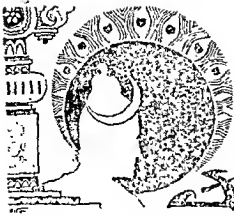
આ બધું હવાઈ લાગે છે ? તમને-મને નહતાં મોટા ને નાના નક્કર ભયો નિવારવા માટેની આ આશા-વર્તાઈ દવાઈ જણાય છે ? જણાયે, પ્રારંભે તો એ એવી જણાવાતી. પરંતુ આપણે જે સામાન્ય જનમાત્રમાં રહેલી છે તે મર્યાદાઓને ધરીકે પણ અગતી કરીને આ વાત વિચારવા તત્પર થઈશું તો સમજાશે કે પ્રભુ નિયોજિત વિશ્વક્રમ એવો છે કે આપણમાં છુપાયેલા પ્રભુ અંશને પ્રગટ કરવા-કરાવવા માટે જ, ફિલકરે જેને જગતનું વૈષમ્ય નિર્ધુવ્ય કહે છે તે સ્વ કરવામાં બહેકે જોડવામાં આવેલ છે. એવી જે કાંઈ મથે પડી આપણે ફિલની ધૈર્યસમૃદ્ધિપૂર્વક ઉડવી લઈએ તેમાં જ મનુષ્ય તરીકે પણ આપણું ગૌરવ છે, આપણું જીવનસાથ-કમ છે. વળી પ્રત્યેકની એતનાને એના સુદૈર્ઘ્ય જૂતકાળનો દાખો દર્શાવ નહિ તેવા જે અશુદ્ધિનો કે અશક્તિનો વારસો હોય છે, તે તો ભોગવે જ છૂટકા છે વિશ્વનિયમ આ પ્રકારનો દોષાત્મી જ કુખ્યાજીવ્ય માટેની આપણી આજ જગનમાંની એકે એક પ્રજાતિ કારણત નીવડતી નથી કે થીમાં જેવી બની એનાં પરિણામ 'સત સંધર્ના તરે તેર' જેવાં આવે છે. એવું ન બને માટે મનુષ્ય માત્રે કરવાનું એ જ છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિના અનુપમ, અનુતમ, સંદેશ્ય અધ્યાત્મશક્તિને જીવનન્યવહારના નિર્વંજન તથા મંગલમય અવિગ્રહ અર્થે પ્રયોગવી નિયોજની, સસિદ્ધ કરવી.

● તમારું ભવિષ્ય તુઓ ●

સાફ કામ કરતાં પહેલાં શુકન લુઓ :

જેન શકુનાવલી : કિંમત ૪ આના

શા. ઉમેદચંદ રાયચંદ, ગારીઆધાર [મદિ.]



પશ્ચિમ હિન્દનું

વાર્ષિક ચિત્ર-પ્રદર્શન

સાતી જીવન

ખોખે આટું સોસાયટીનું સત્તાવનમું વાર્ષિક પ્રદર્શન મુંબઈ યુનિવર્સિટીના કોન્વેન્શન હોલમાં મુંબઈના ના. ગવર્નરને હાથે ૧૦મી ડીસેમ્બરે ખુલ્લું મુકાયું છે.

ખોખે આટું સોસાયટીનું પ્રદર્શન પશ્ચિમ હિન્દના કેટલાક ચિત્રકારોની કલાસાધનાનો અમ્મો પરીચય કરાવે છે. પણ આ પ્રદર્શન ઉપરથી પશ્ચિમ

: અવલોકનકાર :  
'શનિ'

હિન્દની ચિત્રકલાનો સમગ્ર ખ્યાલ આપી શકે નહિ; કારણકે એમાં કેટલાક મદદરવા ચિત્રકારોએ પોતાની કૃતિઓ ગોઠવી નથી-ગોઠવના નથી.

ગયે વર્ષે પાંચસો કૃતિઓ પ્રદર્શનમાં રજૂ કરવામાં આવી હતી. 'પર્પેટ્યુઅલ' કોઈ ખાસ ધોરણ ન જળવાયાથી-નખળી કૃતિઓની પ્રિયુક્તાથી જોનારને નિરાશા સારી હતી અને પ્રમાણમાં સારી કૃતિઓને એક જ ગને માપીને અન્યાય કર્યો હતો. આ વખતે પર્પેટ્યુઅલ ધોરણ ગયા વર્ષ કરતાં જરા કડક બન્યું હોય છે. લગભગ ત્રણસો કૃતિઓ રજૂ કરવામાં આવી છે, તેમાંથી ત્રીશક કૃતિઓને રચના ન આપ્યું હોત તો સાદું હતું, એમ જોતાંવેત લાગે છે.

તેલરંગ વિભાગમાં નં. ૧૦, ૧૪, ૨૦, ૨૧, ૨૬, ૨૯, ૩૩, ૩૬, ૩૭, ૪૦ અને ૪૨ ચિત્રો ઉદ્દેશ્યનીય છે.

શ્રી. પંડિતનું 'લક્ષ ચંડી યત' ચિત્ર વિશાળતા ને ધર્મભાવનને મૂલ્ય કરે છે. રંગ-પર્પેટ્યુઅલ પાછળ દિલ્લિ છે. કમા સમયે આ યત યથો દશે એ માહિતી

એની રંગપૂરણી આપી જાય છે, એક જ ક્ષતિ ખૂંચે છે-આખા ચિત્રમાંથી ક્રિયા લગભગ અદૃશ્ય થઈ ગઈ જાય છે શ્રી. કરેના 'દિગંત' ચિત્રમાં મુખ્ય વસ્તુ દેવાઈ જાય છે. માનવ આકૃતિઓ ઉપસતી નથી.

પર્પેટ્યુઅલ પર પથરોએલા રંગો કુખ્યા કુખ્યા ને નિરાશાના વેરાન તરફ જોનારને ખેંચી જાય છે.

શ્રી ડી. જે. જોષીના 'ગોપલી' 'શેરીનો નાચનાર' 'વણુઆરા ક્રી' અને 'ખાતર' ચિત્રો ઉત્તરોત્તર ચરિયાતાં છે. ઉદ્દેશ્ય એ ચિત્રોની રંગપૂરણી ગમે છે. 'શેરીનો નાચ' માં નાચ જોતું દેખાયું નહિ. 'ખાતર' દૂર દૂર એ જી જાય છે ખરી, પણ સૌથી આગળની આકૃતિઓ આટલી અસ્પષ્ટ કેમ ?

શ્રી લેંગ હેમરનું 'તેલરંગ વિભાગમાં' સૌથી ગોઠું ચિત્ર ખ્યાન ખેંચે છે; પણ લીલા રંગનું વધુ પડતું પ્રમાણ અને ચળકટ આખા પર આક્રમણ કરીને ચક્રાંત્ર દે છે કુતરો જુદો પડી જાય છે, પણ જોયે છે ખરો. એ એની લિનન રંગપર્પેટ્યુઅલ કારણે જ.

શ્રી વાલુલકર 'માછી સ્ત્રીઓ' સ્વાભાવિકતાથી ખડી કરે છે પણ ફોન લઈને ખાગમાં ફરતી સ્ત્રીઓમાં બહુ ખાઈ ગયા છે. માછી સ્ત્રીપુરુષોના સુરેણ દેહ દોરનાર આ ખીન ચિત્રમાં માર ખાઈ ગયા છે. ચહેરા નમણા છે; પણ આખા બંધ કરાવવાનું કોઈ કારણ ? સ્તન સારીને શોભાવના નથી-ગોઠવા હોય તેના લાગે છે.

લેડી ટેમ્પલ, 'અહેનો' ચિત્રકાર માનવ

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

પત કરનારાઓની પસંદગીનું ધોરણ પાંચ આ ચિત્ર ઉપરથી ખરાબ સમજાઈ જાય છે! શ્રી. પંડ્યાના 'કુત્તા પર' અને 'ઉંઘતું બાળક' ચિત્રો સામાન્ય છે. બીજા કરતાં પહેલું સારું છે.

ક. શ્રી મંગલસિદ્ધજીના 'કુંવરીને સંબોધના કાળીદાસ' અને 'રક્ષાબંધન' કૃતિઓ આ વિભાગની ઉચ્ચ ક્રાંતિની કૃતિઓ માંહેની લેખી શકાય. મંગલ સિદ્ધજીનું 'રંગ-સંયોજન' સારું છે; પણ રેખા પ્રવાહી નથી. એવી રેખાને કારણે આકૃતિઓ જડ જેવી દેખાય છે. 'યોગ' કંઈક અસ્વાભાવિક લાગ્યા કરે છે. 'રક્ષાબંધન'માં પુરુષનો હાથ એવી રીતે આલેખાયો છે કે, જણે હાથ જોડસરવો હોય!

૧૬૨ નંબરનું મીસ એસ્થર ન્યૂટનનું ચિત્ર ગમી જાય તેવું છે. રંગ-પસંદગી સુંદર છે-અનુ-રૂપ છે.

શ્રી. સોમાલાલના 'બાળર લણી' અને 'રાસ-લીલા' ચિત્રો પ્રમાણમાં સુંદર માંહેનાં તો છે જ. પણ સોમાલાલ પાસેથી મેળવવાની જે સ્વાભાવિક આશા રાખી હોય તેમાં તો ગાંઠનું પડે છે જ. પશ્ચિમ દિ-દના ચિત્રકારોનાં જલરંગ-આલેખનમાં શ્રી. જ્યોત્નાય અધિવાસી સિવાય સોમાલાલને કોઈ નહિ આંખી શકે! એવા સોમાલાલ વસ્તુવૈવિધ્યના અભાવે બિલા ચદ રલા દેખાય છે. એકની એક વસ્તુ જુદા જુદા રંગપદમાં આપ્યા કરવાથી નવીનતા ઉપજતી શકાય નહિ. અને સોમાલાલની કૃતિઓ વિશે બીજું પણ કહેવાનું છે: ગ્રામ્ય દર્શો બતાવો છો: ભાભાએ દોરા કડકતાં જ લૂગાં પહેલાં હોય! પાંચ બાજાને બાતીગળ આંગડી-ટાંચલી પહેરાવીને ભાભાએ જ તોડ્યો હોય! અને એની મા સ્તનની ડીટડી મેઢાંમાં આપતી વદાલ કરતી હોય ત્યારે બાપ પાછળ બીજીને પત્નીના ખભા પરથી ડોકું કાઢતો વાવતા બાળકને જોતો

હોય! અને આ બધું વગડામાં મારગ વચ્ચે જ બને! આપે હમણાં જ સીવાઈને આગ્યા હોય તેવાં કપડાં ને કસુંબલ પાંધડી પહેલાં હોય! આંતું ઝોંઘણું સોનેરી-રુપેરી કારથી ચમકતું હોય! અરે ભાઈ, કોઈકવાર તો બતાવો વાસ્તવિક ગ્રામ્ય જીવન! શું બધાં લગનમાં મહાકાવ્ય તો જતા નથી?

• 'રાસલીલા'માં રાસ જેટલું કાંઈ નથી. જોય જીઓ નમણી છે. ફક્કનો વિરતાર વધવા દીધો હોત તો ધારી અસર ઉપજતી શક્યા હોત.

જ્યાચિત્રો, પેરટલું અને ડીઝાઈન વિભાગમાં એવી કાંઈ કૃતિ દેખાતી નથી જે નોંધ માગી લે.

ફોટોગ્રાફ વિભાગમાં શ્રી. દુધીયા, દત્તા ખોપકર, એચ. પી. મર્ચન્ટ અને શ્રીદામ ભટ્ટની ચીજો પ્રશંસનીય છે.

શિષ્ય વિભાગની નમુનાઈ ખૂબે છે. પ્રાચીન ભારતની શિષ્યપદ્ધતિ મીસર, બાબીસાન, ધજખતને ય છક કરી દેતી, એટલું ખોટી-સાંભળીને હવે તો ગૌરવ લેવું રહ્યું!

પ્રદર્શન અવલોક્યા પછી બે વસ્તુની ખાસ ઊંચુપ દેખાઈ: એક તો, ચિત્રમાં દૃષ્ટિ અને કલ્પનાનો અભાવ. એવું ભાગ્યે જ ચિત્ર અહીં જોવા મળે-જેમાં આ વસ્તુઓ હોય અને બીજી, કલાકૃતિઓની પસંદગી કરનારાઓનું ધોરણ.

બીજી વાત સાથે કસાકસાને એટલું ભાગતું વળગતું નથી, જેટલું પહેલી વાત વિકસાવવામાં લાગે છે.

અને એટલું કલ્પા વગર રહી શકાતું નથી; એક રૂપીઓ પ્રવેશ શ્રી અને બે રૂપીઓ સંવિષ્વક સાડુ ખરચનારના મુખમાંથી 'વાહ!' અબ્દ પડતી શકે એવી એક યજ્ઞ કલાકૃતિ નથી.



“બોમ્બે આટ” સોસાયટીના પ્રદર્શન માટે અમદાવાદથી આવેલાં ચિત્રો પસંદગી ન પામી શક્યાં, એ વાત સાચી!”

“દરો. આ પ્રદર્શન કલાકારોની કૃતિઓ માટેનું હતું-કલાગુરુની નહિ!”

# કલાપી, ‘સુમન’ અને મિત્રમંડળ

મહુકો બીએ :

રાજયોગીનું

રાજ - ઇવન

કલાપી અને મિત્રમંડળ - વિશેનાં

દરબારશ્રી વાજસુરવાળાનાં સંસ્મરણો

કવિ :

દરબારશ્રી વાજસુરવાળા

આલેખના :

શ્રી. કપિલભાઈ ઉમર એમ એ.

(દિશેબર અંકથી ચાલુ)

૨૧ જા. યતું એટલે રાજકાળમાં રમ્મ હોવા નોંધએ એમ સમજનાં પછી દિવસનો એ કાલ સમય તેઓએ કારભારી સાથે ચર્ચામાં ગોળવાડું નહીં કર્યું હતું. આ પ્રકારનો શોખ એમણે પંચણે પેદા કરેલો હતો, અતરના ઉમળકાનો નહોતો. લોકો સાથેનો એમનો સંબંધ મોટો હતો એમ તો મેં વ્યાપક જણાવ્યું છે. એમનો જન્મનો એ ઝોનણીકમી સદોનો છેલ્લો દાયકો હતો. એ સમયે રાજ-પ્રજ વચ્ચે ધર્મણુનો તો કશોએ અવકાશ હતો જ નહિ. આજે પશ્ચિમ વરસ પછી, આજના લોકતંત્રના વાતાવરણમાં, એ રાજની કારિયાવાસી રાજકીય પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપણે બાંધી શકીએ નહિ. એજન્સી તરફથી પંચ, પ્રજાની કશી જ ચંબાર કરિયાદ રાજ્ય સામે ન હોય ત્યાં બિન દખલગીરી-Non-interventionની નીતિ સચવાતી. કંઈ પણ ધર્મણુને સ્થાન હોય તો એ ભાષાતો અને મૂળ મરાઠીવાઓ તરફથી હતું.

એટલે લાહીના રાજવી બન્યા પછી પણ એમના નિત્ય જીવનનો કામ નહોતો કરેલી રસમ પ્રમાણે જ ચાલ્યા કરતો. ટેનિસ રમવાનો શોખ હતો, અને ઘણે વખતે સાંજ એ રમત પાછળ ખચકાતી. નગણી અભિનિત કારણે ક્રિકેટ તેઓ રમતા નહિ. કોલેજમાં પણ તેમને ક્રિકેટનો શોખ નહોતો. મને ક્રિકેટનો અને ટેનિસનો બંનેનો સારો શોખ હતો. કાચેરી બોક્સ અને સારા દિલ્લ તરીકે કોલેજમાં મહાર માટે સારો અભિપ્રાય હતો. તેથી ધંણીખરી સારી મેચોમાં મને ભાગ અપાતો. હાથમાં પંચ થોડા વરસ પહેલાં એક ટેનિસ એટ બન્યોહોલ.

પોતાની ઝંપરી તેઓ હમેશાં નિયમિત લખતા, એ કાચેરી સંપૂર્ણ અને બારીક રિગતેથી ભરેલી હતી. હમેશાના છંદનના ગનાવો અને પોતાની આસપાસના વિવિધ પ્રકારના માનવીઓ માટેનાં એમનો અભિપ્રાય, અને એવી અનેક કિંમતી વાતો એ કાચેરીમાં લખાતી. વેબસ્ટર કોશનેરીના કદની એક કાચેરી યુગલમાં ટૂંકર કે પત્રીમાંથી તેમણે ખરીદ કરી હતી. એ મહામધ્ય જેવી નોંધપોથી તાળાપુચ્છીવાળા એક પેટીમાં તેઓ રાખતા. એ બધું કરેલી પેટીને ફરીથી એક તાળાપુચ્છીવાળા ખાનામાં તેઓ સંભાળપૂર્વક મૂકતા, અને બંનેની કુચીઓ પોતાની પાસે રાખતા. એની અંદરની નોંધને તેઓ બહુ અગત અને ખાનગી માનતા. મુશ્કેલીના નજીકનાં એ કાચેરી આખી વનિતી, મેં એનાં અચૂક પાનાંઓ વાંચ્યાં હતાં. એમના સ્વર્ગપાસ બાદ એ કાચેરી સોનમદના પોલીસીડલ એજન્ટના કુળગમમાં સોંપાઈ અને સોનમદ પોલીસીડલ એજન્ટ પાસે ધણી વરસો રહી. એ કાચેરી લાહીને પાછી મળે એ માટે ઘડા પ્રયત્નો કરનાં આવેલા. આખરે મુરસિદહાના કુમાર પ્રતાપસિંહજી લાહીની ગાદીએ આવ્યા ત્યારે એમને એ સોંપાઈ હતી એવો મારો ખ્યાલ છે. પછી એ ક્યાં છે એની મને માહિતી નથી.

મારે એમાં અભિપ્રાય છે કે કલાપીના વ્યક્તિ જરૂરે સમજવા માટે એમણે સરજેલા અંધા સાહિત્ય કરતાં એ કાચેરીમાં લખાયેલી નોંધ વધારે ઉપયોગી હતી. પંચ એ તો હવે મિથ્યા શોક કરવા જેવું છે.

જુદું મળીને વાંચન અને લેખનને આરથી પાંચ કલાક હમેશા અપવામાં આવતા. તેઓ જે કંઈ લખતા તે સરહતે જ લખતા અને પછી એ લખાણનો

નકલો કરવાની હોય તે હરજોવિન્દ નામના કારકુનને સોંપાતું. કાળ્ય નવું લખાય કે બનતાં. સુધી તે જ દિવસ અહિં મોકલવાની નકલ હરજોવિન્દ તેપાર કરી મને મોકલી આપેનો.

આ વરસોમાં અમારું મળતું લગભગ દર મારે એક અથવા બીજી રીતે નિયમિત થતું જ. વડીલા દરબારથી સ્વ. બાવાભાઈ સાહેબ, સુરસિંહજી અને દુ-અમારી ત્રિપુડીને વડીલામાં, લાડીમાં કે હાળામાં મળવાતું એક ચોક્કસ કાર્યક્રમ જેવું હતું. અવગત અમે ત્રણે અમારા રેટેરાના કામમાં પડેલા દતા અને અમારે માથે જવાબદારીઓ હતી. છતાં અમારા બે મિલન વચ્ચે લાંબો ગાળો ન જતો. અને અમારો પત્રવ્યવહાર તો સતત ચાલુ હતો; એ તમે મારા પરના હાકાર સાહેબના પત્રોની તારીખો પરથી જોઈ શકશો. અમે ન્હાના મોટા પ્રવાસો પણ સાથે જ કરતા. પણ એ પહેલાં એમની કેટલીક દૈનિક જીવનની ખાસિયતોનો ઉલ્લેખ કરી લઉં.

બીડીના-સિંગારેટ-નો એમને સારો શોખ હતો, અને ઉતાળામાં બપોરે એક ટમ્બર ભરીને ભાંગ સામાન્ય રીતે પીતા. ભાંગને હાકાર સાહેબ 'કાગળ' કહેતા અને શરાબને 'તાર' કહેતા. વરા-રામ ખવાસ એમનો અંગત માણસ હતો. કાચિમરના પ્રવાસમાં પણ એ સાથે હતો. "વરારામ! કાગળ લાવો" એ ફરમાન લીલાગર ભાંગના ટમ્બર માટે થતું. 'તાર' લાવવાનું ફરમાન ભાંગે જ થતું, અને 'તાર' માં તેઓ ગિરકડી ભાંગે જ પીતા. પ્રસંગો-પાત પીવાતો તે 'બીર'. બીરને Mother's milk-માતાનું દૂધ કહેવામાં આવે છે. એમાં અલ્ટ્રાહોલનું પ્રમાણ પ્રાદેશિક કરતાં ઓછું હોય છે. અને પીનારાઓ એને પાણીની મંદક પી શકે છે. પ્રખ્યાત જર્મન લેખક ગેટે માટે એમ લખાયેલું છે કે જી-હાંબી દરમ્યાન એણે બીરની સિત્તેર દબર ખાટલીઓ ખત્રાસ કરી હતી.

અને હાકાર સાહેબની ભાંગ પણ તેઓ જ જીવે શકે! તમને મ્હારો એક અંગત અનુભવ કહું. લાડીની મુલાકાત લેવાતું મ્હારે માટે સામાન્ય હતું એ તો હું અગાઉ કહી ગયો. પણ એવી દરેક મુલાકાતને પ્રસંગે રાજ્યની રીત-રસમ હાકાર સાહેબ નિયમિત રીતે જાળવતા. દરેક પ્રસંગે સાંમેયું થાય, અને ઉતારે પહેાંચ્યા પછી ગામનું મહાજન મળવા આવે. એક વખત સાંમેયું થયા પછી હું ઉતારે, એટલે કે હાકાર સાહેબના દરબાર-ગઢમાં પહેાંચ્યો. ઉનાળાની બપોરનો સમય થયો હતો અને 'કાગળ' ટેબલ પર, ફરમાનના ઉતારમાં આવી પહેાંચ્યા હતા. એ ટમ્બરમાંથી, અખતરો કરવાની ખાતર, મેં ત્રણ છુટકા પીધા પીના તો પીવાઈ ગયા, પણ થોડી જ મિનિટમાં,

'મુજ ચક્રમમાં ચરણો ફરે  
કદમે બઝન લથળી પડે.'

એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ. મ્હારું મગજ ચક્કર ચક્કર ધ્રુવવા લાગ્યું. મ્હારાથી ખેસી શકાયું નહિ હું સૂઈ ગયો અને લાંબો સમય 'સુધી' સૂઈ રહ્યો. મહાજન કલામે આવ્યું, એને 'ભાઈની તળિયત બરાબર નથી' એમ કહીને વઢાય કરવામાં આવ્યું સાંજ પડતાં હું ફરી સ્વસ્થ થયો.

અગાઉ કાશી અને દાઉદમાં બનેલા ભાંગના ફિરસાઓ કહેવાઈ ગયા છે. ત્યાર પછી ભાંગ પીવાનો મ્હારો આ ત્રીજો અને છેલ્લો પ્રસંગ હતો. આ પ્રસંગ પછી લીલાગરથી હું એટલો જાણે બી ગયો છું કે ફરી કદી ચાખી પણ નથી.

જે ભાંગના ત્રણ છુટકાએ મ્હારી આ સ્થિતિ કરી એનો આખો ટમ્બર પડપટ્ટાની જગાર હાકાર સાહેબ પર એની ખુમારીની કરી જ અસર નહોતી લાગતી. સેક્રેટરિસ માટે કહેવાય છે કે ગમે તેટલો દારૂ પીતા પણ એ કદી જાણેડો થતો નહિ. એનું જ હાકાર સાહેબનું ભાંગ માટે હતું.

આરા નિત્ય જીવનમાં ધણું દિવસો મેં એમની સાથે ગજબા છે, એટલે એમની અંગત દેવો અને

• માથેરાનની મોજ •

ફાદા છાપ મેડીટેડ સ્નફ સૂધીને  
—મેજબો—

મહાસુગંધી સ્નફ વર્કસ, સિલોર (હાહિ.)

આપ 'જીવન-પ્રકાશ'ના વાર્ષિક આહુક છો?  
ન હો તો આજે જ ખરો. દરરોજની  
પાંચ પાઈમાં એ આપને ધણું આપશે

# કક્ષાપી-રોમાન્સ'નું સાહિત્ય વાસ્તવિકતાની હદ વટાવી ગયું છે

ખાસિયતો મ્હારી માદિતીની વાન છે. અલગ્યત એના ઉપર પછીનો વરસોમાં ફેટલુંકે Frigat રચવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો લાંચકો એ વાતો જરૂર માની દમે. એક પ્રસંગે એવું લખાયેલું છે કે— 'ગીરના સિંહની બેટ લેવા માટે છેક તુળસી-શ્યામ જતાં એક વખત જંગલમાં સંગ્રામ હોડી દઈને એકલા નીકળી પડ્યા હતા.' બીજે રથને એમ લખાયું છે, 'થોડેસ્વારીનો એમને ધણો શોખ હતો,' અને એવીજ મ.દલ દોડ્યા પછી ત્રીસ માર્દ-ક્ષની થોડે સ્વારી કરવામાં એમને આનંદ આવતો.' આવા દરેકેએ અલગ્યત ચમત્કારિક લાગે. પણ સત્યથી એ વાતો હું વેળગી છે. તુળસીશ્યામમાં હું સાચે હતો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં રવણી ગામ પાસેની વીડીમાંથી જંગમના નદી-પ્રતિ અમારો પગલ હતો. થોડે દૂર સિંહ સૂતો છે એમ ખજર મળતાં અમે બંને થોડે સુધી ગયેલા. એવીજ માર્દક્ષની દોડ અને ૩૦ માર્દક્ષની થોડેસ્વારી એને એક પ્રકારની દંતકથાની કક્ષામાં મૂકી શકાય મને ભય લાગે છે કે કક્ષાપીના નામની પાછળ આવી રોમાંચક કલ્પિત કથાઓનો મુશ્કેલ મુશ-વામાં ભણે લખનારાઓ પેતે એમના નિકટના સંસર્ગમાં હતા એવું ખતાવવા માગતા હોય, અને આવી વાતોથી 'કક્ષાપી-રોમાન્સ'નું એકાદ સાહિત્ય પેદા કરવા એમની મુરાદ હોય, પણ એમાં કંઈ વાસ્તવિકતા નથી અને એથી કક્ષાપીને કૌશલ્યા મળતો નથી. આટલે વરસે આ વાતો માનવામાં પણ આવે, પણ જેમ ચોક્કસ-પ્રકરણમાં ધણી વાતો અવસ્તરિક રીતે રખાઈ યદ છે એમ આવી વાતો પણ બેઠું દર્શન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એમાં કશું સત્ય નથી.

મેં અને ખાવાલાઈ સાહેબે દારૂ ક્યારે હોડયો એ કહું. કોઈર સાહેબે શરાબનો સદંતર ત્યાગ કર્યો નહોતો, પણ હોડી દેવાનો એમનો ઇરાદો હતો. મેરમેરિઅમના પ્રયોગો કરનારે એ વસ્તુ હોડીની બેઠુંએ એમ મણીલાઈએ એમને કહેલું, અને પેતે મણીલાઈની દોરવણી નીચે એ પ્રયોગોમાં રસ લેતા મરિડો એટલે અમુક સમય પછી તેઓ મદિરાપાન સંપૂર્ણ

રીને તક દેશે એવું એમણે મણીલાઈને લખેલું પણ દરમ્યાન તો મણીલાઈ ગયા અને એ મેડો આલ્યો નહિ.

મેં શરાબ હોડયો ૧૯૦૦ ની સાલમાં. સામાન્ય રીતે રોજ સાંજે જમ્યા પહેલાં એક પેગ લેવાની મને આદત હતી એ ફક્ત ૩૬ મુજબ હતું.

સને ૧૯૦૦ માં પણ પાછું વરસાદે તથ્યોત્તું અને ફરી પાછો ફુકળ પડે તો કેમ ચલાવવું એનો વિચાર-અજેટના આંકડા લઈને કરતાં અમે-એટલે મ્હારો કામદાર મી. નસિંદ્રમસાદ, ખાણભ.ઈ, ઈશુ-ભઈ અને હું-આપણી આ પોચમાં બેઠા હતા એટલામાં પ્રભુકાથી સાંજ પહેલાં સારો વરસાદ થયો. એ સમયની વાદમાં અમે બધાએ એક એક વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનું કરાવ્યું. મેં બીડીનો ત્યાગ કરવાનો ઇરાદો જણાવ્યો ત્યારે મ્હારો કામદારે કહ્યું 'દારૂનો ત્યાગ કરો તો વધારે સારું.' તે દિવસથી વીસડી પાન્ડી જેવા કોઈ પણ રિપરિટ ન લેવાનું નક્કી કર્યું. કોઈ જ વાર બીર કે શેરી જેવા વાર્દન લેવાય તો તેટલી માત્ર છુટ રીપી છે. એ વાતને આજે હેંતાળીસ વરસો પીની ગયાં.

ખાવાલાઈ સાહેબે શરાબવાન હોડયું ૧૯૦૪ ની સાલમાં-જાન્યુઆરીની પહેલી તરીએ. ખાવા ભાઈ સાહેબની ટેવ સામાન્ય રીતે મ્હારો જેવી જ હતી, પણ તેઓ જનક દારૂ પચાવી શક્તા-હજીવી શક્તા. થીયોસોફીની વાતો પર અવડતાં અને બીજે પ્રસંગે એમને માટે વધારે વિગતો હું કહીશ. પણ ૧૯૦૧ માં તેઓ મ્હારે લાલે થીયોસોફિકલ સોસાયટીમાં જોડાયેલા. ૧૯૦૩નું કનવેનશન અઘારમાં ભરાયતું હતું એમાં હાજરી આપવા તેઓ અને હું હીસેઅરમાં અઘાર ગયેલા. આ અમારું પહેલું કનવેનશન હતું. અઘારમાં રહ્યા તે દરમ્યાન તો શરાબ મળે એમ હતો જ નહિ. પાછા વળતાં વરસાદ મુશળધાર વરસતો હતો અને મદા-સને રેરશને અમે મેડમાંડ પહોંચ્યા. રસ્તે માં પણ ભારે વરસાદ ચાલુ હતો, અને મુંઝવે નહુ

કલાક મોડા—સવારે ૭ને બદલે નવ વાગે પટ્ટોચારો એવી ખત્રી મળ્યા પછી એને નિરાતિ સત દતા, પણ કુછવરે અરધી મુસાફરી પછી એવી ઝડપ રાખી કે બરાબર છ વાગે ગાડી વિક્ટોરિયા ટરમીનસના પ્લેટફોર્મમાં ઘાબટ થઈ, અને વિક્ટોરિયા ટરમીનસ આગળ એ સાંભળી અને ઝગડોને ઊભા થયા. એ ૧૯૦૪ના જન્યુઆરીનો પ્રથમ દિવસ હતો.

મુજબમાં અમારે ઉતારે અને જમવા બેઠા. નિયમ મુજબ વિરજાનો વેગ પિરસરામાં આવ્યો. મેં કહ્યું, 'બાઈ! અઘારમાં આટલા દિવસ આના વખર ચલી શક્યું છે. હવે નહિ ગમે ?' એટલું સાંભળતાં એમણે થલે દૂર ક્યાં. એ દિવસથી મૃત્યુ-સુધી એમણે ગાસાસવ જ્યું સાધારણ પીણું પણ પીધું નહોતું એ મહારી માદિતીની દર્શાવત છે.

અમારી આ મદ્રાસ-અગારની મુસાફરી દરમ્યાનની એક ન્હાની કથાનો ઉલેખ આ રચણે હૈ—મેં કે રિપર્વાંતર થવાનો ભય છે. ૧૯૦૩ની કેશિસ મદ્રાસમાં મળવાની હતી. અને, કાઠિયાવાડનાં નાનાં રાજ્યોના રાજવીઓ ઇન્ટિય—હિન્દના રાજધાન્યમાં સીદો રસ કે ભગ શકીએ નહિ જ, એ દેખીતું છે. પણ અમને એ વાતોમાં એ સમયથી થયો રસ હતો, અને ગાવાશાઈ સાહેબના રાજકીય વિચારોથી ઉદ્દાગ દના. કેશિસના કામકાજનો અમે રસથી અભ્યાસ કરતા અને રાતા હિન્દના રાજકારણ અને દેશનેતાઓના વિવિધ પક્ષોની પ્રવૃત્તિઓના મહિનગાર રહેવા બનતું કરતા. ફક્ત સિદ્ધી સંસર્ગ અમારે માટે શક્ય નહોતો.

મુજબથી મદ્રાસ જતાં એ જ ટૂંકમાં સર દિરાજશાહ મહેલ અને મુ લક્ષ્મીનાથ સામંજસ મુસાફરી કરતા હતા, લક્ષ્મીનાથ સાહેબ બ.વનગર

રાજ્યની તોફારી ઊડીને મુજબ વરધાને એ એક વરસો થયાં હશે. જાહેર જીવનમાં એમણે રસ લેવાનું શરૂ કર્યું હતું અને એ બંને મહાનુભાવો મદ્રાસમાં મળવાની કેશિસમાં ભાગ લેવા જતા હતા.

મુસાફરી દરમ્યાન એકાદ મોટા રેશને ટૂંક બગીચા હતી અને સર દિરાજશાહ પ્લેટફોર્મ પર આંટા મારતા હતા. દરમ્યાન ગાડી બપોડી. એમના કબા મુધી પહેાયા એમ નહોતું. અમારે ફરફલાસ રિજર્ડ હતો. એ પાસે હતો એટલે એમાં અને એમને લઈ લીધા. અમારી સાથે વાતોએ વળગ્યા. અમે ૨૫-૩૦ વરસનો, કાઠિયાવાડના રાજવીઓ આગાર થીયોસોફિકલ કનવેન્શનમાં જતા હતા, અને મદ્રાસમાં કેશિસ મળવાની હતી એવે અમને એમાં કાંઈપણ રીતે હાજરી આપવાની હજ્યા હતી એવું અમારી વાતો પરથી એમણે જાણ્યું, અને અમારે માટે તેઓ વિજીટરો તરીકે કેશિસમાં આવવાની સગવડ દરશે-એવી એમણે અમને તસલી આપી. આથી અમને થયો હૈ થયો.

સર દિરાજશાહ અમારી પાસેથી થયા પછી લક્ષ્મીનાથ સાહેબ અમારી પાસે આવ્યા. વાતો કરતાં અમે સર દિરાજશાહે અમારે માટે કેશિસ વિજીટરો તરીકે આવવાની સગવડ કરી આપવા કમળું હતું એ દર્શાવત એમને જાણારી. એમણે અમને એવઝ્યા અને કહ્યું, 'એ જોખમ કાંઈપણ રીતે ન બે શો. સરમારું સી. અઈ. ડી. ખાતું બદલુ બારીક તપાસ રાખે છે. તમે કેશિસમાં હાજરી આપશે એટલે તમારાં નામો એના દફતર પર ચાશે. કાઠિયાવાડ એજનીમાં તમારે માટે રિપેટ થઈ. ત્યાંથી તમને પૂછતાં આવશે. અને એ બધી પરપરા થાણુ રહેશે. માટે એવું જોખમ ખેડવાની હું તમને સલાહ ન આપું. અને સર દિરાજશાહને પણ હું સમજાવીશ કે તમને આવી પરિસ્થિતિમાં ન ચૂકે.' અલગત એમની સલાહ અનુસાર આ વિચાર અમારે જતો કરવો એ જોગ્ય લાગ્યું.

કેશિસની બેઠક બપોરે જારે મળે ત્યારે વતમાનપત્રોમાં પ્રકટ થતા એના વૃત્તિમાં વાંચના માટે વડીયામાં અથવા દમગામાં, આવાલાઈ સાહેબ,

નવજીવન મીલનો

પોપલીન

ઘેર ઘેર વપરાય છે



“પૂછવાની કશી જરૂર નથી. તમે સાચું અનુમાન કર્યું છે - હું એને ચાહું છું.”

હું અને બીજા મિત્રો એક નિયમ તરીકે મળતા. વાંચવાનું કામ ધણી લાગે મ્હારે માથે આવતું. પણ એ તો કોરસાહેબના સ્વર્ણવાસ પછીના વરસોની વાત છે.

પણ આ બધો વિષય-તર થયો. ૧૮૬૨ થી એમણે કાળો લખવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી એ તો આપણે અચાઉ જોયું. એ અરસામાં મેં પણ થોડી કાવ્યપ્રવૃત્તિ આદરેલી, અને ‘સુમન’ના તખલ્લુસથી ‘સુદર્શન’માં મ્હારા થોડાં કાવ્યો પ્રકટ થયેલાં છે. મ્હારી પાસે એ સંગ્રહ નથી. એ વરસોની સુદર્શનની કાપ લો મને તો તેમાંથી તમે એ શોધી શકશો.

કોરસાહેબ જે કંઈ કાવ્ય લખે તેની એક નકલ મ્હારા તરફ મોકલાતી. દરજોવિંદ કરકુન નકલ કરી મોકલતો. આગળ દહેવાઈ ગયું છે. એટલે એમનાં બધાં જ કાવ્યો મ્હારી પાસે હતાં જ, પણ ૨૧ મધુલિયંકર વાદ ‘દેશરવ’ માટે કલાપીનાં કાવ્યો એકઠાં કેતાં હતાં, અને એ બધો સંગ્રહ એમને ‘સુમન’ થયેલો. મ્હારા કાળની નકલ પણ હું કોરસાહેબને મોકલતો. અને એ પછી એમને જ્યારે મળીએ ત્યારે વચગાળાનાં કાવ્યો માટે ચર્ચા કરતા. મધુલિયાં અને ત્યારે એ અમર્યા બધાં કાવ્યો વાંચતા અને એના પર જે હેવાતું હોય તે કહેતાં અને ચૂંચનાઓ આપતાં. પ્રથમ ‘કલાપી’નાં કાવ્યો વાંચના. પછી કહેતા ‘We have so far heard the heart. Now let us hear the heart.’ અને મ્હારાં કાવ્યો હાથ ધરતાં તેઓ માનતા કે કલાપીનાં કાવ્યોમાં લાગણીઓનું પ્રાપ્ત્ય હતું; મારા કાવ્યોમાં વિચારોનું.

આ પ્રમણેના સામાન્ય કામમાં એમનું નિતર જીવન પસાર થતું હતું. દિનપુરી, અંગ્રેજ કનિયા, નવસહ્યાઓનું પસંદ કરેલું સાહિત્ય નિયમસર વંચાતું હતું. પોરો અને રો-સર વંચાતા. વડજરથ અને શેલી વંચાતા. લોડ ‘સિદ્ધનના ચમત્કારિક નવલો’ વંચત. કાળો નિયમસર લખાયે જ નહોતો. વડજરથ અને શેલી કેઈ વાર એમ સાથે વાંચત. અને અલગ અલગ વાંચીએ ત્યારે અમુક કાળોનું નક્કી કરેલું

વાચન કરતા. કોરસાહેબની આગે નખળી જ રહેલી એટલે મળા શકે એવા મોટા અક્ષરોનાળા પુસ્તકો મળાવતા. અને જે પુસ્તકો પોને મળાવે એની બીજી નકલ મને મોકલી આપતા. એટલે વાંચનનો કામ, પાનાંઓની સંખ્યા બરાબર ગણવી શકાય. વડજરથનો કાવ્યસંગ્રહ સાત લાગમાં અને શેલીનો કાવ્ય-સંગ્રહ પાંચ લાગમાં આ પ્રમાણે એમણે મને મોકલાવેલો. અને મ્હારા પરના એમના પ્રેરક થયેલા પત્રોમાં આવાં કાવ્યો પરનાં એમનાં વિવરણો અને વિવેચનો જોઈ શકાશે.

અમે જે કવિઓનાં કાવ્યો વાંચતાં એના પર પ્રખ્યાત અંગ્રેજ વિવેચકોએ શું લખેલું છે એ વાંચવાની અમે ખાસ પરવા કરતા નહોતા. અમને પેતાને કેઈ કાળનું સીદ્ધી રીતે જે અસર કરે એ અમારું એ કાળનું મૂલ્યાંકન હતું. કોલેજમાં સારિપનો અભ્યાસ કરતાં તમે શેક્સપિયર, મિલ્ટન, વડજરથ, બાયરન કે શેલી, ટેનિસન અને ષ્વર્નિંગ જેવા કવિઓનાં કાવ્યોનો અભ્યાસ કરતાં એ કવિઓ વિશે હેઝ્રીટ, જોનસન, ડી ક્વીન્સી, મેથ્યુ આંરનોલ્ડ, સેઈન્ટસપરી કે ગારનેટ શું કહે છે એ સમગ્ર એમનાં વિવેચનો મુજબ એ કવિઓનાં મૂલ્ય આંકવા શીખ્યા હશે. કલાપીના મ્હારા પરના પત્રો વાંચતાં તમને આવાં પ્રકારનાં વાક્યો વાંચવામાં આવશે. “લાગણી નિનાતું” “કાવ્ય” અને જ નહિ, લગણી જેમાં નથી એ કાવ્ય નથી” “હિ એક આ, આ બીજા દરિયા સારો, એમ હોવાય જ નહિ. દરેક દરેકના વિષયમાં ઉત્તમ છે. કાળીસ સા. કે શેક્સપિયર સારો. શેલી સારો કે વડજરથ સારો એ કંઈ જ કહી શકાય નહિ. અથા જ સારા અને સરખા સારા.....જેમાં કંઈ નહું છે એ જ કેવિ, જેમાં કંઈ નહું છે એ જ કાવ્ય.” “આમ વિચારશે તો બાજુશે કે ‘દુનિયા નેટલા કવિ (કાળીસ કે શેક્સપિયર જેવા-શેલી જેવા) મરી ગયા તેથી ધણી બીજા આગવશા મરી ગયા છે.’ ગજકમાં ધણું કરીને શાન્ત-લગણીઓ કરતાં outbursts of heart (દેવના હોંસ) મહુ સારા લાગે છે.

શેરી વડે સવર્ધ કરનાં ગજસ સારી ગાઈ શકે અને વડેજવર્ધે થતો સારા ગાઈ શકે એમ કહેવાય આપની ગજસમાં લાગણીઓ છે પણ તે ધીમે ધીમે ગોઠવાઈને બહાર નીકળી છે. ગજસમાં તો 'ડીલા' એક ઉગમણ અને બીજો અગમણ એમ ઉડવા જોઈએ.'

૨૧ અભિપ્રયો, અનુમાનો, વિવચનો વિધે મતબેદો હોય, પણ એમાં મૌનિકતા છે એ તો વિના સંકેતે રવીકારી શકાય. અને કલાપીતું વાચન અને એ પરતું મને એટલા વિકસેલાં હતાં કે આવા રસતંત્ર વિચારો દર્શાવવાની જમિકાએ તેઓ પહોંચ્યા હતા. અને સાહિત્યની જીવન પર અસર એવી જાણી હતી કે જીવનમાં ગંભીરતા આવી હતી અને સાહિત્યમાં તેમ જીવનમાં વિવેક સંધી શક્યા હતા.

કેઈ પણ કારણે તેઓ 'અંતઃકરણની ઊંડી શાન્તિ' લાગ્યે જ ગુમાવતા. "મારા ખવાસે મને ટેંટું હતો, એ હું સહી રહ્યો." એવું લખનાર

રાજવી લાગ્યે જ. બીજો કેઈ મળશે. એવા શબ્દો જોને માટે બેલાંબો હોય એવા માનવીઓ મળશે, પણ એ શબ્દોની આ પ્રકારની નોંધ કરનાર કોઈ નહિ જરૂર.

સંખ્યાગંધ અંગરખાં એક સાથે સિવાઈને આવતાં. એમાંથી કેટલાં અને કેમ વંપરાયાં એની નોંધ પણ કોઈને રાખવાની હશે: કોઈ અંગરખાંઓ પડ્યાં હોય છતાં કોઈક વખત પહેરવા આપવામાં આવેલું અંગરખું કોટું હોય તો પણ એ વરવા રમશાનો હુંલનાર જોગીઓની જમાતનો એ સાથી હક્કતાં હક્કતાં એ પહેરી લેતો. કોલેજના દિવસોનો અક્ષલક વિન વિનના યુદ્ધનાદનો. સર વિસરાઈ ગયો હતો. એને રથાને આળો હતો "હું શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:" તો વારંવાર ઉચ્ચારાનો મંત્ર, એ મંત્રનો ઉચ્ચાર થતાં વાતાવરણમાં એકધારી ગંભીર શાન્તિ પ્રસરી રહેતી એવો રહારો અંગત અનુભવ છે.

રાજયોગીના રાજજીવનનો ખ્યાલ તમને આ વાતો પરથી આવશે. આ મણકાની શરૂઆતમાં કલાપીના જીવનને ત્રણ વિભાગોમાં સમગતવવાતું મેં કહેલું અને એ ત્રણ તખ્તોઓ પરસ્પર સંબંધવાળા, અથવા એકબીજા સથે ગુંથાયેલાં મેં જણાવ્યા છે એમાંની એક કળા-phase-આપણે જોઈ.

લાડીની રહારી એક મુલાકાત દરમ્યાન મેં એક દરશ જોયું. કઈ સાલ દશે એ બરાબર યાદ નથી. પણ રમણીક કુંવરખાની ઉમ્મર એક દોઢ વરસની એ વખતે દશે; અને એમનો જન્મ ૧૮૯૭માં હોય તો આ ૧૮૯૪ના અરસાની મિત્રા છે. હોરસાહેબ અને હું મેઠા હતા એ દરમ્યાન રમણીક કુંવરખાને તેડીને, ઉપર આવણે જોયેલું છે એ, હજીથી રમ્યાની સાથે આવેલ ખવાસ કન્યા મેંધીમાખ અમારી પાસે આવી. હોરસાહેબની આંખમાં એ ખવસ કન્યા તરફ એવું એક આકર્ષણ દીકું કે જે મેં અગાઉ કદી જોયું નહોતું. હું વિરમય પાગયો. એ ગયા પછી મેં હોરસાહેબને કહ્યું "જાણી એક સવાલ પૂછું?" એમણે જવાબ આપ્યો, "શું પૂછું છે એ હું જાણું પૂછવાની હસી જરૂર નથી. You are right. I love her."

(કથારા)

## એ મે તિ હાલ

દરેક જાતના તાવ, બરોળ,  
કમળો અને ચેટનાં દર્દો  
● માટે

બરોળ જેવાં બચકરે દરેક  
જાટકાવવા આ દવા સારામાં  
સારી અસર કરે છે. દરેક  
જાતના તાવ મટાડી આ  
દવા શક્તિ આપે છે. દરેક  
દવાવાળા અને બાંધીઓ  
વેશે છે.

'એનિહાલ' બરાબર વાંચીને ખરીદશો.  
જથ્થાખંધ માટે લખો:  
કમલ પ્રોડક્ટસ, નરિયાદ



હાલો દીકરો !

બા : બેટા રતુ, તું આ તારી નેવી શિક્ષકને બચ્ચી ભર બેઠું !

રતુ : ના બા, મને બીક લાગે છે.

બા : કેમ, બેટા ?

રતુ : બાપાએ એને મઠ ડાલે બચ્ચી ભરી હતી તે એણે બાપને યપા મારી હતી.

\*

તો હવે હાલ દેરાસર !

"બચ્ચન, તે કંઈમાં કંઈરા બેગવી લીધા ?"

"હા, બાપા."

"ખાંડમાં પાણી નાખી લીધું ?"

"હા, બાપા."

"આટામાં ધૂળ ને આંખસિયાનો લોટ બેગવી લીધા ?"

"હા, બાપા."

"દૂધમાં પાણી નાખી લીધું ?"

"હા, બાપા."

"મણુ મલિના પચાસ રૂપિયા લઈ આવ્યો ?"

"હા, બાપા."

"તો હાલ હવે દેરાસર જઈએ—"

\*

હું પરણેલો છું !

એક સ્ત્રી ફૂલો વેચતી હતી. એણે એક યુરુપને જતો બોલેને કહ્યું : 'આ ફૂલો લઈ જવ; તમારી પ્રેમિકાની વેણી કરવા થશે.'

'ના રે ભંડાળ, એ તો ધણું ખરાબ હું તો પરણેલો છું !'

\*

સેલ્સમેનની કથા

એ હતો પુરતક વેચવાનો મધો કરનાર સેલ્સમેન. એણે એક બંગલામાં ઘૂસી ગવેશ્વરે

કંટડી મોરી. જવાબમાં એક પ્રૌઢ અવસ્થામાં પ્રવેશતી સ્ત્રીએ બાલકું ઊધાડ્યું : સેલ્સમેને પૂછ્યું : 'હું સેલ્સપી સાહેબને બોધ શકું ?'

'હા, બે તમારી આંખો બગડી ગઈ ન હોય તો.'

'શ્રામા કરો, બાતુ ! આપ જ શેડાણી સાહેબ છો ?'

'હા. હું જ છું. તમે અને શું ધારતા હતા ? શું હું શેડ છું, પડોશી છું, બિલાડી છું, નોકર છું ?'

"માફ કરજો. મને ખ્યાલ નહોતો. પરંતુ હું ધારતો હતો કે આપ શેડાણી સાહેબનાં સૌથી નાનાં યુવાન પુત્રી છો."

"એહો ! એમ ત્યારે કેટલું સ્વાભાવિક !" શેડાણીએ હસીને પૂછ્યું : "હું આપને માટે શું કરી શકું ?"

\*

અંધારામાં નહોતો ભાલ્યો !

"અથવા કનિષ્ઠા, કપાટમાં બે પેડા મેં મૂક્યા હતા તેમાં એક જ કેમ છે ?"

"બા, મેં બીજો પેડો અંધારામાં નહોતો ભાલ્યો."

\*

નવી વ્યાખ્યા

સ્ત્રી : પુરુષ સાથે સૌથી વધારે સંબંધ ને પ્રેમ રાખનારું પ્રાણી.

\*

ચુંબનોતું ટેમ્પરેચર

(અગિયાર રકમનું મહાકાવ્ય)

પરસ્પરાની પહેલી રાત : ૨૦૦.

પુરુષ : મારી પોતાની વહાલામાં વહાલી !

સ્ત્રી : મારા પોતાનો વહાલામાં વહાલા !

એક દિવસ પછી : ૧૦૦

પુરુષ : મારી પોતાની વહાલી !

સ્ત્રી : મારા પોતાનો વહાલા !

એ દિવસ પછી : ૭૬

પુરુષ : પ્રિયતમા !

સ્ત્રી : પ્રિયતમ !

ત્રણ દિવસ પછી : ૬૦

પુરુષ : મહુરિકા !

સ્ત્રી : વહાલા !

ચાર દિવસ પાદ : ૫૦, [ જલદીથી કંકુ પાતી ]

પુરુષ : રમા !

સ્ત્રી : રસિક !

પાંચ દિવસ પાદ : ૪૨, [ ખરફ થવાના મિનું તરફ ]

પુરુષ : શ્રીમતી !

સ્ત્રી : શ્રીમાન !

છ દિવસ પાદ : ૦ [શન્ય]

પુરુષ : હેતરપીડી કરનારી !

સ્ત્રી : જદમાસ !

સાત દિવસ પાદ : ૦-૨૦

પુરુષ : મિત્રાડી !

સ્ત્રી : કુત્તા !

આઠ દિવસ પાદ : ૦-૫૦

પુરુષ : લેની જા ! [તમાચો]

સ્ત્રી : લેતો જા ! [ધૂરતો]

નવ દિવસ પાદ : ૦૦ [શન્યનું શન્ય]

છટા પડ્યા.

દસ દિવસ પાદ : ૨૧૨, ઉત્કલન મિનું

સમાધાન,

પુરુષ : પ્રિય, તું મને ચૂકાને કેમ ચાહી

ગઈ હતી ?

સ્ત્રી : વહાલા, તમે કેમ નિષ્કૃષ્ટ ચંઈ તમારી

પ્રિયાને છોડી દીધી ?

અને : વવવવ.....

\*

આપ-દીકરો

"એટલે, તારા જેવડા દિરોજશાદ મહેતા

હતા ત્યારે કેટલું સખત કામ કરતા, અને તું તો

રખાયા જ કરે છે ! મને ખરેખર ચરમ આવે છે !"

"હા, આપા, પણ દિરોજશાદ મહેતા જ્યારે

આપની ઉમરના હતા ત્યારે કેમિસના પ્રમુખ હતા

હા હા !"

આજનો ધુર્ભવિચાર

કૃષ્ણ લગવાનની ૭૭૭મી-શણી : મોહન, તમે મને

ખરેખર હૃદયથી ચાહો છો ને !

કૃષ્ણ : પ્રિયતમા, તમે હજારોમાં એક છો.

અને તે વધારે ગોઠ આશ્વેષ સાડ વધુ

નજીક આવી.

\* \*

વચગાળાની ઘોડી એકસતા

"તમારા બીજા પતિની ઓળખાણ તમને કેવી

રીતે થયેલી ?"

"ઘણી જ મજાની રીતે.બુલ્બુ, બુલ્બુ તું મારા

પહેલા પતિ સાથે ગંભી વટાવવી હતી ત્યાં મારા બીજા

પતિ મોટરમાં બેસીને આવતો હતો. તેણે મારા પહેલા

પતિ-પર જ મોટર ચલાવી, એમાંથી અમારી મૈત્રીની

સરખાત ઘઈ."

\*

સ્ત્રીની નજરમાં

પોલીસ : બહેન, જે મોટર તમને ઝપટમાં લીધા

તેના નંબરની તમને ખબર છે ?

સ્ત્રી : ના, પણ એ મોટરમાં બેઠેલી સ્ત્રીએ રક્ષા

સાડી પહેરી હતી અને ડોકમાં હમિરેશનનો

હાર હતો.

\*

માફ કરજો !

એ રેશીયો સિનેમા જોનાં શ્યા પ્રેમિકાએ

પૂછ્યું : "મેલો આપે બેઠેલો કદરો માણસ કાણ છે ?"

પ્રેમિકાએ કહ્યું : "એ તો મારો લાઈ છે !"

પ્રેમિકાએ મારી માગી : "માફ કરજો, પરંતુ

તું તમારા બંનેનું મળતાપણું ન જોઈ શકી !"

\*

મને ખબર હોત કે—

"એ તને કેલું હતું તેમ તે સમાચાર આપ્યા

નહીં ને ? હતાપણિયો ભારે !"

"સાદેજ, જેમ મને આવડ્યું તેમ રહ્યું."

"આવડ્યું તેમ ! અરે, જે મને ખબર હોત

કે મારે એક ગદાને મોક્ષવાનો છે, તો હું પોતે જ

ન જાત !"



## પ્રવાહણ અને લોપા

લેખક : પંડિત રાહુલ સાંકૃત્યાયન

અનુવાક : વિશ્વેશ

જેમાં પ્રવાહણ બ્રહ્મ, પુનર્જન્મ અને કર્મના સિદ્ધાંતો પર ચોતે રચેલા નવા, શાસ્ત્ર-ધર્તીગિની પોષણતા કેળવ્યા પછી જે તેની વ્યવહાર ઉપયોગિતા ચોતાની પ્રેમિકા લોપાને સમજાવે છે.

ગત માસમાં મુંબઈમાં મળેલા અખિલ ભારતીય હિન્દી સાહિત્ય સંમેલનના ૩૫ મા અધિવેશનના પ્રમુખ પંડિત રાહુલ સાંકૃત્યાયનની સાહિત્ય-પ્રસાદી અહીં રહી રહીએ છીએ.

પંડિત રાહુલજી બૌદ્ધ ધર્મના પ્રખર અભ્યાસી છે. સીધામ અને તિથેટના પ્રવાસો બેઠીને તેમણે પ્રાચીન જ્ઞાનનું સંશોધન કર્યું છે. સંસ્કૃત, પાલી, તિબેટીયન, ફ્રેન્ચ, અંગ્રેજી, રશિયન, હિન્દી અને બીજી કેટલીયે ભાષાઓને તેમનો અભ્યાસ છે. એમની સાહિત્યસમૃદ્ધિ વિપુલ અને વૈવિધ્યપૂર્ણ છે. નવલ, પ્રવાસ, ફિલ્મસ્ટી, પુરાતત્વ, ધર્મ, શાંતિનિતિ, ભાષાશાસ્ત્ર વગેરે અનેક ક્ષેત્રોમાં તેમણે સફળતાથી કલમ ચલાવી છે. રશિયામાં તેમણે લેનિનગ્રેડ યુનિવર્સિટીમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે કામ કર્યું હતું. તેમણે એક રશિયન વિદુષી સાથે લગ્ન કર્યું છે.

અહીં રહી રહી એમની સાહિત્ય-પ્રસાદી 'વેદાંગરો મંચા' નામના એક મહાનિધાનમાં છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં તેમણે પ્રાચીન સમયથી અત્યાર સુધીનો જગતનો ને સંકૃતિનો વિકાસ દર્શાવતી ૨૦ જેટલી વાર્તાઓ આપી છે. આ વાર્તાઓની પાછળ લેખકે એમનું વર્ષોનું સંશોધન, અધ્યયન ને મનન ઠાવ્યું છે. કયા સ્વરૂપે આ બધું મૂકાયું હોવાથી દેખાય છે સાદું-સીધું, પરંતુ એની પાછળ જડન અભ્યાસ ને મૌલિક દષ્ટિ છુપાયેલી છે. ઇતિહાસને એમણે જે રીતે જોયો છે, તેમાં વાંધો લેવા જોઈ નથી એવું નથી. અહીં જે કૃતિભાગ રહ્યું છે તેમાં ધર્મને અરીજી માનનારી રશિયન વિચારણા એમણે પકડી છે. પરંતુ લેખક પાસે તેમણે જે લખ્યું છે તેના આધાર ૩૫ પ્રવાસો છે તે પણ વિચારનું ઘટે. એમની વિચારધારાના સમર્પન કે ખંડન વિના એક પ્રસાદી લેખે જ આ કૃતિ મૂકાશે.

તે ફિલિદેશનાં આ મનોહર વચ્ચે કદી પહેલો નહિ. કાશીના ચંદનને કે સાગરનાં મેલીને તારી મનોહર દેહપરિતને વિશ્વસિત કરવા કદી તેં સ્પર્શ પશુ કર્યો નહિ. પ્રિયે, આટલી બધી ઉદ્ધ-સીનતા શા માટે ?

‘શું એથી હું વધારે સુંદર દેખાઈશ ?’

‘મારા માટે તું સદા સુંદર જ છે.’

‘તો પછી શરીર પર એ બધો ભાર લાડવામાં લાલ શું ? સાચું કહું, પ્રિય ! મુકરને નામે તારા માથા પર ભારે બોળે લાગે તું ફરે છે. તે જોઈ, હું ત્યારે મને જરાયે ગમતું નથી.’

કે આરી ૧૯૪૮

‘પશુ બીજી સ્ત્રીઓ તો વચ્ચે-રહી પશુ-માટે અપમાન કરે છે.’

‘હું એવી સ્ત્રી નથી.’

‘તું પંચાલ-રાગની હૃદય પર રાસન કરનાર સ્ત્રી હો.’

‘હું પ્રવાહણની સ્ત્રી છું, પંચાલના રાગની નહીં.’

‘હા, પ્રિયે. આપણે આવા સુસાગી દેવસની કલ્પના કરી હતી ? મામાએ અ.પશુથી તદ્દન સુષ્ટ રાખ્યું હતું કે હું પંચાલ રાગનો પુત્ર છું.’

‘એ વખતે પિતાજી બીજું શું કરે ?

પંચાલ રાજની સેંકડો રાણીઓમાં એક મારાં ફૈયા હતા. અને પંચાલ રાજના દસ પુત્રો તારાથી મોટા હતા. કોણ આશા રાખતું હતું કે તું એક પંચાલના રાજસિંહાસનનો અધિકારી થઈશ ? ”

“ હા, એ તો હીક, પણ આ રાજભવન તને કેમ પસંદ નથી આવતું ? ”

“ કારણ કે ગાયઁ બ્રાહ્મણ મહાશાલના પ્રાસદથી જ હું તંગ આવી ગઈ હતી. આપણે માટે એ પ્રાસદ હતો. પરંતુ દાસ-દાસીઓને માટે ? અને આ તારો રાજપ્રાસદ તો એનાથી યે હજારગણો મોટો છે. અહીં આ આપણુ બે સિવાય ખરા દાસ-દાસીઓ જ છે. બે અંદાસને કારણે દાસોથી ભરપૂર એવું આ ભરન અદાસ-ભવન નથી થઈ જતું. મને આશ્ચર્ય તો એ થાય છે, પ્રવાહણુ ! તારું હૃદય કેટલું કઠોર છે ! ”

“ ત્યારે તો તારાં કઠોર વાગ્યાઓને એ સહન કરી શકે છે ! ”

“ નહીં, માનવમાં એવું ન હોતું જોઈએ. ”

“ મેં માનવ નહીં, પણ યોગ્ય જનવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, ત્રિપે ! યોગતા મેળવતી વખતે મને ખ્યાલ

નહોતો કે એક દિવસ આ રાજભવનમાં મારે આવવાનું થશે ”

“ પ્રવાહણુ ! મારી સાથે પ્રેમ કરીને પસ્તાતો તો નથી ને ? ”

“ મેં તારો પ્રેમ માતાના દૂધની પેઠે વિના પ્રયાસે મેળવ્યો છે અને તે મારું એક અંગ જ બની ગયો છે. હું સંસારી પુરુષ છું, લોખા ! પરંતુ હું તારા પ્રેમનું મૂલ્ય સમજું છું. મનના પ્રવાહ કદી એકનો એક રહેતો નથી. ત્યારે મનમાં નિરાશા પ્રકટે છે ત્યારે જીવન મારે માટે અસહ્ય બની જાય છે. એ વેળા તારો પ્રેમ અને તારા સુવિચાર જ મારે માટે એકનો એક ઓધાર છે. ”

“ જોડેસો આધાર હું આપવા માગું છું, તેટલો નથી આપી શક્તી, પ્રવાહણુ ! તેનો મને અકસોસ છે. ”

“ કારણકે રાજ્ય કરવાને માટે હું સમર્થો છું. ”

“ પણ એક દિવસ તો તને મહાબ્રાહ્મણ યવાની ઝંખના હતી. ”

“ એ વેળા મને ખર નહોતી કે હું પંચાલ-પુર (કોનાજ) ની રાજગદીનો અધિકારી છું. ”

“ પણ રાજકાર્યની બદાર તું ઢાંચ થઈ રહ્યો છે તેની તારે શી જરૂર છે ? ”

“ બ્રાહ્મણી આગળ જઈ સુધીની મળે ને ? પરંતુ લોખા, આ વસ્તુ રાજકાર્યથી લિન નથી. રાજ્યને સ્થિર કરવાને માટે જ અમારા પૂર્વજ રાજાઓએ વસિષ્ઠ અને વિશ્વમિત્રને ઐટસા સન્માન્યા હતા. એ લોખા ઋષિ, ઇન્દ્ર, અગ્નિ અને વરુણનાં નામે લોકોને રાજની અગ્ર માનવાની પ્રેરણા આપતા હતા એ વખતે રાજાઓ જનતાનો વિશ્વાસ સંપાદિત કરવા માટે આ દેવતાઓને નમ્રે ભારે ખર્ચ કરીને યજ્ઞ કરતા હતા. આજે પણ અમે યજ્ઞ કરીએ છીએ અને બ્રહ્મણે દક્ષિણ દશએ છીએ. શા માટે ? ઐટસા જ માટે કે લોકો દેવતાઓના દિવ્ય અધિકારો પર વિશ્વાસ રાખે અને સમજે કે અમે આ મંધરાલીના ભાત, ગોત્તસનું મધુર માંસ-સુપ, સુદૃઢ વજ્ર અને મણિમોતીનાં આભૂષણોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ તેનું કારણ દેવતાઓની કૃપા છે. ”

રેસ્ટહાસ પાન ખાવા માટે

● કૃષ્ણુછાપ કાથો ●

માથાના દુઃખાવા માટે અકસીર

ૐ બજરંગ બામ ૐ

દીવ્યપુરા મસાલો ● કૃષ્ણવિજ્ઞાસ મસાલો

પાનનો ખરી મઝા ● રીમટામ સોપારી

: ખનાવનાર :

એચ. વી. જોશી

કૃષ્ણુછાપ કાથાવાળા

રીયા રોડ,

અમદાવાદ

અક્ષતું સ્વરૂપ જ બ'દાએ એવું બતાવ્યું છે કે એને જોવા માટે કોઈ માગણી ન કરે...અક્ષને જોવા માટે એવાં સાંધનો બતાવ્યાં છે કે લોકો છાપન પેઢી સુધી માથાફોડ કરે તો પણ પસ્તા ન લાગે અને લોકો વિશ્વાસ પણ ન જુએ.

“એને માટે પુરાણા દેવતાઓ પૂરતા હતા. હવે આ અક્ષને જોવા કરવાની તારે શી જરૂર હતી?”

“પેઢીઓથી કોઈએ ઈન્દ્ર, વરુણ, અક્ષને જોયા નથી. એટલે કેટલાકનાં મનમાં તેમના વિશે શંકા જગવા લાગી છે.”

‘તો શું અક્ષ બાબતમાં શંકા નહીં જાય?’

‘અક્ષતું સ્વરૂપ જ બ'દાએ એવું બતાવ્યું છે કે કોઈ એને જોવા માટેની માગણી ન કરે. એ આકાશની જેમ જોવા-સંભળવાનો વિષય નથી. અક્ષ અર્ધ-તર્ધ-સર્વત્ર છે; પછી એને જોવાનો સવાલ જ ક્યાં ઉભો થાય છે? સવાલ તો આ સાકાર દેવતાઓ બાબતમાં હતો. અક્ષ તો નિરાકાર છે.’

‘તું આકાશ-આકાશ કરીને સાધારણ નહીં બલકે ઉદાત્તક આપ્યો જોવા બાબતોને બરમાવી રહ્યો છે, તો શું આ બધું લોકોને અમમાં નાખવા માટે જ છે?’

‘લોપા! તું મને પૂરાં ઓળખે છે. તારાથી હું ક્યાં કંઈ છૂપાવું છું? આ રાજ-ભોજને હાથમાં રાખવા માટે એ જરૂરી છે કે શંકા કરી શકે તેવા બધાની બુદ્ધિને કુટિન કરી દેવી. કારણ કે આજે અમારા મોટામાં મોટા દુરમનો દેવતાઓ ને યજ્ઞ-પૂજામાં શંકા લાવનારાઓ છે.”

“હા, પણ તું તો અક્ષની સત્તા ને એના દર્શનની પણ વાત કરતો ફરે છે, તેનું શું?”

“સત્તા છે તો પછી દર્શન પણ હોવું જોઈએ. હાં, તે ઈન્દ્રિયોથી નહીં; કારણ કે ઈન્દ્રિયોથી કહું તો સંદેહવાદીઓ એને દેખાડવાનું કહે. આથી હું એમ કહું છું કે અક્ષના દર્શન માટે એક ખાસ જુદી સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિય છે અને એ સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિય મેળવવા માટે હું એવાં એવાં સાધન બતાવું છું કે લોકો છાપન પેઢી સુધી માથાફોડ કરે તો પણ પસ્તા ન લાગે અને લોકો વિશ્વાસ પણ ન જુએ. હું સમજી ગયે કે પુરોહિતોનાં રથુક હથિયાર હવે નકામાં છે, એટલે તો

આ સૂક્ષ્મ હથિયારો હવે શોધી કાઢ્યાં છે. લોપા, તેં અજરોના પત્થર ને તારાનાં હથિયાર જોયાં છે?”

‘હા. હું તારી સાથે દક્ષિણનાં જંગલોમાં ચાલી હતી ત્યારે.’

‘હાં-યમુનતને પેલે પાર. રાજરોના એ પત્થર ને તારાનાં હથિયાર આપણા લોકોનાં હથિયાર સાથે બરાબરી કરી શકશે?’

‘નાહિ.’

‘બસ, એ રીતે વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્રનાં પુરાણા દેવતાઓ ને યજ્ઞ, અગ્નિ જેટલી જુદિવાળાને ફસાવી શકે છે. પરંતુ એથી વધારે સમજવાળા સંદેહવાદીઓની તીક્ષ્ણ જુદિ સામે તે નકામાં નીવડે છે.’

‘એમની સામે તો તારો આ અક્ષ પણ નકામો છે. તું આજીજી યાનીઓનો શિખાળી અક્ષતાન ચીખવતો ફરે છે, અને તારા જ ઘરમાં તારી એ બધી વાતોને હું હાડહડતું જુદાણું ગણું છું.’

‘કારણ કે તું અસહ્ય રહસ્ય (ઉપનિષદ) જાણે છે.’

‘સમજદાર અક્ષજો હોય છે તે શું તારા રહસ્યને સમજી શકતા નથી?’

‘એ તો તું જાણે છે ને? કોઈ કોઈ અક્ષજી રહસ્ય પારખી શકે છે; પરંતુ તેઓ માફ આ રહસ્ય (ઉપનિષદ) હથિયાર પોતાને માટે બહુ જ ઉપયોગી સમજે છે. એમના પુરોહિતશ્રી પર લોકોને અવિશ્વાસ આવતો જતો હતો. એટલે એમને દક્ષિણ જવાની બીક લાગી. પુરોહિત છે એટલે તો એમને મોટા રથ, ખાવાને માટે ઉત્તમ ભોજન, રહેવા માટે સુંદર પ્રાસાદો અને ઉપભોગ માટે સુંદર દાસીઓ મળે છે.’

‘આ તો વેપાર થયો.’

‘વેપાર અને તે વળી એવા વેપાર કે એમાં ખોટ જવાની બીક નહીં. એથી તો ઉદાત્તક જેવા સમજદાર અક્ષજો મારી પાસે હાથમાં સમિધ લઈને

શિશ્ય બનવા આવે છે; અને હું બ્રાહ્મણો પ્રતિ  
ગૌરવ પ્રદર્શિત કરવા માટે ઉપનયન કર્યા વિના,  
નિધિવત્ સુર ખન્યા વિના, એમને અહિં ન  
આપું છું."

"આ તો નીચી કાવના ગણાય, પ્રવાહણી!"

"હું જાણું છું; પરંતુ અમારા ઉદ્દેશ માટે આ  
સૌથી વધુ ઉપયોગી સાધન છે. વસિષ્ઠ અને વિશ્વા-  
મિત્રની નૌકાએ એક દહનર વર્ષ સુધી પણ કામ  
ન આપ્યું. પરંતુ જે નાવ આ પ્રવાહણી તૈયાર કરી  
રહ્યો છે તે નાવ બે દહનર વર્ષથી જે વધારે રાંજન્યો,  
સમન્નો-પારકા ધનના સર્વ ભોગીઓને પાર ઉતા-  
રશે. લોખા! યદા રૂપી નૌકાને હું અદદ સમજું  
છું. એટલા માટે આ દદ નૌકા મેં તૈયાર કરી છે,  
જેથી બ્રહ્મણ અને ક્ષત્રિય મળીને તેનો ઉપયોગ  
કરી શકશે અને બૈશ્ય ભોગવી શકશે. પરંતુ લોખા!  
આ "આશર" કે બ્રહ્મણી જે આગળ વધીને મારે  
એક ખીએ મળેગો છે."

"શું?"

"પુનઃન્મ-મરીને આ દુનિયામાં પાછું આવવું."

"અરે, આ તો વળી તે મોટી જાળ બિછાવી."

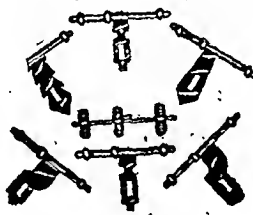
"અને સૌથી વધારે ઉપયોગી પણ. જેમ જેમ

અમે સામતો, બ્રાહ્મણો અને વણિકો વધુ ને વધુ  
ધનરશિ એકત્રિત કરતા ગયા, તેમ તેમ સાધારણ  
પ્રજા નિર્ધન થતી ગઈ. આ નિર્ધનો-શિષ્ટીઓ,  
ખેડૂનો અને હાસદાસીઓને ઉશ્કેરનારાં હવે થવા  
મંડવા છે અને તેઓ કહે છે: 'તમે તમારી કમાણી  
ખીજીને દો છો અને ઉપર જતાં દુઃખ વેડો છો.  
એ લોકો તમને કષ્ટ, તાગ, દાન કરવાનું કહી  
સ્વર્ગમાં જવાની આશા આપે છે તે સાવ ભુલું  
છે. કેમ સ્વર્ગમાં જઈને મૃત હોવો તો આ ભોગો  
જોઈ આવ્યું નથી.' આ લોકો માટે મેં જવાબ  
હરી રાખ્યો છે: 'આ સંસારમાં જ જે ઉચ્ચ-નીચના  
બેદ છે, નાની મેટી-જાતિઓ છે, નિર્ધન-ધનિકના  
બેદ છે, તે ખર્ચા પૂર્વજન્મના કર્મોને કારણે છે.

લોખાંડના મજબુત આલકાપ અને તારી

રો  
રો  
મ  
કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો



રો  
રો  
મ  
કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો

● અમદાવાદના ●  
એજન્ટ

મેસર્સ મહેતા બ્રધર્સ  
સાંકડી શેરી, માલાવસા પોળ

— અમદાવાદ —



— લખો : —

● યુ.પી., બીહાર, ઓરિસ્સા ●  
અને દિલ્હીના  
સીલ એજન્ટ

મેસર્સ ખાલુલાલ કેલા એન્ડ કું.  
ર, દાંડીપુર રોડ

— દેહરાદુન —

ધી રોયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લમી ખેતવાડી, મુંબઈ-૪.



અમે આ રીતે પહેલાનાં સુકર્મ-દુષ્કર્મનાં ફળ પ્રત્યક્ષ દેખાડીએ છીએ.

‘આમ તો ચોર પણ કહી શકે કે એની ચોરીનો માત્ર પૂર્વજન્મની કમાણી છે.’

‘અરે, એને માટે અમે પહેલેથી જ દેવતાઓ, ઋષિઓ અને લોકશ્રદ્ધાની સહાયતા મેળવી છે; એટલે ચોરીના ધનને પૂર્વજન્મની કમાણી માનવાનો નિયેષ છે. આ જન્મમાં પરિશ્રમ વિના મેળવેલું ધન દેવતાઓની કૃપાથી આવ્યું છે એમ અમે કહીએ છીએ. પરંતુ એ દેવતાઓ ને એમની કૃપા પર શંકા લાવવામાં આવે તેટલા

સાડુ બીજો ઉપાય શોધવો પડ્યો. બ્રાહ્મણોમાં એવો ઉપાય શોધવાની શક્તિ હવે રહી નથી. જૂનાં પૂરાણા ઋષિઓના મંત્રો કે ‘વચનોત્ત’ રક્ષણ કરવામાં જ તેઓ આશીસ પિસ્તાલીસ વર્ષ બગાડે છે. એ બિચારા પછી કોઈ મંત્રીર વાત કયાંથી વિચારી શકે ?

‘અરે, પ્રવાહણ ! તું જ પહેલાં તો મંત્રો રચવામાં ખૂબ ખૂબ સમય ગાળતો હતો.’

‘એ તો માત્ર સોળ વર્ષ. ચોવીસ વર્ષની ઉંમર થયા પછી હું બ્રાહ્મણોની વિદ્યા પાર કરીને સંસ્કારમાં આવ્યો. ત્યાં મને સાચું ભણતર મળ્યું. મેં રાજ-શાસનની બારીબીઓમાં ધ્યાન આપવા માંડ્યું ત્યારે મને લાગ્યું કે હવે બ્રાહ્મણોની બનાવેલી જૂની પુરણી નાવ ચાલવાની નથી.”

“એટલે તે દહ નાવ બનાવી એમ તે ?”

“સત્ય કે અસત્ય સાથે મારે સંબંધ નથી. મારે તો કામથી કામ છે. સંસારમાં ફરી વાર જન્મવાનો-પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત આજે નવો છે અને

તને એની પાછળનો સ્વાધ માણુમ છે, બાકી મારા બ્રાહ્મણ શિષ્યો તો એને લઇને જ બીડ્યા કરે છે. પિતૃઓ અને દેવતાઓનો માર્ગ (પિતૃયાન, દેવયાન) સમજવા માટે બાર બાર વર્ષ સુધી ગાય ચરાવવા તૈયાર થાય તેવા મૂખાંઓ હજી ધણી મોટી સંખ્યામાં છે, લોપા ! હું અને તું બંને એ વેળા નહીં હોઇએ, પરંતુ એવો સમય આવશે કે જ્યારે બધીયે દરિદ્ર પ્રાંત પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતનો વિશ્વાસ પર સમસ્ત જીવનની કષ્ટોશ, કષ્ટ અને અન્યાયને સહન કરશે. સ્વર્ગ અને નરકને સમજાવવા માટે આ કેવો સીધો

ઉપાય કાઢ્યો છે, લોપા ?

‘પરંતુ તે એક તારા પેટ ખાતર હમરો પેટીઓને બહીમાં નાખી દીધી છે.’

‘વસિષ્ઠ અને ત્રિશ્વામિત્ર પેટને માટે જ નેદ રચ્યા હતા; ઉત્તર પંચાલ (ડુહેલખંડ) ના રાજા દિવોદાસે કેટલાક શયરદુર્ગો પર વિનય મેળવ્યો, તેમાં તો એમણે કનિતા પર કવિતા બનાવ્યે રાખી. પેટ માટે પ્રજાંધ કરવો એ કોઈ અરાબ વસ્તુ નથી, વળી આમાં માત્ર મોરા પેટનો જ

પ્રશ્ન નથી, પરંતુ આપણી પેટીઓની પેટીઓ, આપણા મિત્રવર્ગને ને એમની પેટીઓના પેટનો પ્રમથ પણ ચર્ધ નબ છે; એટલે તો હું શશ્વત યજ્ઞનો અધિકારી છું. પ્રવાહણ આજે એવું કામ કરી રહ્યો છે કે જે પૂર્વજ ઋષિઓએ પણ નથી કર્યું, જે ધર્મનું અન્ન ખાનાર બ્રાહ્મણ પણ નથી કરી શકતા.’

‘તું ધણી જ નિષ્ઠુર છે, પ્રવાહણ !’

‘પરંતુ મેં મારું કામ યોગ્યતાપૂર્વક પૂરું કર્યું છે.’

### ભગવાન દાઢમાં ઘાલે તો

તારો સાદ સાંભળ્યો. પણ આજસુનો પીર હું ભક્યો ના.

તારી ગાડી છેક મારા ઘર સુધી મને લેવા આવી પણ હું માંહિ બેઠો ના.

પણ તું ખરો છે. લાજવગરનો છે, હું બહોં પડ્યો રહું તેમાં તારું શું ભય છે તે તું પાછો આંચો ?

બધા કહે છે કે પ્રભુ બલ-પ્રયોગ નથી કરતો. તો શાને મને બળજબરીથી તારી ગાડીમાં બેસાડી સ્વર્ગનાં સુએ તરફ ધકેલ્યો ?

ભગવાન, તોખા તારાથી. તું પાછળ પડે તને મીકું મોત આવે અને એ મોતમાંથી નહું મિષ્ટતર જીવન જન્મે

ભગવાન, તારી પાછળ હું પડ્યો હોત તો મારી સાધના આટલી સરસ તો ના જ ફળત. તું પાછળ પડ્યો તેનાં આ પરિણામ.

—ગિરધરલાલ શેઠ

\* શ્રીમંતોની દુનિયામાં એક દૃષ્ટિપાત \*

## આ કમખખત બાળકો!

સુવાર પડ્યું. રામકિશોર પથારીમાંથી ઊઠ્યો. ઊઠતાં જ ખચ્ચર મળ્યા કે 'પપ્પી' (પાળેલું) કુતરું) બાથરૂમમાં મોટી ડોલમાં રૂબીને મરી ગયું છે. 'પપ્પી'એ વાતચીતનું એક લોકપ્રિય માસિક મેઘામાં દખાવ્યું અને પોતાનો સાહિત્યપ્રેમ સિદ્ધ કરતાં તે કેળવણી કરાવે કદતાં તેમાં પડી ગયું હતું. મોં ખંધ હતું; એટલે મદદ માટે અવાજ સરખો નીકળી શક્યો નહોતો. કોઈ ખીળીને જ દિવસ હોત તો આ કુતરા માટે રામકિશોર એકાદ અસિદ્ધ યોજના વઢાવ્યું હોત. પરંતુ આજે એ પોતે જ ક્ષેત્રમાં હતો. આ સમાચારે એમાં ઉઠારો વધારો કર્યો.

રામકિશોર અરીસા સામે જોઈને ઊભો રહ્યો. રોડઝોલડની ફેમવાળો આ જર્મન અરીસો એણે દહા દમણાં જ ચોરખમરમાંથી દોઢ હજાર રૂપિયાનો ખરીદ્યો હતો. અરીસો કહેતો હતો કે એનો ચહેરો બહુ જ જીતરી ગયો છે.

એણે ધારી ધારીને અરીસા સામે જોયું. આ એક રાતમાં જ એનો ચહેરો આટલો બધો જીતરી ગયો છે. એમ એને લાગ્યું. મઠ કાલે જ અપમાનકારક બનાવ બન્યો હતો. તેના દુઃખની નિશાની દહા રહી ગઈ હતી.

શું એના અપમાનનું કારણ નિરાશિતો છે? નિરાશિતો તો ખિચારો બહુ સારા છે. અરે, એમના આવવાથી તો એના લાલનો પાર રહ્યો નથી. પહેલી વાત તો એ કે નિરાશિતો ન આવત તો અદોષી મુસલમાનોને કષ્ટ રીતે કાઢી શકાત? મુસલમાનો જવાબી એનાં ચીંટીસ મકાનો ખાલી થયાં. હવે નવા ભાડુઆતો પાસેથી એણે હજારો રૂપિયાની પાપડી લીધી છે. ખીલું, મુસલમાનોનો માથ એણે સરનામાં લઈ લીધો. ચાલીસ હજારથી ઓછું તેમાં ખર્ચ થયું અને હવે ઓજમાં ઓછા ૨૦ લાખ રૂપિયા તો એના ઉપજન

વાના જ. ત્રીલું, નિરાશિતોને એણે ઓછાં પગારે નોકરીમાં રાખી લીધા અને ઉપરથી ઉઘાર અને રાષ્ટ્ર-સેવક તરીકે નામના કાઢી એ તો બુદ્ધિ જ.

ત્યારે શું એના અપમાનનું કારણ કેટલું છે? લડાઈના વખતમાં લાખો રૂપિયા દેવા પડતા તો શે સરકાર એને પૂરી સળવડ આપતી ન હતી. નાના સિપાઈને પણ સલામી આપવી પડતી હતી. પણ હવે તો કેટલું રાખ્યું છે. પહેલાં જ કામ લાખો

રૂપિયાથી નહોતું થતું તે હવે મુઠીબર પૈસાથી થઈ ગયું છે. અરે, કદાચ ગાંધી ટોપી માથા પર રાખી, એટલે જ કામ ચપ્પ હેતું કને થઈ ગયું છે. એટલે કેટલું તો ખાપડી બહુ સારી છે. એના કરતાં તો પેલા રાષ્ટ્રીય સ્વયં-

સેવક સંઘવાળા એની પસંદગી વધારે પૈસા ખડાવી ગયું છે. ત્યારે ?

તો પછી કાલે કાલે એની ટુકડી ઊઠાવવામાં આવી એને માટે જવાબદાર કોણ ? કાલે રાત્રે જ અપમાન એને સહન કરવું પડ્યું હતું તેની દહા ન હતી કેટલું તરફથી નિરાશિતો માટે જૂનાં કપડાંની અપીલ બહાર પાડવામાં આવી હતી. વાત છેક સાધારણ હતી, તો એને માટે શું કામ ના પાડવી ?

એ શ્રીમંત અમીર હતો. અમીર જ નહીં, ઉઘાર દિલનો પણ હતો. એક કપડાનું દાન કરવું તેમાં તે શી મોટી વિસાત હતી? એની પાસે કપડાં અનેક હતાં. પરંતુ એમાંથી કોઈ કપડાંને જૂનું કવી શકાય તેમ હતું નહીં. હવે એણે દ્રવીડોનો આવરકોટ નિરાશિતો માટે પસંદ કર્યો, જે એણે કદાચ બે વર પહેલેયે દેતો. એણે પોતાના પ્રાથમિક સેક્રેટરીને બોલાવ્યો અને હુકમ કર્યો: 'જન, આ કાટને કેટલું દાઉસમાં જઈને આપણા વતી આપી આવો.'

# રાત્રે બિંધ આવે એટલા માટે એને વેરાનોલની ટીકડીઓ લેવી પડતી-જ્યારે એ વખતે એની પત્ની ઘસઘસાટ બિંધતી હોય !

પ્રાથમિક સેક્ટરીએ તેના આરક્ષામાં જઈને કાટને ખરાબર જોયો. આવો ઉમદા કાટ તો એણે સ્વપ્નામાંયે હાથમાં લીધો નહોતો. એવું દિલ્લે લલચાઈ ગયું. શેઠનો આવરકાટ એણે રાખી લીધો અને પોતાનો જૂનો આવરકાટ કાઢીને એણે મુનીમને બેઠાંબેઠાં, મુનીમને પોતાનો કાટ દઈને કેએસ હાઉસમાં દબાવવાનું કહ્યું.

આવો સરસ આવરકાટ જોઈને મુનીમની દાનત બલ્લાઈ ગઈ. એણે એક પુરાણી આવરકાટ લાઈ પહેલાં સેકન્ડેન્ડ માલવાળાની દુકાનેથી ખરીદી હતો તે કાટનો અને ચપરાશીને આપ્યો. ચપરાશીનો કાટ તો વળી આથીયે ખરાબ હતો. એના કાટનો કાંધર મુમ થયો હતો, માત્ર વચલો લાગ જરી ઠીક હતો. ડિનાર ફાટેલી હતી પણ ખિરસાં શર્યાત નહોતાં; નેકે કાણીઓ બહાર નીકળતી હતી ખરી. મુનીમે આપેલો કાટ જોઈને એવું દિલ્લે જાણ્યું ન રહ્યું. એણે એ કાટ પહેરી લીધો અને પોતાનો મેલોહાટ જેવો ફાટેલો તુટેલો કાટ કાગળમાં વીંટીને એ કેએસ હાઉસમાં જઈને આપી આપ્યો. અને આપનાર તરીકે શેઠનું નામ લખાવી દીધું.

કેટલાય સમય સુધી કેએસ હાઉસમાં 'શેઠ રામકિશોરની નિરાશિતોને બેટ' એ કાર્ડ સાથે તે કાટ લટકી રહ્યો, પણ ગઈકાલે એક ટીપ્પણી કેએસ કાર્ડનાં મરી ગયેલા ઉંદરોને ઉપાડતા હોય તેમ એ કાટને લાકડી પર લટકાવીને કાગળમાં આવી પહોંચ્યા. અર્થાત્ કલાક સુધી રામકિશોરની ટેકડી બિડાવામાં આવી. શેઠ એટલા બધા બોહિષ્ટ પડ્યા કે એક અક્ષર સુદાં બોલી શક્યા નહીં. આંકમળત નોકરોને કાઢી મૂક્યા તેમ હતું નહીં. કારણ કે આથી સરત! ને સારા નોકરો મળે તેમ હતું નહીં.

રાતના એ અપમાનની અસર શેઠ પર હજી પણ ચાલુ હતી. અને આજે બેઠાં વેંત સાધી પહેલા એમણે 'પપ્પી'ના મૃત્યુની ખબર સાંભળી. એમનાં બંને બાળકો 'પપ્પી'ની સાથે કેટલી બધી મદોબ્બત કરતાં હતાં. એ બાળકો રડી રડીને ધરગળાવી મૂકશે, અને કેમેય કરતાં છતાં નહીં રહે, એ વિચાર

રથી એને દિલગીરી થઈ. એનો કંઈ વલુરોવા આસુથી કુધાઈ ગયો. એને પોતાની અતિ તુજ્જ લાગી.

સાચું પૂછો તો એની દરેક સવાર આવી જ દિલગીરી, આવા જ પરાજયથી રાત્રી થતી હતી. એવું આજીવન એક પરાજય સમાન હતું. દરરોજ એનો ઇચ્છિત કાર્યક્રમ આ હતો-સવારમાં સાત વાગે બેઠું, કસરત કરવી, ઠંડા પાણીએ નહાવું, સંજ્યા કરવી, બાળકોની સાથે નાસ્તો લેવો અને કારખાને જતી વખતે બાળકોને નિશાળે મૂકતા જવું. પરંતુ એની ઈચ્છા પ્રમાણે કંઈ થતું નહિ. જે દરેકશાં થતું તે આ હતું; રાત્રે બિંધ આવે એટલા માટે એને વેરાનોલની ટીકડીઓ ખાવી પડતી, અને એ વખતે એની પત્ની તો પલંગ પર પોઢીને ઘસઘસાટ બિંધતી હતી. આ ઓઓ પણ કેટલી બધી રહસ્યમય હોય છે! જ્યારે એની સાથે વાત કરવાનું આપણને દિલ થાય ત્યારે તે સર્જ જાય છે અને જ્યારે આપણે સર્જ જણું હોય ત્યારે એ કાખરની જેમ અવાજ કર્યા જ કરે છે અને પોતે સ્ત્રી નથી તેમ બીજાને સવા દેતી જાય. વેરાનોલની ટીકડીઓ હાથમાં લઈને, એ લાંબા વખત સુધી પોતાની પત્નીના ઘેરા ત્યાસો મણકા કરે. એ ટીકડીઓ ખાતી વખતે એને, એની ધૂણા ચતી કે એ ટીકડીઓ ખાવામાં પોતે જાણે અત્યંત નીચ કામ ન કરી રહ્યો હોય. લાચાર જતીને એ પાણીના એક બે ઘૂંટા સાથે ટીકડીઓ ગળી જતો.

હવે તો એ દવાની અસર પણ ઓછી ચતી જતી હતી. બિંધ થોડી જ આવતી હતી. દહ એ સવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો ત્યાં જ સવારમાં ઉઠવાનો ભય એને બચાકુળ કરી દેતો. નોકરચાકર ધરતું કામ શરૂ કરી દેતાં અને તેનો અવાજ સ્વપ્નનો સ્વર જની રહેતો. અથવા તો બિંધમાં કારખાનાનાં કામથી અલગતાં મશીનોનો અવાજ એને સંભળાતો.

જનવાની સાથે જ દિનચર્યા શરૂ કરવાનું કામ મિલકુંલે ઓર્ડુ કાઢે નહોતું. પાસેના આરક્ષામાં પહેલાં એની માને ઉપરસ આવતી એટલે એ સમ-

જતો કે આ ઘેરણે એની જાંઘ ઊડી જાય છે. પરંતુ એની માને નોકરોના ક્યારેકમાં મોકલ્યા પછી પણ એની જાંઘ તો ઊડી જ જતી.

કેટલીયે વાર કલાકો સુધી પલંગ પર બેસીને શન્ય આંખ સામેની દિવાલ પર તે તાકી રહેતો. હવે ઊડીને બાયરુમમાં જઈને 'એનીમાં' લઈને નંદાવાની તૈયારી કરતો. એને પાણીનો એટલો બધો ડર હતો કે ધીમ્મને આગનો પણ એટલો ડર નહીં હોય. હાથ પર સાથુ લગાવીને એ ક્યાંય સુધી નિશ્ચેષ્ટ બેસી રહેતો અને બાગકતી જેમ સાથુની સાથે રમત કર્યા કરતો.

એને માટે દરેક કામ મુશ્કેલ બનતું જતું હતું. એને ખેદ એ વાતનો હતો કે દયાળુ પરમેશ્વરે એને માટે એક પણ દિવસ સુખનો ધણો નહોતો.

આજે એણે બાયરુમમાં વધારે વાર ન લગાડી. આજે એ વધારે બેસેન હતો. અરીસા સામે જોઈને એ વધારે ખિન્ન થયો. એને લાગ્યું કે હવે એનાથી કોઈ પણ કામ નહિ થઈ શકે. આખો દિવસ દુઃખ

અને દિલગીરીનો વિચાર કર્યો કરવો. એ જ એને માટે પૂરતું કામ થઈ પડ્યું હતું.

એણે અરીસા સામે જોઈને હસવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ બરાબર હસતાં જ એને આવડતું નહોતું. ઉઘડું અરીસામાં ટીકી ટીકીને જોતાં એની આંખોમાં પાણી આવી ગયું. અધૂરામાં પૂરું છોક આવી. તરત જ પાછળથી તેની પત્નીનો અવાજ આવ્યો : "તમે તો છેકરાથીયે ન પાવટ છો. તમને લાખ વાર કહ્યું કે લાંદી પર ઉઘડા પગ ન ચાલે, તો પણ..."

અચાનક પત્ની આવતાં એને સહેજ આંચકો લાગ્યો. એની પાસે સોફા પર તે બેઠો. દુનિયા આખીમાં એની ચતુરાઈની ચર્ચા થતી લોકો એની સામે તાકી રહેતા અને કહેતા કે આ માણસ તો માટીમાંથી સોતું બનાવે છે. થુંદમાં લસકરને માલ, કપડાં વગેરે પૂરાં પાડીને એ કેટલુંયે કમાયો હતો. એના કારખાનાનો અર્ધો માલ કાળા બજારમાં વેચાતો હતો.

બધાયે રામકિશોરની કુશળતાની પ્રશંસા કરતા

અમ.એમ.મંભાતવાળાની  
અંબાલપટ્ટી  
બનાવેલા અમર ખરબોલારનેલકા  
કેપાસસ લાલચાય છે

આખો માટે લખો:-

**અમ.એમ.મંભાતવાળા.**  
રાયપુર-આકાશોદ કુવાનીશીલ, અમદાવાદ.

ચાહ બનાવો એટલી  
સહેલાઈથી

પૂરેપૂરી ખાત્રીવાળું  
તદાન ચોર, મધુર  
ખુરજોવાળું અને સસ્તું

• હેર ઓઈલ •

== બની શકે છે ==

ફેક્ટ દસ મિનિટમાં  
'અંભાતવાળાની પડી'  
થી

• આંખનાં, બ્રાહ્મી કે મેંદીનું તેલ તૈયાર થાય છે •

== નાણીતા ગાંધી અને સરેયાને ત્યાં વેચાય છે ==

એની પત્ની એક પાસે લેવી હતી, જેના પર લખ્યું હોય છે : 'કાચ છે, સમાલભે !'

હતા. પરંતુ એની પત્ની એને અકલ્પે દોષ શું સમજતી હતી. એની પત્ની માનતી હતી કે પૈસા કમાવા એ એક વાત છે અને અકલ્પે હોવી એ તદ્દન બીજી વાત છે. થોડી વાર સુધી એ અને વચ્ચે એવી વાત ચર્ચા કે જે સામાન્ય રીતે પતિ-પત્ની વચ્ચે થાય છે. ફેબ્રુઆરીમાં ગરમી કોણ જાણે ક્યાંથી પડવા માંડી છે, આ મંગળી દાંળને લાવ શેર બે પૈસા વધી ગયો, આ કીકને નોકરે ઠંડુ દૂધ પીવાડ્યું ત્યારથી તેને ઝાડ થઇ ગયાં છે, બેબીને આપાએ ગરમ દૂધ પીવાડ્યું એટલે એને મરડો થઈ ગયો છે, વગેરે વગેરે.

એની પત્નીએ એક સિનેમાના છાપાનાં પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં. એ જોતો હતો કે તે માત્ર પાનાં ફેરવી રહી હતી. નહોતી વાંચતી કે ચિત્ર પણ જોતી. એણે સારામાં સારાં કપડાં પહેવાં હતાં. કપડાં પહેરવાની તૈયારી કરી હોય તેમ લાગતું હતું. હોલીવુડ ટેલરિંગ શોપવાળાએ એનાં કપડાં એવી ઉત્તરાર્ધથી શીઘ્રતા દર્શાવ્યાં હતાં કે એના શરીરને તે વધુ સુડેઈંગ દેખાડતાં હતાં. એના હાથમાં એક નાનો શાંતુમાસ હતો, જેમાં એ દળથી દળથી ખસી ખાસ રહી હતી. એનો સહેજ લાંબો ચહેરો નાજુક અને તીખો હતો. એની મોઢી મોઢી કાળી અગ્નિ વિચારમાં ડૂબી ગઈ હતી અને વિચાર અને લાલિમાની ઘેરી છાયા દેખાતી હતી. એની મોઢી મોઢી મર્મરપર્યાં ઉદાસીનતાને લીધે એનું 'મેક-અપ' કરેલું મુખ વધારે અકાર્યક લાગતું હતું.

એની પત્નીને આ સૌંદર્ય પ્રવલન ક્યાં ચિતા પ્રાપ્ત થયું નહોતું. એને માટે સમય અને પૈસાનો સારો વ્યય કરવો પડતો. અઠવાડિયામાં એકાદ બે વાર એને એવા રથાન પર જવું પડતું કે જ્યાં અનેક ચીત્તેથી ચહેરાને ખૂબસૂરત બનાવવામાં આવે છે. એમ ન કરે તો સૌંદર્ય ઝાંખું પડી જાય અને અસહ્ય ચહેરો દેખાવો દેખાય નહિ.

'સૌંદર્યના નિષ્ક્રિય-એને 'છ આકૃતિએ જતા' વીને છમાંથી એક પસંદ કરી લેવાનું કહ્યું હતું. 'છ આકૃતિએ આ પ્રમાણે હતી : ગંભીર, શરમાળ,

કૂટ, શોષીન, દસકૃષ્ણી અને ધમંડી. એણે શોષીન બનવાનું પસંદ કર્યું હતું.

'ક્યાંની તૈયારી કરી છે, કૃતિંગ ?' એણે બીજી કાંઈ વાત ન સંજ્ઞાથી પૂછ્યું.

'એમર', એની પત્નીએ તમાકુ દર્શને ઉત્તર આપ્યો અને વિશ્વયતુ સિમત કર્યું.

'એમર' એરીની દુઝાનમાં એક 'બહુ જ કિંમતી' દાર હતો. એના પર 'મેઇક ઇન નેપલ્સ' લખ્યું હતું. યુદ્ધ સમયમાં એની કિંમત પાંચસોને બદલે પાંચ હજારની થઇ ગઈ હતી. રામકિશોર ધણે પૈસાદાર હતો. પરંતુ પૈસાદારો ગમે તેટલા ઉદાર હિલ કેમ ન હો, અંદરખાનેથી એ મરખીયુસ જ હોય છે. હારને માટે એક અઠવાડિયા સુધી ચૂક્યું થયું. અતે હમેશની જેમ એની પત્ની પાસે બધાં હથિયારો નમાવી દેવાં પડ્યાં.

એની પત્ની જીડીને ચાલી ગઈ અને ઝીણી સાડીમાં ઝલકતી એની દેહચરિત્રને એ જોઈ રહ્યો.

પરંતુ થોડી વારમાં એની પત્ની પાછી ફરી. એથી એને આશ્ચર્ય થયું. જેને માટે એણે એક અઠવાડિયા સુધી યુદ્ધ ખેડ્યું હતું તે દાર એના હાથમાં દેખાયો નહિ. જો એ દાર વેચાઈ ગયો હશે તો વળી એક વધુ મુશીબત એની 'સપ્તે આવીને' જોઈ રહેશે.

'કેમ, વેચાઈ ગયો ?' એણે ધીમે અવાજે કરતાં કરતાં પૂછ્યું.

"ના ના. 'શો વીન્ડો'માં એ પડ્યો. જો એક અઠવાડિયા સુધી એને ખરીદવાને લાયક ફેરફાર ના ગણ્યો તો હું શું કામ એને દાર બહુ ?"

રામકિશોરે સંતોષનો આસ લીધો. મૌન, રહેવાનું એને કીક લાગ્યું. ચોક્કસ એની પત્ની એક પાસે લેવી હતી-જેના પર લખ્યું હોય છે : 'કાચ છે, સમાલભે.' તે એટલી બધી નાજુક હતી કે વાત કરતાં જ યાદી જતાં. લગ્ન પહેલાં જ એ કાંઈ બોલી દુઝળી પહોતી. એના મામાપત્ની એકની, એક એ છોકરી હતી. ખૂબ ખૂબ લાડ કરવાથી એ રુદ્ધ

ખિમાર રહેતી અને ખિમાર રહેવાને ઝાઝારું એના માતાપિતા. એને વધારે લાડ કરાવતા. કેલિશમનની વિચારતી ટીકડીઓ હંમેશાં લેવા છતાં તેની કેલિશમનની ખોટ પૂરી થતી નહોતી. નાનપણમાં આર પાંચ મંદવાડા સાથે અવસાને લીધે એનું હૃદય મૂલું નખળું પડી ગયું હતું. એથી એને ખરાબર સાચવતી પડતી.

આજે બંને વિચારમાં હતા કે એકરોને કેમ કહીયું કે 'પપ્પી' મરી ગયું છે. આ વિષય પર વાતની શરૂઆત થઈ. છેવટે એમાં નક્કી થયું કે ઊકારાઓ નિશળેથી પાછા ફરે ત્યારે એનાં 'પપ્પા' (બાપા) ખીજા એકરોમાં અલ્પા જાય અને 'મમ્મી' (મા) એ સમાચાર એમને પ્યાર કરતાં બહાવે.

બાળકો શાળાએથી પાછા આવ્યાં ત્યારે રામકિશોરની પત્નીએ ઇશ્વરતીથરની હગર વાતો કરતાં કરતાં, ખૂબ જાલ કરતાં કરતાં, 'પપ્પી'ના મૃત્યુની ખબર એમને આપી. પણ બાળકો જરા પણ રડ્યાં નહીં. એથી એના આશ્ચર્યની રીમા ન રહી. બાળકોએ એકબીજાના મોઢા સામે જોયું અને તેમના ખંડમાં આદર્શ ગયાં.

રામકિશોરે રાવાનો અવાજ ન સારૂં થયો એટલે આશ્ચર્યચકિત થઈ તે પોતાના ખંડની બહાર આવ્યો. એણે પોતાની મેળે સંતોષ લીધો કે આ બાળકોનો પ્રેમ કેવો કષ્ટિક દોષ છે. 'પપ્પી'ની સાથે એમનો એટલો બધો મેળ હતો, 'પપ્પી'ની સાથે બાળકો એટલું બધું વહાલ કરતાં, તો પણ 'પપ્પી'ના મૃત્યુ પછી એક અંધુ પણ એમની આંખમાંથી ટપકતું નહોતું.

### \* હસ્તરેખાશાસ્ત્રી પંડિત વિશ્વનાથ દ્વિવેદી \*

[યુલ્ક-મશહૂર આંત્ર. પામીરટ અને આંકડાશાસ્ત્રી શ્રી શ્રીરા (Cheiro) ના પ્રખર અને લગ્ન અભ્યાસી] દ્વિવેદી નિવાસ, વધા ધોળા શેરી સામે, વડવાણ રોડેર [મહિ. H. S. Ry.] શીના દર :— સામાન્ય સંદિહ અને સંપૂર્ણ લાલક દીર્ઘ મરે અનુક્રમે ૩૮ થી ૪૫ અને ૧૫ બંને દાખના પંચની ચોખ્ખી ઘાપ અને બંને તે જન્મભિત્તિ કે વારીખ મોઢી આપે. જરૂરી શીના મમ્મી-મોહર કરે જ્યાં રાખને કે સાથે દીરો લાલક મેળો મોરો વળેને ફરી પોતાનાં ગુણગાન ગાનો નથી.

એની પુત્રીની આંખમાં આશ્ચર્ય દે માત્ર હતું. મીઠાશ અને પ્યારથી એણે ઊકારાઓને ખૂમ પાડી : "દીઅર ઈન્ડુ, સ્વીટ નાડુ !"

હૃદયભર નીરવતા છતાં 'અઈ' 'ઈઈ' જવાબ મંજૂરી મહિ, પરંતુ એકાએક બંને બાળકોના ખૂબ જોરથી રડવાનો અવાજ આંખે. રડતો રડતો બંને બાળકો એના ચોરસમાં આયાં. એમની માતાએ એમને ગોદમાં લઇને પૂછ્યું : "કેમ રડો છો ?"

"પપ્પી મરી ગયું !" બંને એક સાથે રડતાં રડતાં બોલ્યો.

"મેં તો તમને એ પહેલેથી કહ્યું જ હતું." એમણે તેમને બંન્ને બંરતાં ભરતાં કહ્યું.

"તે અમે તો 'પપ્પા' સમજ્યાં હતા." એમ કહેતાં કહેતાં બાળકોએ 'પપ્પા'ની તરફ જાતું જાતું જોયું. શેઠ રામકિશોરની આંખો આ સાંભળીને પહોળા થઈ. એમણે મોં પડી ગયું. એમને વિચાર થયો કે જો ચંતુરાણી તેઓ કુનિયાને આંગળી પર નચાવી રહ્યા છે તેનો એક અંશ પણ નો આ કંમળપત્ત ઊકારાઓને સીધા હરવામાં વાપરી શક્યા હોત !

શ્રી. સમશેરસિંહ નરહાની એક નવલિકા પરથી.

**સાહિત્ય અને સંસ્કારોનો સુમેળ સાધતું**  
સાવલી અલોના સાર્વજનિક પુસ્તકાલય  
બાલપુસ્તકાલય તેમ જ મંદિરો પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિને અપનાવી પ્રવૃત્તિયથે આજેકદમ ભરે છે, આંત્રિવધ પ્રવૃત્તિનો સર્વોચ્ચ સંપૂર્ણ વિકાસ સાધવા સંસ્થાની સભ્ય બની લેવાજમ આપીને, કિમતી પુસ્તકો તથા વર્તમાનપત્રો ભેટ આપીને તેમ જ હરોઈ રીતે ન્યૂની સદય આપીને બાલિ નાગરિકોને સંસ્કારસમૃદ્ધ બનાવવાના અમારા પ્રયાસમાં સહકાર આપો :  
કાકેરગાલ વધીલ, માનદૂમકો, સાવલી  
અલોના પુસ્તકાલય, સાવલી

છટકેલા જમણાને કાળુમાં રાખવા  
કોરા છાપ એકીકેટલે સનક વાપરો  
મેહાસુંગવી સનક વર્કસ, સિહોર (મહિ.)

# ધીની બદલુ

નિષાદચંદ્ર

સિનેમાનાં સંસ્કારો જાતના વાતાવરણમાંથી પસાર થતાં યશવન્તનું મન વિચારવાનું લાગ્યું કે આખરે આ શહેરની શી ગતિ થશે? અર્ધા પીધેલી બીડીઓ કાન પર રાખીને શહેરની કુટપાથો પર સહેલગાઠે નીકળેલા, લાંબા વાળને ઉડા આળેનારા દસ બાર વંશના ઠોકરાઓ પણ મહેબૂબતના કારનિક નિસાસા નાખતા ચર્ચ થયા છે.

ઓફિસમાંથી પાછો ફરતો યશવન્ત એક દરજ તરફ ધુરકયા વિના નથી રહી શકતો. લાખ ચોટા કરે છે- એ તરફ ન જોવા માટે, પણ કેણે જાણે કેમેરો નિમિત્ત શોખ છે કે યશવન્તની આંખો પણ તેડે કહું નથી માનતી અને 'માગપુર-રેડોસ'ના ઝેડ પટ્ટુ મચાવતી જાયો અને ફોફોને બહુ જ ઉત્સુકતાથી નિહાળી રહે છે.

મોટા આંધ છે. જાયો એટલી તો સ્થૂળ છે કે પિંડીઓની નાચેતો સંગ પણ સમયગાળામાં જાય છે. ફોફો તો એવી રીતે આંગળ વધી છે કે જો એ, એ શરીરનું અંગ જ નથી.

યશવન્તને હસવું આવે છે. આ શેઠની જન્મ આંજો માનવતા પણ સ્થૂળ ચર્ચામાં છે. આંખો પાસે લાંબોતી નાંધેલ છે, આંધીસામું મહેલેલી છે, કિંમતબંધ મોઝર્યાકરે છે. ઉત્તમ તથા સુતરનાં ગાંધીયા સુપ્રસિદ્ધ વેપારી આ શેઠને ફરક રીતે અતુરેશ શેઠશ્રી પણ મળા છે. અરબીના થર શરીર પર એવી રીતે જાડા છે કે માંસને લેવા પાણીમાં પુકીને સંડી ગયા ન હોય! છુપેડે સાંધીને મોઢાણી, હવેલીની બારીમાંથી રસ્તા પરની દોડદોડી નીરખે છે. ફોફો પર આંખપણે એવું પ્રભુત્વ છે કે એવું એક પણ અંગ ન મળે અને શુદ્ધ દુન્યાની સાથે પિછાન હોવા યશવન્ત બનેને આંખે છે. શેઠની વિશેષ હવેલીની પાછળ એક સાંકડી વાંકી ચૂંટી ગલી પડી શેઠની નાંધ અને યશવન્તની બી. એ. સલા, આવી બેવફરી કથા સંભળી છે? આ તે શું મગજમારીનો ગલીર વિષય છે!

છે. આ અધારી અસહ્ય અપર્યા ગલીના એક કાયા મકાનમાં યશવન્ત સપરિવાર રહે છે. શેઠજીના મહેલે બહુ સુકને પણ કઢી કરી રાખ્યો હોય એમ લાગે છે. હવેલીની પેલી બાલુ દુધિ કેંચાની પણ લાંબાં જીવન-ભારેકરને પરવાનગી મળતી નથી.

યશવન્ત સ્નાતક છે. સેક્રેટરિયટમાં કારકુન છે. માસિક સાઠ રૂપિયા કમાય છે. શેઠજીએ તો કદાચ સાતમા ધોરણમાં પગ પણ નથી ચૂકવ્યો. એમના ફરદશી પિતાએ પુત્રમાં શરારના ચોપડા ઉકેલવાની, જમા-ઉધારનું ગાન ધોરાવવાની અને લાલચુલ લખીને દિસામે મેળવવાની યોગ્યતા જોઈને જ તેને દુકાન પર બેસાડી દીધેલ. યોગ્ય પિતાના આ સુચોચ પુત્રે પાંચ લાખના પગાસ લાખ બનાવ્યા છે, અને આ બાલુ યશવન્તે, પિતા પાસેથી વારસામાં મળેલી ત્રણ ચાર વિધાં જરોન પણ કટકે કટકે જેમી ન. પી છે અને એના બદલામાં એણે બે અક્ષરની એક ડીઝી મેળવી છે જેના બળ પર આજ એ કારકુન-સાહેબ ચર્ચ શકે છે.

શેઠની જાયો જોઈને કેણ જાણે કેમ યશવન્તને ચોતાની જાણી યાદ આવે છે. લસા, આવી બેવફરી કથા સંભળી છે? શેઠની નાંધ અને યશવન્તની, એ! આ તે શું મગજમારી કરવા જેવા વિષય છે? આ શું 'થીસીસ' ને માટેનો વિષય છે- 'મગવેદ કીંગનો સમ્પત્ત' અથવા 'માર્ક્સવાદનો સામાજિક આધાર'.....? આ યશવન્ત તો અર્ધી નકામી વાતો પર જ વિચાર કરી કરે છે. આવા, વિચાર કરવતું કેઈ કારણ ખરું? એથી જ તો એને કદાચ માયાના કુખાવાતું કાપળી દાં છે! ઓફિસનું કામ પણ એ બેરાબર નથી કરી શકતો. અમલદારોનો

ઠપકો ખેંચે પર છે- 'તમે તો સાંવે નકામા આદમી છો! તમને ડીઝી કોણ આપી? આખો મુક્ટ બગાડો લાગ્યા હો!' અને યશવન્ત ઉદાસીન થઈને

શેઠની નાંધ અને યશવન્તની બી. એ. સલા, આવી બેવફરી કથા સંભળી છે? આ તે શું મગજમારીનો ગલીર વિષય છે!

નિર્ગિહાર ચિત્તે 'અધુ' સાલણી લે છે, 'અધુ' સડન કરી લે છે, નવો આ તો એના શેઠાદો કાપકેમ યર્ધ પડ્યો છે.

\* \* \* \* \*

આર ખાળકો છે, પત્ની છે, મા છે. પત્નીએ કહી તેના દિલમાં 'રોમાન્સ' પેદા નથી કર્યો. ગામ-ડાની સ્ત્રી છે, શામળી અને નિષ્પ્રભા ! મા તો રોજ ભગવાન પાસે પોતાનું મોત જ માગ્યા કરે છે. બળકેમાં બે પુત્ર છે, બે પુત્રી. યશવન્ત પત્ની સાથે બહુ ઓછું બોલે છે, મા સાથે પણ કતંગ્યા કરે છે. સાચી વાત એ છે કે એ બધા પર ગુસ્સે છે. એટલે વિચારે છે ધણું પણ બોલે છે થોડું. આમ સતત વિચાર કર્યા કરવાથી જ તેના માથાના દુઃખ-વાતું તેને કાપતી દર્દ લાગુ પડ્યું છે. આખું જીવન જીવે કાંઈ ધસાધ ગયેલ દોર છે. કપારેક ખૂબ-પરે-શાન યર્ધને એ વિચારે છે કે આ છેક ધસાધ ગયેલ દોર પર જીંદગીની વણઝાર આમ કર્યા સુધી વધશે ?

ઑફિસમાં જૂની-નવી વાસ મારતી કાંઈલો છે. ધસાધ ગયેલ ટાઈપના કણું-કોટર અવાજ છે અને સેંકડો-સહસ્રો કરમણેલાં વદનો ઝડપથી ફાણુ મળે શું લખ્યા જ કરે છે ! આ છે શિક્ષિત મધ્યમ વર્ગ, જેના પર કાંઈને વિશ્વાસ નથી, સહાનુભૂતિ નથી. નેતાઓ કિસાન-મજદૂર શબ્દ માટે કંતિ કરવાના વિચારમાં છે. કિસાન અને મજૂર, રિક્ષાવાળા અને ટોંગાવાળા, બધાનાં 'યુનિયન' રચાઈ ગયાં છે અને તેઓ ધમકાઓ આપીને હડતાલ પાડે છે. પરંતુ આપણા આ કારકુન સાહેબો તુરજરોગથી અગર કેઈ ખૂબસૂત-બદસૂત માંદગીના ભોગ બનીને અકાળે મૃત્યુ પામે છે !

આ અખી રિયનિનો યશવન્ત અભ્યાસ કરે છે. પોતાની શામળી, અર્ધમૃત જેવી, નિષ્પ્રભ પત્નીને જોઈ રહે છે, અને વિચારે છે કે આ બધી ગંદકીમાં

ક્યાં સુધી ચાલવું પડશે. આ આર્થિક બ્યવસ્થાએ શેઠની નબધો અને યિડીઓને એક બનાવી પેટને બહાર ફગાવી દીધું છે. આ સામાજિક પ્રણાલિકાએ શેઠાણીના શરીર પર લટકતા માંસના લોચાઓને આબૂપણોથી ઢાંકીને સડાવી નાંખ્યા છે. અને જુદા યશવન્તનાં મનને પણ એણે કેવો વિચિત્ર ઘાટ આપ્યો છે !

\* \* \* \* \*

આ આર્થિક પ્રણાલિકા ! સામાન્યવાદની સડી ગયેલી લાશ !

અહીં તોફારી એક લુગાર છે. 'આઈન્સ્ટાઇન'ના આ યુગમાં પણ માનવીને ભાગ્યવાદી બનવું પડે છે. સરખી ડીમી, શિક્ષણનું સરખું ધોરણ છતાં યશવન્તને મહીને સાડ મળે છે, તેના એક સાથીને હસો. વિદ્યા-ધુર્ધન આનું ધોર અપમાન બીજા ક્યા યુગમાં થયું છે ? સાડ રૂપિયા ! પેટમાં સદી-સલામત રીતે પહોંચાડી શકાય એવા ચોખા કાળાબનરમાં ચાલીસ રૂપિયે મળુ મળે છે ! નહિ તો રૂપિયાના ત્રણ શેર ચોખા 'દિગ્ધ મેન્ડેરી' થી સરકાર રેશનરી દુકાનમાં આપે જ છે. ક્રૂત એ ચોખા ખાતી વખતે થોડો થોળાવ્યાસ જરૂરી છે, આખો બંધ થઈ જાય છે, ઘાણુ-શક્તિને પ્રાણુ-રૂપોમાં પૂરી રાખવી પડે છે ! ખાતાં ખાતાં કેશિસ-સરકારની જય બે.લવાનું મન થાય છે ! તિરછી-સીધી ગાંધી ટોપી પહેરનારા નેતાઓનો જયજયકાર આપોઆપ જ થઈ જાય છે !

સામાન્યવાદની આ કાંઈવાઈ ગયેલી લાશની કુર્મ-ધમય હના માનસ-સરોવરથી કન્યાકુમારી સુધી પથરાઈ ચૂકી છે. દરેક મનુષ્ય ભેગેન છે. દરેક માનવી અસંતોષની અંધિમાં તણાતો જાય છે. યશવન્ત વિચારે છે—આ આંધિ ક્યારે અટકશે ? આખા દેશમાં આંધિ છે, સમસ્ત દુનિયા વિષયકમાં ગુંચવાઈ ગયેલ છે. ટ્રેનના એન્જીનની જેમ મનુષ્ય ભાગી રહ્યો છે—વિવેક, માનવતા, સંતોષ, સ્નેહ, ખાર, આનંદ—પ્રભેદ, માથા-

સુસાંદરીના સાધી તરીકે એક સીટી

● જીવનધારા ●

ની નજર સાથે રાખવાનું બૂલતા નહિ

● દરેક શહેરમાં વેચાતી મળશે ●

ગુમમાં, ખસ, ખુબલી, ખરખરુ, દાદર વગેરે ચામડીના દરો માટે અક્સીર મલમ

● ફૂઝ-લા-ઓઈન્ટમેન્ટ ●

ફિંમત એક સીટીના આડ આના. ડબલના શ. પા  
ડુધાનુપાન ફાર્મસી, જામનગર



મમતા, બધાં રહેશોને જાણે એણે પાછળ છોડી દીધાં છે. ફક્ત એક માનવી જ તીખી સીંટી ખમવતો વિનાશના જંદશન તરફ દોડ્યો જાય છે !

આ વિચારણાને જાણે આધાત સાચો. જાણે એજીન બીજા ડબ્બા નેડે અથડાયું. સડકની બન્ને બાજુના સાઇન-બોર્ડ વચિતો જતો યશવન્ત એક દેશી નર્સ નેડે અથડાયો. આધેક એટલ ગઈ. બીડી-“એ મિસ્ટર, આધળા છે? દેખતા નથી?—પ્રિયટ!” જ્યાંયે મારીને યશવન્ત દૂર હડી ગયો. પૈલી નર્સ ઉછળી ઉછળી ગયો દઈ રહી હતી. યશવન્તે તેના ચહેરા પર એક બોડતી નમ્ર ફેકી-જાણે તેનો ચહેરો પણ કોઈ સાઇન-બોર્ડ ન હોય !....

હા, સાઈનબોર્ડ ન હતો એનો ચહેરો ! યો-રખની ઉમર ! ગાલની મુકી ચામડી પર પાઉરની બૂકી જાણે મુસે થઈને ન વેરી દીધી હોય ! આંખમાં તીખાશ છે અને એ આંખો નીચે કાળા ઝાંચ પડી ગઈ છે, જે રપષ્ટ રીતે વ્યકત કરી દે છે કે જવાની કેમ પીતી છે !

નર્સ બુધ્ધતી આગળ ચાલી ગઈ. અને યશવન્ત ફરી પોતાના રત્નમાં ફૂળી ગયો. આજની દુનિયામાં યૌવન પણ ધન હોય તો જ ટકે છે. પ્રેમના બધા હાવભાવ-આશુક માથુંકતા બધાં નખરાંઓ અને છાયાવાદી દલિઓની બધી વિરદ-વ્યથાઓ, પેસા મળ્યા પછી જ શરૂ થાય છે. કવિ મદાશયને બે ટંક ને કઈની રોટલી ન મળે તો જુઓ, પ્રિયતે માટે તડપતું વિરહી હૃદય રોટલી પાછળ કેવું ગાંડું બને છે ! રોટલી અને પ્રેમ ! કેવી દંડગી વાત છે ! એવી જ કંડગી વાત શેઠની ભંધ અને યશવન્ત બી.એ. ! યશવન્તે શું ‘દેવદાસ’ નથી જોયું ? સેંકડો-હજારો પ્રેમનાં ગીત શું નથી સાંભળ્યાં ?

“પ્રેમકી જત દે, પ્રેમકા અગિન, પ્રેમકા હોગા કિવાડ” અથવા “મુઢખતમે” દેખો જદાં જલ રહા દે, જમીં તો જમીં, આસમાં જલ રહા દે”....

આખી દુનિયા આ પ્રેમ અને મહેબ્બત જેવા શબ્દ શરૂ શીદા છે. મોટા માણસો-આઈ. સી. એસ., ડોક્ટરો, વકીલો, પ્રિફેસરો, વિદ્યાર્થીઓ, શેઠ પદુમચંદ જેવા પાકા મારવાડીઓ, અરે, યશવન્તની આફિસનો પદાવાળો ધૂરન, રિશાવાળાઓ, ટાંગાવાળાઓ અને

અર્ધાં પીયેલી ઘીડીઓ કાન પર રાખીને રખડતા પેલા બાર તેર વર્ષના છોકરાઓ !—બધા આ પ્રેમના આકર્ષણથી-થીએટરમાં આવે છે અને એ ફિલ્મની હિરેદયન નેડે ગુપ્તપુ પ્યાર કરે છે !

\* \* \* \* \*

ધરની ગલીના ખુલ્લા પર એક મંદિર છે. શેઠના ભવનને અડીને જ ઉભું છે. શેઠાણી ત્યાં રોજ પૂજા કરતા અને જળ યજાવવા આવે છે. અત્યારે યશવન્ત બપોરે બે માઈલનો પંથ કાપીને ધરની પાસે ખુલ્લા પર આવ્યો, તો મંદિરના પ્રાંગણમાં બીડાં જોઈને જીભો રહ્યો. યશ થઈ રહ્યો હતો, પંદર-વીસ ચડ-પ્રચડ સાધુઓ બહુત લગાવીને ગાંભીરો દમ લગાવતા હતા. વિશાળ યજ્ઞકુંડમાં, જુદેવે ઘીના ડબ્બા એક પછી એક સ્વાદા કર્યે જતા હતા. તપાસ કરતાં ખચર પડી કે શેઠાણી તરફથી આ યજ્ઞની વ્યવસ્થા થઈ છે. પુત્ર-અપુત્રાન યજ થઈ રહ્યો છે. બિચારી શેઠાણીની કૂખ સૂતી છે.....

યશવન્ત અમિની જવાલાઓને નિર્વિઠાર ચિતે દેખતો રહ્યો. શેઠની જાંઘો અને પીંડીઓ સમઘળ છે, એમની ધર્મ-પત્નીનું કોઈ પણ અંગ આબુપણુ રહિત નથી. પરંતુ હાય ! એમની વિસાળ કૂખ સૂતી છે ! હે દેવ, હે ધર્મ, તમે કૃપા કરો ! બિચારી શેઠાણી રોજ પૂજા કરે છે, શેઠે તો પંદર ધર્મશાળા બંધાવી છે અને.....

નાકમાં જાણે કાઢવાઈ મપેલી લાશની બદખૂ ઘૂસી ગઈ હોય એમ યશવન્ત ઝટપટ આગળ વધી ગયો. સાવ ધૂની છે ને આ યશવન્ત પણ ! ખુશ-ખુશર ઘીની સેલી સુગંધને તે સળગતી લાશની ફૂગ-ન્ધ સમજ બેઠો છે ! વળી કહે છે કે—“મેં” ધર્મની લાશને શેઠના મંદિરમાં સળગતી જોઈ છે.” ધૂની કપાકોનો !

• શ્રી. રાધાકૃષ્ણપ્રસાદની એક નવલિકા પરથી.

‘જીવન-પ્રકાશ’ બંધુ મંડળીના સભ્ય બનીને આજથી જ ‘જીવન-પ્રકાશ’ મંદિત મળવો •

# પગરખાં

શ્રી. મુકુન્દ શ્રી. રાહ

રવજ એક કારખાનામાં મજુર હતો. એની આસપાસ થોંધાટ થયા કરતો. આઠ આંખ માટે સવારથી સાંજ સુધી તનતોડ મહેનત કરતાં ગરીબ ઓપરેશો કામ કરતાં કરતાં કોષક વાર ગાળો ઉપર પણ ચડી જતા-એટલી હદ સુધી કે જે દુઃખપૂર્ણ ગલીય ગાળો દધને જાણે સારીયે દુનિયાનો ભાગ વહે ચલે ન હોય. પણ રવજ તો આનાથી અલિપ્ત રહેતો. એ સ્થિતિ ચિત્તે કામ કર્યા કરતે. અને વિચાર્યા કરતો: 'આ જગત કેવું છે? મને તો કંઈ સમજાતું જ નથી. જવા દે, જે બનવાનું હશે તે બન્યા કરશે. પરંતુ હું કેમ નિરાશ બન્યો છું? કાશીરામ કાકા તો મારું પચારીએ પકયા છે. નજીકનું કે દૂરનું એમનું કોઇ સગું પણ નથી. એમની પાસે જે કંઈ હશે એ બધું મને જ આપશે. સરસ. પછી હું પણ શ્રીમંત આહમી થઇ જવાનો. સિનેમા બોલેશ, હોટેલમાં જઈશ; રતનીને એક સુંદર સાડી લાવી દઈશ. રતની કેટલી અધી ખુશ થશે? અમારા ઘરમાં સુખ અને શાંતિનું સાત્ત્વન્ય રથપાશે.'

(૨)

શિયાળાના એક દિવસે ગાડીવાને આંખોને રવજના ખભે ધબ્બો માર્યો. પાછા ફરીને રવજએ જોયું.

'અરે, રવજ, હમણાં જ હું ગાડી લઈને રામપુરથી આવું છું. ત્યાં તારા કાકા છે ને? કાશીરામ! એ ખૂબ જ માંદા છે.'

રવજ સ્થિર બનીને બીજો રહ્યો. મૂક અને વિચિત્ર.

રતની પોતાની ખૂંપડીના દાર પાસે અનાજ ખાઈ કરતી બેઠી હતી. આ સમાચાર સાંભળીને એને કંઈ બહુ આશ્ચર્ય ન થયું. જાણે કે એને માટે તો બધું સરખું જ હતું. રતનીનાં કપડાં જુનાં અને ફોટેલાં દનાં 'લોહી' પિનાનું એનું શીકડું મોં, ખાણમાં પડી ગયેલી 'ઠોંડી' આંખો, આ બધું એને ગરીબ તરીકે ઓળખાવવા માટે બસ હતું.

રવજએ કહ્યું, 'જાણે છે, હું ક્યાં જઈ રહ્યો છું તે?'

"ના. ક્યાં જવ છો?"

"અરે તે' શું સાંભળ્યું નહિ? કાશીરામ કાકા બિમાર છે. એમને ત્યાં બીજો ક્યાં?"

"આટલા વખત સુધી તો બિચારાની સંભાળ પણ ન લીધી. હવે એ મરવાની અણી ઉપર છે ત્યારે શું પૈસા લેવા માટે જવ છો ને? જરા તો વિચારો. દુનિયા શું કહેશે?"

"અરે ગાંડી, દુનિયાનો વિચાર કરવા એસાંએ તો એક 'દાણુ' પણ જીવતા ન રહીએ. અને કાકાનું મારા સિવાય દૂરનું કે નજીકનું સગું છે કાણુ? હું તો બસ જવાનો જ."

રતની સમજી ગઈ કે અહીં શિયાળાનું કે ઉપરેશથી કાંઈ નહિ વળે રવજ કાંઈ વિચારી રહ્યો હતો. રતનીએ એના મનના ભાવ સમજી જઈને અને એના ફોટેલાં તૂટેલાં પગરખાં તરફ જોઈને પૂછ્યું. "જવાના ખર્ચે તો કાંઈ વિચાર કર્યો?"

હું તુરત જ રવજ બોલી બાંધ્યો: "તું એની કંઈ ચિંતા ન કરીશ. બધું બરાબર થઈ જશે. તું ફક્ત જમના બે રોટલા, ટીપી નાખને. રાત લઈને હું હમણાં આવ્યો."

(૩)

રવજ ચાલી નીકળ્યો. એની પાસે ફક્ત આઠ જ આનાના પૈસા હતા. મુસાફરીને માટે હાંધીના પૈસા લેવા એ કીક લાગ્યું નહિ અને કાકાના સિવાય બીજા કોની પાસે આશા રાખી શકાય તેમ હતું? ચાલતાં ચાલતાં એ વિચારી રહ્યો હતો, 'એ હાં કાકાની ખતર લીધે મારે કેટલાં વર્ષો થયાં? સંભવ છે કે એ મને ઓળખી શકે પણ નહિ. અને હું હમણાં વગર બોલાવે એમની પાસે જઈ રહ્યો છું.'

રવજ ખૂબ જ જીંદગી ચાલનાર હતો. પરંતુ પૈસા ધરતાં હમણાં એને પગખાંની ચિંતા વધુ ખૂંજી રહી હતી. એ ધમ્મને દતો કે, કોઈ પણ

રીતે આ કાટલા-તુટલા નોડા એને કાઢના ધર સુધી પહોંચાડી દે. પોપ-મહાના મહિનામાં ઉધાડા પગે એરકાટના રસ્તા પર ચાલવાનો વિચાર આવતાં જ એ મૂંઝાઈ જાય છે. એને લાગતું હતું કે એણે પહેરેલાં પગરખાં વધુમાં વધુ સાત આઠ માઈલ તો એચી કાઢશે. વધુ સમય ચાલે નહિ. પછી શું થશે? એની એને જખરી ચિંતા હતી. સંજ સુધી તો એ સારી રીતે ચાલી શક્યો. ખાંડા-ટેકરા વિનાનો રસ્તો હતો અને સૂર્ય પશુ પોતાનાં ઉંચુ કિરણોથી ધરતીને તપાતી રહ્યો હતો. પરંતુ સંધ્યા પછી સૂર્ય નિર્દયતા પૂર્વક નાંચે ઉતરી જઈને વાદળો પાછળ અદરશ બની ગયો. અને કાટલાં પગરખાંએ પશુ પોતાની નિર્દયતા જાહેર કરવા માંડી.

રાતની ઠંડીમાં ઉધાડા પગે ચાલવાનું મુશ્કેલ લાગવાથી રવજી પાસેની એક ધર્મશાળામાં ગયો. એના નોડા સાવ કાઢી ગયા હતા. ન તો એને એ સંધ્યાથી શકતો હતો કે ન બીજા કોઈ પાસે નવાની મંગણી કરી શકતો હતો. અને ત્યાં એને ઓળખતું પશુ કોણ હતું? થોડા પૈસા આપીને રવજી ધર્મશાળામાં આવ્યો અને એક ગંદી એરડીમાં જુના ખાટલા પર ગંધાતી પથારીમાં સૂઈને રાત પસાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

એ એરડીમાં એના સિવાય બીજા એ વેરમાયુંઓ પશુ સૂઈ રહ્યા હતા. રવજીને ઊંઘ આવી નહિ. એ એના મનમાં ને મનમાં દુનિવાની બધી સડકો પર, ઘરોમાં, બજારોમાં પગરખાંની હારની હાર જોઈ રહ્યો હતો. જ્યાં એ એક મનુષ્યને જોતો હતો ત્યાં એને એક નવાં પગરખાં પશુ દેખાતાં હતાં. બહાર ઠંડો પવન ફૂંકાતો હતો. રવજી વિચારી રહ્યો હતો કે જો કાકાની મિલકત મળે જાય તો પોતે રતતીને એક ચંપણી નંરી જોડે લાવી આપશે અને પોતા મટે તો લાવવાનો જ હશે. એ ઈચ્છતો હતો કે એ અદિથી ઊડીને કાકાને ત્યાં પહેંચી જાય પરંતુ ચડવા વિના એ માઈલો સુધી પગરાયેલો મગ પૂરો થઈ શકતો ન હતો. એકાએક એના મનમાં એક વિચાર આવ્યો. એ ઊડીને એકદમ ઉભો થયો અને પાસે જ ચૂંતેલા આદમીના નોડા તરફ ગયો. પશુ એ પશુ પોતાના

નોડા નોડા જ કાટલા હતા. એ બીજા આદમીના નોડા જેવાં લાગ્યાં. પરંતુ એ એને ન જાણ્યા. કોણ જાણે કઈ પ્રેરણાથી એ ધર્મશાળાના દરવાજા તરફ ગયો. એ એક ભયભીત બનેલા પશુની માફક મૂંઝાઈ રહ્યો હતો અને પોતાના પતનનો વિસ્તાર સમજી રહ્યો હતો. ધડીબર તો એના મનની અંદર સત્ અને અસત વચ્ચે રીતસરનું યુદ્ધ મચી રહ્યું. એ યુદ્ધમાં રોતાનનો વિજય થયો અને દરવાજા પાસે પડેલા એક નવાં પગરખાં ઉઠીને એણે બગલમાં સંતાડી દીધાં. એની જરૂરીઆત પૂરી થવાથી એ ચોર પગલે બહાર નીકળ્યો ગયો.

(૪)

અરથો કલાક ચાલ્યા બાદ એણે વિચાર્યું કે, હવે પગરખાં પહેરવા નોડાએ એક પેતર પર બેસીને એણે જુના પગરખાં ગમેલા નોડા ઉતારીને નવા પહેરી લીધા. છુટ નરમ અને પગને આરામ આપે એવા હતા. એ આનંદી બની ગયો. પરંતુ પતનના દુઃખે એને એકાએક ધેરી લીધો. એના માનસતંત્રમાં અનેક પ્રકારની લાગણીઓ ઉદ્ભવવા લાગી. કદાચ એ મારા પીછા પકડે તો અને મને પકડે તો? તો તો ખૂબ જ ખરાબ થાય. પકડીને મને પેલીસને દવાલો કરી દેશે. રતતી શું કહેશે? એ કહેશે કે "તમારું બપોર આ મુદ્રારતું પતન થઈ શકે છે તો તમે એક લાખ રૂપિયાની ચોરી પશુ કરી શકો." પરંતુ છુટ પર હાથ જતાં જ એ વિચારવા લાગ્યો. આ છે તો બહુ જ નરમ અને એકદમ સરસ. કાકા પશુ ધારશે કે રવજીની પાસે કેવા મજાના છુટ છે? હવે શું થાય? આ લઈને તો હું આવ્યો છું. રસ્તો જલદીથી કપોશે.

એણે ચાલવું શરૂ કર્યું, બગલમાં જુના નોડા દગાવી રાખ્યા હતા. કારણકે કદાચ કોઈ એને પકડવા આવે તો જુના નોડા પહેરી નવા ફેંકી શકે. રવજીએ નેત્રો ફેંકે એ જલદીથી ચાલી શકતો નથી. એના પગ ધ્રુવા લાગ્યા. પાછળ કોઈ આવતું તો નથી એ જોવા મટે એ વારંવાર પાછળ જોવા કરતો હતો. ઈ. ધીમે ધીમે રાત વધતી જતી હતી. રવજી વિચારી રહ્યો હતો. હવે અજાણ્યું થશે. લોકો

એને જોઇ શકશે. સહકારથી એક બેઠુલ પસાર થઇ રહ્યો હતો. રવજને લાગ્યું કે એ પોતાની તરફ પોતાના ખુદ તરફ જોઇને હસી રહ્યો હતો. ધીરે ધીરે અખવાળું થવા લાગ્યું. રવજને લાગ્યું કે કેટલાક લોકો એની પાછળ પ.છગ આવી રહ્યા છે. એને પકડી લીધા. ચારે બાજુ લોકો એકઠા થઈને અંદર અંદર ગુસ્સાપુસ ગુસ્સાપુસ વાતો કરતા એને જોઇ રહ્યા. કેટલાક એને 'જોડાનો ચોર' ધારીને હસવા લાગ્યા. પછી એની આસપાસની ધરતી એને ફરતી લાગી. રતની પોતાની ઉપર શીટકાર વર્ષાવી રહી હોય એવો એને અનુભવ થવા લાગ્યો.

આહ ! રવજ આ સહન કરી શક્યો નહિ. એવું કેટલું બધું અપમાન થશે ? કાલે એ ગરીબ મજદુર રહ્યો. પણ એ મનુષ્ય તો હતો ને ? એની અંદર પણ સ્વાભિમાન હતું. એને લાગ્યું કે કુદરત પણ એની હાંસી ઉડાવી રહી હતી.

એકદમ એણે નવા છુટ ઉતારી નાખ્યા અને પોતાનાં ખાસમાં પહેરી લીધાં અને ચોરેલા છુટ સડકની કિનારી પર મૂકી દીધા. પણ એથી પણ એને શાંતિ

ન મળી. એને લાગ્યું કે છુટનો મલિક એની પાછળ આવી રહ્યો છે. એણે સહકારથી છુટ ઉડાવી લીધા અને પેલી ધર્મશાળા તરફ દોડ મૂકી.

દિવસ આઘમ્યો ત્યાંસુધી એ આસપાસ ફર્યો અને રાત્રિ પડતાં જ ધર્મશાળામાં જઈ પહેલા સૂતો હતો તે ખાટલામાં જઈને પડી રહ્યો. મધરાત થઈ ત્યારે છુટ લઈને એણે ચોવીસ કલાક પહેલાં જે દરવાજા પાસેથી લીધા હતા, ત્યાં મૂકી દીધા અને સવાર પડતાં જ એ કાકાના ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યો. હવે એ કોટેલા પથરખાંથી પણ ઝડપથી ચાલતો હતો. પતનથી લાદેલો બોળો હવે એના મરતક પર ન હતો. એવું મન હળતું ફૂલ જેવું બની ગયું હતું.

(૫)

રામપુર પહોંચ્યો ત્યારે એને જોઈને કાશીરામના એક પડોશીએ કહ્યું : “કાશીકાકા તારી ખૂબ જ રાહ જોતા હતા. ત્રણ દિવસ પહેલાં જ એક ગાડીવાળા સાથે તારી ઉપર સંદેશો મોકલ્યો હતો. જ્યારે તું ન આવ્યો ત્યારે એમણે માની લીધું કે આટલાં વર્ષો સુધી જે ન આવ્યો તે અંતસમયે પણ નહિ આવે, તારા કાકાએ એમની બધી દોલતનું આ ગાંભીરામજીમંદિરમાં હાન કરી દીધું. કાલે તો એમણે પ્રાણ છોડ્યો.”

રવજ નિશચ થઈને ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો.

પહેલાંની જેમ રતની તડકામાં નિષ્કાર ભાવે બેઠી હતી. રવજ આવ્યો કે તુરત જ એણે પ્રશ્ન કરી અગ્નિ એના તરફ જોયું.

રવજએ કહ્યું : ‘રતની, હું મોડો પડ્યો. કાકા બધું જ મંદિરને અપજાય કરી ગયા.’

‘કાકાનો દેહાંત ક્યારે થયો ?’

‘કાલે.’

‘તો પછી તમે મોડા કેવી રીતે પહોંચ્યા ? તમારે અડીથી ગયે પણ ત્રણ જ દિવસ થયા હતા ને ?’

રવજએ હશે જ ઉત્તર ન આપ્યો. એના પથરખાંની તરફ એની નજર વર્ષ પહોંચી.

પરંતુ રતની તો કદાં જ ન સમજી શકી.

■ એક ઈટાલીઅન વાર્તાના આધારે.

૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બળ, બુદ્ધિ, આરોગ્ય વધારનાર :-

**મદન મંજરી**

નસેની કમજોરી, હાથપગની કળતર, આળસ, સૂતી, બેચેની વિગેરે દૂર કરી શક્તિ, સ્ફુર્તિ તથા ઉત્સાહ વધારે છે તેમજ પેસામ કે સ્વપ્નમાં જતી ધાતુને બંધ કરી પટ બનાવે છે. પરદેજ ખાસ કંઈ નથી. ડૉ. ગોળી ૪૦૦૦ હબોનો રૂ. ૧૧ સવા

**પા ગ લ વ ટી**

ચિત્તમમ, અનિદ્રા, વિચારવાધુ, ઉન્માદ વિગેરે દર્દી માટે સચોટ ગુણધરી અને કદી પણ નિષ્ફળ ન બન્ય તેવો અક્ષરી દવાજ. ડૉ. હબીના રૂ. ૩ ત્રણ

**મદન** જાતીય જીવનના પ્રશ્નો સમજાવનાર “દંપતિ વિકાસ” પુસ્તક મદન મંજરી

મુખ્ય પ્રાન્ય :- } મદન મંજરી ફાર્મસી  
• કાલજાદેવી, રામવાડી } જામનગર (કાશીવાવાડ)



\* પીળા પ્રદેશની એક સત્ય ઘટના \*

\* અનુપમ સૌંદર્ય પુષ્પની વીતકકથા \*

## ૩૫. રાશિ મૂમતાઝ

: પ્રયોજક :

શ્રી. 'રાશિ' ઝાઝા એમ. એ.

આ રાશિથી તો તોખા ! લેલ' રીકિંગના અમંશ દરમ્યાન ઘણું ઘણું બની ગયું, પણ એની કોણ ખબર રાખે ! પતિયાળા, ભરતપુર, ઇન્દોર ને અલ્હરની વિરુદ્ધ ચોકાવનારી ફરિયાદો મળેલી, પણ કોણ એ જાંરી સભાળે ?

જાન્યુઆરી ૧૨, ૧૯૨૫ સુધી કોઇ જ મૂમતાઝને ઝોળખતું ન હતું. તે અમૃતસરની નર્તિકા હતી. ઇન્દોર, મુંબઈ અને હૈદરાબાદ વગેરે સ્થળોમાં તેનું નામ મંથહર હતું. એક એવા વર્ગમાં તેના જન્મ થયો હતો કે જ્યાં ૩૫ અને સૌન્દર્યના નામનો વેપાર ચાલતો. તેને માટે કહેવાતું કે તેનું સૌન્દર્ય અનુપમ હતું. અને આથી જ આ પુષ્પ વિકસ્યું કે તરત તેની સુગંધ માણના મહારાજાઓ દોડતા ને એ પછી બાવલા તેની સૌન્દર્ય-સમાધિમાં લીન બન્યો ને તેની પછી કેટલાયે અલ્હરખ્યાત પતંગિયાઓ ઉતરત બળથી આ જગતિ તરફ ધસકાતા જ ગયા. અને આમ બને એમાં નવાઈ જેવું પણ ન હતું. એવી નિરુપમ તેને સૌન્દર્યની બક્ષીસ હતી. એનો લાવણ્યમય સૌન્દર્યપૂર્ણ એના ઉપર વિશ્વમાંએ દેખ્યો હતો... !

\*

૧૯૨૪ માં જુને, તે વખતની પ્રખ્યાત ગાયિકા અને મૂમતાઝની માતા વઝીર બેગમને ઇન્દોરનરેશ વકેજરાવ હેન્કર વિરુદ્ધ મુંબઈના ચીફ પોલીસ કમીશનરને અરજ કરી. અરજીને સ્વીકાર કરવામાં

આબો, પણ તેને 'કાર્કિલ' કરી નાખવામાં આવી. પછીના પ્રસંગો જોતાં વઝીર બેગમની શંકા અને બીજી આશયો ન હતાં. તેણે જે અરજ કરેલ તે નીચે પ્રમાણે હતી:—

“હું ગાવા-બજાવવાનો ધંધો કરું છું. મારી પુત્રી પણ ગાયિકા છે. ૧૯૧૭ થી મહારાજાજી મને અને મારી પુત્રીને અમુક પગારથી ગાયિકા તરીકે નોકરીએ રાખેલાં, અને જ્યારે મારી પુત્રી યૌવનારૂઢ બની ત્યારે તેને પોતાની પાસે રાખેલી ને અમને પણ અહીં લાવ્યા. અમને લુહા ફસનવાળાને જંગલે, હિતારવામાં આવ્યાં. ને પોતે પોતાના માથુંસે સાથે, તાબડપાડ હોટલમાં ઉતર્યાં.

“૨૭, એપ્રિલ, ૧૯૧૬ મહારાજા શંકરરાવ ખાપુરાવ નામના તેના મેનેજરની સહાયથી મારી પુત્રીને રીનેમા દેખાવવું જાહતું આપી લઈ ગયાં. અને સાંજે મૂખી જરૂર એવું વચન આપ્યું. પણ અમ કંચાને જાહેર મહારાજાજી મને ખબર આપ્યા વિના તેમજ મારી અનુમતિ લીધા વિના તેને ઇન્દોર મોકલી દીધી તે વખતે મારી પુત્રી મારાં દેર વાળેલી હતી.

“મેં એ વખતે મુંબઈના એ વખતના પોલીસ-કમીશનરને ફરિયાદ કરેલી. પરિણામે શંકરરાવ ખાપુરાવને પકડેલામાં આવેલ, પણ મારી પુત્રીની જન્મ-તારીખ સંબંધી કરી લેખિત બાતમી ન હોવાથી એ તપાસ પછી મુક્તિ પામી. ને મારી પુત્રી ઇન્દોર નરેશના હાથ નીચે જ રહી.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૮

"૧૯૨૧ ના એપ્રિલ માસમાં મહારાજા ઉચ્ચેક ગયા, અને અખર પટેલી કે મારી પુત્રીને છૂપી રીતે મુંબઈ લાવીને ચોપાટી પરના બંગલામાં રાખી છે, ને કમલાબાઈનું 'ખોટું' નામ ધારણ કરાવી તેને ઇન્ડિયન લઈ જવાની આજ્ઞા શંકરરાવને અપાયેલી. ૩૦ મી એપ્રિલે મેં પોલીસ કમીશનરને ફરિયાદ કરી ને તેમાં શંકરરાવ ઉપર "Section 100 of Criminal Procedure Code" અમાણે આરોપ મુક્યો. જ્યારે સ્ટીમર ઉપર તેની તપાસ થઈ ત્યારે એમ બાણુવા મળ્યું કે "એ બાણુ પોતાની રવેન્ડાથી જતી હતી." આ જવાબનું કશું મૂલ્ય ન હતું. ધારણ અને મારી દીકરીને મળવા દેવામાં ન આવી, તેમજ મારી હાજરીમાં આ પ્રશ્ન પણ પૂછાયો ન હતો.

"એક વરસ પછી જ્યારે મારી પુત્રી પાછી આવી ત્યારે તે સગલાં વ્યવસ્થામાં હતી. જ્યારે તેને સાતમે મહિના આસતો હતો, ત્યારે અમને ફરી ઇન્દોર તેની સાથે રહેવા બોલાવવામાં આવ્યાં. એ દરમ્યાન એક પુત્રીનો જન્મ થયો. પણ નસીએ અમને મરેણું બાળક અપ્યું છે એવા અખર આપ્યા. આ વસ્તુએ મારી પુત્રીના મગજ ઉપર ખૂબ અસર કરી ને તેણે રાજમહેલ છોડવાનો નિર્ણય કર્યો. પણ અમે ચોક્કાપહેરા નીચે હોવાથી આમાંનું કશું કરી શક્યાં નહિ.

"૧૯૨૪ના ફેબ્રુઆરીમાં, કે કંઈક તેની આસપાસ અમને લાણુપુર (ન્યાં મહારાજા સિદારે ગયા હતા) જવાનો હુકમ થયો. અને અમે નોકર-આકરા, ચોક્કાસ વ. સહિત ત્યાં ગયા. તેમાં મહારાજાને એક અમલદાર મી. મુલે કરીને પણ અમારી સાથે હતો. માત્ર અમુક જરૂરમેગી વસ્તુઓ અમે સાથે લીધી. ખાટીની અમારી માલમીલત, ધરેણાં દાગીનાં બધું ત્યાં ઇન્દોરમાં જ મુક્યું. જ્યારે વચ્ચે મારી પુત્રી જના ઉદાસ બની ગઈ હતી ત્યારે મહારાજાએ એકવાર બામકથુરમાં તેમજ ઇન્દોરમાં તેને મરજીમાં આવે

ત્યાં જવાની મોટીથી રજા આપી હતી, પણ એ પ્રકારના હુકમે કાઢ્યા ન હતા.

"અમે લાણુપુરમાં ચોક્કા દિવસો રહ્યા. ને પછી અમને મસૂરી જવાની આજ્ઞા ફરમાવવામાં આવી ને મેં તે વખતે મદદ માટે મુંબઈ અને રિલ્લીના પોલીસ કમિશનરને અરજી કરી અને ૧૯૪૨ની ૨૨મી માર્ચે રિલ્લી પહોંચ્યા. ને વાઇસરોય સાહેબ તેમજ રિલ્લીના પોલીસ કમિશનરને તાર કર્યો. ત્યાંથી અમે મસૂરી જવાની ના પાડી, અને અમૃતસર (અમારે ગામ) જવાની ઈચ્છા બતાવી. પેલા મી. મુલે વ. એ અમને કરટડીમાં પૂરવાની ધમકી આપી. પણ રેલ્વે પોલીસે વચ્ચે માથું માથું. અને અંધને અમૃતસર જવા દેવામાં આવ્યાં. ત્યાંથી અમે મહારાજાને તાર કરેલો ને એના જવાબ પણ મળેલો. અમૃતસરના ડેપુટી પોલીસ કમીશનરને પણ અમે અરજી કરેલ, પણ એ એને મળેલ નહિ.

"મહારાજાના મંજુસો અમારી પાછળ પાછળ અમૃતસર આવ્યા. ને અનેક પ્રકારની ધાક-ધમકીઓ આપી. એક શ્રી રામ બાણુ નામના માણસે અમે ઇન્દોર નહિ ફરીએ તો શું થશે તેનાં લખકરે પરિણામે પણ સંભળાવ્યાં. પણ અમે ઇન્દોર જવાની ના જ પાડી.

"હવે અમૃતસરમાં મોટર કારનિર દ્વારા એક ગિદારીલાલ નામના માણસની મોરો પતિ સહિતે એળખાણ થઈ. અમને આ ગિદારીલાલ કાણ છે, તેની કશી ખાતરી ન હતી. પણ તેણે ખોટાખોટું અડધું કે પોતે શાહનો વેપારી, છે, અને રિલ્લીમાં T. R. R. T. Das Mauilal and Co. એ નામથી તેની પેટી ચાલે છે. પોતાને મુંબઈમાં પણ કુટાન છે. પોતાનો એક લાઇ બેરીટર છે ને બીજો ચુલાખીદાસ નામનો લાર્ડ B. B. & C. I. રેલ્વેમાં આસિ. કન્સ્ટેબલ એન્જિનિયર છે વગેરે.

"આ કહેવાતા ગિદારીલાલને અમે અમારાં કાગળિયાં બતાવ્યાં. તેણે પોતાના લાર્ડ (બેરિટર)ને આ બતાવ્યો, ને ઇન્દોરના મહારાજા સામે કેસ માંડવામાં મદદ કરશે એવું વચન આપ્યું. તેણે અમને મુંબઈ જઈ પોતાના કાઢના બંગલામાં અંધેરી રહેવાની સલાહ આપી ને પોતાના રાગરાત નામના એક નોકરને સાથે મોકલ્યો. અમે પ્રથમ નાગપૂર

ફોટા છાપ મેડિટલ રનક જ  
અસલ છે. બીજી બધી નામધારી જ છે

ગયાં, અને પછી ૧૮મી જુને મુંબઈ પહોંચ્યાં. કહેવાતો  
લુગાખીદાસ અમને વિહારિયા રમિંગમે મળ્યો, અને  
અંધેરીને જત્તે અમને પોતાને બંગલે રસેદ મ્હળ્યો.

“વસઈમાં અમને જાણ્યું કે અમારો લતો  
તદ્દન એકાંત રચાનમાં હતો. અને અમને કંઈક  
માદિતી પશુ મળી ચૂકી કે આ અમારા નંબા મિત્રો  
બીજા કોઈ નહિ, પણ મહારાજના જ માણસો છે.  
અને અમને મારી નાખવાને કે હેરાન કરવાને મૂક-  
વામાં આગ્યા છે. એટલે અમે ત્યાંથી મુંબઈ  
આગ્યાં. ને કહેવાતા હકીમ-પ્રીઈઈસ-મદનપુગમાં  
રહેવા લાગ્યાં. લુગાખીદાસે અમને ત્યાં ન જવા જાહુ  
સમજાવ્યાં, અને પોતાના તોકર રામલાલને અમારી  
સાથે મોકલ્યો.

“અમે હકીમ-પ્રીઈઈસમાં આગ્યા પછી રામ-  
લાલ એક રિવસ દેખાયો નહિ. પણ પછી ૧૯૨૪,  
૨૫ થી જૂને રામલાલ બિહારીલાલને લઈને આગ્યો.  
તેમને માટે રાત પૂરતી સૂતાની અમે સગવડ કરી દીધી.  
૨૬મી જૂનની વહેલી સવારે મારા પતિ પ્રાર્થના  
કરવા ગયા. તેણે પોતાના પૈસા વગેરે પધારી નીચે મૂક્યા  
હતા. રામલાલ, બિહારીલાલ વગેરે હજી સૂતા હતા.  
જૂનારે મારા પતિ પ્રાર્થનામાંથી પાછા ફર્યા ત્યારે  
બિહારીલાલ તેને દહર ઉપર મળ્યો. તેને આટલા  
બધા વહેલા ઉપડી જવાનું કારણ પૂછ્યોમાં આવ્યું.  
તેણે કહ્યું, “હું આ પીવા નહીં છું!” અને પછી એ  
પાછો જે આગ્યો નહિ.

“જપારે મારા પતિ ઉપર આવ્યા, ત્યારે રામ-  
લાલ પણ લુગાં પહેરી ઉપડવાની તૈયારી કરતો  
હતો. મારા પતિને સદેહ ગયો. તેણે પોતાના ૧૪૯૦  
રૂ. માટે પધારી નીચે તપાસ કરી તે ત્યાં ન હતા.  
તેણે રામલાલને પૈસા ને ખતપત્રો વગેરે માટે પૂછ્યું.  
તેણે કહ્યું કે બિહારીલાલ એ લઈ ગયો છે. અમે  
રામલાલને પોલીસને સોંપી દીધા. રામલાલે અમને  
કહ્યું કે અમે બધા કહેવાતા શ્રી-રામજાણુ તરફથી  
ઈન્દોર નરેશની આજ્ઞાથી કામ કરીએ છીએ. ને તેણે  
મારા પતિને આ સોનેરી ટોળીના સાગરીતોનાં નામ  
પણ આપ્યાં. તેની માહિતી મુજબ (૧) બિહારીલાલ  
જે શાલમે વેપારી ન હતો, પણ ઈન્દોર દરબારની

તોકરીમાં એકાઉન્ટન્ટ હતો ને ઈન્દોરમાં ઇમીલી બજાર-  
રમાં રહે છે (૨) લુગાખીદાસ, બિહારીલાલનો મિત્ર ને  
R. S. Das Mamilai & Co. દિલ્હીનો બાઈ  
છે. તેની પેટી દારા બધા કાગળો તારો પસાર થતા  
ને દિલ્હી પહોંચતા. બિહારીલાલને શ્રી રામજાણુએ  
૨૦૦ રૂ.ના માસિક પગારે નોકર તરીકે રાખેલ, ને  
પોતાને બધી ખર્ચર દિલ્હી પહોંચાડવાની (૪) નયુ-  
બાઈ-મારી એન દમણાં ૪ ૩૦૦ના માસિક પગારે  
ઈન્દોર રેલ્ટની તોકરીમાં રહી છે. આ સિવાય બીજાં  
કણ છે, પણ અમે એજાખતા નથી.

“રામલાલે જાહેર કહ્યું તે મુજબ આ સોનેરી  
ટોળીનો હેતુ મારી પુત્રીને પરાણે ઈન્દોર લઈ જવાનો  
હતો, અથવા ‘તો તેવું’ નાક કાપી લેવું, અને મને  
તેમજ મારા પતિને સારામાં સારા ઉપાય દારા  
ઠેકાણે કરી નાખવા.

“આવી પરિસ્થિતિ જોતાં અમને આ ટોળીની  
ખૂજ ભાતિ રહે છે. તો અમે આપને વિશ્વસિ કરીએ  
છીએ કે આપ આ બાબતમાં તપાસ કરો અને સાચી  
ટોળીને યોગ્ય ચેતવણી અને નસ્યત આપો, તેથી  
તેઓ અમને કોઈ રીતે હેરાનગતિમાં ઉતારે નહિ.  
અમે આપને બીજી પણ વિનંતી કરીએ છીએ કે  
આ અરજ પરેલના સુમી-ટેન્ડન્ટ શ્રી પૂદ્ધસરને મોકલી  
આપવામાં આવે, કારણ અમે અમારું નવું નિવાસ-  
રચાન ત્યાં રાખ્યું છે. શ્રી પૂદ્ધસર અમારી પૂર્વ-રિય-  
તિથી સારી રીતે જાત છે.”

પણ મુંબઈમાં તેમને જોઈએ તેજો સંતોષ  
મળ્યો નહિ. એટલે પોતાની અને પોતાની પુત્રીની  
સહામતી ખાતર તેઓ ઉત્તરમાં ગયાં. ડીસેમ્બર  
૨૬ થીએ, છ મહિના પછી તેણે મુંબઈના પોલીસ-  
કમીસનરને ખબર આપી. તે વખતના અધ્યતસરના  
ડેપુટી કમીસનર શ્રી. F. H. Puckle ને લખ્યું  
તે સાથે ૨૪મી જુનના પોતાના પત્રની નકલ પણ  
બીડી ને રક્ષણ માટે મોકલવી કરી:—

“જુન, ૩૦, ૧૯૨૪માં આ જ નસ્યત અરજદારે  
ઈન્દોર નરેશ શ્રી. વૃક્ષેશ્વરાવ હોદ્દરે મારી પ્રત્યે,  
મારા પુત્રી અને કુટુંબ પ્રત્યે કેવા પ્રકારનું ખરાબ  
વર્તન ચલાવેલું તે સંબંધી વિગતવાર પત્ર આપશીને  
લખેલો. હું કહેવાની રજા લઉં છું કે મહા-

રાજ અને તેના સાગરિતોના પાછલા હજી મારી પાછળ બની મને હેરાન કર્યા કરે છે. નવેમ્બરમાં હું મારા કુટુંબ સહિત અમૃતસરમાં આવી છું. ત્યારથી મને બીક છે કે હજી કંઈક તોફાન થશે. ચેતાની સત્તા અને અધિકારની રુઝિએ મને અને તેવી હેરાનગતિમાં મૂકી શકે એવા આ ઉચ્ચ દરજ્જાના માણસ સામે હું સરકારનું રક્ષણ માગું છું. હું એ પણ નમ્રતાપૂર્વક જણાવું છું કે સાથે બીડલ પત્રમાંના શ્રી. રામબાબુ ઉપર મહારાજાએ કામ ચલાવેલું. તેણે કાર્ટમાં ચોકસું કહેલ કે મહારાજા સાહેબે તેને મારી દીધીને ઉપરથી લાવવાના કામમાં રોકેલી, અને આ યોજના ક્ષણભૂત કરવા તેને ૩૦,૦૦૦ રૂ. જેટલી મોટી રકમ આપવામાં આવેલી. આના સંયોગમાં આપ સમજી શકશો કે મારાં દિવસ અને રાત કેમ પસાર થતાં હશે.'

આ સંરક્ષણ માટેની વિનંતિના જવાબમાં વજીર એમને નીચેનો જુદિપૂર્વકનો અને સમભાવભર્યો ઉત્તર મળ્યો :

"Returned to applicant. On the facts stated there is no ground for taking any cognizance."

6-1-25 (Sd) F. H. Puckle.  
D. C.

• \*

એક અઠવાડિયાથી પણ એટલી કુદનતી અંદર તો વજીર એમની બીજી સારી કરવા મારી.

અખંડુક કદર બાવલાની કાર હેન્ગીંગાડોનની પાસે વાંક વળતી હતી, એ વખતે એક બીજી કાર તેની સાથે અથામી. અખંડુકકારના ધૂર્ણવરને લાગ્યું કે સામી કારના કૂંદવરે દીવ્યો લાગે છે, તેથી તેણે કાર ચંબાવી. ત્યાં તો એકાએક પાછળથી બીજી કારમાંથી ચાર-પાંચ માણસો કૂદી નીકળ્યા ને તેઓએ

ચોક્કર ઉપર હલ્લો કર્યો ને તેને અશક્ત બનાવી દેવામાં આવ્યો. બાવલાની પાસે મૂમતાજ બેઠી હતી ને પાછળની સીટમાં તેનો મેનેજર મેથ્યુ બેઠો હતો. બાવલાને પાસેમાં પાસેની બાલુથી ગોળાથી કાર કરવામાં આવ્યો અને કારની બહાર તેના શરીરને ફેંકી દેવામાં આવ્યું. હવે કાવતરાખોરોનું ધ્યાન મૂમતાજ ઉપર એકાએક બન્યું. થોડીક ઈન્જ સફળ કરીને મેથ્યુએ મોટરની બીજી બાલુ ફેંકી પડ્યો. આ પ્રમાણે અશક્તભૂતી શરૂ થઈ તે દરમિયાન ચાર બ્રિટિશ અમલદારો વીલીંગ્ટન ક્લબમાંથી પાછા ફરતા હતા. તેમણે અંકુશના અચાને સાંભળ્યા ને બચાવ કરવા એકદમ દોડ્યા. મૂમતાજ ઉપર એક જણ છરીથી હમલો કરવા બંતો હતો, તેના ઉપર લેફ્ટેનન્ટ સાજન્ટે હસારો કર્યો. પેલા માણસે રીવોલ્વર કાઢી, સાજન્ટે ત્રણ વાર જખમી કર્યો, પણ સાજન્ટે બળજબરીપૂર્વક સામે ટક્કર ઝીલી; ને છેવટે પેલાને નીચે તાખી દીધો. આ સાજન્ટ ઉપરાંત બીજા બ્રિટિશ અમલદારોમાં લેફ્ટેનન્ટ વીક્સ, બેટલી, રટીવન્સ વગેરે હતા. લેફ્ટેનન્ટ બેટલી પાસે માત્ર એક ગોળી રમત રમવા માટેની લાકડી હતી ને તેનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. મૂમતાજને મોટરમાં નસાડી લઈ જવાનો હેતુ પ્રયત્ન થયો, પણ તેને છાંડવી લેવામાં આવી. અત્યંત તેને પણ મોઠા ઉપર અને શરીર પર થોડીક ઈન્જ ચડી હતી. ચારોપી નંબર એક મી. શાશી અદમદ (જેને સાજન્ટે પકડ્યો હતો) સિનાપ બીજા બધા હમલોખોરો છવા લઈને નારી છટ્યા. પાછળ કોઈ પીછા ન પકડે એ માટે તેઓ પાછળ ગોળાઓ છોડતા બંતો હતા.

અખંડુક કદર બાવલા અને આ હુમલાના ભોગ બનેલા બીજા મણ્ણસોને જી. જી. હોસ્પિટાલમાં ખસેડવામાં આવ્યા. બાવલાનું બીજું દિવસે સવારમાં મરણ થયું.

મુબઈ, પુના, ઈન્દોર ને અમૃતસરમાં પૂર-જેસમાં પોલીસ તપાસ ચાલી. કેટલાક જણની ધરપકડ કરવામાં આવી. જે શાશી અદમદ પકડાયો ન હોત તો પોલીસનું કામ વધુ મુશ્કેલ બન્યું હોત. જે પોલીસ જ લઈ શકે એવી મુશ્કેલ યોજના અને ઉપાયો દ્વારા આરોપીઓનો પતો મેળવવામાં આવ્યો.

• બાવનગરમાં •

ડાહટરના પ્રિન્સીપલનું મુળબ  
બરોસાવાન દવા કંપાની મેળવશે ?  
— ડીપ્ટેન્સિંગ હોમ —  
કાંઠાવાળા કેસમાં, બાવનગર



મુમતાએ પણ ખુબ સહાય કરી ને તેમના (સામા-  
પક્ષના) આગળનાં કારરથાનોથી માંડી મલબાર હીલ-  
પાંસેની કચ્છ મટનાં સુધીની વીગતો પૂરી પાડી.

અબ્દુલકાદર ગાવલરાને ખૂબ માટે નવ આરો-  
પીઓને મુખમખી હાથકાટમાં કામ ચત્તાવવા મોકલી  
દેવામાં આવ્યા.

એપ્રિલ ૨૭, ૧૯૨૫, આવલાના ખૂન માટેનું  
કામકાજ જનરીસ કંપ અને રેપેશિયલ જ્યુરી  
આગળ શરૂ થયું.

ઈન્દોર રોટના નવ માણસોને ખૂનના આરોપી  
તરીકે ખસા કરવામાં આવ્યા. તેમના ઉપર મુમતાએનું  
હરણ કરવાના કાવતરાનો પણ આરોપ મૂકવામાં  
આવ્યો. જ્યારે તેમના નામ બોધવામાં આવ્યા  
ત્યારે નીચેના માણસોએ "હાજર" તરીકેનો ઉત્તર  
વાળેલો.

(૧) શાશી અહમદ, ઈન્દોર પોલીસ સ્વારનો  
રીસાલદાર, (૨) પુષ્પશીલ પાંડે, ઈન્દોરનો આસ્ટીરન્ટ  
A. D. C., (૩) બકાદુર શા. મોટરકાર (૪)  
અકબરશા ઈન્દોર નિવાસી (૫) શામરાવ ડીથે, એર-  
ફોર્સીઓ કૅપ્ટન; (૬) મુમતાજ મદમદ, સર્જનરે-  
ક્ટર, ઈન્દોર (૭) આફઝ સતીક, મોટાકાર (૮)  
કરામતખાન, ઈમ્પીરિયલ લાન્સસનો પેન્સાન્ટ  
(૯) આનંદરાવ ફાંજે, એન્જીનર જનરલ ઈન્દોર.

આ કેસ સાંભળવા પ્રચંડ માનવગેદની એકઠી  
થઈ હતી. ને બંસગાની પરવાનગી અને એક માટે  
ખાસ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

જમશેદજી કાંગા, કેનિય કેપ, જે. એન. સેનગુપ્તા,  
મી. વેલીન્કર, મી. મદમદઅલી જીન્દા વગેરે સમય  
વહીવે અને બેગીસ્ટરો પણ ત્યાં કામગીરી ઉપર  
એકત્ર થયા હતા.

આરોપીએ પોતે દોષમુક્ત હોવાનું નિવેદન  
કયું. પછી જ્યુરી રેનલમાં દાખલ થઈ.

એડવોકેટ-જનરલે કહ્યું કે મરખક પહેલાં  
મોટા ભાગના આરોપીઓ ઈન્દોર રોટમાં નોકર હતા.  
ને ઈન્દોરના વતની હતા. તેઓ ૧૯૨૪, એક્ટોબર  
૨૪, અને ૧૯૨૫ ૧૨ મી જાન્યુઆરી આ અર-  
સાની વચ્ચે મુખમખી ગેરકાયદેસર કાવતરામાં બળ્યા  
હતા. ને મુમતાજ, (મહારાજની એક વખતની

મિત્રતામાં, ને જે કમલાપાઈના નામથી મહારાજ  
સાથે જાન્યેડ ગઈ હતી) નું અવહરણ કરવાના  
કાવતરામાં સંડોવાયા હતા. આ કાવતરાના અનુ-  
સંધાનમાં ૧૨ મી જાન્યુઆરી જા વાગે સાંજે  
એક ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું. મુખ્ય મુખ્ય  
ગુનાઓ વખતે આરોપી ફાંજે હાજર ન હતા. તેથી  
તેના ઉપર 'મદદ કરવાનો' આરોપ મૂકવામાં આવ્યો.  
કેસની વીગત વર્ણવતાં એડવોકેટ જનરલે કહ્યું કે  
મુમતાજ અત્યારે લગભગ ૨૨ વર્ષની છે. ઇન્ડો-  
ડમાંથી તે પાછી ફરી ત્યાં સુધી તે મહારાજની સાથે  
રહેતી. પછી મહારાજ સાથે જરા કમેળ થતાં  
તેનાથી છૂટા થવા નિષ્ણંય કરેલો. (ફેબ. ૧૯૨૪).  
એ પછી કમલાપાઈના નામથી તેણે મહારાજ  
વિરુદ્ધ મુખમખી પોલીસ કમીશનરને અરજ કરેલી, એ  
પછી તે દિલ્લી, અમૃતસર, નાગપૂરથી મુખમખી  
જ્યાં તેને આવવા સાથે પરિચય થયો, અને તેની  
સાથે રહી. કેટલીક સફરો કરી મુમતાજ ને આવવા  
મુખમખી પાછા ફરતાં હતાં ત્યાં રસ્તામાં ૧૦ મી  
જાન્યુઆરીએ તેણે ખૂન થયું. ઈન્દોર રોટનાં પછાં  
મદાનો મુખમખી છે. તેમાંના મુખ્ય Somerset  
House અને Aurora House માં મુમતાજના  
અવહરણનું કાવતરું વિચારાયેલું. આરોપી નં. ૨  
ને ૯ એ તેમાં મુખ્ય ભાગ લીધેલો તેમ જણાયું.  
એક્ટો. ૧૪ મીએ તેઓએ ૧૬,૦૦૦ રૂ. ઉછીના  
લીધા, ને મુમતાજને ઈન્દોર ઉપાડી જવા માટે  
ગેરરેલ કાર ખરીદી. મુમતાજની રહેણીકરણી પર  
નજર રહે એ માટે તેમણે તેનાં સગાઓની  
સહાય લીધી. કીસેમજની અધવચ્ચ મુમતાજ  
લોનાવલામાં હતી, તેથી આ ખૂલમંડળે પોતાની  
એપ્રિલ લોનાવલાથી જરીક આંધેનાં સ્થળ  
પૂતામાં બોલી.

આગળ વધતાં હુમલા પહેલાના બધા પ્રસંગો  
વર્ણવતાં કહેવામાં આવ્યું કે લગભગ ૬૧ વાગે એ  
ગેરરેલ કાર કાફર માફેટ પાસે જોવામાં આવી  
હતી, પછી મલબારહીલ પર શીરોજશા મ્હેતા ગાર્ડન્સ  
પાસે આ કાર આવવાની કારની પાછળ પાછળ શહે-  
રમાં ઘુમેલી. તેઓએ ગાર્ડન્સ પાસે આવવાની કાર  
અટકાવી. તેમનો ઉદ્દેશ આવવાને ઈન્ત કરી

મૂમતાઝને કારમાં ઉપાડી ઇન્દોર લઈ જવાનો હતો. એ પછી પરસ્પર અથડામણીનો પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો. તેમાં બ્રિટીશ મીલીટરી એન્ડ્રીસને બંદૂકના અવાજ સાંભળતા કેવા દોડી આવ્યા, અને હુમલા-એરો સાથે વીરત્વભર્યું યુદ્ધ કર્યું વગેરે કહેવામાં આવ્યું. એમની સદાય વિના આ જટિલ ગૂંચ લાગે જ પેલીસથી ઉકેલાઈ હોત!

લંચ પછી એકવેક્ટે જનરલે આ બધા મામલાની પ્રથમ સાક્ષી મૂમતાઝને જ બોલાવી. તે પ્રથમ જરા વિદવળ બની હતી; પણ પાછળથી પોતાની બધી વાત સંપૂર્ણ સ્વચ્છતાથી ને નાત્યોચિત્ત દબે કહી સંભળાવી. તેના કપાળ ઉપર જખમ ચમ્પેલ છતાં તેના મુખ પર શલાખી સૌન્દર્ય છાયેલું હતું.

એ પછી પોતે સક્ષિપ્તમાં સરુઆતથી માંડી પોતાને ઇન્દોરની પટ્ટરાણી તરીકે કમળાબાર્ધના નામ નામે ઇંગ્લેંડ લઈ જવામાં આવી, ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી પોતાને મદારાગથી બાળક થયું હતું, એ પછી પોતે બાણપુર તેની સાથે ગઈ, ત્યાંથી તેણે મુંબઈના પેલીસ કમીશ્નરને ખરજી કરેલ, તેમાં મદારાગને પોતાને બેટ આપેલું લગભગ ૧૧ કરોડનું ડ્રેસાત મદારાગ પાછું ઉઘાપત કરી ગયા હતા વગેરે લખ્યું હતું.

ખીજી બધી વખતેની બાબતો કહ્યા પછી છેવટે તેણે કહ્યું કે અમે ૨૦ દિવસ (હું ને બાવલા) લોના-વલા રહેવા ગયા હતા. ત્યાંથી ૧૦મી જાન્યુ.એ પાછા ફરતા હતા. પાછા ફર્યાને એ દિવસ થયા પછી બાવલાનું ખૂન થયું હતું. તેમાં છરીથી પોતાને જખમ કરનાર શાશી અદમદ હતો વગેરે વાત કહી.

છેવટે આંખમાં આંસુ સાથે તેણે ખૂન વખતે પહેરેલ બાવલાના લોહીથી ખરડાયેલાં હાથડને એળખાવી આપ્યાં હતાં.

આ પછી શાશી અદમદ તરફથી આવેલ બેરિ-રટર મી. સેનયુખાએ હિમર બાબત મૂમતાઝની

ઉલટ સુલટ તપાસ કરી. તપાસ દૂરં કંપવા માટે એકવેક્ટે જનરલે કહ્યું કે પોતે સાક્ષીના જન્મનાકાર રજૂ કરશે. નામદાર-કોર્ટને લાગ્યું કે મૂમતાઝ ૨૨ વર્ષની હોય કે ૨૫. ની એ મદરતની વસ્તુ ન હતી.

મૂમતાઝની ઉલટ સુલટ તપાસ એ દિવસ ચાલી. ત્રણ પ્રથમ ધારાશાસ્ત્રીઓની તપાસ સામે પણ તે અફસુત રીતે ટકી રહી.

દિનપ્રતિદિન કામ ચલાવવાનું ચાલુ રહ્યું. તે અસંખ્ય સાક્ષીઓની તપાસ ચાલી.

આ સૌમાં મુંબઈના ટેક્ષી ડ્રાઈવર (જે મૂમતાઝનો માનો પીતરાઈ યતો હતો) ખૂબ જ મદરતની છુટાની આપી તેણે કહ્યું કે પોતે મૂમતાઝને બાવલાનો પરિચય કરાવ્યો હતો. ઇન્દોરનરેશ પોતાને મળવા માગે છે એવું અબ્દુલ કરીમ નામના શમ્સ પાસેથી સાંભળ્યું. તેમજ એ દિવસ રહી ફરી એ જ માણસ પાસેથી જાણવા મળ્યું કે મદારાગના મદારાગના A. D. C. એ પણ તેને બોલાવ્યો છે. તેથી પોતે ત્યાં Aurora House માં ગયો ને ત્યાં શાશી અદમદ, પાંડે, બહાદુરશાહ, અકબરશાહ, મૂમતાઝ વગેરે આરોપીઓને ત્યાં જોયાં. એ બધા પાસેથી તેને જાણવા મળ્યું કે મૂમતાઝને ઉપાડી જવાની તૈયારી કરવા મદારાગને તેમને મોકલ્યા છે.

આ વખતે મૂમતાઝ તો બાવલા સાથે ફરે હતી. તેથી આરોપી શાશી અદમદ અને અકબરશાહ તેમની પાછળ તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં પાછળ ફર્યા. એ પછી બાવલાના ડ્રાઈવરને જરા સાવચેત રહેવા પોતે ચેતવણી આપી. એ પછી જ્યારે સાક્ષી ફરી અબ્દુલ કરીમ અને ઝાક-ઉદલાહને મળ્યા ત્યારે જાણવા મળ્યું કે બાવલાના ચોકીદારને ૨૦૦૦ રૂ. ની લાંચ આપી ફેડવામાં આવેલો. ૧૦૦૦ રૂ. તો આપાઈ પણ ગયેલ. તેણે માત્ર એક જ કામ કરવાનું કે બાવલા જાન્ય પછી Tardeo House નું પાછલું બારણું ઉઘાડી રાખવું જેથી મૂમતાઝને સહેલાઈથી ઉપાડી જવાય! આ વાત પોતે બાવલાને કરી અને ચોકીદારને નોકરીમાંથી શીડી મૂકવામાં આવ્યો. સાક્ષીએ એ પણ કહ્યું કે પોતે Maxwell bar માં મેમીને

### ● કમલ આઈડીપ્સ ●

આ દવા ચોટી ગયેલી આંખ, ક્રમિત આંખ, લાલ, પાણી દદળી આંખને સારી કરે છે. આંખને દંડક આપી તેજ વધારે છે.

અબ્દુલ કરીમ, પાંડે, શારી અહમદ ને મેદારસાદ વગેરે સાથે Aurora House માં ગયો હતો.

ત્યારે લેફ્ટનન્ટ સાન્ટ પોતાનું બ્યાન આપવા ઉભો થયો ત્યારે સીએ પુરો વગેરે સૌ વધારેમાં વધારે રસ ને લક્ષ્યી સાંભળવા લાગ્યા. દરરોજ કરતાં લોકોની કંક પછુ આજે વધારે પ્રમાણમાં હતી.

લેફ. સાન્ટે કહ્યું કે જન-યુ. ૧૨મી સંજે કોનોનલ વીક્સ, લેફ. મેટલી ને લેફ. સ્ટીવન્સ સાથે પોતે Willingdon sports clubમાંથી કારમાં પાછા ફરતા હતા. ખેડે રસ્તે જૂલમાં વળી જતાં અમે આ દસ્ય જોયું. રસ્તા ઉપર બે કાર જોઈ. એક કારમાંથી માણસોને નીકળી બીજી કારને ઘેરી લેતાં જોયા. એ ઉપરાંત પીસ્તોલના ઝખકાર ને ધડકા ઉપરાંત કોકીમારી પણ સાંભળી. આથી પોતે પોતાની કાર ચંલાવી ને ત્યાં દોડ્યા. મારા સાથીઓ પણ મારી પાછળ આવ્યા. ત્રણ માણસો એક રીતે છરીથી ધમકી આપતાં આપતાં ખેંચતાં હતાં. હું ડૂંચે પડ્યો. બેમાંથી એકે મોટરની આગળ બંધકથી ધડકા કર્યો ને બીજાએ છરી મારી. સી સાથે બાથબાથી કરતા હતા એ બે માણસોને મેં ધસડ્યા, ને બીજાને સામનો કરી રીતે તેની કારમાં બેસાડવાની કાશિય કરી. ત્યાં એક માણસે મારી પર ગોળા છોડી હું બાઈ ને છોડી, ગોળા મારનાર ઉપર ધસ્યો. ત્યાં આતું પતાવ્યું ત્યાં બીજા માણસે ગોળા છોડી. ત્યારે હું આમ જતોને સામનો કરતો હતો એ વખતે મેં બીજી મોટરમાંથી ચીસો સાંભળી. મેં જોયું તો હજી બે માણસો બાઈ પછવાડે લાગ્યા હતા. આ બેમાંથી એક જણ પાસે 'કુકરી' નામનું આયુધ હતું. એ મેં ખૂંચવી લીધું. એ વખતે મારી કારની 'હેડલાઈટ' સળગતી હતી. ને હું પત્થર ઉપર પડ્યો ત્યાં કુધી પેલા સાથે લડ્યો. મેં જોયું તો બાઈ કારમાં પાછલી રીટ ઉપર હતી, અને જેણે મારા પર બર કર્યો હતો તે માણસ કારની પાસે હતો હું પાસે આવતો ગયો તેમ એ મારી સામે ધડકા કરતો ગયો. તે પછી એ લાગી ગયો. એ પછી આજુબાજુ જોયું તો હજી બે ત્રણ માણસો બીજી કારની પછવાડે હતા. એ બધાની પાસે છરી, ચાકા હતા. મેં એ બધાને નસાવી મૂક્યાં ને એકને પકડ્યો.

બાથબાથી ચાલતી હતી ત્યાં નવી ચીસ સાંભળી. બે માણસ હજી બાઈ, પર હલ્લો લઈ જતા હતા. આ વખતે મેં એક કારને વાંક લેતી ને કેટલાંક માણસોને તેના ધૂસી જતા જોયા. એ પછી હું મારી પોતાની કાર પાસે ગયો. પેલા માણસો તેમાં બેસી બાહ ઉપર હલ્લો કરવા બન કરતા હતા. મેં સૌથી પાસેના માણસને ગળાડી મૂક્યો ને બીજો નાસી છૂટ્યો. આમાં એક પાસે પીસ્તોલ હતી, તે તેણે અડી રાખી.

ફરી બીજી હાલ શુ યદ. મેં કુકરીથી એક હલ્લાખોરને માણસ, ને પીસ્તોલવાળો માણસને પકડ્યો. એ પછી તો મારા સંગાથીઓ આવી પહોંચ્યા ને માણસ પકડાઈ ગયો. તેના જખમને બાઈ દેવામાં આવ્યો. પછી બીજા જખમી માણસ પાસે ગયો. પાછળથી જણાયું કે એ બાવલા પોતે હતા. પેલા માણસને પોલીસને સોંપી દીધા. એ પછી હું સેન્ટ જ્યોર્જ હોસ્પીટલમાં દસ દિવસ સારવાર માટે રહ્યો. પછી અહીં સાક્ષીએ પોતે જોને પકડ્યો હતો તે આ જ માણસ છે, એમ કહી શારી અહમદને ઓળખાવી આપ્યો. તેમજ પોતાની કારમાંથી જોને ધસડી બહાર કાઢ્યો હતો તે બીજા આરોપી શામરાવ ડીથેને પણ ઓળખી બતાવ્યો. બ્રિટિશ અમલદારો પાસે સામનો કરવાનું એક માત્ર શસ્ત્ર લેફ. મેટલીનું Golf-club હતું.

લેફ. મેટલી ને કોનોનલ વીક્સે આ વાતનું સમર્થન કહ્યું ને મૂમતાઝને બચાવવામાં પોતાનો ફોળો પણ વિગતથી કહી બતાવ્યો. જો કે આ બધાની પણ બચાવપક્ષના વકીલોએ સારી રીતે ઝડતી લીધી હતી.

આખા દેશમાં અને ખાસ કરીને મુંબઈમાં જ્યાં બાવલા એક અગ્રગણ્ય નાગરિક હતા, ને જ્યાં ઈન્ડોરનરેશની પણ કેટલીક મોટી માલમીલકત હતી, ત્યાં આ કેસથી સનસનાટીભર્યો રસ વ્યાપી ગયો. છપાંઓ પણ આ સમાચારો પાછળ મોટામાં મોટી જગ્યા રોકતાં. એમાં 'Times of India' એ તો હદ જ કરેલી! આ કેસ અને સાક્ષીને આટલું બધું મદદર અપાતું જોઈ આરોપી પક્ષનો ચુરસો શરી નીકળ્યો. તેમાં 'Times of India' અતિશ-

ચોક્કસ શૈલીમાં આ સમાચાર આવે છે, હજી કાંઈ આલસુ હોય ત્યાં જ તેના પત્રમાં ટીકાઓ આવે છે તે એ રીતે એ આપણા કામકાજમાં ડબલ કરે છે વગેરે આરોપો મી. હન્ડાએ Times of India ઉપર કોર્ટ સમક્ષ મૂક્યા. તેના ન્યાયમૂર્તિએ પણ રમૂજ અને સચોટ ઉત્તરો આપ્યા. એ ગૌણ વાતને આપણે આટલાથી જ અટકાવી આગળ વધીએ.

એ પછી જ્યાં આરોપીઓનાં નિવેદનો લેવામાં આવ્યાં, પહેલાં આરોપીએ કહ્યું કે પોતાના કાકાને મળવા મુંબઈ ગયો હતો. તેણે મને ૧૦૦૦ની બે નોટ લગન ખર્ચ માટે આપી. એ પછી મેં મુંબઈમાં મારા ફળના વેપારી મિત્ર લતીફની શોધ કરવા માંડી. એનો પતો ન મળતાં હેંગીંગ ગાર્ડન તરફ સુંદર સર્પાસ્તનું દ્રશ્ય જોવા ગયો. ત્યાંથી પાછા ફરના મેં ચીસ સાંભળી. એક માણસને કેણ બાંધેને પકડ્યો જોયો. હું તેની સહાયે દોડ્યો, ને બાંધેને તેના હાથમાંથી જોતી કાઢી. એ પછી એક સુરોષિયન આવ્યો. તેણે પેલા માણસને જમીનદોસ્ત કહ્યો. ત્યાં ખીજાએ હલો કહ્યો વગેરે વગેરે. એ પછી ઇન્સ્પેક્ટર જોડીએ તેની સમક્ષ ઇન્દોરના આર પાંચ માણસોને રજૂ કર્યા અને કહ્યું કે આ બધા સોનેરી ટોળીના સાંભરીતો છે, તેથી તારે બધી સત્ય પીચત કહી દેતી જોઈએ. આના જવાબમાં પોતે નિર્દોષ છે એમ કહેવામાં આવ્યું.

‘શા માટે મૂમતાઝ નિર્દોષ રહેતે જનારાને આ કેસમાં સડોવે?’ એ જજના પ્રશ્નના જવાબમાં આરોપી કશો ઉત્તર દઈ શક્યો નહિ.

આરોપી પાંડેએ પોતે કદી Aurora House માં ઉતર્યાનો ઇન્કાર કર્યો. તેણે કહ્યું: ‘મારી પૂત્રા કોલેજમાં જોડાવાની ઇચ્છા હતી, તેથી રત્ન એજની પૂત્રા આગ્યો હતો. ત્યાં પોતાના ભાઈના લગ્ન વિષે ઇન્દોરથી ખત આવ્યો. તેથી જન્યુ. ૧૧મીએ મેં પૂત્રા છોડ્યું ને ૧૨મીએ ઇન્દોર

પહોંચ્યો. ખૂનને દિવસે હું મુંબઈમાં હતો જ નહિ. લેફ્ટેનન્ટીએ પોતાને જોળખાવ્યો, તેમાં તેની ભયંકર ભૂલ છે. હું મરે અભ્યાસ આગળ વધારવા મુંબઈ હત્યક છું. આખી છાંદગીમાં મેં પિરતોલ વારંવી નથી. કદી કોઈ કાવતરામાં લાગ લીધો નથી. હું નિર્દોષ છું!

તેણે એમ પણ કહ્યું કે પોતે ઇન્દોરમાં નોકર નથી, તેમ તેની પાસે એકેય ખાતું પણ નથી. મોગ Maxwell કાર ખરીદતી વખતે પોતે ફાંજી સાથે ગયો હતો. ફાંજીએ પોતાને માટે ખરીદવી છે એમ કહેલું. તે અને ફાંજી એકી સાથે મુંબઈમાં હતા એ એક અદરમાત જ હતો.

ત્રીજો આરોપી (Maxwell carna ડ્રાઇવર તરીકે વણવાયેલ) એવો કે ઇન્દોર રેટમાંથી મોટર ડ્રાઇવર તરીકે રાજનામું આપ્યા પછી પોતે કદી મુંબઈ ગયો જ નથી.

પાંચમા આરોપી કેપ્ટન ડીધેએ કહ્યું કે પોતે મુંબઈમાં હતો જ નહિ, અને ખૂન વિષે કશું જાણતો નથી. મને આરોપી તરીકે જોખાવાવામાં ભૂલ કરાઈ છે.

તેને યથેશ કિશ્કરા જે પૂછતાં તેણે કહ્યું કે એ તો સાચકલ ઉપરથી પડી જવાથી થયા છે. પતંગ ઊડાવતા, મારી એક આંગળી પણ કપાઈ ગઈ છે વગેરે.

છઠ્ઠો આરોપી-મૂમતાઝ મહમદ-ઇન્દોરનો સગ ઇન્સ્પેક્ટર એલ્ફો કે પોતે ખૂનને દિવસે ઇન્દોરમાં જ હતો.

સાતમા આરોપીએ પણ પોતે ઇન્દોરમાં જ હોવાનું કહ્યું, ને પોતાને પગે ઇજા થઈ છે તે જોડાના ડંખનું પરિણામ છે. વગેરે.

આઠમા આરોપી દરામતખાને કહ્યું કે પોતે ખૂનને દિવસે મુંબઈમાં ન હતો. પોતાને પગે જોળી વગી છે તે મિત્રે સાથે ખદાર ‘ચર્ચીંગ’માં જતાં પાગલ છે; વગેરે વગેરે. (અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૮૮૧)

‘ફાટા છાપ મેડીકેટડ સ્નેક’ મહાસુગંધી સ્નેક વર્કસની બનાવટ છે એ જ તેની ઉત્તમતાની ખાત્રી છે.

ન વ છ વ ન મો લ  
દર વર્ષે આશરે એક કરોડ અને છત્રીશ લાખ વાર કાપડ બનાવે છે.

## સ્ત્રી અને ભાષા

૧૬૬

કેટલાક દેશોમાં અમુક જાતિઓ સ્ત્રી છે કે જેમાં પુરુષોથી સ્ત્રીઓની ભાષા કે બોલીઓ જુદી હોય છે. એન્ટિલસના કરીબ લોકોમાં સ્ત્રીઓની ભાષાઓ પુરુષો કરતાં છેક જુદી જ છે. એનું કારણ એમ આપવામાં આવે છે કે કરીબ લોકોએ આરવાક જાતિને એ પ્રદેશમાંથી નસાડી મૂકી અને ખતાસ કરી નાખી, પણ તેમની સ્ત્રીઓને તેઓ પરણ્યા. એ સ્ત્રીઓએ તેમની મૂળ ભાષા સારવી નાખી. કરીબ સ્ત્રી-પુરુષો ભિન્ન ભિન્ન ભાષા બોલે છે અને એકબીજાની ભાષાને સમજ શકે છે. હાકરાઓ પિતાની ભાષા બોલે છે, છતાં માતાની ભાષાને સમજ શકે છે. હાકરીઓ માતાની ભાષા બોલે છે. કહેવામાં આવે છે તેટલી ભિન્ન વસ્તુતઃ આ ભાષાઓ છે નહીં. એ બંનેનો શબ્દકોષ ઘણો સમાન છે. વળી મદરવની વસ્તુ એ છે કે 'બનેતુ' બધાકરણ સમાન છે. એટલે સાચા અર્થમાં આ ભાષાઓ ભિન્ન નથી. આ ગ્રન્થ પર તે પ્રદેશની સામાજિક રિથંનિતું ઘન પ્રકાશ પાડી શકે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પુરુષોને જમાણા પછી જમે છે, પતિઓને નામથી બોલાવતી નથી અને પુરુષોના શુભામની પેઠે રહે છે.

## શબ્દિક બાધ અને પંચચિહ્ન

જગતમાં ઘણે ઠેકાણે પ્રચલિત એવા વિચાર મુજબ પત્ની પતિનું નામ લઈ શકતી નથી. આ શબ્દિક બાધ (Taboo) પાછળ એ વહેમી માનસ કારણભૂત છે જે શબ્દો ઉચ્ચારી ન શકાય તેને બદલે પંચચિહ્નનો આશ્રય લઈ તે જાતનો અર્થ વ્યક્તિ કરે તેવા શબ્દો યોગ્યવાના રહે છે. આ પ્રકારનો શબ્દબાધ કરીબ જાતિમાં, જેવામાં આવે છે. હુલ્લેન્ના અંગ્રુક શબ્દો એવા છે કે જે પુરુષો ને તે પણ અમુક વય મુધી પહેલેલા પરીક્ષિત યુવાનોને પરિચિત હોય છે; સ્ત્રીઓને કે નાના બપરીક્ષિત છોકરાઓને તે કહી શકાતા નથી. સંવનિત છે કે

શબ્દબાધ આ જાતિમાં વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પ્રચલિત હોય અને તેને પરિણામે સ્ત્રી-પુરુષોની ભાષા ભિન્ન થઈ લાગતી હોય; એ ભિન્નતાને સમજાવવા માટે એક આખી યે જાતિના સર્વવિનાશનો ઉપદ્રુક્ત વાત કદાચ જોડી કાઢવામાં આવી હોય.

જગતના અમુક પ્રદેશોમાં સ્ત્રીઓની ભિન્ન ભાષા અને શબ્દબાધ વચ્ચેનો સંબંધ સંશયથી પરં છે. ઇ. ત. આફ્રિકાના પાન્ડ લોકો. જુલુઓમાં પત્ની સાસરામાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિનું નામ, લઈ શકતી નથી. એના જેવો ઉચ્ચાર આવી જાય, તેવો બીજો કોઈ પણ શબ્દ સુદ્ધ વાપરી શકતી નથી. ઇ. ત. એના સાસરા પક્ષની કોઈ પણ વ્યક્તિના નામમાં Z (ઝ) અક્ષર આવતો હોય તો 'ખાણુ' ના અર્થનો 'amamazi' (એમેન્ઝી) શબ્દ તેને બદલવો પડે છે; એમાંથી 'ઝ' કાઢી બીજું કોઈક ઉમેરવું પડે છે. એટલે 'એમેન્ઝી'માંથી 'એમેન્ઝી' કરવું પડે છે. જે આ નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે તો એ સ્ત્રીને કોંકણ ગણીને મૃત્યુની સખ ફરમાવવામાં આવે છે. આપણે ત્યાં સર્ગ આવી આકરી નથી. બદલે થોડી શી નામેશી તેમ જ કેવળ પતિનું નામ મદરમાં ઉચ્ચારવાની મનાઈ છે; એ કે હવે એ નિમમ શિમિલ થતો જાય છે. છતાંયે 'સંહિયું કે ?' વપરાય છે, તેમજ બાળા-બેનીના નામે પણ પતિને બોલાવવામાં આવે છે. સાથી બાળુએ આપણે ત્યાં પતિ પર પણ એવો પ્રતિબંધ છે-અથવા ખરું કહીએ તો, એ પ્રતિબંધ પણ હવે શિથિલ થતો જાય છે.

બોલીવીઆમાં ચિકિવટો લોકોના સ્ત્રી-પુરુષોની ભાષામાં જરા વિચિત્ર એવો બધાકરણોદ છે. ચિકિવટોની ભાષાની જેમે કેન્ડોનાંઓની વાત ભાષામાં સ્ત્રીઓની બાંધાનાં શબ્દરૂપો દુર્લભ હોય છે, અચિહ્ન કે મંત્રીય સંપત્તિને લગતી બાબતોનો ઉલ્લેખ સ્વાદિગીમાં જ સ્ત્રીઓ નથી કરતી એવું નથી; સ્ત્રીઓનો

આખો વર્ગ એવા શબ્દોને બદલે વધુ નિર્દોષ-સભ્ય પદાર્થો યોગ્ય છે.

## ત્રી-પુરુષોની ભાષા વચ્ચે હરીફાઈ

જ્યાં લુદી લુદી ભાષાઓ ત્રી-પુરુષો વાપરતાં હોય છે ત્યાં બંને વચ્ચે વધુ પ્રચારને માટે હરીફાઈ ચલી હોય છે. અમેરિકા જનાર જર્મનોમાં પુરુષો બહારના સમાજ સાથે જૂટથી ભળે છે એટલે તેઓ અંગ્રેજી સારું જાણે છે, ત્યારે ત્રીઓ ગૃહ-જીવનમાં મમ્મ હોઈ મૂળ જર્મન ભાષા સાચવી રાખે છે. ખારક લોકોમાં પુરુષો બહારના સમાજ સાથે ફ્રેન્ચ બોલતા હોય છે; પણ પત્ની સાથે ખારક ભાષામાં વાત કરે છે. ક્યારેક એવું બને છે કે પતિ ફ્રેન્ચ જ જાણે છે, અને છોટરને ફ્રેન્ચ શીખવે છે, ત્યારે પત્ની મૂળ ખારક સાચવી રાખતી હોય છે.

## સંસ્કૃત નાટકોમાં ત્રી-પુરુષોની ભાષામાં ભેદ

આજ ભાષાઓમાં ત્રી-પુરુષોની ભાષા લુદી હોય એવું બન્યું નથી. જોકે સંસ્કૃત નાટકોમાં પુરુષો

સંસ્કૃતમાં બોલે અને ત્રીઓ પ્રાકૃતમાં બોલે એવા ભેદ છે. અહીં વસ્તુતઃ આ તફાવત ખતિના કારણે નથી, દબજના કારણે છે. ઉચ્ચ વર્ગના પુરુષોની ને ધર્મપરાયણ ત્રીઓ સંસ્કૃત બોલે, અને નીચલા વર્ગના પુરુષો ને બાકીની ત્રીઓ પ્રાકૃત બોલે એવો નિયમ છે. વળી સંસ્કૃત-પ્રાકૃત એ છેક લુદી લુદી ભાષાઓ નથી, મદદરે એક ભાષાની એ ભૂમિકાઓ છે. એક શિષ્ટ લોકોની છે, બીજી સામાન્ય માણસોની છે. ત્રીઓ પ્રાકૃત બોલે એમ કહ્યું છે તેવું કારણ એટલું જ છે કે મેટા ભાગની ત્રીઓની સામજિક સ્થિતિ નીચી હોવાથી સમાજના નીચલા પુરુષવર્ગની સાથે તેમનું સ્થાન છે.

## ત્રીઓની ભાષામાં શ્લેષસ્વરૂપતા

અહીં એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે ભાષા-વિકાસે તરફ ત્રી-પુરુષોનું વલણ કિતિ પ્રકારનું છે કે નહીં. આખો સમાજ ઉત્તર એવા આપવામાં આવે છે કે ત્રીઓ શ્લેષસ્વરૂપ રત્નભાવને અંગે જૂની ભાષાને સાચવી રાખે છે, અને ભાષામાં નાવીન્ય પુરુષો તર-



સો....એ....સો

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ ભઠ્ઠીથી બનાવ્યું છે ●

એટલે ખરી ખરતા વાળને અટકાવી કાળા, સુવાળા,

ભરાઉ અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે

તેમ જ

મગજની નબળાઈ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક કદેમાં ફાપદો આપે છે

જાણીતા ગાંધી સરિયા અને કવાવાળાને ત્યાં વેચાય છે

—અસ્થાપક માટે ભખો—

એમ. એમ. ખંભાતવાળા, આકા કોઠની પાળ, અમદાવાદ

કથી આવે છે. સીસરો કહેતો: "મારી સાસુને સંભારું છું ત્યારે જાણે પોદસને સંભળતો હોઈ તેમ સાગે છે." જાપાનમાં આથી ઉલટી પરિસ્થિતિ પ્રવર્તતી હોય તેમ લગે છે. એવુર્વજ કહે છે: "બીજા દેશોમાં સ્ત્રીઓ શ્વિયુરત હોઈ જૂનવાણી સ્વર્ણોત્તમ જતન કરે છે; પરંતુ જાપાનમાં સ્ત્રીઓ ઉચ્ચાર કે શબ્દોની પસંદગીમાં એકી શ્વિયુરત છે અને ભાષામાં નવીનતાઓ તેમના તરફથી આવે છે."

## સ્ત્રીઓની ભાષામાં ઉચ્ચાર ને વ્યાકરણ

સ્ત્રીઓના ઉચ્ચારો શિષ્ટ ને લાલિયમય જણાય છે; ઈંગ્લાંડના જૂના વૈષ્યાકરણો એમ માનતા. તોરથી ઉચ્ચાર કરવો પડે તેવા જિહ્વામૂલીય 'ર'નો 'જ' થયો તે સ્ત્રીઓને આજારી છે; દા. ત. 'Nirac' (નિરાક); 'Nizac' (નિઝાક) ને અદલે. અત્યારે અંગ્રેજી સ્ત્રી-પુરુષો લગભગ સરખું જ બોલે છે. બહુ બહુ તો પુરુષો Waistcoat (વેસ્ટકોટ) નો ઉચ્ચાર વારંવાર કરવો પડે અને વેક ઉતારવાની ટેવ વધારે, એટલે 'Weskot' (વેસ્કોટ) બોલે, ત્યારે સ્ત્રીઓને એના ઉચ્ચારો એટલા કરવાના અને નયરાશ તેમજ જરા શુદ્ધ બોલવાની ઇચ્છા વધારે એટલે શુદ્ધ ને સંપૂર્ણ ઉચ્ચાર કરે છે. એકંદરે ઉચ્ચારની દૃષ્ટિએ સ્ત્રી-પુરુષોની ભાષામાં આજે બહુ મેકરનો એક નથી. એક જ ભાષા, સ્ત્રી-પુરુષો આજે બોલે છે.

## સ્ત્રીઓની શબ્દ-પસંદગી

ઉચ્ચારોની આખત કરતાં શબ્દો, પ ને શૈલીમાં સ્ત્રી-પુરુષોની ભાષામાં વધારે તફાવત છે; જો કે આ વસ્તુ તરફ ભાષાશાસ્ત્રીઓનું જોષએ તેટલું ધ્યાન ખેંચાયું નથી. ફ્રાન્સ ને જહલે 'નાકસ' શબ્દનો પ્રચાર મોકસ સ્ત્રીઓએ જ શરૂ કર્યો હતો. 'Naked' (નાર્ક) શબ્દ ન બોલતાં તે માટે તેમને એક આશું વાક્ય યોજ્યું પડે છે: "in their innocence & nothing else" વગેરે. વાણીમાં શિષ્ટતા ને સભ્યતા જળવાય એ માટે સત્તરમી સદીમાં ફ્રેન્ચ સ્ત્રીઓએ એક અંગવળ શરૂ કરેલી. એમના ફેલાક પ્રયત્નો હંસાસ્પદ હતા. દા. ત. 'nose' (નાક) (માટે 'door of brain' (મગજનું ખારણું) વગેરે,

પરંતુ એમનું દર્શિયનું એકંદરે આવાધારપાત્ર હતું: ઈંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓની રિપતિ ઉત્તમ હોવાથી અંગ્રેજી ભાષામાં સ્વચ્છતા પડી તરફ તેમાં શિષ્ટતા, સભ્યતા અને લાલિય આવેલ છે. સ્ત્રીઓ ને ભાષાને મોદલી બનાવે છે તેને પુરુષો નવીનતા દ્વારા તાકાતવાન બનાવતા રહે છે.

પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓનો શબ્દકોષ અલ્પ હોય છે. સ્ત્રીઓ ભાષાના રાજમાર્ગ પર ચાલે છે, ત્યારે પુરુષો ભાષાની નવીન કેડી પર પ્રયાણ કરે છે. અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓની રિપતિ ફ્રાન્સેલી જેવી રહી છે તે વધુ તેવું કરણ હોઈ શકે. હંવલેક એલિસ કહે છે કે સ્ત્રીઓ અલંકાર, વ્યક્તિ વિશેષ ને મૂર્ત વસ્તુઓને વધારે નિર્દેશ છે, ત્યારે પુરુષો વધારે ઉપયોગી, દુરસ્થ ને અમૂર્ત વસ્તુઓને વધુ નિર્દેશ છે. તથા કે સ્વાતંત્ર્ય તત્ત્વવાળા શબ્દોને સ્ત્રીઓ વધારે પસંદ કરે છે એ જોરોતું કથન સાચું નથી. કવચિત્ સ્ત્રીઓ ગ્લેપ સમજાવામાં મંદ બુદ્ધિ હાખે છે, અસખત, જૂના સમયમાં લલિત કળા સ્ત્રીઓનો ઈર્ષ્યો હતી ત્યારે ભાષા તેના જ સ્વમિત્વનો પ્રદેશ હતો.

ભાષાશાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ સ્ત્રી પુરુષ કરતાં વધારે અપખ છે; શીખવા, સભળવા કે ઉત્તર આપવામાં તેની અપજતા વધુ છે; પુરુષ વિચાર કરવા બેસે છે, વગેરે છે, સ્ત્રી શબ્દ કે કંઈ વાક્યરચના બરાબર છે તેનાં વિચાર કરતાં તે પાછળ રહી જાય છે.

## સ્ત્રીઓની ભાષાની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ

'નાકસ' કે 'વૈડી' જેવા નાજુક શબ્દો તે વધારે વાપરે છે. 'Vastly' એ અલ્પથ તેમની વિશિષ્ટતા છે. 'So' નો ઉપયોગ પૂર્ણ સ્ત્રીઓ સારા પ્રમાણમાં કરે છે. દા. ત. 'He is so charming'. 'So' નો ઉપયોગ કરીને, અધૂરું બોલીને અસર કરવાની તેમની રીતિ છે; દા. ત. 'So glad that I must kiss you' (એટલી

આપ 'જીવન-પ્રકાશ'ના વાર્ષિક આલોક છે? ન હો તો આજે જ ખેનો. દરરોજની પાંચ પાઈમાં એ આપને ઘણું આપશે

પ્રધી ખુશ હું કે તમને ચુંગન કરવું જ પડશે) એમ કહેવું હોય તો પણ 'So glad that you have come' (તમે આવ્યા તેથી ધણી ખુશ છું) એમ કહીને શરમથી કે પછી એ બહાને રદાથી વ્યક્તિને છાયાથી મોહિત કરવા ત્યાં જ અભિનય પૂરક તે અટકે છે. અધૂરું બોલીને અટકી જવાની સ્ત્રીઓની આસિયત છે.

બ્યાકરણ નહીં પણ ઊર્મિતરન સ્ત્રીઓની બ્યાકરણરચનામાં ધ્યેયરૂપ બને છે. એ જ વસ્તુને વિદ્યત યુક્ત પરિભાષામાં કહીએ તો પુરુષોને hypotaxis પ્રિય છે, સ્ત્રીઓને parataxis પ્રિય છે. પુરુષો બોલે તો આઈનીઝ પેટીમાં એકઠી અંદર બીજી પેટીની પરંપરા ગોઠવાઈ હોય તેમ વ્યવસ્થિત રીતે બોલે છે, ત્યારે સ્ત્રીઓની બોલીમાં "અને" ("છે તે")નાં મોતીની માળા રચાઈ હોય છે. એક સામાન્ય વાત કરવી હોય તો પણ સ્ત્રીઓ અઢી મિનિટમાં પંદર વાર 'અને પછી' 'અને પછી' કરે છે. સ્ત્રીઓની ચલચલુશક્તિ ધણી તીવ્ર હોય છે; કારણ કે તેમની વિચારશક્તિ ધણી ઓછી હોય છે;

એટલે જ એમને બોલવામાં કદી અટકવું પડતું નથી ને? સ્ત્રીઓની વાચાળતા વિશે લગભગ દરેક ભાષામાં એક કરતાં વધુ કહેવતો છે.

હેવલોક એવિસ કહે છે કે સ્ત્રીઓની પ્રતિભામાં મધ્યમ કક્ષા વધારે છે. સ્ત્રીઓએ આથી માણું લગાડવાની જરૂર નથી. વધારેમાં વધારે પ્રતિભા — પ્રજ્ઞા - પુરુષોએ પ્રદર્શિત કરી છે તો સ્ત્રીઓમાં ઓછી પ્રતિભાના દાખલા પણ પુરુષોએ પૂરા પાડ્યા છે. સ્ત્રીઓ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની પ્રતિભા દર્શાવી શકતી નથી, તો તદ્દન મૂર્ખતાના નમૂનાઓ પણ સ્ત્રી જાતિએ પુરુષજાતિ કરતાં ઓછા આપ્યા છે. અત્યાર સુધીની સામાજિક રિથિતિ પણ એને માટે જવાબદાર ગણી શકાય. અત્યાર સુધી તો પુરુષો 'અનન્યતા'ની શોધમાં રહ્યા ત્યારે સ્ત્રીઓ ગૃહકાર્યમાં નવરાશ મેળવવી સરળ હોવાથી ભાષા વિકાસને વધુ અવકાશ આપી શકી \*


\* જરૂરપડતે આપારે.

શક્તિ માટે સર્વથા પ્રયત્ન

# અમૃત ગુરૂકા

રજીસ્ટર્ડ ટેડમાર્ક

જેનરેશન. 302



વીર્યવિકારનાં તમામ દર્દો જલમૂળમાંથી દૂર કરી બદન તાકાંતથી ભરપૂર અને પ્રકૃતિસત થાય છે, નિસ્તેજ ચહેરાને કાન્તિવાન અને આનંદી બનાવે છે. મગજની કમજોરી, બદનનો દુઃખાવો, માંદગી પછીની નબળાઈ, અરુચિ, અપચો દિવાદિ અનેક પ્રકારની નબળાઈઓ દૂર કરી નસોની શિથિલતા મટાડે છે. દરેક રૂપમાં એક સરસો મુખ આપે છે. સ્ત્રીઓ માટે પણ ઉપયોગી છે, કિંમત ૪૨ રીકીઓની ૧ ટયુબના રા. ૧) ૮. અર્ચ લુક.

—દરેક જાણીતા દગ વેચનારને ત્યાંથી બધાં શહેરોમાં મળી શકશે—  
જે. એન. શેઠના, જીવનધારા ઓપીસ, નડીઆદ [ગુજરાત]

ફોન : કંચનગાલ વાડીલાલની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મંગળદાસ રોડ-સુબઈ ૨.



# વિજ્ઞાનની વાતો - ૧

## દાંતણુ કે દુધ ઘસ ?

સુધરેલા જમાનામાં દંતમંજનનો ઉપયોગ વખો અને તેની સાથે સાથે દાંતણુનો ઉપયોગ થયો. પણે ડેઝાણુ દાંતણુ બદલે દુધ ઘસ વાપરવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનની અંદર દાંતણુને બદલે દુધ ઘસ વાપરવામાં નથી મૂર્ખાઈ જ છે. જે દેશોની અંદર ઝાડ ઊગતાં ન હોય ત્યાં દંત સાફ કરવા માટે દુધ ઘસનો ઉપયોગ સમજી શકાય તેવી વાત છે, પરંતુ હિંદુસ્તાન જેવા ખેતી-વાડીના દેશમાં દાંતણુ ન વાપરવું તે તો મુર્ખાઈની ટેલે બેસવા જેવું છે. આપણાં દેશમાં આવળ, વડ, લીંબડાં, આલળ, કરેણ, ચીખડી વગેરે જુદા જુદા પ્રાંતમાં ઉગતા જુદા જુદા ઝાડનાં દાંતણુ કરી શકાય છે. આપણે ત્યાં પહેલે ન બરે આવળ ગણાય છે. અને જેને કાવારનો વાધો ન લાગે. હોળ-ટેવ પડવાથી કડબી રવાદ સડી જાય છે-તેને માટે લીંબડાંનું દાંતણુ પણ ઉત્તમ છે. દાંતણુમાં મુખ્ય ગુણ એ છે કે તેની અંદર ટેનીઝ એસીડ હોવાથી દંતમંજનની ગરજ રહેતી નથી. અને કુચો સરસ થઈ હોવાથી દંત બહુ જ સારી રીતે સાફ થાય છે. દુધ ઘસ વાપરવાવાળાને ઝોળ ઉતારવા માટે બીજું સાધન રાખવું પડે છે. જ્યારે દાંતણુવાળા તે જ દાંતણુની ફાડ કરી ઝોળ ઉતારી શકે છે. દુધ ઘસથી પેદામાંથી લોહી નીકળે છે અને પેદાં નરમ પડી જાય છે. પેદાં નરમ પડવાથી અને દાંતની અંદર દુધ ઘસના કડક વાળને લીધે પોલ પડવાથી દંત વહેણ પડી જાય છે. જ્યારે દાંતણુથી દંત મજબુત બને છે. દાંતણુ ન મળે ત્યારે પણ દાંતની આંગળી વળી દંતમંજન કે દાંડમની જાલની કોલસી વગેરે ધસવાથી દુધઘસ કરતાં વધારે ફાયદો થાય છે. સુધારાની ટેલે પહેલેલાને અને દરેક બાળકમાં પધિમનાં દેણું બંધુકણુ કરનારને અમારી વિનંતિ છે કે

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

વેબક :

શ્રી. મૂળચંદ ઉત્તમચંદ પારેખ

બી.એસ સી.

પોતાની તંદુરસ્તી ખાતર દાંતણુને બદલે દુધઘસનો ઉપયોગ ન કરે. શ્રીસ વર્ષના યુવકોને બનાવડી દાંતની બનીશી પહેરવી પડતી હોય તેવા દાખલા મોજુદ છે. દુધ ઘસની અંદર પેદા થતા એન્યરેક્સ જંતુઓથી ધણીનાં દંત ગયાના દાખલા આ લાઘવોનાં વાંચવામાં આવ્યા હશે. આવી બાતનાં હલકાં જંતુવાળાં દુધઘસો સરકારને બાળી નાંખવાં પડે છે. આવું જોખમ વહોરવા કરતાં જ્યાં કુદરત કૃપાળુ છે અને પુષ્કળ દાંતણુ આપ્યાં છે ત્યાં શા મટે બંધીબુઝીને કુવામાં પડવું ?

## દંત-મંજન

નાનપણથી બરાબર કાળજી રાખી નિપ્રમિત રીતે દાંતને દાંતણુથી ઉભા ધસવામાં આવે તો દાંત એવા સફેદ રહે છે કે દંતમંજનની ગરજ રહેતી નથી. પરંતુ એદકારીથી દાંત ઉપર ખીણી પેપડી બાકી જાય છે ત્યારે તે અટકાવવાને માટે અને તે દૂર કરવાને માટે દંતમંજનની જરૂર પડે છે. લગભગ બધા દંતમંજનની અંદર ચાક મુખ્ય ભાગ બાજવે છે. આ ચાક દાંત સાથે ધસવાથી દાંત ઉપરની ખીણી પેપડી ધીમે ધીમે ઉખડી જાય છે. અને દાંતના એનેચલને ઈજા કર્યાં સિવાય દાંત સાફ રાખે છે. ચાકનું કામ ધણી જ ખારીક કપડેથી ચાળેલ દાંડમની જાલની કોલસી પણ બજાવે છે. કોલસીમાં એક એવો ગુણ છે કે ખેડોની અંદરની ડુંગળી દૂર કરે છે દમિણીઓની અંદર આવી રીતે કોલસી ધસવામાં આવે છે તેથી તે લોકોનાં દાંત ગુજરાતીઓ કરતાં કંઈક વધારે સાફ જોવામાં આવે છે.

દમેશના ઉપયોગમાં લાઇ શકાય એવું સસ્તું અને સાફ દંતમંજન નીચેનું ગણાય :—  
Camphor છપુર ૧ ભાગ Precipitated Chalk  
ખારીક ચાક ૬ ભાગ. બંનેને બરાબર ધસી ૧૪૦

નંબરના આરણમાંથી આગર બારીક વજ્રમાંથી ચાળી વાપરવું.

તે સિવાય નીચેની ફોર્મ્યુલા પણ લીક છે:  
Pulb Sapon Alba સાબુનો બુકો ૧ ભાગ.  
Precipitated Chalk બારીક ચાક ૮ ભાગ.  
Acid Carbolic ૧/૮ ભાગ. Oil Eucalyptus  
ઓઈલ યુકલીપ્ટસ ૧/૧૬ ભાગ. બરાબર ધસીને જ  
ઉપર મુજબ વાપરવું.

ગુલાબી દંતમંજન નીચે મુજબ કરી શકાય:-  
Cream of Tartar ક્રીમ ટાર્ટર આર્લેસ ૬,  
Milk Sugar મીલ્ક સુગર (ફૂધની ખાંડ) આર્લેસ ૬,  
Oil Mentha Pip પીપરમીટુ તેલ દીપા ૧૫ (મીનીમમ) Carmine કારમીન (રંગ)  
ક્રેઝન ૫-મીલ્ક સુગરની સાથે રંગને બરાબર મેળવી  
પછી બાફીતી ચીજને નાખવી. તેલ દીપે દીપે નાખતા  
જવું અને બરાબર ધસી ચાળીને વાપરવું.

ફુખ્તા દાંત મટેવું મંજન Pulb Sapon  
Alba સાબુનો બુકો ડ્રામ ૨, Pulb Iridis ઇરી-

ડીસનો બુકો આર્લેસ ૧/૨. Borax ટંકણુ ખારનો બુકો  
ડ્રામ ૨, Precipitated Chalk સાક ચાક આર્લેસ ૨,  
Acid Carbolic એસીડ કારબોલીક ડ્રામ ૧/૨  
Oil Eucalyptus યુકલીપ્ટસ તેલ ડ્રામ ૧/૨  
બરાબર ધસી ચાળીને વાપરવું.

અમીર-ઉમરાવો માટેનું દંતમંજન : Preci-  
pitated chalk સાક ચાક આર્લેસ ૬૦, Carmine  
કારમીન (રંગ માટે) ડ્રામ ૨, Otto Rose  
ગુલાબનું અતર તીનમ ૫૦ (દીપા) Oil of  
Pimento પીમેન્ટો તેલ દી ૧૫૦, Oil of  
Cloves લર્ચીનું તેલ દીપા ૫૦, Oil of  
Cinnamum તજનું તેલ (અરક) દીપા ૨૦, Oil  
of Lemon લીમુનું તેલ દીપા ૨૦, Musk  
કસ્તુરી ક્રેઝન ૧૦. પહેલાં કસ્તુરી અને કારમીન  
થોડા ચાક સાથે બરાબર ધસવા, પછી ધીમે ધીમે  
સુગંધી તેલ અતર નાખતા જવું. બરાબર ધસી  
ચાળીને વાપરવા. આ દંતમંજન કેખાવમાં તેમજ  
સુગંધમાં પ્રયુજ્જ જ ઉત્તમ થાય છે. દાંતે લગા-  
વનાથી મ્હેની અંદર ખૂંચો ભૂંચ્યા કરે છે.

## ‘જખમેરૂઝ’નો ચમત્કાર

પુરતા પ્રમાણમાં ચોકણું ધી-દુધ નદિ મળવાથી તેમ જ બરાબર અનાજ, બગરૂ બનાવવી ફૂંધી,  
ગાળની ચાક, સદસપુટી તેલનાં ભટપાં, જુંડુ, બેળ વગેરે ખાવાથી લોહી બગડી આખા શરીરે અસ,  
ખુજલી, ખાજ, ખરજ, ચાંદાં થાય છે અને ધરમાં એકને થાય એટલે આખા ધરમાં એનો ચેપ ફેડે છે.

તેને તાઈદે દૂર કરવા

● આવસારનો ‘જખમેરૂઝ’ ●

૧૭૪૮૬૦ ગુલાબી મલમ

— વાપરે —

કારણકે આ મલમ દાઝેલા પર હેવટું કામ આપી મરજીતોલ દાઝેલાની જિંદગી પણ બચાવી લે છે,  
તેમ જ ગડગમક, ધવેડા, બાળકોના રતવા, ગરમીનાં ચેપી ચાંદાં, પીશાબની જખાની, ચાંદી, મોઝાના  
ખીલ, રીતળી કચાબા પછી રૂઝ લાવવા તથા તમામ ચામડીનાં દોને દંડક આપી રૂઝ લાવે છે. દરેક  
દવાઓ વેચનાર પાસેથી મળશે. તમારા ગામના દવા વેચનાર પાસે આ મલમની જ માગણી કરો.

બાટલીની } ૦૧ ઓંસ ૧ ઓંસ ૨ ઓંસ ૪ ઓંસ ૮ ઓંસ ૧૬ ઓંસ  
કિંમત } ૦-૮-૦ ૦-૧૪-૦ ૧-૮-૦ ૨-૮-૦ ૪-૮-૦ ૮-૦-૦

બનાવનાર : આવસાર કેમીકલ વર્ક્સ, બ્યારા [દી. વી. રહે] વાયા મુરત.

મધ્યમવર્ગની પ્રશંસા

આજની સમાજરચનામાં મધ્યમ વર્ગના માનવીની દશા ત્રિશંકુ સમી થઈ પડી છે. ત્રિશંકુ, આકાશ એટલે સ્વર્ગ અને પૃથ્વી (મૃત્યુલોક)ની વચ્ચે અંતરાળમાં લટકી રહ્યો છે. પૃથ્વીએ એને પોતાનાથી દૂર હસેલેા નહોતો, સ્વર્ગે જ એને ધક્કો મારી ગળાવી ખાડયો હતો, છતાં એને તો એ હાથેતુ સ્વર્ગે જોઈતું હતું! ત્યાં છિપાવનાર પૃથ્વી પરના પાણીની એને જરૂર નહોતી; અમરતા મેળવી આપનારા અમૃતની આશાએ એ ઘેલો બન્યો હતો. કોઈ સામાન્ય જી સાથે પરબી જઈ મૃત્યુલોકમાં એ સુખી મૃદસ્થજીવન ગળી શક્યો હોત! પરંતુ પ્રીતિના આવા સાદા સુખથી એને સંતોષ નહોતો. રંગા, ઉર્વશી, મેનકા અને તિલોત્તમા સમી લાવણ્યભરી મુંદરીઓ જેની દષ્ટિ સામે નાચી રહી હતી, એનું દિલ હુનિયાની સાદી સ્ત્રિંગીથી શે રીકે? દુલ્હન એવા સ્વર્ગસુખનું

અનિવાર્ય આકર્ષણ, અને મુલક એવા દુઃખથી સુખ પ્રત્યે મનનાં હોડે હોડે વસી રહેલો તિરસ્કાર, એ બંને વચ્ચે ત્રિશંકુ અંતરાલમાં લટકી રહ્યો!

અંગ્રેજી-રામના અમલ પછી, જે મધ્યમ વર્ગ આપણે ત્યાં પેદા થયો, એની દશા આમેહુસ આવી જ હતી. એની દષ્ટિ સદાય હાથે ચોટી રહેલી. દીકરીને કોઈ આઈ. સી. એસ. ને પરણાવવી, દીકરાને હાઈકોર્ટ જજ બનાવવો, ફક્કડ એક બંગલો બનાવવો, ફેશનેબલ કપડાં-લગામો સજ્જ થઈ મંદાલતું, પત્નીને અક્ષરશઃ સોને મઢી હોય એવાં ધરેણાંથી લાદવી, આવી મહત્તાકાંક્ષાઓથી એ વર્ગનો મોટો ભાગ ત્યારે પ્રેરાયેલો-રંગાયેલો હતો. એનો આરાધ્યદેવ કુબેર હતો. કુબેરથી અનેક ગણા મરીય છતાં અનંતગણા વધારે શક્તિશાળી ભગવાન શંકર. એ જ હિમાલય પર આસપાસમાં વસે છે એટલું પણ એમને યાદ ન રહ્યું.

—શ્રી. ખાંડેકર ('સુલભા')

પશુ વિરુદ્ધ માનવ.

"પોતે કશું પણ પેદા કર્યા વિના ખાઈ જનાર અને ઉપયોગ કરનાર કાઈ પણ હોય તો તે માણસ જ છે. એ દૂધ આપતો નથી. છાંં મૂકતો નથી. દળડું એચ્છાની એની શક્તિ નથી. સસલાં પકડતાં એ વેગથી દોડી શકે તેમ નથી. અને છતાં એ સર્વ પશુ પર આધિપત્ય ભેગવે છે. એમની પાસે એ કામ કરાવે છે અને સાવ ભૂખે ન મરી ગય એટલું એમને આપી, ખાકીતું પોતે રાખી લે છે. આપણી મનૂરીથી જમીન ખેડાય છે. આપણા બળથી એ ફળદ્રુપ બને છે. અને છતાં વ આપણાંમિથી એક પણ એવું પ્રાણી નથી જેની પાસે તન લોકતાં આમણ સિનાય બીજું કશું ચે હોય! આ હેલા વર્ષમાં જ આ મારી સામે દેખાય છે ને ગાયોએ કેટલાં સેંકડાં શેર દૂધ દોલ લાદીયું છે? અને તેમનાં વછરાંને



મુંબઈ રીહેર અને ઈલાકાનાં

પેસ્ટર્ન ઈન્ડીયા લાઈટ કં. ૪૬ A. અબ્દુલ રહેમાન, સ્ટ્રીટ. પાયથૂની, મુંબઈ ૩.

સચકત બનાવવામાં જે વપરાયું જોઈતું હતું તે હાથે  
શું થયું? એનું એક એક ટીપું આપણા હૃદયમાંના  
(માણસના) ગળામાં રેડાયું છે। અને મરણીઓ, ગર્ભ  
સાલ તમે કટલા છીં મૂક્યા અને એ છીંકામાંથી કેટલા  
બચ્યાં જન્મ્યાં? ખાડીનાં બધાં તો જોન્સ અને એનાં  
માણસોનાં ખિરસાં ભરનાં સાડુ બજારમાં વેચાઈ  
ગયાં. અને કહેવર! ક્યાં ગયાં તારાં ચાર વેતર? તારા  
શુદ્ધાધારમાં તારા હૈવાનો આરામ અને આંખોનો  
સંતોષ બની શકતે તારાં ચાર વહેરાં ક્યાં ગયાં?

—‘પશુ રાજ્ય’ (અનુ : શ્રી. જયંતી દલાલ)

## લક્ષ્યસંસ્થામાં નવું નવું.....

અસત્ય તે જે પાપ હોય તો દંભ વળી  
મહા પાપ છે. હજી પણ ગોરજ સમયે કે પ્રભાતે  
સાવધાનની બ્રહ્મચારી ઉચ્ચારતા છતાં, લક્ષ્યની  
સંસ્થામાં નવું નવું થતું જોવાનું મળશે. મુદતશાદી  
યા કરારલગ્નો આવશે, આવશે જ. મુક્તિવિહાર  
ચાલશે. છૂટક લગ્નો થશે, ઉઠક લગ્નો લેવાશે. અમુક  
હેતુ પૂરતાં જ લગ્નો થાનશે. ધર્મ, કારજમાંથી  
કેવળ અલાયદો રહી જશે, વિમુખ પણ થશે શ્દિ  
પણ નિર્ભય બનશે, બવહાર કરાર પણ સિધ્ધિલભ  
ધારણ કરશે અને વિચિત્ર એવું કંઈક બનશે અને  
તે ચિત્રાત્મક અને ચિત્રાકર્ષક પણ લાગશે. એ  
બધું કોણ અટકાવી શકશે? યવા દો. પણ એ  
રજામાંથી સહેજ દૂરો, જરા ગ્લાનિ અતુલરી,  
આપણે આજનાં લગ્નોમાંથી દેખાતી...હું કહું?...  
‘વહોરિટી’માંથી ઉગરીઓ તો બસ!

—શ્રી. અન્નવદન મહેતા (‘પાંજરાપોળ’)

## \* ગાંધીરાત માટે \*

શુભરાતી રેલ્વે ટાઈમ ટેબલ.

બહેરાત એ કોઈપણ ધર્માની શક્તિ પ્રથમ પચ્ચિયું  
છે. કોઈપણ વસ્તુની બહોળા પ્રમાણમાં જનતાને નજી કરા-  
વવા માટે અસરકારક બહેરાત કરવાની ફરજ પડે જ છે.  
એને માટે શુભરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ યનાર “શુભરાતી  
રેલ્વે ટાઈમ ટેબલ અસરકારક સાધન છે, કેમકે શુભરાત  
કાલિયાવાડના દરેક નાનાં-મોટાં ગામોમાં એ ઉપયોગી  
દેવાથી બહેરાતની અસર ઘણા સારા પ્રમાણમાં થાય છે.  
તમારા વેપાર-ધંધાના ઝડપી પ્રચાર અને વિકાસ માટે  
શુભરાતી રેલ્વે ટાઈમ ટેબલમાં અવસ્ય બહેરાત આપે,  
આપણા બધા મંડળના સભ્યોને સોવાનો લાભ લેવા દાર્દિક  
આમંત્રણ છે. જે બાઈઓ વિજ્ઞાપનનું કામ કરવા હોય  
તેમને એજન્ટ તરીકે નીમી સાર” વળગર આપવામાં આવશે,  
વધુ વિગત માટે સખા—સંબુલાલ કે દેરાઈ ટે. અર્જિસ  
રજીસ્ટર રેલ્વે વર્કસ, ગાંધીરાત, અમદાવાદ

## સામાર સ્વીકાર

[સમાલોચના હવે પછી]

મારી જીવનકથા : લેખક : પંડિત જવાહર-

લાલ નેહરુ. અનુવાદક : રવ. મહાદેવ દેસાઈ. પ્રકાશક :  
નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. કિંમત રૂ. ૬  
૪૫૬ ૬૯૪૪૫૧ આશ્રિત ત્રીજી.

ગીતા મોહુરી : અનુવાદક : શ્રી. ડાહ્યાલાલ  
દ. જાની પ્રકાશક : રવ. મણિખહેન કે. પટેલ સમારક  
શ્રી. વસંતકન્યા વિદ્યાલય, વડોદરા કિંમત ૮ આના.  
આશ્રિત બીજી. ૪૫૬ ૮૨.

મોચીની વહુ : મૂળ લે. લોકાં અનુવાદક :  
શ્રી. પરાગ જાની. પ્રકાશક : મીપલ્સ થીએટર, ભારતકર  
ભુવન, ખાણિયા, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ. ૪૫૬ ૧૮

સુવાસિની : લેખક : પ્રો. પ્રબોધ મહેતા.  
પ્રકાશક : નવચોતન સાહિત્ય મંદિર, રજપક, ભદ,  
અમદાવાદ. કિંમત રૂ. ૩ ૪૫૬ ૧૮૪

રેણું અને બીજી વાતો-લેખક : શ્રી. રમણીક  
કિશનલાલ મહેતા. પ્રકાશક અને કિંમત ઉપર મુજબ.  
૪૫૬ ૧૮૨.

## નવાં સામયિકો

ભવિષ્યવાણી-વર્ષ ૧ અને ૧ તંત્રી : પંડિત  
એમ. એસ. શર્મા પ્રકાશક : સિંધ એસ્ટ્રોલોજિકલ  
બુરો, મણિનગર-અમદાવાદ. છૂટક નકલ ૧૦ આના.  
વાર્ષિક લગાજમ રૂ. ૬ મણીતા ન્યોતાપી શ્રી. એમ.  
એસ. શર્મા સંપાદિત આ માસિક તેમના : અગ્રેષ્ઠ  
માસિક ‘પ્રોફેસી’ ના રૂપાંતર લેખે જન-પુઆરી  
માસથી શરૂ થયું છે. ન્યોતાપના સર્વ અંગોપાંગોની  
આવી એકત્રિત સામગ્રી શુભરાતમાં રજૂ કરીને આ  
માસિક તેનું વિચિષ્ટ લેખ કુળતાથી એડી શકે  
તેમ. છે.

અમર બાલ-પ્રકાશ સંપાદક : શ્રી. હર્ષદ  
પટેલ. તંત્રી : શ્રી મનુ સીંધીવાલા. પ્રકાશક : અમર  
બાલ પ્રકાશમંદિર, ચિંચસપુરા, અમર. છૂટક નકલ  
રૂ. ૨ આના. વાર્ષિક લગાજમ રૂ. ૨૧. આ નવું  
બાલમાસિક જન-પુઆરીથી શરૂ થયું છે.

વિકાસ : તંત્રી શ્રી શિવલાલ જસલપુરા  
એમ. એ. ૮૫૬/૧, કંસારા બજાર. માણે ગોઠ,  
અમદાવાદ. છૂટક નકલ પાંચ આના. વાર્ષિક  
લગાજમ સાત રૂપિયા. વેપાર અને ઉદ્યોગનું અ-  
પખ્યાદિક પોતાના ક્ષેત્રમાં સારું કામ કરશે એવી  
આશા બંધાય છે. નવેમ્બર ‘૪૭થી શરૂ થયું છે.

જીવન-પ્રકાશ

[ આચળના પૃ. ૮૭૨ થી આદ્ય ]

નવમાં આરોપી આનંદરાવ ફોજીએ કહ્યું કે શંકરરાવ મારો મિત્ર અને સખી છે. લોકો માનવા લાગ્યા કે શંકરરાવને મૂમતાજના છંદાર છોડીને ચાલ્યા જવાથી કેદ મળી છે તેથી મૂમતાજને પાછી લાવવા શંકરરાવે મને વિનંતિ કરી. તેથી હું October માં મુંબઈ આવ્યો. અખબલ કરીમ દ્વારા મને જણાવા મળ્યું કે મૂમતાજ રવેન્ડાથી આવવા માંગે છે ને તે માટે-કાર ખરીદવાનું હવું. તેથી 'મે' કાર ખરીદી. એ પછી અખર મળી કે મૂમતાજ રહેલી આવી શકે એમ નથી, એટલે એને કાર લઈ છંદાર ચાલ્યા આવ્યા. કોર્ટ પણ ગેરકાયદેસર રીતે અને મૂમતાજને લઈ જવા માંગતા જ ન હતા.

ખયાલપહે સાક્ષીઓની લુગાંની લેવાની અનિ-ચ્છા બતાવી.

સામસામી દલીલબાજીમાં એ દિવસ નીકળી ગયા.

આ પછી એડવોકેટ જનરલે ફરીથી સમગ્ર અહેવાલનું કંમરા: આકલન કર્યું. ફરીથી એ બધાનું પુનરાવર્તન કર્યું ચોગ્ય નથી. એ પછી પ્રત્યેક પ્રત્યેક આરોપી તરફથી આવેલ ધારાશાસ્ત્રીઓએ સજ્જલતા

દેખીમાં પોતાનો અસીલ આરોપી નથી એ મારેની વિવિધ કોટિની દલીલો પેસ કરી ને જપૂરીને ચોગ્ય વલણ લેવાની વિનંતી કરવામાં આવી.

પ્રથમ આલોચના અને પછે પછને અતે જપૂરીએ મૂમતાજ મહંમદ ને કરામતખાન સિવાયના આરો-પીએ ને ગુન્હાહીત દરાવ્યા. ને પછી સગા જાહેર કરી :-

શાશી મહંમદ, પાંડે ને હીધેને ફાંસીની સગા. મૂમતાજ મહંમદ ને કરામતખાન નિર્દોષ છૂટ્યા બીજા બધા આરોપીઓને આજીવન કેશનિકાલની સજા કર-વામાં આવી.

જપૂરીનો ચુકાદો સાંભળવા ૨, ૭-૭૨ ટે. ૭૫-૬૫ હવું. માથાસો સમાતાં ન હતાં.

એ પછીની વાતને કેસ સાથે લેવા દેવા નથી. સૌન્દર્યની રાણી મૂમતાજ મુંબઈથી પાછી અચૂતસર ગઈ. અગ પરના જખમેા હતાં એનો સૌન્દર્યનો રાશિ એવો ને એવો જ અખંડ રહ્યો ને તેથી જ બીજા એક મહાશ્વેત્રમંત યુવાનની ફરીથી પ્રથમવાર બની. એ વાતને કોર્ટ ઝાંઝે સમય નથી થયો.

અને હું છરાવ-છંદાર નરેશને ૧૯૨૬ માંની ૧૬૧ તારીખે સિદ્ધાસન ઉપરથી ઉતરી જવું પડ્યું.

## ❀ સ્ત્રી સૌંદર્યનો 'સુરમ્ય' શણગાર ❀

સૌન્દર્યની સમવદ માટે કિયો પલ્લુ કહે છે કે રાત-જીવ આજીવણી કરતાં, સુંવાળા, રેશમ સમાન, ચમકતા વાળ વધારે જરૂરી છે, અને આટલા માટેનું સમગ્ર સ્ત્રીઓ પોતાના વાળનું વધારે જીવન કરે છે, અને તે માટે

### કામીનીઆ ઓઇલ

(૨૪૨૮૬)

વાપરે છે. હિંદની તેમજ પર-દેશની સ્ત્રીઓની ખાતી થઈ છે કે નહિ તે તરવામાંથી કામીનીઆ ઓઇલ તૈયાર કરવામાં આવે છે તે વાળ માટે-સૌન્દર્યની ખીમવળી માટે-કુદરતે બરોબર કહેલ સાબન છે, વાળને આકર્ષક બનાવવા માટે કામીનીઆ ઓઇલ ઉત્તમ છે.

### સેન્ડનો રાજા એટો દીલ બહાર

સુમધુર ગોમેર પમરાદ ફેલાવવા માટે આજેન એક બાટલી ખરીદી ખાતી કરે.

દરેક ગાયમાં પ્રેરીજન તેમજ પરકુમરીની જાણીતી કુઓનો તેમજ રોસમાંથી મળી શકશે.

સોલ એજન્ટ: ધી એજેન્સી ઈન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

૨૮૫, લુમા માર્કેટ, મુંબઈ નં. ૨

હિંદમાં મોહન પદ્મિથી બનાવવામાં આવતા સુગંધી સાબુઓ

### દીલ બહાર સોપ. (૨૪૨૮૬)

ને વાપરવામાં થણાજ લીલપુરા સાબુ છે.

### કામીનીઆ બહાઇ રોઝ સોપ (૨૪૨૮૬)

સ્લાબની મોડી સુગંધી નવાની વખતે પ્રસરી રહે છે.

### કામીનીઆ

### સેન્ડલ સોપ

(૨૪૨૮૬)

ગરમ પ્રદેશમાં ચંદનના તેલનો આ સાબુ વધારે અનુકૂળ થઈ પડે છે.

### કામીનીઆ લવં

૬૨ સોપ (૨૪૨૮૬)

લવંદર ફુલોની મોડી મધમધતી યુશ્મો અ-લવં પસંદ પડે છે.



# વિવાહિત આનંદ

લેખક : શ્રી. કપિલ કોટડીયા એમ. એ. એલ. એલ. બી.

(દ્વિતીય અંકથી ચાલુ)

આજે તો એ પરિસ્થિતિ છે કે જેમનું કાંઈ દવાખાતું નથી, જેમની પાસે કાંઈ વૈદ્યકીય કે આયુર્વેદનો ગ્રંથ પણ નથી, જેમણે કાંઈ પણ રોગીનું મુખ પણ કદી જોયું નથી, જેમણે કાંઈ સાચા કે ખોટા, પૂર્ણ કે અપૂર્ણ શુભનાં ચરણોની ધૂળનો જિંદગીમાં સ્પર્શ કર્યો નથી તેવા જાહેરખબર છપાવે છે કે તેના ઉપર એક ત્યાગી મહાત્માની કૃપાદૃષ્ટિ યથા છે, જેમની સાથે પોતે નિમેષની દુર્લભ ખીણમાં જઈ ઈ.ને કંઈ સહન કરી ૨૦૦૦૦૦ યુદ્ધની ઉચ્છ્વાસે બરફની શિલાઓ નીચેથી અદ્ભુત ચમકારી જડીબુટ્ટી શોધી લાવ્યા છે અને તે બુટ્ટી એક જ રાતમાં અકસ્માતીય ચમત્કાર કરી કાપાપચટ કરી દે છે. પણ આ જાહેરખબરોથી શું થાય છે તે ખબર છે? જે લોકો આવી ચમત્કારી જાહેર ખબરના ફાંદમાં ફસાઈ-બોળવાઈ જઈ તેમની દવાઓ ખરીદી પોતાનાં જૂતાં રૂંદ અને પાકટ થોભાં દર્દને એક બે રૂપિયાના ખર્ચે ચપટી વારમાં દૂર કરવાની આશા સેવે છે તે પોતાની જૂઝળાં કુખરિજીભો ભોગવે છે. ઘણી વખત નિયમિતસાર રોગની પરીક્ષા ન થવાથી કે નિયત કમ પ્રમાણે ચિકિત્સા ન થવાથી તે રોગ વૃદ્ધિને જ પારે છે. તેમ તે લોકો આઠ આઠ કે દસ દસ રૂપિય વાળી જાહેરખબરી દવાઓ મંગાવે રાખે છે પણ તે સર્વ ફાંદ છે-નિમ્બજ પ્રયત્નો છે એમ અતે સમજનાં કાંઈ સારા વેદ હકીમ પાસે જવું જ હિતકર છે એવી સમજ તેમને છેલ્લે છેલ્લે પણ આવે છે તે તેમનું શુભ નસીબ છે.

પણ એક વસ્તુ ખાસ યાદ રાખવાની છે કે જો તેવી અમૂલ્ય ને અકસીર દવા ઘરીરને રોગ થવા પહેલાંની તંદુરસ્તી અને મુશાક ઘરીરને પાછું નથી લાવી શકતી તેથી દરખાતું તો જોડે નિયમ

\* જિન્સી જીવનની સાચી મઝા માણવાનો માર્ગ પ્રબોધતી લેખમાળા \*

ભોગવાય તેટલો ભોગવી લેવા દો, પછી કાંઈ હકીમ કે વેદવું શરણ શોધીશું એવો ખ્યાલ કે વિચાર ખતરનાક છે; તે એક ગદસત છે: પંથપાપથ પાળીને રહેવું એ ચિકિત્સકના બારણે જઈ ઇલાજ બોગવા કરતાં ઉત્તમ છે. વીર્યની રક્ષા કરો તો તે તમારી રક્ષા કરશે, જો તમે તેને નાશ કરશો તો તે તમારો નાશ કરશે. યુવાવસ્થામાં ક્ષય, જીર્ણતાવ, ખાંસી, દમ, સંઘર્ષણી, રક્તદોષ, હૃદયની નિર્બળતા વગેરે કાંઈ પણ રોગોથી કાંઈ મરના યુવકને જીવો અને તરત જ યાદ લાવજો કે તેમનાં નેત્રું ટકા યુવાનો કાચી ઉંમરમાં કે અધિક પ્રમાણમાં વીર્ય નાશ કરવાને કારણે જ મૃત્યુને બારણે ઉભા છે. યુવાન મિત્રો! સાવધાન બનો! આનંદિન સુધી એ દોષના ગુલામ ન બન્યા હો તો ઈશ્વરનો પાડ માનો અને જો સપાયા હો તો તે દોષને વહેલામાં વહેલી તકે તમજાવે સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નો આદરો-આચરો, નહિતર તમે પણ મૃત્યુનાં મુખમાં થોડા જ કાળમાં હોમાઈ જવાના. સાવધાન! નહિતર આ જન્મ તો બગડશે, પણ લાવના સર્વ જન્મો પણ બગડશે.

અહીં મુશ્કેલી કે જો આ દોષથી બચ્યા છે તે તો જાણ્યો ને તંગડા બનવાના, પણ જે ફસાઈ પડ્યા છે ને જે રોગગ્રસ્ત બની બેઠાં છે તેઓ માટે તંદવનો કાંઈ આદોષ દા! દા! છે. સર્વ નાશમાંથી બચવાના પણ ઉપાયો હોય છે તો આના કેમ નહિ? વીર્યનિયંત્રી ભષ્કર બદીમાંથી બચવા દસ સોનેરી નિયમો છે તે નીચે જાણું છું: જેનું અક્ષરથ:

નાનં અશક્ત બાળકે માટે

કમલ બાલામૃત

આશીર્વાદ મેમાન છે

કમલ પ્રોહકટસ, નંડીયાદ

પામન. ખૂબ જરૂરનું છે; તેથી જ જીવને સંભાવના રાક્ય છે.

(૧) ન્યાં સુધી રોગનું મૂળ જડ ઉમેડી નાખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે હટશે નહિ વીરનાશમાં તો સૌ પ્રથમ પોતે પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઈએ કે હવે પછી કોઈ દિવસ હું હાથથી, છોકરાથી કે છોકરીથી વીરનાશ નહિ કરું.

(૨) વિચારો શુદ્ધ બનાવવા ખૂબ પ્રયત્ન કરવા. કેટલાયે નવયુવકો કહે છે કે અમે મનને સંયમમાં ખૂબ રાખીએ છીએ પણ અવસર પ્રાપ્ત થતાં અમે લાચાર બની જઈ તેને શરણુ યઈ જઈએ છીએ તે પાછા પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ કે હવે તે જ યઈ અહું તે યઈ ગયું, હવે તેમ નહિ થાય. પણ પાછો અવસર આવતાં પ્રતિજ્ઞા માન શાબ્દિક ગણગણાટ જ રહે છે. આના કારણમાં વસ્તુ એમ છે કે જેમ વીરનાશથી અંગોપાંગ નિર્બળ બને છે તેમ વિચાર-દલતા પણ કમજોર બની નહુ યઈ જાય છે. તેથી જ યુવાનો પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર ચાંચત રિધર રહી શકતા

નથી. પણ દુર્ભાગ્યની વાત અહીં જ છે કે આ બંદીથી પુરુષ સંપૂર્ણ સંભોગ પણ કરી શકતો નથી અને તેને નહિ સંભોગમાં કે નહિ હરત-મૈથુનમાં આનંદ આવે છે. પરંતુ તેની કોમવાસના જોટલી બધી પ્રીતિમાં યઈ જાય છે કે તેને કાયમ ભોગેચ્છા રહ્યા કરે છે અને વારંવાર પ્રયત્નો કરતાં છતાં તેને જરાયે તિમ્મ થતી નથી. અને અંતમાં નપુંસકતા કે ક્ષય આવીને તેને આ બસને છોડાવે છે: ખરેખર, નથી રહેતો વાંસ કે નથી બનતી વાસણી!

છતાં યે દત્તરો આ રાક્ષસી બલાથી બચી જાય છે. જે આને હેલન-મરણનો પ્રશ્ન સમજીને છોડી દે તો તે આજી જીવી જાય છે. પણ કસ્ટર અહીં છે કે કેટલાયે નવયુવકો કહે છે, “જરાક આ મનોહારી યુવતીનું ચિંતન કરી મોજ લઉં, જરાક પ્યારીના શરીર પર પ્યાર કરી તેને રીઝવું, જરાક આ નેત્રાંકર્ષિન નમણી નિર્મળાના દર્શન કરી નેત્રોને તૃપ્ત કરું; હું તેથી અધિક કંઈ નહિ કરું; મારે ક્યાં વીરનાશના કારણ સુધી જવું છે?” બસ, આ જાતની

મારાં ખીલ્યાં છ સોનલ સોણલાં રે  
મારી આંખોના દીવડા એ જ રે.....

ખીલેલાં સોણલાંને ઘરઆંગણે લાવવા માટે

સોલમણી સાડીઓ

બેનમૂન બ્લાઉઝો

સુંદર રેશમી કાપડ

આઈના કાડ



આમકે ખોડરો

રંગીન બ્લોઝેટ

રેશમી સાડીઓ

અનેકરંગી લીનન

કેકડું કાપડ, જરી, બ્લોઝેટ, કિતારીઓ અને કાષ્ઠપણુ જાતના દેશી-વિદેશી  
સુલાયમ કાપડ માટે સુખર્ષુ અખેડ વસાહત

**હિંટ સ્ટોર્મ લી.**

અસલાદેવી સો. મુંબઈ: ટ. નં. ૨૭૧૮

૧જુલારી ૧૯૪૮

લોહપત્રા જ સર્વ ખરાબીનું મૂળ છે. કારણ કે ઉપરની વાસનાભૂખી કાલચેત્રે જરાક સતોપવા જતાં તેની ટેવાયેલી કામવાસના એટલી પ્રદીપ્ત બની જાય છે કે ખસ તે તેના રેસના ઘોડાને રાજી શકતો નથી ! યુનાનો, એ “જરાક”થી “બધો ! એ “જરાકે”, એ લલિતજના ‘લગીર’ લાગે નવચુવાનોની છુંદગી માટીમાં મિઝાવી દોધી છે.

કેટલાક સુવેદો ફરિયાદ કરે છે કે કેટલાક વખત સુધી તે વીચનાશ કરતા બંધ પડી જાય છે તો તેમના હૃદયમાં કે શિરમાં બેચેની જેવું લાગે છે. અને જ્યાં લગી તે હાયથાં કે સ્ત્રી સાથે રહી વીચનાશ નહિ કરે ત્યાં લગી તે બેચેની રહેવાની. પણ વીચનાશ થયો કે તરત જ તે બેચેની નાશુદ થવાની. પણ મિત્રો, વસ્તુતઃ વાન આથી તદ્દન ઉચ્ચટી છેઃ માત્ર પોને જ કામવાસનાના વિચારોથી પેતાની મેળે જ એ જુદી બેચેની ભ્રમી કરે છે. કામવાસના ખૂબ પ્રદીપ્ત થતાં તે બેચેનીની માત્રા વધે છે અને વીચ નીકળતાં જ તે જુદી-લિપજવેલી બેચેની દર ચાય છે. રક્તવિકારથી આવતી યુગ્મહીને બચડેલું કોઈક કાઠી નાખવાથી શાંતિ મળે છે તેમ કામવાસનાથી થયેલી બેચેની વીચ કાઢવાથી શાંત અને છે.

## કમલ લોશન

આ દવા ફરેક ભાતની લાલ, કાળી દરાજ ચોવીશ કંતાકમાં નાખુદ કરે છે.

ખસ, લુખસ, ખર-જરુ અને અનેક તરેહનાં ચામડીનાં દર્દો મરોડે છે.

○ ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા •  
જથ્થાબંધ માટે લખોઃ  
કમલ પ્રોડક્ટસ, નડિયાદ

જુનામાં જુના દમ, હાંફુ માટે  
ગેસહર તથા દુગ્ધાનુપાન  
ગાળીઓ બને દવા સાથે વાપરો.  
— ચોક્કસ દમ મટશે —  
દુગ્ધાનુપાન ફાર્મસી, જામનગર

ન વ છ વ ન. મી લ  
પોપલીન અને સાડીઓ ઉપરાત ખસ-મલ, વાયલ, ઘોતિયાં વગેરે બનાવે છે.

કોઈરો વાપરવા ભલામણ કરે છે  
**પ્રવીણ**  
ગાંધી ચીરમ  
જાળડને તંદુરસ્ત રાખે છે  
દરેક દવાવાળા માસેથી મળશે  
પ્રવીણ લેબોરેટરી, અમદાવાદ



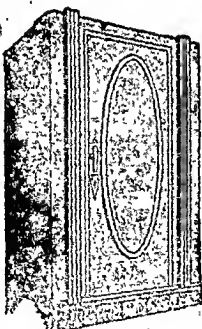
પણ લોહી, કાઠી નાખ્યું અને તેવી જ રીતે વીર્ય કાઠી નાખ્યું એ કંઈ આરામ લેવા માટે કે સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટેનો યોગ્ય રસ્તો નથી. તેથી મિત્રો, તમારા માથામાં જેટલા વિચવાસનાના ભચારો ભર્યા હોય તે દૂર કરી નાખો. એ નાશકારી ભેચેનીની પરવા ન કરો તો જ તમે સ્વાસ્થ્ય દેવના દર્શન કરી શકશો.

(૩) અભરમાં, ગલીકુચીમાં—કોઈ પણ રથએ કોઈ રૂપવતીને બુલોડો કે તરત જ આંખો નીચી લાગી દો—કેટલાક મિથ્યા તકવાદીઓ પ્રશ્ન કરે છે કે ભલા! જૂનસુરતીને દેખવામાં શું દોષ! પરમેશ્વરે તો પછી એવી સુંદર સ્ત્રીઓને બનાવી જ શા માટે દશેરૂં આપણે ક્યાં તેમને અડકવા ઈચ્છીએ છીએ? મિત્રો! આ જાતની વિચારસરણી મિથ્યા છે. જોમના મસ્તિષ્કમાં કામવાસનાનું ઝેર ભરેલું છે તેને એવો અધિકાર હોય જ નહિ દિવસે જોએવ દરેકો શત્રિમાં સ્વપ્નરૂપે સ્વપ્નદોષ અને એવા ખીજા કેટલાયે દોષો. વીર્યનાશના કારણે અને છે. અધિક નદિ પણ સેંકટે એંસી ટકા નવપુલકા આ જોવાની લાલચથી જ નબૂટ થઈ ગયા છે.

(૪) ખોરાક હલકો અને સુપાન્ય હોવો ઘટે. બનાર મીઠાઈ, ખટાસ, તેલ, લાલ મરચાં, ફુંગી, ચા, ચાંસ, ચાણી, ઇર્ડા, શરાબ અને તમાકુ વગેરે કામવાસનાની આગનાં ઇંધનો છે. તેનાથી બચવું જોઈએ. સાચી શક્તિ માટે યોગ્ય પ્રમાણમાં દૂધ, દહીં, માખણ, ઘઉંનું બીજ આદિની રાંદલી (મિંદાની નહિ—જે આજે સરકાર આપે છે તે મહા ભયંકર કુપથ્ય છે) ચોખા, રૂલો, શાકભાજી, મગ, ચણા વગેરે જોઈ નચાં લેવાં જોઈએ.

(૫) ફટલાક ખોળેલી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા અધિક પ્રમાણમાં શક્તિહીનતા ચીજો ખાય છે પણ તે વસ્તુતઃ હાનિકારક છે. આમ દરવાથી પેટ ખરાબ થઈ સ્વ-

**ન વ જ વ ન મી લ**  
 આશરે દશ લાખ માણસની  
 કાપકની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે.



## આજ ! ચોરી !! લૂંટ !!!

વગેરેમાં સહીસલામત પુરવાર થયેલ

—ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાળા—

## “કિશોર”ના

લેટસ્ટ ફેશનના, સ્ટીલના

★ મોડર્ન ‘જય હિન્દ’ કબાટો ★

તિબેટીઓ અને કેશબોડસો વસાવે

સોનાના ચોદા અને સર્ટીફિકેટ મળેલાં છે.

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવાં ખાસ નિમંત્રણ છે

### કિ શો ર સ્ટી લ પ્રો ડ કંટસ

૨૯, ઘાંચીઠ અગીઆરી હોન, જી. ટી. હાઇવે સામે, સુપર ૨

નદોષનો રોગ વળગે છે તેથી એવા ખોરાકો ખાવાની ઇચ્છા ન કરવી.

(૬) કપ્પજાત થવા ન દેવી. જો થાય તો નરમ શાક, પાલકની લાજ, તરબુચ, નાસપાતી વગેરે ખાવું. રોટલી ચાવીને ખાવી.

આદમી ઘળ, ગટ્ટાટા, અનફીફીક, માંસ, શકરીયા વગેરે કપ્પજાત કરવાવાળી ચીજો તકરિત ત્યાજવી. સ્નાંત ચુલકંદ ખે તોલા, ત્રિકાંત ત્રણ માસા કે ઇસચુલના ફેતરા નવ માસા થોડાક ગરમ પાણી સાથે લેવાથી કપ્પજાત નહિ રહે.

(૭) ચાલવાનો કે બીજા કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યાયામ દરરોજ કરવો જોઈએ. ખુલ્લી હવામાં દીર્ઘ અને ઊંડા ચસ લેવા જાકળબીની જમીન કે ધાસ ઉપર ઉઘાડા પગે દોડવું. શીર્ષાસન કરવું-ઝોળામાં ઝોળું પાંચ મિનિટ માટે. ધરમાં ચાંપડીઓ પહેરી રાખીને ચાલવું. શરીર ઉપર તેલની માલિસ કરવી. ખાતકાલે આજી તડકામાં ખેસીને માલિસ કરવી લાગકારી છે.

(૮) સર્વ કાર્યો ખૂબ નિયમિત રીતે કરવાં. ખાવાપીવામાં, ઉઠવા-ઊંઘવામાં, શૌચક્રિયા વગેરેમાં નિયમિતતા જાળવવી.

(૯) બુદ્ધિ ઉપર પરતાવો ન કરવો: શોક કે ચિંતા સ્વાસ્થ્યને સુધારવા નહિ દે.

(૧૦) સંકટપતી દહતા ખૂબ જરૂરી છે. પ્રભુ જાણે તો હારે જાણે પણ વીર્યનાશ નહિ કરું એવો દહ સંકટપ જ તમોને કૃતેષ અપવરુ. કોઈ પણ રથને વિષયવાસના સંબંધી કંઈ ચર્ચા થતી હોય તો ત્યાંથી ભાગજો. કારણ કે સુરા

વિચારો જ સુરા આચારોને નોતરે છે ને સ્વનદોષ, પ્રમેહ, શીર્ષપતન, નયુંસકતા વગેરે રોગાવલી પક્ષીસ કરે છે ને હોય તો તેમાં શુદ્ધિ કરે છે.

એક દુર્ભાગ્યની બીજી વાત છે કે ધણી લોકો અના ભયાનક રોગોમાં સપડાઈ પાછા તેને ધૂપાવવા પ્રયત્નો કરે છે. ગુપ્તતાથી જાહેરખતરી દવાઓ મંગાવે છે અને સૂચીપત્રોમાં કોઈ દવાની ખૂબ લોભાવનારી આકર્ષક પ્રશંસા વાંચી તેને મંગાવે છે ને પરિણામે ખુબ જ આસાનીથી તેમનો રોમ દિનપ્રતિદિન વધતો જાય છે ને તે છેવટે યૌવનથી હાથ ધોઈ નાખી ખેસે છે.

દોરતો! યૌવનમાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો મદ છે: અદ્ભુત ઉર્મગ-તરંગ છે. પણ જેમણે તેને અદ્ભુત સ્વાદ આપ્યા વિના જ યૌવનને સંપૂર્ણ નાશ કર્યો હોય તો તેનો આનંદ શું જાણે?

અનેક વૈદ્ય-હકીમોના ઘેર યૌવનનાશ કરીને નિરાશાના સાગમાં દુઃખતાં દુઃખતાં નોકાની શીઘ કરવા આવતા અનેક યુવાનોનું દર્શન ખૂબ કરજી છે. એ દશ્ય જોયું જાય તેવું નથી. શું માયકળલા થયીર! શું તેમના વિલાપ ને આલાપ! શું બુદ્ધિનો સ્વીકાર ને તેમ ધુન: ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા! યુવાન! સારથેલ બન! તું કરી યૌવનનો અનાદર ન કરતો, તેને ખાનગાદ ન કરતો નહિ તો તું જાતે જ પરતાઈશ.

જે લાઈઝોએ અણુસમજથી, શૂંચથી, બદ-સંગથી કે ગમે તેવી લાલચથી યૌવનનો કે વીર્યનો નાશ કર્યો છે તેમને તે પાછું મળે તેવા સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નો ને યુક્તિઓની વાત હવે પછી એક પછી એક લેખો દ્વારા આપણે કરીશું.

(કમચ)

ચાદે રાખવા જેવી નિશાનીઓ

**હીંકણો**

માસ પસંદ નાં પડે તો પેંસા પાછા

ચા. ૧૯૦૫

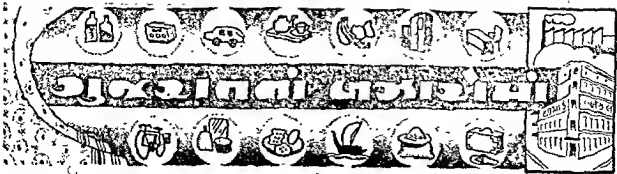
ચીંકણો, હીંકણો, હીંકણો, હીંકણો

ચીંકણો, હીંકણો, હીંકણો, હીંકણો

જાણો છો?

‘જ્યન-પ્રકાશ બંધુ મંડળ’ ના સભ્ય પોતે શરિષ લવાજમ જોટલી જ કિમતની જગ્યા પોતાની જાહેરાત માટે આ માસિકમાં વર્ષ દરમિયાન મફત રોકા શકે છે. આપ હજી એના પ્રાદંક નથી થયા!





[શુદ્ધતાના ખચરંગી બહારનો વાચકને ખ્યાલ આવે તેમ જ 'જીવન-પ્રકાશ', વિજ્ઞાપક મંડળનું દૈનિક સ્પષ્ટ થાય તે હેતુથી અમારા વિજ્ઞાપન-વિભાગના સંચાલક તરફથી અહીં જે વિગતો રજૂ થાય છે તે જુદી જુદી વસ્તુઓના માલિકો, એજન્ટો, કેન્સલરો અને નાના-મોટા વેપારીઓને ઉપયોગી થશે.]

મુખ્યમાં ખેતવાડી પર આવતાં જ પેલા પ્રખ્યાત ૬૪૬ નંબરનો સંદેશ યાદ આવે છે. પેઇન્ટ-નારની-શના વેપારીઓનો અનુભવ-છે કે આલકો હ. મેશા ૬૪૬ નંબરના સંદેશની પહેલી માગણી કરે છે અને તેને પ્રથમ પસંંગી આપે છે. આ વિખ્યાત સંદેશ માટે તમારા શહેરના કોઈ પણ પેઇન્ટ-નારની-શના વેપારીને પૂછી શકો. ન મળે તો આ સરનામું નોંધપૂર્ણમાં દપ-

કાવી દો : સિમ્પલેક્સ એલઇએ પેઇન્ટ કું. ૧૦મી ખેતવાડી, મુખ્ય ૪-તમને એ સમય પર ધણું ઉપયોગી થશે.

અને ખાળદાના ટોનીક તરીકે જાણીતા થયેલ પેલા 'ખાણુલીન' માટે તમારે પ્રિન્સેસ રટ્રીટ પર પેલા ખાણું દેખાય તે ખી. એ. એન્ડ બધર્સની દુકાને જવું રહ્યું. હેલાં પંદર વર્ષથી એ હોરિપરલોમાં વપ-

## સ્થાપિત ઇ. સ. ૧૮૮૭

કલાપૂર્ણ જીવન-કલાપૂર્ણ જીવના ગૌરવને અનુરૂપ શ્રી અને સાન્દર્ભની વૃદ્ધિમાં અમે કેવળ સહાયક છીએ

### આધુનિકતમ અને આકર્ષક

- બતારસી સાડીઓ
- બકિટ પીસ
- લહેંધા
- કિનખાખ
- પદદા
- એડરીટસ
- બાલીઆ

અને જરી-રેશમની સજાવવાળી ખીજ વસ્તુઓ

### સ્પેશિયલ ડિઝાઇન્સ

કલા-પ્રદર્શનોમાં જેવી પ્રશંસા થઇ છે

વિશુદ્ધતા અને વિશિષ્ટતા માટે અને મુખર્ણચન્દ્રો તેમજ પ્રશંસાપત્રો પ્રાપ્ત થયેલ છે.

- કસ્તુરી
- કેસર
- ગોરોચન
- ખરાસ
- અંબર
- મોતી
- શિલાઇલ
- હિમાલયની નંદીપુટી

★ અને આધુનિક ઔષધિઓ ★  
શટક અને નૃત્યાબધ

—વ્યાજખી કિંમતે મળે છે—

હરિશંકરલાલ રામશંકરલાલ નેપાલી, ચાખખ્યા, ખનારસ

રાય છે અને ડોક્ટરો એની બચાવ કરે છે. તમારા બાળકને તંદુરસ્ત, તોરડી અને રૂઢપુણ બતાવવો માટે એ અજમાવી જોવો. એના મનુષીતા સ્વભાવ એજન્ટસનું સરનામું નોંધી લ્યોઃ બી, એ. એન્ડ પ્રથમ, ૯૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૨

જગતનાં બહારમાં માન કીર્તિ, પ્રગતિ અને પ્રસિદ્ધિને શિખરે પહોંચેલી માતબર કંપની સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્ક્સ



ઈસરોહો લીમીટેડ, કેમીકલ વર્ક્સ ફ્લોરા, સ્વીટ્ઝેન્ડના એલેન્સો, બેસમીન, રોઝ, નારસીસ, રાત્રી રાણી, વ્હાઈટરોઝ

ઈત્યાદિ પરફ્યુમસના ઉપયુક્ત કંપની કાયદેસર છપોઈ ટર્સ હોવાથી દરેક નાના-મોટા વેપારીઓ, હેરબોક્સ બનાવનારાઓ, પાવડર, ક્રીમ, ક્ષીત્યનાઈનતા કાર-ખાનાંઓ સર્વે પરફ્યુમસને ઉપયોગી આ એસેન્સ. ધર્મ જ કદાચત. ભાવથી મળે છે.

આ કંપનીની નીચેની વસ્તુઓ ત્રણપ્રસિદ્ધ છે. તેમજ દરેક બે અદ્દર વેપારી પાસેથી મળી શકે છે :

સાવિત્રી હેર એપલ \* સાવિત્રી બ્રોથનટા-  
ઈન \* સનચેન બામ \* સન રીંગો ધીલર \* સનસીકે  
મુખપી કેસ્ટર બોઈલ \* એશિયા પ્રાંતી હેર એપલ  
\* ઉપાંત ઉપર જીવાલેસ એસેન્સો એરીયનલ  
ચેરીમખાં મળશે. — ટીચર \* નીલગીરી \* કુતીના  
એસેન્સ \* રીફાઈન્ડ કેસ્ટર એપલ \* સન લોરાના  
તથા દરેક જાતનાં એન્ટ અને અનર્સ બ્લાપારી  
ભાવે મળે છે

દવામાં વારવા લાયક વિદ્યાસપાત્ર વેકાબુ  
મધ (એડન્ટ) મળી શકશે અનેક હોલ્ટરો અને  
વેધોની પ્રશંસા પામેલ છે.

વધુ વિગત મટે પ્રેસલીટ મળાવવાથી તેમજ  
પત્રવ્યવહાર કરવાથી સંતોષકારક જવાબ મળશે.

સરનામું :  
સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્ક્સ,  
૫૦, ઇસાઈ સ્ટ્રીટ, વડગાતી, મુંબઈ, ૩



- સિદ્ધપુર કામંસિ, નટરાજ કાર્યાલય,  
હા. પંડ્યાની રુપશિયલ રજીસ્ટર દવાઓ વાપરો
- ૧ મેલેરિયા ક્યોરેલિલાલ :- હિંમત તમામ ભતના તાવ માટે અકરીર ૧-૮-૦
  - ૨ ગીરીઅટોન :- (ટોનિક) પ્રાત્નિકાર, અશક્તિ, તાવ માટે અકરીર ૨-૪-૦
  - ૩ બાલારોન :- બાળકો માટે ટોનિક ૧-૮-૦
  - ૪ પ્રિયમુદરી યાને પ્રદરવિષુ :- પ્રદર, વૈયલ અને સોરોગો માટે ૩-૦-૦
  - ૫ અતિસાર વિષુ :- સંક્રમણી, અર્સ, ગ્રાહા, મરસો વિ. માટે ૧-૮-૦
  - ૬ પ્રતેહારી :- પેશાબન તમામ દરો માટે અકરીર ૨-૮-૦
  - ૭ શાસકાસામુત :- દમ, કફ, સાય વિ. માટે ૨-૦-૦
  - ૮ મેસીલીયા :- ધાન્યસ, અલ્લુ, અપચો વિ માટે ૨-૮-૦
  - ૯ ન્યુરેટીક :- સંધિવા લયક, વિ. માટે ૧-૧૨-૦
  - ૧૦ નારાયણ વાતહરતેલ :- માલીસ માટે ૧-૮-૦
  - ૧૧ નયનાંજન :- આંખના રોગો માટે ૦-૧૦-૦
  - ૧૨ ઇઅરફોસ :- બંધિરતા, કાનના રોગ માટે ૦-૧૦-૦
  - ૧૩ હંતમંજન :- હાંતનાં દરો અને પાંચોડીઆ માટે ૦-૧૨-૦
  - ૧૪ સંચીના (મકમ) :- ખરબટ, દાદર, ખસ, ચામડીના રોગો માટે ૦-૮-૦
  - ૧૫ હંતામુત :- હાંતના રોગો, ચાંદી, અવાળુ માટે ૦-૧૨-૦
  - ૧૬ આંખનો મલમ :- ખીવ, કુલ, ખરવા માટે ૦-૮-૦
  - ૧૭ રક્તશુદ્ધિ સારસા :- શોધીકાર, કાશ્મિર માટે ૨-૦-૦
- મળવાનું ઠેકાણું —
- ૧ છ. એમ. વ્યાસ, ડું. ચ. લુસ્મા
  - ૨ હા. મોવિંદલાલ નારાયણ પંડ્યા, ચાલુસ્મા
  - ૩ સિદ્ધપુર કામંસિ, મંડી બાજુ, સિદ્ધપુર

ભેષ્ય છે

ચીફ એજન્સી  
અગર એજેન્સી  
ડીંગ કન્ઝ-ક્રિયા-  
વાલ-યુનિયન અને  
દરેક પ્રદેશ સાર.  
કારખાનાંવાળાઓને  
અને કાયરેક્ટ એક્સ-

પોટને માલના સેલની ખાતરી મળશે. લખો :  
બી. ડી. દક્ષર, વિક્ટોરિયા પુલ પાસે, રતિલાલ જીવા  
હાઉસ, જામનગર.

ભેષ્ય છે

ભાગીદાર-સારી કમાણી અને વગર નુકસાની-  
વાળી સેવિના સાર. લખો : બી. ડી. દક્ષર, વિક્ટોરિ-  
યા પુલ પાસે, રતિલાલ જીવા હાઉસ, જામનગર

સાહિત્ય અને સુવાસ

અમદાવાદના જાણીતા દૈનિક 'સેવક'ના આ સાહિત્ય  
વિભાગમાં લેખકોને રીતસર પુરસ્કાર અપાય છે. કોયમ  
દીઠ બાર આના. કાળો, વાલો, અનુવાદ તથા અન્ય લેખો  
આવકારમાં આવશે. લખો : રજનીકાન્ત દલાલ, સંપાદક,  
'સાહિત્ય-સુવાસ', C/o ઇન્ડ્રવર સી. તણાવદી, શ્રી  
રામજીની પોલ, ખાંડિયા, અમદાવાદ.

કોચીનમાં

ભરોસાપાત્ર રેશનરી, પરિપુર્તી તથા દૈનિકો,  
સાપ્તાહિકો, પખવાડીકો અને માસિકો (અંગ્રેજી,  
હિંદી તથા ગુજરાતી) ખરીદવાનું એક જ મથક:  
હારકાદાસ એન્ડ કમ્પર્સ, ન્યુ રોડ, કોચીન

શું હજી આપ શાહક નથી બન્યા ?

—ક્રમ રે. ૪ ચાર વાર્ષિક લવાજમના મોકલો—  
વ્યાપારી ભત્રોની સચિદ ધારણા દર્શાવત

કુન્દન

સર્વ વસ્ત્રને અનુકૂળ માસિક  
વેચેલાં પહોંચાડીયું.

લખો : કુન્દન કાર્પોત્રય, થરાદ, વાયા-હીસા

\* દિટીર-સંમહના શોખીનાને \*

ટપાવળી વપરાયેલી : રંગેસ, દેવલ વીઝીટસ કો-  
ઓર્પોરીટીઝ, વીઝીટી રેંગેસ-કોર્પોરેશન માટે લખો : એલ.  
એમ. જોશી, મધુસૂદન એન્ડ કમ્પર્સ, ઉપદેશ (કાઠિ)  
બી. એમ. જોશી, પોસ્ટ નેરાવળ (કાઠિ).

કહાનીનું નવું માસિક

સુંબઈ પ્રાંતી  
કોલેજના વિદ્યાર્થીઓના  
ઉપયોગી પત્ર બનવાની  
મુરાદ સેવતું આ  
માસિક કેવળ કહા-  
નીઓ માટે જ પ્રસિદ્ધ  
થનાર છે. એક કહાનીને  
માટે પારિતોષિકની

મેળના છે. લવાજમ માત્ર બે રૂપિયા લખો : આર. કોપરી,  
વંચી 'બિંદુ' લાઈન્સ, સુરત

વિદ્યાર્થીઓને-ઉપયોગી

રાષ્ટ્રવાદના પ્રારંભિક, પ્રવેશ અને પશ્ચિમ માટે  
ઉપયોગી થઈ પડે તેવા સીટવર્કના 'પુસ્તક 'કેરો લિખે ?'  
ના ત્રણ ભાગમાં પત્રલેખન, નિબંધ, વ્યાસરણ સુવાચ્ય  
રીતે આપ્યું છે. માર્થમિક શાળાના પહેલા ત્રણ ધોરણ  
માટે તેમજ ગુજરાતી શાળાના ૫-૬-૭ ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ  
માટે ઉપયોગી થાય તેવા છે. એના લેખક શ્રી. રમેશ  
આચાર્ય 'બિંદુ' એક સારા રાષ્ટ્રવાદ-પ્રચારક છે.

મેટાર રીફલેક્સ કેમરા ન

વેચવો છે મેટાર (જર્મની) રીફલેક્સ (લેન્સ :  
ઈલેક્સ રેપીડ) કવાર્ટર સાઈઝ પ્લેટ કેમેરા. શીલ્ડ  
પેક એડેપ્ટર. રપીડ ટ્રે યા રફલેક્સ. ઓફર મોકલો.  
બોક્સ નં. ૫૭૮/B C/o જીવન-પ્રકાશ કાર્પોત્રય,  
રાણપુર (કાઠિ. બી. એસ. રેલ્વે)

\* જેમ્સલાઇ રામજીલાઇ ગીદર \*

સોના-ચાંદીના ઝીલેટ કરનાર  
તથા-રોલ્ડ ગોલ્ડના દાગીના વેચનાર  
ઠે:- જ. ચાંદલાઓળ, અમદાવાદ

\* અમૃત્ય તક \*

શ્રદ્ધાથી મૂલ્યેક્ષા માનવી માટે  
તપમહુ શાંતિ યત્ર દિમત રૂ. ૫-૪-૦  
ઉપરાંત જીવનના અટપટા પાંચ પ્રશ્નોના જવાબ  
ફક્ત સવા રૂપિયામાં. પોસ્ટેજ અલગ લખો :  
મંત્રશાસ્ત્રી ડી. વિઠ્ઠલજી જોશી ટ્રા. ટીબરી (જામ)  
પાશા બાપાવદર (કાઠિ.)

દસ્તાવિજિત અખબારોની પ્રવૃત્તિઓને ખીસ-  
વના તથા કારતા સહિતકારોને નોંધાયેલાં નવ  
વિચાર અને ઉત્કર્ષની દ્રેડીએ આગળ વધારવાના  
ધ્યેય સાથે આ સંસ્થા કાર્ય કરી રહેલ છે. એના  
મુખપત્ર 'નિન્દુ' ત્રિમાસિક માટે લેખક લાભ-પ્રદોનોને  
તેમની લેખન-સામગ્રી મોકલવા તેમજ કલાકારોને  
પોતાની કલાકૃતિઓ મોકલવા અપાઈ લાવલખું  
નિમંત્રણ છે. લખો : સુરેન્દ્ર આર. પરીખ, તંત્રી,  
'નિન્દુ' લક્ષ્મી નિવાસ, પ્લોટ, ઘોરાણ (કાઠિયાવાડ)  
અવધ્યાસાયે પરદેશ-ગમન

આપણા બંધુ મંડળના સભ્ય ભાઈ દાર્દરામ  
દોશીના ભાઈ શ્રી. શાન્તલાલ યુનીલાલ દોશી વધુ  
અવધ્યાસ માટે, અમેરિકા ગયા છે, એમની સફરને સફ-  
ળતા ઇન્દ્રિયે છોડો.

### જૈન શાળાના અભ્ય મેળાવડો

ચરાહ (વાયાક્રસ) ની જૈન શાળામાં અવધ્યાસ કરતાં  
ત્રણસો બાલક-બાલિકાઓની પરીક્ષા મહેસાણા શ્રી જૈન  
ત્રેયંકર મંડળના પરીક્ષક શ્રી. જેથંદભાઈએ ચોતાં જૈનાચાર્ય  
દેવ શ્રીમદ્ વિભવ ચતોદસરીધરજીના અધ્યક્ષપણા નીચે  
બન્ધ ચનામી મેળાવડો થી. બુદ્ધસાધુ કવેરીના વડામાં  
યોગપેલ, ધાર્મિક કામી, સંવાદો ને રાસોના રંગક કાચકમ  
બાદ પ્રમુખશ્રી તથા પરીક્ષક બંદે તરફથી યોગ્ય પ્રવચના  
થયાં ને શ્રી. ચીમનલાલસાધુ દેસાઈ તરફથી શ. ૧૩૫ નાં  
વાચના ઇનામમાં વહેંચાયાં.

### જ્યોતિષમાં રસ હોય તો—

આપણા બંધુ મંડળના સભ્ય અને મંત્રણાશ્રી શ્રી. ડી.  
વિજયજી જોશી, [શ્રી બી-જી-અમ-વાસ ભાગવદર, કાઠિ, ]  
'જીવન-પ્રકાશ' બંધુ મંડળના કાર્ય પછી સભ્ય ભાઈ-બહેનને  
જ્યોતિષ સંબંધી કાંઈ પૂછાવડું હશે તો ટપાલખર્ચ  
મોકલ્લેથી અતોલકારક જવાબો કરશે. કાર્યાલયની લવાજમની  
પદોંધ સાથે એમને લખી સકાશે.

### સાકંચ જોઈએ છે

સેવાનાં વિવિધ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતી સંસ્થાને  
સહકાર જોઈએ છે. આર્થિક સહાય ઉપરાંત પુસ્તકો  
તેમજ સામગ્રિકોનો પણ સાભાર સ્વીકાર થશે. લખો:  
શ્રી દિન્દુ સાવંજનિક લાયબ્રેરી, જામ-બાણવડ

### \* ગીલ્ડર અધર્સ \*

કલ્તરી મનિયારી, સુતરની આંટી તથા ચોદક  
ગોહડના દગીનના નશ્થાબંધ વહેધારી  
ટે: ૫૦, કાગડી બાજર, પુલ નીચે, અમદાવાદ

ગુલુદાનની પ્રથમ હરોળની સાહિત્ય-પ્રકાશન સંસ્થા  
આર. આર. રોશની કાં. વાગા રોડ શ્રી. અચ્યુતલાલનાં  
પુત્રી સ્ત્રી બહેન પંધાવતીનાં શુભ લગ્ન, ભૂપતરાય જ્યંતીલાલ  
વાળા પાર્થેજ જ્યંતીલાલ પ્રાગજીભાઈના સુપુત્ર શ્રી. દોલતરાય  
સાથે તા. ૩૦-૧-૪૮ના રોજ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, દેશવળગમાં  
થયાં. પ્રતિષ્ઠિત સાળજીનેથી હાજરી હતી. નવ-હંપતિને  
અભિનંદન. રોક શ્રી. અચરતલાલભાઈ, શ્રી. ભુરાભાઈ અને  
શ્રી. હરિલાલભાઈએ આ પ્રસંગે લાટકાલાટ તેમજ  
ચાંદલાની પ્રવા બંધ રાખીને આવકારવાયક પગલું બંધું.

### નમૂનેદાર અને સભ્ય જ્ઞાન પરખ

પૂજ્ય શ્રી દેવચંદ્ર સાવંજનિક પુસ્તકાલય  
તથા વાચનાલય-લીબડી-(કાઠિયાવાડ)

લીબડીની મોટી બનદમાં આવેલ આ પુસ્તકાલયે  
માત્ર એક જ વર્ષમાં જનતાનું ખૂબ આકર્ષણ કરેલ  
છે. પ્રસિદ્ધ જૈન મુનિ શ્રી નાનર્ચંદ્ર રવામીની પ્રેરનાં  
અને પુરુષાર્થના પરિણામે પ્રખ્યાત શુર રોક શ્રી અમુલભ  
અમીચંદે પોતાના ૨૫૦ પિળા શ્રી અમીચંદ બીમજીના  
સ્મરણાર્થે આ ભાગ્ય જ્ઞાનમંદિર બંધારી, આમ-જનતાને જે  
લાભ આપે છે તેની આજે દરેક વાચક મુકાબલે પ્રશંસા કરે  
છે. પુસ્તકાલયમાં વિવિધ વિષયના તેમજ લાપાનાં લગભગ  
૮૦૦૦ સર્વેપરોળી પુસ્તકોને સમૃદ્ધ સંચય છે. ઉપરાંત  
દૈનિક, સાપ્તાહિક, પાસિક અને માસિક પ્રસિદ્ધ છાપાં-  
ઓના સળગ વાચનથી આગા દિવસ પુસ્તકાલય રસભીય  
અને જીવંત લાગે છે

### ઠાટાલાલ કપૂરચંદ સાહ

માનદ મંત્રો-પૂ દેવચંદ્ર સા. પુસ્તકાલય  
લીબડી-(કાઠિ.)

### \* ધૂળમાંથી ધન \*

આપણા દેસાની, આપણી આઝાદી પ્રસંગની  
'૧૫-જોગસ્ટ-૪૫ દિનંદની, એક રૂપિયાથી વધારે  
કિંમતવાળી અને દેશી રાજ્યોની ઉપરાંત પરદેસની  
વપરાંયેલી-તકામી ટપાલની દરેક ટિકિટો ખરીદીશું.  
ટિકિટો-સીધી ન. ઉજ્જેડતાં એટલે સાથેને ભાગ  
ટિકિટને અર્થ ન આવે એ રીતે કાપી લેવો એ  
વધારેમાં વધારે અગત્યું છે. ટિકિટ-સંક્રાંતિ સાથે  
અલગબલ્લી કરીશું. અપવા વેચાતી આપણું.  
લખો : બાણુ રવ. સાહ, ઘાટ ચાલ, આંદો ૪૨,  
ગુલાલવાડી, સુમધ. ૪



શ્રી લીગ્મચીઆ વાળંડ યુવક પ્રગતિ મંડળ  
ખાટણ [ઉ. થ.]

આ મંડળ છેલ્લાં સાત વર્ષથી ખાટણમાં સ્ત્રી તેની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વાળંડ સમાજની સેવા બજાવી રહ્યું છે. એમાં દેવવળી કુંડ વિભાગ વરફથી બાલમંદિર-રાત્રિ-શાળા ચાલે છે જેમાં બાળકોને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. શ્રી હાયજેરી ચાલે છે જેના દ્વારા સમાજમાં જ્ઞાન અને સંસ્કારનો ફેલાવો થાય છે. આ જ્ઞાતિનાં બાળકોને બહુવાનાં પુસ્તકો આપાય છે. જ્ઞાતિજનોને વર્તમાનપત્રો વંચવા મળે એ માટે ફરતી હાયજેરી સ્થાપાય છે. અન્યોત્તરમાં

હનીલું યનાર બાળકોને ઈનામો આપવા માટે વાર્ષિક મેળા-વડા મેળાંય છે અને બાળકોને સંસ્કારી બનાવવા માટે આ મંડળે બાળ-સંસ્કાર યોજના પાલુ રચે કરી છે. બાળ-કોએ હૈયાર કરેલ ઘરના-કલાના નમૂના ને કલાકૃતિઓનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવે છે ને ઉત્તમ કૃતિઓ માટે પારિતોષિક આપાય છે.

જ્ઞાતિનાં મોંઘાં માણસો માટે માવજતનાં સાધનો આ મંડળ વિનામૂલ્યે આપે છે; વાણંડ યુવક કલણ દ્વારા શ્રમિત શરીર-મનને શાંતિ ને આરામ મળે, તેવા પ્રયાસો થાય છે. આ ઉપરાંત વાર્ષિક ઉત્સવો, સંમેલનો, પ્રવાસ-સભાઓ વગેરેનો પ્રબંધ કરીને જ્ઞાતિની ઉન્નતિ માટે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. વડોદરા રાજ્ય પ્રજા મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મુનિશાઈ શાહ, મુનિશ્રી સંતબાલક અને અન્ય અનેક આગેવાન સન્મનોએ આ સંસ્થાની સુલોકાત લઇને સંતોષ વ્યક્ત કરેલ છે. મંડળની આર્થિક સ્થિતિ સારી નહિ હોવા છતાં આટલું સુંદર કાર્ય એકે કરેલ છે. એની અનેકવિધ ઉપ-યોગી પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવા માટે સમાજના સંસ્કારી ઉદાર સન્મનોને આ મંડળના કાર્યવાહકોએ આર્થિક સહાય કરવા વિનંતિ કરી છે તેમાં પ્રમુખ શ્રી. અંબાલાલ બખવાનમસ શેઠ, ઉપપ્રમુખ શ્રી. શીરચંદ ફેશનલાલ લીબ-ચિવા, મંત્રી શ્રી. હીરાલાલ ન. લીબચિયા સહમંત્રી શ્રી. મણિલાલ બ. લીબચિયા અને ખર્બનચી શ્રી રસિદલાલ બાઇચંદ લીબચિયાની સહીઓ છે. આપણા દાનવીરો આ મંડળને આર્થિક મદદ પહોંચાડશે એવી આશા છે.



## રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશિયલ નં. ૧ (મેડિકેટડ)

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે, યોગા વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે, ટાંલમાં વાળ ઊગે છે, ખોરા મટે છે, યાદશક્તિ અને દૃષ્ટિ વધે છે, આંખોમાં આંજવાથી અને દાંતમાં નાખવાથી આંખ-દાંતના રોગો મટે છે, ગાઢ નિદ્રા આવે છે. બધી ક્ષતિમાં બધાને ઉપયોગી છે.

મોટી બોટલીના રૂા. ૩-૮-૦ નાની બોટલીના રૂા. ૨-૦-૦

— બધે મળે છે —

શ્રી રામતીર્થ, યોગાશ્રમ, ૪૪૮, સે-૪૬૨૬ રોડ, મુંબઈ ૪



ક પ્રકરણ : સાતમું : આંગળીઓ

(ગતાંકથી ચાલુ)

શરદ પુણિમાની એ રાત હતી. ચંદ્રે મામે હસું હસું યદ રહ્યો હતો. આંજો એ પોતાના સંપૂર્ણ પ્રકાશમાં હાજર હતો, એટલે તોફાની તારલીઆએ કયાંક સંતર્ક ગયા હતા. છતાં કોઈક મુશ્કેલી તારાઓ તો મામાની આમ-યા પળ્યા વગર હાથેથી ફરતા હતા. સાંઈએ જગન એ આનંદમાં નાહી રહ્યું હતું. પણ આંજો સમુદ્રના આનંદની તો સીમા જ ન હતી. પંદર પંદર દિવસ સુધી વિચેરનાં ગાન માધન નેરમ પડેલો ઉરપિ આંજો સંયોગની સરાવલી સંભળતી રહ્યો હતો. એનાં ચાલુએ ચાલુમાં આનંદ બાપી ગયો હતો. એનાં મેળમાં તો દેવેને પોતાના આનંદમાં સદલાગી થવાને આમની રહ્યાં હતાં. અને પોતાને લાગેલ ઉન્માદનો એ પાસે ઉભેલાને પણ લગાતા હતાં. પોતાનું પ્રેમી પાત્ર આંજો આવી પહોંચ્યું હતું. એટલે તેને નેટવાને માટે પોતાના હાથ લંબવે રાખતાં હતાં. અને એમ એ સમુદ્રની ઉપર ચંદ્રે હસી રહ્યો હતો.

એવે વખતે એક ગઠાવળી (Knots) આંગળીઓવાળો આદમી વિચારમાં ગરકાવ યદ ગયો હતો. તેને પેશ સંયોગની સુમધુર સરાવલીની પડી ન હતી, પણ દરિયામાં આવેલી ભરતી વિષેનાં વૈજ્ઞાનિક કારણોની પડી હતી. અને છેવટે ગુસ્સાકર્ષણના નિયમને લાગુ પાડી એ સમાધાન મેળવતો હતો.

જ્યારે બીજે સીધી સોટા જેવી લાંબી આંગળીવાળો આદમી તો એ આનંદથી પુલકિત ચર્કે હાથે હતો અને એના હાથમાં પણ આનંદનું પૂર લાકડું હતું. અને ત્યાં કવિશી કાન્તની—

આજ, મહોત્સવની જન પર હૃદય ભેડને  
ચંદ્રનો હૃદયમાં લખે નમે,  
.....  
.....  
તરલ તરણી સમી સરલ તરતી,  
પિતા સહિ સારી સમુદ્ધાસ ધરતી”

પંક્તિઓ ગજગણતો હોય તેમ લાગતું હતું. એક વૈજ્ઞાનિક હતો. બીજો કવિ હતો.

આ બંને પરસ્પરવિરોધી સ્વભાવ માટે હસ્ત-રેખાશાસ્ત્રી જવાબ આપે છે.

આંગળીઓના પહેલાં વેટે જે ગઠો હોય તો તે માણસ ખૂબ જ માનસિક શક્તિવાળો અને પૃથક્કરણશીલ સ્વભાવવાળો હોય છે તે કોઈપણ વસ્તુથી એકદમ દેસ્વાઈ જતો નથી પણ કાપકારણનો ભેદ જાણીને તેમાં રહેલ સત્યને જાણવાને પ્રયત્ન કરતો હોય છે. આથી જ વૈજ્ઞાનિક કે તત્ત્વજ્ઞાની કુદરતના સૌન્દર્યથી નાચી ન બેસતા તેની પાછળ રહેલ શક્તિને જાણવાને પ્રયત્ન કરતા હોય છે. આવા લોકો ખૂબ જ વિચારક્ષમ અને વ્યવસ્થિત વિચારસંબંધીવાળા હોય છે જે આ ગઠો ખૂબ જ વિકાસ પામ્યો હોય અને બીજા વેટે ગઠો ન હોય તો આવા માણસો માનસિક સ્વાસ્થ્ય ગૂમાવી બેસે છે અને મોટે ભાગે ગાંઠ બની જતા હોય છે. કારણકે તેમની માનસિક શક્તિ એટલી બધી વધી ગઈ હોય છે કે જે તેમને ભૌતિક આખરો વિષેની ચિંતા કે શીકર ન હોય તો. દુનિયા આખીને પોતાના કાળમાં લાવવાના ‘પ્લાનસ’ ઘડત હોય છે. એટલે તેની સમતોલતા જળવાઈ રહે તે માટે બીજા વેડાઓ પર પણ ગઠા વિકાસ પામ્યા હોય તે જરૂરી છે. કારણકે આથી આવા લોકો ભૌતિક આખરો પર પણ ચીડપૂર્વક વિચાર કરતા થાય છે. અને તેમની શક્તિને એ દિશામાં ઉપયોગ કરી શકે છે (આક્રાંત હઈ)

બીજા વેડા પરના ગઠા જે વિકાસ પામ્યા હોય તો આવા માણસો ધરમાં તેમજ તેમની ઓશી સમાં કે તેમની કુકાનમાં સ્વચ્છતા, સુઘડતા, વ્યવસ્થા વગેરે હોય તેમ છર્યા રાખે છે અને તે રહે માટે પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તેમનાં કપડાં પણ સ્વચ્છ અને સુઘડ હોય છે જે કપડાં ફાટલાં હોય તો તેને બરાબર સાંધીસંધીને તેમજ ઘોષ્ટને સફાઈ થ પહેરતા હોય છે. આ લોકો અવ્યવસ્થાથી કંટાળી જતા હોય છે. અને કોઈપણ પગલું ભરતાં પહેલાં યુક્ત વિચાર કરે છે. સૌ ગળે ગળાને પછી જ પાણી પીવાની એમને ટેવ હોય છે.

છેલ્લા ત્રણ પૂર્વજન્મોની ઊંઘનકથા કહેતી બાર વર્ષની અદ્ભુત બાલિકા

એક ત્રણ જન્મોની કથા કોઈ દેવી પ્રેરણથી નાણી એક બાર વર્ષની બાળા અદ્ભુતબાદમાં દેવાત છે. એનું નામ છે કુમુદ. અદ્ભુતબાદના ડો. અનંતપ્રસાદની એ લાદકી પુત્રી છે. એ કહે છે કે ૭ વર્ષ પછી એનું મૃત્યુ થવાનું છે. પૂર્વજન્મમાં ક્યોને લઈને અત્યારે તે આ ફળ ભોગવી રહી છે, એવી તેની માન્યતા છે. એ કહે છે, “એકાદ પૂર્વ જન્મમાં હું લેખણ હતી (લેતી) અને અમે માંસ ખાતા ન હતા. એકવાર થોડા પરથી પરી જવાથી વાગ્યું અને એ મંદવાડમાં ડોકટરના કહેવાથી મેં માંસ અને દારૂનો ઉપયોગ કર્યો. એનાં ફળ હું ભોગવી રહી છું.”

આ પહેલાના જન્મમાં ફતેહપુરમાં એણે જન્મ લીધેલો એમ તે કહે છે. તેનું નામ એ વખતે મોરિંદ હતું.

એ પહેલાના જન્મમાં કાનપુરમાં શુન્દરાતી મહેલમાં રામનારાયણ સકસેનાને ત્યાં એનો જન્મ થયો હતો. એનું નામ પ્રમાનારાયણ હતું. એણે વજીલાતનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

એ પહેલાના જન્મમાં એટલે કે આજથી ત્રીજા પૂર્વ જન્મમાં, બાણ રકુનંદનપ્રસાદ તરીકે એનો જન્મ બનારસમાં થયો હતો. એમ તે કહે છે. એ જન્મની નાનામાં નાની વિગતો પણ એ ધળી ચોક્કસાઈથી કહે છે. અને તે બધી સાચી ફરી છે. તેના પુરાવા પણ મળ્યા છે. નાનપણમાં કાકાના પાણેલા સુપ સાથે તેણે રમત ફરી હતી અને જે વશિયાનનાયું તેણે ક્યું હતું તે પ્રમાણે અમલ થયો ન હતો. તેને માટે આ કુચે પોતે બનારસમાં ગઈ ત્યારે પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર નશ્ટ થતાં પોતાના પૂર્વજન્મના પુનઃદર્શનપ્રસાદને સખત કપકો આપ્યો હતો.

## બાણો છો ?

દાસણ દિંદના મુકુર છલ્લામાં તુત્યાર નામની નતિમાં બાઈઓ, કાકાઓ, બન્નીઓ અને બીજા નજીકનાં સગાં-ઓ સહિયારી પત્નીઓ રાખી રાકે છે.

દાસણ દિંદનાં ગામડાંમાં એક વખત એવો રિવાજ પ્રવર્તેલો હતો. એક બંગાળી પાંચડીમાં રાતાં ફલ ખેતીને નીકળે તો એના સામે દેડ વાંધો લેતાં કારણકે એ તો એમનો જ અધિકાર હતો.

કોણ બાણે કેમ કેટલાક વિદેશીઓનો એવો અભિપ્રાય બંધાયો છે કે દિંદમાં વેરપ ઓછો તેમના સિદ્ધાંતને માટે મોંઘપાત્ર નથી.

કોણ બાણે કેમ કેટલાક વિદેશીઓનો એવો અભિપ્રાય બંધાયો છે કે દિંદની સ્ત્રીઓ કરતાં સંવતિ-ઉત્પાદનમાં જગતની બીજી કોઈપણ સ્ત્રીઓ ચડિયાતી નથી.

## ઉપદેશ દેનારા

ઉપદેશ દેનારા કહે છે કે તમારી દમ્પત્તિએ સંતોષવા માટે તમારી જરૂરિયાતો ઓછી કરે; પરંતુ એમ કેમ નથી કહેતા કે બ્લેડ પહેરવાની કળા કરતાં તમારો પગ જ વાઢી નાખો ?

## પાનસોપારી

મારો પતિ વફાતર નથી !

ન્યુયોર્કમાં એક વજીલાતી બોરીસમાં એક સ્ત્રી એકબેક ધસી આવી. સ્પેરેસિધા વજીલાતી પાસે જઈને એણે કહ્યું : “મારે છૂટાછેડા લેવા છે.”

“શા કારણે ? કારણ તો દર્શાવ !” વજીલે કહ્યું. સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો : “મને લાગે છે કે મારો પતિ વફાતર નથી.”

“એમ માનવા માટે તમારી પાસે કંઈ કારણ છે ?” “હા,” એ સ્ત્રીએ તરત જ જવાબ આપ્યો : “મને લાગે છે કે એ મારા બાળકોનો પિતા નથી.”

## મેટા શાહુકાર

“મને પચાસ રૂપિયા ઉછીના આપ.”

“મારી પાસે ચાલીસ જ છે.”

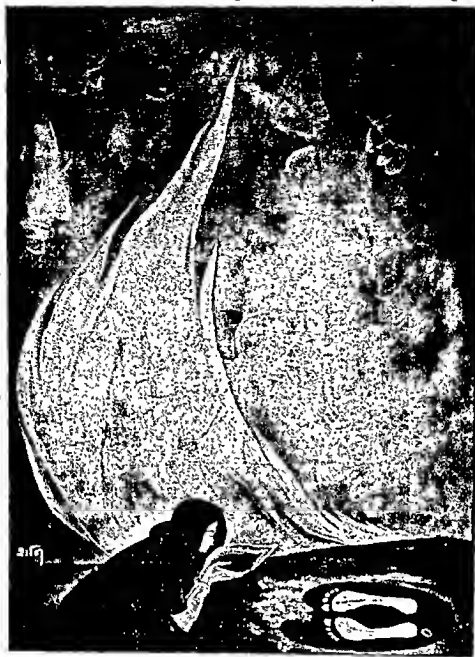
“શીક. તે ચલીસ આપ. બાકીના દસ હું તારી પાસે મંગું.”

## ધારે ધારે થઈ રહેશે !

પત્ની : “તમે તો એવા ને એવા રહો ! આપણે થયેા પડોશી ત્યારે ત્યારે ધર બદાર નય છે ત્યારે ત્યારે એવી પત્નીને સુખન કરતો નય છે, પણ તમે...”

પતિ : “પણ દંત્ર હું એને ક્યાં બરાબર મોકળું છું ? મોંઘાં મોકળાણ વધે પછી હું ચ તે...”





# જીવન પ્રકાશ

મહાત્મા ગાંધીજી અધ્યાત્મિક અંક



‘ના ના મને અમુની સરની અંજલિ  
આપી રહે છેવરતો તું આત્મને ।

હું તો થકુ જીવન-વીર એવા  
લાખો, કરોડો, લાખ અમુને ને  
હેને પતી કિયું ધરિત્રી કંઈ  
ને રોષ કંઈ સજીને સદિબ્ધતા  
સિંચી સિંચી શોભિત થઈ ઉરના  
મેં આદરેલા રહ્યથા કરી  
પૂર્ણાદિતિ જીવનસાહ સામે’

—કરમચંદ્રભાઈ માણેક

### • “જીવન-અકાશ”ના ગ્રાહકોને •

અહીં અંકથી જેમનું લવાજમ પૂરું થાય છે તેમના અંક ફરવા વોટાણેયા રેપર દિયરના એમના ગ્રાહક નંબર ફરતું કુંડણું કરવામાં આવેલ હશે. કૃપા કરી આ વખતનું આપનું રેપર તપાસી લ્યો. જેમનું લવાજમ આ રીતે પૂરું થયું હોય અને નવા વર્ષે જેઓ આપનું રેપરના ઇચ્છવા હોય એવા ગ્રાહક-સરચોએ વાર્ષિક રૂા. ૧૦૦ને બદલે રૂા. ૬ મોકલવા અને સામાન્ય ગ્રાહકે રૂા. ૬ ને બદલે રૂા. ૮ આડ મોકલવા. જુના ગ્રાહકોને આડસો લાખ આ વખતે મળશે. અંકક ન રહેતું હોય તે કૃપા કરી તરત જણાવે જેથી વી. પીના અર્થમાંથી બચી શકાય. પરંતુના મનુદેા પણ લવાજમ તરત મોકલવા કૃપા કરે.

# આટલું ખાસ મનન કરો કે

જ્યારે પણ તમે તમારા પહેલી વખતના અગર વધારાના  
વીમાનો વિચલ કરો ત્યારે કેનેડાની મહાન કંપની "ક્રોન  
લાઈફ"ની આજ્ઞામાં આજ પિમિયમે વધુમાં વધુ રકમ  
આપતી અત્યંત સુંદર યોજનાઓનું મનન કરવાથી જરૂર  
તમારે લાભ રહે.

● ચાલુ વીમા ડૉલર ●

૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦.૦૦

કિંદના વડા મેનેજર  
ડી. હમ્ફ્રી. ક્રુઝ



કિંદનાડે. વડા મેનેજર  
સી. ડી. ચાહ

કિંદની વડી ઓફિસ  
ફોર્સા ક્રોનલ, કોટ, મુંબઈ  
ટે. નં. ૩૬૦૪૧-૨૬૦૪૨



(અતિથિના સંજ્ઞાવર્ણી)

### આટલો સંદેશો મારા બાપુને કહેલો !

હરદે ને ખમડે બાપુ દુઃખના આપને  
પુણ્યને ઠવેખાને વર્ષા અને પાપને;  
મૃતવા કેરી મારી દેને,  
સંદેશો મારા બાપુને કહેલો !

કાશાનું વિજ્ઞાન ઘણી બહેતા ઢંસતાને,  
અમ્મના ખંડક પાને વિશ્વચંદા આત્માને,  
વિજ્ઞાને આટલું કોઈ કહેલો,  
સંદેશો મારા બાપુને કહેલો !

આટલો સંદેશો મારા બાપુને કહેલો,  
લિંદના શ્રદ્ધામાં કહેલો !  
સંદેશો મારા અંધારાને કહેલો !  
વૈરાગ્યમન



# જીવન પ્રકાશ

૨૬ પહેલું • અંક બારમો • માર્ચ ૧૯૪૮

સા મ શ્રી

આટલું કરો

આપના આ અંકના દેખર પરનો  
આપનો આર્થિક નબર તપસી હુઓ.  
એ એના ફરત કંડાણ કરવામાં આવેલ  
દિવસ તો આપનું લવાનું આ અંકથી  
પૂરું થાય છે. બીજા વધે પણ આપ  
આર્થિક-સાધ્ય અગર સામાન્ય આર્થિક તરીકે  
ચાહુ રહેવા ઇચ્છતા હશે તો નહીં  
કરેલ લવાનું મમ થી એક રૂપિયે આપને  
ઓછા લાઇયું. કૃપા કરી આપનું નવા  
વર્ષનું લવાનું તરત મોકલશે.

ક્રમિક :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧	માનવબળની આકરી કરોડી...	...શ્રી. નિવાદચંદ્ર	૯૦૯
૨	દેવોમાં એ દેવરવરપ (કાવ્ય)	...કવિશ્રી ખબરદાર	૯૧૧
૩	પ્રાચીના-ઉપાસના...	...ગાંધીજી	૯૧૨
૪	મત-પ્રતિષ્ઠા અને લપવાસ...	...ગાંધીજી	૯૧૩
૫	લોક-સેવા...	...ગાંધીજી	૯૧૪
૬	કામી અર્થ...	...ગાંધીજી	૯૧૪
૭	એક અજ્ઞાતિ...	...શ્રી. પૂર્ણાનંદ	૯૧૪
૮	જીસી લાપુ...	...શ્રી. રમેશચંદ્ર	૯૧૫
૯	ખાલી...	...ગાંધીજી	૯૧૫
૧૦	કથામાં બાંધ્યું...	...શ્રી. પ્રેમચંદ્ર	૯૧૫
૧૧	આત્માદાર...	...ગાંધીજી	૯૧૬
૧૨	શાન્તિના પ્રાણ હો...	...શ્રી. જયજીવન દવે	૯૧૬
૧૩	પ્રભુને...	...શ્રી. નાથાજી દવે	૯૧૭
૧૪	ઈરિજનોદાર...	...જી. પી. જી.	૯૧૭
૧૫	નાવ કેની કંડુલા કિનારે...	...શ્રી. સુધાંશુ	૯૧૭
૧૬	પંચકોવિત્ત...	...ગાંધીજી	૯૧૮
૧૭	સ્મરણ લગ્ન વિચિત્ર...	...શ્રી. ધનજીવન ત્રિપાઠી	૯૧૮
૧૮	ફળવળી...	...ગાંધીજી	૯૧૮
૧૯	આટલો સંદેશો મારા લાપને કહેજો !	...શ્રી. પ્રેમચંદ્ર	૯૨૦
૨૦	નિર્વ્યસનતા-દાનુનિષેધ...	...ગાંધીજી	૯૨૦
૨૧	ભારતનું પરમ હૃતમાન્ય...	...શ્રી. ઈ.	૯૨૧
૨૨	ગુજરાતનો લપસી...	...રત્ન. કવિવર નંદાનાલાલ	૯૨૧
૨૩	છરાની જેમ ચડતી દેરી...	...શ્રી. રામનારાયણ ના. પાંડે	૯૨૨
૨૪	કાઈ સાહુ નહિ માને...	...શ્રી. આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈન	૯૨૨
૨૫	સંસ્મારણરૂપે અજ્ઞાતિ...	...શ્રી. જી. પૂજીલાલ મો. જવેરી	૯૨૩
૨૬	દિલ્લુધર્મ...	...ગાંધીજી	૯૨૩
૨૭	કપતી ધર્મ...	...ગાંધીજી	૯૨૪
૨૮	ગાંધીજી-એક અજ્ઞાતિ...	...શ્રી. ઉત્તરચંદ્ર દે. ઓઝા	૯૨૪
૨૯	લ્યામમ્મિ...	...ગાંધીજી	૯૨૫

તનુ-વાહકો

: વર્ગી :

: સ્વા-નિયંત્રક :

: સંચાલક :

ઈશ્વરજી ૨. દવે એમ. એ.

શાન્તિ

મોહનલાલ ધ. દવે

ક્રમાંક :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૩૦	વંદે !...	...પ્રિન્સિપાલ અ. ક. ત્રિવેદી	૬૨૭
૩૧	અહિંસા ધર્મ...	...ગાંધીજી	૬૨૭
૩૨	સ્વાદિયો કાષ્ઠ ત્યાગી થઇને બેઠો !...	...શ્રી. રામનારાયણ ના. પાઠક	૬૨૭
૩૩	રાષ્ટ્રપિતાની છવન-તવારીખ...	... ..	૬૨૬
૩૪	અક્ષયર્થ...	...ગાંધીજી	૬૨૬
૩૫	ખલિફાન માટે તત્પર...	... ..	૬૩૦
૩૬	બંદૂક જ ન રોધાઈ હોત તો !...	... ..	૬૩૦
૩૭	ભલ્લા થઈને બેસો !...	... ..	૬૩૧
૩૮	લગોટીબર રહીયો...	... ..	૬૩૩
૩૯	નિર્બ્યાજ હાસ્ય...	... ..	૬૩૩
૪૦	ભારતનો પ્રાણ...	...શ્રી. પંડિત મહેડુ	૬૩૪
૪૧	એક છવન-પથ...	...શ્રીમતી પર્વ બક્ષ	૬૩૪
૪૨	અખંડ તપશ્ચર્યા...	... ..	૬૩૪
૪૩	ગાંધીજીની જીલ્લયાત્રા...	... ..	૬૩૫
૪૪	કેવું સાહિત્ય રચો ?...	...ગાંધીજી	૬૩૫
૪૫	પૂ. ગાંધીજીને કયું અંગ્રજિ આપીએ ?...	...શ્રી. શુભાબદાસ પ્રાકર	૬૩૭
૪૬	ન્યાયથી છવન પકડાયું...	...ગાંધીજી	૬૩૭
૪૭	ગાંધીજીનો છવન-આદર્શ...	... ..	૬૩૭
૪૮	અહિંસાનો શિક્ષાગ્રહ...	...ગાંધીજી,	૬૩૮
૪૯	ગાંધી-સંપ્રિયું રહ્યું...	...સર મીરજા ઈરમાજલ	૬૩૮
૫૦	ગાંધીજી: એક નંપાનીની દૃષ્ટિએ...	...યોને નોશ્ચી	૬૩૯
૫૧	ગદ શક્તિ...	...ડૉ. મેરિયા મોનીસોરી	૬૩૯
૫૨	ભાષુ (કાવ્ય)...	...શ્રી. નારાયણ દવે	૬૪૧
૫૩	ગાંધીજીની અંતર પ્રેરણા...	...ડૉ. પદ્માવી સીતારામૈયા	૬૪૧
૫૪	ધર્મ નિષ્ઠા...	...ગાંધીજી	૬૪૨
૫૫	ગાંધીજી: સત્ય-અહિંસાની મૂર્તિ...	...શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ	૬૪૨
૫૬	પ્રશ્નનો પચવંચર...	...શ્રી. ડી. એસ. ચર્મા	૬૪૩
૫૭	ગોરક્ષા...	...ગાંધીજી	૬૪૪
૫૮	ગાંધી-ચૂન...	... ..	૬૪૪
૫૯	શુક્રવારે સાંજકાંચે...	...શ્રી. હનુમંતલાલ મહેતા	૬૪૫
૬૦	સતિનો માટે જગત ક્યારે સલામત બનશે ?...	...ડૉ. રાવેન્સલા રાધાકૃષ્ણન	૬૪૫
૬૧	વારી સત્તા અમારા હૃદય પર કાયમ રહે !...	...શ્રી. રવિશંકર મહારાજ	૬૪૫
૬૨	સત્યો વૈષ્ણવજન...	...શ્રી. વિદ્યાબદેન ર. નીલકંઠ	૬૪૬
૬૩	વૈષ્ણવજન...	...[નિરસિંહ મહેતાનું સન્માન]	૬૪૬
૬૪	ભાષુનાં છવન-મતો...	... ..	૬૪૬
૬૫	કેટલાક પુણ્ય પ્રસંગો...	...ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	૬૪૭
૬૬	સત્યાગ્રહનો મૃદ-પ્રયોગ...	...ગાંધીજી	૬૪૭
૬૭	વિનોદ...	...કે. ડૉ. મોટ રામજન	૬૪૮
૬૮	સેક્રાંસી પદોનાં રચાયેલું ગાંધીજીનું છવનચરિત્ર...	... ..	૬૪૯
૬૯	અમારી અર્ધજાગ્રિ...	...રાજકુમારી અમૃતકોર	૬૫૦
૭૦	ન્યોતિવળી દૃષ્ટિએ...	...શ્રી. બદેશામ પીડાવાલા	૬૫૦
૭૧	પરી અહિંસા...	...ગાંધીજી	૬૫૦
૭૨	છવનદંડો ગાંધીજી...	...શ્રી. દરશાજ ત્રિવેદી	૬૫૧
૭૩	મોહનયુગ...	...શ્રી. વિજયરાય ક. વેલ	૬૫૧



ક્રમાંક :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૭૪	ગાંધીજીની સાહિત્ય-સેવા...	...શ્રી. 'રૂ.'	૬૫૨
૭૫	આર્યસંસ્કૃતિના ઉદ્ધારક...	...શ્રી. વિશ્વેશ	૬૫૩
૭૬	ગાંધીયુગના સાહિત્યનાં પ્રધાન લક્ષણો...	... ..	૬૫૩
૭૭	ગાંધીજીન તો તેને કહીએ (કાવ્ય)...	...શ્રી. લાલચંદ વોરા	૬૫૪
૭૮	અમર મૃત્યુ...	...શ્રી. રજનીકાન્ત હીસિલ	૬૫૫
૭૯	પવિત્ર જીવનનું પાનું...	...શ્રી. બળવંત ચૌ. સંઘવી	૬૫૬
૮૦	સ્વધર્મે નિધને ક્રેય...	...શ્રીમતી સાવિત્રીબહેન પટેલ	૬૫૭
૮૧	વૈષ્ણવજન એ ગાંધી બાપુ ! (કાવ્ય)...	...શ્રી. છાત્રબાઈ મૂ. પટેલ	૬૫૮
૮૨	બાપુ...	...શ્રી. હર્દય વસાવડા	૬૬૧
૮૩	સત્યનો પ્રથમ પ્રકાર...	... ..	૬૬૧
૮૪	સેનાગ્રામનો વિવશણ, 'શંભુમેળો'...	...સ્વ. મહાદેવ દેસાઈ	૬૬૨
૮૫	ફાસિજામનો હિંદી અવતાર ! (ચર્યાપત્ર)...	...શ્રી. કેશવલાલ કા. બની	૬૬૩
૮૬	પથનંબર બાપુ પૂર્વાર્ધ કેરો (કાવ્ય)...	...શ્રી. સોમચંદ્ર વિનીત	૬૬૪
૮૭	હત્યારાત્રી કાવતરું...	... ..	૬૬૬
૮૮	અવતારી પુરુષ...	...ડૉ. કાનિયકાલ છગનલાલ પટેલ	૬૬૬
૮૯	પૂ. બાપુને (કાવ્ય)...	...શ્રી. સોમચંદ્ર વિનીત	૬૬૭
૯૦	બાપુ નહીં બુધારો (કાવ્ય)...	...શ્રી. છાત્રબાઈ મૂ. પટેલ	૬૬૮
૯૧	ગાંધીજી અને શુભરાત્રી કવિતા...	...શ્રી. હસિત બચ	૬૬૯
૯૨	અવધાત ચાલ્યો...	...શ્રી. શશિન્ બોઝા	૬૬૯
૯૩	મહાત્માજી અને સીમો...	...શ્રી. સરોજિની મહેતા	૬૭૧

[ વધુ માટે પાછળ જુઓ ]



ક્રમાંક :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૯૪	આપણા મંડળના સમાચાર...	...	૯૭૭
૯૫	નવાં ચલુતર...	...	૯૭૬
૯૬	એક શમ-હીમ...	...શ્રીમતી વિમલાધુમારી પારીદાર	૯૮૦
૯૭	જીવન-ચક્ર...	...	૯૮૧
૯૮	ગુજરાતનાં બ્રાહ્મણો...	...	૯૮૧
૯૯	આપણું હિન્દુએ... [હિન્દુ પાત્ર]	...શ્રી. પુષ્કર ચંદ્રવાકર	૯૮૪
૧૦૦	ભુચો, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાલ્યો ! [ચિધુ ઠાઈટલ]	...શ્રી. કરસનદાસ માણિક	



ગુજરાતના મુખ્યસિદ્ધ સાક્ષરવર્ગો અને સાહિત્યકારોના સંપાદકીય સલાહકાર મંડળના મોર્ગેશનનો લાભ મેળવવાનું સફળાન્ય 'જીવન-પ્રકાશ'ને પ્રાપ્ત થયું છે.



આ અંકમાં વપરાયેલા પૂ. ગંધીજીના ફેટવાક નોંધોસ 'ફલજાળ'ના સ્ત્રોતનથી પ્રાપ્ત થયા છે તેને માટે આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

મારાં ખીલ્યાં છે સોનલ સોણલાં રે  
મારી આંખોનો દીવડો એ જ રે.....

ખીલેલાં સોણલાંને ઘરઆંગણે લાવવા માટે

સોદામણી સાડીઓ

આકર્ષક ખોડરો

બેનેમૂન બસાઉઓ

રંગીન જ્યોર્જેટ

સુંદર રેરમી કાપડ

રેસમી સાડીઓ

ચાઈના કાપડ

અનેકરંગી લીનન



ફેક્ટનું કાપડ, જરી, જોર્જેટ, કિનારીઓ અને પ્રાપ્ત્ય જાતના દેશી-વિદેશી મુલાયમ કાપડ માટે સંબંધિત અનોડ વજાલય

**હિંદ સ્ટોર્સ લ.**

કાલભાદેવી રોડ, મુંબઈ: ટે.નં. ૨૭૧૧૮

આ માસિક સ્વામ્ય મુદ્રણાલય, રાણપુરમાં થી લઈશીરસ પુરોષોત્તમ મળીએ છાપું અને જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય માટે થી મોદનગલ ધનેશ્વર દવેએ તૃપ્તી પ્રગટ થયું.

જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારનું અધ્યતન માસિક

## મા ન વ જ ત ની આ ક રી કે સો ટી

### ફૂલની અભિલાષા

રે! કોઈ તો મને ચૂટા, એા દિલ્હીનાં નર-નારીઓ! કોણ તો મને ઉઠાવે, હું ઠગુ અણવિકર્યું છું એ જ મારો રોષ કે? અરે, બાપુજીએ એવા બેદ ક્યારે મજાકાર્યા છે? મારામાં સુગંધ નથી એમાં મારો શો વાંક? મારામાં સૌંદર્ય નથી એમાં હું શું કરું? બહે પતંગિયાઓ મારા પર ન મોઢાપ, ભલે ભ્રમરા મને સંગીત ન સંભળાવે, ભલે તમારા બગીચાને લાયક હું ન હોઉં, ભલે તમારી ફૂલઘનીમાં મારે માટે જગ્યા ન હોય પણ બાપુ તો મને હેવે ચાંપવાનો જ.

ભાખો ફૂલો ચુંદાયાં, કરોડો કળાઓ વિજ્ઞાપ, એક હું જ બાકી શા માટે? મારે પણ બાપુજીની અંતિમ યાત્રા નિહાળવી છે. મારે પણ એમની પગ રજ લેવી છે, મારે પણ એમની આંદરમાં યુવાવું છે. અરે એા દિલ્હીનાં સંતાનો! મને તો કોણક ચૂટા!

નેતાઓના હારમાં મારે પડેવાવું નથી. રિદેશી મહાપુરુષોના ગજરામાં મારે યુવાવું નથી. વિમાન-માંથી મારે વરસવું નથી. અટારીઓમાંથી કોઈ નવોદાના સુવર્ણિત હસ્તસંપૂર્ણમાંથી કલામય રીને મારે ફેંકાવું નથી. અરે એકાદ સામાન્ય માનવીના-બાપુજીનો રથ ખેંચના એકાદ માનવીના-પગ તળે ચગદાવાવું સૌભાગ્ય અને પ્રાપ્ત થશે તો પણ હું ધન્ય થઈ જઈશ. એા દિલ્હીનાં નાગરિકો! કોઈક તો મારા પર દયા કરો!

### બહેનોનો વાર્તાલાપ

“અરે, આ શું? તારા મોઢક સ્વામ જળ આનાં મલિન શાને? તારી ચિત્ત હરનારી પ્રસૂતા ક્યાં? તારાં આદલાદ આપનારાં તોફાન-મલિન ક્યાં? આ શું, યમુના, આ ગમગીની શાને?”

યમુનાનાં જળ જનાબ આપ્તા સિવાય આગળ જ વધે ગયાં.

“કેમ જવાબ આપતી નથી, યમુના? તારું અપમાન થયું છે? કુલ્હની કાચિંદોને કોઈએ સતાવી છે? તારો કસરવ આજે બંધ કેમ છે? તારી ગતિમાં આવેા મૌન વિશાપ શાને? તારા પ્રવાહમાં આવું કરજી આકંદ કેમ, કહેવો ખરી બહેન?” કહેતાં જલ્હી રડી પડી.

“બહેન, રડો નહીં, મોટી બહેન! અસિને જોખવી રાખો. બાપુની પુત્રીથી ક્યાં કેમ? પણ મારાથીયે રહેવાઈ નથી, બહેન, બાપુ ગયા!” યમુનાનાં દબાવેલાં હૃદયમાં એા પ્રકારે.

ગંગાએ જમનાને ગાદમાં લીધી. મજા કાણ ફાને આપાસન આવે?

### સૂરજ સમય ચૂક્યો

“આ શું સંધ્યા, આમ કેમ? આજે તારા પિતા આટલા વહેલા કેમ? ઊઠ, ઊઠ, સ્વાગતની તૈયારી કર, પણ તારા પિતા આમ હલોત્સાહ કેમ? અરે, આંખમાં આંસુ રહેવા દે સંધ્યા, એ યુવાળી ચુંદડી મૂકી દે. આજે કંઈક અવરસ બન્યું છે.” નિશાએ દરથી જ સૂરને બોલાવ્યું.

“મહુ જ અશુભ બન્યું છે, નિશા” સૂરે ગમગીન ચહેરે કહ્યું: “રહેવો દે સંધ્યા, એ રંગીની છબ ફેંકી દે. અણ સ્વામ રંગ આકાશમાં વેરી દે અથવા વાણ પાછળ છુપાઈ જા, મેં પણ એમ જ ક્યું છે.”



“પણ તમે આજે સમય કરતાં આટલા વહેલા કેમ આવ્યા ? આતું તો કદી નથી થયું. દેવ શું કહેશે ?”  
 “દેવ ભલે કપકો આપે. મને તેમની ગતિ સમજાતી નથી. સહસ્રો વર્ષ જાદ માનવજાતને એક સંત બુદ્ધો હતા. દેવે આજે એને પણ બેઠાવી લીધો. માનવ જાતનાં દુઃખો હવે કેટલાં વધી જશે ? હું ખરેખર હવે કંટાળ્યો છું, નિશા, મને કંઈ સમજતું નથી.”

“કંટાળ્યે કેમ કામ આવે ? દેવની ગતિને આપણે શી રીતે પાળી શકીએ ? આપણે તો મૂંઝે મોઢે તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું રહ્યું. મારે પણ જવાનો વખત થયો, આ સંધ્યા પણ ચાલી આવી. અરે, આટલી રડે છે કેમ ?”

“દેવે માનવી પામેથી ગાંધીને પણ ઝુટવી લીધા ! માતા દેવ પર એવી તો દાઝ ચડે છે !”

“એમ ન બોલીએ પુત્રી, દેવની ગતિ અકળ છે. તમે આને જરા સમજવો મારે. તો સમય. થઈ ગયો છે.” કહીને ભારે પગે નિશા પૃથ્વી તરફ ગઈ.

દેવ ઉદર દિલે મુગ્ધ-કુટુંબને ક્ષમા આપી. દેવના હૈયાની વેદના કોણ મળતું હતું ?

**મૃત્યુની મૂંઝવણ**

“મારા પગ ઉપડતા નથી, પ્રભુ ! આતું ભયંકર કૃત્ય સ્વર્ગમાં પણ વિચાર્યું નથી.” મૃત્યુની આંખમાં આંસુ હતાં.

“આપણે તો ચિટ્ટીના ચાકર, મૃત્યુ ! દેવની આજ્ઞાપાલનમાં જ આપણું કલ્યાણ છે.” યમદેવે મૃત્યુને આશ્વાસન આપ્યું.

“ખરે નથી આથી આપણું શું કલ્યાણ થશે. અને આ આજ્ઞાનું પાલન નહીં કરું તો દેવ જે દંડ દેશે એ પણ આ કામ પાસે પારિતોષિક ગણાશે, પ્રભુ !”

“આવા વિચાર તને ન ધટે, મૃત્યુ ! દેવને પણ આ કાચું વિચારતાં એણે આઘાત નહીં થયો હોય. પરંતુ ફરી તેઓ એકવાર માનવજાતની કસોટી કરતા લાગે છે.”

“આ કરતાં તો પ્રજ્ઞની આજ્ઞા આપી દે તો થે સાડું. પણ ગાંધીને એકલાને લઈ લેવા એ તો ધણું કપડું કાચું છે. દેવે આલો દત્તભાગી મને ક્યાં બનાવ્યો, પ્રભુ ?” કહીને મૃત્યુએ એનું મહાભીંતનું કાપ કરવા આગળ પગલાં માર્યાં.

**ઈંદ્રની દોડધામ**

“અરે, વાયુ ક્યાં ગયો ? વાયુને બોલાવો પાશ્વંદ ! અગ્નિ, જો જો હો ! બૂલ ન થાવ. ગાંધીને ખરાખર ઉન્મા આપજો હો. મેઘ, તારાં જળ તૈયાર છે ને ? એના સ્નાનમાં જરા પણ કચાચ ન આવે હો. આવી ગયો, વાયુ ? બહુ મોડો. ગાંધી પવારે છે, ખરે નથી ? પણ ક્યાંથી ખરે હોય ? મને પણ હમણાં જ સમાચાર મળ્યા. દેવ ગાંધીને આટલી વારમાં બોલાવી લેશે એવો તો જાને ખ્યાલ હોય ! જો વાયુ, ગાંધીની તહેનાતમાં ખડે ખૂંચે હાજર રહેજો. જરા પણ કચાચ ન રહે હો. ચંદ્ર આવી ગયો છે ને ? પાશ્વંદ ! જિવંતી મેનકાદિ સર્વેને યથાસમય હાજર રહેવાનું કહેજો. આલો તો દેવી, બ્રહ્મદેવ પાસેથી વધુ માર્ગદર્શન લઈ આવીએ ગાંધીનું અપમાન થશે તો દેવનો કોપ થશે.”—અને ઈન્દ્ર અને શચિ બ્રહ્મદેવ પાસે ગયા.

“પ્રભુ !” ઈન્દ્રે હાથ જોડીને બ્રહ્મને કહ્યું, “ગાંધી સ્વર્ગમાં પધારે ત્યારે શી રીતે એનું સ્વાગત કરવું તે સમજતું નથી. એના સ્વગતમાં કચાચ રહી જશે તો દેવ ક્રોધાવમાન થશે. ગાંધીને પ્રસન્ન કરવા આ કાચુંકો રાજવા એ પણ આપે જ બનાવવું જોઈએ, પ્રભુ મારું એ મળું નથી.”

“મૃદુ !” શું તું એમ માને છે કે ગાંધીને સ્વર્ગમાં આવવાનું છે ? ગાંધી તો દેવની પોતાની સાથે રહેનાર છે અને એને તારા સ્વર્ગના મોતશોખની શી પડી છે ? ખરે નથી, એ તો મહાત્માગી છે ? એનું તપ તો નિઃકામ છે. માટે તો દેવે એને વધુ તપસ્યા કરવા ન દીધી.”

— નિષાદચંદ્ર

# 

લેખક : કવિશ્રી ચારદેશર કરામજી ખખરદાર

[૧]

ગયો ગયો એ પ્રજાનો આરો, ગયો ગયો એ ભારતેભાણ,  
ગયો ગયો અમ રાષ્ટ્રપિતા એ; ગયો ગયો એ સંતસુખાણ;  
સત્ય અહિંસા રત્નેહતણો એ, ગયો ઉપાસક પરમ મહાન;  
ગયો ગયો તુજ ભાગ્યવિધાતા: રે રે રહતું, હિંદુસ્તાન ! ૧

ચાલીશ કોડ તણો અમ બાપુ, સૌ નોધારોનો આધાર,  
રંક સમર્થતણો એ સ્વામી, દીનદક્ષિતો તારણદાર;  
બ્રુખ્યાને-ભોજન દેનારો, તરસ્યાને નિઃસ્પૃશ્યતાન;  
ગયો ગયો તુજ ભાગ્યવિધાતા: રે રે રહતું, હિંદુસ્તાન ! ૨

લાખો પુરુષ હશે તુજ શ્રદ્ધા હો રે મારી ભારતભોમ !  
તારે ત્યાં જન્મી એ સંતે અળગાબંધુ જગલાર તુજ બોમ;  
સ્વર્ગચક્રી પંચગરવી કરવા રાખ્યા ઉર જેણે અરમન:  
ગયો ગયો તુજ ભાગ્યવિધાતા: રે રે રહતું, હિંદુસ્તાન ! ૩

આજે પાપતણો ફણગો શો ફૂટ્યો તારે દિલથી એમ,  
અધારે તુજ આલ છવાયાં ને વીંધાયાં અંતર તેમ ?  
કોડોનાં જીવનદાતાનું લીધું કુષ્ટ કરે અલિહન:  
ગયો ગયો તુજ ભાગ્યવિધાતા: રે રે રહતું, હિંદુસ્તાન ! ૪

જીવનને મુકીમાં રાખી છુગો ને જીવનનો વીર,  
ખસકતણી ખાંડણીમાં જેણે અણગળા ધા મીઠા નિઃશીર;-  
નિર્વંચી છાતી તેની ગઈ વીંધાઈ હાથે હેવાન:  
ગયો ગયો તુજ ભાગ્યવિધાતા: રે રે રહતું, હિંદુસ્તાન ! ૫

[૨]

મૃત્યુતણાં એધડિયાં વાગ્યાં, તેણે ન મળ્યાં અમ તકદીર;  
હાર હતો યમહત ખડો ત્યાં, તે પણ તે જાણ્યું ન લગીર;  
અમ તકદીર રહ્યાં સતી ને એ તો જીડો રાગેરયાન:  
ગયો ગયો કોડોનો બાપુ; ઉર તલખે રે હિંદુસ્તાન ! ૬

માનવહરની જાંડી ચીસો ચીરતી નસપટ દર સદર,  
આંસુતણી નદિયો જઈ ઊરતી શોકસમુદ્ર જંગલના ફર;  
કોડો મુખથી વહી નિકાસા જાતા ધુમે આસકમાન:  
ગયો ગયો કોડોનો બાપુ; ઉર તલખે રે હિંદુસ્તાન ! ૭

જ્વાલામુખી જેવો જળતો ને દેશરૂપે દાગી દિનરાત,  
અધારો અંતર ગાડી ને મુખ રેલવતો હાસ્યપ્રભાત,

ગાંધી-શિક્ષણ : ૧

પ્રાર્થના-ઉપાસના

૧. ઉપાસના એટલે પરમેશ્વરની પાસે  
ખેસતું. ખેડિયાની પાસે-ખેસણું એટલે તેડપ  
થતું. પરમેશ્વર એટલે સત્ય. તેથી સત્યરૂપ  
થતે તે ઉપાસના. સત્યરૂપ થવાની તીવ્ર ઇચ્છા  
કરવી, ભગવાનને વિનંતિ કરવી તે પ્રાર્થના.

૨. સત્યરૂપ થતું એટલે નિર્વિકાર થતું.  
નિર્વિકારી થવા સાડું વિકારી વિચારો પણ  
ન થવા દેવા. મન ખાશી ન જ રહે; કાં તો  
વિકારી વિચારો કરે અથવા સત્ય પ્રતિ  
ભ્રમ. રામકૃષ્ણાદિ સત્યની મૂર્તિરૂપ છે. તેથી  
એવું જ સ્મરણ તે નામસ્મરણ. આ સ્મરણ  
હૃદયમાંથી થાય તો સ્મરણ કરનાર તર્કુપ  
થાય જ.

૩. ઉપાસના છુડિનો વિષય નથી, પણ  
શ્રદ્ધાનો છે. ઉપાસના કરતાં કરતાં શુદ્ધ થવાય  
જ-એમ શ્રદ્ધા રાખી નિત્ય કરવી જ જોઈએ.  
જેમ દરીરને અન્નાદિ પેપે છે તેમ અપાસનાને  
ઉપાસના પેપે છે.

૪. સત્યરૂપ ઇશ્વર બધામાં વસે છે,  
તેથી જીવમાત્રની સાથે ઐક્ય થટે છે. તેથી  
ઉપાસના બ્યક્તિગત તેમજ સામુદાયિક હોય.

૫. જીવમાત્રની સાથે ઐક્ય સાધવું  
એટલે તેની સેવા કરવા. તેથી નિષ્કામ સેવા  
પણ ઉપાસના જ ગણાય.

ગાંધી-શિક્ષણ : ૨

વ્રત-પ્રતિજ્ઞા અને ઉપવાસ

૧. વ્રત એટલે પેતાને જે આચરણ  
સત્ય વિચારને અનુસરનારું લાગ્યું હોય,  
તેને અડચણે વળગી રહેવાની અને તેથી  
વિરોધી આચરણ કરી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા.



પ્રાર્થના-પ્રવચનોરૂપી ગાંધી-ગંગા

૨. એ આગપણમાં નેટલી દીવારા આવે તેટલી સત્યની ઝોળખાણમાં કચાર રહેવાની.

૩. જે અસત્ય, વિચાર, વાણી કે કર્મ સત્ય હોય તેને જ માટે મત હોઈ શકે.

૪. ઉપવાસને સત્યાગ્રહના પ્રકાર તરીકે યોજવામાં ધણી ઉતાવળ અને ભૂલો થાય છે.

૫. વ્યક્તિ સામેના. સત્યાગ્રહમાં ઉપવાસ નેટલે અરી થોણ શકાય, તેટલે અરી સમાજ અથવા તંત્ર સામે ન થોણ શકાય.

૬. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે ઉપવાસ રૂપે સત્યાગ્રહ કુટુંબી, અંતર મિત્રો, શુદ્ધ, શિષ્ય, શુદ્ધવાદી વગેરે અંતર રીતે પરિચિત મંડળ સામે જ કરી શકાય. એ જ પ્રમાણે, જે સમાજ મોતને જ હોય, અને પૂરે એને હાથે થયેલી સેવાથી તેને એ આદરપાત્ર બની હોય, તો જ એ સમાજના અન્યાય સામે ઉપવાસરૂપે સત્યાગ્રહ કરી શકાય એમ સામાન્યપણે કહેવાય.

૭. તંત્ર સામેના સત્યાગ્રહમાં ઉપવાસ એ ઉપદ્રવ પગલું છે. ત્યારે સત્યાગ્રહી પ્રશાધીન વિધિમાં હોય અને સત્યાગ્રહના બીજા કોઈપણ ઉપાય લેવા એને શક્ય ન હોય, વધા તંત્ર દ્વારા થતા અધર્મ એને કોટલી સાથે એવો હોય કે એ અધર્મ કે અન્યાયને સહન કરતાં છવડ એ કેવળ સત્ત્વહીન દશાનુ છવડર અને ત્યારે છવડ ઉઠવાની વૈચારીથી જ એ અનશન શરૂ કરે.

૮. મોતના અથવા મિત્રના કે સાથી એના હોવાના પ્રાયશ્ચિત રૂપે, કે મિત્ર અથવા સાથીએને એમની કોઈ શબ્દ પ્રતિજ્ઞા પર દંડ શાખવા માટે ઉપવાસ કરવા એ પ્રવૃત્તિ પ્રકરણના અર્થમાં સત્યાગ્રહ નથી, પણ વપ-ક્ષ્યા છે. વિવેકપૂર્વક કરેલી એવી વપક્ષ્યાને છવડમાં સ્થાન છે.



ઉપવાસોની અભિ-પરીક્ષા :

ઝેલ મિત્રના સર્વ તણ - જે ઝૂપડીએ કરતો યુક્તતાનઃ  
ગયો ગયો કોડોનો બાપુઃ ઉર તલખે રે હિંદુસ્તાન ! ૯

કૂકપટ અપમાન દગાનાં ગળી ગયો જે કઠવાં ઝેર,  
હસતે મુખ અંતરથી નિરાશિ રેવાવી અમૃતની સેર,  
દેવીએને પણ જે ચાહી શકતો એવો રનેદનિધાન,  
ગયો ગયો કોડોનો બાપુઃ ઉર તલખે રે હિંદુસ્તાન ! ૯

ઓ. રે માટી ! આજે તારાં કેમ હર્યાં દેવી તેજ ?  
સતિધારાં સત અંસત હરે, શું એ જ હશે સતોતો ફેજ ?  
પુણે શું જગતનાં પરવાર્યાં ? ખાખા શું હસતો સેતાન ?  
ગયો ગયો કોડોનો બાપુઃ ઉર તલખે રે હિંદુસ્તાન ! ૧૦

[૩]

કાની પાસે જાહેને હાથે દુઃખમાં રહ્યું આપણુ આજ ?  
કોણુ અમારા બાપુ જેવી ધરશે રાજ અમારી હાજ ?  
રકોમાં પણ રકે દતો જે મોટામાં મોટો ઇન્સાનઃ  
ગયો ગયો અમ પ્રેમળ બાપુ, ગયો ગયો, રે હિંદુસ્તાન ! ૧૧

કેંક દળરો વધે એવો પાક્યો વિરસ મહાત્મા એક,  
જેણે કોડોનાં છવડમાં પ્રણા પાઠ લીધાં નેક,  
ધિસ્ત અને જરથુશ્તર સમું તે પામ્યો નીચ હરે અવસાનઃ  
ગયો ગયો અમ પ્રેમળ બાપુ, ગયો ગયો રે, હિંદુસ્તાન ! ૧૨

દુઃખ જુલમ ને કેદ સલાં કે પામે આગ્રહી નિજ દેશ,  
માનવતાનું હૃદય જગવવા જે એ નિજ હૃદયે સદુ કલેશઃ-  
હજીનારાનાં હાથ ચૂપા ને વશ કીધા વેરી બળવાન  
ગયો ગયો અમ પ્રેમળ બાપુઃ ગયો ગયો રે હિંદુસ્તાન ! ૧૩

આયમતા સૂરજની સાથે શાંતિ તણાં આધમિયો દૂત,  
સ્નેહ દયા અધિતવણી જગ બોલિત જળાવી ગયો અવધૂત  
નિજ રકતે ધરણી નહ રંગી તે આલેશ મધને બેળનઃ  
ગયો ગયો અમ પ્રેમળ બાપુઃ ગયો ગયો રે, હિંદુસ્તાન ! ૧૪

ધિક પડો તે કુબ્ધ અધમ પર જેણે જાહે લીધો ઉદ !  
ધિક પડો અમ પર, એનો નદિ જળવાયો અણમૂલો રદ !  
દેવાશાહ રલા રડી જેનાં આલીસ કોડ સ્વજન દેરાન !  
ગયો ગયો અમ પ્રેમળ બાપુઃ ગયો ગયો, રે હિંદુસ્તાન ! ૧૫

હિંસા દેખ અસત્ય જગતમાં જ્યાં ત્યાં રેલવતા અધાર,  
પંથ ભુધાર્થ ગયો પ્રભુનો ને માનવતા પાતી સંહાર;  
લઈ દેશનો અવતાર ફરી તે રચાઈ જશે સત્ય વિધાન:  
ગયો ગયો એ પ્રભુનો કાસદ ઉઢરી તુજને, હિંદુસ્તાન ! ૧૬

માનવમાં માનવ એ સચો, દેવોમાં એ દેવરવરૂપ:  
ભક્તોમાં એ ભક્ત અનેરો, ભૂષોમાં પણ એ બાબૂપ,  
ગરીબનો ખેલી એ બાપુ, છૂપો નિત્ય ફરી સમાન,  
ગયો ગયો એ પ્રભુનો કાસદ ઉઢરી તુજને, હિંદુસ્તાન ! ૧૭

રામનામ ચરણો ને ગીતા-એ જ હતા જેના મુખમંત્ર,  
સાચ વાય ને કાઠ વિશુદ્ધિ-સ્પષ્ટ ક્યાં વતનનાં તંત્ર,  
દાસ્ય શીર્ષ ને શ્રદ્ધા જેનાં દેરે છાનવાય સુકાન,  
ગયો ગયો એ પ્રભુનો કાસદ ઉઢરી તુજને, હિંદુસ્તાન ! ૧૮

એ સૌરાષ્ટ્રતણો વૈષ્ણવ ને હું જરથે સ્ત્રી વરણે મ્હાસ,  
પણ અમ ભારતની મટીમાં ભરતો એક જ સ્નેહલ શ્વાસ;  
ઝડત, સાવિકતા, સંયમ, કક્ષિત-એ જ રહ્યાં છવનનાં ગાન-  
ગયો ગયો એ પ્રભુનો કાસદ-ને હું રહું, રે હિંદુસ્તાન ! ૧૯

એ ગાંધી, એ મોહન બાપુ, એ મોંઘો ભારતનો પ્રાણ,  
માનવગાત્રતણો ઉદારક, એ મ્હાતો સહનું કથાણુ:  
એ જ મહાત્મા, એ જ તપસ્વી, એ જળને પ્રભુનું વરદાન  
ગયો ગયો એ, પ્રભુનો કાસદ ફરી ક્યાં જોશે, હિંદુસ્તાન ! ૨૦

[૫]

ઓ રે માડી ! બાપુજીનાં સ્વપ્ન કદી શું થાય અલોપ ?  
ઓ રે માડી ! સુકશી શું બાપુજી રોપાયો રોપ ?-  
નહિ નહિ, માડી ! શબ્દો એનાં નથી પડ્યા રણ કે વેરાન:  
કોડો તુજ નાડીમાં બાપુ અમર ધનકરી, હિંદુસ્તાન ! ૨૧

બાપુજીના સ્વપ્ન હવે તો ચિત્ર બની અમ ઉર નંગાય,  
બાપુજીના રોપ્યા રોપે લયશે પુલકણે જગમાંય;  
બાપુજીના શબ્દ ગજવશે અમ ઉરમૌન વીંધી આસાન:  
કોડો તુજ નાડીમાં બાપુ અમર ધનકરી, હિંદુસ્તાન ! ૨૨

ગાંધીજી તો માનવ મટીને થયા હવે દેવી આદર્શ,  
ને આદર્શ પછી એ બનશે સંકલ્પે રસપૂર્ણ વિમર્શ:  
એ જ વિમર્શ થઈ બધાંશે નવનવ કાષ્ઠતણાં સોપાન:  
કોડો તુજ નાડીમાં બાપુ અમર ધનકરી, હિંદુસ્તાન ! ૨૩

૧. સુજ્ઞાન મેળવવા માટે કાંઈ પણ  
ધર્મો કરશે જ નેહએ એટલા માટે પ્રમત્સેવાનું  
કામ સ્વીકાર્યું ન હોય, પણ પ્રભુની સેવા  
કરવી એ જ. જેના બનની મુખ્ય અભિલાષા  
હોય તો તે લોક-સેવક કહેવાય.

૨. એ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાની  
ઇચ્છાથી એ કાર્યમાં પડેલો ન હોવાથી  
એ પોતાના વેતનમાં વધારો થવાની અપેક્ષા  
ન રાખે, અને પોતા પર બીજાઓના નિર્વાહની  
જવાબદારી વધે નહિ એ વિશે શક્ય  
તેટલી કાળજી લે. વળી, એણે કોઈ પ્રત્યક્ષ  
અથવા ભાવિ આશાઓને ત્યાગ કર્યો હોય  
એમ અપેક્ષા રાખી શકાય. એ શબ્દ બચાવી  
રખવાની ઇચ્છાથી વેતન ન કરાવે, પણ શ્રદ્ધા  
રાખે કે અડધંજીને સમયે ઇશ્વર એને આપી  
રહેશે જ.

૩. પોતે કાંઈક ત્યાગ કર્યો છે અથવા  
પ્રભુનો સેવક કે આજીવન સેવક બન્યા છે  
એ વાતનું જેને ભાન કે અભિમાન રહ્યા કરે  
છ તે લોકસેવક હતાં પામરતા દાખવે છે.

૪. લોકસેવક પોતાની કોઈ સ્વાર્થો-  
જ્યો કે યશ, અધિકાર વગેરેની મહેત્ત્યા  
પાર પાડવા પ્રમત્સેવાના કાર્યમાં પડકરું ન  
લેઈએ; પણ ધર્મની ભાષામાં કહીએ તો  
લોકસેવા દ્વારા ઇશ્વરોપાસના કરવાની શ્રદ્ધાથી,  
અને વ્યવહારની ભાષામાં કહીએ તો પોતાના  
દેશજન્યોને કાંઈક વધારે સુખને માર્ગે  
ચડાવવા માં પોતે નિમિત્ત થાય એ ઇચ્છાથી જ  
કાર્યમાં પડકરું નેહએ.

૫. પ્રભુનો સેવક-ધાર્મિક જીતિનો  
હોવો નેહએ એનું ચારિત્ર્ય એનું વિચારક  
હોઈ નેહએ કે સીધો એની પાસે નિર્મય-  
પણે જઈ રહે અને પ્રભુને એને સીધો પાસે  
જવા દેવામાં સંકેચ ન લાગે; એનો આર્થિક  
વ્યવહાર ચોખ્ખો હોવો-નેહએ.



સેવા

## કોમી એક્ય

૧. ત્યાં કુમ્મી દેશની કુમ્મી કુમ્મી કોમોમાં એકતા-સંપન્નતાની શકાય નહીં ત્યાં કુમ્મી સ્વરાજ્ય મેળવવું અને ટકાવવું અશક્ય છે.

૨. એ એકતા સિદ્ધ કરવા માટે બધી કોમો વચ્ચે કુટુંબી રીતિબિધી વ્યવહાર થવો જ જોઈએ. અથવા એમના કુટુંબી ધર્મો અને સંસ્કૃતિઓ વચ્ચેના ભેદો નીકળી જવા જોઈએ, અને કોઈ એક ધર્મની અથવા કોઈ પણ ધર્મનો આધાર ન રાખનારી સંસ્કૃતિ નિર્માણ થવી જોઈએ એ આવશ્યક નથી. એ દૃષ્ટ થઈ નથી. દરેક કોમ પોતાપોતાની વિશિષ્ટતા જાળવીને એકતા આણવી જોઈએ.

૩. મોટી કોમોએ નાની કોમોને અમ્ય આપવું ઘટે છે.

૪. ને મોટી કોમને નાની કોમનો ઠર લાગે એવી સ્થિતિ હોય, તો તે બેમાંથી એક સ્થિતિને સ્વીકારે છે : (૧) કાંતો મોટી કોમના જીવનમાં સડો પેટા હોય અને તે કાયર બની હોય, અને નાની કોમમાં પશુબળનો મદ હોય : [એ પશુબળ રાજસત્તાથી હોય કે સ્વતંત્રપણે હોય] અથવા [૨] મોટી કોમને હાથે ચાકુ અન્યાય થવા કરતો હોય, અને નાની કોમમાં નિરાશાથી ઉત્પન્ન થનારી મરણિયા વૃત્તિ આવી હોય. બંનેનો ઉપાય એક જ છે : મોટી કોમે સત્ય-ત્રદના સિદ્ધાંતો જીવનમાં ઉતારવા.

૫. સાંપ્રતિક જાહેર સંસ્થાઓમાં નેહરો, હોદિસાનો વગેરેની નિમંત્રણમાં કોમી વર્ગ રાખ્યા કરવું એ તે તે ખાતાઓની કુશળતાનો નાશ કરવાનો માત્ર છે.



કોમી એક્ય

તુજ ખામે નવયુગના પાયા નાખ્યા એણે દર નિજ હાથે, ઉપાસમા રંગો રેસવતી ગાઈ નવજીવનની ગાય : પુણ્યજીવનના પંથ બતાવ્યા, જનસેવાનાં સિદ્ધ નિશાન : કોડો તુજ નાડીમાં બાપુ અમર ધનકશે, હિંદુસ્તાન ! રંધ

એક દિમાલ્ય બોમે તારો ડોક ખડી, રાખી આકાશ, એક ગીતા જગતું ધારણ ને એક અહિંસા જગતી આશ; એક મહાત્મા ગાંધીધી તું, હે માડી ! યદ્ય ધન્ય નિદાન ! કોડો તુજ નાડીમાં બાપુ અમર ધનકશે, હિંદુસ્તાન ! રંધ

## એક અંગલિ

અદ્વાવંતો, સંયમી, સત્યભાષી, સૌનો સાચો મિત્ર સદ્ભાવશાળી; સૌને માટે સેવનારો શુભેચ્છ, સાને દેવા મુક્તિનો માગનારો :

ધ્યેયરથાને ધરેરી સત્ય સત્તા, સંતોના સન્માર્ગનો શ્રેષ્ઠ યાત્રી; આત્માકરી શુદ્ધિ અર્થે અપાંડ આરાધંતો આકરી કે તપરથા :

દીનોનો તો બંધુ ને દુઃખમાગી, સેવયોગે સર્વકરો અનેલો; બેટો સામે એકતાનાં જ ભંચાં લક્ષ્યો એણે પ્રાણોગે પ્રમાણ્યા :

હિંસા સામે આગ્રહી મોરચાઓ માંડી ઝૂંઝપો રતેહતું શસ્ત્ર ધારી; ઝેરીલીએ કાળની શક્તિ યોજ, હીણે હાથે હેતવતો દણાયો !

હીણે હાથે એક દેહે દણાયો લાખણો એ જીવવા લાખ દેહે ! આરાહો એ મેદ માહાત્મ્યવતો આથીયોદા વર્ણવા નિશ માયે !



શો બાપુ ! મર્યું શું દેન્ય પૃથ્વીનું ?  
જશો બાપુ ! શર્યું શું દુઃખ ધરતીનું ?  
અમે શોષિત, અમે પીડિત, દમિત ને દીન સો બાપુ,  
નિરાધાર તણા આધાર પગશો શી રીતે બાપુ !

પડેલાને ઉઠાડીને જીવન અર્ધું તમે બાપુ,  
તમારી દિવ્ય છાંયામાં જશો તે ખીલતું તાપુ.  
બહેને મૃત્યુ મલકાવે હરી તમ દેહને બાપુ,  
તમે તો છો અમારા ને અમારા સર્વદા બાપુ !

—રનેહરશિખ

### કથામાં વાંચ્યું તું

કથામાં વાંચ્યું તું દીપ્તિ અપિએ હાઠ નિજનાં  
દીધાંતાં દેશેને, સત વિજયી થાયે અસત પે  
હરીને આઠાક્ષા હૃદયમહી એ અર્પણ સમે !  
વળી વાંચ્યું તું કે સરજ્યું નિર્ધનું હાઠ દુઃખનાં  
ધડી ઇંદે વજ્ર પ્રલયરૂપ તલ્લે જ સજીવ !  
અને એને વોંઝી સુરપતિ દમતો અસુરને !  
વીર્યાં વર્ષો ક્રોડિ, યુગ યુગ જૂની એ સુરકથા  
પરંતુ એથી યે અધિક અગ્નિદાને બહકતી  
કથા ગાંધીજીની—મનુજીની—અહો પૃથ્વી પરની !  
વીર્યાયું જાણોમાં જગત બધું, કાંપે ધરતી, ને  
પોંખાયું માનગ્યે, શુભ સકલ હિં વ ભયું,  
તપહી અર્પી બાપુ મલકત મુખે તર્પણ કયું !  
શમો વિરાગિન, ને સત અસત યુદ્ધો જ અટકો.  
કથા યાઓં સાર્યા, મનુજ-ઉર મગિદય ડલકો !  
દીપ્તિ-ગાંધીજી ફેરી—સ્વર્ગપૃથ્વી તણી કથા  
સફા સઘ યાઓં ને વિરમો વેરની બધા !

પ્રેમશંકર હ. બ

૧. ખાદીનાં ઉત્પાદન અને વેચાણના  
કાર્યમાં સેંકડો આઠાક્ષાવાન તત્તુઓને પોતાનાં  
ભુદિ, વ્યવસ્થા શક્તિ, વેપારી કુનેહ અને  
સાહસીય જ્ઞાન દેખાડવાને મોટું ક્ષેત્ર બપડેલું  
છે એટલું એક જ કાર્ય અરાબર રીતે પાર  
પડવાથી પ્રભ પોતાની સ્વભાવ્ય વસાવવાની  
શક્તિ સિદ્ધ કરી શકે.

૨. ખાદીથી સુર્યની આલ્પબાલ્ય,  
અ.મહાંના અનેક ઉલ્લેખો ત્રેહોની જેમ ખીલી  
શકે અને તે દ્વારા બળાત્મક નિરુદ્ધમી અને  
આજસુ બનેલા પ્રબળાં ધરો દાઢ અને  
ધંધાથી મૂંઝ રહે.

૩. સહયોગી ઉદ્યોગ તરીકે દેશિયામાં  
જે શુભો છે તે ખીલ એકે ઉદ્યોગમાં નથી,

૪. દેશિયા એ કંડોડોના શૂઠઉદ્યોગ છે  
અને જીવનનો આધાર છે. એનો નાશ થાય  
એવી રીતે ભે મિલકને ઉદ્યોગ થાયે અને અસા-  
નવા દેવામાં આવે તો તે અસાનવાર અને  
આસના દેનાર પ્રતિહતને વિચાર નથી કરતક.

૫. અતિગત નહિ પણ રાષ્ટ્રીય અર્થ-  
શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિચાર ફરીએ તોટીઈ વસ્તુની  
પડતર કિંમત શોધવામાં એમાં વપરાયેલાં  
માલ, મૂડી અને મનુડીના માત્ર બનાવવારને  
પડેલા અર્થનો વિચાર કરવો ન બેધએ પણ,  
એ રીતે એ વસ્તુ બનાવવાથી ને એકાંતેની  
સખ્યા નિર્માણ થતી હોય, તે તે બેકાંતેને  
વસાવવાનો અર્થ પ્રત્નને માથે પડતો હોવાથી  
તે અર્થ પણ એ વસ્તુ પર પડેલો સમજવો  
બેધએ આ દૃષ્ટિએ ભેતાં ખાદી કરતાં મિત  
દેશને મોંઘી પડે છે.

૬. યજ્ઞાઈ કાંતણ એટલે ચેતાને  
આર્થિક લાભ થાય એ દષ્ટિ રાખ્યા વિના  
અને શરીરિના ઉપયોગને સાદુ કાંતવું તે.



ખાદી

મરીબાલુ' અને દેશનું જે કાંઈ દિવં સમને  
તેણે આ રીતે દરરોજ ચકાસે કાંવડું ભેધ્યે.

## ગાંધી-શિક્ષણ : ૬

### અમોહાર

૧. હિન્દુસ્તાન ગામડાંઓમાં વસે છે  
એમ વારંવાર કહેવાયું છે, પણ હિન્દુસ્તા-  
નની સંપત્તિ સંબંધી હાલની ધણીખરી યાજ-  
નાઓ ગામડાંઓના હિતની દૃષ્ટિએ રચાય  
નથી, પણ શહેરો અને પરદેશોના હિતની  
દૃષ્ટિએ જ રચાય છે.

૨. શહેરો અને પરદેશમાં બનેલા સહ-  
જસાજ સગવડ દેખાડનારો, પણ ધણીખુરું  
દેખાવડાપણાને લીધે જ આવશ્યક અને  
સારો લાગનારો માલ વાપરવાની ફેરન વધ-  
વાથી ગામડાંના ધણા હથેલો અને મૂલીનીના  
ધંધાઓ નાશ પામ્યા છે અને પામતા નથી છે.

૩. આને સંપત્તિ ગામડાંઓ દ્વારા  
શહેરોમાં મળી છેવટે પરદેશમાં ચાલી નથી છે.  
એ વહેણને પલટાવી દેવાની જરૂર છે. તેથી,  
ગામડાંની સંપત્તિ ગામડાંમાં જ રહે અને  
ગામડાં સ્વાવલંબી અને એટલું જ નહિ,  
પણ શહેરોઓને આવશ્યક એવો ધણી માલ  
ગામડાંઓ તેમને પૂરો પાડે.

૪. આજનો આમવાસી કંગાલિયત,  
પરાવલંબન ને એકીધણીની દશામાં આવી  
પડ્યો છે. એનામાં પચાસ વરસ પહેલાંના  
આમવાસીથી અડધા વાગવી પણ છાદ કે  
આવડતું રહી નથી.

૫. જેણે આમવાસીઓ પોતાનો બધો  
કુરસદનો વખત કંઈક હપ્તેલી કામ કરવામાં  
ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને શહેરવાસીઓ  
એ ગામડાંમાં બનેલા ચોને વાપરવાનો સંક-  
લ્પ કર્યો તે શહેર આમવાસી અને શહેર-  
વાસી વચ્ચેના જે સંબંધ વઢી-ગયો છે તે  
પાછો બંધારો.

## શાન્તિના પ્રાણ હે !

(અલખા).

આ ગયાં ત્યાહરે હિંમકતાં હૃદયથી  
આપણે આ દિલાસા, લીધાંતાં  
'બાપુ જેવા ઊભા બાપુ અડિખમ્ અહિં',  
છો કરે ધાણું એનું વિધાતા ! ૧

આજ એ આપણી અરજ શ્રદ્ધાતણાં  
હૃવવને ત્રાટકી વીજ એરી;  
પ્રલયવટોળમાં, મેધ ધમસાણમાં,  
બૂઝવાઈ દોવી સ્વાસ્થ્ય કરી ! ૨

કાન સૂણવા તણો, આંખ દર્શન તણો,  
ચિત્ત ચિન્તનતણો ધર્મ બૂલે :  
ને વળી હૃદયના કુસુમ સમ - કોમળા  
શરીર પર વળના બાર બૂલે ! ૩

જીભ લોચો વળે, હોઠ ના ઊધડે,  
ફેરસાં હાંથી ફાટફાટ :  
શબ્દ સઝે નહિ, વાક્ય યોગ્ય ના,  
લગત ત્યાં વળી કાલ્યાના શા હિચાટ ? ૪

આ ગયાં, બાપુ જે એમના પંચની  
ફેડીએ આપરે હા ! સિધાબા :  
અહિં નમાયાં, નબાપાં શિશુગણતણાં  
કંદને (આલપમદા ચીરાયા ! ૫

એહ ! આઝાદીનાં દૂધનાં પોષણે  
માડ લાખેડિવાં સૌ ભરે છે :  
આજ પિતરો વિના, કોણ અમને હવે  
ચાલતાં, પડી જતાં, હાય દેશ ! ૬

શાન્તિના પ્રાણ હે ! પ્રાણની શાન્તિ હે !  
શાન્તિમત્રે જીવ્યા જીવ્યાની :  
ત્યાં, 'તમે પામને શાન્તિ'—એ વેળ શા ?  
ચન્દ્રને ચાન્દની-બેટ શાન્તિ !

—જયાનન્દ દવે



અમોહાર

હરિજનોદ્ધાર

મલો ! તું છે કશું ? જો દોષ તો, તું જે અજ્ઞ છે !  
તને તે શું કહું ? સમજવા ના તારી રીત મતલબ છે !  
પુરુષ બાધી સમા અસ્પૃશ્ય તું આ સુધિમાં સરજે,  
અને તિજે તું એમાં મુલ્ય આવાં—

—છાતિ જે તારી ગળખ છે !

નાથાલાલ દવે

નાથ એની કરુણા કિનારે

(અજ્ઞ)

[ નૂના ધરમ હ્યો જહી મારા સન્તો-રાજ ]

તન સતાં ને સતા તિમિર ભુવનના,  
સુતા શખદ શનકારે રે;  
આતમ એળંગ્યો, ગયો ગેય ગોરખે,  
ભયો દિ'સાદુતાય પાસવારે;  
સન્ત પ્રેમજલ ઘડ્યાં બહારથી ઉતારે રે.

મેલ-મંગાલો માંડી દોઝખ દુદાધ,  
ધમરાળ ધરા કિરાતો ધુંગારે રે,  
હરદાં-હીનાતી નિત નારંગી નાખી,  
સન્ત પ્રેમમન્દારને પુકારે,  
સન્ત પ્રેમજલ ઘડ્યાં બહારથી ઉતારે રે.

કમલ ક્ષા આ કેવી સર્જન સુદાગી !  
એને લાગી લાયલાય રેખા-આરે રે;  
નયનકુણા, વાણી-અમૃતધારાએ,  
સન્ત ધારા સર્જનનાં સમારે;  
સન્ત પ્રેમજલ ઘડ્યાં બહારથી ઉતારે રે;

પ્રેમમંદીમાં એક વસ્તુ વસે રે બાઈ !  
આતમ પેષે ને આખિ ખાલે રે;  
આખિ ખરી ને જોને આતમ-તમા રે નથી,  
સન્ત શેલે એને પ્રેમગાલે  
સન્ત પ્રેમજલ ઘડ્યાં બહારથી ઉતારે રે.

૧. અસ્પૃશ્યતા 1875 ધર્મ'નું અંગ નથી,  
પણ એમાં વેસી અવેલ સરો છે, વહેમ છે,  
પાપ છે, ને તેલું નિવારણ કરવું એ પ્રાયેક  
હિન્દુનો ધર્મ છે, તેલું પરમ કર્તવ્ય છે.

૨. અસ્પૃશ્ય ગણાતા લોકો આર વધુ'જ ન  
અંગ છે.

૩. સાંસ્કૃતિક શૈક્ષણ, બનર, દુકાન,  
શાળા, ધર્મશાળા, મંદિર, ફવા, આગગાડી  
વગેરે સ્થાનો ન્યાં બીજા હિન્દુઓને દ્રવ્યથી  
જવાનો અને તેનો લાભ લગાવવાનો અધિકાર  
દોષ, ત્યાં અસ્પૃશ્યોને જે અધિકાર છે જ, એ  
અધિકારથી એમને વંચિત રાખનાર અન્યાય  
કરે છે, એ અધિકાર સ્વીકારનાર એમના પર  
મદદરખાની કરવા નથી, પણ માત્ર પોતાની  
બૂલ સુધારે.

૪. અસ્પૃશ્યો અને એવી બીજી દલિત કે  
પણત કોમોની સેવા માટે પોતાનું કષ્ટન  
અપ'ણ કરવું, અને તે કાર્યમાં ઉદાર દિલ મદદ  
કરવી એ આ યુગના સંસ્કારી હિન્દુઓ માટે  
અતિ પવિત્ર કાર્ય છે.

૫. વણકર વણાટ કરતા રહે, અમાર ચામડું  
ફળવતો રહે, અને બંધી 'પાયખાલુ' સાફ કરતો  
રહે, છતાં અસ્પૃશ્ય ન ગણાય, ત્યારે જ  
અસ્પૃશ્યતાનું નિવારણ કયું ગણાય.

૬. પોતાને સંસ્કારી ગણતા વર્ણો  
અસ્પૃશ્યોને પોતાનું એકું કે કોદેલું, બીલરેલું  
કે અશુદ્ધ ધેલેલું આપે, અને પણ કરવાયે  
એમની સાથે દલકો વધવદાર કરે, એ અસં-  
સ્કારિતા તેમ જ પાપ છે.



હરિજનોદ્ધાર

“મારે ફરીને જનમ ધરવાની ઈચ્છા નથી; પણ જો ધરવે જ પડે તો ઈશ્વર પાસે માણું છું કે મને હરિજનનો અપવાર આપે; થી એમની મુશ્કેલીઓમાં હું ભાગ પડી શકું અને એમના હૃદય કાગળે મથી શકું.”

## ગાંધી—શિક્ષણ : ૮

### પરચકારિત્વ

૧. વર્તમાનપત્ર એ પ્રખરને કેળવવાનું એક જીવંત સાધન છે. પણ તેનો અતિશય દુરપયોગ કરવામાં આવે છે. લેહોને સ્ત્રીઓ માનવી અને સાથી સલાહ આપવાને બદલે, ઈરાદાપૂર્વક ખોટી, અર્થો સાચી-અર્થો ખોટી, અધૂરી અથવા સારી માહિતીને ખોટા દષ્ટિ-બિન્દુથી મૂકી લેહોને ખોટા માર્ગ દોરવાનું કામ વર્તમાનપત્રે દ્વારા પદ્ધતિપૂર્વક કરવામાં આવે છે.

૨. બહેરબખરી દ્વારા પૈસા મેળવવાના લેાસમાં એ અનેક પ્રકારનાં નુકાસાં અને અનિતિ ફેલાવનારું સાધન બન્યું છે.

૩. વર્તમાનપત્રો, માસિકા અને નવક-કથાનાં પુસ્તકોથી અનેક તરુણો અને તરુણીઓ વિદ્યારી અવસ્થામાં પડેલાં અને કુમાર્ગ દોરાઈ ગયેલાં લેવામાં આવે છે, આવાં પ્રકારનો બાળ મુકવાને થોડો જ છે.

૪. પોતાનો કે બીજા કોઈ વસ્તુથી મનેલો પણ સાચો હિતકર અને ઉપયોગી કાંઈક સંદેશો પોતાને પહોંચાડવાનો છે એવું જોને લાગી ગયું હોય તેણે જ પત્રના કે લેખનના અવસાયમાં પડવું જોઈએ, એણે સત્યને વગળી રહેવું જોઈએ, અને પોતાની વિરુદ્ધ જતી પણ સત્ય બાબતોને તથા ફરિયાદોને પ્રસિદ્ધ કરવી જોઈએ, તથા પોતાની ભૂલોને નિખાલસપણે કબૂલવી જોઈએ. નહોરે ખબરોથી પોતાની ખર્ચ કાઢવાના લેાસમાં એણે ન પડવું



પરચકારિત્વ

તરુણી કુણા એના રોમ-પર રેતી, અંતર મોગાનો ચળકારે રે; જ્ઞાનનું હંરે ગણ પાપ પ્રાસો કરે, શતાનીરે સંત સતકારે; સંત પ્રેમજલ બહાંડ બહારથી ઉતારે રે. સંત નાનો ને એનાં શત્રુ મેરથી મોટા, આમ, અમોષિ એક કયારે રે; જીવ શિવ રતિ, એની જીવન ગતિ છે જીતી નાવ એની કણા કિનારે; સંત પ્રેમજલ બહાંડ બહારથી ઉતારે રે.

### સુધાંશુ

### સ્મરણ તબ વિચતે ।

ઉપવાસો થકી ઉગ્યાં, બોખ ના અડધી શક્યો, સવા થત વર્ષનું આપુ સિદ્ધ તે સમયથી કયું. ૧  
અમે સૌ એમ પ્રત્યુંતું, હદ ઉત્સાસ ધારતા પ.પીના પાપથી ત્યાં તો અચિત્તે આયમ્યો રવિ । ૨

અંખાર થાતો ગુલ તે પછીથી થાયે કદર આંધી વિષે જ તેની આપુ ! થતાં આપ અમેથી દૂર આવે ગુણો યાદ અપાર આપના. ૩

નરક્રોધ આપુ ન ભુલાય કોથી ગુણ ક્રોધ બાપુ ન ભુલાય કોઈ; યુગક્રોધ આપે સિદ્ધાંત ક્રોધથી જગ ક્રોધ રથારથો આ રાષ્ટ્ર નકશી. ૪

અનોખા આપ દિઆતમા, આંગણે અમ કીનયાં, એકદર વજ દેવાના અમે, નના આપને પ્રિયતા, ૫

જેનું મધું જન અનાથ તે હો જેની મધી આય કંગલ તે હો; જેનું મધું દીર નિર્જલ અંરે તે જેનું મધું નર નિરતેજ તે હો. ૬

અમે અનાયુષ્ય, કંગાલો, નિર્બલ નિરુદ્ધ અર્થ- ગયા  
સદસા વર્ષ પર્યન્ત, આપનો અંશ નહિ મળે ! ૭  
હલેશ કંકાસ મતભેદે રિસવાદે 'મુઆ પડ્યા'  
મૃતાત્મા સૌ અમે આજે મદારમાના જવા થઈ. ૮  
અમરતા મેળવી આપ શંકાનતી દલાણુ સર્થ ગયા  
સુરેશ્વર શું સિધ્ધવાથી અસુરરાજ્ય કાપશે ? ૯  
બધે ધિઃક્રાર વ્યાપ્યો છે દત્તારાના કુકર્મથી  
કવંકે જૂમિ લાક્ષિત છે, સંતાનો જૂમિનાં બધાં ૧૦

જે દુષ્ટનો કાયથી કૃત્ય આ થયું  
તે દુષ્ટનો કાય ન કૃમ કંપ્યો ?  
ના અશુ તેનાં કૃત્ય તીકણી પડ્યા ?  
ના કાટયું હેયું કૃમ તેનું તેવે ? ૧૧

એ એકના કૃત્યથી હા ! હમારી  
મા ભારતીએ સર્વસ્વ ખોયું  
હડા પડ્યો જન્મ માતા દિલે તે  
જ્નેયો જનો ના : રૂચી નહીં તે. ૧૨

સ્વજનો, પૂર્વજો, જનતા, નિરક્ષર સાક્ષરો સહુ  
ગાંધીની પ્યારી જૂમિમાં કરે આકંઠ આજ બહુ ૧૩

અખિલ અવનિ તણ્યા જદે સંપત્તીત સમૃદ્ધમાં  
અર્પાં છે અંજલિ ભવ્ય, પૂજ્યતા, માન, ભક્તિથી ૧૪

આપુનાં અસ્થિ ને ખરમ વંદ્યાં છે કોટિ કોટિએ  
પ્રાર્થનાં ને વિધિથી તે પધરાવ્યાં કામ કામ છે ૧૫

મહિંસા સ્વચ્છતા અંશુ તે દત્તાં અણુ અણુ યજી  
પ્રક્ટો, વિવિધર પ્રસરો, હલ્લકિત સદ્ય હો ૧૬

અને જે આદ્યુ અધુરું ગાંધીજીનું રહ્યું જશે  
પૂરું કરવા પુનઃ પ્રક્ટો ગાંધી-અંશ જે તે યજી ૧૭

પુનઃ પૂનઃ પ્રભુ શી હો વિશ્વ અંત યત્તા સુધી  
ઉદ્ધમોગો ઘેર ઘેર હો સ્મરણ તદ વિષ્ટે ૧૮

ખનશંકર હી. ત્રિપારી

માર્ચ ૧૯૪૮.

નેહજી; પણ પોતાની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી  
લોકપ્રિયતાને લીધે તેનું ખર્ચ નીકળી રહે  
એવી સ્થિતિ આશ્ચર્ય લેઈએ. આથી એ મૂડીતર  
લોકોની ઋણીઆતોને નહિ પણ સમસ્ત  
પ્રભંની અથવા આમપ્રભની ઋણિયાતો અને  
બાબતોને ચર્ચનારું હોયું બુદ્ધિ.

ગાંધી-શિક્ષણ :

કેળવણી

૧ સા વિદ્યા યાં વિમુક્તયે ને  
શક્તિને માટે લાયક કરે તે વિદ્યા બાળી બધી  
અવિદ્યા

૨ 'આશી ચિત્તની શુદ્ધિ ન કરે, મન અને  
દિલ્લિયોને વશ રાખતાં ન શીખવે, નિર્ભયતા  
અને સ્વાશ્રયિત્વ પેદા ન કરે, નિર્વાહનું  
સાધન ન બતાવે અને ગુલામીમાંથી છૂટવાની  
અને છૂટેલા રહેવાની ધમશ અને શક્તિ  
ન ઉપખવે-તે કેળવણીમાં ગમે તેટલો માદિ-  
તોનો ખમનો, તાકીક કુશળતા અને બાધા  
પાંડિત્ય રસાં હોય છતાં એ કેળવણી નથી  
અથવા અપૂરી કેળવણી છે.

૩ કેળવણીથી નિર્વાહનો પ્રશ્ન ઉઠેલાવે  
લેઈએ; આથી ઔદ્યોગિક કેળવણી એ  
કેળવણીનું પ્રધાન અંગ હોયું લેઈએ.

૪ અક્ષરજ્ઞાનનો વિરોધ ન કરતાં થે  
કહેવું લેઈએ કે કેળવણી એના વિના થે આથી  
સકાય અને આપથી લેઈએ.

૫ જ્ઞાનનો મૂળ ઝરો પુસ્તકોમાં નથી,  
પણ અવલોકન, અનુભવ અને વિચારશક્તિમાં  
છે એ મૂડી જગથી આપણે પુસ્તકનો જ્ઞાન  
પર ભાર વધારે મૂકી દઈએ છીએ.

૬ પુરુષના જેવી કેળવણી, મેળવવામાં  
ઓને પ્રતિબંધ ન હોવો લેઈએ, છતાં સેકંડે  
લટ રકા ઓગોને માનવદ ભોગવવાનું છે  
અને ધરકામ રવાનાં છે એ જાણમાં રાખીને  
ઓ કેળવણીની યોજના થયી લેઈએ.



કેળવણી

૭ ધાર્મિક કેળવણી નિનાની કેળવણી  
કેળવણીના નામને લાયક જ અહીં શકાય નહિ.

૮ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેળવણી સુધી સ્વ-  
ભાષા એ જ કેળવણીનું વાહન હોય એવું છે.

૯ કેળવણીમાં માણસને રાષ્ટ્રભાષા  
(હિંદી-હુડુ\* મિશ્રિત હિંદુસ્તાની) શુદ્ધ રીતે  
બોધતાં, લખતાં ને વાંચતાં આવડવી જોઈએ.

## ગાંધી શિક્ષણ : ૧૦

### નિર્વ્યસનતા : દારુનિષેધ

૧. દારૂ, તબી, અરીણ, બાંગ, ગાંજી,  
તંબાકુ, દારૂગોળા, શરબો વગેરે જેવા પ્રભવી  
નીતિ અને આશયોના નાશ કરવાવાળા  
ઉદ્યોગો રાજ્યે ખાનગી રીતે ન ચાલવા દેવા  
જોઈએ; અથવા ખાસ અંકુશ તળે જ ચાલવા  
દેવા જોઈએ.

૨. એ ચલાવવામાં રાજ્યની નીતિ  
તેમાંથી આવક કરવાની નહિ, પણ વેદવક્રનાં  
કે બીજાં કારણસર જરૂરી એ પદાર્થોની  
આવરણતા હોય તેટલા જ પ્રમાણમાં તેની  
ઉત્પત્તિ કરવાની અને તેને પ્રભમાં પહોંચાડવા-  
ની દૃષ્ટિવાળી હોવી જોઈએ.

૩. આ અને કોશી એ સાત નવાં  
વ્યસનો છે. એ બંને નુકસાનકારક પદાર્થો છે.

૪. કેટલાક અનુભવીઓના મત છે કે  
આ, કોશી, તમાકુ, બાંગ, ગાંજી, અરીણ,  
વગેરેના વ્યસનીઓ સ્થિરવીર\* છે એમ દાવો  
કરવામાં આવે તો તે ખોટી શકાય નહિ.

૫. એક ઉદ્વિગ્ન પણ સ્વચ્છંદી બની  
નય તો ખીજી ઉદ્વિગ્ન પર મેળવેલા કાણુને  
દીધો કરી દે છે. તેમાંયે, પ્રહાર્યજની  
દિગ્તિએ, જીવવાને કોશી કહણ અને મંજૂરવની  
ઉદ્વિગ્ન સ્વાદની છે.



દારુનિષેધ

## આટલો સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !

આટલો સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
હિંદના ૩ દિવામાં ૨ દે જો.  
સંદેશો મારા ગાંધીજીને કહેજો !  
ડાહ્યે ને પગલે બાપુ, દુલખ્યા આપને,  
પુણ્યને ઉવેખીને વર્ષા\* અમે પાપને,  
મૂલતા ફેરી મારી દેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
જીવનભર આપ મૂળ્યા સતતા સમરંગણમાં :  
આગોટ્યા અમે અભાગી અસત્યના અગણમાં !  
એની વેદનાને વેડી લેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
દેવાં તો કતાં અમારાં ભક્તિથી ભાવભીના :  
એમ ફેરી નહોતી બાપુ, અંતરે કમીના :  
શક્તિની કીણ્યે સહી લેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
મનકું તો નિશ્ચિન, બાપુ, તમને ચિંતવતું :  
દુર્ગંધ આ તનકું, તહેયે, દૂર દૂર રહેવું :  
અમારી એ લાચારી લહેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
શ્રીદરિએ કરણ કરીને કલ્પતર આપું :  
અમે અલ્પજીદિ એને મૂળમાંથી કાપું :  
લેખા અળવીતરની દેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
પૂર્વજના પુણ્યે પામ્યા સુધા ફેરી ઝરી :  
હોટે આવેલી, એને વજીપીધે વળી :  
કર્મનાયે કલ્પાધ્યુંને જોજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
તું જતાં આજ અવનિ આખી છુટાણી :  
કાટિ કાટિ આખો આજે અસિએ ભીખણી :  
ઠરની એધાણી એટલી દેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
વલવલતી વજીધા, બાપુ, હીજકે દેવાં !  
સાતા દેનાર જતાં તોધારા ઉપાં :  
અળગા ના એમનાથી રહેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
કાયાનું 18જર જાડી જીરલા હંસલાને :  
બહાના મંગલ ધામે વિલસના આત્માને  
વિનવીને આટલું કોઈ કહેજો !  
લગી લગી આટલું કહેજો !  
સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
આટલો સંદેશો મારા બાપુને કહેજો !  
હિંદના ૩ દિવામાં ૨ દે જો !  
સંદેશો મારા ગાંધીજીને કહેજો !

જન્મભૂમિ

—વેશપાલન

જીવન-પ્રકાશ

## ભારતનું પરમ હતભાગ્ય

આ પણ ખાસ બાબત ગયા । આપણુ દેશભાગી રાષ્ટ્રનો પ્રાણ બિડી ગયો । સકલ વિશ્વને સત્ય-અધિક્ષા પ્રભાવનો પવન બરે સ્વર્ગે સંચર્યો ।

સ્વતંત્ર હિંદનો સંસ્કૃતિ જતાં આજે દેશભરમાં ધોર અધિકાર જવાઈ ગયો છે. જે અપાયેલ તેજસ્વી પ્રકાશ ભારતની ભૂમિ પર પ્રસરતો હતો તે એકાએક હુમ થતાં ધોર અધિકારના ઝોળા પૃથ્વી પર ઊતરી પડ્યા છે. દેશનું પુણ્ય પરવાળું છે. જનતાએ તેમની દૃષ્ટિ તે ચેતનાનું ગ્રેરક બળ ગુમાવ્યું છે. આ ગોઝારી ભૂમિ પર અનેક આફતો તોળાઈ રહી છે અને ઈશ્વરની કૃપા હશે તો જ એમાંથી ઊભરી શકાશે. ગાંધીજીનો સ્વર્ગવાસ, આ કોટકડીની વેળાએ થતાં, નિરાશા સિવાય બીજું કશું દેખાતું નથી. એ એક જ વિશ્વવિશ્વતિનો પુણ્યસંચય આપણી ભૂમિમાં અનેક પાપકર્મોના પશ્ચાન્ને નમ્રા દેતો નહોતો. ભારતનો જ નરિ, બદ્ધ વિશ્વભરનો છેલ્લો સંત જતાં દેવ વિશ્વ સમરતમાં કોઈ ઉલ્લાસાતો યવાનો સંકેત હશે.

### સંસ્કૃતિનો વિનાશ



ભાનભૂષ્યા હિન્દુઓ અને મુસ્લિમોએ સંસ્કૃતિનો વિનાશ સ્મર્યો : ભારતીય સંસ્કૃતિનો આત્મા છાડી ગયો ।

(ચિત્ર : મહર્ષિ રાવિ)

### ગુજરાતનો તપસ્વી

છવનાદેશ રોધવામાં બહાદુર, રણખેલનામાં કુશલ શત્રુ વીર, નીતિમંત્રણમાં સુધુ, વૈરથવર, લોકસેવાભાવમાં પરમ, શુદ્ધ : ત્હેનામાં શો વણ, સમયેલા છે. વેળુકણીના તેં મણિ રચે છે, પશ્ચરના તે દેવ પ્રજા છે, શલ્યાળી તે અહલ્યાઓ કરે છે. અસાધુના તે સાધુ પડે છે, અહંકારીના તે સમર્પણી બનાવે છે, કુખિયાંનો બહી ને નિસાંનો, દાસ્યાંના અંતરનો આરામ, ધાયડના આત્માનો અમૃતૈષધિ અનારોગ્યનો ધનવન્તરી છે તે.

વાદળોની અધુન છાંયા ફૂટકી એક એ કુલ તરલ :

હિંદીદાસમાં હમ્મદાસનો

સનાતન સત્યનો એ શબ્દ,

પ્રાચીનતાનો પરમ મંત્ર,

નવામાં નવો તે,

ને ભૂનામાં ભૂનો છે.

સત્ય ત્હેનો સુદામંત્ર છે,

તપ ત્હેનું કવચ છે,

અદ્વિત્યનો ત્હેનો પંચ છે,

અખટ સમાજ ત્હેને કમંદ્યો,

સદનરીલતાની ત્હેની સ્વચ્છા

સનાતન ચોખ્ખાંતેનો યોગવાર

સમૃદ્ધતા અજાનિતથી પર,

ભારતનો વર્તમાન મહામુદ,

એ તો ગુજરાતનો તપસ્વી

મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી.

— સ. નિ. નહાતાલા.



## ઈંચુની જેમ ચઠાવી દેશે !

પોરબંદરમાં સ્વ. કાળીદાસભાઈ ગાંધી જીવતા ત્યારે તેમને ઘેર વારંવાર જવાનું મળતું. કોઈ વાર જઈએ ત્યારે તેઓ ઊભા સાવરણીથી ફિક્કડું વાળતા હોય, કાં પાંચખાનું કાફ કરતા હોય, અગર એટલી હમરે ભેડું થઈ હારે ચડતા હોય. ગાંધીજીની વાત નીકળતાં તેમની આંખ ચમકી જાય અને પછી પ્રવાહ થાયે : “અરે તો વેપાર કરવા બાહિકા ગયેલા. ભાઈએ બધાને બાવા બનાવ્યા !” સત્યાગ્રહની વાત નીકળતાં કહે : “અમે ફૂળની ફેંકીઓ ફેંચીને ભેસમાં ગયેલા” પછી જેલનાં દુઃખ ને તે ક્ષી ગમતભરી રીતે ભોગ્યાં એની વાતે આમે, પણ કોઈ વાર નિસાસો નાખીને બોલા જાય : “બાઈ ભોળિયો બાદસા” છે ! કુનિયા બહુ સૂચી છે. ઈંચુની જેમ બાઈને ચઠાવી દેશે !”

—સામનારાયણ તા. પાકક

\*

## કોઈ સાચું નહિ માને !

આ વિશ્વવિખ્યાતિનું જીવન એટલું અદ્યતન છે કે ભવિષ્યની જેડીએ એમ મનતાયે અચકારો કે ખરેખર આ પૃથ્વી પર આવી પવનખર માનવદેહે એકવાર અવતર્યો હતો. એમને જેમણે જોયા છે, સાંભળ્યા છે, એમની ઢાઢરીથી જેમણે મેચલા પ્રત્યક્ષ કરી છે, તે આપણે બધા એ હમીકલના સાક્ષી છીએ કે જેમણે હિંદની સેવા અને તે દ્વારા માનવ-નતિની સેવા કરી છે તે બધાયે મહાપુરુષમાં ગાંધીજી સાચી મહાન છે.

—બાલમદેવ આયર-રેડાઈન.

\*

ગાંધીજીનું ખૂન કરવાની તાકાતે ચર્ચિલોની કે બ્રિટિશ સરકારની નહોતી; પરંતુ એ કાર્ય એક દેશપ્રેમીએ જ કર્યું છે. પણ એને માટે એ એક વ્યક્તિ જ જવાબદાર નથી. અહિંસા અને સત્યનો માર્ગ જેમને કુચિતો નહોતો તે સૌ-હિંદ આખું એને માટે જવાબદાર છે. જે હિંદમાં આવા મહાન સંતનું ખૂન થાય તે હિંદ સંત-ભૂમિ તરીકે યુગોથી ને કલ્પોથી વિખ્યાત છે. સેક્રેટરીસ અને કાંઈટનાં ખૂનો યુરોપમાં થયાં છે, પરંતુ હિંદમાં આજ સુધી એવી સંતનું ખૂન કરવાનો પ્રયાસ થયો નથી. આજે પહેલી જ વાર હિંદમાં આખું ધોર પાપ થયું છે. એને માટે એક વ્યક્તિ જ જવાબદાર નથી, પરંતુ સમગ્ર દેશ જવાબદાર છે. જગન્નિષંતા ભારતભૂમિ પાસેથી જનામ માગશે કે અહિંસાના એ પૂનર્નરિને તમે કેમ જાળવી ન શક્યા ? આજે આપણે અર્ધ રડી રહ્યા છીએ. આપણા પાપકર્મો, આપણી અજ્ઞા, આપણી પાશવતા આટલી ઉઝ ન હોત તો ગાંધીજીનું ખૂન કરવાનો વિચાર સરખો એક હિંદીના કે કોઈ માનવના મનમાં ન પ્રગટત. એવા અભદ્ર સંસ્કાર ક્યાંથી પ્રકટયા ? સમય વતાવરણમાંથી. એને માટે જવાબદારી પ્રત્યેક હિંદીની છે.

પાકિસ્તાનને એક બાળુએ મૂકી દેા; જગતના અન્ય દેશોને એક બાળુએ મૂકી દેા; હિંદને પણ એક બાળુએ મૂકી દેા. માનવતાના પરમ ઉજ્જવલ દર્શકોણથી વિચાર કરો. માનવતાના અગ્ર કૃષાસકો આ જગતપટ પર દસ-બાર જેટલા જ થયા છે તેમાં હવેનાં હવે વર્ષમાં તો એકલા મહાત્માજીને જ તેમાં મણી શકાય. હવેના વર્ષે જગત પર પ્રકટતા કોઈ વિરલ વિશ્વપયગંજરને હિંદ સાચવી શક્યું નથી. જગનમાંથી સત્ પર-વાયું છે અને અસત્ પ્રસરેલું છે. મહાત્માજીએ પ્રયોગેસે સત્ય-અહિંસાનો માર્ગ અપનાવવાની પ્રતિજ્ઞાઓ કરતાં હિંદીઓ, આજે તમે પરમ ઉપદ્રાહનું કારણ બન્યા છો. તમે સૌ-અહિંસાનું નિરંજન કર્યું છે. વિશ્વના જનમથી અત્યાર સુધી એ સિદ્ધાંતો કોઈ આચારમાં થયાઈ. કોતારી શક્યું નથી ને તમારો તો પ્રયત્ન પણ હુદ્મક અને અપ્રામાણિક હતો. તમે મહાત્માજીનું સાચું તપશ્ચ કરવાના છો ! તમે હુદ માનવકીટો !

રડો, પેટ ભરીને રડો. તમારી હુદતાનું પ્રાયશ્ચિત કરો. ગાંધીજીએ કહ્યું તે તમે ન માન્યું-એકે એક જીવન-ક્ષેત્રમાં, તેનું પ્રાયશ્ચિત કરો. પ્રભુએ તમને વિશ્વનો પયગંજર આપ્યો અને તમે તે શ્રમાભ્યોન્તમારો મ નવ તરીકેનો ઉદાર કર્યા વિના-તે તમારું હતમાત્ર્ય કર્યું કલ્પોત જ જન્માવી રોકે. તમે હવે ગાંધીજી માટે કોઈ ગૌરવ હઈ શકો તેમ નથી. પાપનું પુરું પ્રાયશ્ચિત કરો અને તેમાંથી જ તમને રત્નર્થક વિશ્વવિખ્યાતિ ને પયગંજરનું દૈવી માર્ગપ્રચન મળી રહેશે.

ઈ.



# સંસ્મરણોદ્ધે અંજલિ :

લેખક : ઈ. જી. કૃષ્ણલાલ મો. અવેરી  
એમ. એ. એલએલ. બી.

હિંદુ ધર્મ

હું મને પોતાને રાત્રીના હિંદુ કહે-  
વડા હું. કારણ કે :

(૧) હું વેદોને, ઉપનિષદોને, પુરાણોને  
અને જો બધા પ્રકારે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોને નામે  
જોખખાય છે તેમને માનું છું. અને તેથી  
અતવાદોને અને પુનઃજન્મને પણ માનું છું.

(૨) હું વર્ણાશ્રમ ધર્મને, મને લાગે છે  
કે એના મૂળ વેદિક અર્થમાં, માનું છું; એના  
આજના લૌકિક ગાને આલુપ્ત અર્થમાં નહિ.

(૩) હું ગોદશાને તેના આજના હૈકક  
આઈ કરતાં ઘણા વધારે વિશાળ અર્થમાં  
માનું છું.

(૪) મૃતિપૂજને જિવે મારી અનાસ્થા  
નથી.

વાચક ભેટો કે વેદો તેમજ બીજા  
શાસ્ત્રોનાં હરોળ કરતાં તેમને મેં અધિકાર્ય  
અપર ઉદ્ધરણીય કહ્યા નથી, કારણ કે, કદા  
વેદ જ અપૌરુષ્ય કે હૃદયપ્રણીત હોય  
એમ હું માની શકતો નથી. હું તો બાહ્યજન,  
જ્ઞાન અને જંદ અવસ્થાને પણ વેદનાં  
જેવંત જ હૃદયપ્રણીત સમજું છું. આ  
ધર્મશાસ્ત્રોને મને કદાં પ્રત્યક્ષ દાન છે એવો  
મારો દાવો નથી. ધર્મને સુદાનાં કાર્યો  
ધર્મશાસ્ત્રો ઉપરથી છે તે હું અંતરથી જાણજી  
છું અને લાગણીથી સમજું છું, એવો અલ-  
બત, મારો દાવો છે. શાસ્ત્રનાં મારી જુદાં  
તેને વૈતિક દૃષ્ટિને અનુસાર લાગે એવા  
દાવો પણ અર્થથી-પછી તો તે આદે તેટલા  
વિદ્વાંસુ કોં ન હોય-અધવાધી હું ના  
પાડું છું. અત્યારના શંકરાચાર્યો અગર  
શાસ્ત્રોના પોતે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોને જો અર્થ  
કરી બતાવે છે તે જ બંધ દાવો છે એવો  
દાવો હોય તો, હું તેનો વધારેમાં વધારે  
આશ્ચર્યજનક નિરેષ કરું છું. જિવંત હું એમ  
માનું છું કે આ ધર્મશાસ્ત્રો આપણું અત્યા-  
રત્ન જાન છે. અસ્તવ્યસ્ત છે. જેણે અહિં  
સા, સાચ અને અશ્રવ્યનાં પ્રણાતા પ્રાપ્ત  
નથી કરી અને જેણે સર્વ પ્રધારની માલિકી  
અને ધનવૈભવનો ત્યાગ નથી કર્યો, તેણે કોઈ  
પણ મનુષ્ય શાસ્ત્રોને અરિષ્ટમાં સમજી ન જ  
શકે એ ધર્મશાસ્ત્રનાં મારી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

—ગાંધીજી

મુદાતમાઈ દક્ષિણ આફ્રિકા ગયા તે પહેલાં પણ હું એમને  
જોખખતો. મુંબઈની હાઇકોર્ટમાંથી જંગળી પાષડી (મોરેશીઓ)  
ટ્રેકો કોટ, ગળે ટાઇ, ને પાટલુન પહેરી, ઘેર જતાં મેં એમને  
જોયેલા. એ મોરેશીઓ, એટલે મુંબઈના જંગળીઓ, જેવા  
કે ટાગેર કુટુંબ, ઘોસા કુટુંબ વગેરેના કુટુંબીઓ પહેરતા તે:  
અને તેમનું અતુકરણ કરી, આ જોયું ૨૧. જોખવાય સાસ-  
લાઈના કુટુંબીઓ, ૨૨. મહીપતરામભાઈના કુટુંબીઓ અને બીજા  
થે'ડા કેળાયાયેલા પુરુષો પહેરતા તે. હવે એ જાતની પાષડી  
બીજા પાષડીઓની માફક અદ્યતન થઈ ગયેલી છે.

પોતે દક્ષિણ આફ્રિકા છોડી પાછા આવ્યા ત્યારે એમને  
કાઠિયાવાડની મોઢ શાંતિએ માનપત્ર આપેલાં અને સલાઓ ભરેલી.  
એ સલાઓમાં પોતે હાજર થતા: કાઠિયાવાડી લેખાસમાં દેરા:  
અંગરખું, પોતિયું, વગેરે, એ સલાઓમાં (એક કોટમાં અને એક  
ગુલાબવાડીમાં) હું હાજર રહેલો. અને જેમ મુંબઈવાળાઓ  
સર રિરોજશાહ મહેતાને મુંબઈના સિંદ એ ઉપનામથી સંબો-  
ધતા તેમ હમે ગાંધીજીને “દક્ષિણ આફ્રિકાના સિંદ” એ ઉપનામે  
સંબોધેલા. પછી તો પોતે અનેક ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત્તિઓ આદરી,  
અને સાબરમતી આશ્રમ સ્થપતાં પહેલાં ૨૨. જીવજીવાલ ખેરિ-  
સ્ટરના જંગલમાં, એલીસાધીજીના વિસ્તારમાં રહેલા. સાબરમતી  
આશ્રમમાં બેઠે બેઠે મિલમજૂરોનું એવ કરવા માટે પોતે  
અમદાવાદના મિલમજૂરોનું સંગઠન રચી, મજૂરસંઘ બોલો કર્યો.  
એ મજૂરોના અગ્રણી હામ શ્રી. ખંડુભાઈ દેસાઈ અને શ્રી.  
ગુલઝારીલાલ નંદાને સોંપવામાં આવ્યું. શ્રી. ગુલઝારીલાલ તો  
પોતાનો અવ્યાસ વધારવા નિલાયન જતા હતા તે ગાંધીજીના  
ઉપદેશથી અમદાવાદ જ થોભી ગયા. એ મજૂરોના વેતન અંગથી  
મિલમાલિકો ને મજૂરો વચ્ચે મતભેદ પડ્યો અને તે મતભેદનો  
નિશ્ચય કરવાનું હામ ૨૨. મંગળદાસ ગિરધર અને ગાંધીજીને  
સોંપવામાં આવ્યું. જાને સંમત થઈ શક્યા નહિ. એટલે તેમની  
વચ્ચેના મતભેદનો નિવેડો લાવવા લવાદ તરીકે ગાંધીજીએ મને પસંદ  
કર્યો. (સને ૧૯૨૯). હું તરતમાં જ મુંબઈની રમેલકેલ કોર્ટના  
મીસ્ટર્સની જગ્યા પરથી રિટાયર થયો હતો. લવાદ તરીકે મારે  
જાને પક્ષને સાબજવાની જરૂર હતી એટલે હું અમદાવાદ આવ્યો  
અને સાબરમતી આશ્રમના એમના પોતાના એસકામાં જ્યાં

માર્ચ ૧૯૪૮

## દંપતી ધર્મ

પતિ-પત્નીનાશ્વર્મ ક્રિષ્ટ છે. હિંદુ પતિ તેમ તમાજનો જાણ્ય છે કે પત્ની એ સોદાગરી વસ્તુ છે. આ મંદો માલ છે એમ પોતાની અર્ધા નાને વિષે જોડવા રાક્ષસ રૂપ પતિએને મેં સાંભળ્યા છે. પતિ જેટલા ફેરફાર પોતાના જીવનમાં કરે તેટલા પત્નીને તુરત સમજાયે ને અમલમાં મૂકે એમ કહેવાયને શું કહીએ ?

પત્નીને કઈ વ્યવિત્ય હશે કે ?

દમયતીને હતું, મીરાબાઈએ ભગ્યની પંતાવનું. દંપતીધર્મ દોષનો છે. ક્યારેયેલી સ્ત્રીની પ્રેમ પણ ક્યારેય જ ન હોય. જેમ ખાદીના ભજને બીનનો પરદેશી પહેરવેશ સુધન કરે ? પરંતુ તેમજ તે પત્નીનો સહન કરે ધા ? કે બમે દંપતી માંસાહારી હોઈને મને શુદ્ધિ આપી, મેં માંસાહાર ધોડ્યો. એટલે મારી પત્નીએ પણ હાડ્યો જ ? કે તેને સમજાવી, પીનપીને છાડાવે ? ધારો કે મેં જળાદાર પત્નીની પાસે માંસાહાર છાડાવે. મારી છત્રે તો માંસાહાર માંચે એટલે જોએ પણ રાંધે કરવો રહ્યો ? આવા શેષભાગ કરતાં વૈધવ્ય શું ખેડું ? રામચંદ્રની સ્ત્રી મંદોદરીને પણ સ્વર્ગત્રતા હતી. ક પરી પાંડવોને ધમકાવતી. બીમ જેવો પતિ દ્રૌપદીની પાસે રાક જેવો યથ બેસતો. સ્ત્રીતાપતિની તો વાત જ શી કરવી ? સ્ત્રીતા હોઈને રામ પૂનયા. ધર્મમાં બજા કાં ન ન હોય. ધર્મ તો ખાંડાની ધાર છે. ત્યાં કહ્યું 'કિં કર્મ' કહ્યું કે ત્યાં 'કિં ધર્મ' સમજાવું. કવિએ એટલે જાતી-એને પણ તેની શોષ કરતાં ગ્રાહ ચડ્યા છે. ખાતોના પરમ ભગ જુ એમ માનું છું કે મારી પત્નીને જળાદાર ખરી પહેરાવવાને મને અધિકાર નથી. પતિ-પત્નીનો પ્રેમ એ રૂબૂળ વસ્તુ નથી તેની વડે આત્મા-પરમાન્માના-પ્રેમની ગાંધી યથ રહે છે. એ પ્રેમ વિવધપેષ કદી ન હોય. વિવધ તો પણ પેનું કરે છે. તેને આપણે પશુચર્યોને નામે ઓળખીએ જીએ. ત્યાં-શુદ્ધ પ્રેમ વતે છે ત્યાં બજાદારને અવધાર જ નથી. ત્યાં શુદ્ધ પ્રેમ હોય ત્યાં બંને એકબીજાની આખવા કાળી વતે છે ને બંને ધર્મ માનમાં આગળ વધે છે

—ગાંધી

પોતે સવારે ચરચો કાંતના હતા ત્યાં મળવાનું હેરંચું. હું પણ ત્યાં ગયે અને શેઠ મંગળદાસ પણ ત્યાં આવ્યા. ગાંધીજીનું મોંદું હમેશ હસતું હોય. આ રોળ કરવાની પ્રયા તો એમને સદજ યથ યથ હતી. એ ઓરડામાં એક એમનો યુરોપિયન અનુષાંધી બેઠો બેઠો કાંતતો હતો. ગાંધીજી તળપદું કાઢીયાડી બેલતા હતા. એટલે તે તળપદી બાપામાં મને કહ્યું કે "કાં ?" હું માણે ગુજરાતી સમજતો નથી એટલે એને રહેવા દઈશું કે બહાર મોકલશું ? મેં કહ્યું કે "ભલે બેઠો, મને વાધો નથી." પછી સ્વ. મંગળદાસ શેઠ પોતાનો કેસ કહી સંભળાવે. ગાંધીજી એ પોતાના પક્ષની હેઠીકત કહી સંભળાવી. વચ્ચે વચ્ચે શેઠ મંગળદાસ હસી હસીને રોળ કરતા જાય કે "તમે અમદાવાદવાળાઓ એક જઈ પણ છોડો એવાં નથી." એ સુનાવણી પૂરી થઈ. મેં લેખી ચુકારો આપ્યો. તેથી બંને પક્ષને થોડો સંતોષ ને થોડો અસંતોષ થયો. અને લગાદોથી આવા પ્રશ્નોનો શાંતિ ભરેલી રીતે વિવેકો લાવવાની પ્રયાની આ રીતે શરૂઆત યથ.

ત્યાર પછી પણ વખતોવખત મળવાનું થતું ને પત્રવ્યવહાર પણ ચાલતો. ગોવંધ સંબંધી પોતે હરિજનમાં લખતા. તેમાં "ગોવંધ" માટે ઉર્દૂ શબ્દ વાપરતા. "ગાવક્તી." એ શબ્દ અશુદ્ધ હતો. "કુશીલન" એટલે "મારી નાખતું" એ ફારસી શબ્દનું કિંવાપદ છે. તે ઉપરથી કિંવાવાચક શબ્દ "કરી" થાય છે, "કસી" નહિ. "કરી" એટલે ખેતરું. મેં એમને જણાવ્યું કે આ ભૂલ થાય છે. પોતે જવાબ લખ્યો કે જો શબ્દ લોકોના સાધારણ વપરાશમાં હોય તે જ વાપરવો હું 'પસંદ કરું.' છું. ગોવંધીઓ થતો નથી.

આપબા સાદિત્ય પરત્વે એમનો જે આગ્રહ હતો, તે આમ-હના કુચી આ જવાબમાં જડે છે. ખેડુતો સમજી શકે, સાધારણ શીખેલા. સામાન્ય કેળવણીગણા સમજી શકે તેનું ગદ્ય-પદ લખવા મટે એમને આગ્રહ હતો. સ્વ. નરસિંહરાવ યા હવિ નાનાલાલને એઓ એ જ આપ કરતા. અને પોતે તો પોતાનો અભિપ્રાય અમલમાં મૂકતા જ. સાદિત્યમાં જે જે સુધારા પોતે સૂચવ્યા તે એટલા જરૂરી હતા કે એમના સમયને "ગાંધી મુખ" નામ અપાયું છે. જેમ નરસિંહ ને પ્રેમાનંદના કાવ્યો સાદી ભાવમાં લખ્યાં છતાં જનતાના હૃદયમાં સોસરા પેસી જતાં, તેવી જ ધારીએ ગાંધીજીએ ગદ્ય લખ્યું છે એમના એ માર્ગદર્શનનું આરનું જે અનુકરણ યથ ગયું છે અ. એમનો દર્શવેલો નાનું દલે ભાગ્યે જ મુર્ખાઈ નવ એવા મંત્રેના ખાતી રવા છે

જીવન-પ્રકાશ

[શ્રી. હરજીરામ કે. ઝોરાજી. એ.]

મારાથી શવાતું નથી અને રહેવાતું નથી. મહાત્માજી મારા ગુરુ હતા અને છતાં તેમણે કદી મારી પાસેથી ગુરુપરિચર્યા, ગુરુદક્ષિણા કે ગુરુપ્રણાલિકા અપેક્ષાં નથી. મારી નજરમાં તેઓ જેને હું શુદ્ધ સત્યાતત્ત્વધર્મિતા સમજી છું તેના અકેસાર હતા. તેમની ધર્મપ્રજ્ઞા એટલી જ્ઞાનવચ્ચમાં હતી કે આપણે અનધિકારીઓ સહુ તેમનાથી અંગર્ધ જતા અને આપણા આત્માનાં નયનો જળતાં અનુભવી આપણાંમાના ધણા કોષ અનુભવતા.

જે બંધુ છે તે માનવધર્મિતાસહુ અધમમાં અધમ કરી શકે છે. એ હિન્દુત્વમાં રામેરોમ વ્યાપી ગયેલી તમોમયતાને અંગે બંધુ છે. પ્રકાશહિન્દુ તમોમય મહાસાગરના ઊછળતા લોહમાં આજે દખાઈ ગયું છે; પણ તેની આભા અને તેનો અખાર, તેની શ્રુતિ અને તેની સ્મૃતિ હવે તજી જાય છે. પ્રકાશ તો સ્વયં પ્રકૃતિ છે. તમસ માનવનજરે કલ્યાણુષ્ઠ છે છતાં સ્વભાવે ક્ષણભંગુર છે. મહાત્માજીનું કલેવર પંચમહાભૂતમાં મળી ગયું છે, પરંતુ તેના પ્રાણજીવનો પ્રકાશ દિશ્વલાતીત છે. એ પ્રકાશને વંદન હો!

પોતે જીહુ (સ્વ. નરોત્તમ મોરારજીના બંગલામાં) તબિયત સુધારવા આવેલા ત્યારે પણ બહુ પ્રેમથી યુદ્ધાક્રાંત યદ્ય હતી. તે વખતે એમની પાસે કેટલાએક ઇરાસિયનો એમના દર્શન માટે આવી બેઠેલા હતા. રેવરન્ડ એડ્વર્ડ તે વખતે ત્યાં એમની જોડે રહેતા હતા અને આપણે પોરાક પહેરતા હતા. બીજા કેટલાક મહેમાનો આવ્યા હતા. તેમની આગતાસ્વાગતામાં કોઈ જાતની ખામી આવે નહિ, માટે સ્વ. કરગુરુજીને બોલાવીને એમના તળપદા કાઢિયાવાડીમાં કહે કે, “કા, આ લોકોના પામરણ-ખામરણની તજવીજ કીધી છે કે કેમ?” પોતાના મહેમાનની સમગચ્છી આ કાઢિયાવાડી કાળજી, પોને ગમે તેટલા કામમાં હોય તોપણ લતા ન હતા.

પછી મન્યા અમદાવાદની સાહિત્ય પરિષદની બેઠકમાં અને પછી પાછા અનારસ યુનિવર્સિટીના જીયુમિલી પ્રસંગે એમનું સહનું રિમત સૌને વધાવી લેતું, તેમ મને પણ પોતે વધાવી લીધો.

આ મુજબ એમના રસેહમાં જોતજોત યદ્ય ગયેલ વ્યક્તિ એમને કેમ ભૂલી શકે? એમના આચારવિચારને અનુસરી આપણે એમને અંગણિ આપીએ, એ જ આપણું કર્તવ્ય.

હિંદુ વિધવાને ધર્મને વિધવાત્વને દાપ બોધ નાખ્યા છે. જ્યારે જ્યારે પુરુષ વર્ગને પોતાનાં કુખની કથા કરતો હું સાંભળું છું ત્યારે ત્યારે વિધવા બેઠેનેલી પ્રતિમા મારી પાસે બસી થાય છે. પોતાનું કુખ રોનાર પુરુષને ભેળ હું ધસું છું.

હિન્દુધર્મ સંસ્થાને કીધામાં કંઈકો કંઈકો લઈ ગયા છે. અને વૈધવ્ય તેની પરિસ્થિતિ છે. પુરુષ તો પોતાના કુખનું નિવારણ કરે, તેનું કુખ તેની મૂર્ખાઈને લીધે હોય છે. ધણું કુખ તો કેવળ આર્થિક ભોમને ખાનગર ભોગવે છે. પણ વિધવાનું શું? તેનો જિવારોનો પોતાના કુખમાં દાપ જ નથી, તેના કુખનું નિવારણ તેની પાસે નથી જ. દરિદ્ર્યને તે દ્વાર તદન જંધ કરી છે. અનેક વિધવા કુખને કુખ માનતી નથી, ત્યાગ એ તેને સારું સ્વાભામિક વસ્તુ થઈ પડી છે. ત્યાગનો ત્યાગ તેને કુખરૂપ થાય. વિધવાનું કુખ જ તેનું સુખ મનાયું છે.

આ ત્રિપિતિ ખરાબ નથી, સ્પષ્ટ છે. તેમાં હિન્દુધર્મની શ્રેષ્ઠતા રહી છે. વૈધવ્યને હું હિન્દુ ધર્મનું ભૂખળ માનું છું. વિધવા બેઠેનેલીને હું ત્યારે મારું માથું આનાપાસે નમે છે. વિધવાનું દર્શન મારે સારું અપશુનની નિશાની નથી. પ્રાતઃકામમાં તેનું દર્શન કરી હું દુઃખાયું છું. તેનો આશીર્વાદ મને પોરી બહિસ માનું. તેને જોઈ સર્વ કુખી ભૂલી નહ. વિધવાની પાસે પુરુષ પામર પ્રાણી છે. વિધવાના ધૈર્યનું અનુકરણ અસંભવિત છે. પ્રાચીન કાળનો વારસો જે વિધવાને મળ્યો છે તેની આગળ પુરુષના કાલિક ત્યાગની પૂજની શી કિંમત હોઈ શકે? — ગાંધીજી.

કેમમાં પોતાના મહેલના પ્રવેશદ્વાર પર જીએકા ઇરાસિયન ચોરીદાર ચાલે મારે જે વાત થઈ તે મારાથી જુલાવી નથી. મેં મારાં નામકામ લખી આપ્યાં એટલે એણે મને પૂછ્યું: “હિન્દુસ્તાનને” મેં કહ્યું: “હા.” “પાણી?” એણે સારે જ કિંમત કરીને આ સપાત પૂછ્યો, એટલે મારે હા કહેવી પડી. હિંદુ એટલે ગાંધીજીનો દેશ એમનેનો કહેવાનો આશય હતો. નવ વરસ પર ઇશ્વરીમાં મને આ અનુભવ કરી ફરીને થયો હતો.

— રેવરન્ડ અઝારિયા.

★

અમ અમ ખંભાતવાળાની  
આંખ પડી થી  
ખનાવેલા મધુર મુશબોધ તોલથી  
કેવાસસ વાળ થાય છે!



આંખના માટે લખો.

**અમ અમ ખંભાતવાળા.**

ચામડા-દાઢી-કાંચીચાળા-અંધતાની

ચાહ બનાવો એટલી  
સહેલાઈથી

પૂરેપૂરી 'આંખીવાળું'  
તાંદન ખોર, મધુર  
ખુશબોવાળું અને સસ્તું

• હેર ઓઈલ •

== ખતી શકે છે ==

ફેક્ટ દસ મિનિટમાં  
'ખંભાતવાળાની પડી'  
થી

• આંખનાં, બાહી કે મે'દીનું તેજ તૈયાર થાય છે •

== જાણીતા ગાંધી અને સરૈયાને ત્યાં વેચાય છે ==

★

શ્રી ઈન્દ્ર મહિરાજી

**અમૃત ગુરુ કા**

રજીસ્ટર્ડ ટેડમાર્ક

જેલર નં. ૩૦૨



★

વીર્યવિકારનાં તમામ દર્દો જલમૂળમાંથી દૂર કરી બદન તાકાતથી જરૂર અને પ્રકૃતિલ થાય છે,  
નિસ્તેજ ચહેરાને કાન્તિવાન અને આનંદી બનાવે છે. મગલની કમળેરી, બદનનો દુઃખાવો, માંદગી  
પછીની નબળાઈ, અસ્થિ, અપચો ઇત્યાદિ બનેક પ્રકારની નબળાઈઓ દૂર કરી નસોની શિથિલતા  
મટાડે છે. દરેક જાતમાં એકસરખો ગુણુ આવે છે. સ્ત્રીઓ માટે પણ ઉપયોગી છે, કિંમત ૩૨  
દીમડીઓની ૧ રૂબાના રૂા. ૨) ૮. ખર્ચ જુદું.

—ફેક્ટ જાણીતા દવા વેચનારને ત્યાંથી બધાં શહેરોમાં મળી શકશે—  
જે. એન. શેઠના, જીવનધારા ઓપીસ, નડીઆદ. [જુજરાત]

સ્ટોડીસ્ટ : કંચનલાલ વાઢીલાલની કુંા. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મંગળદાસ રોડ-સુ'બધ ર.

[ ત્રિન્સિપાલ ઓ. ઇ. ત્રિવેદી ]

એમ. એ. એલએલ. બી.

વંદે ! સત્ય, શાંતિ, આદિ'સા, વિશ્વભાવૃત્તના પયમગરના પરમ પુત્રપતે-મહાત્મા ગાંધીજીને પૂર્ણ નમનતાપૂર્થી વંદે !

આ સાધુ પુત્ર પ્રતિ આપણાં વંદનાતું વર્ણન શબ્દોને માટે પયામિ નથી. સર્વથા સમર્થ પરદેશી હકુમતની સામે દિ'મતથી કેમ સામનો કરવો તે તેણે હિંદને શીખવ્યું. એ, આ આત્મબળથી બળવો હતો. મહાત્માજી ધાર્મિક ચોદા હતા. બધાના હૃદયમાં પ્રેરણા એમનો જીવનમંત્ર હતો-આદિ'સા. જીવવાણીમાં મસ્ત મગજોને તેમણે અસ્પૃશ્યતાને વહોં દેવાતું શીખવ્યું. આદે જાંબીમાં કે આદે જાણણીમાં જે આત્મા વસે છે તે એક જ છે, અને પરમાત્મા તેના તમામ ભક્તોને સરખી-જ રીતે આનિર્જૂન થાય છે. તેના પવિત્ર મંદિરમાં કંઈ પણ બેદબાવ ન હોય, અને આ શાશ્વત સત્યની મહાત્માજીએ હિંદુઓને સ્મૃતિ કરાવી.

સંસ્કૃત દેશને તેમણે સાદાઈની દિવ્યતા શીખવી. તેમનો પહેરવેશ એન હાથવસ્ત્ર, તેમનો આવાસ ખાસ કરીને શેઠાનાં સાધનો વિનાની નાની જુ'પડી, તેમનો ખોરાક સાદો ફળાહાર, નારંગીના રસતું પીણું અથવા બકરીના દૂધનો દોરો. તેમની મુસાફરી હમેશ ત્રીજા વર્ગનાં રાખામાં-આ તમામ તેમની સાદી, આમ જીવવાને અનુકૂળ, નમ્ર જીવનરીતિઓનાં પ્રતીક છે. મનુષ્યમાત્રને તેમણે પ્રેમનો મહામંત્ર અર્પ્યો. એમનું જીવન કરવા જેણે પ્રયત્ન કર્યો તેમના સંબંધમાં પણ તેઓ દયા વધા.

નરસિંહ મહેતાતું જે જાન તેમના હૃદયને અતિપ્રિય હતું - "વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીએ" તેના ભાવ મુજબ તેઓ વૈષ્ણવ જ હતા. હુદ, ઈસુ ખ્રિસ્ત, ગંરચેસ્ત, મહેમદ, ચંકર, રામકૃષ્ણ પરમહંસ-એ તમામમાં જે જે શ્રેષ્ઠ હતું તે તે તેમનામાં આલિભાવ પામ્યું; કહો કે દુનિયાના મોટામાં મોટા સંતો, પય-ગમ્બરો, ફિલસૂફોમાં જે જે શ્રેષ્ઠ હતું તે એમનામાં જણાયું. શ્રી. ભગવદ્ગીતા કહે છે:-સંમતિમિ કુળે કુળે-તત્ત્વસર જ ગીતનું સત્ય આપણે તેમનામાં જોઈએ. તે શ્રી કૃષ્ણના અવતાર હતા.

હિંદ જેમને વંદે છે. હાલની આખી દુનિયા તેમને વંદે છે. દતિહાસનો ન્યાયી અવાજ કહેશે કે મનુષ્યના ભાષી તમામ યુગો તેમને વંદશે. તેમના આદર્શો તેમના વિચારો, તેમની ભાવનાઓને આપણે અકબર રીતે વળગી રહીએ. પ્રભુ આપણને એમ પ્રેરે ! તેમને ને તેમની ભાવનાઓને, હંમેશા વંદન હો !

આદિ'સા વિના અસત્યની શોધ અસંભવિત છે. આદિ'સા અને સત્ય એવાં જોતપોત છે, જેમ સિંહાની એ બાજુ અથવા લીસી ચક્રની બે બાજુ. તેમાં ભલે કઈ ને મૂલ્યની કઈ જ છતાં આદિ'સાને સાધન ગણીએ, સત્યને પ્રાપ્ત્ય ગણીએ. સાધના આપણા હાથની ત્રાત છે, તેથી આદિ'સા પરમ ધર્મો યદ. સત્ય પરમેશ્વર યદુ. સાધનની ફિકર કર્યા કરીશું તો સાધનાં દર્શન કોઇક દિવસ તો કરીશું જ, આટલો નિશ્ચય કર્યો એટલે જન જીવ્યા, આપણા માર્ગમાં ગમે તે સંકટ આવે, બાહ્ય દષ્ટિએ ભેતાં આપણી ગમે તેટલી હાર થતી ભેવામાં આવે, છતાં આપણે વિશ્વાસ ન છોડતાં એક જ મંત્ર જાપીએ : સત્ય છે તે જ છે. તે જ એક પરમેશ્વર. તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો એક જ માર્ગ, એક જ સાધન જ; આદિ'સા; તેને કહી નહિ છોડું. જે સત્યપર પરમેશ્વરને નામો આ પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેનું પાલન કરવાનું તે બળ આપે.

— ગાંધીજી

સ્વાદિયો લાઇ ત્યાગી થઈને બેઠો !

રાજકોટમાં પૂ. ગાંધી બહેનને મળવા ગયેલાં લાઈ જગતબરમાં આવતાં પુરૂષ તરીકે પૂછાય છે એમ જાણનારી બહેનનું હૈયું ફેલું હોય એ ભેદને પાવન થયેલા તેમણે કહ્યું : "વિશ્વાયત જનુ"ત ત્યારે લાઈ ફક્ત અંદાર વરસના હતા બાની રમ મળતી નહોતી. બાના બોળામાં સુધ જઈને મનાવે- "બા, તુ ભેલે તો ખરી, હું વિશ્વાયત જઈને કંવો હેસિયાર થઈ ગયાહું છું ! એવટ પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારે બાએ રમ આપી."

મુંબઈમાં રહેતા તે વર્ષતંત્રી વાત કરતા કહે : "ભાઈને ખાવાનો જીવુ શોખ. અચાણનાં ખાટલા હજેહું મીડું-બધું અઢીથી મગાવે. પૂરણપોળી એમને બધુ લાવે. જેની પૂરણપોળી થાય તે વિચરે રમોડામાં આતીને કહેશે- 'જીવુ ટંક થાય એટલી કરો છે ને ? હું તો વિચારમાં પડી જાઉં છું કે આંધ્રો સ્વાદિયો ભાઈ ૧૫ તપસી થઈને બેઠો !"

# પરજીવ વ્રાહ્મી

સા....એ....સા

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ ભઠ્ઠીથી ખનાવ્યું છે ●

ઐશ્વર્ય ખરી પડતા વાળને અટકાવી કાળા, સુવાળા,

સરાઉ અને ગુચ્છાદાર ખનાવે છે. તેમ જ

મગજની નબળાઈ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક દર્દોમાં ફાયદો આપે છે.

જાણીતા ગાંધી સરેયા અને દવાવાળાને ત્યાં વેચાય છે.

—નિધ્યાખંધ આટે લખો—

એમ. એમ. ખંભાતવાળા, આકા રોડની પાળ, અમદાવાદ

કમલ બીટર ખસ

[ ગુલાબી મલમ ]

ખસ, પુજલી, ખરજી, દરાજ, ગુમડાં, બાળકોનાં ચેપી અને રતવાનાં ચાંદાં, હરસમસા, મચ્છરના ડાંખ, અસ્તરો બિડવો, મોઢાના ખીલ, અને દાઝયા ઉપર સારી અસર કરે છે. ખરીદ કરતી વખતે 'કમલ બીટર ખસ' બરાબર વાંચી ખરીદ કરવો. હરેક દવાવાળા અને ગાંધી પાસેથી મળશે.

નિધ્યાખંધ આટે લખો :

કમલ પ્રોડક્ટ્સ, નડિયાદ

૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બાળ, બુદ્ધિ, આરોગ્ય વધારનાર:-

**મહત્વકર**

નસોની કમજોરી, હાથપગની કળતર, આળસ, સૂરતી, એચેની વગેરે દરેક કરી શક્તિ, સ્ફુર્તિ તથા ઉત્સાહ વધારે છે તેમજ પેસામ કે સ્વપ્નમાં જતી ધાતુને બંધ કરી વધુ ખનાવે છે. પરંતુ ખાસ કંઈ નથી. કો જોખી રાત્રી સ્વપ્નને ફા. થા સવા

**યા ગ લ વ ટી**

ચિંતન, અનિદ્રા, વિચારવાયુ, ઉન્માદ વગેરે હોં મટે સચોટ ગુણકારી અને કદી પણ નિષ્ફળ ન બન્ય તેવા આશ્ચર્ય દેશાન. કો. હાળીના ફા. ૩ ગ્રજ

મફત જાતીય જીવનના પ્રશ્નો સમજાવનાર મફત "દેશી વિકાસ" પુસ્તક મફત મંગાવો

મુખ્ય ધ્યાન:- } મદન મંજરી ફાર્મસી  
કાશગાદેવી, રામવાડી } જામનગર (ખડીવાલ)

## રાષ્ટ્રપિતાની જીવન-તવારીખ

એમણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં દિન્દતા દનિહાસમાં એક નવું જ પ્રકરણ ઉમેરાયું. પરદેશી આમલ નીચે છેલ્લી એક સદીથી પ્રગતિ આપી શક્યાના હોવાથી એ વખતે દિન્દમાથી વિદેશી શાસનને કાળી દેવાનો નિષ્ક્રિય કરવામાં આવ્યો. એ મહાન દેશ-વ્યાપી ક્રાંતિનો આત્મા એટલે ગાંધીજી. રાષ્ટ્રનો વિકાસ એમના વિકાસનું એક અંગ બની ગયો.

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો જન્મ ૧૮૬૯ના ઓક્ટોબરની બીજી તારીખે કાલિયાવાડમાં પેરજંદરમાં થયો હતો. એમના પિતા શ્રી. કરમચંદ ગાંધી પેરજંદરના દીવાન હતા. માતા પુતળી બાઈ ધણી ધાર્મિક હતાં. છેલ્લી એ પેઢીથી એમના વડા કાલિયાવાડમાં દીવાનપદું કરતા.

પ્રાથમિક કેળવણી ગાંધીજીએ પેરજંદર અને રાજકોટ ખાતે લીધી. તેર વર્ષની વયે-૧૮૮૨માં એ કરતુરજાને પરણ્યા ૧૮૮૭માં એ મેટ્રિક થયા. એમની સોળ વર્ષની વયે પિતા અવસાન પ.ખા. ૧૮૮૭-૮માં ભાવનગરમાં સામગ્રીદાસ હોલેજમાં અભ્યાસ કરવા ગયા પરંતુ ત્યાં શોષ્ટ્રું નહિ. એક મિત્રના સૂચનથી કાવદાનો અભ્યાસ કરવા વિલાયત જવાનું નક્કી કર્યું અને હર, સ્વીઝ અને માંસથી દૂર રહેવાનું વચન મળતાં માતાએ જવાની રમ આપી.

વિલાયતમાં ઘણી જ કરકસર કરીને રહ્યા. એમનું દરરોજનું

ખર્ચ એક શિર્મીંગ અને ત્રણ પેન્સનું હતું. ત્યાં એસોશીયેટના સંસર્ગમાં આત્મા અને ત્યાંથી જ ગીતાનો નાદ લગ્યો. ૧૮૯૧માં એરીસ્ટર થયા અને મુંબઈ પાછા આવ્યા. મુંબઈમાં વકીલત શરૂ કરી પણ કવ્યું નહિ. રાજકોટ આવ્યા અને ત્યાં વકીલાત શરૂ કરી. પેરજંદરની એક મુસ્લિમ પેઢીએ માગણી કરતાં ૧૮૯૩માં દક્ષિણ અફ્રિકા ગયા.

૩૨મની કોર્ટમાં મેજિસ્ટ્રેટ પદથી ઉતરવાનું હતું. પણ તેમણે ન માન્યું એક મુરોબીજને અપમાન કરનાં રંગદે જાણી નાપચાનો નિષ્ઠા કર્યો. દિંદાઓની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કર્યો. રાજકીય કીડયાલમાં અપવાદ. ૧૯૦૧માં તેઓ

પ્રકાશન અને નિર્ધનતાનું મત લેવું તે અતિશય વસમી વસ્તુ છે એમ આપણે કહીએ છીએ, તેમાં આસાધારણતા આરોપીએ છીએ, મહાત્માએ અને યોગીએ જ તે સાધી શકે એમ કહીએ છીએ, અને એ લોકો તે વિસ્તર છે એમ કહીને સંતોષ માનીએ છીએ. પણ આપણને જાન નથી હોતું કે સાચું મહાત્મા-પણું અને યોગ કે સમાજનું તળિયું આવી ગયેલું છે તે સમાજમાં હોઈ શકે જ નહિ. પેલા સસલા અને કાચાનાની શરતની જેમ દુરાચાર અને સદાચારની શરત આવી રહી છે. દુરાચાર સસલાની જેમ લાંબી ફાંગ મારે છે. સદાચાર કાચાનાની જેમ ધીમે ધીમે ધણ અચૂક પગલે ચાલે છે. એ ન્યાય-પશ્ચિમનો વ્યભિચાર આપણી પાસે વિજ્ઞાની વેગે આવી પહોંચે છે, એની ચિત્રચિત્ર મોહિનીથી તે આપણને આંતરે છે, અને રાતનું જાન બુલાવે છે. ધરી ધરીએ તારો મારફત અને અને દરરોજ પરદેશી, માલ લઈને આવતી આગળોટા મારફત આપણા પર પશ્ચિમનો, અજમગાઠ આલેખી જ આવે છે, અને તેમાં અંતર્જન આપણને પ્રકાશનું મત લેતાં જાણે શરમ આવે છે, અને નિર્ધનતાના મતને પાપ માની બેરમાની અણીએ પહોંચીએ છીએ.

—ગાંધીજી.



રાજકોટમાં બહુતો નિશાકિયો સોહન

માર્ચ ૧૯૪૮



સામગ્રીદાસ હોલેજમાં દિંદાઓનો સોહન

## બલિદાન માટે વરપર

એક વાર એક સાધુ સાથે ચળને આવ્યો. બરાબર તે જ દિવસે મહારાજાના કાર્યાલયક મંડળની બેઠક હતી એટલે જ્યાં ઉર, સરદાર ને કૃપાલાની વગેરે આગેવાનો આવેલા. આવીને જીએ તો ગાંધીજીની સામે પેલા સાધુ બેઠો છે અને સાંપ હાથમાં રમાડતો વાતો કરી રહ્યો છે: "જીએ મહારાજા આ સાંપ ઊંચી છે. 'જી' નામ લેટલો ઝેરી નથી. વળે કહો તો તમારે ગળે લીંટાણું તો પકડ કરશે નહિ." ગાંધીજી કહે 'લીંટાણું' પેલાએ તો લીંટાણી નીધો. શિવજીની માફક ગાંધીજી તો ગળે સાંપ લીંટાણીને બેસી રહ્યા. સૌનાં હજી હંચા થયા પછી ગાંધીજી તો હસતા બેઠા હતા. પછી સાંપ બેવારીને સાધુએ કહ્યું: "કોઈ તૈયાર-હોય તો તેને કરડાણું અને પાકું ડેર તારી લઈ." ગાંધીજીએ હાથ લાંબો કર્યો. હાથે ગામડિયા સાંપના કરડણી મરી જવા હતા તેના હવાય શોધવા અને તેણે ભેજમ જેવડા તેજા તૈયાર હતા. સાધુ સાંપ કરડાવવા જતો હતો ત્યાં સરદાર વચ્ચે પડ્યા અને સાધુને 'હુ': "હાર જા તમે હવે ભગી, બીજા કોઈની ઉપર તમારો પ્રયોગ અજમાયો. આમને એમનું કામ કરવા દો."

હે' મા, બાંદુક જ ન શોધાય હિત તો ?

અમેરિકાનાં પ્રખ્યાત લેખિકા થીમતી પર્ક બે ગાંધીજીના અવસાનના સમાચાર સાંભળ્યા ને ગંધારી બની ગયાં.

તેના દસ વરસના પુત્રે તરત માતાનો કુખી ચહેડો ભેળવે પૂછ્યું: "મા, હું ચલું ?"

"ગાંધીજીની ઉપર કોઈએ આજી છોડીને તેમને મારી નાખ્યા."

પુત્રની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા માંડી. તે બહુદ અવાજે બોલી લાગ્યો: "હે મા, આ દુનિયામાં માનુષે બંદુકની શોધ કરી જ ન હોય તો કેવું સારું યાત ?"

મારા ભાઈ હમરો બહે તારા પામેા પરંતુ સત્યનો જય થાયો. મારા ભાઈ બુદ્ધ કરનારા મર્ત્ય પ્રાપ્ત્યને મરે પાતુ સત્યને લેશ જાણુ નાહુ. જીવનવાળે પ્રયોગ ન થાય.

~ગાંધીજી

હિન્દ આઘ્યા ને હિન્દના નેતાઓ સાથે સંપર્ક સાધ્યો. હિન્દનો વ્યાપક પ્રવાસ બેસ્યો. ૧૯૦૨માં નદરી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગયા. તાતાલ ઓરીશ દંડીયા એસોસીએશન રચાવ્યું. "હિન્દિયન એાપીનિયન"ના રાત્રી થયા. ૧૯૦૭થી ૧૯૧૪ સુધી દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓ માટે લડન ચલાવી. ૧૯૧૪માં "કે બે કાયદો" રદ થતાં એ લડતનો વિજયી અંત આવ્યો.



વિચારતવાયી મોહનદાસ ગાંધી

દેશ એ કમળથી સમસથી ભર્યો. ૧૯૧૯ના નવેમ્બરની મેલીસાએ, ખીતાહત પરિષદ મળી અને તેમાં એમણે બહિષ્કારનું સંચય કર્યું. કેસરે હિન્દ મેકપ વગેરે સરદારી માન-ચાંદો તેમણે ૧૯૨૦માં વાઈસરોયને પાપા આપી દીધા. નવેમ્બરમાં શુજરાત વિદ્યાપીઠની રચાવના કરી.

૧૯૨૦ના સપ્ટેમ્બરમાં 'ફલકતા કોએસના અધિવેશન'માં રચાવવાની માગણી કરેના અને બહિષ્કારની મંજુરી આપેને એમ. બે. દરબો પસાર થયા. ૧૯૨૧ ના ઓગસ્ટમાં પરદેશી કાપડની દોળા મુંબઈમાં ઘડી અને ગાંધીજીએ રેડીયા અને પાંદીની રચાવના-પ્રતિનિર્ધારે. 'તરીકે દેશને જીતવાનું કરી. પ્રિન્સ એક વેલ્સ હિન્દમાં આવ્યા ત્યારે વિલ્સે બ પોા ખન્યા. વિરોધ તરીકે ગાંધીજીએ પાંચ દિવસના ઉપવાસ કર્યા. ૧૯૨૨માં સગરોદનાં અરોપસર એમને મિન્દર કરવામાં આવ્યા. જેલમાં તેમણે અદમકયા ("સત્યા પ્રયોગો") લખવા મંડી. ૧૯૨૪ ના ફેબ્રુઆરીમાં તેઓ દેશ. એકના માટે એકરીશ દિવસના ઉપવાસ કર્યા. બેલગામ કોએસના પ્રમુખ તેઓ થયા ચરખા સંપત્તી રચાવના કરી. ૧૯૨૫ માં સમસ્ત હિન્દના પ્રવાસ કર્યો. ૧૯૨૮ માં બારડોલીનો સત્યાગ્રહ તેમના અધીર્વાદ સાથે સરદારે ઉઘાડ્યો.





૧૯૨૬માં લાદોરમાં મહેડી રેઝિસ્ટમાં મંપુર રત્નાનંબરી ગોપવા રૂપમાં આવી. ૧૯૩૦ ના એપ્રિલની છત્રી તરીકે તેમણે મીકાનો સંચારદ આદ્યો. ગાંધીજી ૧૯૩૫. રેશમરમાં તાબ માણમે જેલમાં ગયા. ૧૯૩૨ માં લોડ ઇંગ્લીને ગાંધીજીને મુક્ત કર્યા. વાઈસરોય અને ગાંધીજી વચ્ચે વાટાપાટો થઈ. ગાંધી-ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ થયા. સત્યાગ્રહ મેકુક ગળ્યો. કોંગ્રેસના પ્રતિનિધ તરીકે ગોળમેજમાં દેખાવી આપવા લાંડન ગયા. પાછા ફર્યા ત્યારે વાનવરચ વણમેજી જણાવ્યું. ૧૯૩૨ માં અસહકારની ચળવળ શરૂ કરી. ગાંધીજી પકડાયા. યરવડા જેલમાં કોમી મુમ્તા સ.મે ગાંધીજીએ આમરજીત ઉપવાસ શરૂ કર્યા. કોંગ્રેસ એમની મળણીએ કબુલ રાખવામાં આવી ત્યારે એમણે ઉપવાસ છોડ્યા. ૧૯૩૩ માં દરિગ્ગન સેનક સંપત્તિ સંગ્રામન દાખમાં લીધું. મેની આદમી તારીખથી આમ-પિયુદિ માટે એકત્રિય દિવસના ઉપવાસ કર્યા. ૧૯૩૪માં એમની ગોટર ઉપર ભોગ્ય ફેંકાયો. પરંતુ ગાંધીજી બચી ગયા. ૧૯૩૫માં વધામાં (સેવાશ્રામ) નિવાસ રાખ્યો. ૧૯૩૯ માં રાજકોટના કોંગ્રેસ વચન આપીને ફરી જવાથી હૃદયપત્રકા માટે તેમણે આમરજીત ઉપવાસ આદ્યો. વાઈસરોયે દરમિયાનગીરી કરીને ઉપવાસ છોડાવ્યા. દિટકરને ખુશ્તો પત્ર લખ્યો.

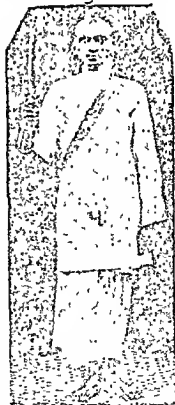
૧૯૪૨ ના માર્ચમાં સર રેફર્ડ ક્રોસ દરખાસ્તે: લખને દિન્દમાં આવ્યા. ગાંધીજીએ દરખાસ્તો ન સ્વીકારી. 'દિન્દ છોડો' ('કનીટ ઈન્ડીઆ') એતિકાસિક કરાવ : ભુ કર્યો. ગોગરટની આક્રમી તારીખે તેમણે એનું રહેલ્ય સમગળવું. નવમી તારીખે ગાંધીજી સગેત દિન્દના સર્વ નેતાઓની સરકારે ધરપકડ કરી. ગાંધીજીને પુના ખાતે આગાખાન મહેલમાં રાખતામાં આવ્યા. ગોગરટની પંદરમીએ મહાદેવભાઈ પુલ્લ પાખ્યા. જેલમાં ૨૧ દિવસના ઉપવાસ કર્યા. ૧૯૪૪ માં જેલમાં જ પૂર્ણ કરતુરખાનું

[ ભુએ પૂઠ ૩૩૩ ૫૨ ]

માર્ચ ૧૯૪૮

બલદા ધરને ગેસો!

વધાથી મોટરમાં એક વાર નીબડ્યા. શાકે માર્કેટ દર જવાનું હતું. એમાં રત્નામાં મોટર ખોટકાળી. હેનદ બાલુના ગામમાંથી માકું મંગાવ્યું. ગાંધીજી તેો યાક્યા-પાક્યા ગાડામાં લાંબા યઈને રાતા. બજદ યાદગેએ જતા દેતા. ગાંધીજીના મનમાં યધું કે. આ બાલુના બજદ અડુ સારા લાંબે છે, હંજરાળ મુકક રથી ને! આમ વિચાર કરતા એ તેો લાંબી ગયા. પળ સવારમાં ગડીને જ્યાં તુળે તેો દાંકનારના દાંખમાં લીધી આરતાયો પદેમ્મી! વાદે ધડીએ એ બજદને આર લાંક્યા કરતો હતો ને બજદ દોડ્યા જતા હતા. લેતા જેત ગાંધીજીને કળજે ધા પડ્યો. રોકકમ ગાકું ભયું રખાવ્યું. મારીવાળાના દાખમાંથી પદેમ્મી લઈ લાંબી ને રાને નીચે બનરી ગયા. બિચારે ગાડાવાળો તેો ગભરાઈ ગયો. એણે પાપરી ગેતારી 'બાપ સા'બ, માકું 'દરે' દરે બજ'ને કોઈ દી' આર નહિ માકું. તમે જ્યા યઈને ગેસો.' —ગાંધી બાપુ.



આક્રિકામાં આલ સત્યાગ્રહી ઇમ્બીર ગાંધી

# એ મેતિ હાલ

દરેક જાતના તાવ, બરોળ,  
કમળો અને ચેટનાં દર્દો  
● માટે

બરોળ જેવાં ભયંકર દર્દોને  
અટકાવવા આ દવા સારામાં  
સારી અસર કરે છે. દરેક  
જાતના તાવ મટાડી આ  
દવા શક્તિ આપે છે. દરેક  
દવાવાળા અને ગાંધાઓ  
લે છે.

‘એમેતિહાલ’ બરાબર વાંચીને ખરીદશો.  
જથ્થાબંધ માટે લખો:  
કમળ પ્રોડક્ટ્સ, નડિયાદ

● માથેરાનની મોજ ●

ફાઇ છાપ ગ્રેડિંગ્સ સ્પેશીલ  
— મેળવે —

મહાસુગંધી સ્પેશીલ વર્કસ, સિહોર (ભા.ક.)

શક્તિનો સચય કરવા માટે

શ્રી-પુરુષોત્તમ

“અમૃતગુટિકા”

નો ઉપયોગ કરવો.

ગુમડાં ખમ, ખુજલી, ખરજીયું દાદર વગેરે ચ મરીના  
દર્દો માટે. ‘અક્ષીર’ મલમ

● રૂઝ-લા-એપોઈન્ટમેન્ટ ●

કિ મત એક ધીથીના આ! આના. ડાનના રૂ. ૫૦  
દુધાવુપાન ફાર્મસી, જામનગર

ટેસ્ટદાર પાન ખાવા માટે

● કૃષ્ણછાપ કાથો ●

માથાના દુઃખાવા માટે અકસીર

ૐ બજરંગ ખામ ૐ

પાનની ઘરાકી વધારવા

દીક્ષુશ મસાલો ● કૃષ્ણવિલાસ મસાલો

પાનની ખરી મજા ● ધીમામ સોપારી

શકરછાપ કાથો

: ખનાવનાર :

એચ. વી. જોશી

કૃષ્ણછાપ કાથાવાળા

રીચી રોડ,

અમદાવાદ

● મહુમ સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી દૂત ●

(૧) એક વૃદ્ધની વિચારપોથીમાંથી

પૃષ્ઠ ૮૦૦ કિં. રૂ. ૫-૦-૦

(૨) વાતોમાં બોધ કિં. રૂ. ૧-૦-૦

● ઇતિહાસનો રૂપરેખા ●

[કર્તા : શ્રી. અનંતરાય પ્રભાશંકર પટ્ટણી]

‘આઉટ લાર્ન ઓફ હિસ્ટરી’ નામના ગ્રંથના

૧ થી ૧૪ પ્રકરણો ઉપરથી-ચાર ત્રિરંગી ચિત્રો

ઉપરાંત બીજાં સો નેટલાં ચિત્રો છે. દરેક

ખા-જાપે આ પુસ્તક પોતાનાં બાળકોના હાથમાં

આપવું જોઈએ. કિં. ૨-૦-૦.

ઉપરનાં પુસ્તકો માટે લખો :

તંત્રી, બાવનગર સમાચાર, બાવનગર

અવસાન થયું. ૧૯૪૪ ના મેની ૭મી તારીખે ગાંધીજીને મુક્ત કર્યા. જુલાઈમાં ગાંધી-ઝીણા વચ્ચે વાટાઘાટો થઈ. પરિણામ શૂન્ય. સીમલા પરિષદ મળી અને એ નિર્ણય ગઈ.

મંત્રી મીસન આલ્યું. કેંગ્રેસે એનો સુધારો રચીકાર્યો. ખ્રિસ્તને હિન્દ છોડી જવાની મંહેરણ કરી. ૧૯૪૭ના ઓગસ્ટની ૧૬મીએ સંતોની ફેર-દલી થઈ. હિન્દ ને પાકિસ્તાન એ બે દેશોમાં ભારતનો વિભેદ થયો. નિરાશિતોની જગી હેન્કેર થઈ. બંગાળ, બીહાર, હિંદીમાં શાંતિ મળવવા માટે તેમણે પ્રયત્ન કર્યા. નેઆખલીમાં શાંતિકૂચ કરી હતી તેમ બીહારમાં પહોં કરી અને કલકત્તા ને હિંદીમાં કેમી બેર અટકાવવા આમરજાન ઉપવાસ આદર્યા ૧૯૪૮ના જાન્યુઆરીની ૧૩ મી

અસહકારનું બેર દિવસે દિવસે વધતું જતું હતું. પરદેશી કાપડની ઢોળાઓ ઠેર ઠેર થતી હતી. મદ્રાસમાં ગાંધીજી ફરતા હતા ને પરદેશી કપડાં સળંગથી દેવાનું કહેતા હતા. સભામાં એક જણ જોયો યયો. એણે ગાંધીજીને સવાલ પૂછ્યો: “મહાત્માજી, આપ કહો છો એ વાત ખરી, પણ અમારી પાસે એક બેઠ હોય તે બાળી દઈએ, પણ પહેરીએ શું ?”

એ વાક્ય ગાંધીજીને હૈયા સોસરું ભવરી થયું, તેમણે નિશ્ચય કર્યો: “આજથી હું લગાડીબર રહીશ. મારાં પહેરણ ને ધોતિયાં બંગાળના દુકાન-ફાળામાં ચોઠી આપો.”

## નિબંધન હાસ્ય

એક બહેને ગાંધીજીને ઘરેણાં આપ્યાં. ગાંધીજીએ એ બહેનના પતિને પૂછ્યું: “તમે આમાં શાંત છો ને ?” પતિએ કહ્યું: “એમાં મારી રમ લેવાની જરૂર નથી એ એની મરજી વાત છે. ધરેણાં એનાં પોતાનાં છે. એને ના પાડવાનો મને અધિકાર નથી.”

ગાંધીજીએ પૂછ્યું: “બધા પતિ તમારી જેવા સમજી નથી હોતા. તમને કેટલાં વરસ થયાં ?”

“ત્રીસ.”

“ત્યારે તમારી જમરે મારામાં આટલું સાચપણ નહોતું. મને પાછળથી સમજણ આવી !” ગાંધીજીએ કહ્યું. સાંભળનાર સાંબડખડ હસીને પછી એકદમ સાંત થઈ ગયા.

## પ્રધાનત્રિપુટિના વડા સાથે ગાંધીજી

તારીખે એમનો ઉલ્લેખ ઉપવાસ શરૂ થયો હતો અને પાંચ દિવસ બાદ તેનો સફળ અંત આળો હતો. જાન્યુઆરીની વીસમી તારીખે એમની પ્રાર્થના સભામાં એમનાથી પંદર વાર દૂર બેઠા હતા પછી તેઓ બધી ગયા. બેઠા દેહનારની દવા ખાવા કહ્યું. જાન્યુઆરીની ત્રીસમી તારીખે એક જૂની મહારાષ્ટ્રી કિન્નુએ પ્રાર્થનાસભામાં તેમનું ખૂન કયું. વીસ વર્ષ પહેલાં ગાંધીજીએ

તા ૧૭-૨-૪૮ને રોજ મીરજ ખાતે આમ લાગી. તેમાં કુમાર જી. રા. કલકર્ણીનાં સર્વ પુરવઠા સાદે થઈ ગયાં. પછી ઇતિહાસના પુસ્તકમાંના પાના ૪૯૪-૪૯૫ માંના મહાત્મા ગાંધીજીના ફોટા માત્ર બચ્યા નહોં. આ બળેલું પુરવઠા મીરજ ખાતે આર. એમ. અંબેલે સાળામાં મુકવામાં આવ્યું છે.

સુલકસક્રી દેહના આનાના શા માનવીમાં ક્યું એવું પેલાં, એવું અતીતમ રહેલું છે, જે આંદે તેવા મહાન ભૌતિક સામયને પણ વશ નથી થયું. અને કરી છાપ ન પાડે એવો દેખાવ તંબા પ્રકૃષ્ટ શરીર અને લગીદી છતાં એનામાં એવી ઉદાત્તા તથા સર્વશાસકતા રહેલી છે, જે બીજાઓની આપોઆપ વંદના માગી લે છે. સલામપણે અને વિચારપૂર્વક નમ્ર અને કૌમ્ય હોવા છતાં એ સત્તા અને અધિકારથી અચિત્ત હતા અને એ પોતે પોતે પાદે દોષને કવચિત્ત કંઈક બની એવાં કરમાનો મદાર પાડતા જે ચાલે જ દરેકો. એની સાંત જેડી આંખો ફેલાયે રહ્યું મંચુચ્છ બનાવે રાખી પીમે રહીમે તેવું અંતર કંફેસી વળે; એનો ચોખ્ખો અને સ્પષ્ટ અવાજ દૃઢપણે પોતાનો માગે આસાન બનાવીને લાગણીભર્યો પ્રચુત્તર જગાવે. એમને પ્રોતાગણુ એક જગ્યાનો બનેલો હોય કે એક હનરનો, પરંતુ એ પુરવળી મોહકતા તથા આકર્ષકતા તેના પથે પહેલ્યા વિના ન રહેતી અને પ્રયેકને વક્ત્ર સાથે આત્મીયતાની લાગણી થતી. એ કે મનજ પરતી અસરની પણ તદ્દન અવગણના કરવામાં નહોતી આવતી, છતાં આ લાગણીને મનજ સાથે બહુ લાગતું વળગતું નથી. મનજ અને બુદ્ધિનું સ્થાન અવરય ગ્રીણ રહેતું.

-૫-હિત નહેડુ.

## એક જીવનપથ

આંધી એટલે વર્તમાન દુઃખી જગતમાં એક અનેબા પ્રકારનો જીવનપથ. જગતમાં થોમેર નિરંકુશ અને બૂરા પશુબળતું પ્રાણ્ય બન્યું એવે વખતે તેમણે એ જીવનપથનો પુનઃ પ્રચાર કર્યો. પોતે રંગેચાંગે સ્ત્રીકરેના આ માર્ગ પર તેઓ અટકાવણે વળગી રહ્યા. તેને લીધે, જગતમાં વધતા વળતા ભુલમની સામે મોટામાં મોટા રાક્ષસી એટલે કે અજ્ઞેય, નિઃ-ચારી પ્રતિકાર કરવાની હિંમત કરેડો માણ-સોની પેઠે મારામાં પણ આવી.

-શ્રીમતી પત્તે બક.

કહ્યું હતું: “મારો જાત બાપ જ મને મારશે” અને હિંદ પર એ કંઈક છે કે એ ક્રાન્દ સાચા પડ્યા. હેઠના છ એક મહિનાથી તેઓ ખૂબ જ નિરાશ થયા હતા. સ્વરણ્ય મળ્યું, પણ તેમને તેનો ઉલ્લાસ નહોતો. સ્વરણ્ય મળ્યું તેમ તે મનતા જ નહોતા. “અધર અને નિરાશ” એમને ચોતરફ દેખાતાં: ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની આંશા એમણે છોડી હતી.

## અખંડ તપશ્ચર્યા

(૧)-૧૯૧૩માં શીનીશમાં બે આશ્રમવાસીઓના નૈતિક પતન સામે ૮ દિવસના ઉપવાસ.

(૨)-૧૨-૩-૧૯૧૮ ના રોજ અમદાવાદના હડતાલ પર ગ્રેડ કામ-દારોને સંગઠીત કરવા આમરણાં ઉપવાસનો ત્રીજ દિવસે સમાધાન થતાં અંત આપ્યો.

(૩)-૧૩-૪-૧૯૧૬ નરિયાદમાં પાટા ઉમેરવાની પ્રવૃત્તિ થતાં ત્રણ દિવસના ઉપવાસ સાબરમતીમાં કર્યા.

(૪)-૬-૧૧-૧૯૨૧ મુંબઈમાં પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સની મુલાકાત પ્રસંગે હુલ્લડ અને રમખાંટ સામે ૫ દિવસના ઉપવાસ.

(૫)-૧૮-૬-૧૯૨૪ હિંદુ-મુસ્લિમ રમખાણ સામે ૧૧ દિવસના ઉપવાસ-દીલ્લી.

(૬)-૨૪-૧૧-૧૯૨૫ આશ્રમવાસીની ભૂલ સામે ૭ દિવસના ઉપવાસ.

(૭)-૧૦-૬-૧૯૩૨ ચરવડા જેલમાં રામરો મેકડોનાલ્ડના કોમી શુકારો સામે ૬ દિવસના ઉપવાસ

(૮)-૨૨-૧૨-૧૯૩૨ ચરવડા જેલમાં આર્યા સાહેબની લગ્ન-તું કામ કરવાની મુશ્કેલીને ઇન્કાર કરતાં બે દિવસના ઉપવાસ.

(૯)-૮-૫-૧૯૩૩ ચરવડા જેલમાં ૨૧ દિવસના દરિજનકાર્ય માટે અને આત્મશુદ્ધિ માટે ઉપવાસ.

(૧૦)-૧૬-૮-૧૯૩૩ ચરવડા જેલમાં દરિજનકાર્ય કરવાની ના પાડવાં ૮ દિવસના ઉપવાસ

(૧૧)-૧૯૩૪ દરિજન ચળવળના વિરોધ સામે મુદ્દાત્ત કાર્ડમે લાકી પ્રદાર કર્યો તે સામે ૭ દિવસના ઉપવાસ.

(૧૨)-૩-૩-૧૯૩૬ રાજકોટ કોઠાર સામેલે કરેલા કરાબંધ સામે ૫ દિવસના ઉપવાસ

(૧૩)-૧૦-૨-૧૯૪૩ આજ્ઞાપાન મહેલમાં સરકાર પાસે ન્યાય મેળવવા ૨૧ દિવસના ઉપવાસ કર્યા.

જીવન-પ્રકાશ

(૧૪) —૧૬-૧૯૪૭ કલકત્તામાં થયેલા કોમી રમખાણ સામે આમરણાંત ઉપવાસનો શાંતિ સ્થપાનાં ચોથે દિવસે અંત

(૧૫) —૧૩-૧-૧૯૪૮ દિલ્હીમાં કોમી એકતા સ્થાપના આમરણાંત ઉપવાસનો છઠ્ઠે દિવસે અંત અગ્રણી.

## ગાંધીજીની જ્વલંબાના

### (૧) દક્ષિણ આફ્રિકામાં

સમય	સ્થળ	વિગત
૧૦-૧-૧૯૦૮	નેલ્ડોનીગ્રામ	બે માસની સાલે કેદ: ૩૦-૧-૧૯૦૮ને રોજ મુક્તિ
૧૫-૧૦-૧૯૦૮	વોલ્ફરસ્ટ અને પ્રીટોરિયા	જુલો જુલો જેલોમાં બે માસ
૧-૧૧-૧૯૧૩	પામફ્રીટ	ગિરફતાર: જમીન પર છટકા
૮-૧૧-૧૯૧૩	સ્ટેન્ડરડાડન	"
૯-૧૧-૧૯૧૩	ડીકવર્થ	ગિરફતાર: કામ ચલાવવા માટે ડંડી લઈ ગયા
૧૧-૧૧-૧૯૧૩	ડંડી	નવ માસ: સખત કેદ
૧૭-૧૧-૧૯૧૩	ગોરકપ્પરસ્ટ	ત્રણ માસ: સખત કેદ
ગ્રેસે. ૧૯૧૩	બેલોચકોન્ડીન	૧૮-૧૨-૧૯૧૩ને રોજ મુક્તિ

### (૨) હિન્દમાં

સમય	સ્થળ	વિગત
૧૭-૪-૧૯૧૭	મોતીદારી	ચાલ્યા જવાની નોટીસ મળી
૧૦-૪-૧૯૧૯	કોસી	ગિરફતાર: મુંબઈ પાછા મોકલ્યા
૧૦-૩-૧૯૨૨	સાબરમતી	રાજકોટ માટે ગિરફતાર
૧૮-૩-૧૯૨૨	ચરવડા	૭ વર્ષની સજા. ૧૯૨૪ના ફેબ્રુ.માં મુક્તિ
૫-૫-૧૯૩૦	"	કરાળી ખાતે ગિરફતાર. ૨૬-૧-૧૯૩૧ ને રોજ મુક્તિ
૪-૧-૧૯૩૨	"	મુંબઈમાં ગિરફતાર. ૮-૫-૧૯૩૩ને રોજ મુક્તિ
૩૧-૭-૧૯૩૩	"	અટકાયતમાં
૯-૮-૧૯૩૩	પૂના	એક વર્ષની સજા. ૨૩-૮-૩૩ ને રોજ મુક્તિ
૯-૮-૧૯૪૨	આગાખાન મહેલ	મુંબઈમાં ગિરફતાર ૧-૫-૪૪ને રોજ મુક્તિ.

## કેંદુ સાહિત્ય રચના?

આપણે સાહિત્ય કેને માટે 'રચના' કે રચનાશીલ એટલે કે 'કૃતિ' માટે કે અર્થાવાસ-  
બાધ કે સર ચિનુભાઈ માટે કે એમની પાસે  
તો ખેંસા છે, એટલે ગમે તેટલાં પુસ્તકાંધવાં  
વસાવી શકે છે. પણ જેવા કોશિયાનું શું ?  
મને તો આમકામાં રહેનાર માટે અનેક  
નવનાં પુસ્તકો લેઈએ છે, મારી એ બાપ  
તમે સાહિત્યકારો પૂરી પાડો.

નવલકથાનું સાહિત્ય-ગુજરાતીમાં ન  
હોય તો ગુજરાતી રાંધણિક નહિ રહે.  
દાનદર ગુજરાતી ભાષાનું નથી પણ એ બોલા-  
વનારનું દાનદર ગુજરાતીમાં દેખાય છે. આને  
કોઈને પૂછીએ કે ગુજરાતી ભાષામાં-છે શું ?  
તો કહેશે કે નવલકથાઓ જ છે. આપણું એ  
દાનદર નવલકથાઓથી નથી ધોવાયતું.

બહેનો પૂછે છે કે અમને આવાં સુદર  
વર્ણનો આપીને સાહિત્યકારો છેવટે છે શા  
માટે ? અમે જાણે એવી શાંસારું નથી વ્યત-  
રતા ? અમે, નથી રાંધણી કે અપસરાઓ કે  
નથી અમે શુભામી દાસીઓ. અમે પણ  
તમારા જેવા સ્વતંત્ર મનુષ્યો છીએ. શા  
માટે તમે અમને ટીંગણી તરીકે વર્ણવો છે ?

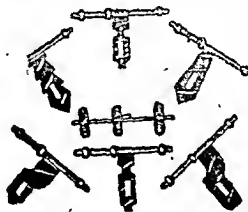
સાહિત્યની કલમ ઊઠાવો તો એ જ  
વિચારણી ઊઠાવજો કે સ્ત્રી એ મારી જનની  
છે. એ વિચાર કરીને તમે લખશો તો તમારી  
કલમમાંથી જે અરશો તે સીસુંદર આકાશમાં  
થી વર્ષા કરે તેમ અરશો અને પૃથ્વીપૃથ સૌને  
ફળદ્રુપ બનાવશે. પણ આને તો એ બાપડા  
એને શાંતિ આપવાને બદલે, એનું મન ઉત્તેજ-  
વાને બદલે એને ધગાવી મૂકા છે. એનામાં કદી  
ન હોય તેવા વિકારો ઉત્પન્ન કરવા તમે કેમ  
પ્રયાન કરો છો ? સાહિત્યના વર્ણન પ્રમાણે  
તેનું નાક, તેના કાન છે કે નહિ તે જેવા માટે તેને  
અરીસામાં જોવાને માટે તમે પ્રેરો છો. તેના  
દૃષ્ટ્યમાં આજ વિચાર પૂરી રહ્યો હોય, તેથી  
એ ખિસામાં અરીસો રાખતી થાય છે. એને  
શાંસારું એમ મનમાં યાચ કે મને વર્ણવી  
છે તેની છું ? છું કે નહીં ? આવાં વર્ણનો એ  
: એ સાહિત્યની અનિવાર્ય ભાગ છે શું ? તમે  
ચીવરો તો તેને વિકારી ન ચીવરો. ઉપનિ-  
ષદો, બાઈબલ, કુરાનમાં શું આશ્ચર્ય વાંચવામાં  
આવે છે ? શું તુલસીકૃત 'રામાયણ'માં આવું  
છે ? શું એ મહાત્મ્યો સાહિત્ય નથી ?

—ગાંધીજી

લોખંડના મજબુત આલકાપ અને તાકી

રો  
રો મ કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો



રો  
રો મ કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો

અમદાવાદના

એજન્ટ

મેસર્સ મહેતા બ્રધર્સ  
સાંકરી શેરી, માલાવસા પોળ

અમદાવાદ



લખો :

ડુ.પી., ખીહાર, એલિસા

અને દિલ્હીના

સોલ એજન્ટ

મેસર્સ બાબુલાલ કેલા એન્ડ કું.  
૨, દાંડીપુર રોડ

દેહરાદુન

ધી રૉયલ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. ૮મી ખેતવાડી, મુંબઈ-૪.

ભુનાર્મા ભુના દમ, હાંશુ માટે  
ગેસહર તથા દુધાનુપાન  
ગોળાઓ અને દવા સાથે વાપરો.  
— ગોક્ષમ દમ મટરો —  
દુધાનુપાન ફાર્મસી, ગદમનગર

નવજીવન માલની  
પોપલીન  
ઘેર ઘેર વપરાય છે

આ વનગરમાં  
ટ્રાસ્ટશોના પ્રિન્સીપલ મુજબ  
ભરોસાપાત્ર દવા ક્યાંથી મેળવશો !  
— ડીપેન્ડેન્સીંગ હોમ —  
કાંતલગ્ના ડેવાર્મા, ભાવનગર

કમલ લોશન

આ દવા ફરેક જાતની  
લાલ, કાળી દરાજ ચોપીશ  
કલાકમાં નાબૂદ કરે છે.

ખસ, છુખસ, ખર-  
જતું અને અનેક  
તરેલનાં ચામડીનાં  
દર્દો મટાડે છે.

ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા  
જમ્યાનપદ માટે લખો:  
કમલ પ્રોડક્ટસ, નરિયાલ

# પૂજ્ય ગાંધીજીને આપણે કંઈ

## અંજલિ આપીએ ?

લેખક : શ્રી. શુભાષદાસ ઝોઝર

પંડિત જવાહરલાલ નરેગએ કહ્યું તેમ આપણે જાતાં-આજના દિંદુરાતનાં નરનારી આ-જન મહાભાજનાં ભાવનાનાં આજના છીએ. આપણા જીવનમાં જે કંઈ ઉત્તમ હોય, જે કંઈ સુદૃઢ હોય, એ બધું મુગ શેષ જાણે તો ગમે ત્યાં પછી ફરીફરીને એમની નજીક આપીને જ અટકવું પડે. આજના એ પરમ પરિત્ર પૂજ્ય પિતાને આપી આપીને યે આપણે અંજલિ તે શી આપી શકીએ ? આપણી પાસે એને માટે યોગ્ય ભાષા ક્યાં છે ? નાખી નજરન પહોંચે એવા એ વિરાટ—દેહભૂમિધર્મામારી માત્રમ રાતના સોણલા”માં જેવું માયું આગશે અડે અને પગ પાતાળ સુધી પહોંચે એવા વિરાટ પુરુષનું જે વર્ણન કરે છે એવા—પુરુષ આગળ વામન જેવા આપણે ધરી ધરીને યે ફવી અંજલિ ધરી શકવાનાં હતાં ?

હા, ફરી પાછું પંડિતજીના જ શબ્દોમાં હલીએ તો, આપણે ગમે તેટલાં વામન તો યે એ વિરાટના જ અંશ છીએ, એટલે શ્રદ્ધાપૂર્વક, હક્તિપૂર્વક એમનું આપણે સ્મરણ તો જરૂર કરીએ અને :એ સ્મરણની અંજલિ આપણામાં હોય તેટલી શ્રદ્ધા અને હક્તિપૂર્વક એમનાં પરિત્ર ચરણોમાં ધરી દઈએ.

સ્મરણ ? એમના પરિચયમાં આવવાનું મન મને મળ્યું નથી, પણ એમની મુલાકાત લેવાનું સદ્ભાગ્ય આકસ્મિક સંજોગથી મને મળી ગયું હતું. ૧૯૩૨-૩૩માં હમરેક માણસોની સૂચે હું યે યરગાની કેપ જેલમાં હતો. દર પંચવાડિયે એક કે એ માણસ અમારી જેલ તરફથી પૂજ્ય જાણુની મુલાકાત લેવા અંદર યરગા સેન્ટ્રલ જેલમાં જાય એવી વ્યવસ્થા હતી. પ્રોત્સાહ મણસોને વારફરતી ત્યાં મોકલતા. અતુરતાથી બધા યે એ તક પોતાને મળે એની રાહ જતા. એમાં એકવાર મારો વારો યે આવી ગયો. એ પળેના અનંદ તો હજી યે આટલાં વર્ષો યે, હું એ પળની તીવ્રતાથી જ અનુભવી શકું છું.

અંદર જેલના સુપરિન્ટેન્ડન્ટની વિશાળ ઓફિસમાં જનજમ ઉપર પૂજ્ય મહાભાજ એકા હતા. એમનું એ નિર્મળ વતસલ્ય-ભયું હૃદય, લાખી કરેડોનાં હૃયોને સ્નેહથી સ્પર્શી લેતું એ હૃદય, એમના મુખ ઉપર પથરાયેલું હતું. અંજોમાં સ્વળગા, અવાજમાં સ્નેહ, આખાં યે ચહેરા ઉપર આનંદથી ભરપૂર ચાંતિ.

માર્ચ ૧૯૪૬.

## જ્યારથી જીવન પસારાયું

મારા જીવન પર જેની ગોઠ અસર થઈ હોય એવા પ્રસંગો ધનુ છે પરંતુ જેનાથી મારા જીવનનો પ્રવાહ બદલાયો એવા એક અનુભવ મને ખાસ યાદ આવે છે. હું રક્ષિત આફ્રિકા પહોંચ્યો, તે પછી સાત દિવસે મને એ અનુભવ યજેશે. જે તો કેવળ કમાણી કરવાના સ્વાર્થ વિચારથી જ ત્યાં ગયેલો. હું તે વેળા તાલે વિચાર્યતથી આવેલો. ગ્રામીસ વરસનેા જીવન હતો, ને મારે જ પૈતા કમાવા હતા જે અસીલે મને ત્યાં જોડાવેા હતા તેમજે એકાંતક મને હરજનથી પ્રિટારિયા/વાનું કહ્યું. એ મુસાફરી સહેલી નહોતી. વાલ્ડેનહાઉસ સુધી દેહરમાં, ને ત્યાંથી બેહાલીસબજાં સુધી ટપામાં જવાનું હતું. દેવગાદીમાં મારી પાસ પહેલા વર્ગની ટિકીટ હતી, પણ રાતે ગાદીમાં સુતાં માટે જે ખાસ ટિકીટ લેઈએ તે નહોતી. મેરિટબજારમાં પધારીએ આપવામાં આવી ત્યારે ગોડે મારી પાસે આવી મને ગાદીમાંથી હટાડી શેલી કાઢેા, ને માત્રના ટળામાં જવાનું કહ્યું. હું તે ડગામાં ન ગયો, ને ગાદી મને રેલેશન પર હાથે કડકને મૂકીને ચાલી ગઈ. તે પછી ને અનુભવ મને થોડો તેજી માટે જીવન પલકી નાખ્યું. મને બીક પેસી ગઈ કે હા મને મારી નાખશે તો હું અંધારા વેઈટિંગ કુખ પેઠો. રૂમમાં એક મારો હતો. મને તેની બીક લાગી. મેં મારા મનને પૂછ્યું : ‘મારું કલ્પ્ય શું ? મારે દિનુરતના પાલ જવું કે હૃદયરને મારો સહાયક જળીને આગળ વધવું ને ને હુખ વેડાં નિર્માયેલાં હોય તે વેઠી લેવાં ? મેં ત્યજી રહીને હુખ વેડવાને નિષ્ઠ્ય કર્યો. મારી સકિય અદિરે તે દિવસથી શરૂ થઈ.

—ગાંધીજી

## ગાંધીજીને જીવન-આશ

મગ્ન નિઃ પાવૈત્તિ

મગ્ન લખું લગ્નમ્ ।

ઉદાર ચરિતા વાં તુ

વસુધૈવ કુટુમ્બમ્ ॥

(આ જોડિકો ને આ પાસેા એવા વિચાર સંકેદો મનના માણસોમાં જ હોય છે. હદાર મનના માણસો તો આખા જગતને પોતાનું કુટુંબ માને છે.)

## અહિંસાના શિક્ષાગુરુ

હું અહિંસાનો પાક મારી પત્ની પામેથી શીખ્યો. હું એને હમેશાં મારી ઈચ્છા આચળ નમાવવા મથતો. એ એક તરફથી મારી ઈચ્છાનો નિષ્ફળ પૂર્વક દંડવતે સામનો કરતી, અને બીજી બાજુએથી હું મારી જડતાનો મોર્ચો એના ઉપર એ એ કંઈ ભવાણું તે બધું સાન્નિધ્યપૂર્વક ખરદાસ કરતી. એના આ સાન્નિધ્ય વિરોધે આંતરે મારી આંખ ઉઘાડી, મને મારી શરમનું શાન કરાવ્યું; અને હું એના પર ધન્યપણ વ્યક્તિવાને શાંતુ જન્મ્યો છું એ મૂર્ખાઈ ઈર્ષ્યા મનોરોગમાંથી સાચે થઈ ઊઘરી ગયેલ આમ-અન્તે એ મારી અહિંસા શીખવનાર ગુરુ બની. મેં વંદિયું અહિંસા એ કંઈ કરી બતાવ્યું તે કરતરખાએ નામરત્નપૂર્વક પણ મોતાળી અજબ વર્ણણમાં એ કંઈ કરી બતાવ્યું. હવે તેનો વિસ્તાર માત્ર હવે.

-ગાંધીજી

## ગાંધી-સાક્ષિતું રહસ્ય

‘ગાંધીજી હિંદી પ્રજાના નાયક, સ્વ-ધાર અને પૂજ્યપાત્ર બન્યા એવું’ ખરું કારણ છે ? એવો પ્રશ્ન મને પૂછાયો, તો હું મુસ્લિમી લોકોની એમની કુનેદ અને કાર્યશક્તિને એ જાને એમનામાં મોટા પ્રમાણમાં હોવા છતાં-જાણું મદદર ન આપું; અથવા તો હિંદી સમજવાઓનો ઉકેલ લાવવામાં તેમણે થોડી રીતે ને ને સફળતા મળી તેનો પણ પહેલો નંબર ન આપું. હિંદી પ્રેમ શીલ, આદિત્ર અને સત્વને પૂજનારી છે. તે નેતાની બુદ્ધિ કરતાં તેના સદાચારને વધારે નમે છે. ગાંધીજીનાં મન અને હૃદયમાં એ રુદ્ધિક સમી, પારદર્શક નિર્મળતા હતી, તેમના આચાર વિચારમાં એ વિશુદ્ધિ હતી, તેને લીધે તેમણે પોતાના રાજકીય અનુયાયીઓમાં જ નહિ, પણ મહાસમા બદારના ધામ્ના લોકોના પણ પ્રેમ અને વિશ્વાસ સુપાદન કર્યા. એ બદારના લોકો તેમના વચ્ચે વિચાર પસંદ કરતા નહોતા કે તેમના રાજકીય ચિહ્નોતિને રીત-રસમોને કચ્છ સખતાં નહોતાં, છતાં તેમનાં શબ્દ, આદિત્ર ને સાત્યનિષ્ઠા આજ સિર નુકાવવા.

—સર મિરઠા દરમાદસ

આખું એ ચિત્ર મણે હજી ગઈ કાલે જ ન જોયું હોય એવું તાજું થઈ ગય છે !

અર્ધા કલાકની એ મુસાફાત જીવનનો એક અમૂલ્ય દહાવો હતો. એ અર્ધા કલાક દરમિયાન અનેક રિપયો વિશે અનેક પ્રશ્નો એમને એ પૂછ્યા અને તેમણે તેમના મધુર રિમન સહિત એ બધાના ઉત્તર પણ આપ્યા પણ તેમના એક પ્રશ્નો તેમણે આપેલો ઉત્તર, એ જ રીતે તેમણે બીજી જગ્યાએ એ જ વાત ઘણી વાર ઘણી હોવા છતાં, આજે એમને રમરણાંજલિ આપતી વેળા યાદ કરી જવો અને એના સત્વને ફરીફરીને હૃદયમાં ઉતારવા પ્રવૃત્ત કરવો યોગ્ય ગણાશે એ અદાથી અહીં એ વખતની મારી નોંધ-પોથીમાં ઉતારેલો છે એ જ શબ્દોમાં ઉતાડું છું.

મેં પૂછ્યું: “તમે Democracy (લોકશાસનવાદ) માં માનો છો ?”

મહાત્માજીએ કહ્યું: “જરૂર. હું તો જન્મ્યો ત્યારથી જ Democrat છું. મેં કાંઈને મારાથી કદાપિ નીચો બધ્યો નથી અને કે કંઈને મારાથી ઊંચો પણ નથી માન્યો.”

આ એક જ વાક્યમાં મુક્તિનો આખો મહાજગે નથી આવી જતો? જે માણસ પોતાથી કાંઈને ઊંચો નથી માનતો કે પોતાથી કાંઈને નીચો નથી માનતો તે નથી જુનતો કાંઈને ગુલામ કે નથી બનતો માલિક. અને જે ગુલામ નથી કે માલિક નથી, તે જ સ્વયં-સ્તુરણથી, મુક્ત મનિથી મુક્ત બની ફરી શકે છે. પોતાથી ઊંચા કે, ધને ન માનનાર મુક્ત તે તો સહેજે સમજી શકાય એવી વાત છે પણ ખરી જુબી તો પોતાથી કાંઈને નીચો ન માનવામાં સમાયેલી છે. ઉદત માણસ, હાલગીરી ધરાવતો માણસ એવો કહી શકાય જુથીથી ફરી શકે છે કે ‘મારાથી હું કાંઈને ઊંચો માનતો નથી, પણ એવો માણસ પોતાથી નીચા માણસ ઉપર સત્તા ચલાવવાનો, દબાવી કરવાનો પોતાનો જન્મસિદ્ધ હજી માનીને ફરતો રહેતો હોય છે. અને જ્યાં એ બાતની સત્તા ચલાવવાની આવી ત્યાં મુક્તિ ક્યાં રહી?

અને છતાંયે કાંઈ કાંઈનાથી ઊંચું ન જોઈએ કે નીચું ન જોઈએ એમ કહી જવું સહેલું છે પણ જીવનભર આચરણમાં મુશ્કેલી મુશ્કેલી છે ? અને એ પણ માણસનું બધું ધૈર્ય, બધું હૈયત, બધો ઉત્સાહ યોગળી નામે એવા ભયંકર સંગેશોની પંચે પણ ? પણ પૂજ્ય મહાત્માજી તો અતંપત આસાનીથી હસતાં ને હસતાં તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે જ એવું આચરણ કરી શકતા હતા. તેમની દાઝરીમાં પળવાર ઊભો રહેનાર માણસ પણ એ પહેલી જ દાણે નોંઈ થતો.



બ્રિટિશ સત્તાધીશો વારંવાર એમને જેલમાં પુરતા, એમને અવાજ બંધ કરવા પ્રયત્ન કરતા, એમનું દર્શન અટકાવી દેતા, પણ એ તો જેલમાં પડ્યા હોય કે હિંદીના રાજ્યસેનાનાં પદ વિધાં ચડતા હોય ત્યારે એ એક સંખ્યા જ મુક્ત રહેતા, કારણ કે કહીએ કાલને ન પોતાથી ભયો માનના કે ન તીયો.

એમના નિરાટ સ્વરૂપનું આપણે, એમની સાથે સાથે જ જીવવાનું માન ધરાવનારા સામાન્ય માણસો અંધુ એવું દર્શન કરી શકીએ છીએ. પણ જેમ વર્ષો જતાં જશે, સદીઓ એક પછી એક કાળની ગતિમાં સદાને માટે હુમ થતી જશે તેમ તેમ એમનું એ વિરાટ સ્વરૂપ વધારે ને વધારે રજત થતું જશે. અને ત્યારે એ જમનામાં રહેતા લોકો મહાત્માજીનાં પગલાંથી આ પુરાણ પવિત્ર બૂમિ જ્યારે પાવન થતી હશે ત્યારે એમની સાથે જીવી ગયેલા આપણા બધાના ભાગ્યની કીર્તિ કરતા હશે.

આ વાક્યો લખાયા છે અને એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં હું, ભાઈ ઉમાશંકર જોષી અને ત્રીમ આપણા છુટ્ટાગ વિદ્યાન એક જગ્યામાં મળ્યા હતા. વાતચાતમાં એ છુટ્ટાગ મુરબીએ કહ્યું કે 'આપણે કમનસીબ છીએ કે આપણે મહાભારત કાળના કે અજંતાના કાળના દિવસોમાં નથી. હિંદને એ કાળ જીવવું હતું.' 'ત્યારે તરત જ મને કાણ જાણે કેમ સહી આવ્યું અને મેં કહ્યું કે આજથી પચીસે હમર વર્ષો પછી જીવનાર માણસો આ રીતે જ અસ્તોસ કરતા હશે કે 'આપણે કમનસીબ છીએ કે આપણે ગાંધીના કાળના હિંદમાં ન જન્મ્યા. કેવો ભંચ એ કાળ હતો!'

[ જુઓ: ૫૪૬ ૬૪૧ ]



ઓળા સાથે ગાંધીજી

માર્ચ ૧૯૪૮

## એક જપાનીની દૃષ્ટિએ

હું ગ્રીસ એટલે એમના મુખ પર સંત પુરુષને ઊંચિત એવું રિમત ફરક્યું, ને મોમાં દાંત પડી ગયેલા તે દેખાઈ આવ્યું. તેમના ઉઘાડા પગ તેમણે લંબાવેલા હતા. પગ અતિ-સચ પાતાળ ને છતાં અકડ હતા. જે ક્ષીવણ જપવાસોએ એકવાર ઇજ્જતના વિરાટ આત્માને બચી થયરાવી મૂક્યા હતા તે જપવાસો આ દેખીતા સાદા ને આડંબર વિનાના પુરુષે કર્યા હશે એમ માનવું મને અપહું થઈ પડ્યું. તેમણે માથા પર કકડો વીંટળાવેને ક્યુંક મૂકેલું હતું. એટલે મેં પૂછ્યું કે 'એ ક્યું છે?' તેમણે કહ્યું, "એ માદી ભીંજીને મૂકેલી છે મારા જેવા લોહીના ભારે દળાણવાળા ફ્રેન્ચ મદિ ટાકટરોએ એને સારી ગણે છે." પછી તેમણે કહ્યું, "હું હિંદની માદીમાંથી જન્મ્યા છું. એટલે હિંદની માદી મારે માથે મુકાઈને પડે બિરાજે છે." આ રાખેલ કહેતાં તેમણે જે રિમવ ક્યું. તેમાં વિનોદ અને ગાંભીર્ય બંનેનું મિશ્રણ હતું.

—યોને નોશુચી

## ૫૪૬ શક્તિ

રોમમાં ગાંધીજી રાહદર બહાર પરામાં આવેલા એક બંગલામાં રહેતા. એ રથાન નિર્ગુન અને એકાન્તવાળું હતું. એક દિવસ સવારે એક યુવતી આવતી-ત્યાં આવી પહોચી. ગાંધીજી એકલા હોય ત્યારે તેને તેમની સાથે વાત કરવી હતી. એ ઈટાલીના રાજની સહુથી નાની ઠીકરી મેરિયા હતી...આ આત્માના આકર્ષણને આપણે વિચાર કરતા પડે છે. એ શક્તિ માંનવમાતિને હમારી રહે એવી છે. મને લાગેલું કે ગાંધીજીના દેહમાંથી કોઈ ગૂઢ શક્તિ નીકળીને ફેલાય છે.

—ડૉ. મેરિયા મેન્ડીસોરી

# કામીનીઆ ઓઇલ

(રજસ્ટર્ડ)

વાપરીને તમારા વાળનું

ધુપાએલું સૌંદર્ય જાગ્રત કરે

અને એ રીતે તમારી ખુબસુરતીની  
સારી રીતે રક્ષા કરે

માથાના વાળને મટે કામીનીઆ ઓઇલ ઉમદ  
રૂઝી છે તે માથાના કુદરતી ધૌધી રસ વધારી,  
વાળને દેખાવમાં ભરાવતાર અને ચળકાટ મારતા બનાવે  
છે. તે વાળને નિરોગી બનાવે છે અને નિરોગી હાલતમાં  
રાખી વાળના વૃદ્ધિ કરે છે. કામીનીઆ ઓઇલ  
માથાનો ખોડા દૂર કરે છે અને વાળ ખરી પડતા  
બટકાવે છે.

પોસ્ટલ તરીકે ટાંક આનાનો ફરેખ ખાંડી નથુને  
મફત મળાશે

સોલ એજન્ટસ :

એંગ્લો ઈન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું,   
મુંબઈ ૨



## \* હસ્તકેષાશાસ્ત્રી પંડિત વિદ્યનાથ દ્વિવેદી \*

[ચિહ્ન-મગદૂર આંગળ પામીસ્ટ અને આંકડાશાસ્ત્રી  
શી પેરી (Cheiro)ના પ્રખર અને લેશ અભ્યાસી]  
દ્વિવેદી, નિવાસ, વધા ધોળા શેરી સામે, વલ્લભ ગહેર  
[કાલિ. B. S. Ry.] શીતા દર:- સામાન્ય, સંક્ષિપ્ત  
અને સંપૂર્ણ લાઇફ લીટીંગ માટે અનુક્રમે રૂ. ૭ ૫ અને  
૧૫ અને લાંબા પાંખની ચોખ્ખી છાપ અને બને તે  
અનુભવિય કે તારીખ મોકલી આપે. જરૂરી શીતા અપી-  
એડર્ કરે પચાત્ર રાખતે કે કાચો લીટો કલપિ મેટાં  
મેટાં વજનની કરી પેતાનાં મુજબાન મળે નથી.

છટકેલા લમણાને કાળુમાં રાખવા

ફેરા છાપ મેડીકેટ સ્નફ વાપરે

મહાસુગંધી સ્નફ વર્ક્સ, સિહોર [કાલિ.]

## \* આ સિદ્ધ હેમ લઘુવૃત્તિ \*

અવચૂરિ પાંચ ર સદત. સાત અપ્પ વના  
શ. ૭-૮-૦ ભરી માફક બને. દોઢ અપ્પાય અપામેલ  
છે. છપ ય નેમ મોકલવાય છે. છપના રૂ. ૪-૨-૦.  
મા. ઉમેદચ દ રાયચાં, મારીઆધાર [કાલિ.]

## \* એનોસ્ટની દવા એટલે \*

તંદુરસ્તી, તાઝગી અને શક્તિને સમન્વય  
વેધારી લાઇએ મારે ઉમદા શરતો  
—વધુ વિનંતો માટે સંપર્ક સાધો—  
ધી એનોસ્ટ કેમીકલ વર્ક્સ,  
રામનગર, સામરમતી

## \* કમલ બ.કરે.પ્સ \*

આ દવા ચોટી ગયેલી નાંખ, અમિત અંખ  
લાલ, પ.છી દદાની અંખને સરી કરે  
છે અંખને દેડા આપી તેજ વધારે છે.

આને પૂજ્ય ગાંધીજીના મૃત્યુથી સમગ્ર જગતના હૃદયને જે ધ્રાન લાગે છે એ આ વાત કેટલી સાચી છે એ ખતાવે છે. ત્યાં મહાપુરુષના સમકાલીન યુગ કે હોતું એ ઓછા ભગવાની નથી. પણ ગાંધીજી કહેતા તેમ "every right springs from duty well performed." (દરેક દક્ષ યોગ્ય રીતે થતો હોય તેથી જ જન્મે છે) એમ આપણને આકર્ષિત કરે મળી ગયેલા આ દક્ષની જાગૃત્તી અપણે આપણી એ પૂજ્ય પંતરકની ફરજનું યોગ્ય પાલન કરીને જ કરી શકીએ. આપણે વામન છીએ, એ વિરાટ. એટલે બીજું તો આપણે કરીએ ? એમ જતાં આપણામાંનો નાનામાં નાનો માણસ થી સહૃદયતાથી એક વાત તો કરી જ શકે. અને તે એ કે મને જે હૃદય ખાતર પોતાનો પ્રાણ આપ્યો એ વત એમને ત્યંત પ્રિય હતી તેને આપણે સમગ્ર આત્માથી વફાદાર રહીએ અને વિકલ્પે જે આપણુ હૃદયમાં રાંધી ઝેરવેરના કીડાને રથાન આપીએ.

આપણા જેવા સામાન્ય માણસો માટે એ જ એવું શ્રાવ્ય ની શકે અને એ અંશિ જ એમને મટે યોગ્ય બની જાય. આપણે બધાં દિલ્લસ્તાનનાં નરનારી અને બાળકો એ ફજિ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક એમને જરૂર અપીએ અને કોઠાને આપણાથી ઊંચો ન જાણવાની કે નાંચો ન માનવાની "મેમની લોકશાસનવાદની વ્યાખ્યાને જીવનમાં બને તેટલી ખરા ખરા મુક્ત બનવા પ્રયત્ન કરીએ.

✦

### બાપુ

હતી દેશમાં કાળી અંધારી રાત કારમી,  
... બોલ તણા બારે ચાલતી કેડણી નખી.  
તમે અંધ્યા, અને બાપુ ! તમારા સત્યના બળે  
પેટાળો દેશ આખામાં કાગિત કરે હુતાશન.  
તમારા સાદથી બાપુ ! અમારી નીંદ એકસરી,  
થઈ દહાર આ છાતી હતી જે ભેવડી વણી.  
ચાલમ, રવરવતઃ આવી, દેશે રક્તિ વસી નથી,  
અને નિરતેજ અંધારામાં અંજલી જ્યેષ્ઠ આશીની.  
તમે તો એકલે હાથે મથો આખોય સાગર,  
આપ્યું અમૃત મુદિતે, ખીરત્યાં કેં દહોદહ.  
સત્ય ને જાતના માર્ગે દોરતા દેશને સાગ,  
... .. વંડું છે રાષ્ટ્રના પિતા !  
તમારે પગલે જગી અદ્વિત સ્વાતંત્ર્યની ઉષા.

—નાથાસાહ દવે

### ગાંધીજીની અંતરંગરચના

ગાંધીજીના નિશ્ચયો એટલે સ્વયંસ્ફુર્તિથી થયેલા નિશ્ચયો. મન સાથે લાંબી દલીલો કરીને નિશ્ચય પર આવવાની તેમની પદ્ધતિ જ નહીં. સદાચારી માણસને સત્ય અગ્રગણની જેટ દેખાય; એ સદાચારનો પ્રતાપ છે. તેમણે ૧૯૨૨માં બારડોલીમાં કરેલી સત્યાગ્રહ તબક્કાની, ૧૯૩૦નો ખીડાનો સત્યાગ્રહ, ૧૯૩૪ની સત્યાગ્રહ તબક્કાની, ૧૯૩૯માં રત્નાકરેલી દેશી રાજ્યો વિશેની નીતિ, એ બધા વિષેના નિશ્ચયો તેમણે આપી જ રીતે કરેલા. તેમને પ્રકાશ એકાએક દેખાય છે. ઘણીવાર તેઓ કહે છે કે 'મને પ્રકાશ દેખાતો નથી. -ને હું તે મળવા આર્થિક કરું છું.' તેઓ ત્યારે પ્રકાશ જુએ છે ત્યારે તેમના દેશભાવ્યોને તે વિચિત્ર લાગે છે, કેમકે તેમના ઉપાયો અપૂર્વ હોય છે ને માણસો તેનો વિચાર કરતાં હરી બચ છે. એકવાર મહાસમિતિની બેઠકમાં એક ગાંડો માણસ આવી ચડ્યો ને ધમ્મકરવા લાગ્યો. સ્વયંશેષકો તેને હચકોને બાંધી-લઈ જવા માંખતા વતા, તેમને ગાંધીજીએ રોક્યા; અને ત્રણસો માણસની સમાને કાપકાજ રોકી વિષેશ જવાબું કહ્યું. પેલો ગાંડો રતબ્ધ થઈ ગયો. ચીઝાજા-પેરાજા (આંધ્ર)માં સરકારે પ્રવળી મરજી (વિરુદ્ધ પોતાની મરજી મુજબની) મુનિસિપાલિટી બતાવી, ત્યારે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ આંધ્રી કે લોકોએ મામ છોડી ને ચાલ્યા જવું; અને લોકો ચાલ્યા ગયા પણ ખરા. બારડોલી ને ચારાસદા (સરહદ પ્રાંત) ની નાકરની લડતમાં તેમણે લોકોને દિલ્લસ્ત કરી પાસેના દેશી રાજ્યમાં ચાલ્યા જવાની સલાહ આપી. સરકારની ફાજલું એ લોકોની સામે કંઈ ચાલ્યું નહીં. હંતલના નીલચિત્ર રાજ્યમાં રામએ થયેલ પર દમન ચલાવ્યું, ત્યારે ગાંધીજીએ તંબની સાન દેકણે લાવવા સાર લોકોને રાખ્યું છોડી દિલ્લસ્ત કરવાની સલાહ આપી ને લોકોએ તે માની.

—ડૉ. પટ્ટણી સ્વીતાસમિયા

૭

કાલે મારા જેવા અનેકોનો ક્ષય થયો, પણ સત્યનો જય થયો. અલપામાંને માપવાને સારુ સત્યનો જગ કદી દૂરો ન બને.

—ગાંધીજી

ધર્મ માટે અત્યંત તણકની—એ કે અત્યંત અધૂરી—સરખામણી જે મને જરૂર છે તે વિવાહની છે. વિવાહ એ કાઈ કાળેન હરે એવું ખંધન છે અથવા આજ સુધી એમ જ મનાતું હતું. ધર્મનો સંબંધ એથીયે અવિભાજ્ય છે. પતિ પત્નીને અને પત્ની પતિને વફાદાર રહે છે એવું કારણ એ નથી કે પોતાની પત્ની અથવા પોતાને પતિ તમામ જાંઝોમાં અથવા તમામ પુરુષોમાં વિશેષપણે શ્રેષ્ઠ છે એવું એને બાન છે. એ વફાદારીના મૂળમાં કાઈ અકળ અનુદ આંતરિક આકર્ષણ હોય છે. એ જ રીતે માણસને પોતાના ધર્મ પ્રત્યે કેટલી રીતે ન તોડાય એવી વફાદારી હોય છે અને એવી નિષ્ઠામાં જ એને સંપૂર્ણ સમાધાન મળે છે. અને જે પ્રમાણે કાઈ પણ પતિને પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેની વફાદારી ટકાવવા માટે બીજી બધી જોગવાઈરતી છે, હીન છે, એમ માનવાની જરૂર નથી, તે જ પ્રમાણે પોતાના જ ધર્મને વળગી રહેનાર માણસે બીજા બધા ધર્મો પોતાના ધર્મ કરતાં ઉતરતા છે એમ માનવાની જરૂર નથી. એ જ ઉપમા જરા આગળ લખાઈએ તો એમ કહી શકાય, કે પોતાની પત્ની પ્રત્યે નિષ્ઠા ભળવવાં માટે એની અંદર રહેલી ઊણપા વિષે આંધળા રહેવાની જરૂર નથી, તે જ પ્રમાણે પોતાના ધર્મ પ્રત્યેની નિષ્ઠા ભળવવા માટે પોતાના ધર્મમાં રહેલી એજા પ્રત્યે આંધળા થવાની જરૂર નથી. એટલું જ નહિ, પણ જો અંધપણે પોતાના ધર્મને વળગી ન રહેવું હોય, પણ અરેખરી નિષ્ઠા કેળવવી હોય, તો પોતાના ધર્મમાં રહેલી ઊણપો તીવ્ર બાન ધોતું જ નેહ્યું, અને એ ઊણપો દૂર કરવાના સાચા ઉપાયો વિચેતી લેતરતા પણ તેટલી જ હોવી નેહ્યું.

—ગાંધીજી

## સત્ય-અહિંસાની સાક્ષાત્ સૂતિ

લેખક : શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ, બી. એ; વિદ્યાવાસિધિ

હિરણ્યમ્બી પાત્રેથી આવયું સત્યનું મુખ,  
તે પરમાત્મ ! ઉઘાડ દર્શને સત્યનિષ્ઠના.—દર્શ  
સુવર્ણ કેરા ચળકિત પાત્રે,  
હાંકી દીધું છે મુખ સત્યનું એ;  
ઉઘાડ તે તું મુજ દષ્ટિ અર્થે,  
પરમ કૃપણ પરમેશ સત્ય !  
માયા રૂપે છે ચળકિત સોતું,  
ભમાવતું તે મન લાલચોમાં;  
છે ધરા રૂપે પરમેશ સત્ય,  
સદા નિરાળે પરિપૂર્ણ સત્ય !  
ભક્તિ વળી જ્ઞાનની નિત્ય ધારી,  
જેના વિના કોઈ ન કમ શુદ્ધ;  
તેથી જ અ તે વિલસે જ/ભક્તિ,  
પરિણમે દર્શની આ સ્તુતિ જ્યાં !  
વિનમ્ર ભાવે ઋષિરજ પ્રાથે,  
ઉઘાડને ખારણું સત્યનું આ;  
વિશુદ્ધ હૈં હે પરિપૂર્ણ સત્ય,  
હિરણ્ય રૂપી મુજ દોષદહિ !

સત્ય અહિંસાની સાક્ષાત્ સૂતિ સમા નિશ્ચયે પુણ્યપુરુષ  
રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી સત્ય અહિંસાની મીમાંસા કરતાં  
જગત્પ્રભુના પ્રભાવનોને સદ્ગોષ્ઠિ છે કે : સત્યની આરાધનાને  
ખાતર જ આપણી હરતી. તેને જ કારણે આપણી પ્રત્યેક પ્રતિ-  
તેને જ કારણે આપણે પ્રત્યેક અસોવજવાસ લઈએ. આમ કરતાં  
શીખીએ તો આપણને બીજા બધા નિયમો સહેજે હાય આવે, તે  
તેમનું પાલન પણ સહેજું થઈ પડે. સત્ય વિના કોઈ પણ નિય-  
મનું પૂરું પાલન અશક્ય છે.

સામાન્ય રીતે સત્ય એટલે સત્ય બોલવું એટલું જ આપણે  
સમજીએ છીએ પણ મહાત્મા ગાંધીજીએ ઉપનિષદ વચનાનુસાર  
વિશાળ અર્થમાં સત્ય શબ્દ વેળ્યો છે. તેઓથી તો એટલી મુશ્કેલી  
કટ્ટે છે કે : વિચારમાં, વાણિમાં તે આચારમાં સત્ય એ જ સત્ય.  
અ સત્ય સંપૂર્ણપણે સમજનારને જરૂરતમાં બીજું કંઈ જાણવા  
પણ નથી રહેતું. કમકે જનમાત્ર તેમાં સમાયેલું છે. તેમાં જે  
ન સમાય તે સત્ય નથી, જ્ઞાન નથી.

સત્ય જે પારસમણિરૂપ છે, જે કાગધિનરૂપ છે તે કેમ જડે જતાંપતાં મહાત્માજી લખે છે કે: તેનો જવાન બંધવાને આપેલો છે: અબ્યાસ અને વૈરાગ્યપથી. સત્યની જ તાલાવેત્રી તે અબ્યાસ: તે વિના ખીજી બધી વસ્તુ વિશે આત્મનિક ઉદ્દેશી-નતા તે વૈરાગ્ય. સત્યનાં સંપૂર્ણ દર્શન તો આ દેહે અસંભવિત છે. તેની કલ્પના જ માત્ર કરી શકાય.

આ રીતે ક્ષણિક દેહ માટે સત્યનાં સંપૂર્ણ દર્શનરૂપ સાંચત ધર્મનો સાક્ષાત્કાર સંભવનો નથી. તેથી છેવટે શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ કરવાનો તો રહે જ છે. આથી મહાત્માજી કહે છે કે: તેથી જ અહિંસા ગિજામુને જડી. મારા માર્ગમાં જે દુશ્મનિતો આવે તેને હું સહન કરું, કે તેને અંગે જે નારો કરવા પડે તે કરતો જાઉં ને મારો માર્ગ કાપું? આ પ્રશ્ન ગિજામુ પાસે ખરો થયો. જે નારા કરતો ચાલે તો ને માર્ગ કાપતો ત્રીજી પણ દતો ત્યાં જ રહે છે, એમ તેણે જોયું. જે સંકટો સંદન કરે છે તો તે આગળ વધે છે.

સત્યનાં સંપૂર્ણ દર્શન માટે નાશ નહિ કરતાં સંકટો સંદન કરવાં તેને જ મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો માર્ગ કહે છે. એમાં ઉત્તરોત્તર દુઃખ વહોડવાની જ વાત આવે છે. અખૂટ ધીરજ શીખવાની વાત આવે છે. મહાત્માજી કહે છે કે: અહિંસાના આ માર્ગથી આપણને સત્યનું વધારે રપટ દર્શન થાય છે. આ મ કરતાં આપણે જગતને મિત્ર બનાવતાં શીખીએ છીએ; ધર્મરત્ન, સત્યનો મહિમા વધારે જણાય છે; સંકટ વેડતાં જતાં સાંતિસુખ વધે છે; આપણામાં સાદસ, હિંમત વધે છે; આપણે શાશ્વત-અશાશ્વતનો ભેદ વધારે સમજીએ છીએ; કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો વિવેક આવડે છે; અભિમાન ગમે છે; નમ્રતા વધે છે; પરિમલ સહેજે ઝોઝો થાય છે; ને દેહની અંદર ભરેલો મેઝ નિત્ય ઝોઝો થતો જાય છે.

મહાત્માજી આ અહિંસાની વ્યાખ્યા આપતાં રપટ કરે છે કે: આ અહિંસા આને આપણે જે જાડી વસ્તુ જોઈએ છીએ, તે જ નથી. કોઈને ન જ મારવું એ તો છે જ. કુવિ-ચારમાત્ર હિંસા છે. ઉતાવળ હિંસા છે, મિથ્યા લાપણું હિંસા છે. દેવ હિંસા છે. કોઈનું પૂરું ધનનું હિંસા છે. જે જગતને જોઈએ તેનો કબજો રાખવો એ પણ હિંસા છે. પણ આપણે આઈએ છીએ તે જગતને જોઈએ છે. જ્યાં જીલા છીએ ત્યાં સેંકડો સુદમ છલો પડ્યા છે તે ક્રોધવાપ છે; એ જગ્યા તેમની છે. ત્યારે શું આત્મહત્યા કરીએ? તો ને આદાર નથી. વિચારમાં દેહનું વળગણ માન છોડીએ તો છેવટે દેહ આપણને છોડશે. આ અખર્ચિત સ્વરૂપ તે સત્યનારાયણ.

## ૧. ભુનો પંથગંબર

આપણે આપણા પોતાના જમાનામાં ઢવાઈ વિમાનોના વિજયો જોયા છે. પણ મહાત્મા ગાંધીજી રોષ મનવન્નતિને માટે વિમાનના કરતાં અધિક મહત્વની છે; અને જગતના ભાવિ પર સેંકડો વરસ લગી તેની અસર વણી વધારે મહત્વની નીવડશે, કેમકે તેમનો સત્યાગ્રહ એ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં વિમાનો બતાવવાનું શાસ્ત્ર જ છે બીજું કંઈ નથી. તે જ્યારે યથાઈ રૂપમાં સમજશે ને યોગ્ય રીતે આચરણમાં ઉતારશે ત્યારે તે કેવળ વ્યક્તિઓને જ નહિ પણ પ્રજાઓને પણ માનવકલ્પમાં નરદેહા વાદ ને વાનરના પાસામાંથી ફરી ધરત્ર પ્રવેશવાનું સામર્થ્ય આપશે. તેમના અહિંસાના કે આત્મ-બળના સિદ્ધાંતની કેટલાક લોકો આજે ભરે. દોરી કરે; અને ભરે પૂછે કે 'એ અહિંસાની સામે મશીનન કે આજ લગાડનારો બોંબ આવી પડશે ત્યારે તે શું કરશે?' આજ કદેનાર લોકો પ્રિસ્તી ધર્મનો ઇતિહાસ સ્મર-ન્યા નથી એમ જ કહેવું જોઈએ. આજથી રોડ વરસ પછી-અથવા કદાચ દલ્લર વરસ પછી, કેમકે માણસ હજી આત્માના રાજ્યમાં બાગક સમાન છે-ત્યારે યુરોપના આજના લોકો સરખપત્યારો અને તેમના જેવા વિચાર ધરાવનારો તો તેમની કશોમાં મારીમાં મળી ગયા હશે, અને તેઓ જે શસ્ત્રાસ્ત્રોના ઢગલા વાળો રહ્યા છે તેની પણ એ જ દશા પડે હશે, ત્યારે આ નાનકડી કાચાવાળા હિંદુએ ધરેલા આ આધ્યાત્મિક શસ્ત્રને આપ્યા જગતે અપનાવ્યું હશે; ને જગતની પ્રજાઓ તેમનો આભાર માનશે-તેમણે આજના કરતાં જોગા ને સારો રસ્તો બતાવ્યો. તે માટે એ રસ્તો એકલો જ મનુષ્યો ને ખરે-ખરો બાને જોવો છે. ત્યારે તેમને સહુ ધર્મ-રત્ના સાથે સન્દેશાગ્રહ તરીકે સ્વીકારશે અને જોશે કે છુદ્ધ, છડુ અને મહાદેહની પેડે તેમનો સંદેશો પણ કોઈ એક જ દેશ કે પ્રજાને માટે નથી.

ડી. એસ. શર્મા

ગોરક્ષા એ મનુષ્યના આખા વિકાસ-ક્રમમાં અને સૌથી અલૌકિક વસ્તુકે બાકી છે. ગાયનેા અર્થે હું માણસની લીચેની આખી મૂંઝી દુનિયા એવો કંઈ હું. ગાયને બલદને એ તરવ દ્વારા માણસને આખી ચેતનસુષ્ટિ ભેટ આત્મીયતાનો અનુભવ કરાવવાનો એમાં પ્રયત્ન છે. આવો દેવશાવ ગાયને જ કેમ આપણે ઢલો એ પણ મને તો રૂપક છે. ગાય જ હિંદુસ્તાનમાં માણસનો સૌથી સાચો સાથી-ઠાથી મોટો આધાર-હતી. એ જ એક હિંદુસ્તાનની કામચેતુ હતી. તે માત્ર ફંધ જ આપનારી નહોતી. આખી એતીનો એ આધારસ્તંભ હતી.

ગાય એ દયાધર્મની મૂર્તિમંત કવિતા છે. આ ગરીબ અસરાર્થ ગ્રાણીમાં આપણે કેવળ દયા જ ઉભરાતી બેઠકો છીએ. લાખો કરોડો હિંદીઓને ઉછેરની એ માતા છે. એ ગાયની રક્ષા તે હિંદુસ્તાન આખી મૂક સુરક્ષાની રક્ષા છે.

જે અજ્ઞાત ઋષિ કે દેશએ આ ગાયૂજ ચલાવી તેણે ગાયથી રાહચાલ કરેલી. એથી નિરાળું બીજું કશું એનું ધ્યેય હોઇ જ ન શકે. આ પશુસુષ્ટિની અરજ મૂંઝી છે. તેથી વળી વધારે જ અસવકારક છે. ગોરક્ષા એ હિંદુધર્મે દુનિયાને આપેલી બક્ષિસ છે. અને હિંદુધર્મ પણ ત્યાં સુધી ગાયની રક્ષા કરનારા હિંદુએ છે ત્યાં સુધી જ રહેશે.

—ગાંધીજી

ગાંધી-સુત્ર

ન હિ વૈન વૈરાગિ

મમન્તોવ કુદાવત ।

મ્મૈવૈન વ મમન્તિ

एव ममनो सर्वतो ।

—ધર્મશર્મા

“અહીંયા કહી પણ નેરથી નેર રામનું નથી, અરેરથી—મેમથી રામે છે; એ સનાતન ધર્મ છે.”

મહાત્માજી આપણને ચેતવણી આપે છે કે: સત્યનારાયણનું એ દર્શન અધીરાધ્યાની ન જ માય. દેહ આપણો નથી, ને આપણને મળેલું સંપત્તિ છે, એમ સમજી તેનો ઉપયોગ કરી આપણે માર્ગ કાપીએ.

સત્ય અને અહિંસાનો સાધન સાધનો સંબંધ સમજાવતાં સત્યબદ્ધ બાપુ રૂપક લખે છે કે: અહિંસા વિના સત્યની શોધ અસંભવિત છે. અહિંસા અને સત્ય એવાં એકત્રિત છે, જેમ સિદ્ધાંતો એ બાણ અથવા લીસી ચક્રરટીની એ બાણ. તેમાં ઊંઘટી કંઈ ને સલસી કંઈ? છતાં અહિંસાને સાધન ગણીએ, સત્યને સાધ્ય ગણીએ. સાધન આપણા હાથની વાત છે તેથી અહિંસા પરમ ધર્મ થઈ. સત્ય પરમેશ્વર થયું. સાધનની ફિકર કર્યાં કરીશું તો સાધનનાં દર્શન કાંઈક દિવસ તો કરીશું જ. આટલો નિશ્ચય કર્યો એટલે જ જીવ્યા. આપણા માર્ગમાં ગમે તે સંકટ આવે, બાણ દષ્ટિએ જેતાં આપણી ગમે તેટલી હાર થતી જોવામાં આવે, છતાં આપણે નિશ્ચય ન હોડતાં એક જ મંત્ર જાપીએ: સત્ય છે. તે જ છે. તે જ એક પરમેશ્વર. તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો એક જ માર્ગ, એક જ સાધન અહિંસા; તેને કદી નહિ છોડું.

‘ પોતાનું’ દર્શન આપતાં અહિંસાની મૂર્તિ સરા મહાત્માજી અનુભવ રજી કરે છે કે: અહિંસા સાધ્ય નથી. સાધન છે. પણ માનવી વહેવારમાં તે સંજ ધોમાં સત્યનું દર્શન આપણે કેવળ અહિંસાના પાલન દ્વારા જ કરી શકીએ. હિંસા દ્વારા નહિ, પણ અહિંસાનું ચીવટ રાખી પાલન કરવાથી જ આપણે સત્યને પહોંચીએ છીએ. આ જ દારણે હું અહિંસાને વળગ્યો છું. સત્ય તો મારા સ્વભાવમાં જ હતું. પરંતુ અહિંસા મેં મહા મહેનતે ને કંટાળ સાધનાથી મેળવી છે. અહિંસા સાધન છે, તેથી જ રોજ-જ-રોજના જીવન વહેવારમાં તેની સાથે જ આપણને કામ પડે છે. એટલે જનતાને આપણે અહિંસાની કેળવણી આપવાની છે. સત્યની કેળવણી તેનાથી આપ મેળે થાય છે, કેમકે એ અહિંસાની કેળવણીનું સ્વભાવિક પરિણામ છે. મારે મન સત્ય એ સ્વસ્વ છે; અહિંસા પરમ ધર્મ છે, તે શ્રુતો છે, હાયરનો કદી નહિ. બીજા મારે ને આપણે માણીએ, ને તેને ધર્મ પાલન માનીએ, એ કેવળ આત્મચંચલા નહિ તો બીજું શું? મારી પોતાની દૃઢ પ્રતિતિ છે કે, આપણી પ્રજાનો આખો સમુદાય હિંમત અને નીડરપણાની જે દૃષ્ટાએ પહોંચે છે તે ઊંચાઇએ સંપૂર્ણ અહિંસાના પ્રયોગ વિના ન પહોંચી શકત. સત્ય અને અહિંસા કરતાં મોટી શક્તિ જગતમાં નથી. એની આગળ અણમેત્ર કશી વિસાતમાં નથી. મારે કેઈ સંદેશ આપવો હોય તો તે પ્રેમ અથવા અહિંસાનો અને સત્યનો સંદેશ છે.

# શુકવારે સાયંકાલે

લેખક : શ્રી. ધનમુખલાલ મહેતા

છતિસગની અદિતીય મનાતી ધનનાનું પુનરાવર્તન યાચ છેઃ  
જીસસની જનકદયાણુમય બાવનાથી પાવન થતું છે. સ.  
૩૨નું વર્ષ અનન્તતા પ્રતિ ગતિ કરી રહ્યું છે.

ફમારકસ નગરદાર સમીરનું કેશ્વરીનું રથાન ઘોર પરંતુ  
ચિરસ્મરણીય પ્રસંગનો બાર સહન કરવાને મૂક વેદનાથી તરખર  
મઈ રહ્યું છે.

શુકવારની સંધ્યા, મધ્યાહ્નના પ્રકાશને આવરી લેતી, ક્રમે  
ક્રમે અધકારના ઝોળા પ્રચારી રહી છે.

અપાર માનવપ્રેમની દીક્ષિથી અચાનક અને દેવતા તિમિરને  
મંદારતો, પ્રભુ જીસસનો જીવનસર્થ પુરુષાવુપના મધ્યાકાશમાં  
પ્રકાશી રહી છે.

પામર, મૂઢ, પ્રમત્ત માનવી માનવતા વિસરીને પશુ બને  
છે. અધમોદારક, ત્યાગમૂર્તિ, કરકાસાગર, પ્રેમરાવિ પ્રભુ જીસસ  
વધરતજીને એક ક્ષયુના પણ સંકાય વિના આવકારે છે અને  
કાર દેહના ત્યાગ કરીને પરમ પવિત્ર પામાતમામાં પોતાને  
આત્મા બેળવી દે છે.

પ્રભુના એ પંજોતા પુત્રો દેહત્યાગ વ્યર્થ નીવડ્યો છે ?

અહાત્મા ગાંધીની વિશ્વજયંત્રીની, અહિંસાના આદર્શની  
ઉત્તમોત્તમ ક્ષણે આરોહણું છે. સ. ૧૯૪૮નું વર્ષ સાંધન  
કલસિન્ધુ પ્રતિ મંદક્રમે વહી રહ્યું છે.

મહાત્માની પ્રાર્થનાઓથી પરિપૂત થયેલી ધિરલાભવનની  
પ્રાંગણ બુમિ, બીપણુ છતાં સબ કવિતવ્યતાની વ્યથાથી મૌન  
વેદી રહી છે.

શુકવારનો સાયંકાળ, પૂર્વના પ્રખર મધ્યાહ્ન પ્રકાશને સંહરી  
લેતો મન્દ પદે સંચરતો તમિજ્ઞાની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો છે.

વેરવૃત્તિથી જળાશ્રયના માનવહૃદય પર બંધુવન્તે અમી  
વર્ષા વરસાવતો મહાત્માનો જીવન દિવાકર સ્વ-અહિંસાના તેજે  
પ્રકાશી રહ્યો છે.

અધમ, અચાન, આનંદચિત માનવી માણસ. ઈ જુલીને હિંસક  
આપક બની જાય છે.

પતિતપાવન, સર્વસંન્યાસની પ્રતિમા શા, દય સિંધુ, રનેદ-  
મૂર્તિ મહાત્મા ગાંધીજી બંદુકની ગોળાને પ્રભુની આપ્તા સમી  
મણીને છાતીમાં ઝીલી લે છે અને આ નશ્વર દેહને છોડીને એ  
પરમ જ્યોતિઓના જ્યોતિમાં પોતાની આત્મજ્યોતને રાખી દે છે.

વિશ્વકર ભગવાનના એ અગ્નિશક્તિ પુત્રો જીવનવિષય  
નિષ્પન્ન નીવડ્યો ?

માર્ચ ૧૯૪૮

સંજોને માટે જગત ક્યારે  
ગલામંત બનશે ?

મહાત્મા ગાંધીજી પરના પ્રાણધાતક  
હુમનાવી મને-શબ્દોમાં વણુવી ન શકાય  
એવો આધાત લાગ્યો છે. માવેશીસયુ",  
વિચારી ન શકાય તેવું બની ગયું છે. આપણા  
જીવનો આ સૌથી પવિત્ર, ઉદ્દેશ અને પ્રેરણા-  
દાયક પુરુષ પાગલ માણસના કોષનો ભોગ  
થઈ પડે તે જ બતાવે છે કે સોફીસ્ટ કે જેને  
ઝેર પીવું પડ્યું હતું, કે-ઈસુખિરત કે જેને  
ખીલાથી જડાવું પડ્યું હતું તેમના વખતથી  
આપણે હલુ સુધર્મા નથી. મહાત્માગાંધીજી,  
અદ્યય ધના ભૂતકાળના, એક માત્ર પ્રતિક,  
હવે હયાત નથી. આપણે તેના ચરીરનો નાશ  
કર્ચો. પરંતુ તેમની અંદરની સત્ય અને દૈશ  
જ્ઞેતાની રાણી જીવંતી નહિ શકાય. કુનિષ્ઠ  
શાષ્ટ્ર કે જે આપણે હિંસા, ક્રૂરતા અને  
અધાધીમાં પૂંપી જડુ નહોય તો મહાત્મા  
ગાંધીજી જેના માટે જીવ્યા અને મર્યા જે  
સિવાય બીજો ફાઈ માર્ગ નથી. રાધાકૃષ્ણજી

તારી સત્તા અમારા હૃદય પર  
કાયમ રહો !

એ. પ્રભુ અધમોદારક, કુપ્રાનિધાન !  
સત્તન અને સંરક્ષણ કરવાની તે જ-પ્રતિજ્ઞા  
કરેલી તે વેદો, ઉપનિષદો. અને ગીતા માર-  
ફતે અમે ભણેલી પણ તેની પ્રતીતિ ન હતી  
તે તે પ્રત્યક્ષ કરાવી.

તારી પ્રતિજ્ઞા તો એ છે કે જ્યારે અ-  
ધર્મ વધી જાય અને ધર્મ ઈંટનો દેખાય ત્યારે  
હું અવતાર લઈશ અને સાધુતાનું રક્ષણ કરી  
કુષ્ટતાનો નાશ કરીશ. એ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કર-  
વાને ગાંધીજીના નામે પ્રગટ થઈ માયાવી  
સામાજ્યશાહીના આવરણમાંથી અમને મુક્ત  
કર્ચો અને સત્ય અને અહિંસાને રસ્તે કે અ-  
નીયના લેદલાવ છુટાવી ને અને જનસમાજને  
વેળક એવો રાષ્ટ્રીયિક શ્રમ કરી જીવન  
જીવરા મેત્ર આપે.

પ્રભુ ! તારું કામ પૂરું થયું એટલે તે  
તારી માયા સેટલી લીધી...અમે સૌ પ્રાર્થએ  
છીએ કે તારી સત્તા અમારા હૃદય ઉપર  
કાયમ રહો.

(શ્રી. ચિત્રાંક મહારાજે અત્યુચ પદપાવના  
1)

(ગાંધીજીનું પ્રિય ભગન)

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ  
જે પીઠ પરથી બેઠો છે,  
પરંતુ જે ઉપકાર કરે તેા વે  
મન અભિમાન ન આવે છે.  
સકળ લોકમાં સહુને વંદે  
નિંદા ન કરે કોઈ કે,  
વાચકાઈ મન નિમ્ન રાખે  
ધન ધન જનની તેની કે.  
સમદષ્ટિ ને તુષ્ટા ત્યાગી  
પર શ્રી જેને માત કે,  
નિર્દોષ થઈ અસતત મોલે  
પરધન નવ ગણે હાથ કે.  
મોઢભાયા બ્યાપે નહિ જેને  
દંડ વૈરાગ્ય જેના મનમાં કે  
રામનામ યું તાળી લાગી  
સકળ તીરથ તેના મનમાં કે.  
વશુલેખી ને કપટ રહિત છે  
ધામ—મોઢ વિદર્ષી કે,  
બેઠો નરસૈયો તેહ દરશન કરતાં  
કળ એકાંતેર તાર્યાં કે.

—નરસિંહ મહેતા

ખાદ્યનાં-જીવન વતે

સત્ય, અહિંસા, શોરી ન કરી,  
વશુ એવું નવ સંપરક;  
પ્રહાર્ય ને નતે મહેનત,  
કોઈ અહરે ના અસહાય.

અમય, સ્વદેશી, સ્વાદ ત્યાગ ને,  
સર્વ ધર્મ સરખા ગણવા;  
એ અગિયાર મહાવ્રત સમજ,  
નકપણે દંડ આચરવાં

\*

Give me that man who is  
not passions' slave, and I will  
wear him in my heart's core.

દુઃખેન્દ્રવુદિનમના: મુરેષુ કિત્તમ્ભુઃ ।  
યોતરામ મયકોષ: સ્વિતરમ્ભુઃ સ ઉચ્ચતે ॥  
મદ્રેગ મર્મમૂતાનાં મૈવઃ કલ્પણ એવ ચ ।  
નિર્મલો નિર્મલઃ સમુદ્ર સમુદ્રઃ સમી ॥

લેખિકા : શ્રી. ત્રિદાસજીનં ૨, નીલકંઠ

નરસિંહ મહેતાનાં ઘણાં પદો છે અને ગુજરાતી વાંચનાર  
માણસોમાં જાણીતાં પણ છે. એનાં પ્રજ્ઞાતીઆં અને બીજાં  
ભાગેનાં જનતાનાં નિહારે છે. પરંતુ 'વૈષ્ણવ જન' તો તેને  
કહીએ' એ પદ મહાત્મા ગાંધીજીએ અપનાવી ખુબ જ સુપ્રસિદ્ધ  
કર્યું છે. એમની દરેક પ્રાર્થનામાં બીજા બધા પ્રસંગોએ'એ ગાવાનો  
રિવાજ યથા ગયો હતો, એટલે એમને લગતી સભાઓ-એમના  
ઉપાસ પ્રસંગો, સત્યાગ્રહની ચળવળમાં દરેક પ્રસંગે આ પદ  
ગવાય. એટલે એ ગુજરાતી બોલનારાઓ નાનાં મોટાં સહુને અતિ-  
પરિચિત થયું છે. એને ભાગ્ય. કહેવામાં આવે છે; તે પ્રભુનું  
ભાગ્ય કહેવાય કે નહીં? પરંતુ એ બાળકની તકરાર અને કર-  
વાની નથી. ગાંધીજીએ આ પદના ઉદ્દેશને જીવનક્રમના અંદર  
તરીકે ગણી સર્વ તેમ ગણે એ હેતુ રાખેલો એ સુરપટ છે.

આમાં શા આદર્શો છે તે પ્રત્યેક લોકી અગર હુક લઈ  
જોઈએ. વૈષ્ણવ જન એટલે કે નિષ્કામ પરમાત્માનો ભક્ત કેણું  
કહેવાય? કવિ કહે છે કે જે (૧) પારકાનું દુઃખ સમજે (૨)  
બીજાં પર ઉપકાર કરે પરંતુ તે માટે ગર્વ લાવે નહીં (૩) વિનમ્ર  
હોય; (૪) પરનિંદામાં રસ ન લે (૫) મન વાણી તેમજ ઇન્દ્રિયોનું  
દમન કરે. (૬) સર્વ મનુષ્યો પ્રત્યે સમકાવ રાખે, (૭) તુષ્ટા રહિત  
(૮) પરજી પ્રત્યે માતા જેવો પૂજ્યભાવ રાખે. (૯) હમેશ સત્ય  
બોલે (૧૦) પારકા ધનને અડે નહીં. (૧૧) જેને જગતના મોઢ  
અને દુનીયાની માયા સ્પર્શ કરે નહીં (૧૨) અનાસકતા (૧૩)  
પ્રભુ સ્મરણમાં રત (૧૪) જેનો દેહ તીર્થ સમાન પવિત્ર હોય,  
(૧૫) કોઈ પ્રકારનો લોભ તેના મનમાં ના હોય (૧૬) વતનમાં  
જન કપટ ના રાખે (૧૭) અને કૌપત્ય પર હોય-આવા મનુષ્યની  
જન્મમહાતા માતાને ધન્ય છે અને તેનાં દર્શન કરનાર કૃતાઈ સાથ  
એમ કવિએ ગાયું છે.

ખરેખર આ Code of Life જે માણસ પાળે તો દુની-  
યામાં કલેશ, કંકાસ, યુદ્ધો ને વિગ્રહો રહે નહીં. પરંતુ નિર્ધન  
મનુષ્ય આ બધાં તો યું પણ તેમાંનાં. થોડાં પણ વતન રાખી  
શકતો નથી. મહાત્મા ગાંધીજી એ એક જ મહા સંખી પુરુષ હતા કે  
જેમણે આ સમસ્ત આદર્શ પ્રમાણે જીવન જીવી જીવ્યું. જગતમાં  
રહીને તેનાથી અનિષ્ટ રહી જ લગિનનું વાળા કમલદલ પેડે  
અસ્પૃશ્ય રહ્યા. ભરમ ચોગી વૈરાગ્ય લઈને કે ધરતી દૂર જગ-  
લમાં વસી આત્મ ઇન્નિની સાધના કરનાર આ સત નહોતા.  
તેનાની સાથે સાથે જગતને આધ્યાત્મિકતાની દ્રષ્ટી પર આગળ  
વધારનાર અદ્વૈત વ્યક્તિત્વ ધરાવનાર આ સાચા વૈષ્ણવને  
પોતાનું જીવન સાધક કયું, એને કે દિવ્યનવા છે.



## ભારતભોતાને માથે રાજ્યમુગુટ પહેરાવી શક્તિ અર્પી

‘નવજીવન’ મહાત્માજીએ કાઠપું એ દરમિયાન એકમે એક નીકળ્યા અને એમણે ભારતમાતાની એક છબીની મામણી કરી. મારા મિત્ર ચિત્રકાર શ્રી રવિશંકર રાવજીને એક છબી ચીતરી આપવાનું કહેવાયું. રવિભાઈ જે દિવસે એ છબી તૈયાર કરીને આગા તે વખતે હું અશ્રમમાં હતો. મહાત્માજી છબી જોઈ રહ્યા કે તરત જ હાથમાં જે જગાએ મહાત્માજીના અસ્થિને દર્શન માટે રાખવામાં આવ્યા છે ત્યાં મેં રવિભાઈને બોલાવ્યા અને એ છબીને જોઈ. જોનાંની સાથે જ હું ઉરેરાર્થ ગયો અને રવિભાઈ સાથે લડવા લાગ્યો.

મેં કહ્યું કે, ‘તમારી ચિત્રનિષ્ઠા આવી? આ તમે શું હોયું છે? ભારત માતાને વાધરણ જેવી કેમ બનાવી છે? એનાં બુગડાં, ફટ્યાદૂરથી છે, માથાના વાળ બુખખા છે. તમે એને ધૂપેલ પથ્થુ ધાણું નથી, અને સાવ રાંકડી અને ગરીબડી કેમ બનાવી છે? એનો રાંજમુગુટ ક્યાં છે? એ આપણી ઈશ્વરતા છે એવું તો કંઈ સમજાવો?’

રવિભાઈ કંઈ બોલ્યા નહિ. એ તો મારા સામું ટગર ટગર જોયા જ કરે અને મારો કોષ કેમે ક્યો રામે નહિ.

છવટે એ છબી મેં એમની પાસેથી ખૂંચવી લીધી અને જોડેના જ ખંડમાં મહાત્માજી બેઠા હતા ત્યાં ધસી ગયો.

મેં એમને જરા શરસાથી કહ્યું, ‘આપે આ છબી જોઈ અને આપને એ ગમી?’

મહાત્માજી કહે, ‘હા, મેં એ પાસ કરી.’

હું ડગ્યો નહિ. હું મહાત્માજી જોડે પથ્થુ લડવા લાગ્યો.

મેં કહ્યું, ‘સગી માતા હોય અને કંઈ હોય તો એના તરફ મગા બુગડે પથ્થુ લક્ષિતભાવ યતો નથી, તો આવી કંગાળ ભારતમાતા કેમ પાસ કરે છે? કંઈક તો એના તરફ પૂજ્યભાવ થાય અને આપણી ઈશ્વરતા બની શકે એવું સ્વરૂપ સર્જના રવિભાઈને કહેા.’

રવિભાઈ વચમાં બોલી બીડ્યા. ‘‘જાને ગોમા તોરે રુક્ષકેશ’ એ કાવ્ય તમે વાંચ્યો એટલે તમારી ખાતરી થશે કે મેં એ ભાવ કેમ અર્પ્યો છે.’’

મહાત્માજીએ પથ્થુ દઢ અને મક્કમ બનાવે અને કહ્યું : ‘‘લુઓ દાકતર, હું આખા હિંદુસ્થાનમાં ફર્યો છું. ધણી રહેશે જોયાં અને ધણી ગોમડાં પથ્થુ જોયાં! કયાં મેં રવિભાઈએ

માર્ચ ૧૯૪૮

રાજકિયા પછી જો કે વસ્તુબાહિરે રક્તચાવ થોડા સમયને સાર અંધ રહી હતો પણ પાછો તેણે હથેલી માર્યો. તે કેમેય મટે નહિ. તેથી જ્યારે મારા બીજા ઉપચારોમાં સફળતા ન મળી ત્યારે મેં તેને મીડું અને કોળ છોડવા વીનવી. છતાં માને નહિ. છવટે તેણે-કહ્યું : ‘કોળ ને મીડું છોડવાનું તો તમને કોઈ કહે તો તમે-પણ ન છોડો.’ મને કુ બ થયું ને હર્ષ પથ્થુ થયેા. મારો પ્રેમ કલવવાનો મને પ્રસ્તુત મળ્યો. ‘તારી માન્યતા બલમરેલી છે. મને દરદ હોય અને વેદ આ વસ્તુ કે બીજું કોઈ વસ્તુ છોડવાનું કહે તો જરૂર છોડી દઉં. પણ જ, મેં તો એક વર્ષને સાર કોળ અને મીડું બંને છોડ્યાં. તું છોડ કે ન છોડ એ નોખી વાત છે.’

પત્નીને બારે પચાત્તાપ થયેા. તે બોલી હતી : ‘મને માફ કરો. તમારો સ્વભાવ અણુતાં છતાં કહેતાં કહેવાઈ ગયું. હવે હું તો કોળ ને મીડું નહિ ખાઉં. પણ તમે તો તમારે થેણુ પાછું એથી લો. આ તો મને જાણું સભ કહેવાય!’

મેં કહ્યું ‘હું કોળ મીડું છોડે તો તો જુદું જ સાઈ, મારી ખાતરી છે કે તેથી વને કાયદો જ થશે. પથ્થુ લેવાપેટી પ્રતિજ્ઞા મારાથી ફેરતાથ નહિ. મને તો લાસ જ થયાનો. ગમે તે નિમિત્તે માણસ અંધમ પામે તો જે તેમાં લાસ જ છે. એટલે તું મને આજઢ ન કરો. વળી મને પણ મારી પરીક્ષા થઈ રહેશે, ને તો એ વસ્તુઓ છોડવાનો જે નિશ્ચય તેં કર્યો છે તેમાં કાયમ રહેવામાં તને મદદ મળશે.’ આ પછી મને મનાવવા-પથ્થુ તો-રહ્યું જ નહિ. ‘તમે તો જુદું દલીલો છો. કોઈનું કહ્યું માનવું જ નહિ,’ કહી બોલ્યા આમુ દાખો ચાંત. —ગાંધીજી

ગાંધીજી આજમેજી પરિવર્દને માટે વિશા-  
યત આગ્રહ ત્યારે તેઓ ગિલ્ડ હાઉસમાં  
અમારી આગળ એલિટ્સ ગરીબાઈ, જુદે  
ભાષા અપવા આગ્રહ હતા. સમાવૃદ્ધ  
ચિકાર બરાઈ અધુ હતું, ને સેક્ટો માણસો  
બહાર શેમાં હતા. ગાંધીજીને માટે આ કેવળ  
ભાષણનો વિષય ન હતો એમનાં અનુભવની  
એ વાત હતી. તેઓ 'શું' કહે છે એ સાંભ-  
ળવાને અમે કાન માંડીને તૈયાર થઈ ગયાં  
હતાં. બાપુજીને અંતે ઘણા સવાલો પુછાયા.  
કેટલીક વાર મહાત્માજી જવાબ આપતા  
પહેલાં ચોળી જતા. પાછળથી હું સમજી કે  
મનુષ્યની ભાષામાં આપી શકાય એટલા  
ચાક્કસ ને સાચા જવાબો આપી શકાય  
એટલા માટે જ જવાબ ગોડવવા તેઓ  
ચોળી જતા હતા. મને યાદ છે તેમ તેમણે  
કહેલું કે 'અકિચન બનતું' એ પહેલ વહેલા  
તો, શરીર પરથી કપડાં ઉતારવા જેવું નહિ,  
પણ હાડકાં પરથી માંસ ઉતારવા જેવું  
લાગે છે. પણ જો તમે મને પૂછો કે મિ.  
ગાંધી, તમે તો સુતરાઈ કપડાંનો કચ્છ પહે-  
રેલા છ. તમે અકિચન છો એમ તમે કેમ  
કહી શકો છો? તો હું જવાબ આપું કે જ્યાં  
લગી હું શરીર ધારણ કરું છું ત્યાં લગી  
માટે એને કસાકસી પણ દાંકડું તો જોઈએ  
જ. પણ તેમણે અતિશય મોઢક એવું રિમત  
કરીને કહ્યું: 'એ કકડો કાપડ પણ અહીં  
દાખને મારી પાસેથી લઈ લેવું હોય તો તે  
લઈ લે. હું પોલીસને નહિ બોલાવું!'

ક્રિષ્ના સરકાર માથાને મહાત્માજીની  
સાથે પોલીસોની એક ટુકડી મોકલવાની વ્ય-  
વસ્થા કરી હતી. એ પોલીસો બધા એ વખતે  
ગિલ્ડ હાઉસમાં હતા હતા ભાષણ સાંભળતા  
હતા. તેઓ ઉપનું વાક્ય સાંભળીને ખડ-  
ખડાટ દર્શી પડ્યા; બીજું પ્રજા કોઈ ઘસડું  
રોડી શક્ય નહિ.

—કુ. ડો. પ્રો. રાધકન

અમીતરી છે એના કરતાં વધારે સારી ભારતમાતા જોઈ નથી.  
એને પહેરવા વસ્ત્ર નથી, મધુ આળવા ધૂપેલનો પૈસો નથી,  
રહેવા ઘર નથી, ખાવા ધાન નથી, રવિભાઈએ અમીતરી છે તે જ  
પથારી છે."

રવિભાઈના જીવમાં જીવ આપ્યો અને હું હતાશ ચર્ચ થયો.

૨૧. ગોવર્ધનરામભાઈએ સરસ્વતીચંદ્રમાં પાંચાળીનું રૂદન  
એ વિષે એક જાણું પ્રકરણ લખેલું છે. એ દેવી પાંચાળી (ભારત-  
માતા)નું રૂદન હું પણ ધણી વખત એકાંતમાં વાંચતો હતો અને  
રાતો હતો. બીજા પણ મારી માફક રાતો હતો.

પરંતુ એ જ નિરંતર આલીસ કોટી સંતાનોની નિંજા,  
અસહાય, એવી ભારતમાતાને બાપુએ વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, માથે  
ધુપેશ નંખાવ્યા, સુંદરતા અર્પી, શક્તિશાળી બનાવી, ત્રીસનીસ  
વર્ષના સતત પ્રયાસ દ્વારા એને રાજમુગ્ધ. પહેરાવ્યો, મહાત્માજી  
વગર આ ભગમંદ્ય કાઈ કોણ કરત ?

[ ૨ ]

જીવન-કવિનાં વચ્ચનામૃતો

ગાંધીજી સાથે સાહિત્યની પણ મારે ધણી વાર વાતો થતી.  
૨૧. મણિલાલ નબુભાઈએ બાળકનની હિમાયત કરી હતી. તે  
વિષે મહાત્માજીએ બહુ વિશેષ વ્યક્ત કર્યો હતો. ત્રિભુવનદાસ  
વૈષ્ણવ પુસ્તક તેમને બહુ ગમતું હતું અને ૨૧. રાજચંદ્ર  
સાહિત્ય તેઓ બહુ વખાણતા. અમારી સાથે એમણે થોડો  
વાંચવા મંડયો હતો. રચિતનું Unto this last એ પુસ્તક  
આખું વાંચી બતાવેલું અને તેની ચર્ચા પણ કરેલી. એમનું  
'સર્વેશ્વર'નું જે પુસ્તક છે તેમાં દર્શવેશ સમગ્રના કથાણના  
વિચારો અમને એમણે અતિ સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યા હતા.  
અત્યારે સમાજવાદીઓ અને સમવાદીઓ જ્યારે આપણા દેશની  
રિખતિનો ખ્યાલ કર્યો વગર પારકા દેશનું પ્રયોજન-પ્રયોજન એવું  
આપણને જીવનમાં ઉતારવા કહે છે, ત્યારે દિલગીરી માપ છે.

વર્તમાનપત્રો જે રીતે લેખો લખતાં હતાં અને અભિપ્રાયો  
આપતાં હતાં તે એમને પસંદ પડતું નહિ. કેવળ પ્રચાર માટે  
કાંઈ પણ લખાર તે એમને પસંદ નહોતું. વર્તમાનપત્રના  
લેખકોને સત્ય લગીકતા અને અભાસપૂર્ણ લેખો લખવા  
એ આગ્રહ કરતા. અને બાપા સાદી અને સરળ રાખવી  
એવો તેમનો ખાસ આગ્રહ હતો. ખુબ પૂઠાવો તો 'નવજીવન'  
એમણે વર્તમાન-પત્રકારોને હજાંત આપવા ખાતર જ કહેલું.  
એમાં એમણે જાહેરખબરો લીધી નહીં અને કોઈની છબીઓ  
વગેરે આપવાનું પણ ન રાખ્યું. સત્યમાતમાં એમણે જીવનના

જીવન-મંદાર

તમામ સાક્ષરોને 'નવજીવન' માટે લેખો આપવા પણ કહેલું અને એમણે આપેલાં પણ ખરા. એ મને કહેતા : "જા બધા-જોએ પ્રેમ બહુ રાખ્યો છે. અને મને મને એવું પણ લખ્યું છે. પરંતુ લોકો મને કામગીરી નથી છે કે અમારે તો તમે શું કહેવા માગો છો એ જાણ્યું છે. અને મારે કહેવાનું તો મળ્યું છે." વાચકોને કહેવાની જરૂર નથી કે આ 'નવજીવન'ના જ લેખોમાંથી ગાંધી-સાહિત્ય ઉદ્દાહરણ અને ગાંધીયુગ શરૂ થયો. એક લીટીથી આવે ત્યાં સુધી એ લીટી મહાત્માજી લખના નહિ અને કોઈને



ગાંધીજી અને સુશીલા તથ્યર

સેક્રેશી પહેલાં રચાયેલું

ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર

'જીવન-પ્રકાશ'ના જીવનચરિત્ર અંકમાં સેક્રેશી પહેલાં રચાયેલ ગ્રંથ 'સત્ય-સંદિપ્તિ'માંથી પૂના મહાત્માજીનું જીવનચરિત્ર આપણમાં આવ્યું હતું. એ ફિત મૂળ તો શ્રી. મુનશીજીએ શ્રી. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રી પસંદ કરી મેળવેલી. એ વિશે વિશેષ માહિતી. સુપ્રસિદ્ધ યુવાન સંવિત્કાર શ્રી. ઇન્દ્ર વસાવડા તરફથી મળી છે તે નીચે એમના પત્રમાંથી સ્ફૂટ કરીને મૂકી છે :

'સત્યસંદિપ્તિ' મહાત્માજીની વિશેષ પાસે હતી અને તે મુબઈમાં રહી રા. ૫૦ થી ૧૦૦) રીઝ લઈ, લોકોનું ભાવીતેમાંથી કહેવા શ્રી. મુનશીજી પૂ. બાપુ વિશે તેમની પાસેથી જ માહિતી મેળવી હતી.

વાંસદા નરેશના સંપર્ક પણ તેમની સાથે થયેલા અને તે એક વાર વાંસદા પણ આવ્યા હતા. તેમાંથી અહીંના ભૂતપૂર્વ દોવાન શ્રી. હરખલાલ સુથને તેમના જીવન વિષેની બધી સત્ય માહિતી જાણી લઈ આજ સુધીની કહી હતી. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પણ પોતા વિશે માહિતી મેળવી હતી.

તે પુસ્તક તાડપત હપર છે; અને તેમાંનાં અનુક પૃષ્ઠો અહીં એક સદૃશદરખ પાસે છે. તેમનું નામ શ્રી હાલુભાઈ.

મુબઈમાં ગયા પછી શ્રી દાલમીયા તેમને મળ્યા હતા. અને તેમને સમજાવેને બનતાં સુધી બીકાનેર લઈ ગયા હતા.

કહેવામાં આવે છે કે ત્યાં શ્રી દાલ-મીયાએ તેમની પાસેથી આ પુસ્તક લઈ લેવાનો વિચાર કર્યો અને તેને પ્રકાશિત કરી જતાં સમક્ષ મુકવાનો વિચાર કર્યો. પણ શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીએ ખાસ રસ લીધો નહિ. અને જીવન રીતે તે પુસ્તક ત્યાંથી લઈ લેવાયું અને ચોરી થઈ છે તેમ કહેવામાં આવ્યું. હરોક હપર રૂપિયા તેને આપ્યા ને આજે એ પુસ્તક દાલમીયા પાસે છે. તે વિશે શ્રી દાલમીયાએ પોતે હમણાં જ એકશર કર્યો છે કે તે પુસ્તક પૂ. બાપુને તેમણે વંશાવવા ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી.

## અમારી શ્રદ્ધાંજલિ

મહાશ્વ-યમાંથી શબ્દ બની આપની પ્રિય વાણીનું સંજીવન અમને સાંભળવાનું મળે. અહીં દત્તા અને જેમ આપના શબ્દો અને કાર્યો અને વિચારો અમને તાબ કરતા અને પ્રેરતા, તેની મધુર સ્મૃતિ દંછ એમ જ અમને પ્રેરે. આપની પ્રેમકાચ દુર્ગેશ અમારે માથે હો. આપના દિવ્ય આત્માનો પ્રકાશ દંછ અમને રસતા બતાવતો રહે. અને આપ ન દેખાતાં છતાં 'સદાય અમરી સાથે રહે' અને સામે પડેલી વટિા પર લાઇ જાયીને અમને દોરતા રહે. આ મારી પ્રાર્થના છે.

આવી સેવા કરવાની તાલીમ આપે અમને આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આપના જીવન માર્ગમાં માનનારાં અમે બધાં આપને શ્રદ્ધાંજલિ આપવાની હિમત કરીએ તોય તે એટલી જ કે ફરીથી એવી સેવાની દીક્ષા લઈએ.

રાજકુમારી અમૃતકેર

## જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ

૭ મહિના પહેલાં મેં જે ભવિષ્ય બાપ્પું દંડુ' તે કમનશીએ સાકું પડ્યું' છે. મેં કહેલું કે, 'જાંબીજી અત્યારે સારાસાતી પનોતીમાંથી પસાર થઇ રહ્યા છે. એમના જીવનમાં આ ત્રીજી પનોતી છે અને જ્યોતિષના અનુભવો કહે છે કે આવા સંયોગોમાં સામાન્ય રીતે જીવનને અંત આવે છે અથવા કાલકિર્તિનો અંત આવે છે અથવા તો 'જીવનકાય'ની પરાક્રમ આવે છે.' આને જ્યોતિષનો એ વર્તણૂક સાચો પડ્યો છે.

પંડિતજી ૧૯૫૧ ના આરંભ સુધી સારાસાતી પનોતીની અસર નીચે રહેશે. આપના બુલાઇ સુધી એમનાં જન્મના ચંદ્ર પર રાત્રિ પૂરે છે. તે ૧૯૪૮ ના એની નવમીએ સૂર્યગ્રહણ છે. દિવના ગ્રહો પણ એવા છે કે પરિસ્થિતી વધુ બગરે. પંડિત નહેરુ' માન થતે એવો પળુ ભય છે. એમની વૃદ્ધરસી એમનાં શરીરની પૂરેપૂરી સંભાળ લેવા જોઈએ એમ એમના ગ્રહો એતાં લાગે છે.

—એલરામ ખીઠાવાલા

લખવા દેતા નહીં. એ કહેતા હતા કે હૃદયની સમ્યાપ્ત હશે તો શરીર એની મેળે ઉત્પત્ત થશે.

એમણે કવિતા લખી નથી. પણ એ તો પોતે રેશેડે કહું હતું તેમ Poet in action (જીવન-કવિ) હતા. ભગવાનને પણ કૃષ્ણએ કવિ જ કહ્યા છે. એ પોને કહેતા કે મેં બહુ વાંચ્યું નથી. પણ વિદ્યાપીઠના એક સમારંભ વખતે આગાધાં કૃપાલાનીએ એમણે વાંચેલી ચોપડીએનું કિરટ વંચી પ્રતાપ્યું હતું. એ અર્ધા પુસ્તકો મેરે ભાગે એમણે જેવમાં વાંચેલાં. એમાં Decline and Fall of the Roman Empire, રિક્તન, થોરો, ટાલ્સ્ટોય, ગીતો, ઉપનિષદ્દ ર્ષ્ટ્યાદિ મહાન ગ્રંથો પણ હતા. પોતે વિદ્વાન કરતાં કર્મયોગી વધારે હતા. તેથી પંડિતો જેવું કે સાક્ષરો જેવું પોતાનામાં જન નથી એમ તેઓ કહ્યા જ કરતા. એમની સાથે વાત કરવી તે ઉચ્ચ કેળવણી લેવા જેવું હતું. એમની અનુભવવાણી હંમેશાં પ્રેરણા આપ્યા કરતી. ઘણી વાર હું ગ્રામથી સંજના ઘેર આવતો તે વખતે પશ્ચિમમાં સૂર્યાસ્તના રંગોની ભક્ષ ખીલી બિહતી હતી એવી જ ભક્ષ એમની સાથે એમનાં પ્રાર્થનાપથી અમારા મનરૂપી આકાશમાં ઘઈ રહેલી. અને એમનાં વચનામૃતોનાં પાનનીં મીઠાશની સાથે તે 'રંગેનું' સૌંદર્ય સુભાગ રીતે ભળી જતું. તે મળ્યા, પણ એમણે અમારા મનો-આકાશમાં ઉપગ્નવેશા રંગો અને વચનામૃતોની મીઠાશ એ તો જીવીયું ત્યાં સુધી જુલી શકીયું નહિ

\*

## ખરી અહિંસા

અહિંસા ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે. મહાવીર ક્ષત્રિય હતા. બુદ્ધ ક્ષત્રિય હતા. રામકૃષ્ણાદિ ક્ષત્રિય હતા. તે બધા જોહા કે વત્તા પ્રમાણમાં અહિંસાના ઉપાસક હતા. આપણે તેઓને નામે અહિંસા પ્રવર્તવવા છઠ્ઠાએ બીએ. પણ અત્યારે તો અહિંસાનો છનડો બાકુ વૈચર્યવર્ગે લીધો છે, તેથી તે ધર્મ નિસ્તેજ થયો છે. અહિંસા એટલે ક્ષમાની પરિચીમા. પણ ક્ષમા તે વીરનું ભૂખણું છે. અન્ય વિના અહિંસા હોય નહિ. આપણને તો જીવવા પણ નથી આવડતી.

આયને બચાવી નથી રાખતા. ફતરને પાકું પડે છે, લાકડી પડે છે, તેની પાંચળીઓ દેખાય છે, એની આપણને રામ નથી, પણ ફતરું મરે તો આપણને ત્રાસ ફરે છે. પાંચ લખર ફતરાં ભૂખ્યાં વરસ્યાં રત્રને, એકવાડ વિજા ખાઈ મૂઆ વાંકે જીવે એ સાકું કે તેમાંથી પચાસ મરી જાયીનાં સુરક્ષિત રહે તે સાકું ! લાકડી મારી ફતરાને દેકે વેળા ઉલવામાં પાપ છે જ પણ આ દુનિા ન જોઈ શકનાર જે મનુષ્ય એક કે વધારે ફતરાને મારી નાખે તે પ્રુષ્ઠ ફરે એ બનવા જોઈ'છે.

જીવ લેવો એ હંમેશાં હિંસા નથી. અથવા કહો કે કેટલીક વાર લેવામાં વધારે હિંસા છે.

—જાંબીજી

લેખક : શ્રી. હરલાલ ત્રિવેદી

કૃતિવર ટાંગેરે એક કેશણે કહ્યું છે કે સામાન્ય માનવીનું જીવન પતંગિયાની ઈયળ જેવું હોય છે, એ ઈયળ જ્યાં એસે ત્યાંથી તેનો રંગ લે છે. પરિણામે ઈયળમાંથી પતંગિયું બને છે ત્યારે એ વિવિધરંગી હોય છે, અને એને, જોનારની આંખને મળે તેવું પણ હોય છે. સામાન્ય માનવીનું જીવન આ પ્રકારનું છે, અને તેવું જીવન એને પોતાને મળે છે, તથા એની આસપાસ પથરાયેલા સંબંધીઓને પણ મળતું હોય છે. સીધું સાફ અને કાંઈ પણ પ્રદૂરના કૃતિમતાના રંગોથી નહિ રંગાયેલું એવું જીવન માનવીને આકર્ષક દેખાતું નથી. આપણે જોઈએ છીએ કે એવા અપ્તરંગી જીવન વિદેશી વ્યક્તિને સમાજમાં એકલિયા તરીકે ગણીને સમાજથી દૂર રાખવામાં આવે છે. સામાન્ય માનવીને એમાં કાંઈ રસ હોતો નથી. જે માનવી પતંગિયાના જેવા અને જેટલા રંગો પોતાના જીવન દ્વારા પ્રકાશિત કરી શકે છે, તે માનવી યુદ્ધિમાન અને અનુસરવા લાયક લેખ્ય છે. આવા માણસો જ સમાજની આગલી હરોળમાં પણ પોતાનું સ્થાન જમાવતા હોય છે.

મહાત્માજી આ કોઈના મનુષ્ય હતા નહિ. એમના જીવનમાં કાંઈપણ સંયોગ પોતાનો રંગ પૂરી રાહતો નહિ. ગાંધીજીનું જીવન સ્ફટિક જેટલું નિર્મળ હતું, અને આમ છતાં યે સામાન્ય માનવી એને અસામાન્ય ગણીને દૂર રાખી શકતો નહિ. થોડો વખત સામાન્ય માનવસમૂહ એનાથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરતો, પરંતુ આખરે તો એને મહાત્માજીના જીવન તરફ આકર્ષાતું જ પડતું. ગાંધીજીની જીવનયાત્રામાં કેટલાયે એવા પ્રસંગો છે કે જ્યારે સામાન્ય માનવીએ એને અને એનાં કાર્યને હસી કાઢ્યાં છે. દક્ષિણ આફ્રિકાનો સત્યાગ્રહ એ એક એવો જ પ્રકાર હતો. ૧૯૨૦નો અર્ધસાત્તક અસહકાર પણ એનો જ અપ્રતિમ નમૂનો છે. પ્રસિદ્ધ ગીફાની લડત એક ધણા મોટો ગાંધીજીની જીવનદષ્ટિને પ્રગટ કરતો અસાધારણ પ્રસંગ ગણી શકાય સત્યાગ્રહની લડત શરૂ કરવાની હતી, અને એ લડતનાં મંડાણ સરકારી કોર્ટ પણ એક કાયદાના સનિત્ય ભંગથી કરવાનાં હતાં. સાતરમી આશ્રમમાં ગંબીર મંત્રણાઓ થતી હતી. કપો કાયદો ભંગ કરવાને માટે પસંદ કરવો એની ગમચલમાં સૌ પડ્યા હતા, ગાંધીજીની આપદષ્ટિને એકાએક એક ઘાત સહી આશ્રમવાસીઓને અને અન્ય દેશનાયકોને હાનો ગીકાયદો તોડવાનું એમણે સ્થળ કહ્યું. સૌને આ

ગાંધીજીએ ભારતવર્ષને (તેથી મુજબતને પણ) જે જીવનદષ્ટિ સંપ્રદાવી છે તે 'આર્થ' સંસ્કારિતાની વિજય સિદ્ધિ તરીકે વર્ણવેલું છે. એ વર્ણનમાંનું વિશેષણ 'આર્થ' સમ્પન્ના વિશાળતમ અર્થમાં ખરું છે; કેમકે શુદ્ધ સ્વરૂપ ગાંધી-દર્શન એટલે આત્માપરમ્ય -માત્ર જોવાવા સંપૂર્ણતા નહિ, જીવવાનું આત્માપરમ્ય; ગાંધીદર્શન એટલે નિઃસ્તીમ હૃદયતા-માનવની માનવતાને કરીક્ષીને કુદર્શ બનાવનારી; અને ગાંધી-દર્શન એટલે બાવનાનો મૂલ વ્યવહાર ધરનારી તપોમયતા એ જીવન-દર્શન, એ શીવરૂપીએ, આ શુભો જમ મીતાનાં અને નિષ્ણ કે જૈન ધર્મોનાં જાતમ તરવા રૂપે લીધા છે તેમ પ્રબળીય શાસનની પાયાત્ય બાવનામાંથી-એની સિદ્ધિમાંથી શક્તિ રૂપે અને મર્યાદાથી મેતરણીરૂપે-લીધા છે, એના વાદમ્પ્રવાદોમાં મુશ્વતાય પરત્યા વિના લીધા છે, અને ટોલ્સ્ટોય રસિક કે થોરો જેવા ત્યાંના અર્થશીન આર્થ ચિંતકવરોની વિચારણામાંથી પણ આત્મસાત કરીને લીધા છે. પરિણામે, ગાંધી દર્શન એ બને ગાંધીની સંસ્કૃતિનાં શ્રેષ્ઠ તરવોનો એક અપ્રતિમ કમળીરે સીધેસી સમન્વય છે.

...એ અસરો' સંચલનો આંદોલનો ૧૯૧૫-૨૦ના અરસામાં તેમ '૩૦' ૪૦ની આસપાસના સમયમાં જે જે કિરોર તરુણ કે પ્રૌઢ, વંદનશીલ ને વિચારવંત મુજરાતીએ ઝીલ્યાં અને માગ્યાં તેમાંથી આધુનિક યુગનો લેખક વર્ગ ખંધાયો. એ વર્ગે 'રજેઠ' વાદમય આ યુગનાં વરનારીઓનાં માનસનું અમુક અંશે વિધાત્મક છે પણ અધિક અંશે તો એનું પ્રતિબિંબ પાડનાર છે. એ પુરસ્કો તથા ખીન લંબાણોમાં સ્થાયીપણાનો શુભ ઘોરો છે કે એમાંનાં યોડામાં જ એ છે એમ આવતી પેઢીઓને ને આખરી ગણવટીમાં લાગશે તો પણ એ આગામી વિવેચકો આ યુગને ત્યાજ કરી શકે તેવા હશે તો એકદમ પણ સ્વીકારશે કે મુજરાતી સંસદિત્યના આ મોહનયુગે ને લાગ રાષ્ટ્રોત્થાનમાં અર્ધો અને ને કેટલાંક અસિનવ પ્રસ્થાન કર્યાં તે તો ખરે જ વિરંતન યરાનાં અધિકારી છે.

વિ. ક. વેધ

## અમારી શ્રદ્ધાંજલિ

મહાશયમંથી શબ્દ બની આપની  
 રચ વાળીનું સંગીત અમને સાંભળવાનું  
 યોગ્ય. અહીં હતા અને જેમ આપના શબ્દો  
 અને કાવ્યો અને વિચારો અમને તાજ કરતા  
 અને પ્રેરતા, તેની મધુર સ્મૃતિ હજી એમ  
 અમને પ્રેરે. આપની પ્રેમકાવ્ય દર્શન  
 અમારે સાથે હો. આપના દિવ્ય આત્માનો  
 પ્રકાશ હજી અમને દરેક બતાવતો રહે.  
 અને આપ ન દેખાતાં છતાં 'સદાય અમરી  
 સાથે રહે' અને સાથે પડેલી વારે પર હાથ  
 આપીને અમને દોરતા રહે. આ મારી  
 પ્રાર્થના છે.

આવી સેવા કરવાની તાકીમ આપે  
 અમને આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આપના  
 જીવન માર્ગમાં માનનારાં અમે બધાં આપને  
 શ્રદ્ધાંજલિ આપવાની દિવ્ય કૃતિએ તોય તે  
 એટલી જ કે ફરીથી એવી સેવાની ફાજલઈએ.

રાજકુમારી અમૃતકાંર

## ન્યૌતિપની દૃષ્ટિએ

હ મહિના પહેલાં મેં જ ભવિષ્ય  
 બાળ્યું હતું તે કમનસીબે સાચું પડ્યું છે.  
 મેં કહેલું કે, 'જાધીજી અત્યારે સાડાસાતી  
 પનોતીમાંથી પસાર થઈ રહ્યા છે. એમના  
 જીવનમાં આ ત્રીજી પનોતી છે અને ન્યૌતિ-  
 પના અનુભવો કહો છે કે આવા સંયોગમાં  
 સામાન્ય રીતે જીવનનો અંત આવે છે  
 અથવા કારકિર્દીના અંત આવે છે અગર  
 તે જીવનકાવ્યની પ્રકાશના આવે છે.'  
 આને ન્યૌતિપનો એ વર્તારો સાચો પડ્યો છે.

પંડિતજી ૧૯૫૧ ના આરંભ સુધી  
 સાડાસાતી પનોતીની અસર નીચે રહેશે.  
 આવતા ભુલાઈ સુધી એમના જન્મના વંદ્ર  
 પર રાત્રિ પૂરે છે. તે ૧૯૪૮ ના મેની  
 નવમીએ સૂર્યવદલ છે. દિવના શ્રદ્ધો પણ  
 એના છે કે પરિસ્થિતી વધુ બગડે. પંડિત  
 નહેરુ માન થઈ એનો પાત્ર બધું છે.  
 એમની તકુરતી અને એમનાં શરીરની  
 પૂરેપૂરી સંભાળ લેવી જોઈએ એમ એમના  
 શ્રદ્ધો ભેટાં શાને છે.

—એદરામ પીઠાવાલા

લખવા દેતા નહીં. એ કરેતા હતા કે હૃદયની સમ્યાસ હશે તો  
 શેલી એની મેળે ઉત્પન્ન થશે.

એમણે કવિતા લખી નથી. પણ એ તો પોતે રેશેડે કહ્યું  
 હતું તેમ Poet in action (જીવન-કવિ) હતા. ભગવાનને પણ  
 કોઈએ કવિ જ કહ્યાં છે. એ પોતે કહેતા કે મેં બહુ વાંચ્યું નથી.  
 પણ વિદ્યાપીઠના એક સમારંભ વખતે આગાચંદ્ર કૃપાલાનીએ એમણે  
 વાંચેલી ચોપડીઓનું ચિરંત વંચી જતાં હતાં હતાં. એ અર્ધા પુસ્તકો  
 મેં ટે ભાગે એમણે જેલમાં વાંચેલાં. એમાં Decline and Fall  
 of the Roman Empire, રિકન, થોરો, ટેલરોય, ગીતા,  
 ઉપનિષદ્દ ર્દવાદિ મદાન-ત્રયો ધણી હતા. પોતે વિદ્વાન કરનાં  
 કમંથોગી વધારે હતા. તેથી પંડિતો જેવું કે સાક્ષરો જેવું પોતા-  
 નામાં જન નથી એમ તેઓ કહ્યા જ કરતા. એમની સાથે  
 વાત કરવી તે ઉચ્ચ કેળવણી લેવા જેવું હતું. એમની અનુ-  
 ભવવાણી દર્શના પ્રેરણા આપ્યા કરતી. ધણી વાર હું જાત્રમથી  
 સંજના થેર આવતો તે વખતે પત્રિકામાં સ્પર્ધાસ્તના રંગોની ભલક  
 ખીલી જાતી હતી એવી જ ભલક એમની સાથે એમનાં ક્ષાત્તી-  
 લાપથી અમારા મનરૂપી આકાશમાં થઈ રહેલી. અને એમનાં  
 વચનામૃતોનાં પાનની મીઠ શની સાથે તે રંગેનું સૌંદર્ય સુભગ  
 રીતે ભળી જતું. તે ગયા, પણ એમણે અમારા મને-આકાશમાં  
 ઉપખલેલા રંગો અને વચનામૃતોની મીઠાશ એ તો જીવીશું ત્યાં  
 સુધી ભૂલી શકીશું નહિ

## ખરી અહિંસા

અહિંસા ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે. મહાવીર ક્ષત્રિય હતા. બુદ્ધ ક્ષત્રિય  
 હતા. સમુદ્ધ્યાદિ ક્ષત્રિય હતા. તે બધાં જોઈએ કે વત્તા પ્રમાણમાં અહિંસાના  
 ઉપાસક હતા. આપણે તેઓને નામે અહિંસા પ્રવર્તીવવા છતાંએ  
 છોએ. પણ અત્યારે તો અહિંસાનો છબરો બીનુ વૈશ્યવને લીધો છે, તેથી  
 તે ધર્મ નિરંતર થયો છે. અહિંસા એટલે ક્ષમાની પરિસ્થિતી. પણ ક્ષમા  
 તે વીરનું બૂવણ છે. અત્રય વિના અહિંસા હોય નહિ. આપણને તો  
 જીવંત પણ નથી આવડતી.

આથને બચાવી નથી રાકતા. ફત્તરોને પાટું પડે છે, લાકડી પડે છે,  
 તેની પાંસળાઓ દેખાય છે, એની આપણને શરમ નથી, પણ ફત્તરું મરે  
 તો આપણને ત્રાસ થતે છે. પાંચ દબર ફત્તરો બૂખ્યાં તરરયાં રંગે,  
 એકવાડ વિષા ખાઈ મૂઆ વાંકે જીવે એ સાતું કે તેમાંથી પચાસ મરી  
 બાકીનાં સુરક્ષિત રહે તે સાતું ૧ લાકડી મારી ફત્તરોને દરેક વેળા ફેલવામાં  
 પાપ છે જ પણ આ દુષ્ટ ન જોઈ શકનાર જે મનુષ્ય એક કે વધારે  
 ફત્તરો મારી નાખે તે ગુણ્ય કરે એ બનવા એજ છે.

જીવ લેવા એ દર્મશાં દિ'સા નથી. અથવા કહે કે કેટલીક વાર ન  
 લેવામાં વધારે દિ'સા છે.

—ગાંધીજી

લેખક : શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદી

કૃત્રિવર ટાંગેરે એક ડેકાણે કહ્યું છે કે સામાન્ય માનવીનું જીવન પતંગિયાની ઈયળ જેવું હોય છે, એ ઈયળ જ્યાં એસે ત્યાંથી તેનો રંગ લે છે. પરિણામે ઈયળમાંથી પતંગિયું અને છે ત્યારે એ વિવિધરંગી હોય છે, અને એને, જોનારની આંખને ગમે તેવું પણ હોય છે. સામાન્ય માનવીનું જીવન આ પ્રકારનું છે, અને તેવું જીવન એને પોતાને ગમે છે, તથા એની આસપાસ પથરાયેલા સંબંધીઓને પણ ગમતું હોય છે. સીધું સાદું અને કાંઈ પણ પ્રદારના કૃત્રિમતાના રંગોથી નહિ રંગાયેલું એવું જીવન માનવીને આકર્ષક દેખાતું નથી. આપણે જોઈએ છીએ કે એવા અપ્તરંગી જીવન વિદેશી વ્યક્તિને સમાજમાં એકિયા તરીકે ગણીને સમાજથી દૂર રાખવામાં આવે છે. સામાન્ય માનવીને એમાં કાંઈ રસ હોતો નથી. જે માનવી પતંગિયાના જેવા અને જેટલા રંગો પોતાના જીવન દ્વારા પ્રકાશિત કરી શકે છે, તે માનવી યુદ્ધિમાન અને અનુસરવા લાયક લેખક છે. આવા માણસો જ સમાજની આગલી દરેાળમાં પણ પોતાનું સ્થાન જમાવતા હોય છે.

મહાત્માજી આ કોટિના મનુષ્ય હતા નહિ. એમના જીવનમાં કાંઈપણ સંયોગ પોતાનો રંગ પૂરી શકતો નહિ. ગાંધીજીનું જીવન રક્તિક જેટલું નિર્મળ હતું, અને આમ છતાંયે સામાન્ય માનવી એને અસમાન્ય ગણીને દૂર રાખી શકતો નહિ. થોડો વખત સામાન્ય માનવસમૂહ એનાથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરતો, પરંતુ આખરે તો એને મહાત્માજીના જીવન તરફ આકર્ષાતું જ પડતું. ગાંધીજીની જીવનયાત્રામાં કેટલાયે એવા પ્રસંગો છે કે જ્યારે સામાન્ય માનવીએ એને અને એનાં કાર્યને હસી કાઢ્યાં છે. દક્ષિણ આફ્રિકાનો સ્વત્વામ્ય એ એક એવો જ પ્રકાર હતો. ૧૯૨૦નો અર્ધસાત્તિક અસહકાર પણ એનો જ અપ્રતિમ નમૂનો છે. પ્રસિદ્ધ મીઠાની લડત એક ધણો મોટો ગાંધીજીની જીવનદષ્ટિને પ્રગટ કરતો અસાધારણ પ્રસંગ ગણી શકાય. સ્વત્વામ્યની લડત શરૂ કરવાની હતી, અને એ લડતનાં મંડાણ સરકારી કાંઈ પણ એક કાયદાના સવિનય ભંગથી કરવાનાં હતાં. સાગરમતી આશ્રમમાં ગંભીર મંત્રણાઓ થતી હતી. કયો કાયદો ભંગ કરવાને માટે પસંદ કરવો એની ગડમથલમાં સૌ પડ્યા હતા, ગાંધીજીની આપદષ્ટિને એકાએક એક વાત યુગી આશ્રમવાસીઓને અને અન્ય દેશનાયકોને ઠાને મીઠાપદો તોડવાનું એમણે સૂચન કર્યું. સૌને આ

ગાંધીજીએ બારંતવખને (તેથી શુભસાતને પણ) જે જીવનદષ્ટિ સંપાદાવી છે તે 'આર્થ' સંસ્કારિતાની વિજય સિદ્ધિ' તરીકે વધુ વર્ધ છે. એ વધુનમાંતું વિશેષણ 'આર્થ' સંપદના વિશાળતમ અર્થમાં ખડું છે; કેમકે શબ્દ સ્વરૂપ ગાંધી-દર્શન એટલે આત્માપમ્ય-માત્ર બોલવા અર્થવાતું નહિ, જીવવાતું આત્માપમ્ય; ગાંધી-દર્શન એટલે નિર્ણયમ ઉદાત્તા-માનવની માનવતાને કસીકસીને કુન્ડન બનાવનારી; અને ગાંધી-દર્શન એટલે બાબનાનો મૂર્ત વ્યવહાર ધંધાની તથામથતા એ જીવન-દર્શન, એ શીવસૂરીએ, આ ગુણો જેમ ગીતાનાં અને વેપુલ કે જૈન ધર્મોનાં જતમ તરસે રૂપે લીધા છે તેમ પ્રભાકીય શાસનની પાઠાલ્ય બાવનામાંથી-એની શિદ્ધિમાંથી શક્તિ રૂપે અને મર્થદાથી ચેતનશીરૂપે-લીધા છે, એના વાદપ્રવાદોમાં અંચવાઇ પડયા વિના લીધા છે, અને ટોદરટોચ રક્તિક કે થોડો જેવા ત્યાંના અર્થાચીન આર્થ ચિંતકવરોની વિચારણામાંથી પણ આત્મસાત કરીને લીધા છે. પરિણામે, ગાંધી દર્શન એ બંને ગોત્રાધીની સંસ્કૃતિનાં શ્રેષ્ઠ તરસોનો એક અપ્રતિમ કર્મશીરે સંયોગો સમન્વય છે.

...એ અસરો સંયમનો આંદોલનો ૧૯૧૪-૧૯૦૦ અરસામાં તેમ '૩૦' ૪૦ની આસપાસના સમયમાં જે જે કિશોર યુગુલ કે પ્રૌઢ, વંદનશીલ ને વિચારવંત શુભસાતીએ ગ્રીહ્યાં અને માધ્યામાં તેમાંથી આધુનિક યુગનો લેખક વર્ષ બંધાયો. એ વર્ષો રચેલું વાર્ધમ્ય આ યુગનાં નરનારીઓનાં માનસનું અસુક અશી વિદ્યાત્મક છે પણ અધિક અશી તો એનું પ્રતિબિંબ પાડનાર છે. એ પુરતકો તથા બીજા લંબાણોમાં સ્થાયીપણાનો ગુણ થોડો છે કે એમાંનાં થોડાંમાં જ એ છે એમ આવતી પેઢીઓને જે આખરી ગણવરીમાં લાયકો તો પણ એ આગામી વિવેચકો આ યુગને ન્યાય કરી શકે તેવા હશે તો એટલું પણ સ્વીકારશે કે શુભસાતી સંસાદિત્યના આ મોહનયુગે જે બાજ રાષ્ટ્રોત્થાનમાં મર્યા અને જે કેટલાંક અસિનવ પ્રસ્યાન કર્યાં તેનો ખરે જ ચિરંતન યશનાં અધિકારી છે.

વિ. ક. વેધ

## ગાંધીજીની સાહિત્ય-સેવા

‘નવજીવન’ના લેખો; ‘હરિજન બંધુ’ના લેખો; ‘મંગળ પ્રભાત’; ‘ધર્મ’મંથન’; ‘વિચાર દોહન’; ‘આત્મકથા’; રાજકીય, સામાજિક ને ધાર્મિક ચર્ચાઓ.

ગાંધીજીએ નવા જુગના અનેક કવિઓ ને લેખકોને પ્રેરણા આપી.

હૃદયની નિખાલસતા અને સહૃદયતા હોય તો ખરું સાહિત્યને સર્જક રીતે નીપજે છે તે ગાંધીજીએ દર્શાવી આપ્યું. કૃત્રિમ સાધનો કેળવવાથી ઉત્તમ સાહિત્ય જન્મતું નથી.

વાક્યો ને શબ્દોના આદખર તેમજ ભાષામાં નથી, ચર્ચવાની વસ્તુ તેઓ સરલતાથી ઝડપી લે છે. કહ્યના ને લાગણીને નિરંકુશ વિહાર કરવા દેતા નથી. હાકાકોને સત્યનિષ્ઠાથી એકઠી કરી અનુમાનો તારવે છે. કૃત્રિમ સાહિત્યકારની સાથે તપશ્ચર્યાના સંયમ-ગુણે ગાંધીજીએ ભેળવ્યા.

આત્મવિશ્વાસ, સેવાશ્રાવ, નીંદર સ્વપ્ન, પ્રજુલકાદ, સંયમ, અધ્યાગ હૃદય, માનવ સ્વભાવ, સાદું જીવન, શબ્દભક્તિ અને અક્તિ વિશિષ્ટતા ત્યાગ-આ બધી જીવન કૃષ્ટ કરનારી બાબતો ગાંધીજીએ સાહિત્ય દ્વારા શુદ્ધસંતને સમર્પી.

આખા જગતમાં આત્મપ્રયત્નથી માટે અનેખી ભાત પાટે એવી ‘આત્મકથા’ આપી.

પાંદિત્ય કે અલંકાર વિહોણી છતાં દૈયાં સૌંદર્યની ઉત્તરી નય એવી, સામાન્ય જનતાને પણ સ્પર્શે અને ધરતરુ શબ્દોમાં રાગે, આત્મપ્રતીતિના બળથી સ્ફોટ લાગે એવી અદ્વૈતી ગાંધીજીએ શુદ્ધસંતને આપી.

નવા સજ્જોના ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ગાંધીજીની અસર બાબાની બાબતમાં તેમજ વિચારની બાબતમાં પગલે પગલે નિરંખી શકાય છે. નૂતન સાહિત્યને ધકારના મહાન પ્રેરક બળ તરીકે ગાંધીજીને ગણી શકાય.

શુદ્ધસંતના અનેક સાહિત્યકારો પર તેમની બાવના ને શૈલીની અસર થઇ છે. તેમાં વિશેષ કરીને સ્વ. મદાદેવ દેસાઈ, કાકા કાસેવર, શ્રી. રા. વિ. પાઠક, શ્રી. નરહરિ પરીજ, શ્રી. કિ. પ. મણિલાલ, સ્વ. મેશાલ, શ્રી. રા. ના. પાઠક વગેરેના સાહિત્યમાં તેની છાપ દષ્ટિગોચર થાય છે. બાકી તો જ નવજીવનના પ્રકાશથી કૌંસ સાહિત્યકાર છેક અધિમ રહી ચકાયા છે.

—૧

વસ્તુ પ્રથમ તો હસી કાઢવા જેવી લાગી. પરંતુ મીઠાના કાપક સંબંધે, તપાસ કરવામાં આવી ત્યારે માલુમ પડ્યું કે ગરીબમાં ગરીબ માનવીનું સજ્જસ એને માટે અપ્રાપ્ય હતું, મોંઘું હતું. વિદ્યાળ સમુદ્ધના પાણીમાંથી ખેરાકોને રાચક કરવાનું મીઠું આ દેશને માનવી પોતાની જાતે પકાવી શકતો ન હતો. વળે, જીવનની સામાન્ય જરૂરિયાતો ઉપર જે કરભાર હતો તેના કરતાં તો કેટલાયે ગણે વધારે ભાર મીઠા ઉપર હતો. તથાસના પરિણામે સૌની આંખ ઊધડી, અને એમાંથી જ આપણા જગમશાહુર મીઠાના સત્યાગ્રહનો જન્મ થયો. મહાત્માજીની જીવનદષ્ટિની આ એક મહાન સિદ્ધિ હતી.

રેંટિયાની વાતને પણ એ જ જીવનદષ્ટિએ ‘હિંદુસ્તાનના સમાજમાં મહત્ત્વનું સ્થાન અપાવ્યું’. એમની શરૂઆતની કાંતવાની વાતને એમના સારા ગણ્યતા અનુયાયીઓ પણ ડોડીમાંની વાત કહીને હસી કાઢતા હતા. અનુભવે અને પ્રયોગોએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે રેંટિયા દારા જ આપણા દેશની આર્થિક સ્વાધીનતા સિદ્ધ કરી શકાવાની છે. મહાત્માજીની જીવનદષ્ટિ તો અહિંસાત્મક હતી. અને તેથી આર્થિક સંકટમયજનો ઉકેસ અહિંસાત્મક રીતે જ લાવવાનો તેમનો મક્કમ નિર્ધાર હતો. રેંટિયા અને ખાદીના સાધનદારા એ પ્રકારનો અહિંસાત્મક આર્થિક વિપ્લવ સિદ્ધ કરી શકાયો. સ્વતંત્ર માનવીને પોતાની સ્વાધીનતાની રક્ષા માટે પણ ખાદી અને રેંટિયા અનિવાર્ય હોવાયા.

મહાત્માજીની અનોખી જીવનદષ્ટિ એના રાજ-ખ-રાજના જીવવાના સાક્ષાત્ પ્રયોગોમાંથી પેદા થઇ હતી. એમણે લખેલી પોતાની ‘આત્મકથા’માંથી આ હકીકત સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે. તેઓ તે જ ખાખત બોલતા કે ઉપદેશતા કે જેનો અમલ પોતે સો એ સો ટકા પોતાના રાજના જીવનમાં કરી શકે. આવા એકનિષ્ઠ જીવનથી મહાત્માજીએ સાચી ઉપાસના કરી, એ ઉપાસનામાં અહિંસાને પોતે સાધન તરીકે વાપરી, અને તે દારા સિદ્ધ કરેલી જીવનદષ્ટિ એ મહાત્માને જીવનમુક્તાની દશાએ પહોંચાડી શકી.





## મહાત્મા છનું મંત્રદર્શન

લેખક : શ્રી. વિશ્વેશ

**મ**હાત્મા ગાંધીજી એક એવી વિરાટ વિભૂતિ નરીકે જીવી ગયા કે જેને આપણે પૂજાના વિના ન રહી શકીએ. ભારતના ઇતિહાસમાં એક એવા સમયમાં એમનું આગમન થયું કે જ્યારે સમયપુરુષ તરીકે-નવભારતના સર્જક તરીકે એમનું કર્તવ્ય સફળ થયું. આધ્યાત્મિક વિશુદ્ધિને જરૂરે આંતર આવા દીધા સિવાય એકાધ્યે જીવનભર સંપૂર્ણતાના જીવી જત વી હોય તો તે ગાંધીજીએ.

ગાંધીજી કહે તેમ કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરતા. પણ ક્યારે પગને એવા પ્રસંગો આવ્યા કે જ્યારે આપણે પરીભર અશક્તિથી ગાંધીજીના નવા, વિચિત્ર લાગતા, અદેશ તરફ જોઈું હોય અને વળી તરત જ એ અદેશમાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા બદલું ન હોવા છતાં એ વ્યક્તિ પરની આંતરિક શ્રદ્ધાને લઈને આપણે એમની નેતાગીરી નીચે કૂચ કરી હોય.

ગાંધીજી એટલે એક વિરાટ વિભૂતિ. વિરાટ વિભૂતિના વિચારો સંપૂર્ણ રીતે સમજવાનું ખૂબ મુશ્કેલ હોય છે. આવા હુદ્દાઓ પોતાનું દર્શન જનતા સમક્ષ મૂકે છે. જનતા ભણે પૂરું ન સમજે, પણ આંતરિક શ્રદ્ધાથી અનુસરનાનો પ્રયત્ન કરે છે.

જીવનનું રહસ્ય આ મંત્રદર્શનને નવી મોલક દૃષ્ટિએ પ્રાપ્ત થયું હોય છે. જીવનના પ્રત્યેક કર્તવ્યમાં માર્ગદર્શક બને એવા મંત્ર એમને પ્રાપ્ત થયો હોય છે એ મંત્રના પ્રકાશમાં જીવનનો માર્ગ નિહાળતા હોય છે એટલે બને છે એવું કે આ દૃષ્ટાંતો સાચું માર્ગદર્શન આપી શકે છે. પણ એમની પાસે પૂર્ણ કારણો હોતાં નથી. જનતાને એ બુદ્ધિની દલીલોથી સમજાવી શકતા નથી. મંત્રદર્શન ઋષિના શ્રદ્ધાબળે જનતા એમની પાછળ બેસતી હોય છે. આ ઋષિઓને જે જીવનરહસ્યો પ્રાપ્ત થયાં હોય છે તે બુદ્ધિ કે તર્કના બળે પ્રાપ્ત થતાં નથી. આધ્યાત્મિક વિશુદ્ધિએ જીવન રહસ્ય રૂપે એમને નવા મંત્રનું દર્શન કરાવ્યું હોય છે.

અ.વી. વિરાટ વિભૂતિના વિચારોમાં ને અદેશોમાં અ.પ. બને વિરાધાભાસો લાગ્યા કરે એમાં આશ્ચર્ય નથી. કષ્ટી વાર એવું બને છે કે ગાંધીજીનાં જીવન જીવન દેશોમાંના વિચારોનો મેળ બેસાડી શકાતો નથી. સંભવ છે કે ચિત્તક તરીકે ગાંધીજી

આ યુગમાં સાહિત્યને કલ્પનામય રંગિત વસ્તુ બહુબાને બદલે સાચું, સદૃશ્યતા અને સરજતા સાહિત્યના પ્રધાન ગુણ લેખાયા. ભૂમિપ્રવાહો સચમિત બન્યા. દલીલબાજના વિતંડાવાદ ઓસરી ગયા.

પહેલાના યુગમાં પ્રકૃતિ, પ્રેમ, શૃદ્ધ-જીવન એ વિષયો જ સાહિત્યમાં પ્રધાનપણે ચર્ચાતા. આ યુગમાં તે ગણે બન્યા.

મનશી-યુગમાં self-assertion (અસ્થિતાવાદ) પ્રધાનપદે રહ્યું. આ યુગમાં આત્મવિશ્વાસની ભાવના બહુત યથા, માનવપ્રેમ, પ્રણયપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમ, સ્વાધીનતા, અન્યાયનો નિવેર વિરોધ, અડગતા, અત્ય-પૃથક્કરણ વગેરે ભાવનાઓ પ્રસરી. વ્યક્તિ સામે વિરોધ કરવાને બદલે ભાવનાનો વિરોધ કરવાનું દર્શન મૂલ્ય યુગમાં મુલ્ય રહે છે.

આ યુગમાં સમાજવાદ અને સામ્ય-વાદના વિચાર પ્રવાહો ગુજરાતમાં વધારે ફેલાયા. પરિણામે શ્રમજીવીઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વધી. પરસંસ્કૃતિને બદલે આપણી વળપરી સંસ્કૃતિના તરફની ઝીલવાની અને તેને જીવનના વલવાની વૃત્તિ બદલવા થઈ. આના પરિણામ રૂપે લોકસાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર થયો. વ્યક્તિ વિચારોથી લોક-સાહિત્ય ને લોક-વાક્યો સાહિત્યમાં વધારવા લાગ્યાં. ભાષામાં આ રીતે નવા પ્રાણ પૂરાયા.

ગાંધી-યુગનું પ્રધાન લક્ષણ છે simplification. આ યુગમાં ભાષા સ્પષ્ટ, સરસ, લઘુવર્ણી, આડંબર રહિત બની. ખેડી ભૂમિલતા, તરંગી ભાવનાઓ કે મિથ્યા અલંકરણો આ યુગની ભાષામાંથી નાટ થઈ ગયા.

આત્મપ્રતીતિની દૃષ્ટિથી તેજમય બનેલું સંધર્મી સાહિત્ય આ યુગમાં ભાષામાં મોડયું. દા. ત. કાવિયજ્ઞ, મયરુવાળા વગેરે જાણી લેખકોના હાથે અનુવાદો વિરૂદ્ધ પ્રમાણમાં ગુજરાતીમાં થવા લાગ્યા. ટોલ્સ્ટોય ને રાસ-યાના બીજા લેખકોના પુસ્તકોની ભાવના ને દેહી ગુજરાતનાં સર્જનોમાં ઝીલાવા લાગ્યાં.

[વૈભવજન તે તને કહીએ-એ રાગ.]

ગાંધીજીન તો તેને કહીએ,  
જે દીન-દલિતનો સંગી રે,  
સત્ય અહિંસા સાધન સાથે,  
અૈક્ય ત્ણો ઉમંગી રે-ગાંધી  
ઉચ્ચ નિચ્ચના ભેદ ભૂલાવે,  
આ ભ ઇ ઇ ને ટાળે રે  
ઢાર ખર્ચિનો પૂરણ પ્રેમી,  
ચરખા સૂતર કાંતે રે-ગાંધી  
શુદ્ધ ઉદ્યોગો અમડી જણે,  
શ્રમ સફાઈ કરતો રે,  
ફેળવણી પાયાની પ્રેમે,  
મોટાને પણ પરખે રે-ગાંધી  
સ્વતંત્રતા સ્ત્રીઓની સાથે,  
જાતે નરવો રહેતો રે,  
રાષ્ટ્રવાણીનો પ્રચાર કરતો,  
માનુષાયા ભણતો રે-ગાંધી  
ધન સંપત્તિ સરખી કરતો;  
સમાનતામાં રમતો રે,  
હરિજન હેણે; તેર સૂતની;  
માળા શુધી તરતો રે-ગાંધી

—સાલગંદ વેરા

૧ એકતા ૨ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ ૩ દામ-  
બંધી ૪ ખાદી ૫ શુદ્ધ ઉદ્યોગો ૬ શ્રમ સફાઈ  
૭ પ્રાણી પ્રેમ ૮ પ્રૌઢ વિદ્યા ૯ સ્ત્રી  
સ્વાતંત્ર્ય ૧૦ આદર ૧૧ માનુષાયા ૧૨  
માનુષાયા પ્રચાર.....

સર્વ ક્ષેત્રોમાં અંતિમ પ્રમાણરૂપ ન ગણાય; સંભવ છે કે એમ-  
વિચારો પગટોયા કર્યા છે, એટલે કે એમાં વિકાસ થતો ગયો છે  
તેથી નેમાં મેળ ન દેખાતો હે.વ. અથવા સંભવ છે કે એન  
પાછળની દૃષ્ટિ પકાવામાં આપણે સફળ ન થતા હોઈએ.

ગાંધીજીની જીવન ફિલસૂફીનો સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરવાએ  
આવે તો જે વિરોધાભાસો દેખાય છે તે શમી જરી. ભરતન  
સ્વાતંત્ર્ય મટે લડતા ગાંધીજી; અહિંસા, અસ્પૃશ્યતા-નિવારણ  
સત્યનો આગ્રહ રાખતા ગાંધીજી; મહાત્માને બદલે 'કિસાન  
તરીકે પોતાને ઝોળખાવતા ગાંધીજી; સ્વાતંત્ર્ય ઉપરાંત સાચું  
તો 'રામરાજ્ય' કે 'સ્વરાજ્ય' એ જ હોય છે એમ કહેના  
ગાંધીજી; દેહની પરવા કર્યા બના ઉપવાસ કરવા તૈયાર થતા  
ગાંધીજી; ૨૨૫ વર્ષની બ્રિટિશ શાસનના છનાં મમે તે ક્ષણે  
સત્ય-અહિંસા ખાતર પ્રાણને હોમવા તૈયાર ગાંધીજી; અને  
લગ્નની લગન-દંડિક સંપૂર્ણ વિનાનાં લગ્ન-ઉપદેશનાર ગાંધીજી-  
આવી આવી વિરોધાભાસી વિચિત્રતાઓ ગાંધીજીના જીવનચિંતનમાં  
વેરાયેલી પડી છે. આ બધામાંથી શું કં આપણને સંમુર્ણ છે તે  
શોધુંકે નથી પણ સમજાવું.

ગાંધીજીના વિચારોમાં અપૂર્ણતાઓ હોઈ શકે, પણ એ  
બધાનો બચાવ કરવાની જરૂર નથી. એ 'પહેલાં એક વસ્તુ એ  
પણ ખ્યાલમાં રાખવી જરૂરી છે કે કોઈ મહાન વ્યક્તિની વિચાર-  
સંકલન સમજવી એ સહેલું કામ નથી. આપણે શુદ્ધ, રાગ,  
ક્રોધ તે કાંઈરહેતા લાવણ્યક નમીએ છીએ; છતાં એમનું જીવન  
ને ચિંતન હૃદયથી કે મનથી પૂરેપૂરું સમજવા છીએ એમ ન  
કહી શકાય. મહાન વિજ્ઞાતિનું જીવનચિંતન સમજવા અનેક  
સમસ્યાઓ બીજી ચાલ છે. એ સમસ્યાઓ ઉકેલવાનો આપણે  
પ્રયાસ કરી શકીએ, પણ ઉકેલવામાં ગોયા ખાઇએ તે નિરાશ  
થવાનું કારણ નથી.

મહાકાવ્યનાં નાયક જેવી એમની જીવનકીર્તિ હતી. મર્વાદા-  
પુરુષોત્તમ રામચંદ્ર, ભગવાન શુદ્ધ કે ધનુ ચિરત જેવી એમની  
જીવનકીર્તિ હતી. ગાંધીજીએ કષિતજીવનને મહાકાવ્યોચિત નાટ્ય-  
પદ્યનું અંતિકારી બનાવ્યું. 'મંદદેશ કષિતજીઓની તે જેમને  
આપણે દેવી અંશના અવતારો કહેવાનું સમજાવ્યું' લેખ એ  
છીએ તેમાં કમ્પીશની સંપૂર્ણ પરંપરામાં વિશાળ દત્તિદાસમાં  
ગાંધીજીનું નામ ઉમેરાર્થ ચૂક્યું છે. કષિત અને કમ્પીશની  
જીવન કષિતે એક વ્યક્તિને સર્વ અર્થમાં દાણ હતું. મોટે ભાગે  
કષિતજીઓ અને કમ્પીશીરો શિત રહે છે. દેશ મંત્રાંશન આગે-  
કમ્પીશીઓ એને અનુસરે. એક વ્યક્તિમાં એ બંનેનું સંમિશ્રણ



બાપુ  
ને  
મહાદેવ  
•  
પુત્ર બચે!  
હવે  
પિતા પછડ...

કવચિત્ યદ્ અથ છે અને તેનું ગાંધીજી માટે બન્યું. એમતા વિચારો વિરોધાભાસી લાગતા હોય તો તેનું એક કારણ આ છે.

સત્ય અને અહિંસા એ ગાંધીજીના જીવન-સંદેશ છે. જે વિશાળ, આધ્યાત્મિક જીવનનો આર્થ મંત્ર એમણે આત્મજાળે પ્રગટાવ્યો તેનો માત્ર એક અંશ રાજકારણી જીવનમાં વ્યક્ત થયો હતો. કમ્યોગી તરીકે ગાંધીજીનનો એ એક સાહસિક આવિષ્કાર હતો. અહિંસા ને સત્યના એમણે આત્મજાળે શેધી કાઢેલાં ને જીવી બતાવેલાં રહસ્યો શનકાપી ચાલી આવતી આપણી ઝાપિ-પરંપરાની વિચારધારામાં નવો જ પ્રકાશ પાથરે છે.

સ્વયં અને અહિંસા એમની જીવન-શિલ્પરીમાં કેન્દ્રસ્થાને છે. સત્ય અને અહિંસા એ બે શબ્દોમાં ગાંધીજી ધણું ધણું સમાવી દેતા. એ શબ્દોનો વાચ્યાર્થ આવી શકે તેથી વધારે અર્થ ગાંધીજીએ એ શબ્દોમાં ભરી દીધો છે. કામ્પે પશુ કૃત્ય વિચારતાં સત્ય અને અહિંસાના પ્રકાશમાં તેઓ બધું જોતાં. સત્ય અને અહિંસા એ ભાવનાપ્રતીક શબ્દો એમની વિચારધારા સમજવાની ચાવી રૂપ છે.

ગાંધીજીના ઇશ્વરમાં અષ્ટ શ્રદ્ધા હતી. એમના ઇશ્વરના ખ્યાલમાં સત્ય અને અહિંસા અગ્રસ્થાને હતાં. પ્રાર્થના ને આંતરિક વિશુદ્ધિ ઇશ્વરને ખુશ કરવાનાં સાધનો. આંતરિક શ્રદ્ધા ને નિમજ્જા હૃદયથી ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર યદ્ શકે. સમૂહ-પ્રાર્થનાઓના કાર્પક્રમે કેટલાકને પ્રેમજન-રાજકારણ લાગતા, પરંતુ વસ્તુતઃ તો ગાંધીજીની અસીમ ઇશ્વરભક્તિનું એ સ્વરૂપ હતું. આપણી જૂની ટમની ધાર્મિકતા નષ્ટ થઈ જાય તે પ્રદેશોં નવી ટમની ધાર્મિકતા તેમણે સ્થાપી દીધી. આવી પરંપરાગત ધાર્મિક વૃત્તિને પુરુષ હિંદમાં લોકપ્રિય ને પુન્ય બનવા વિના રહી શકે નહીં. ભારતનો ધર્મ ને ભારતની સંસ્કૃતિ તેમના હાથે નવો પ્રાણ પામ્યાં. પાશ્ચાત્ય અસરથી આપણા વિચારોએ એવો પથરો લીધો હતો, અનીતિની પછ તરફેણ કરવા તૈયાર થઈએ એવો જે જીવાળ આપણમાં આવી ગયો હતો તે ગાંધીજીના ઉપદેશ

અમર મૃત્યુ  
ચોખ વદ પાંચમીની યો કૂર કમનસીબ સંધ્યા! રાષ્ટ્ર વિલાસને તારામાં સમાવી દેતાં તને કાંઈ ન થયું નહિ! આંતુભરી રાત્રિમાં ચોઢવાનું તારે લશટ લખાયું હોય તો બીજું કયાંથી તને રહે?

જેણે કેસરીની ત્રાડમાં બંસરીનો ખીટો નાદ રજાયો હતો, ફૂલધરની ફેણની મુલાબમાં ઇશ્વરની દર્શનકલા બાળી હતી તેની સમીપમાં કલાપી ગ્રીષ્મવ્રત જીવનને ચોલાની કલામાં સમાવતો, મુગડું કેસરી સંતાન સાથે ઉછરતું એવા એ અહિંસા સિદ્ધ ચેખાને મારનારની યો હિંસા! તું અહિંસામાં શીદ ન પરિવૃત્તી!

ઓ મૃત્યુ! પવિત્ર યવળી તારી ઝંખના એટલો બધી વધી કે તું બાપુને શરણે ગયું! અરે ઓ સ્વાર્થો! ચાલીસ કરોડને! હૃદય સમ્રાટ, સમસ્ત જગતની માનવતાનો પિતા દરિદ્રોનો દરિદ્રનારાયણ, પીડિતોનો હઠ્ઠારક, પતિવ્રતાવન, પુન્ય બાપુને તારા સ્વાર્થ ખાતર અમ પાસેથી ખૂંચી લીધા!

અરે ઓ બાપિ! આંતુ સામરનો ધૂધવાટ તને સંભળાયો નહિ? હૃગંબયાની થોસો તને હલાવી શકી નહિ? કે મિથ્યા ન થઈ એ હડીવાટ અણબન રહી? પ્રારબ્ધ! પ્રજ્વળતા તારી લગુતા પામી! ત્યારથી તારી પામર દહિં પૂ. બાપુજીને અમ પાસેથી છીનવી લેવા પળી.

સૂર્ય! વરો કણ્ણવા એના સત્ય અને યાચિત્ય તેજ આગળ લગ્નવાતી, ચંદ્ર! તારી રીવળતા જેની અહિંસા પાસે નિરર્થક નીવડેલી, સાગર! વારો ખંભોર થેરો કુધવાટ જેની સમ્મ અને દયા થોસે શાંત પડેનો, એનો એ સાન્નિત્યો શીરસ્તો પ્રજ્વળતાને પચગબ્જ પ્રેમનો પુનરી ચાલ્યો ગયો, જગતને વિતાપ કરાવતો.....

જગત! સનાતન રહેા છજી એ જે શીખવતો ગયો, તે બધાંમાંથી એક પશુ અગ્નિ-રજુમાં મૂકી તેના સદા જીવંત આત્માને મહાંજલી તું આપીશ! આપીય તો તેનું જીવું ફાપાઈ થશે, આટલું નહિ કરે!

—રજનીકાન્ત બી. દીક્ષિત.

# પવિત્ર જીવનનું પાતું

લેખક: શ્રી. બળવંત ગા. સંઘવી

પુણ્યાત્માના અનતારથી સંસાર પવિત્ર બને છે. તેનાં જીવન કાર્યો સમસ્ત માનવ જાતની પ્રેરણાના હથેળ તરીકે એને માર્ગદર્શન કરનારાં હોય છે. એવા પુણ્યસ્થાંકનાં જીવન કૃતન પણ પાવક હોય છે.

આજે થઈ ગયો એક સાબરમતીનો સન્ત—અરે, મહા ગુરુત્રાનંદો મરણનો—બંદે આંખા વિશ્વને વંદન કરવા શેષ્ય વિશ્વિતિ. તે જીવન છપી ગયો, અને રાષ્ટ્રને સુખિ અપાવી, પોતે ‘સુખા મા’ કહે સમુદયને મોક્ષ પામી ગયો. તેનો મૌલિક-પાર્થિવ દેહ નજર બહાર ગયો, પણ એની યાદી મૃતિ નવા કલાં-છપી રૂપે આજર અમર સ્થેર છે જ. આપણને એમણે શું આપ્યું, એના નિચારે જ કૃતજ્ઞતાને સાધારણ દંડવત્ કરવા પ્રેરે એ સ્વાસાવિક છે જ.

એમનો પહેલો ગુરુમંત્ર તે ‘આત્મ છત્ર’ બનવાનો છે. આત્મજાને આત્મવાન બની, આત્મ સામ્યી આત્મ નિષ્ઠ થવા તેમણે સ્વછત્રન પ્રમાણથી રાવતું સમજાવેલ છે. “આત્મછત્ર” બનવાની ચાવી તેમણે “પિંડે તેડું” કાઢાડે. “રેખા અર્ધિસા-આત્મવત્ ભૂતેયુ-એકા, “મહા પ્રકાશ” જુદાં માફક “સર્વ” જેડે સમાવય એ જ ચિત્તશાંતિ”-વિષ્ણુ કોશઠ લક્ષાદ્ય માફક કંઈ ઉઠારી સાબિત કરેલ છે.

બીજે તેમનો ઉપદેશ “વસુધા એજ કુટુંબ”નો છે. આ માટે તેમણે સુગમ-પુરી, ભાવનગર, અમદાવાદ, જેવાગ્રામ કે દિલ્હી એ કયાને વતન ન ગણતાં, સમસ્ત આર્યાવર્તને જ “સબી ભૂમિ ગોપાલક”ી એવેલ છે. સ્વ-સૌ-કસ્તુરજા, આત્મિય મહાદેવ ભાષ ક બીજાં પાનતી દશાંતીમાં ગુમાવેલ આત્મજન માટે દંડવું આંધુ કે દેહાની વરાળ કાઢી છે તે સાચા જ નિષ્ઠત પ્રજા દત્તા.

ત્રીજે તેમનો આદેશ “સ્વતન્ત્રતા” હતી. તે માટે તેમણે જીવનનાં મહાભૂમી વણ દરકા દુખમાં, અને પુરોગામી-જે દરકા ગામવડ અને વિંતનમાં કુશળાન કર્યાં. રાષ્ટ્ર વિધાયક અને દેશપિતા તરીકે તેમના બહિરગ્ય પ્રચારો કાપી વિસ્તાર્ય તેમ છે! દેશની સુખિ અર્ધિત વિશ્વગ્રા મોક્ષ—તે સાચી રાક્ષા અને જ ત્રણ

[લુઓ સામેનું પાતું]

ને આચરણથી સંમી ગયો. ગાંધીજી ન આભ્યા હોત તો દેશનું શું થાત એવી રકપના કરી લે, એટલે ગાંધીજીની આપણ જીવન પર થયેલી પાસવાન; અસર સમર્થક ગશે. રાષ્ટ્રભાવના ને ધર્મવૃત્તિ ગાંધીજી ન અભ્યા હોત તો સુકાષ્ટ જ ગપા હોત તેમ નહીં, પણ આપી અમૃત્ય કાન્તિ. થાત કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. નીતિ પરતે તો કહેવું બેઠએ કે સાહિત્યમાં તેમ જીવનમાં ગાંધીજી ન આભ્યા હોત તો ઈન્દ્રચરમણની મોઢક ને મુક્ત નશામાં આપણે આર્થસંસ્કૃતિ ગુમાવી રહ્યા હોત. આર્થસંસ્કૃતિનો પુનરુદ્ધાર ગાંધીજીએ જ કર્યો. મુનશીનાં કેટલાંક પાત્રોમાં જે વિવાસ ખાતર વિવાસનો ‘ફેન્સ’ શેખ દેખાય છે તે પ્રકારના વાતાવરણે આપણા માનસ પર સામ્રાજ્ય ભોગવું હોત—જે ગાંધીજી ન આભ્યા હોત તો.

વિવાસનો સર્વતર ત્વજ અને સંયમનો આધ્યાત્મિક પુરસ્કાર તરુગાનમાં મદત્વનું રથાન ધરાવે છે. અર્ધવિશુદ્ધિ માટે તપસીને શેખે એવો સંયમ એમની જીવન-ઉપાસનાને કેન્દ્ર રથાને હતો. સંયમમાં ઉપવાસનો બુદ્ધ-સદશ પ્રકાર એમને મોગ્ય સાધન રૂપ બજાવ્યો હતો. એમની અર્ધિસા એ નાસ્તિ-વાચક મુજ નથી એમને માટે અર્ધિસા સાર્વિક પ્રવૃત્તિનો સમાનાર્થ રહ્યો છે. દિસા દિંદને માટે અશક્ય કે પ્રતિકૂળ હતી, માટે તેમણે અર્ધિસાનો કામચલાઉ ઉપરેશ આપ્યો, એમ પહેલાં કચિત્ કચિત્ કહેવાતું, પણ વલે તો ભાગ્યે જ કેપતે આલે બ્રમ રહ્યો દગે. ગાંધીજી પોતે અર્ધિસાને જ વિશ્વધર્મિનો, માનવતા વિસ્તારવાનો, સત્યની ઉપાસનાનો એક માત્ર માર્ગ ગણતા તે દગીકા સંચાયથી પર છે.

રેડિયો ગાંધીજીની ઋણિભાવનાનું પ્રતીક છે. પણ એ બધાને કમકાંડ મણીએ તો ચાલે. ગાંધીજી માટે તો એ કમકાંડ ને જીવનભાગના વચ્ચે અમેદ હતો, પરંતુ એમના સર્વ અવગામીઓ પાસે એવી આશા રાખી રાક્ષા નહીં.

સંયમની મદત્ત એમણે સર્વત્ર સ્વીકારી છે. દાંપત્યજીવનમાં રથુગ-દેદિક અંશનો સૌજ્ઞ બનાવવાનો એમનો ઉપદેશ મણીલો છે. દિલમાંના દેરોને છાત્રી તપસી જેવી વિશુદ્ધતા સંર કરનાર એ સંત માટે આ વિચારણા સ્વાભાવિક છે.

ગાંધીજીની જીવન નિસચ્છી કોષ્ટ પણ અવગામી માટે ધણો ગહન નિષય છે. આર્થ સંસ્કૃતિના આ ઉદ્ધારક ને મંત્રદંડા ઋણિની રિષ્ચી જીવનના પ્રત્યેક અંગને મૌલિક દષ્ટિએ નિદાએ છે, અને તેનો અમ્માસ કરવો એ જીવનનું પુનિત તેમ અદ્ધ-લક્ષક ર્શ છે. એ નચયુગના પર્ણગંજરની રિષ્ચીનો અભ્યાસ જીવન બેવાની ને જીવતાની કોષ્ટ નવી જ દષ્ટિ આપે છે.

# સ્વધર્મે નિધને શ્રેય

લેખિકા : શ્રી. સાવિત્રી ચંદુલાલ પટેલ  
બા. એ.

હિંદના આપુણ તો ગયા ! પરિણામે દિંદ પર નહિ પણ સારી  
યે આલમ પર એકાએક ફુગ્ગળું વાદળ વૂટી પડ્યું. કરોડો  
દેશોને કારી ધા લાગ્યો. અણુધારી આક્રમથી બધા ડહાંડ ગયા.  
અરે આ શું ? કોઈને યે માનવમાં આવતું નહિ એ સંતે કોનું  
બગાડ્યું હતું ? અરે, તેણે તો રચતે પણ કોઈનું બૂંદે ધ્વંસ  
નહિ. દુનિયાબરમાં તેનો કોઈ દુરમન નથી. વેરનો બદલો તે  
ક્ષમાથી જ આપતો. નથી તેને કોઈતરફ પહાપાત સમય માન-  
વળતને તે સમદહિએ જ જોતો. તે ન હોય કોઈ માંતો, કામનો  
કે સંસ્થાનો કે કોઈ દેશનો ! તે તો નિષ્કલ્મષ હતો. તે પ્રભુનો  
પયગમ્બર આપણી વચ્ચેથી આમ એવિંતો જતો રહ્યો. ઇશ્વરે  
તેને શાંતિ, અદ્વિસા, સત્યનો સદેશો પાઠવ્યા આ જગત પર  
જાણે મોડલ્યો હોય. ઉક છેલ્લી ધડીયે પણ તેના મુખ પર દયા,  
ક્ષમા અને શાંતિના બલો શીખવતો હોય, તે જાણે સાંનિનો  
બોધપાઠ કે શક પ્રત્યે પણ સધુતા જગતને શિખવતો આજ  
ચિરનિદ્રામાં પેંદી ગયો.

અદ્વિસાનો આગ પુનરી હિંસાનું એક કરુણ નિશાન બન્યું !  
આઝાદીના અમર ધ્વજના લહેરાવનારને આઝાદીના ઝંડાથી જ અગ્નિ  
દેવામાં આપ્યો. ! ખરેખર આ વિચિત્ર જમાનાની આ અતિ કરુણ  
કથની છે. લોડ કંઈરટનું બહિરાન પણ શુક્રાર અને આપણા  
મહાત્માનું સાચી જાતિએ પ્રભુતા મંદિરમાં ધા ઝીલીને અમરત્વ  
પામવું પણ તે જ દિવસે. જાણે કે મહાત્માને સતોની જીંદગીના  
આવા જ પૂજુ વિરામો ! સર રાધ કૃષ્ણ એક પ્રશ્ન પૂછે છે- 'આ  
દુનિયામાં એવો કોઈ પણ વખત આવશે ખરો કે જ્યારે મહાત્મા  
અને સંતો કોઈ પણ પ્રકારના ભય વિના રહી શકે ?' પ્રત્યુત્તર  
કદાચ નકાર જ હશે, કેમ ? બન્યાં શોએ જે હમણા કહેલ છે તે  
પણ સત્ય બાસે છે. કે- "It is dangerous to be too good !"

હવે આ હતભાગી દિંદનું કોણ રહ્યું ? આજ તે અનાથ  
થઈ ગયું. હવે આ 'અણુયુગ'માં આપુ જેવો અદ્વિસાનો અવતાર  
દુનિયાના પટ પર કોઈ નથી. તે આપણો અદ્વિસાનો. સત્યનો  
આદેશ દેવા જ આવેશે અને તે ઈશ્વરી આદેશ પાઠવતા પાઠ-  
વતાં જ સ્વર્ગે સંધાશે. He died in harness-સેરા  
બળવતો બળવતો જ જીંદગીનો અંત આવ્યો. અતિમ ઘડીએ

[જુઓ પાન-૬૫૬ પર]

[ પાના ૬૫૬થી ચાલુ ]

દરાકા વધુ જીવ્યા હોત, તો અખંડ દિંદનની  
ચાલી મૂકી ચક્રા એમાં શક નથી જ.

કલમધર તરીકે તેમણે આપણી ભાગને  
સાદી, સરળ, અને ગ્રહણ કરી રાકાય તેવી  
ગરબી બનાવવામાં જોડા ફાળો આપ્યો નથી.  
આત્મકથા, સત્યના પ્રયોગો, નવજીવન, હરિજન  
વગેરે તેમની લાક્ષણિક શૈલીનાં મુર્તિમંત માગ-  
દર્શક રતબો છે. વળી તેમણે વારંવાર કવિતાને  
વસ્તુ આપી, કવિજીવનને માગદર્શન કરેલ છે જ.  
સાહિત્ય એ પ્રભ મતની પારાશીશી-જીવન  
અંગ-જીવન પ્રકાશ છે એ એમણે જ દર્શાવેલ છે.

દલિતને ઉદારી અપનાવી લેવાની એમની  
તાલીમ—કેળવણી અને શિક્ષણ-નું મહાનજી  
પ્રભએ સ્વીકાર્યું વગર છૂટકો જ નથી. એમાં  
મતભેદને અવકાશ હતો—હોય—પરંતુ તેમની  
નેમ ન સમજાય તેવા માટે તે સ્વાધીન બહે  
રહે, પણ "સન્નિયન શુભ માટે સદમત રહે,  
અને મતભેદ માટે સહિષ્ણુ હોય."

વિચાર, વાણી અને વર્તનને સર્વગ્રાંપી  
બનવાનુંદેવા અને 'એવસને પ્રિયસ' થી  
કહેવા, તેમની અજોડ ઢળ આમશ્રિય બની  
હતી. નિખાતસપણું એ એમનો આત્મ-  
નિર્ણય હતો; અને સેવાભાવ એ જીવન  
સંદર્ભ હતો. એમની સ્મૃતિતા, સત્યપ્રિયતા,  
સમાનતાભાવ, અને આદિસાદૃતિ એ  
માટે જેટલું કહીએ એટલું બોલું જ ગણાય.

આપુણ ગયા. મહાત્મા એક દુતાત્મા  
બની પુરુષાત્મા રુપે અમરત્મા બન્યા. એમણે  
સોતાના જીવન પ્રકારે, આપણને અજર અમર  
સંદેશ દીધેલ છે, જે આપણે એક યુગપુરુષ  
અમર મહાત્માના આત્મકેસરી બોલ  
તરીકે અપનાવી લેવો જોઈએ. તેમણે સાચા  
રાહગર-પયગમ્બર—દિગ્દર્શી અવતારી પુરુ-  
ષોત્તમ તરીકે-જીવી જતાવી સમસ્ત માન-  
વજાતને એક ભય સંદેશો વારસામાં  
આપેલ છે. તે સંદેશો યથાશય જીવનમાં જોત-  
જોત કરી લેવો એ જ એમનું સનાતન સાહુ-  
રમારક ગણાય. એ સંદેશના મત, વચન  
અને કર્મથી સક્રિય પૂજન કરવાં, એ દરેક  
માનવીની ફરજ છે. એ કલ્પલતા, રામબાણ,  
જડીપુટ્ટી, કલ્પવૃક્ષ અને સંજીવની જેવો  
સંદેશ એ છે કે- 'સાચું જીવન હવે !'  
એ જ હો એ સુક્ષ્માત્મા મહાત્મા અમર  
દેસાગન. સનાતન ચિત્તજીવી. અસ્તુ

પરિત્રાણાય સાધુનામ વિનાશાય ચ હુષ્ટતામ  
ધર્મસંસ્થાપનાય ચ સંભવામિ યુગે યુગે !



અમારી આસપાસ  
કલેઆમ, હુંદ  
અનાચાર અને  
અવિશ્વાસનો ધોર  
અધકાર જાગ્યો હતો  
ત્યારે ઓ ! બાપુ !  
અથોરા હતભાગી દેશનો  
તું માર્ગદર્શક જ્ઞાનદીપ  
હતો.

આ જ્યોતને પણ—  
શેતાનોએ છુટાવી  
અને  
એની ભરમ જ્યારે  
સાબરનાં શેતાનીરમાં  
નિદામ લે છે ત્યારે....

હે રામ !

હું ફરી પાછા હવે ક્યારે અવતરીશ ?

પી યૂ ષ હો જિયરી વર્કસ,

મેન્ચુરિયરસ ઓફ ટેકસ્ટાઇલ એન્ડ હોઝિયરી આર્ટિકલ્સ,  
રામ મહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ • ૮૦, નાગદેવી, કોસલેન, મુંબઈ

ફોટા છાપ મેડીકેટ્ડ રનફ જ  
અસલ છે. બીજી બધી નામધારી જ છે

નવજીવન મીલ

દર વર્ષે આશરે એક કરોડ અને  
છત્રીશ લાખ વાર કાપડ બનાવે છે.



## વૈષ્ણવજન ઓ ગાંધીબાપુ !

આખરી વિદાય લેતાં એ હાથ જોડી વિશ્વભરને મૌનથી શિક્ષણ દેતો ગય છે કેઃ અહિંસા પરમેશ્વર ! આવી વિશ્વવંદ મહાન વિભૂતિ માનવજાતને સદ્ગુણો છે કેઃ સ્વર્ગમાં નિવન ધેવઃ અર્થાત્ સ્વર્ગમાં નિધને શ્રેય !

અત્યારે આપણને 'અહિંસાનું' મહત્ત્વ નથી સમજાયું. આખી દુનિયા હિંસાનો જ મ.ગ. અખત્યાર કરે છે. રાષ્ટ્રપિતાનું સત્ય આપણને કહ્યું હાથે છે; પણ એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે દુનિયા બધે રખડી ભટકીને, પાયમાલ થઈને, શરખીદી બની ઉવટનો આશરો શોધતાં શોધતાં 'સત્ય,' 'અહિંસા,' 'સદાચાર,' નામના જીવંત ગાંધીરાહ પર આવશે. ત્યારે જગતને જરૂર લાગે ત્યો કે સત્ય, અહિંસા, સદાચાર અને શાંતિ વિના દુનિયાનો ઉદ્ધાર નથી, પ્રગતિ નથી.

ગીતા, ઉપનિષદ, વેદ કહે છે કે આત્મા અમર છે. જો આપણે વિશ્વવંદ રાષ્ટ્રપિતાના અમર આત્માને પરમ શાંતિ ઇચ્છતાં હોઈએ તો આપણો સૌનો એક જ ધર્મ છે કે એ પરમ પૂત્ય બાપુજીના આદર્શો અનુસાર વર્તન દાખવીએ. બાપુજીના પ્રભુપ્રેરિત સિદ્ધાંતો અનુસાર જો આપણે વર્તીએ તો એમની મુવાસ અમર રહેશે એટલું જ નહિ પણ એમનું જીવન હિંદનો તો રું પણ વિશ્વભરનો અમર વારસો બની રહેશે ! તથાસ્તુ.



ગાંધીજીના આવાં શોક-સપ્તકો નીકળ્યાં

માર્ચ ૧૯૪૮

(નરહીંયાનું 'વૈષ્ણવજન' ગીત બાપુને બહુ પ્રિય હતું. ગીતમાંના બાવ અનુસાર બાપુ એક રાત્રી 'વૈષ્ણવ' હતા, એટલે નર-સૈંધાની કામાધારના સાથે તેના ગીતમાં નીચે મુજબ ફેરફાર કર્યો છે. તે જ ગીત બા ના અવસાન પછીથી બવાય એ વધુ યુક્ત છે એવી મારી નમ માન્યતા છે. એટલે મુજબ તની જનતા હવેથી આ ગીત આદરે બાપુના આત્માને અંજલી અર્પે એવી નમ વિનંતિ છે. -લેખક)

વૈષ્ણવજન ઓ ગાંધી બાપુ !

તમે કુંજ પરાયું અધુરું રે,  
પરદુષિ ઉપકાર કર્યો તોયે  
મન અભિમાન ન આપ્યું રે,  
સકળ લોકમાં સહુને વહી,  
નિંદા ન કરી કેની રે,  
વાચ, કાંઠ, મન નિશ્ચલ રાખ્યાં,  
ધન જાળી તમ રે!  
સમઘટિ એ, તુષ્ટા ત્યાગી,  
પર-સી માની માત રે,  
'નિર્જી' યદી અસત્ય ન જોડ્યા,  
પરધન નવ ધાપ્યું - હાથ રે,  
મોઢમાયા બ્યાખ્યાં નહિ દહેતે,

હંક વૈરાગ્ય ધણું મમમાં રે,  
રામ નામનું તાણી લાગી,  
સકળ તીરથ લઈ તનમાં રે,  
વણલોલી ઓ, કપટરહિત ઓ,  
કામ ક્રોધ નિવાર્યા રે,  
એવા ઓ રે, બાપુ ગયા -કર્યાં!  
ધાર અધાર ઉવાર્યા રે,  
ઓ રે, ઓ રે, જગદુદ્ધારક,  
સૂતી ધરતી, આખી રે,  
'બાપુ! બાપુ!' કહી કહી નિલાયે  
ધર ધર નર, ને નારી રે,  
આવી તણી ઓ લાહી બાપુ!  
કુખિયોના - વિસામા રે!  
મધ દારણે છોડી નોકને,  
નાવિક ઓ કયમ ચાલ્યા રે!  
આવો, આવો, ઓ રે બાપુ!  
હાથ અમારો અલો રે!  
મૃત્યુમાં છેવન પ્રગટાવી  
જીવત બની તમે, રાવો રે.  
—કે.કે.ભાઈ મ. પરેલ



# રામતીર્થ આહ્વાની તેલ

સ્પેશિયલ નં. ૧ (મેડીકેટેડ)

- ❶ મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે.
- ❷ ધોળા વાળ કાળા થાય છે ને ખરતા અટકે છે.
- ❸ ટાલમાં વાળ ભરે છે ને ખોડા મટે છે.
- ❹ ચાદશક્તિ ને દૃષ્ટિ વધે છે.
- ❺ આંખોમાં આંજવાથી ને કાનમાં નાખવાથી આંખ-કાનના રોગો મટે છે.
- ❻ ગાઢ નિદ્રા આવે છે.
- ❼ બધી ક્ષતુમાં બધાને ઉપયોગી છે.

મોટી બાટલીના રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલીના રૂ. ૨-૦-૦

— બધે મળે છે —

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ.

૪૪૮, સેન્ટ્રલ્સ્ટ રોડ,

મુંબઈ ૪.



# બાપુ

લેખક : શ્રી. ઈન્દ્ર વરાહગઢ

બાપુ આફ્રિકાથી આવ્યા ત્યારપછીની આ વાત છે. આફ્રિકાના વિજયનાં વિગતોથી તે વખતે દેશનાં જાણી કરણેલાં રહેતાં. કાલિયાવાડ મેલકાના ચરકલેસના એક નાના શા ડબ્બામાં એક બાપી વેરાવારી સજ્જન બેઠા હતા. ખારતી ઉપર જિંજાવેલા ખિરતરા ઉપર પડ્યા પડ્યા તે જાણું વાંચતા હતા. સામેની ખારતી ઉપર તેમને નોકર બેઠો હતો.

સજ્જન બોલ્યા—

“હીરા !”

“હા.”

“મેં અગર સો જાઉં તો જગાંના મત ઓર રેશન આપ તો રેનાને પર ખમ રહ્યા. કિસકિ અર ઘૂસને મત દેના.”

“જેસા હુકમ હુમર.”

સજ્જનનું સંઘટિત શરીર, બારાવદાર ચકેરા અને મોટી મોટી મૂકો કાઠને પથ્થુ ડરવે તેવાં હતાં. તેમનો નોકર પણ બાપી દેસમાં સજ્જન હતો એટલે તેમના ડબ્બામાં આવવાની હિમ્મત કાઈ કરતું નહીં. વળી વડોદરાથી સજ્જનનાં ધર્મપત્ની અને પુત્રો પણ આવવાનાં હતાં તેથી ડબ્બામાં કાઈ ધૂમે નહીં તેની કાળજી સજ્જન રાખી રહ્યા હતાં.

જાણમાં તે ગાંધીજી રિપે વાંચી રહ્યા હતા અને વિચારી રહ્યા હતા. કાલુ હશે આ ગાંધી કે ચેડા જ વખતમાં જેની હાંક હિંક આખામાં વગી રહી કે? વાંચતાં વાંચતાં એક આવી ગયું.

‘રેશન’ આગું. ગ ડી રોકાણી. લોકેતાં ટોળાં અવાજ કરવા લાગ્યાં. એકએક સજ્જનની આંખ ઉઘડી. લોકેતું ટેળું તેમના ડબ્બા તરફ આવી રહ્યું હતું.

“બોસા !” કાઈએ કહ્યું.

“નહીં ખુલેગા” દિરાએ કહ્યું.

“કેમ ?”

“સાકેજ સવા છે.”

“ગાંધીજી કી જય” સજ્જનના કાને સજ્જ પડ્યા.

“હીરા” તે બોલ્યા.

“હા.”

“બોલ દે દરવાજા.”

“જેસા હુકમ.”

## સત્યમે પ્રથમ પ્રકાશ

બેનાસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં એ દબાવ્યા-ભરી સમારંભ ચોળ્યો હતો. વાઈસરોય આવ્યા હતા. રાજ્યો આવ્યા હતા. આફ્રિકાના સાચાસૂરી ગાંધીજી આવ્યા હતા. એની ખીસ્સા બ્યાસુપીડ પર ચમકતા હતા. કોઈએ તેમને પૂછ્યું: “ચેલો માયુસ કોણ છે? સામેના ખૂણમાં?” “મીરટર ગાંધી.” હો જવાબ મળ્યો. ‘રાજ્ય કારણમાં હવે એ જાણક છે.’

કોઈએ ગાંધીજીને પોતાવતું કહ્યું. સુવર્ણથી ચમકતા વાતાવરણમાં સાથ પોતાકવળી આ માનવી યોગેલા બેસો થયો. એ બોલ્યા “વાઈસરોયને પોલીસ પહેલા નીચે આનહુ” પટે એ ખદેખર ચાંરમની વાત છે. આના કરતાં તો હું ચોળી ખાઈને મરી જવાનું પક્ષદ કરે છે. આ સાબિત કરે છે કે અંગ્રેજ આ દેશમાં પ્રબંધિય વ્યવસ્થા નથી.”

જલ્લે ગોળીખાર થયો હોય તેથી અક્ષર થઈ. ગાંધીજી આગળ વધ્યા: “અને...અને અહીં બ્યાસુપીડ પર બેસો આ મહારાજાઓ જલે પહેલાંની હરીશાધમાં ભગ લેલા આવ્યા હોય એમ લાગે છે. એમનાં રાજ્યની પ્રેન જયારે અતિક્રાંત છે, ત્યારે એમને આવા હીરામાણુક પહેરવાં કેમ થમે છે એ જ મને સમજતું નથી. રાજ્યોને આવી જ લિંદણી આજવા માંગના હોય તો પછી દેશને આના રાજ્યોની શી જરૂર છે એ કોઈ કહેશે ?”

ખજાજીત મચી રહ્યો. પ્રમુખરચને બેઠેલા દાસગાના મહારાજા બિઠીને કાંઈતા થયા બ્યાસુપીડ ખોલી થઈ ગઈ. કોતાએએ હર્ષના પોષારો કર્યા ને વડવાને વધારી લીધા.

એની બીસેન્ટે કહ્યું: “ગાંધી, જરા સભ્ય બાપા ઉચ્ચારો.”

ગાંધીજીએ કહ્યું: “માફ કરજો, હું સભ્ય થાયા વાપરી રહ્યો છું, પણ હું એ કંઈ છું તે સત્ય છે. એટલે જરા કંઈક લાગે છે.”

એમનું એ પ્રથમ બાપલ: ને બાપલું આધારમયી થીજળી ચમકાવી.

## સેવાધામનો વિલક્ષણ 'શાંભુ-મેળો'

આ વિલક્ષણ સમૂહને મોખરે રહ્યા છે બીજા બધાથી બધી રીતે જુદા પડતા શ્રી. બ્રહ્મશાળી, એક સમયના જુલરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક તથા તે પછીના કારાવાસના એ બંધી અને વેરાળી બની ગયા. આકાલિયા-મોના ઉપવાસો આદરેશ મોડયા અને આખરે વનવાસ સ્વીકારીને વર્ષો પછીત અંગે એક કપડા વિના ભટકતા રહ્યા. વર્ષો પછીત મૌનની પ્રતિષ્ઠા લઈને તાંબાની વાળથી પોવાના હોડ એમણે સીની નાખેલા અને યડનો કાચો લોહ તથા લોખંડાનાં પાંદડાં પર જ રહેલા. ભટકતા ભટકતા એક વખત ગાંધીજીને એ ભટકાલ પડ્યા. અને તેમની શરતે સ્થલ ગાંધીજીએ તેમની નમ્ર મુદ્રા કરીને સામાન્ય જીવનક્રમમાં તેમને પાછા આવ્યા. અને એ બ્યક્તિ કાર્યની આવશ્યકતા સામે પ્રસ્ત કરીને તેને બંધનના એક પ્રકાર તરીકે વિરસ્તારતી રહેલી એ જ આગે રોજના ૧૭ કલાક ભટકેલા સમય કાર્યમાં રચીપચી રહે છે.

તે શતાબ્દ ૩ થોડે છે, આંધી દસ કલાક કાંતે છે અને સાત કલાક અધ્યાપન કરાવે છે. હવે એ માત્ર જોડણી જ નથી, પરંતુ આક્રમ તથા તેના પડોશને ખડકાટ હાલ્યપ્રકાર બરી છે. એક કટિવચ્ચ વોલા ભટકી હંદે એ હવે સુધાર્યા છે, પરંતુ સામાન્ય માનવી તેનો ગુલામ છે એટલું છું પણ ધરાવવાની નિર્બળતા એમનામાં નથી.

બીજીએ અને હેરી સર્પોથી ભરેલાં સ્થાનમાં પણ એ દીવા કે બેડા વિના જ હોંદરે છે, તે એવું માનીને કે, આપણે ભેમની સાથે રહીએ છીએ એ માનવપ્રાણીએ ભટકા જ હથરના એ છોડે આપણા ભાઈ છે. કવચિત એમની ઉપ તપધર્મોના અવાજ એમને યુગ સંભળાય છે અને ગાંધીજી પાસે આવીને બંધ માથે કૂવામાં ભટકવાની અનુદા માંગે છે! પરંતુ હથરનો એટલો આગ્રહ કે ગાંધીજીની સિરેત એ માન્ય રાખે છે.

દરોડોમાં એક કોંડિયો પણ છે. એ ચરોડામાં અગારી સાથેના એક રાજદારો ફરી દડો અને ત્યાં જ તેને કાઢ નીકળે. અપરા તો તેનું નિદાન કરવામાં આવ્યું એ મને સ્મરણમાં નથી. એ સંસ્કૃતનો પ્રકાંડ [ જુઓ સાચું પાનું ]

બારણું ખૂલ્યું અને પૂ. ગાંધીજી, પૂ. કર્તુરમા અને બીજાં એક બહેન એમ ત્રણ જણ ડબ્બામાં દાખલ થયાં. સન્નનતું મેહું પડી ગયું. ગાંડી ચાલી. સન્નનને શેતરંજ કાઢી, સામેની બારતી ઉતર બીજાવી.

'ચાલશે ભાઈ, તેની શી આવશ્યકતા છે?'  
'મારે પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઈએ? મને શરમ આવે છે. મારા નોકરે આપતું અપમાન કયું?'  
'કંઈ નહિ. પણ આમ તો ન જ થવું જોઈએ' બાપુ બોલ્યા. સન્નનતું સુખ લક્ષ્મીની નીચું નમ્યું.  
પડોશના રોજન આભુ અને અમે બે ભાઈએ તથા બેન અને મા એ જ ડબ્બામાં દાખલ થયાં.

ગાંડી ઉપડી.  
પિતાજી બોલ્યા, 'જો બેડા! બાળબો છે એમને?'  
અમે સુખ.  
એ છે પૂ. ગાંધીજી અને આ પૂ. કર્તુરમા. મેટરો પ્રત્યે શી ફરજ છે તમારી?'  
અમે આ પ્રશ્નથી ગભરાઈ ગયાં; એકબીજા સામું જોવા લાગ્યાં.

'મોલો'  
શેરી વાર પછી અમારામાંથી કોઈ બોલ્યું 'સેવા કરવી.'  
'શાખા.'  
પછી બોલ્યા 'તો તો તમે પૂ. ગાંધીજી તથા પૂ. બાની સેવા કરશો? પણ હાથશે?'  
'હાજ' અમે બોલ્યાં.

'ના ના. એની જરૂર નથી' બાપુ બોલ્યા.  
'નહિ. મને પ્રાયશ્ચિત નહિ કરવા હો?' પિતા બોલ્યા.  
મને યાદ છે કે છ સાત વર્ષનો હું, ૧૨ વર્ષની 'મારી' મોટી બેન અને મારાથી બે વર્ષ નાનો ભાઈ અરવિંદ-અમે ત્રણે બાપુ તથા જાના પર દયાવવા લાગ્યાં. પણ બે કે ત્રણ મિનિટ. બાપુ બોલ્યા, 'બસ હવે રાજ થયાને?'  
અને પછી સાળરમતી રોજન આવતાં બાપુ ને બા ઉતરી ગયાં. આ મારાં બાપુનાં સૌથી પ્રથમ દર્શન. ત્યારે તો હું સાત નાનો હતા; છતાં એ દંરૂપ આખો સામે તરવરે છે.

x x x  
માને બાપુ મારે અત્યંત રનેક અને શ્રદ્ધા. ગાંધીજી જેલમાં ગયા કે ઉપવાસે ઉતર્યા એ વાત સાંભળે કે માની અંખિમાં પાણી ઢોપ. ૧૯૨૧ ના દિવોમાં તો પિતાજી, 'મા ને અમે સૌ રેડિયો ફક્તાં ને પિતાજી ગામપ્રમાં જ સ્તરના યાન વણાવતા. એક

પ્રસંગ માદ આપે છે તે અમતનો. કોટામાં તે વખતે સી. એમ. એ. એક અંગ્રેજ હતો. પરમણીની ઇચ્છાપાલનું ઇન્સ્પેક્શન કરવા તે આવતો. તેનો કેપ ગામ બહાર પડતો. અમલદારને રાજી રાખવા ફળદ્રુપની ડાઘીએ મોકલવી પડતી. ઇસ્પીનાલનું ઇન્સ્પેક્શન કરી અમલદાર ધરમાં આગ્યો કારણુ ધર સરકારી હતું અને તેમાં સુધારા કરવાના હતા. પિતાજીના આરક્ષાના એક ખૂબામાં રેંદિયો પડ્યો હતો.

“યે ક્યા હૈ ?” અમલદારે પિતાજીને પૂછ્યું.

“અરખા. સ્પીનીંગ બ્લીલ.”

“યૂ સ્પીન ?”

“યસ.”

“યૂ બિલીવ ઇન ગોધી ?”

“યસ આઈ ડુ.”

“ગુ-ગુ. વેરી ગુડ.” કહીને તે ચાલતો થયો.

x

x

x

ત્યારપછી ગાંધીજીનાં દર્શન અનેકવાર થયાં. ૧૯૨૦ ના દિવસો હતા. ઇન્ડરની પરીક્ષા દેવા હું મુંઝવે ગયો હતો. બાપુએ દાંડી કૂચ આરંભી દીધી હતી. આશ્રમમાં યોગ્ય આશ્રમવત્તીઓ તથા મી. રેજીનાલ રેયનોલ્ડસ હતા. અમે આશ્રમે ગયા અમલદારની આસપાસ આસપાસ અશ્રમે પહોંચ્યા ત્યાં તો સંધ્યાનો સમય થઈ ગયો. પ્રાર્થનાની તૈયારી હતી રેતીમાં બધા બેઠા હતા. ચડી પહેરીને ખુલ્લે શરીરે રેજીનાલ રેનોલ્ડસ આપ્યાને તેમની સાથે આશ્રમનાં નાનાં નાનાં બાળકો આવતાં હતાં, કોઈએ તેમની આંગળી પકડી હતી તો કોઈ તેમના ઘૂંટણને ચોંટવા મથતું હતું અને જેવા તે રેતીમાં બેઠા કે એક બાળક તેમના ખભા ઉપર ચઢી ગયું તો કોઈ તેમની બાંધ પકડી બૂલવા લાગ્યું મને યશું આ અંગ્રેજ યુવકનું હૃદય કેટલું ભોળું ને પ્રેમાળ છે ?

ને પછી પ્રાર્થના શરૂ થઈ. ગીતાપાઠ પછી ‘ગ્રવટી ટેક હમરો’ કેટલું ભાવમીલું એ ગીત હતું ? અને આશ્રમવાત્તીઓને મન દાંડી કૂચ એક મહાન પ્રસંગ હતો. બાપુ દાંડી પહોંચે ને કાનૂન ભંગ કરે તેમ તેઓ ઇચ્છતા હતા અને પ્રાર્થના કરતા હતા કે કૂચ સફળ નીવડે.

પછી બાપુનો પત્ર વાંચવામાં આગ્યો. બાપુ ગમે તેટલા કામમાં હોય પણ બાળકોને બૂલતા નહિ : એ કૂચમાં પણ આશ્રમનાં બાળકોના ખચર અંતર પૂઠાવવાનું બૂલતા નહિ; અને એ પત્રમાં નાની નાની વિગતો પણ પૂછવી હતી ને તમામ બાળકોને માદ સ્પર્શ હતો. બાપુની કાલ્પ કરવાની શક્તિ અત્યૌકિક હતી. હજી બાપુ દાંડી પહોંચ્યા ન હતા. કોટાના એક નાને ગામડેથી મેં

સેનાશ્રમનો વિલક્ષણ ‘શંભુચોપા’

[ સામેના પાનાથી ચાલુ ]

વિદ્વાન છે અને શરૂઆતમાં જ તમારી ભેટ વાત કરતાં તમને એમ લાગ્યા વિના ન રહે, કે માતૃભાષા ભેટનું જ એ સહેલું છે.

તરછેડાંવેણા તરીકે વર્ષોપયંત રખાયા પછી, અને આચારો તે આત્યંત આગળ વધી ગયેલી કક્ષાએ પહોંચેલા ભયંકર રોગથી કંટાળીને અચાકસ ઉપવાસ મુર્ખાં પર હાતર્યા પછી, એક સવારે એ એવું કહેતો અહીં આવી ચડ્યો કે તેને અહીં જ ચોતાનાં હાડે ગાળવાં હતાં. અહીં ગોતાને આચલ મળશે એવું તે જાણતો હતો અને કાઠી મૂકવામાં આવશે તો પણ ચોતે અહીંથી નહિ ખરો.

‘હું’ તમને ના કેમ પાડી શકું ?’ ગાંધીજીએ કહ્યું : ‘હું’ મારા હૃદયપીડિત જમાનને આશ્રય આપું તો પછી તમને શા મટિ ન આપું ? એની કાળજી તો આ રાખે છે, વાતજી દેસાઈ સૌને પ્રિય હોઈને મને ખાતરી છે કે એમની કાળજી પણ લેવાતી રહેશે. પરંતુ તે હું નહિ શકું તો તમારી કાળજી હોય રાખશે ? હું’ મારી કુદીર નક્કી જ તમને કુદીર કરી આપીશ અને ત્યાં તમારે નિવાસ રાખવો. અહીં બીજું કોઈ નહિ હોય તો પણ તમે તો હશે જ.’

—મહાદેવ દેસાઈ

દાસિજીમનો હિંદી અવતાર !

[બિાવરે ૧૯૪૩માં પ્રખ્યાત મરાઠી ગાસિક દિવેરો સરમાં પ્રગટ થયેલ એક ચર્ચાપત્રને આધારે]

આપણા સમાજની હલતિ મેટ્રે શિસ્ત એ આત્યંત આવશ્યક છે એ નિર્વિવાદ છે, શિસ્તની વિનિયંત કલ્પનાનું એક પરિણામ એક ચાલકાનુવર્તિત્વ છે । સૈનિકને શીખવવામાં આવતી શિસ્ત તેના શરીરની હિલચાલનું નિયંત્રણ કરે છે. સંધમાં શીખવવામાં આવતી શિસ્ત સ્વયંસેવકોની માનસિક હિલચાલનું નિયંત્રણ તો કરે જ છે; પણ ઘણે આંશે એ દાખી પણ દે છે । દરેક અડવારિયે બારાતા સંધના ભૌદિક વર્ગમાં હિંદુત્વ, ઐસ્ય, હિંદુધર્મ, રાષ્ટ્રીયત્વ ઇત્યાદિ પર જે નિશ્ચિત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવે છે એ જ સ્વયં-સેવકોના વિચારનું આદ । તમે અસુક વાંચો

[ બુલ્યો પાછળ ]

## સેવાધામનો વિલક્ષણ 'શંભુ-મેળો'

આ વિલક્ષણ સમુદાયને મોજારે રહ્યા છે. બીજા બધાથી બધી રીતે ભૂદા પડતા શ્રી. ભણુશાળી. એક સમયના યુજનરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક તથા તે પછીના કારાવાસના એ જાંબી અંતે વેરાળી બની ગયા. આડાડિયાં-ઘોળા ઉપવર્ણો આદરના માંડયા અને આખરે વનવાસ સ્વીકારીને વર્ષો પછી ત આજે એકે કપડા વિના બટકતા રહ્યા. વર્ષો પછી ત બીજી પ્રતિજ્ઞા લઈને વાંબની વાળીથી પોતાના હોઠ એમણે સીની નાખેલા અને ધડોના કાચા હોટ તથા લીંબડાનાં પાંદડાં પર જ રહેલા. બટકતા બટકતા એક વખત ગાંધીજીને એ બટકાક પડયા. અને તેમની પારો રહ્યા. ગાંધીજીએ તેમની નમ્ર મુઠ્ઠા કડીને સામાન્ય જીવનક્રમમાં તેમને પાછા આજ્યા અને જે વ્યક્તિ કાર્યની આવશ્યકતા સામે પ્રક્રમ કરીને તેને બંધનના એક પ્રકાર તરીકે તિરસ્કારતી રહેલી એ જ આજે રોજના ૧૭ કલાક જેટલો સમય કાર્યમાં રજીપરો રહે છે.

તે પોતાનું કાર્ય કરે છે, આડાડી દસ કલાક કાંતે છે અને સાત કલાક અધ્યાપન કરાવે છે. હવે એ માત્ર બોલતા જ નથી, પરંતુ આગ્રમ તથા તેના પડોશને ખડખડાટ હસવાથી બરી છે. એક કદિવર વીંટલા નેટલી હશે એ હવે સુધર્મા છે, પરંતુ સામાન્ય માનવી જેનો મુલક છે એવું કશું પણ ધરાવવાની નિર્બળતા એમનામાં નથી.

બીજાઓ અને ઝરી રાજીથી બરેલાં રવાનામાં પણ એ દીવા કે જેટલા વિના જ દરેકરે છે, તે એવું માનીને કે, આપણે તેમની સહિ રહીએ છીએ એ માનવપ્રાણીઓ નેટલા જ હશેના એ જલો આપણા બાક છે. કાર્યના એમની ઉપ દરવર્ણોના અવાજ એમને યુના: સંબળાય છે અને ગાંધીજી પાસે આવીને લઈ માથે ફાંચામાં લટકવાની અનુદા માગે છે. પરંતુ હજારોના એટલો આજાર કે ગાંધીજીની સિદ્ધ એ માન્ય રાખે છે.

દરેકમાં એક કોલોના પણ છે. એ યોદામાં અમારી સાથેના એક તોજદારો કડી દત્તો અને ત્યાં જ તેને કોડ નીકળ્યો અથવા તે તેનું નિદાન કરવામાં આવ્યું એ મને સ્મરણમાં નથી. એ સંસ્કૃતનો પ્રકાંડ [ જુઓ સમિતું પાન ]

બારણું ખૂલ્યું અને પૂ. ગાંધીજી, પૂ. કરતુરના અને બીજા એક બહેન એમ ત્રણ જણ ઉપમામાં દાખલ થયાં. સન્નનનું મેંદુ પડી ગયું. ગાડી ચાલી. સન્નને શેતરંજ કાઢી, સામેની બારતી ઉપર બીજાની.

'આજરો ભાઈ, તેની શી અવશ્યકતા છે?'  
'મારે પ્રાથમિક કરવું જોઈએ? મને શરમ આવે છે. મારા નોકરે આપનું અપમાન કર્યું છે.'  
'કંઈ નહિ. પણ આમ તો ન જ થવું જોઈએ' બાપુ બોલ્યા. સન્નનનું મુખ સન્નનથી નીચું નચ્યું. વરોદરા રોશન આવ્યું અને અમે બે ભાઈઓ તથા બેન અને મા એ જ ઉપમામાં દાખલ થયાં.

ગાડી ઉપડી.  
પિતાજી બોલ્યા, 'એ બેટા! એળખો છો એમને?'  
અમે યુપ.  
એ છે પૂ. ગાંધીજી અને આ પૂ. કરતુરના. મોટેરાં પ્રત્યે શી ફરજ છે તમારી?'  
અમે આ પ્રશ્નો ગભરાઈ ગયાં; એકબીજા સાચું જોવા લાગ્યાં.

'મેલો'  
ગાડી વાર પછી અમારામાંથી કોઈ બોલ્યું 'સેવા કરવી.'  
'શાખારા.'  
પછી બોલ્યા 'તો તો તમે પૂ. ગાંધીજી તથા પૂ. બાની સેવા કરશો? પણ દાખરો?'  
'હા' અમે બોલ્યાં.

'ના ના. એની જરૂર નથી' બાપુ બોલ્યા.  
'નહિ. મને પ્રાથમિક નહિ કરવા ધો?' પિતા બોલ્યા.  
મને વાદ છે કે છ સાત વર્ષનો દુ. ૧૨ વર્ષની મારી મોટી બેન અને મારાથી બે વર્ષ નાનો ભાઈ અરવિંદ-અમે ત્રણ બાપુ તથા બાના પગ દખાવવા લાગ્યાં, પણ બે કે ત્રણ મિનિટ. બાપુ બોલ્યા, 'બસ હવે રાજ થયાને?'  
અને પછી સાંજરમતી રોશન આવતાં બાપુ ને બા ઉતરી ગયાં. આ મારાં બાપુનાં સૌથી પ્રથમ દર્શન. ત્યારે તો દુ. સાત નાનો દત્ત; છતાં એ દરેક અખો સામે તરવરે છે.

x x x  
માને બાપુ માટે અત્યંત રસ અને શ્રદ્ધા. ગાંધીજી નેલમાં ગયા કે ઉપવાસે ઉતર્યા એ વાત સાંભળે કે માની અખોમાં પાણી દોષ. ૧૯૨૧ ના દિનેમાં તો પિતાજી, 'મા' ને અમે સો રેડિયો ફક્તાં ને પિતાજી ગામગ્રામાં જ સતરના યાન વજાવતા. એક

પ્રસંગ માદ આવે છે તે વખતનો. કોટામાં તે વખતે સી. એમ. એ. એક અંગ્રેજ હતો. પરગણાની ઇસ્પતાલેલું ઈન્સ્પેક્ટરન કરવા તે આવતો. તેનો કેપ ગામ બહાર પડતો. અમલદારને રાજી રાખવા ફળદ્રુપની ડાલીએ મોકલવી પડતી. ઈસ્પીતાલનું ઈન્સ્પેકશન કરી અમલદાર ધરમાં આવ્યો કારણ ધર સરકારી હતું અને તેમાં સુધારા કરવાના હતા. પિતાજીના એકરડાના એક ખૂણમાં રેડિયો પડ્યો હતો.

“યે ક્યા હૈ ?” અમલદારે પિતાજીને પૂછ્યું.

“ચરખા. સ્પીનિંગ વ્હીલ.”

“યૂ સ્પીન ?”

“યસ.”

“યૂ બિલીવ ઇન ગેધી ?”

“યસ આઈ ડુ.”

“ગુડ-ગુડ. વેરી ગુડ” કહીને તે ચાલતો ગયો.

x x x

ત્યારપછી ગાંધીજીનાં દર્શન અનેકવાર થયાં. ૧૯૨૦ ના દિવસો હતા. ઇન્ડિયન પ્રીક્ષા દેવા હું મુંબઈ ગયો હતો. બાપુએ દાંડી કૂચ આરંભી દીધી હતી. આશ્રમમાં ચોડાક આશ્રમવત્સીઓ તથા મી. રેન્જનોડક રેવનોટ્રસ હતો. અમે આશ્રમે ગયા અમદાવાદથી આવતા આવતા અ.શ્રમે પહોંચ્યા ત્યાં તો સંધ્યાનો સમય થઈ ગયો. પ્રાર્થનાની તૈયારી હતી. રેતીમાં બધા બેઠા હતા. ચૂકી પહેરીને ખુલ્લે શરીરે રેન્જનોડક રે.દહસ આવ્યા ને તેમની સાથે આશ્રમનાં નાનાં નાનાં બાળકો આવનાં હતાં. કોણે તેમની આંગળી પકડી હતી તો કોણ તેમના ઘૂંટણને ચોંટાટ મથતું હતું અને જવા તે રેતીમાં બેઠા કે એક બાળક તેમના ખમા ઉપર ચઢી ગયું તો કોઈ તેમની બાંધ પકડી બહાર લાગ્યું મને ચયું આ અંગ્રેજ યુવકનું હલ્લ કેટલું બોળું ને પ્રેમાળ છે ?

ને પછી પ્રાર્થના શરૂ થઈ. ગીતપાઠ પછી ‘સ્વદેશી દેક દમતો’ કેટલું બાવજીનું એ ગીત હતું ? અને આશ્રમવાસીઓને મન દાંડી કૂચ એક મદાન પ્રસંગ હતો. બાપુ દાંડી પહોંચે ને કાનૂન ભંગ કરે તેમ તેએ ઇચ્છતા હતા અને પ્રાર્થના કરતા હતા કે કૂચ સફળ નીવડે.

પછી બાપુને પત્ર વાંચવામાં આવ્યો. બાપુ ગમે તેટલા કામમાં હોય પણ બાળકોને શૂલતા નહિ : એ કૂચમાં પણ આશ્રમનાં બાળકોના ખચર અંતર પૂઠાવવાનું શૂલતા નહિ; અને એ પત્રમાં નાની નાની વિગતો પણ પૂછવી હતી ને તમામ બાળકોને માદ ક્યાં હતાં. બાપુની કામ કરવાની શક્તિ અસોદીક હતી. હજી બાપુ દાંડી પહોંચ્યા ન હતા. કોટાના એક નાને ગામડેથી મેં

સેવાગ્રામનો વિલક્ષણ ‘શંભુનેજો’

[શામેતા પાતાળી ચાલુ]

વિદ્વાન છે અને સંસ્કૃતમાં જ તમારી નેડે વાત કરતાં તમને એમ લાગ્યા વિના ન રહે, કે માતૃભાષા જેટલું જ એ રહેલું છે.

તરછોડાયેલા તરીકે વર્ણોપચીત રખવા પછી, અને અત્યારે તો અત્યંત આગળ વધી ગયેલી કક્ષાએ પહોંચેલા ભયંકર રોગથી કંટાળીને અચોક્કસ ઉપવાસ સુઘાં પર જતર્યા પછી, એક સવારે એ એલું કહેતો અહાં આવી ચડ્યો કે તેને અહીં જ ચોતાનાં ઢાઢ ગાળવાં હતાં. અહીં ચોતાને આશ્રય મળશે એલું તે બાળુનો હતો અને કાઠી મૂકવામાં આવશે તો પણ ચોતે અહીંથી નહિ ખસે.

‘હું’ તમને ના કેમ પાડી ચક ? ગાંધીજીએ કહ્યું : ‘હું’ મારા હાયપોડિટ જમા- ઇને આશ્રય આપું તો પછી તમને શા માટે ન આપું ? એની કોણી કોણી તો આ રાખે છે. વાકાઇ દેસાઈ સાંને પ્રિય હોઈને મને ખાતરી છે કે એમની કાળજી પણ લેવાતી રહેશે. પરંતુ તે હું નહિ શાકું તો તમારી કાળજી કોણ રાખશે ? હું મારી કુદીર નચક જ તમને કુદીર કરી આપીશ અને ત્યાં તમારે નિવાસ રાખવો. અહીં બીજું કંઈ નહિ હોય તો પણ તમે તો હશે જ.’

—મહાદેવ દેસાઈ

દાસિજીમનો હિંદી અપતાર !

[ઓગસ્ટ ૧૯૪૩માં પ્રખ્યાત મરાઠી શાસિક દિલ્હી સ્કરમાં પ્રગટ થયેલ એક ચર્ચાપત્રને આધારે]

આપણા સમાજની હતત મેઢે શિરત એ અત્યંત આવશ્યક છે એ નિર્ધારિત છે. શિરતની વિરૂદ્ધ કષ્ટનાનું એક પરિણામ એક ચાલકાનુપતિત્વ છે । કૈનકને શીખવવામાં આવતી શિરત તેના શરીરની હિલચાલનું નિયંત્રણ કરે છે. સંઘમાં શીખવવામાં આવતી શિરત સ્વયંસેવકોની માનસિક હિલચાલનું નિયંત્રણ તો કરે જ છે; પણ ઘણે અંશે એ દાખી પણ દે છે । દરેક અટવાડિયે ભરાતા સંઘના ભૌદ્ધિક વર્ગમાં હિંદુત્વ, ઐશ્વ્ય, હિંદુધર્મ, રાષ્ટ્રીયત્વ ઇત્યાદિ પર જે નિશ્ચિત બ્યાખ્યાનો આપવામાં આવે છે એ જ સ્વયં-સેવકોના વિચારનું ખાથ । તમે અસુક વાંચો

[જુઓ પાઠળ]

એમ તેમને કહી પણ કહેવામાં આવતું નથી, અને કદાચ વાંચનનો પ્રસંગ આવે તો સાવ રક્ત ચરિત્ર સુસુક્ષ્મ અથવા તો હિંદુધર્મના જૂના ગ્રંથો વાંચવામાં તેમને પ્રેરત કરવામાં આવે છે. વાંચન, વિચાર સ્વાતંત્ર્ય અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને ગિરતના નામથી સંઘમાં અવગણવામાં આવે છે ! એકદર રીતે જોતાં સંઘના સ્વયંસેવકોને આચારમાં જ નહિ પણ વિચારમાં એ યાત્રિક સનિક બનાવવામાં શિસ્તનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

સંઘમાં હું મરાઠી છે એમ હું કહું છું તે તેટલા મટે નહિ, કે તેમાં સખતાઇ છે. પણ સંઘમાં ગિરતને શુદ્ધ કાંઈ સ્વરૂપ આપવ.મ આવે છે તે માટે છે ! અને સખતાઇનો પ્રથમ ઉપરિપત્ર થત કરેલું પડે છે કે મારા ઘણા બોલાખીતા સંઘના કાર્યકરો એમ કહે છે કે “અમારી પાસે શસ્ત્રાસ્ત્રો નથી, નહિ તો અમે વિરોધીઓને બસબર બતાવી આપીએ !”

સંઘના બૈદ્ધિક વર્ગોમાં સમાજવાદ અને લોકગાદીની વ્યવસ્થિત અવગણના થતી જે સંબંધી છે. સમાજવાદ મટે તો તેમને એટલે બધો નિરરકાર છે કે ધણાખરા સ્વયંસેવકો ‘આઈ’ શબ્દને ગણ માને છે. વળી સમાજવાદ ઉપર થતી ધી ધી તાત્વિક હોય તો ખરેખર આત્મારદાયક ગણાય. પણ સમાજવાદના વિરોધીઓએ છેલ્લાં સો વર્ષમાં જે આશિષો કર્યા છે, અને નાજી તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ તેમને વિષે જે કુનોંધ કર્યા છે એ તરફ જ સ્વયંસેવકોનું હાથ દોરવામાં આવે છે.

લોકગાદી અને સમાજવાદના વિરોધને પરિણામે સંઘવાદીઓને ફાસિઝમ, હિંદુત્વ, સુને લીની વગેરે તરફ સંપૂર્ણ પડાપાડ છે. એમ કોઈ માફસવાદી પાતાની સ્વાર્થનાં રસિયા, લેનિન વગેરેનો વારંવાર હકોબ કહે છે તેમ સંઘના સ્વયંસેવકો અને ખાસ કરીને ગ્રૌંડ વિચારવત સ્વયંસેવકો નર્મના, નાજી અને હિંદુત્વરતો ગૌરવપૂર્ણ ઉલ્લેખ કરવા જેવામાં આવે છે. સંઘના કાર્યકરો આ વખતે એક મદતરતી બાબત બૂલી ભય છે કે આવાં ઉદાવરણો તરફ એમ એમ આપણું સન્માન વધતું ભય છે તેમ તેમ આપણે આપણું સ્વોત્તર તત્ત્વજ્ઞાન વિચરતા જઈએ છીએ ! —કે હા જનની

એક લાંબો પત્ર બાપુને લખ્યો હતો. મેં લખ્યું હતું કે આખો સમય નહિ હોય એટલે કોઈ દ્વારા ઉત્તર દેવરાવશો કે જ્યોતી મારી. દરજ આ ધડીએ શી છે તે હું જાણી શકું. પણ આશ્ચર્યની એ વાત છે કે થેઠા જ દિવસમાં બાપુનું લખેલું પોસ્ટકાર્ડ મને મળ્યું. જેમાં મારું કાર્ડ જ તે ધડીએ શું હતું તે તેમણે સ્પષ્ટ લખી જણાવ્યું હતું.

\* \* \*

બાપુનાં અત્યંત પાસેથી છેલ્લાં દર્શન થયાં રામગંજ મંડી રોશને. ખાસે બાપુ લેડું વેવલના આમંત્રણને માન દઇને વાટા-ધટો માટે સિમલા જઈ રહ્યા હતા. ઇન્ટેરિમ કૃષ્ણીનિટ બનાવવા માટે વાટધટો કરવા કોંગ્રેસ અને મુસ્લિમ લીગને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. તેથી બાપુ સિમલા જઈ રહ્યા હતા.

ક્રીડાખર મેદાન રામગંજ મંડી થે બતો નહિ; પણ સવારમાં જ ખચર પડી કે મેદાન ઉભો રહેશે. રામગંજના ગૂંચરતી તથા માવડી વેપારીઓએ નક્કી કર્યું કે હરિજન દ્વારા માટે બાપુને એક થેલી બેટ આપવી. શ્રી. યુનીઆઈ તથા હીરાભાઈના પ્રયાસે અર્ધા કલાકમાં જ ૧૦૦૧ની થેલી તૈયાર થઈ. મેં પેર જઈ માને કહ્યું:

‘મા ! બાપુ મેદલથી સીમલા જાય છે. ગાડી રોશને ઉભી રહેશે.’

‘મને લઈ જઈશ ? દર્શન કરાવીશ ?’ મા બોલી.  
‘જરૂર, પણ દર્શન બીડમાં થઈ શકશે કે નહિ તે કેમ કહે તય ? વળી બાપુની તબિયત...’

‘કંઈ નહીં, મને લઈ તો જા.’  
‘વારે’

મેદલ ૧૦ વાગે આવવાનો હતો. ૯-૩૦ વાગે માને લઈ અમે રોશને આયા. મેં કહ્યું કે લેકેઝ્ શિસ્તથી ઉભા રહેવું. એક કોડન પણ બનાવવામાં આવી.

ગાડી આવીને ઉભી રહી અમે ઉભા હતા ત્યાંથી રહેજ દુ ડાખો અટકાશે લોકો ગંડા બન્યા ને કોડન તોડીને દોડ્યા. દરજાખમાં થી. બી. જી. પેર લોકોને હાથ જોડી કહી રહ્યા હતા; ‘જનિ જાગવો. ધક્કામુક્કો ન કરો.’

યુનીઆઈ તથા હીરાભાઈએ શ્રી. ખેરને બાપુના દરિજન ફળ માટે થેલી સમર્પી હતી.

‘મને દર્શન ન જ કરાવે ?’ મા બોલી.  
‘શું કરે ?’ મા ? આ બીડમાંથી કેમ હવે આગળ લઈ જઈ ?’ મની આંખમાં પાણી દનાં મેં કહ્યું: ‘ઈશ્વરની દેવતા દરો તેમ થશે.’  
ત્યાં હીરાભાઈ દેખાયા. તેમનો હાથ પડી માં બોલી,

‘મને દર્શન નહીં કરાવો ?’

એકાએક હીરાભાઈ માને ઉઠ્યો લોકોની મેદિની ચીરતા  
અમા પાસે આવી બેઠ્યા, ‘દર્શન કરવાં છે !’

શ્રી. ખેર એ અવાજ એ. નખો, મેં કહ્યું, ‘માને દર્શન  
કરવાં છે, શક્ય હોય તો.’

તરત જ શ્રી. ખેર આગળ જોઈયું ને મા અમામાં હતી.  
મૂળતી મૂળતી મા ઉભી હતી. આંખે ખરોખર દેખાય નહોતો  
એટલે ખેર માને દેઠે બાપુ પાસે લઈ ગયા. હું પાસે જ, ચેટ-  
કામ ઉપર ઉભો હતો. આજેય યદ આંખે છે બાપુના મુખ ઉપર  
તે રિમત અને હાથ જોડવાની ક્રિયા. શરીર કુદનની જેમ ચમ-  
કતું હતું. અત્યંત દેહીધમ ન ચહેરો હતો.

માએ હાથ જોડ્યા ને આંખમાં હનન પછી ‘પ્રવાણ’ ને મેં  
પૂ કરવડાને સમર્પિત કયું હતું માના હાથમાં હતું; અને તે  
તેજે બાપુને આપ્યું. બાપુએ પૂ કરવડાને ફોડો જોયો અને  
પછી પુસ્તક એક સાંધીને આપ્યું.

અમે સૌએ હાથ જોડ્યા, માં પાછી ફરી, માને નીચે  
ઉતારી ને ટૂંને સીસેરી વગાડી અને ગાડી ચાલવા લાગી.

ટાણું વિખરાયું. પણ એક નાની બાળા ડૂસકે ડૂપકે રહી  
ઉભી હતી.

“કેમ રહે છે ઉપા ?” મેં પૂછ્યું.  
તેનાં હુમકાં માતાં નહોતાં, તે રહતી રહતી ડૂસકાં બાની  
ખાતી બોલી:

“મેં-મેં-મેં દર્શન ન કર્યાં...હું હું દર્શન ન કરી શકી.”

તે ડૂસકાંએ જાણે મને પણ રડાવે.

મને થયું દરેકના દિલમાં બાપુ માટે કેટલો રોડ છે ?

અને આજે દેયું હતું છે. જગન આખાને બાપુના નિધ-  
નના કેટલો જખરદસ્ત ધક્કો લાગે છે ?

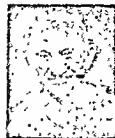
કલ્પનામાંએ નથી આપતું કે એક હિન્દી, એક હિન્દુ  
આતું અધોર કૃત્ય આચરી શકે આ દિવસે કૃત્ય કરનાં ગોડસેનો  
જીવ કેમ ચાલે. હશે ? અને કૃત્ય કર્યા પછી તેને શું થયું  
હશે ? પશ્ચાત્તાપના અગિયો તે સગળી ઉઠ્યો નહીં હોય ? જે  
લોકોના હાથ આ કાવતરા પાછળ છે, શું તેમના હૃદયમાં સમ  
સહ થયો હશે ? શું તેમના ઉર એવું જખરદસ્ત આવરણ આવી  
ગયું હશે ? તેમને તેમના કૃત્યના પ્રત્યાધાતોનું જે જ્ઞાન નહીં રહ્યું  
હોય ? મને તો લાગે છે કે ગીતાએ કહ્યું છે તેમ:—

લોમાત્સ્રમચિત્ ક્રોધઃ લોમાત્ક્રમઃ પ્રજામતે ।

લોમત્મોહય પાપય લોમઃ પાપસ્ય કારણમ્ ॥

પ્રભુ બાપુના આત્માને શાન્તિ અરપે અને તે આપણને  
સંપદ ઉપર દોરે અને જે માનવીએએ આ અધોર કૃત્ય કયું  
છે તેમના આત્મા ઉપર છવાયેલાં વાદળો દૂર થાય !

પર્યાખર બાપુ પૂર્વાર્ધ ફેરે



ધવાયાં દિલ દીનેનાં ધાસણો રક્તની વહી,  
જ્વાળાઓ રક્ત સાગરમાં વિશ્વનાં માનવો મટી.

જગ્યામાં માનવોને તો ઘેરા શબ્દ કરાવ્યો,  
કપાળમાં કાલ રાત્રિમાં હિંસાની યજ્ઞ પાંખથી.

નિશા છવાઈ ભય કાઢિમાએ,  
ચિત્કાર શબ્દો વધી ગળનાઓ,  
પૂકાર માયે જગ માનવોના  
ધાએ નહિ બેલો કો તેમના ના.

ને દૂર હિંસા જગ રાચવાને,  
સાક્ષાત્ત્ય તેનું જગમાં રથાવા.  
આ હિંદુ શ્વાત વળી દૂર પારો,  
ઘેરી વળગિય જતાં વિનાશો.

હતા બધાં નિંદુરમાં હિંદુના સુવં. માનવો,  
સુગાની ટું બન્યો સાચો માલવી સુન્નિ ચાચતો.

ધર્મો છે ભેષ તે યોગી દીનોના હુદ્દા લવી,  
ત્યજી તો નાચ ને દેવ કપટમાં કાચને ગળી.

કહું યોગી તપસ્વી કે યોગેન્દ્ર કાલ યુગનો  
નીકળીયો પાદ દંડીએ જોવા માનવ ભોમને.

ધરી શ્રદ્ધા અડઝ એમ અરણ્ય એ વિશ્વ પ્રેમનું,  
તમના તેજની દીરે વિશ્વ કલ્યાણ કેન્દ્રનું.

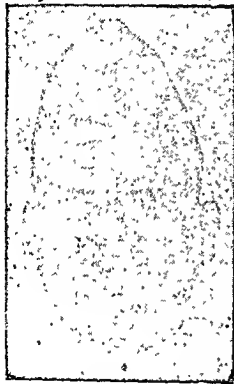
ખરે યોગી અરે બાપુ આગ્યો ટું જગકારણ,  
ઈશુ ને બીહનો ટું તો ફરસ્તો કાલ ઉપર.

આજે બની હિંદુનો સુવં મોઝી,  
મોંધા મૂળા પુત્રનો પ્રાણ બેઝી.  
ટું દેશ દુઃખી જનનો વિસામો,  
પથ જં બર બાપુ પૂર્વાર્ધ ફેરો.

—સોમચંદ્ર વિનીત

સ્વં ૫૦ મહાત્મા ગાંધીજીનું ખૂન કરનાર મહારાષ્ટ્રી યુવાન પત્રકાર નાણારામ ગોડસે અને તેના સાગરીતો સંખ્યાની જુદી જુદી વિધિય વાતો હવામાં તર્જા કરે છે. એક પૂર્વચોક્તિ વ્યવસ્થિત કાવતરું આ હત્યાના કુદરતી પાછળ હતું એ તો હવે સ્પષ્ટ થતું આવે છે.

એમ કહેનાય છે કે ગોડસે અને એના મજાતયા પંદરેક ઇંદુઓએ આજથી છએક મહિના પહેલાં સુન્નત કરાવેલી અને ગોડસેએ તો પોતાના દાસ ઉપર ‘અખુદવા’ એવું નામ રોકાવેલું. આમ કરવાનું કારણ સ્વાભાવિક



સાંજે છ વાગે રેડિઓ ઉપર જે સમાચાર આવે છે તે સાંભળવા હું ધણું ખરું રોજ પ્રયત્ન કરું છું. ૩૦મી જાન્યુઆરી શુક્રવારની સાંજે તે જ વેળાએ એક જુવાન સ્નેહી ધણે વર્ષે આશા આપી મળવા આવ્યા હતા તેમને મળવા ગયો ને સમાચાર ચૂક્યો. થોડી જ વારમાં પંડિત ગોપીનાથ મિશ્ર (મારા ઘરના માલેક ને વિદ્યાર્થીવયમાં મારી પાસે લાલેલ તે) એકએક આવીને કહેવા લાગ્યા ‘ડાક્ટર સાહેબ, ગાંધીજીએ ગોલી લગી-મર ગયે.’ ન મનાય એવી વાતનો હું સ્વીકાર કરતો નથી તે એકને એમણે ઉમેર્યું કે રેડિઓ ઉપર ખબર આવ્યા છે તે સાંભળી હું ધડકતી છતીએ રેડિઓ પાસે દોડ્યો. રેડિઓ ચાલુ કર્યો પણ કાંઈ સમાચાર જ નીકળ્યા નહિ. સમાચાર પૂરા થયા હોય તો પછીનો ક્રમ તો હોય ને ? તે પણ ન મળ્યા. થોડી વાટ જોતાં એકદમ એ જ સમાચારનાં બે ત્રણ વાક્યો નીકળ્યાં : પાછો રેડિઓ ચૂપ થયો. વળી બે મિનિટે પાછા એ જ સમાચાર. એમ થોડી વાર ચાલ્યા પછી, પંડિત જવાહીલાલ કાંઈક કહેવાના છે એમ ખબર આવ્યા, ને પછી પંડિતજીએ થોડાં મર્મભેદી વાક્યોમાં ખબર કહી. આ દારૂજી સમાચાર, સર રાધાકૃષ્ણનના શબ્દોમાં ‘કહિ માની શકય નહિ, કહિ કહી શકાય નહિ એવ.’ દર્દીઓ સમાચાર વારંવાર નીકળ્યા. અને તે પછીથી આજ લગી રેડિઓ જાણે ગાંધીભક્ત બની ગયો હોય એમ એણે ગાંધીજીના ખબરો છાકવા માંડ્યા. ગાંધીજીને અપાતી અંજલિઓ એમાંથી નીકળવા લાગી. ગાંધીજીને પ્રિય એવાં સુંદર લાગેનાં એમાં સંભળાવા લાગ્યાં, અને અમે પણ રેડિઓનાં ભક્ત બન્યા હોઈએ તેમ, રેડિઓના અવજનું પારાણ્ય માંડ્યું.

નેણે પાપી કૃત્ય ‘કથું’  
રીતે જ એમ કહી શકાય કે ગાંધીજીનું ખૂન મુસ્લિમોએ કર્યું છે એવું આપી નક્કી થાય એટલે મુસ્લિમોને સાફ કરવાની મુશ્કેલી જરૂર આવે.  
મહાત્માજીનું ખૂન થયા પછી ગોડસેને ન્યાં પૂરવામાં આવ્યો હતો તે જોવાની મુશ્કેલી (ખૂન થયા પછી તરત) જવાદર અને સરદાર પટેલ ત્રણેયો એવા ખબર મળ્યા છે. તેમને ગોડસે વિષે કરી ખબર ન હતી. આ પાપી કૃત્ય કરનાર કોણ દશે ? હિંદુ કે મુસ્લિમ ? તેમની કક્ષના જ ચંબી ગઈ હશે. જરાબર તે જ વખતે એમ જાણાય છે કે મધ્યરત સરકારના [જુઓ સામેનું પાનું]

તા. ૩૧ મીને રાત્રિવારે એ અવિસ્મરણીય દિવસે-મહાત્માજીના અગ્નિસંસ્કારને દિવસે લાખોએ માણસોની પેઠે અમે ઉપવાસ ને રેડિઓની આખો દિવસ ઉપાસના કરી. દિલ્હીમાં તે દિવસે કેવા અપૂર્વ જનાવ બન્યા ! શી મહાભારત મેદની દર્શી લાખોએ માણસોની અશ્રુપૂર્ણ દાગરીમાં ગાંધીજીના દેહના ખિરલા ફાઉસથી જમનાતીર લાગીના પ્રંપાણના ભગ્ય દરખને અમારી આંખોથી જોઈ શકવા અશક્ત એવાં અમે રેડિઓથી આવતા ‘આખો દેખા હાલ’ સંભળતે સાંતળતે જાણે મનથી મેદનીની સાથે ચાલી દિલ્હીની જમુન.તીરની સ્મશાનભૂમિની ઉપર પણ પહોંચ્યા અને એ અદ્વિત્ય પણ હવે નિશ્ચય એવા દેહના અગ્નિસંસ્કારનો પ સાક્ષાત્કાર કર્યો.



સામેના પાનાથી આદ્ય

એક પ્રધાન શ્રી. ગાડગીલ ને પૂના તરફ હતા તે દિલ્હી આવી પહોંચેલા અને ગાંધીજીની હયાતના ખબર મળતાં સીધા બીરસા હાઉસ તરફ ગયેલા અને ત્યાંથી સીધા આ ખુનીને ભેગા ભેગ તરફ આવેલા. એ વખતે સરદાર ને જવાહર ગોંડ-સેને પૂછપરછ કરી રહ્યા હતા. આવતાં જેવે ગાડગીલ આમાં બની ગયા અને ખૂબ હચેરાય ગયા.....“ગોડરો! ટું? ..ગોડરો...!!”

સાદ ફાદી નવ એટલા ભેરથી એ બોલી હોવા.

ત્યારે જ ખાતો યદુ કે આ હત્યારો મુસ્લિમ નથી. પછી તે રોડીસે મનાવવાના ખૂબ પ્રયાસ કર્યા અને માગ્યો પણ ખરો. આખો કાવતરો પર ધીમે ધીમે પ્રકાશ પડતો નવ છે. અદાત સમક્ષ એને ભોમે કરવામાં આવતાં ઘણી ચોંકાવનારી વાતો બહાર આવેલી એમાં શંકા નથી.

## પૂઠ બાપુને

લશ્ચ સકળને ખર્ચો સિતારો, આ ભારત ભૂમિનો, અમ હર હરની આશાદીને હૈયાના હૈયાનો, ખ્યારો સ્વતંત્રતાનો એ, રાતો હિંદુસ્તાનો એ.

પ્રેમ અભીરસની સરિતાએ સૌમાં અમ ઉધારો, ને અહિંસાનાં પુણ્ય ખીલાવી ભારતને શુભંગ્યો, સૌંચન આજ સૂઝ્યાં એ, અપૂર્વ ગંગાન ગંગે એ.

દૈયાં રડતાં રડી શકે નહિં નયને ખડી દીપાલેવ, પાછળ આમળ સપળે ભીતિ બાપે ભય ચિત્તારો

સૌથી હિંમત એ બાપુ,  
મજલો ક્યાંથી એ બાપુ!

હિંમતના મરદાનો સૌએ લાડિલા લડદેયા, ભારતની આજાદી કેરા પુવાન સા આરાનો, રડતાં એક રડે બાપુ, ખીરજ ખૂટી છે બાપુ!

યોર ભવાયું છે અંધારું દીપક દિવ્ય છંદારો, પગલે પગલે ભય કંપારી યથે અમ કાચાઓ, આશા અધવચમાં ખૂટી, મુક્તિ નામ અર્થ ફળી-

પળપળ વીતે યુગયુગ નેની નહિ આશા નહિ સાચી, અડકે બળતો એ દાવાનળ કપરી એક કસોટી, તારી શીડ પડી બાપુ, સુના ભારતને બાપુ!

બરીબને સાચો ટું સાચી-દુઃખીઓનો વિસામો, પરાધીન ભારત માતાનો પુત્ર અનુપમ ખ્યારો, આને ધરતીમાં પોદયો રડતાં હૈયાને રૂઝ્યો!

—સોમશંકર વિનોદ

પછી તે રેડિઓ પોતાનો નિયંત્રક હોડીને સરકારની પેટે, દિંદી જનતાની પેટે, તેર દિવસના શોકમાં ફૂળ્યો. પણ મૌનને બદલે, એણે ગાંધીકથા માંડી, એના ઇતિહાસમાં અપૂર્વ દલીએ એવી ભક્તિથી એણે વિધવિધ શ્રદાંજલિઓ પ્રદત્ત કરી. તેમાં જનાહીરલાલની, કૈયાલાલ મુનશીની, ગંગનિર્માણ મહેતાની બહુ જ સરસ લાગી. શ્રીમતી સરોજિની નાલકુની અંગ્રેજી એમને જ સુચન એવા લખ્ય વક્રવૃત્તથી તેમજ એ જ આખી શેકે તેવા પ્રજાવં-શક્તી સંદેશથી અંકિત હતી. વલ્લભલાઈની ગંભીર દલેહરી વ્યાવ-હારિક હતી અને રાજકુમારી અશ્વત્થારની તથા મુશીલા નાયરની અનન્ય કોમળ દરજ્જા નીતરતી એવી હૃદયલેહક હતી કે સાંભળ-નાર પોતાનાં આંતુઓ રેણી શકે જ નહિ.

આજ બપોરથી છેલ્લા સંસ્કારની મિત્રકથા જાણે શરૂ થઈ. પુરાણપ્રસિદ્ધ પ્રયાગના ત્રિવેણી સંગમમાં બાપુનાં કૂંચતું વિસર્જન થયું-નીસ અળીસ લાખ આદીઓ ભેગા થયા હશે-કેટલાં તૌકા-ઓમાં, ઘણાં છાતી લગી-મળાતગીના જળમાં, સૌથી વધુ લાખ્યો ગંગાજમનાના કિનારાઓ ઉપર, ને અમારા જેવાં દળારો-લાખ્યો માણસો રેડિઓ પાસે બેઠેલ હશે: તે સર્વની સમક્ષ ગાંધીજીના પુત્રોએ પિતાનાં અસ્તિત્વ વિસર્જન કર્યું. કેવળ પ્રમાણમાં જ નહિ, પણ હિન્દના પ્રાન્તે પ્રાન્તના પવિત્ર સ્થળોએ પણ આ છેલ્લી વિધિ થઈ.

“બાપુજીની અંતિમ યાત્રા પૂર્ણ થઈ. હિમાલય ને ઘર્ષણપુત્રાથી ઉકેલના-કુમારી લગી બાપુએ ભમણ કર્યું. એ જેટલું હિન્દમાં ભટ્ટા છે તેટલું બીજું કોઈ ભટ્ટું નથી. અને તે શોખને ખાતર કે દેશદર્શનને ખાતર ન હતું: બાપુ તો હિન્દની જનતાને એવા તથા એજાબના, એતાં દુઃખ સાંભળવા તથા સમજવા અને એનાં આંતુ દોડાયા ગયેલ.” આમ કરીને પંડિત નેહરૂએ, બાપુના વારસ જવાહરલાલે, એક નહાતું પ્રવચન શરૂ કર્યું.

હિન્દની બહારથી, લંકાથી, ઇંગ્લન્ડ-અમેરિકા-આફ્રિકાની હિન્દી જનતા તરફથી પણ બાપુજીનાં “પુલ” માટે માગણીઓ આવી છે.

આમ મહામાજના દેવવિસર્જનના છેલ્લા સંસ્કારો પૂરા થયા. એ આખી ત્રિવિધો લાખ્યો માણસોએ આંતુસરી આંખોએ નિહાળી. હિન્દમાં કેટલાય મોટા માણસો થઈ ગયા: ચક્રવર્તી રાજાઓ, ભક્તો-સન્નો, કવિઓ, મંત્રિપુત્રિઓ થઈ ગયા, પણ આવી મોટી અંગતિ અપાતી ઇતિહાસથી કે કથાથી ય આપલો નાશી નથી.

હિન્દની બહારથી પણ, નહાનાં મોટાં રાજાઓના રાજાઓ-પ્રમુખો-અમાલો તથા અન્ય અધિકારીઓની તરફથી તો જાણે

અજાણ્યોની અખૂટ વર્ષા વરસી રહી છે, પર્વ બક તરફથી બહુ જ ભાવભરીને ને પ્રેરણા આપનાર સંદેશ છે; એમની સમાન ખીખરો, જગતના પ્રથમ કોટિના પિયારકા તથા લેખકોની પ્રસાદી હજી તો બાકી છે.

ગાંધીજીની સમાન એવો બીજો માનવી, આજે હિન્દમાં તો શું પણ જગતભરમાં નજરે પડતો નથી, જેને લગભગ આખા જગતે આવી ને આટલી અંજલિઓ સમર્પી હોય. એ વિદેશોની સર્વ અંજલિઓમાં પ્રથમ સૂર શોકનો ને હિન્દી ખોટ માટે સમભાવનો હતો, તેની સાથે જ બીજો સૂર એ રચીકારનો હતો કે ગાંધીજી તો વિશ્વપુરુષ છે, એમનું કાય ને એમના વિચારો હિન્દની બહાર નીકળી આખી માનવતાને સ્પર્શે છે: એમના જેવો સંદેશ ખીખરોએ હજી આપેલ નથી. ત્રીજો સૂર એ હતો કે ઘણા મહાપુરુષો (સોક્રેટીસ, કંઈરટ, પ્રેસિડેન્ટ સિન્કન જેવા) જીવનમાં મ્હોટા હતા જ પણ મૃત્યુ પછી વધુ મ્હોટા થયા છે, ને પાછળની દુનિયાએ એમને અમરતા આપી છે: તેમ ગાંધીજીનું પણ ચરો. એમનો પ્રભાવ ને એમની અસર, અને એમનો યશ આ અવસાનની પછી ખૂબ વધ્યાં કરશે. પણ તે બધું-આ એથી ને આપણે માટે સૌથી મહત્વની પ્રેરણા આપનાર સૂર હતો-તે બધું હિન્દીઓના હાથમાં છે. મહત્માજીએ હિન્દને નિઃશસ્ત્ર યુદ્ધથી આઝાદી અપાવી. તે પછીનું બધું કામ પૂરું કરવાનું હવેની પ્રજાના હાથમાં ને બાકી રહેલ નેતાઓના હાથમાં છે.

ધીમે ધીમે, વર્ષો પછી-દાયકાઓ પછી-સૈકાઓની અંદર ક્રીતદાસ આને મર્મ શોધશે અને ઉલ્લેખશે. દરમ્યાન હાલ તરતમાં એટલું જ કહીએ કે ગાંધીજી એ ખરા મહાત્મા હતા: હાખો માણસોના જીવનને બદલાવનાર તથા માનવજીવનના ખૂલેખૂલને અન્વેષણનાર એ અપૂર્વ વ્યક્તિ હતા વિશ્વશાન્તિ ને આઝાદીના એક પયગમર હતા. નરસિંહ મહેતાએ આલેખેલ "વેંશ્વત્રજન"નું ચિત્ર-ભજન એમનું પ્રિય ભજન હતું, તો આપણે એમ પણ કહીએ કે એવા વેંશ્વત્રજનની સાક્ષાત્ મૂર્તિ તે પોતે જ હતા. તે યુગ પુરુષ હતા, યુગજ્ઞ હતા ને યુગજ્ઞેષ્ઠા પણ હતા. ભગવાન સર્વત્ર છે-સર્વ જોતની અંદર છે, "હોરેજ્ડનિઝિવિ" તેમ હોય તો તેઓ ભગવાનના વીસમી સદીના એક પરમ અવતાર હતા. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાની આઈન્સ્ટાઈને લખ્યું છે કે "Generations to come, it may be, will scarce believe that such a one as this ever in flesh and blood walked up on this earth." "આવો માનવી પૃથ્વીની ઉપર ચઢ્યો તે આવતી પ્રજાઓ ભાગ્યે જ માને એમ પણ બને."



બાંધુ ને બાદશાહ આનંદ  
અહિંસાના ઉપાસકો  
બાંધુ નહીં બુલાશે

દિવ ખૂનનો કદી ના બાપુ તલો! બુલાશે, જલ્લાદના બુલમની ક્યની નહીં બુલાશે. આલમ તણા બપોરે શુભ મેકેટ હતું એ, તોફાં દીધું આકાશે, એ પાપ ના. બુલાશે. ધનયોર અંધારે દીપક જગી રહ્યો તે, ના એ બુઝાવનારી શયતાનિયત બુલાશે. બાંધવ-પણ-યજ્ઞે દીલો બનેલ લાળી-આકાશનાં, ધરાનાં અશ્રુ નહીં બુલાશે. સાગર, પહાડ, સરિતા, તરુ-કાળ-કાળકેરો, વન-વનનાં પંખી કેરો કંઈન નહીં બુલાશે. જરણાં દીધાં સુકાવી ને વિશ્વપ્રેમ કેરો, ને રહી મધ અપૂરી અંદરમાન ના બુલાશે. હોય ધરી અહિંસા, લઘ રાજ સત્ય કેરું, સંહારવીતી એને પાશવલીલા સદાયે. બારતની સંસ્કૃતિનાં દુનિયામાં તેજ વેરી, નિર્મળ બનાવવીતી હિંસાની કાલિમાને. પત્થરમાં પ્રાણ પૂરી બપુત્વ પ્રેરડું, હાલ-નીચ-મેદ-હીલું રંગડું રામ રાજ્યે. ઊભી બની પડી ત્યાં. મંત્રધાર. દેસાંકા, કેરું દરો દલ્યામાં કલ્યાંત ધોર ત્યારે?

એ સુન્દરારચક્યાં છે? એ પ્રેમવાલી ક્યાં છે? બાપુ વિના અરે કે, સૂરમાન વિશ્વ ભારો. રા, રા, જગત ભલેને! હિન્દરાત ઠારે ને! યુગ યુગ બીતેય બાપુ, બાપુ નહીં જ લાધે. હિંસાનેય અલિ યજ્ઞે; ક્રોધી અમર અહિંસા, મરતાં સુધી વિસાણું માનવ્ય ના, જરાયે. એથી સપૂત ખોલાં વલવલતી. બારતી કે, અવતાર ઇશ્વરી. એ બાપુ નહીં બુલાશે.

—જોહાબાઈ જૂન ૫૪૬

# ગાંધીજી અને ગુજરાતી કવિતા

શ્રી. હસિત બૂચ એમ.એ.

**મા**નવજાતિના ઇતિહાસને ઉજાગવણ કરનારો એક દીપક આપણામાંના એકની આપટે યુગાર્થ ગયાને દિસસો જતા જાય છે, છતાં વેદના વણીમાં ઊતારી, થકાતી નથી. ધરીભર તો મન પૂછે છે, “હવે બાકી રહ્યું છે શું?” જીવનભર સસ્તિક પરાક્રમ દ્વારા માનવતાને સમૃદ્ધ કરી રહેનાર ગાંધી આપણા વાતાવરણનો અમર આત્મા છે, આપણાં બાલિનો અચલ તારક છે એ તો એમના મારનારે જ દેખાડ્યું. મહાત્માનું મૃત્યુ માનવજાતિને સંસ્કૃતિના એક વધુ જોયા, સોપાને દોરી જશે એ શ્રદ્ધા જગતને હૈયે આજે તો છે જ. એ શ્રદ્ધાનું એક બીજા આ લેખમાં મૂલ્યાંકન પ્રયાસ છે.

\*

ઉત્તમ કલાનું નિર્માણ કરનારા બળો બે : ક્ષોભ અને પ્રસન્નતા. જીવનમાં જ્યારે આ બન્ને બળો પરાક્રમ્ય એ પહોંચે છે ત્યારે, કલાનો અવતાર પણ લબ્ધ જ નીવડે છે. મહાજીવન મહાન કલાનું પુરોગામી હોય એ કથનની જ આ એક સ્પષ્ટતા છે. આ બન્ને બળોની વ્યાપકતા વ્યક્તિ પૂરતી જ હોય અથવા વ્યક્તિ કે સમૂહદ્વારા સકલસ્પર્શી પણ હોય; સ્વાભાવિક છે કે પ્રથમ સ્વરૂપની કલા કરતાં બીજા સ્વરૂપની કલા વધુ ચિરંજીવી રહેવાની. પરંતુ આનું લગભગ આનું ઉન્નત આનું સમૃદ્ધ મહાજીવન જીવવાનું કે જોવાનું પણ કેટલું બહુ દુષપ્રાપ્ય-વિરલ છે ?

ભારતીય ઇતિહાસનું ને સાથે ગૂજરાતની કથાનું પણ આનું વિરલ સુમધ્ય ગાંધીજી દ્વારા જગતે નિરખ્યું. જીવન અને મૃત્યુ દ્વારા પણ જગતની પ્રગતિમાં મહાન નિમિત્ત યનાર વીરને જન્મ આપનારી ભૂમિનાં સંતાનોને એવા ગૌરવનો અધિધાર છે. એ ગૌરવ-ટકે ત્યાં લગી જ્યાં લગી એ વિશાલ અને ઉદાર રહે. જગતે જોયું છે અને તવારીખનાં પાનાં યાક્યાવિના ઉચ્ચરવાનાં છે કે ‘ભારતના એક ભાગ ગૂજરાતની વાડીમાં સાચરતે અવતરેલો સંત-મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી રૂપે જન્મી મહાત્મા ગાંધી રૂપે જીવી, જીવનના અંતિમ શ્વાસ સુધી પ્રભુના દત્ત તરિકે માનવતાને મ્હેરાવવા મથ્યો, ભારતને મુક્ત કરતાં કરતાં એણે જગત આખાને કલ્યાણની દેડી ઘાખરી, હસતે મુખે એણે પાદવતાને દૂર કરવા કહ્યું. પ્રસન્ન રહી એણે નિપ-કંટક સલાં, ક્ષમાભરી વીરતા વડે એણે બધાને જોયે માગે’ દેખ્યાં, નિર્મલ સેવાભાવથી એણે જગતનાં બાને રુઝાયા, એને ન-સમજનારની

અર્થ ૧૯૪૮

૬

અવધૂત ચાલ્યો !

અવધૂત ચાલ્યો !  
અદિસા તણો પાવક દૂન ચાલ્યો !  
અવધૂન ચાલ્યો !

અસત્ય, હિંસા, ભય, અધિકાર વીરત્યલી ભોમ હતી, દલિત ને પીડિતનાં આર્તાં કશું કંદને ભરી હતી દિશ દિશાંત જ્યારે-

દરતે ગ્રામી સત્યની તિબ જ્યોતિ, હિંસા વિદારી, ભગને નિવશો, આંખી હૈયાં સાથ હૈયાં, ચખેનાં લોહાં આંશું હૈં અં.પી દુઃખીને !

પ્રતભનો અમૂન ફૂપ ચાલ્યો !  
અવધૂન ચાલ્યો !

અંધૂ ને તોપ અમૃત્ય કે ? શત્રો તણી કાતક શક્તિ કે ? કરી પ્રતિકાર નિઃશસ્ત્ર, આત્મની સામે ધરી વજન દાલ, પાપીને

આખી ક્ષમા, પાપ સમૂળ હેદી ઝંઝા પ્રવાતે અચ્ચૂન ચાલ્યો !  
અવધૂન ચાલ્યો !

ત્યાં શબ્દ કેવો ? હતી બદ્ધ જિહ્વા, લીંદાઈને અંગ પડેલ શૂંઘલા; કલેલવા મુકા હવા હતી નવિ, મહારતી ક્ષીણનું થતી રહી.

મેવા નતે દઈ નભ ઊડવાને, કલેલથી મંલુલ ગૂંઘવાને, સુઅચ્ચ, સત્યેમ, સુઅધુનાભકુ તડું નભોમંડળ રાખવાને-

થકને બિન મત ! સુપુત ચાલ્યો !  
વિશ્વમેશી ! અવધૂત ચાલ્યો !

‘શરિન’ એકા.

૬૬૬



[illegible]

तत्त्वेनै नायूह उरै छे

ડે. પ્રહલાદ પ્લોટ, શેરી નં. ૩૧, ખીરા નિવાસ : રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

મહાત્માએ પોતાના અતેકવિધ છવનધાર્યોતો, નકલુભાર આપણે દેશ ઉપર મૂકી ગયા છે. એમાં સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારનું કામ ન્હાનું થયું નથી. ગઈ સદીના સમાજ-સુધારકોના અચાગ પ્રયત્ન છતાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ ધીમી હતી. મહાત્માએ તેમને ધરતી દીવાલોમાંથી બહાર અણી-રાખી-સેવા સ્ત્રીઓના ડાળા વિના અધૂરી ન રહે એ સત્ત્વ એમણે સૌના હૃદયમાં ફાંસવું. વિરોધી બ્યક્તિને પ્રેમથી સમજાવવાના સ્ત્રીઓની-શક્તિને એમણે પૂરેપૂરી પાછાણી હતી. અને તેથી જ એમણે સ્ત્રીઓને દુકાનો ઉપર રહે-ડાંગનું કામ સોંપ્યું હતું. ઘરની દુકાનો ઉપર પિટ્ટીંગ કરનાર સ્ત્રીઓના આગ્રહ જોખમથી એમ ધણાએ ઉદારપિત્ર મનાવેલો. પણ મહાત્માએ સ્ત્રીઓનાં-આત્મચળમાં શ્રદ્ધા હતી અને તે સાંગી પડી. આમ સ્ત્રીઓએ આત્મવિશ્વાસ ફળવ્યો.

એ આત્મવિશ્વાસને બળે સ્ત્રીઓ આગળ વધી. સરસ્વોમાં રૂઢી લાકીયાર ખાવામાં કે જરૂરમાં જવામાં મહાત્માએ સ્ત્રીપુર-પના બેઠ પાડ્યા નહોતા. સ્ત્રીઓની મુશ્કેલીના રક્ષા કરવાને બલને એમણે કૌની નિર્જનતાને ઉત્તેજન આપ્યું નહિ. સ્ત્રી અજાણ નહિ પણ પ્રવૃત્ત શક્તિ છે એવું બાન એમણે કિંદતે કરાવ્યું.

મહાત્માએ આશ્રમમાં, વિદ્યાપીઠમાં અને સત્યાગ્રહની જાવણીઓમાં સ્ત્રી-પુરોણે સાથે જ કામ કરવાનું હતું. કૃત્રિમ મર્મભરી લોભના રચાણ સ્ત્રીપુરણ-બનેતા યતનમાં અનુચિત કુદરતે વૃત્તિ જળવડાવું એમને યોગ્ય નહોતું લાગ્યું. પરિણામે આને અનેક સંસ્થાઓમાં સ્ત્રીપુરણે સહકારથી કામ કરે છે.

મહાત્માએ આધુનિક શુનિવર્તિનીના શિક્ષણ સાથે ધણી એક નિરોધ હતો. પણ સ્ત્રીપુરણ બનેતે માટે તે તેમણે અગ્રેમ માન્યું હતું. માત્ર સ્ત્રીઓ જ અભણ રહી ભણ એવી એમની ઈચ્છા

લેખિકા : શ્રી. સરોજિની મહેતા એમ. એ. નહોતી. વળા નવું શિક્ષણ લીધેલી સ્ત્રીઓ માટે એમને જરૂર એ. તિરસ્કાર નહોતો ઉલટું એમનામાં રહેલી શક્તિઓને ચોતે ત્રિવિધ સેવાકાર્યો માટે પૂરેપૂરી ઉપયોગમાં લીધી હતી.

દેશના લાગણને પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી કંદેશી સ્થિતિથી હઠારો સ્ત્રીઓને જે પારવાર કુખ પડ્યા છે તેથી મહાત્માએ હૃદય ધવાઈ ગયું હતું. પોતાની બહેનો દીકરીઓને જ એ કુખ હૃદય એમ એમને અંતરથી લાગતું અને એ સ્ત્રીઓને બચાવી લેવા દેશના સંતાધારીઓએ શક્ય એટલું બધું જ કરવાની પ્રથમ ફરજ તેમને લાગતી હતી. એ સ્ત્રીઓ પતિતા ગણાય તે સામે એમણે જોડાઈ જવાની હતી. અને તેમને સમાજમાં પ્રેમથી અપનાવી લેવા માટે તેમણે સતત આગ્રહ રાખ્યો હતો. એમનાં અવસાનથી અપરંપર થયેલી સ્ત્રીઓએ સાચો પિતા શુમાર્યો છે. સંસારના તાપથી પીડાયેલી અનેક સ્ત્રીઓ મહાત્માએ પોતાના અંગત રતેલી ગળી કુખમાં સહાયતા માંગતી. તેમના સમયની પળેપળ કિંમતી હોવા છતાં એ દરેક કુખી સ્ત્રીને સારાન આપતા અને માર્ગદર્શન કરતા. આવા 'બાપુ' હવે સ્ત્રીઓને ક્યાં મળશે ?

મહાત્માએ એક મોટો સદૃશ્ય એ હતો કે તેઓ પોતાની અંગત તેમજ આપણી પ્રજાની મુશ્કેલીને સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકતા. તેમનો સ્વદેશપ્રેમ સર્વ કાયકનોતો ગ્રેસક હોવા છતાં આપણી પોતાની ભૂલો કબૂલ કરવા એ હંમેશાં તત્પર રહેતા. આમાં લઘુતાની ભાવના નહોતી પણ પ્રગતિ કરવાની આકાંક્ષા હતી. એમના આ શુશ્રુષુને આપણે અનુકરણ કરીયું. તે જ સદાર આગે પ્રયાણ કરીયું. આપણો દેશ આપણી સંસ્કૃતિ સમાન કાઈ નથી એમ માની બેસી રહ અધોગતિને પંથે પળીયું.

## આપણા મંડળના સમાચાર

### વાચનમિય બાઈ બહેનોને

આપના વચાઈ ગયેલ માસિકો ને પુસ્તકો મોકલી તેના બદલામાં દિન્દી માસિકો મેળવવા હોય તો નીચેના સરનામે લખજો-શ્રી. શાન્તિલાલ ઘેલાણી, રતન, પુતલક વિનિમયગૃહ, જયમલ બ્લોક, બિરાસપુર (આર. એસ.) વળતર માસિક માટે દયાલભઈ આપવાનું રહેશે. ગાંધીજી વિગેના પુસ્તકો ને માસિકોનું દયાલભઈ માફ રાખેલ છે.

### માનવતાનું મીઠું જગત

પ્રસિદ્ધ જૈન મુનિશ્રી નાનચંદજી સ્વામીજીનો અપૂર્વ વ્યાખ્યાન સંગ્રહ પ્રકટ થયો છે જેમાં માનવતાનો દિવ્ય સદેશ છે. સોળ ફરમા, પાકું પૂકું કિં. બે રૂપિયા. મળવાનું રેકૉર્ડ: માનદ મંત્રી પૂ. શ્રી દેવચંદજી સાંવજનિક પુસ્તકાલય અને વાચનાલય, લોન્ડો (કાંકિયાવાડ)

### કેસે લિખે??

જીવન-પ્રકાશના ગયા અંકમાં આ પુસ્તકનો ઉલ્લેખ થયો છે તેની વિગતો માટે નીચેના સરનામે

### \* મગજ-શીકન ચૂલ્લું \*

દૂરક સમજી બાઈ-બહેને એટલું તો અરય બાણતા હોય છે કે, અતિ અવ્યાસ અને એક ખીખ મગજમારીના બચસાવને કારણે આપણું મગજ નમણું પડી જાય છે અને મગજ નમણું પડનાં બિંધ બરાબર આવતી નથી. સરીરમાં જેવે 11 રહે છે અને અવાવહારિક બ્યજતમાં વિરચલિતે કારણે ધણીવાર ઠોકરો ખાવી પડે છે. વળી વડીલ, ત્રિધાર્મી વગેરેને મગજનું કાંમે વિશેષ હોય છે અને તેમના મગજ પછી અતિ કામ કરવાને લીધે અથડત રહેતા હોય છે. તેનાં દરેક બાઈ યા બહેનને માટે અમારું "મગજશિકન ચૂલ્લું" એક રામનાથ ચૌધરી છે. કિમત અઢી રૂપિયાના પેકટનો એક રૂપિયો લખો: વી. એમ. જીવાણી, રામમંદિર પાસે, શ્રી ચોટી વાવડી. વાયાં ઘોરાજી (સોલાશ્રુ)

માટે: જીવન-પ્રકાશ બંધુ મંડળના સભ્યને આવ મૂળ કિંમતે જ આ ચૂલ્લું આપણું અને એમનું દયાલ ભઈ પછી નહિ લઈએ.

લખી રામણ: લેખકો, 'કેસે લિખે?' C/o શ્રી. રમેશચંદ્ર અચાર્ય, કેન્દુરમામા ચેક, બરચ.

### અસિનંદન

શ્રી. ધનજી મેટીલજ અખેરા, બાડતાનામાં મુંબઈથી લખે છે: બંગાલિયાનામરી દે.શી ગોઝા-દાસ દેવજીની પુત્રી બહેન લલિતાતાનું હૃદય મદા વદ પનાં, બાઈ રમણિકાજીનાં લગ્ન મદા વદ દેના તેમજ ચોટીના નિવરણી શ્રી. ઠાકરસી તળસીની પુત્રી બેન કમળાનાં લગ્ન મદાવંદ 13નાં નક્કી થયેલ છે. એમનાં લગ્ન-જીવન સુખી નીવડે એ જ અસિનંદન.

### સહાય જોઇએ છે

સેવાનાં વિવિધ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતી સંસ્થાને સાથ ને સહકર જોઇએ છે. આર્થિક સહયોગ દ્વારા પુસ્તકો તેમજ સામયિકોનો પણ સામાર સ્વીકાર થશે. લખો: શ્રી દિન્દુ સારંગનિક લાવણેરી, જમ-લાણવડ (કાંકિ)

### \* જોઇએ છે \*

તળપક વરતેજમાં સ્ટેશનનજી કુળાઉ આંખા વગેરે સાથે વાડી ઘાય તેરી જીત વીધા ૨૦ થી ૨૫ વેચાતી અગર લાંબા પડાથી. લખો: મેકાસ નં. ૧૦૧૫ બી. પી C/o જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય ર.જીપુ (કાંકિયાવાડ)

### \* લાવનગરમાં \*

-દાંત અને પેદાના કોઈપણ પ્રકારના રોગ માટે- તેમજ દૂધક દાંત તથા

ટકાઉ અને ચુંદર બંત્રોસી બનાવરાવવા માટે

### ડૉ. સોલંકીનું

### દાંતનું દવાખાનું

ખાર દરગઝ, મામા કોઠરોડ, લાવનગર

મજબૂતો સમય:

સવારના-૧૦ થી ૧૨ : સાંજના ૪ થી ૬



પૂ. ગાંધીજીના અવસાન અંગે શોક.

પૂ. મહાત્માજીના અવસાનના દુઃખનકે ખબર મળતા જ ખતલવાડાના દરેક મંડળે એ અંગે શોકદર્શક દરોષ પસાર કરીને સ્વ. રાષ્ટ્રીયતાના આત્માની શાન્તિ માટે પ્રાર્થના કરી હતી.

**‘જીવન-પ્રકાશ’ માટે પ્રશંસ્ય કાર્ય**

આપણા બંધુ મંડળના સભ્ય અને ‘જીવન પ્રકાશ’ના પ્રશંસક ને આદર શ્રી. ભવનીશંકર મહેતા અને શ્રી. રમણિક અ. મણેક (હુમ્મી) પૂર્વે નિઃસ્વાર્થ આ. માસિકના પ્રચાર માટે સુંદર કામ કરી રહ્યા છે. આવા સંસ્કારી, ઉચ્ચ વિચારના ને સેવાભાવી લઘુઓનો પ્રેમપૂર્ણ સહકાર આ પ્રવૃત્તિને વિકસાવવામાં ભારે ઉપયોગી છે. એમનો આભાર માનીએ છીએ.

નાનાં અશક્ત બાળકો માટે

કમલ બાલામૃત

આરીવર્ધ સમાન છે

કમલ પ્રોફેસર, નડિયાદ

**\* તંદુરસ્તીમાં ખામી...? \***

જે આપ કોઈ પણ તબીબી-વિસાદીથી પીડાતા હો તે એક વાર જરૂરી અમારી મુલાકાત લે. અમારે ત્યાં તમામ તબીબી દેશી તેમ જ વિદેશી દવાઓ, ‘નિષ્ક’, ઉત્કેશનો વગેરે પ્રદેશ તથા જાપાનના કિંમતી ભાવે મળશે. **પલ્લભ મેડીકલ સ્ટોર**, હાવર પાસે, રહેલો.

**\* જી. એમ. વ્યાસની કંપની \***

પ્રતાપ છાપ કાચવાળા

જગમગદાર સુગંધીગ્રન્થ પ્રતાપ છાપ કાચો, પ્રતાપ સ્પેસિયલ કાચો, પતના ઉમર મસાલાઓ, પ્રતાપ-પાન જોપિત નં. ૧-૨-૩, પ્રતાપ દિવ્ય મસાલો, પ્રતાપ પાન વિકાર, પાન મિત્ર અને સુંદર વાળ માટે બુકબોર્ડ ફૂલ દેર જોઈલ વગેરે હંમેશા વાપરી ખાતરી કરો. એજન્સી માટે મળેલા લખો— **જનાંગનાર :-**

જી. એમ. વ્યાસની કું. પ્રતાપ છાપ કાચવાળા

અને સિદ્ધપુર કામચી, નંદરાજ કાર્યાલયની દવ ઓના ચોસ રીક્ષીપુટર અને કર્તા, **શ્રી ચાણુભા (ર. ગુજાત)**

**જ્ઞાન-પરંપરી છહેલ**

પૂ. દરબાર સાહેબના આદર્શ ગામ હક્કમાં એક સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલય ચાલે છે. તેમાં ઉપયોગી સમૃદ્ધિક પત્રો તેમજ નવલિકાઓ, નવલકથાઓ, લોક-કથાઓ, બાલ-સાહિત્ય વગેરેનાં સારાં પુસ્તકોની જરૂર છે. સાહિત્યપ્રેમી ઉદાર સંસ્થાઓ આ સંસ્થા તરફ હાથ લંબાવે એવી નિનતિ છે. સરનામું: હિમતલાલ જે. કિરોડી, મંથપાલ, શ્રી. ચંચળજી સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલય, મુ. દસા, પોસ્ટ ચણાળા (કાઠ)

**\* શુદ્ધ ધીનું મથક \***

શુદ્ધ અને નિર્ભય ધીની ખંરીદી કરતાં પહેલાં એમને લખો. ઘેર બેઠાં ચોખ્ખું અને ખાતરીવાળું કાઠિયાવાડનું ધી મળશે. અમારે સરનું નોંધી લ્યો. **દાશી રમણિકલાલ ગોખાલાસ, માગડ રોડ, મહેર મેન્શન, બીજે માળે, પોસ્ટ સામે, મુખબ-૧૦**

**\* સરતા ભાવે-કોલસો \***

સાવરમતી પાવર હાઉસની કોલસો તથા તેમથી વીજળી ભટ્ટી તેમજ કારખાનાવાળાઓને ઉપયોગી કોલસો સરતા ભાવે બેઠાએ તેટલા વધુ-એછા પ્રમાણમાં મળશે. લખો : શ્રી. ઇશ્વરલાલ માધવલાસ પ્રભાવતિ, ટે-બનરમાં, સાબરમતી.

**નાના પ્રકારના હુત્રપ્રેમી વ્યાપારીઓને**

આપની જનાવડોના દરેક જાતનો માલ જેવો કે-રડા, સજી, હેઝાર્ડલ, રેકનરી, આમીની દર્દી પર અસરીર પાવડરો, મલમો, દવાઓ; અચરમતી, મીઠુજાતી વગેરે નાના પ્રકારની હુત્રપ્રેમી વસ્તુઓ અમે યોગ્ય કમીશનથી વેચાણ કરી આપણું ચે.વે. લાગશે તો તમારા માહતી એજન્સી પણ રાખીશું. એજન્સીની શરતો અને વિષયો નમૂના સાથે તીચેના સરનામે મોકલો. **વ્યવસ્થાપક, પટેલ દીક્ષિત સીનીકેટ, મુ. ગામડી, પોસ્ટ-નાંદેજ (રુકોઠ) ઇલ્હો-અમદાવાદ.**

તા. ૬. સેપ્ટેમ્બરે અવળે કરતે દોરનાર મોટી મોટી નંદરાજવાળાઓએ અમારી સાથે પરચેવવાદાર કરવાની તરફી એવી નહિ.

## આપનારાણી શિક્ષકની જરૂર છે

કોલકા ગામની અંગ્રેજી નિશાળ માટે એક ઇન્ટરમીડિયેટ અથવા પ્રેન્સિપેલ શિક્ષક જોઈએ છે. એ બાઈ સપ્લૂઝી વિચારના હોવા જોઈએ. એમને પૂરતા પ્રમાણમાં પગાર મળશે. નીચેના સરનામે મળેા અગર લખો: શ્રી. યાગ્ય હિંદ વાચનાલય, મું. કોલકા, વાયા આખીનળીઆ (મોન્ટ્રાઈ)

### કાથ લાંબાવશે ?

યુગરાતના દરેકા ખૂબામાં આવેલ ગામગ્રાની સાર્વજનિક લાયસેંસીને દૈનિક, અઠવાડિક, માસિક વગેરે સારાં પત્રોની તેમજ દરનીગરની જરૂર છે. જે કોઈ સંસ્કરણી ઉદાર બાઈ અગર જડેન તરફથી જે કાઈ મળશે તે તેમના નામે મુકશે. સંસ્થાને સારી એવી રકમનું દાન આપનારું નામ સંસ્થા સાથે જોડી ચકાશે. આપણાં ગામડાંઓનો ઉદાર આદનાર, સખાવતી ઉદાર મુદરથોને પ્રસંગે પાત આવી મરીમ રાન-પરઓ તરફ ઉદાર હાથ લંબાવવા વિનનિ છે સરનામું: શ્રી. ચંદુલ મગન-લાલ ભાટ, મંત્રી, સાર્વજનિક લાયસેંસી, અમ્બાવ-તકોટ, પોરટ-આતરમ્ના, વાયા-દેહમામ.

### આફ્રિકાવાસી યુગરાતીઓને

પૂર્વ આફ્રિકામાં વસતાં કોઈ પણ બાઈ કે જહેનને કોઈપણ યુગરાતી માસિક, અઠવાડિક અગર દૈનિક પેપર કે પુસ્તકો મળાવવાની ઈચ્છા હોય તે નીચેના સરનામે લખવાથી તેઓ બધી બંધવરથા ફાળજીપૂર્વક કરી આપશે: Dayalji Anandji, P. o Box No; 79, SOROTI (Uganda) B. E. Africa.

સાવં. અરોગ્ય મંડળ, રાજકુટર

નાવ-માલ, ધર્મ કે કોમના ભેદભાવ વિના કેવળ માનવતાની દૃષ્ટિથી ગરીબ દરડીઓની સેવા ને સારવાર ચપાસાજી કરવાના હેતુ હોયથી, લીબીલાળા રવ ડા. પોપટલાલ સહાનીના પ્રેક્ષણથી આ મંડળ ૧૯૩૬માં સ્થપાયેલ. એનો દસ વાર્ષિક અહેવાલ રજૂ કરવા અને મંડળના આવ પ્રવૃત્તિ રવ. ડા. સંપત્રીને અંગ્રજિ

આપવા તા. ૨૮-૧-૪૮ના રોજ જન્મશ્રાંતિ ટાઇટલ લખાં - ડી. કુલ્મલ ડ. પરીખના, પ્રમુખરથાને સભા મળેલી. શ્રીનાથલાલ શાહ, ડા. કાપડીચ, ડા. વેમા વગેરેએ પ્રસંગોચિત પ્રવચન કરેલ, અર્ધાનાં બંને સુદ્ધાલયોના કામદારોને તેમાં ખાસ કરીને રા. બાવમીયા અને રા. હુસેનમીયાના ઉત્સાહ અને ખર્ચ તેમજ મહેનતથી આ મંડળ સુંદર કામ કરી રહેલ છે. ડા. પોપટલાલ ચોરાએ આ મંડળને શક્ય તેટલી બધી સેવા આપવાનું કબજુ છે અને ડા. કાપડીયાની પણ સદાનુજતિ છે. મંડળ રોજ મદદ લેતું નથી. દવા અને સાધનારનાં સામ-નેલી સહાય હું ઉદાર સન્નનો આપોને આ સેવા કાર્યને સાથ આપે એમ ઇચ્છીએ.

### નવાં ચણતર

શ્રી સોલાપુર યુગરાતી સમજા પ્રગતિ માટે નિઃસ્વાર્થ સેવા, બધુમાવ અને સંગઠનની જરૂર છે એ સત્ય સમજતાં વનથી દૂર વસતા યુગરાતીઓએ સંવત ૧૯૯૫ માં સોલપુરમાં આ સમાજની સ્થપના કરેલી. આપરે યુગરાતી-ઓનાં ૨૫૦-૩૦૦ કુટુંબો અહીં વસે છે. આ સમા-

ઝગઝગાટ

રોશની માટે

"પ્રભાત" ના વિશ્વાસલાયક

લેન્ટર્નસ, મેન્ટલસ અને

સ્પેર પાર્ટસ.



મુંબઈ રાહદર અને દિલાડાના

ગો. એન. સ. પેટર્ન ઇન્ડીયા માર્કેટ કં. ૩૬ A રાહદર રહેનાર સ્ટ્રીટ. પાલધેની, મુંબઈ ૩.

## રામ-રહીમ

(એક તોરા સલામ-રામ)

એક રામ-રહીમ, એક રામ-રહીમ;  
સમજમે ફરક હો એવી કૃષ્ણ-કરીમ... એક રામ-રહીમ  
ભાઈએ, ભાઈએ, ભાઈ હોકર ભાઈકા ગજા ન કાટે;  
અગર જામે હોં તો, સાને બનકર, રામ શરણુ ભ.  
મિલતા નહિ વહ ધોડિસે, શાન્તિ જહીમ... એક રામ-રહીમ  
મેરા બાપુજી, તારા બાપુજી,

બાપુ જોસા બપૂસ આત્મા ન મુરો

અગર શ્રદ્ધા હો તો, સિદ્ધાંત લેકર, બાપુ રસ્તે ગા..  
હંગા નહિ વહ ઢિંસાસે, સુખ શાન્તિ આરામ, એક...  
એક રામ-રહીમ, એક રામ-રહીમ  
સમજમે ફરક હો એવી કૃષ્ણ-કરીમ... એક રામ-રહીમ

વિમલકાકુમારી પારીદાસ.

\* લેગ્સ્ટ્રાપ્સ ડાઇલ સાઈ ઊંદર \*

સોના-ચાંદીના ગીંધેટ કુનાર તથા રોડ  
ગોશના દગીના પૈયનાર. ટે: ૯, ચાંદલા  
ગોળા, માણિક્યોડ, અમદાવાદ

\* B. VARDHAMAN \*

WATCHES-SPARE PARTS-STRAPS  
18, KHATIPURA ROAD  
INDORE CITY

\* કે.ચીનમાં \*

ભગસાપાન રોશનરી, પરદુધમરી તથા દેનિકે,  
સમગ્રિયા, પપવાડીયા અને માસિકા (અગ્રેજી,  
િંદી તથા ગુજરાતી) ખરીદવાનું એક જ મથક:  
દાદાભાઈસં એન્ડ અધર્જ, ન્યૂરેડ, રે.ચીન.

૦ જિલિ પ્રયોગને અદ્યુત ચપ્કાર ૦

"નૈરામૃત" (કળા) અપિમાં આજવાથી વેલ,  
ગંબ, છરી, કુણું, રત્નગંગાવલું, તોપેડિયા, ખીલ  
વગેરે દરેકનો નાસ થય છે. આખનું તેજ વધાર-  
નાર અદ્યુત દેવા વાપરી ખાતરી કરે. સેંકડો  
દેહીએ લલ લાવેલ છે. તમે પણ વાપરી જુઓ.  
નિમત્ત છી. એ ના ચાર રૂપિયા. પોસ્ટેજ માફ.  
લખો: ગિમનલાલ એમ. ગોરલ મિહારાજ,  
લેન્ડવનનગર. B S. Ry.

\* અમૃત્ય તંત્ર \*

મહોદયી મુખેલો માનેવી મારે  
નવમુલ શાંતિ યત્ર કિંમત રૂ. ૫-૪-૦.  
ઉપરાંત જીવંતો અટપટો પાંચ પ્રશોના જવાબ  
ફક્ત સવા રૂપિયામાં. પોસ્ટેજ અલગ લખો:  
મનરાષ્ટ્રી ડી. વિહલજી જોશી મુ. ટોંચંડી (ભમ)  
વાયા ભાવાવદર (ભાડી)

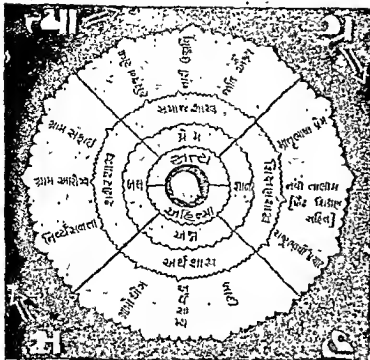
શું હજી આપ કાલક નથી બન્યા?

—ફા રા. ૪ ચાર વાર્ષિક લવાજમના મોડલો—  
બાપારી ભાણેની સચોટ ધારણા દર્શાવેલ

કુંદન

સર્વ વર્ગને અનુકૂળ માસિક  
પરિચોડ પહેરાયીયો  
લખો: મુનન કાર્યાલય, યરાદ, વાયા-ડીસા

# ૫. ગાંધીજીની વિચારશ્રેણી સ્પષ્ટ કરતું જીવનચક્ર



આશ્રમ, અને અધ્યયન સત્યાદિ સાધનો  
દ્વારા જ. વિરોધ.

## કેળવણી

જે મુશ્કિતને માટે લાયક કરે તે વિદ્યા:  
બાળી બધી અવિદ્યા. સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।  
આપણી જે વિચિત્રી શુદ્ધિ ન કરે, મન માને  
કુદિયોને વશ રાખવો ન. શીખવે, નિર્જ-  
યતા અને સ્વાઅધિકાર પેટા ન કરે, નિર્વાહનું  
સાધન ન બતાવે અને શુભાશીર્વાચી છટ્ટાની  
ને છટેલા રહેવાની ધમકા અને સંજ્ઞા ન  
વપાળે તે કેળવણીમાં ગમે તેટલો માદિવિનો  
ખાનનો, ભોક્ષિ કે શળતા અને વાપા-  
પ્રાદિત્ય રહ્યા હોય. છતાં એ કેળવણી નથી  
અથવા અધૂરી કેળવણી છે.

ગાંધીજી

## \* ગીલડર પ્રધર્મ \*

મટલરી, મનિયારી, મુનગની આંડી  
તથા રેડ ગોલ્ડના દગીનાના બધા  
અંશ વેચારી.

કે: ૫૦, ૧૧૦ની ખાંડા, પૂલ નીચે,  
આ નો ન ક.

## સત્ય

સત્ય એટલે પરમેશ્વર—જો સત્યનો પર-  
અથવા ડોઝો માર્યા થયો એના અપર અલખા  
સાધારણ ગર્ભમાં સત્ય એટલે સત્ય આશ્રમ,  
સત્ય વિચાર, સત્ય વાણી અને સત્ય કર્મ.

## અહિંસા

અહિંસા એ માત્ર આચરણનો સ્વરૂપ  
નિયમ નથી, પણ એ મનની વૃત્તિ છે. જે  
વૃત્તિમાં ક્યાંય પણ દેવની ગંધ સ્વરૂપી કુદે  
નહિ તે અહિંસા. પ્રેમનું શુદ્ધ વ્યાપક સ્વરૂપ  
તે અહિંસા.

## અર્થશાસ્ત્ર

જેમ અહિંસા વિના સત્યની સિદ્ધિ  
સંભવતી નથી, તેમ અર્થશાસ્ત્ર વિના સત્ય  
તેમજ અહિંસા બંનેની સિદ્ધિ અશક્ય છે.  
અર્થશાસ્ત્ર એટલે પ્રજા અથવા પરમેશ્વરને  
માર્ગે શાસ્ત્ર તે; એટલે મન તથા હૃદયોને  
પરમેશ્વરને ગાજી રાખવા તે.

## સત્યાગ્રહ

સત્યાગ્રહનો નાની વ્યાખ્યા એવું છે કે  
જે સત્યાદિ ધર્મોનાં જાતે પાલન કરવાનો

## સુખશુદ્ધિનો મહામૂલો મંત્ર



સુખશુદ્ધિ



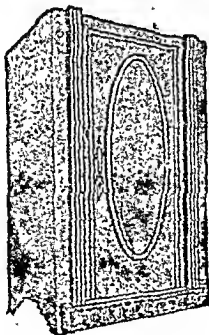
દુધ ધોશ.  
દિલ એવનું કે લા પીનરોડ, સુખઈ નં. ૨.  
આઈ ન પ્રશ કંપની, ઢાંર, સુખઈ.

મુજમમાં ખેતવાડી પર આવતા જ પેલો પ્રખ્યાત  
૧૪૬ નંબરનો 'સફેદ' યાદ આવે છે. પેઈન્ટ  
વારનીશના વેપારીઓના અનુભવ છે કે આદકો હંમેશાં  
૧૪૬ નંબરના સફેદની પહેલી માંગણી કરે છે  
અને તેને જ પ્રથમ પસંદગી આપે છે. આ વિખ્યાત  
સફેદ માટે તમારા શહેરના કેઈ પ્રથુ પેઈન્ટ-  
વારનીશના વેપારીને પૂછી શકો. ન મળે તો આ  
સરનામું નોંધખૂલમાં ટપકાવી લ્યો: 'સિમ્પલેક્સ  
ઓઇલ એન્ડ પેઈન્ટ કું. ૧૦ મી ખેતવાડી,  
મુખ્ય ડ-તમને એ સમય પર થલું ઉપયોગી થશે.

અને ખાજોના ટોનીક તરીકે જાણીતા થયેલ  
પેલા 'બાબુલીન' માટે તમારે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ પર  
પેલી બાબુ દેખાય તે બી. એ. એન્ડ કંપનીની  
દુકાને જવું રહ્યું. છેલ્લાં પંદર વર્ષથી એ હોરિપ-  
ટોમાં વપરાય છે અને ડોક્ટરો એની જાલામલ  
કરે છે. તમારા ખાજોને તંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને  
ફટફુટ બનાવવા માટે એ અજમાવી જોજો.  
એના જાણીતા સોલ એજન્ટસનું સરનામું નોંધી  
લ્યો: બી. એ. એન્ડ કંપની, ૯૧, પ્રિન્સેસ  
સ્ટ્રીટ મુંબઈ. ૨

**ફિટા છાપ મેડિકેટ્ડ સ્નક્**  
મહાસુગંધી સ્નક્ વર્કસની ખનાવટ છે  
એ જ તેની ઉત્તમતાની ખાત્રી છે.

**નવજીવન મીલ**  
ધોપલીન અને સાડીઓ ઉપરાંત મલ-  
મલ, ધાપલ, ધોતિયાં વગેરે બનાવે છે.



**આગ ! ચોરી !! લૂંટ !!!**

વગેરેમાં સહીસલામત પુરવાર થયેલ  
—ઉત્તમ પ્રકારની કોરીગરીવાળા—

**“કિશોર”ના**

લેટસ્ટ ફેશનના, સ્ટીલના

★ મોડર્ન 'જંથ હિન્દ' કપાટો ★

તિલેરીઓ અને કેશબોક્સો વસાવો

સોનાના ચાંદા અને સર્વફીક્ટો મળેલાં છે.

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવા ખાસ નિમંત્રણ છે

**કિશોર સ્ટીલ પ્રોડક્ટ્સ**

૨૬, દાદીચેક અગીખારી લેન, છ. ટી. કાંઈપૂલ સામે, મુંબઈ ૨

**\* જેમદસાણ રામજીસાણ ગીદર \***

સેના-ગાંધીનો ગૌરવ કરનાર તથા રાજક  
ગોહરના હાથીના વેચનર ઠેઃ ૭, ચાંદસા  
ઓળ, સાલુકચોક, અમદાવાદ

**\* આપની ધરિયાળી માવજત \***

કે.પપણુ જાતની નાની-મોટી ધડીયાળ રીપર  
કરાવવા માટે મળેલા વાલખો. રીપરીંગના કામના  
નિષ્ણાત હોઇ કાપપણુ યંચ-મેકરને તેના કાચ માટે  
જોઇતું માર્ગદર્શન પણ રૂબરૂ કે દપાલ મારફત મળશે.  
નદવરલાલ ધરિયાળી, મહાલક્ષ્મી માતાનો ખાંચો,  
અંબાજીરા, મુરત (બી.બી. રેલ્વે)

**\* પાણીનો ધોધ \***

ઇંગ્લિશ સે-ટીફુગલ પમ્પીંગ સેટ ૩/૪" થી  
૫". સુધીના ઇલેક્ટ્રીક મોટર સાથે લોખંડી પ્લેટ  
ઉપર જડેલા ૪૦૦/૪૪૦/૩/૫૦ કરન્ટ ઇંગ્લિશ હળ  
અને ફા ઓર્બલ એન્ટીનો પણ મળશે, લખો :  
પી. રાંધ એન્ડ કું. ૧૦૫, એપોલો સ્ટ્રીટ,  
કોડ, મુંબઈ.

**કચ્છ, કાઠિયાવાડ, ગુજરાત તથા**

**હિંદના બીજા ભાગોમાં**

**પ્રખ્યાતી પામેલી**

**હરણુ હાથ તથા નં. ૭૦૫**

**● હાર્નિલીંગ સ્પેશિયલ ●**

**—બીટી માટે—**

**અને**

**ટીબરના મુલાયમ પાન માટે**

**: લખો :**

**વૃન્દલાલ મણીલાલ એન્ડ કું.**

**ગાંધીઆ [મી. જી.]**

જગતના બહારમાં માન કીર્તિ, પ્રગતિ અને  
પ્રસિદ્ધિને શિખરે પહોંચેલી માતબર કંપની  
**સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ**

**★**

ઇસરોહો લોમોટર, કેમીકલ વર્કસ ફક્કારા સ્વી-  
ટબ્રેન્ડના એસેન્સો, જેસમીન, રાજ, નારસીમ,  
ચાત્રી શાફી, વ્હાઈટફોશ

ઈવાદિ પરમુખના ઉપયુક્ત કંપની હાયડ્રેટર ઇમ્પે-  
ટર્સ હોવાથી દરેક નાના-મોટા વેપારીઓ, હેરઓઇસ  
બનાવનારાઓ, પાવર, ક્રીમ, બીલ્ડ-ટાઇનના કાર-  
ખાનાવાળા સર્વે પરફ્યુમસને ઉપયોગી આ એસેન્સો  
મજાજ કીધાયત હાવથી મળે છે.

આ કંપનીની ગીમેની વસ્તુઓ જગપ્રસિદ્ધ છે.  
તેમજ દરેક આપરદાર વેપારી પાસેથી મળી શકે છે :

સાવિત્રી હેર ઓઈલ \* સાવિત્રી બોલ્ડનટા-  
ઇન \* સનપેન ઓમ \* સન વીંગા કીલર \* સનરોલ  
સુખી કેન્ડેર ઓઈલ \* એસિયા બ્રાહ્મી હેર ઓઈલ  
\* ઉપરાંત ઉપર જણાવેલ એસેન્સો, ઓરીજનલ  
ચેકીંગમાં મળશે. —ટોચર \* નીલમીરી \* કુહીના  
એસેન્સ \* રીફાઇન્ડ કેન્ડેર, ઓઈલ \* સન લોરાન  
તથા દરેક જાતના સેન્ડ અને અત્તરો વ્યાપારી  
ભાવે મળે છે.

દવામાં વાપરતા લાયક વિશ્વાસપાત્ર થોકબુ  
મધ (એનટી) મળી શકશે. અનેક ડોક્ટરો અને  
વૈદ્યોની મસાસા પામેલ છે.

વધુ વિગત માટે પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવવાથી તેમજ  
પરખવદાર કરવાથી સંતોષકારક જવાબ મળશે.

**સરનામું :**

**સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ**  
૫૦, ઇસાહ સ્ટ્રીટ, વઘાલી મુંબઈ. ૩

અમિતવાદની પશ્ચિમે ગુજરાતની ટેકરી  
એ ત્યાં આજે-મારતાડી વાધરીના પાંચસો કૂખા  
છે, તેને એ લોકો ડેરા કહે છે.

એ ડેરામાં એક રાતે હું ગયો. એ લોકો  
જૂન-ત્રીમાસ અને ચંદ્રાસીસ હોય છે. એક વાર  
તેમનો ત્રિમાસ પાઠન કરી લીધો એટલે બસ, વાતો  
જ વાતો કર્યા કરે...

હું હમણાં છેલ્લો એમના ડેરા ગયો ત્યારે  
એમણે વર્તી કાઢી, 'માતમાજીને ધડાસ ધડાસ દેતી  
જ્યાર ગેળાઓ...'.

હું ગુણે આ વાત તથા જાણુનો તેમ જાઓ  
રહો.

'તમેને ખબર નથી? વંધારામાં અઠ્યું છે!'  
હાયનો અનિયમ કરી વંધારાની લંબાઈ પહેળાઈ  
ખતાળી, 'જાપામાં આઠ્યું છે, 'સંદેશ'માં આઠ્યું  
છે. ઈમનો ફાટા ઊપર ગયા છે! આપડ હિન્દુએ  
જ માતમાં પુરવને... આપા હિન્દુએ...'

એ ફરીતાર બેસ્યો 'આપા હિન્દુએ...'

## ૦ પુષ્પા કોડીઅલ ૦

અહિનો! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત  
એટકાવ, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહી સર્વી  
જવો, કમુવાવડ, હીસ્ટીરીઆ, કોડે રતવા,  
પ્રસવ સમયે પીડાવું, ધાવણની અછત,  
ભવ ન આવવી, ઉગકા, અમરજીવ વગેરે  
દર્દો મટાડી શક્તિ આપનારે પુષ્પા  
કોડીઅલ જ વાપરે. ત્રણ આટલી  
પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આવે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

અથાગ્રેષ મારે કાળા  
કમલ પ્રેડક્ટસ ૦ નડિયાદ

મારા મનમાં શરમ જ નથી.  
'માતમાજીને ગારનારે આપડ હિન્દુ કનો,  
એને ગારી સરકાર ને મારી હકી, મુજી મારવા  
ધણું થ ક્યું. સામરમતીમાં પૂર્ણ લોહાની ભરીયું  
હની કોટડી ફરતી ગારી સરકારના અમમદાર સળ-  
ગવે, પણ કોટડીમાં ગો પાંચીતી બધા રેલમહેલ  
બોલના મારી ને અંગારા ટાંકા કરો જવા, એવા  
સાચવાળો ગાંધી આતમાં... ઈને આપડ હિન્દુએ...'

એને એ હિન્દુ જાત મારે શું શું કહેવું હશે?  
એની પાસે રોપર અને તિરંદારના વાણી નહિ  
હોય એટલે જ આ શબ્દો ફરી ફરીથી બોલ્યો ફરો?

'પણ ઈ ખબર આ ડેરામાં આઠવા, એટલે  
અમ લોકોએ અપવાસ આદર્યા કે, ઈએ આદરના,  
કોઈએ ચાર દનના; નારાં છોકરોએ બળે દનના...'

અને બારમાના દન અમે સૌએ ખારમું  
ઉઠ્યું. ગાંધી માતમાજી, અમે ધરેધરે લાડવા કયા,  
ચૂરમાના અને બીજા લોકોને સાકરી ખવરાવી  
મેલ્યા. છુએને, આ ફતરા, અમણીઆ, યા લોકોને,  
અમે ધરેભાં શું કરી, ધ વંચો અમ? આપણું  
હિન્દુલેકે એવું ક્યું તારે આપણું લોકે આવું  
કંઈક કરવું ને!'

હું વાંત સાંભળી રહ્યો. એમને જ પૂર્ણતા  
ખબર પડી કે રાતદિવસ તેઓ બકરાં-બેટા ચારવાનો  
ધધો કરે છે, તેમાં મંત્રધારી છે અને મુંખઈ  
વાંદારામાં કસાઈને એ લોકો ધેરા-બકરાં વેચી  
મારે છે. તેમના હૃદયની આ નિરાશતા.

ખાળગથી એ પછું જાણું મળા કે બારે વ  
દિવસ એમના ધણા લોકોએ રેરાની અંદરના  
રામદેપીરના મંદિરમાં ભજનો જ ગાતા કયા દર્તા!

હિન્દુ જાતિય સાચું પ્રવચિત તેમણે ક્યું  
ન કહેવાય?





મોહનલાલ ધ. દવે

અગ્રિમ ૧૯૪૮ : વર્ષ બીજું : અંક પહેલો  
પ્રથમ ખાંડ આના



# જીવન-પ્રકાશ

[ મહાગુજરાતનું માનવું માસિક ]

આપ હજી એના માલક નથી થયા ?

ગાહેરાત આપનારાઓને—

૧. ગુજરાતનાં સર્વ માસિકોથી એના શબ્દો જુદો કંઠાય છે. પોતાના માલકોમાંથી એ એક મંડળ ઊભું કરે છે અને એ મંડળના સભ્યોમાં બહુલાવ અને સંગઠનની ભાવના પ્રેરે છે.
૨. એના માલક-મંડળમાં એકાગ્રેષ વ્યક્તિ કે સંસ્થાનું દિવ એ દર્શના વિચારનું રહે છે એમની કાષ્ટ એ જીવંત સંપર્ક કાષ્ટ છે એમના જીવનની અંતર્યામીને આશરે આપવાના પ્રયાસમાં આ માસિક તેમને સહાયબૂત અને સાધનરૂપ બને છે. એમની જીવન-સાધનાના માર્ગનું એક પરચિયુ બનાવે છે.
૩. લોકશાહીના ધોરણે એ પોતાની પ્રજાસિ રચનાના મનોરથ એને છે. માલક સભ્યોના અવાજ એમાં ઝીલાય છે.
૪. અમાન્યની વાત તો એ છે કે કાંઈ પણ વ્યક્તિ કે સંસ્થાએ જરૂર લવાજમનો બંદોબસ્ત એ બીજા સ્વરૂપમાં વસ્તી આપે છે એ માસિક તો હી પડે છે. વર્તિક લવાજમ અને સરકારીના મળીને દેશ રૂપિયા ( પરદેશ માટે રસા શિર્ષાંચ ) બહારને એટલી જ કિંમતની નજી પોતાના અંગત ઉપયોગ ન મટે અગર ગાહેરાત માટે માસિકમાં હી મળે છે અને એ રીતે લવાજમનો બંદોબસ્ત તો વસ્તી બંધ છે. બાર માસ સુધી માસિક મળતું રહે છે તે નફામાં.
૫. આજાં સામયિકો આપ મગારી શકતા ન હો અરજ વાંચ વાનો સમય ન મેળવી શકતા હો તો આ એક જ માસિક આપને માટે બસ થઈ પડશે. દરરોજની પાંચ પાઈમાં આપને એ ધણું આપશે.
૬. આશરો જેટલા વિચારોનાં એ રોચક સામગ્રી પીરશે છે. વર્તમાન જીવન અને રાજકારણમાંથી ઉપસાવેલાં કટાક્ષ વિચારો આપે છે.
૭. આપ એ નિયમિત વાંચો છો તો પછી વાર્તિક માલક-રૂપ બનીને બીજા સાત સા માટે નથી હુકાનલાઈ.
૮. આ અંકમાં અન્યત્ર આપેલ ફળ કાળીને લવાજમ સાથે આપને જ મોકલી આપી.

આપની જાહેરાત માટે ' જીવન-પ્રકાશ ' સરસ સાધન અને ઉત્તમ વાહન છે; કારણે છે...

૧. ગુજરાત, કાશિયાવડ, કચ્છ, દિંદેલા બીજા પ્રતિ અને દરિયાપરના પ્રદેશોમાં જ્યાં જ્યાં ગુજરાતી ભોક્ષનાર પ્રજા વસે છે ત્યાં ત્યાં આ માસિક બંધ છે.
૨. કચ્છ-કાશિયાવડ-ગુજરાતના રાજા-મહારાજાઓ, તાલુકાગણ, સરકારી-દરબારી અમલદારો, મીસ-મનિષા, ઉલોગપતિઓ, વ્યાપારીઓ, જમીનદારો અને અન્ય ધનિકો તેમ જ સારી ખરીદશક્તિ ધરાવનારા વર્ગમાં એ સ્વપૂર્વક વંચાતું હોવાથી આપની જાહેરાતનું એ સુંદર પરિણામ લાવે છે.
૩. ગુજરાતી ભાષાનાં સામયિકોમાં એ નવો મીનો પામતું હોવાથી સમગ્ર ગુજરાતનું એણે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ધર ધરનું એ પ્રિય માસિક બની ગયું છે. એના એજન્ટો તે પ્રાંતોમાં ગોળગમ હરી વળે છે.
૪. હજારો વાચકોના હાથમાં એ એક માસ સુધી ફરતું રહે છે તે પછી ફક્તમાં બંધાય છે એટલે જાહેરાતની અસર કાવધી બને છે.
૫. આસ જાહેરાતો માટે એણે નવી અને આકર્ષક પદ્ધતિ ઉપજાવી છે. આ માસિકમાં આવેલી જાહેરાતો જવાબ તરત મળે છે.
૬. આપનો સદેશો એ દરે દરનાં ગમતી સુધી લઈ જાય છે અને જનતામાં એ એકસરખું પ્રિય હોવાથી સર્વ કટાક્ષ વાચકો સમક્ષ એ આપની જાહેરાત પડે છે.

એની જાહેરાતની યોગતા, ભાવ, અન્ય વિચારો વચ્ચે માટે આપને જ લખો :

જીવન-પ્રકાશ નાણાપુર  
[કર્. P. S. R.]

આ માસિક સ્વાધ્યક્ષ મુદ્રણાલય, નાણાપુરમાં શ્રી બદીસાસ પુસ્તકાલય સાથે બંધાયેલું અને જીવન-પ્રકાશ કે વાંચ માટે શ્રી મોહનલાલ ધર્મેજર દ્વારા ત્યાંથી પ્રગટ થયું.

# Freedom From Suffering



As one nears the shores of America, coming from across the Atlantic, one of the most inspiring sights is the Statue of Liberty. It not only serves as a cheering beacon to the mariner, but also symbolises the hopes of millions of downtrodden humanity who have left the Old World for the freedom of a new life in a new clime—freedom from want, from fear and from oppression.

Of all freedoms, however, the greatest is the freedom from disease. The healthiest—rich or poor—for want of this freedom are changed to sick and diseased whose lives become useless to themselves and to the world. Freedom from disease is therefore the greatest freedom which everyone should strive for.



Cipla Laboratories are devoting their full time and attention to the production of high quality drugs and medicines for the relief of mankind, thus striving for Freedom from disease. In quality, efficacy and high standard of production of drugs and medicines Cipla is equal to the world's best. Scientific methods of production and constant research lead to perfection. This is the motto followed by Cipla-

*Cipla*  
REMEDIES

## EQUAL TO WORLD'S BEST

સૌન્દર્ય અને રૂપતું લાવણ્ય ચાહનારી

દરેકે રૂપવંતી રમણીને

ચૌવનની મુગ્ધાં આકૃતિ આપતી

‘પીયૂષ’

અપલીકૃત

બ્રોસચર

પસંદ પડી ગઈ છે. જેણે ઉપર સૌન્દર્યની કવિતા  
આલેખતું આશુષ્ય હવે તેા અત્યેક નારીનું  
આવશ્યક સૌન્દર્યવધક સાધન થઈ પડ્યું છે.

નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર  
આપની પસંદગી ઉતારો—

- લવલી રૂ. ૩ \* વીનસ રૂ. ૨૫  
રતો બહાઈટ રૂ. ૩ \* કોલનનાટો રૂ. ૩૫  
રેશમી સાડીન રૂ. ૪ \* યંગસ્ટર રૂ. ૪૫  
મોડર્ન રૂ. ૨ \* પ્યોર સીક રૂ. ૭૫

નંબર ૯૩૫ રૂ. ૧-૨-૦, નંબર ૨૫૫૨, લંકાડી રૂ. ૫

પીયૂષ હોઝિયરી વર્ક્સ,

રાજા મહેતા રટ્ટીદ, અમદાવાદ

મુંબઈ રાખા-૮૦, નાજદેવી કોસલેન, ફોન નં. ૩૦૧૫૫

દેનાબેંક

DEVKARAN HANJEE BANKING CO. LTD.

હેઠ ઓફિસ : મુંબઈ અને ૪૭ શાખાઓ  
સત્તાવાર થાપણ ... રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦  
હરપ ધ અને પગાર થયેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦  
રીઝર્વ ફંડ ... રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦  
કુલ હીપોઝીટ તા. ૩૧-૧૨-૪૭ રૂ. ૬,૬૬,૦૦,૦૦૦  
કુલ વર્કિંગ ફંડ ... રૂ. ૮,૦૩,૦૦,૦૦૦  
ખાતાઓની સંખ્યા ,, ૬૦,૦૦૦

બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ

પ્રાણલાલ દેવકરજી નાનજી, બે. પી. ચેરમેન  
ચુનીલાલ દેવકરજી નાનજી  
શ્રીકૃત કે. એમ. મુનશી  
પીરોજશા એન. મહેતા  
કેપ્ટન શીવસીંહ એલ્ડ પોરબંદર  
નટવરલાલ એસ. થોક્સી  
રતનચંદ હીરાચંદ, એમ. એ.  
જયંતીલાલ આર. ત્રિવેદી  
લલિતચંદ સી. ડી. નાનજી  
લક્ષ્મીકાન્ત એસ. હાલોલકર, બે. પી.  
રાજનિમિત્ર આર. એસ. માને પારીલ, સી. આઈ. ઈ.  
પ્રવીણચંદ વી. ગાંધી, બે. પી. જેનેજી ડિરેક્ટર  
મુંબઈ અમદાવાદ બરહાનપુર  
એલ્ડી-નટન સર્કલ ગાંધી રોડ સીટ  
હાકુરદાર મરકતિ મારકેટ મીલ સબ-ઓફિસ  
સેન્ટરલ ઓફિસ માણિક્યોલ અમદાવાદ  
હાલખાદેવી દીલીપ ચક્લા રાજકોટ  
ગાંધી સોલાપુર મનમાડ  
જલેરી બનર પુના નવસારી  
ગુલેથર બુધવાર પેડ અહમદનગર  
હાદર રવિવાર પેડ આલુદ  
કોલાળા કુમ્પ પઢવાણ કેમ્પ  
રોડ બનર પોરબંદર હુણવાડા  
મહંમદ સુરત ગોધરા  
ખાર કલુપીઝ નડીયાદ  
સાન્ટાક્રિસ્ટ બરાનપુરી લાગોળ વલસાડ  
વિલેપારલે હાવનગર મદ્રાસ  
અધેરી વડોદરા વીરમગામ  
નાસીક ભરૂચ માધેરાન  
નાસીક સીડી ધાંગધા ...  
નાસીક રોડ ...



# જીવન-પ્રકાશ

૨૫ જીનું • અંક પહેલો : એપ્રિલ ૧૯૪૮

સા. મ ગ્રી

તંત્રીનું સરનામું

લેખી, અવલોકન પ્રદેશનાં પુસ્તકો,  
ગદ્યમાર્ગનાં પત્રો, સંપાદકીય સૂચ-  
નાઓ છંદાદિ મોહકતા માટે તંત્રીનું  
સરનામું નોંધી લેવા કૃપા કરવી:

તંત્રી : 'જીવન-પ્રકાશ',  
રાણપુર (કાંઠાં). B. S. RY.

ક્રમાંક :	વિભાગ :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧ 'જીવન-પ્રકાશ'નું પહેલું પાતું	...	તમને વામન કાણે બનાવ્યા ?	...શ્રી. 'જયભિજ્ઞુ'	૫
૨ કાવ્યકુંજ	...	... એકાદશી	...શ્રી. દેવજી રા. મોઢા	૬
	...	... પૂર્ણ	...કવિશ્રી ત્રિભુવન વ્યાસ	૬
	...	... આરતી	...શ્રી. 'નવીન'	૭
	...	... અભિષેક	...શ્રી. મોહિનીચંદ્ર	૭
૩ ચિંતન	...	... માનવીનું જીવન-ગીત	...શ્રી. કેશવલાલ કા. જાની	૭
૪ હારિય-કટાક્ષ	...	... નવી ભહેરખબરો	...શ્રી. 'શનિ'	૮
૫ સ્મરણાંજલિ	...	... ગાંધીજી : માનવીઓમાં શ્રેષ્ઠ	...શ્રી. ભાવચંદ્ર વડેરા	૯
	...	... યુગ-ગીતા	...શ્રી. નવલભાઈ શાહ	૯
	...	... ગીતા જીવન પુણ્યલેહર ગાંધીજી	...શ્રી. કવિ કુસુમાકર	૧૬
૬ આ માસની નવલિકા	...	... અમૃતસર : આઠાદી પહેલાં	...શ્રી. શેખમોહમદ 'જગીર' ૧૯	
	...	... અમૃતસર : આઠાદી પછી	...શ્રી. શેખમોહમદ 'જગીર' ૨૩	
	...	... આરિતક અને નારિતક	...શ્રી. મધુરમ્	૩૨
૭ 'સ્મરણ' વિભાગ	...	... કલોપી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ	...દ. શ્રી. વાલજીવરવાળા	૩૩
	...	... આરાધની ગ્રેમ-ઉપાસના	...શ્રી. કપિલભાઈ કક્કર	
૮ દંપતી-જીવન	...	... વિવાહિત આનંદ	...શ્રી. કપિલભાઈ કોટડીયા	૩૬
૯ વિજ્ઞાન અને મોહબોળ	...	... મંજળનાં ત્રણની અવનવી વાતો	...શ્રી. લલિત ભટ્ટ	૩૯
૧૦ હસ્તરેખાશાસ્ત્ર	...	... અંગૂઠો	...શ્રી. જ્ઞાંદાવન શાહ	૪૨
૧૧ કટાક્ષ : શબ્દોમાં અને રેખામાં	...	... પ્રતિષ્ઠા હે લેહિન—	...શ્રી. 'નારદ'	૪૬
	...	... કાર્ત્ત્ત્વ : અમેરિકાની સફર	...શ્રી. 'શનિ'	૪૮
૧૨ ચાલો વિચારીએ	...	... એ પ્રાણવાતક શુભતા રા માટે !	...શ્રી. કેશવલાલ કા. જાની	૫૧

## 'જીવન-પ્રકાશ'ના આલોકને

આપણા માસિકને બીજા વર્ષનો પહેલો અંક આપના હાથમાં મુકતાં આનંદ થાય છે. આપ સૌના સહકાર બળે જ એણે આજસુધીના પોતાના માર્ગ અનેકવિધ મુશ્કેલીઓ તેમ જ વિષમતાઓ વચ્ચે કાપ્યા છે અને આપના સ્નેહપૂર્ણ સહકાર વડે જ એ પોતાને ભાવિ જીવન-પંથ કાપી શક્યો. અમને શ્રદ્ધા છે કે આપનો સાથ એને મળતો જ રહેશે. આપના અંક ફરતા વીંછાએલા સદનાભિલાષ રેપર ઉપરનો આપનો શ્રદ્ધાક નંબર તપાસી જુઓ જો એના ફરતું કુંડાળું કરવામાં આવેલ હોય તો એ સૂચવે છે કે માર્ચ અંકથી આપનું લવાજમ પૂરું થયું છે અને નવા વર્ષનું લવાજમ હજી આપના તરફથી મંગેલ નથી. આપ કદાચ પી. પી.ની રાહ જોતા હશે, પરંતુ આ પહેલો અંક પી. પી.થી મોકલીને આપને તમારું વધારાનું ખર્ચ કરાવતું જો અમને ચોખ્ખું લાગ્યું નથી એટલે આ એપ્રિલ અંક આપને શ્રદ્ધાપૂર્વક મોકલી આપેલ છે. કૃપા કરી આપનું લવાજમ મનિઓડરથી મોકલી આપશો. નથી વ્યવસ્થાપાયું સરલ અને

૧૩ હાસ્યની લહર	...	...	...	...શ્રી. કેશવલાલ જાની	૫૩
	...	...	...	...શ્રી. મોહનલાલ દેસાઈ	૫૩
	...	...	...	...શ્રી. વિનોદરાય ભટ્ટ	૫૪
	... કાંદ ચરિત્ર			...શ્રી. હરીશ સંવાલિયા	૫૪
	... અણ્ણમોલ લેખ			...શ્રી. હરીશ સંવાલિયા	૫૪
૧૪ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન	... સુખ અને દુઃખ એ શી વસ્તુ છે ?			...સ્વામીશ્રી અદ્વૈતાનંદજી	૫૫
૧૫ સંસારનાં વહેણ	... લગ્નનો મુખ્ય હેતુ			...શ્રી. ગદ્ગલાલ ગો. મુ.	૫૬
૧૬ મધુ-સંચય	... લગ્ન-આયોજન			...શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય	૬૨
	... મોટી ઉમરે લગ્ન			...શ્રી. દિગોરલાલ મજાફવાળા	૬૩
૧૭ સાહાર-સ્વીકાર	...	...	...	...	૬૫
	... પોલી ગયો			...શ્રી. ગોવંદનભાઈ લેલ	૬૫
૧૮ શુંજાતનાં બહારોમાં	...	...	...	...	૬૬
૧૯ આપણા મંડળના સમાચાર	...	...	...	...	૭૦
૨૦ લોક-સંહિત્ય	... રસ-પૂંડા			...શ્રી. અનંતર આગેવાન	૭૩
૨૧ 'જીવન-પ્રકાશ'નું 'હેલ્થ' પાનું	... વિષયાન			...શ્રી. પ્રભાશંકર પાંડે	૭૪
૨૨ ચોથું દાર્દરલ	... સોમોની સાચી મુક્તિ			...શ્રી. વિશ્વનાથ ભટ્ટ	૮૨

...એ ઉપરાંત અત્યંત વેરાળે પ્રજાજીવિતન-કલ્પિકાઓ, દુષ્ટકાઓ, રસિક અને ઉપયોગી લેખકોતો...

૬૬

૧૦૫

શુંજાતના સુપ્રસિદ્ધ સાહસવર્ધો અને સાહિત્યકારોનાં સંપાદકશ્રીય સલાહકાર મંડળના માર્ગદર્શનનો લાભ મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય 'જીવન-પ્રકાશ'ને પ્રાપ્ત થયું છે.

## લેખકોને

- \* 'જીવન-પ્રકાશ'નાં પદ્મિય-સાહિત્યમાં દર્શાવેલા વિભાગોમાંથી કોઈ પણ વિભાગ માટે કૃતિઓ મોકલવી.
- \* આગામી અંક માટેનું લખાણ દર મહિનાની ૭મી તારીખ પહેલાં મોકલવું; એ કે લેખ કયા અંકમાં છપાશે તેનો આધાર પ્રત્યેક અંકમાં ફેરફાર ને કયા વિભાગો આપવાના છે તેમજ એ વિભાગોમાં ફેરફાર ને કયા લેખો આપવાના છે તેની વિચારણા પર પણ રહે છે.
- \* 'જીવન-પ્રકાશ'નાં 'લેખક-મંડળ'ના સભ્યોને ધોરણ મુજબ અંક સાથે લેખની ચોક્કસ-પ્રિન્ટરસ મોકલી આપવામાં આવશે.
- \* માસિક કે અનુવાદિત લેખોની સર્વ પ્રકારની નવબેદારી લેખકની પોતાની રહેશે; લેખને અંકરણ કરવાના દરેક લેખકના પોતાના રહેશે.
- \* લેખનો સ્વીકાર-અસ્વીકાર નક્કી થાય તેમજ લેખ પરત કરવા માટે આવશ્યક ટપાલ-ટિકિટો બાંધવી.
- \* પત્રચલદારમાં કવચિત્ત વિલંબ પાયા તો તે દુઃખ લેખકને.

તત્ત્વ : 'જીવન-પ્રકાશ.'

## પ્રાદકોને

- © 'જીવન-પ્રકાશ'નું લખાણ ©
- દેશમાં : પરદેશમાં
- સામાન્ય પ્રાદક માટે વાર્ષિક રૂ. ૬ રૂ. ૧૪
- 'જીવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના
- સભ્ય માટે વાર્ષિક રૂ. ૧૦ રૂ. ૧૫
- 'જીવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના સભ્યને રૂ. ૧૦ [ પરદેશ માટે રૂ. ૧૫ ] લેવાયો એમને રૂ. ૧૦ના ના ની પાસ આપાય છે જેનો ઉપયોગ કરીને તેઓ માસિકમાં નવા રોકી શકે છે. આ ઉપરાંત આ માસિકના ધડતર, વિષય અને પુનર્વિધાન માટે મત આપવાનો તેમને અધિકાર મળે છે અને બીજા પણ અંગેકવિધ સજવડો પ્રાપ્ત થાય છે.
- આ માસિક દર માસની પહેલી તારીખે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે. કપાલમાં ગૂંચ થતી નક્ક માટે કાર્યાલય નવાબદાર નથી.
- આ નવી ટપાલ માસિકમાં સદકારી ધોરણે જોડાણ અર્થે નહેરખખર કરવા માટે યોજના મંજૂર:
- જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય રાણપુર (કાંડિ. B. S. ૪૪)

જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારો અધ્યતન માસિક

તમને વામન કોણે બનાવ્યા ?

[લેખક : શ્રી. જયશિખર]

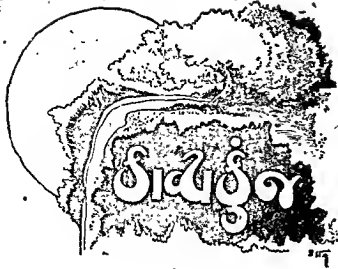
[કેટલાક જીવન-આદેશ સનાતન, સંયોગ અને રહસ્યપૂર્ણ હોય છે. શ્રી. જયશિખરએ એમની નવી નવલકથા 'સગવાન કમલદેવ'માં જે ઉપદેશ-વચનો કમલદેવના પાત્ર દ્વારા બ્યક્ત કર્યા છે તે આ પ્રકારનાં છે. આજની શુભવાણેલી જગત-પરિસ્થિતિ પર પણ એ વેધક પ્રકાશ ફેંકે છે.]

તમારા અજ્ઞાને જ આ અંતરવાપ જ-માલ્યો છે. તમારી વહેમી મૃત્તિ ને ભયભીત મને જ આ કકળાટ રચ્યો છે. તમે માજ ભૂલ્યા છો. તમે આજમુખી ભયની પૂજા કરી છે, ને ભય મેળવ્યો છે. વિશ્વના અચળ નિયમને તમે હેતુપૂર્વક ઉલ્લંઘવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. માતા મૃત્તિના ભરણપણને ભાર તમે લીધો. પેટપૂર ભોજ્ય એ તમારો પહેલો હુક ! પેટ પર પોટલો ખાંધવાની વૃત્તિ એ તમારું પહેલું પાપ ! તમારા હૃદયમાંથી આત્મા ગઈ. તમે શ્રદ્ધા ભોધ. સંયમ જોયો, સ્વાસ્થ્ય જોયું. ચોરી તમારી જીવનવૃત્તિની મુખ્ય મૃત્તિ બની. ઉદારવૃત્તિ એ તમારું પરમ ધ્યેય બન્યું. યુગધર્મને ખડકે આલસ્યને તમારો આધાર બનાવ્યો. હિંમતને ખડકે બીડવા, સ્વતંત્રતાને ખડકે ઢાસતા તમે અપનાવી. એ પાપ આ કલ્પવૃક્ષોએ તમારાથી ચોરી આદરી. કસ્તૂરીમુખ હવે અહીં નહીં ચરે ! કામધેતુ હવે અહીં નહીં ફેરે !...

લીડની સર્વ આરાધના ભૂડી. તમે મૃત્યુથી ડરો છો. જીવનથી કંટાળો છો. બીડતા તમારી રંગેરંગમાં વ્યાપી ગઈ છે ! બીડનો કોઈ ધર્મ નહિ. બીડતું કોઈ સત્ત્વ નહિ. બીડની કોઈ આરાધના નહિ : તમારી બીડ આરાધનાએ તમને વામન બનાવ્યા. પહોડ સમાં તમારાં મસ્તકોને તણખલાં જેમ તુચ્છ બનાવ્યાં. તમારી આંખેભાંથી વાઘ-દીપડાના હુકાર એલવાયા. વૃક્ષોના વૃક્ષોને મચડી નાખવાનું તમારું ખાવડાપણ કયાં અલોપ થયું ?...

તુચ્છ તમારા ખાણમાં વસે છે, તમારા પાદમાં વસે છે, તમારા મસ્તકમાં વસે છે; તમને છોડી અન્યથ કયાંય વસતો નથી. ધરતીના સંદેશ તમે સાંભળી શકો, વૃક્ષોનાં દિલ તમે વાંચી શકો, પહોડોનાં અંતર તમે કળી શકો ને તમે દીન-દીન રહો ? સર્વથા અસંભવ ! સગવાન કમલદેવ





## ઐકાદશી

ધાસની ગાડી રસ્તાની એક જાણુ ઉઘાડીને  
ધાસવાળો જાએ સાદે ધૂમ પાડી રહ્યો હતો:  
“આજ ઐકાદશી, નાખો ધાસ ગાવડીમાયને,  
આંધી થ્યો પુણ્યનું ભાતું,” ને એમ કહીને પૂજો  
ખનાવે બેવડો વાળો, “ન્યાળો એની કુમારને !”...૫

કિન્તુ પ્રગતિમાં હુખ્યાં જનોને પરવા જરી  
નહોતી, પુણ્યભાતાની, ધધે ધ્યાન પરાયીને  
પાતપોતાનજી પંથે સીધાં ચાયાં જતાં હતાં.  
એને પુણ્ય તથી કાંઈ ચિંતા ના હોય તો ભલે,  
કિન્તુ એ ધાસવાળાને ચિંતા સૌની વસી હતી !  
છોડી સ્વસ્થાન એ આડો પડીને માર્ગ રોકતો,  
હાથને પકડી ધર્મકાર્યમાં પ્રેરવા કરે  
યતો, ને કોઈ કોઈથી ધર્મજીવિ જગાડીને  
ગાયને ધાસ નંખાવા મહો એ ફાવેનાય તે !...૧૪

એમ એમદી રેળાએ ગાડીનાં પં ટકાવીને  
પહોળાથી, ધૂમનોતો એ ધરકા તણી શોધમાં;  
તરો પાછળથી એક એની કો ‘ગાયમાવડી’  
મથા રૂંદે જાંચથી લેવા ગાડીથી ધાસતો પૂજો,  
ને વોટયા દેવગામથી પૂજો નીજળે નતો,  
છનાં ઝાંઝા મારીને જવાં એ નાખતી હતી

ને એણે ત્રણ કે ચાર ચાખ્યાં જ્યાં તરણાં હશે,  
ત્યાં મોટે ડચકારનો ને હાથે ધરી ડાંગને  
ધાસવાળો હડી મેલી ચાવિયો સાગલો તરો;  
અને જોયા વિના કાંઈ-તુકસાનીનું પ્રમાણ્યે-  
મંડી ગ્યો આખ મીચીને ‘માવડી’ ને લંગાવવા,  
ને એને શરીને નાકે ડાંગનાં માર મારતો  
મૂંઝી આવ્યો, તરો લોકો જુએ તો ગાયને ડિલે  
ગણી લેવાય એવા કેં બિહ્યાંતા સોળ કારમા !...૨૮

ગાયનો પક્ષ લેનારા લોકોને ગાળ લાંડતો  
અને ગૌવંશ આખાને પેઢીની ચોપડાવતો  
મુખે વિજયનું હારમ ધરી, ગાડી કને જાબી  
પાછો પ્રથમના જેવો મંડ્યો એ ધૂમ પાડવા:  
“આજ ઐકાદશી, નાખો ધાસ ગાવડી માયને,  
આંધી-હ્યો પુણ્યનું ભાતું,” ને એમ કહીને પૂજો  
ખતાવે બેવડો વાળો, “ન્યાળો એની કુમારને !...” ૩૫  
—દેવજી રા. શોહા

## પૃષ્ઠ

તમે અવે નંજક જરી આવો તો વીજળી વાત પૂકું.  
હો અંધારા આભમાં આધું ક્યાં આપનું ધામ જીંચું ?  
તમે ચટકંતી ચાલથી ચાલો ત્યાં તેજ છવરાઈ રહે,  
હો આવાં પ્રકાશનાં પૂરો વીજલડી ! ક્યાંથી વહે ?  
તમે જીજળાં ને સદિયર કાળી ધરા નહ ઘેરી ધૂમે !  
એ નિયનવાં રૂપરંગ ધરતી વદળાઓ શેણે અમે ?  
સદો પાણીના પૂરમાં ત્રીસંતાં મેધતી રાણી તમે,  
તોય જલતી અગનની જવાળા સ્કાંદમ આલ્યોએ ભમે ?

\*

તમે આપા સ્વનંતના આરાના આ શું ઈશારા કરો ?  
કે નાચવંત દૂંકા જીવનના ચંચળ અમકારા કરો ?  
વળી કાળાગેરા ભેદ જૂંસી શું ઝોંકય-રામ દેવા ચહો ?  
રહે અતમતી જ્યોત અજુજીએ વાત શું કેવા ચહો ?

—ત્રિજીવન વ્યાસ

જીવન-પ્રકાશ

મૂંડે છું આરમ્બ માટે, પરી શું એ નહિ કાપે,  
દબરો સંકટો સહેતાં, અધૂરી શું રહી જાયે ?  
બનાવુ ખગલા ઊંચા, મુખીને આશના પાપા,  
નિરાશની બની આગે, બળીને આક યથ જતા.  
ભરી ઉમ્મીદને ખાલો, લગાવું જ્યાં દસી હોડે.  
થપાટે એક કિરમતની, શ્રમિએ ગઈ ઢળી પડતો.  
ટોકર ખાલે પથપથે, ઉઠું જ્યાં ત્યાં પડું પાછો,  
નસીય જ્યાં હોય ફૂટેલું, કંઈ ફરિયાદ ગઈ કોને ?  
રહું ક્યાં મેર આહુમાં, રહી શકિત ન એ હાથે,  
પરંતુ આરમ્બ મારી, છાનવીપ જલાવે છે  
—‘નવીન’

એક દિવસ મેં તને કહ્યું કે ‘હંસીથી ધ્રુવે છે કાં ?’  
હળવેથી લાગેટ લગાવી મને વચન તેં સુણાવ્યાં:  
‘જેતો નથી મુજ અંગતણુ આચ્છાદન અર્થે વસન નથી ?’  
હંસીથી ધ્રુવતાં બચવાતું સાધન મારી પાસ નથી.  
સમજ જઈને મારા તનથી વસ્ત્ર એક મેં કાઢીને.  
તારા ઉપર એલાયું, મને દિવસમાં મમતા આણીને  
તે જ ક્ષણે તું લીન થયો ને હું સમજનાં ક્યાં તું ગયો.  
મેં મારા ઘરમાં જોયું તો વસ્ત્રોનો અભિપેક થયો.  
—સાહિબચંદ્ર

## ચિંતન

## મા નવીનું જીવન - ગીત

લેખક :

ખલિલ જિલ્લાન

હું અનાદિકાળથી છું  
આજે પણ છું  
અને અનંતકાળ પર્વત રહીશ  
મારે સપયમપોઠા નથી.  
હું સ્વચરિત વાતાવરણમાં ઢિસાળ્યો છું,  
ક્રમના-જગતમાં વિચર્યો છું, અને અસ્વચર તેજરાશિ  
પાસે પણ પહોંચી ગયો છું. છતાં હજી હું જડ  
દ્રવ્યોના બંધનમાં છું.

કૌ-કૃષિશાયસનાં સૂત્રો મેં વાંચ્યાં  
જ્ઞાનું જ્ઞાન પણ સાંભળ્યું  
બુદ્ધ ભગવાન સ્તરીય જ્ઞાનવૃક્ષ નીચે બેઠો.  
પણ હજી સુધી અજ્ઞાન અને જડત્વ ઉપર  
ચિન્ત્ય મેળવવાની મારી તજવીજ ચાલુ જ છે.  
મોઝીએ બ્યારે બ્યોતિશન પ્રાપ્ત થયું ત્યારે  
હું તર પર્વત પર હતો. અને ઇસુના ચમતકાર મેં  
અખન પર્વતની ખીણમાંથી નિહાળ્યા.  
મહીનામાં મેં મહમ્મદ પયગમ્બરનાં પ્રવચનો  
સાંભળ્યાં.

પણ હજી હું આશ્ચર્યના ચક્રવ્યૂહમાં ગૂંચવાયા  
કરે છું.  
મેં બેબીસાનના સામર્થ્યનું નિરીક્ષણ કર્યું.  
ઇલમનું અર્થવર્તન નિહાળ્યું, શ્રીમતી મહત્તાનું  
અવલોકન કર્યું.  
પરંતુ એ સર્વમાં મને કોઈપણ અપમાન અને  
અપ્રતિષ્ઠા જ દેખાઈ.  
‘દૂર’ નામના ઝરાને કાંઠે જાહુગર પાસે હું બેઠો.

આનિએ ને ઇસાઈલિના દેવદૂતોની સાથે રહ્યો. અને રેલે-  
સ્ટાઈનના પયગમ્બરોના સર્લંગનો લાભ-પણ મેં લીધો.  
પરંતુ સત્યનું ગીત મને સાંભળવા મળ્યું નહિ.  
જ્ઞાનની જે વાતો ફક્ત હિંદુસ્તાનમાં જ જન્મ  
પામી હતી તે મેં પુનઃ પુનઃ સાંભળી. અરબસ્તાન-  
વાસીઓનાં અંતઃકરણમાં સફરેલાં કાવ્યો મેં જાણ્યાં  
ક્યાં, અને પામાત્યોનું મૂર્તિમત સંગીત સાંભળ્યું.  
પરંતુ હું સદાય અંધ જ રહ્યો. કંઈ પણ  
બોધ શક્યો નહિ.

હું બધર જ રહ્યો. કંઈપણ સાંભળી શક્યો નહિ.  
વિજેતાઓની નિષ્કુરતા મેં મૂંઝે મોઢે સહન કરી.  
જુલ્મી અધિકારીઓની હમનનીતિને મેં સ્વાદ ચાખ્યો.  
બચવાન બંદોબેસોની ચુંબલામાં પણ હું જકડાયો.  
પણ જેમ તેમ દિવસો નિર્ગમન કરવા જેટ-  
લી જ મારામાં શક્તિ હતી.  
નાનો હતો ત્યારે મેં બહુય બેઠું, બહુય  
સાંભળ્યું. શુરાવસ્થાની સાથે સંબંધ રાખનારી બાબતો  
હું થોડા વખતમાં બોધ-સાંભળીશ; અને પછી ડોસો  
બનીને પૂર્ણવસ્થા પ્રાપ્ત કરીશ. છેવટે પરમેશ્વરના  
દરબારમાં પહોંચી જઈશ.

એનો એ જ હું—  
હું અનાદિકાળથી હતો,  
આજે પણ છું  
અને અનંતકાળ પ્રવર્ત રહીશ  
મારે સપયમપોઠા નથી.  
—કેશવલાલ દા. બની બી. એ.



# જવાબદારી

૨૫

## પત્રમિત્રો જોઈએ છે

હું નવલિકાકાર છું. હું નવલકથાકાર છું. હું લોકસાહિત્યકાર છું. હું કાલિયાવાદી અપદ્ધેય છું. હું નાટ્યકાર છું. હું નિબંધકાર છું. હું ભવાર્થકાર છું. હું પત્રકાર છું. હું બી. કેમ. છું. હું વિવેચક છું. હું બધુંય નથી.

મારી શોખની વસ્તુ-

લાકાના ટાઇપ

મારો ખાસ વિષય-

મારા જે કે પ્રજા મિત્રોને ચમકાવવા સારુ જ હું કોઈ પણ વિષય પર વિવેચન કરી શકું છું. એ ચમકાઈ હું એટલો બધો અંતર્ગત શકું છું કે, મારા મિત્રો સિવાય બીજા કોઈ સાહિત્યકાર જ નથી, અને છે તો ઉદ્દેશ્યનીય નથી, ઉદ્દેશ્યનીય છે તો 'જગ્યા નથી,' અને જગ્યા છે તો મારા મિત્ર ક્યાં નથી? એવું માનું-મનાવું છું.

મારી ખાસિયત-

'હું કેઈની શેઠમાં દગાઉ એમ નથી!' એવું હું બોલી જાતું છું; તેમજ દિનમાન 'કળી જઈને દરકોઈના પગમાં પડી જવાની કલા મેં સાધી છે.

મારી તમેનના

દશેરેશના લોકો અને લોકો ભાગદાડ હોય... અને હું? હું, મારા મામને પાદર માદામાં પડેલી, રખડીથી તરખતર થયેલી, હાથબી જેટલું મળું કરી ગયેલી ને હિરણ્યની પાટ સમી કાળી ભરખર ભેંસ પર બેઠો બેઠો મારી અફસાનૂન નવલિકા સાથે સંવનન કરી રહ્યો હોઉં...ને સામે, હાલું વશાય તેવડો ફસફસતો પોદળો નિજ ખૂણ વેરતો પડ્યો હોય...!

[આટલો મોંઘ કરી લેતા, 'મારું' નામકામ અવકાશ નહીંય.]

'એહું હું કાળો કામળો  
ફલો હાથ ન લાગે કોઈ!'  
(મોરબાઈ)

વાદળી કાળાશ પકડે—

મેધ-સંચય થાય ત્યારે.

અલકલટ કાળાશ મળવે—

તેમ-સંચય થાય ત્યારે.

રાત્રિ કાળાશ પાથરે—

અંધકાર-સંચય થાય ત્યારે.

દિલ કાળાશ પકડે—

ધન-સંચય થાય ત્યારે!

એવા કુમળા દિલની કાળાશ નાખૂદ થાય તે પહેલે એક તસ્વીર, પેઈન્ટિંગ કે એન્ડોર્નમેન્ટ મારે-

## મજગાંવ રટુડીઓ

મુખર્ષ

[કાળા જાળરના માનનીય નેતા મોહનલાલ ગોકુળદાસ આસ આર્મચબુને માન આપી અમારા રટુડીઓના ધોય આપ્યા છે, તેની મનમતી સાધજની જોઈમાં જોઈ એક કોપી, માલવંદના કરવા આપના ઘરમાં હોવી જોઈએ.]

## ન સીંગ

ખાસ કોમતા બીમાર માણસોને (પાંચમી કતાર) હંમિકશન આપી શકે તેવી ક્વોલિફાયર્ડ નર્સો તેમ જ ડોક્ટરો મળશે.

હિન્દ નર્સીંગ પ્યુરો

૬. બરખાસ્ત થએલી મુન્નિસમ લોગી કચેરીઓ

હિન્દ

# ગાંધીજી : માનવીઆમાં શ્રેષ્ઠ

: લેખક :

શ્રી. બાપજીદ મા. વડેરા ખી. એ. એલએલ. ખી.

**કોઈ** વિદેશી વિદાને એક રથને એવું કહ્યાનું થાદ છે કે ભારતવર્ષનો પ્રત્યેક માનવી નાનકડો ગાંધી છે અને એ કારણે ગાંધીજીની અસર તેના પર દહતાપૂર્વક પડી રહી છે. આવા પ્રકારનું વાંકું આ વિદાને ચા હેતુથી, કેવા સંદર્ભમાં કહેલું છે તે ખ્યાલમાં નથી. એ બાબત ચર્ચા કરવાની આવશ્યકતા કે પ્રસંગ નથી. મને તો એ વાક્યને સહજ લાંબાવવાની ક્ષમણ થાય છે; હું તો એમ અનુભવી રહ્યો છું કે જગતભરનો પ્રત્યેક માનવી નાનકડો ગાંધી છે અને તેથી ગાંધીજીની અસર આખા વિશ્વનાં તમામ માનવીના જીવન પર ધીમે ધીમે પણ સુદૃઢ રીતે પડતી જાય છે. આજે એના દેહવિલયનાં ટાંકણે ગાંધીજી વિશ્વવંશ વિભૂતિનું સ્થાન લઈ ચૂક્યા હતા. અને માનવીના જીવનની સુસંસ્કૃત જિજિવિષામાં જે સુંદરમાં સુંદર સુલક્ષણો વ્યક્ત થવાની શક્યતા રહી છે તે તમામ પોતાના જીવનમાં સર્વત્ર, સર્વ કાળે દર્શાવી રહ્યા હતા. ગાંધીજી એક સામાન્ય માનવી હતા અને માનવમારિઅની સર્વોચ્ચ સપટી પર એમના જીવન-વ્યવહારને એમણે સ્થિર બનાવ્યો હતો.

આમ કહેવામાં ગાંધીજીના લોકાકારણને જરા પણ હાનિ થઈ રહી છે નેમ લાગતું નહિ એમણે આપણે અને ખાસ કરીને હિન્દુજાતિનો સ્વભાવ તો એવો રહ્યો છે કે પરમાત્મ સ્વરૂપ સાથેની અદેહ લાવનાને બુદ્ધિમાં અને વાણીમાં સ્વીકારતા જતાં જતાં એણે અને પાછો દેહભાવ દેખાવેલો. એવનું જે સ્વરૂપ કોઈ પણ અહના પ્રાણીમાં રહેલું છે, તે જ સ્વરૂપ વિશ્વઆપી છે. તે જ સ્વરૂપ વિકાસ પામી એકાગ્ર થવા મળી સમજ બનતે જોતે વિશ્વઆપક રૂપ એ જ રીતે પ્રાપ્ત કરતું રહે છે એમ સમજવાને પ્રયાસ કરતાં છતાં વિભૂતિ નોતે સામાન્ય માનવીથી પર માની લેવાને અર્ધમં કરી બેસતું એ તો આપણે ઐતિહાસિક દોષ છે. ગાંધીજીને માટે પણ એમ જ બનતું જતું હતું. પણ એમ કરીને તો આપણે આપણી નિર્જાળતા પર લાંકણીકાડો કરવા માગીએ છીએ. આપણે એવું આલોચન લઈ જાતને સ્થિર કરવા માગીએ છીએ કે એ પરમાત્મસ્વરૂપ અવતારી પુરુષ આપણા કરતાં કપાઈ ઉચ્ચ કોટી પર વિદરી રહેલ છે એની સાથે આપણી સરખામણી હોઈ શકે નહિ, સ્પર્ધા તો કપાથી હોય જ ? આપણે અધિકાર તો કેવળ એના નામસ્મરણનો જ

અપ્રેલ ૧૯૪૮

## યુગ-ગીતા

: લેખક :

શ્રી. નવસભાઈ શાહ  
સંપાદક : વિશ્વવાતસલ્લય

વસ્તુ :

મહાવજ્ર હશે કેવો  
કહો બાપુ ! કૃપા કરી  
હવે છે દેહ જે થશે  
આત્મા યોગ્ય એકનો.

બાપુ :

આત્મશુદ્ધિ કરી લઈ  
વિશ્વનાં હિત કાજ જે  
શુદ્ધ થાવે કેરું કે મં  
યોગી તે જ ન જાણે.  
સાધન માત્ર છે કર્મ  
સાધ્ય તો આત્મચેતન  
બાળીને દિલમાં લાવ  
રહે પ્રેરક કર્મમાં.  
કર્મશુદ્ધિ થતાં નિષ્કે  
ચિત શુદ્ધ થશે બધા  
ચિતશુદ્ધિ થતાં જાંતિ  
અનોખી હર પામશે  
પાંગળાં બાળને કર્મ  
વાપરે શુદ્ધ કાજ ના  
રચૂન છે રચૂન દૃષ્ટિથી  
સજો એ બાલકમાં.  
બધાંનું જે બધું, હિત  
અતરે નિત્ય ધારીને  
કેરું કર્મો સદા યોગી  
સ મદ રીં સ નાતન.  
સ્વેદનું હ સ મર્થને  
પ્રસાદી નિત્ય જે જાહે  
અમૃતવાવનો જોખો  
પ્રસન્ન ચિત્ત સર્વદા.  
પોદીને પોણી રીયાએ  
લટને સંપત્તિ વિધની  
હમેરે ના કુટ્ટી કાઢી  
કરામે લઈમી વાસ છે.  
લટને ના જે હાંસી ના  
લટને પાંચેનો નહીં  
એવો એ સમત્વનો પંથ  
બાળેવો વિશ્વજાતિનો

દાખલા લેતાનાનો  
અંતરે જોઈના વરો  
શુભચિત્તે હદે વાંચે  
સર્વત્ર હિત સર્વત્ર  
દુઃખતિનો કરો નારાં  
દુઃખનેનો કહી નહિ  
દુષ્ટોના નારાથી કોહી  
નારા ના દુષ્ટતા તણી.  
બહિષ્કૃતિ કરી બંધ  
હરની આંખ ખોલીને  
ફેરવે મુખ ને પાહું  
સંઘમી એક બાણે.  
એવી એ કમની દષ્ટિ  
શુદ્ધ દષ્ટિ હું બંધને  
દિશમાં લેજવાં, એ તો  
કમ ચક્ષુ બની જશે.

સેઃ  
કહિને ફેરું તોયે  
માગે ના મુજને સૂઝે  
કયો ચક્ષુ કયાં કમ  
ચિત્તાદી બાણુ કહે.

પુઃ  
શુદ્ધબાને કરો કમ  
શુભનો શુભ અંત છે.  
ફલાસક્તિ ત્યજી કમ  
કરો ને વિશ્વ દિતમાં  
શક્તિથી યંત્રની શક્તિ  
માયાવી દૈત્યના સમી  
સદસ્ય હસતનું ભેર  
એકમાં છે બધું પડ્યું.  
દાખ-ભરી જવાડે છે  
એકને, યંત્ર પારાની  
એકના દિતને અર્થે  
લાખનો નારા કયાં કરો ?  
દરીદ્રોની મદાસેના  
એકમ બાપડાં દુઃખી  
બાપડાં નારાં મરેલાંઓ  
હીના છે યંત્રહીની.  
દબરો દાય વાચે છે  
કામ આપો પ્રભુ મને  
યંત્રની પાનમાં પેલી  
દેસાતે દાય માનવી.

હોઈ શકે અને એનું વચરર એટલું કારે હશે કે નામના રમરણ  
માત્રથી આપણને એ ક્રમે લઇ લેશે.

આ માનવતા-આવી દેહ માનસિક અવસ્થા બ-ગાંધીજીને  
સામાન્ય માનવી કહેતા કે કહેવાતા સભાગતા રાષ્ટ્ર અનુભવે  
છે, સંક્રાંચાય છે. ધડીભર આ વાત બાણુ પર મૂકીએ તો,  
અને સદબ સદમ દષ્ટિથી વિચારીએ તો, જાણીશો કે પૃથ્વી  
પર માનવદેહ ધરીને અવતરેલા કોઈ પણ પુરુષ યા સ્ત્રીને માટે  
માનવ દેહથી મર્યાદીત થતો આત્મા જેટલી સંપૂર્ણતાએ પહોંચી  
શકે છે. તેટલી સંપૂર્ણતાએ એ પહોંચેલ છે એમ કહેવું એ એ  
પુરુષ કે સ્ત્રીને વધારેમાં વધારે ભાવથી આપી શકાય તેવી માનો-  
જવિ છે. આપણે ગાંધીજીને એ આપીને તો કૃતાઈ યત્ન જોઈએ  
અને માનવું જોઈએ કે એને માનવોત્તર કહેવા કરતાં મનવી-  
ઓમાં કોષ્ટ કહેવા તે વધારે સાચું છે. માનવ જીવનની આ પર-  
મેાચ્ય સિદ્ધિ એણે પ્રાપ્ત કરી હતી, એને માનવ વિશેષ આપણે  
નહીં કહી શકીએ. માનવસુદ્ધિ કે બળના કે માનવીનાં જીવન  
લક્ષણનાં કોઈ પણ એક પાસાના અતિશય વિકાસે કરીને એમના  
જીવને ચમત્કારીક બ્યક્તિત્વ પ્રાપ્ત નહોતું કયું. આવી અંતિશયતા  
જેમ એકાદ લક્ષણોના અતીવ વિકાસ કરે છે તેમ બાકીનાં સર્વ  
લક્ષણો ધીમે ધીમે એનાથી હુપ્ત થતાં જાય છે. છેવટે એ માણસ  
પેલા કબુચિત્રકારો દોરી રહે છે તેવી વિકૃતિ બની જાય છે. કોઈ  
અમર્યાદ શારીરિક બળ કેળવી, આત્મીય ચમત્કારો કરી, લોકો પર  
અદ્વુતતાની છાપ પાડી શકે છે; તો કોઈ ઇન્દ્રિયજન્ય બીજા  
કોઈપણ કસરતના પ્રયોગોએ કરીને આપણને આશ્ચર્યમુક બનાવે  
છે; આપણે જોઈ રહીએ છીએ, સ્તબ્ધ થઈએ છીએ અને  
ધડીભર અજાઈ પણ જાંબડે છીએ : પણ બીજા પળે જ્યારે  
આપણને એ વિરાટકામ દીસતા માનવીની બીજા નિર્જાતાઓ કે  
એની અણવિકસેલી રેખાઓ દેખાય છે ત્યારે એક બાણુ  
આટલું મહાન કાર્ય કરી શકનાર બીજા બાણુ આટલો લાપુતમ  
કાં ? એવો નિરાશાસર્થો પ્રશ્ન આપણને યાચ છે. આપણે  
આવી સિદ્ધિ (fift) માટે અણુગંગો પામીએ છીએ.

ગાંધીજી સર્વોત્ક્રમ પુરુષ હતા. એમના જીવનમાં સપ્રમા-  
ણતા હતી. ક્યાંય વધુ પડતી ઉંચાઈ કે ક્યાંઈ વધુ પડતું નીચા-  
પણું નહિ હતું. સંપૂર્ણ સમતોલને એમના જીવનને હળવું  
ફૂલ જેવું અને સર્વસ્પર્શ-અતાવેલું હતું. આથી જ ગાંધીજી  
એ કોઈ નવો પંથ રચાવ્યો નથી. માનમાં કે વિદ્યાનામાં કોઈ  
નવા સિદ્ધાંતો કે પ્રમેયો તારવી કે સિદ્ધ કરી આપ્યા નથી.  
એમનું વચન સાધારણ પ્રકારનું હતું એમ એ પોતે જ કબૂલ  
કરતા. જ્યોતર્ષમાં પ્રત્યેક વિષય પર ચોક્કસ લખાણો લખાયા

છે, નવનવી શોધો થાય છે, સિધ્ધાંતો રચાય છે જાગી નાંખાય છે. ગાંધીજી સીધી રીતે એ બધા સચે ભાગ્યે જ સંસર્ગ રાખતા. સાધારણ રીતે એમના મિત્રો, પ્રશંસકો અને અતેવાસીઓ આમાંથી કોઈ પણ એકાદ વિષયને પોતાનો બનાવી તેમો અભ્યાસ કરતા. અને જાણુવા જેવું લાગતું તે ગાંધીજી પાસે કતા.

જેમ ગાંધીજી સાહિત્યકાર કે અભ્યાસી ન હતા, તેમ તે તરત્વિંતક પણ આ શબ્દના પારિભાષિક અર્થમાં ન હતાં. એ જ રીતે ગાંધીજી સંપૂર્ણ પ્રમાણુમાં રાજકારણી પુરુષ પણ ન હતાં. રાજકારણમાં રહેલી નૈતિક જડતાથી તે ઉદ્વેષા તેઓ દૂર ભાગ્યા એ કેવળ ભક્તિમાર્ગી સંત ન હતા. ધર્મશ્રી પ્રાર્થના ઉપાસના તેમને પ્રિય હતાં એમ આપણને જણાવે આવે છે; છતાં આજે હિંદુસ્તાને સંસ્કૃતિના આઠલા બધા દાસ પછી ધર્મશ્રીને જે રૂઢ અર્થ પકડી રાખેલો છે તે અર્થમાં ધર્મશ્રી કે ધર્મશ્રી ઉપાસના તેમને કદી માન્ય ન હતાં. ધર્મશ્રી એ તો એમને મન એક સચરાંચર સંસારની સંસ્કૃતિમાંથી કાઢે અને પગલે દ્રુક્ષિત થતો જતો નિયમ માત્ર હોય. એ નિયમથી ભિન્ન કોઈ નિયામકને કલ્પવાની જરૂર એમણે જોઈ ન હતી અને આવા અર્થમાં જડ ચેતન સર્વ સંસ્કૃતિમાંથી ફાલે ફાલે નિયમનું પ્રાકટ્ય યર્ષ રહ્યું છે એવું રવીકારવા તો નારિતક પણ ક્યાં તૈયાર નથી હોતો? આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો ગાંધીજીની ધર્મશ્રી કે ધર્મશ્રી પરની તેમની શ્રદ્ધા પણ પ્રુદ્ધિજીવી વર્ગને માટે એક પ્રેરણા યથા પડે છે.

આમ ગાંધીજીનાં જીવનનું મૂલ્યાંકન કરવા જતાં તેમને જગતમાં માન્ય એવા કોઈ પણ એક યોગદામાં આપણે બેસાડી શકતા નથી. માનવજાતિએ નિર્મેલા મહત્તા માપવાના કોઈપણ સાધનથી એ માપી શકતા નથી. જેમ શસ્ત્રો પરમાત્માને માટે તે 'અમુક' નથી 'અમુક' નથી-કરી કરી છેવટ 'નેતિ' કરીને ઉભા રહી જાય છે, તેવી જ દશા ગાંધીજીનાં જીવનનું મૂલ્યાંકન કરનારની યથા જાય છે, પણ ગાંધીજીની સમી મહત્તા તેઓ ક્યાંય સમાતા નથી તેમાં જ રહેલી છે. ગાંધીજીનાં જીવન અને શિક્ષણની જે વ્યાપક અસર પડી રહી છે, તે આપણા જ સર્વનાં અંતરમાં એકેક ગાંધી રહેલ છે તેને અંજ પડી છે એમ કહેવાનો હેતુ પણ એ જ છે. ગાંધીજીનું જીવન પ્રત્યેક માનવીને પોતાના જીવનમાં રહેલી શક્યતામાંથી વિકસી શકે તેવું સહજ સિદ્ધ દેખાય છે અને પોતે જે આચરતા વિચારતા અને ઉચ્ચારવા નિરંતર અંતર્ગત માનવતાથી પ્રેરે રહેલ છે છતાં જેમ દરવામાં નિષ્કળ નીવડતાં હંમેશા કષ્ટ અનુભવી રહેલ છે તે જ ગાંધીજીનાં જીવનમાંથી વિચાર વાણી અને વર્તનમાં નિરંતર

ચંત્ર થો ચંત્રની સાથે  
તણાતો વેગમાં અતિ,  
ઢાંકે આજે ઢાંકતો  
ચંત્રની કૂર દોડમં,  
જેથી આનંદ ઉલ્લાસ  
ચંત્રકર્મો કયે જતાં  
ચંત્રની ચૂડમાં વિશ્વ  
દિનેદિન થતું ક્ષીણ.

જેવાઈ જિંદગી આજે  
જોજીને 'જોજી' સામમાં  
કમને જોજી સો માણે  
હડાવે મોજ અંતમાં.

જિંદગીના નથી લાગે  
ચેતનાનો પ્રવાહ એ  
કર્મો છે સર્જનો એનાં  
સાધના 'ક્રમ'માં સમાં,  
હાથને હાથવા દેજો  
પગને ભોમ કાપવા  
મનને મથવા દેજો  
ગામરે સર્જવા બહુ.

એમાં છે રાષ્ટ્રની યુક્તિ  
વિશ્વશાંતિ તણી પૂમ  
જવતાં ગામડું શીખ્યે  
વિશ્વ સાતું જીવી જશે.

હિંદનું હાદ છે આમ  
આમડું રાષ્ટ્ર પ્રાણ છે  
જવતું ન્યાયિ શો શીખ  
રાષ્ટ્ર એનો પ્રકાશ છે.

આંખને આંખમાં શો શો  
ફાલે છે વેગથી મહા  
સંપત્તિ ગ્રામી સારી  
વહે છે શેરના પ્રતિ.

પ્રુદ્ધિ અર્થ ને શક્તિ  
એવાથી શેરના પ્રતિ  
કરી કંદિત ગામમાં  
પ્રાણનું દાન ત્યાં કરે.

મરેલાને સન્નવાને  
ગ્રામને પ્રાણ અર્પવા  
રાષ્ટ્રયો સમર્પા દે  
નવનવ શુદ્ધભાવથી.

યજ્ઞોમાં પ્રેમ ને યજ્ઞ  
આમયજ્ઞ તેને કહ્યો  
ઉત્તમો દિલ્લી, શુદ્ધ  
આમમાં લીન તું બન.

શૌર્યની કારમી ચૂસ  
ચૂસે છે આમદેહને  
સંસ્કૃતિનું મહાંયુક્ત  
મેલાઈ આયઃ લોભમાં.

એકને સ્વાયંત્રી પાંખ  
બીજને ત્યાગ પ્રેમની  
એકને મોહમાયાની  
બીજને શાંતિ ભાવની.

કુટિરો જ્ઞાનનાં ધામ  
સંસ્કૃતિનાં પ્રતિક શી  
મને છે પ્રાણીય મારી  
વસે તેમાં પ્રિય મને.

સ્મૃત છે જન્ય મેલાતો  
જડ આત્મા વસે તહીં  
જીવની વૃક્ષ હાથેલી  
સૂપી વાંસની બલી.

સત્ય ના મહેલમાં ક્ષુધા  
સત્ય ના શૌર્યમાં વસ્તુ  
વસ્તુ છે અતરે ભોળા  
સંઘર્ષે આમવાસીના.

કુટિરોની કદે પૂન  
ખાલીને અંજ પે. ધરે  
હૃદ ને હૃદ લાખોની  
ફર ફૂંધીય છે ધણી.

આલે ને નજીવા હુંને  
લીન હૈમાં યંત્ર રહ્યું  
પ્રણય છે ગામડાં મારાં  
આમવાસી યંત્ર રહ્યું.

વસ્તુ :  
ગામડું પ્રિય છે નેને  
ગામડે ને સદા વસે  
આમવાસી હશે કેવો  
ભક્ત બાપુજી આપનો.

બાપુ :  
અંજરે નેદના. રક્તરે  
આમપ્રીતિ અવલ શી  
ગામડું અત્યવત્ આલે  
નજીવો. આમસેવક.

નિઃપરાદ પ્રતીત યતું જોઈ પ્રત્યેક માનવી જાણે એ પોતાનું  
વિજય હોય તેમ માની રાગે છે મારે જ ગાંધીજી દરેકનાં હૃદયને  
સ્પર્શી શકે છે, દરેકનાં હૃદયમાં સુખ-રહેલા ગાંધીને જગાડી શકે  
છે. માનવીમાં ક્રોધ, ગાંધીજી મૂળમૂળ રીતિ અને હેવટનાં સ્વરૂપમાં  
પણ માનવ જ છે. તેમણે પ્રહણ કરેલા સિદ્ધાંતો પણ તદ્દન  
સાદા, કોઈ પણ માનવીને ગમે તે વખતે સૂઝે તેવા છે: સત્ય,  
અહિંસા, અસ્તેય, અપરિગ્રહ અને વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ  
વાળા લોક પ્રસિદ્ધ ભજનમાં ગણાવેલાં સ આ વૈષ્ણવનાં ચારિત્ર્ય  
લક્ષણોની સત્ય ક્રોડ વધી લઈ શકે તેમ છે? અને એમાં નવું  
પણ શું છે? મનુષ્યે આજદિન સુધીમાં ઘડી કાઢેલું નીનિશ્ચય  
આ તમામ લક્ષણો પર ધણી વખતથી ભાર મૂકતું જ આવેલ  
છે; છતાં ગાંધીજીના મુખમાંથી અને એની લેખિનીમાંથી આ જ  
શબ્દો અને આ જ ભજનમાં વર્ણવેલાં જન-લક્ષણો બહાર પડે  
છે, ત્યારે એની પાછળ કોઈ પ્રેરણ શક્તિ રહી આવતી હોય  
તેમ લાગે છે. ગાંધીજીને સાવ શુભવત્ બનતું પ્રિય લાગે છે,  
કારણકે મનુષ્યની અદ્વૈતાનો પ્રારંભ શન્યથી જરા આગળ  
વધવાની શરૂઆત થાય ત્યારથી જ થાય છે. સામાન્ય માનવીને  
છ. ને તેવી છાયા એ બેલે છે, લાગે છે, ફરે છે અને વાંદ  
નિવાદ કરે છે: નાનાંશી પર્ણકુટિમાં ઓછામાં ઓછા ઉપકરણો,  
રાખી-જરૂરીઆતોને હેલી હદ સુધી ધટાડી-એમને જીવડું  
ગમે છે. ગમે તેવા લોકોત્તર માનવીનો દત્તિદાસ તપાસે,  
અગર આપણે જેને લોકોત્તર કહીએ છીએ તેના સંબંધની  
આપણી કલ્પના તપાસો. ત્યાં તો બહુ જ, અસામાન્ય જણશે.  
એક માણસથી શક્ય ન હોય તેવું જ બહુ લાગશે; જ્યારે  
ગાંધીજી ને કરી રહ્યાં હતા તે એક સાદામાં સાદો માનવી પણ  
કરી શકે તેવું છે. જ્યારે જ્યારે ગાંધીજીને અમુક સંબંધમાં  
અમુક સવાલ પૂજારમાં આવેલો તેવું જણાય મળતું, ત્યારે  
ત્યારે ગાંધીજીને જવાબ અમુક દરે તેવી કલ્પના ધણી વાર  
યતી. અને મોટે ભાગે એ કલ્પના સાચી પડતી. આથી તો  
ધણી વાર એમ યતું કે અતી ખુદી જીવન વિતાવે રાખી કર  
નારા આ મહાપુરુષનાં ચારિત્ર્યનો અભ્યાસ જ પૂરતો નથી કે  
લોકો તેને વ્યક્તિગત પ્રશ્નો પૂછી હેરાન કરી રહેલ છે?  
ગાંધીજી રાજકારણમાં શા મારે પડેલા દરે, તેવો પ્રશ્ન  
ધણીવાર ઉત્પન્નતો. અધુનિક રાજકારણી પદ્ધતિનાં ને ખાસ  
ગુણો અગર કહીએ તો દુર્ગુણો પેડા એક પણ તેમનામાં દેખાતા  
ન હતા; છતાં રાજકારણમાં શા મારે? પણ ફરીથી બીજો સવાલ  
એવો જ ઉપરિચિત થાય છે કે એ તો હતા આપણા જેવા  
માનવી. માત્ર આપણે જ્યાં હજી પહેલી સીડીનાં પહેલે પગથીએ

મનવતાના અભિવ્યક્તિ માટે કમ કરવાનું જ રહ્યું. ગીતાએ પ્રભોષેના નિષ્કામ કર્મના એ સાચા અધિકારી, -કર્મ અને અકર્મના એ સદાય જગત સંશોધક : જે એમને કર્મ જ કરવાનાં હોય તો પણ, ગમે તે ક્ષેત્રમાં કરવા પડે એ એમને માટે અકર્મમાં જ કહેવાય. ગમે તે ક્ષેત્રમાં એ પડે તો પણ એમ જ કહેવાય કે એવા નાના ક્ષેત્રમાં એ કેમ પડ્યા ? પ્રત્યેક ક્ષેત્ર એમના જીવનવિકાસની વિશાળ મર્યાદા બેતાં સાંકડું જ ગણાય તેમ હતું, તેમ રાજકારણ પણ ગણાય : છતાં રાજકારણમાં રચ રચ પણ એમણે કામ તો સાધુનાં જ કર્યાં છે. A saint among politicians and a politician among saints એ ટૂંકા સમામક વાક્યમાં એમના ચરિત્રનો અને જીવન-ક્ષેત્રનો સંકેત જ ખ્યાલ આવે છે.

રાજકારણનાં મલિન જળમાં એમના જીવનનું સ્વચ્છ કર્મજ પ્રવૃત્તિ શક્યું એ જ એમની મહત્તા-એ જ એમનું મહાકાંઠા : એમનું હૃદયનું લક્ષ્ય તો હતી એ માનવ-ચારિત્ર્યની, આત્માની, જિજ્ઞાસાની-પરિપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ : મર્દિન જળની પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં એ વધુ શોભી નીકળી અને એણે ધણીને આકર્ષ્યા. છતાં એ તો કેવળ એક અકર્મમાં જ હતો. સંપૂર્ણ માનવી તરીકે જીવવા પ્રયાસ કરતાં કરતાં હિંદની સ્વતંત્રતા માટે એમને મંથન કરતું પડ્યું પણ એ સ્વતંત્રતા માત્ર જ એમનું લક્ષ્ય નહોતું, એમ હોત તો મેડી-મુસદ્દીગીરીમાં લપસી પડનાં જરા પણ વાર ન લાગત. લક્ષ્ય તો હતું સાચા માનવી તરીકે જીવવાનું. સાચા માનવી તરીકે જીવવાના કતંબ્ય વર્તુલમાં આવે તે રીતે હિંદની દુઃખી જનતાનો આર્તનાદ તેમણે સાંભળ્યો. સાચા માનવીને આ પીડાતી જનતાની મુક્તિ વગર પોતાની મનવતાની અભિવ્યક્તિ અધૂરી લાગી અને એ રાજકારણમાં ખેંચાયા.

એમણે રાજકારણનું તો કાર્પ કન્ટ્રીકારી, આમુલ્ય નિશુદ્ધિ-કરણ કરી નાખ્યું. એવી રીતે પ્રશ્નને હાથ ધર્યો, કે જેને ભૌતિક વિરોધ હતો તેમને પણ-ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વને સન્માનવું પડ્યું. સાચી જાણના મંદારથીએને પંથુ હુદનાં આણે છોડ્યાં પહેલાં વદન કરવું પડે-તેવી રીતે એ મુદ્દાલસા અને તેવી રીતે જીત્યા. હંત એ તો અકર્મમાં છે; હાર થઈ હોય, મુદ્દાલસા હોય અને એમનો દેહવિલય થયો હોય, તો પણ એ તો જીતેલા જ હતા; હાર તો હોત હિંદી પ્રજાની.

ફરી ફરીને સવાલ એ આવે છે એ મહાપુરુષની મહત્તા શેમાં રહી છે ? મને તો લાગે છે કે આચરણની દૃઢતા એ જ એનો જવાબ

પૂનરી એકનો સાચો વક્ત એ આમસેવક. નિષ્પ્રાય થતાં આમ રાષ્ટ્રેયે ધૂળમાં મળે વિખાતાં રાષ્ટ્રનો મુળો કુંધાતો પ્રાણ વિશ્વનો. આ છે નાંશનો માગ ને પશ્ચિમ રાષ્ટ્રેયે અર્થાં, ધૂળમાં ધૂળ સામોન્યો ચક્રવર્તીય છે ધર્મો. બીએ છે ગવર્નો સંપ્રદાય ને પશ્ચિમ વિશ્વ છે ચક્રવર્તી સીમાચ્છાં સાંકડા બાંધી કુલાનાં દેહકાં બન્યાં.

દેહ છે આમને માટે રાષ્ટ્રદ્રોષે ગામડાં બંધાં, રાષ્ટ્ર છે વિશ્વને કાળે આત્માયે વિશ્વ છે સ્વચ્છ. બૂલીને પંથ આ ધોરી બન્યા છે અર્થ રાષ્ટ્રમાં નાના શા રાષ્ટ્રને કાળે વિશ્વને નાશ નોતરે. સીમાના બંધને બાંધી નવિગમે કુલાઈને હણે છે ભતિ ભતિને રાષ્ટ્રલક્ષિ હું આ હરો ? બૂલી ક્યોં સર્વ ભૂતોમાં એક આત્મા સદા રહ્યો એક જ્યોતિ જો વિશ્વે ચિનગારી પ્રાણી માત્ર છે. પૃથક્ એને ભલે નહો. તોય છે માનવી બંધાં મનુના સર્વ છે ધુન્ને એકના કૈા અનેક છે. ભતિયો ના તથી ચિત્ર બંધા છે માનવી જો બહેચાયા એક સ્થાનેયી વિરાટ વિશ્વને વિશે. નથી ઇસાઈ કે હિંદુ ન છે મુસ્લિમ પારસી

બધા છે માર્ગ શાંતિના  
 તમે છો માત્ર માનવી.  
 બૂધને રાહ શાંતિનો  
 પંથના બંધને ફરી  
 હલો ક્યાં સાથી સાથીને  
 પ્રવાસી શાંતિપંથના ?  
 ન અંધેજ કે ભરખે  
 ચીન. જાપાનવાસી ના  
 એ તો છે બાળના ક્યારા  
 પૂલડાં માનવી બધાં.  
 આત્માને કો નથી સ્થાન  
 બંધનો કાળનાં વળી  
 દિગ્ગત આત્મનું ધામ  
 કોણ ક્યાંનો રહીશ ક્યાં  
 સમજે શાંત બુદ્ધિથી  
 વિશ્વ શાંતિનિકેતન  
 વિરાટ વિશ્વનો વાસી  
 હું છું આત્મા સનાતન.  
 ચક્ષુ આ ચંદ્રવિશ્વ  
 ચક્ષુથી પ્રાણીમાત્ર છે  
 અન્યાયો અર્પણું નિભ  
 એ જ ચક્ષુ સનાતન.  
 ઊલટી આજ છે દૃષ્ટિ  
 રાહ જોધે થી રહો  
 માને છે માનવી 'માતૃ'  
 સચરાચર આ બધું.  
 દેહ છે વિશ્વનું કેંદ્ર  
 સંપત્તિ દેહ કાળ છે.  
 પ્રકૃતિનાં બધાં અંગો  
 માનવીનાં શુભામ છે.  
 પ્રકૃત્ત્વ પ્રજાતિ ગ્રાહ  
 પદ છે પાંગળી બની  
 મદોતપાતો મચાને છે  
 સ્વાર્થાધ અર્થદાઇ એ.  
 સંસ્કૃતિની કૃપા નેત્ર  
 મોઢ ક્યારે જાઓ દોરે  
 મમત્વ-વિશ્વથી સિદ્ધિ  
 ફેરી છે પૃથ્વી પાટલે  
 દોડમાં સંબધા ફેરી  
 સંસ્કૃતિ અટવાય છે  
 નેર ને દેશની જવાબે  
 વિશ્વપ્રાણ પિખાય છે.

છે. નૈતિકતાના પાયા પર વિચાર, વાણી અને આચરણમાં અણીશુદ્ધ  
 એક વાક્યતા. એ જ એમનું જીવન રહસ્ય છે. પ્રસંગે ગંભીર બનતાં;  
 પ્રસંગે ઉપહાસ કરતાં; પ્રસંગે દટત થી સામનો કરતા કે પ્રસંગે  
 રડી ઉઠતા; પ્રસંગે ધીમેથી શાંત બેસી રહેતા; અને પ્રસંગે રૂઢ માફક  
 યુગ્મ્ય બની જતા એવા વજ્ર કરતાં પણ કટુ અને પુષ્પથી  
 પણ સુકોમળ એવી વ્યાખ્યાના સાચા અધિકારી, આ મહાપુરુષ  
 માનવીનાં જીવન લક્ષણનાં ચાર પાંચ મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને ગ્રહણ  
 કરે છે, ઉચ્ચારે છે અને આચરે છે. બસ, આટલું જ કરવામાં  
 એને પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલું સરળ, છતાં કેટલું  
 કઠીન ? ખાંડાની ધાર પર દોડવાની ક્રિયા જેવું કપરું આ કાર્ય  
 અનેક ગંધીવાદીઓને સમાજમાં ઉપદ્રાસને પાત્ર બનાવી રહ્યું  
 હતું, તે ગમે ત્યાં એક યા બીજા પ્રકારની ક્ષતિ રહી જવાના  
 કારણે જ. જે એને પરમ સુંદર રીતે શોભાતું તે બીજાને ધડીના  
 હક્ક લાગમાં બેડોળ બનાવી દેતું આપણે જોઈ શકીશ. રાજકો  
 રણની નક્કર ભૂમિકા પર ઉભા રહી ઉપવાસના નામે, બુદ્ધિથી  
 અગમ્ય આધ્યાત્મિક ગણાતું શબ્દ અગમ્યભાવતા 'બાપુજી'નું અનુ-  
 કરણ કોઈ બીજે કરવા જતો ત્યારે જગત કાં તો ફરી પડતું,  
 કાં તો કોષ કરતું; ન્યારે, 'બાપુજી'ના ઉપવસો હંમેશાં  
 સફળ યતા; એને રાજકોરણી મહત્વ પ્રાપ્ત, ચતું; દુનિયાભરનાં  
 વર્તમાનપત્રોના મુખપૃષ્ઠને શોભાવે તેવો એ બનાવ બની જતો.  
 કારણ ? કારણ એ કે 'બાપુજી'ના પ્રત્યેક વર્તનમાં બધું સમગ્રપણ  
 હતું- 'બાપુજી' માનવી હતા, માનવી બનતા અને દોષી નીકળતા.  
 બીજા બનતા ઠંડાગિરો અને વરવા લાગતા.

ગંધીજી સત્યાગ્રહી હતા; સત્યને સદાય ગ્રહણ કરતા અને  
 સત્ય સિવાય બીજી તમામ વસ્તુને ફેંકી દેતા. એમની જીવિત્તિ એ  
 સદૃશ વૃત્તિનું (Natural instinct) રૂપ લઈ લીધું હતું. સદોલિત  
 સત્યોપાસનાએ એમની વાણી અને આચરણને પણ એટલા જ  
 સ્વાભાવિક બનાવ્યા હતા; જેના પરીણામે, એએ: જે ઉચ્ચારે  
 કે જેમ આચરે તે જ સત્ય એવી પારસ્પરિક સિદ્ધિ પણ તેમને  
 પ્રાપ્ત થઈ હતી. આદ્ય ઋષિઓની વાણી પાછળ અર્થ ગતિ કરી  
 રહી હોવાનું ચાત્રવચન એમના માટે અક્ષરશઃ સત્ય થઈ પડ્યું હતું.  
 હરેક પ્રસંગે, હરેક સ્થળે, એમને લાંબા પૂર્વપરિશીલનના કારણે  
 હાજરમાં સત્ય સંજ્ઞ, તે જ હાલે એ ઉચ્ચારતા, બીજા જ હાલે એ  
 આચરતા. સામાન્ય માનવી ધણીવાર આ ત્રણે ક્રમમાંથી ઉતીર્ણ  
 થવામાં કદમ્ય આખી જીંદગી અર્થ નાખતો હશે.

આ સત્યનો પરિચય સાધવામાં સત્યની સમીપ જવામાં  
 અને સત્યરૂપ ઈશ્વરને પામવામાં ગંધીજીએ દિંદુ સંસ્કૃતિનો ભાર  
 આશ્રય લીધો હતો. એ સત્યની પ્રાપ્તિ એમણે દિંદુ ધર્મમાં જોયેલી.

આપણી સંસ્કૃતિએ 'પરાયે' જીવન નિર્વાહની એક માત્ર રામજી  
પર મોટા મોટા શાસ્ત્રો રચ્યાં છે. ગાંધીજીએ પણ એ જ પકડી  
લીધું અને જિજ્ઞવિષા ખુબ સ્વાભાવિક માર્ગે વિકસાવી સમસ્ત  
જાતમાં બાત કરી દીધી. એ વ્યક્તિ મદી ગયા અને  
વિશ્વરૂપ બની ગયા. કુરુક્ષેત્રમાં ભગવાન કૃષ્ણે અર્જુનને  
વિરાટ વિષ્ણુ પોતાનાથી જિજ્ઞ નથી એવી સ્પષ્ટ પ્રતીતિ પ્રત્યક્ષ  
દર્શનથી કરાવેલી, એ વાત તો ખાતરી રૂપક જ છે; પણ  
ખરી દલીલ તો એ છે, કે પરમાત્મ સ્વરૂપ એ વ્યક્તિ વિશેષ  
નથી એની જિજ્ઞવિષા વિસ્તરી ગઇ છે; વિરાટની અને એની  
સીમાઓ એકાકાર થઈ ગઈ છે. એ વિરાટમાં હુખ થઈ સ્વરૂપને  
વીંધેરી ગયેલ છે. ગાંધીજીની પણ એ જ સિદ્ધિ હતી. એઓ વાર-  
વાર કહેતા કે, સત્યાગ્રહીએ તો 'દગળા ફૂલ જેવા થઈ રહેવું'  
જોઈએ પણ સાચે તો એ એથી થે આગળ વધતા હતા. ફૂલને  
પણ વગળ છે, વ્યક્તિત્વ છે, સાચેસાચ તો સત્યાગ્રહીએ શૂન્ય  
થઈ જવું જોઈએ, અહંભાવનો સર્વથા અભાવ કરી દેવો જોઈએ.  
ગાંધીજી શૂન્ય થઈ જઈને અનંત થયા હતા. મણિતશાસ્ત્રમાં  
પણ શૂન્ય અને અનંતતાની પરિસ્થિતિઓ સાચોસાચ લાગી  
રહી છે. તત્ત્વજ્ઞાન પણ એ જ સૂચવે છે; તત્ત્વજ્ઞાનનાં લાંબાં પુરતકો  
વાંચ્યા વગર ગાંધીજીએ પણ એ જ સિદ્ધિ કરેલું. એમણે યતાયત્ન  
કે જમીર ચિંતન વગર પણ કોઈપણ સંતપુરૂષે કહેલી એ સાદી  
વાતો પણ દૃઢતાથી ચઢણ કરી જીવનને તેના પર મુક્ત રીતે પણ  
નિશ્ચયપૂર્વક વિચરણ કરવા દો તો, બહુ બસ છે.

ગાંધીજીની મદદતા પણ એમાં છે, સિદ્ધિ પણ એમાં જ છે.-  
અગાધ જ્ઞાન, પુષ્કળ માહિતી, વિચક્ષણ શુદ્ધિ, શક્તિનો મારો  
વિકાસ, એ બધું તો મદદતા આપે કે ન આપે ચિરંજીવ તો  
ન જ બનાવે. સર્વવ્યાપી તો શી રીતે બનાવ ? માત્ર દૃઢ સદા-  
ચરણથી જ એ બધું શક્ય બને.

આજ દિવસ ગાંધીજીને શુભાવી આંસુ સારી રહ્યું છે.  
એમના મૃત્યુએ કંઈક ઉદ્ધાપાતો જગાવ્યા છે. લોકોએ  
'બાપુજી'ના વિચોગના શોકરસને પણ બાપુજી પ્રત્યેની  
લક્ષિતને અનુરૂપ જ માણેલો છે. ગાંધીજીનો કોઈ ને હાથે વધ  
થાય અને તે પણ એક દિવસને હાથે અને તેમાં જિંદગી હાથે,  
એ બિના ન કદપવા જેવી, ન બનવા જેવી છે. પણ આ  
જગતમાં બનવા જેવું બધું ક્યા બને છે ? અને ન બનવા જેવું  
ક્યા નથી બનતું ? હિંદુસ્તાન પર એમના આત્માની શીતળ  
છાયા જે સહુને વિશ્વામારૂપ હતી, તે આજે બીડી ગઈ લાગે  
છે. પવિત્ર જવાહરલાલજી કહે છે તેમ સર્વ જનને દોરતો  
[ અનુસંધાન માટે જુઓ પાઠન ].

સ્વાયંતુ સાંકડું. ભાવિ  
અહમ્ બાપુજી મોહન  
નથી એ સંસ્કૃતિ સાચી  
અર્થ-પ્રાધાન્ય રાંકી.  
દેહ કાળે નથી વિશ્વ  
દેહ છે વિશ્વદાસ શો  
માનીને કૃષ્ણભાવે તું  
સમર્પે દેહ યજ્ઞમાં.  
પ્રજુની આરામાં ફૂળી  
સમવે નિત્ય આમને  
રાખરી શો ભલો ભાળો  
પ્રિય હુંને સદાય એ.  
અંગ જે ધૂળથી ઢાંક્યાં  
રેણાંનાં ધામ શાં નર્પા  
જપાડી હોંરાથી 'દેને'  
પ્રખાળે પ્રેમવારિથી.  
જ ર ર ટે પી, જ પાડી ને  
ખેલતાં આમખાળને  
રમાટે ને દસાવે તે  
પ્રેમથી આતમ પુત્રવત્  
શિશુરૂપે પ્રભુ પેખી :  
સદા આશપ્રતો મને  
સમર્પે સર્વે કુખિને  
ભણવો આમવણી એ.  
વચ્ચૂણી લઈ દોડે  
રેનેદથી સર્વે પાશ જે  
નવસાને સમ્બવી દે  
આરાધી સુરચક્ષ તે.  
યજ્ઞમાં એક એ ચક્ષ  
પ્રાણ છે આમવાસીનો  
આરાધ્યા વિશ્વ એ યક્ષ  
એન એને પટે નહિ.  
વિશેષી કોઈ ના જોને  
બધાં છે પ્રેમમુગ્ધ શાં  
એવો ભક્ત મને પ્રિય  
સાચો એ આમસેવક.  
બકતોમાં એક એ સદૃશ  
યોગીમાં એક યોગી એ.  
પ્રાણ મારો સદા બાણી  
ગામડું પિત્તમાં ધર  
અનુચ મારું સેવાના  
અશક્ય વણવા બધા



એક પ્રેમ સુરંગે દેશે  
સેવા નહોતી દિયા બધી.

વસ્તુ

સેવાનો એ મહાત્મ્ય  
આત્માનો જે સ્વભાવ છે  
સેવામાં એક શી સેવા ?  
કહો આપુ ! કૃપા કરી.  
સનાતન માર્ગે સેવાનો  
યુગ ધર્મ વળી કહો  
દેવે ચિત્ત યંત્રુ સ્થિર  
માર્ગ છે પ્રાણ આપનો.  
મોઢ ચક્ષુ યુલ્યો મારો  
આપની દિવ્ય દૃષ્ટિથી  
જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની પ્રજ્વળ  
વિસ્તારી પણ તો કહો.

ખાતુર

જહોમાં સૂર્ય-શો આભે  
યજ્ઞોમાં સૂત પણ છે,  
અદિ-સાધી પ્રવિભૂતિ  
દેશિયો વિશ્વપ્રાણુ છે.  
સાંતિનું એ મહાસૂત્ર  
દરીકોનો દીનેશ છે.  
વિશ્વની એ મહાયાત્રા  
યશોદાયક નહોતો.  
પંચરોનો મીઠો તાર  
યજ્ઞનો સૂત તાંતણો  
ભક્તના હસ્તને રૂપરો  
રામ તો જીવને રમે

રૂબળ તો રૂબળદહિયો  
યેખરો ચક્ર કાઢનાં  
વધારી ને જાતિય કો  
અભિમાં કુમરો સદા.  
ધ્યાન ભક્તિ અને સાન  
યોગ જે સર્વ છે કહો,  
યોગીઓ પેખતા એમાં  
ચક્રના નિત્ય જીવને.  
યજ્ઞોમાં એક આ ચક્ર.  
આત્માને આચરે સદા  
બેવા એ ચોખ્ખો મહે  
મુખેવ કુદમ્બકમ  
નિત્ય જે રજના બેદ  
બુદ્ધિ કે ધનના નહો

## ગીતાજીવનત પુણ્યલોક ગાંધીજી

લેખક : કેવિશ્રી કુસુમાકર

A silent great soul; he was one of those who cannot put be in earnest; whom Nature herself has appointed to be sincere. While others walk in Formulas and heresays, contented enough to dwell there, this man could not screen himself in formulas; he was alone with his own soul and the realities of things. The great mystery of existence, as I said glared in upon him; with its errors, with its splendours, no heresays could hide that unspeakable fact. "Here am I" such sincerity as we named it has in very truth something of divine. The word of such a man is a voice direct from Nature's own heart. Men do and must listen to that as to nothing else, all else is wind in Comparison.

-Thomas Carlyle.

ગાંધીજી

એટલે અભિનવ ક્રાંતિર. મહારા જેવા સામાન્ય એમ માને છે એમ નહો, બેરિટર જ્યાર જેવા અસામાન્યો પણ એમ જ માને છે. ગાંધીજી એટલે ગીતાજીવન-applied

[ પૃષ્ઠ ૧૫ થી ૧૩ ]

પ્રકાશ સુઝાઈ ગયો જણાય છે અને ફરીથી એમના જ શબ્દોમાં એ સુઝાઈ ગયો નથી એવી પ્રતિતિ પણ ઊડે ઊડેથી થવા જ કરે છે. ગાંધીજી આ જગત પર નથી એવું હજી માની જ શકાતું નથી. જેણે એક દીવાથી દળદેશ દીવા સળગ કર્યો, જેણે એક ગાંધી જન્મ પછી સહુના દિલમાં રહેલા સુખ ગાંધીને જગાડ્યો, તે આજે નથી એમ કેમેય માની શકાતું નથી. એ સાચે જ ગયા નથી. જાણે દિલ્લી-રિશ્મી વિરાટ જનતા રૂપે જીવે છે. આપણી સહુની વચ્ચે રહીને, સહુના અંતરમાં રહીને, સહુને પ્રેમથી નવરાવતા, જાવરતા, લોકતા અને પ્રેરતા, હજી આપણી સાથે ને સાથે જ છે. એમણે વ્યક્તિ તરીકે તો જીવવાનું ધણું વર્ષથી છોડી દીધું. હવે અને સમગ્રિ રૂપ, સિદ્ધાંત રૂપ, ધર્મ રૂપ, પરમાત્મારૂપ યદ્યં ગયા હતા. એમનું મૃત્યુ શાય જ નથી. નરનો નારાયણ યવાની પ્રયોગ રીતિ પણ આવી જ દેશે ?

: જીવન-મહાશ

દેવતા; ગાંધીજી એટલે હિન્દુ ધર્મ મૂર્તિમંત. ગાંધીજીવન એટલે રામાયણનું રામજીવન; ગાંધીજીવન એટલે મહાભારત—ગીતાનું કૃષ્ણજીવન; પાંચમન્ય કૂંકનાર એક સામાન્ય પારધિયા વિધાઇ પ્રમાણને પીપળે પેટા. કુસ્સેવની સમીપમાં એક પગથથી વિધાઇ ગાંધીજી પોટયા. કાઠરડેને રંગા દેનાર- વધરથએ ચણવનાર તેના જાતલાઇ માહુદી હતા. ગાંધીજીને ખુની એના જ જાતલાઈ કહેવાતે—હિન્દુ છે. ભુદ્ધ, કામરૂટ કે કૃષ્ણ કાથે ગાંધીજીની સરખામણી ધણી રીતે થઈ શકે પણ ઉપર્યુક્ત કાર્ત્તવ્યનો ફેરો વણીવે છે તેવા પયગમ્બર પુરુષ જેવા એ Earnest soul—સાચા વીરપુરુષ હતા.

ગાંધીજી પયગમ્બરી પુરુષ હતા. એ પયગમ્બરી પુરુષની માફક જીવ્યા અને એમનું મૃત્યુ પણ કાઈરિટ ઈસા પયગમ્બરની માફક થયું છે ગાંધીજીવન એટલે વૃત્ત યુગનું Epic મહાકાવ્ય. કવિની લેખિનીને એના કરતા વધારે પુરુષ પવિત્ર વિષય જરૂર

૧૯૧૫ ના અરસામાં ગાંધીજી આફ્રિકાના જાતજાત સત્યાગ્રહ પછી દેશમાં પાછા આવ્યા. નડિયાદમાં સદ્ગત નહાતી સાહેબને ત્યાં એમનું સ્થાપન થતાં “તમે હકમાન જતિની માફક અને સૌંદરિયો ટેકા કરી આધા ખસી જાઓ એવી પૂજા મ્હારે નથી જોઈતી” આવું કાંઈક ગાંધીજી એટલા. આ સત્યાગ્રહ વાણીનું મ્હારે લાભ જોઈતું હતું. એ સત્યામાં મ્હારું તંત્રુલુપ્થમાં સક્રિય ભાગ લીધો. એના છાંટા ભાગ્યા પણ ખરા.

ગાંધીજીના ખપરમાં તપી-ખપી જવું એ મ્હારે મન એક સુરખતુ રવખું Rainbow tream હતું. છતાં શ્રી કૃષ્ણના સુદર્શન કરતાં પણ મ્હારે વધારે ભયંકર લાગતું. ગાંધીજીનું પેટું મોઢક દિવ્ય રિખત—એ રિખતને જુઓ તે કિન્હોળી ભરભર જુકો થતો લાગે એ દિવ્ય પ્રેમાશી રિખતને ખેતર કઈ કુરમાની મોઢી લાગે?

સરસ્વતીના સેવક તરીકે જીવનમર હું ગાંધી કવિના ગાથા કરું એ મ્હારે માટે તો મને તેટલી નિષ્ફૂનિ છતાં ફૂનિ જ છે. એ અરસામાં ચંકરકાલ નામના એક મિત્રે મને Golden Jubilee Number of Indian opinion એટ આપ્યો હતો. તેમાંની Ascetic in repose એ છાંનિ હજી પણ મ્હારી ઝોંપમાં તરવરી રહે છે! ગીતાને અનાસકિત યોગ-માનનાર ગાંધીજીના નથીજમાં Repose—અરામ ગાદ કદી ખરી—જીવનમાં, મૃત્યુમાં કે મૃત્યુ પછી પણ દે-ગાંધીજીનું જીવન કાચું અધૂરું છે, એટલે પુતજન્મમાં મારનાર હું તો માનું છું કે

એપ્રિલ ૧૯૪૮

ખધા જ્યાં સેવ્ય સેવાનાં  
શુદ્ધિ યજ્ઞ હવે કહે  
સ્વચ્છતા ગ્રામનું મુલ્ય  
સત્યતાનું પ્રતીક એ  
સ્વચ્છ ના પાલખનાં જ્યાં  
નિન્હોળી ધૂળ ભણીથી  
સ્વર્ગ સાં ગામડાં આજે  
નકની ખાણ સાં દોસે  
મંદકીનાં મહાકુંડે  
માનવી કીટ સાં સહે

રવિશમ્ભુ જેમ તિમિર ટાળી  
દેતી નિરાંતે દૂધ શી જાળી  
કરે મઢી આજ પ્રસાત ટાણે  
દેવાં હસાવી નિજ ગામડાંને,  
દુર્ગંધ દાદી ધૂતિ બોલણમાં  
સળવવાં રત્ન ત્યજી પીણેમાં  
એ ખાતરે સારખ ને છુપેલી  
કચારે જોગે દૂધ પ્રકુલક વેલી,  
કિલ્લને અજવાં રૂપ  
વિપતને ખસાં અખિ  
દુર્ગંધે ફોરવી મંધ  
મામડાંમાંના નખી  
સ્ફૂળ છે દેહનું શાય  
આત્માનું ધન્ય માનને  
છતાં નાં ભૂલતો કોઢી  
વ્યક્તિ છે અજ વિશ્વનું  
લોહને લશમાં રાખી  
જાપને શાય-સાધના  
જાળી આતમે ગામ  
શાયને વિશ્વહિતમાં  
સહે અજાન અધારે  
અજ તો આ મગાંદરે  
લપાડી એમને પાને  
અખી શો ખૂંટ પ્રેમના  
સત્કારમાં ના કદી રાખે દુરાચ્યા  
કુતારે લાતો મનુષ્યાળ પાખાં  
પડ્યા હાડાં એ જાખમે સદાના  
ધોવા રહ્યા પ્રેમ જલે ઉદાના  
મનુષ્યને માનવો શું અડે ના  
મનુષ્યને માનવી શું જ્યલે ના  
દેરે લંગાવી હરિજાળ બોળાં  
દેને ભૂરી રાષ્ટ્ર કલક કાળાં

નથી કો જીવ કે નીવ  
 બધા જે ચણ થોભકો  
 ફૂલની પાંખડી નુચાર  
 આશ્રમી ધર્મ છે કહ્યો.  
 પવટો મૂલ્ય વહોનાં  
 વિધિઓ ચણી બ  
 યુગને યુગના ચણો  
 નણે તે નણેતો ખરું.  
 શુદ્ધતાની તથા વૈશ્ય  
 કાનિયે નિજ કમથી  
 સર્વમાં એક 'હું' નહી  
 જીવને જિંદગી રહી.  
 જન્મથી રથ હું ભયો  
 સેવામાત્રે હું શદે હું  
 પ્રાણશુ જ્ઞાનથી મારા  
 શુદ્ધમાં વીર કાનિય.  
 નરીનાં નિર વહો છે  
 અખિર શો હું વિશાળ હું,  
 પ્રદેશી નિર મારામાં  
 - પૂજુ' હું માં બની જઈ.  
 સ્વાધ્યયી સર્વના આમ  
 સાધને યોગસાધના  
 નાની ગોડી બધી વસ્તુ  
 હોતે તું આમરે ધી.  
 સ્વયં પૂજુ' મનુષ્યો ન્યાં  
 આમડાં પૂજુ' ત્યાં હશે,  
 આમડાં પૂજુ' ન્યાં પેળા  
 રાષ્ટ્ર પૂજુ' બની જશે.  
 રાષ્ટ્રની સાકમારીને  
 અને વટોળ વાદોનો  
 વિશ્વશાંતિ વહો રાહ  
 એક છે પૂજુ' આમડું.

વસ્તે ;  
 સમન્વય વિશ્વશાંતિની  
 નિષ્ઠા વિશ્વવિકાસની  
 નિષ્ઠા સ્થિર યદ્ય મારી  
 યજ્ઞમાં વિશ્વશાંતિના  
 આમ છે આપનો પ્રાણ  
 શેવા છે આત્મસાધના  
 સ્વ અને આમપૂજારી  
 જીવની જિંદગી બધી.

ગાંધીજી થોડા સમયમાં જ ખોળિયું બદલી આપણી વચ્ચે  
 આવતી ચૂકશે.

૧૯૨૧ના અરસામાં મહારી કવિતાની હસ્તપ્રત મહેં આપણા  
 વયોદહ સાક્ષર શ્રી બળવન્તરાય ઠાકોરને વાંચવા આપેલી. નોટ  
 ઉપર નીચે મુજબ શેરા યદ્ય આપ્યો :

"Gandhi can appeal to crude and crude  
 minds like yours who are absolutely incapable  
 of thinking."

મહારી શ્રુદ્ધિ મટે દયા ખાનાર એ વિદ્વાન ગ્રેફિસરે એમની  
 "ગોપિકા"નું અર્પણ એ જ ગાંધીજીને કર્યું છે! તે વખતે થયું  
 મહારા સંગ્રહમાં ઠીકઠીક ગાંધી કાળે દર્તા. અત્યારે તો "અમર  
 ગાંધીજી"એ આખો કાવ્ય સમગ્ર તૈયાર થઈ ગયો છે.

અમારે જ્યારે કવિશ્રી ન્દાનાલાલની - મુક્તાકાત થતી ત્યારે  
 કવિનું ગાંધી પુરાણ આજંતું. કવિ જેવો રસાત્મા તો યુગરાતને  
 બ્રીજ સોએક વર્ષમાં મળી રહેશે. હાલનો વર્ષ સુધી બીજો  
 ગાંધી પાકશે ખરો? કવિશ્રી ન્દાનાલાલ એમના હૃદય દિવસોમાં  
 કાનિય રહી પ્રાણશુ થયા. કહે છે કે એમણે ગાંધીજીને અંતરિ  
 પણ આપી છે. એ મહારે મન જીવનની એક મહોદી રાહત છે.

શ્રી અરવિન્દનો પૂજ્યોગ, ગાંધીજીનો અનાસક્તિ યોગ.  
 બન્ને કેવું ભવ્ય તારતમ્ય? શ્રી અરવિન્દની જ્ઞાનયોગની Fire  
 baptism અગ્નિ સ્નાન ભાવના છે. ગાંધીજી નિષ્કામ કર્મ  
 યોગનું અગ્નિ સ્નાન માગે છે. યુગરાત વિદ્યાર્થીના મહામાન  
 શ્રી મગનલાલ દેસાઈ એમની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ મહારો  
 સંપર્કમાં આવ્યા. પોતે ઉપનિષદ વગેરેના આરંભ અભ્યાસી છે.  
 એમને, છતાં, Self realization ગાંધીજીના અનાસક્તિ  
 યોગમાર્ગમાં જ લાગી છે. શ્રી કાકાસાહેબ, કિશોરસાલ જેવા જ્ઞાન  
 નિષ્ઠાવાળા આજન્મ જ્ઞાન-ઉપાસકને ય ગાંધીજીના અનાસક્તિ  
 યોગમાં આનંદ વળી છે.

ગાંધીજી ગયા: અમર જીવો ગાંધીજી !

વિદ્યાર્થી દૃષ્ટિકાળમાં ગાંધીજી અજબ યુગ-પક્ષરો લાગ્યા  
 છે. ઝાલના સમન્વયની મહાશિક્ષા એમણે આપી છે. પશ્ચિમનો  
 ક્રાંતિકારી કેળવણીકાર ફ્રોડ કહેતો: "Down with" the  
 so called schools and the so called school masters!  
 ગાંધીજીએ સા વિષય વા વિગતોની આદિધેયણ કરી છે. જોવા:  
 જનસભા: કુલિનો મક્કનું ! ગાંધીજીની એ ભવ્ય ભાવના મારા વિદ્યાર્થીના  
 જીવનમાં ઉતરે એ માટે ખૂબ મધ્યો હું છતાં ક્યાં કે  
 અને ત્યાં વિશ્વવંદ્ય વિશ્વતિ ગાંધીજી એમ થયા કર્યું છે.

જીવન-પ્રકાશ



# અમૃતસર : આઝાદી પહેલાં

લેખક : શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર

અનુવાદક : શ્રી. શીખમોહન મહા 'જમીલ'

[ મુખ્યચિહ્ન હેઠળ વાર્તાકાર શ્રી. કૃષ્ણચંદ્ર દ્વારા રચાયેલી આ એક વાર્તા 'પેસાવર એકસપેસ' ના અનુવાદમાં છે. ]

જલિયાનવાલા બાગમાં હજારોની મેદની લાગેલી હતી. એ મેદનીમાં હિંદુ હતા, શીખ હતા અને મુસલમાનો પણ હતા. હિંદુ મુસ્લિમોથી અને મુસ્લિમો શીખોથી સાથે અલગ ગોળબંધી કરાતા હતા. રૂપરંગ અલગ હતા, સ્વભાવ અલગ હતા, સંસ્કારો અલગ હતા, ધર્મ અલગ હતા; પણ આજ જલિયાનવાલા બાગમાં તેઓ બધા એક જ હૃદય સંધીને આબા હતા. એ હૃદયોમાં એક જ ભાવ હતો અને એ ભાવની જાતી આંધે જુદા જુદા ધર્મ અને સમાજને એક કરી દીધા હતા. ક્રાંતિની એવી તેજ-પ્રજ્વળે ભાવના હતી, જેણે આજુબાજુના વાતાવરણને પણ પ્રકાશિત કરી દીધું હતું. એમ લાગતું હતું વળે આજુબાજુનાં મકાનો, બગીચો, ઘરો, પથ્થરો અને અણખણ, "આઝાદી, આઝાદી" પુઝારી રહ્યાં છે.

જલિયાનવાલા બાગમાં હજારોની મેદની હતી અને બધા જ નિઃશ્વર હતા, બધા જ આઝાદીના પુઝારી હતા. હાથમાં લાઠીઓ ન હતી કે ન હતી બંદૂક, ન રિવોલ્વર કે મશીનગન કે ન તો વિશાળ યંત્રો કે દેશી બંનાવટના બેંચ, પાસે કંઈ ન હોવા છતાં તેમની આંખોની ગરમી, કાંઈ મહા ધરતીકંપ થવાની કે જ્વાલામુખી ક્રાંતવાની આઝાદી આપતી હતી. સાત જસની ફોળે પાસે લોહાનાં હથિયાર હતાં. અહીં હરેરે પોતાદર્શન બની ગયાં હતાં અને આત્મામાં એવી સમજાવતા આવી ગઈ હતી, જે મહા મોટા બલિદાનો પછી જ આવી શકે છે. પંડાબતી પાંચે નદીઓનાં પાણી અને તેનું રોમાંન, તેનો પ્રેમ અને તેની અતિહાસિક બહાદુરી આજે દરેક નાનાં એપ્રિલ ૧૯૪૯

મોટાના તમતમતા ગાલોમાં હતી. એક એવો જાળો જાળો ધમક જે એ સમયે દેખાતો હતો. રાષ્ટ્ર સુવાન ધર્મ ગાય છે અને સુપ્રેમ દેશ જાગી જાય છે. જેમણે અમૃતસરનું આ સ્વરૂપ જોયું છે. તેઓ એ પવિત્ર ગુરુઓના શરેરે કડી જુદી શકવાના નથી.

જલિયાનવાલા બાગમાં હજારોની મેદની હતી અને ગોળીખર પણ હજારો ઉપર જ થયો. મથુ બાજુથી રસ્તો બંધ હતા અને ચોથી બાજુ એક નાનાડું પારણું હતું. આ પારણું જીવનથી મુક્તિ નહોતું હતું, હજારો હસતે મુખે સહીદ થયા. આઝાદી માટે હિંદુ, મુસલમાન અને શીખોએ પોતાની છતીનો ખજાનો લૂંટાવી દીધા અને પાંચ નદીઓનાં પાણી ભૂમિમાં એક છઠ્ઠી નદીનો વધારો કર્યો, એ તેમના મિત્ર લોહીની નદી હતી, એ તેમના લોહીની લારપૂર-તોફાની નદી હતી, જે સાત્રાજ્યને પોતાની સાથે તરણાની જેમ વહાવીને લઈ ગઈ. પંજાબે આખા દેશ માટે પોતાના લોહીનું બલિદાન આપ્યું હતું. અને આ અનંત આદર્શ તણે, કાંઈએ, જુદા જુદા ધર્મો, જુદા જુદા સમાજો અને જુદી જુદી સંસ્કૃતિઓને એક જ આદર્શ માટે આમ લોહી આપતાં નહોતું. જોયું-આદર્શ, સંહીતાનાં લોહીથી અચળ ધર્મ ગયો. તેમાં રંગ આવી ગયો હતો, સૌદમ્ય સજન-સક્રિત વડે શોભી જાયું... આઝાદી!... આઝાદી!... આઝાદી!

સિદ્ધીક કડા ફતેખામાં રહેતો હતો. કડા ફતેખામાં આખરમાં પડે રહેતો હતો, જે અમૃતસરના એક

પ્રખ્યાત વેપારીનો પુત્ર હતો. સિદ્ધિક તેને અને  
 ઔમપ્રકાશ સિદ્ધિકને નાનપણથી જાણતો હતો. તેઓ  
 બંને મિત્રો ન હતા, કારણકે સિદ્ધિકનો પિતા કાચાં  
 ચામડાં વેચતો હતો, તે અત્યંત ગરીબ હતો અને  
 ઔમપ્રકાશનો પિતા ખેતર હતો, અમીર હતો. પણ  
 બંને ઔમખીખને જાણતા હતા. બંને પડોશીઓ  
 હતા. અને આજે બંને એક જ જગ્યાએ બેસી  
 ચેતાના નેતાઓના ભાવો અને વિચારોને ચેતાના  
 હૃદયમાં રચાન આપી રહ્યા હતા. કદીક કદીક તેઓ  
 એકબીજાની સામે બેઠાં એવી રીતે રિમ્ત કરતા  
 જાણે તેઓ વર્ષોના ગદ મિત્રો છે, અથવા, જાણે  
 અનંત મિત્રો રહેવા સમર્થ થા છે. હૃદયની વાત આંખોમાં  
 જણાતી હતી. આઝદી-આઝદી-આઝદી !

અને જ્યારે ગોળીઓ ચાલી ત્યારે પહેલાં  
 ઔમપ્રકાશને ખભા ઉપર વગી. તે જમીન ઉપર  
 પડી ગયા. સિદ્ધિક તેને બેઠા જરા વાંકો વાળ્યો તો  
 ગોળી તેના પગને છેદી આરપાર નીકળી ગઈ. પછી  
 બીજી ગોળી આવી. પછી જાણે ત્રીજી, પછી  
 વરસાદ વ-સેલો હોય એમ ગોળીઓ વરસવા  
 લાગી. લોહી વહેવા લાગ્યું. શીખેતું લોહી

મુસલમાનોમાં અને મુસલમાનોતું લોહી ફેંદુઓમાં  
 લળવા લાગ્યું. એક જ ગોળી હતી. એક જ શક્તિ હતી,  
 એક જ નજર હતી કે જે દરેક હૃદયને છેલ્લી ચાલી  
 જતી હતી. સિદ્ધિક ઔમપ્રકાશ ઉપર વધુ ઝૂકી ગયો.  
 તેણે ચેતાના શરીરને ઔમપ્રકાશ માટે દલ બનાવી  
 દીધું. અને પછી સિદ્ધિક અને ઔમપ્રકાશ બંને દીવાલ  
 ખાસે આબવા, જે ફાંગવા માટે બહુ જ નાની હતી.  
 છતાં તેને ફાંગવાં કોષ સિંચાલીની ગોળીતું નિશાન  
 બનવાનો ભય અવશ્ય હતો.

સિદ્ધિક પોતે દીવાલની અંદાડ થઈ થોડા  
 બન્યો અને કહ્યું:

‘ઔમપ્રકાશજી, ખુદતું નામ લઈને દીવાલ  
 ફાંગી જાવ.’

ગોળીઓ વરસી રહી હતી.

પ્રકાશ બહુ જ મુશ્કેલીથી સિદ્ધિકની પીઠનો  
 સહારો લીધો અને જોયા થઈ તેણે દીવાલ ફાંગવાનો  
 પ્રયત્ન કર્યો.

એક ગોળી સચ્ચસચ્ચ દરતી આવી.

‘જલદી કરો.’ નીચેથી સિદ્ધિક કહ્યું

પણ એ પહેલાં તો પ્રકાશ બીજી બાજુ નીચે



વૈધવિકારનાં તમામ દર્દો જરૂરખમાંથી દૂર કરી બદન તાકાતથી ભરપૂર અને પ્રકૃતિલ થાય છે,  
 નિસ્તેજ ચહેરાને દાનિવાન અને આનંદી બનાવે છે. મગજની કમબોરી, બદનનો દુઃખાવો, માંદગી  
 પંછીની નમ્રગાથ, આરુચિ, અપચો દવાદિ અનેક પ્રકારની નમગાથઓ દૂર કરી નસોની સિધિલતા  
 મટાડે છે. દરેક સ્તુભાં એકસરખો શુભ આપે છે. સ્ત્રીઓ માટે પણ ઉપયોગી છે, કિંમત ૩૨  
 લીટીઓની ૧ ટકુબના રૂ. ૧) ૮. અર્થ જુદું.

—દરેક બાણીતા દવા વેચનારને ત્યાંથી બધાં શહેરોમાં મળી શકશે—

જે. એન. શેકના, જીવનધારા ઔશીસ, નડીઆદ [શુજરાત]

રોડીસ્ટ : કંચનલાલ વાહીલાલની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મંગળદાસ રોડ-મુંબઈ ૨.

જર્ષ ચૂક્યો હતો. સિદ્ધિક્ષે એવી જ રીતે યોરો બનેલી  
લાલતે, આમતેમ જોયું અને પછી બોલા થઈ એવી  
છાંચા મારી કે દીવાસની બીજી તરફ પછી બીજી તરફ  
જતાંજતાંમાં એક ગોળી તના બીજા પગની આરપાર  
નીકળી ગઈ.

સિદ્ધિક્ષે પ્રકાશ પર જર્ષ પડ્યો પછી જલદીથી  
બોલો થઈ તેને ઊઠાડવા લાગ્યો.

‘તને વધારે વાગ્યું તો નથી ને, પ્રકાશ ?’

પણ પ્રકાશ મરેસો પડ્યો હતો. તેના હાથમાં  
હીરાની અંગૂઠી હજી જીવંત હતી. તેના મજબૂતમાં  
નેરો-એ દબાવતી નોરો-જીવંત હતી. તેનું હિંદુ લોહી  
હજી બુમિને રંગી રહ્યું હતું. ગતિ હતી, હવન હતું,  
તણ હતી, પણ તે પોતે મરી ચૂક્યો હતો. સિદ્ધિક્ષે  
તેને ઉઠાડ્યો અને ધરભણી ચાલ્યો. તેના પોતાના  
પગમાં અસહ્ય વેદના થતી હતી. લોહી વહી રહ્યું  
હતું. હીરાની અંગૂઠીએ બહુ હતું. લોકોએ  
ધણું સમજાવ્યું : ‘ધર્મ’ લુટો છે, સંસ્કૃતિ  
લુટી છે, સમાજ, લુટો છે. હીરાની અંગૂઠી-નેરો.’  
પણ સિદ્ધિક્ષે ટોઈ વાત ન માની. તે પોતાના માર્ગે  
આંસતો જ રહ્યો. આજે ફિરરતા તેની સાથે હતા,  
જો કે તેના બહા પર એક “કાફર”ની લાસ હતી.  
આજે તેનો આત્મા એટલો અગીર થઈ ગયો હતો  
કે કાશિતેમાં જઈ તેણે બધાંને કહ્યું : ‘લો, આ  
હીરાની અંગૂઠી-આ બે દબાવતી નોરો-અને આ  
શહીદની લાસ.’ એટલું કહી પોતે પણ ત્યાં જ ઢગી  
પડ્યો-અને શહેરીઓએ જાનેનો જનાને એટલા  
કબજાથી ઉઠાડ્યો, મણે તેઓ સળા ભાઈ હતા.

હજી કઈંયુ શરૂ થયો ન હતો. રામદાસગરીની  
બે મુસમમાન સ્ત્રીઓ, એક શીખ સ્ત્રી અને એક  
કિંડુ સ્ત્રી ખાતરમાં શાકભાજી લેતા આવી હતી તેઓ  
પવિત્ર શુદ્ધારા પ.સેથી પસાર થઈ. દરેકે શ્રદ્ધાપૂર્વક  
સમામ આપી અને પાછી શાકભાજી લેવા લાગી ગઈ.  
તેમને બહુ જલ્દી પાછા ફરવું હતું. કઈંયુનો સમય  
થવા આગ્યો હતો. વાતાવરણમાં શહીદોનું લોહી  
પોતર કરી રહ્યું હતું. તો પણ વાતો કરતાં અને  
શાકભાજી લેતાં તેમને વાર થઈ ગઈ. જ્યારે તે ઘેર  
જવા તેમાર થઈ ત્યારે કઈંયુમાં ફક્ત યોડી મિગિટો  
બાકી હતી

બેગમે કહ્યું : ‘આવો, આ ગલીમાંથી નીકળી  
જર્ષ એ. સમયસર ઘેર પરાંચી બધું.’  
પાર બોલી : ‘પણ ત્યાંતો ગોરાઓનો પહેરો છે.’  
શામકોર : ‘અને ગોરાઓનો લારસો નહિ’  
જેનબ : ‘તેઓ સ્ત્રીઓને કશું નહિ કહે. આપણે  
ધૂંટીને નીકળી જઈશું. ચલો જલ્દી.’

તેઓ પાંચે એ ગલીમાંથી પસાર થઈ. ફાજ-  
ઓએ કહ્યું : ‘સલામ કરો આ ઝંડાને, આ યુનિયન  
જેક છે.’ સ્ત્રીઓએ મહારાઈ જર્ષ સલામ કરી.

‘હવે અડધી ત્યાંસુધી.’ ફાજે ગલીની  
લંબાઈ બતાવતાં કહ્યું ‘ધૂંટણિયે ચાલી એકદમ  
નીકળી આવ.’

‘ધૂંટણિયે ચાલી ? એ તો અમારાથી નહિ બની  
શકે.’ જેનબે કહ્યું. ‘નીચા નખીને જાવ-સરકારનું’  
ફરમાન છે. ધૂંટણિયે પડી ચાલી જાઓ-’

‘અમે તો આમ જઈશું’ શામકોરે અક્ક  
થઈ કહ્યું, ‘જોઈએ અમને કાણ રોકે છે.’ આમ  
કહી તે ચાલી.

‘ચેબી જા, ચેબી જા.’ પારએ મહારાઈને  
બૂમ પાડી.

શામકોર સીધી જઈ રહી હતી.

‘હાએ.’

શામકોર પડી ગઈ.

જેનબ અને બેગમે એકબીજા સાથું જોયું

અને પછી ધૂંટણિયે પડી ગઈ. ગોરા ખુશ થઈ ગયો.

તેણે કાચું કે સરકારનો હુકમ તે માથે ચકાવી રહી છે.

જેનબ અને બેગમે ધૂંટણિયે પડી પોતાના

બંને હાથે આકાશ લણી લીંચા કર્યા અને થોડીવાર

કંઈક ગજબણી તેઓ ઉબી થઈ ગઈ અને સીધી

ચાલી રહી પાર કરવા લાગી.

ગોરા અચ્છ બની ગયો. પછી કેવળી તેના

ગાલ તમતથી ઊઠ્યા, અને તેણે રાવદા સીધી કરી.

‘હાએ. હાએ.’

પાર રાવા લાગી : ‘હવે મારે પણ મરવું પડશે.

આ રી બજા વળગી ? મારા પતિદેવ-મારું જમ્યા,

મારા માજી-મારા પિતાજી-મારા સંત્રીઓ અને

હમા ફરજે મારે પણ આજે મરવાનું છે, હું મરવા

નથી માગતી, પણ હું મરી જહેનોનો સાથ નથી છેડી

શકતી.’ પાર રોતાં રોતાં આગળ વધી.

ગોરાએ તેને સમજાવી: 'સેવાની કાંઈ જરૂર નથી. સરકારનો હુકમ માનો. આ 'ગલીમાંથી ઘૂંટ-લિયે પડી ચાલી જા-પછી તને કાંઈ કંઈ નહિ કહે.' ગોરાએ પોતે ઘૂંટલિયે પડી દેખાડ્યું.

પાંચ રોતાં રોતાં ગોરા પાસે આવ્યો. ગોરા હવે અક્કડ બોલે હતો. પાંચએ જોયો તેના મોં ઉપર ઘૂંટી દીધું અને ગલી પાર કરવા લાગી. તે ગલીની વચ્ચેવચ્ચે સીધી-અક્કડ જઈ રહી હતી. ગોરા આશ્ચર્યથી તેના સામું જોઈ રહ્યો હતો. થોડીવાર પછી તેણે પોતાની બંદૂક સીધી કરી-હાથે-અને પાંચે ગોરાની બધી સાહેલીઓમાં વધારે કમજોર હતી તે સાથી આગળ જઈ દાખી પડી.

પાંચ-એગમ-જેનમ-શમકેર.

ધરની સ્ત્રીએ-પરદાનશીન સ્ત્રીઓ-પોતાનું શિયળ, પોતાની પવિત્રતા-પેતાનાં અચ્ચંતું દુષ્-પતિનો પ્રેમ અને ન જાણે કવી કેવી આશાઓ લઈ સિતમતી અંધારી ગલીમાંથી પસાર થઈ ગઈ. તેમનાં શરીર ગોળાઓથી વીંધાઈ ગયાં, પણ તેમના હૃદય ન ડગ્યા. તે વખતે તેમને કાંઈના આત્મિગત

માટે પહેળા યતા હાથો દેખાયા હશે, કાંઈનું સ્નેહ-પૂર્ણ સ્મિત દેખાયું હશે, પણ તેમના આત્માએ કહ્યું: 'ના-આજે તમારે મૃત્યુનું નથી. આજે વર્ષો બાદ તે ધડી આવી છે, જ્યારે હિંદ જાગી ઊઠ્યું છે. અને અક્કડ થઈ આ ગલીમાંથી-સિતમતી ગલીમાંથી-પસાર થઈ રહ્યું છે. માથું બંધકી આગળ વધી રહ્યું છે. પાંચ-એગમ-જેનમ-શમકેર....કાણે કહ્યું કે આ દેશમાંથી સીતા ચરી ગઈ? કાણે કહ્યું કે હવે આ દેશમાં સતી સારિત્રી જન્મશે નહિ?...આજે આ ગલીનો અલુ-અલુ કાંઈના પવિત્ર લોકીથી પ્રદર્શિત છે. શમકેર, જેનમ, પાંચ, એગમ, આજે તું આ ગલીમાંથી માથું બંધકી નથી પસાર થઈ, આજે તારો દેશ આ ગલીમાંથી માથું બંધકી પસાર થઈ રહ્યો છે. આજ આઝાદીનો જીવો જંદો આ ગલીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. આજ તારો દેશ, તારા ધર્મ, અને તારી સંસ્કૃતિની-પૌરાણિક કથાઓ જીવંત બની ગઈ છે. આજે માનવતાનું ચિર ગૌરવથી જીંચું થઈ ગયું છે. તમારા અંતરમાં લાખલાખ વંદન!

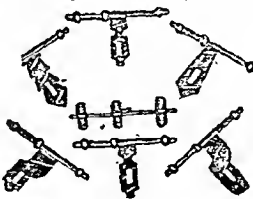
હિંદ લોખંડના મજબૂત આલકાપ અને તારી

રા  
રાં મ કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો

● અમદાવાદના ●  
—એજન્ટ—

મેસર્સ ગહેતા પ્રધર્ષ  
સાંકડી ફેરી, તાલાવસા પોળ  
— અમદાવાદ —



— લખો: —

રાં  
રાં મ કો  
કો

નાં જ  
વા પ રો

● યુ.પી., ખીહાર, બિહાર ●  
અને દિલ્હીના  
—સોલ એજન્ટ—

મેસર્સ બાબુલાલ કેલા એન્ડ કું.  
૨, દારીપુર રોડ  
—દેહરાદુન—

ધી રોયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લમી બેતવાડી, મુંબઈ-૪.

# અમૃતસર : આઝાદી પછી :

અનુવાદક : શ્રી. રામમોહન મલ (જમીલ)

પંદરમી ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના દિવસે હિંદુસ્તાન આઝાદ થયું પાકિસ્તાન આઝાદ થયું. ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના દિવસે હિંદુસ્તાનમાં આઝાદીનો ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો હતો અને આઝાદ પાકિસ્તાનમાં અતંદ્રતા પોકારો સંભળાતા હતા. ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના રોજ લાહોર ખાલી રહ્યું હતું અને અમૃતસરમાં હિંદુ-મુસ્લિમ-શીખ જનતા હૃદયમાં ફસાઈ હતી, કારણકે કોઈએ પંજાબની જનતાને નહોતું પૂછ્યું કે તમે અલગ રહેવા માંગો છો કે હળા-મળાને, જેની રીતે તમે વર્ષોથી રહેતા આવ્યા છો. વર્ષો પહેલાં ચક્રવર્તિરાજ હતું અને કોઈએ જનતાને કોઈપણ પૂછ્યું નહોતું. તે પછી અંગ્રેજોએ પોતાના સાત્રજ્યનો પાયો નાખ્યો અને તેમણે પંજાબમાંથી સિપાહીઓ તથા ધોણ પોતાની ફોજમાં બરત્તી કર્યા, અને બદલામાં પંજાબને નહેરો આપી-પણ તેમણે એ આ બધું પંજાબની જનતાને પૂછીને થોડું કહ્યું હતું ? તે પછી રાજકીય ભ્રમણિ આવી અને રાજકીય ભ્રમણિની સાથે સાથે આઝાદીની ભાવના અને આઝાદીની ભાવના સાથે આઝાદીની ભાવના-વાળા નેતાઓ આવ્યા; રાજકીય સંરચાઓ આવી, પણ નિષ્ફળ કરતાં પહેલાં તેમણે પણ પંજાબની જનતાની સલાહ નહોતી લીધી. એક નકરો સામે રાખી પંજાબની ભૂમિના કલમની અણીવડે બે ભાગ કરી નાખ્યા. નિષ્ફળ કરનાર રાજનીતિજ્ઞો બિન-હિંદી હતા બિન-પંજાબી હતા; તેથી પંજાબના નકશાને સામે રાખી તેના બે ભાગ કરી દેવા-હૃદયથી કાયમ કરવી-તેમના માટે કોઈ અથડું કામ નહોતું. નકરો એક નજવી વસ્તુ છે. આઠ આના કે રૂપિયામાં પંજાબનો નકરો મળે છે. તેના પર લીટી ખેંચી દેવી આસાન છે. એક ધાગળનો કકડો ! એક સોદીની લીટી ! તેઓ કેવી રીતે પંજાબનું દુઃખ જાણી શકે ? એ લીટીને તેઓ કેવી રીતે સમજી શકે, જે પંજાબના નકશાને નહિ પણ પંજાબના હૃદયને ચીરતી જઈ રહી હતી ? પંજાબના ત્રણ ધરો હતા, પણ હૃદય એક હતું, પહેર-

વેશ એક હતો, ભાષા એક હતી, ગીતો એક જ હતાં, ખેતરો એક જ હતાં, ખેતરોનું દેખાની વાતાવરણ એકસરખું હતું. ટૂંકમાં પંજાબમાં એ બધી વસ્તુઓ હતી, જેથી એક ધર્મ, એક દેશ અને એક રાષ્ટ્રની ભાવના સજીવન થાય. પછી શા માટે તેના ગળા ઉપર જરી ચલાવવામાં આવી ? શા માટે તેની નસેનસમાં છાનું-ખીજ વાવી દીધું ? શા માટે તેનાં હૃદયને લુદ્ધ અને ધાર્મિક અંતની આગમાં બળ્યાં. 'અમને ખબર નહોતી,' 'અમને ધણે શોક થાય છે,' 'અમે એ લુદ્ધને તબોડીએ છીએ,' લુદ્ધ, ધૂણા અને ધર્મિક અંત દેલાવનારા આજે મગરનાં અંધ સારી રહ્યા છે અને આજે પંજાબના પુરો દિલ્હીની ગલીઓ અને કરંચીની સડકો પર ભીખ માગી રહ્યા છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાનની સરકારે, આજ સુધી વીસ કરોડ રૂપિયા પંજાબના નિરાશિતો માટે ખર્ચ કર્યા છે. એટલે એક કરોડ નિરાશિતો માટે વીસ કરોડ રૂપિયા ! માથા દીઠ વીસ રૂપિયા ! ઉપકાર કયો અમારા ઉપર ? 'અરે, વીસ રૂપિયાની તો એક મહિનામાં અમે લાસ્ટી જ પીએ છીએ.' અને આજે તમે એ લોકોને ખેરાત આપવા નિષ્કળ છો ! જેઓ કાલ સુધી હિંદુસ્તાનના બધા ખેડુતોમાં વધારે સુખી હતા. આઝાદીના પૂજક, જરા પંજાબના ખેડુ-તોને, વિધાર્મીઓને, ખેતરોનાં મજૂરોને, દુકાનદારોને, પંજાબની માતાઓને, બહેનો અને બેટીઓને, પૂછ્યું તો હોત કે નકશા ઉપર જે આ કાળો લીટી લગાવવામાં આવી છે તેના વિષે તમારો શો અભિપ્રાય છે ? પણ એવી ફિકર કોને હતી ? તેમનો પોતાનો દેશ હોત, તેમની પોતાની ભાષા હોત, તેમનાં પોતાનાં ખેતરો હોત તો તેઓ સમજી શકત કે આ કેવી ભૂલ છે અને તેનો ભોગકોને બનવું પડશે. આ દુઃખ તે જ સમજી શકે છે, જેણે હીરને રાજાથી લુદ્ધ થતાં જોઈ છે, જેણે સોદાનાને મદિવાલથી વિખરી પડતાં જોઈ છે, જેણે ખેતરોમાં પોતાના કાંચે વાવણી કરી હે.પ. રાજનીતિજ્ઞો આને સમજી નથી શકતા-આઝાદીના રાજનીતિજ્ઞો !



ગોરાએ તેને સમજાવી: 'રોવાની કાંઈ જરૂર નથી. સરકારનો હુકમ માનો. આ ગલીમાંથી ઘૂટ-હિયે પડી ચાલી જા-પછી તને કોઇ કંઈ નહિ કહે.' ગોરાએ પોતે ઘૂટહિયે પડી દેખાડ્યું.

પાર રોતાં રોતાં ગોરા પાપે આવી. ગોરા હવે અક્કડ જીભો હતો. પારએ જોરથી તેના મોં ઉપર ઘૂંટી દીધું અને ગલી પાર કરવા લાગી. તે ગલીની વન્ચોવચ સીધી-અક્કડ જાઈ રહી હતી. ગોરા આશ્ચર્યથી તેના સામું જોઈ રહ્યો હતો. થોડીવાર પછી તેણે પોતાની બંદૂક સીધી કરી-હાંએ-અને પાર ને પોતાની બધી સાહેલીઓમાં વધારે કમજોર હતી તે સૌથી આગળ જઈ દળી પડી.

પાર-બેગમ-જેનમ-શામકેર.  
ધરની ઓએ-પરદાનશીન ઓએ-પોતાનું શિયળ, પોતાની પવિત્રતા-પેતાનાં જન્મ્યું દુધ-પતિનો પ્રેમ અને ન જાણે કેવી કેવી આશાઓ લઈ સિતમતી અંધારી ગલીમાંથી પસાર થઈ ગઈ. તેમનાં શરીર ગોળાઓથી વીંધાઇ ગયાં, પણ તેમના કદમ ન ડબ્યા. તે વખતે તેમને કોઈના આજિંગન

માટે પહેળા થતા હાથો દેખાયા હશે, કોઈનું રનેહ-પૂજું રિખત દેખાયું હશે, પણ તેમના આત્માએ કહ્યું: 'ના, આજે તમારે મૂંઝાવું નથી. આજે વળે પાદ તે ધડી આવી છે, જ્યારે હિંદ જાગી, ઊઠ્યું છે. અને અક્કડ થઇ આ ગલીમાંથી-સિતમતી ગલીમાંથી-પસાર થઈ રહ્યું છે-માથું ઊંચકી આગળ વધી રહ્યું છે. પાર-બેગમ-જેનમ-શામકેર.....કોણે કહ્યું કે આ દેશમાંથી સીતા રડી ગઈ? કોણે કહ્યું કે હવે આ દેશમાં સતી સાવિત્રી જન્મશે નહિ?...આજે આ ગલીનો અલુ-અલુ કોઈના પવિત્ર લોહીથી પ્રદાશિત છે. શામકેર, જેનમ, પાર, બેગમ, આજે તું આ ગલીમાંથી માથું ઊંચકી નથી પસાર થઈ, આજે તારો દેશ આ ગલીમાંથી માથું ઊંચકી પસાર થઈ રહ્યો છે. આજ આઝાદીનો જીવો ઝંડો આ ગલીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. આજ તારો દેશ, તારા ધર્મ, અને તારી સંસ્કૃતિની પોરાણિક કથાઓ જીવંત બની ગઈ છે. આજે માનવતાનું સિર ગૌરવથી ઊંચું થઈ ગયું છે. તમારા અત્માને લાખલાખ વંદન!

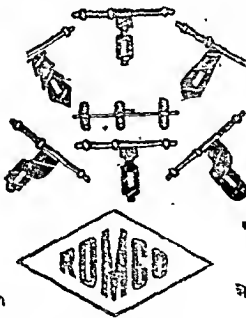
જો લોખંડના મજબુત આલસાપ અને તોડી

રો  
રો મ કો  
કો  
નાં જ  
વા પ રો

● અમદાવાદના ●  
— એજન્ડ —

મેસર્સ મહેતા બ્રધર્સ  
સાંકેડી, શેરી, નાલાવસા પોળ  
— અમદાવાદ —

ધી રૉયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. ૮મી ખેતવાડી, મુંબઈ-૪.



રો  
રો મ કો  
કો  
નાં જ  
વા પ રો

● યુ.પી., ખીહાર, ઓરિસ્સા ●  
અને દિલ્હીના  
— સોલ એજન્ડ —

મેસર્સ બાથુલાલ કેલા એન્ડ કું.  
ર, દાડીપુર રાડ  
— દેહરાડુન —

# અમૃતસર : આઝાદી પછી :

૫ ઈસવી ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના દિવસે હિંદુસ્તાન આઝાદ થયું પાકિસ્તાન આઝાદ થયું. ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના દિવસે હિંદુસ્તાનમાં આઝાદીનો ઉત્સવ ભરવાઈ રહ્યો હતો અને આઝાદ પાકિસ્તાનમાં આનંદના પોકારો સંભળાતા હતા. ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના રોજ લાહોર બંધી રહ્યું હતું અને અમૃતસરમાં હિંદુ-મુસ્લિમ-શીખ જનતા હૃદયમાં ફાઈલ હતી, કારણકે કોઈએ પંજાબની જનતાને નહોતું પૂછ્યું કે તમે અલગ રહેવા માગો છો કે હળી-મળીને, જેથી રીતે તમે વર્ષોથી રહેતા આવ્યા છો. વર્ષો પહેલાં ચક્રવર્તિરાજ હતું અને કોઈએ જનતાને કોઈ પણ પૂછ્યું ન હતું. તે પછી અંગ્રેજોએ પેતાના સામ્રાજ્યનો પાયો નાખ્યો અને તેમણે પંજાબમાંથી ત્રિપાઢીઓ તથા થોડા પેતાની ફોજમાં ભરતી કર્યા, અને અલદામાં પંજાબને નહેરો આપી-પણ તેમણે પ આ બધું પંજાબની જનતાને પૂછીને થોડું કંઈ હતું? તે પછી રાજકીય નમતિ આવી અને રાજકીય નમતિની સાથે સાથે આઝાદીની ભાવના અને આઝાદીની ભાવના સાથે આઝાદીની ભાવનાવાળા નેતાઓ આવ્યા; રાજકીય સંસ્થાઓ આવી, પણ નિર્ણય કરતાં પહેલાં તેમણે પણ પંજાબની જનતાની સલાહ નહોતી લીધી. એક નકશો સાથે રાખી પંજાબની ભૂમિના કલમની અણીવડે બે ભાગ કરી નાખ્યા. નિર્ણય કરનાર રાજનીતિજો બિન-હિંદી હતા. બિન-પંજાબી હતા; તેથી પંજાબના નકશાને સાથે રાખી તેના બે ભાગ કરી દેવા-હદયથી કામ કરવી-તેમના માટે કોઈ અવકાશ નહોતું. નકશો એક નકશો વરણ છે. આઠ આના કે રૂપિયામાં પંજાબનો નકશો મળે છે. તેના પર લીટી ખેંચી દેવી આસાન છે. એક કાગળનો કકરો! એક શહીની લીટી! તેઓ કેવી રીતે પંજાબનું દુઃખ જાણી શકે? એ લીટીને તેઓ કેવી રીતે સમજી શકે, જે પંજાબના નકશાને નહિ પણ પંજાબના હૃદયને મીરતી બંધ રહી હતી? પંજાબના ત્રણ ધર્મો હતા, પણ હવે એક હતું, પહેર-

લેખક : શ્રી. કૃષ્ણચંદ્ર  
અનુવાદક : શ્રી. શેખમોહમદ જમીલ

વેશ એક હતો, ભાષા એક હતી, ગીતો એક જ હતાં, ખેતરો એક જ હતાં, ખેતરોનું રોમાંચી વાતાવરણ એકસરખું હતું. ટૂંકમાં પંજાબમાં એ બધી વસ્તુઓ હતી, જેથી એક ધર્મ, એક દેશ અને એક રાષ્ટ્રની ભાવના સજીવન થાય. પછી શા માટે તેના મળા ઉપર છરી ચલાવવામાં આવી? શા માટે તેની નસેનસમાં લાતુ-ખીજ વાવી દીધું? શા માટે તેના હૃદયને લુહમ અને ધાર્મિક અનૂતની આગમાં બળ્યાં. 'અમને ખબર નહોતી', 'અમને ઘણે શોક થાય છે', 'અમે એ લુહમને વખોડીએ છીએ', 'લુહમ, ઘૂણા અને ધાર્મિક અનૂત દેલાવનારા આજે મગરનાં આંસુ સારી રહ્યા છે અને આજે પંજાબના પુત્રો હિંદીની ગલીઓ અને કર્ચીની સડકો પર ભીખ માગી રહ્યા છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાનની સરકારે, આજ સુધી વીસ કરોડ રૂપિયા પંજાબના નિરાશ્રિતો માટે ખર્ચ કર્યા છે. એટલે એક કરોડ નિરાશ્રિતો માટે વીસ કરોડ રૂપિયા! માથા દોઢ વીસ રૂપિયા! ઉપકાર કર્યો અમારા ઉપર! 'અરે, વીસ રૂપિયાની તો એક મહિનામાં અમે લરસી જ પીએ છીએ.' અને આજે તમે એ લોકોને ખેરાત આપવા નિઃશ્વ્યા છો! જેઓ કાલ સુધી હિંદુસ્તાનના બધા ખેડૂતોમાં વધારે સુખી હતા. આઝાદીના પૂજક, જરા પંજાબના ખેડૂતોને, વિદ્યાર્થીઓને, ખેતરોના મજૂરોને, દુકાનદારોને, પંજાબની માતાઓને, બહેનો અને બેટીઓને, પૂછ્યું તો હોત કે નકશા ઉપર જે આ કાળી લીટી લગાવવામાં આવી છે તેના વિષે તમારા શો અભિપ્રાય છે? પણ એવી ફિકર કોને હતી? તેમનો પોતાનો દેશ હોત, તેમની પોતાની ભાષા હોત, તેમના પોતાના ખેતરો હોત તો તેઓ સમજી શકત કે આ કેવી બૂલ છે અને તેનો ભોગ કોને બનવું પડશે. આ દુઃખ તે જ સમજી શકે છે, જેણે હીરને રાંઝાથી લુહા થતાં જોયું છે, જેણે સોહિનીને મહિલાધર્મી ત્રિપુટી પડતાં જોઈ છે, જેણે ખેતરોમાં પોતાના હાથે વાવણી કરી હે.ય. રાજનીતિજો આને સમજી નથી શકતા-આઝાદીના રાજનીતિજો!

ખેર, મરવું જીવું ચું જ રહે છે. માણસને માણસ બનવાને હજી વાર છે. વળી એક મામૂલી લેખકને જેની શી પંચાત. તેને જીવનની, રાજનીતિની, વિદ્યાની, વિજ્ઞાનની, ઇતિહાસની કે તરતજાનની શા માટે ધરવા રાખવી પડે? તેને શું પડી છે કે પંચજીવ છે કે મરે છે? સીએનું શિયળ સંયવય છે કે ભૂંટાય છે? બાળકોનાં ગાંઠાં પર ખરી ફેરવાય છે કે તેના હોઠો ઉપર વાતસલ્યનું ચુંબન ચોડવામાં આવે છે. તેને આ બધી વાતોથી અલગ પોતાની નાનકડી વાર્તા જ સંભળાવવી જોઈએ-વાર્તા-જે લોકોના હૃદયને આનંદ આપી શકે. આ મોટાઈના બોલ તેને શોભતા નથી,

હીક, તો અમૃતસરની વાત સાંભળો. એ શહેરની કે જ્યાં જલિયાનવાદા બાગ આવેલો છે, જેમાં ઉત્તર હિંદની મોટામાં મોટી વેપારી પેઢી આવેલી છે. જ્યાં શીખોનું પરિવ્રતન શુરુદાર આવેલું છે. જ્યાંની મોટી મોટી યજ્ઞવલોમાં હિંદુઓ, મુસલમાનો અને શીખોએ એકબીજાથી આશળ પડતો ભગ લીધો છે. એમ કહેવાતું હતું કે લાહોર નો સાંપ્ર-

દાયિકતાનો ગદ છે તો અમૃતસર ધાર્મિક એકતાનું કેંદ્ર છે. એક ધાર્મિક એકતાવાળા શહેરની આ વાર્તા છે.

૧૫મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૭, અમૃતસર આઝાદ થયું. પંડેશમાં લાહોર બગી રહ્યું હતું-પણ અમૃતસર આઝાદ હતું-અને તેનાં મકાનો અને દુકાનો પર ત્રિરંગી ઝંડા ફરકી રહ્યા હતા-તેઓએ આઝાદીની લડતમાં સૌથી આશળ પડતો ભગ લીધો હતો. આ અમૃતસર ફક્ત આઝાદી યજ્ઞવળનું જ અમૃતસર નહોતું. અદરારી યજ્ઞવળનું પણ અમૃતસર હતું. આ ડોક્ટર સત્યપાલનું અમૃતસર નહોતું. આ કચલુ અને હિસામુદ્દીનનું અમૃતસર હતું-અને અમૃતસર આઝાદ, હતું-અને તેના આઝાદ વાતાવરણમાં આનંદના અવાજો ગૂંજી રહ્યા હતા. અમૃતસરના હિંદુ, મુસલમાન, શીખ-બધા જ ખુશ હતા, જલિયાનવાદા બાગના શહીદો ફરી સજીવન થઈ ગયા હતા.

સાંજે દીવાલપતી વખતે, આઝાદ હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાનથી એ રશિયલ ગાડીઓ આવી. પાકિસ્તાનથી આવનાર ગાડીમાં હિંદુ અને શીખ હતા-

## કમલ ખીટર ખસ

[ શુભાખી મલમ ]

ખસ, ખુશલી, ખરજડું, દરાજ, શમકાં, બાળકોનાં ચેપી અને રતવાનાં ચાંદાં, હરસમસા. મચ્છરના ડંખ, અસ્તરેા જીડવેા, મોઢાના ખીલ, અને દાજયા ઉપર સારી અસર કરે છે. ખરીદ કરતી વખતે 'કમલ ખીટર ખસ' બરાબર વાંચી ખરીદ કરશે. દરેકે દવાવાળા અને ગાંધી પાસેથી મળશે.

નિધાનપદ માટે લખો :

કમલ પ્રોડક્ટસ, નડિયાદ

• મહુમ સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી કૃત •

(૧) એક વૃક્ષની (વચારચોથીમાંથી

પૃષ્ઠ ૮૦૦ કિં. રૂ. ૫-૦-૦

(૨) વાતોમાં બોધ કિ. રૂ. ૧-૦-૦

ઈતિહાસની રૂપરેખા

[ ભા. : શ્રી. અનંતરાજ પ્રભાશંકર પટ્ટણી ]

'આઉટ લાઈન ઓફ હિસ્ટરી' નામના ગ્રંથનાં ૧ થી ૧૪ પ્રકરણો ઉપરથી-ચાર ત્રિરંગી ચિત્રો ઉપરાંત ખીજાં સા જોટલાં ચિત્રો છે. દરેક આ-આપે આ પુસ્તક પોતાનાં બાળકોના હાથમાં આપવું જોઈએ. કિ. ૨-૦-૦.

ઉપરનાં પુસ્તકો માટે લખો :

તંત્રી, બાવનગર સમાચાર, બાવનગર

તરસ લાગી છે ને ? લે, આ મુસલમાનોનું લોહી પી !

હિંદુસ્તાનથી જનાર ગાડીઓમાં મુસલમાનો હતાં. ત્રણ-ચાર હજાર માણસો આ ગાડીમાં અને તેટલા જ તે ગાડીમાં, કુત્ર છ-સાત હજાર માણસોમાં ભ.ગે જ એ હજાર બધાં દશે, બાકી બધાં મરેલાં પડ્યાં હતાં. અને તેમની લાશો ઉઘાડી પડી હતી. તેમનાં માથાં બારીએ પર સળવવામાં આવ્યાં હતાં. પાકિસ્તાન-રેલવે પર હુદ્દામાં મોટા મોટા અક્ષરે લખેલું હતું : 'કતલ કરવું પાકિસ્તાનથી શીખો.' હિંદુસ્તાન રેલવે પર હિંદીમાં લખેલું હતું, 'અલો લેવો હિંદુસ્તાનથી શીખો.' આથી હિંદુઓ અને શિખોને ખૂબ ચડી ગયું : હાય ! આપણા ભાઈઓ પર કેટલો વુઝમ કર્યો છે ! તેમણે હિંદુ તથા શીખ નિરાશ્રિતોને નિરાશ્રિત-કેમપણે ખસેડ્યાં અને પછી મુસલમાનોની લાશો ગાડી ઉપર હડતી કર્યો. નિઃશસ્ત્રો અને અર્ધ મરેલા જેવા મુસ્લિમ મુહાજરીન ઉપર હુમલો કરવો એને હાલો હાલી શકાય તો ચોક્કસ એ દલેરો હતા. અર્ધ ઉપર માણસોને મારી નાંખવામાં આવ્યા ત્યારે મિલિટરીએ 'રિપર્તિ' ઉપર કાપૂ મેળવ્યા.

ગાડીમાં એક ડેમી બેઠી હતી અને તેના બેળામાં તેનો નાનો પૌત્ર બેઠો હતો. રસ્તેમાં તેનો પુત્ર માર્યો ગયો હતો. તેની વહુને ત્રણ લોકો ઉઘાડી લઈ ગયા હતા, તેના હોઠ પર નિઃશ્વાસ નહોતો, તેની આંખોમાં આંસુ ન હતો. તેના હૃદયમાં દુઃખો ન હતી. તેના હાથમાં શક્તિ ન હતી. તે મૃતિમંત બેઠી હતી. જ્યારે તે કંઈ સાંભળી નહોતી ચકતી, કંઈ જોઈ નહોતી ચકતી, કંઈ જાણી નહોતી ચકતી. બાળકે કહ્યું : 'દાદીમા, પાણી.' દાદીએ કહ્યું : 'બેટા, પાકિસ્તાન આવશે તો પાણી મળશે.'

બાળકે કહ્યું : 'દાદીમા શું હિંદુસ્તાનમાં પાણી નથી ?'

દાદી : 'બેટા, હવે આપણા દેશમાં પાણી નથી.' બાળકે કહ્યું : 'કેમ નથી ? મને તરસ લાગી છે, હું તો પાણી પીશ, પાણી, પાણી, પાણી, દાદીમા પાણી, મારે પાણી પીવું છે.' - 'પાણી પીવું છે ?' પાસેથી પસાર ચતા

એક અકલી સ્વયંસેવક વેધક દૃષ્ટિથી બાળકે લાણી જોતાં પૂછ્યું : 'પાણી પીશ ને ?'

'હા' બાળકે મધુ હલાયું.

'નહિ, નહિ.' દાદીમાએ ભયચરત ચતાં કહ્યું : 'એ કેંઈ નથી માગતો, એ આપને કશું નથી કહેતો, સરદાર સહેજે એને છોડી દે, હવે મારી પાસે કેંઈ બાકી નથી રહ્યું.'

અકલી સ્વયંસેવક હરખો. તેણે પાંચદામાંથી ઝરતા લોહીને પેતાના બે.આમાં ગેયું કરી બાળક સામે ધરી કહ્યું : 'લે તરસ લાગી છે ને ? આ પી. બહુ સાડું લેહી છે. મુસલમાનોનું લોહી છે.'

દાદી ભયચરત બની પાછળ ખસી ગઈ. બાળક રોવા લાગ્યું. દાદીએ બાળકને પેતાના પીંગાં દુઃખમાં સંતાડી દીધું ! અને અકલી સ્વયંસેવક હસતો હસતો જતો રહ્યો.

દાદીને યધુ કે ક્યારે આ મઠી ચલશે ? ક્યારે પાકિસ્તાન આવશે ? એક હિંદુ પાણીનો ગલાસ લઈને આગ્યો, લો એને પાણી પીવડાવો.' બાળકે પેતાના હાથ લંબાવ્યા-તેના હોઠ કેંઈ રહ્યા હતા. તેના આંખો બહાર નીકળી પાતી હતી. તેના ચરીરનું રૂંધેરું પાણી માગી રહ્યું હતું.

હિંદુએ ગલાસ જરા પાછળ હાંપી લીધો. ને બે.ઓ : 'આ પાણીની કિંમત પડે છે. મુસલમાનના બાળકને પાણી મકન નથી મળતું. આ ગલાસની કિંમત પચાસ રૂપિયા છે.'

'પચાસ રૂપિયા.' દાદીએ આજ્ઞાવાદી કહ્યું : 'બેટા, મરી પાસે તો ચાંદીની અંગૂઠી પણ નથી-હું પચાસ રૂપિયા કર્યાં આપું ?'

'પાણી, પાણી, મને આપો. પાણી-દાદીમા, જુઓ, આ મને પાણી નથી આપતો.' મને આપો, મને આપો' એક બીજા મુસાફરે કહ્યું : 'આ લો મારી પાસે પચાસ રૂપિયા છે.'

હિંદુ દસવા લગ્યો : 'પચાસ રૂપિયા તો બાળક માટે-તમારા માટે તો સો રૂપિયા પડશે. સો રૂપિયા આપો ને આ ગલાસ પી લો.'

'સંડું, ચલો સો રૂપિયા.'

બીજા મુસલમાન મુસાફરે સો રૂપિયા આપ્યા, અંધાંસ લીધો અને ઘટપટ પાણી પીવા લાગ્યો.

કાલે જેને આપણે બહેન કહી હતી તે આજે એક વેશ્યાથી પણ ખરાબ હાલતમાં હતી !

બાળક તેને જોઈ વધુ રોવા લાગ્યું: 'પાણી, પાણી, દાદીમા પાણી-' 'એક છુટ' આને પણ પાઓ ખુદા અને રસુલના વારસે.'

મુસલમાન મુસાફરે ગ્રાસ ખાલી કરી આંખો બંધ કરી દીધી ગ્રાસ તેના હાથમાંથી ઝૂટી પડ્યો અને પાણીના થોડાક ટીપાં ફૂંચે પર ભખાઈ ગયા.

બાળક બેળામાંથી ભીતરી ફૂંચે પર આંધો ગયો. પહેલાં તો તેણે આલી ગ્રાસ ચાટ્યો, પછી નીચે પડેલાં ટીપાંને-અને પછી જોર જોરથી રોવા લાગ્યો: 'પાણી, પાણી, દાદીમા પાણી.'

પાણી હતું અને પાણી ન હતું. હિન્દુ નિરાશ્રિતો પાણી પી રહ્યા હતા-અને મુસલમાન તરસ્યા હતા-પાણી હતું-સ્વેચ્છના પેટેફેમ ઉપર પાણીનાં માટલાની દાર ગોઠવાયેલી હતી. પાણીના નળ ખુલ્લા હતા-બગી હાથપાણી સેવા હિન્દુ નિરાશ્રિતોને પાણી આપી રહ્યા હતા. પાણી નહોતું તો ફક્ત મુસલમાન મુળહરીન માટે-કારણકે પંબખના નકશા ઉપર એક કાળી મૂલ્યુની લીટી ખેંચાઈ હતી-અને કાલેના જાઈ આજે દુરમન થઈ ગયો હતો. અને

કાલે જેને આપણે બહેન કહી હતી તે આજે એક વેશ્યાથી પણ વધારે ખરાબ હતી-કાલે જે મા હતી તેને બેટાએ કાઢણ સમજી તેના ગળા પર છરી ફેરવી દીધી હતી. પાણી હિન્દુસ્તાનમાં પણ હતું અને પાણી પાકીસ્તાનમાં પણ હતું-પણ પાણી કંઈય નહોતું-કારણકે અનેની આંખોનું પાણી મરી ગયું હતું.

આ બંને પ્રદેશો રચુ બની ગયા હતા. તેની તપતી રેન ઉપર ચાલતા લોકો લૂની ગરમગરમ ઝાળથી બળી રહ્યાં હતાં. જે દેશમાં લક્ષ્મી અને દુઃખ પાણીની જેમ વહેતાં હતાં ત્યાં આજે પાણી નહોતું-અને તેના ખુરો પાણી વગર ટળવળીને મરી રહ્યાં હતાં, કારણકે પાણી હતું અને ન હતું-પંબખની પાંચે નદીઓ વહી રહી હતી, પણ હિન્દુ-મુસલમાનના હૃદયની નદીઓ સુકાઈ ગઈ હતી-તેથી પાણી હતું અને ન હતું.

પછી આઝાદીની રાત આવી. દિવાળી પર આટલી રોશની નથી થતી. કારણકે દિવાળી પર તો ફક્ત દીવા બળે છે-અહીં ધરનાં ધર બળી રહ્યાં હતાં. દિવાળી પર ફટાકડા ફૂટે છે, કાફાનું છાપ

૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બળ, ભુદિ, આરોગ્ય વધારનાર:-

**મહત્ત્વનાં**

નસોની કમજોરી, હાથપગની કળતાર, આળસ, મુસ્તી, બેચેની વગેરે દૂર કરી શક્તિ, સ્ફુર્તિ તથા ઉત્સાહ-વધારે છે તેમજ પેસાજ કે સ્વપ્નમાં જતી ધાતુને બંધ કરી શકે બનાવે છે. પરહેઝ ખાંસ કંઈ નથી કો. ગોળી ૪૦ની હખીને ૩. ૧૧ સેવા

**પાં ગ લ વ ટી**

ચિંતામ, અનિદા, વિચારવાયુ, ઉન્માદ વગેરે દર્દો માટે સર્વોત્તમ ગુણકારી અને કદી પણ નિષ્ફળ ન બળ તેવો અકસીર હંલાજ. કો. હખીના ૩. ૩ ત્રણ

**મહત્ત્વ** બાતીય જીવનના પ્રમો સમગ્રવનાર  
"દાંપત વિકાસ" પુસ્તક મહત્ત્વ મંગાવો

મુખ્ય પ્રાન્ય:- } મદન મંજરી ફાર્મસી  
કામચાદવી, રામવાડી } નમનગર ( કારિયાવાડ )

ટેસ્ટકાર પાન ખાવા માટે

● કૃષ્ણછાપ કાથો ●

માથાના દુઃખાવા માટે અકસીર

બજારગ બામ

● પાનની ઘરાકી વધારવા ●

● દીલખુશ મસાલો ● કૃષ્ણવિકાસ મસાલો

● પાનની ખરી મઝા ● દીમટામ સોપારી

: ખનાવનાર :

**એચ. વી. જોશી**

કૃષ્ણછાપ કાથાવાળા

રીથો રોડ,

અમદાવાદ

## પહેલાં રૂપિયા ગયા, પછી ઘરેણાં અને પછી સ્ત્રીઓનાં શરીર !

વાર્મા આવે છે, અહીં બેંચ ફરી રહ્યા હતા. મશીન-  
મનો ચાલી રહી હતી. અંગ્રેજોના રાજ્યમાં એક  
પિસ્તોલ પણ ક્યાંય નહોતી મળતી અને આઝાદીની  
આ પહેલી જ રાતે ન જાણે ક્યાંથી આટલાં બધાં  
બેંચ, મશીનગનો, પિસ્તોલો અને બંદૂકો  
હાદી નીકળી. આ બધા હથિયારો અમેરિકન  
અને ઇંગ્લેન્ડની બનાવટનાં હતાં. અને આજે  
આઝાદીની પહેલી રાતે હિંદીઓ અને  
પાકિસ્તાનીઓનાં હૈયાં હેઠી રહ્યા હતાં. લડે જાઓ,  
બહાદુરો ! મરે જાઓ, બહાદુરો ! અમે સજો તૈયાર  
કરીશું; તમે લડતા રહેજો, શાપાથ બહાદુરો ! જોને  
ક્યાંક અમારા કારખાનાં નહોં જોણે ન થઈ ગય.  
ધમસાણું પૂંક જામે તો મન આવે. ચીનવાળા લડે  
છે તે હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાનવાળા કેમ ન  
લડે ? એ પણ એશિયાઈ છે, તમે પણ એશિયાઈ  
છો ! એશિયાની આખર કાયમ રાખો ! લડે જાઓ,  
બહાદુરો ! તમે જો લડશું બંધ કરશે તો એશિયાનું  
જો બીજું બાણ ફેરવાઈ જશે, અને અમારાં કાર-  
ખાનાં નહોં અને. અમારા શાહીવાદી આનંદો  
જ્યાંમાં અવી પડશે, લડે જાઓ, બહાદુરો ! પહેલાં  
તમે અમારા દેશમાંથી કાપા, કાચનો સામન અને  
સેંદ મંગાવતા હતા; હવે અમે તમને રૂબરૂ પૂરાં  
પાડશું, બેંચ, નિમાન, કારતૂસ-કારણકે હવે  
તો તમે આઝાદ થઈ ગયા છો.

શબ્દચરિ હિન્દુ અને શીખો મુસલમાનોના  
ક્રોધને આગ લગાડી રહ્યા હતા ને 'ન્ય વિંદ'ની  
ધોપણ સંભળતી હતી. મુસલમાનો પોતાના ધર્મની  
દૂધી જગ્યાએ બેસી મશીનગનો ચલાવી રહ્યા હતા  
અને હાથ જનાવટનાં બેંચ ફેંકી રહ્યા હતા.  
આઝાદીની રાત અને તેની ત્રણ-ચાર રાતો  
સુધી આવી રીતે મુઠાબેટો થતા રહ્યો પછી  
હિન્દુઓ અને શીખોના મહા માટે આજુબાજુનાં

રજવાડાંમાંથી સ્વયંસેવકો અવી પહોંચ્યા. મુસલ-  
માનોએ પોતાનાં ઘર ખાલી કરવા માંડ્યા- ઘરો,  
મટોહા, બગરો, ગળો રહ્યાં હતાં. હિન્દુઓનાં ઘર-  
મુસલમાનોના ઘર અને શીખોનાં ઘર ! હાજરોની  
સંખ્યામાં મુસલમાનો શહેર છોડી નાસવા લાગ્યા.  
એ દિવસોમાં જો કંઈ થયું તેને ઇતિહાસમાં અમૃત-  
સરની "કલેઆમ" કહેવામાં આવશે.

પણ મિલિટરીએ 'સ્થિતિ' ઉપર બહુ જાદો  
કાળું મેજવી લીધો. હિન્દુ અને મુસલમાન બે અલગ  
અલગ કેંપોમાં બંધ થઈને 'નિરાશિતો' અને  
'મુહાજરીન' કહેવાતા હતા. જો કે મુસ્લીમો બંને  
પર એક જ હતી, પણ નામ જુદાં જુદાં રૂપમાં  
હતાં કે નેથી મુસ્લીમતામાં પણ એ લોકો મંથી ન  
શકે. બંને કેંપોમાં ન જન હતી, ન શાશ્વતીનો  
બદામરત હતો, ન સત્તા માટે ચિરતર કે ન પાપ-  
ખાનાં, પણ એક કેમ્પ હિન્દુ શરણાર્થીઓનો કેમ્પ  
હતો, જ્યારે બીજો મુસલમાનોનો 'મુહાજરીન'નો.

હિન્દુ શરણાર્થીઓના કેમ્પમાં આઝાદીની રાતે  
સખત તાવથી ધૂજતી એક મા પોતાના બીમાર પુત્ર  
આગળ દમ તોડી રહી હતી. એ લોહા પશ્ચિમ  
પંખામાંથી આવ્યાં હતાં. પંદર માણસોનું કુટુંબ  
હવું પાકિસ્તાનથી હિંદુસ્તાન આવતાં આવતાં  
ફગ બે માણસો રહી ગયાં હતાં. અને અત્યારે  
તેમાંથી પણ એક બીમાર હતું જ્યારે બીજું  
મરી રહ્યું હતું. જ્યારે એ પંદર માણસોનું કુટુંબ  
ઘેરથી નીકળ્યું હતું ત્યારે તેમની પાસે ચિરતર હતા,  
આવાપીરનો સામાન હતો, લગાણી બરપૂર દૂધ  
હતી. રૂપિયાની ઘેલિઓ હતી. અને સ્ત્રીઓનાં શરીર  
પર ઘરેણાં હતાં. અને છોકરા પાસે એક સાયકલ  
હતી. અને એ બધાં પંદર માણસો હતાં.

ગુજરાતવાલા સુધી પહોંચ્યા પહેલાંતો દસ  
માણસો રહી ગયાં. પહેલા રૂપિયા ગયા, પછી ઘરેણાં,  
પછી સ્ત્રીઓનાં શરીર.

### • માથેરાનની મોજ •

ફાઇ છાપ મેકિટ્ટેડ સ્પીન  
— મેજવો —

મહાસુગંધી સ્પીન વર્કસ, સિહોર (ગાંધી)

### • કમલ આદર્શ •

આ દવા ચોટી ગયેલી આંખ, કમિત આંખ,  
લાલ, પાણી દદાની આંખને સારી કરે  
છે. આંખને દૈનિક આપી તેજ વધારે છે.

મરેલી માતાના શબ પરથી ગોદડું ખેંચીને એણેઓઠી લીધું અને જાઠો !

લાહોર આવતાં આવતાં છ માણસો રહ્યાં. લુગડાંની ટુંકો મધ, ગિરતરા પણ, અને છોકરાને પોતાની સાથેકલ જવાને જાણુ ખેદ હતો.

અને જ્યારે મેગનપુરાથી આવળી વૃષ્ઠાં ત્યારે એ જ હતો-મા અને બેટા, અને એક ગોદડું-એ દમ તોડતી ઈએ ટાઢિયાં તાવને લીધે તે વખતે આલ્યું હતું. તે વખતે-આઝાદીની પહેલી રાતે-તે સ્ત્રી મરી રહી હતી. તેના પુત્ર સીરાણે બેઠો બેટો તાવથી મૃત્યુ રહ્યો હતો. તેની દેહો કડકડતી હતી અને આંસુ તો ઘણા સમયથી સકઈ ગયાં હતાં.

અને જ્યારે તેની મા મરી ગઈ ત્યારે તેણે દુઃખથી ગોદડું તેના પરથી લઈ લીધું તેને એટીને કેરપના ખીન્ન છેડે જતો રહ્યો.

ચેડીવાર પછી એક સ્વયંસેવક તેની પસે આગે અને તેને કહેવા લાગ્યો: 'પેશી-ત્યાં-મરી ગઈ તે કાણ હતી; એ તારી મા હતી !'

'ના, ના મને કશી ખબર નથી. તે કેણ હતી ?' છોકરાએ ભયઝરત સ્વરે કહ્યું અને ગોદડુંને

વધારે જોરપૂરક પોતાના શરીર વિંટગતતા તે બોલ્યો: 'તે મારી મા નહોતી, આ ગોદડું મારું છે હું એ નહિ આપું-નહિ આપું-નહિ-આ હું સાથે લાગ્યો છું. નહિ આપું.' એક ગોદડું, એક મા-એક મૃત મનવતા-કેને ખબર હતી કે એક દિવસ આંત્રી નવી ટળની વાર્તા પણ મારે તમને સંભળાવરી પાશે ?

જ્યારે ખુસલમાન નાહો ત્યારે તેમનાં ઘરો લૂંટાવા લાગ્યા. લાગ્યે જ કોઈ શરીક માંજસ રહ્યો હોય, જેણે આ લૂંટમાં ભાગ ન લીધો હોય. આઝાદીના ત્રીજા દિવસની વાત છે. હું મારી માનેને ગલી બદાર નજીકપર પાણી પાયા લઈ જઈ રહ્યો હતો. ડોલ મારા હાથમાં હતી. ખીજા હાથમાં માયના ગળે બધેરી દોરી. ગલીના નાકે પહોંચી માયને વીજળીના ધાંજલે બાંધી દીધી. ડોલ લંઈ હું નજો પાણી ભરવા ગયો થોડીવાર પછી જ્યારે ડોલ ભરીને આવ્યો ત્યારે જેહું છું તો માય ન મળે. એકાએક મારી નજર પાસેના ઘરના આંગણમાં પડી. જેહું છું તો મરી માય આંગણમાં બધેરી લીટી હતી.



ચાહ બનાવો એટલી સહેલાઈથી

પૂરેપૂરી આત્મવાણુ તદન ખોર, મધુર ખુશખવાણુ અને સસ્તું

• હેરં એઈલ •

==ખની શકે છે==

ફેકત દસ મિનિટમાં 'ખંભાતવાળાની પડી' થી

• આંખનાં આભી કે મેંદીનું તેલ તૈયાર થાય છે •

== જાણીતા ગાંધી અને સરેયાને ત્યાં વેચાય છે ==

દું. ધરમાં ગયો.

‘શું છે ભાઈ, કાણ છે તમે?’ એક સર-  
દારએ કડક સ્વરે પૂછ્યું. ‘હું હમણાં જ  
મારી ગય ત્યાં બાપી પાણી ખરવા ગયો હતો. આ  
ગાય તો મારી છે સરદારજી-’ સરદારજી હસ્યા:  
‘હેલાં હેલાં! કંઈ વાંધો નહિ. મેં ‘ધાયુ’ કે કાઈ  
મુસલમાનની ગાય છે. આ તમારી ગાય છે તો લઈ  
જાઓ.’ એમ કહી તેમણે ગાયની દોરી છોડી મારા  
હાથમાં આપી.

‘માફ કરજો.’ હું ચાલવા લાગ્યો એટલે  
તેમણે વળી કહ્યું: ‘આપાં સમજ્યા કીસી મુસલ-  
માન દી ગાય લય.’

મેં આ બતાવ મારા મિત્ર સરદાર સુંદરસિંગ,  
અગળ કહી સંભળાવ્યો તો તે હસ્યો: ‘આમાં  
હસવાની શી વાત છે?’ મેં તેને પૂછ્યું તો તે વધુ  
જેરજેરીથી હસવા લાગ્યો. સુંદરસિંગ સામ્પવાદી  
હોવાથી સામ્પ્રત્યિક જનનથી બહુ દર રહે છે. એ  
મારા અપમાનગ્રાહી મિત્રોમાંના એક છે, જેમણે આ  
લૂંટમાં કેમ જાતનો ભાગ નથી લીધો.

મેં કહ્યું: ‘તું એને સાડું સમજે છે?’

તે બેઠો: ‘ના એ વાત નથી-તું તો એટલા  
મારે હસી રહ્યો હતો કે આજે એક એવો જ બતાવ  
મારી સાથે પણ બની ગયો. હું હોલ બજારમાંથી  
પસાર થઈ રહ્યો હતો ને મનમાં થયું કે લાવ સર-  
દાર સરદારસિંગને જોડે જાઉં. બૂની બગવ પાર્ટીના  
તેના છે ને? તેમણે પોતાના ગામમાં ચાર-પાંચસો  
મુસલમાનોને અશરે આપ્યો છે. મને થયું કે લાવ  
પૂછો જાઉં કે તેમણે શું થયું? નેમતે મુહાજરી-  
નવા કેમમાં ખસેડવાની શી જોગવાઈ કરી? એમ  
વિચારી મેં મારી મોટર મેકમુક રજાક છુટાગાની  
કુકાન આગળ ધોલાવી, અને કૂંદમાં પેળી ગયો.  
થોડી જ વારમાં પાછો ફર્યો, કેમકે સરદાર સરદાર-  
સિંગ ન મળ્યા-જોકે હું તે મોટર ન મળે-

પૂછવા છતાં કાંઈએ ન બતાવી-ગઈ ક્યાં? એટલામાં  
મારી નજર હોલબજારને છેડે પૂછે પડી ત્યાં  
મારી મોટર જામી હતી. ધોડાગાડીનાં સરદારસિંગ  
પ્રખ્યાત કાર્યકર્તા એકા હતા.

મેં પૂછ્યું: ‘ક્યાં જાઓ છો?’

‘ગામ જઈ રહ્યો છું.’

‘અને આ મોટર પણ શું તમારે  
ગામ જશે?’

‘કઈ મોટર?—પેલી જે પાછળ બાંધેલી છે  
તે તમારી મોટર છે? માફ કરજો દોરત-મે’  
એણેથી નહિ-એ મહેમુદ રજારની કુકાન આગળ  
જામી હતી ને મેં ‘ધાયુ’ કે કાઈ મુસલમાનની  
હશે-મેં ગાડી પાછળ બાંધી લીધી; હા | હા | હા |  
હું તેને માં બેર લઈ નહીં રહ્યો હતો-સાડું’ થયું  
કે તમે વખતસર આવી પહોંચ્યા.’

‘અને હવે ક્યાં જશો?’ મેં મોટર બોલી  
તેમાં બેસતાં પૂછ્યું.

‘હવે-હવે ક્યાંક બીજે જઈશ.’

‘સરદારસિંગ રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તા છે, જેમ જઈ  
ચૂક્યા છે. હું જાતી ચૂક્યા છે. રાષ્ટ્રીય સંવતંત્રના  
માટે બિલકુલ આપી ચૂક્યા છે.’

આ બતાવ સંભળાવી સુંદરસિંગે કહ્યું: ‘કોમી  
આજ એટલી ઠંડ સુધી ફેલાઈ છે કે આપણા સોરા  
સારા રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તાઓ પણ એમાંથી બચી  
નથી રહ્યા... આપણી રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ  
લેનારા ખુદ આ લૂંટખાર અને કાલમાં સરકારેસર  
છે. આ અમિ જે આપારે જ શાંત કરવામાં નહિ  
આવે તો અને પાર્ટીએ અસત્યવાદી બની જશે.  
તે ચાર વર્ષમાં જ.’

સુંદરસિંગ વિચારવસ્તુદેખાનો હતો. હું ત્યાંથી  
ચાલી નીકળ્યો, મારામાં ખાલસા ફેલેજ આગળ એક  
મુસલમાન અમીરનો બગલો લૂંટાતો હતો. માલથી

છટકેલા લમણાને કાબૂમાં રાખવા  
ફાયા છાપ મેડીકેટ્ડ સ્નેક વાપરો  
મહાસુગંધી સ્નેક વર્કસ, સિહોર (કા.કિ.)

નાનાં અશક્ત બાળકો માટે  
કમલ બાલમૃત  
બાળશિક્ષક સમાન છે  
કમલ ગ્રોડક્ટસ, નડીયાદ



ભરેલી લોરીઓ, લોકોની જુદી જુદી ફરકડીઓ લઈ  
જઈ રહી હતી. મારા નેત્રજોતામાં થોડી જવારમાં  
ખજું સાફ થઈ ગયું. સડક પર હિન્દુ અને શીખ  
રાહગારીઓ પણ અંગના બધી દોડ્યા, પણ અંગ-  
લામાંથી પોલીસને આવતા જોઈ તેઓ સ્તબ્ધ થઈ  
ગયા. પોલીસોના હાથમાં ફેટલાંક મોઝા અને રેશમી  
ટાઈઓ હતી. એક કેટ-કેટગર પર મફતર ચૂંથી રહ્યું  
હતું. લોકોને હસતાં હસતાં કહ્યું. 'હવે તમે ક્યાં  
જાઓ છો. ત્યાં ખજું પહેલાથી જ સાફ થઈ ગયું છે.'

એક મહાશય જે આપસમાં જોવા લાગતા  
હતા અને મારી સામે જ અંગના તંરક દોડ્યા હતા  
અને હવે પાછા ફર્યા હતા તે મને હૃદયથી બોલ્યા:  
'જુઓ ભાઈ, દુનિયા રવી પાગલ થઈ ગઈ છે ?'

મારી પસેથી એક દૂધ વેચનાર લેણો જઈ  
રહ્યો હતો. બિચારાના બાજે થોડીક ચોપડીઓ આવી  
હતી તે લઈને જઈ રહ્યો હતો.

મેં પૂછ્યું: 'આ ચોપડીઓને શું કરશો? વાંચી  
શકો છો ?'

'ના બાપુજી.'

'ત્યારે ?'

તેણે પુસ્તકો તરફ રૂપથી જોયું: 'હમ કા  
કરે બાપુ-બપાં ગઈ' છું ત્યાં લોકો પહેલાથી જ  
સારો સારો માત્ર લઈ ગયા હોય છે મારે તે  
બાબત જ ખરાબ છે.'

તેણે વળી પુસ્તકો તરફ રૂપથી જોયું: તેનો  
ધરાદો પુસ્તકોને ફેંકી દેવાનો હતો પણ તેનો  
ધરાદો બદલાઈ ગયો તે સ્મિત કરી કહેવા લાગ્યો:  
'કંઈ નહિ. આ મોટાં મોટાં પુસ્તકો બચશે સારા.  
રાતનું જમણું રાંધવા લાકડાની જરૂર નહિ પડે.'

ખજું સારા પુસ્તકો હતાં ખંખાં. ચૂલામાં ગયાં  
એન્ડ્રિયોટસ, સોક્રેટિસ, પ્લેટો, રસો, રોસપિયર, બધા  
ચૂલામાં ગયા.

સાંજના સમયે બમ્બેર સમસાન પડવા લાગ્યો-  
કંઈક થવાનો હતો. હું જલદી જલદી કુચેરામદાસ  
(રામદાસગલી)માંથી પસાર થયો અને પવિત્ર ગુરુદ્વારાને  
રુલામ કરતો મારા ધર બધી વળી ગયો.  
માર્ગમાં અંધારી ગતી પડતી હતી, બધાં જલિયાન-  
વાલા બાગના દિસે ઘૂંટણે ચાલવાની ફરજ



સો....એ....સો

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ ભઠ્ઠીથી બનાવ્યું છે ●

ઝેરલે ખરી પઠતા વાળને અટકાવી કાળા, સુવાળા,

== લરાઈ અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે ==

તેમ જ

મગજની નબળાઈ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક હર્દમાં ફાયદો આપે છે

બજીયાત ગાંધી સંજ્યા અને દવાવાળાને ત્યાં વેચાય છે

—જ્યાંએ મારે-લખો—

એમ. એમ. ખંભાતવાળા, આકા શેઠની પાળ, અમદાવાદ

તેમણે અમારાં ઘર લૂંટ્યાં, શિમળ લૂંટ્યાં ને કુદુંબને ગોળીથી કાર કયું.

પાડવામાં આવી હતી. મેં વિચાર્યું કે આ દુઃખ માર્ગથી નીકળી જઈએ—હું તે તરફ ચાલ્યો.

આ ગલી સંકડી છે. અહિં દિરસે પણ અંધારા જેવું રહે છે. મુસલમાનોનાં આક્રમણ ધર હતાં જે અંધાં બાળી નાંખવામાં આવ્યાં હતાં—અથવા લૂંટી લેવામાં આવ્યાં હતાં. આરણ્ય ઉષામાં હતાં, બારીઓ તૂટેલી, કપાક કપાક છતાં બળેલી, ગલીમાં નિર્જનતા હતી, ગલીની ફાં પર અંધારાની લાશો પડી હતી.

હું પાછો ફરવા લાગ્યો. એટલામાં કોઈના ઊંઘકારા ભરવાનો અવાજ આવ્યો. ગલીની વચ્ચે લાશોમાં એક ડાશી ઊઠવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. મેં તેને ટેકા આપ્યો.

‘પાણી-બેટા.’

હું જોઆમાં પાણી લાવ્યો—પવિત્ર યુરુદારાની સામે પાણીનો નળ હોતો.

મેં જોઆ તેના મોઝે અડાડ્યો.

‘તારા પર ખુશાની રહેમત હો બેટા! હું કાણુ છે? ખેર તું જે કાંઈ હો. તારા પર ખુશાની રહેમત હો બેટા! આ એક મૂરનારના શબ્દો છે તેને માફ રાખજો.’

મેં તેને બેઠી કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં કયું: ‘તમને ક્યાં વાગ્યું છે મા?’

ડાશી બોલી: ‘મને ન હકાવો. હું અહીં જ મરીશ. મારી વહુ બેટીઓ વચ્ચે. શું કહ્યું તે? ક્યાં વાગ્યું છે? અરે બેટા, વહુ ઊડી જાય છે. આ જખમ હાડવાની અંદર છે—અહુ ઊડી! તમને ખુશ કેમ માફ કરશે?’

‘અમને ક્ષમા કરો મા.’

પણ ડાશીએ કંઈ ન સમજ્યું તે સ્વતઃ બળડી રહી હતી: ‘પહેલાં તેઓએ અમારા મંદોને માર્યા પછી અમારાં ઘર લૂંટ્યાં—પછી અમને લલડીને

ગલીમાં લઈ આવ્યા. આ ફક્ત ઉપર, આ પવિત્ર યુરુદારા સામે, જેને હું દરરોજ સલામ કરતી હતી—તેમણે અમારું શિમળ લૂંટ્યું પછી ગોળીથી કાર કર્યું હું તેમની લાશો જેવી ગણાઉં.’

એટલેકે તેણે મારી બાંધ પકડી: ‘તું જાણે છે? આ અમૃતસર છે. આ મારું શહેર છે. આ પવિત્ર યુરુદારાને હું રોજ સલામ કરતી હતી—જેવી રીતે મારી મરિયદને સલામ કરું છું—મારી ગલીમાં હિન્દુ, શીખો અને મુસલમાન પણ વસતા હતા. અને કેટલી પેઢીઓથી અમે અહીં વસી રહ્યા છીએ. અને અમે દરરોજ સંપાને શાન્તિથી રહેતાં હતાં—કેંક દિવસ કશું નથી થયું.’

‘મારા સદ્બર્મોએને માફ કરો મા.’

‘તું જાણે છે હું કોણુ છું? હું જેનબતી મા છું—તું જાણે છે જેનબ કાણુ હતી? જેનબ એ હતી જેણે જસિયાનવાલા બાગની કતલને વિરોધ પ્રાજ ગલીમાં ગેરા આગળ ધિર નથી છુટાવ્યું. જે પોતાના દેશ અને રાષ્ટ્રનું ધિર બોલું કરી આ ગલીમાંથી પસાર થઈ ગઈ. આ તે જગ્યા છે—આ તે ગલી છે—જ્યાં જેનબ રહીદ થઈ હતી હું તે જ જેનબતી મા છું. હું આમ સહેલાઈથી તમારો પીછા છોડવાની નથી. મને ટેકા આપો, મને ઊભી કરો, હું મારી લૂંટાયેલી આબર અને મારી વહુ—બેટીઓનાં હણાયેલાં શિયળો લઈ રાજનીતિસો પાસે જરૂર. મને ટેકા આપો, હું તેમને હકીકત. હું જેનબતી મા છું. હું અમૃતસરની મા છું હું પંજાબતી મા છું. તમે મારો જોબો ઉજાડ કર્યો છે. તમે લપણમાં મારું મોં કાણું કયું છે. મારી જવાન વહુઓ અને બેટીઓના પવિત્ર આત્માઓને જહનમની આગમાં નાખ્યા છે. હું તેમને પૂછીશ—શું જેનબ આવી આગમાં મારે સહીદ થઈ હતી? હું—જેનબતી મા’ એકાએક તે

યુમમાં, ખસ, ખુશી, ખરજી, હાદર વગેરે ચામડીનાં દરો મારે અકસીર મલમ

૦ રૂઝ-લા-એમિન્ટમેન્ટ  
કિંમત એક શીશીના આઈ આના. ડ્રગનના રા. પા  
-દુઆલુપાન કાર્મસી, નામનગર

ફોટા છાપ મેડિકેટડ સ્તંદ જ  
અસલ છે. બીજી બધી નામધારી જ છે

મારા જોળામાં ઢળી પડી. તેના મોંમાંથી લોહી નીકળી પડ્યું. બીજી જ ક્ષણે તેના પ્રાણ નીકળી ગયા.

જેનશતી મા મારા જોળામાં મૃત પડી છે. તેનું લોહી મારા ખગીસ પર છે. હું જીવનથી મૃત્યુનાં દ્વાર સુધી ઝંખી કરી રહ્યો છું. અને કદપનામાં સિદ્ધિ તથા ઓમપ્રકાશ તરી રહ્યા છે. જેનશતુ શિર ગૌરવથી જીવ્યું થયેલું દેખાય છે. એ શહીદ મને કહે છે: 'અમે ફરી આવશું—શામકાર-પાર-મેગમ-અમે ફરી આવીશું'. અમારા શિષ્યની પવિત્રતા લઈ, અમારા આત્માનું તેજ લઈ, કારણકે અમે માણસ છીએ. અમે આ વિશ્વમાં રચનાના ઝંડાધારી છીએ. કોઈ રચનાને કચરી નથી શકતું. કારણકે અમે મંડન છીએ અને તમે ખંડન. તમે જંગલી છો તમે પશુ છો. તમે મરી જશો, પશુ અમે નહિ મરીએ, કારણકે માણસ કદી નથી મરતો. તે પશુ નથી તે નેકીનો આત્મા છે, સહિત્તુ ફગ છે, વિશ્વનું ગૌરવ છે. માનવદત્તયારા ઓ કેમી રાક્ષસો! આ અધમ પિશાચી ફિન્ડુ-મુસ્લિમ-શીખો! તમે આત્મદીને કલંકિત કરનારા દેશવ્રોહીઓ...

## આસ્તિક અને નાસ્તિક

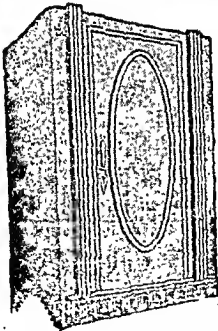
આત્મજીના લખતમાં એક પુરાણી નજરીમાં બે વિદ્વાન રહેતા હતા. બંને પરસ્પરની કબ્યો અને ધૂણ કરતા અને એકબીજાને ઠેઠારી પાડતા. એમાંનો એક નાસ્તિક હતો અને બીજો આસ્તિક હતો.

એક દિવસ બંને એક સ્થળે ભેગા થઈ ગયા. પોતાના અનુયાયીઓ તેમની સાથે હતા અને બંને દેવતાઓની સત્તાના પ્રશ્ન પર અલગવા લાગ્યા. કલાકો સુધી પોતપોતાના પક્ષનું સમર્થન કરી બંને પોતપોતાના રસ્તે પડ્યા.

એ જ રાતે નાસ્તિક મંદિરમાં ગયો અને વેદિની સામે પોતાનું મસ્તક નમાવી માર્ગ-બ્રહ્મા બદલ દેવતાઓની તેણે ક્ષમા માંગી.

પરાપર એ જ સમયે પેલો આસ્તિક પોતાનાં પવિત્ર ધર્મપુસ્તકો બાળી રહ્યો હતો, કારણકે હવે દેવતાઓ પર એને આસ્થા રહી ન હતી. —અધુરમ

\*ખસિલ ગિયાન



## આગ ! ચોરી !! લૂંટ !!!

વગેરેમાં સહીસલામત પુરવાર થયેલ  
—ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાળા—

## “કિશોર”ના

લોટર કેશનના; સ્ટીલના

★ મોડર્ન ‘જય હિન્દ’ કબારો ★

તિબેટીઓ અને કેશબોક્સો વસાવો

સોનાના ચાંદો અને સર્વોદ્ધિષ્ટો મંગેલાં છે,

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવા ખાસ નિમંત્રણ છે

— કિ શોર સ્ટીલ પ્રોડક્ટ્સ —

૨૬, હાઈશેક અગીયારી લેન, જી. ટી. હાઈસ્કૂલ સામે, મુંબઈ ૨

જીવન-પ્રકાશ

# કલાપી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ

: મણુકા ચોથો :

આશકની

: પ્રેમ-ઉપાસના :

કલાપી અને મિત્રમંડળ વિશેનાં  
દરબારથી વાળસુરવાળાનાં સંસ્મરણો

કવન :  
દરબારથી વાળસુરવાળા

આશ્રિત :

શ્રી. કપિલભાઈ ઠક્કર એમ. એ.

[ કેપ્ટનશ્રી અંકથી આદ્ય ]

સુને ૧૮૯૨થી ૧૯૦૦ સુધીના કલાપીના આઠ વરસના જીવનને ત્રણ મુખ્ય વિભાગમાં વહેચી શકાય એમ મેં અગાઉ કહેલું છે. એ ત્રણ સ્થિતિ પૃથ્થે લીટી દોરીને એક બીજાથી જુદી ન પાડી શકાય-એ ત્રણ અવસ્થાઓ જોતપોત ગણી સમય એમ પણ મેં કસવેલું છે. એમાંથી એક અવસ્થા (stage) 'રાગચોળીનું રાગ-જીવન' આપણે તપાસી ગયા. હવે એમાંથી બીજી અને સૌથી વધારે મવાયેલી સ્થિતિ પર આપણે નજર કરીએ સૌથી વધારે મવાયેલી એટલા માટે કહું છું કે કલાપીના જીવન અને કવનની આસપાસ જે રોમાન્સ (Romance)નું પ્રભાવક દોરાયું છે અને જે અવસ્થાએ કલાપી માટે અનેક પ્રકારની મન-વૃત્તા, સમજણ, ગૃહસ્થાનથી દીકા, બીબી કરેલી છે એ આ સ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવે છે.

૧૯મી સદીના એ મહાન અંગ્રેજ કવિઓ શેલી અને બાયરનના રંગેજીવન માટે અનેક કથાઓ અંગ્રેજી સાહિત્યના ક્ષતિહાસમાં નોંધાયેલી છે. શેલીને પોતાના પ્રથમ પતિનું હૃદયેતનો ત્યાગ કર્યો હતો અને પોતાના હૃદયની પ્રિયતામાં મેરી વોલરટન કાફર ગોગલિન સાથે રોમાંચક લગ્ન કર્યાં હતાં. પ્રથમ પતિન સાથેના લગ્નમાં પ્રેમના અંશો ભરપૂર હતા, પણ વરસો ગતાં તે વધારે જીવિશી, વેગીલી, ગૌરવવાન અને વિદ્યુતી માનેલી મેરીના સંબંધમાં એ આગે અને પોતાના જીવનમાં જે જીવણ છે એ આ કુમારિકા પૂરી કરવા શક્તિ-માન છે એવું માનીને પ્રથમ સ્ત્રી સાથે તેણે છૂટાછેડા લીધા અને હૃદયેત, કલ્પ કમોતે મરી. આ પત્ની-ત્યાગ શેલીના જીવનમાં એક કલંક-કથા મનાઈ છે.

જો કે અંગ્રેજી સાહિત્યમાં અજોડ એવા અનેક કાવ્યોની પ્રેરણાક્રાંતિ એની બીજી પત્ની બની હતી. બાયરનના સમય જીવન સાથે અનેક કલંકિત પ્રેમ-કથાઓ સંકળાઈ છે; અને એની સામે લોકમતનો વરોળ, એ એક ઉમરાવ હોવાને કારણે, એટલો ઉમ બ-નો હતો કે "If what is muttered and murmured and whispered be true, I am unfit for England; if false, England is unfit for me." (મારી સામે જે બકવાલ, બખબાલ અને હુસપુસ વાતોના પ્રચાર થાય છે એ સાચા હોય તો હું ઈંગ્લંડમાં રહેવા માટે લાયક નથી; જો ખોટા હોય તો ઈંગ્લંડ મારે રહેવા માટે યોગ્ય ભૂમિ નથી) એમ કહીને ૧૮-૧૯ વરસની ઉંમરે એણે ઈંગ્લંડના રિનારોને છેલ્લી સલામ કરી, અને જીવનના બાકીના ૧૭-૧૮ વરસો પરદેશમાં વિતાવ્યાં. એ બાને મહાકવિઓના જીવન અને કવન તપ્પાત છે.

કલાપીના જીવનનો પ્રેમકરસો કલાપીના વાચકોએ, અભ્યાસીઓએ અને એમને એક અથવા બીજી રીતે પિછાનનારાઓએ જુદીજુદી રીતે પિછાણ્યો છે. મારી માહિતી મુજબ એ કથા મારે સળંગ ઉતારવી જોઈએ એવું મને હમણાં લાગ્યા કહું છે. કેટલાક સંયોગોને કારણે આ કાવ્ય વહેલું બની શક્યું નથી. હવે એ મુલતવી રાખી ન સમજાય એ મને વાજબી લાગે છે.

પણ એમાં ઊતરતાં પહેલાં કલાપીના સમય કાળો વિષે એક હકીકત જાહેર કરવી જોઈએ. 'દારવ'માં સંધારણેલાં કાવ્યોને ત્રણ મુખ્ય વિભાગમાં

વહેંચી શકાય. પહેલો વિભાગ સ્વતંત્ર કાવ્યોત્તો, બીજો અનુવાદિત, સચિત કે સ્પાતર ચર્ચેલાં કાવ્યોત્તો, અને ત્રીજો વિભાગ આત્મ-મંથનનાં કાવ્યોત્તો. પ્રથમ બે વિભાગને આપણે અર્ધાંશ નર્દિ સ્પર્શીએ. આશક્તી પ્રેમ-ઉપાસના બે કાવ્યોમાં વળું વાઈ છે એનો ઉપયોગ આપણે એમના જીવનનો આ તપક્કો તપાસવામાં કરશું.

આપણે અગાઉ જોઈ ગયા છીએ કે રવ. શ્રી. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટે-કાન્તે-કેકારવની પ્રથમ આશ્રિત પ્રકટ કરી એની પ્રસ્તાવનામાં કલાપીના એમના પરના એક-બે પત્રો ઉતાર્યા છે. કેકારવની સાથે જ શુજરાતને આ પત્રો મળ્યા. એટલે આ પત્રોનાં અવતરણો કલાપીની પ્રેમ-ગાથા સમજવા માટે દિશાસૂચક હતાં એ એક હકીકત છે.

એ પત્રોમાં 'લગ્ન પછી બીજે જ દિવસે મારા મહેલ નીચે ચાલી જતી છ વરસની છોકરી'નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને એ પછી, શોભના

સાથે લગ્ન થયાને વળતે દિવસે 'ગાંધ કાલે મેં શોભનાને મારી કરી છે.' એવું લખાયેલું છે.

આ રમરણે ના' શરૂઆતના ભાગમાં હું કહી ગયે છું કે રાજકુમાર કોલેજની વિદ્યાર્થી અવસ્થાના હોવા. દિવસોમાં લીંબડીના ઉતારામાં નિવાસ દરમ્યાન રમાયાની ચિઠ્ઠી ચપાટી લખને ખવાસ ક-ચા મોંઘી ઠાકારસાહેબ પાસે આવતી એ સમયે ઠાકારસાહેબને એના તરફ કશું આકર્ષણ હોય એવું જણાયું નથી.

રવ. મણિશંકર ભટ્ટ પરના પત્રમાં આ મુજબ શી રીતે લખાયું હશે એનો ખુલાસો હું ન આપી શકું. એ પત્ર મારા વાંચવામાં પણ કેકારવ પ્રકટ થયો ત્યારે જ પ્રથમ આવ્યો. શ્રી. મણિશંકર ભટ્ટના અંગત પારચયમાં હું નથી આવ્યો. તેઓ લાડી આવતા-જતા. ઠાકારસાહેબનાં આમંત્રણોમાં એમનું રથાન હતું. લાડી આવતા-જતા ઠાકારસાહેબના બધા મિત્રોના ઓછા-વધતા સંસર્ગમાં હું

મારાં બીજ્યાં છે સોનલ સોણલાં રે  
મારી આંખોના દીવડા એ જ રે.....

બીલેલાં સોણલાંને ઘરઆંગણે લાવવા માટે



સોદામણી સાડીઓ

બેનમૂન પ્લાઠિઓ

સુંદર રેશમી કાપડ

ચાંદના કાડ

આકર્ષક ભોડરો

રંગીન જીન્સ

રેશમી સાડીઓ

અનેકરંગી લીનન

ફેક્ટુર કાપડ, જરી, જ્યોર્જેટ, કિનારીઓ અને કોઈપણ ગતના દેરી-વિદેરી  
મુલાયમ કાપડ માટે સુખદર્શ અજોડ વજાલય

**હિંદ સ્ટોર્સ લી.**

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ: ટે. નં. ૨૭૧૧૮

આગ્યો છું. ફક્ત મણિશંકરભાઈ સાથે મારે પરિચય નહોતો થયો. એમ કેમ જાન્યું એ કહી શકતો નથી, પણ એ હકીકત છે.

એટલે એ પત્રનો માત્ર જરૂરી ઉલ્લેખ કરી હું મારા સ્મરણોની જ નોંધ કરીશ.

અમાઉ હું કહી ગયો છું એ મુજબ મને આ પ્રેમ-સંજ્ઞા શરૂ થયાની ખતર પડી ૧૮૯૪-૯૫ના અરસામાં. અને એથી વહેલી એની શરૂઆત થઈ હોય એની મારી કદવના નથી. ૧૮૯૫ થી ૧૮૯૮ સુધીના છૂટાછાટા કાળોમાંથી આની ગતિહી આપણને મળી રહે છે. 'આકીની વાત 'હૃદય ત્રિપુડી' કહેશે એમ એક લીડી શ્રી. મણિશંકર ભટ્ટ પરના પત્રમાં લખાયેલી છે. મણિલાલ નળુભાઈ પરના એક પત્રમાં આમ લખાયું છે: 'મારા હૃદયમાં ફેરફાર થતો ગયો. કંઈ અજ્ઞાન લાગણી હતી એ સ્મરતાં મારું હૃદય કંપી જાય છે. પણ મહારી શોભના 'હૃદયત્રિપુડી'ની શોભના ન હતી. 'હૃદયત્રિપુડી'માં છેલ્લે અમારી ઉપર યુવાન અને શોભના મળે છે ત્યાંસુધીની બધી હકીકત જે અનેકી છે તે જ વણુવેલી છે.

આ પત્રમાં તારીખ-વરસ નથી. પણ 'હૃદય-ત્રિપુડી' ૭-૪-૯૬ને દિવસે પૂરું કરવામાં આવ્યું છે એટલે એ પછી આ પત્ર લખાયો હોય એ તો સ્પષ્ટ છે. મણિભાઈ નળુભાઈ પાસે હાકોરસાહેબે પોતાની સર્વ વેદનાક્યા મૂકી છે એટલે એમના પરના પત્રનો આધાર લઈએ તોપણ મને લાગે છે કે મારી માન્યતા સાચી છે.

'રાજયોગીનું રાજ શૂન' તપાસતાં રાજ્યની લગભગ હાથમાં લેવા વિશે એમના અંતરમાં ઊભી થયેલી ગડમથક આપણે જોઈ છે. છેવટે મણિભાઈની સલાહ એમણે સ્વીકારી અને ૧૮૯૫માં ગાદીનશીન થયા. ૧૮૯૪ના ઓગસ્ટમાં 'હમારા રાહ' વાળી ગ્રંથ લખાઈ. એમાં તો લખ્યું—

તમારા રાજ્યકાંડોના ખૂટી બપકા નથી ગમતા, મતલબની મુરબત ન્યાં, ખુશામદના ખજાના ન્યાં.

અને—  
તમારા કૃષ્ણ ને મહમૂદ, તમારા માધ, કાળીદાસ, બિરાદર એ બધા મહારા, હમારા રાહ છે ન્યારા. દર્વા મહેતો અને મીરાં, ખરાં ઇલમી, ખરાં શૂરા, અમારા કાફલામાં એ મુસાફર એ દર્વા પૂરા.

વગેરે પંક્તિઓ એમણે પોતાને માટે પસંદ કરેલા 'મારા રાહ' સૂચવે છે.

એ પછી ૧૮૯૫નાં અને એ પછીના કાળો તપાસતાં પહેલાં એ આખી પ્રેમકથાનો ખ્યાલ આપણે કરી લેવો જોઈ એ.

મુસાફરી દરમિયાન હાકોરસાહેબે શોભના પર પત્રો લખેલા. અને એને ચોક્કસ પ્રકારની કેળવણી મળે એ માટે 'હાકોરસાહેબને કાળજી હતી એવું તમારું' કહેવું જરાખર છે. 'રમાની એ નાની દાસીને વાતસલ્યભાવે શિશુ આપવાની અને 'સાડું' કેમણું શોધી એના લગ્ન કરી આપવાની એમની ઇચ્છા હતી, એ વાત પણ જરાખર છે. ફક્ત એ એની વચ્ચેના ભાવમાં ૧૮૯૫થી ફેરફાર થયો એમ મારે કહેવાનું રહે છે, અને એ કથા મારા સ્મરણો મુજબ હું કહું છું. એ આખો ઇતિહાસ ૧૮૯૫થી ૧૮૯૮ના મધ્ય ભાગ સુધી, એટલે લગભગ સાઠ-ત્રણ વરસની મુદતનો છે.

એકીસ વરસના એ યુવાન રાજવીના દેવામાં એ પ્રેમ પેદા થયો એ તો એક હકીકત છે. રમાંયાથી એ વાત જાની નહોતી. હાકોરસાહેબ પોતાની દાસી ગોંધી સાથે લગ્ન કરે એ વિચાર જ એમનાંથી સહી શક્ય એમ નહોતો, અને એમની સંમતિ વગર લગ્ન તો શક્ય જ નહોતાં. દિવસે દિવસે હાકોરસાહેબના હૃદયનું દહીં વધતું જતું હતું, એ રમાંયાથી અજાણ્યું નહોતું. એમાંથી મનને પાછું વાળવા માટે હાકોરસાહેબને સમજવવા રમાંયાએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ શોભના પોતાના હૃદયની લાગણીનો પડધો ઝીંકે છે એમ હાકોર સાહેબને સમજાયું હતું, અને કશો વિલંબ એમનાંથી સહી શકાય એમ નહોતું. "અતિ મોડું" એ કાળેની થોડી પંક્તિઓ તપાસીએ:—

"અતિ મોડું, મોડું, વદન તુજ 'આહુ' ફૂલી શકયું, અને મહારું હૈયું, સમજ નવ વહેલું' કંઈ શકયું. હતી તું તો શિશ્યા, રમતમય એ ચાગ તુજ સૈા, ગહો! કોડે-હેતે, હૃદય મમ એ લાહ પૂરતું. મનેના નવણું કે-ફદયરસ ભોજા કરીશ તું, નવને જે અવેલું' પીયૂષ મુજને તે દુઃસા તું."

અને એ પછી આખું કાળ્ય આ ભાવનાથી ભરેલું છે.

[કમથા]



જિન્સી જીવનની સાચી મજા માણવાનો  
માર્ગ પ્રબોધતી લેખમાળા

## વિવાહિત આનંદ

લેખક :

શ્રી. કપિલ કોટડીયા એમ. એ; એલએલ. બી.

### પ્રથમ રાત્રિ

[ ફેબ્રુઆરી '૪૮ અંકથી શરૂ ]

આઠાઉ વચન આપ્યા પ્રમાણે યૌવનરક્ષા અને સાચા આનંદ માટે શું કરવું તેની વિધિસર પહેલેથી ચર્ચા કરવાની જરૂર હવે ઊભી થઈ છે. તેથી પ્રથમ તો 'પ્રથમ રાત્રિ'એ થતી અનેક પ્રકારની ભૂલો અને તે સુધારવાની રીતો અહીં સમજાવવાનો પ્રયાસ કરીશ.

બદ્ધચરિત્રશીલ દોરતો અને કુસંગના પ્રભાવથી, ગંદી નવલ-નવલિકાઓ વાંચનાથી, ખટાશ, અચાણા, છાંડા ફ્રવાઈ કામે દીપક વસ્તુઓના સેવનથી આજે મોટા ભાગના પુરુષો સુરવસ્થામાં પગ માંડતાં જ સ્ત્રી-સહવાસની ધમ્મા રાખનારા નજરે પડે છે અને હાંમે પછી તરત જ-જવારે પ્રથમ રાત્રિએ પોતાની નવપરિણીતા સાથે એકાંતમાં રાત્રિ વિતાવવાનું મળે છે-તે પોતની વાસના પૂર્ણ કરવા માટે ખૂબ તત્પર હોય છે. પણ આ એક ગંભીર ભૂલ છે. પતિ અને પત્નીના સંબંધની શરૂઆત પૂર્ણ સભ્યતા અને ખૂબ ચતુરાર્થ સાથે થવી જોઈએ. કવિઓ કહે છે કે સર્વ મદોમાં સુતાવસ્થાનો મદ સૌથી વધુ ઉન્માદકારક છે; તેથી જ્યારે તે એકાંતમાં જીના સન્નિધિમાં છે ત્યારે કઈ રીતે તે પોતાની અક્ષત (વિવેક-બુદ્ધિ) ટેકાણે રાખી શકે? બાની લો, કે એમ છે પણ એક વાત તો સર્વ માનકે કે સમય-અસમય જોઈને જ સર્વ નવવહાર શરૂ થવા જોઈએ. શરાબમાં સોડા કે પાણી મિશ્રવાય છે. દૂધમાં ખાંડ કે સાકર મિલાવાય છે,

અને મધ મધપૂડામાંથી ઉતારીને તરત જ ખવાડું નથી, પણ ગાળવું પડે છે. આ શા માટે? અધિક સ્વાદ મેળવવા માટે. તો પછી સ્ત્રી પાસે આવતાં જ શું સહચાર કરવો એ છટું છે? સાચો આનંદ મેળવવા માટે તેનામાં પણ અમુક પ્રકારની તૈયારીઓ કરી લઈ તેને પણ તે કાર્ય માટે તૈયાર કરવી ખાસ જરૂરી છે. જે લોકો-યુવાનો વિના સમજના-બુઝ્યા પ્રથમ રાત્રિની બેટમાં 'કામવાસના' જ આપે છે તેમને વિદિત છે કે તે ખૂબ ખરાબ રીત છે અને તેનાં માંડાં પરિણામો તરત જ કે થોડા સમય પછી પણ તે જાઈને ભોગવવાં પડે છે, કારણ કે (૧) જુઓ, આપણે પ્રત્યક્ષમાં ગમે તેમ કહીએ પણ એક અનુભવસિદ્ધ સત્ય છે કે સોમાં નવાણું છાંડીએ પોતાના હાંમે પહેલાં સંલોગ અથવા સહચારથી બિલકુલ અપરિચિત અને અજાણ હોય છે. આ ક્રિયાને આનંદ-આગેદ-હાલાર્થ કે ભુરાર્થ ગમે તે માનો પણ તેનાથી તે બેખબર છે તે ચોક્કસ. કદાચ કેદએ તેમના સંબંધમાં આવતી કે આવેલી કેટલીક પરિણીતા સાહેલીઓથી થોડુંક જાણ્યું હશે, છતાં કિંમતમાં રીતથી તો તે બિલકુલ અજાણ હોય છે જ.

જ્યારે હાંમે થયા પછી પહેલી રાતે જ તેની સાથે તેનો પતિ છેડછાડ કરવા લાગે છે ત્યારે કદાચ તેની કામવાસના ઉદ્દીપ્ત થઈ હોવા છતાં તેને આ ખૂબ ખરાબ લાગે છે, કારણકે શરૂઆતમાં બેચર વખત આ ક્રિયામાં તેને પીડા થાય છે. પ્રથમ સહચારમાં જોર થનાથી જીના-શુભ અંગમાં રહેલો કુમારી-

ધોડું લોલી પણ આવે છે; વળી શુભ અંગની સંકુ-  
ચિતતાને કારણે પણ પીડા થાય તે સ્વભાવિક છે. તેથી  
શરમા જ સદચાર અરની દેવાથી પોતાના પતિનો  
પ્રભાવ તેના દિલમાં સારો ને સાચો પડતો નથી.  
એનો પતિ તેને ચૂમશે કે પ્યાર કરશે પણ તે તો  
સમજશે કે આ મારો દિલચિંતક નથી, એનો પ્યાર  
સ્વાધેપૂર્ણ છે, કારણકે તે તો મને પીડા આપીને  
પોતાની આનંદલીલા બોળાવે છે.

ઉપરની દલીલ સામે બે વિરોધો પણ થઈ શકે  
તેમ છે. એક તો એ કે કેટલાક કહેશે કે “પહેલી રાત  
નહિ તો પાંચમી, દસમી અર, કેઈ પણ રાત્રિએ તો  
સદચાર શરૂ કરવો પડશે અને તે રાતે પહેલી રાત  
હોઇ કષ્ટ નહિ થાય ? તો પછી આખો ઉપરનો  
નીરસ ઉપદેશ વ્યર્થ નથી ?” બાદ, મારી પાસે  
આનો સંદર્ જવાબ છે : જે સ્ત્રી પોતાના માઆપ,  
ભાઇ-બહેન, સખી-સાહેલી અને તેમના સાન્નિધ્યમાં  
સુખો છોડીને તમારી શરણમાં આવે છે ત્યારે સૌ  
પહેલાં તેની તરફ તમારે એવો ભાવ બતાવવો જોઈ એ-  
સિદ્ધ કરવો જોઈએ કે તમે તેને કુઝ નહિ, પણ  
સુખ દેનાર જ છો; તમે તેના સુખકુઆના સાથી છો  
અને તેની તરફ સાચો પ્રેમ રાખો છો ને રાખશો.  
તમે શરમા તેની તરફ એવો વર્તાવ કરો કે તે તમા-  
રામાં મોહાધિ બની જાય. મા-આપ વગેરેનો પ્રેમ  
તમારામાં તે કેન્દ્રિત કરે ને આ જ તેનું સાચું ઘર છે  
ને ધરતો ધણી તે જ તેના હૃદયનો પણ સ્વામી છે  
તેનું સમજતી ચાલ. તમારો એક દિવસનો વિયોગ  
પણ તેને આકુળવ્યાકુળ બનાવી દે અને જ્યાંમુઠી  
તમે તેને છાતીએ ના લગાવો ત્યાંમુઠી તેને ચેન  
ન પડે. જ્યારે આવી પ્રેમમયી અવસ્થા તમે ઉપ-  
જાવી લો અને અસ્પર્શ પ્રેમપ્રવાહ લલા જ કરે  
ત્યારે સંબોગ કે સહચારની શરૂઆત થવી જોઈએ.

સહચારને સ્થાન છે ને જ્યારે સાચા આનંદની  
શક્યતા-સંભાવના છે. આ સમયે તેને કષ્ટ તો થશે  
પણ તે તમારા પ્રેમના ઉન્માદમાં ભૂલી જવાની, તે  
વખતે દર્દ દર્દરૂપે નહિ રહે. જેમ કૂચ લેતાં કાંટા  
વામનાનું દર્દ પુષ્પપામિ થતાં ભૂલી જવાય છે તેમ  
પ્યારથી સહવાસ કરતી પ્યારી સમજશે કે સાચું  
સંસારી સુખ તો આમાં જ છે.

મિત્રો ! આનંદ તો આમ લૂટાય ! નહિ કે  
ધરમાં નથી વહુ આવી, ન નમરને, ન રામરામ, ન  
ગપસપ, ન પ્રેમ-પ્રલાપ, ન સુખસમાચાર, ન સુખ-  
કુઝની વાતો ને વહેંચણી બસ ધૂન માત્ર એ કે  
ક્યારે વિષયબોગ કરી લઉં ! તે બિચારી બૂચો પાડતી  
રહે, ચિદલાતી રહે ! તમારે તો તમારો આનંદ  
જોઈએ ! તેની બિચારીની ગણના જ નહિ ? શું  
આ મર્દાઈ છે ? આ શું આનંદ-પ્રસન્નતા છે ? અરે !  
તેની ઈચ્છાવિરુદ્ધ આપ આપની ઇચ્છા શાંત કરવામાં  
સક્ત થયા તોયે શું ? આ કંઈ છત્રવનનો સુખપ્રદ  
આનંદ છે ?

ખીજ એક મુશ્કેલી છે : કેટલીક વખત સ્ત્રી જ  
ખૂબ ચૈતન્યમયપૂર્ણ હોય છે ને સહચારની ઈચ્છા  
તેનામાં પુરુષથી પણ વધારે હોય છે અથવા કેટલીક  
વખત તેનો સ્વભાવ જ બહુ કામી હોય છે. આવા  
સમયે પણ ધીરજ ખૂબ કામની છે. ખૂબ પકિલી  
કરી કે દ્રક્ષ ખાતાં પહેલાં દંડા પાણીથી ધોઈ  
નાખવી ઈચ્છે. જેથી તેમાંથી ગરમી ઓછી થઈ જાય  
ને ખાવામાં વધુ સ્વાદ આવે. જે કેઈ ઉતાવળ કરીને  
તેને એમ ને એમ ખઈ જાય છે તેને પિત્ત ને તૃષ્ણાનો  
મોહો અનુભવ થાય છે તેવી જ રીતે ખૂબ ગરમ  
સ્ત્રી સાથે પણ જંદલી સંબોગ કરવામાં લાલ નથી.  
આવા સમયે એક કે તેથી વધુ દિવસોનું ધૈર્ય  
આવશ્યક છે. શરમા પુરૂષે પોતાના વર્તન કે  
વાતચીતથી પોતાની સ્ત્રી પર પોતાની મદત છે

‘ફ્રાટા છાપ મેડીકેટેડ સ્નર્ક’  
મહાસુગંધી સ્નર્ક વર્કસની બનાવટ છે  
એ જ તેની ઉત્તમતાની ખાત્રી છે.

શક્તિનો સંચય કરવા માટે

શ્રી-પુરુષોએ

“અમૃતગુટિકા”

ના ઉપયોગ કરવો.



મેટાંઈની અસર જમાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પોતે કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં-જીવનક્ષેત્રનું-યુદ્ધ લડવામાં જરાયે પછો પડે તેમ નથી તેવો લાવ ઉપજાવવો જોઈએ, કારણકે આ વખતે સારા જીવનનું માપ મપાઈ જાય છે. તમે માયક્રનિલા, અસહાય છો કે બહાદુર, વીરપૂર્ણ ને શક્તિશાળી છો તે આ સમયે નક્કી થઈ જાય છે. આ સમય એવો છે કે જ્યારે સ્ત્રી તેને તમારે આધીન રહેતું-પડશે કે તમોને આધીન પેતે રાખી શકશે તેનો તોલ બાધવાની ! તમે દેવતા સમાન છો કે અત્યાચારી, વિષયના કીડા છો તે પણ આ સમયે નક્કી થવાનું ને તે પ્રમાણે તે તમારા ઉપર પ્યાર કરશે-માનપ્રતિષ્ઠા સાચવશે કે છૂછા કરવા લાગશે. તેથી આ સમયે દરેક પુરુષે ધીરજથી પોતનું સ્વત્વ દર્શાવવા-જાળવવા સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નો કરવા જરૂરી છે.

‘રામ ઈન્દ્રનો વિવાહ’ના લેખકે પ્રથમ રાત્રિનું

## એ મે તિ હાલ

દરેક જાતના તાવ, ખરોળ,  
કમળો અને ચેટનાં દર્દો

માટે

ખરોળ જેવાં બચકર દર્દોને  
અટકાવવા આ દવા સારામાં  
સારી અસર કરે છે. દરેક  
જાતના તાવ મટાડી આ  
દવા શક્તિ આપે છે. દરેક  
દવાવાળા અર્ધે બાંધીએ  
ચેલે છે.

‘એમેતિહાલ’ બરાબર વાંચીને ખરીદશો.

જયાબંધ માટે લખો:

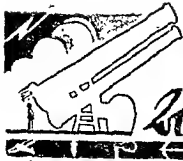
કમલ પ્રાદેશ, નડિયાદ

કર્તવ્ય નીચેના શબ્દોમાં અંકિત કર્યું છે તે જાણવા  
જેવું હોઈ અહીં ઉતારું છું :-

‘પ્રથમ રાત્રે પતિએ એવો વર્તાવ કરવો જોઈએ કે પત્ની તેની સાથે જરા પણ સંકાય ન રાખે : તે પોતાની પત્નીને-સંબોધીને કહે કે, ‘હું’ તમારી ધણી દિવસથી પ્રશંસા સાંભળતો હતો ને મળવાની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. હવે તો આપણે એકબીજાનાં જીવનસંગી બની ચૂક્યા છીએ. હવે આ તારો ધૂંધે શા માટે ? એમ કરી તેના મોંમાં મીઠાઈ કે મેવા નાખવો ને તે બહાને તેના હોઠ અને ગાલને અડકવું. રમાલથી તેના-મેંતો પરસેવો લૂછવો, પ્રેમભરી વાતો કરવી અને અચાનક છાતી સાથે દબાવી તરત જ બાહુપાશ બીડા મૂકી દેવા. ત્યાં વળી ધરતી કંઈ વાત શરૂ કરવી તથા હારમેલપાદક વાતો કરી તેને ગલગલિયાં થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા. વાતો વાતોમાં તેના હાથે બગીચો લેવી, એની મુંડરના અને શીશતોની પ્રશંસા કરતાં કરતાં ગાલો પણ ચૂમવા. અંતમાં અરસપરસ સકાતુમૂર્તિ અને પ્રેમને સુન્ધમય ને તેજસ્વી પુષ્પોની જેમ સાચવવાનો કાલ આપીને જીલજીલદા ખાટલાઓમાં સૂઈ જવું.

બીજી રાત્રે તે સ્ત્રી એાછી લજ્જા કરશે. એના હૃદયમાં પ્રેમદોષા દિલોળા લેતો હશે. રાતની પ્રતીક્ષામાં તે કોણ જાણે દિવસ કેવી મુશીમતોથી કાપતી હશે. હવે તેને લાગી ગયું હશે કે માતૃશ્રદ્ધા ઉડાતાં જે ગભરામણ થતી હતી, જે આફતોના ખ્યાલ આવતા હતા તે પ્રથમ રાત્રિના મિલનથી દૂર થઈ ગયા છે અને હવે તો એક સહૃદયી-સચ્ચા પ્રેમી મળી ગયા છે એવો ભાવ તેના હૃદયમાં થતો હશે. આના જોવા પ્રેમ તો મા-આપે કે ભાઈબહેને કે કોઈ સહૃદયી સખીએ પણ નહોતો દર્શાવેલો. આમ ધીરે ધીરે તે પતિમય બની જાય છે. બીજી રાત્રે પતિએ વધુ પ્યાર કરવો જોઈએ. અવારનવાર છાતીએ લગાવી ચુંબનવર્ષા કરવી જોઈએ. પછી ધીરેધીરે તેના સારા, શરીર ઉપર હાથ ફેરવવો જોઈએ. પત્ની પણ માનવ તો છે ને ? પતિના આવા પ્રેમપૂર્ણ ભાવથી-આવી પ્રણયમત્ત એકે કેપ્પાથી તે સ્વયં પ્રેમથી અધીર બની જશે અને આ જ સમય છે સંભોગ-આરંભનો-અસ આ સમય છે સદાયરતી શરૂઆતનો. [ક્રમઃ]

જીવન-પ્રકાશ



# વિજ્ઞાન

## જન શોધખોળ

વૈજ્ઞાનિકોનાં સ્વપ્નો  
જ્યારે  
આકાર ધરે છે.

### મંગળના ગ્રહની અવનવી વાતો

લેખક : શ્રી. લલિત ભટ્ટ

જે વસ્તુને એકવાર વૈજ્ઞાનિકોનું સ્વપ્ન માનવામાં આવતી હતી તે આજે હકીકતરસે જગત સમક્ષ રજૂ થાય છે. ખિન્ન હવા વિનાના પ્રદેશમાં પણ ઉડ્યન કરવા માટેની હવે સંપૂર્ણ શક્યતા માલુમ પડી છે. આવા ઉડ્યનો માટેનાં વિમાનો તેપર યથા પછી વૈજ્ઞાનિક કલ્પ સા પડેલાં તે મંગળના ગ્રહ પર જ અહીંથી ચઢાઈ લઈને જાય છે. પણ એ વસ્તુ અને ત્યાંસુધી કાંઈ વૈજ્ઞાનિકો ખેરી રહે ખરા—અને સાચા વૈજ્ઞાનિકોનું લક્ષણ પણ એ જ છે ને! વૈજ્ઞાનિકોએ તે પૃથ્વી પર રહ્યા રહ્યા પણ મંગળના ગ્રહ વિશેની અનેક હપીકતો પોતાના અવનવા પ્રયોગો વડે એકઠી કરી રાખી છે.

મંગળ જ્યારે પૃથ્વીથી અતિ-અતિ દૂર હોય છે ત્યારે તે આપણને એના પ્રકાશ ખૂબ ઝાંખા લાગે છે. પણ જ્યારે એ પૃથ્વીની ખૂબ જ નજીક (લગભગ ૪૦ લાખ માઈલ) આવે છે ત્યારે તે એ ઝળહળાં હોય છે, અને એ વખતે જો ખૂબ જોયી શકિતવાળા દૂરદર્શક યંત્રોમાંથી મંગળ પર દર્શિયાત કરીએ તો ત્યાંની ઘણી વિગતો (Details) દર્શિયાત થાય છે. મંગળને પૃથ્વીની ખૂબ જ નજીક આવવાનો પ્રસંગ દર-પંદર-સત્તર વર્ષે એકવાર આવે છે.

મંગળનો વ્યાસ (Diameter) લગભગ ૪,૨૧૫ માઈલ જેટલો છે—એટલે કે પૃથ્વીના વ્યાસ (Diameter) કરતાં લગભગ અર્ધો થયો. આ કારણને લીધે પૃથ્વી પર જેટલું ગુરુત્વાકર્ષણનું બળ છે તેના ત્રીજા ભાગનું બળ ત્યાં હોય છે. મંગળનું આકાશ પણ આપણા આકાશ માફક વાદળોથી ઘેરાયેલું હોય છે. પૃથ્વીની આસપાસ એમ વાતાવરણનું

ધણું માઈલો સુધી પથરાયેલું લાલું પડ છે તે જ રીતે મંગળ આસપાસ પણ લગભગ ૧૦૦ થી ૧૨૫ માઈલ સુધી આવું વાતાવરણ જાયેલું છે. અલગત, આ વાતાવરણની હવા ખૂબ જ પાતળી હોય છે. ત્યાં ઝાકળ અને વરસાદ પણ અમુક પ્રમાણમાં પડતાં હોવાં જોઈએ એમ મનાય છે. પૃથ્વીની માફક મંગળ પર જો કુવપ્રદેશો છે ત્યાં પણ ખરેખર જાયેલો રહે છે. પણ નોંધપાત્ર બીજી વાત એ છે કે શિયાળામાં આ દિમાચ્છાદિત પ્રદેશોનો ઘેરાવો વધતો જાય છે, જ્યારે ઉનાળામાં એ ઘટતો જાય છે. જ્યારે આવા પ્રદેશોમાંથી ખરેખર ઘટે ત્યારે એખખા થયેલા પ્રદેશમાં વનરપતિ જીવવાની શક્યતાને લીધે એ બધા પ્રદેશ વનરપતિની કાલોફલે છે. આ સાથે એ પણ જાણવું જોઈએ કે હજુ સુધી ત્યાં પ્રાણીઓની હયાતી નોંધાઈ નથી; આ રીતે પૃથ્વી અને મંગળના અંદો વચ્ચે ઘણી સામ્યયુક્ત વિગતો મળી આવી છે.

ઉપર આપણે મંગળના દિમાચ્છાદિત કુવો વિષે જે વિગતો જોઈ તેની સાંથે ત્યાંના અન્ય પ્રદેશોનો પણ આપણે ઇતિહાસ ટૂંકમાં જોઈ લઈએ.

૧૮૭૭ માં મીક્લાન્ડની વેદશાળાના સંચાલક ડૉ. જોવની નામના વેદશાસ્ત્રીએ, મંગળ પર કેટલીક રેખાઓ છે, જે ધ્રોવો પરથી વિષુવવૃત્ત તરફ જાય છે એમ જાહેર કર્યું. વળી મંગળ પર જે કેટલોક કાળો પ્રદેશ દર્શિયાત થાય છે અને જે દરિયાનો પ્રદેશ હશે એમ મનાય છે ત્યાંથી પણ આવી કેટલીક રેખાઓ નીકળતી માલમ પડી.

અંગ્રેજોમાં એ રેખાઓને Canals એ નામે

ઓળખવામાં આવે છે. પણ નવ વર્ષ સુધી તે ઇઓવની-ની આ વાતને ચિલકુલ હેસી કાઢવામાં આવેલી, કારણકે બીજા કોઇ વેધશાસ્ત્રીઓએ એ વાતને ટેકા આપેલો નહિ. પણ ત્યારપછી ૧૯૦૩ તથા ૧૯૦૭માં તે આ પ્રદેશને ફોટોગ્રાફમાં ઝડપી લેવામાં આવ્યા અને એ રીતે ઇઓવનીનાં મતને સદર ટેકા મળ્યો.

આ Canals (નહેરો) તરીકે ઓળખાતો પ્રદેશ નૈઋત્ય રીતે જ ઉદ્ભવેલો છે કે કાંઈ બુદ્ધિ-મતાવાળા ભેગાંએ એની પછાત પોતાનું મગજ દોડાવ્યું છે એ પણ એક મૂંઝવતો પ્રશ્ન છે. એરી-ઓનાની વેધશાળાના પ્રેફેસર લેવેલ તે ચોક્કસપણે માને છે કે આવા પ્રદેશોની રચના ખરેખર કાંઈ બુદ્ધિકૌશલ્યભર્યા ભેગાનું જ કાર્ય છે. આપણી પૃથ્વી પર ઇજીપ્તમાં નાઇલ આસપાસના કેટલાક પ્રદેશોનું આ Canals સાથે સામ્ય છે. આ Canals નું ઉદ્ભવસ્થાન કુવૈત તથા દરિયાઈ પ્રદેશો પર છે એ

વસ્તુ જ બતાવે છે કે તેઓ કુવૈત તથા દરિયામાંથી બળવહન કરી વનસ્પતિને પહોંચાડ કરતા હોય. ધીમે ધીમે આ Canals માટે માન્યતા ખૂબ વધે ચલી ગય છે.

આ રીતે મંગળ પરનાં પ્રદેશોને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી શકાય. (૧) કિમ્બલ્ડિટ કુવૈત પ્રદેશો, ભૂમાં હિનાળામાં વનસ્પતિ વગેરે હોય છે. (૨) કાળા તથા ભૂરા રંગનાં પ્રદેશો, જે સૂર્યનો દરો એમ મનાય છે. આ પ્રદેશો મંગળના પ્રદેશોનાં લગભગ અર્ધાઅર્ધ ભાગ રોકે છે. (૩) કેસરી રંગાળો પ્રદેશ જે રજો જ હશે એમ ચોક્કસ રીતે મનાય છે.

મંગળની બીજી નોંધપાત્ર વસ્તુ એ છે કે ત્યાં પાર્થીવીય પ્રદેશો છે જ નહિ. મંગળ-પર પર્વતો છે કે નહિ એ નક્કી કરવા લાગલાગત પણા દિવસો સુધી પ્રયોગો ચાલુ રખાયા હતા અને છેવટે નક્કી થયું હતું કે મંગળ પર આવા કોઈ પ્રદેશો છે જ

## ❀ ❀ સ્ત્રી સૌંદર્યના 'સુરમ્ય' શાળુગાર ❀ ❀

સૌ-સૌંદર્યની સમવટ મટિ કવિઓ પણ કહે છે કે રત્ન-જ્યોત આશુપણે કરતાં, સુવાળા, રેશમ સમાન, ચમકવા વાળ વધારે જરૂરી છે, અને આટલા મીઠે જ સમગ્ર સ્ત્રીઓ પોતાના વાળનું વધારે જતન કરે છે, અને તે મટિ

**કામીનીઆ ઓઈલ**  
(રજસ્ટર્ડ)  
વાપરે છે. હિંદની તેમજ પર-દેશી સ્ત્રીઓની ખાતી યઈ-છે કે ને હિંમતી તરવેમાંથી કામી-નીઆ ઓઈલ તૈયાર કરવામાં આવે છે તે વાળ મટિ-સા'દ-ર્થની ખીલવણી મટિ-કુદરતે બક્ષીસ કરેલ સાધન છે. વાળને આકર્ષક બનાવવા મટિ કામીનીઆ ઓઈલ ઉત્તમ છે.



**સેન્ટનો રાજા ઓટો દીલ બહાર**  
સુમધુર ચોમેર પમસાદ ફેલાવવા મટિ આજેજ એક ખાટલી ખરીદી ખાતી કરો.

દરેક ગામમાં ટ્રોલીક્રમ તેમજ પરકુયુમરીની ગણીતી દુકાનો તેમજ સ્ટોર્સમાંથી મળી શકશે.

**સોલ એજન્ટ : ધી એન્ડો ઇન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.**

૨૮૫, જુગા માર્જહ, મુંબઈ નં. ૨

હિંદમાં મોઢાનું પદ્ધતિથી બનાવવામાં આવતા મુગંધી સામુગ્રી  
**દીલ બહાર સોપ (રજસ્ટર્ડ)**  
જે વાપરવામાં ધણાજ દીવણરા સામુ છે.  
**કામીનીઆ બહાર રોજ સોપ (રજસ્ટર્ડ)**  
ગુલાબની મીઠી મુગંધી ન્હાતી વખતે પ્રસરી રહે છે.

**કા મી ની આ-સેન્ટલ સોપ**  
(રજસ્ટર્ડ)

અરમ પ્રદેશમાં ચંદનના તેલના આ સામુ વધારે અતુકાય યઈ પટે છે.  
**કામીનીઆ લવં-ડર સોપ (રજસ્ટર્ડ)**  
લવંડર કુલોની મીઠી મધમધતી ધુરાણા અત્યંત પસંદ પટે છે.



નહિ આતુ કારણ એમ મનાય છે કે જે કોઈ જીવ પ્રદેશ મંગળ પર હશે તે હવામાન તથા ખીન અસખ્ય કારણોને લીધે ધીમે ધીમે ઘસાઈ ગયા હશે—જેને અંગ્રેજીમાં Process of Erosion કહે છે એ રીતે-પૃથ્વી પર પણ જમીન તથા પર્વતોને ઘસારો આપતાં આવાં અનેક બળો કામ કરી રહ્યાં છે.

મંગળનો મદ આટલો દૂર હોવા છતાં તેના વિષે એટલો તો અભ્યાસ થઈ ગયો છે કે ત્યાંનાં રણ તથા દરિયાના પ્રદેશોને તો હવે ઝોળખાણ મારે નામે પણ અપાઈ ગયાં છે !

મંગળના પ્રદેશો વિશે આટલું જોવા પછી હવે આપણે બીજી વિગતો જોઈએ.

૧૮૭૭માં નેવલ વેધશાળામાં કામ કરતા ડૉ. આસફ હોએ શોધી કાઢ્યું કે મંગળની આસપાસ બે નાનકડા ચંદ્રો જમણ કરે છે—જેમ પૃથ્વીની આસપાસ આપણો ચંદ્ર જમણ કરે છે તેમ ડૉ. આસફે આ બે ચંદ્રને Phobos અને Demos એવાં નામે પણ આપ્યાં છે. Phobos મંગળથી લગભગ ૩૨૦૦ માઈલ દૂર છે, અને એનો વ્યાસ ૧૦ માઈલનો છે. આશ્ચર્યજનક અને મોંઘાપત્ર એવી એક બીજી ખીન તો એ છે કે ડીનસ્વીડ્ટે પોતાની જગવિખ્યાત કથા Gulliver's Travels માં પણ આવા બે ચંદ્રોની હવાની વિષે અગાઉથી કહવાના કરી હતી. મંગળના મદ પર જોવા રહીને જો આ બે ચંદ્રો પર દૃષ્ટિ નાખીએ તો બહુ વિચિત્ર વસ્તુ નજરે પડશે, કારણકે ત્યાંથી Phobos નો ચંદ્ર પશ્ચિમ દિશામાંથી જોઈ ચારેક કલાક પછી પૂર્વમાં આવતી જતો હોય એમ લાગે છે, જ્યારે Demos પૂર્વમાં જ જોઈ છે

અને જાંસઠ કલાક પછી પશ્ચિમમાં આવતો છે, પરંતુ તે દરમિયાન એ ચંદ્રકળા (Phases) માંથી બે વાર પસાર થઈ ગયે.

હવે આપણે મંગળ પરના હવામાનની પરિસ્થિતિ જોઈએ. મંગળ પર દિવસની લંબાઈ ૨૪ કલાક, ૩૭ મીનીટ અને ૨૨.૬ સેકન્ડની હોય છે, ત્યાં ઉષ્ણતામાન પ્રમાણમાં નીચું છે અને દિવસ દરમિયાન તેમાં ખૂબ ફેરફાર થવા કરે છે. યંત્રોકપલ નામના ચંત્ર વડે માઉન્ટ વિલ્સનની વેધશાળામાં ડૉ. નિકોલ્સને લગભગ ૮૦ ફેરનહાઈટ જેટલું જોયું ઉષ્ણતામાન માપ્યું છે, પણ સરાસરી ઉષ્ણતામાન પ્રકાશિત ભાગમાં લગભગ ૪૫ થી ૬૫ ફેરનહાઈટ જેટલું હોય છે. મંગળ પરતું હવામાન એકંદરે ખૂબ સુંદર હોય છે.

મંગળની આસપાસ વાતાવરણ (Atmosphere) છે એની સાબિતી બે સુંદર પ્રયોગો વડે થઈ હતી. મંગળના બે ફેડિમિક્સ લેવામાં હતા—એક અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણો વડે અને બીજો ઇન્ફ્રારેડ કિરણો વડે. આમાં અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણો વડે લેવાયેલા ફેડો મોટા છતાં ઘણી ઓછી વિગતોવાળા આવેલા હતા, જ્યારે ઇન્ફ્રારેડ કિરણો વડે લેવાયેલા ફેડામાં ઘણી વિગતો હતી. આના પરથી જ નક્કી થયું હતું કે મંગળ આસપાસ એવું વાત.વરણ હતું જેમાંથી અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણો પસાર ન થઈ શક્યાં જ્યારે ઇન્ફ્રારેડ કિરણો પસાર થઈ શક્યાં હતાં. આના પરથી મંગળ આસપાસ વાતાવરણ ક્યાં સુધી વિંટ-વાળેલું છે તેની લંબાઈનું પણ માપ મળ્યું હતું.

મંગળ પર સખત પવનો વાય છે તે આપણી પૃથ્વી પર વાતી હવાની મંદ લદરીઓ જેવા અને જેટલાં મોડાં હોય છે, જ્યારે પૃથ્વી પર પવનના જે સખત ઝડપનો અને વાયવેળ થાય છે તેવું તો મંગળ પર થતું જ નથી.

[ જુઓ પૃષ્ઠ ૪૫ ]

### અમારા પ્રકાશનો.

વિગ્રહો પ્રથમ શ્રેણી ...	૩-૦-૦
હકના તાર [૧-૨] ...	૦-૫-૦
જૈન ચક્રનંવલિ ...	૦-૬-૦
સિદ્ધેશ લઘુગતિ	
અવ્યુરિપાદ ૪-૫-૬ ...	૨-૪-૦
લખો : રા. ઉમેદચંદ વાંચચંદ, ગારીઆધાર (કાઠિ.)	

આપ 'જીવન-પ્રકાશ'ના વાર્ષિક માહક હો ?  
ત હો તો આજે જ બનો. દરરોજની  
પાંચ પાઈમાં એ આપને ઘણું આપશે.

# પ્રકરણ નવમું : અંગૂઠો

મુદાભારતના સમયની સૌમ્ય સંધ્યાના સોનેરી રંગો વડે આકાશ છવાઈ ગયું હતું. સારાએ આકાશમાં રંગની છાંયો ઊડી રહી હતી. અને દરેક ક્ષણે એ સૌન્દર્ય અવનવી રમણીયતા ધારણ કરી રહ્યું હતું. સૂર્યદેવનો રથ ધીમે ધીમે પડી ગયો હતો અને સંધ્યાની રનેહમરી આવકારદાયક દૃષ્ટિના અમી, જેટલો વખાન વધારે પી શકાય તેટલો વધુ પીવાને એમણે રથના ઘોડાને ચરવાને છૂટા કરી નાખ્યા હતા.

એવે વખતે દરિયાના પુરાના રાજમાર્ગને છોડીને એક રાજ્ય તરફ તરફના રસ્તે પૂરવેગે દોડી રહ્યો હતો. રથની અંદર પાંચ રાજકુમારો અને એક પ્રૌઢ લાગતો માનવી-જે તેમના યુગ્મ જેવો લાગતો હતો-એકા હતા. કાંઈ કાંઈની સાથે બોલાતું ન હતું. બધા શનિમનસ્ક શાંત એકા હતા પ્રૌઢની આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ હોય તેમ લાગતું હતું. તેના કપાળ પર કરચલી દેખાતી હતી. કાંઈ અતલ ઉડાણમાં એવું મન ખૂંચી ગયું હોય તેમ દેખાતું હતું. રથના પૈડાને ધરધરાત સંભળાતો હતો. ઘોડા પૂરવેગે દોડી રહ્યા હતા, પણ પ્રૌઢના મુખ ઉપર આનંદ કે ઉત્સાહ દેખાતા ન હતા. પ્રૌઢની ચિંતા વધતી જતી હતી. તેને મન ઘોડાને વેગ તેના જીવનને કંઈક ફટકો લગાવતો હોય અગર તેને પોતાને જ કપાલ દૂર દૂર લઈ જતો હોય તેમ લાગતું હતું.

અને છેવટે જંગલની અંદર પોતાની નિયત જગ્યાએ રથ આવીને ઉભો રહ્યો. રથના અવાજ સંભળીને ત્યાં રહેતા બીસ લોકો એકઠા થઈને આવકાર આપવાને તૈયાર થઈ ગયા હતા. રથમાંથી ધીમે ધીમે બધા નીચે ઉતર્યા. પ્રૌઢના પગમાં મણે કે હમરો મણુનો ભાર વધી ગયો હોય તેમ લાગતું હતું. તે પોતાનું શરીર જ માંડ માંડ ઉંચકીને ચાલતા હતા. ત્યાં તો—

‘કાણુ યુરુ?’ કાંઈ કાંઈથી અવાજ તેમના કાને અચાંચો.

‘હા એટા.’ ઉત્સાહ વગરનો ગોંડ માંડ બોલાતું હોય તેવો અવાજ મળ્યો.

‘આવો, પધારો. આજે તો મારી ગરીબની અંપડી કાંઈ પાવન કરી!’ પેલો બેલો યુવાન ઉત્સાહથી થેલો ખતી ગયો હતો.

‘એટા, તારું એક કામ પડ્યું છે.’ યુવાનની વાતચીતને આગળ નહિ લખાવતાં પ્રાંઠે પોતાની વાત શરૂ કરી.

‘એવું તે શું કામ પડ્યું, યુરુ? આ શરીર તમારું જ છે ને? આપ બેસો તો અંગ. પછી આ સેવક તમારી એકએક આજ્ઞા ઉકાવવા તૈયાર છે.’ હજી શિબનો આનંદ જમનો તેમ હતો.

‘બેસવાનો સમય નથી, પણ તારી પાસે યુરુ દક્ષિણા લેવા હું આપ્યા છું.’ ખૂબ જ શ્રમેપૂર્વક યુરુએ પોતાની વાત કહી. તેમનો અવાજ વધારે ને વધારે વિષાદયુક્ત અને જતો હતો.

‘એા હો! ધન્ય થડી! ધન્ય ભાગ્ય! બોલો. શું આપુ? મળ્યું ઉતારી આપુ?’ ઉત્સાહમાં યુવાન ફરી બેસ્યો.

‘એટા એકલખ, માયું તો નહિ પણ...’ અને યુરુ આગળ બોલતા અટકી ગયા. અધે શાંતિ છવાઈ ગઈ. યુરુ દ્રોણનો આત્મા ભયંકર મયામણ બેગવી રહ્યો હતો.

‘શું...પણ બોલો ને યુરુ! શા માટે અચકાવ છે? તમારાથી શું વધારે છે?’

‘પણ...એટા કાંઈ...નહિ કાંઈ નહિ.’

‘ના ના. એમ તે ચલે? હવે તો યુરુ દક્ષિણા આપ્યા વગર તમને કંઈ રીતે જવા દઈ શકું?’

‘તો...તારા જમણા હાથનો અંગૂઠો આપી દે.’ અને ત્યાં તો લોહી નીંગળતો અંગૂઠો યુરુના હાથમાં જઈને પડ્યો.

એકલખના શરીરને પાલે અંગૂઠો લઈને યુરુ દ્રોણ તેને જીવને માર્યો હતો તેની તેમને ખબર હતી અને એટલે જ એમને આત્મા દુ:ખી રહ્યો હતો.

પા શરીરની કાયાવાળા માનવીના શરીરમાં રા  
થી ૪ ઇંચનો ટ્યુકડો એવો અંગૂઠો તેનું સર્વસ્વ  
છે. લાંબી લાંબી આંગળીઓ સાથે શોભીતો એ  
નાનકડો અંગૂઠો રાખ છે. અંગૂઠો વગરનો હાથ  
એટલે રાખ વગરની આર રાણીઓ. તેના વગર  
કામ કઈ રીતે થઈ શકે ?

કંચમ પકડવી હોય કે ધનુષ્યની પશુબ્ર ખેંચવી  
હોય, ખાતું હોય કે પીતું હોય, રાંધતું હોય કે સીંધતું  
હોય, વાંચતું હોય કે વાઘ વગાડતું હોય, યોગ્ય  
ફાડવો હોય કે યોગ્ય ખેન-  
વવો હોય, કાષ વરતુ ખના-  
વવી હોય કે તેને આધીપાછી  
કરવી હોય, ફાડતું હોય,  
તોડતું હોય, ખનાવતું હોય,  
ભાંગફાડ કરવી હોય- જે  
કંઈ કરવું હોય ત્યાં રાખના  
ગૌરવવાળો છાં પ્રજ્ઞના  
સેવક સમ તે પહેલો ને પહેલો  
જ. તેના વગર હાથના  
કામને સર્વ કારભાર પાંગળો  
ખતી જવાનો.

અને આથી અંગૂઠા  
વગર તો પ્રાણીઓ પાંગળાં છે.  
તેઓમાં સંધરતિ નથી  
હોતી અને માનવી તો પ્રમા-  
ણમાં ખૂબ જ બળવાન હોવા  
છતાં તેની સામે એકઠાં  
મળીને કાંતિ નથી કરતા.  
દરેકે દરેક પ્રાણી પોતા-

પોતાનું સંભાળી લે છે. પોતાના અથાવ પોતે  
કરે છે અને પોતાને માટે ખોરાક લાવે છે કે રહે-  
દાણુ શોધે છે. પોતાના જ ભતિ લાકડે માર ખેંચતાં  
જોઈને એ દોડી ભય છે. તેમનામાં તકયુક્ત ઇચ્છા-  
શક્તિ નથી હોતી જે અંગૂઠાનું લક્ષણ છે. અને  
આથી ખોરાકને કાપવાને માટે પશુ તેમને પંજથી  
પટ્ટી રાખીને દાંત વડે તોડવો પડે છે.

હાથનું ખૂબ જ પ્રાયમિક પ્રતીક આપણને દુનિ-  
યામાં સૌથી પ્રથમ જાણ. પામનાર એગીજા

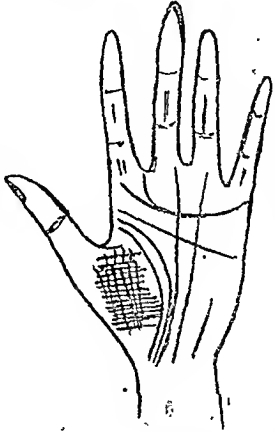
(Amoeba)માં તેમજ 'જેલી ફિશ'માં મળી આવે  
છે. દરેક કહીએ પોતાના આકાર બદલવાની શક્તિ-  
વાળા આ જીવો કાંઈ પશુ ખોરાકને પકડવાને  
પોતાના શરીરમાંથી એકાદ ભાગ લંબાવીને તેને પક-  
ડીને ખાઈ. એ ભાગ તેમજ ખોરાક પોતાના શરીરમાં  
સમાવી દે છે. એ લંબાવેલો ભાગ તે પ્રાયમિક હાથ.  
ત્યારપછી તો ત્યાંથી વિકાસ પામતો એ જીવ લાખો  
અને કરોડો વર્ષ બાદ માનવીના પૂર્વજ વાદરાનું  
રૂપ લે છે. જેનાં હાથમાં અંગૂઠો ખૂબ જ પ્રાયમિક

દશામાં માલુમ પડે છે.  
ત્યારબાદ વર્ષોનાં વહાણો  
વાયાં બાદ માનવી પોતાનો  
આકાર ધારણ કરે છે. અને  
છેવટે એ પ્રાયમિક માનવી-  
માંથી અર્વાચીન માનવી  
પ્રગટે છે. એ બધા તબક્કામાં  
અંગૂઠાનું રૂપ અને તે દ્વારા  
મુશ્કતામાં માનવીનાં આદરજા  
અને સ્વભાવ બદલાતાં જાય  
છે. છતાં તેનું અગત્ય  
કદવાને બદલે વધતું ચાલ્યું છે.

આથી ક્ષિરતી લોકો  
તેને પવિત્રતાનું પ્રતીક માને  
છે અને (મેટીઝમ) દીક્ષા  
આપતી વખતે આશીર્વાદ  
તેનાથી આપે છે તબીબી  
વિજ્ઞાનમાં સ્ગરવનું કેન્દ્ર તેને  
ગણવામાં આવે છે અને તે  
વડે પક્ષપાત થયો છે કે  
નહિ અગર થયો કે કેમ

તે પશુ કહી શકે છે. વળી જીવ દિત માણસોને પકડવાને  
માટે પશુ તેનો ઉપયોગ સારા પ્રયત્નમાં કરવામાં  
છે. અત્યારના આપણા નિરક્ષર લોકો પાસે  
તેમની સહીને બદલે અંગૂઠાની છ.પ આ જ કારણથી  
લેવામાં આવે છે ને ?

આમ અંગૂઠાની અગત્યતા માનવીનાં જીવનમાં  
પુષ્કળ હોવાથી D' Arpentigny 'The thumb  
individuligates the man' તેમ કહે છે.  
આજકાલ જ્યારે જન્મે છે ત્યારે તેનો અંગૂઠો



( આકૃતિ સાતમી )

આંગળીઓની અંદર દબાયેલો હોય છે; પંચુ જ્યારે એ પોતાના વિશે જાણતું થાય છે અને કંઈક ઇન્જાશક્તિ મેળવતું જાય છે ત્યારે એ અંગૂઠો બહાર નીકળે છે, કારણ કે તે ઇન્જાશક્તિને પણ પ્રતીક છે. આથી જ જૂની ડેરીઓ માનવી કે જો થેડા દિવસો પછી પંચુ અંગૂઠો બહાર નીકળે તો બાળકમાં કંઈક માનસિક ખોડ છે; અને મરતા માણસનો અંગૂઠો જો સીધો રહી શકે તો તેના જીવવાની આશા બાંધી શકાતી. એ દારા તેની ઇન્જાશક્તિ યમ સાથે ઝગૂમી રહી છે તેમ સૂચવાય છે. માદા માણસનો અંગૂઠો કેમ રહે છે તે તપાસ કરવા જેવું છે. જો એ અંગૂઠો સીધો અને બહાર રહે તો તેની માંદગી જલદીથી પતી જવાની આશા રાખી શકાય કારણકે આવા માણસો પુષ્કળ ઇન્જાશક્તિવાળા હોઈ જલદીથી માંદગીની નબળાઈને તમે થઈ જાય તેવા નથી હોતા. પંચુ બહુવાર ખૂબ હુદિયાળી માણસોનો અંગૂઠો મૂડી વાળતી વખતે આંગળીની અંદર દબાયેલો મૂલમ પડતો હોય છે અત્યંત કારણ એ હોય છે કે કોઈ વખત સખત મનસિક આધાત લાગવાને કારણે તેમની ઇન્જાશક્તિ નબળી પડી જતાં અંગૂઠો ત્યાર પછીથી તેમ રહેતો હોય છે.

ઇન્જાશક્તિ એ પ્રકારની હોય છે. એક પ્રેરણા પ્રમાણે કામ કરતી (instinctive) અને બીજી વિચારશક્તિ ઉપર આધાર રાખતી. પ્રાણીઓમાં instinctive ઇન્જાશક્તિ હોય છે એટલે જ ભયમાંથી પોતાનો બચાવ કરવાને તે દોડતાં હોય છે અથવા તો પોતાનું રક્ષણ કરવા સામા પર હુમલો કરતાં હોય છે. જ્યારે માનવી દરેક કાર્ય વિચારપૂર્વક કરે છે અને તેથી તેની ઇન્જાશક્તિ તે વિચારયુક્ત ઇન્જાશક્તિ હોય છે. આ બધું પંચુ અંગૂઠાને જ આભારી છે.

આવા ખૂબ સેવાભાવી સજ્જન અંગૂઠા પાસેથી કળા મટે અને વૈજ્ઞાનિક કે સામાન્ય માણસોએ ખૂબ સેવા ઉઠાવી, પણ તેને ખોડતો ક્યો હોય તો તે દરતરેખાશાસ્ત્રીઓએ. એ ટચૂકા એવા વિનમ્ર અને મૃગા સેવકના હૃદયની અનેક ગૂઢ વાતો દરતરેખા-

શાસ્ત્રીએ બહાર આણીને એને પ્રકાશમાં આણ્યો અને તેના સાચા મહત્વનો ખ્યાલ આપ્યો.

જો માણસના હાથનો અંગૂઠો લાંબો હોય તે હુદિયાળી, ચરિત્રશીલ, ઇતિહાસનો પ્રેમી, અને વ્યવહારુદક્ષ હોય છે. જરૂરી અને ઉપયોગી વાતો પૂરતું જ તે માથું મારવાનો. જ્યારે ટૂંકા અંગૂઠાવાળો માણસ લાગણીપ્રધાન, ચારિત્ર્યમાં કંઈક શિથિલ, બીજાથી દોરવાઈ જતો, 'રામાન્સ' પ્રેમી, માન સુંદર વસ્તુ તરફ જ આકર્ષાનારો હોય છે.

સામાન્ય રીતે અંગૂઠો પહેલી આંગળીના (Finger of Jupiter) ત્રીજા વેદાંતી મધ્ય સુધી પહોંચેલો જોઈએ (આ. ૧લી) આથી લાંબો અંગૂઠો એ 'લાંબો' ગણાય અને ટૂંકો અંગૂઠો 'ટૂંકો' ગણાય. વળી અંગૂઠાનું પહેલું વેદું બીજા વેદાંત કરતાં સામાન્ય રીતે નાનું હોવું જોઈએ.

આપણે સામાન્ય રીતે અંગૂઠાના બે જ વેદા ગણતા હોઈએ છીએ પણ દરતરેખાશાસ્ત્રીઓ એક ઝાણું આગળ જઈને તેના ત્રણ ભાગ ગણાવે છે અને ત્રીજા ભાગ તરીકે શુક્રના મૂંઢને (Mount of Venus) ગણે છે.

પહેલો વેદો જો સામાન્ય લાંબાઈનો હોય તો તે માણસ ઇન્જાશક્તિવાળો, સંદેશશક્તિવાળો તેમજ નિર્જીવાત્મક હોય છે. બીજાના ઉપર એ હુકમ ચલાવી શકે છે અને બીજાથી એકદમ દોરવાઈ જતો નથી, પણ જો આ વેદો જોઈએ તો કરતાં વધારે લાંબો અને સાધારણી સજ્જન હોય તો આવા અંગૂઠાવાળા માણસો જલ્દી, ધાતકી, આપણુદ અને વગર વિચારુરૂં કામ કરનારો નીવડે છે, પણ જો આ વેદો સામાન્ય લાંબાઈનો અને પાછળ વળી શકે તેવા નરમ (Supple) હોય તો આવા માણસો ઉડાઉ, તેજસ્વી, અચળ અથવા અચિર પ્રતિભા, બદલાતા વાતાવરણમાં પોતાની જાતને એકદમ અનુકૂળ કરી શકે તેવા, અને દરેક જગ્યાએ અત્યા ન રહેતાં એકદમ લાળી જાય તેવા, લાગણીપ્રધાન, ઉદાર, અનુકંપાશીલ, ગરીબને મદદ કરવામાં દરેક ધરીએ તરફ અને લાગણીપ્રધાન હોવાથી ઉદાર હોય છે. તેમનામાં એક સાથે અનેક કામો કરવાની શક્તિ હોય છે.

આથી તે લોકો પૈસા કમાવા માટે વેતન નથી કરતા પણ પોતાની તેજસ્વી શક્તિને લાદને એાથી મહેનતે કમાતા હોય છે. પણ પૃથ્વી કમાતા હોવા છતાં તે ખમત બહુ એાછી છે. તેમનો સ્વભાવ સુખી છતાં ગાળવાને અનુકૂળ હોય છે ખરેખર તેમની અંતઃ પ્રકૃતિ, ઉદ્ધામ વિચારો, હરણકાળ અને તેજસ્વિતા તેમના જીવનની ખાતાખરાબી પણ ઘણી વાર કરી નાખે છે. એટલે આવા માણસના અંગૂઠા તેમજ આંગળીનું ટેરનું જે યોગસ હોય, જુદીરેખા લાખી હોય, અને શનિનો ગ્રહ (Mount of Saturn) વિકસિત હોય તો તેઓ ખૂબ સુખી થઈ શકે છે.

પણ અંગૂઠા નરમ ન હોતાં સખજ અને ન વળે તેવા અક્કડ હોય તો આથી વિરૂદ્ધ સ્વભાવનું એ સમય કરે છે. આવા માણસો વ્યવહાર, સામાન્ય જીવિવાળા, કરકસરિયા, ડંખીલા, દરેક વસ્તુને જોખી જોખીને જોનારા ગણતરીખાજ, ખૂબ જ ઈચ્છા તેમજ સંકલ્પશક્તિવાળા, સાવચેત અને પૈસા કમાવા માટે તેમજ અંધાવવા માટે ખૂબ મહેનત કરનારા અને નરમ અંગૂઠાવાળા તેમના ઉગ્ર લાખઓ પર તેમની એ જ્ઞાતિ વિશે આશ્ચર્યચકિત રીતે જોધને હસનારા, રિપર પ્રકૃતિના, 'ગોડરેટ', આદમસંધથી અને જીવનને શાંત રીતે પ્રમાણ કર્યા વગર માણુનારા હોય છે. તેઓ એરીસ્ટોટલના 'સોનેરી માધ્યમ' (Golden mean) માં માનનારાં હોય છે. આવા અક્કડ અંગૂઠાવાળા માણસનું જે પહેલું ટેરનું ખૂબ લાખું, અને બીજું નાનું હોય તો તે તેને માટે ખતરનાક નીવડે છે. કારણકે એ કાઈ પણ નિર્ણય વગર વિચારે બાંધેલો હોય છે અને જે નિર્ણય કરે છે તેને પાર પાડે જ ન પે છે એટલે ઘણીવાર આંધળુિયા કરીને પોતાની ખાનને જોખમમાં નાખવાનો પુરપૂરા લય હોય છે.

[ક્રમશઃ]

## નવજીવન મીલની

પોપલીન

ઘેર ઘેર વપરાય છે

અંદરી માફક મંગળમાં પણ પૃથ્વીના કરતાં યુત્તરાર્ધગુણ બળ ઓછું હોય છે અને ત્યાં કૂદવામાં તથા દેડવામાં પૃથ્વીની સરખામણી કરતાં બળ ઘણું ઓછું પડે છે. મંગળ પરના યુત્તરાર્ધગુણના બળ વિશે એક લેખકે કહ્યું છે: મંગળના ગ્રહ પર લાંબી પણ બિલ્લીના નાના બચ્ચાની માફક હરીફરી તથા કૂદી શકે છે. આ દૃષ્ટિએ જોતાં વિમાનો વગેરેને પણ મંગળના ગ્રહ પરથી ઊડીને પૃથ્વી પર પહોંચવું હોય તો ઘણું ઓછું બળ પડે અને વિમાનના એન્જિનને સગવડતા પડે.

મંગળ વિશે આટલી બધી હકીકતો જાણ્યા પછી સૌને સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રશ્ન થાય કે ત્યાં માનવીઓ છે કે નહિ? આ પ્રશ્ન માટે એક-બે વસ્તુ વિચારવી જરૂરી છે. એક તો એ કે આપણી પૃથ્વી ગ્રાહકે ત્યાં ન તો પ્રાણવાયુ કે ન તો પાણીનો અનુગૂળ જથ્થો છે એટલે પૃથ્વી પર જે જાતનું જીવન છે એવું તો મંગળ પર ન જ સંભવી શકે તે સ્વાભાવિક છે, પણ એના પરથી એવું અનુમાન તે ન જ બાંધી શકાય કે ત્યાં જીવનું બિલકુલ અશકય છે. મંગળના ગ્રહની ઉપર અગણિત વર્ષોની છે એ ન બૂલવું જોધએ-એટલે એમ પણ માની શકાય કે એકલા ત્યાં પૃથ્વી પર છે તેવું જીવન હોય પણ ખરું. અને ધીમે ધીમે તે ગ્રહ પરના સંજોગો બદલાતા ગયા હોય તેમ તેમ પાતા માનવીઓના જીવનમાં તથા શારીરિક બંધારણમાં તેને યોગ્ય ફેરફાર થયા હોય.

War of worlds નામના પોતાના પુસ્તકમાં H. G. Wells એક સુંદર કલ્પના દોડાવે છે, કે મંગળ પર વસતાં માણસોનાં મરતકો ઘણાં મોટાં કરતાં, પણ તેમના બાકીના શરીરમાં આપણી જેમ લાયકાત વગેરેને બદલે માન ટેટેક્સ (Tentacles) જેવા જ લાગે હશે. પણ આ માનવીઓનાં ફેફસાં-પ્રાણવાયુના ઓછા પ્રમાણને પહોંચી વળવા-પ્રમાણમાં ઘણાં મોટાં હશે.

પણ હવે મંગળ પર માનવીજીવન એ તો એક કલ્પડો જ છે,





### કીમિયા હે લેકિન....

: લેખક :  
શ્રી. નારદ

આઝાદી આવ્યા પછી દિવસરતાન દરેક ક્ષેત્રમાં પ્રગતિને પથે આગળ વધી રહ્યું છે. સ્વતંત્રતા કલ્પના ન હોય તેવા અભ્યુદયારો દેશકારો થતા આવે અપણુને જોવા મળે છે. અર્થિક ક્ષેત્ર એવું નથી જેમાં કાંતિ ન આવી હોય. આવે અપણુ રાજકીય એક પ્રયોગશૂનિ જેવું બની ગયું છે. ધર્મ, સમાજ, કલા, કુળવણી એમ વિધવિધ ક્ષેત્રોમાં પણ આવે નવીનતા અપનાવાઈ રહી છે, છતાં એવાયે કેટલાક વિષયો છે જેના પર અપણુ નિષ્ણતાત્મી નજર નહિ પડી હોય. ઉકરડે ઢંકાયેલા રતન જેવી એવી થોડીક વાનગીઓ નીચે સાદર પેથ કરવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રીય સરકાર દરેક સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વિકસાવે છે પણ દરેક સુધી દેશરૂપનની કલા પર એની નજર પડી ભાગતી નથી, આ એક જ વ્યવસાય માત્ર એવો છે જેમાં ખોટ જવાની યા મંદી આવવાની ક્યારેય શક્યતા નથી. આ ઉદ્યોગમાં મૂડીના રોકાણની ચિંતા નથી. માત્ર એક જ શસ્ત્રથી અનેકનાં મુંડલ કરી શકાય છે. એક ઝાટકે એક એક દબરને સંહાર કરવા જેટલી રક્તિ આ ઉદ્યોગમાં હોય છે આ ઉદ્યોગની વિશિષ્ટતા તો એ છે કે-પાણી પણ પાવા સિવાય દર અંતરંગિ આયોઆપ વાળ પાછા ભીગી જ નીકળે છે. સરકારે આ ઉદ્યોગના વિશ્વાસ માટે વિદેશમાં કલાકારોને મોકલવ જેઈએ, અને આધુનિક યુગના શિષ્ટ પ્રકરના મુંડનના નિષ્ણતાત્મક દારા દેશમાં આ કલાનો વિકાસ કરાવેવા જેઈએ.

જે કે આવે પણ દેશમાં સુધરેલી રીતે મુંડલ કરવાની કલા વિદેશી જ રહી છે. વિધવિધ ક્ષેત્રોમાં એકબીજાના હાથે લોડો અરસપરસ મુંડાતા જ રહ્યા

છે, પણ ભગ રહે છે કે જે ભયંકર મંદીનું મોલનું આવવાની આગાહી થઈ રહી છે, તે જો સંતોષ જ આવે તો દેશમાં ભારે બેકારી જાગવાનો ભય છે. ત્યારે બેકાર અનેકાઓ બેઠા બેઠા આ વ્યવસાય ખીસવી શકે તેટલા ખાતર પણ સરકારે આ ઉદ્યોગને સ્વચાત્મક કાર્યક્રમમાં લુસારી દેવો ધટે છે.

આજે દેશમાં એક પતિવનનો કારો અમલમાં આવવાથી કલકલની 'મેમ કાહેઓ' ને મિત્રજ સાતમે આસમાન ચઢી ગયો છે. વાતવતમાં 'બીજી પલ્લી લેજો, હું તો આ મારે પિયર ચાલી'ની કમકામી પતિરાળેને આવવામાં આવે છે, પરિણામે પતિદેવે-બીચારાને સરકસમાંનું કલાગાર માણી હોય. તેમ શ્રીમતીની છબ્બને અધીન થવું પડે છે. પહેલાં ત્યારે આ કાયદો અમલમાં નહોતો ત્યારે છૂટક તેમજ નિઃશ્ચય નેઈએ તેટલી પતિઓ છૂટથી મળી શકતી. આવે તો પતિઓનું પણ રેશનિંગ થયા જેવી રીતિ છે. આ કાયદાને પરિણામે પુરુષનું વ્યક્તિત્વવૈભવ દબાયું છે. પુરુષોને બહાર મૂકે લીધું લટકાવીને ફરવું પણ ભારે થઈ પડ્યું છે.

પુરુષ જાતિ પર યુદ્ધરેજા આ અત્યાચારના વિરોધમાં જ મોટા ભાગના લુવાનો આવે સંવાળાં ઉતરાવે છે. સરકારે આંખોને જો આમ માથે ચાવવી જ હોય તો તોડરીકધાની જવાબદારી આંખોને માથે અને કલકાગની જવાબદારી પુરુષોને માથે જો નવન દારા નંખાય તો તે સ્વીકારવાયે હવે પુરુષો તૈયાર દરો. વળી આ કાયદો કરવાથી એક પ્રકારની નવીનતા પણ આવશે.

દરિજનોના મંદિર-પ્રવેશનો કાયદો કરવાથી હવે પંડા-પુઝરીઓના ભાવ મગાવા લાગ્યા છે.

## મોટી ફાંદવાળો કાળા બનારિયાને હત્તરેક દંડ પીલાવવા જોઈએ !

ભગવાનના ભાવમાં તેજી આવશે કે મંદી તે તો પ્રભુ જાણે ! પણ જો સરકાર સાચે જ અસ્પૃશ્યતા-નિવારણ કાર્ય હોય તો એક વધુ કાયદો પસાર કરીને દરેક દેવમંદિરોમાં હરિજન પુલરી જ રાખવો જોઈએ. લગ્નમાં, મરણમાં કે પરણ્યામાં પ્રત્યેક ધર્મ-વિધિ હરિજનોના હાથે જ કરાવવી જોઈએ. અલગ-લગ જોડાવો અને ચોપાંચીઓને બદલે પ્રીતિભાજનોના પ્રોગ્રામો ગોળવવા જોઈએ. વેદ અને સંહિતાના મંત્રો લઈ હરિજનોને ન આવડે. તેના બદલે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં સુનંદા ક્ષિત્રોમાં ગાયનોથી કામ ચલાવી લેવાની છૂટ અપાવી જોઈએ. કાં તો લગ્ન મરણ કે અન્ય કોઈ ધાર્મિક ક્રિયા માટે એક જ પ્રકારના મંત્રો મુકરર કરાવા જોઈએ. હવે હરિજનોએ 'વંડયા', 'બ્યાસ' અને 'દેવેની ક્ષીઓ આપોઆપ જ અપનાવી હોઈને તેમની નકામી પડેલી અટકો અલગી ઉપયોગમાં લે તેવો કાયદો પણ પસાર કરવો જોઈએ.

ગમેગામ બાવા-સાધુઓ માટે મફત ભાંગ-ગાંજ-અપીજની દુકાનો, ખોલાવી જોઈએ. પહેલાં તો લોકો બાવા-સાધુઓની ઝોળીમાં પાઈ-પેસો નાખના, પણ આજે પાઈ-પેસો તો ક્યાંયે દેખવાયે દુર્લભ બન્યા છે. તેમ જ કપરી મોંઘવારી અને જીંચુ જીવનધોરણ લક્ષમાં રાખીને કોઈ પણ ક્ષિત્રુની ઝોળીમાં આના જે આનાથી ઝોળી રકમ નાખનારને સરકાર સજાને પાત્ર લેખવો જોઈએ. આ બાવા-સાધુઓને વચોની તંગી રાખવા માટે વિદેશી વેપલુધા-પહેરનારોની રાઈઓ ખેંચી બેંચીને તેની લગોટીઓ બનાવવા બાવાઓને આપી દેવી જોઈએ, અને હેડને ઝૂંટવી લઇને હમડલ-મિથાપાત્ર તરીકે ઘનમાં આપી દેવી જોઈએ. આમ કરવાથી પશ્ચિમની રહોસસો એક પણ દેશમાંથી અનોઆપ ઊડી જશે.

હિંદના રાજકારણમાં લીંગના મ્હાડુભાવ, વધા પછી દેશમાં 'દંડા'નું મહત્ત્વ તો હતું જ તેમાં હમણાં હમણાંમાં ચારેકાર 'દંડા'નું મહત્ત્વ વધી પડ્યું છે. અગાહના વખતમાં આપણી ધૂરી નિશાળોમાં એકાદ વિદ્યાર્થી કાંઈ અપરાધ કરે તો તેને શુનાવા પ્રમાણમાં

બસે.-પાંચસો કે હજાર દંડ પીલાવાની શિક્ષા કરાતી. આજે વાતવાતમાં ખાનગી શાળાઓમાં દંડ ભરવાની સગ કરવામાં આવે છે, સરકાર પણ ફંડની સગાઓ ઠોકે છે, પણ આ બરાબર નથી. કાળાબનારમાં કરોડો કમાનારને ખસો પાંચસો કે પાંચ હજારનો દંડ ભરવો એ અજાણ્ય ખેસ જેવી વાત છે. આજે દંડ કરવાથી શુનાખોરી માનસ લેશે પલટાવાનો સંભવ નથી. તેના કરતાં મોટી ફાંદવાળો એકાદ નિલમશિક કે વેપારી કાળાબનાર કરતાં પકડાયો હોય અને તેને એકાદ હજાર દંડ પીલાવાની સગ ઠોકી બેસડાવામાં આવે તો પાંચ-પચીસ દંડ પીકતાં જ મોંમાંથી શીથ નીકળી આવવાની શક્યતા હોઈને ફરીને તે શુનો નહિ કરવાની મનમાં જ ગાંઠ વાળશે. અગર એકાદ લત્તામાં ખંજરાવાળો કોઈકે કિરસો અને તો ત્યાં રામુદાયિક દંડ નાખવાને બદલે સામુદાયિક દંડ પિલાવવાની પ્રથા રખાય તો તેથી સમુદ-કલાપતનું એક સુંદર દ્રશ્ય ખુલું કરી શકશે. સાથેસાથ વ્યવસાયની તાલીમ મળવાથી રામુદાયો બજવાન બનશે અને એમ બરે-અભરે પણ પ્રજાનું શરીરબળ આખસા જેવું બલમરત બનાવી શકશે.

હમણાં કેટલાક અસ્પૃશ્યતાઓના ક્ષેત્રમાં શાળા-કોલેજોમાં લરકરી તાલીમ ફરજિયાત કરવાનું શ્રુત ભરાઈ આવ્યું છે. જેમ અને તેમ વધુ નાનૂક દેખાવાનો પ્રયાસ કરતા આપણા સિદ્ધિ લુવાનેને મારે આ બોળે નાખવાનું સાઈ પરિણામ આવવાની શક્યતા સાવ જ ઓછી છે. કારણકે માત્ર સાધારણ પાંસળીવાળા આપણા લુવાનો જે-તણ મળ્યોને બંદ કતો કુંદો જીંચીને પા કુલાક પણ પડે કરે તો બીજે જ દિવસે એકાદ હોસ્પિટલમાં નસના નાનૂક હાથેએ કાલનવોદરનાં પોતાં મુકાવવાનો પ્રયત્ન કરવો યડે તેમ હોઈને આ અખતરો પહેલેથી જ પડતો મૂકવો હિતાવહ છે. છતાં જો લુવાનેનું લડું જ કરડું હોય તો તેમને મુદ્દશાસ્ત્રની તાલીમ આપતા કરતાં કોલેજકાળ દરમિયાન પ્રેમશાસ્ત્રમાં પારંગ મુકરવાની વધુ જરૂર છે. સંખ્યાબંધ અણુક યુવક-યુવતીઓ આ શાસ્ત્રના અનુભવવાનના અભાવે ઘણીવાર ન કરે વાનું કરી બેસે છે, ક્યારેક પ્રિયતામની 'પગરક્ષી'.

પાન-ખીટીની દુકાન ચલાવવાની પણ આવકત નથી એવા રાજ્યોનું શું કરવું?

પ્રિયતમના ગાલ સાથે ગલગલિયાં કરે છે, તે ક્યારેક આપના મનાઓડર પર બાદશાહ બનીને મહાલતો ખેટા 'ધિરિયડ' ભરવાની પીડા છોડીને પ્રિયસીને રીઝાવવાનાં સ્વપ્નામાં જ રાખી રહે છે. યુવક-યુવતીઓની આ ઉપાધિ ટાળવા માટે શાળા-કોલેજોમાં પ્રેમની પ્રેક્ટિસ આપવા માટે એક ખાસ ક્લાસ ચલાવવામાં આવે તો શું ખોટું છે? આવા ખાસ વર્ગમાં પ્રેમપત્રો લખવાની કલા ખાસ શિખવાડવી જોઈએ. રશિયો લુસિયેટ અને શિરિફરહાદના પાઠો તેમને ફરજિયાત કંઈ કરાવવા જોઈએ. આમ કરાય તો 'પ્રેક્ટિકલ નોલેજ' લેના જતા વળતા છબરડા આપોઆપ જ એ છા યદ જશે.

આઠે પહોરે 'ઓટલા-પરિપક્ષ' યોજનારી આપણી નાથી ડાશીઓ અને જીવી ડાશીઓ હજુ કુટણુક્લાના વિકાસના મહત્વના પ્રશ્ન પ્રત્યે મૌન કેમ છે? દિંદની તદ્દન મૌલિક આ ક્લાના સર્વાંગી વિકાસ માટે દેશભરની ડાશીઓએ એકાદ અધિવેશન ભરીને પ્રયત્ન જંદાઃ જગાવવી જોઈએ છે. આ ક્લા આપણા નારીસમાજની કષ્ટનાશકિત, અને કવિત્વશક્તિનો વિકાસ કરનારી છે. એકાદ જોડા સીવનારો કે વાસણને કલાઈ કરનારો શુભરી નવ ત્યારે 'લાઈના' રિમાન ચઢ્યાં રે ચંપાવાડીએ'નો રાજ્યો ગાળને, દુનિયા છોડી જતા એ દુર્ભાગી આત્માના શ્રાદ્ધિન સુધી આયડનારા જીવને સ્ત્રીઓ ગલગલિયાં પેઠા કરાવી શકે છે. લલેને મરનાર જીવનભંરમાં આતો ખરચીને ભડાનીયે બસમાં ન ખેટો હોય, જીતારે તેને મરતા મરતા વિમાનમાં મુસાફરી કરાવવામાં શું ઓછી કષ્ટપના છે? સ્ત્રીઓ જ્યારે જાનિયાં લેતી હોય ત્યારે જ્યારે અંતકડી રમાતી હોય તેવો આભાસ થાય છે, જાનિયાં અને છોડા વખતે આ શીઘ્રકવચિત્રીઓ એટલી તો ખીલે છે કે તેની પાસે આપણા કવિઓ વામણ જ લાગે. આપણા દેશના આ રિવાજને કોંઈ પરદેશી મુસાફરે- તો કહે છે કે, સામૂહિક નૃત્ય તરીકે વણવેરો.

સરકારે દિંદની આ કાથરાની સાલની ક્લાને આગદ કિંદમાં ખાસ વિકાસાવી જોઈએ. આતર-

પ્રાંતિય સામુદાયિક કણ્ઠમોકાણુની ખાસ રેલીઓ વારં-વાર યોજાવી જોઈએ. ફૂટવાની કલા શીખવનારી ખાસ ક્લાસે જો કદીને, તેમાં નિષ્ણાત નાથી ડાશીઓને પ્રેક્ટિસર પટે સ્થાપીને શાસ્ત્રીય રીતે વાદ્ય-તાલના સરો સાથે ફૂટવાની તાલીમ અપાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ગાંધી બાપુના ઉપવાસના શસ્ત્રની જેમ આ ક્લાના ઉપયોગનો પ્રવાહ રાજદારી હેતુ-ઓને માર્ગે પણ વાળવો જોઈએ. થોડા જ સમય અગાઉ એક દેશી રાજ્યમાં રાજ્યે પ્રગળે જવાં બહાર રાજતંત્ર ન આપ્યું-તેથી રાજ્યભરની સ્ત્રીઓએ 'નકરી કપડું' કે, અમુક નિશ્ચિત દિવસે ગામેગામની સ્ત્રીઓએ કાળાં કપડાંમાં સજ્જ થઈને રાજ્યધાનીમાં આવવું અને રાજમહેલની સામે જ ફૂટવાનો કાર્યક્રમ રાખીને વિરોધ દાખવવો. આમ આ પ્રયોગ-રાજદારી હેતુઓસર, પણ વાપરી શકાય તેમ છે.

કદાચ ભને રાજ્યોના મન પર આવા સામૂહિક ફૂટણી કાંઈ જ અસર નયે થાય, કારણકે રાજ્યોને તો પ્રેંગ સદોઓથી ફૂટતી જ આવી છે. તેથી તો દરેક રાજ્યોમાં 'હાયે રાજવી હાયે હાયે'વું સંજો-ધન થાય છે. જીતારે આનું સામૂહિક ફૂટણુ ધારી અસર ન નિપળવે-તોયે તે એક અહિંસક વિરોધ દાખવવાનું સાધન તો છે જ તેને! કોણુ ઇન્કાર કરી શકે તેમ છે?

મેટાભાગના રાજ્યોએ આજે સ્વેચ્છાએ ગાદી-ત્યાગ કરીને વેરસાવે પણ વૈકુંઠ મેળવ્યું છે. પણ આમાંના કેટલાકે તો દેવળ પ્રગળા પૈસા ઉપર જ તાગલિખા કરી હોઈને, હવે તોફારી-ધંધો કરવામાં તેમનાં હાડકાં વળે તે જરાયે માનવા જેવી વાત નથી. વળી કેટલાકમાં તો પાનખીટીની દુકાન ચલાવવા જોટલીયે આવડતનો અભાવ છે. જો કે પ્રગ-હિતરની રાજવીઓ માટે તો સ્થાન છે જ. પણ આવા અધૂં-દૂંડિયા રાજવીઓના પ્રશ્ન માત્ર એક જ રીતે ઠીકલી શકે તેમ છે. આવા રાજ્યોને ગાલ મ્યુઝિયમમાં જોવા-ગોવ પ્રાણીઓની પંક્તિમાં પિંજરામાં દાડી દેવા જોઈએ. મ્યુઝિયમમાં જોવા જનારા પણ પરાપકારી આત્માઓ જેમ વાંદરાં-માકાંને ચણા-

# લક્ષ્મીનંદનના નખીરા અમેરિકાની સહેલગાહે !



# ‘કૂમતાવાળીઓ’ની વેણી પર ‘અહીં વીજળીનું દબાણ’ ૪૬૦ વોલ્ટ છે એવું પાટિયું ટીંગાડી દેવું જોઈએ !

મમરા ખવડાવે છે તેમ આવા રાજવીઓ પણ પ્રેરક પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખી શકશે. આમ એમના ઉદરનિર્વાહને, પ્રશ્ન પણ હળવો બનાવી શકશે.

એકલા રાજાઓ જ શા માટે? જો સરકાર એકાદ નવું પ્રદર્શન બહુ કરવા ઇચ્છતી હોય તોયે પ્રજાના જુદાજુદા વર્ગમાંથી એમાં મૂકવા યોગ્ય મૂલ્યાંકનો આપણે ત્યાં મળી શકે તેમ છે. ગણતંત્રધારી અમલમાં આવવાથી જમીનદારો કાંસી-જેઠા કૂટતા થયા છે. શાહુકારધારી અમલમાં આવવાથી દેણ-દારોને હવે દેવાળાં કાઢવાની કઠાકૂટમાં ઊતરવાનું મંડી ગયું છે. આવા તો પ્રદર્શનમાં મૂકવા યોગ્ય અનેક બેકાર બનેલાઓ. આપણે ત્યાંથી મળી આવશે. મૂંઝવતો અશ એક માત્ર કાળાબળ-રિયાઓનો રહે છે. લોહી ચાખી ગયેલા વાઘની જેવા આ વર્ગને સુધારવા માટે સરકાર ખાસ સમજોતી જોગવાઈ કરવી જોઈશે. કંડથી તો એ દીકરાઓ ગમરાવાના જ નથી. એમને સીધા કરવા માટે તો સરકાર અસંખ્ય માકલોથી ભરેલા એકાદ ખાટલામાં લાગલગાટ સાત માસ સુવાડી રાખવાની કાં તો રહેવા ત્રીજા વર્ગમાં જામર પાસેની બેઠકમાં એક માસની મુસાફરી કરાવવાની કે એવી કોઈક સજા ચોળવી જોઈશે, જેથી એમની રમરગમાં બાંધી ગયેલા કાળાબળરનો મેદ આપોઆપ ઝોસરી જાય. કાં તો તેમને સરકારે મોટી મોટી શિખરૂતિઓ આપીને દેવાળાં કાઢવાની કળા શીખવીને ત્રિશીમાં વેપલો કરવા વિદાય કરી દેવા જોઈએ! જેથી હાલ દુરતને માટે તો દેશને માથેથી એક બત્તા ટળશે !

સરકારે બધાને માટે બહુ જ કપું છે, એક માત્ર બકાત રાખ્યા છે અનિચ્છાએ રહેલા બાલ-લક્ષ્યારીઓને અને વિધુરોને. એકેય કાયદો એવો નથી ધડાપો જેમાં તેમની દાદ ગળી ચતી હોય. આશ્વર્ષની ધદના તો એ છે કે વડા પ્રધાન પં. જવા-હર અને મુદ્દમંત્રી સરદાર પટેલ સમેત કેટલાયે દેશનાયકોમાંનો મોટો ભાગ વિધુરોનો હોવા છતાંયે આ વર્ગ પ્રત્યે સરકારની આ ઉદારીનતા શા માટે? આજના તખ્તકે ભલે પરદેશોમાંથી ધડકે ચોખ્ખા મેગવવા મુરેકસ હોય, પણ કનપારતોનો વિપુલ પુરરડો ત્યાંથી સહેલાઈથી મેળવી શકાય તેમ છે. પત્ની

મેગવવા માટે કાકીરના રણછોડજી સમક્ષ વૃત્ત કરતા કે બજારગળાવિ સમક્ષ હુતમાન ચાલીસાનો પાંચ જપતા ભાવિકો માટે સંતાવાળાઓના કિલમાં ભગવાન ઊતરે તો કેટલાયે કામ નીકળી જાય તેમ છે.

પ્રગતિસત્તાક હિંદમાં પ્રત્યેક ધધાનો સંપૂર્ણ વિકાસ થવો જોઈએ. લોકશાહીના સિદ્ધાંતોસાર ચોર, જુગારી, ખિસ્સાકાતર અને ગુંડાગીરીના બળસાયોને પણ સરકારે પ્રીત્સાહન અને રક્ષણ આપવું જોઈએ! જુગારના અડ્ડા ચલાવવાની પદ્ધતિસરની પરમિટો અપાવી જોઈએ! (જો કે કેટલેક રથો ચોલીસખાતા તરફથી ‘પોકેટ-પરમિટ’ ફાટી ગયેલી જ હોય છે !)

ખિસ્સા કાતરવાની કલાના નિષ્ણાતોને સુવર્ણચંદ્રકો અપાવવાનો પ્રતિષ્ઠા થવો જોઈએ! એ કલાના વિકાસ માટેની હરીફાઈઓ યોગ્ય જોઈએ! ગુંડાગીરીના વિકાસને અહીં હજી અવ-કાશ છે ! એ માટે પસંદ ટરાયેલા ઉમેદવારોને શિષ્યવૃત્તિઓ આપીને પકિસ્તાનમાં તાલીમ લેવા માકલવા જોઈએ !

નવું બજેટ જોતાં ઉધારપાસું નમડું રહેવાની શક્યતા છે. સરકારે આ ખોટ પૂરવા માટે ઉત્તરોચ-ચત્ત્ય દિવસોમાં વાંસ પર ખરડાં ભેરવીને પતંગો લૂંટવાનો કેન્ટ્રાઈઝ કે એવા અન્ય નવાનવા કેન્ટ્રાઈઝે ઉભા કરીને એ ખોટ પૂરી કરવી જોઈએ. આજે તો દેશમાં ચોરેકાર વાદ અને વાદીઓનું જોર વધી રહ્યું છે. કેમીવાદ, યુગવાદ, રેશનવાદ અને ફેશનવાદ જેવા વાદોથી જનતાને સાવચેત રાખવાની સરકારની પવિત્ર દુરજ છે. દરેક રેલવે સ્ટેશનો પર જેમ ‘ચોરાં પાસત-સાવધ રહો’નું પાટિયું હોય છે તેમ સરકારે દરેક કમ્યુનિસ્ટની કોટે આતું એકએક પાટિયું ટીંગાડી દેવું જોઈએ. જ્યારે દરેક ‘કૂમતાવાળીઓ’ની વેણી પર ‘અહીં વીજળીનું દબાણ’ ૪૬૦ વોલ્ટ છે તું બોડ લગોવતું જોઈએ. આ જ પ્રમાણે દરેક ‘વાદો વાળા’ પર પાટિયાં લગાવવાથી જનતા છેતરાતી અટકી જશે.

આજે આપણા રાજકારણને જ્યારે કેટલાકો કેવળ પ્રયોગશાળા જ માનીને અવનવા અખતારો લઇ મળ્યા છે ત્યારે આવાયે પ્રયોગો અજમાનાઈ બદલ તો કોઈને શું વાંધો છે ?

# એ પ્રાણધાતક ગુપ્તતા શા માટે ?

[રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સંઘની પ્રથા ઉપર વિદ્યાર્ક પ્રકાશ પાઠનારો એક સંતાપ માતાએ ઓગસ્ટ ૧૯૪૩માં લખેલો પત્ર]

શ્રી. કેશવસાહેબ કા. જાની, બી. એ; એસ. ટી. સી.

રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવકસંઘ પ્રત્યે પૂર્ણ માન હોવા છતાં નીચેની દૃષ્ટિકત માટે લખતી પડે છે.

રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવકસંઘની કામગીરી માટે બહારગામ ગયેલો હોકારો બીમાર પડે ત્યારે તેની બીમારીના સમાચાર જની શકે ત્યાંસુધી તેને ઘેર પહોંચવા દેવા નહિ એ સંઘની પ્રથા હોય એમ લાગે છે. પણ એ પ્રથા કેવી પ્રાણધાતક છે એ નીચેની એકજનક ઘટના ઉપરથી જાણી. આરશે.

અમારા એકના એક પુત્ર ચિ. મનોહર (ઉંમર વર્ષ ૧૮) ને સરસંઘ સંચાલક શ્રી. ગોળવલ-કરે સંઘ કાર્ય માટે તા. ૪ જુલાઈ ૧૯૪૨ના રોજ દિલ્હી મોકલ્યો, અને ત્યાં સંઘની ઓફિસમાં જ તેને રહેવાની

વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. ત્યાં તેણે બી. એસસી.નો અભ્યાસ શરૂ કરવા માટે કોલેજમાં નામ પણ દાખલ કર્યું. ચિ. મનોહરનું શરીરસ્વાસ્થ્ય એકદમ તેવું સાડું ન હોવાથી, અને તે અમારું એકનું એક ફરજ દેવોથી, તેને આટલે બધે દૂર ન મોકલવા અમે શ્રી. ગોળવલકરને પત્ર દ્વારા વિનંતિ કરી હતી, પરંતુ તેના તરફ કંઈ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નહિ, દિલ્હીની અજાણ્યાજાણના એક-બે સ્થળોમાં સંઘની શ.ખાઓ કાઢતા માટે તેને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૨૭ ઓગસ્ટના રોજ સાંજે સાડાપાંચના મુમારે બંદારા મુકામે એકાએક અમારા હાથમાં દિલ્હીથી તાર આવે પડ્યો કે "મનોહર ધણે બીમાર છે, જલદી આવો." અમે ઉતાવળમાં તૈયારી કરી. પણ તરત જ પાછળ બીજો તાર

આવ્યો, અને મનોહર અમને કાપમને માટે હોડી ગયાનું અમે જાણ્યું!

પાછળથી તપાસ કરતાં અમને ખબર પડી કે મનોહર તા. ૧લી ઓગસ્ટથી જ બીમાર હતો, ઓફિસની એક ઓરડીમાં તે રહેતો હતો. ત્યાં તેની સારી સારવાર પણ ક્યાંથી થાય? ટાઇફોઇડની બીમારી હતી, તેથી તેને કોઈક હોસ્પિટલમાં મુકવાની જરૂર હતી. પણ એ બન્યું નહિ! આમ થોડા સારવાર

અને દવાદારને અભાવે ૨૭, દિવસ પડ્યો રહે, પછી તેને દાગ બરખી ગયે તેમાં શી નવાઈ?

અમને જે જાણવડરત આધાત થયો છે અને અત્યંત સંતાપ થયો છે, તેનું ખાસ કારણ એ છે કે મનોહરની માંદગીની

બધી દૃષ્ટિકત અમને ન જાણવા માટેની વ્યવસ્થિત યોજના કરવામાં આવી હતી. પાછળથી અમને જાણવા મળ્યું કે મનોહર બીમાર છે, તેની માંદગી વધતી ગય છે એ સમાચાર ટેલિફોન દ્વારા અને પત્ર દ્વારા નાગપુરની ઓફિસમાં પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. પણ અમે નાગપુરમાં હોવા છતાંયે એ જાણત અમારોથી શુભ શાખવામાં આવી હતી. તેની બીમારી અસાધ્ય થયા પછી જ અમને તાર કરવામાં આવ્યો હતો. પણ પછી શું થાય?

મનોહરના માતામક કનૈય કૃષ્ણાણ વિષ્ણુ કુકડે, અ.ઈ. એમ. એસ. નાગપુરના એક પ્રખ્યાત ડોક્ટર છે. મનોહરની સારવાર અને દવાદાર માટે અમે ગમે તેટલો ખર્ચ કરતા, પણ તેની માંદગીના સમાચાર જ અમને ન આપવામાં આવે એટલે અમે શું કરી શકીએ? માંદગી દરમિયાન મનોહર

પૂછતો કે 'ધેર ખબર આપ્યા ? તાર ક્યો ?' - ઉપરે તાવ ૧૦૪ સુંડી પહોંચ્યો, અને લોહીના દરન થવા લાગ્યા. ૧૦ ફેટલી પોતાના ભોગવવી પડી હશે અને તેણે ઉપરની ધડી સુધી અમારી ફેટલી રાહ ભેંધેલી એ વિચારથી મારા અંતઃકરણમાં ભયંકર પરિતાપ થાય છે ! અમારે તો હવે આખો જન્મ-મારો આસ ઝૂરી ઝૂરીને જ કાઢવાનો ને ? અમારા લાડકવાળા પુત્રના મૃત્યુ માટે કોણ જવાબદાર ? સંધનું જે ધ્યેય હોય તે પ્રમાણે બાલે બુદ્ધીથી

કામ કરો, પણ જે હાકરાઓને સંધના પ્રચારમાં માટે લેમનાં માખાપથી વિખૂટા પાડીને દૂર પરમામ મે.શલમાં આવે, તેમની તેબિયનની સંભાળ લેવાનું કામ સંધના સંચાલકોનું નથી ? અરે, સંભાળ લેવાનું તો બાળુ પર રહ્યું, પણ ટાઈફોઇડ જેની માંદગીમાં હોકરો ૨૭ દિવસ સુધી મરણપથારી પર પડ્યા હોય, છતાં તેનાં માખાપને તેની જરા પણ ખબર ન પડવા દેવી એ કેવી અમાનુષી પ્રથા !

આ વાતને આજે એક વર્ષ પીતી ગયું છે.

દરમિયાનમાં મનોહરની માંદગી વિષેની ખરી હકીકત જણાવવા માટે સંધ્યાલોકને ઘણીવાર પુછાવવામાં આવ્યું છે, પણ ઉઠાડે જવામે આપવાનું ચાલુ છે.

આવી બાબતમાં ગુપ્તતા રાખવી એ ફેટલું ભયંકર છે. તે ખતાવવા માટે જ ઉપરની શોકગ્રન પઢના જનતા સમક્ષ મુકવી પડે છે, સંધના સંચાલકો આ બનાવ ઉપરથી ધડા લઈ ને હવે પોતાના ધોરણમાં સુધારો કરશે, તો અમારા હિપર આવી પડેલા અસહ્ય દુઃખમાંથી બીજા લોકો બચી જશે.

[ ડૉ. સુમતિબાઈ દેવ. ]

## ● પુષ્પા કોર્ડીઅલ ●

ખહેનો ! પ્રકર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહી સંધી જવો, કસુવાવડ, હીસ્ટીરીઆ, કેઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાકું, ધાવણની અછત, બિંધ ન આવવી, ઉબકા, અમૂંઝણ વગેરે દર્દો મટાડી શકિત આપનાર પુષ્પા કોર્ડીઅલ જ વાપરો. ત્રણ ખાટલી પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આવે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

જનશ્યામજી મારે લખ્યા:

કમલ પ્રોડક્ટસ ૦ નડિયાદ

## ન વ છ વ ન મોલ

પોપલાન અને સાડીઓ ઉપરાંત મલ-મલ, વાંચલ; ઘોતિયાં વગેરે બનાવે છે.

\* જયંદલાઈ રામજીભાઈ ગીહર \*

સોના-ચાંદીના ગીલેટ કરનાર તથા શેઠડ ગોઠવના હાગીના વેચનાર. ટે. ૭, ચાંદેલા ઓળ, માણેકચોક, અમદાવાદ



## જાણો છો ?

'જનન-પ્રકાશ બંધ મંડળ' ના સભ્ય પોતે બદલ લવાજમ નેટલી જ કિંમતની જગ્યા પોતાની જાહેરાત માટે આ મહાસભા વર્ષ દરમિયાન મફત રેકો શો છે. આપ હજી એના પ્રાદર્શ નથી થયા ?



કવિ-ભારી કવિતાઓ તદ્દન સ્વાધારણ છે એમ આજ વીસ વર્ષે મને ખચર પડી.

મિત્ર-તો પછી હવે કવિતા રચવાનું માંડી વાળો ને.

કવિ-પણ હવે એ શી રીતે બને? હવે મને કવિ રતનની પછી મળી છે, અને સંપાદકો ખાસ આંકો માટે ભારી કવિતાઓની આમલકા માગણી કરી છે.

\*

વર્તમાનમાં છપાતા સમાચારોની અસર બાળકોના મન ઉપર પણ કેવી અજબ થાય છે! નાની કુસુમે પોતાની નોટમાં લખ્યું 'મોટીબહેન જયંત સાથે પ્રેમ કરે છે.'

તે નીચે સુધાએ શરૂ માથે: "આ સમાચારને અધિકારી વગર તરફથી કંઈ આધાર મળતો નથી."

\*

'પૃથ્વી સપાટ હોત તો શું પરિણામ આવત?'  
'ગદ્ય પરીક્ષામાં પૃથ્વી સપાટ છે એમ લખવાથી હું બુદ્ધિજીવોમાં નાપાસ થયો એ ન યાત'

—કે. કે. જનની

રમેશ (મિત્રના બાળકને) —કાન્તિ, બાપા ધરમાં છે કે?

કાન્તિ—બાપા ધરમાં ચોરડામાં સૂતા છે, પરંતુ એમણે કશું છે કે કોઈ આવે તો કહેજો અન્યથા મળ્યા છે!

\*

હેડમાસ્ટર (શિક્ષકને) —રમણિકલાલ, તમે ધનિ-હાસમાં શિવાજી-આજીવન પૂરા કર્યા?

રમણિકલાલ—હા સાહેબ, હવે ફક્ત ગવર્નર જનરલનો પૂરા કરવાના રહ્યા છે. તે આ મહિનામાં પૂરા કરી દઈશ!

\*

પતિ (પત્નીને) આવતા અઠવાડિયે તારા મા-બાપને ત્યાં જવું હોય તો જઈ આવ.

પત્ની (પતિને) કેમ બહુ ગેલમાં આવી ગયા?

પતિ—(પત્નીને) આવતે અઠવાડિયે મુંબઈથી દવાફર માટે રહેવા મારી એક સ્ત્રીમિત્ર સરવા અને આવનાર છે!

\*

દરજી—(ધરાડને) તમારું શરીર જોતાં આ કાપડમાંથી તમારો લોગ કેટ ન થઈ શકે.

ધરાડ—(દરજીને) રેશનિંગ કાપડ જેટલું આવ્યું તેટલું મેં આપ્યું.

દરજી—તો શેઠ, તમે કહેતા હો તો દારૂકોટ બનાવું. શેઠનું વધારે તે તમને પાછું આપીશ.

ધરાડ—અરે હવે કેસમાં પંચાત રહી નથી. તું તારે માટે પોલીસો કેટ બનાવને!

\*

ડાયરેક્ટર (નટીને)—પ્રેમી સાથે તકરારનો પ્રસંગ હવે આવે છે. તે તમને તમારો મારશે. તમારે પડી જવાનું, મૂર્છાનો પાઠ કરવાનો.

નટી—પણ મારે તમારો પાછો મારવાનો નથી?

ડાયરેક્ટર—ના.

નટી—તો મારે નોકરી કરવી નથી. એવો તમારો ખાવા હું નોકરીએ રહી નથી.

\*

પોલીસ—એઈ સાયકલવાળા ઘંટડી કેમ મારતો નથી?

સાયકલવાળો—સાયકલને ઘંટડી નથી.

પોલીસ—તો બ્રેક મારી ભીમી કેમ રાખતો નથી?

સાયકલવાળો—સાયકલને બ્રેક નથી.

પોલીસ—તો આવી સાઈકલ પર કેમ ફરે છે?

સાયકલવાળો—અકસ્માત કરવા. જ્યારે તું મને

પકડે, જેલ મોકલે અને મને કેપરા કાળમાં મક્કત ખાવાનું મળે!



સસરા (જમાઇને)—રસિકલાલ, જવાની શું  
કામ ઉતાવળ કરે છો ?

જમાઈ—માપખંધીનો વખત છે ને ?

સસરા—તેમાં શું થઈ ગયું ? સંધીમેન્ટરી કાઉં  
કદાવવાની જ ફિક્કર ને ?

જમાઈ—અરે, નાહક તેને માટે ઓફિસે  
જવાની તરદી લેવી ?

સસરા—અરે એમાં શું ? ચાંચોને આપણે  
મેહ અત્યારે એ પતાની આવીએ. અત્યારે રેશનીંગ  
ઓફિસ પણ ખુલ્લી હશે !

ડોક્ટર—(દરદીને) કેમ આજે તાવ, દુઃખાવો,  
પેટપીડા કેમ છે ?

દરદી—તાવ વધારે, દુઃખાવો વધારે, હાજત  
વધારે.

ડોક્ટર—આજે હું દવા બદલીશ.

દરદી—સાહેબ, આજે હું ડોક્ટર બદલીશ  
તે કહેવા આવ્યો છું.

—મોહનલાલ કુંવરજી દેસાઈ  
એમ. એ.

પૂરી... પૂરી !

શિક્ષક : (લેખા સમગ્રવી) ઉભો થા બાહુ,  
જો હું ગામમાંથી છજીઆનાનો ધંડોનો લોટ લાવું,  
એક આનાનું દૂધ લાવું ને ત્રણ આનાનું તેલ લાવું  
તો એનું શું થાય ? 'પૂરી ! પૂરી !' બાહુએ કહ્યું.

—વિનોદરાય ડ. ભટ્ટ

લુનામાં લુના દમ, હાંફણ માટે

ગેસહર તથા દુધાનુપાન

ગાળાઓ અને દવા સાથે વાપરો.

— ચોક્કસ દમ મટશે —

દુધાનુપાન કાર્મસી, જામનગર

— ઓનેસ્ટની દવા એટલે —

તંદુરસ્તી, તાઝગી અને શક્તિનો સમન્વય

વેપારી ભાણેજો માટે ઉમદા શરતો

— વધુ વિખતો માટે સંપર્ક સાધો —

ધી ઓનેસ્ટ કેમીકલ : વર્ફસ,

રામનગર, સાબરમતી.

ફાંદ ચારન

(રામબાણુ વાઘ્યા...)

એ ફાંદની કથની જાણે તે જાણે

એવા પાતળા શું એને પિછાણે !  
વેપારી ફાંદ અને ચોખાની ફાંદને

હાથ ફેરવ્યો હોય તે ટાણે—એ ફાંદની  
કુમાશ એમાં મશરૂ-તકિયાની

લોક અનુભવે વખાણે !—એ ફાંદની  
ચુટી ફાંદશી હોય જો મોટી

પરીક્ષાએ ચેત્તા યાદ આણે—એ ફાંદની  
(પૃથ્વી ગાળ છે એ યાદ રાખવા)

ફાંદની કોડીમાં કેટલા લોક

રહે તે બાહુજી જાણે—એ ફાંદની  
ફાંદના છૂટતા વાચુના રવરને

ન હસવો કોષ્ટએ તે હણે—એ ફાંદની  
(આ રવરને 'ઓકકર' એવું નીચું નામ ન આપવું)  
(દહેલો)

વધે ફાંદનો બ્યાસ આ કથાને જે સાંભળે  
ન કાઢવો કોષ્ટએ ક્યાસ, માટલા ખાંટ એ ફાંદનો

આજુબોલ જાંઘ

(પ્રમાણિત)

કાજી જે ચતા બજરને સંધના

નચ્યુમર્ધ રથુલ શરીર એમ વલિયા  
રાત રહે બ્યાહરે પાછલી ખાંટ ધડી

જાંધવું ખૂબ શૈયા ન તગવી.  
રાતના છેડે જાંઘ જાંઘી જાતની

જો તમે જનમનો દહાવ ખોરો,  
(પણ જો) સ્વપ્નની સંધિમાં વિહરશે શ્વેરથી

વેડગી પાતરા ધીને જમશે.  
નાસિકા સૂર અને પેટ પર હાથથી

નિદ્રા સાથે જેને તાલી લાગી,  
નર એવા પાસથી વિહરવું જો પડે

નિદ્રાથી પગલે જવું (જેથી) રહે ન જાગી.  
નિંદને છેડનાર, જાંઘને લાગનાર

તે જ આનવ સડે ચોર નહીં,  
જાંધવું જોરથી, સહજ મિનિટ સુધી

દુખ ચિંતા જરીયે ન ફરે  
—હરીશ મં. સંઘાલિયા



સુખ અને દુઃખ એ શી વસ્તુ છે ?

:લેખક :  
સ્વામી શ્રી. અદ્વૈતાનંદજી

આ સંસારમાં પ્રત્યેક મનુષ્ય સુખ કેવી રીતે મળે, તેમાં દિનપ્રતિદિન દૃષ્ટિ કેવી રીતે થાય, દુઃખની સહતર વિવૃત્તિ કેવી રીતે થાય, તે મટે સદૈવ પરિશ્રમ કર્યો કરે છે. અનંત નામરૂપમાં વિદ્યાર કરતા આ વિશ્વ તરફ દૃષ્ટિ કરતા આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે, કે હરેક પ્રાણી આ જ ઉદ્દેશથી જીવન-સંગ્રામમાં પ્રેરાય છે, અને સર્વ પ્રવૃત્તિની પીઠમાં આ જ ઇચ્છા ગુપ્ત અથવા વ્યક્ત રીતે રહેતી હોય છે. યથાર્થ સુખ શોમાં છે, કઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાથી નિત્યાનંદ ભોગવી શકાય, તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન ન હોવાથી, આયુષ્યના દિવસો જેમ તેમ આશામાં ને આશામાં મનુષ્ય કાઢે છે. આ અનિર્વચનીય લવચક આ પ્રમાણે વ્યથા જ કરે છે અને ધણું મનુષ્યો મુક્ત વિચારના અભાવથી એવા નિષ્કૃષ્ણ ઉપર આવે છે, કે સંસાર દુઃખમય જ છે.

જન્મતાવેત જ પ્રત્યેક જાળક સુખાશાવાદી હોય છે. તેને કેવળ સુખનાં સ્વનાં જ અભ્યાસ કરે છે. યુવાવસ્થામાં તે તેથી પણ અધિક આશાવાદી બને છે અને તે અવસ્થામાં તેને મૃત્યુ, પરાજય, અપમાન જેવું સંસારમાં છે તેનો ખ્યાલ સરખો પણ આવતો નથી. દૃઢાવસ્થા આવતાં જ તેનો જીવનમહેલ જમીનદોસ્ત થયેલો જણાય છે અને છેવટે નિરાશાવાદી તરીકે દેહત્યાગ કરવાનો સમય આવે છે. કુદરતની લાતો ખાતાં ખાતાં આશાસન-યંત્રની જાંઘને મનુષ્ય આ સંસારમાં ભટક્યા કરે છે, અને પરિણામે નિત્ય માયાપ્રવાદમાં તૃણની માફક તણાયા કરે છે. વિરામ, શાંતિ, પરમસુખ શામાં છે તેનું જ્ઞાન સરખું પણ સામાન્યતઃ મનુષ્યને હોતું નથી.

આપણા ઉપર જે આપણિએ આવી પડે છે તે આપણી ચોતાની ઇચ્છાથી જ વહોરી લીધેલી

હોય છે. વાસનાઓનું સેવન કરતાં કરતાં એવો સ્વભાવ પડી જાય છે કે વાસનામય જીવન એ જ જીવન છે, એવું આપણે માની લઇએ છીએ. દુઃખ, ઇચ્છા, રાગ, દેવ અને તતજન્ય કલદાહિનો અભ્યાસ પડી જવાથી, તેમાંથી મુક્તિ મળી શકે કે કેમ તે સંકારપદ જણાય છે. ‘આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થવાથી આનંદ થશે, આમ કીર્તિ’ મેળવતાં સુખી થઈશું, આ પદ્ધતિ મેળવીને કૃતકૃત્ય થઈશું’ આવી હુદ વાસનાઓ આપણને પશુરૂપ બનાવી દે છે. આપણું સાધારણ જીવન તેલ પીલવાની ધાણીમાં જોડેલા બળદના જેવું છે. ધાર્યો જુભારી બમણું રમે એ પ્રમાણે ગાંડાની પોંઠે આશાના પ્રવાહમાં ખેંચાયા જ બધાં છીએ, અને વારંવાર નિરાશાનો અનુભવ કરવા છતાં પણ, આપણા શેષચક્ષુઓના મનસુખાઓનો આપણે ત્યાગ કરી શકતાં નથી આતું નામ જ “માયા”.

સુખની કલ્પનાનો આધાર મનુષ્યના મનના વિકાસ ઉપર રહેતો છે. પશુવર્ગની સર્વ ઇચ્છાઓનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો તે માત્ર જડ દેહને પોષવાની લાલસાઓ સુધી જ હોય છે એમ જણાય છે. મનુષ્યવર્ગમાં પણ છેક સાધારણ વર્ગ સ્થૂલ દેહરોષક અને રક્ત વાસનાઓમાં જ સંયોગરથો રહે છે. આદાર, નિદ્રા, લય, રતિભોગથી પર તેમની દૃષ્ટિ જતી નથી. જેમ જેમ બુદ્ધિનો વિકાસ થતો જાય છે ને જીવન વધારે ને વધારે સંસ્કારી થતું જાય છે તેમ તેમ સુખના આદર્શમાં પણ ફેરફાર થવા માંડે છે. બુદ્ધિશાળી અને ક્રોધ મનુષ્યને સાદિત્વમાં, તૃત્ય-સંગીત કે ચિત્રકલાના તરંગોમાં મહાલત્વમાં આનંદ પડે છે. આ સૂક્ષ્મ ભોગવાસના પણ ન્યારે તૃપ્ત થાય છે ને વિચારમયોદા. વધારે મહત્ત્વ ને વિશાળ થાય છે, ત્યારે મનુષ્યને સંયમમાં, વાસના-

ના સદતર ત્યાગમાં, ઉપાસનામાં, ધ્યાનમાં, નિદિ-  
ધ્યાસનમાં આનંદ પડે છે.

સામાન્ય રીતે સુખદુઃખના ત્રણ બેદો પાડવામાં  
આવે છે: આધિભાતિક, આધિદેવિક અને આધ્યા-  
ત્મિક-સ્થૂળ પદાર્થોના સંયોગ-વિયોગથી જે સુખ-  
દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તે આધિભૌતિક કહેવાય છે.  
દેવતા ઈચ્છાથી જે સુખદુઃખ આવી પડે તે આધિ-  
દેવિક અને બાકીના સર્વને આધ્યાત્મિક એવી  
સંતા આપી શકાય. બીજી રીતે સુખદુઃખના  
માનસિક અને શારીરિક એવાં પણ વિભાગો પાડી  
શકીએ. આપણને સુખ તથા દુઃખનું જે સંવેદન  
થાય છે તે શરીર અથવા તે સીધી રીતે મનનાં  
કરણો દ્વારા થાય છે, તેથી ત્રિવિધ વર્ગીકરણ કરતાં  
આ દિવિધ વર્ગીકરણ વધારે સાર છે.

વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ સુખદુઃખનો ભાવના મનઃ  
કરિષ્ય ન છે, શારીરિક સુખદુઃખનું જ્ઞાન પણ  
આપણને મન દ્વારા જ થાય છે. નિદ્રાવસ્થામાં શરીર-  
સ્થ સુખદુઃખના અનુભવો જણાતા નથી; તેમ જો  
મનોજળ બરોબર જેળવું હોય તો અત્યંત આધિઅસ્ત  
સ્થિતિમાં પણ સમત્વ રાખી શકાય છે. એટલે  
દિવિધ વિભાગ કરતા પણ સુખદુઃખ કેવળ માનસિક  
જ છે એમ કહેવું તે વધારે સુક્તિયુક્ત છે. એક જ  
પદાર્થ આપણને આજ સુખ આપે છે અને બીજે  
સમયે તે દુઃખકાયક નીવડે છે. શીતળ જળ ઉનાળા-  
માં આનંદ આપે છે, અને શિયળામાં ત્રાસ  
આપે છે. ક્ષુદ્ર તુર મનુષ્યને અન્ન મળવાથી તૃપ્તિ  
થાય છે, પેટ ભરેલું હોય તો તે દુઃખ આપે છે.  
બંધપણમાં જે પદાર્થો પ્રિય હોય છે તે પુણ્ય વગે  
નીરસ થઈ જાય છે. અમુક પદાર્થ કાયમ મટે  
સુખદુઃખ આપે એવો કંઈ અચલ નિયમ નથી.

આ જગતમાં દરેકઈ સુખની પાછળ દુઃખ  
તેની, હાવારૂપે રહેલું જ હોય છે. તેમને છૂટાં કરી  
શકાતાં જ નથી, કારણ કે તે એક સિદ્ધાંતની જો  
બાબતો સમાન છે. જીવનની સાથે જ મૃત્યુ પણ હોય છે.  
જ્ઞાનઅજ્ઞાન, સુખદુઃખ, દર્પશોક, માનઅપમાન  
શુભઅશુભ, ઈત્યાદિ દંડો પરસ્પર સંગે જ રહે  
છે; કારણકે આપણા અસ્તિત્વનો મૂળ પાણી જ

વિરુદ્ધભાવ છે; તેનું મંડાણ જ વિરોધભાસ ઉપર  
રચાયેલું છે, અને તેની વચમાં રહીને જ આપણે  
સર્વત્ર વિચરવાનું છે. સંસારમાં વસ્તુસ્થિતિ દંડ-  
રહિત હોય તે કદાપિ શક્ય જ નથી. આનું કારણ  
એ જ છે કે તેઓ એકબીજાથી ભિન્ન નથી; પણ  
એક જ વસ્તુનાં ભુદાંભુદાં સ્વરૂપો છે. આ દંડોની  
અંકર પ્રતીતિ થતી વિરુદ્ધતા પ્રકાશગત નથી, પણ  
પ્રમાણગત છે.

અસત્ય લૌકિક વિષયોમાં પણ જે આપણને  
ક્ષણિક સુખ મળે છે તેનું કારણ ચિત્તની વિષય-  
ભોગમાં રિચરતા છે. અમુક વાસના ઉત્પન્ન થઈ કે  
તે સ્વીજ પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિ રાંચ છે. મેળબ્યા પછી  
ભોગવતાં તેમાં ચિત્ત એકાગ્ર થાય છે, અને તે  
સમયે ચિત્તમાં આત્માનું પ્રતિબિંબ પાવાથી સુખનો  
અનુભવ થાય છે, પણ મન અને વિષયો બંને પરિ-  
વર્તનશીલ હોવાથી આ અનુભવ ચિરસ્થાયી રહેતો  
નથી. આ ઉપરથી જ શ્રી મત્તુ ભગવાને કહ્યું છે  
કે:—“પદાર્થોના ઉપભોગથી કામ શાંત થતો નથી;  
જિજ્ઞાસા હોમેલાં દ્રવ્યોથી અસિ જમ વધે છે, તેમ  
ફરી ફરીને વધતો જ જાય છે.” “ધનનો વરસા  
વરસે તો પણ કામની તૃપ્તિ થતી જ નથી, અને  
સ્વર્ગનાં સુખ મળે તો પણ કામી પુરુષોને કામ  
વાસનાની તૃપ્તિ સિવાય અન્યત્ર શાંતિ થતી જ  
નથી.” આ પ્રમાણે સુખસિદ્ધ બૌદ્ધ ગ્રંથ “ધર્મપદ”માં  
કહેલું છે. વિષયવાસનાની તૃપ્તિમાં નિત્યાનંદની પ્રાપ્તિ  
ન થવાથી જ અત્યેક મનુષ્યને હંમેશાં એવો અપ્માલ  
રહે છે કે “હું દુઃખી છું.”

આટલા વિવેચન ઉપરથી આપણે એ નિષ્કર્ષ  
ઉપર આવી જઈએ છીએ કે એકની એક જ વસ્તુ  
આપણને જુદે જુદે વખતે સુખકર અથવા દુઃખકર  
જણાય છે, અને સુખદુઃખના આદર્શો ભિન્ન ભિન્ન  
મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. આંતરિક વિકાસથી  
આ આદર્શોમાં પરિવર્તન થવા કરે છે. સુખદુઃખની  
ભાવનાઓ મનઃકરિષ્ય જ છે; તેથી સંસાર સુખમય  
છે કે દુઃખમય છે એમ કહેવું ઉચિત નથી. સુખદુઃખનો  
આધાર મનની સ્થિતિ ઉપર છે. સંસાર ઉપર  
નિદિ. બીજું અનુમાન આપણે એ પણ કરી શકીએ  
છીએ કે આપણી સર્વ પ્રજાતિ સુખપ્રાપ્તિના

ઉદ્દેશથી પ્રેરણા છે; પણ શ્રેય શું અને પ્રેરણા શું એની પરીક્ષા કરવામાં બુદ્ધિયોગ થવાથી આપણે પ્રકૃતિના શુભામ તરીકે દિવસો ભયોતીત કરીએ છીએ.

સુખદુઃખનો આધાર મનની સ્થિતિ ઉપર જ હોવાથી, આપણે કિંમતથી કહી શકીએ કે સુખી થવું કે દુઃખી થવું તે આપણા જ હાથમાં છે. દુઃખની વૃત્તિઓનું આપણે વિરોધી વૃત્તિઓથી સુખમાં પરિવર્તન કરી શકીએ, આમ કરવામાં અત્યંત સંકેપગળતાની આવશ્યકતા બેઠક છે જ. અધિભૌતિક સુખદુઃખનો અનુભવ લેવામાં પણ કેવળ ઇન્દ્રિયો મનની સહાયતા વિના કંઈ કરી શકી નથી. અશુદ્ધ જીવે છે તે મને કરી જીવે છે, અશુદ્ધ વડે નહિ. આપણું મન બીજા રોકાયેલું હોય તો આપણે ઉઘાડી આંખે પણ કંઈ જોઈ શકતા નથી. આ અનુભવ તો ધ્યાનને યાય છે. આધ્યાત્મિક સુખદુઃખ તો કેવળ માનસિક જ છે. આમ હોવાથી મનોનિમગ્ન કરવાથી સુખદુઃખનો નિમગ્ન પણ સંભવે છે. શ્રી મહાભારતમાં જણાવેલું છે કે દુઃખનું સર્વોત્તમ ઔષધ એ છે કે તેનું અનુચિંતન ન કરવું. શ્રી પાતંજલ યોગશાસ્ત્રમાં પણ પ્રતિપક્ષ ભાવનાથી યોગવિરોધી વિચારોને નષ્ટ કરવા એમ કહેલું છે. સ્વસ્વરૂપનું ચિંતન કરવાથી, નામસ્મરણથી ધ્યાનથી, તિલિદાથી અથવા ગમે તે રીતે ભક્તિ વિચાર કરવાથી દુઃખની ભાવના નાબૂદ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે અભ્યાસથી ચિત્ત સમત્ પ્રાપ્ત કરે છે અને શારીરિક અથવા માનસિક દુઃખોથી ચલાયમાન થતું નથી.

આ પ્રમાણે સાધના કરવાથી મર્યાદિત સમત્ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ખરું, પણ સુખદુઃખની ભાવનાઓનું મૂળ કારણ શોધી તેને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પૂર્ણ અને અવિચ્છિન્ન સમતામાં સ્થિતિ શક્ય નથી.

આત્મા સ્વચ્છાન્દરરૂપ છે. તેની અંદર સુખદુઃખના વિકારો કેવી રીતે અને શા માટે દેખાય છે તે અનિપ્રજ્ઞ છે. આપણી શુદ્ધિની પર છે. તાર્કિક દષ્ટિએ આત્મામાં અવિદ્યા ક્વણી અને કેમ આવી તે અનિર્વચનીય છે. તેવી જ રીતે ભાનાત્મક દષ્ટિએ આ સુખદુઃખના અનુભવોને

પ્રજ્ઞ પણ અવજ્ઞનીય છે. આ બંને પ્રજ્ઞો મૂળમાં એક જ છે. દષ્ટિબોધથી પૃથક્ પૃથક્ દેખાય છે. તાર્કિક દષ્ટિથી ભેદો આ પ્રજ્ઞો જ સ્વનિરોધી ને વ્યંતિપૂર્વક છે.

સર્વ દોષોનું આદિકારણ અવિદ્યા છે. અનિત્ય, અચ્ચિન્ન, દુઃખ અને અનાદિમાં નિત્ય, પવિત્ર, સુખ અને આત્મશુદ્ધિ તેનું નામ અવિદ્યા. અવિદ્યા માંથી અસ્મિતાની, દેહાત્મશુદ્ધિની, મર્યાદિત અહંતાની ઉત્પત્તિ થાય છે. પુરુષ દષ્ટા અને જોવાનું સાધન શુદ્ધિએ બંનેને એક માની લેવા તેનું નામ અસ્મિતા.

આત્મા સ્વરૂપથી શુદ્ધ, નિત્ય, પવિત્ર, અનંત અને અમર છે. અંતઃકરણનો ઉપયોગ આત્મા જગતને જોવા તથા અનુભવ કરે છે. આત્મા અને તેના સાધનો જિન્ન છે, હતાં એક તરીકે માની લેવાથી દ્વંદ્વો દેખાય છે. જ્યાં સુધી અસ્મિતા રહેવાની ત્યાં સુધી પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી, એ તો નિર્વિવાદ વાત છે.

સાંત પદાર્થના વિચારની સાથે જ મનને અનંતનો વિચાર કરવાની ફરજ પડે છે. એક બાજુનો માનસિક અનુભવ સાચો હોય તો બીજી બાજુનો પણ સાચો માનવો જ જોઈએ, બંનેની કિંમત સરખી જ ગણવી જોઈએ. કાં તો બંનેને માન્ય રાખવા, કાં તો બંનેને છોડવા. જ્યાં સુધી પરિમિત અહંતાનું જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી અપરિમિત અસ્તિત્વની ભાવના પણ રહેવાની જ, અને તેને જાણવાની જિજ્ઞાસા પણ રહેવાની જ. જિજ્ઞાસાની તપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી અધાર્મિક પણ રહેવાની જ. એથી જ સર્વ ધર્મોપદેશકો સર્વ પ્રકારનાં દુઃખમાંથી છૂટવાનો એક જ ઉપાય બતાવે છે અને તે આત્મજ્ઞાન છે. આ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે વિવેકની, વૈરાગ્યની, અહંતા ને મમતાના ત્યાગની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે.

આત્મા અચિનાથી અને શુદ્ધ છે, અને સમૂહ, સૂક્ષ્મ ને કારણ શરીરથી માંડીને વિશ્વના સર્વ વિષયો દષ્ટ થા અદષ્ટ, પરાધીન ને પરિવર્તનશીલ છે એનો અગ્ર નિષ્કપ તેનું નામ વિવેક.

વૈરાગ્યનો અર્થ બરોડા સમજવાની અત્યંત આસ્થકતા છે. નેરાગ્ય એટલે આત્મદેવતા કરની

યોતાની જાતને સંકીર્ણ નાખવી, બાહ્ય જીવનમાં પણ તરીકે રહેવું. રચનાનુસાર પ્રાપ્ત થયેલાં કર્મોનો ત્યાગ કરવો એમ નથી; પણ જગતમાં સર્વજ્ઞ બ્રહ્મદર્શન કરવું, પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિમય થઈને રહેવું, જગતના પ્રાકૃત સ્વરૂપને યોગ્યપણું-વાસ્તવમાં આત્મા સિવાય કંઈ જ નથી એવા સતત અનુભવ કરવો, પદાર્થ માત્રને પ્રભુથી આચ્છાદિત કરવા, આપણા મનઃક્રિયેત જગતને તજવું, સ્ત્રી, પુત્ર, સર્ગવંશાલાં અને સર્વ પ્રાણીઓમાં એક જ પ્રભુ વિરાજમાન છે એ ભાવના દૃઢ કરવી; જીવનમાં, મૃત્યુમાં, સુષમ્માં, દુઃખમાં પ્રભુ એક સરખી રીતે અસ્પષ્ટિત બાવે નિવસી રહ્યો છે, આપણી કલ્પના અત્યંતજન્ય છે, આવી રીતે સર્વત્ર આત્મદર્શન કરીને જીવન અને તેનાં દુઃખોનું નિવારણ કરવાની સર્વ ધર્મોની સલાહ છે.

શ્રી યોગવાચ્છિક મહારામાયણની પરિકાષામાં સંસારમાં 'મહાકર્તા, મહાત્યાગી, મહામેક્ષતા' તરીકે રહેવાથી જ સમગ્ર દુઃખની આત્મતિષ્ઠિ નિવૃત્તિ ને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે.

મનનશીલ, યોગનિષ્ઠ, અર્ધકારરહિત, રાગદ્વેષ વગરના થઈ, સર્વ ઉદ્દેશોનો ત્યાગ કરી, સર્વ કર્મ સ્વધર્માનુસાર કરવા; સર્વમાં આસક્તિરહિત થઈને કૃત્વભાવનાનો ત્યાગ કરીને, સાક્ષીની પેઠે રહેવું. શોક અને હર્ષને મનમાં પ્રવેશ કરવા દેવો નહિ; નિર્વિહાર સન્માન આત્મદર્શનથી મનને ચાંત રાખવું; બાહ્ય કર્મથી શુભ યા અશુભ ફળ થાય તોપણ સમતાનો ત્યાગ ન થવા દેવો, આ પ્રમાણે વર્તન કરનાર 'મહાકર્તા' કહેવાય છે.

જે જે પદાર્થો પ્રારબ્ધથી પ્રાપ્ત થાય તેને રચનાનુસાર યોગ્યવધા. તેમાં દૃષ્ટ અથવા ઇચ્છા કરવી નહિ. ઉદ્દેશો વડે ચિત્તમાં મૂલ્ય કરવા છતાં, અસંગ, અદૈત, આત્મામાં નિષ્ઠા રાખી કર્મ કરવું; સમગ્ર લોકલ્પવહારને અનિવૃણથી સાદગીની પેઠે જોવો; સુખદુઃખ, માનઅપમાન, જયપરાજય વિશે પણ બુદ્ધિમાં વિશેષ ઉત્પન્ન થવા દેવો નહિ. જન્ય, મૃત્યુ, સંપત્તિ, આપત્તિ, સમૃદ્ધિ, દાગિય-સર્વમાં બ્રહ્મદૈત્ય રાખીને એકસરખો આર્નદ અનુભવવો; સરસ, નીરસ, સુખકર ને દુઃખકર પદાર્થોમાં સમાન વૃત્તિ રાખવી. આ રિચિનિવાળો મનુષ્ય 'મહાસોક્ષ્મા' કહેવાય છે.

આત્મા પરમાર્નદ, પૂર્વ તથા અર્ધતીય છે એ ભાવના દૃઢ કરવી; તેનો અનુભવ કરવો; તેમાં સતત રિચિત રાખવી; ધર્મ, અધર્મ, સુખ, દુઃખ, જન્ય, મરણ, અર્ધતા, મમતા, સધળાને મિથ્યાબુદ્ધિથી તજવા; સર્વ શંકાઓ, સંકલ્પોને તજવા; દેહ, મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયોની સત્તાથી પર જઈ તેમાંથી ઉત્પન્ન થતાં કંઈનો ત્યાગ કરવો; સર્વ દુઃખ કલ્પનાનો બાહ્ય દૃષ્ટિથી ત્યાગ કરવો; જેને એ નિશ્ચય છે કે 'મને દેહ નથી, જન્ય નથી, હું તો સચ્ચિદાનંદ-સ્વરૂપ જ છું' તે 'મહાત્યાગી' છે.

આ પ્રમાણે સ્વસ્વરૂપમાં રિચિત થઈ, નિરહંકાર-પણાને પ્રાપ્ત થઈ, મનથી, વાણીથી, શરીરથી સર્વ કર્મ કરવા છતાં પણ સુખદુઃખના કંઈની પર થવાય છે.

જગત સુખમય નથી તેમ દુઃખમય પણ નથી. આપણી માનસિક અવસ્થા તેને સુખમય કે દુઃખમય બનાવે છે. અમેદવાદ જગતને દુઃખમય માનતો નથી. જગત તો આત્માનો વિવર્ત છે, તેથી આર્નદમય જ છે. વિવર્તન પામતા નામરૂપત્મક પદાર્થોમાં સત્યતાનો ખ્યાલ આવતો નથી જ વાસના અને આસક્તિ ઉદ્ભવે છે ને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. જન્ય દારા એકાકાર અમેદ અનુભવવામાં જ કૃતકૃત્યતા છે.

પ્રાચીન દુઃખવાદ તો નિવૃત્તિમાર્ગ છે; તેનું પથવસાન આમંદત્વા કરી, સંસારપંથી કપારે નીકળી જવાય તે સાધવા ઉપર છે; પણ અદૈનમાં સર્વપ્રવૃત્તિમાં સ્વરૂપાનુસંધાન પાળી, દૃષ્ટારૂપે અમેદ-મયતામાં વિહરવા ઉપર ભાર મૂકે છે. એકને ઉદા-સીનતા, નિરાશા જ પ્રાણ છે, બીજાને માનયોગજન્ય આર્નદ પ્રાણ છે. અર્ધતાને પ્રાધાન્ય આપવામાં જ સર્વ દુઃખની ઉત્પત્તિ છે એવો અમેદવાદનો અચળ સિદ્ધાંત છે.

શ્રી મનુ ભગવાને પણ કહ્યું છે કે:—'જે પર-વરા તે દુઃખ અને આત્મવશ તે સુખ, એ સંસેપમાં દુઃખનું લક્ષણ જાણવું.'

(અર્ધો સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ આત્મા, મન, બુદ્ધિ, શરીર, અર્ધતા તથા બાહ્ય દૃષ્ટ અને અર્ધત્ય વિષયોને અધીન થાય ત્યારે જ દુઃખનો અનુભવ થાય છે એ અર્થ લેવાનો છે. 'હું નામરૂપત્મક પદાર્થોથી નિર્વેષ છું' એવું અલિંગન થતાંની સાથે જ સર્વ દુઃખોની આત્મતિષ્ઠિ નિવૃત્તિ થાય છે.)



લગ્નનો મુખ્ય હેતુ

વેબક : શ્રી. ગદુલાલ ગા. ધ્રુ

થોડા વખત ઉપર વિદ્યવતનાં છાપામાં એક અગત્યના સામાજિક મુદ્દા વિષે લાંબા ચર્ચા ચાલી હતી. કોઈ એ અગર પુરુષ લગ્ન કરીને દંપતી તરીકે જીવન માળવા છતાં સંતતિની ધ્વજ ન હોવાને કારણે કૃત્રિમ સાધનોની મદદથી સંતતિનિરોધ કરે તો, અને તે દંપતીમાંની એ વ્યક્તિ આ આજ્ઞામાં સંમત ન હોય અને તેના વિરોધ કર્યા છતાં તે સફળ ન થાય તો તેને લગ્નવિરોધનો દંડ મળે કે નહિ અને એવા કારણસર લગ્નવિરોધ યઈ શકે કે કેમ તે આ ચર્ચાનો વિષય હતો.

આ ચર્ચા માત્ર ચર્ચા ખાતર જ નહિ પણ એ મુજબની વાસ્તવિક રીતે ફરિયાદ થવાને કારણે ઉપરિચિત યઈ હતી, આ આજ્ઞામાં જુદાં જુદાં ન્યાયાધીશોના જુદાં જુદાં મત હતા. અમેરિકાની પાલામેન્ટોના જુદાં મત હતા. લોડ. ચેન્સેલરનો જુદો મત હતો. જાહેર છાપાના અગ્રદેખમાં આની તરફેણમાં તેમજ વિરોધમાં તીવ્ર મતભેદ જણાતો હતો. હાલમાંના ચર્ચાપત્રોમાં પણ અદુરુપટ રીતે વિરોધમાં અને તરફેણમાં પ્રબલ વહેંચાણે જણાતો હતો.

અમેરિકાની સભા (હાઉસ ઓફ રીપ્રેઝન્ટેટીવ્સ) એવો ચુકાદો હતો કે સંતતિ રોકવાનાં કૃત્રિમ સાધનોના ઉપયોગથી લગ્નવિરોધનો દંડ મળતો નથી. કારણકે એવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરનારે લગ્નના દંડ પૂરા ન કર્યા એમ ગણી શકાય નહિ. સને ૧૯૪૫ માં અમેરિકા કોર્ટે એવો ચુકાદો આપ્યો હતો કે કોઈ પતિ એ જાતનાં કૃત્રિમ સાધનોનો આશ્રય રાખે તો તેની પત્ની લગ્નવિરોધની દંડશર માથે છે, તે ચુકાદો અમેરિકાની સભાએ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકાર્યો ન હતો. બ્રિટીશ ચર્ચ અને જાહેર પ્રજાનો મત લગભગ સરખો

હતો કે એવાં સાધનોનો આશ્રય રાખનાર દંપતીઓમાંની એક વ્યક્તિના એ કાર્યને કારણે બીજી વ્યક્તિને લગ્નવિરોધ મળશે જોઈએ. પ્રજોત્સાહન એ લગ્નનો મુખ્ય હેતુ છે (Procreation of children is the principal aim of marriage) એવો મત પ્રજાના મોટા ભાગનો અને ચર્ચાના આસ કરીને રોમન કેથોલિક ચર્ચનો હતો. રોમન કેથોલિક ચર્ચના મત મુજબ (પોપ અગિયારમા પાપસે જાહેર કર્યું હતું તે મુજબ) એ જાતનાં કૃત્રિમ સાધનોનો ઉપયોગ એ નીતિભંગના હોય અને શરમજનક કાર્ય ગણાય. ડૉ. મેરી રોપ્સે ચર્ચે કૃત્રિમ સાધનોની લાલામણ કરી હતી ત્યારે ચર્ચનો પ્રયત્ન વિરોધ થતો હતો એ જાણીતી વાત છે.

સને ૧૯૩૭માં ઇંગ્લેન્ડમાં એક એવો કાયદો પસાર થયો હતો કે પતિપત્નીમાંથી કોઈ શરીર-સંબંધની છતાંપૂર્વક ના પાડે તો તે લગ્નના દંડ પૂરા કરવાની ના પાડ્યા બરાબર મર્યાબ. (Willful refusal to permit the matrimonial act.) પરંતુ અમેરિકાએ પોતાનો ચુકાદો એવા મુદ્દા ઉપર આપ્યો હતો કે કૃત્રિમ સાધનો વાપરનાર તે શરીર-સંબંધી ના પાડી એમ કહી શકાય નહિ. લોડ. ચેન્સેલરે એવો મત જણાવ્યો હતો કે પ્રજાના સામાન્ય મતને પોતે ટેકા આપતા નથી.

જો દેશોમાં વસતિ મોટા પ્રમાણમાં ઘટતી જતી જણાય છે, અને વસતિના વધારાની જરૂર જોમને બીજા દેશો સામે યુદ્ધમાં લશ્કરમાં માણસો મેળવવા ખાતર અગર તો કારખાનામાં બીજી મંજૂરી માટે કમદારોની મોટી સંખ્યા મેળવવા માટે ખાસ જણાય છે, તે દેશોમાં આ ચર્ચા વધારે આકર્ષક બનવા

વવામાં આવે છે. દિ-દઢ જેવા દેશમાં જ્યાં વસ્તી જોડાઈએ તે કરતાં ઘણી વધારે થતી જાય છે અને પરિણામે ગરીબાઈ પણ વધતી જાય છે, ત્યાં એ પ્રશ્નને પશ્ચિમના દેશોનાં દષ્ટિએ જોવાની જરૂર ઉપરિચિત થતી નથી.

સંતતિનિયમન અગર સંતતિનિરોધના પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં આગળ ઉપર જણાવેલા એક મનનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. પ્રત્યેત્પત્તિ એ લગ્નજીવનનો મુખ્ય હેતુ છે? લગ્નપ્રવર્ધને પરિણામે પ્રત્યેત્પત્તિ થયે એ સ્વાભાવિક ક્રમ છે. પ્રત્યેત્પત્તિ લગ્નજીવનમાં જ થાય એ જાતની મર્યાદાનો નિયમ સમાજના કલ્યાણ અને સ્વાસ્થ્ય માટે અતિ આવશ્યક છે. સંતાન એ દંપતીજીવનમાં પતિપત્નીના ગાઢ પ્રેમનું ધણી વખતે સ્પષ્ટ અને પ્રેમનો પરિપાક છે. (“ધણી વખતે” એટલા માટે કે રોજ કલહ કરનારા જેમના મનનો મેળ જરા પણ ન મળવો હોય એવાં, એકબીજા પ્રત્યે જરા પણ પ્રેમની કે કૂણી લાગણી લેશ માત્ર ન હોય તેવાં દંપતીને પણ કેવળ પશુરૂપ હાસને પરિણામે સંતતિ તો થાય છે.) પરિણીત જીવનમાં બાળક એ ઉન્નત આનંદ આપનાર અને શુદ્ધ સારનો ભાર ઉપાધવામાં ઉત્સાહપ્રેરક બને છે. સુદૃઢ ચલાવવા માટે પ્રત્યેત્પત્તિ આવશ્યક છે. આ બધી વારતવિક હકીકત સ્વીકારવા છતાં લગ્નજીવનનો એ મુખ્ય હેતુ છે એમ સાબિત થતું હોય એમ મને લાગતું નથી. લગ્નજીવનના અનેક શુભ હેતુઓમાંનો એક હેતુ પ્રત્યેત્પત્તિ છે એમ કહી શકાય. સંતાન ન હોવાને કારણે લગ્નજીવનના હેતુની નિષ્ફળતા સાબિત થતી નથી. પતિપત્ની પોતાના આત્માની એકતા સાથે, આત્માની ઉન્નતિ સાધી શકે, જીવનનાં સર્વ કાર્યોનો ભાર પ્રેમપૂર્વક અને આનંદથી વહેંચી લે, બૌદ્ધિક પ્રગતિ સાધવામાં એકબીજાનાં સહાયક થાય, આ અને પુરૂષ બે વિલિન જાતિઓ એકબીજાની ઉજ્જવો પૂરી કરે, શુદ્ધ અને સમાજમાં આદર્શજીવન વ્યતીત કરવામાં એકબીજાને મદદગાર થાય, એકબીજાનાં નિત્ય વ્યવહારનાં સુખસગવડ સાચવે, ધર્મમાર્ગે જીવન અનુસરવામાં, આત્મામાં પરમ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં એકબીજાને મર્ગદર્શક, થાય. આ અને આવા અનેક લઘ્ય અને ઉચ્ચ હેતુઓ લગ્નજીવનને અંગે રહેલા છે. એટલે પ્રત્યેત્પત્તિ

મુખ્ય હેતુ ગણી તે હેતુ સંતાન ન હોવાથી નષ્ટ થાય છે એમ માનવું એ ભૂલભરેલું છે. સંતતિ વિનાનું લગ્નજીવન એ નિષ્ફળ લગ્નજીવન છે એવું માનવું એ લગ્નજીવનના હેતુનું મહત્ત્વ ન સમજવા બરાબર છે.

સંતતિનિરોધ અને સંતતિનિયમન એ બે વચ્ચે મહત્ત્વનો તફાવત છે એ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. સંતાન થાય જ નહિ એવા ઉપાય લેતા તે સંતતિ-વિરોધ છે અને સંતાનની સંખ્યાનું અને એ સંતાનો વચ્ચેના સમયનું નિયમન કરવું તે સંતતિ-નિયમન છે. અર્થિક તથા શારીરિક સ્થિતિ અને સંતાનપાલન તથા ઉછેરની આવડત તથા જવાબદારીનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના પ્રત્યેત્પત્તિ થયે જ જાય એ તો પશુ સમાન જીવન છે એ સર્વ કાર્ય કબ્જા કરે છે. એટલે, સંતતિની સંખ્યાનું અને પ્રત્યેક બાળકની વચ્ચેના સમયનું નિયમન એ અર્થિક દષ્ટિએ તેમ જ શારીરિક દષ્ટિએ અને બાળકના કિત્તી દષ્ટિએ પણ આવશ્યક બને છે. જેઓ સંતતિનું નિયમન સ્વીકારે છે તેઓ વચ્ચે યત્નેશ્વર એ નિયમનના માર્ગનો છે. સંયમ એ એક અમૂલ્ય અને ઉત્તમ માર્ગ છે એવો ધણીનો મત છે. સંયમ એ હમેશાં ઉત્તમ સાધન જ હોય એમ ધણા નિષ્ણાન ડોક્ટરોનો-ખાસ કરીને પશ્ચિમના જે ડોક્ટરોએ એ વિષયનો શરીરશાસ્ત્ર તેમજ માનવ-શાસ્ત્રની દષ્ટિએ ઉંડા અભ્યાસ કરેલો છે તેમનો-મત નથી. તેમ છતાં સંયમ એ ઉત્તમ સાધન છે એમ દલીલ ખાતર માત્રીએ તોપણ એ માત્ર આદર્શ રહે છે. વ્યવહારમાં અચૂક સાધન એ બની શકતું નથી. પતિપત્ની નિત્ય સાથે રહે, એકાન્તતામાં રહે, શારીરિક સ્થિતિ હોય, આરોગ્ય હોય, શારીરિક આકર્ષણ હોય, તેમ છતાં તેઓ સંયમ પાળી શકે એમ માનવામાં માનવસંદર્ભ મનોરજિઓનાં વ્યવહારનું વિસ્મરણ થાય છે. જુદામાન, જાનવાન, લગ્ન ગુરિયના અને ધીર ગંભીર પ્રકૃતિના માણસો પણ જે જાતનો સંયમ પાળવાને અશક્ત જણાયા છે, દનિદાસ-પુરુષ અને નિત્યના અનુભવમાં એવાં અસંખ્ય દુષ્ટાનો પડેલાં છે, તે જાતના સંયમની સામાન્ય માણસો-

જનનાનાં મોટા ભાગ, - પામે આશા રાખતી વ્યથા છે. સંતતિનિયમનની જે કક્ષાની જનતા માટે સહુથી વધારે આવશ્યકતા છે. નિર્ધન, કંઠાગ્રમનુષ્ણ, શરીર દુર્બળ માણસો, બુદ્ધ, શક્ષુ અને સંસ્કારહિત માણસો જે જનતાના મોટા ભાગના માણસો છે - તેમને માટે તો આ જનતા સંયમ અશક્ય છે. આપણા સમાજમાં સંતતિનિયમન માટે કેટલાક સામજિક રિવાજો એવા, યોજનાઓ, આચાર્ય છે જેથી એ બાળકોના જન્મ વચ્ચેનો સમય છેક દૂર ન થઈ જાય. તેમ છતાં એ યોજના સર્વ રીતે સફળ થઈ નથી. અને અત્યંત લેખનામાં આર્થિક અને ખીજા સંલેગો તથા પરિસ્થિતિને કારણે એ જનતા યોજનાં નિયમોનું પાલન સર્વથા શક્ય નથી રહ્યું.

એટલે જો સંતતિનિયમન આવશ્યક હોય અને તે આવશ્યક છે એ તો સહુ કબ્જાકર છે તે કાંઈ કૃત્રિમ ઉપાયોનું અવલંબન એ એક જ માર્ગ રહે છે. આ કૃત્રિમ ઉપાયો અસ્વીક્ય હોય, તુકસાનકારક ન હોય, મોંઘા ન હોય, સરળ રીતે અને કારકર મદદ વિના ઉપયોગ કરી શકાય એવા હોય - અને લગભગ સર્વોં શક્ય રીતે અસરકારક હોય એ અગત્યનું છે. આ બાબતમાં વૈદ્યનિકા અને નિષ્ણાત ડોક્ટરો સાચી સલાહ આપી શકે અને માર્ગદર્શન કરી શકે.

આવાં સાધનોનો દુરુપયોગ થવાનો સંભવ છે એ સ્વીકારવું જોઈએ. દુરુપયોગ થાય છે એ પણ હકીકત છે. તેમ છતાં, કાંઈ પણ સાધનનો દુરુપયોગ થાય-અગર થઈ શકે તેટલા જ કારણે એનો યોગ્ય રીતે અને આવશ્યક સંજોગમાં પણ ઉપયોગ ન કરવો, અગર ઉપયોગ થતો અટકાવવો કે તેનો વિરોધ કરવો એ બરાબર નથી. એ જનતાનાં સાધનોનો દુરુપયોગ થતો અટકાવવાના માર્ગ પણ યોજનામાં આપ્યા છે. પરંતુ એ વિગતોની બાબત છે એટલે એની ચર્ચા અહીં નહિ કરીએ.

સંતતિનિરોધ વિશે વિચાર કરતાં એમ બંધાય છે કે શારીરિક ખોડ કે ગાંડપણ જેવા વંશપરંપરામાં ઉતરે એવી શક્યતાવાળાં રાગી સ્ત્રી-પુરુષો, પોતાની એ જાતની ઉણપ અગર અશક્તિ કે કુદરતી સ્થિતિને કારણે લગ કરે જ નહિ અને જીવનભર

કુવારાં રહે, તે કરતાં લગ્નજીવનમાં જોડાય અને સ્ત્રોપચારથી કે સાધનેથી સંતતિનિરોધ કરે તે વધારે ઈષ્ટ ગણાય કે નહિ એ પ્રશ્ન વિચારવાનો રહે છે. ઉપર બંધાયેલું તેવી સ્થિતિનાં સ્ત્રીપુરુષો હૃદયવિહીન, કુદરતી આકર્ષણ અને વૃત્તિઓવિહીન, દંપતીસુખની વાંછનાવિહીન નથી હોતા. તેઓ દંપતી બની અન્યોન્ય સુખી અને ઉનનજીવન ગાળી શકે એવી લાવકાત ધરવતાં હોય છે અને તેવું જીવન ગાળવાની તેમની તીવ્ર ઇચ્છા હોય છે, પરંતુ તેમને સંતતિ થાય તો સમાજને શારીરિક કે માનસિક કારણે તે બોજાવ થાય, એટલે સમાજની તેમજ એમના પોતાના સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમને સંતતિ ન થવી જોઈએ એ જરૂર છે. તેવાં દંપતી, લગ્નજીવનમાં જોડાય છતાં સંતતિનિરોધના ઉપાય યોજે એમાં તેમને પોતાને કે સમાજને તુકસાન નથી, પરંતુ લાભ છે એમ લાગે છે. એવા સ્ત્રી-પુરુષો લગ્નજીવનથી દંપતી-જીવનના સુખથી શા માટે વંચિત રહે?

સંતતિનિયમન અને સંતતિ નિરોધ એના વિરોધની પાછળ એક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ એવી સમજ રહેલી લગે છે કે પતિ-પત્નીનો શરીરસંબંધ એ તેમને પતન કરાવનારું કાર્ય છે. એ જ મનોહરિતિ પરિણામે અખંડ ધ્રુવચર્ચ, 'આત્મલક્ષ' (દિલ્લક્ષ નહિ) જેવી લાવના પ્રત્યે અતિશય ઉચ્ચ માનદૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે જગનના અનાદિકાળથી પ્રાણીમાત્ર અને વનસ્પતિમાં જે સનતન નિયમ પ્રવર્તે છે તે જ નિયમને આધારે અને કુદરતની ઇચ્છાનુસાર નર અને નારીનું શારીરિક આકર્ષણ અને તેમનો શરીરસંબંધ એ કાર્ય ચાલ્યા કરે છે. માનવ સમાજ સમાજના કક્ષાણ અને સ્વાસ્થ્ય માટે એ સંબંધ પરિણીત દંપતીને માટે જ મર્યાદિત કર્યો છે. એ પ્રમાણેની મર્યાદા ન બાંધવામાં આવે તો માનવી પશુતામાં ધસકારી જાય. એ સનાતન અને સ્વાભાવિક નિયમ અને કાયદામાં સહકત, નીરાગી, સંસ્કારી, શુદ્ધિમાન અને સર્વ રીતે સુયોગ્ય દંપતી મટે પતન જેવું, ધૃણુતમક કે ત્યાજ્ય જેવું કોઈ જ નથી. એ દૃષ્ટિએ આ આખા પ્રશ્નનો વિચાર થવાની - જરૂર છે.



આજકાલ સર્વ રચયેથી  
આપણે સાંભળીએ છીએ કે  
'પરણું એટલે ડ્રુતામાં પગલાં  
માંડવાં' 'આય' લક્ષ્મી ભવના  
પવિત્ર છે. સતીત્વ અને  
પતિસેવા એ આર્થલક્ષ્મી સફ-  
ળતાનો મુખ્ય પાયો છે...

આ અને આવી વ્રાતો આપણા  
શ્રેષ્ઠમાં ઉપદેશાતી આવેલી  
ગણાવાય છે, અને હજારો વર્ષથી  
સમાજે સ્વીકારી છે. પરિણામે 'આર્થલક્ષ્મી' જાણે  
કોઈ એક અને ખું જ લગ્ન હોય, એમાં સુખ-  
દુઃખનાં અને એની સફળતાનાં કોઈ વિશિષ્ટ માપ-  
તોલ હોય એમ આપણા મનમાં ફરી ગયું છે.  
'પરણું એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં' અને  
'આર્થલક્ષ્મી પવિત્ર ભાવના' એ તો જાણે આપણા  
સમાજ અને સાહિત્યમાં કોઈ તિલેરમાંતી શબ્દો બની  
રહ્યા છે. આર્થલગ્નમાં જાણે મનુષ્ય-સ્વભાવ જ  
પદ્ધતી નાખવાની કોઈ દેવી સિદ્ધિ હોય એમ આપ-  
ણે માનાવવામાં આવે છે.

હકીકત તો એ છે કે આ બધું જ એક  
જખંડ-ભૂલ છે-લોકાતી આંખે અવગણ પાટી  
બાંધનારી એક કારમી ઈ-દ્રમળ છે. 'આર્થલગ્ન'  
જેવું કોઈ લગ્ન જ નથી. 'પરણું એટલે ડ્રુતામાં  
પગલાં માંડવાં એ બરાબર નથી અને આર્થલક્ષ્મી  
પવિત્ર ભવના જેવી કોઈ ચીજ કદાપિ-કાળે પણ  
હસ્તી ધરાવતી ન હતી-હસ્તિ ધરાવી શકે પણ નહિ.  
'આર્થલગ્ન' જે ભાવના માગે છે એ ભાવના  
કોઈ પણ લગ્નને સફળ બનાવવાને બદલે નિષ્ફળ  
બનાવવા માટે પૂરતી છે. 'આર્થલગ્ન' એ એવો તો  
અસંકય આર્થ છે, કે જ્યાં વિરલ અપવાદ સિવાય  
કોઈ પહેલેય નથી, ને પહેલેથી શૂન્ય પણ નહિ...

લગ્ન પોતે પવિત્ર નથી, અપવિત્ર પણ નથી,  
ને લગ્નની સફળતા માટે વૈયક્તિક માનસિક સ્થિતિ  
સિવાય બીજી કોઈ ચીજ પણ નથી. બીજી  
કોઈ તિલેસમ નથી. એ કારણ નથી, બંધન  
પણ નથી-માત્ર સ્વાભાવિક મતીય આકર્ષણમાંથી



નીપજતી જ રૂચિ છે : એનાથી  
આણું નહિ-વધારે પણ નહિ,  
લગ્ન એ સહકાર છે. હરકોઈ  
સહકારમાં જેની અધિક રક્ષા  
વધારે, બંધનકારક ને વધારે  
પરવશ, એને વધારે નમતું આપ-  
વાનું જ છે. હિન્દુ લગ્નમાં  
સ્ત્રીને એ રીતે નમતું આપવું પડે  
છે એ કોઈ ધાર્મિક ફરમાન નથી,  
પણ સામાજિક યોજના છે.

જેને તમે 'આર્થલગ્ન'  
કહો છો. એને ઝીણવટથી તપાસેશો તો તમને  
દેખાશે કે પંથ પંથવાર ભુદાભુદા રિવાજો છે, ભુદી  
ભુદી વિધિ છે- ભુદીભુદી તરેહના સહકાર છે. એમાં  
સર્વસમાન વાત એક જ છે કે સ્ત્રીએ સતીત્વ  
મળવડું ને પતિને પરમેશ્વર સમજી સેવા કરવી!  
એ પ્રકારની સેવા સ્ત્રી જો બરેબર સાચી  
દિલથી કેઈ પણ પ્રકારના સામાજિક કે આર્થિક  
બળાબળના વિચાર વગર આપે તો શું થાય?

સ્ત્રી એ માતા બને! પતિ એ પુત્ર બને!  
બીજી કોઈ ન બને! આર્થલગ્નને નામે આજ દિનતક  
ઝોળખાયેલી લગ્ન-સંસ્થા સ્ત્રી પાસેથી જે માગે  
છે તે તો જાણે પતિને માટે પત્નીને બદલે મતા  
જ માગતી હોય એમ દેખાય છે. એમ શુદ્ધ સ્વભાવની  
સતી એના પતિના દિલમાં પોતાના સતીત્વથી જે  
છાપ જમાવી શકે એનો આપણે વિમાર કરવા  
જેવું છે. નિષ્પક્ષ રીતે વિચાર કરતાં બરાબર લાગે છે  
કે, લગ્નને નિષ્ફળ કરવાને માટે જો વધારેમાં વધારે  
કાર્યસાધક પદ્ધતિ યોગ્ય હોઈ, ઉપદેશો હોય તો  
તે આર્થલક્ષ્મી છે.

વિચારશો તો તમને સમજાશે કે જે આવ-  
લગ્ન કહેવાય છે, એ કમ-માતા ને કમ-પુત્રના શારી-  
રિક લગ્ન જોઈ છે! એ લગ્નના આદર્શમાં જ સ્પષ્ટ  
વિરોધાભાસ છે. ને એ વિરોધાભાસનો બેઝોળે માત્ર  
સ્ત્રી ઉપર જ પડે છે! પરિણામ એ આવડું  
છે કે દક્ષિણના અમેરિકાના ગુલામીની સંસ્થાનો જે  
દલીલોથી બચાવ કરતા હતા, એ જ દલીલોથી  
આપણે સતીત્વનો બચાવ કરીએ છીએ. સતીત્વના

ધાર્મિક મનાયેલા સિદ્ધાન્ત ઉપર સંકા સરખી લાવનારને આપણે ધિક્કારીએ છીએ. અને 'આદર્શ આર્વા' જેવી સ્ત્રી જગત્સરમાં ખીન્ને ચર્ચા નથી ને યવાની નથી એવું કેવળ મિથ્યા યુગ્મન આપણે ધરીએ છીએ.

આ જુદો આદર્શ છે. મનુષ્યસ્વભાવથી અસંગત છે. એ આચારમાં તો મુકાર્થ શકાતો જ નથી, કેમકે વ્યવહારમાં તો 'સતીત્વ' અને 'આર્થ' લગ્નની પવિત્ર ભાવના' એ સ્ત્રીની સ્વેચ્છામાંથી ફક્ત ધાય છે. સતીત્વ એ સ્ત્રીની ભાવનાને બદલે પતિનો કાયદેસર હક્ક મનાયો છે.

ને દુનિયાની કોઈ પણ ધીજ ધારાપોથીમાં નથી એવા ફેજદારી કાયદાની વાડ 'સતીત્વ' આડે આપણે ભીડી છે. કડક ફેજદારી કાયદાથી જે આદર્શ નિભાવવા પડે એ આદર્શ નથી-કાયદા ધારનારોએતી માનસિક અધાધૂધીની કેવળ જોર-તમથી જ છે, તે કેવળ સ્ત્રીની અધિક પરવશતાને કાયમી નિભાવી રાખવાની ઇન્દ્રજળ જ છે.

હકીકત તો એ છે કે આર્થલગ્નની પવિત્રતા એના આદર્શથી જળવાતી નથી, પણ હિન્દી ફેજદારી કાયદાથી જ જળવાય છે, ને આજનો જુવાન ચોરીમાં જ્યારે મંગળદેરા ફરે છે, ત્યારે એ અગિનની પ્રતિક્ષા નથી કરતો-હિન્દી ફેજદારી કાયદાની પ્રતિક્ષા ફરે છે.

—ગુણવંતરાય આચાર્ય

## ગોટી ઉંમરે લગન

કેટલીક વાર અવિવાહિત પુરૂષને સો કાય. કર્તાની મદદની જરૂર લાગે છે; વિધવા કે કુવારી સ્ત્રીને પુરૂષના આલંબનની જરૂર લાગે છે. માણસ ગમે તેટલો સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છે, છતાં જીવનના કેટલાક પ્રસંગોમાં તેને કોઈની મદદની જરૂર લાગે છે: સમાજની જે સેવા કરવા તેનીકળેા હોય, તેની સિદ્ધિ માટેયે તેની જરૂર લાગે છે. કેટલીક અંગત મદદ સ્ત્રી જ પુરૂષને આપી શકે છે, અને કેટલુંક બળ, ધીરજ અને હંકે પુરૂષ જ સ્ત્રીને આપી શકે છે, એમ મોટા ભાગનાં સ્ત્રી-પુરૂષોની માન્યતા જણાય છે. આ માન્યતા નબળાઈની હોય, કાલ્પનિક હોય કે વહેમ હોય; પણ તે છે એમ સ્વીકાર્યા વિના ચાલતું નથી. સમાજસેવા કરવામાંયે આવી

હંકે શોધનારા ધણીખરા સ્ત્રી-પુરૂષોને કાઠ ને કાઠ સામી જાતિના સાથી મળી જાય છે. તે બન્નેને સાથે કામ કરવું ફાવે છે. બન્નેને એકબીજાને મદદ કરવી ગમે છે. તેની પાછળ શરૂઆતમાં જાત્યતપણે કામવાસનાનું આકર્ષણ નથી હોતું. ઉડે ઉડે હોય, તો તે અજાતપણે હોય છે, અને લાંબા પરિચય દરમિયાન જ માસમ પડે છે.

પણ જાત્ય કામવાસના ન હોય, તોયે બન્ને વચ્ચે તરોષ અથવા ખાસ મેત્રી બંધાય છે ખરી. એટલે કે બીજા પરિચિત સામી જાતિના કાર્યકર્તાઓ કરતાં આ બે વ્યક્તિઓને પરસ્પર વધારે ફાવે છે, એકબીજાને સર્વે પ્રકારની મદદ કરવામાં બન્નેને વધારે ઉમંગ આવે છે; પરસ્પર મદદ લેવામાંયે એકા સંકોચ લાગે છે. બે એક જ જાતિની વ્યક્તિઓ હોય તો તેને આપણે ભાઈસમા મિત્રો અથવા બહેન-પણીઓ કહીએ, અને તેમના આ ધનિષ્ઠ સંબંધથી કશો ખોટો વિચાર ન લાવીએ; ઉલટી તેની કદર કરીએ. પણ વિજાતીય વ્યક્તિઓ વચ્ચે આવી મિત્રતા હોવાથી, અને બન્ને અવિવાહિત કે વિધુર-વિધવા હોવાથી, બન્નેને સાથે રહેવામાં અને કામ કરવામાં અનેક મુશ્વેલો ઉભી થાય છે. ધામે ધામે વધતો જતો પરિચય સ્ત્રી-પુરૂષ-મર્યાદાના નિયમોનું પાલન હીલુ કરાવે છે; બન્ને એકબીજાને ભાઈ-બહેન અથવા 'ધર્મના' ભાઈ-બહેન કહે છે. પણ સગાં ભાઈ-બહેન વચ્ચે ન હોય તેવી નિકટતા અને નિઃસંકોચતા અનુભવે છે, ઉકવા-બેસવા, વાતચીત કરવા વગેરેમાં શિષ્ટાચારને સંબંધ રહેતો નથી. આ વ્યવહાર આસપાસના લોકોની આંખે ચડે છે. ખરે કે ખોટો તેમને એમાં વિકારનો વહેમ આવે છે. જનસ્વભાવને અનુસરી તેઓ મોઢામોઢ પોતાનો વહેમ જણાવતાં નથી કે તે વ્યવહાર વિષેના પોતાનો ગમે-અણગમે શરૂઆતમાં જ જાહેર કરનાં નથી. પણ અંદર અંદર કૂચલીઓ કરે છે, અને વાતો ફેલાવે છે. છેવટે તે બે વ્યક્તિઓ ફક્ત રૂપમાં પોતાની નિંદા થતી અનુભવે છે. બન્નેનાં મન નાબૂક હોવાથી, બન્ને દુભાય છે, ચિડાય છે. મુંઝાય છે. એકબીજાને ત્યાગ કરી શકતાં નથી, કરવો યેઝ પણ લાગતો નથી; એકબીજા જોડે નિઃસંકોચપણે વર્તવાની જે ટેવ પડી, તે છોડી પાણું સંકોચ અને મર્યાદાનું પાલન કરવું પણ લાગભાગ અશક્ય થાય છે;

એ વાત મળે પણ ઉતરતી નથી; અને સાથે જ લોકાપવાદ પણ સહન થતો નથી. ખતે વયે સાવ જુવાન નહિ અને સાવ ધરડા નહિ એવા હોવાથી ખતે વિકારથી પર છે એમ પણ કહી શકતા નથી, વિકારી છે એવુંયે સ્પષ્ટપણે અનુભવી શકતાં નથી; એટલી ઉંમરના માણસોએ-ખાસ કરીને સ્ત્રીએ પરણવું તે આપણાં સમાજમાં લોકદંડિએ ઠેકડી થાય એવું લાગે છે, તેથી તે કપનાયે સહન થતી નથી; તો હિંમત ક્યાંથી થાય ?

મારો મત છે કે આવાં સ્ત્રી-પુરૂષોએ પરસ્પર વિવાહ કરી લેવાની જ હિંમત કરવી જોઈએ. કેવળ લોકાપવાદ ટાળવા માટે પણ આમ કરવામાં હું દોષ જોતો નથી. પણ લોકાપવાદ ટાળવા કરતાં આ પગલું વધારે યુક્તો ધરાવે છે જે અન્યોન્મા-થય તેઓ શોધે છે, તેને મેળવવાનો તેઓ યોગ્ય માર્ગ રજૂ કરશે; જે સમાજસેવા તેઓ કરવા ઇચ્છે છે, તેને વધારે સીધી રીતે કરી શકશે; અને જે વિકાર કેવળ દબાવેલા રહ્યો હશે અને કોઈક વિવેક ધર્મના બંધનો તોડીને ફૂટવાનો સંભવ હશે, તો તેને ધર્મને અવિરોધી રીતે જ નીકળવાનો માર્ગ ઉઘાડી શકે. જે વિકાર નહિ જ હોય, તો વિવાહથી તે ઉભરાશે જ એમ માનવાની જરૂર નથી, વિવા-

હને પરિણામે બીજાં સ્ત્રીપુરૂષોને તેમની જોડે ભળવામાં અને વ્યવહાર કરવામાં એણે સક્રિય ભાગશે; કારણકે જગતે એ વ્યક્તિઓના સંબંધ વિશે લોકોમાં વાજબી કે ગેરવાજબી શંકાની દૃષ્ટિ ઉભી થાય છે, ત્યારે બીજાં સ્ત્રીપુરૂષો પણ તેમની જોડે વિશ્વાસ પૂર્વક ભળી શકતાં નથી.

અલખત, આ સલાહનો અર્થ એ નથી કે દરેક લોકાપવાદ કે પોતાના સાથીઓનીયે કુશંકાને ટાળવાનો હમેશાં આજ માર્ગ છે. ક્યારેક કુશંકાનિંદ્રા વજેરેને સહન જ કરી લેવાં જોઈએ. કોઈ વિવાહિત સ્ત્રીપુરૂષ વિશે કૃત્રી આલે અને તેને ખોવા વિનાની જ હોય, તો તે શું કરે ? પોતાના શુદ્ધ વર્તનથી કાળાંતરે શંકા ઓસરી જશે એમ વિશ્વાસ રાખી વર્ત્યા વિના બીજો માર્ગ ન હોય. તેમ અવિવાહિત સ્ત્રીપુરૂષે પણ સમજવું રહ્યું, પણ વિવાહિત કે અવિવાહિત ખતે એ વાત ખ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે શુદ્ધ વર્તનની પ્રાતરી ગોમ્ય મર્યાદાઓના પાલનથી જ કરાવી શકાય, રસર વર્તનથી નહિ. જે કોઈ મર્યાદાપાલનમાં નથી માનતા, તે લોકાપવાદને પોતે જ ઉત્તેજન આપે છે. તેમને લોકાપવાદ પર રોષ કરવાનો અધિકાર નથી.

—કિશોરલાલ ધ. મંદારવાળા

## ‘જખમેરૂઝ’નો ચમત્કાર

પૂરતા પ્રમાણમાં ચોકખું લી-દૂધ નહિ મળવાથી તેમ જ ખરાબ અનાજ, ખમર બનાવવી દુષ્કરિ, ગોળની ચાહ, સહસ્રપુટી તેલનાં બજારો, જુસ, ભેળ વગેરે ખાવાથી લોકો ખમડી આખા શરીર ખસ, ખુસ્કી, ખાજ, ખરજ, ચાંદાં થાય છે અને ધરમાં એકને થાય એટલે આખા ધરમાં એનો ચેપ જીડે છે.

તેને તાકીદે દૂર કરવા

● લાવસારનો ‘જખમેરૂઝ’ ●

૧૪૪૮૬ ગુલાબી મલમ

— વાપરો —

કારણકે આ મલમ દાઝેલા પર છેવટનું કામ આપી મરજીતોલ દાઝેલાની જિંદગી પણ બચાવી લે છે, તેમ જ ગરુડમ્, ધવેડો, ખાળકોના રતવા, ગરમીનાં ચેપી ચાંદાં, પીશાબની જગ્યાની ચાંદો, મેઝાના ખીલ, શીતળા કલાવા પછી રૂઝ લાવવા તથા તમામ આમડીનાં દોનો દંડક આપી રૂઝ લાવે છે. દરેક દવાઓ વેચનાર પાસેથી મળશે. તમારા ગામના દવા વેચનાર પાસે આ મલમની જ માગણી કરો.

ખાદલીની } ૦૧ ઓ'સ ૧ ઓ'સ ૨ ઓ'સ ૪ ઓ'સ ૮ ઓ'સ ૧૬ ઓ'સ  
કિંમત { ૦-૮-૦ ૦-૧૪-૦ ૧-૮-૦ ૨-૮-૦ ૪-૮-૦ ૮-૦-૦

બનાવનાર : લાવસાર કેમીકલ વર્કસ, વ્યારા [દી. વા. રહે] વાયા મુરત.

## સાહારે સ્વીકાર

‘ન્યુ ડિંદ’ : તંત્રી શ્રી. બાબુભાઈ વેધ, પ્રકાશન સ્થાન : કિતાબખર પ્રિન્ટરી, રાજકોટ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૩, છટક નકલ દોડ આનો સૌરાષ્ટ્રના આ પહેલા જ દૈનિકને આવકારીને આવકાર આપતાં અમને આનંદ થાય છે. એનો ૨૪ પાનાનો પ્રથમ અંક ઘણી આશાઓ આપી લ્ય છે. એના તંત્રી શ્રી. બાબુભાઈ વેધ એક ભવ્ય પત્રકાર હોવા ઉપરાંત સૌરાષ્ટ્રના લોક-જીવનના અગ્રણી અભ્યાસી છે એટલે એમના તંત્રીપણા નીચે શરૂ થયેલું આ દૈનિક પોતાના ક્ષેત્રમાં સાદું કામ કરી જશે એવી આશા બંધાય છે.

‘આવતીકાલ’ : તંત્રી શ્રી. કાળીદાસ સોમાણી, ડિંદ પ્રિન્ટસ લિ. પો. બો. નં. ૬૫, રાજકોટ, વાર્ષિક લવાજમ પાંચ રૂપિયા, છટક નકલ બે આના. ત્રણેક માસથી શરૂ થયેલું આ સપ્તાહિક ખીન્ન સામયિકાથી બાપા, વિચાર અને રહસ્ય આવ તેમજ શૈક્ષણિક દૃષ્ટિએ લુદ્ધ પડે છે. આ નવા લાઘવ-બંધને પણ આવકારીએ છીએ.

‘વિકાસ’ : તંત્રી શ્રી. શિવદાસ ભેસલપુરા એમ. એ. ૮૩૭/૬, માણેકચોક, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં સાત રૂપિયા, પરદેશમાં સોળ રૂપિયા. છટક નકલ આઠ આના. વેપાર અને ઉદ્યોગના આ પંખવાડિતોના નવચો અંક (તા. ૨૦-૩-૪૮ નો) રવ. મહાત્મા ગાંધીજી સ્મૃતિ અંક તરીકે પ્રકટ થયો છે. પ્રયાસ સત્વરે છે.

‘દર્શન’ : દર્શન પ્રકાશન મંદિર, રેસ્ટરન રોડ, પેટલાદ દહી પ્રકટ થયા આ માસિકને ખીન્ન અંક મળ્યા છે. સિદ્ધ અને વિચારગ્રેકર હૃતિઓ આપવાનો એનો પ્રયાસ થયા છે. તંત્રી મંડળમાં શ્રી ‘પ્રકાશમ’, શ્રી. રવીન્દ્ર સાસ્ત્રી, શ્રી. ભાનુ જી. શુક્ત અને શ્રી. વિજય પ્રજ્ઞાન્વેષ છે. વાર્ષિક લવાજમ છ રૂપિયા, છટક નકલ આઠ આના.

‘કિતાબ’ : તંત્રીએ. રા. નિસાર અદમદ અને સીરતી, કિતાબ કાર્યાલય, ઇબ્રાહિમ હાઉસ, બેંગલુરુ, સુરત. વા. લવાજમ પાંચ રૂપિયા, છટક નકલ આઠ આના મહાગુજરાત ગ્રંથ મંડળનું આ મુખપત્ર (માસિક) બન્યુંઆરીથી શરૂ થયું છે. ગુજરાતી ગ્રંથ-સાહિત્યના વિકાસ પર ખાસ દૃષ્ટિ રાખીને વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કરતી હૃતિઓ પ્રકટ કરવાનો પ્રયાસ સત્વરે છે.

‘બાળ પ્રજ્ઞાવ્યારી’ : તંત્રી શ્રી. કરાવનાદ ર. સાયલા-કર, પ્રકાશક, શ્રી. હરિરાજકર જે. મહેતા, વડવાલુ રાહેર. વાર્ષિક લવાજમ ડિંદમાં પાંચ રૂપિયા, પરદેશમાં સાડા સાત રૂપિયા શ્રી. કારત ડિંદ પ્રજ્ઞાવ્યારી અનાયાસપ્રમના પ્રચાર મુખપત્ર તરીકે પ્રકટ થયા આ માસિકના સાત અંકો મળ્યા છે. નફો કરેલા પૈય મુજબ એ પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખી રહ્યું છે.

‘આત્મ-શુભન’ : કર્તા શ્રી. કિંમત કુરૈશી, પ્રકાશક, શ્રી. શાન્તિસાવ-પારેખ, સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, વાલ-નગર. ગ્રંથો અને ગીતાના આ નાનકડા સમૂહમાં કેટલોક હૃતિઓ ખરેખર સુંદર અને મોહપાવ છે. કિંમત આઠ આના.

એપ્રિલ ૧૯૪૮

પીયૂષ રાયરી : અમદાવાદના નાણીવા પીયૂષ હોઠિંગરી વર્ષક વરદસ્થી પ્રગટ થયેલ અને ૧૯૪૮ની સાલની પાકા પૂઠાની મોટી સાઈઝ (કાઉન સોળ પેજ)ની સુંદર ડાયરી મળી છે. આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે ડાયરીઓમાં નિરપ-યોગી કથરા જેવી દૃષ્ટિનો પણ ઉપાદાને સાથે બંધાતી હોય છે, આરે આમાં એવું નથી. સ્વચ્છતા, સિદ્ધતા અને ઉપ-યોગિતાની દૃષ્ટિએ આ પીયૂષ ડાયરી સર્વથી લુહી પડે છે અને પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવે છે. અંદર વાપરેલા જાંત્રી નવનો કાળજી, સુધક સુધક, સુંદર ને ટકાવ બાંધણી-એ સર્વ દૃષ્ટિએ આ ડાયરી ખરેખર આકર્ષક બની છે. પ્રાપ્તિસ્થાન : પીયૂષ હોઠિંગરી વર્ષક, રાન મહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

## પોઠી ગયો.....

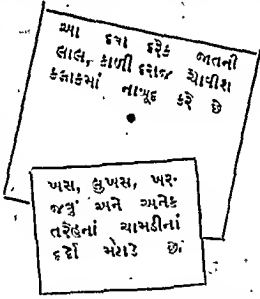
પોઠી ગયો હવે પોઠી ગયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
છાપી ગયો હવે છાપી ગયો,  
આજ રોમાં આ હિંદબાળ છાપી ગયો.  
જાળીમાં ગ્યોત ને હૈયામાં પ્રેમના,  
અમીતથી નયનોને અંતર અનુરાગમાં.  
હિંદમાત રક્તી મૂકી પોઠી ગયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
દુઃખે પોતાને ને આખરોએ વાલતો,  
સ્વતંત્રતાનો નાદ કરી, ધરણી મુખવતો.  
રાષ્ટ્રપિતા હિંદવલો વિરમી ગયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
શોકાત્તર હિંદબાળ, બચવરત હિંદમાત,  
ભગ્યે વિકરાલ જગે આજ મહા અંધારાત.  
માનવ હૃદયે પર ધરતીકંપ થયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
ગરીબીની સુંપડી ને ધનિકાના મહેલને... (૨)  
હે..... ગ્રંથલગ્નતો દીવડો લુગાઈ ગયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
ધંમે ધમુનાનો નીર, ધંભે મધુરો અનિત (૨)  
હે..... માનવતા તારક આજ વિરમી ગયો,  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
સત્ય, સુક્તિ, અહિંસાનો સાચો પૂનરી,  
સ્વાપણ ને ત્યાગનો પ્યારો સુરારી.  
હે... શીખો અહિંસાનો મંત્ર આપમી ગયો.  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
માનવતા હૃદયે સ્મૃતિ પડ પર રાયતો,  
અહિંસાનો અગોષ રલિ દીપક વૃતો થતો,  
હે... માનવતા જ્યોત આજ આજ ગ્રંથલગ્ન ગયો...  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.  
કેટલામય ભારતીનો ઉલ્હો આ અંજલિ  
સ્વીકારને ગાંધીબાપુ સુદર્શી આ અંજલિ  
હે રાષ્ટ્રપિતા ગાંધી બાપુ અમર થઈ ગયો.  
આજ દીનનો દયાળ ગાંધી પોઠી ગયો.

—ગોરધનભાઈ વેધ (ચાસરવાળા)



મુ મધમા ખેતરાડી પર આવતા જ પેલા પ્રખ્યાત  
 ૬૪૬ નંબરનો સફેદા યાદ આવે છે. પેઈન્ટ  
 વારનીસના વેપારીઓનો અનુભવ છે કે ગાદકો કંપેક્ષા  
 ૬૪૬ નંબરના સફેદાની પહેલી માસખી કરે છે  
 અને તેને જ પ્રથમ પસંદગી આપે છે. આ વિખ્યાત  
 સફેદા માટે તમારા શહેરના કેઈ પણ પેઇન્ટ-  
 વારનીસના વેપારીને પૂછી શકો. ન મળે તો આ  
 સરનામું નિમ્નલેખીત પ્રમાણે શ્રી: સિમ્લેક્ષ  
 ઓઇલ એન્ડ પેઇન્ટ કો. ૧૦ શી ખેતરાડી,  
 મુંબઈ ૪-તમને એ સમય પર પ્રાપ્ત ઉપયોગી યશે:  
 અને આજોના ટોનીક તરીકે જાણીતા થયેલ  
 પેલા 'બાલુલીન' માટે તમારે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ પર  
 પેલી બાલુ દેખાય તે જી. એ. એન્ડ પ્રથર્સની  
 દુકાને જવું. રહ્યાં છેલ્લાં ૪૬૨ વર્ષથી એ હેરિફ-  
 ટલોમાં વપરાય છે અને હોટલો એવી લાભમણ  
 કરે છે. તમારા આજોને તંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને  
 રૂઝપુષ્ટ બનાવવા માટે એ અજમાવી જોજો  
 એના જાણીતા સેલ એજન્ટસનું સરનામું નીચે  
 શ્રી: જી. એ. એન્ડ પ્રથર્સ, ૯૮, પ્રિન્સેસ  
 સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨

# કમલ લોશન



૦ કાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા ૦  
 જથ્થાખંધ માટે લખો:  
 કમલ લોશન, નડિયાદ

જગતનાં બહારોમાં માન, કીર્તિ, પ્રગતિ અને  
 અભિજ્ઞિને શિખરે પહોંચેલી માતબર કંપની  
સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ

★

ઇસરોકો લોમોટોર, કેમીકલ વર્કસ ફ્લોરા સ્વી  
 ટચમેન્ટના એસેસો, જેસમીન, રાજ, નારસીમ,  
 સાતકી શાહી, વ્હાઈટરોજ

ઈતિહાસ પરફ્યુમરનાં ઉપયુક્ત કંપની કંપેક્ષિટ હરપે-  
 ટંક હોવાથી દરેક વાના-મોટા વેપારીઓ, હેરિફ-  
 બ્રાવનારો, પ્રાચર, કીમ, શ્રીમન્નાજીનાં ઝા-  
 ખાનાંવાળા સર્વે પરફ્યુમરને ઉપયોગી આ એસેસો  
 મળી જ કીર્તિપત્ર બાવથી મળે છે.

આ કંપનીની નીચેની વસ્તુઓ જગપ્રસિદ્ધ છે.  
 તેમજ દરેક આપસર વેપારી પાસેથી મળી શકે છે:

સાવિત્રી હેર ઓઇલ ૦ સાવિત્રી બીલ્વતદો-  
 ઇન ૦ સનચેન આમ ૦ સન લોંગા બીલર ૦ સનસીક  
 મુમ્મી કેન્ટર ઓઇલ ૦ એસિયા પ્રાકી હેર ઓઇલ  
 ૦ ઉપસંત કંપર જલુવેલ એસેસો ઓરીહનલ  
 પેકીંગમાં મળશે.—ટોચર ૦ નીલગીરી ૦ કુદીના  
 એસેસ ૦ રીફાઇન્ડ કેન્ટર ઓઇલ ૦ સન લોશન  
 તથા દરેક જાતનાં સેન્ટ અને અત્તરો બાપારી  
 બાવે મળે છે.

કવામાં વાપરવા લાયક વિશ્વાસપાત્ર ચોક્કસ  
 મધ (એડનું) મળી શકશે અનેક હોલ્ટરો અને  
 લેબોના પ્રશંસા પામેલ છે

વધુ વિગત માટે પ્રાઇસલીસ્ટ મગાવવાથી તેમજ  
 પત્રવ્યવહાર કરવાથી સંતોષકારક જવાબ મળશે.

સરનામું :

સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ  
 ૫૦, ઇસાઇ સ્ટ્રીટ, વડવાડી, મુંબઈ. ૩

અમારી ઓફીસ રાજકોટ સિવાય બીજી ક્યાંય નથી. અમારા નામ અને કામની નકલ કરનારોએથી સાવચેત રહો.

મનુષ્યના ભાગ્યની ફેરફારી અને સુખશાંતિનું મહાદ્વાર એટલે

## ‘અદ્ભુત નવગ્રહ શાંતિ વિસોયન’

જે પુજા વીસા ઉરકો કયા કરે જીગદીશા, સકલ પદારથ હૈ જગમાંહી કર્મહીન નર પાવત નાહી.

રાજા હંડે તે તૈ બલે, શહ હંડે તે કોઈ ન બલે.

ત્યારે મહદશા નબળી હોય ત્યારે નિર્મલ્ય મનુષ્ય પણ તમારું અપમાન કરી શકશે, અને કરેલા પુરપાથ નિષ્ફળ જશે. મારે બાળુ અધિકાર દેખાશે, નાણાંની બર-બાદી થશે. બહુ વિચારીને કરેલા કાર્યમાં પણ નિષ્ફળતા મળશે. ઓ અને સંતાન પણ તમારાં વિરોધી જનશે અને કુટુંબ અને રેનેહી મિત્રો જ તમારી ધોર ખોદશે. જે કામમાં હાથ નાખશે તેમાં પાછા પડશે, જ્યાં જાવ ત્યાં વિશ્વાસે કમીશે, અને સમસ્ત દુનિયા તમારી વિરુદ્ધ દેખાય ત્યારે સમજવું કે તમારું દિનમાન નબળું છે, અને એ દિનમાનને અનુકૂળ કરવા દેવી શક્તિ સિવાય બીજી કોઈ તાકાત નથી. પુન્યે પાપ ઉત્તર એ હિસાબે મંત્રશાસ્ત્રની સહાયથી પ્રાથેનાપૂર્વક જંગતના તારણહાર પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની સહાય અને કૃપા મેળવી દુઃખરૂપી દરિયામાંથી બચવા પ્રયત્ન કરવો એજ એક ઉપાય કુખતા મનુષ્યને તારનાર છે. કેઈ પણ અદશ્ય શક્તિ તમારી ઉત્પત્તિના માર્ગમાં આચ્છાદકો છે, અને તે તમારો પુરપાથ પાછો પાડે છે, અને જે કોઈ વસ્તુ ધ્વજ-પૂર્વક કરે તેમાં સહાયને બદલે વિઘ્નો ઉત્પન્ન કરે, અને રોગ નિવારણને માટે દવા લેતાં રોગ વધે અને તમારી દરેક આશા કે અમિત્રાપા પાર પાડવામાં વિઘ્નો થતાં હોય અને કેઈ ધાયું કામ થવું ન હોય ત્યારે સમજવું જોઈએ કે કુદરત તમારાથી વિરુદ્ધ છે અને પ્રતિકૂળ કુદરતને સાતકૂળ કરવા માટે અને સંસારનાં દુઃખ દારિદ્ર્યો નાશ કરવા માટે અત્યંત શક્તિ ધરાવનાર અને સુખ અને સમૃદ્ધિની કામધેનુ રૂપ



**નવગ્રહશાંતિ વિસાયનની** સહાય થયો, તે તમારા નબળા શબ્દોને શાંત કરી ભાગ્યને ઉદય કરશે.

ઓ અને સંતાનનાં સુખમાં વધી કરશે, તમારા કુદર ચતુરો દૂર કરશે, વેપાર-ધંધામાં બરકત આપી. કરજદારીમાંથી મુક્ત કરશે અને બહુ, ટોણાં, ભૂત, પિશાચ કે મેલી વિદ્યાથી બચાવ કરશે. ઉપરાંત મનપસંદ કામ કરી, ઓ-પુત્રપામ અજ્ઞ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ગમે તેવી લાયકર જિમારીમાંથી બચાવે છે અને કોઈના કેસોમાં ફતેહ આપાવે છે. ઉપરાંત કોઈપણ વ્યક્તિને તે

મંત્રવિધાની હેરત પમાડનારી શોધ યાને કલિયુગની ચમત્કૃતિ  
એટલે નવગ્રહ શાંતિ વિસૌયત્ર કે જે દરેક આકૃતોમાંથી  
ઉગારનાર સચેટ રામબાણ ધલાજ છે.

એકજ તાંત્રિક વસ્તુ જીવનનાં દરેક નિર્ણય  
તરવોને નાખૂદ કરે છે.

યંત્રની સહાયથી તથા કરી શકાય છે. આવું અનંત શક્તિ ધરાવનાર સિદ્ધિયંત્ર હોવા છતાં પણ  
શ્રી માત્ર જાહેરત-ખય પૂરતી સવાસો રૂપિયા (પરદેશ માટે દસ પાઉંડ) 'રાખેલ' છે અને  
તાત્કાલિક વીગળી વેગે અસર કરે તેવું રૂપેશ્વર યંત્ર જાસો એકાવન રૂપિયા (પરદેશ માટે એકવીસ  
પાઉંડ) માં બનાવી આપીએ છીએ. વી. પી. ધી મોહલવામાં આવશે નહીં. પત્રવ્યવહાર તદ્દન  
ખાનગી રહે છે. એટલું માત્ર રાખો કે પૈસાના જોરે જ ને ભવિષ્ય જાણી શકાતું હોત તો  
શ્રીમંત, કોઈ દુઃખી ન હોત, પરંતુ તેમ નથી. કુશલ કરો દુઃખર પણ ભાગ્ય વિના મળે નહીં  
કોડી. માટે તમારા ભાગ્યમાં શુભ પરિવર્તન લખેલ હોય ત્યારે જ તમોને ધર્મ અને દેવ પ્રત્યે  
શ્રદ્ધા બેસે અને તમારા હાથથી શુભ કામ ચાલે. અન્યથા અનેક પ્રકારની શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય  
અને શંકાશીલ મનુષ્ય કય રેક હીરાને પથ્થર સમજી શુભાવી બેસે છે ગંગામાં ફેટલુંએ નરક પડે  
છે તેથી ગંગાનું માહાત્મ્ય એણું યલું નથી, તેમ હાથમાં જ્યાં ત્યાં ભાજી-મુળાની પેટે થોડાંય  
યંત્ર માંમુલી કિંમતે વેચાય છે અને તેની નિષ્ફળ અસરને કારણે શ્રદ્ધાનો નાશ થતા માંડ્યો છે,  
છતાં પણ સેતુ કહી રૂપિયે શેર મળે જ નહિ. તેમ સાચી, સચેટ અને અસરકારક વસ્તુ કદી  
એક જ ખર્ચે થઈ શકે જ નહિ, સસ્તી વસ્તુ સરવાળે મેઘી જ પડે છે એવને હાથમાં હોવા લઈને  
જોવાની જરૂર પડે તો જ વિસાધંત્રની શક્તિની દરોહી કરવની જરૂર પડે. આપણી પ્રાચીન  
વિદ્યાઓનો પુનરુદ્ધાર કરનાર હિંદુસ્થાનમાં આ પહેલી જ સંસ્થા છે. સિદ્ધ પુરુષોની સિદ્ધિઓના શુભ  
અનુભવો લેવા હોય તો લખો નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલયમાં કે જ્યાં જ્યોતિષના દરેક કામ ઉપ-  
રાંત મંત્રશક્તિથી ગમે તેવું દહીન કાર્ય સરળ થઈ શકે છે, તાજાં લખો :—

હિંદુનું એકજ અને અજોડ પુરવાર થઈ ચુકેલ

જ્યોતિષવિદ્યાનું પાથોનીયર મથક.

નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલય [રજિસ્ટર્ડ]

{ 'જ્યોતિષરત્ન'  
'દેવસંપુષ્પ' }

રાજજ્યોતિષી શીવલાલ વી. ખીરા

એસ્ટ્રોલોજર અને પાસીરટ

રૂ. પ્રહલાદ પ્લોટ, શેરી નં. ૩૧, ખીરા નિવાસ : રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)



શ્રી. ભવાનીશંકર જી. મહેતા આપણા બધું મંડળના સભ્ય છે અને સંસ્કારી, વિચારસીધ, ઉત્સાહી તેમજ આદર્શમૂલક ભાવનશીલ સભ્યન છે. કેઈ પણ દષ્ટિએ યોગ્ય પ્રશ્ન પરત્વે 'જીવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના સભ્યો સાથે તેમને પત્રવ્યવહાર કરતાં આનંદ થશે એમ જણાવે છે. કોઈ પણ સભ્ય ભાઈ અગર બહેન, પત્ર-મેત્રી અને પરિચય તેમજ વિચારોની આપ-ગે માટે તેમની સથે પત્રવ્યવહાર કરી શકે. એમનું સરનામું: શ્રી. ભવાનીશંકર જી. મહેતા, પો. બો. નં. ૧, લુગાડી (ધુગાડા) - જિ. ધ. આફ્રિકા.

### મંડળના સભ્યોને

આપણા 'જીવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના કોઈ પણ સભ્યને ડોક્ટરી સલાહ કે સેવાની જરૂર હશે તો પુષ્પેન્દ્ર ભટ્ટ આપશે. સભ્યો સાથે જરૂર કે પત્રવ્યવહારથી વિચાર-વિનિમય કરતાં પણ તેમને આનંદ થશે. એમનું સરનામું: ડૉ. પુષ્પેન્દ્ર ભટ્ટ, ૧૧૭૦, ધના સુતારની પોળ, અમદાવાદ.

## નવજીવન મીલ

આશરે દશ લાખ માણસની કાપડની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે.

### \* સોનેરી તક \*

'જીવન-પ્રકાશ'ના વાચકોને તાજી બહુવા બાતી પહોંચી છે.

ધી ઇલુ હીલ્સ ટી. કું. (નીલગીરી) 'ટી'

અમેને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે-અમેા ધંધુલ તાલુકા માટે ઉપરની ટી કું. ના એજન્ટ નીમવાના છીએ, એટલે અમે દરેક વેપારી બ્રાઉચો તથા ગ્રાહક બાઇચોને છૂટક તથા જમ્યાનથી કિફાયત ભાવે માત્ર મંગાવી આપી અમારે પ્રમાણિકપણે સાબિત કરવા મહાશયે છીએ તો એડર આપી અગર પત્રવ્યવહાર કરી વલવામ પૂછાવે.

પુરુષોત્તમદાસ કે. ભટ્ટ, મો. શ્રી. કૃષ્ણ મેટોરલ તાગડી (B. S Ry.)

તા. ૬. શ્રી. વલ્લભદાસ કરસનદાસ શાહ (વજી-વાંગા)ને બરવાળા (ધેવાસાહ)ના સનામે લખવાથી માંડિતી તેમજ માત્ર આપને ઘેર બેઠાં મળી જશે.

શ્રી સાવજનિક વાચનક્રમ અને પુસ્તકાલય

જામ-સલાયા

સને ૧૯૩૮ની સાલમાં કેટલાક ઉત્સાહી બાઇચોના સહકારથી અને સાથી લાગણીથી આ સંસ્થાની રચના થયેલી. આર વખતે જાનો બાદ લાચણેરીની પ્રતિમાં એક આવતી દેખાઈ, પણ અમુક ઉત્સાહી બધુઓના સાધથી સને ૧૯૪૨માં સંસ્થાએ પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કર્યું, અને ત્યારબાદ લગભગ ૬૦૦ નવાં પુસ્તકોનો વધારો થયો. લાચણેરીની આર્થિક રીતિત સારી નહિ હોવાથી એના

## જ્યોતિ પ્રાઈકટસ (Chausar-India) ની

### અકસીર ખનાવટો

#### જ્યોતિ પાવડર • જ્યોતિ મલમ

ધી-દૂધ જેવાં યોગ્ય તાવોની હણુપથી પેલાં પતા ફેરકા, ચોપી વા, કાઠવાલો, ખસ, પુજરી, દાદર, હીલ્સ 'અરજન્ટ', ઉનાળાની અરમીથી • થતાં ચાંદાં, ગડ-ગુમક, ચહેરા ઉપરના ખીક તથા હેરી મનુષ્ય અને મંખીના રૂબ માટે અકસીર-ઈલાજ જ્યોતિ પાવડર અથવા જ્યોતિ એઈન્ટમેન્ટ (મલમ)

• ફાયદાકારક હોવાના અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે •

(૧) રવ. હરિપ્રસાદ પી. મહેતા (પ્રમુખ, નિકેલા લોકલ એઈ, અમદાવાદ) જણાવે છે કે જ્યોતિ પાવડર સારી ઉપરની ખજવાળ, લુખસ, ગડ-ગુમક, ઝીણાં ચાંદાંઓ, ફેદલા વગેરે માટે દૂધ સાથે ચોપરવાથી ફાયદાકારક ખાતમ પડ્યો છે. (સદી) વૈય અ. મા. વ્યાસ, શ્રી. એલ. બી. ડીસ્પેન્સરી. ઉવારસદ.

આં સિવાય ડૉ. ગુલાબચંદ એમ બાઈચી M. D. H. R. M. P. (Pom.) નખનગર, નરિયાદ પશ્ચિમ હાથરૂલના શિક્ષક શ્રી. રતિલાલ. જે. શાહ, શ્રી. બાઇલાલભાઈ એસ. પટેલ, આસિ. ડીસ્પીકર ડૉ. એ. એઈસર, તાજુ રાઉલ, દસકોઈ વગેરે અનેક સન્માનોના સંતોષકારક અભિપ્રાય મળ્યા છે.

એક વખત વાપરી ખાતરી કરો. વધુ માટે કીકાયત લાવ, રટીશીરક: (૧) બી. નગીનદાસ એડર કું. સાંકેડી શેરી અમદાવાદ (૨) અમૃતલાલ હરીસિંહ પટેલ, દરિયાપુર ચકવા, અમદાવાદ. (૩) રમણલાલ હજનલાલ ઠક્કર, બારેન્ડી મેટોરલ.

મહેનતુ અને ઉત્સાહી એજન્ટ નીમવાના છે. જાઓ: ગોરધનભાઈ વૈધ, યુ. ચોસાર, વાયા બારેન્ડી (જ. અમદાવાદ)

# પેટ ભરીને જમો !

**ગેસ્ટર** (પીલ્ડ) ગેસ રહેલા-યવો, બદી, વણ, શુગ, પેટમાં પેટનું ભારે યવું, મુંઝારો, મગનમા અથાતિ. હાથ ન આવડી, યાવડા, હડકની નસતમણ હડકરોજ, પલ્લીટેયન, બલકેયેય, દરતની રૂઝ વડીએ મરાઠી દરત હમેશાં નિયમીત સુક લાવે છે. અન્ન પાચન કરી ભુજ કઠીને લગડે છે. શરીરમાં લેહી વધારી યક્તિ આપે છે. લોચર, અંતરડાં, બરોળના તેમજ પેટનાં કોઈપણ રોગ માટે એક બીનદરદીઈ દવા છે. વાપરી મનુભવ કરો. કિંમત ૧ શીશીનો રૂ. ૩૧ ત્રણના રૂ. ૩૧ વી. પી. બુલ્ડ.

# તાકાત આપનારી દવા

**દુધાનુપાન** (ગોળાઓ) ધાંતશીલા, રનમેદેવ, કબજાવાત, કમી પુરવત, નરોની કમગેરી, પેશાબનાં દર્દો, મજાની નમગઈ, માંદી પછીની કમગેરી, લેહીકું કમીપણું, કબજ, સુરડી, યાક લાગવો, છાતીનો કુ ખાવે વીગેરે શરીરિક તથા માનસીક રોગો દુર કરી ચકિત અને રક્ષિતી લાવે છે, લેહી તથા વીધને સુધારી વીધકલિત વધારે છે નવી યુવાનીનો અનુભવ કરાવે છે, વજન વધે છે, યરીર વંદારત થાય છે. કિંમત ૧ શીશીનો રૂ. ૧૧ ત્રણ શીશીનો રૂ. ૩૧ ત્રણથી સંપૂર્ણ આગમ. પારદેશ શીશીજ રૂ. ૧૧ અને ૭.

# વીર્યરથંભન ટકાવ-રૂકાવટ માટે

**કામ વિલાસ** (ગોળાઓ) વીધને લાંબા વખત સુધી ટકાવી યુવાન વૃદ્ધને સંસારસુખમાં સાચો આનંદ આપે છે. રૂ. ૧૧ ૧ શીશીનો રૂ. ૧૧. ત્રણના રૂ. ૩૧

**અનુભુત ધૃત** દરેક કે અમે તે કાણે પુરુષના ગુસ્સા ભાગમાં અનુભવ જામી આ ધૃત-વેષ લગાડવાથી દુર થઇ પુરવત પ્રાપ્ત થાય છે. કિં. શીશીનો રૂ. ૧૧.

દરેક દવાનું વી. પી. ખર્ચ અલગ છે.  
૧ વી ૭ શીશી સુધી વી. પી. ખર્ચ ગાળ, ૪ વી ૬ શીશી ખર્ચ રૂ. ૧૧ વી. પી. ખર્ચ મંજારનારે જમનગર લંબડ.

સાબો :— **દુધાનુપાન ફા મં સી**  
(સ્થાપના સને ૧૯૨૬)  
જ ર જમનગર (કાઠીવાવાડ)

# માસિક અટકાવ !

**રજોલીના** (પીલ્ડ) કબજી કા- કૃષી બંધ પડેલ માસિક ધર્મ તાલીફ નવા કરી ચાલ કરી નિયમિત કરે છે રૂઝ દેવો દુર કરે છે, માસિક લાગનારી વરતુમાંની બનાવડ છે. ગર્ભવળી સોયે નાપરથી નહોં, કિં. ૧ શીશીના રૂ. ૧, જ લાંબા સમયના અધરા કેસો માટે તેજ બનાવડ રૂ. ૬ વી. પી. બુલ્ડ.

**ગર્ભાકુશ** (પીલ્ડ) દવા ખાવાથી છાંડી સુધી ગર્ભ રહેતો અટકે છે, માસિક ધર્મ નિયમિત થાય. નુકસંનરદિન છે. સંતતિનિદમન માટે લેતમ છે. ૧ શીશીના રૂ. ૬ વી. પી. બુલ્ડ.

**બરડોલીના** કીંતાળને બરોળ રતનને આ વેલ માલોસ મનાથી માટીતા, અભીયાળાં અને નવપુરત સમાન સુધી થાય છે, કિં. ૧ શીશીના રૂ. ૧૧ રૂ. ૧૧ વી. પી. બુલ્ડ.

**આનંદ** સોમિને સંકોચ થાને કુવારણુ બહાર મધ- દુર આ કીડી રંકતપ્રાપ, રંકતપ્રદાર તથા પ્રદર વીગેરે મરાડે છે. રૂ. ૧૧, રૂ. ૧૧

# કા ન ના

દરેક દર્દો-કાનમાંથી પાન-રસી નવો, શુગ, ચરકા, સેલે, થું છું અચાનક યવો. બંદેરાપણુ વીગેરે રોગોનો અંકરીશલાલ રસીક કણુખિંદુ ધરમર રોગીશ મી. શીશીનો રૂ. ૧૧ ત્રણશીશી રૂ. ૩૧.

—: એવેન્ટો :—

શુખઈ-બીજી અવધું કું. ૭૬. પ્રીસેસ રફીડ  
શુખઈ-લાલગાજ કમગેરી, લાલગાજ નજરાન  
શુખઈ મોનલ વિથરામ, પ્રીસેસ રફીડ.  
વડોદરા-એ. રાવની કું. રાવપુશ.  
ખંભાત-લગવતીલાલ વી. રાહ, સોનીવાડા  
નડીઆડ-સી. સી. મહાનન એન કું.  
ભાવનગર-રોગીવાલ મેડીલ રફોઈ, ખાગેઝ  
કલકત્તા-બેચેઈ રાખલ, ૧૮ મહીં રફીડ

મોગામણ-મોગામણ રફોઈ, પો. ધો ૧૬૧  
મુરત-સી. એન. અવધ, કણુપીડ.  
અમદાવાદ-વંદીત રાહની કું. ત્રણ દરવાન,  
ખારડોલી-બીહારીલાલ સી. ભવડીયા, કેમોરડ.  
નવસારી-અમલસાલ નેમચંદ તપખીરવાલા.  
કિલ્દી-અમલાસલ એન કું. ચંદની ગોઝ.  
કરાંચી-કામદાર મેડીલ રફોઈ, પ્રીસેસ રફીડ.  
ભુનાગઢ-નમનાદીસ દેવરાજ, માંદી મીઠ.

કાયમી નભાવ મોટે દેડની જરૂરિયાત છે તો ઉદાર સાહિત્ય-  
પ્રેમી ભાઈઓ તેમજ બહેનો સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમ ખૂણામાં  
આવેલી આ સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન-પરબ તરફ પોતાનો હાથ  
લંબાવશે એવી આશા છે. સંસ્થાને નાણાં ઉપરાંત પુસ્તકો  
તેમજ વર્તમાનપત્રોની પણ સહાય આપી શકાશે. સારી  
એવી રકમનું દાન આપનારનું નામ પણ સંસ્થા સાથે  
જોડી શકાશે-કૃપા કરી લખો. શ્રી. દાણુભાઈ તત્તા, સંચાલક, શ્રી  
સાંસ્કૃતિક વાચનાલય અને પુસ્તકાલય, જમ-સલાયા (કાંઠિ)

સહાય જોઈએ છે

સેવાનાં વિવિધ ક્ષેત્રમાં કામ કરતી સંસ્થાને  
સાથ ને સહકાર જોઈએ છે. આર્થિક સહાય ઉપરાંત  
પુસ્તકો તેમજ સામયિકોનો પણ સાભાર સ્વીકાર  
યશે. લખો : શ્રી દિનકુ સાર્વજનિક લાયબ્રેરી, જમ-  
બાણુવડ (કાંઠિ.)

### ❖ અમૂલ્ય તક ❖

નીચેનાં સુંદર પુસ્તકોની યાદી જ નકલો હવે સિલકે  
છે, ખલાસ થાય તે પહેલાં આપ મળવી લેજો:

(૧) શ્રી પ્રભાસ ક્ષેત્રનાં જુદાં પ્રયાગાદિ તીર્થોનું  
માહાત્મ્ય, પાંચસો પાનાં, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય પાંચ રૂપિયા.  
(૨) ઉનેવાળ જ્ઞાતિનો ઇતિહાસ-મૂલ્ય એક રૂપિયા. (૩)  
દોરાવલી-મૂલ્ય આઠ આના. (૪) સંન્યાસ ધર્મ-મીમાંસા  
મૂલ્ય ચાર આના. મળવાનું સ્થળ:

શાસ્ત્રી રેવાશંકર મેઘછભાઈ દેવસવાડાકર,  
૧૨૫, ગુલાલવાડી, મુંબઈ નં. ૪

હાથ લંબાવશો ?

નવયુવક ચંદ્રખા સંઘ, ત્રિલાસપુર તરફથી પૂ.  
આપુતા સમારકરુપે એક સ્વાવલંબી અથ્રમ ખોલવાનો  
છે. એનાં મુખ્ય કાર્યો આમ-ખાદી-પ્રચાર અને ખાદી  
ઉત્પાદન છે. સ્વ. પૂ મહાત્મ જીવા જીવનમંત્ર સમા  
આ કામ માટે ઉદાર સહયોગરોને મદદ માટે હાથ  
લંબાવવા પ્રાર્થના છે. સહાય મોકલવાનું ને પત્ર  
બંધવારનું સરનામું : શ્રી મંત્રી, નવયુવક ચંદ્રખા  
સંઘ, જગમજ ખેતક, ત્રિલાસપુર (અ.ર. એસ.)  
બી. એન. રેલ્વે.

### ● મશીનરી વેચવી છે ●

લોટની/ચક્રીઓ

ઇલેક્ટ્રીક મોટરો

એન્જિનો

ખાંધલર

કાચનામા

- વગેરે હાલર ડીલીવરી મળશે

: લખો :

ટ્રેપીકલ એન્જિનીયરીંગ કંપની,

૪૯, લક્ષ્મી બિલ્ડિંગ, સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,

કોટ, મુંબઈ

### નવજીવન મોલની

સાઠાઓ સુંદર અને ટકાઉ હાવાથી  
ખુબ વપરાય છે

### \* પાણીનો ધોધ \*

ઇંગ્લિશ સેન્ટ્રીફ્યુગલ પમ્પીંગ સેટ ૩/૪" થી  
૫" સુધીના ઇલેક્ટ્રીક મોટર સાથે લોખંડી પ્લેટ  
ઉપર જોડેલા ૪૦૦/૪૪૦/૩/૫૦ કરન્ટ ઇંગ્લિશ હજ  
અને ફૂઝ ઓર્ડલ એન્જિનો પણ મળશે, લખો :  
પી. રાય એન્ડ કું. ૧૦૫, એપોલો સ્ટ્રીટ,  
કોટ, મુંબઈ.

### \* સસ્તા ભાવે કોલસો \*

સાગરમતી પાવર હાઉસની કોલસી તથા  
તેમાંથી વીજેલો ભરી તેમજ કારખાનાંવાળાઓને  
ઉપયોગી કોલસો સસ્તા ભાવે જોઈએ તેટલા વધુ-  
ઓછા પ્રમાણમાં મળશે. લખો : શ્રી. ઇશ્વરલાલ  
માધવલાલ પ્રજાપતિ, ટે-અબરમાં, સાગરમતી

### \* આપની ઘડિયાળની માવજત \*

કોઈપણ જાતની નાની-મોટી ઘડિયાળ રીપેર  
કરાવવા માટે મળેલા લાલખો. રીપેરીંગના કામના  
નિષ્ણાત હોઈ કોઈપણ બૅન્ક-મેકરને તેના કામ માટે  
જોઈતું ગોઈવર્ડન પણ રૂબરૂ કે ટપાલ મારફત મળશે.  
નટવરલાલ પંડિયાજી, મહાલક્ષ્મી માતાનો ખાંચ,  
અંબાજીરોડ, સુરત (બી.બી. રેલ્વે)

સારકી

ધોડા ભાંગે દેરતા મન ભાંગે કવેણુ,  
મોતી ભાંગે સારતાં નહિ સાધિ કે રેણુ.

[ભાવાર્થ:-પકોડતાં ધોડાને પગ ભાંગી ભય, કડવાં વચનથી મન છુટાં પડે, વીધ પાડતાં મોતી ભાંગે પછી તે મટિ સાધિ કે રેણુ ન હોય.]

સુન્દરાલી

બાળપણો બહુ પરે ભડો,  
જહાં નહિ કીશે કવેણુ;  
યૌવન વયે જ છવડો;  
પગ પગ પામે ઠેશ.

[ભાવાર્થ:-બાલ્યાવસ્થા પછી જ મજાની છે જ્યાં કાંઈ પણ પ્રકારની વ્યાધિ નથી અને અસંતિ પણ નથી થઈતી યૌવનકાળે જ છવડને કમળે ને પગે ઠેસ વાગ્યા કરે છે. મોટે યૌવનકાળે જ ચેતીને ચાલવાનું છે.]

આરશી

અડાડ આયો એલીયે, દાડા કર અપાદ,  
અજુરત વિધા સાંભરે વાયે વિજળી વાદ.

[ભાવાર્થ:-અડેડાડી ને કડેડાડી ઝાલાવતો એલીજંધ અપાદ માસ આપ્યો. ઘોડો ખૂબજ પુરો યશાં, પણ તે ઋતુમાં મને મારી પ્રિયતામાં યાદ આવે છે, વીજળીઓના ચમકારે મારા કાળને ચોરા પડે છે.]

કમ્પી

કરાયલ કે ન મારી જે, જેનું રતાં નેણુ;  
તંડીમાં ટીકા કરે, નીત સંભારે સેણુ.

[ભાવાર્થ:-અરે! કળાયેલ મોરને ન મારીશ. જેનાં નેણુ રતાં ચોળ છે. જે બેખડ પર ઝીકા ઝીકા ટીકા કરી રહ્યા છે, નિત્ય પોતાની પ્રિયતામાં સંભારી રહ્યા છે, પોકારી રહ્યા છે.]

મારવાડી

સપનો આયો આપકો, દમતી માંઝસ રત,  
બેરણુ આપ્યા ખુશમઝ, નહિ પાયે પરભાત.

[ભાવાર્થ:-હે વધલાં! માછલી રાતે મને તારાં સુખદ સ્વપ્ન લાવ્યું, પણ મારી વેરણુ આંખોએ ઉઘડી ગઈ. પ્રભાતે હું તને ન ભેળ સજી.]

એપ્રિલ ૧૯૪૮

વળ

મેરી પ્રીતી હોય નનનનનન સો આડો પામું  
ગોસો જની પ્રીતી હોય નન કે કિશોર કી.

[ભાવાર્થ:-મારો પ્રેમ એવો હો કે આઠે પ્રહર કાણમાં ગરવ જની રહે. નનના કિશોરની જ ધૂન રહે]

હિન્દી

અતિ સુઝમ, કેમક અતિહિ;  
અતિ પતરો અતિ દૂર  
પ્રેમ કીન સખને સદા  
નિત ઈક રસ ભરપૂર.

[ભાવાર્થ:-પ્રેમ અતિ સૂક્ષ્મ છે, અતિ કામળ છે, અતિ પાતળો છે, અતિ દૂર છે. સર્વથી કડણ છે, ઇર્ષ્યા એક રસથી ભરપૂર છે.]

મરાઠી

બહુનાં જન્મોયા રીવડ,  
ન દેડ સંપડે અપચડ

ચે યે વર્તાવે ચોખડ, નીતિ ન્યાયે.

[ભાવાર્થ:-પણ જન્મના અતિ અપૂર્વ એનો માનવદેહ મળ્યો છે. તે નીતિ અને ન્યાયપૂર્વક વર્તન કરવું અર્થાત ફરીથી મનુષ્ય જન્મ મળી શકે તેમ નથી.]

જંગાળી

આસમે પ્રાણુકન્ટ, હવે દુઃખ અનંત,  
સુરીતલ કરો તાપીત હલક;  
કમલ તજણા મહુકર  
સ્વતંત્રર કણુ નહિ રમ.

[ભાવાર્થ:-તારો પ્રાણુજ આત્મો, તારા હૃદયને અંતરથી તારા સળગતા હલકને શાનત કર. કમલનો ત્યાગ કરીને જમરો સ્વતંત્રપણે કયાંય રહી શકતો નથી.]

ન વ છ વ ન મી લ નું

કાપડ લીંચી માતના રૂમાંથી બનતું હોવાથી  
સુઘર અને ટકાકે દોષ છે

અવિ શંભો,

પીધું હતું આપે હલાહલ ત્યારે પાવંતી, સમસ્ત સ્થિતિ વાતસલ્ય ભાવના, સતીત્વની પ્રતિક્ષેષી સ્ત્રીશક્તિ સાથે હતી. આપનો કંઈ નીલ બન્યો. પણ એર દેહમાં ન ફેલાઈ શક્યું. અમૃત ચર્ષ ગયું. હમારા પારા નેતાની પાસે ઘોર કાળું વાદળ છવાઈ ચૂક્યું હતું. તેનો અવાજ કંઈ દેવામાં આવ્યો હતો. સૌ ધર્મપૂર્ણ કરવાં ધંધારત્ન કરતા હતા. તેમને પુનર્જીવિત પુકાર સાંભળવો ન હોતો, ધર્મનો અવાજ જ સંખ્યાકાળ સાધી લઈ દબાવી દેવો હતો.

વધુમાં સાથે ન હતી પાવંતી સમી શક્તિ. ન હતું કાઈના દિલમાં મીઠું મુવાણું શાન્તિદાયી જનની તત્ત્વ.

સારું હતું કે દરતુરખા ન હતો. તેમને કેવો કારી થા લાગતો? રે, સુષ્ટા, તેમને શંકા બાવત કે સ્થિતિ શું ખરે જ તાર્કિક સંજ્ઞા છે કે સ્વપાતિપતનો ચરખો છે?

રે પ્રથમકર, તને એર દેવ અને દેવોએ સાથે મળી વિનંતી કરી ધધું હતું. વિષયાન તારા કરમાં રખાયું હતું. અહીં પાત જ ન હતું. નહોતી અર્ચના પણ, એરની નદીઓ જ વહેતી હતી. ગંગા-આખે રહે-ગંગા ન હતી. કેમી ગંગા હતી. હે રમશાનવાસી, અહીં તો એરની અણખૂટ ધારાઓ હતી. નહોતું ખરું શુભ શક્તિદર્શન. તાડા હતી, એકલે હાથે-ધૂળતે હાથે-ધરડા હાથે ઝમ્મમવાતું હતું. તને દિલમાં કશી જ દયા ન આવી દેવાધિદેવ! આટલી કપરી કસોટી કરી જોતાં?

ગાંધી ગયા. આકરી રહ્યા વિષયાન કરનારા કેટલાં અદ્ય! રે આ દીનકીન માતાના દાસીયા પર ચૂલુના દાદા સ્પર્શ થવા લાગે છે. ને-આખરે આ ભારત માતાને વિશ્વના ઉન્નતિ શિખર પર લાઈ જવા તેના ધૂપ,ધૂસર ચરણોમાં થોડી પ્રપાવશોષ પડી છે. તારા કાળદેવના નિંદાનમાં જેટલી ગળાઓ હોય તેટલી છોડી દેજો. દૂર નંદનવન કપાય છે. ગુલામતાં તારે વેઠી નાખવા છે?

આજે અમારો સમસ્ત પુરુષાર્થ છે. જરૂરના, છુતીના, ફેફસાંના ચાર નજીમોનો છેલ્લો પુકાર છે, છેલ્લો આદેશ છે. ખરા દુઃખી દિલથી ભરમને નદીએ, મહાસાગરે, સાગરે પથરાવતાં પ્રાર્થના છે. શું પૂર નહિ પવંતી જશે? અરિયઓ, અક્ષરો, લેખમાળાઓ પુનર્જીવિત કરીએ છીએ. ગાંધી: ગયાં. ગાંધીવાદને શું તું છીનવી જશે? અંધકારને તો ક્યો, પણ નજરે જે માયા દીડી તેની રમતિ ફાણ ભૂલાવી શકશે? તારે કદાચ તાડવ કરવો હશે. પણ તે અમારી આ પ્રેમભ્યોતને ધૂસવીને પેદા નહિ થઈ શકે. તારા તાંકિમાં એ પ્રેમની ધવલ જ્યોત, એ મિષ્ટ વાદન તો રહેશે જ. એ જ્યોતમાંથી કસોટીનો મહાદાહ પેદા કરીને શુદ્ધ કરવો દેવાધિદેવ!

ગાંધીજી દેહમાં નથી; આત્મામાં છે.

હિંદુ, મુસલમાનનાં... હિંદીનાં

છન્ના-દેહમાં છે; આત્મામાં નથી.

હિંદુ, મુસલમાનનાં... હિંદીનાં

હે પ્રથમકર! ફાણ છૂતશે? દેહ કે દેહી?

છતાં પણ તારે વિપરીત જ કરવું હોય, સત્યનો, પ્રેમનો અનોદર કરવો હોય તો જેના દિલમાં ગાંધીજી છે, તે સહુને પ્રથમ તો ગોળાએ લીધાને ને એરી હિંદ પેદા કરવો. દમશ વર્ષનાં મંત્રિહાસમાં જે નથી તે આચરવો. અંધવાં એ એરની અમારી યાકુતિ કરી પચાવવો. કે પછી ફતરાને મોતે મારી નાખાવો. કિન્નિધો નથી સહેવાતી. નથી સમાવતો દિશુધ્વજાદ. નસ તારી જ શક્તિ, ખરી શક્તિ, પહેલાંની જેમ સમસ્ત દેશમાં જાગી-ઊઠે.





મોહનલાલ ધ. દ.

મે ૧૯૪૮ : વર્ષ બીજું : અંક બીજો  
મુદ્રણ ૧૫

ઉત્તમ ગણિત માટે એક અગત્યનું સ્ત્રીજ



રો  
રો મ કો  
કો

નાં આરોમેટિક ઇલેક્ટ્રીક

“કલર મેજર”

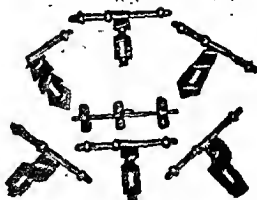
અ પત્ની દુકાન, કંપની, ટ્રેડમાર્ક વિ. નાં આક-  
ર્ષક અને કામગીરી ઇલેક્ટ્રીક સાધનગોળા માટે  
અમરા “કલર મેજર” પસંદ કરે. આખત પલ-  
કારામાં અનેક રંગોથી બદલાતું નામ જરૂર એક  
અનેક આકર્ષક બનશે.

વધુ વિગત માટે વાંચો આ અંકનું  
પાનું... ૧૪૦

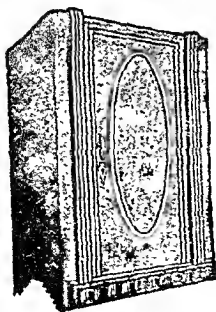
લોખંડનાં મજબૂત આલંકાર અને તાલી



રો  
રો મ કો  
કો  
નાં જ  
વાપરે



લખો:— ધી રાયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કો.  
૧૫ ૧૭, ખેતવાડી, ૮ મી ગલી,  
સુભાષ ૪



આગ ! ચોરી !! લૂંટ !!!

વગેરેમાં સહીસલામત પુરવાર થયેલ

—ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાળા—

“કિશોર”ના

લેસ્ટ ફેશનના, સ્ટીલના

★ મોડર્ન ‘જય’ હિન્દુ કબાટો ★

તિબેટીઓ અને ફેરાળોસો વસાવે

સોનાના ચાંદો અને સર્વોદ્દીપ્તો મળેલાં છે,

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવા ખાસ નિમંત્રણ છે

— કિ શો ર સ્ટી લ મો ડ કટસ —

૨૬, દાદીચેઠ અગીચારી લેન, છ. ડી. સાધકુલ સામે, સુભાષ ૨

# આટલું ખાસ મનન કરો કે

જ્યારે પણ તમે તમારા પહેલી વખતના અગર વધારાના  
વીમાનો વચાર કરો ત્યારે કેનેડાની મહાન કંપની "ક્રોન  
લાઈફ"ની ઓછામાં ઓછા પ્રિમિયમે વધુમાં વધુ રક્ષણ  
આપતી અત્યંત સુંદર યોજનાઓનું મનન કરવાથી જરૂર  
તમોને લાભ થશે.

● ચાલુ વીમા ડૉલર ●

૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦.૦૦

ચિંહના વડા મેનેજર  
ડી. હમલ્યુ. બ્રુક



ચિંહનાડે, વડા મેનેજર  
સી. ટી. શાંહ

ચિંહની વડી ઓફિસ  
ફોલોરા ફાઉન્ટન, કોલ્ડ, મુંબઈ  
૨. નં. ૨૭૦૪૧—૨૭૦૪૨

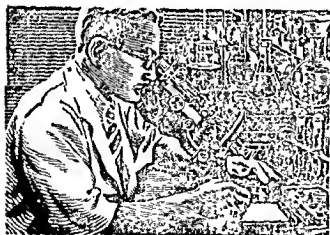




As one nears the shores of America, coming from across the Atlantic, one of the most inspiring sights is the Statue of Liberty. It not only serves as a cheering beacon to the mariner, but also symbolises the hopes of millions of downtrodden humanity who have left the Old World for the freedom of a new life in a new time—freedom from want, from fear and from oppression.



Of all freedoms, however, the greatest is the freedom from disease. The healthiest—rich or poor—for want of this freedom are changed to sick and diseased whose lives become useless to themselves and to the world. Freedom from disease is therefore the greatest freedom which everyone should strive for.



Cipla Laboratories are devoting their full time and attention to the production of high quality drugs and medicines for the relief of mankind, thus striving for freedom from disease. In quality, efficacy and high standard of production of drugs and medicines Cipla is equal to the world's best. Scientific methods of production and constant research lead to perfection. This is the motto followed by Cipla.

**Cipla**  
**REMEDIES**

**EQUAL TO WORLD'S BEST**



# જીવન પ્રકાશ

૧૬ જાન્યુ. ૧ અંક જાન્યુ. ૨ એ ૧૯૪૮

સા મ શ્રી

તંત્રીનું સરનામું

લેખો, અવલોકન માટેનાં પુસ્તકો,  
ખટાઓનાં, પત્રો, સંપાદકીય સુચ-  
નાઓ ઉપરથી મોકલવા માટે 'તંત્રીનું  
સરનામું' નોંધી લેવા કૃપા કરવી:

તંત્રી : 'જીવન-મહાશ',  
રાણપુર (કાંઈ.) B. S. RY.

ક્રમિકે :	વિભાગકે :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧ 'જીવન-મહાશ'નું 'પહેલું' પાત્ર	...	અને ધર્મમાં જડતા પ્રવેશે છે	... મો.	૮૫
૨ કાલકુલ	...	જીવન સુખી બનાવવાનો માર્ગ	... બર્નાડ શો	૮૬
	...	જીવન-સિદ્ધિ કય રીતે મળે ?	... મો.	૮૬
	...	મારે દુરે	... શ્રી. રમેશ સુ. બેટાઈ	૮૭
	...	રવાજત	... શ્રી. ભારદ્વાજ	૮૭
	...	માઘી	... શ્રી. ભિખુભાઈ ગોંધલ	૮૭
	...	પ્રેરણાનાં પાન	... સો. રવાણિ	૮૮
	...	સતિય	... શ્રી. ભારદ્વાજ કે. વ્યાસ	૮૮
	...	બંધન	... શ્રી. જડિસ	૮૮
	...	જીવન-કાવ્ય	... શ્રી. પ્રતાપકુમાર શાહ	૮૮
૩ કંટાળ : શબ્દોમાં ને રૂબામાં	...	પાણી રાતનાં સપનાં	... શ્રી. 'નકીર'	૮૯
	...	કાઈ ન જ. ઝીલુભી ધા	... શ્રી. 'શનિ'	૮૯
	...	બચ, પરવારી ગયો!	... શ્રી. 'ચિદંમુક'	૮૯
	...	કાઈ ન : સાદિત્યકાર વેર આવે છે ત્યારે	... શ્રી. 'શનિ'	૮૯
૪ હાલની લોકર	...	...	...	૮૯
૫ સંઘી વિચારીએ	...	સૌરાષ્ટ્ર-એકમનો ઉત્સવ	...	૮૯
૬ આ માસની નવસિકા	...	અફસાન	... સ્વ. હરિદેવ વ્યાસ	૮૭
૭ કંપતી-જીવન	...	માતા-પિતાની કુચેડાથી ગર્ભમાં	... શ્રી. 'પિત્તાન-પ્રેમી'	૯૦
	...	યતી વિશ્વિયા	...	૯૦
૮ જીવન-તૈયારબ	...	શ્રી રામદામજીદેવી	... શ્રી. 'રવિશંકર મ. કાકર	૯૦
૯ કંટા અને કંટાકાર	...	કવિને—	... શ્રી. મોહનલાલ ધ. દવે	૯૧
૧૦ કેળવણી અને જાળ-ઉછેર	...	કેળવણીનું સ્વરૂપ બરોડો	... શ્રી. હરજીવન કા. મહેતા	૯૧
૧૧ સંસારનાં વહેણ	...	વારિ-ચના દંભ	... શ્રી. બાવલદ મા. વટેરા	૯૧
૧૨ ગૃહ અને જુહિયો	...	સંયોના માર્ગમાં અંતારો	... શ્રી. કિશોરલાલ મશરૂવાળા	૯૨
૧૩ સંસ્કરણ વિભાગ	...	કુલાલી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ	... દરબારશ્રી વાલ્મીકીવાળા	૯૨
	...	આરાધના પ્રેમ-પાસના	... શ્રી. કપિલભાઈ કંઠર	૯૨
૧૪ મધુ-સંચય	...	લગ્નમાં બજારબંધ	... સ્વ. નવલરામ જ. ત્રિવેદી	૯૨
૧૫ હસ્તરેખાશાસ્ત્ર	...	અંગૂઠો	... શ્રી. જુહાવન શાહ	૯૩
૧૬ લોક-સાહિત્ય	...	યુગ યુગની અનુભવી-વાળી	... શ્રી. 'શાંતી દેવાશંકર	૯૩
	...	...	દેવવાલાકર	૯૩
	...	...	... શ્રી. ગોવિંદભાઈ વેલ્	૯૩

ક્રમાંક :	વિભાગ :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧૭ અન્ય જુનિયા	...	નવી નતની ટળમરીન	...	૧૩૬
	...	શીંગડાવાળા માણસો	...	...
૧૮ જુનરાતનાં અવારોઆં	...	૧૪૧ સફેદો, બાણુશીન,	...	૧૪૦
	...	જવન-ધારો, ભાવસારકમિકલ વક્ત્ર,	...	...
	...	કલર ચેલર, સન કેમિકલ વક્ત્ર-	...	...
૧૯ આપણા મંડળના સમાચાર	...	હાથ લંબાવેલા ૧-૧૫ મૈત્રી-જોડો	...	૧૪૪
	...	તો માન્યો-સંસ્થાને લામ-દી-જો.	...	...
	...	હાથરૂલ, ચાણુ-નવાં ચણુતર-	...	...
	...	સૌરાષ્ટ્ર સ્વાર્થચલિન-ઓર્ડિસ ખલ્લી	...	...
૨૦ 'જવન-પ્રકાશ'નું છેલ્લું પાનું	...	ફારસી શાયરોની રસ-મસ્તી	...શ્રી. 'જુલશને ખલાશ'	૧૪૬
૨૧ ચોથું દાઈદલ	...	પ્રેમ અને વાચના	...શ્રી. વિશ્વનાથ મ. બટ્ટ	૧૪૪

...એ લખાંત અવતર વેસાયેલ પ્રણીતું ચિંતન-પ્રણિકાઓ, દુઃખકાવ્યો, રસિક અને લખણી દર્શકોનો.



જુનરાતના સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ષી અને સાહિત્યકારોનાં સંપાદકીય સલાહકાર મંડળના માર્ગદર્શનનો લાભ મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય 'જવન-પ્રકાશ'ને પ્રાપ્ત થયું છે.

### લેખકોને

- \* 'જવન-પ્રકાશ'નાં પરિચય-સાહિત્યમાં દર્શાવેલા વિભાગોમાંથી કોઈ પણ વિભાગ માટે કૃતિઓ મોકલવી.
- \* આગામી અંક માટેનું લખાણ દર મહિનાની ૭મી તારીખ પહેલાં મોકલવું; એ કે લેખ કયા અંકમાં છપાશે તેનો આધાર પ્રત્યેક અંકમાં ફેરવા ને કયા વિભાગો આપવાના છે તેમજ એ વિભાગોમાં ફેરવા ને કયા લેખો આપવાના છે તેની વિચારણા પર પણ રહે છે.
- \* 'જવન-પ્રકાશ'નાં 'લેખક-મંડળ'ના સભ્યોને મોકલુ મુજબ અંક સાથે લેખની ઓફ-પ્રિન્ટ્સ મોકલી આપવામાં આવશે.
- \* મૌલિક કે અનુવાદિત લેખોની સર્વ પ્રકારની જવાબદારી લેખકની પોતાની રહેશે; લેખને અંકર્ય કરવાના હક લેખકના પોતાના રહેશે.
- \* લેખનો સ્વીકાર-અસ્વીકાર બહુવા તેમ જ લેખ પરત કરવા માટે આવશ્યક ટપાલ-ટિકિટો બાંહેલી.
- \* પત્રન્યવદ્ધમાં કવચિત્ વિલંબ થાય તો તે કૃપ્ય લેખકો.

-તંત્રી : 'જવન-પ્રકાશ.'

### આહ્વાનો

#### ૭ 'જવન-પ્રકાશ'નું લવાજમ ૭

દેશમાં : પરદેશમાં  
સામાન્ય આહક માટે વાર્ષિક રૂ. ૯ રૂ. ૧૪  
'જવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના  
સભ્ય માટે વાર્ષિક રૂ. ૧૦ રૂ. ૧૫

'જવન-પ્રકાશ' બધું મંડળના સભ્યો કુલ રૂ. ૧૦ (પરદેશ માટે રૂ. ૧૫) સરવાળી એમને રૂ. ૧૦ના ના દી પાસે અપાય છે જેનો લખણ કરીને તેઓ માસિકમાં ભરવા રોકી રાકે છે. આ લખણ આ માસિકના યાદગર, વિકાસ અને પુનર્વિચિંતન માટે મત આપવાનો તેમજ અધિકાર મળે છે અને બીજા પણ અનેકવિધ સહયોગ પ્રાપ્ત થાય છે. આ માસિક દર માસની પહેલી તારીખે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે. સખાલમાં જૂમ થતી નહતી માસિક લખણો જાહેર નથી.

આ નવી દળના માસિકમાં સદાકાંક્ષી ધોરણે યોગ્ય અને નિર્ભય-જાહેરખબર કરવા માટે યોગ્યતા મનાવે છે.  
જવન-પ્રકાશ કાર્યાલય રાણપુર (કાકિ. B. S. Ry.)

તંત્રી અને પ્રકાશક : મોહનલાલ ધનેશ્વર દવે, પ્રકાશનરચના : જવનપ્રકાશ કાર્યાલય, રાણપુર (કાકિ.)  
મુદ્રક : લક્ષ્મીદાસ પુરોષોત્તમ ગોપી, મુદ્રણસ્થાન : સ્વામય મુદ્રણાલય, રાણપુર [B. S. Ry.]

જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારણ અધ્યતન માસિક

સાધ્યને બદલે સાધનનું મહત્ત્વ વધે છે

ધ્યેયને સ્થાને સાધનો પૂજાય છે

અને ધર્મમાં જડતા પ્રવેશે છે

**કોઈ** પણ વસ્તુનો સર્ગ કે એ વસ્તુ દ્વારા શું સિદ્ધ કરવા માગે છે તે સ્પષ્ટપણે સમજે છે. એ ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવાને માટે તે અમુક માર્ગ શ્રદ્ધા કરવાનો વિચાર કરે છે. પરંતુ પાતાના ધ્યેયનો એનો ખ્યાલ એટલો ચોક્કસ અને સખળ હોય છે અને તેની સિદ્ધિ માટેની એની તપના એટલી જવાલત હોય છે કે એ જુદાં જુદાં માર્ગો શ્રદ્ધા કરવાને, વિવિધ અખતરાઓ કરવાને તૈયાર હોય છે. એક માર્ગ અસુકૂળ ન પડતાં તે ખીજો શ્રદ્ધા કરે છે; બીજા માર્ગમાં અસુલભતા સુધારો કરવાની તેને જરૂર જણાય તો તે વિના સંકોચે કરે છે. આમ તેને મન ધ્યેય મુખ્ય વસ્તુ છે, ને એની સિદ્ધિ માટે હસ્તચલ કરેલાં સાધનો ગૌણ છે. પરંતુ આ અપનાવનાર એ વસ્તુ અપનાવનાર હોકોને એ વસ્તુનું ધ્યેય ને તેની સિદ્ધિ માટે ચુકર કરેલાં સાધનો વારસામાં મળે છે. વખત જતાં ધ્યેયનું મહત્ત્વ ઘસાતું જાય છે અને સાધનોનું પ્રાધાન્ય વધતું જાય છે, ધીમે હોકો ધ્યેય તરફ મીઠા માંડતાં ચંબી જાય છે, ને સાધનને જ પૂજવા લાગે છે.

આવી જડતાનાં અનેક ઉદાહરણો માનવ ઇતિહાસમાંથી મળી શકશે. આપણા ધર્મસ્થાપકોએ અમુક હેતુથી ધર્મની સ્થાપના કરી હતી. એ હેતુ પાર પાડવાનું સામાન્ય મનુષ્યો માટે સરળ અને તે સાડુ તેમણે અમુક નિયમો, પાર્શ્વિક ક્રિયાઓ અને વિધિ ચુકર કર્યાં. આપણે જાણીએ છીએ કે દરેક ધર્મમાં વખતના વહેવા સાથે આ ક્રિયાઓએ એના મૂળ હેતુ વિસારી દઈને પ્રાધાન્ય મેળવ્યું છે. આજે અમુક ધર્મરીતિ શા માટે અખત્યાર કરવી તેની હોકોને ખબર નથી છતાં એ રીતિ અનુસાર તેઓ વર્તે છે. જેમ ધર્મમાં તેમ સમાજમાં પણ વખત જતાં જડતા પ્રવેશે છે. અમુક સંજોગમાં સમાજનું હિત ધ્યાનમાં લેઈને અમુક ફરિ દાખલ થઈ હોય તે ફરિ સંજોગો ખદલાવા છતાં કાયમ રહેલી આપણે ઘણીવાર નોંધએ છીએ.



## જીવન સુખી બનાવવાનો માર્ગ

તમે સુખી છો કે નહિ તેનો વિચાર કરવા માટે સમય ફાજલ પાડ્યા વિનાય તમને ગમતું હોય તેહું કામ કરવામાં તમે સતત મથ્યા જ રહો એ જ તમારું જીવન સુખી બનાવવાનો માર્ગ છે.

મને કદી નવરાશનો વખત મળ્યો જ નથી. હું મારા આખા જીવન દરમિયાન સખત કામમાં એટલો બધો ગૂંથાયેલો રહ્યો છું કે હું મોટો માણસ થવાનો છું એવો વિચાર કરવાનો મને સમય જ મળ્યો નથી. પોતે મહાન થવા સર્જાયેલ છે એવી વાત જે યુવાન તમારી પાસે કરે છે તે પોતાના જીવનમાં ભાગ્યે જ કાંઈ કરી શકે છે.

જ્યારે હું કિશોર અવસ્થામાં હતો ત્યારે મને યાંચિયો થવાની ઇચ્છા થઈ આવતી. ક્ષેપક થવાની મને કદી ઇચ્છા થઈ ન હતી, કારણકે હું જન્મથી જ ક્ષેપક છું.

પોતે મહાન કલાકાર અથવા ગવૈશો થવા ઇચ્છે છે એવું મને ઘણાં યુવકો અને યુવતીઓ જણાવે છે. પોતે રાજકારણમાં પડવા ઇચ્છે છે એમ પણ ટેટલાક યુવકો મને જણાવે છે; તેમની એ મહાદિચ્છા કદાચ સફળ પણ થાય. પણ તમે તેમને એવા થવા અટકાવો. તમારા પુત્રને કોઈ પણ ધંધામાં પડી નાની-મોટી ટુકાન ચલાવવાનું અથવા શેર બજારમાં દલાવી કરવાનું કહો. તમારી પુત્રી રંગભૂમિ ઉપર નટી અથવા તારીકા થવા ઇચ્છતી હોય તો તેને પણ તેમ કરવાં અટકાવો, અને તેને કોઈ ટુકાનદાર સાથે પરણી જવાનું કહો.

મારે જીવનમાં જે સહન કરવું પડ્યું છે તે બધું જો તમે જાણતા હોત તો 'આ માણસે જેવું જીવન ગાળ્યું છે તેવા જીવનમાંથી પ્રભુ મને બચાવો' એવા ઉદ્દેશો તમે અવશ્ય કાઢ્યા હોત.

[ખર્નાડ શેઠે પોતાના ૯૦ મા જન્મદિવસે આકાશવાણી દ્વારા આપેલા સંદેશમાંથી]

## જીવન-સિદ્ધિ કેમ રીતે મળે ?

જીવનમાં તમારું ધ્યેય મને તે હો, પરંતુ એ ધ્યેયપ્રાપ્તિ માટે તમે અહોનિશ અવિરત મથ્યા રહે. તમે લક્ષ્યાધિપતિ કે અગીરદારના પુત્ર હો અથવા તમે ગરીબ માથાપતે પેટે જન્મ્યા હો, તોપણ તમારી સન્મુખ જીવનનું ચોક્કસ ધ્યેય અવશ્ય હોવું જોઈએ. જે મનુષ્ય સમક્ષ જીવનનું કોઈ ધ્યેય નથી તેના જેવો ક'ગાળ દુનિયામાં બીજો કોઈ નથી. જે કોઈ સહન કરવું પડે તે હિંમતપૂર્વક સહન કરીને પણ તમે ધ્યેયસિદ્ધિ મેળવો. તે માટે કંઠચ સખત મહેનત કરવી પડે, પરંતુ જેમ જેમ તમે આગળ વધશો તેમ તેમ તે મહેનત દળથી બનશે; માર્ગમાં નડતા અંતરાશે તમારા જીવનમાં કદાચ નિરાશા ઉત્પન્ન કરે, તોપણ કોઈ પણ અંતરાય દૂર ન કરી શકાય તેવું નથી; આગસ, નિડુત્સાહ અને પાપ તમને લોભાવશે અને આકર્ષશે, પણ તમે તેને વશ નહિ થાઓ. તો એ બધાં તમને તમારા માર્ગમાંથી એક પગલુંય પાછા હટાવવા શક્તિમાન નહિ થાય' જે તમે દૃઢ નિશ્ચયી બનશો, અંતિમ ધ્યેયમાં અડગ શ્રદ્ધા રાખશો અને તેની સિદ્ધિ માટે અવિરત પ્રયત્ન કરશો, તો તમારું ધ્યેય પ્રાપ્ત થયા વિના રહેશે જ નહિ. તમને એ ધ્યેય હાથમાંથી સરી જઈ દૂર સુંદર નાસી જતું દેખાશે અને તે મેળવવાની આશા તમને સુગ્રજ સમાન ભાસશે, પણ જો તમે તેથી હતાશ અને ભયોભીત નહિ થતાં આગળ વધવાનું ચાલુ રાખશો તો પગલે પગલે તમને જીવન અને ધ્યેય વચ્ચેનું અંતર ઘટતું જતું જણાશે મહેનત કર્યા વિના કોઈનેય ક્ષેપ પ્રાપ્ત થયું નથી. વળી એ ક્ષેપ માટે જે કાંઈ કામ કરવામાં આવે તેના ઉપર પ્રભુના આશીર્વાદ ન હોતરે તો સાનું ક્ષેપ પ્રાપ્ત નહિ થાય એવી મારી પ્રમાણિક માન્યતા છે; તેથી તમે સાચો સાચ પ્રભુને તમારો મિત્ર બનાવો. તમે કેવળમજાદ નહિ થાઓ અને પ્રભુને સાચે રાખીને આગળ વધશો તો જીવનસિદ્ધિ અવશ્ય તમને પ્રાપ્ત થશે.



મારે હૈયે

મારે હૈયે પ્રભુ, ન સ્વપ્ન રૂપની પ્રાપ્તિ માટે,  
ના જાખ્યાં ત્રે નયન કહિયે પુષ્પપત્તા પ્રિવાના,  
મારે સ્વપ્ને નવ કદિ રંગી કેશની એ લટો ને,  
મસ્તાની યથ સજાર નહ જેની પડી કુંઝરોપે.  
ગાલો સ્પર્શમાં અતિશ કુમળા ના સુગંધી ગુલાબ,  
સ્વપ્ને ચૂર્મા, રસસભર શી પંકજે આપ્તનાં મેં.  
જેથી હારું પ્રભુ ન મુજને આપજે એ સુવાની,  
જ્યાં બંધાર્થ મુજ જીવનનાં સ્વપ્ન સૌ ભય તૂટી.  
પેલી અંધા મીઠું, નભ હસે એવું જે માત્ર હાસે;  
ના, ના, આપી, મુખ જીવત ઉદ્ધાસ હું તોડતો ના.  
હું અંધું છું, જીવન સખી; સારી ખરી, સ્નેહમીની;  
મારે કિન્તુ જીવન, અથડા સ્વપ્ન કેં સાધવાનાં;  
એ પોતાનાં કરી મુજ બને પ્રિયજા હારું હું તો  
આપે બહારે મધુર હપકો, એતના યાય મારી.

—રમેશ સુ. બેટાઈ

સ્વાગત

: અભી :

આ જીવનની કેટલી,  
ચારેબમ હરિયાણી ભૂમિમાં,  
મારજ આજે ફૂલડાં વેધાં—

પ્રજા સ્વાગતને કાજી ૧

—આવે તો અંતર વાણીમાં,  
ચંદનચોક સંભવું ફાલમાં,  
મનઆજો બિહારું પલમાં,

પ્રજા સ્વાગતને કાજી ૨

—વસંતરાજ

માડી !

માડી ! તારે ધામ ઉઘાડું રે,

માડી તારે હાર પુકારું,

પૂજા કરી કૃત્ર પ.પાં અર્ધી યાજ મહી અરનવરત  
આરતિના સૌ દીપ જુઝાયા ધૂપસળી થી અરન,

ખાલી તારું આસન ભાણું રે,

છવાયું થોર અંધારું.

અધારમોજે કૃત્રોતો આવે થોર ગંભીર કે' નાદ,

જાંડા મંદિર ધુમ્મટે ગૂંજે માડી પ્રેમળ સાદ;

સાયું મારું સ્થાન ન આવું રે,

મારું કાં તેજ મુખાવું ?

પથપરે પથપરે રક્ત ઝરે મારે મંદિર જોની હાય,

અંગેદક ના—અસહ્યરી આ ઝારી ધૂવે મારા પાય,

દાએ મારું અંગ સુવાણું રે

ન્હોયે મારું સ્થાન ગોઝાડું.

લાખ કરોડો બાહુડાં મારાં નજ કૂરે કૃત્રે કાય,

દેખી મારાં મીર સરે ને હૈયે લાગે લાલ,

જેના ભારે ડીલ દયાયું રે.

આજે રાણુ ગાર ઉતારું,

રક્ત રંગે પૂરી દીપમાળ ને પ્રગટ્યાં માંહી ઉભસ,

સહજ સિખાઓ આરતી કેરી નિત્ય પૂરે મારે કાજ,

કોરું મારા બાળવું લાલું રે

દીપું નહિ જાણવું દાણું.

હુધા ઝાળે એનાં ગાત્ર ગળે ને અંગે અંગે રાગ,

કાગ કુંડાળાં નેત્ર લમે—મારે અંગણુ છાપન ભોગ,

ગળે કેમ હાય ઉતારું રે

લાગે સૌ આજ અકારું,

સંગીત વૃત્તે પદ કમકે પડે દેયે જાડ ધાવ,

બહાર જોઈ મારાં બાહુડાંની એ નાદે ફૂળે રાવ,

હવે જઈ પાસ બેસાડું રે

બીના એનાં ગાલ પંપાણું.

મહેલ મહેલાનો મંદિર વટે કાળ કુહાડે આજ,

રંડી જનોનાં અંધડીયે છું આવી પાડાને સાદ;

સાયું મારું સ્થાન મેં બાળવું રે,

દેવીપદ આ જ વિસારું,

માડી તારું ધામ ઉઘાડું રે

માડી, તારે હાર પુકારું,

—ભિખુભાઈ ગોવિંદ

માનસરનાં નીર સુકાયે ને હંસલા  
આવળે મારે ધામ;  
આછેરાં નીર મારા હેમા સરોવરે  
આવીને એમાં મહાલ  
હો હંસલા ! આવળે મારે ધામ.

માનસરનાં મોતી ખૂટે ને હંસલા  
આવળે મારે ધામ;  
હેમા સરોવરે નાની શી છીંચથી  
ખોળલે મોતીયા પામ  
હો હંસલા ! આવળે મારે ધામ.

ભયાં સાગરમાં ને શોધાયે કંઈ તુજ  
આવળે મારે ધામ,  
ભાવનાનાં તેજકણે ધોળી હો હંસલા  
પાર્શ્વ તને પ્રેરણાનાં પાન  
હો હંસલા ! આવળે મારે ધામ

### સંતોષ

ખાવા મળે ને યદિ પેટ પૂરતું  
પીવા મળે નીર વહંત નિઝરે,  
ગાવા મળે ગીત અનંતતરું,  
સંતોષ એથી વધુ વાંચના નહિ.

—ભાસ્કર કે. વ્યાસ

### બાંધન

ખુલ્લા-દોઢાં તુજ હૃદયનાં દાર, ને મુગ્ધ પ્રીતિ  
ચોરી લેવા શુષ્ક સર્વો અંતરે, ત્યાં અચિનાં  
એવાં બીણાં સગડ સગડી દાર, કે જિંદગાની—  
—આખી તારાં હૃદય મહિં પૂરાઈ રેલું જ નોશી !

—અરિહ

સુતેલ વિરાટ જાડેલો છે  
સુસજ્જો કરી વિરાટતાથી  
અમિષિ પેટાળ પતાલ દેશે  
ને હંચરે હંચર, પર્વતોમાં  
જાડેલી આગ પ્રગ્લે મારે.

ભૂની ભૂની ભાંગવી છે ભોમકા,  
કણે કણે પૂરવી છે પ્રેરણા,  
ભેરી બજાઈ નવજન્મનાગી,  
સજી રહીય વિરાટ દુનિયા  
અખંડ ન્યાં માનવતા વિરાળે.

ઉતારીને સુરજ અંદ ગોળા  
લટકાવીશ ધરતી-ટાડલે  
નવા પથે ક્રુવ મશાલ રૂપે,  
અનંત વારાવલિ શા ફીપકો  
જલાવવા છે ધરતી પાટલે.

જગાવીને દર્શિત નવી મહાન  
વિશ્વાંશમાં કેશી નવી પાલીયું  
જેથી કરે માનવ વિશ્વકેરો  
કલ્યાણુ યાત્રા સુમહાન સિદ્ધિ  
પામી શકે હવનનાં વિગ્રહે.

આ વિશ્વ ધણે જન મુખકાળ  
હું હંચણુ રૂપ બની જલીશ,  
ને માનવી-ચાલી તણા પથો પે  
તેને લરી ફીપકે હું જાણીશ,  
એમાં જ મારી પરમોત્સાહિ.

—પ્રતાપકુમાર બી. શાહ





# કડાદિ :



## પાછલી રાતનાં સપનાં

: લેખક :

શ્રી. 'નકીર'

[ સૌરાષ્ટ્ર એકમતી રચના પણ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં અનેક પ્રકારના કાન્તિકારી ફેરફારો થયા. આ ફેરફારોથી પારતત્વિક પરિસ્થિતિમાં આવેલા પલયાના રમુજ પ્રસંગ 'સુ'દર આવેખન શ્રી. 'નકીર' અહીં કરે છે. ]

**‘એ** લ્યા મોપલા !’

‘હા બાપુ !’

‘આપણે ક્યાં છીએ ?’

‘મુંબઈમાં ગોળપીલાને નાકે ભણાના મકાનમાં.’

‘એલ્યા ભાળતો નથી ? આપણા રંગમહેલમાં મારી રાજગાદી ઉપર બેઠો હતો અને આ સામે એલી અજમેરવાળી...મોપલા કંઈ થું ?’

‘મનોરમા-રાણી.’

‘હા, હા, ઇ મનોરમા રાણી મુજરો કરે છે. અને આ જોને આપણી લપલી, ક્યા સાહેબે આપીતી મોપલા ?’

‘લાધરીજ સાહેબ.’

‘ત્રાડીના ! લાધરી જ નહિ પણ લેન્ગ્રી (લેન્ગ્રી-Longridge) સાહેબ, મેં તને કેટલીક વાર કહ્યું હશે ?’

‘પણ બાપુ ! હું ક્યા કોલેજમાં ભણ્યો છું ?’

‘હા ઇ લેન્ગ્રી સાહેબ આગળથી આપણે રૂપિયા ત્રણ હજાર આપીને લીધીતી એ કૂતરી લપલી પણ મુજરો જોઈ રહી છે અને તું કહે છે કે આપણે મુંબઈમાં ભાડાના મકાનમાં છીએ. દારૂ પીધો છે ?’

‘ના બાપુ ના. ઇ દારૂ પીવાના દન ગયા અને ભલા થઈને આપ બધું ભૂલી જાવ.’

‘અરે, આ જો આપણે મોટરમાં ઉઠાવી લાવેલા ઇ...કંઈ મોપલા ?’

‘જેમાં ખેલતી હોદી મણકી.’

‘હા, હા, ઇ મણકી પણ જોને આ મારી પાસે બેઠી છે...અહાહાહા—’

‘અહાહાહા.’

‘શું...અહાહાહા ?’

‘જો હા હા હા. બાપુ હું જાણું છું અજમેરવાળી હોદી પાસે મારી એરડીમાં જાણે મારી રંગલી સાથે હીચોળાખાટ ઉપર બૂલી રહો છું.’

‘એલ્યા તારો-ય હી’ માઠો થ્યો લાગે છે... મધેડીના ! હું ગાદી ઉપર બેઠો હોઈ ત્યારે હું હીચોળાખાટ ઉપર બેસે ?’

‘બાપુ ઇ ગાદિયું ને ઇ હીચોળા સંપૂર્ણ ગ્યું. બાપુ ! આ તો મુંબઈમાં વાલજી કાચીના મકાનમાં રોજી ઉપર બેઠા છીએ. કૌચેસીઆને રાજ સોંપી દીધું. હવે તો ચાર-પાંચ હજાર રૂપરડીમાં વરહતું ખરચ કાઢવાનું રહ્યું બાપુ ! લ્યો મો ઘાઘ લ્યો. આ હોટેલમાંથી આ આગ્યો છે; કીટલીવાળો ડોકરો ઉતારવળ કરે છે.’

‘એલ્યા મોપલા !’

‘હા બાપુ !’

‘તંઈ આ બધું મેં જાણ્યું ઇ સપનામાં જાણ્યું હશે ?’

‘શું ?’

‘જે સંભળ. આ કોન્સેસવાળાએ અધાં રાજ સંભાળી લીધાં પણ વાણિયા-આકાંચીયી રાજ હાલતાં હોય તો અંગ્રેજ સરકાર કંઈ ગાંડી હતી કે સો સો વર્ષ અમને ‘રાજ’ હલાવત : હા. રાજ હલાવતાં ન આવડ્યાં એટલે કોન્સેસવાળા તો અકળાયા અને અમને અધામને પાછા બેલાવ્યા અને કહે કે ભાઈ-ભાઈ આ તમારો રાજ સંભાળો; ઇ અમારું કામ



નહિ. અને પછી તને ખબર છે ભોપલા ! મારું લખ્યું  
વાહીનું રાજ અને પાછું મળ્યું. પહેલે ધડકિ મેં શું  
કામ કયું ખબર છે ભોપલા ?

‘શું ?’

‘રાજના નોકરોને ઇનામમાં વધાનના પગાર  
આપ્યા હતા છ; કારભારી અને બીજાને ઇનામ  
આપ્યા તો ઈ બહુય પાછું ઝોઝાવી લીધું.  
ભાઈએ અને રાણીયું નામે બંગલા ચડાવ્યા તો  
છ પાછા આપકી લીધા. ઝોલી બીજીનું ધર્માદા  
આપી તો ઇએ લઈ લીધી. બધાને કાઠું તો પકયું  
પણ સમજાવવા પડ્યા કે ઈ તો રાજ ગવા બેઠું તું  
એમાં મોકલું મન કયું તું અને પછી શું કયું ઈ  
તને ખબર છે ભોપલા ?’

‘ના.’

‘ઝોલી મહાતજને તોશ વર્ષનો દારૂનો  
ઈજરો આપ્યો; પુનમમંદ શેઠને કાપડો ઈજરો  
આપ્યો. સુદર્શ વાવરીને દાતણનો ઈજરો; રામલા  
દેવને ભાંભોનો એમ બધાયને પાછા હતા એવા ઈજરો  
આપી દીધા. અને ઝોલી મોટર સર્વિસ આપણે  
ચલાવતાં તને ઇએ પાછી ચાલુ કરી દીધી. વળી  
પહેલે જ દિવસે મારા બેટા ફેજલદારે રૂપિયા પાંચ  
સોનો તડાકો કર્યો અને મારા પગે ધરી દીધા,  
છ ફેજલદાર તો ઇ ફેજલદાર બીજા રાજને એવો ન  
મળે દો ભોપલા ! માલો કયાંથી કાઠો કરી આવે  
ઈ કાઠીને ખબર ના પડે. અને પછી મેં શું કયું  
ખબર છે ભોપલા ? આ અજમેરવાળી - કઈ ભોપલા ?’

‘મતેરમાજાણી’.

‘હા, ઇ મતેરમા રાણીનો મુજરો આવતો તો

ને આંખ બપડી ગઈ ભોપલા, સૌ તો કહે છે  
ને કે પાછલી રાતનાં સપનાં સાચાં પડે.’

‘પડી રહ્યાં બાપુ ! હવે તો આકાશ કાણ  
મેશ જોતું દેખાય છે. ઇ સાલિયાણીની રકમ  
આપ્યે નય તેણે કાઠીસીઆનો પાડ.’

‘માળા તઈ તને કાંઈ ખબર જ નથી. હું  
કોલેજમાં બસતો તો ત્યારે અમારા પ્રિન્સિપાલ, ઇ  
કાણુ ભોપલા ?’

‘બાપુ ! એવું નામ તો લાંચુ લાંચુ; હતું.  
અત્યારે હવે કયાંથી યાદ હોય ? હું કયાં બસેલો  
છું; પણ કાંઈક મેકસફરજન કે એવું નામ; હતું.’

‘સાળો ગાંડીના ! મેકસફરજન નહિ; મેકફર-  
સન. હા, ઇ મેકફરસન સાહેબ કહેતા તો કે એક  
દી વહેલી પડેડે એને સપનું આબુ કે એનો દીકરો  
અમેરિકા જતો હતો ઇ ઇટલીમર ફૂળી અને તેમાં  
એનો છોકરાય ફૂળ્યો. અને તને ખબર છે ભોપલા !  
સાચે જ બીજો દિવસે ઇ સનાનના સમાચાર આવ્યા.’

‘બાપુ ! ઇ સાચું હશે પણ આપણે હવે  
તો સનાનના જ સમાચાર છે.’

‘ભોપલા ! સાળા તું તો માને નહિ ! જો  
આ તર આવ્યો.’ તાર ફેડતા ફેડતા બાપુ ઈર્ષના  
આવેશમાં બીલા થઈ ગયા, પણ તાર વળીને  
કાચળા જેવા થઈ શેતજી ઉપર ઢળી પડ્યા.

તાર કેન્સિસ સરકાર તરફથી હતો અને તેમાં  
ખબર આપ્યા હતા કે રાજ સોંપતા પહેલાં થોડા  
દિવસમાં રાજની નિલકત તમે પોતાને નામે ચાવવી  
છે અને રાજની નિલક વગેરેની ગેરબયવરથા કરેલી  
છે તેનો દિવસ સાતમાં ખુલાસો નહિ કરવામાં આવે  
તો સાલિયાણીની રકમ રોકવા માટે સરકાર વિચાર  
ચલાવશે.

[ ‘કાઠિ. ટા. ના. સોજાવથી’ ]

■ માધેરાનના સહુલાલીઓને ■

અનેક રસિક અને ઉપયોગી વિગતોથી ભરપૂર  
“માધેરાન” પુસ્તિકાની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ ચૂકી  
છ. શ્રી. ‘શક્તિ’ના કાઠેના, રહેણાં ને નકશા સાથે  
કિંમત માત્ર બાર આના.

લગ્નો : શ્રી. કેશવલાલ દિવેદી, છવા દેવશી બિહડી  
નં. ૩, ત્રીજી માળે નં. ૨૦, રાજેશ્વરી, દાદર (બી. બી.)

**‘ફાટા છાપ મેડીકેટ્ડ સ્નક્’**

મહાસુગંધી સ્નક્ વર્ફસની ખનાવટ છે  
એ જ તેની ઉત્તમતાની ખાત્રી છે.

ગુમાર્, ખસ, ખુશ્લી, ખરખુ, દારૂ વગેરે ચામડીના  
દર્દો માટે અકસીર મલમ

○ રૂઝ-લા-ઓર્થોડોમેન્ટ ○

કિંમત એક શીશીના આઠ આનાં. કનનના રૂ. ૫૦  
દુધાનુપાન કાર્મસી, જામનગર

• દરાંજ, ખસ, ખુશ્લી, માટે

“ઝંડા છાપ” સફેદ મલમ

વાપરવાળી કપડાંને ડાપ પડતા નથી. અને ચોપડ  
કાઠામાં આરામ યાય છે.

સી. સી. મહાજનની કાં. મુંબઈ-૨

# બંસ, પરવારી ગયો !

લેખક : શ્રી. 'ચિકિત્સક'

શેઠાણી :—અલ્યા, તારું નામ શું ?

નોકર :—મારું નામ વેલ્લો, બાઈ.

શેઠાણી :—હીક, જો વેલ્લો, અમારે ત્યાં જુઓ કામ નથી. શેઠ, હું અને બે છોકરા તથા નાની બેળી એટલા જ માણસો ઘરમાં છે. જો, તારે સવારમાં સાડા પાંચે ઊઠવાનું, હું તે વખતે ઊંઠું છું એટલે તને ઉઠાડીશ. ઊઠીને સઘડી સળગાવી બંધો સળગાવવાનો, છ વાગ્યે દૂધવાળો આવે છે તેની પાસેથી દૂધ લઈ સઘડી પર ઊંટું કરી દેવાનું અને ચા મૂકવાની. હું નાહીને જાતે જ ચા પીનાવું છું એટલે તારે ચાના પ્યાલા વગેરે ગોઠવવાના અને મારે માટે પૂજનો સામાન તૈયાર કર્યો એટલે પરવારી ગયો !

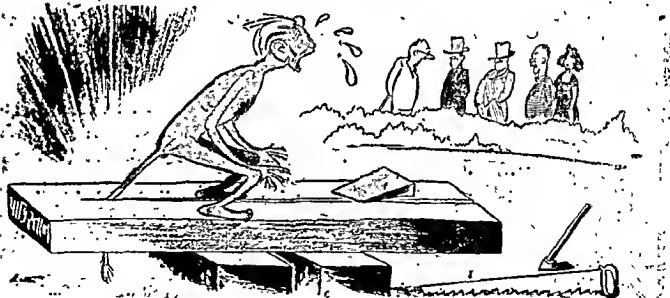
અને ચા પી રહીએ એ દરમિયાન ચૂસા સળગાવી આધરણ મૂકી દેવાનું અને ચાના પ્યાલા-રકાષી સાફ કરી વાંસીદું વાળવાનું શરૂ કરવાનું. સીધું તો હું જાતે કાઢું છું પણ રસોઈની સામાન તારે તૈયાર કરવાનો; શાક પણ હું હાથે સમારું છું. વાસીદું વાળી લોહા-પેવાલા માંથી નાખ્યાં એટલે બંસ, પરવારી ગયો !

છોકરાને નવકાળી તારે એમને માટે કામ-પાટલા કરવાના. છોકરા ન્હાય એટલા વખતમાં પાણી આંડું

ધોઈ પાણી ગળવાનું. છોકરાને નવકાળ્યા પછી શેઠને માટે દબામતનો સામાન તૈયાર કરવાનો અને એમને નવકાવવાના. શેઠ નાહી રહ્યા એટલે બંસ. તું પરવારી ગયો. શેઠ નાહીને પૂજામાંથી પરવારે એટલામાં તારે બે છોકરાને નિશાળે મૂકી આવવાના અને પાછા આવતાં લાઇબ્રેરીમાંથી છાપું લેતાં આવવાનું.

ઘેર આવી અમારે માટે કામ-પાટલા કરવાના. હું રંધિવામાં હોઉં તે વખતે બેળી રહે તો જરા ઘોડિયું દલાવવાનું એ તો ખાસ કામ ગુલામ નહિ. કામ-પાટલા તૈયાર કર્યા કે બંસ તું પરવારી ગયો ! અને જમીએ એટલામાં લૂગડાંમાં સાંપુ દેવાનો. અને જમી રહ્યાં કે તારે તરત જમી લેવાનું અને જમીને લૂગડાં ધોવાનાં તથા વાસણ માંજવાનાં. વાસણ માંથી રહ્યો કે બંસ પરવારી ગયો.

બપોરે દોઢ વાગે છોકરાં માટે નિશાળે નાસ્તો લઈ જવાનો અને પાછા આવતાં શાક લેતા આવવાનું, શાક લઈને આવ્યો કે બંસ પરવારી ગયો. ઘેર આવીને જરા આગલા દીવાનખાનામાં ફરી સાવ-રણી ફેરવવાની અને પછી ચા મૂકી દેવાની. ચા પી રહ્યા કે બંસ પરવારી ગયો ! સાંજે ચાર વાગે



પાકિસ્તાની કાયડા ઉકેલવામાં મદદ કરવાની જનાબ ઝીણાએ નાખેલી ધા હજી કેમ કોઈ સાંભળતું નથી ?

છોકરાને નિશાળેથી તેડી લાવવાનાં અને ઘેર આવે એટલે છોકરાને માટે વ્હા કરી દેવાની. નારતો તો હું બપોરે બનાવું તે છોકરાને આપવાતો. હું સાડાચારે દર્શન કરતા જઈ છું એટલે છોકરાને માટે તારે વ્હા નાસ્તાની તજવીજ કરવાની. છોકરા વ્હા નારતો કરી રમતાં ફરશે એટલે બસ તું પરવારી ગયો ! સાડા-પાંચ શેઠ એલિસમ્માંથી આવે ત્યારે એમને માટે ચાની તૈયારી કરવાની. તૈયારી કરીશ એટલામાં તો હું આપી પહોંચીશ એટલે શેઠને માટે ચા વગેરે તો હું કરી દઈશ. બસ, શેઠ ચા પી રહ્યા એટલે તું પરવારી ગયો !

છ વાગ્યે હું કથામાં જઈ છું. અને શેઠ કલજમાં જાય છે. જો છોકરાને બહાર જવું હોય તો આ...જરા કલાક દેરવી આવવાનાં. છોકરાંને ન જવું હોય તો બસ તું નવરો !

છોકરાને ફેરવી આગ્યા પછી શાક સમારી, રાતના જમવાની તૈયારી કરવાની. ચૂસો સળગાવી આધરજી મૂકી દેવાતું અને રસોઈ માટે સામાન તૈયાર કરવાનો. સામાન તૈયાર કર્યો એટલે પરવારી ગયો ! તું રસોઈનો સામાન કરીશ એટલામાં હું કથામાંથી પાછી આવીશ અને સાંજની રસોઈ કરી નાખીશ. તારે ઉપર સવાનાં એટલામાં જરા વારીકું વાળી પચારી કરી દેવાની અને સૂકવેલાં લુણાંની ગડી કરી દેવાની. ડોઈ વખત ધરતી કરવાની હોય તો

તે કરવી. એ તો હું બરાબર બતાવીશ. પચારીઓ કરી કે બસ પરવારી ગયો !

હું રસોઈ કરું એટલામાં તારે સાંજનું દૂધ લઈ આવવાતું. દૂધવાળો સાંજે ઘેર આવવા નથી આવતો. દૂધ લાવી જીવું કરીને હામ-પાટલા કરવાનાં. છોકરાં વહેલાં જમી લે છે તે જમી પરવારે એટલે શેઠ માટે હામપાટલા તૈયાર કરી દેવાના. જમવાની તૈયારી કરી રહ્યો કે બસ, પરવારી ગયો !

શેઠ સાડા આઠે કલજમાંથી આવે એટલે અમે જમી લઈશું. અમે જમતા હોઈએ તે દરમિયાન જરા નાની એથીને ઢાંચકો નાખી સવાડી દેવાની. બસ, એથી સુઈ જઈ કે પરવારી ગયો !

અમે જમી રહીએ પછી તારે જમી લઈ અમે-પાણી કરી વાસજી માંજ નાખવાનાં. બસ, વાસજી પાણી પતી ગયાં એટલે તું પરવારી ગયો !

રાત્રે દસે શેઠ સવા જાય ત્યારે ઉપર આવી અર્ધો પોણો કલાક એમને ચંપી કરવાની અને જરા પગ દલાવવાના. ચંપી કરવા વગર એમને ઊંધ નથી આવતી. બસ ચંપી કરીને અગિયાર વાગે તું પરવારી ગયો તે સાડા પાંચ વહેલા વાગે !

આર રૂપિયા, ખાવાનું ને કપડાં એ અમારો રિવાજ છે. બોલ, શા વિચાર છે ?

નોંકર:-એવી પરવારવાની નોકરી અને ન પાસવે. આપણે તો કામ કરવાનું હોય એવી નોકરી નોંધીએ.

‘દોહનાદ’



કવિઓ-લેખકો-કલાકારો-સાહિત્ય-સ્વામીઓના બાહ્યાન્તર જીવન વિશે ધણું લખાયું અને કહેવાયું છે.

જગત આખાની ચિંતા કરીને ઓ-ફિસેથી ચોડી રાતે ઘેર આવતાં પોતાના જીવન પર નજર નાખવાની એને નવ-રાસ મળે છે અને કલ્પનાનાં ઉડમને છોડી એ નક્કર ધરતી પર જીતદે છે.



અમેરિકાના એક વખતના પ્રમુખ, મહિલાઓની એક સભામાં એક વખત પ્રવચન કરતા હતા. ઓછાના સમાન હજી વિષે એમણે કેટલીક કડક વાત ઉચ્ચારી. આથી શ્રોતાઓમાંની એક મહિલાએ એક-દમ ઊભા થઈ ૨૫૪૮ શબ્દોમાં કહ્યું: 'મિ. લીકન ! બોગન્સે હું જો તમારી પત્ની બની હોત તો તમારા આવા વિચારો જાણ્યા પછી હું પહેલી તકે તમને ઝેર આપત.'\*

'એટલી બધી તકલીફ લેવાની તમારે જરૂર ન પડત હું જો તમારો પતિ બન્યો હોત તો પહેલી જ તકે આપવાત કરત.' લીકને ટાઢાચથી જવાબ આપ્યો.

પત્ની : 'જો તમે મને ખરેખર ચાહતા હો તો પછી બીજી પત્ની શા માટે કરવા તૈયાર થયા છો ?'  
પતિ : 'હું તને ખરેખર ચાહું છું, અને તેથી જ તારા માટે જ ધરકામમાં મદદ કરવા મદદગાર સાંવું છું.'

હોટલ-બોય :- 'સાહેબ, રસોઈ આપના માટે ગરમાગરમ તૈયાર રાખી હતી. આપને અનુકૂળ પડી ?'  
આદક :- 'હા, ખામી એક જ છે અને તે આ બિલ છે. તેને લઈ જા, જરાક ગરમ કરીને પાતળું બનાવ.'

શેઠ : 'દિસાબી કારકુનની જગ્યા ખાલી છે. તમે ચોપડા લખી શકશો. ?'

ઉમેદવાર : 'હા, મને ચોપડા લખવાનો સારો અનુભવ છે.'

શેઠ : 'તમારે બે યરા ચોપડા સંભાળવા પડશે !'

ઉમેદવાર : 'બે શું કામ, હું ત્રણયરા ચોપડા લખીશ.'

શેઠ : 'એટલે ?'

ઉમેદવાર : 'મુખ્ય શેઠને જતાવવા માટેનો ખરો નફો અતાવતો ચોપડો. બાગીદારને માટે ઓછો નફો દેખાડતો બીજો ચોપડો અને ઈન્કમટેક્સ ચોપડો સને માટે ખોટા દેખાડતો ત્રીજો ચોપડો.'

ગામ્નામાંથી એક વખત ત્રણ મિત્રો! કુતખ-મિનાર ભેવા મયા, તે જોઈને ત્રણે વાતો કરવા લાગ્યા. પહેલો- 'કેટલો બધો જાંચો ને સુંદર છે ? પહેલાના જમાનામાં માણસો પણ આટલા જ જાંચો હતા.'

બીજો- 'અરે, મૂખના સરદાર ! માણસો કંઈ આટલા બધા જાંચા હોય ? એ તો પહેલાં આને આડો ચપ્પો દર્શો ને પછી ઊભો કરી દીધો છે !'

ત્રીજો- 'તમે બંને ખરેખર મૂંઝવણ છો ! આ તો કૂવાને ઘીધો કરી નાખ્યો છે !'

યુવાન- 'ડોક્ટર સાહેબ ! તમારી દવાથી મને તો થયો જ ફાયદો થયો છે, એથી તમને ધન્યવાદ આપવા આગ્યો છું !'

ડોક્ટર- 'એમ ! પણ તમે મારી દવાનો કદી લીધો નથી !'

યુવાન- 'હું નહોતો લેતો પણ મારા કાકા ભેતા હતા. હું તેમનો વારસદાર છું સાહેબ ?' એમના શ્રુત્યથી મને સારી મિલકત વારસામાં મળી !

બા- 'રમેશ, હવે તું કાલતું કામ આજે કરતાં કયારે શીખીશ ?'

રમેશ- 'આજે જ શીખ્યો બા ! કાલને માટે રાખેલી મીઠાઈ આજે જ ઉડાવી ગયો.'

મંદિરના પૂજારીને એક ભક્તે પૂછ્યું: 'પૂજારીજી, આપ આરતિના કેટલા આંટા ઉતારો છો ?'  
પૂજારી- 'એ તો જેવી ભક્તોની બીજા.'

લોકોની રાજની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાનું કામ બનવતી એક કમિશન એજન્સી પેટી પાસે પરાંમાં રહેતી એક શ્રીમંત વિધવાએ ૧૦,૦૦૦ મોટી પાંખોળાં મચ્છર, ૫૦૦૦ માંકડ ને ૧૦૦૦ મધ-માખી તાબડતોબ મેળવી આવવાનો ઓર્ડર મૂક્યો હતો.

આ વિચિત્ર ખરીદીથી અકળાઇને, પેટીનો એક દારકુન તે બાંધને રૂબરૂ મળવા ગયો અને પૂછ્યું : 'પણ, આ બધી વસ્તુઓ આખર તમે શા માટે ખરીદવા માગો છો ?'

વિધવાએ કહ્યું : 'તમે સમજ્યા નહિ, જે મહાનગરોમાં રહે છે તે માટે કાસે છોડી જવું છે, મહાનગરોમાં આગ્રહ છે કે આજથી સાત વરસ પહેલાં જે એ લાડે લીધું ત્યારે એ જે સ્થિતિમાં હતું એની એ જ સ્થિતિમાં મારે એને પાછું મોકલવું પડશે.'

ગાડીનો અંકડ કેટલો ?

ડિગ્રી કલેક્ટર : 'આ ડોકરની ઉંમર ૧૨થી વધુ જણાય છે.'

માતા : કદાચ હોય, પણ આ તમારી બાપુશાહી ગાડીમાં અને એમાં ત્યારે એ ૧૧ વરસનો જ હતો !

રસોયણ પણ ન કેહે

પતિ-પત્ની વચ્ચે જામી હતી.

'ત્યારે અને તો જણે તમારું બહિષ્કાર-વાદી બંધનમાં છોડ્યું.' પત્નીએ કહ્યું. 'તમારે મન તો આ એટલે રસોયણ જ.'

'તારા હાથનું એકવાર જમી જનાર તો તને રસોયણ પણ ન કેહે.' પતિએ ફટકાવ્યું.

જે પૈસાનો જીવ

અંકડો પત્ની : 'તમને પરણ્યા પહેલાં મને જેના જેના માગ્યાં આવેલાં તેમાંના વધુ પડેલાં આજે તમારા કરતાં ધનવાન બની ગયા છે. એમની પાસે જે પૈસાનો જીવ એકઠો થયો છે.'

પતિ : 'એમને પરણી નહિ એટલે થાય જ ના ?'

પતિએ બળતરા કાઢી.



૧૫ મી એપ્રિલ

સૌ રાષ્ટ્રધરમાં, જે રીતે ૧૫ મી ઓગસ્ટે આઝાદીદિન ઉજવાયો હતો, તે રીતે ૧૫ મી એપ્રિલે એકમદિન ઉજવાયો.

એ મુદ્દિવસને સાચી રીતે સમજવા માટે, જે સિદ્ધિની ખુશાલી તરીકે એ ઉજવાય છે, તેના મૂલ્યાંકનના સૌ પ્રથમ કરી લેવા જોઈએ. એકમ યોજનાના પરિપાક-રૂપે જે અર્પક સૌરાષ્ટ્ર હાંસલ થયું છે, તેના લાભાલાભના સરવૈયારૂપે થોડું કેહેવું હોય તો એટલું કહી શકાય કે :

કૃષાદાઓ

બારબાર પગલે બાપુ બદલાયતી સ્થિતિ હવે નાબૂદ થઈ છે. સમસ્ત સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાને માટે સાથે જીવવા કે સાથે મરવાની તક મળી છે. હિંદી સંધના પ્રતિનિધિ સાથે તાલ પાડવાનો અવસર મળ્યો છે, અને જરૂર પડ્યે જેની કને ધા. નાખી સંકાય તેવા હોદ્દાદારો મળ્યા છે.

ગેરકૃષાદાઓ

રાજ્યોનો અવાજ સદંતર નાબૂદ નથી થયો, મહાયુગ્મશતના એકમમાં બંજવા જેવી મૂળભૂત બાબતમાં તમામ સંભામી રાજ્યોની અનુમતિ લેવી ફરજિયાત છે. સૌરાષ્ટ્રના લશ્કર ઉપર એક માત્ર બંધનસાહેબની પકડ છે, અને વિશેષમાં તાલુકદારી બાબતની તત્વો તરફની બપર્યાયો પણ મોજૂદ છે.

વાસ્તવિકતા

આ બધા વચ્ચે વાસ્તવિકતા એક જ છે, કે દુષ્ણુ સાથેની એકમ યોજનાનો સ્વીકાર થયો છે,

જીવન-પ્રકાશ

દ્રુષ્ટો વચ્ચેથી પણ માણ કાઢવાની આશા બ્યક્ત કરીને, પરિપક્વના આગેવાનોએ કામ કરવા દેવાની તક માગી છે.

એ વખતે વર્તમાન સિદ્ધિમાં ઈંદુપુરી ભલે ન દેખાતી હોય તોય પણ અગાઉની બચેલ-બાવીશ સીમાડાઓવાળી જે હાલતે હતી, તેના કરતાં તો આ યોજના વધુ મુક્ત છે જ, એ કૌં કોઈ સ્વીકારશે.

### વિરોધ એટલે

આજે ને આજે ઈંદુપુરી ઉતારવાના મનોરથો કરીને એકમનું કરારનામું તથા તેના પરિપાક રૂપે આવેલી સારાબૂદ સરકારને ક્યોયી દેવા માટે જન-આદેશનો કરવાં એક જાતનો વિરોધ થયો.

એકમ યોજનાને સ્વીકારી લઇને, તેની અંદર રહેલા દ્રુષ્ટાંતોને કારણે જાતનાં અટકાવવાં, વર્તમાન યોજનામાંથી વધુમાં વધુ ફાયદો મેળવવા માટે મથતું અને પરિપક્વના આગેવાનો જ્યાં જ્યાં રજવાડી તરફ સાથે સમાધાનકારી વલણ દાખવે ત્યાં ત્યાં મક્કમપણે હાથ, બતી ધરવી, એટલે કે વર્તમાન યોજનામાંથી આવનારી લોકસભા તથા ધારાસભા પાસે વધુમાં વધુ પ્રગતિશીલ વલણ અપભ્યાર કરાવવા માટે અંદરના જ એક વિરોધપક્ષ તરીકે રહેતું, એ બીજા જાતનો વિરોધ થયો.

### સમાજવાદી પક્ષ

સૌરાષ્ટ્રના ઉદ્યોગોમાં વધુમાં વધુ વગ ધરાવતો પક્ષ જે કામ હોય, તે તો સમાજવાદી પક્ષ છે. જેની સ્થાપના હવેલું હમણાં જ થઈ છે. અને લગભગ તમામ ઉદ્યોગો તથા પ્રગતિશીલો તેમાં જોડાઈ ગયા છે. સૌરાષ્ટ્રના એકમ ખરેખર તેણે પોતાની નીતિ નક્કી કરી નાખી છે, જે ઉપર જાતવેલા બીજા પ્રકારના વિરોધની ને.

પક્ષની આ નીતિ વાજબી જણાય છે, કારણ કે, અસલી હાલત કરતાં વર્તમાન યોજના-વધુ ખરાબ હોય તો જ લડતોથી નવી સિદ્ધિ મેળવવાના પ્રયાસ કરવા યોગ્ય છે. જ્યારે વર્તમાન એકમ સંપૂર્ણ નહિ તોપણ મૂળ હાલત કરતાં તો વધુ મુક્ત છે જ. તેથી અંદરના વિરોધ પણ તરીકે રહેવાનું તેણે ઇચ્છ્યું છે.

## પીયૂષ અપલીક્ટ એસિયર



### સ્તનની લાવણ્યબર સંબંધે મંદિ

પીયૂષ અપલીક્ટ એસિયર, સ્ત્રીઓના સ્તનની આકૃતિને મનોહર, ગોળાકાર અને પ્રશંસાપાત્ર ઉઠાવ આપે છે. લચી નયેલા અને હીલા સ્તનને યોગ્યતા મેકાક અને મારીકું સૌંદર્ય આપવા આજેજ પીયૂષ અપલીક્ટ એસિયરની એક એકથી ચઢીયાતી નાનોમાંથી એક ખરીદો અને જીવનનો નવો ઉદાસ પ્રાપ્ત કરો.

પ્રેમર સીલક રૂ. ૫૫૫, સીલકનોટક રૂ. ૪૫૫, લક-જરી રૂ. ૩૫૫, યંત્રસ્તર રૂ. ૩૫૫, દેશી સારીન રૂ. ૩, સીલક રૂ. ૪૫૫, કોટનનોટક રૂ. ૪૫૫, બિનસ રૂ. ૨, લવલી રૂ. ૨, લવલી-દેશી રૂ. ૨, મોહન રૂ. ૪૫૫, મીસીઅસ રૂ. ૪૫૫, સેફેટાલી રૂ. ૪૫૫

### પીયૂષ હાઝિયરી વર્કસ

રાજા મહેતા સ્ટ્રીટ, ૮૦, નાગેવી કેસીન  
અંમદાવાદ મુંબાઈ રૂ.

: સ્ટોલીસ્ટ :

ભારત સ્વદેશી સ્ટોલ  
લાખાજોડ, રાજકોટ. ધીરજલાલ બી. રાવલ  
ગેરહાલસ્ટોલ, મોહન  
મંડીવ, મેરબી.

# દેના બેંક

DEENABANKING CO. LTD.

હેડ ઓફિસ : સુબંધ અને ૪૭ શાખાઓ  
સત્તાવાર થાપણ ... રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦  
ભરપાઈ અને પગાર થયેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦  
રીઝર્વ ફંડ ... રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦  
કુલ ડીપોઝીટ તા. ૩૧-૧૨-૪૭ રૂ. ૬,૬૬,૦૦,૦૦૦  
કુલ વર્કિંગ ફંડ " રૂ. ૮,૦૩,૦૦,૦૦૦  
ખાતાઓની સંખ્યા ... ૬૦,૦૦૦

## પોર્ટ ઓફ ડિરેક્ટર્સ

પ્રાણલાલ દેવકરજી નાનજી, જે. પી. ચેરમેન  
સુનીલાલ દેવકરજી નાનજી  
શ્રીયુત કે. એમ. સુનરી  
પીરશીશી એન. મહેતા  
કેપ્ટન શીવસીંહ ઝાડે પોરબંદર  
નદવરલાલ એસ. ચોકસી  
રતેનચંદ પીરાચંદ, એમ. એ.  
નયંતીલાલ આર. ત્રિવેદી  
લલિતચંદ સી. ડી. નાનજી  
લક્ષ્મીકાન્ત એસ. ઠાકોલકર, જે. પી.  
રાજભિમ આર. એસ. માને પાટીલ, સી. આર્. ઇ.  
મધીલચંદ્ર વી. ગાંધી, જે. પી. મેનેજીંગ ડિરેક્ટર  
સુબંધ : અમદાવાદ ભરખાનપુર  
એલેક્ષીનરથન સર્કલ ગાંધી રોડ સીટ  
હાકુરદાર મરકતિ મારકેટ મોર્સ સબ-ઓફીસ  
સેન્ટ્રલ રેલ્વે બ્રીજ માણેકચોક અમરેલી  
કાંલખાદેવી દીક્ષી ચઠલા રાજકોટ  
મોંડવી સોલાપુર મનમઝ  
અંબેરી બનુર પુના નવસારી  
ભુલેશ્વર ભુધવાર પેડા અદમદનગર  
દાદર રવિવાર પેડા આણંદ  
કોલાપા કેમ્પ વડવાણ કેમ્પ  
શેર બનર પોરબંદર હુણાવાડા  
માડુંગા સુરત ગોધરા  
ખાર કણપીઠ નડીયાદ  
સાન્ડાકુંડ બરાનપુરી બાગોળ વલસાડ  
વિલેપારલે ભાધનગર મદ્રાસ  
અધેરી વડોદરા વીરમગામ  
નાસીક ભરૂચ માધેરાન  
નાસીક સીડી ધાંગપા ...  
નાસીક રોડ ...

## વિરોધ એ બળ છે

અરુ ભોતાં એ ભતનો વિરોધ તો એક ભતનું  
બળ છે. પરિપક્વતા આગેવાનો રજવાડી તત્વો  
સાથે ન્યાં ન્યાં સમાધાનદારી વલણ બતાવશે  
ત્યાં ત્યાં સમાજવાદીઓ વિરોધ કરશે અને  
ન્યાં ન્યાં રજવાડી હિતો સામે પરિપક્વતા આગેવાનો  
અવાજ ઉઠાવશે, ત્યાં ત્યાં આ ઉદ્દામેનું તેમને અર્થ  
પીઠબળ મળી રહેશે, એટલે બીજા શખેદમાં કહીએ  
તો, આ વિરોધ પક્ષ એ લોકહિત કર્તાઓનો મિત્ર  
છે, અને લોકહિત ભૂતનારાઓનો વિરોધી છે.

## આગેવાનોની કસોટી

એટલે આ વિરોધ પક્ષ પ્રત્યેના વર્તવિર્મા પુલ  
આગેવાનોની પણ કસોટી થવાની છે; સમાજવાદી-  
ઓથા બે કાઠએ ચમકવાનું હોય, તો તે રાજ્યોએ  
તથા પ્રત્યાષાતીઓએ જે આગેવાનો પોતાની દષ્ટિ  
સમક્ષ એક માત્ર જનતાને જ રાખે છે, તેમણે આ  
પક્ષને દબાવી ગણવાનું કોઈ કારણ નથી.

એટલે પરિપક્વતાથી પણ જે જે આગે-  
વાનો આ પક્ષ તરફ અલગભાતુ વલણ રાખશે,  
તેઓ જનહિત તરફ નહિ પરંતુ રજવાડી તત્વોને  
પંખાળે છે, એવું આપોઆપ સાબિત થશે.

## સમાજવાદી પક્ષની ફરજ

તે સામે સમાજવાદી પક્ષની પણ એક સ્પષ્ટ  
ફરજ બની જાય છે કે, જુદી જુદી સંસ્થાઓથી અસં-  
બુદ્ધ થયેલ માનસખીમારો આ હાવણીમાં ધૂસી જવા  
ન પામે તેનો ખ્યાલ રાખવો પડશે. પરિપક્વતા વિરો-  
ધમાં રહેલા પ્રત્યાષાતીઓ વેરાતર કરીને સમાજ-  
વાદી સકારો મેળવી ન જાય, તેની તકદારી રાખવી  
પડશે જે તત્વોને નેસ્ત નાપૂદ કરવા માટે પરિપક્વતા  
અપૂર્ણ માનવામાં આવી છે, તે તત્વો બૂધાઈ જાય,  
અને પરિપક્વતાને જ સામે પક્ષ માની લેવામાં આવે  
એવી મનોદક્ષા કહી પણ પક્ષના સભ્યોમાં ન આવે  
તે ભેનું પડશે. 'આવવી કાલ'

જુનામાં : જુના દમ, હાંજી માટે

ગેસહર તથા દુધાનુપાન

ગોળાઓ બને દવા સાથે વાપરો.

— ચોક્કસ દમ મટશે —

દુધાનુપાન ફાર્મસી, જામનગર



# મામાજી વપલિકા

## અ ફ લા તૂ ન

: લેખક :

સ્વ. હરિકૃષ્ણ વ્યાસ

[કૃત્રિમ રીતે દબાયેલી નવીન યુત્તિના આવિષ્કારની આ વાર્તા અમારા પરમ મિત્ર અને નહીતા લેખક શ્રી. હરિકૃષ્ણ વ્યાસે ગ્રેમપૂર્વક 'જીવન-પ્રકાર' માટે આપેલી. આને આ નવલિકામાં એમના નામ આગળ 'સ્વગ્રંથ' લખવાં અમારી આંખો ધીની અને છે.

—તંત્રી]

**એ** તું નામ જ્યાં હતું, અને તેથી અમારા સહાધ્યાયી કાલેજિયનો અને પાછળથી જન્મત નામે સંબોધતા. અલખત, એ લોકોએ તો મારું આતું નામ ધર્યાં જ પાડેલું, પણ મને એ નામનો ધ્વનિ ગમ્યો, એ નામની પાછળ છુપાયેલી જાવના મને રચિકર લાગી, એ નામમાં સમાયેલા કદાશ મને પ્રિય થઈ પડ્યો, અને એ નામ સાથે સંબોધાયેલી અનેક સોનેરી કદપના પર હું મુગ્ધ થયો. એથી મેં વિના આનાકાનીએ એ નામનો રચીકાર કરી લીધો. જ્યાંને મારા પડેલા આ નામની ખબર હતી, પણ મેં તેના કરેલા પૂણા રચીકારની તેને ખબર ન હતી.

મારે જ્યાંના સંસર્ગમાં આવવાનું એ સ્થળે જનતું એક અમારી કોલેજના તરુણાનના વર્ગમાં અને બીજું ફરવા જતી વખતે. મારે ત્યાં આવવાનું હજુ જ્યાંને જનતું ન હતું; કેમકે હું હોસ્ટેલમાં રહેતો હતો, અને ત્યાં આવવાનું તે પસંદ કરતો ન હતો.

પણ કોણ જાણે કેમ અને ધીમે ધીમે હોસ્ટેલનું જીવન નીરસ લાગવા માંડ્યું. મને લાગ્યું કે મારા અભ્યાસમાં બીજાઓની હાજરીથી પડતી ખુલેલ એ તેનું એક કારણ હશે. તેથી મેં માન્યું કે મારા જવા ઉદાત્ત આશયો ધરાવતા તરુણાની માટે હોસ્ટેલની એ બધી વેગ ગોચ 'ક'ની' પણ નથી. એટલે મેં ગામમાં મકાન લાડે રાખવાનો નિશ્ચય કરી બીજે જ દિવસે તે નિશ્ચયને અમલમાં પણ મૂક્યો. કોલેજિયનોએ મારા હોસ્ટેલ છોડી જવાનાં અનેક કારણો

કદમાં પણ તત્ત્વચિંતકોને કેવું શાંત જીવન જીવવા હોય તે એ બિચારા પામરજનો ક્યાંથી સમજે! તેમ છતાં પારકે સુખે દુખિયા જનનારા એ વાનરાની એ નખરાંબાજ, એ પામરોની કલુષિત કદપનાઓ મારા કે જ્યાંના કાન સુધી પહોંચવા ન પામતી એ અમારું એક સહજાગ્ય હતું.

પણ એક દિવસ એક અકસ્માત બની ગયો. નવા જ આવેલા અંગ્રેજીનાં એક પ્રેફેસરને મારા ખરા નામની ખબર ન હતી, અને કારણવશાત્ મને બોલાવવા જતાં તેમણે 'મિસ્ટર જયંત'થી શરૂ કર્યું. જ્યાંના કાન ચમક્યા. તેણે જોયે જોયું, તેના ગાલના રંગ અને આકાર બંને બદલી ગયાં, પણ એનું એ છૂપું મંદ સ્મિત બીજા જ શણે થયેલા ફિનિશરના ગડગડતે દાખી દીધું. અમારા સહાધ્યાયીઓની મહિનાઓથી દબાયેલી આનંદિત આ સુંદર અવસર આવતાં ખાલી ઊઠી. તેઓના હાથ અને ટાટિયામાં અગ્રંથ ચેતન આગ્યું. ગભરાયેલા પ્રેફેસર તુરત તો આનો બેદ ન સમજ્યા. પણ જ્યાંના વદન પર ઊંચાંતી જતી સચંક રક્તપ્રભાએ તેમને કાંઈક પ્રકાશ આપ્યો. સ્ટેમ્પિંગ હજુ પણ ચાલુ જ હતું. એવામાં જ્યાં સજાળી જોતી ચર્ચા તેના રોદ સ્વરે પહોંચી વિદ્યા-ચાઓના પગનું ચેતન હણી લીધું, અને તેઓના મનનું ચેતન જાળી લસમ કરવા માટે જાણે કે જ્ય.એ. જ્યાંના ફેક્ટી 'You fools, you'll just see how he becomes the real Jayant' (અંદરે ગધેડાઓ તમને હમણાં ખબર પડશે કે એ કેવો સાચો જ્યન્ત થાય છે.) અને આટલું કહેતો એ



જ્યન્ત થવા માટે જ્યા નહીં જ હોવી જોઈએ એવું કંઈ થોડું છે ?

અરસો હાથ, અરસો પગ અને અરસો આંખમાં ખીલા જડી, જ્યા પોતાના પાલવનાં લહેરિયાંથી હવામાં અનેક સૌંદર્ય રખાઓ ઉપજવતી ચાલી ગઈ.

વિદ્યાર્થીઓ એ વારણા યાજ્ઞના આકાશમાં, જ્યાં જ્યાંની છબી કેતરાઈ ગઈ હતી ત્યાં જોઈ રહ્યા. જે ઈર્ષ્યા મને જીવનભરને માટે જ્યાંથી છૂટે પાડવા ઇચ્છતી હતી એ જ છપાં જ્યાંને મારી નિકટમાં નિકટ પકેલવામાં સહાયક થઈ, એ સત્યની હિમ જેવી શાંતજતાએ તેઓના સંધિમાં સંધિવા ઉપજાવ્યો; અને તેથી જે થોડું ધણું રોગિષ્ઠ હજુ પણ ચાલુ રહ્યું હતું તે આપોઆપ શાન્ત થયું. બીજે જ દિવસે કોલેજે જાણ્યું કે જ્યા અને જ્યન્ત બંને પેત્રપોતાના અગાઉનાં વેવિશાળ નામજૂર કરી રહેલાં ભક્ષમાં જોડાયાં છે.

૨

અમારા સહજીવનની પહેલી રાત્રી અમે પ્રેમની ફિલસૂફી ચર્ચવામાં ગાળી. મારા વિદ્યાર્થી જીવનમાં ધરમાં એક જ પલંગ હતો. પિતાશ્રીને મારા લગ્નના શુભ સમાચાર મળે અને મારા પરિણીત જીવનને અનુકૂળ વધુ અસંખ્યા ઘેરથી આવે ત્યાં સુધીમાં આ એક જ પલંગથી અમારે ચલાવી લેવાનું હતું. અને જો કે પલંગની પહોળાઈ એવી હતી જ કે એ જાણી તેમાં સાથે સમાઈ શકે. પરંતુ હું અને જ્યા મિત્રો હોવા છતાં અમારી જાતિ ભિન્ન હતી એ સત્ય અમને એવું મંજવતું હતું કે એક જ પલંગમાં સલાતો ગંદા પ્રયોગ કરવાનું અમને યોગ્ય ન લાગ્યું. અને તેથી મારા એ નાનૂક દીવાનખાનામાં એક તરફ જ્યાએ પથારી કરી અને તેનાથી ત્રણેક હાથ દૂર માડું બિછાવ્યું થયું. અને અમે વાતો કરતાં પડ્યાં. યુતકાળમાં અમે ધણીય વખત કોલેજમાં વિવાદ કરેલા, પણ આજના વિવાદમાં કંઈ અજબ મુરખી પથારી રહી હતી એમ અમને લાગ્યું.

પ્રેમ એ કેવી તત્ત્વ છે. એ તો ક્યારેનું નહીં થઈ ગયું; એવા કેવી પ્રેમીઓ યુગયુગનાં વિશેષી હોય એવી ખૂબ સેવે છે અને સર્વ જોમ ધરવે દંકાઈ શકે નહિ તેમ એવો પ્રેમ પણ યોગ્ય કાળે

પ્રકાશમાં આવ્યા વિના રહે નહિ એ પણ ચર્ચાઈ ગયું; પાશર પ્રેમમાં માનનારાઓ પર ફિટકાર વર્ષાવાઈ ગયો; અમારા જે વચ્ચેના પ્રેમની આખી ઈમારત આત્માની મૈત્રી પર જ આવલખી રહેલી છે અને તેથી તે સ્થાયી છે એ પણ અમને ખાતરી થઈ ગઈ, કેમકે જો તેમ ન હોત તો બીજાં ઓની માફક અમે પણ પાશવતત્ત્વ પ્રવાહમાં તણાઈ હોત, અને તેને બદલે અહીં તો અમે યોગીના જેવી શાન્ત મરતી અનુભવતાં હતાં.

છેવટે જ્યાને જોઈ આવવા લાગી. મને લાગ્યું કે તે જોઈએથી છે, પણ એવામાં તો મિલની વીસલ મજૂરોને બોલાવતી સંભળાઈ, એટલે આરામની જગ્યા જરૂર નહિ લાગવા છતાં રાત્રિનો બુઝારો પ્રહર આરામ લેવું હું પણ જોઈ શક્યો.

સવારે આઠ વાગ્યે મારી જોઈ આમોદોષની રેકાડ થી જી. મેં આશ્ચર્ય વચ્ચે પથારીમાં બેઠા થઈ જોયું તો મારી સામે મારા કરતાં અનેકશણ આશ્ચર્યથી પ્રભ કરતી જ્યા બેઠી હતી: 'દોડસ ધિસ, માય ડીયર જ્યન્ત?' (આ શું છે, જ્યન્ત ?)

'માય ડીયરેસ્ટ જ્યા !' મેં ઉદ્ગાર કાઢ્યો, અને હું આગળ ન બોલી શક્યો.

વાત એમ હતી કે ગ્રંથ વેકેશન દરમિયાન હું એક રેકાડ ઉતારાવી આવેલો અને એમાં માડું ઉપનામ 'માસ્તર જ્યન્ત' લખાવેલું. પણ તે વાતની હજુ સુધી કોઈને ખબર ન હતી. જ્યાએ મારે મોઢે એ ગોચન પહેલાં પંજુ સાંભળેલું, યહુ મેં 'જ્યન્ત' ઉપનામનો આંટલા બધા વખતથી સ્ત્રીકાર કર્યો છે એ જ્યા આગળ કબૂલ કરતાં મને ચરમ લાગતી હતી.

'તમને મેં જ્યન્ત ન બનાવ્યા હોત તો ?' તે હસતી બોલી.

'તોપણ હું તો જ્યન્ત જ હોત.' મેં જવાબ આપ્યો. 'જ્યન્ત થવા માટે જ્યા નહીં જ હોવી જોઈએ એવું કંઈ થોડું છે ?'

જ્યા હસી. ગઈ રાત્રીની અમારી વાતચીત

જ્યારે જ્યારે હું એ અફલાતૂન પ્રેમીઓની જાતિ જુદી જુદી જોઉં છું  
ત્યારે ત્યારે મને પાછો આફરો ચડી આવે છે !

વખતની અમારી મૈત્રી જુગજુની હોવાની અમે ઊભી  
કરેલી સાબિતીઓ તેને યાદ આપી. તેને એ કદવના  
ગમી તેના ગાલમાં ખાડા પડ્યા. બરાબર એ જ  
ખાડા પર ચુંબન લેવા મેં હોઠ લંબાવ્યા, પણ એક  
દેરેં સંચક. 'પૂ !' કહી જવાએ માડું જ્યનતપદ  
મને સંભારી આપ્યું. અને તુરત ચુંબન લેવા  
લંબાવાયેલા હોઠ સંકેતાર્થ ગયા. સાચી વાત:  
પૂર્વજન્મના પ્રેમીઓને ચુંબનની જરૂર જ પડતી  
નથી. કેવી ચર્ચલરી, કેવી લાભશાળી એ મળ હતી !  
એ સુખદ પળના માનમાં જવાએ રોકાઈ ફરીથી  
ચકાવી અને ગાયન ગવાવા માંડ્યું.

આ દરમિયાન અમારા મિત્ર અંબાલાલ અમને  
મુખારકબાદી આપવા અમારે ત્યાં આવી ચડ્યો.  
અંબાલાલને હું 'અમારા' મિત્ર તરીકે ઓળખાતું  
હું, કેમકે તે મારો દિવોળન દોરત હોવા ઉપરાંત  
એવા ભાંજકાડિયા રમૂજ સ્વભાવનો હતો કે તેના  
તરફ જવાનો પણ પક્ષપાત હતો. અંબાલાલે માલિકના  
ડુઆમથી ધરમાં આવી ખુરશી પર બેસી ટોપી અને  
મગ અને ટેવલ પર મૂકતા ફેંક્યું: 'તમારે કવિઓને  
તો બધી નદીઓમાંથી કમળ જ કદી લેવા છે.  
પણ કમળનાં મૂળ કાદવમાં હોય છે એ તમે જુલી  
જાઓ છો. અને બીજાં, ફૂલને સર્વોત્તમ ઉપયોગ  
દેવપૂજા ! વેટ નો-સેન્સ ! તમારા આફરોને સફળ  
બનાવવા તો આખા જગતની સુધારની હજી  
નાબૂદ કરવી જોઈએ.' .

'તમે તો વિદ્યાની રણા, અને વિદ્યાની એટલે  
એક સારો લૂકાર-કૂકે કલા અને જ્ઞાનનાનો પક્ષો  
ફરમત.' જવાએ કટાક્ષ કર્યો.

'માફ કરજો, જવાબદેન' વાચાળ અંબુએ  
હાંક્યું. 'પણ મને જાણે એમ જ લાગ્યા કરે છે કે  
તમારા બધા દેવા આકરવાળા છે; બાકી નિરંજન  
નિરંકારને તળી ફૂલ શાં અને પૂલ શી ?'

'બરાબર ન સમજી.' જવાએ એની વાચાળ-  
તાને પોષી.

'ન સમજ્યાં તે વખત તમને સમજાવશે.  
જ્યારે તમે જોશો કે એ દેવની પાછળતું' દેવાતન,  
એ આફરો પાછળની...'

'ચૂપ કરો, મિસ્ટર !' જવા વચ્ચે જ બોલી ઊઠી.  
તમારી વંજીઓ-ફિલસૂફી મારે નથી સાંભળવી.  
તમને પેલા ફોઈટે કાંઈક અધકચરું ખવરાવ્યું છે  
એની તમે ઊતરી કર્યા કરો છો.'

'હા, પણ મને હવે એ ઉતરીની ફા જ  
મળતી નથી, કેમકે જ્યારે જ્યારે હું એ અફલાતૂન  
પ્રેમીઓની જાતિ જુદી જુદી જોઉં છું ત્યારે ત્યારે  
મને પાછો આફરો ચડી આવે છે. જુઓને જવા-  
બદેન, આપણા કલાસમાં બીજી પંદર છોકરીઓ  
છે. અને મને તો એ બધીને કાંઈ પણ બેઠાવ  
રાખ્યા વિના આડવાતું' મન ચર્ષ જાય છે. તેમ  
છતાં તમને તે કાંઈ નજરમાં ન આવી અને આ  
જ્યનત આગ્યો ! અને જ્યનતને તો હું પણ ખરેખરા  
અફલાતૂની પ્રેમથી ચાહું છું. તેમ છતાં જો એમાંથી  
કાંઈ છોકરી જ્યનતને છોકરી દેવાની શરતે પણ મારો  
પ્યાર કબૂલ રાખે તો જીવનસર જ્યનતની સામે  
પણ ન જોવા હું બંધાઈ જાઉં ! અને છતાં તમને  
એ જ જ્યનતની કેટલી બધી કિંમત છે !'

મને લાગ્યું કે વાત કાંઈ આગળ વધશે, એટલે  
મેં વચ્ચે પડી કહ્યું: 'અંબુ, તું અમને મુખારકબાદી  
તો નહીં સારી આપવા આગ્યો છે.'

'તમારા જેવા વેદિયાં ઢોરો મારે આથી વધારે  
સારી મુખારકબાદી ન હોય. હું તમને જાનેને નખંથી  
શીબ સુધી ઓળખું છું, અને જાનેને ચાહું છું.  
માટે જ તમર માગી સત્ત હ આપવા આગ્યો છું. I say,  
begin married life aright.' (પરજોશાતું  
જીવન તુરત શરૂ કરો !)

'What a brute !' (કેવો જંગલી !)  
જવાએ ઉદ્ગાર કાઢ્યો અને એટલેથી એ પ્રકરણ  
સમાપ્ત થાય એ હેતુથી મેં જવાને આ તૈયાર કરવા  
વિનંતિ કરી.

‘ઝોહ જયા ! હું તારો મિત્ર માંડ થઈ શકીશ. પતિ તો કદી ય નહિ !’

૩

જીવનની ઉધા સમા એ કોલેજ-જીવનથી ઘણું દૂર. અમે નીકળી ગયાં. જો કે હજી અમે પચ્ચીસી વયની ન હતી, અને તેથી કોલેજ જીવને પોપેલી ભાવનાઓના સંક્રાન્તિકાળને હજી વાર હતી. એવામાં એક અકસ્માત બની ગયો. મુન્નાશયના ઓપરેશન-માંથી મારે પસાર થવું પડ્યું. અને હોસ્પિટલ છોડતી વખતે ડોક્ટરે ગંભીર ચહેરે મને એક વાત કાનમાં કહી. એક ક્ષણભર મારા ચહેરા પર ગ્લાનિ રહી; પણ જ્યાં તે જોઈ-વાંચી શકે તે પહેલાં મેં તેને હાર્થથી ખંખેરી નાખી, અને મને એમ પણ થયું કે એવી નંજીરી વાતને આ ડોક્ટરે આટલું બધું મહત્વ શા માટે આપ્યું હશે ? મેં જવાને એ વાત કહી જ નહિ. અને અમે એકબીજાના પલંગ પાસે ઝાંઝા જ જતાં કે ત્યાંથી શકે ?

એ વાતને વર્ષ ઉપર થયું. એક સંજે અમે બાગમાં ફરવા ગયાં. વર્ષો ઋતુમાં વરસાદની ઝડીઓ વચ્ચેનાં સૂકા દિવસો ચાલતા હતા. એક બાજુ સ્ટેટનું બેન્ડ ‘તાલબંધ’ સંગીત હેડી રહ્યું હતું અને ધાસના ક્યારા વચ્ચેના શંખશાયી છવાયેલા જમીનના એક તખ્તા પર બે અંગ્રેજ બાળકો એ સંગીતની સાથે નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. તેમના એક આંકે વર્ષનો બાળક હતો અને બીજા છએક વર્ષની બાલિકા હતી. અમે બંને એ ક્યારાની સામેના કાચ પર જ તે નૃત્ય જોતા-બેઠાં. સંગીતના તાલમાં ચેતન આવતું જતું હતું, અને બાળકોનાં અંગેશમાં એ ચેતન પડ્યા પાડવું જતું હતું, અને એ બધા સૌંદર્ય વચ્ચે-એ બાળકોનાં અંગોની સૌંદર્યરેખાઓના દિલ-ચૂરપ સંયોજન વચ્ચે-એક રેખા અજબ લાલિત્યભરી આવી ગઈ. એ સૌંદર્યની જલહતામાં મેં રામહથ્થું અંતુભવ્યો. પણ મારા કરતાં પણ વધુ ભાવનાશાળી જ્યાં એના પર મુગ્ધ ધઈ ગઈ. કંઈ પણ વિચાર ક્યાં વગર તે ઊડી. અને એ ક્યારા તરફ દોડી એ બાળકને બેઠી તેના પર ચુંબન વર્ષાવવા લાગી. એ બાળકોની આપા ત્યાં ધસી આવી રોડે પાડવા લાગી. પણ તે બાળકોનો પિતા ત્યાં દસતો બાબો અને આપાને શાંત કરી. ગજારાયેલી જ્યાં સારો

તેણે આશ્વાસન આપતી નજર કરી, અને એવાં જ ગજારાયેલાં પોતાનાં બાળકોને બીકણુ થવા બદલ કંપકો આપ્યો. અને પછી જાણે કોઈ જ ન બન્યું હોય તેમ તે બાળકોને જ્યાંની સંભાળ નીચે રાખી પોતાની પત્ની સાથે આઘ્યો ગયો. જતાં જતાં તેણે એની પત્નીને દસતાં કહ્યું: “Poor girl suffering from some complex” (બિચારી છોડરી કંઈક અંધીનો બોગ બની ગઈ છે ! ) અને એ પછીની તેઓની વાત બેંચના ફરી શરૂ થયેલા સંગીતમાં ઓગળી ગઈ.

તે રાત્રે જ્યાંએ મને કહ્યું: ‘મેં કેટલી બધી મૂર્ખાઈ કરી, જ્યનત ! પણ કોણ જાણે કેમ, મને એ બાળકો પર એની માતા કરતાં પણ વધુ રનેલ આવી ગયો; એવું શું કારણ હશે ?’

જ્યાં બોલતી જતી હતી તેમ તેમ મારો જીવ ઊંડો ઉતરતો જતો હતો. હું માત્ર ચૂપ રહ્યો.

થોડીવાર ફરીથી જ્યાં બોલી: ‘આપણે લમ ક્યાં ત્યારે કેટલાં વર્ષો બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું નક્કી કયું હતું ?’

હું હજી પણ મૂંઝો રહ્યો.

‘જ્યનત !’ જ્યાં યુગ્મશતના મુરે બોલી,

‘તમે કેમ આ વાત વખતે ચૂપ રહો છો ? મારા સમ ન કહો તો, તમને આ પ્રશ્ન હડવો ગમતો ન હોય. તો હું ન છું, પણ મને કહો તો ખરા.’

‘શું કહું ?’ મેં અર્થ વગરનો પ્રશ્ન કયો.

‘તમને એમ લાગે છે કે આવી વાતથી હું આપણા પ્રેમને પાશવતા તરફ ઘસડી જઈ છું ? મારા સોમંદ ન કહો તો, કહેતી જ્યાં મારા પલંગ પર બેઠી.

છણીવારથી દાબી રાખેલું માડું કુસકું બહાર પડી ગયું. જ્યાં અમણી અને મને આશ્વાસન આપવા મારી નજીક આવી. તેણે મને વહાલ-ભયુ આલિંગન આપ્યું. કદાચ આથી તે મારા હૃદયને શાંત કરવા અને મગજને ગરમી આપવા માગતી હશે, પણ એની અસર એથી ઊંચડી થઈ. મારા મગજની ગરમી જરાય ન વધી પણ ઊંચડું એ દાહક રપરંધી માડું હૃદય બળી આકથક થયું. ‘ઝોહ જયા !’ મારાથી બોલાઈ ગયું, ‘હું તારો મિત્ર માંડ થઈ શકીશ. પતિ તો કદીય નહિ.’

‘હા, હવે સમજાય છે’ જયન્ત ! પુરુષ અને સ્ત્રીના પ્રેમની પર્યાપ્તિ...’

વળતા પ્રહાર જેવા આ શબ્દોથી જ્યાં કેટલીયે પળો મૂંઝવેત રહી એ ‘જયન્ત’ અને એના નીચેની જમીન બધું થોડીવાર તો તેને ફરતું લાગ્યું. ભાવદીન નજરે તે ધણીવાર જમીન પર તાકી રહી. છેવટે મને વધુ સ્પષ્ટ થયાં તેણે આશ્ચર્ય કર્યો; અને મેં તેને સ્પષ્ટ રીતે મારી સ્થિતિ સમજાવી. આધારમાં બધા પામતો માણસ જેમ ગાપન ગાઇને દિંમત જળવી રાખે, એમ જ્યાંએ મારી બધી વાત સાંભળી લીધા પછી હાસ્યથી મારો શોક દૂર કરવા યત્ન કર્યો, પણ એ હાસ્યમાં જ્યાંનો સ્વાભાવિક ઉલ્લાસ ન હતો; અને જો કે તેણે મને ‘કાંઈ ફિર નહિ’ એમ કહીને આશ્વાસન આપ્યું છતાં મારી ફિર જરા પણ ધટી નહિ, અને એમાં પણ મને દિંમત આપવાના મિથ્યા પ્રયાસમાં પેતાનું દુઃખ છુપાવવા અને સ્વ-માન સાચવવા મથતી જ્યા, મારા પસંગ પરથી ઊતરી, કાંઈક કદંગી ચાલે ચલતી તેના પસંગ પર જઈને પડી, એ વખતનું કશું દ્રશ્ય તો—એ ભાગવાન ! હું જીવનભર એ બૂલી કંઈક નહિ !

છએક મહિના વધુ પસાર, થયા, એક દિવસ હું ઘેર આઘો ત્યારે જ્યાના ટેબલ પર એક નવું જ છાતું પડ્યું હતું. થોડી આડિઅવળા વાતો કર્યા પછી જ્યાએ માડું ક્ષણ એ છાપામાંની એક જાહેરાત તરફ ખેંચ્યું. તાજ જ ખૂલેલા એક કિઝ-નિકમાં ફ્રાન્સ ગર્લધારણ વિદ્યામાં નિષ્ણાત એક ડોક્ટરને રોકવામાં આવ્યો હતો. અને એના પ્રયોગોની સફળતાથી સંતોષ પત્રોલા આફ્રિકાના પ્રમાણુપત્ર અને એવાં ‘ટેરટરૂય’ બાળકોની છબીઓ એવું એવું બધું એ જાહેરખબરમાં હતું.

મેં એ જાહેરાત વાંચવામાં કેટલોય સમય લીધો. પણ એમ વાંચવાના બદલાતા તમે હું વિચાર કરતો હતો તે તો જ્યા. પણ જોઈ શકી. અંતે મેં કહ્યું: ‘જ્યા, આપણે આપણા દિસાબમાં થાપ આધી છે, પણ બહુમાં ત્યાંથી ફરીથી ગણીએ.’

‘હું કાંઈ ન સમજી.’ તેણે કહ્યું.  
‘જો સમજવું, મેં ગણું જોખારી ધણી તકલીફે સ્વાસ્થ્ય મેળવતાં કહ્યું, તારામાં અત્યારે—આજ છ. મહિનાથી જાણેલી અપવા- વાસના એ ખડું જોતાં સદ્યાર વાસનાનું સંસ્કૃત સ્વરૂપ છે.

અને તેથી પ્રાણીઓના વિકાસના સ્વાભાવિક ક્રમ મુજબ એ મૂળ સાર્વભૌમ વાસના, જેને આપણે પશુપ્રેમ કહી પિચ્છારતાં તે, આ પહેલાં જન્મથી જોષ્ટી હતી. પણ આપણી બામક ભાવનાઓએ એ વાસનાને દાખી દીધેલી.’

મારા અવાજમાં સહેજ કંપ આવ્યો એટલે હું ચૂપ રહ્યો. જ્યાએ એનો અતુલ્ય અતુલબોધ; અને એનાથી સાહજિક બોલી-જવાબ: ‘હા, બામક ભાવનાઓ ! પણ હીમર જયન્ત, એ ભાવનાઓની પાછળ પણ બળ તો અતુલ હતું. એ શું કરશે?’

‘જ્યા, તને ખ્યાલ છે આપણે તે દિવસે અંધુની વર્કશોપમાં ગયાં હતાં? મોહનરની અંદરની સ્ટીમના જ જોરે, અને છતાં એ જોરની પણ સામે ધકળે, તું પાણી મોહનરમાં કેમ આવે છે એ ઇન્જેક્ટરની રચના આપણે જોષ્ટ હતી, કુદરતની પણ કોષ એવી જ કરામતથી આપણે યૌવનના બળે જ યૌવનની સામે થયાં, અને જે સર્જન વાસનાને દાખવી હતી તે જ સર્જન વાસનાનું બળ તેની પોતાની સામે થોડું. સદ્યાર વાસનાને લક્ષ્યાવ્યે જઈ, વિશેષ અસર બને ત્યાં સુધી એની તૃપ્તિને દૂર ને દૂર હસેલતાં જવામાં આપણે મીઠાશ માની; પણ ખરી મીઠાશ તો અવિધ્યની તૃપ્તિની કોઈ સુખદ પળની રક્ષણમાં હતી. આ છેલ્લું સત્ય આપણા માનસના કૂંચા થરામાં દબાયેલું પડ્યું હતું; અને ધણીય વખત એ સત્યને બુદ્ધિની બૂમિકામાં આવતું આપણે અપતન કરીને અટકાવેલું, તે તું ક્યાં નથી જાણતી !’

‘હા, હવે સમજાય છે, જયન્ત,’ જ્યાએ નિસાસો નાખ્યો, ‘કે પુરુષ અને સ્ત્રીના પ્રેમની પર્યાપ્તિ.....’

જ્યા એ વાક્યને પૂરું ન કરી શકી. પોતાની લાગણીના જોરમાં પણ મારી લાગણી ન દુગાય તેની તેને ચિંતા હતી, પણ તેની લાગણી, અર્ધે મીઠેલી આંખોમાં મેં કોઈક જોયું; અને મેં પૂછ્યું, ‘જ્યા, તારી શી ઇચ્છા છે?’

‘તમને દુઃખ તો નહિ થાય તે ?’  
‘જરાય નહિ-સિવાય કે તું કાંઈ બેઠે રાખે.’  
‘હું એમ કહું છું, આપણી-અથવા કહો કે મારી-સદ્યાર વાસના બંદે અતુષ્ટ રહે. પણ,

...પણ મારા એ લાંબાચેલા હાથમાં પુરુષવતની ખુમારી ન આવી શકી.

જ્ય-ત, આ અપત્ય વાસનાનું શું ? જ્ય-ત, બાળક વિનાનું જીવન કેવું નીરસ લાગે છે ? તે દિવસે પેલા બાળમાં નૃત્ય કરતાં બાળકો જોઈને મારી છુટી કેવી જડ બની ગયે હતી !

‘હ’, પૂરી વાત કર ને.’

‘હું એમ કહું છું, જ્ય-ત, કે હું ટેરટટયૂમથી ચર્ચા ધારણ કરું તો ?’

જ્ય-તની આ પ્રશ્ન મને કાંઈ એચિતો તો ન જ હતો છતાં તે સાંભળતાં મારું હૃદય કંપી જઈયું. કંઈક પળોં મુઠી હું શૂન્ય નજરે જ્યાં સામે તાકી રહ્યો. ‘મારે એને કાંઈક કહેવું હતું-મને એમ જ થયું : કરવું હતું કે ટેરટટયૂમથી ઉત્પન્ન થયેલા બાળકોમાં પણ એ બાળકે ના દૂર ખેંચેલા અગાધ પિતા તરફ એની માતાની દ્રવ્યના ક્યારેક જરૂર જાય. પણ હું મારી એ ઇર્ષ્યા જ્યાના જનનરહ્યમાન બ્યક્તિત્વ અગાળ ભક્ત કરી શકતો ન હતો. ઉવટ મેં કાંઈક અચિકા ખાતા સ્વરે પૂછ્યું, ‘અને ટેરટટયૂમ માટે બીજા કોનું લાવીશું ?’

## કમલ ખીટર ખસ

[ શુભાષી મલમ ]

ખસ, ખુજલી, ખરજીવું, દરાજ, શુભડાં, બાળકોનાં ચેપી અને રતવાનાં ચાંદાં, હરસમસા, મચ્છરના ડાંખ, અસ્તરે બિડવે, મોઢાનાં ખીલ, અને દાઝ્યા ઉપર સારી અસર કરે છે. ખરીદ કરતી વખતે ‘કમલ ખીટર ખસ’ ખરાબર વાંચી ખરીદ કરશે. દરેક દવાવાળા અને ગાંધી પાસેથી મળશે.

જથ્થાબંધ માટે લખે :

કમલ પ્રોડક્ટ્સ, નડિયાદ

જ્યાને આ પ્રશ્ન એકદમ અજુનાયો. હતો.

તેના ગાલ પર ખાડા પડ્યા. આરા જ ખાડા પહેલાં પણ ઘણી વખત પડેલા. પણ એ તો કુપણનું ધન; પહેલાં મેં એનો સ્વાદ ન લીધો, અને હવે સ્વાદ લઈ શકવાની સ્થિતિમાં હું ન હતો. તેની નાકી તારિત આવતી હોય એમ તેના શ્વાસ પરથી લાગ્યું. અને તેણે કહ્યું : ‘કાંઈ અંગતનું માણસ હોય તો જ શીક ને ?’

‘હ, અને એ ?’

‘તમારા મિત્ર અંધુને લાવીએ-તો ? તે તમને કેવા પ્રિય છે ?’ અને તુરત જ્યા નીચું જોઈ ગઈ ઘણા વખતથી કહેવા ધારેલી વાત કરવાની હિંમત તે આજે કેળવી શકેલી. અને તે કહેવાનું રહેતાં જાણે તેના મગજ પરથી એક મહાન ભાર નાખૂદ થયો હોય એવો આરામ તેણે અનુભવ્યો.

પણ હવે એ ભાર મારા મગજ પર આવી. અંબાલાન મરો દિઓળન મિત્ર હતો. એના બાળકોને હું જરૂર ખૂબ ખારથી રમાડું. એના નમાયા બનેલા કિશોરને હું ઘણી વખત સાથે ફરવા તેડી જતો અને તેની બધી ઇચ્છાઓ સંતોષવું; અને તે પણ બાળક પરના પ્રેમને ખાતર જ. તેમ છતાં એ બધી જુદી વાત હતી, પણ અંધુના વીધથી ઉત્પન્ન થયેલા બાળકનો ધર્મનો પિતા હું ગણાઉં, અને એ બાળકને રમાડતી વખતે મારી સામે ખેંચી જ્યાની દ્રવ્યના એ બાળકની મુખાકૃતિનું મારીક અવસોકન કરતી ધીમે ધીમે અમારા ધરની બહાર સરતી-એ ઇશ્વર ! એ દ્રવ્યના તો મારા હાથાચેલા પુરુષવતને પણ અસહ્ય હતી. મને જીવનમાં પહેલી જ વખત અંધુની ઉપર સખ્ત તિરસ્કાર આવ્યો. પણ એ તિરસ્કાર તો મારી નિરાધારતાને ડાંખ તણ કાતિલ જનાવ્યો.

મેં કહ્યું : ‘જ્યા, અને તારી સહવાસના પણ શા માટે અવરત રહેવી જોઈએ ?’

જ્યાએ નજર ઉઘી કરી મારી સામે જોયું એની અખિમાંનો ભાવ મારાથી ન વાંચી શકાયો. અને એની સદેહભરી નજર નાખતી તે મૂંઝી જતી. ‘કેમ જ્યા, હું ન સમજી ? તને અંધુ ગમે છે, નહિ ?’

‘ઓહ જ્ય-ત ! જ્ય-ત ! તમે શું કહેવા માગો છો ?’ અને જ્યાએ દુસકો મૂક્યો.

મારા ભરમીભૂત થયેલા પૌરુષને પણ એ સૌંદર્ય આકર્ષક લાગ્યું !

‘હું સાચું જ કહું છું, જ્યાં તારામાં જગેશી આ અપત્ય વાસના હવે અવળા ક્રમે ગતિ કરશે એમ મને ખાતરી છે અને ઘસી આવતા ભવિષ્ય સામે આખર્મીઆમણાં શા માટે કરવા ? કહે, નને મારું કહેવું બરાબર નથી લાગતું ?’

જ્યાંમાં મારા આ પ્રશ્નથી હિંમત આવી, અને વળી મારા જેવાની આંખની શરમ રાખવા જેવું પણ હવે શું રહ્યું હતું ? આંખની શરમ પડે એ માટે એ આંખની પાછળ કંઈક ચુપ શક્તિ, કોઈ શક્તિનું સ્થાન તો હોતું જોઈએ ને ? જ્યાંએ દિલ ખુલ્લું કરવા માંડ્યું.

‘જ્યન્ત, ખરું કહું ? આપણે અશ્વત્થામની હોવાનો દંભ હું હવે સમજી. આપણે ચઢતાં અને એ પ્રેમમાં શારીરિક સંબંધની જરૂર ન માનતાં, પણ એ બધા બ્રહ્મચર્ય પાછળ મૂડિયુંસુરક્ષિત હોવાની અચળ શ્રદ્ધા મેકેફડ સમાન રહેતી. તમારી તાળાં વાસેલી તિજોરીમાં અદબક દોલત છૂપી પડી છે અને જ્યારે જોઈએ ત્યારે મેળવી શકાય તેમ છે, એ સલામતીને ખ્યાલ આપણા બંનેનાં બ્રહ્મચર્યને બળ આપતો. પણ આજ...ઓ જ્યન્ત !’ કહેતી જ્યાંએ શેવું શરૂ કર્યું.

મને તેના માયા પર મુરબ્બીવટ સહિત હાથ મૂકી, તેને જાતી સાથે આપી, તેને આશ્વસન આપવા મન થયું. મેં એ મટે હાથ લંબાવ્યો પણ ખરો. પણ એ હાથમાં પુરુષત્વની ખુમારી ન આવી શકી. મારા હાથની ગતિમાં સંકોચ આવ્યો, અને સ્નાયુઓના કોઈ વિચિત્ર આયુધથી માતાને વળગી પડતા બાળકની જેમ હું જ્યાંના અંગને લપેટાયો. જ્યાંએ મારી સામે કોઈ બેદી નજરે જોયું, એ નજર કિરોરીની ન હતી; મુગ્ધાની ન હતી, પ્રમદાની ન હતી, વિરહિણીની પણ ન હતી; મોટી બહેન કે માતાની હતી. પણ એ નજરની પાછળ છુપાયેલા માનસે જ્યાંની નિચારસરણીમાં પરાવર્તિત પ્રકાશ ફેંક્યો, અને એનાં કુસકાં વધુ વેગવાન બન્યાં.

મેં કંઈ : ‘માટે જ કહું છું, જ્યાં, કે ભલે અંધ તારા બાળકનો બધી રીતે પિતા થાય.’

‘ઓહ ! જ્યન્ત, હું આર દૂર ચુક. (તમે બહુ બંસા છો) તમારું શું થશે ?’

‘મારું જે અત્યાર મુઠી થયું તે હવે ઘરો...જ્યાં ! મિત્રની પત્નીને પણ અશ્વત્થામની પ્રેમથી ચાહી શકાય છે એ આશ્વસન કંઈ જોઈ છે ? હું સાચું કહું છું, જ્યાં, તું મારાથી છૂટી થશે તો મને કુ:ખ નહિ થાય, પણ એક જાતની નિરાંત થશે. કેમકે મને જોઈને તને જે દઈ થાય છે તેનાં કરતાં અનેકગણું દઈ તને જેવાથી મને થાય છે. અને પછી એ બધું દઈ સમી જશે; કેમકે પછી જની શકશે તો આપણે મિત્રો રહીશું. અને નહિતર પણ દેખવું નહિ ને દાઝવું નહિ.’

જ્યાં લાગણીઓના ઝંઝવાતો અનુભવતી સુષ-આપ ઊઠી. વળી મેં કહ્યું, ‘આપણે આટલી વિવાદ બસ નથી ? જ્યાં, હવે વિલંબની શી જરૂર છે ? અત્યારે જ તું અંધને ત્યાં જઈને તેને બધી વિગત સમજાવ, જા.’

જ્યાંની આંખમાં આંસુ આવ્યાં, અને હજી તે આરસના પૂજાનાની જેમ નિશ્ચંદ ઊઠી. એના ચહેરા પર અનેક લાગણીઓનું યુદ્ધ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું, અને ફાળે ફાળે રંગ બદલતાં વાદળો જેવું. એનું પમદાઈ સાંદર્ય જીવી જીવી લાગણીઓના લાઈમ-લાઈટ નીચે અજબ ઉકાવ આપતું જતું હતું. મારા ભરમીભૂત થયેલા પૌરુષને પણ એ સૌંદર્ય આકર્ષક લાગ્યું, અને મેં તેને વિદાયતું સુખન લીધું. ખીજ જ પળે જાણે અજાણતાં જ જ્યાંને હાથ લીધો થયો અને એ સુખનની ઊંડી જગ્યા લૂછઈ ચર્ષ : એ ચૂંક હવે એના સ્તનને છલકાતા પુરુષત્વની વાછટ સમ ન હતું-રાખના મોમાંથી નીમળતા ઓજ જેવું હતું. અને છતાં પોતાના હાથની હિંસ્યાસભર અથ જ્યાં પોતે પણ સમજ શકી ન હતી, નહિતર મારું મન ન ફાલાવવા તે ખાસ કાળજી રાખત.

જ્યાં અમારી યોજનાને અમલમાં મૂકવા માટે અંધને મળવા ચાહી; અને હું પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચેના પ્રેમને દૈવી રંગો પહેરાવી છુદ્ધિને યુગળાવી નાખતી દ્વિતથરી પર દમનરો રાપ વર્ષાવતો, એના ખાટી દ્રાક્ષ જેવી, વીજળીના જેવી સુંદર અને દાઢક, અદબ્ય થતી દેહવસ્ત્રી પર નજર નાખતો ચન્દનનરક ઊભો રહ્યો.



# માતા-પિતાની કુચેષ્ઠાથી ગર્ભમાં થતી વિક્રિયા

લેખક :

શ્રી, “વિજ્ઞાન-ત્રેમી”

**સૃષ્ટિ** ક્રમનો નિયમ તપાસતારી સમજાય છે કે, જે બીજા પૃથ્વી પર રાપવામાં આવે છે, તે બીજાની સાથે જ તેનો મહાપ્રાણ આત્મા તથા અક્ષય-પ્રાણ (જીવો) હોય છે અને જેમ જેમ કાળનું વહન થતું જાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિને પામી, પોતાનામાં રહેલા ગુણ પ્રમાણે પોતાની આકૃતિ બાંધે છે. તેવી રીતે મનુષ્યોના રજનીયના યોગથી જે વખતે ગર્ભાધાન થાય છે, તે વખતથી જ તેમાં આત્માના કર્મ પ્રમાણે વધારો થઈ તેની આકૃતિ બાંધવા માંડે છે; પણ જેમ વૃદ્ધને ઊંચતી વખતે અને વૃદ્ધ પામવાની ક્રિયા ચાલતી હોય ત્યારે એટલેની જૂલથી અથવા આત્માની તેની બરાબર સારવાર થાય નહિ, તો વાતાવરણ એટલે તડો અને હિમથી તથા પવનના ઝપાટા અને હોજમ (છાયા) થી તે બીજા વિક્રિયા પામી સંક્રાંતિ થાય છે, જેથી તે સંક્રાંતિ અવધવાળું, રસવાળું અને ગુણવાળું ઉત્પન્ન નહિ થતાં, હીનત્વને પામી ખામીવાળું બને છે; તેમ માતાપિતાના યોગથી ગર્ભ-સ્થાનમાં જે ગર્ભનું ધારણ થયું હોય, તેને શરીરિક કે માનસિક ઉપદ્રવથી શોભા ઉત્પન્ન થાય અને મનના નિયાર, શોક, ભય, ક્રોધ, લગ્ન અથવા નિર્લગ્નપણાને લીધે તેનાં અંગેષુ બીજાવવામાં નહિ આવતાં, તે સંક્રાંતિને પામી તેમાં હીનત્વ ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી તેની માનસિક વૃત્તિઓ ભલે ઈદિયો ઉપર હુકમ ચલાવે પરંતુ તે

ઈદિયો આત્મા પ્રમાણે ચલાવિત કામ કરે નહિ, એટલે તેની ક્રિયા નિષ્ફળ થાય છે. તેટલા માટે ગર્ભરૂપ બીજાનું રચાવન થવા પછી, તેને સ્પષ્ટતા પ્રકા મેદાનમાં આવતાં સુધી, તેના ઉપર કાર્કષણ જાતની માહી અસર થવા નહિ દેવી; એટલું જ નહિ, પરંતુ માહી અસર થવાના જે યોગો ઉત્પન્ન થાય, તેને પતિબત્નીએ અતુરાર્પણ, હિંમતથી અને શાંતિથી શુદ્ધિપૂર્વક નિયાર કરીને તેનું નિવારણ કરવું, જેથી ગર્ભ પોષાઈ યથેચ્છ બાળકરૂપ જન્મી, જન્મતે નમૂનારૂપ જન્મીય. પણ જે તે પ્રમાણે તેનું રક્ષણ કરવામાં ન આવે, તો તે ગર્ભમાં વૃદ્ધ પામતું બાળક, પોતાની વાસનાસિંગની ક્રિયા કરીને પોતાની વૃદ્ધિ કરવા માટે જે પરમાણુને આકર્ષી પોતાનું શરીર રમે છે, તેમાં વાસનાસિંગ તથા જ્ઞાન-તત્ત્વોને સેવ્યસેવક બાવ ઉત્પન્ન કરી, શરીરવંતે ચલાવવા માટે તેના જે માર્ગો સરળતાં ભરેલા થવા જોઈએ તેવા થઈ શકતા નથી. તે માટે ગર્ભમાં વીર્યનું રચાવન થવા પછી તે વીર્ય બાળકના રૂપમાં કેવી રીતે ફેરવાય છે તેનો યોગિક નિયાર કરવાની જરૂર છે.

ગર્ભાધાન સમયે, વીર્ય અને રજ ગર્ભાશયમાં જેનું પડ્યું હોય, તેનું ને તેનું દ્રવરૂપપણાથી પહેલાં મદિનામાં રહે છે. એ ગર્ભાશયમાં રહેલા માત, પિત અને કર્ણી પાકતો વીર્ય અને રજમાં રહેલો પચે-મહાજૂતનો સમુદાય બીજા મદિનામાં ઘાટો થય છે.

વાયુ અને કશ્ચી પણ ગર્ભ પાકે છે, કારણ કે તેઓમાં  
 પણ ગરમી રહેલી છે. ચંદ્રમાં કહ્યું છે કે, પૃથ્વીની,  
 જળની, તેજની, વાયુની અને આકાશની એવી રીતે  
 પાંચ પ્રકારની ગરમીઓ છે. ત્રીજા મહિનામાં બે  
 હાથના બે, બે પગના બે અને એક માથાનો એવી  
 રીતે પાંચ પિંડ અને શરીરના સૂક્ષ્મ અવયવો સિદ્ધ  
 થાય છે. ચોથા મહિનામાં સઘર્ષા અંગો તથા ઉપાંગો  
 સ્પષ્ટ થાય છે. હૃદયની સ્પષ્ટતા થવાથી ચેતના  
 પણ ચોથા મહિનામાં સ્પષ્ટ થાય છે, તેથી  
 ગર્ભને ચોથા મહિનામાં અનેક વસ્તુઓની ઇચ્છા  
 થાય છે. એક પોતાનું અને બીજું ગર્ભનું એવી  
 રીતે તે સમયે સ્ત્રીના શરીરમાં બે હૃદય થાય  
 છે, માટે ગર્ભિણી સ્ત્રી 'દ્વૈહૃદિની' કહેવાય છે.  
 ગર્ભવાળી સ્ત્રીને જે ઇચ્છા થાય, તેમાં ખાચી રાખ-  
 વામાં આવે, તો તે સ્ત્રીને ખૂંધું, દૂડું, નપુંસક,  
 ઠીંગણું, અધિણું, કાણું કે ફાંગું સંતાન આવે છે.  
 ગર્ભવાળી સ્ત્રીને જે ઇચ્છા (દોષ) ઉત્પન્ન થાય  
 અને તે પાર પાડવામાં આવે તો તે સ્ત્રીને પરાક્રમી  
 અને લાંબા આયુષ્યવાળું સંતાન પ્રાપ્ત થાય છે;  
 એટલા માટે તેને જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે વસ્તુ  
 આપવી જોઈએ. ગર્ભિણી સ્ત્રી જે જે વસ્તુ ભોજન-  
 વવાની ઇચ્છા કરે, તે તે વસ્તુએ ગર્ભિણીને દરકત  
 થવાની બીકને લીધે વેધ પાસે મેળવાતીને જ આપવી  
 જોઈએ. જેની ઇચ્છા પૂરી પાડવામાં આવે તે સ્ત્રી  
 ગુણવાન સંતાનને જન્મ આપે છે. અને જેની ઇચ્છા પૂરી  
 ન પડે, તે સ્ત્રીને ગર્ભમાં અથવા પોતાના શરીરમાં  
 દરકત ઉત્પન્ન થાય છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીએ ઇચ્છેલી વસ્તુ  
 ઓમાં જે જે ઇન્દ્રિયના ત્રિવિધ સંગ્રહી તેની ઇચ્છા પૂરી  
 કરવામાં ન આવે, તો તે છદ્વિષમાં બેડખાંચળુ આદિ  
 વ્યથાવાળું બાળક અવતરે છે. ગર્ભવાળી સ્ત્રીને નોખા  
 નોખા પદાર્થોની ઇચ્છા થવાથી નોખાં નોખાં ફળ  
 થાય છે. જે સ્ત્રીને રાત્રનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા  
 થાય, તે સ્ત્રી ધનવાન અને પ્રજાવશાળી પુત્રને જન્મ આપે  
 છે. જે સ્ત્રીને ઉત્તમ વસ્ત્રભરણુ વગેરેની ઇચ્છા થાય  
 તે સ્ત્રી વરણાગિયો અને રૂપાળો દીકરો જન્મે છે.  
 જે સ્ત્રી તપસ્વીઓના આશ્રમમાં જવાની અથવા  
 પોતાના સહુરુના દર્શનની ઇચ્છા કરે તેને ત્રિન્દ્રિય  
 અને ધર્મામાં સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. જે સ્ત્રીને

સ્વપ્નની માત્રાઓ મનવાની ઇચ્છા થાય તો સ્ત્રીને કંઈસા  
 કરવાના સ્વભાવવાળું બાળક થાય છે જે સ્ત્રીને આમાં  
 કલા સિવાયની કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે સ્ત્રી  
 શરીર, આચાર અને સ્વભાવથી ઇચ્છેલી વસ્તુના ગુણ-  
 કર્મ-સ્વભાવ જેવી સંતતિ ઉત્પન્ન કરે છે. પાંચમે  
 મહિને મન બગૃત થાય છે અને ઇટે મહિને બુદ્ધિ  
 બગૃત થાય છે; સાતમે મહિને સઘર્ષા અંગો અને  
 ઉપાંગો સારી પેઠે સ્પષ્ટ થાય છે. આઠમા મહિનામાં  
 એ જ અનુક્રમથી મન અને બુદ્ધિ, જરાવારમાં  
 બાળકમાં અને જરાવારમાં મતામાં આવળા કરે છે.  
 તેથી મા અને દીકરા વારંવાર ખેદ તથા દુઃખ પામ્યા  
 કરે છે અને જે પુત્ર અવતરે છે તે જીવતો નથી.  
 આઠમા મહિનામાં જન્મેલા પુત્ર જીવતો નથી, તેનું  
 કારણ એ જ છે કે, તે મહિનામાં ઓષ્ઠસ રિધર  
 રહેતું નથી. સ્ત્રીને નવમે મહિને, દશમે મહિને,  
 અગિયારમે મહિને અથવા બારમે મહિને પણ પ્રસવ  
 થાય છે; પરંતુ કોઈ વિકાર હોય તો એથી ઉપગત  
 પણ સમય જાય છે.

ગર્ભમાં જે પુત્ર-વીર્યનું સ્થાપન થયું હોય  
 તો તે ગર્ભ બીજા મહિનામાં પિંડાકાર (ગોળ)  
 માલુમ પડે છે અને તે સ્ત્રીનું જમણું નેત્ર થોડું  
 મોટું જણાય છે. પહેલાં જમણા સ્તનમાં દુધ  
 ઉત્પન્ન થાય છે. જમણી બાંધ પુષ્ટ થાય છે,  
 મુખને રંગ શેષ અને પ્રસન્ન જણાય છે. તે  
 પુરુષસંતાવાળાં દ્રવ્યોની ઇચ્છાવાળી હોય છે.  
 જેના ગર્ભમાં કન્યાના ગર્ભની સ્થાપના  
 થયેલી હોય તેનો ગર્ભ બીજો મહિને પેશી એટલે  
 લાંબી ગાંઠ જેવો માલુમ પડે છે અને તેમાં પુત્ર-  
 ગર્ભવાળી સ્ત્રી કરતાં ઊંચાં લક્ષણ માલુમ પડે છે  
 અને જે સ્ત્રીના ગર્ભમાં નપુંસક-બાળક હોય છે, તે  
 સ્ત્રીના ગર્ભનો આકાર અણુદાકાર એટલે ખાણ  
 ટેકરાવાળો પિંડ જણાય છે; જો કોણેમાં ગર્ભ કોણે  
 જણાય છે અને આગળથી પેટ મોટું દેખાય છે. એ  
 નપુંસક ગર્ભના બુદ્ધિ બુદ્ધિ બેટા છે. તે પિતામાં રહેલા  
 નપુંસકપણાથી અથવા પિતાને સંગતિરોધથી જે  
 કુચેષ્ટોઓની ટેવ પડી ગઈ હોય, અથવા કાશાત્મ  
 જેવાં રાત્રિને વાંચી તેના રહસ્યને સમજ્યા વિના,  
 તેને ઊંચા અથવા ગાંઠની, પોતાની મનોવૃત્તિના



તરંગને અધીન થઇ, જે કુચેષ્ટારૂપ દિવાળી કરે છે, તેવા યુજવાળા, સ્વભાવવાળા અને ચેષ્ટાવાળા નપુંસક ઉત્પન્ન થાય છે. એ નપુંસક (૧) આસેકય, (૨) સુગંધી, (૩) કુલિક અને (૪) ધર્ષક એ ચાર જાતના નપુંસકો વીર્ય સહિત હોય છે અને પાંચમે પંદ નામનો નપુંસક વીર્યરહિત હોવાથી અથવા વીર્યને વહન કરનાર નથા વીર્યને ગ્રહણ કરનારા સ્નાયુઓથી રહિત હોવાથી તે પંદ (હીજડો) કહેવાય છે. માતૃપિતાનાં શુક્ર અને આર્તવ અલ્પ હોવાથી આસેકય નામનો નપુંસક થાય છે. તે નપુંસક ન્યારે અન્ય પુરુષના વીર્યનું લક્ષણ કરે છે ત્યારે મદોન્મત્ત થઇને મૈથુનની શક્તિવાળો થાય છે. એનું ખીજું નામ મુખ્યે નિ છે. જે ગર્ભ દુર્ગંધવાળી ચેનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને સૌગંધિક નપુંસક કહે છે. ન્યારે તે લિંગ અને ભગતી ગંધ સુધે છે ત્યારે

પુરુષદંતને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એનું ખીજું નામ નાસાયોનિ છે. જે નપુંસક પ્રથમ પોતે ગુદામાં ભોગ કરાવીને, સ્ત્રીમાં પુરુષની સમાન આચરણ કરે છે, તે કુલિક નપુંસક કહેવાય છે. તેનું ખીજું નામ ગુદ્યોનિ છે. જે મનુષ્ય ખીજા મનુષ્યને મૈથુન કરતાં દેખીને પછા મૈથુન કરવાને શક્તિમાન થાય છે, તેને ધર્ષક નપુંસક કહે છે. તેનું ખીજું નામ દષ્ટિયોનિ છે, અને જે પુરુષ અસાનથી મોહને વશ થઈને, સ્ત્રીની પેઠે પોતે સુઈને અને સ્ત્રીને પોતાના ઉપર ચઢાવીને સમાગમ કરાવે, તેથી જે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, તો તે સ્ત્રી જેવાં લક્ષણોવાળા થાય છે. અર્થાત્ તે દાદીમૂઢ સહિત અને લિંગસહિત હોવા છતાં કાંઈ પણ કામ કરી શકતો નથી. તેને પંદ કહે છે, તથા સ્ત્રીના મનુકાળમાં સ્ત્રી ઉપર ચઢે અને પુરુષને નીચે રાખીને ભોગ



## કામીનીઆ ઓઇલ

(૨૯૨૪૬)

વાપરીને તમારા વાળનું  
છુપાએલું સૌંદર્ય જાગ્રત કરો

અને એ રીતે તમારી ખુબસુરતીની  
સારી રીતે રક્ષા કરો

માથાના ગાળને માટે કામીનીઆ ઓઇલ ઉપયોગી છે તે માથાના કુદરતી પૌષ્ટિક રસ વધારી, વાળને દેખાવમાં લરાવદાર અને ચળકાટ મારતા બનાવે છે. તે વાળને નિરાશી બનાવે છે અને નિરાશી દાસતમાં રાખી વાળની ટકા કરે છે. કામીનીઆ ઓઇલ માથાનો ખોડો દૂર કરે છે અને વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે.

પોસ્ટલ તરીકે ફાંદ આપાનો સ્ટેમ્પ બાકી નહોતો  
મફત મગાવો

સોલ એજન્ટસ :

એન્ડો ઈન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કું,   
મુંબઈ ૨

કરે, તેમાં બે કન્યા. ઉત્પન્ન થાય તો તે પુરુષનાં લક્ષણવાળી થાય છે અને તે સદૈવ પુરુષની પેઠે સ્ત્રીના ઉપર આશ્રય થઈને, તેની યોનિ સાથે પોતાની યોનિને ઘસે છે તથા તેને દાદીમૂઠનાં કાંઈ કાંઈ ચિહ્નો માલૂમ પડે છે. બે સ્ત્રીઓ કામને વશીભૂત થઈને પરસ્પર યોનિનું ધર્પણ કરે છે, જેથી પોતાના વીર્યથી અને પોતાના રજ્યથી હાડકાં વિનાનો ગર્ભ ઉત્પન્ન કરે છે. કોઈ સ્ત્રી ઋતુસ્તનાતા થયા પછી બે સ્વભામાં પુરુષની સાથે મૈથુન કરે, તો આત્મવને જ લઈને વાયુ કૃપામાં બે ગર્ભ ઉત્પન્ન કરે છે તો તે ગર્ભ માસે માસે ગર્ભનાં લક્ષણસહિત વધે છે અને જ્યારે પ્રકટ થાય છે, ત્યારે પિતાના મુગ્ધથી વર્જિત, કેસ, દાદી, મૂઠ, રોમ, નખ, દાંત, નાકી આદિથી હીન હોય છે. આથી ગર્ભ સાપ, વીછી કે કુખમાંની આકૃતિવાળો અથવા સ્ત્રીઓના દોહદને પૂર્ણ નહિ કરવાના પુરુષના પાપને લીધે આગળ ક્યું તેમ હીન છદિશૈવાળો થાય છે. તેવી જ રીતે જેવો આદાર, જેવી એષ્ટા તથા જેવાં આચરણ સહિત સ્ત્રીપુરુષો મૈથુન કરે છે, તેવા પ્રકારની એષ્ટાવાળો ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્ત્રીપુરુષના રજનીશને ગર્ભાંધાન સમયે વાયુ પોતાના બળે ફરીને બે ભાગમાં વહેંચી નાખે છે, જેથી ગર્ભમાં બે સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં રજ અને વીર્યનો જરાજર વિભાગ થઈ જાય, તો બે પુત્રો અથવા બે કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ વાયુ પોતાનું સમતોલપણ ગુમાવી, માતાના આદારને પરિપક્વ દશમાં આવતાં પહેલાં, રજ અને વીર્યના વિભાગ કરી નાખે તો તે ગર્ભમાં એક પુત્ર અને એક કન્યા રૂપે બે સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. આગળ વર્ણવી ગયા તેમ ગર્ભસ્થાપન થવાને માટે સોળ રાત્રિ પચત્તેનો કાળ નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ કેટલીક વાર એવું બને છે કે, ઋતુકાળ આવતાં પહેલાં એટલે ઋતુસ્તનાત પછી એક માસ પૂર્ણ થયા અગાઉ જ્યારે સ્ત્રીને અખર પડે છે કે હવે ઋતુ પ્રાપ્ત થશે અર્થાત્ પોતાના સ્તનમાં ભાર દેખાય છે, કમ્બરમાં દુઃખાવો થાય છે, પેદામાં ત્રીણાં ત્રીણાં થઈ મારે છે તથા યોનિદ્વારમાં દુઃખી ઉત્પન્ન થાય છે એટલે સ્ત્રીઓ સમજી જાય છે કે, હવે એકબે દિવસમાં ઋતુ પ્રાપ્ત થશે. જે અરસામાં ગર્ભસ્થાપનમાં રજ આવી ચૂકેલું હોય છે, તે સમયમાં સુરતસમગમ કરવામાં

આવે, તો ધણેમાને ગર્ભ રહેવાનો સંભવ છે અને જે રહે છે તેમાં કો તો સ્ત્રી ગર્ભ રહ્યાનો માસ ગણતાં બૂલી છે એમ કહેવામાં આવે છે અથવા ઉપર કહ્યું તેમ, વાયુથી વિભાગ પડી, બે ગર્ભ મારણ થવાથી ત્રીજો ગર્ભ રહે છે, એટલે અપવાદ તરીકે સ્ત્રી બાળકને જન્મ આપે છે. આ ટેકાણે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ગર્ભાંધાનના બે પડદા છે, તે સિવાય ગર્ભાંધાનના બાળકને રહેવાની જગ્યા નથી, તો પછી ત્રીજા અથવા તે કરતાં વધુ બાળકનો શી રીતે સમાવેશ થયો? તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે, એક સ્થાનમાં એક અથવા એકથી વધારે બાળક રહી શકે છે, કારણકે મનુષ્ય જરાયુગ ખાણતું પાણી છે એટલે બાળકની આસપાસ જરાયુનો એક પડદો બંધાય છે; તે પડદામાં બાળક અને બાળકની આસપાસ, પાંચ તત્ત્વથી મણેસા મસાસો પાણી રહે છે; તે પાણી પ્રક્ષતિ સમયે પહેલું વહી જાય છે અને તે પડદો (જરાયુ) ફાડીને બાળક બહાર આવે છે. જેથી બાળક જન્મ્યા પછી તે પડદામાં રહેલો મસાસો ઓરના નામથી અદાર પડે છે. એટલે એક ગર્ભસ્થાનમાં એમ તેટલા ગર્ભો ઉત્પન્ન થાય, પરંતુ તેની જરાયુ જુદી જુદી હોવાથી એકબીજાને સ્પર્શ કર્યા સિવાય અથવા અડચણ કર્યા સિવાય શ્રદ્ધિ પામી બાળકરૂપે જન્મી શકે છે; અને તે જન્મ્યા પછી તેની જુદી જુદી ઓર પડે છે. પરંતુ એટલું તો નહીં થયે છે કે, બે કંતાં વધુ બાળકોને રહેવાની જગ્યા નહિ. હોવાથી, તેને વધવામાં સંકાય થાય છે, જેથી તે બાળકો કદમાં ઘણાં નાનાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દૈવશક્તિ જરાયુનો પડદો ફાડી બે જરાયુ બેગર્ભ જાય છે, તો તે બે ગર્ભ સાથે બેગર્ભને ચોટીથી અવસ્થામાં જન્મે છે, જેથી તે ચાર પગવાળા, ચાર હાથવાળા અને બે માંચાવાળા દેખાય છે. આવા બેગર્ભમાં બાળકો અમારી નજરે જોવામાં આવ્યા નથી; પણ શીયુત ડોક્ટર સાહેબ ત્રિભોવનશાસ મોતીચંદ શાહે પોતાના શરીર અને વેદકશાસ્ત્ર નામના પુસ્તકમાં એવા વિદ્યુત ગર્ભોનાં ચિત્રો આપેલાં છે, એટલે હાલની પશ્ચિમની વિદ્યા પણ, એ વાતને પુષ્ટિ આપે છે.

આપણે ઉપર જણાવી ગયા તેમ, રજને પ્રસવ થવાનો કાળ - વધુમાં વધુ પાંચ માસનો જણાય છે.

પણ જો ગર્ભ વિકસિતને પામે તો અમર્યાદ કાળ સુધી તે ગર્ભમાં રહી શકે છે, કારણકે કુષ્ટ પિતા અને પિતાના પક્ષના સંબંધીઓ, કુળમોટપના અભિમાનથી અથવા કોઈ બીજા કારણથી સ્ત્રી ઉપર જીવન ગુજારે અને તે સ્ત્રી હંમેશા ભયમાં અથવા કલેસમાં રહે તો તે ગર્ભ અધૂરો પડી જવાનો અથવા ગર્ભવાસમાં મરણ પામવાનો વધારે સંભવ છે. કદચ પ્રસવકાળ સુધી બધી જાણ તો જન્મ આપ્યા પછી પણ તે અદ્વાયુધી થાય છે. તેવી રીતે જો ગર્ભવાળી માતાને કામનો અથવા શોકનો અથવા ભયનો પ્રસંગ આવે; અને તે માતા હમેશાં ઝગાનિવળી અવસ્થામાં રહે, તો 'કામશોકમવાદ્યુઃ' એ વચન પ્રમાણે કામ, શોક અને ભયથી વધુ ઉત્પન્ન થઈ, તે ગર્ભને સૂકવી નાખે છે તેને આપણા લોકો 'હોડ થઈ ગયું' એમ કહે છે. એ બાબતમાં સુશ્રુત, ચરક, વાગ્બટ અને શારંગધર જેવા માન્ય ગ્રંથો તથા ભાવપ્રકાશ અને નિઘંડુરત્નાંકર જેવા સંપ્રદાયો પણ વધુથી શુદ્ધ થયેલા ગર્ભને, ઉપરિષ્ટક નામથી ઓળખાવે છે અને તે અપરિચિત કાળ સુધી ગર્ભમાં રહી શકે છે. આ બાબતમાં પશ્ચિમની વિદ્યને જાણનારા અને તે સિવાયના

બીજાં ચિકિત્સાશાસ્ત્રોને નાંક માનનારાઓનો એવો મત છે કે, ગર્ભમાં બાળક ૨૮૦ થી ૩૧૦ દિવસ કરતાં વધુવાર રહેવું જ નથી. પરંતુ એવા મતવાળાઓને જણાવવાનું કે, 'શુદ્ધ' થયેલા ગર્ભની ચિકિત્સામાં આયુર્વેદના આચાર્યો પૌષ્ટિક બળવર્ધક, અને વાયુને પરિહારક ઔષધો તથા ખોરાક આપવાનું નિર્દાન કરે છે. તે ઉપરાંત અનેક ઠેકણે, એવા શુદ્ધ ગર્ભને પોષણ કરી, પ્રયુક્તાવસ્થામાં લાવી બાળકરૂપે જન્માવવા માટે માંસરસ આપવાની ભલામણ કરે છે. એ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે, માંસાહારી પ્રજામાં માંસાહારને લીધે તેની ગરમીથી વાયુ કોષ પામી ગર્ભને સૂકવી શકે તો નથી. પશ્ચિમનાં શસ્ત્રોમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન ન કરવામાં આવ્યું હોય તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી; પરંતુ અમારા આયુર્વેદમાં આ વિષયને દૂરકમાં પણ ખુલાશા શબ્દોમાં ચર્ચવામાં આવે છે. એવી રીતે બાળકને ગર્ભાશયમાં રહેવાની કાળમર્યાદ બાંધી શકાતી નથી. એ ઉપરાંત ગર્ભિણી માતા પોતાના મનોવિકારને તાંબે થઈ, જેવા જેવા વિચારનું સેવન કરે છે, તેવા તેવા રવાબાવવાળા પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે.

# જીવનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨.

કેલેન્ડર, સંવત્સર, શરદી, હાથ-પગ, માથું તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણી-નવકાર, સંધિવા, અશક્તિ, સોજો, અજીર્ણ, અપેશા, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળતર, અસુજીલ, હેરી ડાંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચુકે, શુળ, દરેક ભતના તાવ, ઘા પડેલા, લોહી નીકળતું ઈત્યાદી અનેક ભતનાં દરદીમાં તેમજ રેલ્વે, સ્ટીમર તથા મોટરની સુસાધરીમાં તાત્કાલિક ઉપચારી થઈ પડનારી અમૂલ્ય ઔષધિ. કિંમત મોટી બાટલી રૂ. ૧૫.૦૦, ચઢેલી બાટલી રૂ. ૧૦ અને નાની બાટલી રૂ. ૦૫.૦૦. ટ. બ. જી. દરેક શહેરમાં જાણીતા ડૉક્ટરોએ ત્યાં મળશે.

જે. એન. શેઠના—જીવનધારા ઓફીસ, નડીયાદ. [શુજરાત]  
રોબીટ: કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મજબૂત રોડ, પ્રીતેશ સ્ટીડ, મુંબઈ ૧.



સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં ધર્મપત્ની

**શ્રી. શારદામણિદેવી**

જી. સ. ૧૮૩૩-૪ની સાલ એટલે લોડ  
મેકાલેએ, અંગ્રેજી શિક્ષણ મારફતે,

લેખક :

શ્રી. રવિશંકર મ. ઠાકર

છે. તમારી કેળવણી મને એ ક્યાંથી આપે ? એમ  
કહેનાર આ નિરક્ષર છતાં પ્રખર અધ્યાત્મવાદી રામ-

કૃષ્ણની આવી ધૂન,  
લગ્ન કરવાથી ખં-  
ખેરાઈ જશે એવી  
માન્યતાથી પ્રેરાઈને  
એક પવિત્ર શ્રાવણ  
કુટુંબમાં ઊછરેલા  
શારદામણિદેવી સાથે  
તેમનાં લગ્ન કરવા-  
માં આભ્યાં. આ  
વખતે તેમની ઉંમર  
ચોવીસ વર્ષની  
હતી; જ્યારે શારદા-  
મણિદેવીની ઉંમર  
માત્ર પાંચ વર્ષની  
હતી !

લગ્ન પછી  
જ્યારે પહેલીવાર  
શારદાદેવી સાસરે  
આવ્યાં ત્યારે તે  
ચોદ વરસનાં હતાં.  
આ વખતે રામ-  
કૃષ્ણ તેમને ક્ષાન-



હિંદની સંસ્કૃતિને  
વિચ્છિન્ન કરી તા-  
ખવાની અજબ  
કરામતનો પાયો  
નાખ્યાના શ્રીમણિદેવી.  
પરંતુ જેમ જન્મ-  
ની સાથે જ મૃત્યુ  
નિર્માણ ધર્મ ચૂક્યું  
હોય છે, તેમ આ  
આપત્તિના ઉપાય-  
રૂપ સ્વામી રામ-  
કૃષ્ણ પરમહંસનો  
જન્મ પણ એ જ  
અરસામાં, એટલે  
કે ઇ. સ. ૧૮૩૪  
માં થયો. અને તે  
પણ જ્યાંએ કેળ-  
વણીનાં બીજ વ-  
વાયાં હતાં-એ  
પ્રાંતમાં જ.

કેટું અજબ  
એ સંમીલન !

શ્રી. શારદામણિદેવી

'કેળાં, ચોખા અને પેસા આપનાર કેળવણી  
લઈને હું શું કરું ?' મારે તો પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરવી

સની દીવેટ કાનરવાથી માંડીને તે પ્યાન કેમ  
કરવું, બાળોની સરભરા કેમ કરવી-ટૂંકા-

જામાં ઝીણામાં ઝીણી બાબતોથી માંડીને તે ઠેક અધ્યાત્મ સુધીનું તમામ જ્ઞાન અને શિક્ષણ આપવા માંડ્યું હતું. જે કે આ વખતે શારદાદેવીને માત્ર ત્રણ જ માસ પતિની પાસે રહેવાનું પ્રાપ્ત થયું હતું; છતાં તેટલા ટૂંકા ગાળામાં તેમના ઉપર સ્વામી તરફથી જે છાપ પડેલી તેનું વર્ણન કરતાં તેઓ લખે છે કે : 'એ સમયથી જાણે કે અંતરમાં આનંદનો પૂર્ણ કુંભ ભરેલો હોય તેમ હું સદા આનંદમાં રહેતી. આલુઆલુના અઝકા, કુટુંબીઓનાં વાંકાં વેણ, ઘરકામની મહેનત તથા લોકોની નિંદા વગેરેથી મને ગરાપણ દુઃખ થતું નહિ.' આ ઉપરથી પ્રભુદર્શન માટે પાગલ બનનાર રામકૃષ્ણ પોતાની પત્નીના સર્વોચ્ચ વિકાસ માટે કેટલા પ્રયત્નશીલ અને જગતા હતા તે સમજવા વિના રહેશે નહિ.

સ્વામી શારદાદેવીનાં ચૈત્ત્ય અદારની ઉમરનાં ચાર વર્ષો પિયરમાં જ વીધાં. એ દરમિયાન તેમની પાસે પોતાના પતિ વિષે અનેક અફવાઓ આવતી. પ્રભુદર્શનની ઉત્કટ તાલાવેલીમાં નિમગ્ન બનનાર રામકૃષ્ણ 'ક્યારેક પાગલની માફક આપો દિવસ માં માં કહી શેયા કરે છે, તો ક્યારેક મૃતિની સામે ખેંઠા ખેંટવાતો કર્યા કરે છે, તો ક્યારેક આવતો વેશ ધારણ કરે છે. ક્યારેક મુસલમાનની પેઠે હુંગી વાળીને અલ્લા અલ્લા કરે છે અને નિમાજ પડે છે'—એવી એવી અનેક વાતો ગામના ચોરે સ્ત્રી-પુરુષો કરતાં, તેમ જ કોઈ કોઈ તો 'ગાંઢાની બાયડી' કહીને પણ ચીકવતાં.

આ બધી લોકનિંદાથી શારદામણિદેવીને થયું દુઃખ થતું અને હૈયું વલેવાઈ જતું. વળી તેમનું મન તરંગે ચડતું અને શંકા પણ કરતું કે રખેને એ પાગલ પણ બની ગયા હોય? આ બાબતની ખાતરી કરવા તેઓ અનેક મુશ્કેલીઓ વેગીને દક્ષિણેશ્વર આવી પહોંચ્યાં. આવીને જુએ છે તો પતિ તો એના એ જ છે, માત્ર સંસારી લોકો, એમનું ઉચ્ચ જીવન સમજી શકતા નહિ હોવાને લીધે, આવી પ.પા વગરની વાતો વહેતી થકે છે, એની સમજ તેમને પડી અને નિરાંત વળી.

પરંતુ એ ઉપરાંત પોતાના અને સ્વામીના વચ્ચેના સ્ત્રીપુરુષના દુનિયાદારીના સંબંધનું ભાન પતિને છે કે કેમ, એવી શંકા પણ તેમના મનમાં

ક્યારની ડોકિયું કરી રહી હતી. તેથી તેનું પણ નિવારણ કરવાના હેતુથી, એક વખત સ્વામીના પંદાખતાં તેમણે પૂછી નાખ્યું કે : 'તમને ખબર છે હું તમારી શું યાદ' છું તે?'

જરાય અચ્છાયા વિના શ્રી રામકૃષ્ણે જવા આપ્યો કે, 'જે મા મંદિરમાં બિરાજે છે, તેમજ જ આ શરીરને જન્મ આપ્યો છે અને તે જ અત્યારે મારા પગ ઢાળી રહી છે. હું તમને સાક્ષાત મ આનંદમયીના. સ્વરૂપે જ ખરેખર જોઉં છું, છતાં તમે જે મને દુનિયાદારીમાં ખેંચી જવા માગતાં હો તો તમારો અધિકાર છે.'

જવાબ સાંભળીને શારદામણિ દેવીને ખાતરી થઈ કે સ્વામીના મનમાં કામવાસનાનો લેશ પણ અંશ નથી, અને પરમ પવિત્રતાની મૂર્તિસ્વરૂપ છે, એટલે એમણે પણ એને અનુરૂપ જવાબ આપ્યો કે, 'આપને સંસારમાં ખેંચવાની મારી મુદ્દલે ઇચ્છા નથી, પણ મને માત્ર આપની સેવાનો અધિકાર આપો એટલી મારી માગણી છે.'

આ ઘટનાને નિર્દેશીને શ્રી રામકૃષ્ણ એક વખત બોલેલા કે, 'એ જે એટલી ઊચ્ચ, પવિત્ર અને સંયમી ન હોત તો સંયમનો બંધ તૂટીને દેહબુદ્ધિ ન આવત એ કેાણ કહી શકે ?'

એ પછીનાં વર્ષોમાં તો શારદામાતા પોતાના પતિના આદેશને ચુસ્ત રીતે વળગી રહીને જ જીવન ગાળતાં હતાં. એના વધારે પરિરંકેટ સાડુ આ નીચે એક-એ પ્રસંગો આપેલા છે.

એકવાર એવું બન્યું કે પતિની સેવા સાર એક શિષ્ય શ, દસ હજાર આપવા તત્પર થયેલો. સ્વામીએ જ્યારે તેનો સ્વીકાર ન કર્યો ત્યારે તે માતાને બેટ આપવાની ઇચ્છા બતાવવા લાગ્યો. આ સંબંધમાં સ્વામીએ, શારદામાતાને ખુલાસો માગતાં જવાબ મળ્યો કે, 'એ કેમ બને? રૂપિયા લેવાનું જ નહિ. હું રૂપિયા છઠ્ઠું તે તમારા લીધા બરાબર જ થાય, કારણકે મારા લીધેલા રૂપિયા તમારી સેવામાં વપરાયા વિના રહે જ નહિ. માટે રૂપિયા લેવાનું જ નહિ. લોકો તમારા ઉપર શ્રદ્ધા-ભક્તિ રાખે તે તમારા ભાગને કારણે જ. માટે એ ન બને.'

આવો જ એક બીજો પ્રસંગ :

વાત એવી હતી કે સ્વામી રામકૃષ્ણ અને

ભક્તમંડળ, સ્ત્રીઓ વગેરે સાથે શ્રી ચૈતન્ય મહા-  
પ્રભુના આગમનના રમરણમાં ભરાતા એક મેળામાં  
જવાને તૈયાર થયેલાં. પોતે સાથે જવું કે નહિ એમ  
પુછાવતાં સ્વામીએ એમની ઇચ્છા હોય તો આવે  
એમ કહેલું. સ્વામી પૂણ્યસ્થીથી પોતાને લઈ જવા  
ઈચ્છતા નથી, એવો ભાવાર્થ શારદામાતાએ એ  
જવાબમાંથી તારવીને મેળામાં જવાનું માંડી વાળેલું.  
પાછળથી જ્યારે સ્વામીએ, તમે મેળામાં ન આવ્યાં  
એ જ ઠીક ક્યું એમ કહ્યું ત્યારે તે સહસ્રા જ બોલી  
ઠાક્યા: 'એ તો હું પહેલેથી જ જાણતી હતી અને  
તેથી તો મેં આવવાનું માંડી વાળેલું.'

આ ઉપરાંત એ મર્યાદા પાળવામાં મૂળથી  
કડક હતાં. તે કહેતાં કે 'લજ્જા એ તો સ્ત્રીનું  
બૂધુ છે; લજ્જા ગર્ભ તો સર્વ ગયું.' છતાં જ્યારે  
પતિની પાસે આવવા પિયરથી નીકળ્યાં, ત્યારે રસ્તામાં  
એક ભૂયાર દંપતી મળેલાં, તેમની સાથે તેમણે  
માતાપિતાનો એવો નિઃસંકાય વ્યવહાર આચરી  
ખતાઝે એ જ્ઞેતજ્ઞેતામાં એ દંપતી પોતાની સગી  
દીકરી જેટલું વાતસ્ય શારદામાતા ઉપર દાખવતાં  
ખની ગયેલાં; અરે વિદાય લેતાં ખૂન રહેલાં.

આ બધા પ્રસંગો ઉપરથી 'જ્યારે જેમ  
ત્યારે તેમ; જ્યાં જેમ ત્યાં તેમ; જેને જેમ તેને  
તેમ' એવો સ્વ.મીનો ઉપદેશ તેમણે કેટલો બધો  
પથાબળો હતો તે આપણે સહેજે જોઈ શકીશું.

હેલે જ્યારે રામકૃષ્ણ માંદ પડ્યા અને  
ગંગામાં નણ પડ્યું ત્યારે પણ તેઓ નિઃસંકાય  
પતિની સેવા-શુશ્રૂષા કરતાં મોડી રાત સુધી જગી,  
વહેલા પરોઢે ઊઠતા અને પ્રાતઃકર્મથી પરવારી લેતાં.  
પરંતુ તેમની સેવા કળીખૂત ન થઈ અને સ્વામીએ  
તેમના નશ્વર દેહનો ત્યાગ કર્યો.

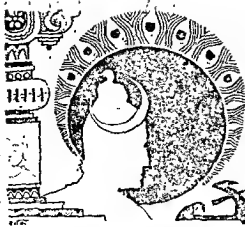
આ વખતે તેમનું વય તેત્રીસ વર્ષનું હતું.  
પતિના દેહત્યાગને લઈને, લોકાચારની દૃષ્ટિએ જ્યારે  
તે ચૂડી હાંપતો તૈયાર થયેલા, એ જ વખતે,  
શારદામણિદેવી કહે છે કે, 'શ્રી રામકૃષ્ણ જીવંત  
અવસ્થામાં રોગરહિત શરીરે જેવા દેખાતા તેથી જ  
રીતે પ્રત્યક્ષ આવીને મારો હાથ પકડીને બોલ્યા: 'હું  
શું મરી ગયો છું, તે તમે સૌભાગ્યવતીનાં ચિહ્નો  
હાથમાંથી કાઢી નાખો છો?' આ પછી શારદામાતા  
કહી કંઈક વિના રહેતાં નહિ.

ત્યારબાદ પતિના વિરહને બૂલવા તે જગત્રાએ  
નીકળેલાં, ત્યાં વૃંદાવનમાં તેમને યોગિની શ્રીરામકૃષ્ણ  
ખૂન પાદ આવી ગયા, ત્યારે પણ સ્વામીએ તેમને  
દર્શન આપેલા અને કહેલું કે, 'તમે લોકો આટલું  
ખું રડો છો શા માટે? હું ગયો છું તે ક્યાં? આ  
ઘોરડાથી પેલા ઘોરડામાં?' આ સિવાય પછી જ્યારે  
તે કામારપુકુર રહેતાં ત્યારે પણ સ્વામી ધણીખરું  
તેમને રોજ દર્શન દેતા અને કહેતા કે, 'ધરના વાડામાં  
શાકભાજી વાવળે, એ શાકપાંદુ' ને ભાત ખાઈને  
ગુજરાં ચલાવજો, અને બેઠાં બેઠાં હરિરમરણ કરજો.'

જો કે ત્યાર પછી તો ધણીખરું શારદામાતા  
કલકત્તામાં જ રહેતાં અને પતિના કાપને ઉપાડી  
લઈ તેમની છાયાશ્રુતિ સમાં ખની રહ્યાં હતાં. એમની  
પાસેથી, "સ્ત્રીઓ, પુરૂષો અને બાળકો સુદાં, કેવળ  
હિંદુ જ નહિ, પણ પારસી, ખ્રિસ્તી અને મુસલમાન  
ભક્તો સુદાં દીક્ષામંત્ર લઈને, પ્રભુપ્રાર્પિતને માર્ગે  
આગળ વધતા. સૌથી આશ્ચર્યકારક તો એ હતું કે  
મા બંગાળી મામડાની ભાષા જ બોલી શકતાં, જ્યારે  
દીક્ષા લેનાર આ ભાષાથી સાવ વંચિત, અરે પારસીને  
કાં તો મદ્રાસી જ હોય! છતાં નવાઈ જવું હતું કે  
માતા દીક્ષા લેનારના કહેવાનો કાંવાઈ અને પોતે  
બંગાળીમાં બોલતાં છતાં દીક્ષા લેનાર માને બોલ-  
વાનો અર્થ બરાબર પામી જતાં."

'૧૭ વરસની ઉંમરે ઇ.સ. ૧૬૨૦માં એમણે  
મહાસમાધિ લીધી. એ જીવનની છેલ્લી પળે  
પણ એ જ ઉપદેશ પાળતાં હતાં તે જ ઉપદેશ  
આપનાં બોલેલાં કે, 'જો શનિ ઇચ્છતા હો તો  
'કાઈના દોષ દેખશો નહિ. દોષ દેખજો પોતાના.  
જગતને પોતાનું કરી લેતાં શીખો; કાઈ પારકું નથી,  
જન્મ છે તમારું.'

આજે આપણી વચ્ચે એ નથી, પણ તેમના  
પ્રતિનિધિરૂપ તેમનો ઉપદેશ મેળવું છે. એ તો દૈવી  
દર્શા એમ 'કહીને નિષ્ક્રિય બનવા કરતાં ઉંમરની  
અસાધારણ અસમાનતા છતાં પણ તેઓ જો, સંયમ  
અને પ્રયત્નથી આદર્શ નરનારીનું દર્શાત મૂર્તિ  
ગયાં તો આપણે કે જેઓ એમનાં કરતાં, વધારે  
અનુકૂળતામાં જીવી રહ્યા છીએ તેઓ એ માર્ગે  
કેમ ન જઈ શકીએ એવી સીધી ત્રિશી મૂકવી જ  
વધારે કસ્યાણુપ્રદ નીવડશે, એમાં શંકા નથી.



કવિને....

શ્રી. મોહનલાલ દવે

# કલા / કલાકાર

કવિ ! તારા શબ્દોમાં શક્તિ છે. અને તારા હૃદયમાં અન્તરદૃષ્ટિ । પશુ કવિ ! તું તારી શક્તિનો ઉપયોગ નારીજાતિનાં શરીર-આમ-માસની સુંદરતાનાં વર્ણન કરીને એને અપમાનિત કરવામાં અને એને ભોગવિલાસની વસ્તુ બનાવવામાં ન કરવો. નહિ તો તારી દૃષ્ટિ એકાંગી તેમ જ મિથ્યા બની જશે અને તું જનતાના પ્રેમને કહુવિત, સંકુચિત અને ભ્રમિત કરનાર, સૌન્દર્યની છુટ્ટી, આધારહીન અને કૃત્રિમ કદબનાઈને પરિણામે પ્રેમને એ રીતે મર્યાદિત કરનાર કહેવાઈશ !

માતા, અહને કે પુત્રીની સમક્ષ-અરે, પોતાની પત્નીની હાજરીમાં પણ-એ વર્ણન કરવામાં કે સંજ્ઞાવામાં સાધારણ વ્યક્તિને પણ સંકોચ યાંચ છે એવાં વર્ણનો હે કવિ ! તું આમ હડેયોડ કરતો ફરીશ ? અને તે પણ સાહિત્ય જેવી પવિત્ર વસ્તુના નામે ?

વસંત સુંદર છે, મંદ-સુગંધ મલય-સમીર સુખદ છે, પ્રકૃતિની લીલા અને તેનાં દર્યો મનોહર છે એ બધું ખરું, પણ કવિ ! એ સર્વની શોભાનાં વર્ણન કરતાં તું એ બધાંયને કહુવિત ભાવોનાં ઉત્તેજક બતાવીને એને કહુવિત કર નહિ. જન-સમાજની ચિત્તવ્રતિ અને એની દૃષ્ટિ પરે-લેથી જ બગડી રહી છે-વિકૃત બની રહી છે. એને તારા આવા ઉત્તેજનની આવશ્યકતા નથી. તારી શક્તિ તો એ ડાહ-એ મેલ-એ કાલિમા-સાફ કરવામાં લગાડી એકાંએક એમ તને નથી લાગતું ?

કવિ ! તું તારી શક્તિનો ઉપયોગ નારીજાતિનાં માતાવ, ભગિનીત્વ અને સંઘર્ષમીણીત્વના ગૌરવને

પ્રદર્શિત કરવામાં કર, જેથી સમાજધારણ અને દિવ્ય સ્વરૂપની અભિવ્યક્તિના સહાયક સહયુક્તોના વિકાસ થશે. એથી પુરુષજાત ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે, સ્ત્રી-જાતિ પણ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે અને તું પોતે પણ ઉચ્ચ સ્થાન મેળવી શકીશ.

કવિ ! જગતમાં વેર, લય, ઈર્ષ્યા, હિંસા, સ્વાર્થ, અસત્ય, વિષયાસક્તિ વગેરે અનિષ્ટ તત્ત્વોને દૂર કરવામાં, દુઃખી અને અપમાનિત માનવીઓને સુખી કરવામાં તેમ જ પતિતાને ઉચ્ચતર જીવન બતાવવામાં-પવિત્ર બનાવવામાં તું તારી શક્તિનો ઉપયોગ કર.

કવિ ! તું તારી અન્તરદૃષ્ટિથી પ્રત્યેક વસ્તુના બાહ્ય સ્વરૂપને બેદીને એની ભીતરમાં-એની જોડાણમાં રહેલાં સત્ય અને સૌન્દર્યને પ્રત્યક્ષ કર ! પ્રસન્નતા, સમ્યક્ચિન્તા, સેવાયો પરિશ્રમ, સરલતા, સહકારવાદ વગેરે સ્વયં કેટલાં સુંદર છે ! ચિત્તને કેટલું સુંદર બનાવનાર છે ! ગાઈરૂપ્ય ધર્મ બંધનતા કરેલ શારીરિક પરિશ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલ જ્ઞાના હાથની કંઠારતા પણ શું એણી સુંદર છે ? જેનો આત્મા વિમલ છે એવા મુનિના શરીરની બાહ્ય મલિનતા પણ, અહિંસા, દૈહિક નિરપહતા અને આત્મલીનતાની ચોતક હોવાથી કેટલી સુંદર દેખાય છે !

કવિ ! તું પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનાં સ્વરૂપોમાં રહેલા બેદને બરાબર પિછાની લે. પ્રકૃતિ કસતી વેળા બાહ્ય સ્વરૂપમાં મુગ્ધ બની જઈને એના અંતરંગ સૌન્દર્યની અવહેલના ન કરી બેસતો. જો કે બાહ્ય સૌન્દર્યનું કારણ છે, એની શોભા પણ છે અને એને

ચિજાનવાની નગતને વધુ જગુરિયાને પણ છે, માટીમાં મેળેલાં સુવર્ણમાં જેટલે અંશે સુવર્ણ છે- માટીમાં જે અમક છે તે માટીની છે કે સુવર્ણની- એ વિચારવાનું ન જુલતો; અને એમ ખનશી તો જ તું અન્તરદષ્ટિવાળો કહેવાઈશ.

કવિ ! જ્યારે તું સંપૂર્ણ પૂર્વે જાણી લઈશ કે જે સત્ય છે તે જ શિવ અને સુંદર છે, જે શિવ છે તે જ સત્ય અને સુંદર છે, અને જે સત્ય અને શિવથી પૂરક છે તે કદિ પણ સુંદર હોઈ શકે નહિ, ત્યારે તારી અન્તરદષ્ટિ ખંડાઈ જશે- એમ કહી શકશે.

કવિ ! જ્યારે તું સમજી લઈશ કે પ્રત્યેક વસ્તુ સત્ય, શિવ, અને સુંદરસ્વરૂપ છે, એ જાણવું અને જણાવવું, તેનો અનુભવ કરવો અને કરાવવો એ જીવનનો પરમ અર્થ છે, ત્યારે કહી શકાશે કે તને અન્તરદષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેને લીધે તું કવિ ખનવાને યોગ્ય છે.

કવિ ! જ્યારે તું તારી સાચી અન્તરદષ્ટિ અનુસાર તારા ચેતાના જીવનમાં પરિવર્તન કરેનાના હાદિક પ્રયત્ન કરીશ, જ્યારે તું સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે- જગતનાં દુઃખીઓ, પતિનો, કુરુપો, મરીમો, મીડનો પ્રત્યે પણ નિશ્ચય પ્રેમનો વર્તાવ કરવું શરૂ કરીશ, ત્યારે તારી અન્તરદષ્ટિ વારતવં અને વિશ્વાસ યોગ્ય બનશે; ત્યારે જ તું સાચો 'કવિ' થઈ શકીશ; પછી તું ચોંદે તો શબ્દમાં લખે યા પદ્યમાં. અગર તો કદિ પ્રજા ન લખે કે ન બોલે !

કવિ ! આટલું વાદ રાખવાની જરૂર છે કે પ્રત્યેક આંશ સ્વરૂપનાં-પ્રત્યેક ભાવમાનાં-વર્ણન કરવાં એ કવિત નથી, કેમકે માનવતાના સફારૂપ નિવેદનો ઉપયોગ હિતાહિતને અર્થે પ્રત્યેક પદાર્થના સંબંધમાં કરવો જોઈએ; અને કવિ ચવાને માટે દેવ નહિ તો જાણ- માં જોઈ મનુષ્ય થવાની તો પ્રથમ આગરણ હતા છે. એવું અને પ્રેમ કદાચ કોઈવાર પદરપરથી મિત્ર અને વિપરિત પણ હોય છે એનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ.

શું તું એમ કહેવાની હિંમત કરે છે કે તું 'સ્વાન્તઃ સુખ્યાય' રચના કરે છે કે કલા તો પછી તું

તારી રચના ખીખતી સમક્ષ પ્રકટ કરેતો કરે છે તેનું કારણ ? અને 'સ્વાન્તઃ સુખ્યાય' રચનામાં પણ શું હિતાહિતના વિચારોની જગરિયાત નથી લાગતી ? એકાંત બંધ એરડીમાં બેસીને તારા ચેતાના મંટે કેમ કરતાં-અરે, તારા હૃદયમાં વિચાર કરતાં પણ-વિવેકનો ઉપયોગ કરવો એ શું તારું મનવોચિત કર્તવ્ય નથી ? કદાચ તું તારા વિચારને, એ વિચારનાં સ્વરૂપમાં હોય ત્યાં સુધી હાનિકર્તા ન માને, તે પણ એ વિચારો કાંઈમાં પરિણત થતાં અન્ય પ્રત્યેના તારા સંબંધો પર એસર નહિ કરે ? તારા ચેતાના પ્રત્યે, પણ શું તારું કોઈ કર્તવ્ય નથી ? અને 'સ્વાન્તઃ સુખ્યાય' 'સ્વાન્તઃ હિતાય'ની આવશ્યકતા નથી જ એમ તું માને છે ?

કવિ ! તારા પ્રધાન ઉદ્દેશ તો સત્યને પ્રકટ કરવાનો છે, એની ચિરશ્યાયી હાપ હૃદય પર ઉપ-સાવવાનો છે અને એટલે જ એવી ભાષાનો પ્રયોગ કરવાની જરૂર થઈ પડે છે કે જે એ કલ દરેકને હોય, સિત્તાકર્ષક હોય, અનુપ્રાણિત-કરવાવાળી હોય; પરંતુ એવી ભાષાનો પ્રયોગ ન કરી શકાય તો ચિન્તા નહિ, કેમકે સંધ્યે પોરે જ સુંદર હોય છે, પરંતુ એટલું તો અવરજીવનમાં રાખવું જરૂરી છે કે તરીકા-ભાષ્ય-પદ્ય હોય, કુપોષ કે સંશયજનક ન હોય, સત્યને ગૂઢ બતાવવાની કે એને છુપાવવાની ન હોય. અલકારોના પ્રયોગ ભલે કર, પરંતુ એ સત્યને સુરપદ્ય અને સરસ કરનાર હોવા જોઈએ. એમાંથી અનેક જાતના વાગ્જનીય અને અવાગ્જનીય અર્થ તીકળી શકતા હોય એવી ભાષાથી તું કૃપા કરી કરે રહેતો કારણકે એવી ભાષા સત્યને સંશયજનક અને કુતોષ બતાવનારી હોય છે અને પરિણામે એથી જગતને અર્થત ઉત્ક્રાંત થાય છે. તારી કવિતા અર્થપ્રેરક યોગ્ય વ્યક્તિ જ કરશે અને એમાંથી એ વાગ્જનક અર્થ જ મદલ્ય કરશે એવો વિશ્વાસ તું કદી રીતે રાખી શકે છે ? આથી સામાન્ય જનસમૂહને હિંમત રાખીને લખ, અને અરેખર તો તેમને જ તારી રચનાઓની વધુ જગરિયાત છે. રપટ ભાષાનો પ્રયોગ

### • માથેરાનની મોજ •

ફેરા હાપ જોડકેટું સ્નક સંધીને

— મેળવે —

મહાસુગંધી સ્નક વર્કસ, સિહોર ભાંધી

### • કમલ આઇદાપ્સ •

આ ફેરા ચોટી ગયેલી આંખ, શ્રમિત આંખ,  
સોલ, પાણી દહાડી આંખને સારી કરે  
છે. આંખને દેડક આંખી તેજ વધારે છે.





# કેળવણી



## જાળ બાબતો

### કેળવણીનું સ્વરૂપ બદલો

લેખક :

શ્રી. હરભવન કા. મહેતા

**પ્ર**શ્નો - વિશ્વનો - કુદરતનો વિકાસક્રમનો નિયમ (The Law of Evolution), સૌ કાંઈમાં બીજરૂપે દર્શાવે રહેલી પ્રજાતિને ધીમે ધીમે પ્રકટાવી રહ્યો છે, નિહારિકા (Nebula) માંથી આપણું સૂર્યમંડળ બનાવી રહ્યો છે. આ નિયમના પ્રભાવથી પ્રકૃતિ (Matter) ધીમે ધીમે ચેતનવંતી બની રહી છે; અને ખનિજ, વનસ્પતિ, પશુ, પક્ષી અને મનુષ્યમાં અનેક સુરે અકૃતિ રૂપે ખીટી રહી છે; આ જ નિયમની મદદથી ચેતન (Life) પણ ખનિજ, વનસ્પતિ અને પશુવર્ગના અનુભવ હાઈ મનુષ્યવર્ગે પહોંચી રહ્યું છે અને આત્મજ્ઞાન (Consciousness) ખીલતી રહ્યું છે. વિશ્વના આ નિયમનો અભ્યાસ કરી, તેને સમજી, તેના વેગ વધારવો તેનું નામ કેળવણી.

બાળકમાં અનેક શક્તિઓ દર્શાવે રહેલી છે. સર્જી રહેલી છે, તેને બંને તેટલી વહેલી જાગ્રત કરવી, પોષણ, ખીલવવી તે કામ કેળવણીનું છે. ઘરમાં માત્રાપ કે વાલી અને શાળામાં શિક્ષક-શિક્ષિકા જો ચાહે તે ખરેખર સાધનો વસાવ્યા સિવાય પણ બાળકના વિકાસની ગતિ વધારી શકે છે.

**પાઠ પહેલો**

બાળક સમજીને યતાં તેને સહેલા ઘડેલાં સમજાવવામાં આવે કે :- "કાંઈ માત્ર સાંજના માટે નથી પણ સાંજીને જન્મતું જાન મેળવવા માટે છે, ચામડી માત્ર રૂપરૂં કરવા માટે નથી, પણ રૂપરૂં કરીને જન્મતું જાન મેળવવા માટે છે, આંખો માત્ર જોવા માટે નથી, પણ જોઈને જન્મતું જાન મેળવવા માટે છે. જીભ માત્ર ચાખવા માટે નથી, પણ ચાખીને જન્મતું જાન મેળવવા માટે છે, નાક માત્ર સંધવા

માટે નથી, પણ સંધીને જન્મતું જાન મેળવવા માટે જ છે. માટે જ આ પાંચે ઈન્દ્રિયો શાન્દિયો કહેવાય છે. આ રચૂલ જન્મતું જાન મેળવવા માટે આપણને સાને આ સાધનો મળેલાં છે તે માટે આપણે સૌએ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો આભાર માનવાનો છે અને આ સાધનોનો ઉપયોગ જાનભર કરવાનો છે. આ પાંચ શાન્દિયોનો સમજપૂર્વક ઉપયોગ કરવો એ સૌ કોઈ માટે સ્વકેળવણી છે. આ કેળવણી જિન્દગીભર આજી રાખવાની છે."

આ પાઠ જો બાળકને થોડા દિવસ સુધી વાતો કરતાં કરતાં સમજાવવામાં આવે તો બાળકને તેની શાન્દિયોનો ઉપયોગ સહેલાઈથી સમજાઈ જાય અને તેનામાં, કેળવણી લેવાનો ઉત્સાહ અને આનંદ જરૂર વધે. વળી જો બાળકને સંજના શાળામાં અને રાત્રિના ઘરમાં, રોજ વાતો કરતાં પૂછવામાં આવે કે : "તમે આખા દિવસમાં તમારી શાન્દિયો દ્વારા શું નવું જાણ્યું તે કહો જોઈએ." તો તેનામાં અવલોકનશક્તિ પણ જાગ્રત થાય અને બાળક પોતે જ પોતાને શિક્ષક થતાં શીખે.

**પાઠ બીજો**

બાળક સાતેક વર્ષનું થાય ત્યારે આનંદની વાતો કરતાં તેને સમજાવવામાં આવે કે : "આપણે સૌ પ્રભુના અંશ છીએ. આ દરેક અંશ આત્મા કહેવાય છે. જાન, ઇચ્છા અને ક્રિયા એ આત્માનો સ્વભાવ છે. આત્માની ક્રિયાશક્તિ ખીલવવા માટે તેને હાથ, પગ, વાણી અને જાણ-વિજ્ઞાનની ઇન્દ્રિયો મળી પાંચે ઈન્દ્રિયો મળેલી છે. કન્નજશક્તિ ખીલવવા માટે તેને હૃદય (લગ્નચુ) મળેલું છે. અને જાનશક્તિ ખીલવવા માટે તેને મગજ (મન) મળેલું છે. આ રીતે ઈન્દ્રિયો, હૃદય અને મન

આત્માનાં કાષ્ઠનો છે, અને આત્મા તેનો માલિક છે. આત્મા પ્રભુનો અંશ હોવાથી પ્રભુના જેવો જ અજર, અમર અને અનંત છે. તમે આત્મા છો. શરીર નથી. આત્મા તરીકે તમે પણ અજર છો, અમર છો, અનંત છો. મૃત્યુ શરીરે છે; તમને આત્માને નથી. માટે તમારે મૃત્યુનો ભય રાખવાનો નથી.

આ પાઠ જો બાળકને ઘરમાં તેમ જ સુધારામાં આવડતવારે આનંદની વાતો કરતાં સમગ્રવયમાં આપે તો આખી પ્રજામાંથી મૃત્યુનો ભય થોડાં વર્ષોમાં નાબૂદ થાય, અને બાળક અમરપણથી અમરપણનો આનંદ ભોગવવું પાવે.

### પાઠ ત્રીજો

શ્રેણીમાં શિખવતા જીદ જીદ વિષયો તેના પોતાનામાં ગુપ્ત રહેલી શક્તિઓ ખીસવવા માટે છે એમ જો બાળકને સમજાવવામાં આવે તો તેને શિખવાતો દરેક વિષયમાં રસ જરૂર ઉતરેલા થાય અને તે દરેક વિષય આનંદપૂર્વક શીખે. સામાન્ય વાતો કરતાં બાળકને કહેવામાં આવે કે: 'તમને અને અન્યમાં

તમારા શરીરને ખીસવે છે. મનુષ્ય જન્મતાં જ નીરોગી થવામાં મદદ કરે છે. સંગીત, નૃત્ય, વિવિધ તમામ હાથને ખીસવે છે, આનંદન કરે છે, કાનને સંસ્પર્શ, કાનને સંધુર, શરીરને ધારીકું બનાવે છે અને જીદી જીદી કળાઓ અને સૌંદર્યપ્રેમ ખીસવે છે. ગણિત તમારી મનશક્તિને જાગ્રત કરે છે, એકાગ્રતા વધારે છે, જીવનનો દિસાખ રાખતાં શીખવે છે અને મોટા થતાં પંધા-દોઝગારમાં સફળતા આપે છે. ભૂગોળ અને ખગોળ તમને જગતની વિશાળતા બતાવે છે. ઇતિહાસ મનુષ્યજાતિનો વિકાસ કરી રીતે આગળ ધપી રહ્યો છે અને રાજ્યતંત્રમાં કેવા કેવા પદો ધરે રહ્યા છે તે તમને બતાવે છે. બધા તમને તમારી લાગણીઓ અને તમારા વિચારોને સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરવાની શક્તિ આપે છે. નીતિ અને ધર્મનો ખેલ, માનવતા અને મહત્વા ખીસવવામાં તમને ઉપયોગી થાય છે. આ રીતે આગામી શિખવતાં વિષયો તમને સારા, સાચા, સમજી, સચકત અને સુધારા સુધર બનવામાં મદદ કરે છે.

આ પાઠ બાળકમાં કેળવણીનો પાયો મજબૂત કરશે અને બાલિષ્ઠ્યમાં તે પોતાના અભ્યાસમાં રસ લેતો થશે અને જીદ-જીદ વિષયો તેનામાં જીદી જીદી શક્તિ ખીસવે છે, એ જીદી આનંદ માણશે. કેળવણીનો મૂળ હેતુ બાળકમાં 'કાઈ' રહેલી પ્રભુતા પ્રકટાવવાનો અને તેના સર્વોચ્ચ વિકાસને અર્થ આપવાનો છે એ વસ્તુ અધ્યયનમાં રાખી બાળકોરણથી લઈ કોલેજના છેવટના વર્ગ સુધીના અભ્યાસક્રમ, વિદ્યાર્થીમાં પ્રાપ્તતામાંથી માનવતા અને માનવતામયી પ્રભુતા ખીસવવાની દૃષ્ટિએ જોઈવાય અને જીદ જીદ વર્ગોના પાઠ્ય પુસ્તકો પણ એ જ દૃષ્ટિએ પસંદ કરવામાં અને તૈયાર કરવામાં આવે તો બહુ ઓછા ખર્ચે કેળવણીને સ્વરૂપ બદલાઈ જાય અને આજીવું શિક્ષણ સાચી કેળવણીમાં પૂરતાર્થ જાય.

લક્ષ્યા : સ્વત્વ મનોરથ :

## કમલ લોશન

આ દવા દરેક જાતની લાલ, કાળી દરાજ ચોપીશ કંડાકમાં નાબૂદ કરે છે.

ખસ, છુપસ, ખર-જવું અને અનેક તરેહનાં ચામડીનાં દર્દો મચાડે છે.

કાપડો ન થાય તો પૈસા પાછા નથી આવે માટે લગ્ન : કમલ ગ્રાહકેસ, નંડિયા

છટકેલાં લંમણાં કાપૂમાં રાખવા દોશ છાપ ગ્રીકેટ રનક વાપરો મંહાસુગંધી રનક વર્કસ, સિહોર (ગાંધી)

જીવન-અંકી

# સંસારનાં વહેણ

## ચારિત્ર્યના દંભ

લેખક : શ્રી. આવશ્યક મા. વડેરા  
બી. એ; એલએચ. બી.

**આ**જના અવસરકાળમાં ચારિત્ર્યના શિક્ષણને પણ રથાન આપવું એક જીવનમાં સુધી માણસના માનસિકતાન, અક્ષરજ્ઞાન, અને શુદ્ધવિકાસમાં, એના જીવનને પવિત્ર બનાવે તેવું ચારિત્ર્યજ્ઞાન નથી. હિમેરાયું ત્યાં સુધી એ શિક્ષણ અને એ માણસ બંને અપૂર્ણ છે એમ ધણી પૂણ્ય ગંભીરતાથી કહી રહ્યા છે. માણસ જનવાને જન્મેમાં થરીફોને તેના સ્વાભાવિક વિકાસથી વિકૃત કરી, પંચાણે, ગમે તે રીતે ગમે તેવા બોધવચનના ઝેરી પોદોથી યજ્ઞો બનાવવાની યોજના ધણીયે વિચારી રહ્યા હશે. પંચ સાચી રીતે નીતિયું સમાજમાં અને ચારિત્ર્યનું જીવનમાં શું રથાન હોઈ શકે અને રહેલે અંશે માણસ પોતાની જિંદગીને પવિત્ર ઉક્ષાસ આ બે જડ નિયમરખાઓ માટે આપી શકે, તે વિષે કાંઈ વિચારવું નથી.

ચારિત્ર્ય અને નીતિ એ બિજા બિજા વસ્તુ નથી, પણ એક જ વસ્તુને જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી જોવાથી દેખાતાં બે વસ્તુઓ છે. જે જાતનાં ધડતરને બકિતદૃષ્ટિએ ચારિત્ર્ય ગણાય તે જ ધડતરે સમાજની દૃષ્ટિએ નીતિ ગણાય. એ જ વસ્તુ રચાપિત રાજ્યસંસ્થાની દૃષ્ટિએ કાયદો ગણાય, અને સ્વતંત્ર ધર્મમંથોની દૃષ્ટિએ સ્વર્ગનાં પંચચિયાં ગણાય. મતભ્રમ કે સમાજની સાંતિને ખાતર અને સમાજના સર્વ અંગોના જીવનને ખાતર, આપણે અમુક રીતે પતુંકું એવા જે નિયમ તે નીતિ. આ નીતિ માણસને સ્વાભાવિક નથી હોતી. જે હોત તે તેને માટે માણસને શીખવવાનો કે તેના અંગેથી સજા કરવાનો બધા બતાવવાનો કંઈ અર્થ નથી. ખરી વાત તે એ છે કે માણસે બસે સંધ્યજાળવી રાજાનું તરવરનું સર્જવું હોય, પણ એવી આંતરિક વૃત્તિઓ સર્વદા અને સર્વ

રમળે એ તરવરનની સામે બળવો જગાળ્યા જ કરે છે. એ બળવાથી ઊપજતી શક્તિ નિરર્થક થાય, અને એ નિરર્થક થવાથી ઊપજતી નિષ્ફળતાથી સ્તી વેદના શોભાને, માટે સમાજમાં સર્વ નીતિ અને ચારિત્ર્યનું પેડું વાતાવરણ ઉપજાવવામાં આવ્યું છે. સીધી દરીદ્રાઈમાં ન ટકી શકે તેવા ફેટલાયે નિર્જીવા સમાજમાં જીવે છે. એ નિર્જીવા અવતરનાં બુધ થાય અગર દરીદ્રાઈને લાયક સજા અને તેવી યોજના આજના સમાજશાસ્ત્રીને સહેલી નહિ હોવાથી તેણે એ નિર્જાન દેહની રક્ષા માટે સજાને મર્યાદામાં રહેવાની તાકીદ કરી છે. માનુષી નિર્જાનતાની મનેદા (Inferiority Complex) સહુને ભોજવવી પડતી હોવાથી સહુ આ નિર્જાનને સંરક્ષણ આપતી નીતિમાં સામેલ થયા છે, અને પોતાના લાભને ખાતર આ નીતિ હોવાથી સહુથી પ્રથમ નિર્જાનને તેનો આશ્રય લીધો છે. ઉપરાંત નીતિથી, ઊપજતું માનવી જીવન પણ નિર્જાનને માફક આવે છે, કારણકે તેમાં પોતાની આકાંક્ષાઓ દખાવવી અને શક્તિ અવરોધવી એ બે મુખ્ય સિદ્ધાંતો આવેલા છે.

એક સમાજ અવસ્થિત રીતે વ્યક્તિઓને પોતાનામાં સમાવી, અમુક જાતની સમાન છબી અને સમાન લાભદાનિવાળા માણસોનું જૂથ ઊભું કરે છે. એ સમાજ ખીજતી સામે લડવામાં લાલે ગમે તેવી રીતે પોતાનાં હથિયાર, બળ તે સુક્તિ વાપરતો હોય, પણ એ જ રીતે અંદર અંદર વાપરવા નથી હોતો એથી એની આંતરિક શાંતિ માટે નિયમો ઉદ્ભવે છે. અદા સુધી અને એ નિયમો સહુ ઉપર માળે, ત્યાં સુધી કાંઈ પણ શુદ્ધિમાન માણસ તેનો વિરોધ નથી કરવાનો પણ ન્યારે એ નીતિનાં

બંધનો પોતાની ગર્ભાશયી મહાર આવીને પણ, માનવ-  
તુષ્ણને છૂંદવાનો અબાધિત હક્ક ભોજનવા લાગે,  
તેમ જ જીવનની બીજી સર્વ મહત્તા કરતાં પણ  
પોતાનું સ્થાન જીતી મનાવવા લાગે. ત્યારે તેનો વિરોધ  
કરવાની ઉત્ક્રાંતિ માત્ર ઉત્ક્રાંતિ જ નહિ, પણ જીવનની  
દૃષ્ટિએ આવશ્યકતા જીતી થાય છે.

એવું બને છે કે આ નીતિ આરંભમાં તો બહુ જ  
શિથિલ હોય છે. એના તોડનારને કોઈ શિક્ષા કરી  
સંકેત નથી, પણ ધીમે ધીમે જેમ જેમ વાતાવરણ  
મમતું બને છે, તેમતેમ લોકોની બહુ સંખ્યાનો  
વિરોધ કરવામાં નીતિના વિરોધને શારીરિક ધમ્મનો  
ભય રહે છે. ધીમે ધીમે એ ક્રમમાંથી પણ નીતિ  
પસાર થઈ જાય છે, ત્યારે એને સમાજનું વ્યવસ્થિત  
શિક્ષણ-રાજસંસ્થા-ડેપાર્ટમેન્ટ છે, અને ન માન-  
નારને વધુ જોડી શિક્ષા કરી નીતિ પગલે છે.  
દલિતોએ આગળ આ ક્રમ વધે છે. નવી નીતિનું  
સર્જન થતું જ જાય છે; ત્યારે પ્રાથમિક, માધ્યમિક  
અને ઉચ્ચ કક્ષાના બુદ્ધિ બુદ્ધિ નિયમોના પાલન માટે  
બુદ્ધિ બુદ્ધિ મળી જાય તે પહેલાં, તેમજ કેટલાક

નિયમો સમાજ સાવચેત રહી પગલાંથી શરૂ તેડું  
અશક્ય હોવાથી, લોકોની સ્વેચ્છા પર જ દેવા પડે  
છે, જેમ જેમ સમાજના સંવર્ધિત જીવોમાં નવી  
નવી પરિચિતિ જીતી થતી જાય છે, જેમ જેમ  
મનુષ્યત્વની વ્યાખ્યામાં સુદૃઢગત ઉમેરો થયો, નવ  
છે, તેમ તેમ નીતિમાં નવી નવી વસ્તુઓ ઉમેરાયા  
જ કરે છે. પ્રાથમિક જીવનને માટે જરૂરી ગણાતી  
નીતિ જીવનક્રમ આગળ વધતાં નિરર્થક થતી જાય  
છે, અને તેને સ્થાને વધુ સંસ્કારી નિયમો આવતા  
જાય છે.

દળોનો વર્ષ પહેલાં જી એ પુરુષની જન્મ  
મિલકત ગણાતી. એની લૂંટકાટ થઈ શકતી, એ  
અક્ષિસમાં કે દાનમાં દેવાતી, પિતાની મિલકતને  
વારસો ભેતો પુત્ર એનો જીઓનો પણ માલિક બનેતો;  
જી આખી જિંદગીમાં ગમે ત્યાં દારવાઈ થકતી.  
આમાંથી લગતી નીતિનો ઉદ્ભવ થયો, અને એક  
પુરુષ જી સાથે જોડાતાં જી જીતી બીજાએ રાખવી  
તે અધર્મ મનાયો, તે એટલે સુધી કે પુરુષના મરણ  
પછી પણ જીએ જી તો અસ્થિ જીવન ગણતું,

# પરજાપ આત્મા

સો....એ....સો

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ ભટ્ટીથી બનાવ્યું છે ●

એટલે ખરી પડતા વાળને અટકાવી કાળા, સુવાળા,

સરાઈ અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે

તેમ જ

મગજની નબળાઈ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક દર્દોમાં ફાયદો આપે છે

જાણીતા ગાંધી સરેયા અને દવાવાળાને ત્યાં વેચાય છે

—જાણીતે માટે લખે—

એમ. એમ. ખંભાતવાળા, આકા શેકની પોળ, અમદાવાદ

જીવન-પ્રકાશ

અને કાં તો એની સળગતી ચિતામાં ચડી જવું. એ પછી નીતિ ફરી. સ્ત્રીએને જીવનના દાન દેવાના હોંસીકા સમાજે એના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનો સત્કાર કરવાનું વાતાવરણ કેળવ્યું. ધીમે ધીમે સ્ત્રીને પોતાના જીવનમાં લગ્ન સંબંધે છૂટ મળશે, અને વિધવાપુત્રલક્ષ્મ અને છૂટાછેડા પ્રચલિત થઈ જશે. આમ પ્રત્યેક નિગતત્વાર બનતું આવે છે. આથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે સામાજિક વ્યવસ્થામાં પડતા બતા ફેરફારોને પરિણામે નીતિભાવના ફરતી જ ન્યય છે.

સમાજના વર્તુલ અને સમાજના સંખ્યાખળમાં થતો વધારો-ઘટાડો, આર્થિક દૃષ્ટિને અવલંબી રહી હોય છે. જે એક ટોળાના આર્થિક લાભો એક સંસ્થા હોય, તે સ્વાભાવિક રીતે એક સમાજ તરીકે ગોઠવાઈ જાય છે. આ રીતે નીતિ તે સમાજની આર્થિક દૃશ્યના સ્વરૂપોત્તર પર આધાર રાખતી એક સામાન્ય પદ્ધતિ જ છે એમ સ્પષ્ટ બહુધર્મ આવે છે. પ્રજાનું આર્થિક જીવન એ જ મુખ્યત્વે કરીને મદત્તવતું જીવન છે. અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અમુક યુગ પૂરતું સ્વપર્માર્થ જીવન ગણતી કેદ પ્રજાએ એ સિવાય બીજા પ્રકારના જીવનને મદત્તવ આપું હોય તે સંબંધિત છે. એને પરિણામે બધા સુધી આંતર-રાષ્ટ્રીય સંબંધો નથી ઉપજતા ત્યાં સુધી સ્વ-સ્વાધીન જીવન ગણનાર કોઈ પ્રજાએ અદ્યતન વાદના અખતર ખૂબ ખૂબ અજમાવ્યા હોય તે શક્ય છે. પણ એથી ઉપજતી આ જીવન પ્રત્યેની ઉદાસીનતા અને કદવતના તત્ત્વજ્ઞાન, અગર તો એમાંથી ઉપજતી મૂર્તિ અને સિદ્ધાંત માટે વ્યક્તિસમર્પણની ભાવના આર્થિક સંસ્પર્શનું ઉચ્ચ દરકતકત્તો થઈ પડે છે. જે પ્રજાએ ચારિત્ર્યને મહાન ધર્મ માન્યો હોય છે, જેણે દુઃખ બુદ્ધિસા-મમાં અદિસા રાખતાં હતાં પ્રજાશાંતિ કેળવી હોય છે, અને જેણે નીતિને જીવનનું છેલ્લું સાધ્ય માની માનવહુદ્દિ ઉપ બની કદપી શકે તેવા વેલભે તેની પાછળ ગોઠવ્યા હોય છે, તે પ્રજા એકાદ બની લડી શકતી નથી. એટલું જ નહિ પણ બધારે સંક્રામ ડોળા ધુરકાવતો સામે આવે છે ત્યારે પોતાની મૂર્તિ અને સિદ્ધાંતની પોતે સ્થાપેલી સ્વ-તાને ભક્તિભાવપૂર્વક વંદન કરતા, એ બને.

સાથે મળી વિનાશના વાદળ વેરી નાખે તેવું છૂંકવાની મૂર્ખાઈ કરે છે.

નીતિ અને સદાચારની આ મહત્તા આ રીતે પ્રગટાતક છે. એના સાંપૂર્ણ પાલન માટે, એને જ મંપૂર્ણ જીવનહેતુ માનવાની અરિયાત ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ માનવાની સાથે એવો એરી સંતોષ પ્રજામાં ફેલાઈ જાય છે કે પ્રજાકીય ઉત્થાન લગભગ દુર્લભ જ બની જાય. આપણે વદાલા જીવનનું અલિદાન આપણું પડતું હોવાથી, આપણાં ચારિત્ર્ય અને નીતિને એ જીવનનાં ભોગ અને તાકાત કરતાં વધુ શક્તિશાળી અને પવિત્ર માનીએ છીએ. અથી બધારે આપણી પોતાની જ શક્તિથી અને આપણી જ વૈભવવાસનાની પ્રેરણાથી, કેઈ વસ્તુ આપણે જીતવાની આવે છે, ત્યારે આપણા પોતાના બોશને બદલે આ નિષ્ફળ માન્યતાને મોકલીએ છીએ.

બીજી રીતે આજની નીતિભાવના સ્વાભાવિક નથી. એ ભાવના પાછળ સમાજની બીક અને સંસ્થાના નિયમની કડકાઈ ગોઠવવામાં આવેલી છે. આપણું જીવન એવી રીતે કેળવાઈ હોય, આપણા સંસ્કાર એવી રીતે પાતા હોય, કે આપણા સમાજને અનુકૂળ જીવન આપણને સ્વાભાવિક જ ઉપજે, તો એ વ્યક્તિની મહત્તા અને સમાજવ્યવસ્થાની સફળતા છે. પણ અત્યારે તો સોડી અને નિર્હાર સિદ્ધિક્ષી ગોખાવાતા આંકના હિસાબોની પેઠે, ચારિત્ર્ય અને ન તિના નિયમે અદારથી ધોરવામાં આવતી દવાની પેઠે લેવા પડે છે. એવા કુદ એ નિયમે બનાવી દેવાયા છે, કે એની પાછળ તુર્ત જ એના ભંગની નાની-મોટી સળગે ગોઠવી દેવાઈ છે. પ્રજાજાતી ઉછરતી જીવંતકલા પોતાની રીતે જ સ્વયંનીતિના સુખમતાવાળા ચોક્કમાં ગોઠવાઈ જાય તેવી સ્વાભાવિક યોજનાને બદલે, જેને જીવનનાં તત્ત્વો સાથે સદાયે વિમલ કરવો પડે તેવા પરદેશી સ્ત્રોતો નીતિ ને ચારિત્ર્ય તરીકે અપાય છે. દરેક સજા માણસ પોતાના સ્વાભાવિક ધાતર સાથે થતી આ દખલ-ગીરીની સામે મુક નિરોધ ઉઠાવે છે. સમાજનું પરિ-બળ પારખી, સમાજની નજર ન ચઢાય તેવું હોય ત્યારે સદાચારનો ઝબો ઉતારી નાખી, સાચી

જિંદગી મંથી થયે છે. જોનાં જીવનતત્ત્વો નિર્બળ હોય છે, જેને પોતાની લાલસા ગણાય તેવું બહુ જ ઓછું અને નમ્ર હોય છે, તેને ત્યાં સહચારના સ્ત્રોત આવીને સાત્રાંત્ર્ય જમાવી બેસી જાય છે. આ રીતે બનતું હોવાથી સાં કોઈ મનમાં લઘાઈ અને સંભળતાની કિંમત સમજે છે.

આમાંથી પુરૂષપુંગવ તો ક્યારેક જ ઉપજે છે; કારણકે પ્રતિબદ્ધી દષ્ટિએ મધ્યમ વર્ગ તો સમાજ દરમિયાન ત્યારે ફાવે તેમ વર્તવાની નફાર્થ કરી અટકી જાય છે. નિર્બળ વર્ગ કબૂલ કરે છે, પણ નીતિ પ્રિયેની સહુની સાચી માન્યતાને લીધે એની મહત્તા વધતી જ નથી એટલે કાં તો નિર્બળ તરીકે નીતિનાં પુષ્કળને સમર્થમાં સૂક્ષ્મ વિગતથી પાળી બતાવી, તેનો સંપૂર્ણ વિશ્વ દર્શાવનાર કોષ પુરૂષ, અગર તો નીતિને શાસ્ત્રીય વિરોધ કરી નવનીતના

સન્ન મોટેની ધૂમ ઉઠાવનાર કોષ પ્રબળ પુરૂષ, આંખેને જ મહાન બનવાની તક મળે છે. જો સ્વાભાવિક ઉપજતી જીવનકષ્ટાઓને વિકસવા દેવાં હોય તો માણસ નીતિની મર્યાદા સ્વાભાવિક રીતે પાળી શકે, તેમ જીવનમાંથી ચારિત્ર્ય આપોઆપ રકુરવાની યોજના હોય તો જીવન અનેકશૃંગીય, નિરાશચરી અને સુખી બને.

આવી નિર્બળ નીતિથી કલ્પના અને ઉપજાવેલાં સ્વપ્નાં વધુ ગાંઠ રંગોમાં ચિતરાંતો જાય છે. નીતિના પાલકોને બોગવલી પડતી વેદના, અગર તો બ્યાવહારિક અવગણના તેમને અસંતોષી ન બનાવે માટે પ્રભુના આયતી અને આવતા જન્મની વાતો વધુ ગાંઠ રીતે છુદ્ધિ પૂર્વકના તર્કશૂનનો દુરુપયોગ કરીને પણ ગોઠાયે જવી પડે છે. એ પ્રાથમિક તત્ત્વજ્ઞ નવાં નવાં સ્વરૂપે ચિરંજીવ બનતું જાય છે. અને છેલ્લી ઉક

રેખા



ગર્ભાશયનાં તમામ દર્દો માટે-“રેખા દાનીક” દવા વાપરી ચિંતામુક્ત બનો. જે લેવાથી પ્રદર, શરીરનું ધોવાણ, થોડીવા, અનિદ્રા, અત્યંત અટકાવ, કસવાવક; સુવારોગ, વગેરે જીવલેણ દર્દોને ચમત્કારિક રીતે મટાડી શરીરને તંદુરસ્ત, નવજુવાન બનાવે છે. નકામાં શર્કાં આપી વગર એક વખત વાપરવા ખાસ લક્ષ્યમણ છે.

વખો :

સી. સી. મહાજનની હાં.  
સુખકર

કોમળ ચામડીના  
વાળ  
કાઢવા માટે



માદશાશિ  
આબુ  
પાવડર  
કોમ-  
નોશન

ગામી મહાજનની હાં

ગાંધી  
બાહ્યા  
જેલ

આધુનિક જીવનદશા પણ તેમાં સમાતી હોય તેવી રીતે એમાં ગોઠવેલા શબ્દોને નવા નવા અર્થથી નવા-જવા પડે છે. પાપ-પુણ્ય, સાચુ-જૂઠું, ન્યાય-અન્યાય વગેરેને નવા નવી રીતે દરરોજ આપણે સમજતા જઈએ છીએ. આજે સાચુ મનાતું હોય તે કાલે ખોટું મનાય, આજે ન્યાય હોય તે કાલે અન્યાય થાય અને આમ સમજવાને માટેના વાતાવરણ માટે કેટલાય પ્રયાસો કરવા પડે છે. એવે વખતે એક બુદ્ધિમાન વર્ગ, પણ જેને આપણે હમેશાં જૂના વિચારોનો સુરત સનાતની વર્ગ કહીને તરછોડીએ છીએ તે વર્ગ વિરોધ કરે છે. એને આપણે ઘેરી કાઢીએ છીએ, પણ સાચે જ એ વિરોધ બુદ્ધિપૂર્વકનો હોય છે. પ્રજાએ એકવાર મોક્ષને જીવનધર્મ માન્યો, પ્રભુપ્રાપ્તિને જીવનનું ઉદ્દેશ્ય ધ્યેય ગણ્યું, એમ એને માનવા-ગણુનામાં કેટલેય બુદ્ધિવ્યય કર્યો, તેની પાસે સાધન તરીકે સાચ, અહિંસા, પ્રેમભાવ, પ્રભુભક્તિ વગેરે મુકાયાં. તે જ પ્રજાની પાસેથી એ જ સાધનોથી માત્ર સ્વરાજને જ અંતિમ ધ્યેય તરીકે સ્વીકારાવ્યું. અને ન સ્વીકારે તો તેને પુરાણ, સુરત, અને જીવનધર્મ કહી નાંદી કાઢવા તેમાં બુદ્ધિ કર્યા છે? પ્રભુ, ધર્મ અને તેના નિયમોને એમ ને એમ સક્ષાત્ત રાખી, એ જ નિયમે પ્રભુએ આજ સુધી સ્વીકારેલી, માત્ર સ્વીકારેલી જ નહિ પણ ઉત્તેજી, અસ્પૃશ્યતા, પાછી એ જ નિયમો અને એ જ પાપપુણ્યની કૃપડીને આધારે અયોગ્ય, ઘેઘી અને અધર્મી કરાવવી એ શી રીતે બને? અને જે એમાં કોઈ વિરોધ કરે તો એ બુદ્ધિહીન શી રીતે મંજૂર? સાચી વાત એ છે કે, આવા સામાજિક વ્યવહારોની પાછળથી અગમ્યતાનો ટેકા ઉઠાવી લેવો જોઈએ. ઈશ્વર અને તેના નિયમોને સમાજની સગવડ તરીકે જાહેર કરી દેવા જોઈએ. એને આધારે નહતી સર્વ નીતિને આપણા હિત માટે ચોજેલી પદ્ધતિ તરીકે જાળવવાની જોઈએ, અને પછી સહુને જાહેર કરવું જાઈએ, કે આજે હું પલટું છે, નવો શક પ્રવર્તીય છે, માટે નવી અર્થિક જરૂરિયાત પ્રમાણે તમે નહું કબૂલો. જૂના ઈશ્વરને નામે નહિ, પણ નવી ભાવિ કલ્પનાને માટે; પુરણા નિયમોને અર્થ નહિ, પણ દેવે આપેલી પરિસ્થિતિને લીધે; બુદ્ધિ મોઝે જાહેર કરવું જોઈએ કે ઈશ્વરને નિયમોની, પ.પુણ્ય, ન્યાય, અન્યાયની લાંબી વાતો કરવામાં ને માનવામાં જગત ઉતરણું છે. આ જ

પ્રમાણે જે ન ચલાવવું હોય તો જરૂર સ્પષ્ટ થાય છે કે કહેવાતા એવકૂફ વિચારહીન કુદિદાસો, નવી ઉપજતી સ્વતંત્ર વિચારવાળી પ્રજા કરતાં એકંદરે વધુ બુદ્ધિમાન છે.

આજે નીતિ, રાજવેના ડબ્બામાં બેસતા મુસાફરોએ પાળવાના નિયમ જોવી, જીવનથી સ્વતંત્ર પણ પ્રેયક્ષ લાભથી દૂર અને સીધી સત્તાખળથી સુરક્ષિત છે. એ પ્રજા પાળે તોયે એ નીતિના વિનય કે સફળતા કરતાં સંજોગોનું પરિણામ અને પ્રજાની નિર્જાળતા વધુ છે. માત્ર નીતિ જ પૂજાય અને એ જ સિંધાત જ પુનઃ, પછી લલે માનવસમાજ નિર્જાળ, કંગાળ બની મરી જાય, એવી જો આ પદ્ધતિ પાછળ ભાવના હોય, તો દરેકે એ સામે વિરોધ ઉઠાવવો પડશે. ચારિત્ર્યની રાખેડી ઉપજાવવા માટે જીવતા માણસની હોળીઓ કરતાં આંચકો ન ખવાય, એ ચોખ્ખા સહંતર નકામી અને અવળી છે. નીતિનો નાશ કરવો કે પ્રજાને નિર્જાળ બનાવવી, એ જે વચ્ચે જે પસંદગી કરવાની હોય તો સામટા જોરથી સહુએ પહેલી વસ્તુ પસંદ કરવી ઘટે.

## એ મે તિ હાલ

દરેક જાતના તાવ, ખરેખર, કમળો અને ચેટનાં દર્દો માટે

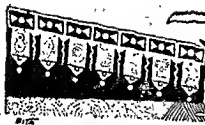
ખરેખર જેવાં ભયંકર દર્દોને અટકાવવા આ દવા સારામાં સારી અસર કરે છે. દરેક જાતના તાવ મટાડી આ દવા શક્તિ આપે છે. દરેક દવાવાળા અને ગાંધાઓ વચ્ચે છે.

‘એમેતિહાલ’ ખરાખર વાંચીને ખરીદશો.

જથ્થાબંધ માટે લખો :

કમલ પ્રાકટરસ, નડિયાડ





## સ્રીઓના માર્ગમાં અંતરાયો

શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરુવાળા

[ નણીતા વિચારક શ્રી. કિશોરલાલભાઈએ સાવનગરના મહિલા વિદ્યાલયમાં આપેલ આ વ્યાખ્યાન 'જીવન-પ્રકાશ'નાં અભ્યાસી વાચકોને મનનીય તથાશે. ]

# આ

પ્રસંગે મારે જે કહેવાનું છે તે લખીને લાવવાની મારી પોતાની ગણતરી હતી, પણ સમય ન મેળવી શક્યો તેથી આજે એમ ને એમ જ હું વિચારો દર્શાવીશ. આથી લખેલા નિબંધની સંપૂર્ણતા અને સમતોલતા આમાં જળવી ન શકે એવો સંભવ છે. એ માટે ક્ષમા કરશો. હું ધારતો હતો કે આજે સભામાં મહિલાઓની સંખ્યા જ વિશેષ હશે અને તેથી મારે ખાસ કરીને સ્રીઓના વિકાસમાં સ્રીઓ જ કેમ અંતરાયરૂપ થાય છે એ ઉપર વધારે કહેવાનું રહેશે; પણ મદાસયોની જ વધારે હાજરી જોઈ છું, એટલે સ્રીઓના વિકાસમાં પુરુષોના અંતરાયની ઝાબત પણ મારે લેવી જોઈશે.

શુભરાત-કાર્તિકાવાસમાં મારા વિચારો સંભળવા ઉત્સુક હોય એવો એક વર્ગ છે એ મેં જણ્યું છે. પણ તે બધા સ્વીકારવા તૈયાર જ હોય છે એવું નથી એવું પણ મને લાગ છે; અને એમ માન વિચારો બધા સ્વીકારી જ લે એવી જાતની હું અપેક્ષા પણ રાખતો નથી. જોઈએ, વિચારો તરત ન સ્વીકારતાં એ ઉપર ટીકાઓ થાય એ વધારે સાડું ચિદ્ ગણ્યું છે. મારી વિચારસરણી અને આજે જે વિચારસરણી વધતી ચાલી છે તે પર્યે ધેણી ફરક પડતો પણ જોઈ છે અને તેથી જ સામાન્ય રીતે કોઈ ખાસ નિમિત્ત વિના બોલવાનું કે લખવાનું હું રાખતો નથી. જ્યારે બોલું છું કે લખું છું ત્યારે મને જે સ્વયં વસ્તુ લાગે તે જ નિઃસંકોચપણે સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરું છું. આમ કરતાં મારા સ્વભાવમાં નથી એવી દેશરતા

મારી વાણીમાં આવતી જાય છે. કદાચ સૌરાષ્ટ્રના વાણીનો ખોટો જીભનો જે વારસો છે તે મને નથી મળ્યો, તે પણ કારણ હોય.

આજે સ્રીઓના માર્ગમાં અંતરાય એ ઉપર બોલવાનું છે, તો એમાં ત્રણ રીતે વિચાર કરવાનો રહે છે. સ્રીવિકાસમાં સ્રીઓના અંતરાય, ખીજે સ્રીવિકાસમાં પુરુષજાતિનો અંતરાય અને ત્રીજો સ્રીવિકાસમાં વિધિરૂપ પરિચિતિ.

સામાન્ય રીતે આપણે વેવલા તો છીએ જ. પહેલાં આપણે સ્રીઓને અવગણતા જ. અવગણનાને પણ હદ નહિ હતી અને તેથી એમાં આપણું વેવલાપણું દેખાઈ આવતું હતું. ત્યારબાદ એટલે વીસેક વરસ ઉપરના જ જમાનાની વાત કરીએ તો આપણે સ્રીઓની અતિશય પ્રશંસા પર જ ઊતર્યા. અતિશયતા એટલે વેવલાપણું. સ્રીઓની પ્રશંસામાં આપણે અતિશયતા કરી. આ જાતનું પરિવર્તન અમુક રીતે જરૂરી હતું. પણ આપણે તો એટલી હદ સંધી ગયા કે સ્રીઓની દેવીરૂપે ચારતીઓ આવવા લાગી, પૂજા થવા લાગી, 'સુંદરીસુખેષે' સ્રીજાતિના વિકાસ માટે સારો ફાળો આપ્યો પણ સાથે એણે સ્રીજાતિની પૂજા શરૂ કરી. એ જમાનોય ગયો. આજે હવે જાળદેવોને પૂજવાનો જમાનો આવ્યો છે. દરેક કર્તવ્યના ક્ષેત્રમાં દેવોનું સ્વરૂપ આવવા આપણે સમાજ દેવાયેલો છે. જાળકો પ્રત્યેની કે ગરભો પ્રત્યેની કે સ્રીઓ પ્રત્યેની આરણી રી રમ છે એ સમજવા અને એનું આચરણ કરતા દરેકને દેવનું સ્વરૂપ આપણું અને એ રીતે થોડો નશો કે હિસાબ

પેલા કરી કામ કરતાની આપણી વૃત્તિ રહે છે. બાળકોને બાળદેવો કહીએ, ગરીબોને હરિદનારાયણ તરીકે ઓળખીએ, સ્ત્રીઓને સ્ત્રીદેવી સંબોધીએ, અરુણેશ મનાયેલા લોકોને હરિજનોની સંતા આપીએ, તે જ આપણને તેમના પ્રત્યેનો ધર્મ સૂચે. આ બધાં લક્ષણ હું સારાં નથી સમજતો. માત્ર હાવન. થાં ભરેલી લાખા જેને 'સૌરાષ્ટ્ર' સારી રીતે વિકસાવી છે તે મને આવડતીયે નથી અને રુચતીયે નથી. એવી બાબતો હું મુગ્ધ થતો નથી કે એની મારા પર ઝાઝી અમર પહોંચતી નથી.

સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે આપણી આંખ ગિધડી એ સારું થયું, પણ એમાંય વેવલાપણું કરી આપણે નુકસાન કર્યું. બાળકો પ્રત્યે આપણે બાળદેવો કહીને વર્તન રાખ્યું તેમાં આપણે સેવાને બદલે અસેવા કરી એ મ મને લાગે છે.

પુરુષે કાં તો સ્ત્રીઓની નિંદા જ કરી છે અને કાં તો સ્તુતિ જ કરી છે. માણસ જરૂર કરતાં વધારે ઘુણા કરે અને એ રીતે જ એનું ચિંતન કરે એટલે

એમાંથી માણસ દુર્ભોષ જ લેવાનો. તે જ પ્રમાણે વારતવિક્રતાથી દૂર જઈ માણસ પૂજક અને છે ત્યારે પણ દુર્ભોષ જ મેળવે છે. સ્ત્રીઓનું વારતવિક રથાન બુધ્ધાનું ન બોધ્યું. આપણે સ્ત્રીઓને હમકાંચ ન માનીએ અને ભારે ક્રોધ ય ન માની લઈએ. આપણે બળદ કે ગાય-ધોડા કે ઘેડીની જાતમાં ક્રોધ અને કનિષ્ઠતા બેદ નથી પાડતા તે જ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષના બેદ આ જાતના ન પડાય.

સાચું છે કે આજની સમાજદયનાં જ એ પ્રકારની છે કે જેમાં બંને જાતિને એકસરખી જીવનની અનુકૂળતા નથી મળી. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીજાતિને પોતાનો વિકાસ કરવા માટે કેટલીક જાતની સગવડો મળી જ નથી. છતાં એ વસ્તુને પણ અપવાદ છે જ. હૃદય ગણાતો વર્ગ અને મધ્યમ વર્ગ એ બે વર્ગની સ્ત્રીના વિકાસમાં તેમ જ શક્તિમાં જે ઉણપ દેખાય છે તે વસ્તુ મહેનતુ વર્ગમાં કે નીચરી જાતિમાં નહિ દેખાય. ખેડૂત કે રથારી સ્ત્રીપુરુષોમાં શિક્ષણ, હિંમત, મહેનત એકસરખાં આપણે જોઈએ.

મારાં ખીલ્યાં છે સોનલ સોણલાં રે  
મારી આંખોનો દીવડો એ જ રે .....

ખીલેલાં સોણલાંને ઘરઆંગણે લાવવા માટે

સોદામણી સાડીઓ

બેનમૂન પ્લાઠાઓ

મુંદર રેશમી કાપડ

આઈના કાપડ



આઈર્ષક બોર્ડરો

રંગીન જ્યોર્જેટ

રેશમી કાડીઓ

અનેકરંગી લીનન

ફેક્ટનું કાપડ, જરી, જ્યોર્જેટ, કિનારીઓ અને કાપડનું જાતના દેશી-વિદેશી મુલાયમ કાપડ માટે સુખર્ષનું અજોડ વજ્રલાલય

**હિંદ ટોર્મલી.**

અમદાવાદની રોડ, મુંબઈ: ટે. નં. ૨૭૧૧૮

આપણે મધ્યમ વર્ગ નૈસર્ગિક જીવન જીવતાં જ નથી. સમાજનું કુદરતી જીવન આપણે જીવતાં જ છે એવું છે, - આથી આપણા માથે આપણે બધાંને નહિ માપી શકીએ. મધ્યમવર્ગની સ્થિતિ જ વિચિત્ર છે. મધ્યમ વર્ગ ઊંચો થાય છે નીચેલા વર્ગમાંથી; અને પોતાની દૃષ્ટિ તો ઉચ્ચ વર્ગ તરફ જ રાખી જીવવા પ્રયત્ન કરે છે. આ રીતે બંને બાજુ તરફથી ખેંચાતો એ મધ્યમ વર્ગ છે. આ રીતે મધ્યમ વર્ગે ઊંચી દૃષ્ટિ રાખી સ્ત્રીજાતિની સ્થિતિ વધારે કંડેડી કરી છે આને રાષ્ટ્રી વિષય થશે તો એને જીવનનિર્વાહનું દુઃખ નથી. સુખસાધનોની એને ઉણપ નથી પડતી. એને પુનર્જન્મનો સરાસ નથી મૂંઝવણનો. એ તરફ દૃષ્ટિ રાખી આપણે પ્રતિષ્ઠા ખાતર જ એ તરફ તણાઈએ છીએ. આ રીતે મધ્યમ વર્ગ 'દમેશાં વધારે ખેંચાવા પ્રયત્ન કર્યા જ કરે છે. દબે આપણાં સુકાન ફેરવવાની જરૂર છે અને એમાં સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેનો સહકાર થાય તો જ કાર્યસાધન થાય.

એમ કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓ ભાવનાપ્રધાન જ હોય છે અને પુરુષો બુદ્ધિપ્રધાન હોય છે. સ્ત્રીઓએ જ ધર્મભાવના ફળવેશી છે એવી જાનની માન્યતા અને વાડોએ ખેલતાં સાંભળીએ છીએ. એ હું માની શકતો નથી. સ્ત્રીજાતિ ભાવનાપ્રધાન અને પુરુષ બુદ્ધિપ્રધાન વ્યક્તિ છે એ હું નથી માનતો. માત્ર ભાવના કે માત્ર બુદ્ધિ કામ નથી આવતી. સ્ત્રીપુરુષ ભાવના અને બુદ્ધિ બંને સરખાં ધરાવે છે અને બુદ્ધિ અને ભાવના વડે કોઈ પણ નવી વસ્તુ સ્વીકારે છે. સ્ત્રીઓ ધર્મની રક્ષા કરે છે એ જાતની પ્રશંસા ઇસુખ્રિસ્તે કે ગાંધીજીએ કરેલી છે, પણ એમાં હું સંમત નથી.

કોઈકવાર-કેટલીકવાર ભાવનાની ઉત્કટતા કેટલીક વ્યક્તિઓના સ્વભાવરૂપે જ હોય છે. એવી ઉત્કટ ભાવનાવાળા વ્યક્તિઓ આંતર જ પુરુષ બંનેમાં હોય છે. જેમની ભાવનાઓ ઉત્કટ હોય છે તેમનામાં એ જોડી રૂપે હોય છે. એટલે જેટલો પ્રેમ ઉત્કટ તેટલો જ તેનો દેપ પણ ઉત્કટ. રીંગે તો રાત્ર આપે અને ખીજે તો ફાંસીએ ચડાવે. એમની એ ભાવનાની ઉત્કટતા સાથે જો તે પ્રજ્વળીત અને

વિવેકી ન હોય તો એમનો પ્રેમ પણ ભયરૂપ થાય. વળી, ધણીવાર ઉત્કટ ભાવના આપણી પોતાની દૃષ્ટિ કેટલી વિશાળ છે દૂંઝી છે તેની ઉપર અવલંબે છે. સ્ત્રીઓની ભાવનાની ઉત્કટતા વધારે લાગે છે તેનું કારણ એના સ્ત્રેષ્ટની સંકુચિતતા છે. પોતાના કુટુંબની અંદર જ સમાયેલી દૃષ્ટિ સ્ત્રીઓ માટે આજે પૂર્ણ મનાયેલી આપણે જોઈશું. એનું કારણસ્ત્રેષ્ટ કુટુંબની અંદર જ સમાયેલું રહે છે. આ જ દૃષ્ટિને, કુટુંબ કે ન્યાતની બહારની દુનિયામાં ફેલાવવામાં આવે તો એ ઉત્કટ ભાવના સંકુચિતતામાંથી ફેલાશે. ભાવના આછી બનતી દેખાશે છતાં એ ફીણ તો નહિ જ થાય. સ્ત્રી જાતિને વિશાળ સ્ત્રેષ્ટ મળતાં ભાવનાની ઉત્કટતા જે દેખાય છે તે પછી નહિ જણાય.

કુટુંબમાં જ પરિસમાપ્ત થતી આ ભાવનાને વિકસાવવા આજે આપણે વાત કરશું તો સ્ત્રીજાતિને આજે એ અમુક રીતે ભારેપ થઈ પડે છે. જેમ કોઈ સનાતની બુદ્ધિથી વિચાર કરે તો હરિ-જનો પ્રચેડે એનો ધર્મ સમજાય; પણ ડુકિના સંસ્કારોથી એ બુદ્ધિ જ એટલી જડ થઈ ગઈ હોય છે કે બુદ્ધિ આગળ જઈને વિચાર કરવાની જ ના પાડે. આજ સ્થિતિ આજે સ્ત્રી જાતિની છે. આમ સ્ત્રીઓમાં ભાવના ઉત્કટ છે એટલે બુદ્ધિ નથી એમ નથી, પણ એમનું સ્ત્રેષ્ટ જ દૂંઝું હોવાથી તે વધારે ભાવનાપ્રધાન લાગે છે.

આ સ્ત્રેષ્ટની સંકુચિતતા અને ભાવનાની ઉત્કટતામાંથી સ્ત્રીઓમાં સ્વગ્નતિશત્રુત્વ જાગે છે. સ્ત્રીને પુરુષ સાથે કામ કરવું પાસવે-બને, પણ આંતર ખીજ સ્ત્રી સાથે કામ કરવું ન પાસવે, સાથે રહેવું ન શકે. અને આ દોષ સ્ત્રીજાતિનું મોટામાં મોટું બુદ્ધિ કરનાર છે. સ્વગ્નતિશત્રુત્વ રાખી સ્ત્રી પુરુષ સાથે પોતાનું વ્યક્તિત્વ નથી સાચવી શકતી. એમ થાય ત્યાં પુરુષો પોતાનો જ લાલ ઉઠાવે. સ્ત્રીજાતિને સ્ત્રીજાતિમાંથી અવસંબન લેતાં અને આપતાં આવડું જોઈએ. સ્ત્રીજાતિ જે પોતાની જાતિમાંથી સ્વગ્નતિશત્રુત્વ કાઢશે તો જ સ્ત્રીઓનો વિકાસ છે.

સાથેસાથે માણસે વિચારવું જોઈએ કે માણસ જન્મતાં કોઈ એક વ્યક્તિરૂપે નથી. માણસ પોતાને માટે જ જીવતો નથી. એના જીવનમાં પોતાની જ

શક્તિ કે મનોવિકાસ સાધવાનો જીવનનો હેતુ નથી; પણ સમજવું જોઈએ કે એક વ્યક્તિ, માનવમાન-સૃષ્ટિનો એક ભાગ છે. એણે સમજવું જોઈએ કે જેમ શરીરના અણુએ બંધુ તરીકે નથી, પણ એ બધાં એક જ શરીરરૂપે જીવી રહ્યા છે તે મુજબ માણસમાત્ર આ વ્યાપ્ત સૃષ્ટિમાં અણુઓરૂપે ગોઠવા-ગેલા પડ્યા છે. દાઈ કોઈથી સ્વતંત્ર રીતે રહી શકતું નથી. બધા એકબીજાને માટે છે અને એક-બીજાથી નમે છે. શક્તિ વ્યક્તિગત મોક્ષને વધુ વે છે, પણ તે સિદ્ધાંતથી ન હરી શકે એવું છે. એક બાજુ આપણે જે સમાજ વચ્ચે છીએ એ સમાજ સહતો પડ્યો હોય અને તેમાં રહેવા છતાં એથી અલગ રહી મોક્ષ મેળવવાની કલ્પના કરવી એ માત્ર કલ્પના-વિહાર જ છે. હું એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિ નથી, પણ હું સમાજનું એક અંગ છું. મારાં કબોની અંદર મારી આસપાસના ઉપર, સમાજ ઉપર શું થાય તે મારે વિચારવું જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ આપણે વિચર કરીએ તો આખો સમાજ દરિદ્રતામાં સળડે છે ત્યારે આપણે સુખસગવડો ભોગવીએ તો તે આપણને ખટકવાં જોઈએ. આજે તો આપણે આપણને સમાજના એક અંગરૂપ નથી માન્યા એ પરિસ્થિતિ છે.

મેં કહ્યું કે મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિ નૈસર્ગિક નથી રહી. મધ્યમ વર્ગે જિંદગી વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ ન ફેંકતાં નીચલા વર્ગ તરફ નજર નાખવાની જરૂર છે. પછી મેં કહ્યું કે પુરુષવર્ગે આજસુધી કાં તો સ્ત્રીઓની નિંદા જ કરી છે અને કાં તો સ્તુતિ જ કરેલી છે. બન્ને દ્વારા સ્ત્રીઓ પુરુષના લાભાર્થે જ વડાવાય છે વળી મધ્યમ અને ઉચ્ચ વર્ગના સમાજે સ્ત્રીઓ માટે એવી જ વ્યવસ્થા ધડી છે કે સ્ત્રીઓની ભાવનાઓની ઉત્કટતા જળવાઈ રહે, પણ દૃષ્ટિ મર્યાદિત જ રહે. આમાંથી સ્ત્રીઓમાં સ્વભાવિયજીવ જન્મ્યું છે, અને તે તેના વિકાસમાં મોટું અંતરરાયણ બન્યું છે.

\*

### પ્રશ્નોત્તરી

૧ પ્રશ્ન: સ્ત્રીઓના માર્ગમાં પરિસ્થિતિનો અંત-રાય કઈ રીતે ?

જવાબ: પરિસ્થિતિનો અંતરાય સ્ત્રીઓને માટે માતૃત્વની જવાબદારીમાં રહેલો છે, પણ છતાં

માતૃત્વની જવાબદારી પ્રત્યે રાષ્ટ્ર કે તિરસ્કાર ક્યે નહિ ચાલે. આ કારણોને લઈને એના કાર્યની મર્યાદા આવી ગઈ છે. એટલે જે રીતે પુરુષ બહારની દુનિયાનો જેટલો લાભ લઈ શકશે એટલો સ્ત્રી નહિ લઈ શકે. આ પરિસ્થિતિમાં તો શક્ય હોય એટલો માર્ગ દરેક પોતાનો કાઢવો જોઈએ.

મધ્યમ વર્ગમાં એવું થઈ ગયું છે કે કમાવું એ પુરુષનું કામ અને મુદબ્બરયા એ સ્ત્રીઓનું કામ છે. જ્યારે નીચલા વર્ગમાં આ સ્થિતિ નથી. ત્યાં તો સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને એકસાથે મળી કામ કરે છે. કણબી અને રબારી જુઓ. કદાચ મધ્યમ વર્ગમાં આર્થિક સમયને ખાતર પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને કમાતાં હશે તોપણ તે જુદાજુદા ધંધામાં. પુરુષ ડોક્ટર હશે તો સ્ત્રી શિક્ષિકા હશે. આ પણ બરાબર ન ગણાય. કણબી કે રબારી જેવું આપણું જીવન હોય તો તે સ્વાભાવિક કહેવાય. આપણે તો સ્ત્રીઓને ધરતી વ્યવસ્થા અને શોભાનું જ કામ સોંપી દીધું છે, અને સ્વાર્થને ખાતર શોભાની દીગ્દલીઓ બનાવી છે.

૨ પ્ર. સ્ત્રીઓ અતિશય ઈર્ષ્યાળુ કેમ હોય છે ?

જ. એનાં અનેક કારણો હોઈ શકે છે. એક કારણ તો એકત્ર કુટુંબમાં રહેલા કાર્થિક હોય છે. સ્ત્રી એકત્ર કુટુંબની કિનાયતી કેઈ દિવસ થઈ જ નથી. એકત્રિત કુટુંબની રચનામાં કેઈ દ્રષ્ટિ અંગે પણ એમાં રહેલાં છે કે એમાં સ્ત્રીઓને વધારે સહન કરવું પડે છે. એકત્રિત કુટુંબમાં મોટાંને જે સગવડ મળે તે નાનાંને ન મળે, પુરુષને મળે એટલું સ્ત્રીને ન મળે. આમ એકત્ર કુટુંબ સફળતાને નથી પામ્યું. સાચું પૂજાતાં, એકત્ર કુટુંબમાં તો કાર્યનિર્જનનું તરવરેલું છે. સહુ એકસરખા એકભાવે સાથે રળે, રહે અને ભોમવે. પણ જો એક સત્તા ભોગવે અને બીજા એને તાણે રહે અને દબાય, અને તેનો વિશેષ ભાગ સ્ત્રીઓને ફાળે આવે તો એમાંથી ઈર્ષ્યા જ ઉત્પન્ન થાય.

૩ પ્ર. સ્ત્રીઓની ભાવના ટૂંકા સેત્રમાં વધારે ઉત્કટ બનેલી છે તેથી લાભ થયો છે કે નહિ ?

જ. ભાવનાની ઉત્કટતા સુખ અને દુઃખ એ બન્નેને વધારનારી છે. જીવનમાં એક જ ભાવના ઉત્કટ હોય એમ નથી બનતું. ઉત્કટ ગ્રેમ ધરાવ-

નાર વ્યક્તિ, ઉત્કટ હાથી પણ હોય. જો મનુષ્યની વિવેકશક્તિ ખીલી હોય તો એ કોષ જેવી વસ્તુને અકુશમાં રાખે, પણ જો એ ન હોય તો બધીયે જાતની ભાવના ઉત્કટ સ્વરૂપ લેય. કોઈકવાર એ સ્ત્રી દુર્ગા બને અને કોઈકવાર ચંડીનું સ્વરૂપ ધારણ કરે. આના કરતાં ભાવના અને શુદ્ધિની સમતોલતા હોય તો એ સ્થિતિ હું વધારે સારી ગણું.

૪ પ્ર. સ્ત્રીઓ જો પુરુષોની જેમ કમાવા જાય તો ગૃહવ્યવસ્થા ન તૂટે ?

જ. મારા કહેવાનો ભાવાર્થ એવો નથી કે બન્ને બહાર કમાવા જાય. કમાણીનું સાધન જ એવું નિર્મિત થયું જોઈએ કે બન્ને એકસાથે રહી પોતાની કમાણી કરી શકે. અત્યારની જે પરિસ્થિતિ જોઈએ છીએ તે આદર્શ વ્યવસ્થા ન ગણાય. આજે તો પુરુષવર્ગ પણ ઘરની વ્યવસ્થામાં જરાય ધ્યાન નહિ આપે. ઘર એ સ્ત્રીપુરુષ બન્નેનું છે અને બન્નેની ગૃહવ્યવસ્થામાં જરૂર છે એમ માનવું જોઈએ.

૫ પ્ર. આજે સમાજમાં સ્ત્રીઓમાં માતૃત્વની જવાબદારી ઓછી કરવાની વૃત્તિ જાગી છે તેવું શું ?

## ● પુષ્પા કોર્ડીઅલ ●

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહી સર્વી જવો, કમુવાવડ, હીસ્ટેરીઆ, કોટે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, ધાવણની અછત, બિંધે ન આવવી, ઉબકા, અમૂંઝણ વગેરે કદો મટાડી શક્તિ આપનાર પુષ્પા કોર્ડીઅલ જ વાપરો. ત્રણ ખાટલી પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

જાન્યારી મારે લગ્ના:

કમલ પ્રોડક્ટસ • નડિયાદ

જ. આ પ્રશ્ન ખૂબ ગંભીર છે. આ જાતની વૃત્તિ ઈષ્ટ નથી એમ હું માનું છું. આનો અર્થ એમ નથી કે સ્ત્રીને દસબાર બાળકોં હોવાં જોઈએ. પણ એની જવાબદારી ટાળી નહિ રાખ્યાં. આપણી દયા-જનક સ્થિતિ તો જુઓ ? સ્ત્રીઓને શોભાવતી ગમે છે, ફેલફેલૂરી શિક્ષણ આપવું ગમે છે, પણ ચાર મુલાવડ સહન કરી શકે એ જાતની શક્તિ કે શિક્ષણ આપણે નથી આપવાં. શું કરીએ ? નથી માગ્યા-નેય આનો ખ્યાલ આવતો. અહીં યુગરત કારિયા-વાડમાં જ્યાં જોઈ છે ત્યાં તરુણ-તરુણીઓ ઉપર નર નથી દેખાતું. કણાંટકની સંસ્થાઓમાં મેં મગ-દળોની હારો અને બીજાં કસરતનાં સાધનો દીધાં. અહીં કયાંય કસરતનું વાતાવરણ નથી જોતો. સારાં સારાં નાટ્યપ્રયોગો, નૃત્યો કે સંગીત કરી બતાવે એ સામે મારો દેવ નથી, પણ હું તો સાથે સાથે શરી-રની કેળવણી પણ માગું છું. અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓનાં શરીર સારાં હતાં તે આજ નથી રહ્યાં. આજે ગાંધીજીની ધંદી દળાવવાની વાત કાઢતે ન ગમે; રાસ રમાડવા ગમે. પહેલાંની સ્ત્રીઓ પણ રાસ તો

ટેસ્ટદાર પાન ખાવા માટે

● કૃષ્ણછાંપ કાથો ●

માથોનાં દુઃખાવા માટે અકસીર

ૐ બજરંગ બામ ૐ

● પાનની ઘરાણી વધારવા માટે

દીલખુશ મસાલો ● કૃષ્ણવિલાસ મસાલો

પાનની ખરી મઝા ● દીમટામ સોપારી

● જરાકરછાંપ કાથો ●

: બનાવનાર :

એચ. વી. જોશી

કૃષ્ણછાંપ કાથાવાળા

રીથા રોડ,

અમદાવાદ

રમતી, પણ તે કેવળ રાસ નહોતી રમતી, અને તે રમવાનું જોર એમને ધંડીમાંથી મળેલ હતું. આજે એ જ રાસ લેતી સ્ત્રીઓમાં પગેના દમકા દશે, પણ દમકા પાછળ કમરનું જોર નહિ હોય.

સ્ત્રીઓને સામાન્ય રીતે માતૃત્વની જવાબદારી ઉઠાવવી જ પડવાની છે. એ માટેની લાપંકાત અને શિક્ષણ એમને મળવાં જ જોઈએ. બળકેને સારી રીતે ઉછેરનાં અને સારાં બાળકો તૈયાર કરવાં એ જવાબદારી સ્ત્રીઓના છે. વિવાહિત છત્રવતી જવાબદારીનું જ્ઞાન અને આવડત એમને હોવાં જ જોઈએ.

૬. પ્ર. સ્ત્રીઓનો વિકાસમાર્ગ કેળવણેલાં પુરુષોએ રાક્યો છે તેનું શું કરવું? સ્ત્રીઓએ પુરુષો સાથે કેમ વર્તવું?

જ. જ્યાં પુરુષોએ સ્ત્રીઓનો વિકાસમાર્ગ રોક્યો હોય ત્યાં બધે પરિસ્થિતિ એકસરખી ન હોય. ક્યાંક પુરુષોનો સ્વાધે કારણજાત હોય, ક્યાંક અજ્ઞાન હોય, ક્યાંક શક્તિ સંસ્કાર હોય કે જેની અસર પુરુષો ઉપર થયેલી હોય. એટલે એવું પણ બને છે કે પુરુષો કેટલુંક પ્રામાણિકપણે જ માનતા હોય અને એ રીતે વર્તન રખાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય. આ સંકુચિત સંસ્કારોનાં પરિણામો હોય છે.

આમાં જે સ્ત્રી સમજી હોય તે પુરુષોને સમજાવીને વશ કરી શકે છે. સ્ત્રીમતિમાં વશ કરવાની એક શક્તિ રહેલી છે અને તે શક્તિનો ઉપયોગ સ્ત્રી કરી શકે.

૭. પ્ર. તમે કહ્યું કે મધ્યમ વર્ગ ઉચ્ચ અને કનિષ્ઠ વર્ગ વચ્ચે ખેંચાણ કરે છે. જે મધ્યમ વર્ગ ઉચ્ચ વર્ગ તરફ ન વધે તે. અગળ વખાય કેમ?

જ. આની ચિંતા આપણે કરવાની નથી. આખી પાંત્રીસ કરોડની વસ્તીમાં ઉચ્ચ વર્ગ મધ્યમ વર્ગોએ વેળા તે એકેક લાખ માણસો દશે. ત્યારે મોટા વર્ગ તે નીચલો વર્ગ છે. નીચલી જગતે કરોડ તે નીચલા વર્ગનો મંત્રણો છે. તે તમે ઉચ્ચ વર્ગની ચિંતા કરશે કે નીચલા વર્ગ તરફ નજર નાખશે? ઉચ્ચ વર્ગ વધારે એટલે એમ જ ને કે અનેક મનુષ્યોના ખજા ઉપર ચડી ચાલવું? આમ થાય તે સુખ ક્યાંથી વધે? થોડા સુખ મેળવે ત્યારે કરોડોને તે શેઠશાય ખાવા ન મળે.

ત્યારે આપણું ધ્યેય તે નીચલા વર્ગને સુખ આપવાનું હોવું જોઈએ. એમને સુખે સુખી થઈએ. છતાં આપણે આપણું સમાજનું રથાન નહિ છોડી શકીએ, એટલે જેટલો ત્યાગ થાય એટલો કરવા પ્રયત્ન કરીએ.

૮. પ્ર. જે સ્ત્રીઓ કાર્મિક સારું કામ કરે છે તેની સુધરેલો સમાજ નિંદા કરે છે, એનો શો ઉપાય?

જ. આ લક્ષણે આજે સમાજનાં છે. સુધારામાં આપણે લાંબપગની મહેનત વગરના બન્યા. નવરા મણસો ખેતીને કૃષ્ણી જ કરે ને? અને વળી તમે અહીં કે યુરોપમાં બધે મધ્યમ વર્ગમાં એક વસ્ત્ર એવી જોશો કે માણસ આવે કે એની નિંદા બંધ. પાછળથી ખૂબ ટીકા કરીએ, આમાં તે સત્યવક્તા તરીકે સત્ય લાગતી વસ્ત્ર કહી દેતાં આવડવું જોઈએ. તમે સાચા હો તે નિંદાને તમે તમારા પ્રભાવથી દટાવી શકશો, પણ આ બધામાં ઉદ્યોગપ્રિયતા વધતી જોઈએ. એમ થાય તે કૃષ્ણીઓ ઓછા થાય. ચર્ચામંડળ કે સભાઓ મોટી આપણે ખૂબ કામ કર્યું, એમ માનીએ તે ન ચાલે.

૯. પ્ર. સ્ત્રીઓને મર્યાદિત ક્ષેત્રમાંથી વિશાળ ક્ષેત્રમાં લઈ જવાથી વધારે ક્રોધ સંધારી? એમાંય ઉઠતે મર્યાદા તે રહેવાની જ ને?

જ. એમાંય મર્યાદા તે રહેવાની જ એ સાચું છે, પણ આપણો દૃષ્ટિકોણ યથો હોય તે મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં માણસ પેતાનું શ્રેય સાધી શકે. શુદ્ધિનો, ભાવનાનો વિકાસ થવો જોઈએ. સ્ત્રીઓ જેમ પેતાના બાળકો માટે ધસાય છે, કુટુંબની સેવા કરે છે, તેમ બીજાનાં બાળકો માટે પણ પ્રસંગ મળ્યે ધસાવું. એ જગતનો દૃષ્ટિકોણ સધાવો જોઈએ. લાઈ મલ મારીતું નામ ધણીએ સાંભળ્યું દશે. તેઓ પારસી હતો. સ્ત્રીજાતિમાં એમણે ભારે ઢિરસો આપેલો છે. એમની એ ભાવનાનો વારસો એક સ્ત્રી-એમની માતા-પાસેથી મળેલો હતો. નાનપણમાં મલમારીને ધવરાવતી માએ એક બંગીના રડતાં બાળકને ધવરાવી શાન્ત પાડ્યું, એ સંસ્કાર મલમારીમાં રેકાયા. આજે એ શક્તિ કોઈ બહેન ધરાવે છે? પુરુષને નિર્મોહ કરનાર

કાણુ છે ? સ્ત્રીના ધૌડિયામાં ઉછરેલો તે પુરુષ છે. પુરુષને, ધણીને, દીકરાને કેળવનાર તમે છો. તમારું હૃદય વિશાળ અને તો પુરુષસમાજ વિશાળ હૃદયનો યાત્ર.

૧૦ પ્ર. સ્ત્રીઓની આસપાસની ઇર્ષ્યા સ્વભાવ કેમ ટળે ?

જ. તેમણે પોતાની ઉન્નતિનો વિચાર કરવો જોઈએ. બધાના દોષો ગળી જતાં આવડે તો સ્વર્ગ ટળે.

૧૧ પ્ર. બહેનોની કેળવણીમાં કેવા સુધારા આવશ્યક છે ?

જ. પુરુષ અને સ્ત્રીની કેળવણીમાં કેટલોક ફરક થવો જોઈએ. મહેનતમળૂરીતું શિક્ષણ મે તેમ કરીને ઉમેરાવું જોઈએ. કુદરત મહેનત-મળૂરી માગે છે. કલોગનો તિરસ્કાર ટાળવો જોઈએ.

૧૨ પ્ર. સ્ત્રીઓનો પુરુષોએ ઇચ્છાથી કે અનિચ્છાએ વિનાશ કરેલો છે ?

જ. માણસમાત્ર સુખ શોધનાર છે. દરેકની એક જ વૃત્તિ હોય છે કે બીજાં બધાં કેમ પોતાને

અનુકૂળ થઈને ચાલે. સામાન્ય પુરુષો સ્ત્રીઓને કેળવી પોતાની અનુકૂળતા જ સિદ્ધ કરવા ઇચ્છે છે. માનવમાત્રમાં આ વૃત્તિ કુદરતી જેવી રહેલી છે. વિચારી પુરુષ તથા સ્ત્રી એમાં સંબંધ રાખી શકે છે, અને બંનેનું હિત વિચારી શકે છે.

૧૩ પ્ર. ગૃહકાંચ અને બાળઉછેર કરતાં કરતાં સ્ત્રીઓએ કેમ પ્રવૃત્તિ કરવી ?

જ. જેમ સ્ત્રીને પોતાના બાળકને ઉછેરવાં એ સ્વાભાવિક કર્તવ્ય લાગે છે તેમ બીજાં બાળકો માટે પણ થવું જોઈએ. સમાજમાં અનેક અનાથ બાળકો થવાનાં-કેટલાંક નિષ્કર્મતાને કારણે, કેટલાંક માબાપનાં મૃત્યુથી વગેરે કારણોએ. એવે સમયે એ બાળકોની વ્યવસ્થા સ્ત્રીસમાજ કરે, ઉપરાંત પુરુષજાતિને વ્યસનોમાંથી છોડાવવાનું કામ સ્ત્રીઓ કરી શકે. ચાર વસ્તુઓ સ્ત્રીઓમાં સદૃઢ છે. એક બાલપ્રેમ. મારી ઇચ્છાથી આજે હું કોઈ સંસ્થા કે આશ્રમ ચલાવું તો હું બાળક વિનાની વિધવા ન છૂટું. વિધવાને એકે બાળક ન હોય એ દુઃખ એનાં જીવનમાં બહુ ભારે હોય છે એટલે બાલપ્રેમ એ એક એમનો સ્વભાવ છે. તેઓ બીજાં બાળકોને રાખી કેળવી શકે. બીજું સ્ત્રીઓને ગાંધારના મે એવી વસ્તુ છે આ શિશુ-માંય તે કામ આપી શકે. ત્રીજું શુભચિન્ત્ન; માંદાની માવજત કેમ કરવી તે તેને સહેજે શકે છે અને તેમાં તે તનમય થઈ શકે છે. અને ચોથું તે શુદ્ધકર્મ.

આજે સ્ત્રીઓમાંથી સંધવાતું જ્ઞાન એટલું થતું ચાલ્યું છે એ ખરાબર નથી. આ શિયતિ ન થવી જોઈએ. બધાના આરોગ્યનો આધાર ખોરાક ઉપર જ છે અને એમાં જ જો બહેનો અણગમે રાખે તો એ અનારોગ્યનું કારણ થઈ પડે.

એટલે આ બધી જાંતની કેળવણી અને નિકાસ સ્ત્રીઓ માટે આવશ્યક છે.

મુસાફરીના સાથી તરીકે એક સ્ત્રીશી

જીવનધારા

ની જરૂર સાથે રાખવાનું બુલતા નહિ

• ફરક સહેજમાં વેચાતી મળશે •

૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બળ, યુદ્ધિ, આરોગ્ય વધારનાર:-

**મહત્તમંજરી**

નસોની કમજોરી, હાથપગની કળતર, આળસ, સૂસ્તી, બેચેની વગેરે દર કરી શક્તિ, સ્ફુર્તિ તથા હિસાબ વધારે છે તેમજ પેશાબ કે સ્વપ્નમાં જતી ધાંતુને બંધ કરી બંદ બનાવે છે. પરદેશ ખાસ કર્મ નથી કો. ગોળી ૪૦ની કબીનો ૧૧. ૧૧ સવા

**ગર્ભામૃત ચૂર્ણ**

પ્રદર, લોહીવા, સુવારોગ, માસિક અટકાવની અનિયમિતતા, અટકાવ વખતે પેટ, પેટુ કે કમરમાં દુઃખાવો થવો, ગર્ભાશયમાં સોજો વિગેરે તમામ દર્દો દૂર કરી શરીર તંદુરસ્ત અને સ્વેદી કાન્તિવાન બનાવે છે.

કો. ડબ્બા ૧ ના રૂ. ૨૫ અઢી

મુખ્યમંદાન્ય:- } મહત્તમંજરી કાર્મસ્ટ્રી  
કાલમારેલી, રામવાડી } ગામનગર (હાલવાડા)

# કલાપી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ

મણકો થોથો  
આશકની  
પ્રેમ-ઉપાસના

કલાપી અને મિત્રમંડળ વિશેનાં  
દરબારશ્રી વાજસુરવાળાનાં સંસ્મરણો

કવિનઃ  
દરબારશ્રી વાજસુરવાળાનાં  
આચાર્યનઃ  
શ્રી. કપિલભાઈ ઠક્કર એમ. એ.

[ ગવાંકી ચાલુ ]

**એ** ક પત્રમાં રમાબાએ દહેર સાહેબને લખેલું છે: 'જહલા, તમે પીગ્રઓ છો, તમે તેના વિના દુઃખી થાઓ છો. તમારું એવું મોં મેં કદી જોયું નથી અને તેથી વારે વારે મને રોવું આવ્યા, કરે છે. તમારો પ્રેમ આમ બીજા પર યશો એ સ્વપ્નામાં પણ ન આવતું, પણ એ જન્યું, અને હવે તમારા હૃદયનો કબજો રાખી શકા એમ નથી. તો આનંદમાં રહો. હું તમારી ઇચ્છા પૂરી કરીશ. મારું દિલ ચિરાઈ જશે, પણ હાલ આપણ બન્નેને પીડા છે તે કરતાં મારું દુઃખ સરજ્યું હતો તે હું ભોગવીશ, અને તમને આનંદમાં જોઈ રાહ રહીશ. દુનિયા તમને ધિક્કાર દેશે. તમારા બાકીમાં તમને છોડી જશે એની મને બહુ ધિક્કાર થાય છે. હું આ વાત છૂપી રાખીશ, પણ આખરે એ રહેશે નહિ. હું શું કહું એ સજવું નથી. તમે તેને ચોંટા એમાં મને વાંધો નથી. પણ તમને કાંઈ લાગે છે અને મારાથી એ જીરવાઈ નથી. તમે તમારું દુઃખ કો સમજીને મૂકી દેશો, અને કો ઇચ્છા પૂરી કરીને મૂકી દેશો. પણ કંઈ રસ્તો કાઢો તો, બહુ સાડું. હું તમને આનંદ આપનારી દત્તી તે જ દુઃખ આપનારી યજ્ઞ છું એ, પણ હૃદયની ઇચ્છા બીજા કોને દેણ હશે? પણ તમે દુઃખી થતા હો. તો મારી ક્યા લા રશે મા. મને ઉત્તર પૂર્વ આપશો અને મારે માટે વિચાર કંઈ લાવશો મા. આ પત્રની અંદરની એક લાંટીમાં કરવામાં આવેલું સૂચન રખે છે. હું આ વાત છૂપી રાખીશ, પણ આખરે રહેશે નહિ. વિના લગ્ન શોભના સાથે શરીરમાં અંધ બાંધવાના એમાં દરબારસં છે. આ મારું દાકરસાહેબ કદી સ્વીકારી શકે

એ સદંતર અસહ્ય દુઃખ. મણીભાઈ પરના પત્રમાં એમણે લખ્યું છે:— 'પણ હૃદયરૂપાથી એટલું સાડું થયું છે કે આ શરીર કેઈ પણ પ્રકારે શોભના સાથે બ્રહ્મ થયું નથી, અને તોય પશ્ચાતાપથી બચી ગયું છે. રમાએ મને બહુ કહ્યું—બહુ સમજાવ્યો—એ મારા પ્રેમને લાયક નથી એ સાબિત કરી દીધું.'

પોતાના પ્રેમ માટે શોભનાની લાયકાતની તુલના કરવાનો એ સમયે કશો જ અવકાશ નહોતો. મન અને હૃદય વચ્ચેનો એ અંધારો હતો, 'હું બાવરો' એ કાબ્યની થોડી ફીટીઓ એ રિશ્તિ સમજાવશે:—

'આ અંતરી, તારે તપેલાં હું બનેલો બાવરો,  
જાંખી યપેલી નૂરની એ નૂરનો હું બાવરો.'

એ શુભ હતું અંગારવું, હું કુદકી તેની બચો,  
એટલો, ગળ્યો, લાગી ગયો, હું હોય તેનો બાવરો.

'અક્ષય કહે છે છોડવા હૃદય' કહે એ ના બને;  
અક્ષય શુભાવી દિલ બાળ્યું, ઈસ્કોનો હું બાવરો.  
એ એર દેખે છે છતાં કો માન એને મીઠું?  
એ પૂનશો કોઈ નહિ, ઉત્તર ન આપે બાવરો.  
આશક તથા નજરે ભરી ખુશસરતી જે છે સદા,  
તે કંઈ મારાકને મુખે છે? એ જ પૂછે બાવરો.  
એ પૂતળા કંઈ છે બડી, દિલમાં દબારા હે શર્થી,  
એ પૂતળા જેને ગણી તેનો યશો હું બાવરો.  
એ પૂતળાના જાંઘુને ઠા' જાંઘુનરડું જાંઘુશી.  
આશી નજર આપે નહિ એ દેખનારો બાવરો.'

દબારો હોંશયી એ પૂતળા એમણે દિલમાં પકી દત્તી. એમાં ખંખી નજરે આવી શકે એમ નહોતું અને હાલ સિવાય બીજા સંબંધ એમને અપનો નહેતો અને એ લગ્ન થાય તોય પણ પોતાના



હતાશ કંઠાપીએ માયું, “ હવે ત્હારે માટે તપીશ તપ હું ઝિન્દગી બધી—

હૃદયમાં રમાયું રયાન જે હતું તે જ રહે એવી એમની ગણતરી હતી.

‘તુને ન ચાહું, ન બન્યું કદી એ,

તેને ન ચાહું, ન બને કદી એ.

ચાહું છું તો ચાહીશ બેયને. હું,

ચાહું નહિ તો નવ કોઈને હું.

\* \* \*

‘જે ચાહુમાં તું મુજને જવા દે,

જે ચાહુ ખરે અથવા થવા દે,

ચાહું નહિ તો નવ કોઈને હું,

ચાહું છું તો ચાહીશ બેયને હું.

(ચાહીશ બેયને હું—૧૨-૬-૯૬)

‘ચાહું નહિ તો નવ કોઈને હું’ એ લીટીનો ખંનિ સંસારત્યાગનો છે. શોભાને પંતી કરી શકાય તો જ સંસારમાં રહેવું, નહિ તો બધાનો ત્યાગ રવો એવી ભાવના એમાંથી પ્રકટે છે.

‘ત્યાગ’ (૧૦-૬-૯૬) એ કાવ્યની થોડી ટીટીએ બેઠાએ—

‘પેલા કયો’ તો ઈશ્ક ન્યાં ના કોઈને પૂછ્યું હતું, એ ભૂંસવા બે છે ખુશી, તો પૂછવું કંઈએ નથી. બે ઈશ્ક બેયો ખૂબ તો બેવું હવે. જે ના દીહું, કિરમત બતાવે એલ તે આનંદથી બેવા સહી. આ ચરમ છુરજે જે ચડ્યું આલમ બધી નિહાળવા એ ચરમ પર પાટો તમે વીટી હવે શકશો નહિ.

\* \* \*

હું પૂછું ? શું બોલવું ? ખુશ છો અને રહેજો ખુશી બધી આંસુ ખેરશે તો લુછશે કોઈ નહિ.

આ સ્થિતિ આવી પહેંચી હતી. નિત્ય જીવનનો સામાન્ય ક્રમ ખેરવાઈ ગયો હતો. દઈ વધતું જતું ચાલ્યું.

પણ પોતાની દાસી પોતાની સપ્તની બને એ દેખી કંકવાની ઉદારતા આપણે કોઈ સ્ત્રીમાં ભાગે જ કદાચી શકીએ, એટલે આ વેદના મટાડવાનો પ્રથમ ઉપાય તો રમાત્રાએ શોભાને હંકારસાહેબની નજરથી દૂર કરવાનો લીધો. એ બંને મળી જ ન શકે એવી ગોઠવણ કરી. એનાં લમ જ બીજે કોઈ ઠેકાણે કરી નાંખી આ વાતનો અંત લાવવાની યોજનાઓ મવા લાગી. એમ કરવા માટે રમાત્રા મુખત્યાર

હતાં, કારણકે મોઘી એની દાસી હતી, અને એનાં સગાઓ એમની તહેનાતમાં હતાં. આ યોજનાની વાત હંકારસાહેબથી અજાણી નહોતી. ‘કે ઈકે ભાગ્ય-શળી માનવી શોભાનો માલિક બનશે; પોતે એવા પૂન્ય નહિ કર્યા હોય; પછી એની સાથે સંબંધનો વિચાર માત્ર ન કરાય.’ એમ મનને બનાવવા પ્રયત્નો એમણે શરૂ કર્યા. એ સ્થિતિ સમજવા માટે ૧૮૯૫ ના ઑક્ટોબરથી ડિસેમ્બર સુધીમાં લખાયેલાં બે-ત્રણ કાવ્યોમાંથી અવતરણો લઈએ:

‘એક ફેરફાર’ની ‘છંદલી’ લીટીઓ તૂટી ગયેલ તરંગમાળાની ઝંખી કરાવે છે: ‘દિનાના રંગથી પાની સનમની રંગેતો’ તો હું ઝૂકીને ખાલમાં તેના મુજોને ગુંથતો’ તો હું. મગર એ દાંતની મિસ્સી, સનમના હાથમાં દેતા, અરેરે કોઈ વા વાથો, સનમ, બો, રંગ સા શીટયા. મને એ ખ્યાબની ખુશબો, મને એ સોખની મહારી મને એ હાથનો ખાલો ફરી કે એક દિન આપો.’ એ ઈલાજથી વેદના ઘટવાનો ક્રોધ જ અવગ્રહ નહોતો હંકાર સાહેબે થોડાં માસ તો અજનો પણ ત્યાગ કર્યો અને માનદ્વષ અને ફળ ઉપર નિર્વાહ રાખ્યો.

## જ્યોતિ પ્રાકટસ [ Chausar-India ]ની અકસીર બનાવટો

ધી-દૂધ જેવાં ચોષક તરવાની હણપથી પેલા થતા ફેલાલા, ચોથી વા, ઠોઢલાને, ખસ, ખુલ્લી, દાદર, લીહું ખરબટ, ઉનાળાની જરખાથી થતાં ચાંદાં, ઝડન્યમડ, ચહેરા ઉપરના ખીલ તથા જેરી મચ્છર માખીના દબ માટે અકસીર છલાજ જ્યોતિ પાવડર \* જ્યોતિ ઓહન્ટમેન્ટ (મલમ) કિંમત ૦-૮-૦ [ જરૂરયાન પર માટે કિફાયત લાવ ] આ મરાઠૂર અને અકસીર બનાવટો ફાયદાકારક હોવાના અનેક અભિપ્રાયો પ્રતિષ્ઠિત ડોક્ટરો, વૈદો ને અરજદારો તરફથી મળ્યા છે.

એક વખત વાપરી ખાતરી કરો. રોગોશર: (૧) નળી-દાસ એન્ડ કો, સાંકડી શેરી, અમદાવાદ (૨) અશ્રુતલાલ હરીસોજ પટેલ, દરિયાપુર ચકલા, અમદાવાદ (૩) રમણલાલ ઉબનલાલ હંકર, બારેજી રોડશન.

મહેનતુ અને ઉત્સાહી એજન્ટો નીમવાના છે.

લખો:  
ગોરધનભાઈ વેઘ; શ્રી. ચોસર, માયા-બારેજી  
ચોસર-નર્સિંગ સુ. અમદાવાદ]

# —અને જન્મે જન્મે તુજ હૃદય લેટી રહીશ હું—

પછી 'વિદાય'નું કાવ્ય તપાસીએ. પરાધાની બનેલી શોકના પોતાની પાસેથી 'વિદાય' લે એવા સંયોગનું એ સ્પષ્ટ સંબોધન છે :-

'અરે ના, ના, અરે ના, ના, કંઈયે વદ્યું નથી,  
ભલે જા તું ભલે જા તું, પાછળે પકડું નથી.  
સુખે જા તું વહાલી! તુજ દિલ તને જ્યાં લઈ જતું,  
અહુ મ્હાને તેને, જિગર તુજ જેમાં ફરી સકયું.  
નહિ આતું આડે, અહિત તુજ ધ્રુવું નજ જરી,  
નડે આ ફુલાંગી પ્રીતિ, તુજ પ્રીતિને નહિ કદી.

\* \* \*  
નહિ આતું આડે, અહિત નવ ધ્રુવું પ્રયત્નનું,  
વળા ના ઝૂંટાવું, ફળ મળા ચૂકયું તે તપ તણું.

\* \* \*  
હવે ત્હારે માટે તપીયા તપ હું જિન્દગી બધી,  
હવે મૃત્યુનો એ ચીરીસ પાદે એ બલબની.  
સુખાગી તે જેવો બનીયા નકી હું એક સમયે,  
અને જન્મે જન્મે તુજ હૃદય લેટી રહીશ હું.'

પછી 'એક બસામણ' કાળ જતા શોકનાનો પંતિ એના તરફ અંત્યગમે બતાવે, એનો ત્યાગ કરે તો, "તુજ બાઈની ઝૂંપડી" યાદ કરવાની બસામણ એમાં છે. એ કાવ્ય મધ્યમાંથી શરૂ કરી અંત સુધી જોઈએ :-

"તુ જ પ્રિતમને હૃદયે વસતા,  
દસના, રમતા, બહુ કાલ જનાં  
કંઈ એ કરતાં  
દાર કોપ યતાં,

તુજ રૂપ વિરૂપ સહુ બનતાં,  
પિયુનો સહુ પ્રેમ કમી જ યતાં  
અહા! કંઈ કહે કહું એ તુજને,  
મુજ પ્રેમ તણી કંઈ વાત કરે,

તુ જ દિલ બળે,  
હું ખડાં જી પડે,

પિયુ એ તજીને કદી દૂર પળે,  
જમમાં નવ કંઈ સદાય રહે,  
અહા! તો પશુ ના રજીવું પ્રિયે,  
તુજ બાઈની ઝૂંપડી રમરજી!  
રમણી! રમણી!  
બગિચી! બગિચી!

મુજ ઝૂંપડીમાં સુખ સો મજશે,  
હું ખડાં તુજ જ્યાં સહુનાર વસે,  
મધુ રાજ રહે તુજ પ્રેમ પરે,  
બહુ માણ અનંત સુખો તું પ્રિયે !"

આ ભાવનાના, બળભેરથી દિલને દૂર 'એ'ના વાના પ્રયત્નો દર્શાવતાં ધ્યાન કાઢ્યો બતાવી શકાય, પશુ 'એ'પરવાઈ' (૩૦-૧૨-૯૬)ની થોડી લીટીઓ જોઈએ:  
'હવે જુદા થયા વહાલી! મળાયું કયામતે કા'દી,  
મળ તું લે સદા ત્હારી, અમારી તો અમે લીધી.

\* \* \*  
તમેને કંઈ હમારામાં, હમેને કંઈ તમારામાં  
હની પરવા, હતી સિઝડત, નથી પરવા, નથી સિઝડત.'

આ ગાળામાં મણીમાઈ કેટલીકવાર લાડી આવી ગયા હશે. બાવાબાઈ સાહેબ, હું અને બાલુબાઈ તો અમારા નિયમ મુજબ અનેક વખત આંબા-અંગા દર્શું અને કાકરસાહેબ હડગા પશુ અવી ગયા હશે. મણીબાઈને પત્રદાર પશુ આખી પરિસ્થિતિથી વાકેફ કરવામાં આવ્યા હતા. એમની સલાહ એ પ્રકારની થતી કે રાખી શકાય એટલી ધીરજ રાખીને બની કોં એટલો વિશ્વાસ કરવો, અને અતરની બધા શમાવવા બનતો પ્રયત્ન કરવો.

કાકરસાહેબ તરફ પોતાનો કરી બાવ હોવાનો શોકના પોતે ઇન્કાર કરે તો આ કલ્પને. અંત આવે એવી રમાબાની માન્યતા હતી. અરેખર બાવ હોય તોપણ આ મુજબ એની પાસે કહેવરાવવાનું, અથવા એવું સૂચન મળે એવા પ્રકરનું વર્તન એના તરફથી થાય એવી યોજના કરવાનું કામ મુશ્કેલ નહોતું. આખરે તો એના પર રમાબાનું સ્વામીત્વ હતું. પશુ એવું દેખાવાથી કાકરસાહેબની જિતિમાં કશો ફેરફાર થયો હોય એવું મનાતું નથી. એ પછી થોડા માસ કાકરસાહેબ મદાજબેશ્વર મુસાફરીએ આદેશ મળ્યો. આમ એકલા જવાનું એ અગાઉ કદી બન્યું નહોતું. ૧૮૯૭ ના એપ્રિલથી જૂન માસ સુધી તેઓ ત્યાં રોકાયાં. 'હમીરજી મોહલ'નું કાવ્ય ત્યાં શરૂ થયું અને એના એ સર્ગ ત્યાં પૂરા પશુ થયાં. ત્રીજો સર્ગ અધૂરો રાખીને તેઓ લાડી પાછા ફર્યા. એમની ગેરહાજરી દરમિયાન લાડીમાં આ પ્રકરણને લગતો મહત્વનો બતાવ બની ગયો.

(કમરા)

હાનજીવનમાં અહમયયની આવશ્યકતા છે જ. શ્રમ અને ખારામ, ઉપવાસ અને બોજન, મૌન અને વાણી, પ્રકાશ અને છાયા એવાં હોંની, માફક વિલાસ અને સંયમનું પણ હું છે; પરંતુ જેમ કેટલીક વખત સનાતન હોં-માંથી એકનું જ મહત્ત્વ જતાવવામાં આવે છે તે પ્રમાણે અતિશયોક્તિ કરીને કેટલાક આદર્શવાદીઓએ હાનમાં સંપૂર્ણ અહમયય પાળવું



જોઈએ એમ કહ્યું છે. સાહિત્યમાં વર્ણવેલી આ બાબત જીવનમાં કેટલે દરજ્જે ઉપયોગી થઈ શકે તેવી છે તેનો વિચાર કરવા જેવો છે.

અહમયયનું મહત્ત્વ સંસ્કારી અને જંગલી સર્વ પ્રાણીઓએ સ્વીકાર્યું છે, જંગલી પ્રાણીઓમાં સંસ્કારી પ્રાણીઓ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં અહમયયને અગત્ય આપવામાં આવે છે. મનુષ્ય જેમ સુષર છે તેમ તેની વિલાસવૃત્તિ વધે છે. કેટલાકને આ કથન વહોતોપાવતું જેવું લાગશે, પણ એમાં વાસ્તવિક પરિસ્થિતિનું જ આલેખન છે. પ્રખ્યાત અંગ્રેજ કવિ અને વિચારક વિલિયમ મોરીસે લખ્યું છે :

"Asceticism is the most disgusting vice that afflicted human nature" તેજ પ્રમાણે અર્નોલ ઝેન્ડે કહ્યું છે : "If love is not a orgy of lust, it ought to be" ઉપર-આપેલાં અવનરણો અત્યારની યુરોપની વિલાસી મનોદશાને ચિતાર આપે છે. દેહના ધર્મ નિષાલસ રીતે સ્વીકારવા, વાસનાઓને સંપૂર્ણ રીતે માર્ગ આપવો. એવી અત્યારની માન્યતાએ પ્રાચીન સમયની અતિ સંયમની વાવના સામેના પ્રત્યાધાતરૂપે છે. જાતીય આકર્ષણ અને પ્રેમભાવનાનો સમન્વય આદર્શ લક્ષમાં થાય છે એ સત્ય સમજવાને બદલે એક પક્ષે જાતીય આકર્ષણને અને બીજા પક્ષે સુદૃઢ પ્રેમને જ મહત્ત્વ આપી એકબીજાને વિરોધ કર્યો.

ગુજરાતમાં કવિ નાનાલાલનાં જ્યાં જ્યંત્વે આત્મલક્ષ્મીને પ્રશ્ન ધણી ચચારિપદ બન્યો છે. પણ આ પ્રશ્નની શરૂઆત કરનાર કવિ નાનાલાલ નથી. ગોવર્ધનરામે સુદૃઢ પ્રેમની ભાવનાની ચર્ચા સરસ્વતી-ધર્મમાં કરી છે. પણ તેમાં સુદૃઢ લક્ષ માટે લક્ષિકાની જરૂર ગણવામાં આવી નથી. જેમ ગાંધી-

વંવિવાદમાં રચીત પ્રેમને જ લક્ષ કહેવામાં આવે છે, તેમ ગોવર્ધન-રામ સુદૃઢ પ્રેમને જ લક્ષ કહે છે. નાનાલાલે 'ઓજ અને અમર'માં કૌમારલક્ષ્મીને નિદેશ કર્યો છે તે ગોવર્ધનરામના આલેખનને મળતો આવે છે. જ્યાં જ્યંત્વેમાં કવિ નેષ્ટિક અહમયય યુક્ત લક્ષ એટલે આત્મલક્ષ એમ બતાવે છે. આ આત્મલક્ષની ભાવના સાંસારિક લક્ષમાંથી શું લે છે? આત્મ-

લક્ષની રવંત્રે ભાવના હોવી

જોઈએ ખરી? કે તેને સાંસારિક લક્ષ સાથે જ ભેળવી દેવી જોઈએ? આત્મલક્ષની આ ભાવનામાં રહેલું સત્ય બરાબર છે. પણ આત્મલક્ષને સામાજિક સંસ્થા તરીકે વ્યવહારુ રવરૂપ આપી શકાય ખરું? ગમે તેમ પણ આ પ્રશ્ન તરફ માનવજાતિનું આકર્ષણ સતત રહ્યું કહ્યું છે અને તેથી જોઈએ જોઈએ રચીત અને કાળમાં જોઈએ રવરૂપો ધારણ કર્યા છે. આપણા દેશમાં પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ અને ધર્મમાં સંસ્કાર દ્વારા સુદૃઢ પ્રેમની ભાવના ઝીલવાનો પ્રયાસ થયેલો છે. 'પેથોનિક' વિષે આપણામાં ધણી ગેરસમજૂતી જોવામાં આવે છે. શુરુ અને શિષ્ય વચ્ચેના પ્રેમ કે એ મિત્ર વચ્ચેના પ્રેમ દાંપત્યપ્રેમ કરતાં યકિયાતો છે, કારણ તેમાં વાસનાને રચાન નથી. એટલે 'પેથોનિક લવ' સમતીય રનેદાકેણીની ઉચ્ચતા દર્શાવવા માટે છે. તે પ્રેમમાં જેમ એક બાજુ અધોગતિએ લઈ જનારી દેહવાસના નથી, તેય બીજી બાજુ ઉપર યસાવનાર આધ્યાત્મિક તત્ત્વ જેવું પણ કોઈ નથી. સૂરીયાદમાં રચીત વ્યક્તિનો આધાર લઈ આધ્યાત્મિક પ્રેમ માર્ગમાં ચઢવાનું છે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પ્રેમમાર્ગના રચીત વ્યક્તિના સુદૃઢ આકર્ષણનો આધાર લેવામાં આવે છે. આ ત્રણેના કરતાં પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની રાધાકૃષ્ણની ભાવના ઉચ્ચતર ગણી શકાય. કારણ તેમાં કેઈ રચીત વ્યક્તિનો આધાર નથી.

ગુજરાતમાં ગોવર્ધનરામ અને નાનાલાલે સુદૃઢ પ્રેમની ભાવના રજૂ કરી છે તેનો ઉદ્દેશ જુદો છે. તે પ્રેમ ધર્મ તરફ નહિ પણ સેવાના માર્ગ તરફ મનુષ્યને ઝેંચે છે. પ્રેમનું બળ સેવાનો ધર્મ અને રચીત પ્રેમનો તિરસ્કાર આ ભાવનામાં દેખાય છે.

—જ્યાં નવલરામ જ. ત્રિવેદી

\* પ્રકરણ નવમું : અંગૂઠો \*

[ ગણકથી શરૂ ]

## લા.

બો અંગૂઠો સુવાળી આંગળીઓ-  
વાળાને બળ : આપે છે. બ્યારે  
ટૂંકા અંગૂઠો તેમને વધારે આતેશમય બનાવે છે  
અને કળા તરફ વાળે છે. અને ટૂંકા અંગૂઠાવાળી  
ઓને પ્રેમની ખાતર કના ચલાવે પ્રેરે છે. આવી  
ઓ પ્રેમકળ કરે છે. પોતાના પતિને માટે ગમે  
તે મુશ્કેલી સહન કરવા તૈયાર થાય છે. જો એ  
ગરીબ હોય તો તેને માટે પૈસા કમાવવા માટે  
બધા તૈયાર થવાની અને તેના દરેકે દરેક કાર્યમાં  
એ તેની પડખે, ઊભી રહેવાની, કારણકે તેનો લાગ-  
ણીપ્રધાન સ્વભાવ તેના પતિ માટે કાંઈ પણ કાર્યમાં  
પાછી પાની ન કરવાને બળ આપતો હોય છે.  
લાંબો અંગૂઠો ચોરસ ટેરવાવાળી આંગળીઓવાળા  
માણસને કાર્યશીલ તેમજ બ્યવહારુ બનાવે છે, બ્યારે  
ટૂંકા અંગૂઠો તેને વાતોડિયો અને આળસુ બનાવે  
છે. લાંબો અંગૂઠો અણીદાર ટેરવાવાળા માણસને  
બ્યવહારુ બનાવે છે, બ્યારે ટૂંકા અંગૂઠો રૂઝડકીશ  
અને નિષ્ક્રિય બનાવે છે.

જેમ પહેલો વેટો માણસની ઈચ્છાશક્તિ વ.  
દાખવે છે તેમ બીજો વેટો તેની ઊંડી સમજશક્તિ,  
વૃત્તનાશક્તિ અને વિચારશક્તિનો ખ્યાલ આપે છે.  
જો આ વેટું સામાન્ય લંબાઈ કરતાં વધારે મોટું  
હોય તો આવા માણસો માત્ર વિચારવત જ નીવડે  
છે, પણ તેને અમલમાં મૂકી શક્તા નથી હોતા.  
આવા માણસો માત્ર વિચારક કે ચિંતક થઈ શકે  
છે પણ જે પોતે વિચારે છે-કે ચિંતન કરે છે તેને  
જીવનમાં કોતારી શક્તા નથી હોતા. રાજ્યતંત્ર,  
વેપાર-રોજગાર, ધરસંસાર વ. કેમ ચલાવવાં તે  
વિષે સુંદર વિચારો આપી શકે-ખરા, પણ પોતે જ  
તે પ્રમાણે વખત આવે ત્યારે જુદી જ રીતે વર્તતા  
હોય છે. આવા લોકો કેમ થવું જોઈએ, અગર  
આમ થવું જોઈએ અને તેમ થવું જોઈએ તેવા  
જોઈએ વાળા હોય છે. જો પહેલું વેટું સાવ જ

નાનું હોય તો કમજોર અને સંકેપ શક્તિના અભાવ  
આ લોકો જાણતા હોવા છતાં બીજાથી દોરવા  
જતા હોય છે અને છેવટે બળાપ કાઢતા હોય છે.  
આથી ગમે ત્યારે તેઓ ઉત્સાહથી અને નિરા  
બની જાય છે.

ઝેટલે ખરી રીતે તો બને ટેરવાં સમમાન  
હોવાં જોઈએ જેથી માણસ વિચારયુક્ત કામ કરે  
શકે અને સુખી થઈ શકે.

ત્રીજા વેટા તરફ શુક્લા મદને ગણ્યો હોવાથી  
શુક્લા મદના જે કંઈ યુજ્ય-અવયુજ્ય હોય તે તેન  
સાથે ગણી લેવા જોઈએ. સામાન્ય રીતે વિકસિત  
થયેલા એ મદના પ્રેમ, આવેશ, અનુકંપા, સૌન્દર્ય  
માટેનો પ્રેમ, જાતીય આકર્ષણ, વગેરે યુજ્ય ગણવામાં  
આવે છે.

ચર્ણીવાર અંગૂઠો પહેલી આંગળીના બીજા  
ટેરવાના મધ્ય ભાગ કરતાં લાંબો હોય છે છતાં તે  
લાંબા અંગૂઠો કરતાં જુદી જ શક્તિઓ બતાવતો  
હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે તે દાખની હથેળી  
સાથે જોડે આવેલો હોય છે. ઝેટલે ખરી રીતે તે  
ટૂંકો જ હોય છે, પણ જોડે જોડાઈ ગયેલો હોવાથી  
તે તેમ દેખાય છે. જો અંગૂઠો વધારે જોડે હોય  
તો તે માણસમાં બુદ્ધિ, જોડાઈ હોય છે અને  
પોતાની જાતને બહાલા વાતાવરણમાં અનુકૂળ ન  
કરતાં અકક રહેતો હોય છે. અનુદાર, કંબોસો  
અને સામાન્ય સમજશક્તિવાળો હોય છે.

પણ જો અંગૂઠો અને પ્રથમ આંગળી વચ્ચે  
ખૂબ જ જગ્યા હોય તો તે માનવસ્વભાવનાં ઉત્કૃષ્ટ  
શુણ સ્થવે છે.—કોદારતા, વિચારસ્વતંત્ર, દુઃખીઓ  
માટે અનુકંપા, કમનસીબોના કુખમાં ભાગ પાવ-  
વાની ઇચ્છા, ઉખા, સહૃદયતા વ. જો અંગૂઠો લાંબો  
હોય તો તે સોનામાં સુગંધ કળ્યા જેવું બને, કાર-  
ણકે આથી આવાં અંગૂઠાવાળા માણસો દરેક કાર્ય  
કે રીતે પોતાની શક્તિનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપી શકે.

હાથની સાથે સળગી રીતે જોડાયેલો (Close Thumb) અંગૂઠો—સાવચેત, ઓછાબોલાપણું, ઓછી અનુકંપા, જલદીથી ન ભળી શકે તેવી અત્યાર્ધ, સંકુચિત મનોવૃત્તિ—મિત્રોને હાથ સુધી ન પહોંચવા દેતાં દૂર રાખવાની ટેવ, ગોપનવૃત્તિ, એકદમ વિશ્વાસ સંપાદન ન કરી શકે તેવો સ્વભાવ, ઓછા મિત્ર કરી શકવાની શક્તિ વગેરે ગુણઅવગુણોનું સંચય કરે છે.

જો અંગૂઠો બહુ નીચો નહિ તેમ જ બહુ ઊંચો નહિ તેવી રીતે મધ્યમ સ્થિતિએ હોય તો તે, બહાદુરી, નિર્ભયતા, સ્વતંત્રતા, ચેતન, સમતોલ વિચાર શક્તિ, ખૂબ ખર્ચાળ નહિ—કરકસર, યોગ્ય રીતે ખુલ્લું મન તેમ જ સ્વભાવ, ધ્યાનપૂર્વક બીજાને સાંભળવાની તૈયારી, માત્ર લાગણીથી જ ન

દોરતાં શુદ્ધિ અને લાગણી જ નેત્રો ઉપયોગ કરીને નિર્ણય ઉપર આવવાની શક્તિ, સમતોલ મગજ, જરૂર પડે લાં સાવચેત, યોગ્ય રીતે ઉદારતા, પ્રભાવ, અને સાચા ગૃહસ્થાથમના ગુણો સૂચવે છે. આવા માણસો વેપાર-રે. જગારમા, ધર્મમાં, પ્રેમમાં, ગૃહ-ધર્મમાં અને બીજા કામમાં વિચાર કરીને યોગ્ય રીતે વર્તતા હોય છે. ખુદશા દિલવાળા અને સહૃદયી હોવાથી સારા મિત્રો જમા કરી શકે છે અને પોતે મિત્ર થવાને લાયક હોય છે, કારણકે તેમના ખુશનુસા સ્વભાવને લઈને બીજાનાં દિલ એકદમ છતી લે છે.

કેળા જેવા આકારનો, બેડોળ, આકારવગરનો, જડો ધોઢા જેવો; સાધી કપાં આંગળો હોય તેવી પછુ ખમ્બર ન પડે તેવો એક સરખો અંગૂઠો પ્રાથમિક અંગૂઠો તરીકે જોળખાય છે, આવા અંગૂઠાવાળા માણસો પાશ્વરવૃત્તિ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ધરાવતા હોય છે. અને એમણે શુદ્ધિમાં દેવાણું કાઢ્યું હોય છે. તેમનામાં કોઈ પછુ તત્ત્વ ઉચ્ચ પ્રકારનું નથી હોતું. તેમની મનોવૃત્તિ હાલકી હોય છે અને લાગણીવિહીન છૂટ્ટા હોય છે. તેમનું વર્તન અસભ્ય હોય છે. કોઈ દિવસ કાઢતી લાગણીનો વિચાર તેઓ કરના નથી હોતા, માત્ર પોતા વિષે જ વિચારે છે.

ચપટો બેસી ગયેલો અંગૂઠો Nervous શક્તિનો ખ્યાલ આપે છે. હાથમાં ખૂબ જ રેખાઓ હોય અને હથેળી પોચી હોય તો આજસુ અને એકચારાખી નીવડે છે. અને મોટે ભાગે નિષ્ક્રિય બેસી રહે છે.



ગર્ભ નાશ કરવા માટેની કામગીરી માટે

**ગિન-શુક**

વાઈપ-સાબુ

ફિ. ૩.૩-૯-૦ અને ૩ પૈ. ૦-૦

૧૩ આગાઉ માર્કીટી ૪ આગા

બોમ્બે જનરલ એજન્ટી. અમદાવાદ, ગુજરાત

નિર્દોષ અને આમી સાચક

જાણો છો ?

આપના બીજને સની વિશાળ અને અસરકારક જાહેરાત માટે 'જીવન-પ્રકાશ' એક સખળ સાધન છે; કારણકે ગુજરાતનું એ લોક-પ્રિય માસિક છે. જાહેરાતના ભાવ અને બીજી વિગતો માટે અમે જ લખો:

જીવન-પ્રકાશ, રાજકુશ (કાઠિ.)

ખૂબ જ સુંદર આકારવાળા અંગૂઠા, સુંવાળી ચામડી અને ગુલાબી નખ-આ બધું જોને હોય તે ગુલાબી માણસ હોય છે, તેનામાં કામ કઢાવવાની સુંદર આવડત હોય છે. કોઈને સહેજ પશુ ખોટું લગાડ્યા વગર કે તેવું મન ફાળવ્યા વગર પોતાનું કામ સરસ રીતે પાર પાડે છે, અને ધાકું કામ કરી શકે છે, કોઈ પણ મુશ્કેલી તેના માર્ગમાં આડે આવે તો સંભાળપૂર્વક તેને તે દૂર કરી દે છે. આવા માણસો આકર્ષક દેખાવવાળા હોય છે, અને સાથે સાથે ચારિત્ર્યશીલ પણ હોય છે. તેમની ગમા-અણગમા (Likes & dislikes) સ્વયં હોય છે. આવા લોકો શુદ્ધિશાળી, અનુકંપાશીલ, સુંદર અને મળતાવળા સ્વભાવવાળા, આજુબાજુના વાતાવરણને સૌન્દર્ય અને ચેતનથી ભરી દે તેવા અને નિઃસ્વપ્ન મનુષ્ય શુદ્ધિવાળા હોય છે.

જો અંગૂઠાનું ટેરવું શંકુઆકારનું હોય તો તે માણસ પ્રભાવશાળી અને કળાતો આસક હોય છે.

આથી આવા ટેરવાના ગુણ-જો આંગળીઓમાં હોય તો તેનામાં પણ હોય તે-આવેશ, સૌન્દર્ય માટેનો પ્રેમ, અને આદર્શવાદ સૂચવે છે. તેમની ઇચ્છાશક્તિ આદર્શને લીધે તેમ જ આવેશને લીધે ધટવાનો સંભવ હોય છે. તેથી જો પહેલું વેડું લાંબુ હોય તો પણ આવા લોકો આવા ટેરવાને લીધે ઓછા ધાતકી કે આપશુદ્ધ અને જાડી નીવડે છે.

જો અંગૂઠાનું ટેરવું ચોરસ હોય તો તે વ્યવહારદક્ષતા, સામાન્ય બુદ્ધિ, કાર્યશીલતા અને વ્યવસ્થા સૂચવે છે. આથી જેતામાં ઓછી ઇચ્છાશક્તિ હોય તેવાને આવા ટેરવાં મદદરૂપ નીવડે છે. તેમની વ્યવહારુ સ્વભાવ તેમને કાર્યશીલ બનાવે છે અને હવામાં ઊડતા તેમના મનને ઠેકાણે લાવીને તેમની પાસે કામ કરાવે છે.

જો ટેરવું Spatulative હોય તો તે કાર્યપરાયણતા, મૌલિકતા, સ્વેતંત્ર વિચારશક્તિ, તેજસ્વીતા, મુશ્કેલીમાં માર્ગ કાઢવાની આવડત



ડોઝરો વાપરવા ભલામણ કરો છે

**પુરીયા**  
**સાબુ**

લાજકોતે તંદુરસ્ત રાખો છે

દેડ દિવાળા પાસેથી મળશે

**પ્રિયાર સોડો**

દાટનું દુધ અકલમ મરે છે You can't beat PROOF! EAGLE BRAND

શું? તમારા દાંત ઈંગલ દુધ પાવડર

પેટામાંથી લોહી પડે રિક્ત છે

પાવડરથી વધુ સ્વચ્છ છે

એમ હોય તો

દાંત કઢાવશો નહીં

STANDARD BRAND No. 11207

જો એ જનરલ એજન્સી આયજના પુલ મળવડે

અધે સ્ટોકિસ્ટસ બેઈઈ

**“જીવન-પ્રકાશ”**

કચ્છ, કાઠિયાવાડ, ગુજરાત અને બૃહદ ગુજરાત તેમજ દરિયાપારના દેશોમાં જ્યાં જ્યાં ગુજરાતીઓ વસે છે ત્યાં ત્યાં આ માસિક જાય છે. આપના ધવાની જાહેરાત એમાં આપવાથી સુંદર પરિણામ આવશે

જીવન-પ્રકાશ, રાણપુર (કાપી)

વ. ગુણો સૂચવે છે. આવા ટેરવાં પણ ઓછી ઇચ્છા-શક્તિવાળાને ખૂબ મદદરૂપ તીવર છે, કારણકે તેમની મૌલિકતા કંઈક ને કંઈક અવનવો માર્ગ શોધીને તેમને કાયંપ્રવાયથી બતાવે છે અને તેમની વિચારશક્તિને ઉપયોગ કરી તેમાંથી સુંદર પરિણામ ઉપજાવે છે.

હલેસાં જેવા આકારનો (Paddle shape) પહોળો અંગૂઠો ખૂબ જ ઇચ્છાશક્તિનું સૂચન કરે છે. આથી કાઈ વાર આવા અંગૂઠાવાળા માણસો આપણને નીવડવાનો સંભવ રહે છે. તેઓની માનસિક શક્તિ સારી હોય છે, પણ શારીરિક સ્વાસ્થ્ય ઓછું હોય છે. એટલે જ્યારે કાંઈ પણ કાર્ય તેઓ ઉપાડતા હોય ત્યારે તેમના આવેગને લીધે જ તે કરતા હોય છે. અને તેમની ઇચ્છાશક્તિ સારી હોવાથી તેઓ કામ પાર પણ પાકતા હોય છે. પરંતુ પેસા આવેગનો ઊભરો શબ્દો જતાં આવા લોકો જલદીથી પંટકાષ પડતા હોય છે.

ધણીવાર પહેલો વેદો જાણ આકારનો અને ડાંગ જેવો બેડો હોય છે. આવા વેદો ઉપર દેહકા નખ હોય, અરબચડી ચામડી હોય તો તે ખૂબ જ સારસ શારીરિક શક્તિ સૂચવે છે, ડાંગ જેવા (Club-like Formation) આકારનો આ અંગૂઠો-જાડાઈ, અરબચડાપણું, પાકળી રૂતિ, હાડીલાઈ, વગેરેનું પણ સૂચન કરે છે. અને આથી આવા લોકો ખૂબી પણ તીવ્રતા હોય છે. જે તેમને શુક્રોનો ગ્રહ ખૂબ જ વિકસેલા ટેરવા જેવો હોયો, હથેલી કઠણ, આંગળાઓ અને અંગૂઠો અક્કડ અને ટૂંકાં, આંગળાઓના ત્રીજા વેદો જાડા અને ફૂલેલા, ટૂંકા નખ, હાથની રેખાઓ ખૂબ જ ઉડી અને લાંબી, હોય તો તો આવા માણસો ખૂબ કરતા અચકાતા નથી હોતા, કારણકે દરેકદરેક વસ્તુ તેમના મિત્રજન ગુમાની દેવાને માટે પૂરતી છે. એટલે મિત્રજન ગુમાની ખેસનાં તેમનું શારીરિક બળ તેમની મહે આવીને

\* અમારો પ્રકાશનો \*

કર્મનાં ફળ	...	...	...	૦-૫-૦
સુસ્તીમાં	...	...	...	૦-૩-૦
મંત્રીમંત્ર કલ્પક	...	...	...	૦-૪-૦
દેવપાત્ર	...	...	...	૦-૩-૦
જેન રાક્ષસાવલિ	...	...	...	૦-૬-૦

શા. ઉમેદચંદ્ર રાંચચંદ, શારીર્યાધાર [કાઠિયાવાડ]

સામાને હલામ કરી નાખે છે. આવા લોકોને કંઈ પણ પૂછતાં એકદમ ભણ્ણી બીટતા હોય છે. વળી તેઓ ઇચ્છાથી આવેશમય અને દુરઝાડી પણ હોય છે, પણ એકલા અંગૂઠો ઉપરથી તો તે ખૂબી યશો જ તેમ ચોક્કસ ન કરી શકાય. જે હથેલી પોચી આંગળાઓ સીધી અને લાંબી, ચામડી સુવાળી, હાથરેખા તેમ જ હૃદયરેખા લાંબી હોય તો આવા માણસો ખૂબી બની શકતા નથી.

જે બીજો વેદો પહોળો અને ચપટો હોય તો આવા માણસોમાં શારીરિક શક્તિ ઓછી હોય છે. પણ જે તે પાતળો, ગોળમટોળ અને સુંવાળો ચામડીવાળો હોય તો તે ઊંચું અને વિચારપ્રધાન માણસ યશો તેમ સૂચવે છે. આવા લોકો પોતાનું ક્ષયેય કળપૂર્વક પાર પાડતા હોય છે. પણ આવા લોકો જે આરિત્યમાં શિથિલ હોય-બીજા અનુમાનો પરથી-તો આવા લોકો અતરનાક તીવર છે, કારણકે તેમની એ મેલી રમત સામાને કંઈ પણ ખમર પાડવા દીધા વગર કળપૂર્વક પાર પાડી દેતા હોય છે. ધીમે ધીમે ખરડો પાળાગતા પાળાગતા ગળા પર-છરી ફરતી દેતા હોય છે અને છરી ફરતી વખતે પણ સામે શરણતના પાલો છરી આપીને તેને પાવાનો આગ્રહ કરતા હોય છે. એટલે આવા લોકોથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે.

જે બીજો વેદો વચ્ચેથી પાતળો હોય (Finger-like) તો આવા અંગૂઠાવાળા લોકો ખૂબ જ તેજસ્વી અને આપડતાવાળા હોય છે. દરેક વસ્તુ ચાસાકીપૂર્વક કરીને પોતાનું ક્ષયેય પાર પાડી શકે છે, પણ મોટે ભાગે તો પોતાનું ક્ષયેય સાચાં સાધેલો દારા જ પાર પાડે છે. આવા લોકો મિત્ર તરીકે સારા તીવર છે. તેઓ બુદ્ધિવાન, હાજેગતદાર, તેજસ્વી, સુસ્તી અને બુદ્ધિશાળી હોય છે.

આમ જુદા જુદા આકારના અંગૂઠા પોતપોતાનું નિરનિરાળું વ્યક્તિત્વ વ્યક્ત કરતા હોય છે. પણ સાત અંગૂઠા ઉપરથી જ એકદમ અનુમાન બાંધવું ન શકાય. હરતરેખાકાઅમાં કાઈ પણ અનુમાન એકપક્ષી ન બાંધી શકાય. ખરું દર્શન ન થઈ શકે અર્થાત્ હાથ જોઈને અને દરેક દરેક વસ્તુને ટુકડામક-રૂતે તપાસીને પાછી જ અનુમાન બાંધવું એકાંત.

# યુગ યુગ ની અનુભવ-વાણી

મોટાનો આશરો

મોટાના આશ્રય વડે મૂરખ પામે માન;  
હાથીની હોડે ચડે દેશપતિનો શાન.

પશુ જેવો જન હોય પણ, મોટા વગે મનાય;  
શિવજી કરો, પોઢિયો, શિવસંગે પૂજાય.

કૃતદ્રોની રીત

કૃતદ્રોનીને જે આપીયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીન;  
ખાતાં સુધી ભસે નહિ, શ્વાન તણી એ રીત.  
નકશું કશું નથી

નીરુપયોગી હશું એ નથી, કાપું જગજિરતાર;  
રોગ મટાડે મનુષ્યનો, અરીણ, સોમત, ખાર.

...તોય એના એ !

કેસર ક્યારા વાવીને, અંદર વાવો પ્યાજ;  
સોની રનેહે ગુલાબજળ હોય આખરે પ્યાજ.

ગભ પ્રમાણે કરવું

અપના ગભ વિચારકે, કારજ કરીએ દોર;  
તેતાં પાઉં પસારીએ, જેસી લાખી સોર.

એ વેચાતાં ન મળે

અક્ષત કિયારે ના મળે, હેત ન રાટ વેચાય;  
રૂપ ઉછીનું ના મળે, પ્રીત પરાણે ન યાય.

કરેકને જાદ હોય

અતિ ભયો નહિ ભોલનો, અતિ ભયો નહિ યુવ;  
અતિ ભયો નહિ જરસનો, અતિ ભયો નહિ ધુપ.  
અતિ ધણું નવ તાણીએ તણે તૂટી જાય;  
તૂટ્યા પછી જે સાંધીએ, ખાંદ પડે વચમાં.

પાંચ પાપ

આક કંધણુ ને જન રોટસા, છાડું દળીયાં બાપ;  
છાપડું ચુએ નેનારકુભારજ, એ પાંચે મળીયાં પાપ.

એ દીકરા

એક કંપત કાળું કરે, ખીળે ઉજાવજ પ્રકાશ;  
દીપકના એ દીકરા, કાજળ ને અજવાસ,

એટલાને વિચાર ન હોય

કાખી કુળ ના ઝોળખે, લેભી ન ગણે લાજ;  
અર્થી સંયુ ના ગણે, ભૂખ ભરખે અજાજ.

: સમાહ :

શ્રી. શાસ્ત્રી દેવાશંકર ગોધલ દેવવાડાકરે  
સાહિત્યમાર્ગે, વિદ્યાવાગીશં

કાણુ જાગે ?

જાગે જે કાષ્ઠધનનો ધણી, જાગે જેને ચિંતા ધણી,  
જાગે રાત અધારી ચોર, જાગે ધન વરસતે મોર,  
જાગે દીકરીઓનો ગાપ, જાગે જેના ધરમાં સાપ.

દુઃખ રડવાથી શું થશે ?

દુસસી પરધર જાયકે, દુઃખ ન કહીએ રાય,  
માન ગુમવે આપકા, ખાંટ ન લેવે કાઈ.

તરત ઝોળખાય

કુજન મુખમાં કુવંચન, સંજન મુખે મીઠારા,  
હાથ સુગંધી બાગમાં, ગંધાતા સંડાસ.

નીચની પરીણ

નીચ મનુષ્યના શરીરમાં, શીંગ પૂજ નવ કાંવ,  
એલે બોલ કોર ત્યાં, તરત નીચ વરતાંવ.

સ્વાથને ખાતર

વેદ વધારે રોગને જે વિશ્વ ધન આપ;  
બીના પાટા બાંધશે, ધીની વાગ્યે ફેસ.

કળેદાં

અભણ નારને ચતુર નર, અભણને ચતુર નાર;  
મન બેવનું માન નહિ એજે ગયો અવતાર.

ધરતું ઢોકળુ

કૃષા ઢોકળુ ઢોકળું, જેતર ઢોકળુ વડ;  
આપનું ઢોકળું જેટરો, ધરતું ઢોકળું નાર.

કેટલી વાર ?

ગાડી માથે બેસવું; મરકટ કોટે દાર;  
લુગારી ગડિ લદ્દમી તે ચાલે કેટલી વાર ?

ખંધુ પાણું મળે છે પણ...

ગયું ધન તે સાપડે, ગયાં વગે છે વદાણ;  
ગયો અવસરે આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

ન મળ્યું હોય ત્યાં લગી...

જ્યાં સુધી જે નવ મંજ્યું, ત્યાં સુધી રહે ભાવ;  
સામુને વડુ મંત્ર્યા પછી, અંતર યાય અભાવ.

અણસરજ્યાં દુઃખ

તાણી બાંધે પાધરી, દાખી લેવારે નખ,  
ચાંપી પહેરે મોઝડી, એ અણસરજ્યાં દુઃખ.

એ ચારને ગરદન માર

પૂત કપન, કુસદણુનાર, અદેખે પડાથી, યુગભિયો દોસ્તવાર  
કાંવ જંગ કહે સતો અકબરશાહ એ ચારેકું ગરદન મર



કોણ કોણ ?

લક્ષ્મી ખરચે તેહની મારે તેની તત્તવાર,  
પાણે તેનો ધમ ઉ પરણે તેની નાર.

—તોય ભાઈ તે ભાઈ

ભલે હોય ભૂડા ભક્ષા તોય ભાઈ તે ભાઈ,  
દાંત દુઃખાવે જીભને તોય દાંત સુખદાઈ.

કયારે થરસે ?

દુઃખની દયા ખૂરી ભલો સજનકા તાસ,  
જ્ય સુરજ ગરમી કરે તથ ખરસનકી આસ.

આર દુઃખ

પહેલું દુઃખ જે પારણે તાડ, બીજું દુઃખ પાડોશી લખાડ;

ત્રીજું દુઃખ તે વાંસામાં ચાંદું, ચોથું દુઃખ જે ખેડું માં

એ તો ખરેલા જ છે !

ખહુ વણજ, ખહુ ખેટિયાં, દો નારી ભરથાર;  
તિનક કહા મારના ! માર દિવા કિરતાર.

પ્રીત ન જણે જાત

ભૂખ ન જણે ભાવડું તે પ્રીત ન જણે જાત;  
કોંધ ન જણે સાથરો જ્યાં સતા ત્યાં રાત.

સૌથી જુડું શું ?

જુડામાં જુડી ચાકરી, તેથી જુડો ભાર;  
તેથી જુડું માગડું, સોમને કહેવો દાનાર.

એટલાં વિનાશ કરે

માગડું ખેતર તે જાનું મજલ, વેરી ભેગો વાસ;  
કુટુંબ કળો ને ભીંત ભોરિંગ, એટલાં કરે વિનાશ.

અંકમાનાં લક્ષણ

માટે મીઠી વાત, પાછળ વગોણું કરે;

એ અકર્મી જાત, સાચું સોરીઓ લાણે.

એનાં નીવડયે વખાણું !

લોહા, લાકડ, ચામડાં, પહેલાં તે ચાં વખાણુ;  
વણુ, વણેરાં, છોકરાં નિવડે ચાચ વખાણુ.

જવતાં ખીજે ન જાય

સિંહ મૂંજ, ભોરિંગ મણી, કંજૂસ-ખત, સતી નાર;

જવતાં અન્ય કર નવ ચટે મૂંજે પરાધીન ચાંચ.

પારકે ઘેર જ પહેળા

સોય, શેળો તે કાચળો પરધર પહેળા ચાચ;  
મમય આવે આપ ધરે સૌ સંકેલાઈ જાય

આટલું કરજો

ઓકી દાતણુ જે કરે, નરણાં હરડે ખાચ;

ફૂંધે વાણુ જે કરે, તે ધર વેંધ ન જાય.

x

રત્ને વહેલા જે સંધ, વહેલા જીડે વીર;  
જળ, ખુદિ, ખડુ ધન વધે, સુખમાં રહે ચીર.

તાવનો સંદેશો

આવણુની ઠાકડી, ભાદરવાની ડાઘ;  
તાવ સંદેશો મોકલે આજ આહું કે કાલ ?

કાળ ન છોડે

કાળ ન છોડે કોઈ ને ભલે હોય ભગવાન;  
બીલે ભાહું ભોંકીયું કૃષ્ણ હતા બળવાન.

પૂર્વ જન્મનાં પાપ

જે મુખ અમૃત આરોગિયે, જખીએ હરિકા ખપ;  
તે મુખ ધુવા નીકળે, એ પૂર્વ જન્મનાં પાપ.

એ નહિ પૂછે

તમે કેટલા બંગલાઓ બનાવ્યા ?

તમે કેટલાં દામ મીઠે બચાવ્યા ?

ચલાવી તમેએ કેટલી દુકાનો ?

પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો.

ત્યારે શું પૂછવાનો ?

દુઃખીનાં કેટલાં તમે દુઃખ કાપ્યા ?

જુમ્પાને તમે કેટલાં અન્ન આપ્યા ?

કયાં રાત વિઘ્ન તણા, શા પ્રચારો ?

ખરે ! એ તમેને પ્રભુ પૂછવાનો.

એ બીજાને માટે

ગુલસી કહે સોમ ધન નવ ખચે, નવ ખાચ;  
ગાખી મધ ભેડું કરે પારાધિ લઈ જાય.

એક લોકગીત

સ. ગોરધનભાઈ વેંધ

બેટલીએ રંગ લાગ્યો

( રાજ કોથે પ્રમાણે )

રંગ લાગ્યો બેટલીએ રંગ લાગ્યો,

માનુ સોનાનું બેટલું, બેટલીએ રંગ લાગ્યો,

તાંબા-પિત્તળના લોહા ભરાડું,

છલછલ જલતા નજી, બેટલીએ રંગ લાગ્યો.

રંગ લાગ્યો...

સેવ સુવાળી લાંપશી, રંગાડું

ભોજન કરતા નજી, બેટલીએ રંગ લાગ્યો.

રંગ લાગ્યો...

લંચિત સોપારી એલચો મંગાડું

મુખવાસ કરતા નજી, બેટલીએ રંગ લાગ્યો.

રંગ લાગ્યો...

સાગ સીસમનાં ટાલિયા ટળાડું

પોદણ કરતા નજી, બેટલીએ રંગ લાગ્યો.

રંગ લાગ્યો...



એક માસ સુધી રૂપી રહી શકે  
તેવી રૂબક-કિસ્તી (સખમરીના)

મુંકર વિનાશ-ચકિત ધરાવતી રૂબક કિસ્તીઓ (સખમરીના) તૈયાર કરવાની યોજનાઓ અત્યારે બ્રિટિશ નાણાકીયરીમાં તૈયાર થઈ રહી છે. શ્રી. એચ. જી. વેલ્સ અને જુલે વર્ન જેવા વિચિત્ર કલ્પનાઓને સાહિત્યમાં મૂંઝનારા સાહિત્યકારોની અતિ વિચિત્ર કલ્પનાથી પણ વધુ રાજક એવી આ રૂબક-કિસ્તીઓ એક સામટી એક મહિના સુધી સમુદ્રમાં રહી શકશે, અને એ મુદત દરમિયાન તે હમરો માર્કિસનો પ્રવાસ કરી શકશે. આ ભયંકર રૂબક-કિસ્તીઓના તુલક પર તોપો પણ રહેશે, બ્રિટન લગભગ ૬૫ જેટલી રૂબક-કિસ્તીઓ તૈયાર રાખનાર છે એમ કહેવાય છે.

પોતાના જ ખૂન માટે સજા થઈ ન્યાય-ચેરી કપારેક કેવી ભયંકર મળક લડાવે છે તેનો આ એક કિસ્સો છે. ક્રાન્સના બોર્ડો ચહેરના પોલ હુબર્ટ નામના માણસને એક ખૂન-કર્ષકમાં જન્મટીપની સજા થઈ. એને ગીની નામના

ફ્રેન્ચ આંદામાનમાં મોકલી દેવાયો, અને ૨૧ વર્ષ બાદ અદાલતને જાણ થઈ કે જે માણસના ખૂન માટે એ માણસને સજા થઈ હતી તે માણસ એ પોને જ હતો!

શીંગડાવાળા માણસો

મેટ્રીબર્સનો ક્રાન્સીસ ટ્રાવીસો નામનો શીંગડા-વાળો માણસ ૧૬૯૮માં મૃત્યુ પામ્યો. તિબેટમાં એક માણસને એક ફૂટ જેવડા શીંગડાં ભાગ્યાં છે.

ઈંગ્લાંડના રાજા પહેલા જ્યોર્જને અંગ્રેજોનો એક શબ્દ પણ બોલવાનો નહોતો આવડતો.

જેઝન નામના જેટલા સ્ત્રી-રાજ્યકર્તાઓ જગતમાં થઈ ગયા છે તે બધા કાં તો ગોડા થઈ ગયા છે ને કાં તો પદચ્છેદ થયા છે.

મેમ્બેન્સના બ્રાઅર્ડ નામના માણસની એક આંખ વાળી છે અને બીજી ખૂરી છે.

નેધાર્કમાં રહેતા પેઝસ નામના માણસનું ખૂન દોઢ ગાઉ સુધી સંભળાય છે.

રામના હીરાનીયસ નામના માણસે ૨૬ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરેલ. પણ ૨૧મી સ્ત્રી સાથે પરણેલ ત્યારે એની ૨૧ મી સ્ત્રી બરાબર એની જેમ જ ૨૦ ધણી કરીને આવેલ.

૧૭૩૭૦ પેરિસમાં લિબારીઓ માટે એક ખાસ 'છાપુ' નીકળે છે.

યાદ રાખવા જેવી નિશાનીઓ

માલ યસંદ  
ના પડે તો યેંસા પાછા  
મેનુરેક્ટર:- કસ્તુરચંદ હીરાચંદ વડોદરીયા  
હીંકળોનું કારખાનું: સ્ટે. માણદ રોડ (ઉ.ગુ.) મુ. ચણંજ.

જાણો છો ?  
'જીવન-પ્રકાશ બંધુ મંડળ' ના સભ્ય પોતે ભરેલ લવાજમ જેટલી જ કિંમતની જગ્યા પોતાની જાહેરાત માટે આ માસિકમાં વર્ષ દરમિયાન મુદત રોજી શકે છે. આપ હજી એના આલેક નથી થયા ?

[ ગુજરાતનાં પચરંગી બચારોના વાચકોને ખ્યાલ આવે તેમ જ 'જીવન-પ્રકાર' વિશ્લેષક મંડળત્વ દર્શાવેલું સંચાલક તરફથી અહીં જે વિગતો રજૂ થાય છે અને નાન-મોટા વેપારીઓને ઉપયોગી થશે. ]

મુખ્યમાં ખેતવાડી પર આવતાં જ પેલા પ્રખ્યાત

૬૪૬ નંબરના સફેદા પાદ આવે છે. પેઈન્ટ વારનીશા વેપારીઓના અનુભવ છે કે કોઈકા હમિશાં ૬૪૬ નંબરના સફેદાની પહેલી માગણી કરે છે અને તેને જ પ્રથમ પસંદગી આપે છે. આ વિખ્યાત સફેદા માટે તમારા શહેરના કોઈ પણ પેઈન્ટ-વારનીશના વેપારીને પૂછી શકા. ન મળે તો આ સરનામું નોંધબુકમાં ટપકાવી લેયો: સિમ્પલેક્સ એપ્રિલ એન્ડ પેઈન્ટ કું. ૧૦ મી બેનવાડી, મુખ્ય ૪-તમને એ સમય ઉપર ધણું ઉપયોગી થશે.

અને બાળકોના ટેનીક તરીકે નળીતા ચયેલ પેલા 'બાલુલીન' માટે તમારે પ્રિન્સેસ રટ્ટી પર પેલી બાલુ ક્રેખાય તે બી. એ. એન્ડ બ્રધર્સની દુકાને જવું રહ્યું. છેલ્લાં પંદર વર્ષથી એ હોરિપ-લિસામાં વપરાય છે અને ટાકટરો એની લક્ષમણ કરે છે. તમારો બાળકોને તંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને કુષ્ટપુષ્ટ બનાવવા માટે એ અજમાવી લેજો. એના નળીતા સોલ એજન્ટસનું સરનામું નોંધી લેયો: બી. એ. એન્ડ બ્રધર્સ, ૯૧, પ્રિન્સેસ રટ્ટી, મુખ્ય. ૨

જીવનધારા ઓફિસ, નડિયાદ  
કોઈ પણ નડિયાદ બચે તો 'જીવનધારા' અને 'અમૃતગુરિકા' જેવી પ્રખ્યાત બનાવરોથી મશહૂર બનેલા શ્રી જે. એન. રોકનાની જીવનધારા ઓફિસની મુલાકાત અવશ્ય લેજો-આ નળીતી દવાઓ ઉપરાંત શીવરાવ શક્તિ-વરી મોરચર, લેનસ અરચમેન્ટ, પ્રમેહાંતક, નેત્રબિંદુ, શુદ્ધ શિલાજીવ, કમ્પોઝાઇન, કોલેરા પીલ્સ, લેનસ બ્રામ, પ્લાઝા, અમૃત મોરચર, વગેરે ધણી ઉપયોગી દવાઓ તેમને ત્યાં મળે છે. વાપરનારા એનાં વખાણ કરે છે. વધુ વિગતો માટે એમનું વિતરણક સુવિધાન મગાવી શકો. દરેક ટેકાણે નાનાં-મોટાં શહેરો તથા ગામડાંઓમાં દવાના વેપારીઓ કે માંધીની દુકાને આ રજિ. ટ્રેડમાર્ક 'લેનસ' નં-૩૦૨ની દવાઓ વેચાય છે. વખત અને ટપાક ખર્ચ બચાવવાં તમારા નામના વેપારી પાસેથી આ દવાઓ માગી શકો. ત્યાં એજન્ટ્સી ન અપાયેલ હોય તે મામના વેપારીઓએ થોડી મૂકીમાં વધુ લાભ મેળવવા માટે આ દવાઓની એજન્ટ્સી અને ખાસ વેપારી સાવના દીરૂર તેમ

જ બીજી સમયો માટે જીવન-ધારા ઓફિસને નડિયાદ લખવું. ત્યાંથી સતોષકારક જવાબ ને જરૂરી વિગતો મળશે.

ભાવસાર કેમિકલ વર્કસ, બ્યારા

સુરતથી ડી. વી. રેલવેમાં બ્યારા તરફ જવાનું બને તો પેલા વિખ્યાત ભાવસાર કેમિકલ વર્કસની મુલાકાત લેવાનું ન વૃક્તા. એમના મરાઠ્ઠર 'જીપોડેલ' ગુલાબી મલમથી માંડીને અનેક ઉપયોગી નળીતી દવાઓ અને બીજી રાસાયણિક બનાવરોથી આ કેમિકલ વર્કસની ખ્યાતિ વધતી જાય છે. આવી દવાઓ અને કૃત્યદાકારક હેર ઓઇલ, રૂંધ પાવ-કર, આઇડ્રોસ વગેરે જેવી તમારી જરૂરિયાતોમાં માટે એમને લખજો. નાનાં-મોટાં આમે, કરના અને શહેરોમાં ત્યાં એમની એજન્ટ્સી ન હોય ત્યાં વેપારીઓ માટે આ સારી તક મળાય. એજન્ટ્સીના નિયમો, રાતો અને બીજી સતોષકારક વિગતો મેળવવા આ સરનામું નોંધબુકમાં ટપકાવી લેયો. ઉપયોગી થશે: ધી ભાવસાર કેમિકલ વર્કસ, બ્યારા (ડી. વી. રેલવે) વાયા-સુરત.

ધી રોયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું.

કલર ચેંજર

કાન્તિ : અરે! મનુ, શું વિચાર કરે છે ?  
મનુ : ભાઈ! આ વેપાર કરીએ છીએ અને નળેરાતનો ખર્ચ નોઈ હું. ગભરાઈ ગયો છું. કેટલા પૈસા ખર્ચાએ ? પરંતુ એવો કોઈ અર્કડિયા નથી જડતો કે જેથી થોડે ખર્ચે કાપથી એવું સુંદર અને આકર્ષક નળેરાતનું સાધન બને.

કાન્તિ : હે ત્યારે ! તું મૂંઝાય છે ને માટે-તે જ વાત તને કરવા આવ્યો હતો. ને તારી મૂંઝવણ ટળી ગઈ સમજ...

મનુ : શું છે ? મૂંઝાઈ જઈ આવ્યો તે કઈ હાય મકારી લાગ્યો કે શું ?

કાન્તિ : ના, ભાઈ ના, હાથ મારવાની વાત નથી; પરંતુ આપણા લોકો પણ કેટલા ઉલોગી અને એજનાજ છે એની ખાતરી થઈ.

મનુ : કેમ ?

કાન્તિ : સંભળ-એક દિવસ રાત્રે સિનેમા ભેધ આવેના હતો. અચાનક ખેતવાડી મેઇન રોડ પર 'બુપેન્ડ' કાઠમ એન્ડ પ્રિન્ટર્સ

વકસતું બોડે જોયું. જોયું તો જોયું, પણ  
 ધડીબર જોઈ જ. રહ્યો. અરે ! એ વિચિત્ર  
 રંગોની ફરબલી અને તે પણ આંખના  
 પલકારામાં. જાણે પાણીના હલનચલનમાં  
 રંગબેરંગી મોતીઓ ના ફરતું હેય ! મને  
 તો એમ થયું કે મારા પોતાના નામનું જ  
 આતું બોડે બતાવી ધરમાં રાખું તો ? વળી  
 થયું કે આપણા દેશનો ગૌરવભર્યો રણકાર  
 'જયદિંદનાં' આવા જ બેડે સિનેમા રેરો-  
 રન્ટ વ. જગ્યાએ હોય તો ! ખરખર ! કોઈ  
 પરદેશી પણ જોઈ ધડીબર દિંદી-કારીગ-  
 રીની પ્રશંસા કરે !

મનુ : તો પછી આપણે કાં ન બતાવીએ ?  
 કાન્તિ : જરૂર ! બતાવીએ, કારણકે એક તો બગ-  
 ડવાની બીતિ નહિ. સાદી ધલેકટીક યોગના  
 પર ચાલે અને વળી લોકોનું ધ્યાન આકર્ષે  
 એ મોટો નફો. મને તો એમ' યાય છે કે  
 આજ સુધી આપણે જો બોડે' બતાવ્યાં તે  
 કરતાં આવા બોડે' પહેલાં બતાવ્યા હોત તો  
 કેટલું સારું !

મનુ : ચાલ, જોનો અફસોસ ન કરે ! મારી સાથે  
 ચાલ મુંબઈ અને આપણે પણ એક એવું  
 બોડે' બતાવીએ. અન્યથા પમાડે એવી ચીજો  
 તો આપણે પ્રથમ લેવી જોઈએ હા, પણ  
 કોણ બતાવે છે એ ?

કાન્તિ : અરે ! આજ આપણે જેનાં સોખંડના મજ-  
 બૂત 'અલ્લાપ અને તાડી' મંગાવીએ છીએ  
 તે જ 'શેમકો' વાળા હું બીજો દિવસ બૂપે-  
 નદમાં પૂછી આવ્યો; તો જાણવા મળ્યું કે  
 આ અદ્ભુત બતાવટ તો ખેતવાડી ટમી  
 ગલીમાં આવેલ રાયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની  
 જ છે, પછી હું ત્યાં પણ ગયો અને સંખ્યા-  
 બંધ સિનેમા-રેરોગ્રન્ટ-કંપની વનાં ધણું  
 ઉત્તમ પ્રકારનાં બોડે' જોયાં. વળી 'જય-  
 દિંદનાં' તો તેઓ તૈયાર જ રાખે છે, અને  
 મેં પણ એક બોડે'ર નોંધાવી દીધો છે.

મનુ : લે, ત્યારે ! તું ધણું પતાવીને જ આવ્યો છે,  
 પછી મુંબઈ જવાનું શું કામ ? ચાલ હમણાં  
 જ કાગળ લખું કે લાઈ-બોડે' જલદી  
 મોકલી આપો.

જંગલનાં બગીચામાં આનંદ, કીર્તિ, પ્રગતિ અને  
 પ્રસિદ્ધિને શિખરે પહોંચેલી માતબર કંપની

## સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્ક્સ

★

ઇસરેલકો લોમીટક, કેમીકલ વર્ક્સ ફ્લોરા સ્વી-  
 ટઅલેન્ડના એસેન્સો, જેસમીન, રાય, તારસીસ,  
 રાત્રી શાખી, વ્હાઈટરોઝ

ઈન્ડિયન પરફ્યુમસના ઉપયુક્ત કંપની ગાયરેક્ટ કંપો-  
 ટ્સ હોવાથી દરેક નાના-મોટા વેપારીઓ, હેરએલ્સ  
 બનાવનારાઓ, પાવડર, ક્રીમ, બોલ્યન્ટાઇનના કાર-  
 ખાનાવાળા સર્વે પરફ્યુમસને ઉપયોગી બધા એસેન્સો  
 ધણું જ કીશ્વર બાવથી મળે છે.

આ કંપનીની નીચેની વસ્તુઓ જગપ્રસિદ્ધ છે.  
 તેમજ દરેક આબરહાર વેપારી પાસેથી મળી શકે છે :

સાવિત્રી હેર ઓઇલ \* સાવિત્રી બોલ્યન્ટાઇ-  
 ઇન \* સનપેન બામ \* સન શીંગો ઝીલર \* સનસ્ટીક  
 મુખથી કેસ્ટર ઓઇલ \* એશિયા બ્રાહ્મી હેર ઓઇલ  
 \* ઉપરાંત ઉપર જણાવેલ એસેન્સો ઓરીઇનલ  
 પેઈન્ટમાં મળશે.—ટોચર \* નીલગારી \* કુદીના  
 એસેન્સ \* રીફાઇન્ડ કેસ્ટર ઓઇલ \* સન બોરાન  
 તથા દરેક જાતનાં સેન્ટ અને અત્તરો બધાંપણી  
 ભાવે મળે છે.

હવામાં વાપરવા લાયક વિશ્વાસપાત્ર શોકબુ-  
 મધ (એડન્ટુ) મળી શકશે અનેક ટોકટર્સ અને  
 વેચાની પ્રશંસા પામેલ છે

વધુ વિગત માટે આઇસલીસ્ટ મંગાવવાથી તેમજ  
 પત્રવ્યવહાર કરવાથી સંતોષકારક જવાબ મળશે.

સરનામું :

સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્ક્સ

૫૭, ઇસાઇ સ્ટ્રીટ, વલંગાવી, મુંબઈ. ૩

અમારી ઓફીસ રાજકોટ સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. અમારા નામ અને કામની નકલ કરનારાઓથી સાવચેત રહો.

મનુષ્યના ભાગ્યની ફેરફારી અને સુખશાંતિનું મહાદ્વાર એટલે

## ‘અદ્ભુત નવગ્રહ શાંતિ વિસોયંત્ર’

જે પુણે વીસા ઉસ્કો કયા કરે જુગદીશા, સકલ પદારથ હૈ જગમાંહી કર્મહીન નર પાવત નાહી.

રાજા હંડે તે તૈ જાણે, ગ્રહ હંડે તે કોઈ ન જાણે.

જ્યારે ગ્રહદશા નબળી હોય ત્યારે નિર્માલ્ય મનુષ્ય પણ તમારું અપમાન કરી શકશે, અને કરેલા પુરપાથ નિષ્ફળ જશે. ચારે બાજુ અધકાર દેખાશે, નાણાંની બર-બાદી યશે. બહુ વિચારીને કરેલા કાર્યમાં પણ નિષ્ફળતા મળશે. ઓ અને સંતાન પણ તમારાં વિરોધી બનશે અને કુટુંબ અને રોડી મિત્રો જ તમારી ધોર ખોદશે. જે કામમાં હાથ નાખશો તેમાં પાછ પડશે, જ્યાં જવ ત્યાં વિશ્વાસે ઠગાશે, અને સમસ્ત દુનિયા તમારી વિરુદ્ધ દેખાય ત્યારે સમજવું કે તમારું દિનમાન નબળું છે, અને એ દિનમાનને અતુકુળ કરવા દૈવી શક્તિ સિવાય બીજી કોઈ તાકાત નથી. પુન્યે પાપ દેખાય એ હિસાબે મંત્રશાસ્ત્રની સહાયથી પ્રાર્થનાપૂર્વક જગતના તારણદાર પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની સહાય અને કૃપા મેળવી દુઃખરૂપી દરિયામાંથી બચવા પ્રયત્ન કરવો એ જ એક ઉપાય કુળતા મનુષ્યને તારનાર છે. કોઈ પણ અદૃશ્ય શક્તિ તમારી ઉત્તતિના માર્ગમાં અડચણકર્તા છે, અને તે તમારો પુરપાથ પાછો પાડે છે, અને જે કોઈ વસ્તુ ઈચ્છા-પૂર્વક કરો તેમાં સહાયને બદલે વિધ્નિ ઉત્પન્ન કરે, અને રોગ નિવારણને માટે દવા લેતાં રોગ વધે અને તમારી દરેક આશા કે અભિલાષા પાર પાડવામાં વિધ્નિ-ચર્તા હોય અને કોઈ ધાપુ કામ થાઉં ન હોય ત્યારે સમજવું જોઈએ કે કુદરત તમારાથી વિરુદ્ધ છે અને પ્રતિકૂળ કુદરતને સાનુકૂળ કરવા માટે અને સંસારનાં દુઃખ દરિદ્રોના નાશ કરવા માટે અનંત શક્તિ ધરાવનાર અને સુખ અને સમૃદ્ધિની કામધેનુ રૂપ



## નવગ્રહશાંતિ વિસાયંત્રની

સહાય લ્યો. તે તમારા નબળાં ગ્રહોને શાંત કરી ભાગ્યને ઉદય કરશે.

ઓ અને સંતાનનાં સુખમાં વૃદ્ધિ કરશે, તમારા કદરુ શત્રુઓ દૂર કરશે, વેપાર-ધંધામાં બરકત આપી, કરજદારીમાંથી મુક્ત કરશે અને બહુ, યોજા, જાત, પિશાચ કે મેલી વિદ્યાથી બચાવ કરશે. ઉપરાંત મનપસંદ લગ્ન કરી, ઓ-પુત્રમાં અજળ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ગમે તેવી ભયંકર બિમારીમાંથી બચાવે છે અને કોઈના કેસોમાં કસોટી અપાવે છે. ઉપરાંત કોઈપણ વ્યક્તિને તે

મંત્રાવધાની હેરત પમાડનારી શોધ યાને કલિયુગની ચમત્કૃતિ  
એટલે નવગ્રહ શાંતિ વિસોયત્ર કે જે દરેક આક્રોમાંથી  
ઉગારનાર સચોટ રામખાણ ઇલાજ છે.

એકજ તાંત્રિક વસ્તુ જીવનનાં દરેક નિર્બળ  
તત્વોને નાખૂદ કરે છે.

યંત્રની સદાયથી રચ કરી શકાય છે. આત્મ અનંત શક્તિ ધરાવનાર સિદ્ધિયંત્ર હોવા છતાં પણ  
શી માત્ર મહોરત ખર્ચ પૂરતી સવાસો રૂપિયા (પરદેશ માટે દસ પાઉંડ) રાખેલ છે અને  
તાત્કાલિક વીજળી વેગે અસર કરે તેવું રસેશ્વર યંત્ર ખસો એકાવન રૂપિયા (પરદેશ માટે એકવીશ  
પાઉંડ) માં બનાવી આપીએ છીએ. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં, પત્રવ્યવહાર તદ્દન  
ખાનગી રહે છે. એટલું યાદ રાખો કે પૈસાના જોરે જ નો લવિષ્ય ખદલી શકાતું હોત તો  
જાન્યેન કોઈ દુઃખી ન હોત, પરંતુ તેમ નથી. હુમ્મર કરો હમ્મર પણ ભાગ્ય વિના મળે નહીં  
કોડી. માટે તમારા હાથથી શુભ પરિવર્તન લખેલ હોય ત્યારે જ તમેને ધર્મ અને દેવ પ્રત્યે  
શ્રદ્ધા ખેસે અને તમારા હાથથી શુભ કામ થાય. અન્યથા અનેક પ્રકારની શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય  
અને શંકાશીલ મનુષ્ય કપારેક ધીરાને પત્થર સમજી ચુકાવી ખેસે છે. ગંગામાં કેટલુંએ નરક પડે  
છે તેથી ગંગાતું માહાત્મ્ય એટલું થતું નથી, તેમ હાલમાં જ્યાં ત્યાં ભાજી-મુળાની પેટે ચોકબંધ  
યંત્રો માખૂલી કિંમતે વેચાય છે અને તેની નિષ્ફળ અસરને કારણે શ્રદ્ધાનો નાશ થતા માંડયો છે,  
છતાં પણ ચોતું કંઠી રૂપિયે શેર મળે જ નહિ, તેમ સાગી, સચોટ અને અસરકારક વસ્તુ કંઠી  
એટલે ખર્ચે થઈ શકે જ નહિ, સસ્તી વસ્તુ સરવાળે મોંઘી જ પડે છે. સુધને હાથમાં દીવો લઈને  
જોવાની જરૂર પડે તો જ વિસાધંત્રની શક્તિની કસોટી કરવાની જરૂર પડે. આપણી પ્રાચીન  
વિદ્યાઓનો પુનરુદ્ધાર કરનાર હિંદુસ્થાનમાં આ પહેલી જ સંસ્થા છે. સિદ્ધ પુરોહિતી સિદ્ધિઓના શુભ  
અનુભવો લેવા હોય તો લખો નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલયમાં કે જ્યાં જ્યોતિષના દરેક કામ ઉપ-  
રાંત મંત્રશક્તિથી મળે તેવું સ્કીન કાર્પ સરળ ઘઈ શકે છે, તાજાંદ લખો :—

હિંદુનું એકજ અને અજોડ પુરવાર થઈ ચૂકેલ  
જ્યોતિષવિદ્યાનું પાયોનીયર મથક.

નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલય [રજીસ્ટર્ડ]

{ 'જ્યોતિષરત્ન'  
'દેવગણપત્ય' }

રાજજ્યોતિષી શીવલાલ વી. ખીરા

અસ્પૃશ્યોજર અને પામીસ્ટ

કે. પ્રહલાદ પ્લોટ, શેરી નં. ૩૧, ખીરા નિવાસ : રાજકોટ (ગાંધિયાવાડ)

# ● ફારસી શાયરોની રસ-મસ્તી ●

● શ્રી 'શુલશને બહાર' ●

(૧)

પો

તાની રસમતિ આગળ તેના  
સૌંદર્યની તારીફ કરતાં શાયર

'નખી' કહે છે કે:

“હુસ્ને માલ રા બાતુ સંઝેદમ  
બમીજાન અઝ કમીન.  
પંદરેલ માલ બર ફલકે રફતે  
તુ માન્દી બર, બમીન”

તારા સૌંદર્યને ચંદ્રના સૌંદર્ય સાથે એ  
દુખી રીતે ત્રાજવે તોળી જોયું. આશ્ચર્ય! ચંદ્રનું  
સૌંદર્ય હલકું જણાયું, તેનું પશું આકાશે ચઢ્યું  
ને તારું પશું તો તારા સૌંદર્યના ભારથી જમીન  
પર જ રહ્યું!

તેથી જ ચંદ્ર આટલો ઊંચે ને તું નાચે છે!!

(૨)

શાયર 'દિલાલી' એક અત્યંત અગત્યના કાર્યમાં  
જુઓયેલા હોવાથી તેને પોતાની પ્રિયતમાને પત્ર  
લખવામાં ધીર થઈ. એટલામાં એ પ્રિયતમાનો  
પત્ર આજ્યો. એમાં તેણીએ પત્ર ન લખવા માટે  
દિલાલીને સખ્ત હપકા આપ્યો હતો. શાયર દિલા-  
લીએ તરત જ પત્ર લખી જવાખ વાળ્યો કે:  
“મા અગર તામા નખિનવીસીમ અં બે મા મકુન  
દરમિયાને રાકે મારાકા કલમ ના મહેર મસ્ત”  
જો એમ પત્ર ન લખીએ તો અમને દોષ  
દેશો નહિ, કારણકે, પ્રેમીઓનો પ્રણયમેદ જાણવાનો  
હક કસંમેને નથી!

જો એમ પત્ર લખીએ તો કતમ તે બધી  
બેદલમ જાણી જાય! માટે જ અપ દિલબર!  
મેં તને પત્ર લખ્યો નથી!!

(૩)

ફરારનાની એક ખુશદંત લલના બોલતાં  
જરા તોડાતી હતી. એ બોલવા જાય અને બધા  
મનમાં હસી પડે. એનાં આ ખુશદંત જાણીને  
ફરારના એક શયરે એનો મોકો બચાવ કરગ-  
નીએની બંધત સાને સંભળાવી:

“અ લકનત નીસ્ત અં માહરા

સુખુન કેઝ દેર મી આંચક  
જુદાઈએ અઝ અં દહાને ઊ  
સુખત રા આર મી આંચક.”

આ ચંદ્રમુખીના શબ્દો તેના હોઠ વાટે ધીમે  
ધીમે બહાર પડે છે તે કંઈ એના તોતકાપણને લીધે  
નહિ! પણ ખરું કારણ એ છે કે શબ્દો તેના મીઠા  
મુખથી જુદા પડતા જ નથી. માગતા!!

છતાં શબ્દોને પરણે બહાર નીકળતું પડે છે  
માટે જ તે બચાવવા કરે છે!

(૪)

એક ચમન આરા સુંદરીના રૂપસૌંદર્યની તારીફ  
સંભળીને મરત શાયર હાફિઝ પોતારી ઊઠ્યો  
અગર અં પુકે શારાઝી બદસ્ત આરદ દિલે માર  
બખાલે કિન્દૂયશ બખશમ સમરકંદા સુખારા રક”

જો તે શિરાઝીની રૂપસુંદરી માટે હૃદય દરી  
લે, તો તેના ગીર ગાલના કાળા તત્ત ઉપર સમરકંદ  
અને સુખારા સમર્પી દઈ! કેવી બાદશાહી સંભાવત!

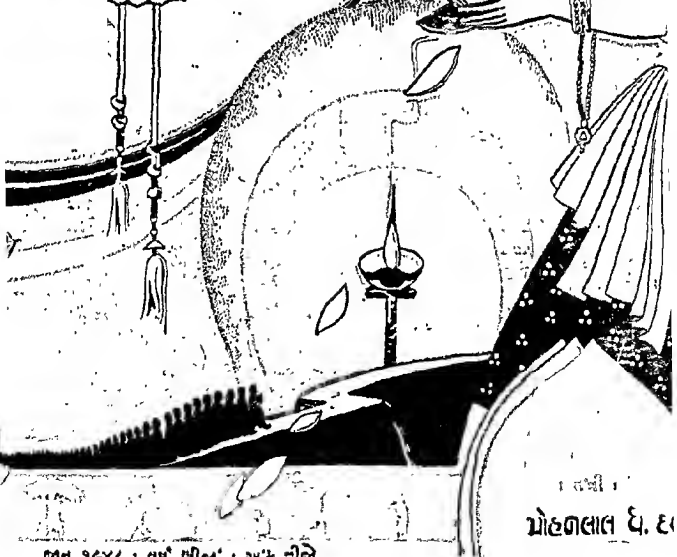
(૫)

કો' રમિયાળો રાતે પોતાની પ્રિયતમાને બાંધ-  
પ.શમાં લઈને બેઠેલો શાયર લલકારે છે કે:

“શબે મહેતાબો બાદે ખુશ, લખે દરિયા સનમ દરબર  
ચે સાં દાનદ હાલે મા, ગરીકાને તમબુલ હા.”

ચાંદની રાત, સુમધુર સમીર, સરિતાતટ અને  
પ્રિયતમાનો જુજપાસ! આવી અમારી સ્થિતિનો  
આનંદ સંસારસરિતામાં ડૂબી રહેલા મનુષ્યો કેવી  
રીતે કલ્પી શકે!





મોહનલાલ દવે

જુન ૧૯૪૮ : ૧૫૧ પીઠી : અંક ત્રીજો  
મુલ્ય બાર આના



ઉત્તમ ગાઉરાત માટે એક અગમ્ય ધીજ



રો  
રો મ કો  
કો

નાં ઓટોમેટિક ઇલેક્ટ્રીક

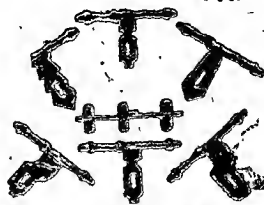
“કલર ચેન્જર”

અ પત્ની કુકન, કંપની, ટ્રેડમાર્ક વિ. નાં ઓક-  
ર્ષક અને કળામય ઇલેક્ટ્રીક સોલ્યુશન્સ માટે  
અમારાં ‘કલર ચેન્જર’ પસંદ કરે. અંખના પલ-  
કારામાં અનેક રંગોથી બદલાવું નામ જરૂર એક  
અનેક આકર્ષણ બનશે.

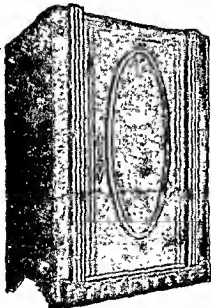
લોખંડનાં અગમ્ય આલેખ અને તાલી



રો  
રો મ કો  
કો  
નાં જ  
વાપરે.



લખો :— ધી રાયલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કો.  
૧૫-૧૭, ખેતવાડી, ૮ માં ગલી,  
મુંબઈ ૪



આગ ! ચોરી !! લૂંટ !!!

પગેરમાં સહીસલામત પુરવાર, થયેલ

—ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાળા—

“કિશોર”ના

લેસ્ટ ફરાનના, સ્ટીલના

★ મોડર્ન ‘જય હિન્દ’ કળાટો ★

તિબેટીઆ અને કેશબોહરી વસાવે

સોનાના ચાંદા અને સર્વોદ્દીકૃત બળેલાં છે.

અમારા શોરૂમની મુલાકાત લેવા ખાસે નિમંત્રણ છે

— કિ શો ર સ્ટી લ મો હ કટસ —

૨૯, દાદીચેક અગીઆરી લેન, જી. ટી. સાર્વજનિક ચામે, મુંબઈ ૨



# જીવન-પ્રકાશ

૧૬ ધીરુ • અંક ત્રીજો • જુન ૧૯૪૮

સા. મ. શ્રી

ક્રંક : વિભાગ : લેખ :

૧ 'જીવન-પ્રકાશ' પહેલું પાત્ર ... નિરંકુશ કુરસદમાં જોખમો

કાંચકુંજ

... વસંત

... એકમનો વલય

... અંધનાં આંસુ

... સુંદરને મળુ ન્હાં-

... શિક્ષા પર ચતા જીવમો

... શુજરાતમાં નવો યુગ

... જીવન અને સંસ્કૃતિ

... આપણી ફરજ

... સર્વોદય સમાજ

... ઉત્તમ ગુણ-કર્મનાં અને રૂપનાં  
સંતાનો ઇચ્છા મુજબ થઈ શકે !

... ખાતની મદદી પર

... કલાવી, 'સુમન' અને મિત્રમંડળ  
આચારની પ્રેમ-ઉપાસના

... એક અકિનેરી આત્મ-નિવેદન

... વિદ્યામાન !

... કાદુનાં સજવાન પશુ લપાઈ આવેલા !

... કાદુનાં એપિલ ફૂલ ઝીણાને નોખેલ  
પ્રાણ

... ઢિંદુ લગઃ કાચાની દબિએ

૭ આ માસની નવલિકા

૮ 'કોસ્મરલુ' વિભાગ

૯ રવિવાર અને રજાઓ

૧૦ કટાક્ષા શબ્દોમાં અને રેખામાં

૧૧ સંસારનાં વહેલુ

૧૨ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન

૧૩ કેળવણી અને બાળકો

... રેરાય એકલે શું ?

... છાત્રાલય

ત્રીજી સરનામું

લેખો, અનુવાદન માટેનાં પુસ્તકો,  
ખલ્લામાંનાં પત્રો, સંપાદકીય સુચ-  
નાઓ કૃતિઓ માટેનાં માટે ત્રીજી  
સરનામું મેળવી લેવા કૃપા કરવી

ત્રીજી : 'જીવન-પ્રકાશ',

રાણપુર (મી.) B. S. Ry.

લેખક :

... પ્રિન્સિ. એલ. પી. જેક્સ ૧૫૫

... શ્રી. સરોદ ૧૫૬

... શ્રી. સરોદ ૧૫૭

... શ્રી. રમેશ ચુ. ભટ્ટાઈ ૧૫૮

... શ્રી. પ્રભારામ રાયજ ૧૫૯

... શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ ૧૬૦

... શ્રી. કનૈયાલાલ મા. સુનરી ૧૬૧

... શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકર ૧૬૨

... શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકર ૧૬૩

... શ્રી. 'જ્ઞાનચિંતુ' ૧૬૪

... શ્રી. 'અભ્યાસી' ૧૬૫

... શ્રી. 'પુમિત્ર' ૧૬૬

... શ્રી. વાલમુરવાળા ૧૬૭

... શ્રી. દક્ષિણાઈ ઉકર ૧૬૮

... શ્રી. શ્રીકાન્ત ૧૬૯

... શ્રી. કેશવલાલ કો. જાની ૧૭૦

... શ્રી. 'ત્રિલોક્ય' ૧૭૧

... શ્રી. 'શાન્તિ' ૧૭૨

... શ્રી. બ. કૃષ્ણલાલ જો. ૧૭૩

... શ્રી. ડિયોરલાલ મશરૂવાળા ૧૭૪

... શ્રી. મહુભાઈ જો. કુ. ૧૭૫

\* જોઈએ છે સંપાદક બહેન \*

'જીવન-પ્રકાશ'ના ત્રણ વિભાગો 'શુદ્ધ અને શુદ્ધિ', 'દંપતી-જીવન' અને 'સંસારનાં વહેલુ' એમાંથી કોઈ એક વા વધુ વિભાગો સંપાદન કરવા ખૂબી હોય એવાં સુચિત, વિચારણીય અને આ વિષયમાં જીડે રસ ને અભ્યાસ ધરાવતા સેવાભાવી લેખિકા બહેન પ્રોત્સાહન અને અભ્યાસનો લાભ 'જીવન-પ્રકાશ' દ્વારા શુજરાતને આપવા ઇચ્છતા હશે તો તેમનો સહકાર અમને ઉપયોગી થઈ પડશે. મોટે ભાગે હશે ત્યાં બેઠાં બેઠાં જ સંપાદકશ્રી કરી સારો, લખો:-

ત્રીજી, "જીવન-પ્રકાશ" રાણપુર (મી.) B. S. Ry.

૧૪ જીવનમાંથી જોડેલું	...સીનેમા ખીતો અને લગ્ન	...શ્રી. નંદિનકુમાર ગોહિલ	૧૬૮
૧૫ જ્યોતિષશાસ્ત્ર	...જ્યોતિષ એ રાત્ર છે	...	૧૭૧
૧૬ આપણા મંડળના અમાચાર	...	...	૧૭૩
૧૭ સાબાર સ્વીકાર	...	...	૧૭૫
૧૮ મુલરાવનાં બહારીમાં	...	...	૧૭૬
૧૯ હાન્યની લહેર	...	...શ્રી. મિ. જી. હ; વિનોદરાય બદ બી. ડી. સાહ	૧૧૧
૨૦ 'જીવન-પ્રકાશ'નું 'જોડેલું' પાતું	...જેકું સાદિય મુખ્ય	...શ્રી. 'મુલશને બહાર'	૨૧૨
૨૧ ચોથું ટાઈટલ	...આજનો વિકટ પ્રશ્ન	...ડૉ. સવંતલલી રાધાકૃષ્ણન	૨૧૮

...એ ઉપરાંત અત્યંત વેરાયેલ પ્રગ્રીહી ચિંતન-કલ્પિતઓ, દૃષ્ટકઓ, રસિક અને ઉપયોગી દબીકતો...



મુલરાવનાં સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ગી અને સાહિત્યકારોનાં સંપાદકીય સલાહકાર મંડળના માનદરજાના સામ સદસ્યાએ 'જીવન-પ્રકાશ'ને પ્રાપ્ત થયું છે.

### લેખકોને

- \* 'જીવન-પ્રકાશ'નાં પરિચય-સાહિત્યમાં દર્શાવેલા વિભાગોમાંથી કોઈ પણ વિભાગ માટે દૃષ્ટિઓ મોકલવી.
- \* આમાંથી અંક માટેનું લખાણ દર મહિનાના ૭મી તારીખ પહેલાં મોકલવું; એ કે લેખ કયા અંકમાં છપશે તેનો આધાર પ્રત્યેક અંકમાં કેટલા ને કયા વિભાગો આપવાના છે તેમજ એ વિભાગોમાં કેટલા ને કયા લેખો આપવાના છે તેની વિચારણા પર 'પણ રહે છે.
- \* 'જીવન-પ્રકાશ'નાં 'લેખક-મંડળ'ના સભ્યોને ધોરણ મુજબ અંક સાથે લેખની ઓફ-પ્રિન્ટ્સ મોકલી આપવામાં આવશે.
- \* મૌલિક કે અનુવાદિત લેખોની સર્વ પ્રકારની જવાબદારી લેખકની પીતાની રહેશે; લેખને અવરજવ કરવાના દફતર લેખકના પોતાના રહેશે.
- \* લેખનો સ્વીકાર-અસ્વીકાર બહુવા તેમજ લેખ પાઠ કરવા માટે આવરજક ટાઈટલ-ટિકિટો બીડવી.
- \* પત્રવ્યવહારમાં અવગણિત નિર્લાભ થાય તો તે દાયક લેખક.

-તારી : 'જીવન-પ્રકાશ.'

### પ્રાદકોને

#### ૭ 'જીવન-પ્રકાશ'નું લખાણ

દેશમાં : પરદેશમાં

સામાન્ય પ્રાદક માટે વાર્ષિક રૂ. ૯ રૂ. ૧૪

'જીવન-પ્રકાશ' ખંડુ મંડળના

સભ્ય માટે વાર્ષિક રૂ. ૧૦ રૂ. ૧૫

'જીવન-પ્રકાશ' ખંડુ મંડળના સભ્યોએ રૂ. ૧૦ પરદેશ માટે રૂ. ૧૫ ભરવાથી એમને રૂ. ૧૦ના નાની પાસ અપાય છે જેનો ઉપયોગ કરીને તેઓ માસિકમાં જ્યાં નોડી રોકે છે. આ ઉપરાંત આ માસિકના ધડવર, વિગ્રહ અને પુનર્વિધાન માટે મત આપવાનો તેમને અધિકાર મળે છે અને બીજું પણ અનેકવિધ સુખવડો પ્રાપ્ત થાય છે.

આ માસિક દર માસની પહેલી તારીખે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે. કપાલમાં ગ્રંથ થતી નક્ક માટે કાર્યવચ જવાબદાર નથી.

આ નવી દબીકા માસિકમાં સદકારી ધોરણે ઓછા ખર્ચે જાહેરખતર કરવા માટે યોજના મળાશે.

જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય, રાણપુર (કાઠિ. B. S. ૪૪)

તારી અને પ્રકાશક : મોહનલાલ ધનેશ્વર દવે, પ્રકાશનરથાન : જીવનપ્રકાશ કાર્યાલય, રાણપુર (કાઠિ.)  
મુદ્રક : ભરૂચીદાસ પુરોષોત્તમ ગાંધી, મુદ્રણસ્થાન : રતનામય મુદ્રણાલય, રાણપુર (B. S. ૪૪.)

# જીવન પ્રકાશ

૫૫૧ બીજી  
અંક નીચે

જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારો અધ્યતન માસિક

## નિરંકુશ કુરસદનાં જોખમો

**આ** પછી આજુબાજુ જે કાંઈ સામાજિક ખટી દેખાય છે, તે કુરસદનો ઉપયોગ કરતાં ન આવડવાનું સીધું કે આડકતરું પરિણામ છે. નિરંકુશ કુરસદવાળા તથા ખીસામાં પેસાવાળા લાખો હોદ્દાને તે પેસાનું કે કુરસદનું શું કરવું, તે વિશે કરી વ્યવસ્થિત સમજ ન હોવાને લીધે જ, હોદ્દામાં નવી નવી વસ્તુઓની ધૂંછા ઊભી કરવાની આખી કળા ધૂત હોદ્દાને હાથે ખીસે છે; અને તેને પરિણામે શારીરિક, બૌદ્ધિક કે નૈતિક અનિકો મોટી સંખ્યામાં ઊભાં થાય છે. કાંઈક નવા સત્ત્વન માટે અવકાશ આપવાના અર્થમાં કુરસદના કલાકો જરૂર 'નિરંકુશ' હોવા જોઈએ; અને એ અર્થમાં તો કામકાજના કલાકો પણ નિરંકુશ હોવા જોઈએ. પરંતુ 'નિરંકુશ'ના અર્થ જો એ થતો હોય, કે તે સમય દરમિયાન ઠોઠપણ કાયકાનો અમલ જ રહેવાનો ન હોય, કે કુદ્રિના અંકુશો પણ રહી શકવાના હોય, તેમજ ડહાપણ અને ગાંડપણ વચ્ચેનો એક પણ ભૂંસાઈ જવાનો હોય, તો તો આ બાબતની 'નિરંકુશ' કુરસદથી ભૂતકાળમાં ટેટલીય સંસ્કૃતિઓ નાશ પામી છે; અને આપણી સંસ્કૃતિ પણ અંતે એ જ કારણથી નાશ પામશે. કુરસદનો ઉપયોગ કરતાં આવડવાની કળા આજનાં જમાનામાં સૌથી પ્રધાન આવશ્યકતા છે.

હું બારપૂર્વક તમને ઠસાવવા માગું છું કે, મજૂરી વિષેના જે કોઈ સિદ્ધાંત મજૂરી અને કુરસદને એકબીજાની સામે તથા એકબીજાના વિરોધી તરીકે રજૂ કરે છે, તથા એકને આશીર્વાદ આપી બીજા ઉપર શાપ વરસાવે છે તે વસ્તુતઃ ખોટા છે. મજૂરી એ તો શાપિત વેતનું છે, અને કુરસદ એ સ્વર્ગીય બેકારી છે, એ સિદ્ધાંતની સામે હું એ સિદ્ધાંત રજૂ કરવા માગું છું કે બન્નેની અંદર કંઈ ને કંઈ કામ કરવાપણું રહેલું જ છે; તથા તે રીતે બન્ને તરફતઃ એકરૂપ જ હોઈ, તે બન્નેની પાછળ ઉત્તમ રીતે કામ કરવાનું ધ્યેય રહેલું જ જોઈએ.



—પ્રિ. એલ. પી. જેક્સ



# દાવ્યું

## વસંત

દેવાને દીકાળ નાચે વસંતને કહેલેલ.  
 વસંત વનમાં ખનતી ઘેરી ઝાંખડીને બેલ—  
 કૂલકૂલની પાંખડીએ બંધનો બમરાને આદિત  
 નાચે વસંતને કહેલેલ.  
 કમનીય કવિતા કરે શોરસે પદ પદ છાંમકેળ  
 'અરે મહુનિ જીવનમુદની; એને પરમ વિલેાલ  
 નાચે વસંતને કહેલેલ.  
 વસંતમાં જીવનતૃપ્તિ દે આત્મતૃપ્તિ અશ્રુભેાલ;  
 આત્મતૃપ્તિ પરમાત્મ તેજ હોય; તે તેજ-અભેળ  
 નાચે વસંતને કહેલેલ.  
 —સરદા

## કુક્રમનો ઉદય

જાજ અલોકિત તેજ રાજે ગરવો ગિરિ ગિરનાર;  
 ગાન દો નરનારે ! જીગ્યું છે એત્વનું સવાર.  
 કિન્નર-ચલ-સીમા ગર્ભ જુસાર્ક થયા સહુ એકતાર;  
 પાજ જીમાં છે સહ સાવરણી-હજ-કિતો-તલવાર.  
 જાન રાજવી સાચ થઈને સરજે નવ-સંસાર;  
 હાથેના હો ! ધડલેયા થઈ લો કિલથી સહકાર.  
 પારી ! તમ વચુજ વધારો; ખેડત ! ખેડ સુધાર;  
 બનગણ ! કર્મકિલે નોકા કરો દેહની પાગ.  
 સાગરજ્યોત શુભાશિષ ધેધે, વાય વાય જપકાર;  
 અણ અણ લોમ સુરસે દાસે સુતાદૂને સત્કર.  
 સંતવિદોણી યદિ આજે; એ સંતનને પ્યાર-  
 સુરાષ્ટ્રમાં સુકલિત છે તેનાં રવખાનો સંભાર !  
 પવિત્ર પુરુષો જ્યાં દેખર શા કર્મવીર કહ્યુંધાર  
 સદાય તે ધરણિને હોજો જુગજુગ જ્યજ્યકાર !  
 —સરદા

## અધનાં આંસુ

ના આંખડી હતી જરમ વિષાદભીની  
 ગાલે સુકાઈ હતી ના છૂપી અશ્રુપાશ,  
 એ ઓળ સજ કરવા દુઃખ ના ખિલાયા  
 ચિંતા ન કંઠધી વાત છૂપી વહાવવા.  
 હબ્બો ન શોકલડિયા, તવ કો નિસાસા,  
 હેયે ન દુઃખ અધૂરે જંગ ભેદ એને  
 દલિ ગયાતું, મણતું રતું સર્વ ધણું.  
 આજે હતો નયન અંધ હસી રજાં એ  
 કો કારણે ? જર, અંજરસર એને  
 કહ્યું પંડ્યા, પર બદાયું પૌત્ર-લગ્ને.  
 જોયો હતો કલિય પૌત્ર ના, માત્ર હસ્તે  
 એ મોહું જોયું; દિલ રખન રહ્યું એને.  
 'દાહ, તમારી વધુ' શબ્દ સેવ્યા અને  
 એ અંધ નેન દસિયાં, રિમતરેખ  
 મૂળત હોલ પર, આશિષ આપી  
 દુઃખો સોએ સઘાં આ સુખતણી કાણમાં  
 આજે સાર્થક્ય પામે  
 'હે હથા ! હર્ષભરિયો ત્યહોં જ્યાં નિસાસો  
 આપ્યો હસે, નયન આંસુધકી જરયા  
 દેખું ફરી ફરી સજે સ્વર કંઠોળા.  
 જોશો આંસુ સુખની કાંઈ એ એક ને આખરીનાં  
 એ સાડીલો, વધુ, તદપિ એ સુખ કાંઈ સુખારો !  
 —રમેશ મું. બેદા

## સુન્દરને મળ્યું જ્યાં

સુન્દરને મળ્યું જ્યાં  
 સોદયની અસરથી મીઠુ શો મળ્યું જ્યાં,  
 સહસા જોડે ત્યાં  
 જલમાં સુતેલી  
 જલદેવી જેવી  
 હેયે વસેલી  
 સોદયની દેવી !  
 મૃગા દેખ્યા નેત્રથી,  
 શમશમથી,  
 કરતે જખા ધન પ્રેમની મુજ;  
 સદુ ધ્યાનની મુજ;  
 સદુ ભાવની મુજ !  
 બીલાવધુ પ્રેમ વિના મુખાગ્નુજ !

—મનશામ રાવળ

શિક્ષક

શિક્ષક પર બની શકે  
એટલા જીવનમાં  
ખાતા તરફથી ગુજારવામાં આવે  
છે. શિક્ષકોએ શિક્ષણરત્નનો  
અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ;  
શાસ્ત્રનાં સૂત્રો પ્રમાણે તેમને  
શીખવતાં આવડે. જોઈએ;  
શિક્ષણને મારવા કે ધમકાવ-  
વાનું મૂકી દેવું જોઈએ એટલું જ



નહિ પણ શિક્ષો ઉપર વજન પાડી શકે એટલો દેહ  
જો વાણીનો પ્રભાવ ખીસવડો જોઈએ; પચાસ  
શિક્ષોના વર્ગો સમાધાનીથી મચાવી, એક એક  
પ્રશ્નને બાબત અને વર્તનની જવાબદારી તેમણે  
જોઈએ. ખાનગી શિક્ષણ રાખવાથી શિક્ષકો  
પરિણાતી બની જાય અને શાળાના શિક્ષક માટે  
અયોગ્ય બની જાય એવું સુખ-સગવડ ભાગવતા  
ઉપરીઓએ નક્કી કરેલું હોવાથી, તેમણે ખાનગી  
શિક્ષણની આવકનો લાભ જોતો કરેલો જોઈએ-  
અસંખ્ય ઉપરીઓને રાજ રાખતા તેમની પાછળ  
દોડતા ઉપરાંત તેમના રહેવા-જમવાની મુદત  
બધવરથા કરી, અને તો તેમની ટિકિટનું ભાડું  
પણ શિક્ષકોએ આપવું જોઈએ એ કહેવાની જરૂર  
નથી. પરંતુ વીસ-ત્રીસ રૂપિયાના પગારમાં શિક્ષકોએ  
આવડતનો ભંડાર, પગારકારની પંડાણ, 'ચારિ-  
ત્ર'ની વિશુદ્ધિ અને ઉપરીઓને પ્રસન્ન રાખવાની  
કુનેહ દર્શાવવા જ જોઈએ એમ કાયદેસર ફરી  
ચૂકવું છે. વીસ રૂપિયાના બદલામાં શિક્ષકની પાસે  
માગવામાં આવતી તેજારી પાંચસો રૂપિયા પામતો  
પ્રેક્ષક કે પાંચહજાર રૂપિયા ઉપાડી જતો પ્રધાન  
અધિકારી શકે કે નહિ, એ પ્રશ્ન બાળકોએ મુકવ્ય; દો  
પણ, એટલું તો ખરું જ કે શિક્ષકો જૂન પગારથી  
સંતોષ પામી પોતાનો ધર્મ જાળવતા નથી. વધારે  
પગાર આપવાથી પણ કોઈને સંતોષ થતો નથી  
એ મોટા પગારવાળા અમલદારો પોતાના લાખવાથી  
સારી રીતે સમજી શકે છે. એટલે જોછા પગાર-  
વાળાઓને સંતોષવાની જરૂર રહેતી નથી એમ  
તેમની માન્યતા થાય છે.

વધેલા અપરેક જનસમુદાય  
એમ જ માને છે કે જેમનામાં  
વકીલ, યવાની, અમલદાર  
યવાની, મિલમાલિક યવાની  
અને સ.ધારણ શિરસેદાર યવાની  
કે મદદનીશ યવાની પણ લાખ-  
કાન ન હોય તે શિક્ષક થાય.  
જોને કોઈ ન સંધરે તેને  
નિશાળ સંધરે!

હુનિયાને જાણવાની જરૂર છે કે તેને વકીલો  
વગર ચાલશે; વ્યાપારીઓ વગર ચાલશે; અને જાણ  
હવે જામિકાની કલ્પના કરીએ તો અધિકારીઓ  
વગર પણ ચાલશે; તથાપિ શિક્ષક સિવાય કોઈ ચાલશે  
નહિ—સવળાંપુરમાં પણ નહિ.

—રમણલાલ વ. દેસાઈ

ગુજરાતમાં નવો યુગ

ગુજરાતે સંસ્કારનો નવો યુગ ઘાંટ્યો છે.  
તેની સંસ્કૃતિની મહત્ત્વાકાંક્ષા વધી ગઈ છે,  
તે સામગ્રીઓથી રમુદ બન્યું છે.

એનાં પુરુષરત્નમાં ત્યાગ છે, ઉત્સાહ છે. કોડી  
બાવદારિતા તે જોઈ અભિભાષા છે, તેમાં અવરથા  
ચક્રિત છે ને સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ છે, મુસદ્દીપણું છે અને  
નિષ્ઠા છે, ભાવનાશીલતા છે અને સેવાધર્મનો  
પ્રેમ છે; અને બગીચા, પધી માનવતા વિકસાવવાની  
દોસ છે.

એનાં સ્ત્રીવર્ગમાં રૂઝની સુકુમારતા છે. ને છતાં  
સતીની અગતા છે. તેમાં રસિકતા છે ને છતાં  
સંસ્કૃતકૃતિ છે. કલ્પમયતા છે ને છતાં અવલોકન  
બુદ્ધિ સત્વર છે. ધર્માધના નથી છતાં ગદ્ય દર્શનની  
ચક્રિત છે. તેમાં પુરુષનાં સમઃન યવાની દોસ છે,  
છતાં પુરુષને પડખે જ બેસા રહેવાનું હોય છે.  
નવા નવા ઉત્થાસો છે, છતાં દુઃખ સહન કરવાની  
દિમ્બન છે. અને પુરુષો ને સ્ત્રીઓમાં વિશુદ્ધ પ્રેમની  
જ્યોત જાગવા માંડી છે.

એનાં કૌટુંબિક જીવનમાં સ્વચ્છંદ નથી અને

સંકેત પછી જ તો રહેવાં માંડ્યો છે. એની ન્યાતોનાં બંધનો એનાં દીક્ષાં નથી કે મુનકાલનું બાન કે સામાનિક વ્યવસ્થા તૂટે, અને એવાં સખન નથી કે વ્યક્તિ સ્વતંત્ર્યનો વિનાશ કરે. એના ધર્મસંપ્રદાયો એવાં જડ નથી કે માનસિક વાતાવરણ રેગિષ્ટ કરે ને એવા રાજસી નથી કે વ્યવહાર જીવનની આડે આવે.

એનું સાદસ એવું અવિચારી નથી કે નિર્બલતા નિમિત્તે અને એવું પરશ્ચી નથી કે પરદેશી સત્તા કે રસાકસી એને ધારી શકે. ગામેગામમાં નવચેતન પ્રસરી રહ્યું છે. ઘેર ઘેર નવા સંસ્કારનો સંચાર થાય છે.

અને ગુજરાતની સાંસ્કારિક અસ્થિતા આ બધી પ્રવૃત્તિ ને સમગ્ર જીવન પર અધિષ્ઠાત્રીરૂપે બીરાજે છે. બાળ્યેએએ બધા એક તે અવિભક્ત ગુજરાતનાં અંગ બને છે; અને જેમ અંગેઅંગની એકતાનતા પરથી જ આત્મા પરખાય છે તેમ ગુજરાતી સંસ્કૃતિના પ્રતાપી આત્માની સાક્ષી દે છે. કર્તૃવીર્ય ને પરશુરામની આ બુધિ આર્ષસંસ્કૃતિનો વિશ્વવંશ લઈ જીબી છે. અને આર્ષતાનાં સનાતન તત્ત્વો: મહત્ત્વાકાંક્ષા ને વીરતા, સ્વમન ને સ્વાશ્રય, શુદ્ધિ, સ્વાતંત્ર્ય ને વ્યવસ્થા; તપ, શક્તિ ને સંયમ; પિતૃભક્તિ ને જીવ દયા, શબ્દબલની સર્વોચ્ચતા અને પ્રેમ-નિર્મલ ને નિરંકુશ; આ પુરાણ નવ-આધીપત્યની પ્રેરણાથી દેશી દિશામાં પ્રસરી.

—કનૈયાલાલ મા. સુનશી

### જીવન અને સંસ્કૃતિ



જીવન અને સંસ્કૃતિ આ બે શબ્દો ધર્મ જેટલા જ અર્થધન અને જીવનસમૃદ્ધ છે. એમાં ન આવી શકે એવું, કશું નથી. માણસના અધ્યયન માટે ધણી વિષયો છે. પણ સૌથી વ્યાપક, સૌથી સૈમિક અને નાનપણથી ધડપણ સુધી અખંડકરસ એવો વિષય તો માણસ માટે

મનુષ્યજીવન જ છે. જીવન-છીજી-હોમ કે હોંડું, પ્રસાદમય હોમ કે વિપાદમય, કૃતાઈ-હોમ કે વ્યર્થ, મણસને એમાં રસ પડવાનો જ.

ફક્ત માણસને જીવન બંધે છે. એ જીવનને શુદ્ધ, સમૃદ્ધ, પ્રસન્નગીર અને વૈવિધ્ય વિપુલ બનાવવાના પ્રયત્નમાં માણસે સંસ્કૃતિ ખોલવી. પથરમાંથી જેમ મૂર્તિ બનાવીએ છીએ, ધ્વનિમાંથી સંગીત હાથબીએ છીએ, ધર્મશુમાંથી જગાળા સળગાવીએ છીએ તેમ જ જીવનમાંથી સંસ્કૃતિ ખલવીએ છીએ. જીવન એ પ્રકૃતિ છે; સંસ્કૃતિ એ એનો ઓપ છે. જીવન 'જો સંસ્કરિતનો' ઓપ ધારણ ન કરે તો એ પરિપુષ્ટ થતાં છતાં કૃતાઈ ન થઈ શકે. અને સંસ્કૃતિ જો જીવનને વશદાર ન રહે તો એમાં પોતાપણું આવે એટલું જ નુંદિપણુ વિકૃતિ પેદા થઈને દુર્ગંધ જ ફૂટે. જીવન ની ધરતી હોય તો સંસ્કૃતિ એનું સ્વર્ગ છે. એ બે વચ્ચેનો અનુસંધાન ન સંધાય તો બને વ્યર્થ-યર્થ ભય.

આજની સંસ્કૃતિ કૌશલપ્રધન છે. જાનનું ક્ષેત્ર વધારણું, તે દ્વારા કાશ્ય મેળવણું, સત્તા દાય કરવી, તે ટકાવવી, વધારવી અને અંતે અસર્વાદ ભોગ ભોગવવા એ જ એની ક્રાંમના દેખાય છે. જ્યારે જ્ઞાન પરપૂરું વધશે, એની સાથે અને એને અંગે હૃદયનો વિકાસ થશે, કૌશલ-પરોપકારી થશે, સત્તા સેવામાં વપરાશે, અને સાંવનિક ઉત્કર્ષથી અદેખાઈને બહારે પ્રસન્નતા અનુભવાશે ત્યારે નવી સંસ્કૃતિ પ્રવર્તશે. એ જ દિશામાં ફેલસાકે ભોગનો પ્રવર્તન ચાલે છે. પણ એમને નથી સમજી શકતાં વિભિન્નિષુ લોકો: અને દુઃખની વાત એ છે કે, નથી સમજી શકના નિજીવિષુ લોકો. એ બનેની પક્ષકે હોવાવા મથતાર માણસો બન્નેને અકાર લાગે છે.

—કાકા કાલેલકર

નાનાં અશક્ત બાળકો માટે  
કમલ બાલામૃત  
આશીર્વાદ પ્રમાણ છે  
કમલ પ્રોહકટસ, નડિયાદ

ગુપ્તમાં, ખસ, પુજ્જી, ખરજી. દાદર વગેરે આમડીનાં દરો માટે અકસીર મલમ  
૦ રૂબ-૦૮-ઓક્ટોબર  
દિવસ એક શીશીના આકે. આના. ડાનના શ. પા  
કુખાનુપાન ફર્મસી, જામનગર

# **ઝાંઝીર દેવ :** **તલવું અને પ્રવાહું**

આ પછી ફરજ

સ્વા

સ્વસ્થ સંબંધે આપણે દેશ કેટલો પાછળ પડી ગયેલ છે તે તમે કદાચ જાણતા હોશો. દેશમાં અનેક પ્રકારના રોગ ફેલાયેલ છે. આપણે ત્યાં કેવું મોટું બાળ-મરણતું પ્રમાણ વધી ગયું છે કે કેટલી બધી સ્ત્રીઓ સુવાયડ વખતે કાળનો કાળિયો બની જાય છે? આપણા માટે વતનમાં બિંદુસ્તાનમાં-જીવનની (આયુષ્યની) કસસરી સદુથી ચોક્કસ છે. આપણી આ મુસીબતોનું કારણ સદુથી અધિક તો આપણી નિર્ધનતા જ છે તે સાચું છે. થોડો સમય જવા દઈએ તો હમણાં મુખી આપણે વિદેશી રાજ્યની આજુ તણે રહેતા હતા. વિદેશી રાજ્ય ગામડાં તરફ ખ્યાલ રેતું ન હતું-ઉપેક્ષા દાખવતું હતું. ગામડાંવાળાને ભણવા માટે કશી સગવડ આપતી ન હતી. ગૃહ-વ્યવસ્થા, જળ કે પ્રકાશનો પ્રશ્ન અથવા અવનનની સગવડમાં સુધારણા થોજવા માટે કંઈ પણ કરવામાં આવતું ન હતું. પરિણામ એ આવ્યું, કે ગામડાંની દોષત શહેરમાં ખેંચાઈ આવી. પણ હવે તો આપણે પરદીનતામાંથી મુક્ત થઈ ચૂકેલ છીએ; આપણે આઝાદી મેળવી છે. આજ આપણી સરકાર જનતાની સરકાર-હોઈ તમારા હોમકુશળ માટે સર્વ કંઈ શક્ય કરવાને તૈયાર રહે છે. પરંતુ તમારા માટેના તેના પ્રયત્ન સફળ બની શકે તે ખાતર તમારે તેને મદદ કરવી જોઈએ.

જો તમે રોગના શિકાર બની રહો, તો કહી શકો છો કે તમે નિર્ધન છો. એટલા ખાતર કે

લેખિકા : શ્રી રાજકુમારી અમૃતલદેવ

તમારી સમક્ષ નીચે લખેલી યોગ્ય ખાંચો પ્રત્યે ખ્યાન દેવાનો અનુરોધ કરું છું :-

(૧) હાથ ચક્કોએ પોસેલા આટાની રોટી ખાઓ, જો હાથથી પોસેલા આટા (લોટ) ન મળે તો ઘંટીએ પોસેલા આટાની રોટી ખાઓ. તમારે જાણવું જોઈએ કે યંત્ર ચક્કો વડે ફળાયેલા આટામાં પોષણ-તત્ત્વ રહેતા નથી.

(૨) શાકભાજી ખાવાની ટેવ પાડો. તમે જેટલી વધુ શાકભાજી ખાઓ તેટલું વધુ સાચું થશો. કૃષિ મળે ત્યારે કૃષિ પણ ખાઓ.

(૩) તમારા ટોરડાંખરની સંભાળ રાખજો. એ તમારી સદુથી મેટી સંપત્તિ છે. સંભાળ ન રાખાવો તો કારણ જ ગાય ચોરું દૂધ દેવા લાગે છે અને પશુ હમણી જાતનાં-નીચલા દરજ્જાનાં બની જાય છે. પછી તમને ચોક્કા-સારા-શુદ્ધ દૂધ કે ઘી ક્યાંથી મળી શકે? ને ખેતીની અમિતદિક્ષી રીતે થઈ શકે?

(૪) તમે ગામને સાફ-સુધ્ધ રાખજો. સ્વાસ્થ્ય અને સ્વચ્છતાના નિયમ ન માનવાને કારણે આપણે અંગણે બીબેરીનો દોર ચાલે છે. ગંદાને લીધે માખી, મચ્છર તથા બીજાં કેંક જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ખીમારીઓ ફેલાવનારાં છે. એટલે ઘર અને ગલીમાં ગંદકી ન રહેવા દેજો. એ તમારું કાર્તવ્ય છે, તમારી ફરજ છે.

(૫) વ્યક્તિગત સ્વચ્છતાને પણ પર્યાપ્ત સ્થાન દેજો. સ્વચ્છ વસ્ત્ર, ખોરાક, અને ભોજન પકાવવાનાં (રોધવાનાં) વાસણોની સફાઈ, સાફ બાળકો, સ્ત્રીઓ, બેઝીબી શેરીઓ અને સ્વચ્છ પશુ એ સમૃદ્ધિવાન ગામનાં ચિહ્ન છે.



(૧) દ્રવિત પાણી ખીમારીનું એક વધુ કારણ  
તી બેસે છે. હમેશાં સારા કૃષામાંથી પાણી પીએ.  
૧૫ થોડાથેલા તળાવ કે ખાખિયાનું પાણી કઢી ન  
પીએ તમારા કૃષાની નજીકની જ મીન ચેખી રાખજો.

(૭) તમારા બાળકોમાં આરંભથી જ ચેખાખા-  
ખની-સફાઈની ટેવ પાડજો. જો કાંઈ વિદ્યાલય  
(શાળા) પાસે આવેલ હોય તો તેમાં તમારા બાળ-  
કોને ભણવા માટે મોકલજો.

(૮) પ્રત્યેક ઘરમાં ચરખો ચૂંજવો જોઈએ,  
રેડિયો ચલાવવો જોઈએ આપણે આપણા કપડાં  
પણ ઉપન નથી કરી શકતાં એ શું ચરખની  
વાત નથી? આપણા સી-વર્ગે રેડિયો ચલાવવાનું-  
કાંતવાનું છોડી દીધું છે એ શું જ્ઞાન કરવાનું  
નથી? હું મારી ગ્રામીણ (ગામડાંમાં રહેનારી) બહેનો  
પ્રત્યે આનુરોધ કરું છું, કે તેઓ ચરખો ચલાવવાનું-  
કાંતવાનું શરૂ કરી દે, પોતપોતાના ગામને, સુખી  
બનાવે, ગામની બધી હાથ કારીગરીને ફરીથી પ્રેરસહન  
દે. જો પોતપોતાની જરૂરિયાતો માટે સર્વે વીએ

પોતાને ઘર આંગણે જ ઉત્પાદન કરી શકાય, તો  
પછી કંઈ જાતની બેચેન બેગવવાની રહે? તમે તમારા  
ઘરના 'રાગ', બની જશો.

(૯) આજે તમારા મઠે મારો આવડેલો જ  
સદેશો છે, કે—

નિદ્રામાંથી જાગ્યો, તમારા આંગણમાંથી  
ભૂખમરાતા વરુને ભગાડી મૂકજો. મૂર્ખાઈભર્યા ખર્ચા  
ન કરજો. આપણા સમાજમાં જે બૂરી પ્રથાઓ  
પ્રવેશી ઘર કરી ગઈ છે તેનાથી મુક્ત બનજો. જુગાર  
ન ખેલજો. શરાબ ન પીજો. કરજદારીથી બચજો.  
તમારા ચારિત્ર્યને વિકસાવજો. બધાની સાથે  
ભાઈધારાનો વપકાર રાખજો. અંદરોઅંદરની કાંટ-  
ફૂટે આપણા દેશને બરબાદ કરી લીધો છે. અંધારા  
અને મારદાંડ (મારામારી તે, કાપાકાપી) આપણને  
કષાયના નહિ રહેવા દે-નહિ ધરના કે નહિ ધાતના!  
પ્રેમ બધા પર વિજય મેળવે છે. જો આપણે સ્વસ્થ  
અને નિયમપૂર્વક રહીશું, તો આપણું સ્વાસ્થ્ય પણ  
સારું રહેશે. [અનુવાદક: 'માનં હિતુ']

## ધી ભાવસાર કેમીકલ વર્કસ, વ્યારા

ડી. વી. રેલ્વે — વાયા સુરત

: આમ :

સ્થાપના ૧૯૨૫

: પ્રાઈસ લીસ્ટ

: ભાવસાર જખમેરૂં

સાઈઝ	હવાનું નામ	કંઠન ૧ની કિં.	નંગ ૧ની કિં.
૩	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૪-૮-૦	૦-૮-૦
"	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૮-૪-૦	૦-૧૪-૦
"	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૧૫-૦-૦	૧-૮-૦
"	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૨૪-૦-૦	૨-૮-૦
"	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૪૫-૦-૦	૪-૮-૦
"	જખમેરૂં શુલાખી મલમ ...	૮૪-૦-૦	૮-૦-૦
"	ફરાજનો મલમ ...	૪-૮-૦	૦-૮-૦
"	બેસ્ટ પેઈન બામ ...	૭-૮-૦	૦-૧૨-૦
"	સેમ્પલ પેઈન બામ ...	૨-૪-૦	૦-૪-૦
"	ફાંતસફા મંજન ...	૪-૮-૦	૦-૮-૦
"	ફરાજ લોશન ...	૪-૮-૦	૦-૮-૦
"	નેટ્રાબિન્ડ (આઇડ્રોસ) ...	૩-૦-૦	૦-૬-૦

નિયમો અને વધુ વિગતો માટે યુધાવા: ધી ભાવસાર કેમીકલ વર્કસ, વ્યારા [T. V. RY.]

# સર્વોદય સમાજ

શ્રી. 'જ્ઞાનવિક્ષુ'

હિં

દુરતાનની રાજનૈતિક આઝાદી મળ્યા બાદ દેશને આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ પૂર્ણતઃ સ્વાધીન બનાવવાનો-તેને સર્વ રીતે સાધનસંપન્ન, સુખી, સખ્ય, સચ્ચ અને આજના ભૌતિકવાદના યુગમાં પણ પ્રાચીન ભારતીય આદર્શો અનુસાર ઉત્તમ બનાવવાનો-પ્રથમ દેશના સર્વ નેતાઓ અને દિગ્ગજીઓની સમક્ષ ઉપસ્થિત થયેલ છે.

હિંદુસ્તાને અદિસા અને સત્યના સાધનો દ્વારા અમૃતપૂર્વ રીતે એક વિદેશી શાસનની ધૂસરીને ઉતારીને ફેંકી દેવામાં તો સફળતા મેળવી; પરંતુ ગાંધીજીની કષ્ટનાની નવી સમાજવ્યવસ્થાના નિર્માણ તથા દેશની સર્વોચ્ચ અને એટલા માટે અસહી સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ સાડુ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓના સતત અને વ્યાપક પ્રસાર દ્વારા જે અધિક કલ્પિત આલતી રહેલી જોષો-જોષી હતી તે રૂપ અને તે જોરશોરથી જની રહી ન શકી. એથી વિપરીત દેશના કેટલાક ભાગોમાં સામ્રાજ્યવાદનું વિષ ફૂટી નીકળ્યું. ઈ-સાનિયનનું એરહમીયી ખૂન થયું.

ઉચ્ચ લક્ષ્ય કે સંકલ્પ સાડુ પરિત્ર અને ઊંચા સાધનોને જ ઉપયોગમાં લેવા વિશે મહાત્માજીએ ભારપૂર્વક-જોર દર્શાવે કહેલું-હિંદુસ્તાનની આઝાદીની લડતમાં એવું દલતાપૂર્વક અનુકરણ કરીને બાપુએ વિશ્વ સમક્ષ એક નવો આદર્શ રજૂ કરેલો; પરંતુ તે પરથી લેઈ જાણે હટવા લાગ્યાં અને વાત જાણે ખતમ બનવા માંડી...

સારા સારા કેંગ્રેસજનોમાં રાજપદનો મોહ, ડિંસા-અદિસા સંબંધી નવી ગાનસિક ગૂંચ, જુનિયાદી (પાયાની) તાલીમ, ખાદી ને પ્રામેલોચ, પંચાયતી રાજ, ડિંદુ-મુસ્લિમની એકતા, રાષ્ટ્રભાષા વગેરે વિશે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ અને ઉદારતાનતા અને

ચોક્કસ હદ પધંત ઉપેક્ષાની ભાવના વગેરેનું અસ્તિત્વ એનો સ્પષ્ટ સંકેત સ્વયંવતું હતું. એથી ધણીય રાષ્ટ્રસેવકોને પૂરેલી-અને કલ્પ ગાંધીજીને સ્વભાવતઃ સર્વોચ્ચ-વેદના થતી રહેતી.

ગાંધીજી તો 'કરો આ મરે'ના નિર્દાત પર ચલનાર, ઘોર નિરાશામાં પણ આશાની રેસની દેખીને મજબૂત મન રાખી આગે બદનાર અને ધાય તેટલું કરી છૂટનાર બાકિત હતા. એટલે તેઓ આવી રિયતિમાં કદી પણ ન ગભરાયેલા. તેઓ તો તેને દુરરત કરવાનો માર્ગ કાઢી રહેલા.

રચનાત્મક કાર્યક્રમે નવજીવન દેવાનું અને આગે બતાવવાનું ગાંધીજીને આવશ્યક જણાયેલું-સમજાયેલું. એટલા ખાતર જ તેમણે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં લાગેલા કાર્યકર્તાઓનું એક સંગ્રહન સેવાધારમાં ફેંકુઆરી માસના પહેલા અડવાડિયામાં બોલાવવાની-મેળવવાની અનુમતિ આપેલી. ચરખા સંધ, ઓમેલોચ સંધ, તાલીમી સંધ, દરિજન સંધ, ગેસેરા સંધ, અને એવી જાતની ગાંધીદૃષ્ટિની વિચારધારા અનુસાર રચનાત્મક કાર્ય કરનારી સંસ્થાઓનાં કાર્યક્રમ, સંગઠન, એમના પારસ્પરિક સહયોગ-સંબંધ અધિક નિકટ અને હઠ કરતા અને આ રીતે એમને દેશના મહાન હાથ માટે એક-બીજીની પૂરક બતાવવા વગેરે વિશે ચર્ચા કરી જોષ કોષક નિશ્ચય-નિશ્ચય પર પહોંચવા સાડુ આવું સંગ્રહન ફેંકુઆરીમાં થવાનું હતું અને તેને ગાંધીજીનું પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન મળવાનું હતું. પરંતુ તે દરમિયાન જ એક હવારાની ગેળાના ચિકારે બનીને ગાંધીજી આપણી નજરેથી ચાલી નીકળ્યા!



# ‘રેકર્ડ ફેબ્રીકસ’ ની

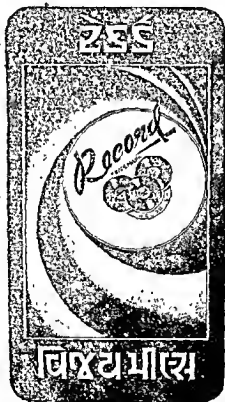
માગ ઘેર ઘેર અને આંગણે આંગણે

વધી રહી છે

કારણ કે તે

આજે

આવતી કાલની કળાનાં દર્શન કરાવે છે



અ મ દા વા દ

ગાંધીજીનાં નિર્વાણ આદ તો આ સંસ્થાઓને અધિક સક્રિય થવની તથા બાંધુએ બતાવેલા માર્ગ દ્વારા દેશના સર્વોચ્ચ વિકાસમાં આજી તેમજ વિશ્વાસ રાખનારા લોકોને અધિક કિયારીલ બનવાની જરૂર જણે છે; અને એ દષ્ટિએ ઉપયુક્ત સંમેલનની આવશ્યકતા પણ અધિક વધી ગઈ.

માર્ગ મહિનાનાં મધ્યમાં આવું સંમેલન મળી ગયું છે; અને સંગીન કાર્યમાં વિશ્વાસ રાખનાર ગણનાપાત્ર ચૂંટાયેલાં કાર્યકર્તાઓએ આખી પરિસ્થિતિ પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચારણા કરી છે.

‘સર્વોદય સમાજ’ની સ્થાપના એ જ સંમેલનમાં થયેલા વિચાર-વિમર્શનું પરિણામ છે. ગાંધી સેવા સંઘ (સંગઠન)ને સને ૧૯૪૦ માં મસિકંદમાં મળેલી બેઠકમાં સ્થગિત કરવામાં આવેલ. એ સંઘના અધ્યક્ષ શ્રી. અપા સાહેબ પદવધને સંમેલનની કાર્યવાહીનો આરંભ કરતાં પોતાના ભાંપણમાં કહેલું તે પ્રમાણે બાંધુએ પાછલા દિરસોમાં સંઘના સંગઠનને ફરી ચાલુ કરવાની ઈચ્છા દાખવેલી. આ રીતે દેશની આવશ્યકતા અને બાંધુની ભાવનાને ચૂર્ણ કરતાં-સ્વરૂપ આપતાં વર્તના સંમેલનમાં સર્વોદય સંઘની સ્થાપનાનો નિશ્ચય-નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે.

સર્વોદય સંઘ સમક્ષ આખાં દેશના નાનામાં નાના ગામને નાયક-ધટક (Units) ને સ્થાપલ્યથી બતાવવાનું અને આંતરરાષ્ટ્રીય ગંતતાણ વચ્ચે સાધવને અનુરૂપ પવિત્ર સ્થાપનો દ્વારા તેનો સર્વોચ્ચ વિકાસ કરવાનું મોટું કાર્ય પડેલું છે.



આચાર્ય વિનોબા ભાવેએ સંમેલનમાં ચર્ચા કરીને જે દેટકાં પ્રજોને-સાંપ્રદાયિકતા, ઉચ્ચનમ આદર્શ સાધુ દિગ્ગમજી કે અદિ-સામક સાધનો ઉપયોગ, શ્રીમંત અને નિર્ધનના બિન્દે ખતોગ કરવા સાધુ બાપુની પાલીપણા ( Trusteeship ) ને, અપનાવતી વિચાર-ધારાને કાર્યાન્વિત કરવી વગેરે આધારભૂત સુદાને— ઉપરિધત કચેશા; તેનાથી રચનાત્મક કાર્યક્રમ, તેનું ક્ષેત્ર, તેના કાર્યકર્તાઓની કસોટી, તેના સાધન વગેરે પર ખુલાસો કરવાનો તેમજ દષ્ટિકાણ રચ્ચ બનાવવાનો સંમેલનને સારો મોકો મળ્યો હતો.

આજ દિંદુસ્તાનનાં બહારના અને અંદરના દુકમનોથી તેમ જ સત્તાના નશામાં હોય શ્લી મયેશ બીન્ને રાષ્ટ્રોની પેઠે ખાકામાં પડવામાંથી બચાવવા સાધુ દેશીને-દુનિયાને બાપુએ બતાવેલા માર્ગે અ.એ પદાવવાની સખન નરર છે: માંધીવાદ કે બાપુએ પોતે જે કાંઈ કહ્યું તેની કુલાઈ (સ્યાણ) દેવાની— બાપુએ જે કાંઈ જોટલી દહતાથી કહ્યું તે સખળું તેટલી જ દહતાથી કરવાની—નરર છે. સર્વોદય સ્વધ (સમાજ) નિઃસ્વાર્થી, સ્વાભિયાતી, આરિનુપવાન, દ્વંદ્વની અને ત્યાગી કાર્યકર્તા જે દેશ-ભરમાં ફેલાવી ચકરો તેમ જ કેશિભજનો તથા અન્ય કાર્યકરો વગેરેમાં ફેલાઈ રહેલ સત્તાને પક્ષનાં મોઢ, સ્વાર્થી-સાધના વગેરેની વૃત્તિને દૂર કરી ચકરો તે દેશની બાજાંદી ખાદ તેના કપાણુના મર્ગે પણ પ્રથરત બનતા જરી.

મોજાનાં આજરે સંમેલન સમક્ષ પોતાના મંમેપ્રણી બાપુમાં કરેલું તેમ દિંદુસ્તાનનું મરતક બાજ રોગપ્રસ્ત છે અને રોગને દૂર કરવ નો એક માત્ર દલજ બાપુએ બતાવેલો નુસખો છે. એવો પ્રકાજ કરતા રહીને બાપુએ જીવનનું બલિદાન કરી દીધું છે. સર્વોદય સમાજ એ દલિજ જરી રાષ્ટ્રોને દેશને રોગમુક્ત અને સ્વસ્થ બનાવી.

### \* લેખએ છે સંપાદિકા બહેન \*

“જીવન-મકાશ”ના ત્રણ વિભાગો “ગ્રંથ અને કુદિલ્લો,” “દંપતી-જીવન” અને “સંસારનાં વહેણ” એમાંથી કાંઈ એક યા વધુ વિભાગનું સંપાદન કરવા ખુશી હોય એવાં મુશિક્કિત, વિચારરસીલ અને આ વિષયમાં બેરોડા રસ ધારા-વનાર સેવાભાવી લેખિકા બહેનને સહકાર લેખએ છે. પોતે ત્યાં દરે ત્યાં લેખો લેતાં જ સંપાદન કરી ચકરો લખિ : તંબી, “જીવન-મકાશ,” રાણુપુર (મ.ક.) બી. એચ. રેલે

## પીયૂષ અપલીક્ટ પ્રેસિયર



### સ્તનની લાવણ્યબર સંનવટ માટે

પીયૂષ અપલીક્ટ પ્રેસિયર સ્ત્રીઓના સ્તનની આકૃતિને મનોહર, ગોળાકાર અને પ્રશંસાપાત્ર ઉકાવ આપે છે. લચી મથેલા અને ઠીલા સ્તનને ધોવનનું મોહક અને બોટીલું સૌંદર્ય આપવા આજેજ પીયૂષ અપલીક્ટ પ્રેસિયરની એક એકથી ચલીયાતી જતોમાંથી એક ખરીદો અને જીવનનો નવો દહાસ પ્રાપ્ત કરો.

પચાર સીકક રૂ. ૫૫૫, સીકકનીટલ રૂ. ૬૫૫, લક-જરી રૂ. ૭૫૫, યંચેસ્ટર રૂ. ૭૫૫, દેશમી સારીન રૂ. ૭, સીકકન રૂ. ૭૫૫, કોટનનીટલ રૂ. ૭૫૫, વિનસ રૂ. ૭, લવલી રૂ. ૭, લવલી-ફોર્મ રૂ. ૭, ગોલ્ડન રૂ. ૭૫૫, ચોરીઅસ રૂ. ૭૫૫, સફેદખાતી રૂ. ૭૫૫

### પીયૂષ હાઝિયરી વર્કસ

રાજ મહેતા સ્ટીટ, ૮૦, નાગેરી કોસલેન અમદાવાદ. મુઆધ-૨.

: સ્ટોરીસ્ટસ :

ભારત સ્વદેશી સ્ટોર્સ લાખાજોર, રાજકોટ. ધોરજલાલ બી. રાવલ ગેરટલાલસરોડ, એલમર મંત્રીવ, મોરબી.



ઉત્તમ ગુણ-કર્મવાળાં અને રૂપાળાં સંતાનો  
ધરણા મુજબ થઈ શકે ખરા ?

દંપતી-જીવનનો

મહત્વનો પ્રશ્ન

લેખક : શ્રી. 'અભ્યાસી'

**આ.** દુનિયામાં કુદરતનો નિયમ એવો જણાય છે કે, દરેક પ્રાણીએ પોતાની જાતની ઉત્પત્તિ કરી-સૃષ્ટિની શોભામાં વધારો કરવો તથા સૃષ્ટિમાં પ્રાણીની ઉત્પત્તિ કરવાનો કામ ચાલુ રાખવો. જેઓ સૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરવાના કામમાં આવે, આવે છે તેઓ કુદરતના ગુનેગાર ગણાય. પરંતુ જે કામ કરવાની જેને ફરજ પડી હોય, અથવા જે જેની જન્મ-હોય તેને, તે કામ કરવાનો અધિકાર જોઈએ. જે અધિકાર મેળવ્યા સિવાય કામ કરવા માટે તો કામ યથાર્થ રીતે જેવું જોઈએ તેવું પાર પડી શકે નહિ. કામચાન સતના પ્રથમ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, પ્રજાતઃ પ્રપિકારઃ । એવ અધિકારીતુ વચુન કયુ છે તે પ્રમાણે દરેક કામ કરવા માટે આધિકારી થવાની જરૂર છે, જ્યારથી આપણા દેશમાં દરેક કામ કરવાનો અધિકાર મેળવ્યા સિવાયના માણસને કામ સોંપવાનો રિવાજ પડ્યો, ત્યારથી દેશની પ્રગતિ શોભાનો નાશ થયા માંડ્યો. જેમ બાહ્યજીને આજે પણ તે વેંદ કે શાસ્ત્ર ભણેલો ન હોય તો પણ તેને દિવેદો, ત્રિવેદો, ચતુવેદો, ચાંદી, વૈદના નામથી ઓળખવામાં આવે છે, તેને તે કામ કરવા એસાડીએ તો તે કંઈ પણ કરી શકે નહિ; પણ ઉપયુક્ત પદ્ધતો જેણે અધિકાર મેળવ્યો હોય તેને તે કામ સોંપવામાં આવે તો તે યથાર્થ રીતે કરી શકે છે. તે જ પ્રમાણે મનુષ્યને સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાનું કામ અધિકાર મેળવ્યા સિવાય સોંપવામાં આવે, તો તે સૃષ્ટિમાં

શોભારૂપ બાળક ઉત્પન્ન કરી શકે નહિ. એ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે, સંસારમાં ઉત્તમ ગુણ-કર્મવાળા અને રૂપાળા સંતાનો ઉત્પન્ન કરવા માટે તેનો ખાસ અધિકાર મેળવવાની જરૂર છે. સંતાનો ઉત્પન્ન કરવાના કામમાં જીએ મુખ્ય પાત્ર છે અને પુરુષ તેનો સહાયકારી છે. જે પુરુષ ગમે તેવો વિદ્વાન, ડાહ્યો અને છુદ્ધિશાળી હોય, પરંતુ તેને જીએના ગુણવાળી ન મળી હોય તો તેની સંસારની શોભા વધારવાની જન્મ-નિષ્ફળ થાય છે. અર્થાત્ તે મરજી પ્રમાણેના બાળક ઉત્પન્ન કરી શકેતો નથી. પણ, જે ઉપર કહેલા પુરુષનાં જેવા ગુણવાળી જી હોય અને પુરુષ તેવો ન હોય, તો જી પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ઉત્તમ સંતાનો ઉત્પન્ન કરી શકે છે. માટે ઉત્તમ સંતાનો ઉત્પન્ન કરવા સારુ પ્રથમ જીને અધિકારિણી બનવાની ખોસ જરૂર છે અને પુરુષને તેના સહાયક થવા માટેનો અધિકાર મેળવવાની ખાસ જરૂર છે. જે જી અને પુરુષ સરખાં અધિકારી હોય, પછી ભલેને તે થેકું ભણેલાં, નિર્ધન કે કોઈ અબળવિયત દશામાં મુકાયલાં હોય તો પણ તેઓ પોતાના અધિકારથી સારી સંતાનો ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

અને એ સવાલ થાય છે કે, સારી સંતાનો એટલે શું ? શરીર ગોરવણું, ભરાવદાર, બળવાન અને રૂપાળા સંતાનો સારી કહેવાય કે શરીર ભલે રૂપાળું ન હોય, પણ વિદ્વાન, ધીમાન અને અધ્યવાન સંતાનો સારી કહેવાય ? અથવા ઉપયુક્ત ગુણવાળા સંતાનો ઉત્પન્ન થયા છતાં, તેમાં આત્મ-

# દરેક સ્ત્રીએ પાંચ પ્રકારની પરીક્ષામાંથી સફળતાપૂર્વક પસાર થવું જોઈએ

બળની ખામી હોય તો તે હિતમ ગણાય? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમારી હૃદિ પ્રમાણે, જેનું શરીર, જેનું આંતઃકરણ અને જેનો આત્મા સુરે લિપ્ત હોય તે જ હિતમ સંતતિ ગણાય, નહિ તો એકલા શરીરથી શોભાવાળો પુત્ર કાંઈ હિતમ ગણાય નહિ જેમકે:-

યૌવનં ધનસમ્પત્તિ પ્રત્યુત્પન્નવિચેકિતા ।  
એકેકમવ્યવસ્થાય વિમુ ચપ ચતુષ્ટયમ્ ॥

અર્થાત્ યૌવન, ધનસંપત્તિ અને પ્રભુતા તથા અવિવેક એ ચાર પૈકી એક એક અનર્થને કરન રા નીવડે છે; તો જ્યાં ચારે એથર્વે ભેગાં થયાં હોય, ત્યાં કેટલો અનર્થ કરશે? એટલા માટે અમારે કહેવું પડે છે કે શરીર આંતઃકરણ અને આત્મા એ ત્રણે રૂપાળાં હોવાં જોઈએ અને તે ત્રણે રૂપાળાં કરવા માટે સ્ત્રીને સંપૂર્ણ અધિકારિણી બનાવવી જોઈએ. એટલા માટે સ્ત્રીને પાંચ પ્રકારની પરીક્ષામાંથી પસાર થઈ, પાંચ પ્રકારના અધિકાર મેળવવાની ખાસ જરૂર છે. પહેલો અધિકાર સ્ત્રીને કન્યારૂપે પસાર કરવાનો છે, એટલે તે અસ્થામાં માળાપને ઘેર રહી, લાડકોડથી મેળી થઈ, સ્વતંત્ર આચરણવાળી અને ઇચ્છા પ્રમાણે ઇચ્છિત વસ્તુને મેળવનારી શક્તિમાંથી છુટીને, લમ થયા પછી શ્વસુર-પક્ષમાં કેવળ અનુભવા, કેવળ અપરિચિત અને કેવળ જેનાં મુશ્કર્મ-સ્વભાવ જાણેલા નથી, એવા કુટુંબના સહવાસમાં જઈને પોતાના પિતાના ગૃહમાં મેળવેલી અને ભોગવેલી સ્વતંત્રતાને દુર્ભાવી, શ્વસુરગૃહનાં અપરિચિત માણસોના સંસર્ગમાં રહી, યશ અને ધીર્તા મેળવવા માટેનો પ્રયત્ન કરવો, તે જ કન્યાવસ્થામાં કેળવણી લઈને કન્યાનો અધિકાર મેળવેલો હોય તો જ સાસરામાં નિર્વાહ કરી બીજો અધિકાર વહુ તરીકે મેળવી શકે છે. એટલા માટે માથાપોએ પોતાની પુત્રીને વહુ તરીકેના અધિકાર સાસરામાં જઈને મેળવે એટલી કેળવણી આપવાની ખાસ જરૂર છે, બીજો અધિકાર કુલવધૂ તરીકેના આવે છે; તે અધિકારમાં પોતાના પિતાના લાડકોડને જીવીને સસરાના ઘરને તમામ ભાર વહન કરવાની શક્તિ હોય અને જુદી જુદી શક્તિના, જુદા જુદા સ્વભાવના

મનુષ્યોના મનના કારણે વિચારને અનુકૂળ થતાના સ્વભાવની હૃદિ ખાલેલી હોય, એટલે પોતાની મનોવાસનાને દાબી રાખી, પોતાની અનિચ્છા છતાં, મુખ પર હાસ્ય કાવ્યમ રાખી, દુઃખનો, શોકનો, ઈર્ષ્યાનો, દ્વેષનો કે અપ્રેમતાનો ભાસ સાથે માથુરતા બેઠામાં ન આવે એવી રીતે મનથી વચનથી અને શરીરથી વર્તન ચલાવી, પોતાનો કુલવધૂ તરીકેના અધિકાર સ્થાપી, આપાં કુટુંબના કાર્યનું વહન કરે ત્યારે તે વહુ કહેલાય છે. તે પછી ત્રીજો અધિકાર ગૃહિણી આવે છે. ગૃહિણી ગૃહસ્થી ૧ એ કથાનાંસર ગૃહિણી એટલે જ ગૃહ તેણે એવું વર્તન ચલાવવું જોઈએ કે, શ્વસુરપક્ષમાં પોતાનાં સસરા, સાસુ, જેક, જેઠાણી, દિયર દેરણી, નણંદ અને તેનાં સંતાનો તથા ધરમાં દસદારીઓ હોય, તે સર્વે તેને પૂછીને કામ કરે. અર્થાત્ એવી હુકિતવળું એવનું કે જે સત્ય અને પ્રિય હોય, જેથી સર્વનો વિકાસ સંપાદન કરી લેવાય; એટલે આ વહુ ઘણી હુદિયાળી છે જેથી તેની સહાઈ દરેક કામમાં લેવી જોઈએ એવા વિચાર ધરનાં વડીલોનાં મનમાં સ્થાપન કરવો; અને ત્યારે એટલો અધિકાર અથવા વિશ્વાસ સ્થાપન કરી શકાય ત્યારે જ તે ગૃહિણી કહેવાઈ શકે છે. વળી તે ગૃહિણી-અવસ્થામાં રહીને તેને માતાનો અધિકાર મેળવવાની જરૂર છે. એટલા માટે જ આપણા લોકોમાં સાધારણ રિવાજ પડી ગયો છે કે પ્રથમ અવસ્થામાં માતાનો અધિકાર મેળવવાને લાયક જે સ્ત્રી થાય છે, તેને અગૃહિણી એટલે અધરણી આવી છે એમ કહે છે. મનસખંડેથી છે કે, એવી અવસ્થામાં જ્યારે ગર્ભવતી સ્ત્રી, પોતાના ગર્ભના ભારથી અકળાતી હોય, ત્યારે શ્વસુર-પક્ષનાં વડીલોએ તેના પાંચમે મદિને સીમતો-નખન કે પુસેવન સંસ્કાર કરી, તેના મનને ભાર ઓછો કરવા સાડ, તેને અગૃહિણીનું રૂપ આપી પોતાના પિતાને ઘેર વિદાય કરવી, એવી રીત આજે પણ ચાલે છે. એ ગૃહિણી-અવસ્થામાં માતાનો અધિકાર મેળવના પછી અને અગૃહિણીનું રૂપ ધારણ કરી પછી સાસુનો અધિકાર મેળવવાની જરૂર જણાય

# મુંદર અને ગુણવાન બાળક ધૃષ્ટનાર માતાએ શું કરવું ?

હે, એટલે માતા થયા પછી તેને સામનો અધિકાર મેળવવો પડે છે. કેમકે ઉત્તમ સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી ગૃહિણીમાં ગમે તેટલી સંપૂર્ણતા હોય તથાપિ સાસુ સ્વમાત્રે કઈંશા હોય, તે કાંઈ પણ પ્રકારે ધર્ષા અથવા દેવથી અમર તે કુળમેદન કે વડીલપણના અભિમાનથી પોતાના ઘરમાં અધિષ્ટર ભોગવતી ગૃહિણીને અગૃહિણી-અવસ્થામાં એવો શોભ ઉત્પન્ન કરે કે જેથી ગૃહિણીના અધિકારવાળી માતાના અધિકારને પોમતી ગર્હિણી સ્ત્રી, મહાના ગૃહિકાળમાં, મેષપ્રકાળમાં, ગર્ભાનાં વાસનાસિંગને તથા આદ્યમને હુસંસ્કાર આપવાના કાર્યથી મુત્તર ઘર્ષ નય; જેથી ચરેલા રૂપ, ગુણ અને આરોગ્યવાળા બાળકને પનાવવામાં ખાખી આવે, એટલા માટે માતાએ કન્યા તથા વહુ થવાય એટલી કેળવણી આપવી. સામુના અધિકારમાં પાસ થયેલી સાસુ પોતાના યુવને સારી સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાને સહાયજીત અને ગૃહિણીને ધૃષ્ટ પ્રમાણેના બાળક ઉત્પન્ન કરવાને માર્ગદર્શિકા થાય. અતે તે તે કાર્યમાં જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે, સામુને પુત્ર અને ગૃહિણીને પતિ, તેને સહાયક થાય તે જ ઉત્તમ ગુણ-કર્મવાળી અને રૂપાળી સંતતિ ઉત્પન્ન કરી સહાય અપવાનું નિધિ.

આપણા આયુર્વેદમાં એટલું તો વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે, ઋતુસ્વાત થયેલી સ્ત્રીએ ઋતુસ્વત થયા પછી પોતાના સ્વામી સિધાય કોઈનું પણ મેદું નેવું નહિ તે જ વાતને લઈને તેના ઉપર કઈંક અપમત્સર કરીને અથવા તેના ઉપર વધારે વિવેચના કરીને, પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ એ બાજુ તરફ પ્રસ્તુત લખ્યા છે; પરંતુ અમારામાં ચાલતી કહેવત પ્રમાણે 'બાપ તેવા એટ' એટલે આપના જેવો પુત્ર થવો જોઈએ. પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ લખેલાં પ્રસ્તુત વાચતાં જણાય છે કે, તે લોકોએ માત્ર શરીર રૂપાળું સુશોભિત અને આકર્ષક બનાવવાનાં સાધનો માટે જ લખ્યું છે; પરંતુ અમારા આયુર્વેદ પિતાનાં શરીર, અંતઃકર્ય અને આત્માના જેવાં બાળક ઉત્પન્ન કરવાનું વિધાન કરેલું છે; પણ તે ઘણું

સંક્ષેપમાં. હોવાથી વિદ્વાન લેખોએ અને દૃઢ વ. લોએ તેના ઉપર વચાર કરી, તે દિશાએ વલન કરવાનું છે.

જે એક માતા પોતે રૂપાળું બાળક ઉત્પન્ન કરવાની ઈચ્છા રાખતી હોય, તે તેણે અમુક માણસને પ્રથમથી મુકરેર કરવો કે આ મનુષ્યના જેવો મારે ત્યાં પુત્ર ઉત્પન્ન થાય. જે એમ કરવામાં નહિ આવે અને કે ઈ અમણી ભળતી જ છતી અથવા ચિત્રની પસંદગી કરી, તેના ઉપર તીવ્ર ધ્યાન અપાય તેા ઘણે ભાગે તે ચિત્ર જેવી સંતતિ ઉત્પન્ન થાય; પરંતુ તેમાં જોષના ગુણો ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. જે એક માતા પોતાના ઉદરથી રૂપ-ગુણસંપન્ન સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાની ઈચ્છા ધરાવતી હોય, તે તેણે બનતાં સુધી પોતાના માનેલા દેવ-ગુરુની પ્રતિમા ઉપર ધ્યાન રાખવું, અથવા પોતાના વંશમાં કાંઈ પ્રભાવશાળી, બુદ્ધિશાળી, બળવાન અથવા દેશેદરક પુરુષ ઉત્પન્ન થયો હોય તે તેની છત્રી ઉપર પ્રેમથી અંવલંબન કરી, તેના જેવું રૂપાળું મનુષ્ય દુનિયામાં ખીણું છે જ નહિ, અથવા તેના જેવા ગુણવાળું મનુષ્ય ખીણું નથી, એવો દૃઢ સંકલ્પ કરવો અને તે પછી ગર્ભ ધારણ કરવો. જે પ્રથમથી માતાના અંતઃકરણમાં મહા પુરુષની છત્રી ચિત્ર ઘર્ષ નહિ હોય, તે મહા રક્ષા પછી જ્યારે એક મહિના બાદ ખજાર પડે કે મને ગર્ભ રહ્યો છે અને તે પછી બાળક ફાના જેવું ઉત્પન્ન કરવું, તેની ચૂંટણી કરતાં પણ પુરુષો ઉપર ધ્યાન દેવાવવામાં આવે તેા કુદરતનો નિયમ એવો છે કે, જેમ ગર્ભાંત્રી બાળક બહાર પડે કે તે જ વખતે સૂર્ય, ચંદ્ર અને ગ્રહોનાં કિરણો ઋતુ, અવન અને કાળના પ્રભાવો તેની ઉપર પડે છે, તેમ ગર્ભમાં વીર્યનું સ્થાપન થયું કે, તે જ વખતે જે જે માણસની આકૃતિ, ગુણ, સ્વભાવ, સ્મૃતિમાં આવે, તેની છાયા ગર્ભ ઉપર પડે છે. તે પછી બીજી ચૂંટણી થઈ, એક છત્રીને ખ્યાલમાં લેવા માટે મુકર કરીને તે ઉપર ચિત્ર મોટતાં સુધીમાં જેટલો સમય લીધો જાય તેટલા સમયમાં જેટલાં સ્વરૂપો તથા જેવા

ગર્ભિણી સ્ત્રીની આસપાસ શાન્તિ, સતેષ અને પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ જમાવે.  
કલેશ, ભય, ચિંતા અને શોષથી અને સદંતર મુક્ત રાખો.

જેવા શુશુવાળા તથા રૂપવાળાનું સ્મરણ થતું જાય, તેટલા તેટલા રૂપ-શુશુની છાયા પાડતી તે આળસમાં શુશુની તથા રૂપની સંસ્કૃતિ યાચ છે.

એટલા માટે આયુર્વેદાચાર્યએ, પતિવ્રતા સ્ત્રીને પોતાના પતિ સિવાય બીજા પુરુષનો સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ કરવાનો હોવાથી, ઝડપીગત યથા પછી પોતાના પતિ સિવાય કશું પણ મોડું જોવાનો નિષેધ કર્યો છે; તથાપિ દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણ તથા સ્વરૂપ અને શરીર ઉત્પત્તિને પામેલાં નહિ હોવાથી, તરિકી ને ધનવાન, નિર્ધન ને જળવાન, મૂર્ખ ને શુશુવાન, હીનાવસ્થાવાળા ને ઐશ્વર્યવાન દરેકને સંતોષિત ઉત્પન્ન કરવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય છે; એટલા માટે ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે, પતિથી બીજે નંબરે પોતે માનેલા દેવ-પુરુષના સ્વરૂપ-શુશુવું અવલંબન કરવું એ વધારે નિર્દોષ અને બંધખોસવું છે. હવે વિચાર કરવાનો એ છે કે, એક સ્ત્રીએ પોતાની કન્યાવસ્થામાં ભગવાન શમ અને શ્રીકૃષ્ણ જેવાં શુદ્ધસ્વપ્નને જાણનારા તથા રાજ્યધર્મને જાણનારા પુરુષનું વર્ણન જાણવું છે; તેમાંથી તેની સ્વભાવ-પ્રકૃતિને બંધખોસવું કયું રૂપ આપે છે અને કાના ઉપર તેને વિશિષ્ટ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેની લાગણી તપાસી માતાએ તે કન્યાને શ્રીરામના અથવા શ્રીકૃષ્ણના શુશુવું સ્થાપન પોતાની કન્યાના અંતઃકરણમાં કરવું અને તે પછી, જ્યારે તેને વહુ થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે સાસુએ તે તસ્વેનું ચોક્કસ કરવું અને પતિએ તે વિષયમાં સદાયજીવંત થવું. જે તે સ્ત્રીને શ્રીરામચંદ્રના ઉપર પ્રીતિ દેખાય, તો તેના રૂપનું, બળનું પ્રથમ આરોહણ કરાવવું, એટલે તેના ગર્ભમાં રહેલું બાળક તેના રૂપવાળું તથા બળવાળું થવાનું જ. પછી તેના શુશુવું વર્ણન અહોરાત્ર તેના મન ઉપર લાગતા રહેવું, જેથી તે બાળક માનુષકતા, પિતૃસકતા, ભત્રીસાવ અને પ્રભુવાસવવાળું ઉત્પન્ન થશે. x x x

રહેલા બાળક ઉપર પાડવા અથવા તેના શુશુ બાળકમાં ઉત્પન્ન કરવાની ઈચ્છા હોય તો જેવા પુરુષનું ચરિત્ર, જેમ અને તેમ શુદ્ધ વર્ણવેલું હોવું જોઈએ. જે એ પ્રમાણે ન થઈ શકે તો સદૃશ્ય કરતાં દુર્યોધુને આધારિત જલદીથી થતો હોવાને લીધે, દુર્યોધુની છાપ જલદી પડે છે. આપણા લોકમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના ચરિત્રમાંથી શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો પાઠ કરવાનો, બાળવાનો અને તેનું મનન કરવાનો સામાન્ય રિવાજ ચાલે છે. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે, જે ગીતાને એકવાર સાંભળવાથી અચૂન હોડી દીધેલાં હથિયાર ગ્રહણ કરી, ભારત જતું, તે જ ગીતાનો નિત્ય પાઠ કરનારાઓમાં કલેશ, વેર, ઈર્ષા, દ્રોહ, મિશ્રતા, કામરતા, સંકેતા અને કૃતધનતા આજે જેવામાં આવે છે! પરંતુ આમાં કશું ગીતાનો દોષ નથી. x x x

## બહેર ચેતવણી

ડૉ. કાનાણી પોપટ છાપ

બટર ખસ ગુલાબી મલમ

જે છેલ્લાં રૂપ પચીસ વર્ષથી મામડીનાં દર્દો જેવાં કે ખસ, કુલ્લી, ગુમડાં ઉપરના અસ્તીર હવાજ તરીકે પ્રખ્યાત છે તેને મળતાં જ પોતાના મનમાં નામ રાખી છેલ્લાં ચોડા વખતથી આજકાલના લેસાણી લોકોને ઉતરે છે તે વાપરનારને નહી. કાનાણી, પોપટ છાપ બટર ખસ" એ નામ અને માર્કો નેહને ખરીદવું.

મણીલાલ મોતીચંદ કાનાણીની કુર્મિ પ્રિન્સેસ સ્ટીટ, મુંબઈ નં.-૨



‘જ્યાં સ્ત્રીઓનું’ યોગ્ય સન્માન થાય છે ત્યાં દેવતાઓ વાસ કરે છે

એ જ પ્રમાણે વિચાર કરતાં આપણને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, ગર્ભાવાળી સ્ત્રીને ઉત્પન્ન થયેલાં દોઢ પૂરાં પાડવાની વાત તો એક બાબત એ રહી પણ તેના મનને શાંત રાખી, સ્વાસ્થ્યચિકિત્સા રીતે તેને સ્વતંત્રતા તથા સંતોષમાં રહેવા દેવાની જે વખતે ખરી જરૂર છે તે વખતે સાસુ, સસરા, પતિ અને બીજા વડીલો તરફથી તેને કલેશ, લાય અને શોક, ઉત્પન્ન થાય એવાં કારણો, નિનાકારણે ઊભાં કરવામાં આવે અને પછી પોતાના વંશની ઉન્નતિને ઇચ્છે અથવા પોતાના વંશમાં કોઈ આદર્શ પુરુષ ઉત્પન્ન થાય એવી આશા રાખે, એ કોઈ પણ કાળે બનવાનું જ નથી. પરંતુ એટલું તો બની શકે છે કે, ગર્ભાવાળી અવસ્થામાં તેને કોઈ ઉત્પન્ન થવાથી કોઈ, ઈર્ષા ઉત્પન્ન થવાથી ઈર્ષા, શોક ઉત્પન્ન થવાથી નિઃશ્વ, લાય ઉત્પન્ન થવાથી અંગેહીન અને કામ ઉત્પન્ન થવાથી ઉન્માદાવસ્થાવાળો બાળક ઉત્પન્ન થાય છે. કુળવાન ગણુતાં ધણાં કુટુંબોમાં એક સાધારણ રિવાજ એવો દેખાય છે કે ‘વડુ એટલે જાણે કે એક ફનિટ પ્રકારનો નોકર ન હોય ! માત્ર તેનો એક જ હક વધારે ગણુવામાં આવે. છે કે, તેને શાંતિ ઉત્પન્ન કરવાના એક સાધારણ ગણી શકાય છે. એ કરતાં વિશેષ અધિકાર, તેનો હોઈ શકતો નથી. અમે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ, ધરન માણસો એટલે સાસુ, સસરા, દિયર કે જેને માટે જે ઉત્તમ પ્રકારની રસોઈ બનાવવામાં આવે, તેમાં વડુનો ભાગ હોય જ નહિ; પરંતુ વડુને માટે તો બીજા નોકરો જે ખેતી વગેરેનું કામ કરવાને રાખેલા હોય, તેમને માટે જે હમકા પ્રકારની રસોઈ થાય, તેમાંથી જ તેને ભોજન મળે છે. વળી જેટલાં કડવાં વચન વડુને કહેવામાં આવે છે તેટલાં અને તેવાં વચન, જે ચાકરને કહેવામાં આવે તો તે, નાસી જાય; એટલા માટે ચાકરને સમજાવીને વાત કરવામાં આવે, પણ વડુને તો ધિક્કારભરી રીતે, તોછાવટી જે શબ્દો કહેવામાં આવે છે, તે તો ‘સેવાયમો પરમગદ્ધો યોગિનામપ્યગમ્ય’ એ સૂત્ર પ્રમાણે તેની ‘વાત’ તો તે જ જાય ! આવી રિયતિમાં જે કુટુંબ હોય અને પછી બળવાન, ઈર્ષવાન, અધર્મવાન, ધીમાન અને શીમાન સંતતિ-

ની આશા રાખે એ શી રીતે બની શકે ? આપણા શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે, ‘યત્ર ભાર્ગ્વ સુપ્રચન્તે રમન્તે તથ દેવતાઃ’ અર્થાત્ જ્યાં ભાર્ગવ પૂજન એટલે સત્કાર થાય છે ત્યાં જ દેવતાઓ રમે છે. જ્યારથી આપણા દેશમાંથી સ્ત્રીઓની પૂજા (સત્કાર) બંધ થઈ ત્યારથી પ્રજા ઉત્તમ ગુણથી વચ્ચિત રહેતી થઈ; અને વારણામે મંદિરામંદિર, વૈદ્ય, કલેશ, કૃતક્રતા, જીજ્ઞાસુ અને શત્રુનો આશ્રય લેવાથી દિન પર દિન હીનાવસ્થાને પામતી મળે.

પશ્ચિમના નિકાને એ આ બાબતમાં ઘણો વિચાર કરીને, ઘણા પ્રયોગો-અજમાયો એવું સિદ્ધ થયું છે કે, સ્ત્રીના અંતઃકરણ ઉપર રૂપાળા કે કદરૂપ, ગમે તેવા મુખ્યની છાપ પડે તેવાં પુત્રપુત્રી ઉત્પન્ન થાય. જેમ એક સ્ત્રીએ ગર્ભાવસ્થામાં લ્હો, પાંગળો, આંધળો, એક હાથાળો, એક પગલાળો કે નાક-કાન વગરનો એક માણસ જેવો અને તેનાં મેનમાં એવો જ ભાસ પડી, લાય ઉત્પન્ન થાય કે રમેને માંસ ગર્ભમાં આવા દોષ આવી જાય, તેટલા માટે તે જીનીને મનમાંથી દૂર કરવાને જેમ જેમ તે પ્રયત્ન કરતી જાય તેમ તેમ પેલી ખોડાવાળી જીની, તે સ્ત્રીના અંતઃકરણમાં વધારે દક્ષિણ થાય, જેથી પરિણામે તે સ્ત્રીના પેટમાં રહેલો ગર્ભ તે તે અંગ વિનાનો જન્મે અને એવા જન્મેલા બાળકોના ઘણા દાખલા મોંઘાળા છે.

— નવું માસિક શરૂ કરવું છે ? —

નવું માસિક શરૂ કરવા ઇચ્છનાર સંસ્થાઓ, વ્યક્તિઓ કે પ્રેસ-માસિકોને એક ખુશ ખબર આપીએ કે આ સચ્ચદ માસિક “જીવન-પ્રકાશ” જેવું જ લોકપ્રિય બનેલું, પ્રચાર પામેલું અને પગલાર થયેલું તૈયાર માસિક, તેના સંચાલકો બીજા અગત્યના કામમાં રોકાતા હોવાથી સર્વ હકો સ્વધે આપવાનું છે. પ્રાથમિક પ્રચાર, તૈયારીઓ, અને એસ્ટાબ્લીશમેન્ટનો જખરો ખર્ચ કરવા કરતાં આવું તૈયાર માસિક લેવાનું અનુભવી અને વ્યવહારદક્ષ વધુ પસંદ કરે એ દેખીતું છે. અધી વિગતો જાણવી પત્રવ્યવહાર કરો :

બોક્સ નં. ૫૦૨ C/O નવયુગ સાહિત્ય, સંઘ, રાણપુર (હાદી.) B. S. Ry.



# ખાકની મદૂલી પર

લેખક : શ્રી. 'ધુમિલ'

‘તુમને નથી લગતું કે પુત્ર કંઈ છે ?’  
ચન્દ્રા પૂછતી.

‘.....અને સ્ત્રી?’ હરનાથ જવાબ પ્રશ્ન-  
થી જ આપતો.

‘આવો તે કંઈ જવાજ હોય ?’ ચન્દ્રા મનમાં  
જાણતી અને ફક્ત મીઠું દસતી. છતાંયે પોતાનું  
હાસ્ય હરનાથને વિદ્યુત્ત નથી કરી શકતું એમ જ્યારે  
ચન્દ્રાને લાગતું ત્યારે ચન્દ્રાના મોનમાં અકળામણ-  
ભર્યો કોષ ધમકતો. છતાંયે અંતરમાં છત્રી જવાની  
કમ્પ્લેક્ષ જ્યારે જોર કરી બેસતી ત્યારે બે પગ છતા-  
યેથી ગમગીની લાકેષના ફટકારે બહાર પડતી. છતાંયે  
જ્યારે દાર કપૂત કરવાને બદલે હરનાથ આરા પ્રશ્ન  
રજૂ કરતો ત્યારે ચન્દ્રા દારી જતી, પણ આવી  
દાર માટે તે ખિજતી નહિ બલકે મલકાતી. પૈણ  
હરનાથ તેના આ મલકવામાં સાથ નહોતો આપી  
શકતો એટલે કંઈ પણ રહી જતો ખરો.

જ્યારે હરનાથનું શવન ઊઝડું જ હતું. ચન્દ્રા  
પોતાને ચાહે છે એ વસ્તુ તેના ખ્યાલમાં હતી જ.  
સાથે સાથે ચન્દ્રા જ બીજી સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં  
પોતાને સૌથી વધુ સમજી શકે છે એમ પણ માનતો.  
હરનાથનો દાવો એવો હોતો કે સ્ત્રી અને પુત્ર બંને  
જો અરસપરસની ભાવનાની અતિશય નજીક હોય  
તો બંનેનો સંઘર્ષ પ્રૂથ લાભદાયક છે; પણ કુન્યવી  
નિયમને અંતુસરીને નહિ, કારણકે દુનિયાનો કાવો  
આવા સંઘર્ષને લગનમાં પકડી રાખવાનો, પરિણામે  
બે મિત્ર તરીકેની જે મળ બંને માણી શકતા હોય  
તે પતિ-પત્ની ભાવમાં ન માણી શકે. પરંપરા પછી  
સામાન્ય સ્ત્રી મિત્ર રહી જ શકે નહિ. પત્ની જે ભાવ-

નાથી સ્વાર્થથી કંઈ છે તેટલા જ વેળથી પુત્ર પાસે  
સ્વાર્થથી આશા રાખે છે. આપ પરંપરા પહેલાં  
બંનેને અરસપરસના પ્રેમમાં જો દદ થકા હોય છે  
તે પરંપરા પછી વહેમ, અને પરીક્ષાની આપ-લેમાં  
ફેરવાઈ જાય છે એટલે લગનજીવનમાં નવું બનવાને  
બદલે પ્રેમની ખાતરીની પુનરુક્તિ થવા સિવાય  
કશુંયે બનતું નથી એમ હરનાથ માનતો ‘અને  
ચન્દ્રા આ સમજે એમ ન દેખાતો. ચન્દ્રા આ  
સમજવાને બદલે હરનાથ પોતાને સમજે એના જ  
વેતરશુમાં રહેતી. અને જ્યારે નબળો પદે નાસવાન  
જારી ચૂકે એટલે પશોતરીનો આકાર લેના. બધું  
બાળે આ કામ પણ ચન્દ્રાને દાય આપતું.

યોડીવારે હરનાથ જવા ઊઠ્યો. ચન્દ્રા તેને તા-  
બેંધ બગડી.’

‘હરનાથના તંત્રજ સહુદના તાકાનના માફક  
અકારણ ઊછળી ઉત્તેજન વિના શાન્ત પડી જશે.’  
છતાંયે આશાસન મેળવી શકી હોય તેમ શાન્ત  
રહી તે બોલી, ‘યોડી રાહ જોવી પડશે.’

(૨)

આજે બંને દરિયા-કિનારે ફરવા ગયાં હતાં.  
‘હરનાથયજુ સમુદ્રના ઊછળતી લહેરીઓની  
કાળમીઠ પથ્થરને કડી ડિસેત જ નહિ ખડું ને ?’

‘એમ કેમ ?’

‘ઊછળતી ઊર્મિનું દેખું જ કાંગી નાખતું  
એમાં જ એની ક્યોરતાનું ગોરવ ?’

‘દણ ન સમજ્યો.’

‘પરંપરા ઉપર પાણી એટલે શું હરનાથયજુ ?’  
ચન્દ્રા સ્તોષી થઈ.

‘જોસ આગળ ભાગવત એટલે શું-ચન્દ્રા?’

(૩)

અને હરનાથ હસી પડ્યો.

‘મારા સવાલનો જવાબ સવાલ નથી, હરનાથ-બાપુ! તમે જવાબ નહિ આપો ને?’

‘શા માટે? લે, ચન્દ્રા! સમુદ્રની લહેરી એ કંઈ સમુદ્રનું હેયું નથી. એ તો માત્ર અંતરનાં ઊંડાણનો ખાલી ઊભરો જ છે. જ્યાં સવાલ નહોતો તે ત્યાં જવાબ શું હોઈ શકે?’

‘હરનાથબાપુ! ચાંદની રાત્રિ હોય; અને કંઈ પણ સ્ત્રી તમને હસે તો?’

‘એનાં અક્ષરણ હસવા બદલ હુંયે હસું.’

‘માત્ર દયાથી, નહિ?’

જવાબ આપવાને બદલે ફેલું હસી શકાય તે ખતાવવા હરનાથ દરચો. ચન્દ્રા હરનાથની હાસ્યમાં પોતાની હાર વાંચી ચકા.

અને શીતળ ચાંદનીના મીઠા તેજમાં કાળા પાકાયાને દુકાવવા દરજતાં હોય તેમ ઝડપથી થર કાણી વળ્યા.

હુલ્લડ વિરતારમાંથી પસાર થતાં ચન્દ્રા માંત્ર હરનાથની હોશિયારીથી જ બચી જવા પામી હતી. અલબત્ત! હરનાથને પોતાની હોશિયારીના પ્રમાણમાં આકરો દંડ આપવો પડ્યો હતો. ચન્દ્રા હરનાથને હોરિપટલમાં મળવા આવી.

હરનાથ દાકતર, રૂસિંગ, અને દઈની અસરમાંથી અધઃ યુક્ત બની શક્યો હોવાથી કંઈક પ્રુશમિતજમાં હતો.

‘હરનાથબાપુ! તમે મને.....’

‘.....બચાવી.’ હરનાથ ગંભીર મોટે અધૂરે વાક્ય બોલ્યો અને હસી પડ્યો.

‘હરનાથબાપુ! ભોલવાની મનાઈ છે શું?’

ચન્દ્રા એકદમ ચીકાટ મઠ.

‘ના! ના! તું જે કહેવા જતી હતી તે મેં કહી નાખ્યું. મારે તને કહેવું જ હતું કે રહેવા દે, મને અબર. છે. અભાર માનવાની હતી માટે આભાર, ખસ?’

# અનંત રોગાની એક જ દવા જીવનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક “જેનસ” નં. 302.

કોલેરા, સંધિશ્વળી, શરદી, હાથ-પગ, માથું તથા બદનનો કુખાવો, પાણી-વિકાર, સંધિવા, અશક્તિ, મોળો, અલ્સ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાડમાં કળતર, અસુખ, જેરી કાંપ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચુક, ગુળ, દરેક બલતના તાવ, થા પડવો, ઢોલી નીકળવું ઇત્યાદી અનેક બલતનાં દરદીમાં તેમજ રેલ્વે, સ્ટીમર તથા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચોગી થઈ પડનારી અમૂલ્ય ઔષધિ. કિંમત મોટી બાટલી રૂ. ૧૫, વચલી બાટલી રૂ. ૫ અને નાની બાટલી રૂ. ૩. નામ. ડ. ખ. જી. દરેક શહેરમાં ભણીળ દવા વેચનારને ત્યાં મળશે.

જે. એન. શેઠના—જીવનધારા ઓર્ગેનિસ, નડીયાદ. [શુજરાત]  
રોકાણ: કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળસ રોડ, પ્રોસેસ સ્ટ્રીટ, સુઅર્ધ ર.

‘હરનાથબાપુ ! લાંબા વખતથી જે હું તમારા પરિચયમાં ન હોત તો હું તમને ધુતારી જ કાઢત.’ ચન્દા હજી ઉઠ્યાટ દાસવી રાત્રી ન હતી. હરનાથ રવેચ્છાએ દાર કબૂલ કરવા તૈયાર ન હતો કે જે દાર માટે પ્રેમી પુરુષો ગર થેતા યાકતા જ નથી.

‘ધુતારી ન શકવા બદલ અપસોસ તો નથી થતો ને?’ હરનાથ હસી પડ્યો.

‘તમારું હસવું.....’

‘તારા રૂવાણું કારણ તો નથી જાતું ને?’

‘નહિ તો?’ ચન્દા ખરેખર હૃદયે પાટલે ખેડી.

‘ત્તી પાસે જ્યારે દલીલ ખૂટે છે ત્યારે અશ્વ કુમકે દોડી આવે છે. હું એ કુમક અટકાવું ચન્દા!’

‘પહેલાં પેટ ભરીને હસી લો, પછી...’ ચન્દા રડી પડી.

‘માહું લાગ્યું ચન્દા? હું તો ખાલી હસતો જ હોનો. મૈત્રીદાવે.’ હરનાથ ખરેખર ગંભીર બની ગયો.

ચન્દાએ મવાન જ ન આપ્યો. કંઈક કોંઈ વ્યક્ત કરવું કંઈક વલણ અશ્વ ચમકતી આંખમાં ખડું હતું.

‘ચન્દા ! નિરાપરાધી સ્ત્રીને ચીડવવામાં હું પારંગત છું નહિ?’

‘તમે માત્ર સ્ત્રીને ચીડી જ નાણો છો; હજી બીજાં શીખવું બાકી છે. હરનાથબાપુ ! અભ્યાસ વધારો.’ ચન્દા પાછી જાણે મનાઈ ચૂકી હોય તેમ બોલી.

‘તુરી પાસે શીખું છું ને?’

‘શીખવાના આચાર છે કંઈ?’ અને રાત્રી આંખમાં ટૂટી નીકળતા પહેલાં દારપ-કિરણને હરનાથે પોતાના ફરકી જતા દારપથી ચૂંચું...ત્યાં જ નસ આવી.

‘હલો ! કેમ છે હવે?’

અને પોતાના સચાચનો જવાબ નહોતો જાનેતી હસતી આંખમાંથી વાંચી લીધો.

(૪)

ચન્દા અને હરનાથ આજે સિનિયર બી. એનું છેલ્લું પેપર આપી આવી નવરાં પડ્યાં હતાં. ચન્દાના લેખમાં કુત્રાંબ બની ખેડેલાં હરનાથે આવતી દાંહે દોશને માટે દેશ જવા ફરો પાતો હતો.

‘કાલે જવું છે?’ ચન્દાએ સવાચારક શરૂઆત કરી.

‘હા!’

‘બસ?’

‘કેમ?’

‘હરનાથબાપુ ! માહું તો નહિ લાગે ને, જરા ગમત કરી લઉં?’

હરનાથે આંખ વતી દા કઢી.

‘પુરુષ જે સવાલ વહેલો-મોડો અમને પૂકે છે તે તમે ક્યારે પૂછશો?’

‘તું અને ચાહે છે ચન્દા?’ હરનાથે ગંભીર થઈ પૂછ્યું.

ચન્દા ખડખડાટ હસી પડી.

‘કુલે તને ચાહું છું ચન્દા!’ ફરી હરનાથ બોલ્યો.

‘પછી?’ ચન્દા બોલી. ચન્દાના કપડા હવા સાથે ગેસ કરતી ધ્રુજા હમણાં જ હરનાથનાં દોઢ વાટે ફૂટી પડશે એવી ખાતરી રાખીને ચન્દાએ પોતાના કબજા હાથને દાખવા મૂકતો દાખ મૂક્યો.

હરનાથ જે દોશો આવા સવાલ-જવાબને અંતે હસી પડતો તે ચન્દાની અમળ્યબી વચ્ચે પહેલી જ વખત ચન્દાને પોતાની એકાંત દૃષ્ટિથી દ્રાડી રહ્યો.

‘પછી?’ ફરી ચન્દા બોલી.

‘બસ ! લમ કરીએ તો પતિપત્ની; અને મૈત્રી-લાવે.....’

‘ન સમજી હું’ અધરચ્છે ચન્દા બોલી.

‘ખરી રીતે તારે અને મારે પરબુધું જોઈએ નહિ? તેને બદલે તું અને હું જે છીએ તે રહીશું?’ હવે ચન્દાને માત્ર સાંભળવાનું જ હતું.

‘ચન્દા ! તું અને હું જેટલાં હોવાં જોઈએ તેટલાં નજદીક છીએ. અત્યારે આપણે આરસપરસની બૂલમાં પ્રેમ અને શ્રદ્ધા જોઈએ છીએ; પછી અરસપરસનાં વર્તનમાં વહેમ અને પરીક્ષા જ જોઈશું.’

આપ જીવન-પ્રકારના વાર્ષિક ગ્રાહક છો ?  
ન હો તો આજે જ બનો. દરરોજની  
પાંચ પાઈમાં એ આપને ઘણું આપશે.

નહિ હોય ત્યારે મને ત્યાંથી ખેંચી કાઢશું અને  
અન્ને અરસપરસ બાલાઈ મંડી.

‘ચોપડીમાં વાંચેલું જીરનમાં ઉતારવા માટે  
તમે જ કમર ફરી લાગે છે. શીશીમાં જૂત તો  
ઉતારવું છે, પણ જૂત ક્યાં?’

‘હું નહિ અને?’

‘ના, તે પહેલાં તમે કાંઈકની શીશીમાં ઉતરી  
ગયા હશે!’

‘ચન્દ્રા! મમક જવા દે; તને આજે મારી તરફ  
પ્રેમ છે; કલે તારા પ્રેમમાં લાકિત બાળશે એટલે તારું  
જીવન સાર્યક બનશે. જેટલા ઉત્સાહ અને  
વેગથી હું તારી જાતને અર્પણ કરી દઈશ, મેત્રી-  
બાવને પત્નીબાવમાં ફેરવી શકીશ, તેટલી ઝડપથી  
હું તને ઝીલી નહિ શકું. મારા ઉત્સાહને જો હું  
વેગ આપીશ તો તને એમાં વખત જતાં બનાવટ  
સામગ્રી. આજે જ રહીશ તો તારી ઉખાંડે નહિ ઝીલી  
શકવને કારણે તને હું ધીમે લાગીશ તેના

કરતા આ મિત્ર-દાવે આપણે. જેટલા નમદીક છીએ  
તેનાથી જરામે દૂર જવાની નથી.’

‘મને લાગે છે કે તમારી વિચારસરણી મન  
સાહિત્યમાં જ છતી શકે તેમ છે; તે પણ જો કલ્પના  
ઓ હું જ હોઉં તો!’

‘અને કાંઈક બીજું હોય તો?’

‘તો કાં તો. બીચારીને પરાણે વિચાર. ઝીલવા  
પડે; અથવા તમને પેતાની શીશીમાં મંત્રીને પૂરી  
મૂકવા પડે. વિચાર ઝીલવા પંધી પણ અપચો કેમ  
દૂર થાય એ તો મારી કલ્પનામાંયે નથી આવતું.’

‘.....કારણકે એ તારી કલ્પના જ છે; હું  
માને છે એટલે હું વેદિયો નથી ચન્દ્રા! લખ-  
જીવન આપણા મેત્રી-જીવનને ભાંગી નાખશે.’

‘તમને સ્ત્રીની કક્ષિતમાં વિશ્વાસ નથી?’

‘મારામાં સ્ત્રીને વેગ ઝીલવા જેટલી તાકાત  
નથી; શકવા જેટલી હિંમત નથી.’

## ❀ ❀ ❀ સ્ત્રી સૌંદર્યના ‘સુરમ્ય’ શણગાર ❀ ❀ ❀

ઓ-સૌંદર્યની સજવટ માટે કવિઓ પણ કહે છે કે રત્ન-  
જડિત આભુષણો કરવાં, લુપ્તગા, ફેરામ સમાન, ચમકવા  
વાળ વધારે જરૂરી છે; અને આટલા માટેજ સમગ્ર સ્ત્રીઓ

પોતાના જાતું વધારે જતાન  
કરે છે, અને તે માટે  
**કામીનીઆ એઇલ**  
(રજીસ્ટર્ડ)

સાપડે છે. (લેઈની તેમજ પર-  
દેઈની સ્ત્રીઓની ખાતી વર્ષ છે  
કે જે કિમતી વસ્ત્રોમાંથી કામી-  
નીઆ એઇલ વિચાર કરવામાં  
આવે છે તે વાળ માટે-સૌંદર્ય-  
યોગી ખીલવણી માટે-રૂઢતે  
બાંધીસ કરેલ સાધન છે, વાળને  
આકર્ષક બનાવવા માટે કામીનીઆ એઇલ ઉત્તમ છે.



**સેન્ટોના રાજા એટો દીલ બહાર**  
સુમધુર શાયર પમરાટ ફેલાવવા માટે આજે જ  
એક બાટલી ખરીદી ખાતી કરો.

દરેક ગામમાં પ્રેમીજન તેમજ પરદુમરીની બાણીતી દુકાનો તેમજ રોડસાઈથી મળી શકશે.

**સોલ એજન્ટ : ધી એન્ડો ઇન્ડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કું.**

૨૮૫, જુમા સરજહ, મુંબઈ નં. ૨

હિંમતમાં મોઝન પદ્ધતિથી બનાવવામાં આવતા સુગંધી સાણુઓ

**દીલ બહાર સોપ (રજીસ્ટર્ડ)**

જે વાપરવામાં થણી દીલગુરુ સાણુ છે.

**કામીનીઆ બહાઈટ રોઝ-સોપ (રજીસ્ટર્ડ)**  
સુવાળની મીઠી સુગંધી બાતી વખતે પ્રચરી રહે છે.

**કામીનીઆ  
સેન્ડલ સોપ  
(રજીસ્ટર્ડ)**

ગરમ પ્રદેશમાં ચંદનના  
તેલનો આ સાણુ વધારે  
અનુકૂળ વર્ષ પડે છે.

**કામીનીઆ લવ-  
ડર સોપ (રજીસ્ટર્ડ)**  
લવડર ફુદીની મીઠી  
મધમધી સુગંધો અ-  
ત્યંત પસંદ પડે છે.



‘એને એને’ સુકાની બનાવવામાં તમારું પૌરુષ લજવાતું હશે ?’

‘હવે તું’ યુસ્તે થઈ દો.’ દરનાથ દસી પડ્યો.

‘આજે યુસ્તે થઈ લઉં’. ભવિષ્યમાં એ અધિકાર જતો પશુ રહે.’

‘ચન્દ્રા ! હું તારો છું.’

‘આ નંદક નથી દરનાથબાંધુ ! મને જવા દો.’ અને કશારે સમાધાન વિના બંને ચાલ્યાં ગયાં.

(૫)

બીજો જ દિવસે ચન્દ્રા પોતાની ઉતાવળ સમજી, પશુ રૂઝ મળવાનો સમય ચૂકાડી ગયો. પત્ની સમજીત પર ધસી લાવવા ફેંકાઈકી કાર થઈ. એ વર્ષની ધીરજને બંને ક્યારે ચન્દ્રા સમજી શકી કે દરનાથને છત્તે એ એક મૂખાંધ છે ત્યારે આટલી લમણાંકીનો થાક અનુભવવાને બદલે તેનો દિનનો લેવા એક દિવસ તે દરનાથની પડોશમાં રહેતા નિશિથની પ્રિયતા થઈ આવી ત્યારે દરનાથ ચોંકી જશે; પોતાની બેવફૂરી, પરંતુ તરફથી એવા ખ્યાલથી પોતાના પતિને મળવા આવેલા દરનાથ તરફ તેણે નજર નાખી.

ચન્દ્રાની નજર દરનાથે વાંચી. નિશિથે દસીને આવકાર આપ્યો તે આખથી ઝીંચ્યો અને તદ્દન શાન્તિથી તે બેઠ્યો.

‘ચન્દ્રા ! હવે તો તું મારી પડોશી બની.’ નિશિથ આ સંબોધન સમજી શકે માટે તે બોલ્યો.

‘નિશિથ ! કોલેજ-છંદનમાં ચન્દ્રા મારી શિષ્યા હતી.’

નિશિથે સંમતિ બતાવવા ડોકું ધુણાવ્યું અને ચન્દ્રા પોતાની હાજરીથી શંકા મેળવી શકે એ ખ્યાલથી બીજું દસી દરનાથ ચાલ્યો ગયો.

(૬)

નિશિથ અને ચન્દ્રાનું લમણવન વીતી ગયું; સાથેસાથે લમણવનના ઉલ્લાસો પણ. નિશિથની પ્રેમાળતામાં ચન્દ્રાને દરનાથની કૂરતાબરી ‘દલતા ફેખાતી. નિશિથ ચન્દ્રાનું માનસ સમેજવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો, કારણકે ચન્દ્રા દરનાથ પર વેર લેવામાં

નિષ્ફળ નીવડતી. આમ બંને-બંનેએ દરનાથનું એર નિશિથ પર વળી જતું. નિશિથ આથી મૂંઝવાતો, અકળાતો અને ઉકેલ શોધતાં ક્યારેક થાકી જતો. આમ બંનેનું લમણવન નીરસતાની કેડી પર અટવાઈ રહ્યું હતું. નિશિથની હાજરીમાં ચન્દ્રાએ એક દિવસ દરનાથને પૂછી નાખ્યું.

‘દરનાથબાંધુ ! તમે લગ્ન ક્યારે કરશો ?’

‘ક્યારે ફરજ પડશે ત્યારે ?’

‘કેણુ ફરજ પાડશે વળી ?’ બહુ કહેતી હોય ને કે કેણુ ફરજ પાડવા નવરું બેઠું છે ?

દરનાથ આ સમજ્યો; સહેજ દસી તે બોલ્યો:

‘સંજોગો.’ અને સામાન્ય સવાલ હોય તેમ શાન્ત રહ્યો. એક વખત લાગ મળતાં ફરી દરનાથને આ સવાલ સામે થયો. આ વખતે બંને એકલાં હતાં.

‘દરનાથબાંધુ ! તમારે માન મને જ પરજીવણી હતી ને ?’

‘ચન્દ્રા ! હવે કંઈ કુંવારો રહેવા કન્યો નથી; તું મને મદદ નહિ કરે ?’ ચન્દ્રાને હળવી પાડવા પાછી દરનાથે રમજી ઉઠાવી.

‘મેં તમારી મદદ માગી ન હતી.’ અને તે આથી અર્ધ.

દરનાથ ધીમે ધીમે લમજી શક્યો કે ચન્દ્રા પોતાની સાથે મેચી-દાવો કરી શકે એવા કોઈ પણ દક્ષ પોતે રહેવા લીધો નથી. અને પહેલી જ વખત તેણે વેદનાભર્યા નિશ્વાસ બેઠ્યો.

‘ઝોહ ! ચન્દ્રા મારા તરંગને ભોગ બની બેડી.’

(૭)

બે વર્ષ ફરી વીત્યાં. આજે નિશિથ પ્લેગમાં સપડાયો હતો. ચન્દ્રા દરનાથ પાસે આવી.

‘એમને પ્લેગ છે.’

‘હ.’

‘અને હું સેવા માટે નકામી છું.’

‘શા માટે ?’

પ્રશ્નના જવાબમાં ચન્દ્રાએ જમીન ખોતરી; દરનાથે ચન્દ્રાના પેટ સામે જાતી નજર નાખી.

‘ઓહ! ચાલ! હું આવું.’  
 થોડા દિવસો દુઃખ, સેવા અને અશાંતિથી  
 પસાર થયા. આને ચન્દ્રા ખોલી:  
 ‘જરા સાવચેતી રાખીને ચાકરી કરો તો કેમ?’  
 ‘કેમ?’  
 ‘લેગલું દઈ છે ખરું છે ને?’  
 ‘પણ લેગની બહુ પરવા કરીશ તો નિશિય  
 બચશે નહિ.’ હરનાથે સાચી વાત કહી.  
 ‘... અને મારા પર એટલા ઉપકારની  
 જરૂર નથી.’  
 ‘દઈ બચવો જોઈએ.’ હરનાથ મમતાબધુ’  
 હરણો:  
 ‘તમારા જીવનના ભોગે?’ અને ચન્દ્રા ખીમ  
 રૂમમાં ચાલી ગઈ.

હરનાથ વીજળી પડી હોય તેમ ખાને ઝીલી  
 નિશિયના રૂમમાં ગયો.  
 ખીમ દિવસથી ડોક્ટરને પણ અચંખામાં  
 નાખી, જે એની સખત ચાકરી થઈ થઈ. અને બે  
 મહીનાના સતત પરિશ્રમને અન્તે બેલા થયેલા નિશિ-  
 થની પાસેથી થાકેલા મોંવાળા અને ગરમ વરાળ  
 કાઢતી આંખોવાળા હરનાથે આભાર ઝીલી  
 વિદાય લીધી.  
 ‘આને અસ્વસ્થ છે કે નહિ?’ નિશિયે કહ્યું.  
 ‘તાવ જેવું છે.’ હરનાથ ચાલતો ગયો. આર-  
 થામાં ચન્દ્રા આજ વરસતી આખે ઊભી હતી.  
 ચન્દ્રાને ટાલી પાડવા હરનાથ હરણો. પણ  
 જાણે અગ્નિમાં ધીની આહુતિ!  
 ભારે હૃદયે હરનાથે બિછાનામાં લંબાવ્યું.

## રેખા



ગર્ભાશયનાં તમામ દર્દો માટે-“રેખા ટોનિક”  
 દવા વાપરી ચિંતામુક્ત બનો. જે લેવાથી પ્રસ, શરી-  
 રનું ધોવાવું, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, કસુવાવડ,  
 સુવારોગ, વગેરે જીવલેષુ દર્દોને સમત્કારિક રીતે મંદાવી  
 શરીરને તંદુરસ્ત, નવયુવાન બનાવે છે. નકામાં કોઈ  
 માર્પો વગર એક વખત વાપરવા ખાસ લક્ષ્યમણ છે.

: લખો :

સી. સી. મહાજનની કું.

સુબધ ર

કોમ્પ્રેશન યામડીના  
 વાળ  
 કાઢવા માટે



માદશાસ્ત્રી  
 સાબુ  
 પાવડર  
 કોમ-  
 નોશન

ગાંધી મહાજનની કું.

ગાંધી  
 આલી  
 નેલ

ગાંધી  
 આલી  
 નેલ

ડોક્ટરે ખુબ સાવચેતીથી તપાસ્યા પછી નિશ્ચયને બહાર બોલાવ્યો. માથું ધુણાવી કહ્યું, 'પ્લેગ છે.'

ચન્દ્રાએ આ શબ્દો સાંભળ્યા અને ડોક્ટર અને નિશ્ચયના દેખતાં ઢરનાયના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યા. 'આ બહેને સાવચેતી રાખે તો ઠીક.' ડોક્ટરે ધીમેથી કહ્યું. નિશ્ચયે ડોક્ટર ધુણાવી પોતાના ફર શરીર તરફ નજર નાખી.

ડોક્ટરે નિશ્ચયના મનોભાવને સમજી લઈ નિઃશ્વાસ નાંખી ચાલતી પકડી.

આમ ઘડા દિવસ નીકળી ગયા. એક દિવસ ચન્દ્રા ઢરનાયનું માથું ઢાળતી હતી.

'બોળામાં માથું રાખશે?'

'હાલે.'

'તમારો મંત્રીભાવ કલંકિત તો નહિ થઈ ગય ને?'

ઢરનાયની આંખમાંથી આંસુનું દીપ્ત ખરી પડ્યું.

'હવે દયા આવે છે?'

'ના! ચન્દ્રા ન્યારે તું બોલે છે ત્યારે તારું તૂટેલું બિચાર મારી આંખમાં સળવળે છે.'

'આટલા દિવસ તમારા હાસ્યમાં પણ ફરકતું ન હતું ને?'

'ચન્દ્રા! મારી જૂલ થઈ. તને યથેસાં અન્યાય મને રડાવે છે.'

'અત્યારે જૂલનો ડર પણ લાગતો હશે!'

'ના! ચન્દ્રા! મૃત્યુની ગોદ સૌને પ્રાપ્તી નથી; પછી લહે તેમાં તારી ગોદ જટલી સંવાળપન હોય.'

'ઢરનાયખાણુ! તમારી માંદગી મને બેલતી રોકે છે...'

'નહિ તો?'

'તમને ખમર છે ઢરનાયખાણુ! તમે મને કેટલો અન્યાય કર્યો છે?'

ઢરનાયની અંપરાધી આંખ અશ્રુજલ ભાંગતી મિચાઈ રહી.

'ચન્દ્રા! તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી રહો છું ને?'

'આ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી; આ તો પામર મોત છે. મેં જીવતાં રહી તમારા સાન્નિધ્યમાં યાતના સહન કરી. તમે તમારી જૂલ આંખે સમજ્યા અને જૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત સહન નહિ થઈ શકે એવા પામર ખ્યાલથી તમે મોતનું શરણુ શોધ્યું. તમારું મૃત્યુ પામર છે; તમારો મૈત્રી-દાવો એક સ્ત્રી-હૃદયની ખાંકની મહુલી પર રચાયેલો હતો તેની ખમર તમને બહુ જ મોડી પડી ઢરનાયખાણુ!

'મને માફ કર ચન્દ્રા! હવે તો ધડી બે ધડી...'

ચન્દ્રા જેઈ સડી કે ઢરનાયની નાક તૂટે છે; વાચા બંધ થવાની તવારીમાં છે. જીવનની છેલ્લી પળે પોતાના કોરાર ધા, કોરાર લાગતો ઢરનાય વધુ વખત ચેતનમાં રહી છડવી શકવાનો નથી.

'ઢરનાયખાણુ! હું માફ કરું છું; તો માફ કરી શકે છે.' ચન્દ્રાએ હૃદયને ઢાળ્યા છતાં છેલ્લી કોરારતા છોડી મૂકી.

'.....અને ખાંક થઈ ગયેલું તારું હૃદય પણ.....?' મીચાઈ જવા જોર કરતી આંખનું શીકું તેજ ચન્દ્રા તરફ દેંડી ફરડાતી જોને ઢરનાય બોલ્યો.

'ઢરનાયખાણુ! હૈયાની ખાંક મારી આપે છે, હવે તમે....' શાન્ત રાખવા ઇશારો કરતી ચન્દ્રા બોલી.

'હવે તું.....અમે પુરૂષ દંભી છીએ એ બંધી જાએ. ચન્દ્રા! એક દિવસ 'તે' મને પૂછ્યું હતું, 'તમને નથી લાગતું કે પુરૂષ દંભી છે.'

'જવાબ આપું ચન્દ્રા? અમે પુરૂષો...'

'ઢરનાયખાણુ! ચન્દ્રા રહી હોડી.'

...અને સદાને માટે આંખ મીચતો ઢરનાય લાચારીશુનું હસી જાયો.

...જ્યારે ચન્દ્રા આજ દિવસ સુધી સંધરી-રાખેલી કિનાબેરીને અશ્રુ વાટે ખેંચી કાઢી ઢરનાયના જાળ પર ફાલવતી હતી ત્યારે ઢરનાયને જોવા આવેલા નિશ્ચયે ચન્દ્રાને હીચકા લેતી જોઈ ધીરથી ઉધાડેલી જારી બંધ કરી દીધી. બીડી બીતરી ગયેલી નિશ્ચયની આંખમાંથી અશ્રુનો અર્ધ તૂટ્યો પછી ઢરનાયને મૂક અંજલિ આપવા વધુ ને વધુ પૂરવા લાગ્યો.



# કલાપી, ‘સુમન’ અને મિત્રમંડળ

: મજુકે ચોથો :

આશંકની

પ્રેમ-ઉપાસના

કલાપી અને મિત્રમંડળ વિરોધી  
દરબારશ્રી વાજસુરવાળાનાં સંસ્મરણો

કથન :  
દરબારશ્રી વાજસુરવાળા  
આલેખન :  
શ્રી. કલિદાસાઈ ઠક્કર એમ. એ.

[ ગતારથી ચાલ ]

કચ્છમાંથી રમાજાની સાથે લાકી આવેલા સેરક મંડળમાં મોંઘીનાં માતપિતા વગેરે આપું કુટુંબ હતું એ આપણે અગાઉ જોઈ ગયા. એના પિતાનું નામ મેરુ ખવાસ, કચ્છમાંથી આવતાં પહેલાં મોંઘીનો સંબંધ ગાંભા કુળ નામના એક હોકરા સાથે થયો હતો કે એ પછીના સમયમાં એ સગાઈ બંધાઈ હતી. જાતી થયેથી પરિસ્થિતિનો આખરી અંતમ લાવવા સારૂ સોથી-સારા માર્ગ રમાજાને એ લાગ્યો કે એ યુવાનને કચ્છથી ખેલવી લઈ એનાં લગ્ન મોંઘી સાથે કરી નાંખવા. એ વિચારનો અમલ હોકાર સાહેબની મહાખલેશ્વરની મુલાકાતના ગાળામાં કરી નાંખવામાં આવ્યો. ગાંભા કુળ, જેનું નામ સામાન્ય રીતે ગાંભા-ફટ્ટા તરીકે યાદ રહે છે, એની સાથે મોંઘીનાં લગ્ન થઈ ગયાં. ચોક્કસ મદિને આવી ચકતો નથી, પણ સાક્ષિયમાં જેને Internal evidence કહેવામાં આવે છે એ મુજબ ૪-૫-૬૭ની મહાખલેશ્વરમાં જ. લખાયેલી એક ગણક એની નિશાની આપે છે. એ બનાવના હોકાર સાહેબને ખબર મળ્યા હશે. એ ગણક ૪-૫-૬૭ની તારીખવાળી “કર માશુક”ની થેડી લીંટીએ તપાસીએ :-

“કપાલી મારકે ગરદન અમારી કોઈ ને હાથે ।  
વળી છે રિશ્તે દરે રખાળો મોતનો હાથે ।

\*  
ખુદાએ પાથરી આપું, ફોલું આ બિહાનું ત્વાં,  
લઈ ને પાંખડી તોડી રખાવ્યું. માશુકે કાઢી ।

\*  
અરે ! હો કોઈ ને હાથે ૬૭ ખવાહેજ ખર સાથે !  
સનમ રાહ, હમે રાહ, ખુદાની એ જ છે મરહ.

‘વીત્યાને રોડું’ એ કાવ્યમાંથી :-

રોડું અંતરમાં રોનાઈ

રોડું બીતરમાં બેનાડું,

દહોનાઈ હેયું એ દહોડું,

પણ વીત્યાને શું રોડું ? (૨૯-૪-૬૭)

એ પછી “ગરુતિલું રવખ”માંથી :-

અહો ! સંકેશાતી હૃદયબળથી શું પૃથિવિ છે ?

અહો ! શું બાળાતું હૃદય-બળ વ્યાવું કરી શકે ?

નિસાસા પ્રેમીના સહુય પડ ચીરી વહી જતા.

સખીતું હેયું કે અતિ બળ કરે છે લપટવા.

“પિયુ ! વંદાલા ! સાથી ! મુજ હૃદયની વ્હાર કરજે

હવેના જન્મમાં ગરીબ તણી સંભાળ કરજે

નિરાશા-રેતા વા વુજ હૃદયને શાન્ત કરજે.

સખે ! વ્હોરા દોષો, રુદન કરતાં માફ કરજે.”

‘પ્રિયે ! વંદાલી ! સાથી ! અધુર લહરી આ નિરખજે

સદા, જન્મે જન્મે મુજ નિગરમાં આંધં વસજે.

નિરાશામાં આચા વુજ નિગરની શાન્ત કરજે !

સદાના ત્હારા આ દૂપિત સદ પ્રેમે જ તરજે”

(૮-૫-૬૭)

એ પછી, “સુકાની સંજ”માંથી :-

“તને ચાહું છું હું” કદી નવ પડ્યા શબ્દ શ્રવણે

હવે એ શબ્દમાં હૃદય લજ્જકારા વુજ સજે.

કહે “ચાહું છું” ને જગત સહળું સવ બનશે

હબેડી સૌ ગદા, નયન મુજ હું ફોડીશ પછી.”

(૩૦-૫-૬૭)

એ બધું શોભાનને સંબોધન. ત્યારપછી ‘બાક

દિલ’ માં રમાને સંબોધન રપટ બહાવ છે :-

‘આ બાક દિલ અંજારમાં ભારી હવે તું શું કરે ?

હેલુ થવું વીતી ગયું તેને હવે તું શું કરે !

આવે તપાવે ખાકને ના ખાકથી બીજું મળે,  
આલમ યદી ખાતક ઊંડે તેને હવે તું શું કરે ?

\* \* \*

આ જિન્દગીનું પૂઠવાં મહારા હવે હક ના રહ્યો,  
ફરિયાદ વિષય શેષા કરે તેને સનમ તું શું કરે ?  
અવધૂતની માળા મઘી લાખો ફરી પરા ગય;  
આ એક પરાં ઝીન્દગીનો ફેરવી તું શું કરે ?  
અવધૂત હું તેને બખૂલી દુઝેક પરામાં નહિ,  
લાખો કહે, લાખો દહે, પણ મંત્ર વિષય તું શું કરે ?  
આ ખાકના પાંચ પંચે કો ઈશ્મ સાધી જણાવું,  
તે હસ્તથી આ લૂંટ આવી તું કરીને શું કરે ?  
આ ખાકને ખાકી સહે, ચારી હતી જૂની કંઈ,  
તું તો નકામી ખાકથી મેલી બનીને શું કરે ?  
આ ખાક રોતી એટલું, ખાકી રહે છે એજ કે  
ખાલુગરે ખાલ મગર એવી રમી તું શું કરે ?  
રોપું સખૂરી, રાખને તું ચે સખૂરી એ સનમ  
તહેવે રહેના આંસુડાં, કોની સખૂરી શું કરે ?

(૪૧-૭-૯૭)

પેતાના ખાકના પારા જેવા શરીરને મંત્ર  
સાધી સંજીવન કરનાર એક જૂનો-જન્મોજન્મનો  
પુરાણો-ખ્યાર હતા, એના હાથમાંથી આવી  
લૂંટ કરવામાં લૂંટનારનું જીવન નિષ્ફળ  
જાય છે, અને લૂંટનારને શેષા ફાપદો નથી, છતાં  
સખૂરી રાખવાની હજી તેવારી છે.

એ પછી 'પરવારો' એ કાચની થોડી પંક્તિ  
એમાંથી નિરાશાના સરો ઊંડે છે :-

'હુખી દિલ દહને મતાં, જિગરની આદમી દહાતા,  
કેના ઈશ્કે સદા વાતા હવે હું આજ પરવારો.  
હવે આ આખમાં ના છે કંઈ દાવો, કંઈ ફરિયાદ,  
મળી ના જામ એ પાતાં અને પીતાં પરવારો.'  
(૮૮-૮-૯૭)

આ અવરધાનો ખ્યાલ આપનારાં અનેક કાવ્યો  
તપાસી શકાય, પણ એમાંનાં થોડાંએક હજી જોઈએ:  
'હમારી પિછાણ' અને 'કાલ પરવાયુ' ?  
એ કાવ્યોમાં અપરવા મસ્તી અને ત્યાગ-વિરાગ  
દેખાય છે.

જુન ૧૯૬૮

જેઠોથી જે થયું ખાતિલ એહી તે છે થયું શામિલ;  
અમે તો ખાકની ચૂકી લરી રાજ યનારાઓ.  
જખમથી જે કરી રહેતાં વિના જખમે જખમ સહેતા.  
અમે તો ખાકને જખમો ખૂંટી ત્યાં માનનારાઓ'  
(૧૪-૧૧-૯૭)

અને—

'અહીં ખાશુક ના દેતી, કહી કે તે નહિ પૂડું  
મગર એ બિખ માગીને બિખારી કાણુ પરવાયુ' ?  
અહીંના આલોક સુરમે કરે છે ગાકને કાળા,  
મગર માશુકની સુરખી રડીને કાણુ પરવાયુ' ?  
અહીં પ્રતેક દાણા પર જૂંધ્યાં ખાનારનાં નામે,  
મગર પરવા પરાકથી અરેરે કાણુ પરવાયુ' ?  
(૧૭-૧૧-૯૭)

અને એ પછી, 'પ્રેમથી તું શું કરે ?' માં  
પ્રેમની નિરાશાનાં પરિણામો બેપરવા બનીને રુઠે  
લેવાનાં તેવારી છે :-

'જોગાનમાં આલમ તણા રે પ્રેમથી તું શું કરે ?  
તારા અમનના પુખવા કાંટા યદી તું છું હું ?  
લઈ લે ચૂક આમોદ તો, તું અને ઉઝરડો છો થતો.  
બોંકાય તો બોંકાય છે, એ મામલાથી તું કરે ?'  
(૧૯-૧૨-૯૭)

એ પછી ફરીથી 'રાગની માગણી' રમ  
સ્પષ્ટ સંબોધન છે :-

'ત્રોણનું જિગર ! તું છે ખુશી ! હાંવા રમ દેવી ધર.  
ખાકી રસા મા હોય તો બે-ચારે દઈ દેવા મરે.  
તેં શું કહ્યું તે આ જિગરે જોલી બતાવાવું નથી,  
જંજીરથી છોડી મગર એ આસ તો દેવો લટે !  
અરજ દઈ દેહી યનારા કેદખાને લીક છે,  
તેને પણ મેદાનની કોઠી દવા દેવી લટે,  
રિખાય તેની સિલ્સિલા શું રીમનાડું જણાવું,  
ચાંકચોં નથી, તોયે સનમ તાગે યવ દેવો લટે.

\* \* \*

માયું રમ, જાઉં લાલે, આખર દમ તહારે જ છું,  
બે-ચાર દિન, બે-ચાર યુગ, હાંવા રમ દેવી મરે.  
(૨૨-૧-૯૮)

એ પછી, 'દિલને દિલાસો' એ કાવ્યમાં હજી  
અનિ માટે આજા મકરે છે :-

૧૭૬

વનેથી એ સીતા તુલ તરફ પાછી જ ફરશે,  
અરે જોનો મહેરા ધડીક છૂપી ચાલે, રડીશ માં:  
(૨૬-૪-૯૮)

એ કાવ્ય લાંબું છે, પણ આપું મ આ લાવ-  
નાથી કરેલું છે. 'હિલને દિલાસો' એ કાવ્ય ફારસી  
કવિ હાફિઝની એક પ્રખ્યાત ગદ્ય પરથી રૂપાંતર  
થયેલું તમને લાગે છે, અને કલાપી ફારસી ભાષા  
જાણતા નહોતા, તો આ રૂપાંતર શી રીતે આવ્યું,  
એ તમારો પ્રશ્ન બરાબર છે. મારો ખ્યાલ એવો  
છે કે ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના ભગવાનદાસજી નામના  
એક યુવાન સાધુ કાઠિયાવાડમાં આવેલા. અહીં દહા-  
ળામાં ૨-૩ માસ મરી પાસે રહેલા, અને પછી દુ  
એમને લાડી તેડી ગયેલા. ત્યાં એકાદ વરસ તેઓ  
રહેલા. બહુ આકર્ષક, સુંદર વ્યક્તિત્વ હતું અને  
હિન્દી ભાષા એમની વાણીમાં મોલક લાગતી. શૈત-  
નજની રમત જહુ સરસ રીતે ખેલી જાણતા. કાઠિ-  
યાવાડમાં લાંબો સમય રહેલા-ભાવનગરમાં પણ એવા  
એક ભગવાનદાસ ઠીક સમય રહી ગયેલા અને શૈત-  
નજમાં પારંગત હતા એમ તમે કહો છો એ જ  
હશે. એમનાં પણ ટેટલાંક સુંદર સ્મરણો મરી  
રમૂતિમાં છે. એ કાંઈ સચે નોંધવું. તેઓ ફારસી  
કવિતાના અભ્યાસી હતા, અને હાફિઝનાં કાવ્યો સરસ  
રીતે સમજી-સમજાવી જાણતા. એમની પામેથી  
કાશ્મીરમાંથી હાફિઝનું મૂળ કાવ્ય સાંજલત્તું દરો  
એમ દુ માનું છું.

અને એ પછી તો, (પ્રથમ નિરાશામાંથી)

"આશાની પીઠા વીતી છે,

અશ્રુધારા ત્યાં વીતી છે;

કાલ મુખે જવા પ્રીતિ છે

વીતી છે તે વીતી છે (૨-૫-૯૮)

એ પછી ચોરીસ વરસ પૂર્ણ થતાં, જીવનનું  
શરવેયું કાળ, એટલી જિંદગી નામી-શુભ-  
પસાર થઈ એવો નિરાશાનો પતન બેઠો છે:-

• માથેરાનની મોજ •

ફોરા હાપ મેડિટો રતક સંધીને

—એળવા—

મહાસુગંધી રતક વર્ડસ, સિહોર [મઠિ]

ફરી ગયેલું ઘટની ઘટમાળ જોવી  
મારાં રૂપાં વરસ, જીવન-માંગ સકરો,  
એકમ બિન્દુ નવ. ચોરીસ ચક્રમાંથી  
વા કાઢ્યે ન ઘટમાળ સમારનદે.

\* \* \*

મહેરા કિસમ વિધિ પાસ કશો ન લાંબો,  
જીવ્યો, મરીશ, જન્મ તારક ત્યાં ખરે છે.

\* \* \*

તોયે મરે તરસમાં મરતો બરેયો,  
ને પિંજરા હંમને ફરિયાદ, ચોવી.

(૯-૫-૯૮)

જીવનની 'તૂટી' ગયેલી ઘટમાળ સાથે ઉપમા  
એ શુદ્ધરોતી કવિતામાં અંગ્રેક છે એવું તમે કહો  
છો એ મને બરાબર લાગે છે. આપણાં કાગળોમાં  
જન્મ-મરણની ઘટમાળ ગતિ છે, પણ આ ઉપમા  
તદ્વત્ત્વ અનોખી છે. એ પછી 'નાસી જતી મુશ્મલી તે  
ધવાયેલો મૂંઝ' એ કાવ્યની એ જ લીટીઓ લખ્યે:  
'દારી પ્રિયે એક જ દુહિલ લેવા'  
દુહ્ય દુહા મનમાં ભરેલ છે.

(૯-૬-૯૮)

શોભનાને યુન: પ્રાપ્ત કરેલી આશા અંત-  
રમાં જાગત છે એવો ધ્વનિ વારંવાર ઊઠે છે, અને  
વારંવાર કાવ્યમાં પલટો આવે છે એવું આ  
આખા કાવ્યમાંથી સ્પષ્ટ દેખાતું નથી. ૧૮૯૭ના  
મે માંસથી ૧૮૯૮ના જૂન સુધીના ગાળામાં લખ્યા  
યેલાં કાવ્યોમાંથી એમની આત્મવિવરણની Inter-  
nal evidence (અંતરગતિ) સ્પષ્ટ જડી  
આવે છે. આથી ધણી વધારે અવતરણો આપી  
શકાય, પણ આપણા હેતુ મારે. આટલાં બસ થશે  
એમ માનું છું.

મકાળોપરથી પાછા રૂપાં ત્યારે શોભનાનો  
લગ્ન ગાંભી સાથે થઈ ગયાં હતાં. છતાં આશાની  
પીઠા નહોતી વીતી. એના એ તલસાટ અંતરમાં  
ચાલુ હતો.

શોભનાની એક છબી, એમના ખાનામાં માલ  
કો એવમ કદની તૈયાર કરાવવાની સૂચનાનો ખાસ  
પર તા. ૮-૧૨-૯૭નો પત્ર આપેલો જ ઉતારીએ.  
એ સમયના એમના માનસમાં ખ્યાલ એ પત્ર આપશે,

બહાસા !

દે. નાથી. ખ્યાન એ હખીમાં-એ મુનિ'માં  
અને ખાત્રમાંવર્મા પશ્યુ' છે, અને સત્તર દિવસ.  
પછીના ક્ષણમાં પહેલી તેની જ માત્ર ફરીજ.

મરા ખાનાની પહેળાઈ ત્વેવા માટે આ  
સાથે કાગળની એક પટ્ટી છે કેમ સુદાંત એથી  
ચોખ્ખાના નાની હખી ખતરી તો બરાબર થયો.  
ખાનાની લખાઈ, પહેળાઈથી બમણી અને તે ઉપર  
એ મત્ત્ય, એટલી છે. રમાએ શોભનની હાલની  
સ્થિતિની-હખી કાઢી સમયે પછત્રી આપવા કહેવું  
છે, પરંતુ એ ખાલલાવા તો આપ જ આ પી રહ્યા  
તેમ છે. એ ચિત્ર મારી જિંદગીભર શુદ્ધ જ  
રહે એવી મારી કહ્યા છે. આમ છે તેથી  
માન, ચહેરા જ નહિ, પરંતુ એ બધાં અંગેની  
ખરેક છે. આ ચિત્રમાં વસ્ત્ર એવું ત્રીણું મુકાવ,  
જેથી અંગેની ગાય કંઈ બાહી આછી દેખાત  
અને વસ્ત્ર એક જ પહેરાવવું, એટલે ગોળી નહિ-જે  
એ ફેરફાર કરતાં ચિત્રમાં મૂલ્યવાન નહિ તો ચિત્ર  
હતમ. બુનાવવાની કાળજી રાખશે જ. કેનાસ પરના  
એકાદમ પેઇન્ટસમાં કાચ નાખવાનો રિવાજ નથી,  
પણ આમાં કાચ દોરી તો વધારે સાફ ચિત્રને કાચ  
અડે નહિ તેટલા માટે ચિત્રની આસપાસ લાકડાની  
એક ચીપ રખાવી તે પર કાચ જડાવતાં વધી  
નહિ આવે. એ કાચ પર બહારથી એવી રકામ એવું  
પાટિયું રખાવશે અને પાટિયું અંદર નાખી દેવાતાં  
ચિત્ર જ ન હોય એવું કાગળે-ચિત્ર પેક થઈ જશે.  
એ એક કુખીથી ઉપરે એવી ગોવંજ કાવશે એટલે  
અન્ય કંઈ દૃષ્ટિથી એ સ્થાપત રહે આ બધું કેમ  
કરવું એ તો આપ મારાથી કહ્યું વધારે સારી રીતે  
સમજી શકશે."

વળી બીજા એક તા. ૨૧-૧૨-૬૭ ના પત્ર-  
માથી થાયું જોઈએ:-

તું ફરીસ નહિ રમા તારી પાસેથી મળેલી  
હખીને જોશે અને એ જાણીને તે એ બહાર  
મુકાવની કંદર કરશે. તારી આ બીલિ પશ્યુ એ વાંચશે  
અને તે એવા હંડને કેમ સમજી નહિ શકે? ચોતાના  
પતિનો એક મિત્ર અને એ પણ એક રાજા ચોતાની

લાગણીઓની આટલી બધી દરકાર રાખે છે એ  
રમાને કેમ સાંખા વિના રહેશે? શું આટલું જ તેને  
જિંદગીભર મગર રાખાને બસ નથી?

સ્થૂળ સારીરિક સંબંધ-ભેગવિવાસ-એ તો  
સુદ્રમની કંઈ ખાખીને લાંબી છે. તારા નિર્ણયથી  
હતમ બીજે કયો નિર્ણય હેન્ટ થકે? પણ સ્થૂળથી  
પેશ થયેલા, સ્થૂળમાં વસતા માનવીને સુદ્રમ  
માત્રથી વધુ કરીને સંતોષ થતો નથી. જેને એવો  
નિર્મળ સંતોષ મળે છે એ ખરેખર બહુ જ લાભ-  
શાળી છે. પણ સંતોષ ન થાય, હૃદય ઢિજરામા  
કરતું હોય તો સ્થૂળનો અનુભવ મેળવી લેવામાં-  
જે તે વિચારપૂર્વક-થાય તો-થાય તો નથી જ.  
હિમ્મત તો સુદ્રમના લાલ્ચમાં જ છે. પણ આવો  
અનુભવ ક્યારે થયો? શી રીતે થયો? હોય તો  
'તરણા અડો દુગેર', પણ એ તરણું ક્યારે, કેવી  
રીતે ખસ્યું? મને તરું હોય વાંચીને બહુ આનંદ  
થાય છે.

ચિત્રમાં ખાસને ગમે ત્યાં બેસારશો. આંખે  
જે સ્થાન વધારે સાફ લાગે ત્યાં મુશ્કેલી."

અગ્રણ્ય એમની બધી બારીક સુચનાઓનો  
અમલ કરીને આ ચિત્ર એમને મેં તૈયાર કરી  
મોકલાવેલું વદવાણુવાળા નાનાલાસ જાતી કાઢિ  
વાવડા પ્રખ્યાત ચિત્રકાર છે, અને એમના પિતા  
બમસરાની શાળામાં શિક્ષક હોઈ એમનો એ વખતે  
બમસરામાં લાસ હતો. દશાળા થયું અંતુ આવતા,  
આપણા આ એકિસ-૩૫ની દીવાલો પરના બે-ત્રણ  
ચિત્રો એમના બનવેલાં છે: એ વખતે એમની  
હાલની શર્યાત હતી. અત્યારે તેઓ જુદા થયા છે  
અને વદવાણમાં નિઠરિત બેગવે છે એમ જાણવું છે.

એ ચિત્રો શહેરસાહેબને મળ્યા પછી એમનો  
એ માટેનો આસાર-પત્ર પણ નિગતવાર છે, પણ  
એ ઉતારવાની જરૂર અહીં નથી. આટલા ઉતારા  
કેવો એ સમયની એમની મન-હલવાની રિયલિ સમ-  
જવા માટે માર્ગદર્શક છે એમ લાગે છે માટે કરવા  
જરૂરી લાગે છે.

પછીના છ માસ સુધી એ આંતરચિત્ર, રાજ  
રહો, દર્દે તો શોભના ફેરફારની પત્તી બની હતી.

કોઈની પત્નીને ઉઠારી જનાર રામ માટે પ્રમુખને  
શું કહે ? દુનિયા શે અભિપ્રાય બધે ? એક મુદ્દર  
તરીકેના જીવનમાં શું વાળખી ગણાય ? આ બધા  
બચાવે સમા પદમાં મુકીને અતરનાં બેચાણ  
સામે જોવાના દના છતાં :-

“અક્ષત કહે છે જોડવા, હૈયું કહે એ ના બને”.

એ કાળે તો ઉભો જ રહ્યો. અને શોભાને પત્ની  
તરીકે ન સ્વીકારાય ત્યાં સુધી શરીર-સંબંધ તો  
અશક્ય જ હતો.

એટલે ફરીથી એ દિશામાં વાટપટેા શરૂ થઈ.  
શોભાને મળવું અને એનું મન બજાવું એ તો  
એ લગભગ અશક્ય જ હતું. એના લગ્ન જીવનમાં  
એ સુખી નથી એવી વાતો કાકોરસાહેબને કાને  
આવતી, અને એ માટેની જવાબદારી પોતાની છે  
એમ તેએ માનતા. આ એક રાજવીના જીવનને  
પ્રશ્નનો પ્રશ્ન હતો, એટલે એ જાહેર ચર્ચાનો  
પ્રધ્ય અને એ સ્વાભાવિક હતું. પ્રભા તો સધારણ  
તે, ‘રામની રીતો એવી જ હોય’ એટલું  
પોલીને મનનું સમાધાન કરી લે જોવો એ સમય  
તો, શોભાનાં સાંગો આવા પગલાનો કયા પ્રશ્ન  
નો વિરોધ કરે એ વિચારવાનું હતું. શોભાને  
પત્ની તરીકે સ્વીકારાય તો પછી રમા સાથેના સંબંધ  
તો રહે એની રૂપરેખા પણ નક્કી કરી લેવી  
જોઈ. એજન્સી સુધી પણ આ નિર્ણય-કથા પહોં-  
ચાડવામાં આવી હતી. પ્રાન્તસાહેબ પાસે ફરિયાદ  
કરવામાં આવે અને એમનો મુદ્દો વિરુદ્ધમાં આવે  
તો જીવન-ભાવિ કેવું થાય એના સરવાળા બાક-  
બાકી પણ ગણી લેવાનાં હતાં. રાજ્ય હાલના  
જરૂર જોવી થાય તો તેને માટે પણ માનસિક તૈયારી  
હતી. ૧૮૯૮ના પ્રથમ છ માસ આ ગડમથકમાં  
પસાર થયા. સમૂદ વાચન વગરનો પ્રથમનો નિત્ય-  
ક્રમ તો લગભગ ખોરવાઈ ગયો હતો. કાળ-લેખન

આલુ, અને વાચનમાં વડેબંધ, સ્વીચ બેઠો,  
સ્પેન્સર વગેરેના પ્રથમ મિશ્રણ હતું. “Among  
the Rosicrucians” “The coming Race”  
એ લીટનની નવલકથાઓ અને ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ આ  
અરસામાં વંચ્યાં.

૧૮૯૮ ના જૂન માસના અરસામાં ગોલિસ-  
વાડના પોલિનિકલ એજન્ટ લારી રેલ્વેનાથી પસાર  
થવાના હતા એમની પાસે આ દર્શકત કેઈ સ્વરૂપે  
ગેલી, અને એ માટે રૂબરૂ વાંત કરવાને એમણે  
કાકોરસાહેબને લારી રેલ્વેને મળવા બોલાવ્યા. એ  
મુલાકાતના પરિણામ પર ભવિષ્ય એક રીતે અવ-  
લંબનું હતું. એ મુલાકાતને પરિણામે ગાદીભાગ  
કરવાની જરૂરિયાત જીભી થાય તો એ માટે પણ  
માનસિક તૈયારી હતી. નિયત દિવસે રેલ્વે પર  
એ મુલાકાત થઈ, એજન્ટ એક સવાલ પૂછી વાંત  
શરૂ કરી, ‘Well, Thakore Saheb ! what  
is this affair about a girl in your  
household which I have heard reports?’  
(કાકોરસાહેબ ! આપનાં રાણીવાસમાં રહેતી એક  
હાકોરની બાળતમાં મારે કાને વાતો આવી છે.  
એની શું દર્શકત છે ?)

કાકોરસાહેબે જવાબ આપ્યો ‘Yes, I  
love her’ (હા, મને એના તરફ પ્રેમ છે)

સહેબે પૂછ્યું : ‘Well then why don’t  
you marry her ?’ (તો પછી, આપ તેની  
સાથે લગ્ન કરી લેતા નથી ?)

કાકોરસાહેબે ઉત્તર વાળ્યો : ‘I am going  
to’ (હું કરી લેવાનો છું)

સહેબે સચનાં કરી : ‘Then do it soon.’  
(તો પછી વહેલું પતાવો)

મુલાકાત પૂરી થઈ. મોટા ભાગ દળી ગયો,  
એટલું જ નહિ પણ માર્ગ સરળ બન્યો. એટલે હવે  
કામ કેમ પાર પાડવું એ જ નક્કી કરવાનું હતું.

એ મુલાકાત પછી રૂબરૂ અને રૂબરૂ આદાર  
હાકોરને ખોરાક લેવાનું શરૂ થયું.

[ક્રમશઃ]

છટકેલા લમણાને કાળુમાં રાખવા  
કેટલા છાપ મેડીકેટ્સ સ્પેન્સ વાપરે  
મહાસુગંધી સ્પેન્સ વર્કસ, સિહોર [કાઠી]

એક જાણીતી અભિનેત્રીના જીવનના રોમાંચક ખતાવો અહીં રજૂ થાય છે

# જન્મતાપઃ રંગભૂમિ

## એક અભિનેત્રીનું આત્મ-નિવેદન.....શ્રી ૦ શ્રીકાન્ત

**મા**રા જેવી કલા-જગતની જાણીતી અને સિનેરજિયાઓની માનીતી અભિનેત્રી પોતાના પતિ સાથેથી છૂટાછેડા મેળવે એથી કાંઈને લાગે જ આશ્ચર્ય થાય, પણ થેડાક જ વખત પછી ફરીથી એ જ પતિ સાથે સંસાર માંડવા તૈયાર થાય એ હરકાંઈને આશ્ચર્યચકિત બનાવી નાખે એવી સાવ સ્વાભાવિક વાત છે. એકાદ વરસ પહેલાં જો આનું કોઈકના કે મારા પોતાના જીવનમાં બન્યું હોત તો મને પોતાને પણ નવાઈ લાગતી.

ટૂંકિની કોલેજમાં હું ભણતી હતી ત્યારે 'એશિયાઈ પ્રકાશ' નામે એક નાના પ્રકાશન ઘાટકમાં મેં એક પાઠ લીધો હતો. એ અભિનય મેં એટલો સરસ કર્યો હતો કે જોનારાં હજી થઈ ગયાં. હું પહેલી જ વાર રંગભૂમિ પર ઊતરી હતી એ વાત માનવા કાંઈ તૈયાર નહોતું. જીજ્ઞે દિવસે 'ડેલી હેરલ્ડ'માં પ્રકાશવંત દિવસે અજોડ અભિનેત્રીના મોટા મુશળા ને જીમી સાથે એ હેતુવાદ છપાયો. ત્યાર પછી તે દિવસની ફિલ્મ-સંસ્થાઓના માલિકો, ડિરેક્ટરો અને કાન્ટ્રી-કટરોના થોડાંબધ પત્રો આવ્યા માફવા. કેટલાક તો જાતે જ મળવા આવી પહોંચ્યા: 'એ બધાથી મેં મોડા મોડા છુટકારો મેળવ્યો. એ બધા એક જ વાત કહેતા: 'દિવં પાછા ફર્યા પછી તમારે ચિત્ર સંસ્થાઓમાં કામ કરવું જોઈએ અને હાથ આડેલી તક એજે ગુપ્તવાવી ન જોઈએ.'

પણ દિવં ચિત્ર-સંસ્થાઓની અંતરંગ માહિતી મેં પૂરપૂરું સંલગ્ન હતી. એ પરથી એ ક્ષેત્રમાં પડવાની મેં મારી નામરજી બંતાવી હતી, પણ કેટલાકે

આમલેપૂર્વક કહ્યું કે: 'એ તો પોતાની નીતિમત્તા પર જ આધાર રાખે છે. મન દડ હોય તો વશાવરણ કરી અસર કરી શકતું નથી.'

એ પરથી દિવં આખા પછી હું કલા પિક્ચર-સંમાં કામ કરવા લાગી. 'અસ્તિ', 'મહાસ્વપ્ન' અને 'માનવતાવા શત્રુઓ' વગેરે ચિત્રોમાં મેં કામ કર્યું. લોકપ્રિયતા અને કામના વધતા જતા દમ્બાણને લીધે હું ધરની બાજતો પ્રત્યે દુર્લભ રાખતી થઈ. ધરની બહારનું જીવન જ એટલું વિશાળ હતું કે એમાંથી નિરાંતે હાથ કરવાનોય વખત ન મળતો. નવા જીવનનો મઠ પણ ચડતો હતો. એક દિવસ એમણે કહ્યું: 'મરિજકા, તું હવે દદ બહાર જાય છે. તને ધરની કંઈ જ ફિકર લાગતી નથી ?'

મેં એ સંલગ્ન કહ્યું: 'કલાકારને મન આપ્યું જ્યારે પોતાનું ધર છે.'

તેમણે આજીવપૂર્વક કહ્યું: 'પણ મરિજકા, આપણા બાજાની શી દશા થવા આવી છે એનું કંઈ જાન છે ખરું ? એને ખાતર તારે ઘેર નહિ રહેવું જોઈએ ?'

'આવા ઘેર નથી રહેતી શું ?' મેં પૂછ્યું.

'માતાની મમતા કંઈ વેગતી મળતી નથી.

એ તું ક્યાં નથી સમજતી ?'

છતાં મેં જ્યારેવની વાત પર દયાન આપ્યું નહિ. હું બહારના જગતમાં જ રચીપચી રહેવા લાગી. પરિણામ એ આખું કે એક દિવસ અમારો બાળો અમને આ દુનિયામાંથી સદાને માટે છોડીને ચાલ્યો ગયો.



# —અને છેવટે એ ચમત્કારીક યાત્રાએ મારું જીવન પલટી નાખ્યું !

એ ઉદ્ધાસભરુ દસરુ હતુ. એ નાટક તો નહિ કરતી હોય ? મને જોઈને આવકાર આપતા તેમજો દસીને કહ્યું : 'દયો બહેન, તમે પણ વખતસર જ આવી પહોંચ્યાં ! અમારા એના પરમ દિવસે લગન લીધાં છે !'

હું તેની આંખો સામે જોઈ રહી. એ સાવ નિરોધ હતી. કેટલા ઉમંગભરે એ પોતાના પતિના લગ્નમાં ભાગ લેતી હતી ? નવી વધુ માટેની રૂઝવેણી એ જ ગૂંચતી હતી. એ વખતે એનો ગહેરો કેવો ખીલી નીકળ્યો હતો ! લગ્નની ધમાલ પડ્યા પછી એ તેને પૂછ્યું : 'ગંગાબહેન, હરજીભાઈનાં નવાં લગ્ન બદલ તમને મનમાં જરા પણ ખાંડું નથી લાગતું ?'

એ હસી, 'એમાં ખોટું લાગવા જેવું છે જ શું બહેન ? પુરુષનું પરાક્રમ ધન કમાવામાં, સ્ત્રીનું પ્રેમ કરવામાં અમારાં જ કમનસીબ કે અમારી કૂંચ જીજ્ઞાસા યથા નહિ. તમારા ભાઈનું કુખ્ય અમારાથી જોવાતું નથી. અમારા જ આ મદદથી તો એ પરજીવા તૈયાર થયા છે !'

અને વચલી વહે બોલી : 'એમનું મન હમેશાં દુઃખાવધુ રહે, એમના મનને શાંતિ નહિ આપીએ, એમની ધંજા પૂરી નહિ કરીએ તો પછી અમે એમની પરજોતર શી રીતે કેવાઈએ ? પેનું કિચક કિચક કરવા લાગે એટલે એમાં તેલ પૂરી માગને આજણ ચલાવવાની આપણી ફરજ નથી ? ભેરાં મનખતો અવતાર જ એવે-ચાર દહાડાની વસંત, એક વેધી વળગી હોય તો શું ગાડ બીજી વેશીને પોતાની દરતે વીંટળાતાં અટકાવે છે ? તમારા ભાઈ પણ એમ કરે તો ખોટું શું છે ? અમે તો બધી જોજા માણી, પણ અમને અને તમારા ભાઈને વાંઝવામાં મદદની માફક ખૂંચે છે. એ શય દર કરેજ

માટે, એમનું મન મનાવવા કેટલી મહેનત કરવી પડી છે ?' ને એમણે જાંચે જોઈ એ દાય જોડી બંધે પ્રાર્થના કરી : 'એમનું મન સતોષાય ને સાન સાન અવતરે એ જ પતિ મળે.'

અને બંધે ચમત્કાર થયો. ગયે મહિને જ પરોલને ત્યાં પારણું બધાંયુ. પુનઃગમ થયો. પરમાં જણે મોટો હિસાબ જીજ્ઞાસો. ધામધુમથી છઠ્ઠી જીજ્ઞાસા. છઠ્ઠીના બીજે દિવસે ગંગાજીની તગિવત એકદમ બગડી આવી. ખૂબ તાવ આબો તો જીતમાં જ નહિ. એમનું મોં મ્હાન બની ગયું. આંખો બિહામણી બની ગઈ. મરકતા હાથે તેમણે કહ્યું : 'મહેણું મટયુ, બહેન, મારી નજર દરી. હવે કંઈ જ વાલેના નથી રહી !' પરત તરફ જોઈ ગદગદ બની એ બોલી : 'હવે તમે એણું ન આપશો, મનમાં જરા પણ કુખ ન લાવશો.' અને, તરત જ એણે નાની વહુને શીખામણ આપી : 'લક્ષ્મી, ગયા, એમનું મન દુઃખાવશે નહિ, એમના જીવને શાંતિ આપજો.'

અને એણે શાંતિથી આંખો ખીંચી, એના મ્હાન વદનની એકે રેખા વિકૃત ન બની.

મારું કુખ મારી નજર સામે આવી જાયું. મને યધું. 'ઓતું જીવનસંવચ જ શું આ છે !'

હું પાછી પતિ-પેર આવી. એ વખતે મને કેટલો બધો આનંદ થયો હતો ! એમની ઉદારતાનો ખરો ખ્યાલ પણ ત્યારે જ મને આવ્યો. હું જ આટલી બધી સ્વાર્થો, કઠોર, અવિચારી અને માથું કરનારી હતી ? હવે એમારો આખો અમને મળે ખરો...

એક બહીલી અભિનેત્રીના જીવનના આ બનાવો કેટલું રસભરી નવલકથા જેવાં ચમત્કારી રીતમાં ખમ કરનારા નથી શું ?

બંધો-છો ?

આપના બીજનેસની વિશાળ અને અંધરકારક બહેરાત માટે 'જીવનપ્રકાશ' એક સજળ સાધન છે; કારણકે જીવનરાતનું એ લોકપ્રિય માસિક છે. બહેરાતાના સાંપ અને બીજા વિચિત્ર માટે આજે જ લખો :

જીવન-પ્રકાશ, રાણપુર કાઠિ. ]

બોમ્બે જનરલ એજી. સી. લિમિટેડ  
13, 2nd Floor, Market Street, Bombay





# કડાકો :



## જાણ્યોમાં અને જાણ્યામાં

### વિદાયમાન !

શ્રી. કેશવલાલ કા. ગની

બી. એ. એસ. ટી. સી.

કરિયાણાના અને પરચૂરણ માલના વેપારી શ્રી. જોડીદાસ ઠક્કરની પ્રજાજનોને જોગ જાહેર વિદાયિ: વિ. વિ. જે આપ સર્વ જાણો છે કે આપણા લોકપ્રિય હેડમાસ્તર સાહેબ શ્રી કુલિયાની બદલી થતાં તેઓ થોડા વખતમાં અત્રેથી જનાર છે તેમને પચાર વધારો મળ્યો છે તે થણું ખુશી થવા જેવું છે. અહીંના તેમના મિત્રો અને પ્રશંસકોએ નક્કી કર્યું છે કે તેમને આ પ્રસંગે એક માનપત્ર અને એક થેલી અર્પણ કરવી. આ વિદાયકાર્યભરી અને થેલી જોડકી કરવાની જવાબદારી મારા, પર તાખવામાં આવી છે અને આથી સાવજનિક કામનો મને શોખ હોવાથી મેં તે આનંદથી સ્વીકારી લીધી છે. બધા ભ હજોની ઇચ્છા મુજબ રસીદ-બુક છપાવવામાં આવી છે. આ બુકમાં પેતાની મરજી મુજબની રકમ નોંધાવીને રસીદ લઈ જવી, અને એ રીતે, આપણા જામની ચાર ચાર વર્ષેયા નિઃસ્વાર્થપણે સેવા કરનારા લોકપ્રિય હેડમાસ્તર સાહેબ તરફના પોતાનો સક્રિય સહકાર વ્યક્ત કરવો એવી આ સેવકની નમ્ર વિનંતિ છે.

મેં તૈયાર કરેલો માનપત્રનો ખરડો આ નીચે આપું છું.

રાજગદના હેડમાસ્તર સાહેબ શ્રી. ચિવલાલ મોતીચંદ કુલિયાને અર્પણ કરેલું માનપત્ર-  
'વદાલા હેડમાસ્તર સાહેબ,

અમને રાજગદની પ્રજાજનોને જાણીને થણે જ આનંદ થાય છે કે આપને પચાર-વધારો મળ્યો છે અને થોડા વખતમાં આપની જગ્યાનો ચાર્જ સેવા પધારતાના છે. આ સમાચાર જાણી અમને

થએલો ઉલ્લાસ અને અ.જે. ચાર ચાર વર્ષ આપે રાજગદની જનતાની સેવા કરીને આપની સ્તુતિ-પૂર્ણ સન્માનતાનો લાભ અમને આપ્યા. બદલે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવાની ફરજ અમે અહીં કરીએ છીએ. મહેરબાન સાહેબ, આપની દત્તબંધિ અને મિલનસાર સ્વભાવ બદલ અમને થયો પ્રેમ, કૃતજ્ઞ નહિ તે કૃતજ્ઞ પાંખડી એ કહેવત મુજબ કૃત્તા એક થેલી આપને અર્પણ કરીને અમે પ્રગટ કરવા ઇચ્છા રાખીએ છીએ. અમારી ખાતરી છે કે આપ તેનો સ્વીકાર કરશો જ.

ઉપરનું લખાણ જોયા કાગળ પર સુંદર અક્ષરથી છપાવી તેની આલુખાણુની બોર્ડર-ડિઝાઇન ડોઝબ માસ્તર શ્રી. કાનજીભાઈ કરી આપશે. ઉપરાંત રોસાગલ્લી ાળા વેરાઈં દુસેતલાઈએ આ માનપત્રને ફ્રેમ કરી આપવાનું માથે લીધું છે. આ બંનેએ બહુ જ ઓછે ખર્ચે આ કામ કરી આપવાનું કબજા કર્યું છે.

તે હવે માનપત્રના ખરડાને આપ સર્વ મંજૂર કરશો અને થેલીની રકમ જમ બંને તેમ મોટી થાય તે માટે સહકાર આપશો એવી મારી વિનંતિ છે.

આપનો નમ્ર સેવક  
જોડીદાસ ઠક્કર  
વેપારી

ઉપરની છાપેલી જાહેરખબર નીચે તાલમ-કલમ પાછુ હતી.

'તા. ક. મારા માલની જાહેરાત કરવાની આ તક સ્વાધવાનો મારો ઉદ્દેશ નથી. પરંતુ આપના હમેશના બવદારમાં નાતી એક મોટી મુશ્કેલી દૂર કરવાના હેતુથી જ હું આપને એક ખુશખબર

છવન-પ્રકાશ

આપના માથું છું. આપારે દોરના ચાર રૂપિયા  
ખર્ચવા છતાં પણ ચોખ્ખું ધી મળતું નથી. આ  
ઉપરથી અમારા મનરંજતા માલિકાની ખાસ સમ-  
વક્તા મારે. અરે 'મલિકા' વેચેલે બધા ધીના ક્યાનો  
સારા રોક મંગાવે છે. એક વાર વાપરશે એટલે  
શુદ્ધ ધીનું નામ પણ નહિ હશે. જલદીથી એકર  
નહિ નોંધાવો તો રદી બરો. માલ થોડો છે. અમારી  
દુકાન ચોર ચલ્લીને નાદી જાહેર રસ્તા ઉપર  
આવેલી છે.

\* \* \*  
શ્રીમતી અનસુયા બાઈ, પ્રમુખ, મહિલા મંડળ,  
તરફથી થી. જોડાઈસ દેકરને મંગેલ પત્ર--  
મા. બાઈથી,  
વિગમિત વચ્ચે, અમારા મંડળમાં એ પ્રમ

આવતીગલે હું ચર્ચા મારે મૂકનાર છું. હડમારને  
સાહેબની બેઠી ચર્ચ છે એ આપને તમે આટલું  
મોટું ચંબીર સ્વરૂપ આપ્યું છે તે જોઈ નવાઈ લાગે  
છે બ્રિટિશ સમજાવવાને હિંદમાંથી લગાડનાર  
કોંગ્રેસ-સેવકની કલ્પવિદ્યાના પ્રમાણમાં હડમારને  
કોય વાધ માર્યો છે તે હું સમજી શકતી નથી. તેમની  
સામાના મેળાવડામાં તેમણે અમને કડીપણ આમંત્રણ  
આપ્યું નથી.

તમે કાલકાના ચાર ક્યા સોંપ તરફે મોખવા  
તે બહાર આભાર. આવતીકાલની સભામાં હું પોતે  
તે વિષે વ્યાખ્યાન આપીશ. ઉપરાંત આપને વખત  
દેવ અને આવો તો તમે પણ બહેનોને 'કલકા'ના  
લાલાલાલ સમજાવી શકશો.

અનસુયા પારખ,  
પ્રમુખ, મહિલા મંડળ, તરલગઢ



જે સમયે કદી નહિ જુલાય-ધર્મ અને કામને નામે બંદી બિંદીઓ પાસે જાની લાયકર તોફાનો કર્યા અને  
પોલીસના હાથે કોબોળીબાર નકામા નીવડયા. ભરવાળ પણ એ સમયે ગુપ્તપ મંદિરમાં છપાઈ ગયા. પછી તે  
જુન ૧૯૪૮

નહિ. સમાજના વૈસાનો થતો આવો કુર્બાન  
અટકે તો સાફ એમ તેમની આગળથી વિનંતિ છે.

કુકમથી

બ. પા. પાદેખ

સેક્ટરી

તા. ૬. તમારી કુકાનમાં રાવસાહેબનું આવું  
છે, તો આજ સુધીના ચૂકતે આંકડો કરીને તુરત  
મોકલી આપશો એટલે નાણાં ચૂકવી આપીશું.  
હવેથી તમારી કુકાનેથી માલ લેવાનું બંધ કરવાનું  
છે તેથી 'સાચકા'ના ડબ્બાનો મરફાલે મોકલાવેલો  
આઈરેન્સ લઈ લેશો.

બ. પા.

એક હિંદુ મતવાદી દેશભક્તનો પત્ર

ચેકલ,

આપની બહેર વિચારિત વાંચી લેજો જ એક  
થયો. હેડમાસ્તરને માનપત્ર આપવાને બદલે અર્ધ-  
ચંદ્ર આપીને જ વિદાય કરવા બોધ્યો. એમ કું  
ખાતરીપૂર્વક માનું છું, કારણકે તેમની શાળામાં  
અપાતા સક્રિયજનને પરિણામે જ ગામની કન્યાઓ  
અપલક્ષણે શીખે છે. શાળામાં છોકરા-છોકરીઓ  
સાથે બાંધવા ઉપરાંત પ્રેમપત્રો લખીને અપોગ્ય  
ચેષ્ટાઓ કરે છે, અને આવા વાતાવરણને લીધે જ  
મેં મારી પુત્રીને બે વર્ષ પહેલાં શાળામાંથી હાડી  
લીધી હતી. આવી સંસ્થાઓ અને એ સંસ્થાઓના  
સંચાલકો સદંતર નિર્મળ થશે અને તેને ટેકાણે રવ-  
તંત્ર હિંદને માટે યુવાનોનું ધાતર કરતી કેળવણી  
આપતી સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવશે એ વાત  
નિર્નિવાદ છે. આ હકીકત લક્ષમાં લઈને આપ સમા-  
જના અંધ રાખણ તો ઉપકાર થશે.

લી. શુભેચ્છ

સજ્જનકુમારના

અર્પિત

રાજગદની અનિશ્ચિપાલિતીના પ્રમુખનો પત્ર  
શ્રીમાન ચેકલ,

હેડમાસ્તરને માનપત્ર આપવાના અને શેઠ  
અર્પણ કરવાના સમારંભમાં બાગ લેવાનું મને મી

અવન-પ્રકાર.

કુત ખેડીદાસ ઠક્કર,

રાવસાહેબને આપે મોકલેલ પત્રકા પહેાંચી  
તેઓ સાહેબે મને જવાબ લખ્યથેનો કુકમ કથો  
કે સરકારી નોકરી કરવા કોઇ પણ અધિકારીને  
લી અર્પણ કરી શકાય નહિ. આવી થેલી અર્પણ  
તરી અને સ્વીકારવી તે લાય-નુચવતનો એક  
સદ્મ પ્રકાર છે એમ તેઓ માને છે તેથી આ  
કાર્યને અંગેના કાળમાં તેઓ કંઈ પણ રકમ આપી  
શકતા નથી. વળી બે વર્ષ પહેલાં તેમને રાવસાહેબનો  
છજકામ અથો ત્યારે હેડમાસ્તરે શાળામાં સમારંભ  
કરીને તેમને અભિનંદન આપવાની જરૂર હતી.  
તેમ તો ન કયું, પણ પ્રખખનો તરફથી જે  
બહેરસલા યોજવામાં આવી હતી તેમાં પણ હાજરી  
આપવાની તેમણે દરકાર કરી નહોતી.

ઉપરની બાબતો ખ્યાનમાં લઈને રાવસાહેબ  
મા સમારંભમાં કોઈ પણ ભતનો ભાગ લઈ શકશે

ટેસ્ટદાર પાન ખાવા માટે

કૃષ્ણગુણપ કાથો

માથાના કુખાવા માટે અકસીર

બજરંગ બામ

શીકાગુણ મસાલો, કૃષ્ણવિશાસ મસાલો

પાનની ખરી મજા, યોમગ્રામ સોપારી

ખનાવનાર :

એચ. વી. જોશી

કૃષ્ણગુણપ કાથાવાળા

રીચી રોડ,

અમદાવાદ

ભામણ નથી. પહેલી વાત તો એ છે કે અમેને પૂછ્યો વચર આ વાત કેમ હાથ લેવામાં આવી ? અત્યારપૂર્વે આમમાં આવા ને ને સમારંભો થયા છે તેની બધી બ્યવસ્થા મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ મારફત જ થાય છે. આ વરીવટની વિરૂદ્ધને કાર્ડ પણ સમારંભ અને માન્ય રાખી શકતા નથી.

બીજી વાત એ છે કે ચાર વર્ષની બોક્કરીમાં બે હેડમાસ્તરને માનપત્ર અને થેલી અપાતી હોય, તો અમારા જેવા હસ હસ વર્ષથી ગામની રસ્તેજતા સત્તરી ગામની સેવા કરનારા અધિકારીઓ માટે એક સમારંભ-ગ્રંથ જ લખાવો જોઈએ, પણ ગ્રંથની વાર્તા બાણ પર મૂકીને, સાદું માનપત્ર આપવાની

પણ અહીં સમગ્ર પ્રજાજનોમાં આપરી તો અમે અમારાં અહે.અ.અ માનીશું."

પ્રમુખ,

શાજગઢ મ્યુનિસિપાલિટી

શ્રી. ઓડીદાસ ઠક્કરને મ્યુનિસિપાલિટીના

પ્રમુખને પત્ર

મ્યુનિસિપાલિટીના મહેરબાન પ્રમુખ સાહેબની સેવામાં,

વિનંતિ જે હેડમાસ્તરને માટે થોડવા ધારણ વિદાય-સમારંભમાં આપનો સદગ મળી શકશે તદિ તે બધી નિરાશ થઈ, પણ આ જાણતરો

**એ પ્રિલ ફૂલ !**

[ એપ્રિલ અંકમાં મુકવાનું કાર્ડનું જગા માટે પડયું છે ]



અમારી આગાહી મુજબ સને ૧૯૪૫નું શાંતિ-પારિતોષિક (નોબેલ પ્રાઈઝ) કાંઈદે આજમ શાહાનશાહે પાકિસ્તાન જતામ મહમદઅલી ઝીલ્લાને આપવાનું રહી ગયેલું. આ વખતે સને ૧૯૪૫ના વર્ષનું નોબેલ પ્રાઈઝ એમને આપવાનું ઠકુ છે એવા સમાચાર મળ્યા છે !

આપ સહજાની થોડીક ગેરસમજૂતિ થઇ છે તે દૂર કરવા મટે થોડાક ખુલાખો કરવાની જરૂર છે. હેઠ મારતરને મનપત્ર અને થેલી અર્પણ કરવાની મૂળ યોજના મારી નહોતી. તેમનાં એકાદ-બે મિત્રોએ આ કામ મારી મરણ વિરૂદ્ધ માંગ મળ્યામાં નાખ્યું હતું અને શરમશરમીથી હું ના પાડી શક્યો નહોતો, પણ હવે એ યોજનામાંથી મારો કાચ ઉછાની થેવાની વ્યવસ્થા કરે છે.

આપ મહેરબાનને માનપત્ર આપવાની સૂચના હું આવતીકાલે જ મારી દુકાને આવતા શિષ્ટ મંડળમાં મૂકવાનો છું, તો મારા તરફ અગાઉની જેવો જ લાગણી કાપમ રાખવા કૃપા કરશે.

લી. કૃપાકક્ષી

ખોડીદાસ ઠક્કર.

તા. ૬. આ સાથે આપના ઉપરોક્ત મટે કાલકાનાં બે ડબ્બા મોકલું છું. વધારે જેઈએ તો મળવી લેશો. મોળની પરિસ્થિતિ જોમ અને તેમ વહેલી નીકળી જાય તો સારું.

આપનો

ખો. ૬.

## કમલ ખીટર ખસ

[ સુલાખી મલમ ]



ખસ, જુજલી, ખરજી, દરાજ, શુમકાં, ખાળકોનાં થોપી અને સ્તવાનાં ચાંદાં, હરસમસા, મનેછરના ડંખ, અસ્તરો બિડવો, મોહાના ખીલ, અને દાઝવા ઉપર સારી અસર કરે છે. ખરીદ કરતી વખતે 'કમલ ખીટર ખસ' ખરાબર વાંચી ખરીદ કરશે.

ઠરેકે દવાવાળા અને ગાંધી ખાસેથી મળશે.

નયામંથ માટે લખો :

કમલ પ્રેસક્રેસ, નડિયાદ

શ્રી. ખોડીદાસ ઠક્કર, ૧ હાર પાડેલો બહેર પુલાસો

સુસ પ્રખ્યાતો,

હેઠ મારતર વિદ્ય-સમારંભ-સમિતિની મુક કાંચની એકઠાં તકરી કરવામાં આવ્યું છે કે તાજ-ગઢની પ્રજાને જોઈએ તેવો સહકાર ન મળવાને કારણે સમારંભ નફ કરવો. મેં અને મારા બે મિત્રોએ ગામમાં ફેરીને પૈસા રૂપિયા નવે આવતી રકમ ફળા તરફ ઉધરાવી છે તેવો હિસાબ નીચે મુજબ છે :

૨-૪ મહેર વિશ્વવિપતની છાયામણી

૩-૦ માનપત્રનાં ખોડાં-ડિઝ ઇન કપો બાલ રાઈંગ-મારતને.

૩-૦ ફેમના વેરાઈને.

૩-૮ મહેર વિશ્વવિપત વહેંચવાના મહેનતજીવા છોકરા છુપે.

૪-૨ સમારંભસમિતિની એકઠાં આ-પાણીના અર્ચના.

૧૧-૧૪

આખી રહેલી રૂ. ૩-૧૧ની રકમ મળ્યા બેર નાર મુદરથેને પરત કરવામાં આવશે.

હેઠ મારતરને મોટે તૈયાર કરેલું માનપત્ર અને તેની ફેમના ઉપરોક્ત ખીલ કોઈને મટેના સમારંભમાં થઇ શકે તેમ છે, તો જેમને જરૂર હોય તેમણે અમારી સાથે પત્રવ્યવહાર કરવો.

હવેથી આવા સમારંભમાં આગળ પડતો જામ નથેવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, અને મારા ધધામાં જ હવે મારી બધી શક્તિ વાપરવાનો હું ઇચ્છો રાખું છું.

આ હિસાબ જોઈને પ્રખ્યાતોને સંતોષ થશે અને ખમરી દુકાનેને હવેથી મુજબ જનતાનો ઉદાર-(ઉધાર જાહિ)-આજીવ મળ્યા ફરશે એવી આશા સાથે આ ખુલાસો સમાપ્ત કરું છું. \*

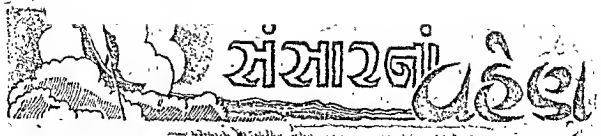
સહાને સેવક,

ખોડીદાસ ઠક્કર

• મુચિત

• કમલ આઈડીપ્સ •

આ દવા થોડી ગંધેલી આંખ, શ્રમિત આંખ, લાંબું, પોણી દંદલી આંખને સારી કરે છે. આંખને ઠંડક આપી તેજ વધારે છે.



હિન્દુ લગ્ન : કાયદાની દ્રષ્ટિએ ———— ડી. બી. કૃષ્ણલાલ જી. ઝવેરી  
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

**હિન્દુ** કાયદા મુજબ લગ્ન એ સંસ્કાર છે; કરાર નથી. અને સંસ્કાર અને કરાર વચ્ચે ફેર એ છે કે, કરારના અધતમાંથી છૂટી સકાય છે, સંસ્કાર અંગે હમેશના સાથી થઈ રહેવું પડે છે. અગત્ય, જ્યાં કરારથી લગ્ન થતા હોય ત્યાં છૂટાછેડા મેળવી શકાય છે; ધણીવશિયાણી છૂટા થઈ શકે છે. સંસ્કારિત લગ્નમાં છૂટા પડવાનો અવકાશ નથી. આ ખાસ અંગેને લગતી પવિત્રતાનું વિશિષ્ટ અંગ હિન્દુઓ ગણે છે, અને હાલના પ્રગતિના સમયમાં પણ એ પવિત્રતાને હમ્મય. અશુભના પ્રતીક રૂપી એ સંસ્કારમાં જરા પણ ક્ષોભ બાવતી બોવા માટે મોટે ભાગે હિન્દુઓ રાજી નથી. કેટલીક સ્થાનિઓમાં પુનર્વિવાહ એટલે વિધવાને ફરીથી પરણવાની છૂટ છે. કેટલીક સ્થાનિઓમાં ધણી જીવતા હોવા છતાં છોડ-ચિઠ્ઠી મેળવી એટલે ધણી અને સ્થાનિની સંમતિથી ફરી લગ્ન કરવાની સીને છૂટ છે. પરંતુ ધણીખરી હમ્મય સ્થાનિઓ એટલે હિન્દુ વર્ગમાં વિધવાને પુનર્વિવાહની છૂટ નથી.

પુરુષ એક કરતાં વધારે પત્ની કરી શકે. અને મોટે મુજબ પ્રાંતમાં હાલમાં એક કાયદો થઈ એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે એક પર બીજી પત્ની કરનાર તથા તેની વિધિ કરનાર અનેનાર હરે છે ને સજાને પાત્ર થાય છે. અને મત્ર એક જ પુરુષને જિંદગીભર વળગી રહેવું એ હાલના સમાજને સાલે છે, એટલે તે સંબંધે પોતાને જોય અને તેમ વધારે છૂટ મળે તે બાબતમાં સ્ત્રી વર્ગના પ્રયાસ ચાલુ જ છે. ને તેમને લાભકારક કાયદાઓ પણ પસાર થયા છે.

વિધિનાર અને કાયદેસર લગ્ન માટે હિન્દુ કાયદા મુજબ :

- (૧) પંચજનાર બોલું હિન્દુ હોવું જોઈએ.
- (૨) એક જ સ્થાનિનું હોવું જોઈએ.
- (૩) તેઓ એક જ ગોત્ર ને પ્રવરનાં હોવાં ન જોઈએ.

આ બાબત અંગે આ પ્રતિમાં એકસરખો કાયદો નથી તેમ જ ભુદાભુદા વિવાજ મુજબ પણ કેટલીક જગ્યાએ વર્તવામાં આવે છે. હાલના તરીકે, ગુજરાત તેમ જ બીજાં ધણી પ્રાંતોમાં મામા-ફાંઈની પ્રથા પરંપરા ન પરણી શકે, પરંતુ ધણીના કેટલાક ભાગમાં એવાં જ લગ્ન ઇંગ્લીશ મંજૂર છે. જતાં હવે તો ડો. દેવમુખે એવો કાયદો ફક્ત મોટે પસાર કરાવ્યો છે કે એક જ ગોત્ર વા પ્રવરનાં પોતાના જ ગોત્રમાં (સગાવ-અને સાંપડાય) પરણવામાં કરો વધી નથી.

(૨) ને વિધિ તો થવી જ જોઈએ; એક તો અગ્નિ સમક્ષ કબ્રજાત વા સ્વીકાર અને બીજી સત્પત્નીની કિવા, એટલે પરણનાર ભેડાંએ અગ્નિની આસપાસ, બનેંએ સાંધે, સાત પગલાં ફરવું જોઈએ. એમાંનું હરવું અગ્નિ કંઈ કારણથી ફરી ન સકાય તો તે કાયદેસરનું લગ્ન ન કહેવાય. સાતમું પગલાં ફરતાં પહેલાં ધણી કે પરણનાર, વરતું અવસાન થાય તો પરણનાર દન્યા વિધવા થતી નથી; એ દન્યા જ રહે છે.

લગ્નને લગતો હિન્દુઓના કાયદો તો ખાસ કરીને મળી આવે છે ભુદાભુદા ગ્રંથમુતી અને મુખ્યત્વે સ્મૃતિઓમાંથી; જેવી કે મનુસમૃતિ, યાજ્ઞવલ્કયસમૃતિ, નારદ

સ્મૃતિ, દેવસ્મૃતિ, એ સ્મૃતિઓમાં જણાવેલી હકીકતો પરના ખુલસા તથા દીકાઓ, જેવી કે વિદાનેષરની, મધુપની વગેરે પણ ભાગે હિંદુ કાયદાનાં વિધાનોને સમજવા તથા અમલમાં મૂકવા મદદરૂપ થઇ પડે છે. તેમ જ સ્મૃતિઓ જે વખતે રચાઈ તે વખતે સમાજનાં જે રચના ને બંધારણ હતું તેને ઉદ્દેશીને વસ્તુસ્થિતિને તેમાં જણાવવામાં આવેલી, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ જેમ જેમ બદલાતી ગઈ, સમાજનાં બંધારણ અને રચનામાં સમયને અનુસરી ફેરફાર થતા ગયા, તેમતેમ તે ફેરફારને અપનાવવામાં સ્મૃતિઓ પણ તે મુજબ રચાઈ ગઈ. એટલે જો આપણે માનવા હોઈએ કે હિંદુ લોક અચળ (static) રહ્યા છે, તેના મૂળરૂપમાં મુદ્દલ ફેરફાર થયો નથી, તો તે ભૂલ છે.

હિન્દુ કાયદા મુજબ વિધવાને ફરી પરણવાની છૂટ નથી એમ જણાઈ છે, પણ સ્મૃતિકારોએ તેમાં ફેરફાર કરી, આપણના કેટલાક પ્રસંગોએ તેને પરણવાની છૂટ આપી છે; જેમકે, પતિએ તેને તેજ દીધી હોય, પતિ નિષ્કંઠ હોય, પતિઓ (જેને પત્નિ રાગ થયો હોય તેવા) હોય તો નારીણાં પતિ-રચ્યો વિધિયતે-તે નારી બીજે પતિ કરી શકે છે.

મતુસ્મૃતિ પ્રમાણે આઠ અનર્થક સ્ત્રીકરણમાં આવ્યાં છે. એમાંનાં પહેલાં ચાર પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે. (૧) ક્ષાણ, (૨) દેવ, (૩) આર્ષ, (૪) પ્રભુપત્ય, (૫) આધુર, (૬) ગાંધર્વ, (૭) રાક્ષસ ને. (૮) વેદાય

આ આઠમાંથી તો આજે પણ ખર્ષાં લગ્ન ક્ષાણ (એટલે કન્યા ને કંકડ) અથવા તો આર્ષ (એટલે વર તરફથી અપાતી પહેરામણી સથેના) વર્ગનાં થાય છે. જો કે સાધરણ રીતે પરણનાર જોડું એક જ વર્ણનું, પણ ગૌત્ર બહારનું હોતું જોઈએ. મતલબ કે, ક્ષાણજી, ક્ષત્રિય ને ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને વૈશ્ય; તોપણ અન્ય વર્ણનાં પુરુષ ને સ્ત્રીને પરણવાની છૂટ છે; જો કે એ પ્રકારનાં (પ્રતિલેખ, અનુલેખ) લગ્ન પ્રત્યે તિરસ્કાર તથા સજા, અથવા કહો કે નાપસંદગી જતાવવામાં આવે છે.

અનુલેખ. એટલે હિન્દુ વર્ણનો વર અને

હીતરતાં વર્ણની કન્યા; પ્રતિલેખ એટલે હીતરતાં વર્ણનો વર અને હિન્દુ વર્ણની કન્યા, એ બંને પ્રકારનાં લગ્નથી થતી પ્રજાને વારસાના દરેક હક ભોગવવા સ્વયં મુખપત્ની હાઈકોર્ટ કાયદેસર સ્વીકારેલ છે. પરંતુ સિવિલિસ મોરેન એક્ટ મુજબ સચેલાં લગ્નોનો અથવા અર્થ સમાજ મોરેન એક્ટ મુજબ સચેલાં લગ્નોમાં એ એક નીકળી ગયો છે.

હાલના સમાજની અને તેમાં પણ કેળવણીની વર્ગની હિન્દુ કાયદાની સામે મોટામાં મોટી ફરિયાદ તેમના સ્થાવરજંગમ મિલકતના હક આપત છે. પરજીલી સ્ત્રીને તેનાં ધણી ગુજરી જતાં તેની મિલકત પરત્વે તેમ જ તેને દીકરા હોય ને તે ગુજરી જાય તો માં તરીકે, ગુજરાતરની મિલકત પરત્વે, તેને દીકરી હોય, તો પોતાનાં બાપ મા પોતાની માની મિલકત પરત્વે, વારસાઈ હક બહુ સંકુચિત છે એમ એ વર્ગની ફરિયાદ છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેતી સ્ત્રી વિધવા થાય તો તે કુટુંબ તે લગ્નત હોય ત્યાં સુધી તેને રહેવાને મટે જનાં આપવા તથા તેનું બરજીવોપણ કરવાં જવાબદાર છે. કુટુંબીઓની સાથે તે રહેતી હોય તો તો એ સવાલ ઊભો થતો નથી, પણ તેમની સાથે ન કાપે ને છૂટું રહેતું હોય તો ઉપર મુજબની સગવડ તે માગી શકે. બરજીવોપણની રકમ કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ જોઈ નક્કી કરવામાં આવે છે.

સંયુક્ત કુટુંબ, વગર પરજીલી દીકરીઓને પરજીવવા જવાબદાર છે. માટે તેની દીકરીઓનો બાપ સંયુક્ત કુટુંબથી જુદો થાય, યા તેની રીતે જુદી પડેલી મા સાથે દીકરી રહેતી હોય તો તેની મા, સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતમાંથી તેટલા પરત્વે અર્થ માગી શકે.

પરજીવર સ્ત્રીને તેના ધણી તરફથી પદ્ધાતી અમુક રકમ આપવામાં આવે છે. દરેક યનિમાં એ રકમનો અંકિદો નક્કી કરેલો હોય છે. કોઈ જગાએ રૂ. ૩૫૧) હેય છે. તો કોઈ જગાએ રૂ. ૧૦૦૦) ઉપરનો હોય છે. આ રકમ તેનું

(જુઓ પાઈ ૧૮૧)

# પેટ ભરીને જમો !

**ગેસ્ટ હાઉસ**

(પીરસ) એસ વલ્લભ-પત્રો. ભાડી, માલ, શુભ, પેટમાં પવનનું ધૂણવું, યોગી ભુખ, મંદાગ્નિ, ખાણ પછી પેટનું ભરે થવું, મુંઝારો, મનમાં અસાંતિ, હૃદય ન આનંદી, યોગ્યતા, હૃદયની ગભરામણ હૃદયરોગ, પગપોટેલન, જ્વરપ્રેક્ષક, દરેકની શકાવક વીગેરે મચાવી દેતે દર્મેય નિયમીત સારું લાવે છે. અન્ન પાચન કરી ભુખ કઠોરે લેવાડે છે. શરીરમાં લોહી વધારી યક્તિ આપે છે. લોચર, આંતરડાં, બરેળના તેમજ પેટનાં કોઈપણ રોગ માટે એક જીવનદારીક ઉદ્ધાવ છે. તાપરી અગ્રજન કરો. કિંમત ૧ રીશીનો રૂ. ૧૫ ત્રણના રૂ. ૩૦ વી. પી. બુલ્ડ.

# તાકાત આપનારી દવા

**દુગ્ધાનુપાન**

(ગોળીઓ) ધાતુશીલ્પ, સ્વચ્છેદ્ય, અજીરણ, અગ્નિ પુરપત્ત, નસોની કમજોરી, પેલાગનાં દરો, મનમાં નબળાઈ, માંદગી પછીની કમજોરી, લોહીનું અધીપણ, કળવર, સુસ્તી, યાક લાગવો, છાતીનો દુઃખાવો વીગેરે સારીરિક તથા માનસીક રોગો દૂર કરી સક્રિય અને રફતિ લાવે છે. લોહી તથા વીર્યને સુધારી વીર્યક્રિય વધારે છે. નથી થુનાતોને અનુકૂળ કરાવે છે. વળત વધે છે, સરીર વજરસત થાય છે. કિંમત ૧-૨ રીશીનો રૂ. ૧૫ ત્રણ રીશીનો રૂ. ૩૦ ત્રણી સંયુક્ત આશામ. પરદેશ શીલ્ડિંગ રૂ. ૧૦ અને ૭.

# વૌર્યસ્થાન ટકાવ-રૂકાવટ માટે

**કામ વિલાસ**

(ગોળીઓ) વીર્યને લાંબા જલત સુધી ટાળી થુના વધતે સંસારમુખમાં સાચો આનંદ આપે છે. કિં. ૧ રીશીનો રૂ. ૧૫. ત્રણના રૂ. ૩૦

**અનુભુત ઘૃત**

ફેવ કે ગમે તે કાચુ પુરપના ગુપ્ત જ્વાનમાં આવેલ ખાખી આ ઘૃત-લેપ જગતવાસી દુર થઈ પુરપત્ત પ્રાપ્ત થાય છે. કિં. રીશીનો રૂ. ૧૦.

દરેક દવાનું વી. પી. ખર્ચ અલગ છે.

૧ થી ૩ રીશી સુધી વી. પી. ખર્ચ નામ. ૪ થી ૬ રીશી ખર્ચ રૂ. ૧૦૦ વી. પી. થી મંજાવનારે જાનનગર લખવું.

લખો :— **દુગ્ધાનુપાન ફાર્મસી**

(સ્થાપના સને ૧૯૧૬)

૭, ૧ જામનગર (કઠીવાવાડ)

—: એજન્ટો :—

- મુંબઈ—વી. બપઈ ડું. ૭૬, પ્રોસેસ રીટીક
- મુંબઈ—લાલભાઈ ફાર્મસી, લાલભાઈ જામન
- મુંબઈ—ગોવિંદ નિયારામ, પ્રોસેસ રીટીક
- વડોદરા—એ. રોયની ડું. તાપુપુરા.
- ખંભાત—જનવલીલાલ વી. યાદ, સોનીવાડા.
- નહીયાદ—સી. સી. મહાજન એન્ડ ડું.
- આમનગર—શીલાલ મેડીકલ સ્ટોલ, ખાજીડ.
- કલકત્તા—વનેવંદ માલવ, ૧૮ બ્રહ્મ રીટીક

- આમનાસા—મોગાસા સ્ટોલ, પા. બા. ૧૬૧.
- સુરત—સી. એન. બપઈ, કણુપીક.
- અમદાવાદ—પરિવર રાઠડની ડું. ત્રણ દરવાજા.
- ખારેડોલી—બીદારીલાલ સી. કાપડીયા, કેમ્પર.
- નવસારી—વિગનલાલ નેમચંદ તપવીરપાલા.
- દિલ્લી—અમનાદાસ એન્ડ ડું. સ્કંદની શાક.
- કોચી—ગામદાર મેડીકલ સ્ટોલ, પ્રોસેસ રીટીક.
- જુનાગઢ—અમનાદાસ દેવરામ, માંડવી રીટીક.

# માસિક અટકાવ !

**રંગેલીના**

(પીલ્લ) મહાળી આ- સુધી લેપ પહેલ માસિક ધર્મ તાલીફ વધારી દૂરી થાઉ કરી નિયમિત કરે છે તુ દેવો. દૂર કરે છે, માસિક લાગનારી વસ્તુઓની જનાવટ છે. અર્ધલાઈ સીએ વાપરવી નહીં. કિં. ૧ રીશીનો રૂ. ૫. લાંબા સમયના અપરા કરો માટે લેવું જનાવટ રૂ. ૬ વી. પી. બુલ્ડ.

**ગર્ભાકુશ**

(પીલ્લ) દવા આવથી જનગી સુધી ગર્ભ રહેતો બચે છે. માસિક ધર્મ નિયમિત થાઉ. મુકાનાશરિવ છે. સંવત્સિનિયમન માટે કિંમત રૂ. ૧ રીશીનો રૂ. ૫ વી. પી. બુલ્ડ.

**ખરેડોલીના**

દીઘ અને બેઝોળ રતનને આ લેલ મ લોસ કરવાથી માંદગી, અણીયાળી અને નવપુત્રી સમાન સુદર થાય છે, કિં. રીશીનો રૂ. ૧૦ રા વી. પી. બુલ્ડ.

**આનંદ**

સોમેને સજોય થાને મુંબારપણું બંધનાર મલ- દુર આ દીઠી રતબાન, રતબ્રદર તથા પ્રદર વીગેરે મારાડે છે. કિં. રૂ. ૧૦.

# કા. ન. ના

દરેક દરો-કાનમાંથી મર-રસી જવો, શુભ, વરકા, સોએ, થું થું અપના થવો, બહેરાપણ વીગેરે રોગોના અસરીકલાન- રસીક કણુખિંદુ ધમ્મર રોખે કા. રીશીનો રૂ. ૫ ત્રણ રીશી રૂ. ૩૦.



(૫૪ ૧૯૦૫ આદ્ય)

ઓધન કહેવાય છે, અને તેની તે કુલ માલિક અને છે. તેની કમરખાંચે બે તેને. દીકરી હયાત હોય તો તે ઓધનની માલિક અને છે. દીકરીઓમાં વગર પરણેલીનો હક પહેલો, પરણેલીનો પછી, દીકરી ન હોય તો દીકરા, આ સિવાય પરણતી વખતે તેને બીજી રકમો પણ મળે છે; જેને રીત-કાતા કહે છે. ઓધનના પણ લુહા લુહા પ્રકાર છે: ગુલક, સૌદાયિક, ચૈતક, અચૈતક, પ્રીતિદાત, વગેરે. આ દેશને માટે વારસાદક સંબંધી સંકેતસાજ ફેફસાર જેવામાં આવે છે, પણ ઓધનની કુલ માલિક તે સ્ત્રી થાય એવો સિદ્ધાંત સર્વમાન્ય છે.

ઓધના વારસાદક સંબંધી મુખ્ય પ્રાંત અને તેમાં ગુજરાત કે જ્યાં માયુખ પ્રમાણે વારસાદક અમલમાં આવે છે ત્યાં દીકરીઓ અને કેટલેક દરજ્જે બહેનોને પણ સરનારનો વિધવા ઉપરાંત વારસાદક આપવામાં આવ્યો છે.

સગીર છોકરાં હોય ને ધણી ગુજરી જાય તો સાધારણ રીતે વાલી તરીકે તેમની માને નીમવાનો પહેલો હક છે. ધણી હયાત હોય ને ઓ લુહી રહેતી હોય અને પ્રગમ દીકરીઓ હોય તો તેનો કબજો ધણીખરો તેની માનો જ રાખવામાં આવે છે.

વિધવાને ધણીની મિલકત મળે તેમાં જે સ્થાવર હોય તે ખાસ જરૂર સિવાય તે વેચી-સાટી યા ગીરા મૂકી શકતી નથી. તેમ કરતાં તેના ધણીના પિત્રાદ્યો તેને અટકાવી શકે છે; પરંતુ જગમ મિલકતની તેને ચાહે તે રીતે ઉપયોગ કરવાની તેને સત્તા છે. ધર્મદાઈ, જાત્રા વગેરે ધુપપના કામમાં તેનો ઉપયોગ તે અનિયત્રિત કરી શકે છે.

પહેલાં વિધવાને પુનર્વિવાહની છૂટ ન હતી, પરંતુ સરકાર તરફથી વિધવા પુનર્લગ્ન કાયદો (Widow remarriage act) કરી તેને તેમ કરવાની છૂટ આપી છે. પરંતુ તેની રીતે લગ્ન કરતાં પોતાના ગુરુદેવા ધણીની મિલકત પરના પોતાના અધા હક તે ગુમાવી બેસે છે.

દિનુ કાયદા મુજબ જેને લગ્ન ન કરવા હોય, તેમજ છૂટાછેડાના ખારણાં ખુદ્દા રાખવા હોય તેમને માટે પણ કાયદાએ સગવડ કરી આપી છે. સ્થેચિકલ મેરેજ એક્ટ અથવા સિવિલ મેરેજ એક્ટ મુજબ માત્ર એવા લગ્ન નોંધનાર અધિકારી Regis-  
tered પાસે જનાર કોઈ પણ બેકુ પોતાના લગ્ન નોંધાવી પરણી શકે છે. વેલિકિવિથિ યા સોનપદીની તેમાં જરૂર હોતી નથી.

આ સિવાય પંચગમની શીખો માટે આનંદ નામનું લગ્ન કાયદેસર ગણાય છે; અને એ લગ્નને કાયદેસર ગણવા માટે આનંદ લગ્ન કાયદો (૧૯૦૯) Anand-Marriage Act-1909 પાસ કરવામાં આવ્યો છે. પરણનાર બેડાએ એવું દર્શાવવું જોઈએ કે તેઓ શીખધર્મને માને છે (they profess the sikh) મતલબ કે, ગમે તે ધર્મવાળા બે એમ કહે કે અમે શીખધર્મને માનીએ છીએ તો તે પૂરતું ગણાય છે; ગુજરાતમાં એ કાયદાનો લાભ લેવામાં આવેલો છે. સિંધમાં પણ હાલમાં એનો લાભ લેવામાં આવે છે. પરંતુ આનંદ રીતનું લગ્ન પણ સરકાર હોવાથી પરણતર બેડાથી છૂટાછેડા મેળવી શકાતા નથી.

આર્પલગ્ન સંબંધી આગળ ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ માત્ર આર્પસમાજના સ્કળો અને અનુયાયીઓ માટે જ સ્વપામાં આપ્યો છે અને તેમાં આર્પલગ્ન આર્પ સમાજના વિધિ મુજબ થાય છે.

વડોદરા, મહીમુર અને લાકી જેવાં આગળ વધેલાં રાજ્યોએ લગ્નની સંસ્કારિતાં દીલી કરી ઓએને વધારે સગવડ કરી આપવા પગલાં લીધાં છે. વડોદરા રાજ્યને લાઇ પડેલા છૂટાછેડાના કાયદો એવી રીતે કાયદો છે કે તેનો લાભ વડોદરા નરેશની જે પ્રાંત ન હોય તેને પણ મળે છે. વડોદરામાં જન્મ અધિનાનો વાસ હોય તો, અસ, તેવાને એ કાયદો લાઇ પડે છે. છતાં લગ્નના ઉચ્ચ આચારને ખરે લાવવા પરણાવનાર ગૌર યા પુરોહિત અમુક દરજ્જે કળાયેલા હોવા જ જોઈએ; તેવી કળવણી ન હોય તો તે ગૌર તરીકે કામ કરવાને અગોચ ગણાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાની ધણી બહેનોએ લાકી અને વડોદરા રાજ્યના કાયદાનો આશ્રય લઈ છૂટાછેડા મેળવ્યો છે.

બ્રિટિશ હકૂમતમાં ધીમે ધીમે છૂટાછેડાના પ્રયત્નો કાયદાના રૂપમાં પરિણમવા કેશિય થાય છે. હાજલા તરીકે, ડૉ. દેશમુખનું બિન, ધારાસભમાં એવાં કાયદાઓનો વિરોધ થતો રહે છે; કારણ હજી ખૂબ વિચારના દિનુઓનો વર્ગ હયાતીમાં છે તેને આ નવાં અડપણાં ગમતાં નથી.

છતાં વખત વખતનું કામ કર્યું જાય છે ને ક્યેં જરીક

• આજ કાલના રોચિયાના સૌજન્યથી

## વૈરાગ્ય એટલે શું ?

: વેપક :

શ્રી. કિશોરલાલ ઇ. નાશુવાળા

**શ્રે** યઃ પ્રાપ્તિના સપ્તમે પૈકી વૈરાગ્ય એક મહત્ત્વનું સાધન છે, પણ વૈરાગ્યની ખ્યાતિમાં બહુ વિચિત્ર કલ્પનાઓ આપણ દેશમાં વસે છે. એ બધી વિચિત્ર કલ્પનાઓમાં એ તરવે સામાન્યપણે જાણી આવે છે :

૧. સર્ગાવદામાં, કુટુંબી, સગાજન વગેરે પરનો સ્વાભાવિક પ્રેમ તોડી દેમના પ્રત્યેના કર્તવ્યે માટે ઉઘાટીને થવું; અને

૨. અને તેટલી વસ્તુઓના ત્યાગ કરવો.

જડભરતનું ચરિત્ર એ વૈરાગ્યનો આદર્શ મનાયો છે. જડભરતે ધરમાંથી છૂટવા માટે ગાંડપણુના યાગના કરવા માંડ્યા. જે કામ સોંપવામાં આવે એ જાણી જાણીને બગાડવા માંડ્યું. કુટુંબીજનોએ છેવટે કંટાળીને એને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો અને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવા પરવાનગી આપી. પછી જડભરતે વનમાં એકલા રહેવા માંડ્યું અને અપરિગ્રહની પરાકાષ્ટ કરી. આ જડભરત—પારાણિક કથા પ્રમાણે—પૂર્વજન્મમાં ભરત નામે રાજા હતો. એણે વાનપ્રસ્થ થયા પછી, જંગમમાં એકાંત છાત્રનું યુગ્મરતાં, દયાથી એક દરજીના બચ્ચાને મરતું બચાવ્યું અને તેને પાલ્યુપોષ્યું. એ દરજી સાથે એને વાતસલ્યપ્રેમ બંધાયો અને તેથી એના વિરોધથી એને બહુ દુઃખ થયું. મરતાં મરતાં ભરતની ઇતિ મૃગના ચિંતનથી મૃગમય બની ગઈ અને તેથી મૃગરૂપે જન્મ થયો. ત્યાર પછી એ જડભરત થયો; અને પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ હોવાથી, હવે પછી કોઈ ઉપર વ્યથિયે રોહ કરવો નહિ એવો એણે નિશ્ચય કર્યો. પછી એ ઉપર કલા પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યો.

પહેલાં તો આવી વાતોને ઐતિહાસિક જ્ઞાન નત માનવાની શૂલ તો ન જ કરવી જોઈએ. પુરાણકારે વૈરાગ્યનો આદર્શ રમ્ય કરવા માટે જોડી કાઢેલી એ એક વાત છે. પણ જેવી છે તેવી સાચી સમજણે તોયે, ભરતે વ્યથિય દરજીને બચાવ્યું તેમાં એનો અવિવેક નહોતો; એ સ્વાતંત્ર્યથી યાચ ત્યાં પુધી તેને પાલ્યુપોષ્યું તેમાંયે એનો અવિવેક નહોતો. પણ એ સ્વાતંત્ર્યથી થયા પછીયે એને એના સ્વભાવ પ્રમાણે છૂટું ન થવા દેવામાં અને એની આસક્તિ-યુક્ત ચિંતા કરવામાં એનો અવિવેક થયો. એટલા શૂલ એવાને બદલે, જડભરતે વિચાર કર્યો કે આટલી દયા, કરી ત્યારે જ આસક્તિ યાચ ને ? માટે હવે દયા, રોહ વગેરે ભાવોને હરખમાં રથાને જ આપવું નહિ. પણ આયે બીજા છેડાનો અવિવેક જ હતો. યોગ્યાયોગ્યતાની દૃઢ-તારતમ્ય—સમજવા અને સાચવવાને બદલે એણે ઉન્મત્ત-ગાંડતા જેવી ઇતિ કારણ કરી.

પણ આ ચરિત્ર તો આપણા દેશમાં વૈરાગ્યનો આદર્શ બની ગયું છે. આજે પણ કોઈ માણસ સાંકુ થયા પ્રત્યે વલણ બતાવે, તો ક્લિષ્ટમંડળ વધારવાની લાલસાવાળા સાધુઓ એને જડભરતનું આખ્યાન સંભળાવી, ધરમાં બધાં એનાથી કંટાળે એવું જાણીજણીને 'વત'ન રાખતા ઉપદેશ આપે છે, એ મારી મહિતીની વાંત છે.

વળી, જે કોઈ માણસ ધરમાં માંડાય કે બીજા કોઈ કુટુંબીના ઐતિહાસ મંદવાડ હોય છતાં તે તરફ દુલસ કરી મંદિરમાં કે સાધુઓ પાસે બેસી રહે, જે એને મંદવાડના કોઈ સમાચાર પૂછે તો એવા ઉત્તર આપે કે, 'ખાટલાનો પાંચો ભાગી

નાપ તો શું કરીએ ? ચૂલામાં નાખીને બાળી જ નાંખીએ ને ? એમ આ હાડકાનો આટલો છે, લાગી જશે તો બહુમિ બંધને બાળી આવશે, એમની શીદ ચિંતા કરવી પડે ? માથાપે અને સગાં તો ચોરાસી લાખ યોનિમાં બંધાઈ જાય ત્યાં મળ્યા છે અને આવા સાધુનો સમાગમ કાંઈ ફરી ફરી મંજવાનો છે ?—તે તે આવી જાતનો ઉત્તર આપે તો તેનો વૈરાગ્યનો પંડો ભરચક ભરાયો છે એમ માનવામાં આવે છે, અને સાધુઓ આવા અવિચેકીને ઉત્તેજન આપે છે.

વિશાળ સમાજના હિતને માટે વ્યક્તિઓએ ચેતાના બાળગી અને ચેતાના કુટુંબીઓનાં સુખ, સગવડ, સ્વાસ્થ્ય અને હવિતનેયે ભોજ આપ્યાના દાખલા દેશદેશમાંથી મળી આવે છે. એમનાં નામ આદરથી સંભારીતાં રહે છે પણ એ બધામાં બે ભિન્ન વર્ગ પ્રત્યેની ફરજેમાંથી કઈ ફરજને મદત આપવું એનો વિચાર રહેતો હોય છે.

પણ ઉપરની રૂતિમાં તો વૈરાગ્યને નામે બેજવાનસાર સ્વંત્ર છે જ. માથુસ પેતાના મનનો એકાદ આવેશ પોપડાં માટે થોડું કારીરિક કષ્ટ કે અન્યથા સહન કરી લે એ કાંઈ વૈરાગ્ય નથી. ધનનો, પ્રભાસનો, વિષયગ્રાહનો, સાહિત્ય, સંગીત, કળા, વિજ્ઞાન વગેરે ક્ષાંતો પણ જેને હદ લાગી ગયા હોય છે, તે બધાએ એવાં કષ્ટો અને એકાં બધર પોતાં જોખમો પણ રાહપુરીથી સહન કરે છે. પણ એ બધાને કાંઈ વિરાગી કહેવું નથી તેમ આને પણ એક બીજી જાતના સાહિત્ય, સંગીત, કળા કે વિજ્ઞાનનો શોખ લાગેલો છે, તેને સાધુઓ પાસે, અધિરામાં કે એકાંતમાં પોપથુ મળે છે એટલું જ.

ત્યારે વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ શું ?  
સામાન્ય રીતે માણસનાં છે કે, પોતાનાં ધન, વૈભવ, અધિકાર, પરિજન વગેરેને લઈ ચેતે મેટો અને પોતા મુજબ જે એ ચાલી નય તો

પોતે નાનો અને દુઃખી મધ્ય જશે. સામાન્ય રીતે માથુસ વિપત્તિમાં ધીરજ રાખી શકતો નથી. કુટુંબ જનોના વિચેકને કાંતિથી તે સહન કરી લઈ શકતો નથી. પણ વિચારશીલ માથુસ એમ જુએ છે કે ધન, વૈભવ, અધિકાર વગેરે એની આસપાસ વીંટળાયેલાં છે; કેન્દ્રમાં એ પોતે છે. એ છે તે બધું છે; માટે એ બંધુ એને આધીન છે \* એ ધન, વૈભવ, અધિકાર વગેરેથી શોભતો નથી, પણ એમ શોભાડે છે. વળી, જે વિચારશીલ માથુસ એમ જુએ છે કે, ધારણ, મરણ, રોગ, પ્રિયનો વિચેક અને અપ્રિયનો યોગ—એ પાંચ વિપત્તિઓ અનિવાર્ય છે ક્યારેય પણ એ વિપત્તિઓનો મુકાબલો કય વિના છૂટકો જ નથી થતો; આમ ભોધ કરી વિપત્તિઓ આવે ત્યારે પોતાની ધીરજ એ નાં એવી રીતે જે પોતાના ચિત્તને દૃઢ કરી રાખે છે તેનામાં વૈરાગ્ય છે એમ કહી શકાય.

આ વૈરાગ્ય કર્તવ્યમ્મટ નથી, પ્રેમવિહીન નથી એમાં ચિત્તભ્રમ થયો હોય એવો દેખાવ કરવાની જરૂર નથી. એ વૈરાગ્ય મનનો કોષ એવો આવેલ નથી કે જેને વશ મધ માથુસ પોતાના પરિજન પરિવ્રજને મોઢને મૂકી જાય અને મેં તે રીતે એને ત્યાજ કરવાને ઉતાવળો થઈ જાય. કર્તવ્યને અંગે જે પ્રાણી કે પદાર્થના પાલન કે પરિવ્રજની આરંભકતા હોય તેને એ વૈરાગ્ય વિરોધી નથી; તેમ જ કર્તવ્યને અંગે તેમનું અસિદ્ધાન આપરંની આપરંકતા થાય તો એ વૈરાગ્ય તેના અસિદ્ધાનને અવરૂક છે. એ વૈરાગ્ય ત્યાજ કરવા ઉતાવળો નથી, તેમ તેનો વિચેક થાય તો તેની કંખનાયે કરતો નથી.

● પોપસુત્રમાં વૈરાગ્યની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે :  
દ્યોતુપચિદ્ધવિવચનિવૃત્ત્યત્વ વતીકારસંજ્ઞા વૈરાગ્યમ્ ॥  
આનો અર્થ કું આમ પેરાડું છું : આ લોક કે પરલોકના વિષયો વિષે કદાચીન થયેલા માથુસને પોતાને એ વિષયો વસ છે એવું ને લાગે છે તે વૈરાગ્ય કહેવાય.

ફાટાછાપ  
અસલ છે. બીજી  
આંસલ છે. બીજી

સુસાફરીના સાથી તરીકે એક શીશી  
● જીવનધારા ●  
ની જરૂર સાથે રાખવાનું. જૂલતા નહિ  
● ફેકે શહેરમાં વેચાતી મળશે ●



વિદ્યાર્થીના ચારિત્ર્ય-ઘડતરમાં  
મહત્વનો ફાળો આપનાર

ચાળ/બાળકો

જા તા લ ય

શ્રી. ગદ્દભાઈ ગા. કુ.

બાળકને

જાળકને જાળવણી માટે, તેના ચારિત્ર્યના ઘડતર માટે, તેના શારીરિક અને માનસિક વિકાસ માટે મુખ્ય ત્રણ રચના છે-૫૨, શાળા, અને ઊત્તરજીવ. આ ઉપરાંત સમાજ એ પણ અગત્યનું રચણ મળ્યાવ. જે સમાજમાં આજકાલ રહે છે, જે સોષાલિસ્ટ, પાડોશીઓ અને સંબંધીઓના સમાગમમાં તે આવે છે તેના વાતાવરણની અસર પણ બાળકના મન ઉપર થાય છે. શાળાઓમાં તે મોટે ભાગે બૌદ્ધિક શિક્ષણ મળે છે-તેની બુદ્ધિ ખીલવવાનો પ્રયત્ન થાય છે. કેટલીક શાળાઓમાં શારીરિક વિકાસની કાળજી પણ લેવાય છે. પરંતુ નૈતિક બંધારણ-ચારિત્ર્યનું ઘડતર-કરવા માટે બાળકે જ કોઈ શાળામાં પ્રવેશ કરવામાં આવતો હોય. શાળાના શિક્ષક, અને વર્ગના સોળાતીઓના વર્તનની અસર મહત્વે આગળથી બાળકો ઉપર થાય છે. એટલે જ હિતમ ચારિત્ર્યના શિક્ષકો અને સદ્વર્તનશાળી સોળાતીઓની આવરણકર્તા ખસ ગયુંવામાં આવી છે.

શાળામાં તે બાળક દિવસના છ કલાક ગાળે છે. એવીસ કલાકના મોટા ભાગનો સમય તે તે ઘરમાં જ ગાળે છે. અત્યારે આપણા દેશની જાતની સામાજિક અને સંસ્કારની સ્થિતિ પ્રવર્તે છે તે જોતાં સારી ટેવોવાળાં, સ્વચ્છ અને સુધક વધા. સભ્ય અને વિવેચી વર્તનવાળાં સંસ્કારી કુટુંબો પ્રમાણમાં ઓછાં થઈ ગયાં છે. માતૃપિતા બે-ત્રણ સારી રીતે જાળવણી, સુચરિત્રવાળાં, ઊંચા આદર્શવાળાં અને બાળકના વિકાસ માટે પ્રયત્નપૂર્વક શ્રમ લેનારાં બહુ જ ઓછાં છે એટલે શાળા અને ઘર એ બેમાં તે બાળકે 'રામબહેરસે' જીજરે છે.

જાતકલ્પમાં બાળકને ટેવો પડવાનો, સંસ્કાર મેળવવાનો, ચરિત્રનું ઘડતર કરવાનો પક્ષો અવકાશ છે. જે ગામોમાં ઉચ્ચ કેળવણીની સંસ્થાઓ નથી હોતી ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ શહેરોમાં લાવવા જાય છે અને ત્યાં શાળા-પાઠશાળાના અંશર તેમને મળે છે. કેમકે જાતકલ્પમાં રહે છે. આ જાતકલ્પમાં સાં. ચારિત્ર્યશીલ, સદાનુભૂતિવાળા, બાળકોની આસિધન, જરૂરીઆતો, માનસિક વિકાસ અને આકાંક્ષા તથા અભિલાષા સારી રીતે સમજનારા અને તે ઉપરાંત બાળકના અભિવ્યક્ત ઘડતરની મદદરતી બવાનદ રીતે જેને શિક્ષક એવી ઉચ્ચ કર્તવ્યબુદ્ધિવાળા ગુરુપતિના સમાગમમાં વિદ્યાર્થીઓને રહેવાનો પ્રયત્ન મળે તે જાતકલ્પ જેવું ચારિત્ર્ય-ઘડતરનું એક પણ બીજું રચણ નથી.

પરંતુ અત્યારે આપણાં જાતકલ્પો ભગભગ બધા જ દેશોમાં ચલે છે? ગુરુપતિઓ અંસરકારી, પેલીસ અગર કોઈ ખાતાના ઉપરી-અધિકારી જેવા માનસવાળા, સત્તાના લોભી, જાતકલ્પના વલીવટમાંથી અપ્રમાણિક રીતે પૈસા પેદા કરનારા, વિદ્યાર્થીઓને દમદાટીથી કબજે રાખવાનો પ્રયત્ન કરનારા અને તેમને બે વખત ખાવાપીવાનો બંધીબસત કરવામાં જ પોતાના કાપની પર્ણાપ્તિ થયેલી માનનારા હોય છે. ગુરુપતિની લાયકાતનું શોરણ શિક્ષણ કરતો પણ ઊંચી કેટિનું હોયું જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓની મનોરક્તિ અને માનસિક વ્યાપારની પૂરી સમજવાળા માનસ-શાળના સારા અભ્યાસી ગુરુપતિઓ હોવા જોઈએ. એ જાતના કાપ માટે તેમને ખાસ તાલીમ મળેલી હોવી જોઈએ. બાળકના આત્મિક-કલ્યાણ અને રમત-મનમાં તેઓ હિસાસપૂર્વક બાજ લઈ રહે તેવા



# સિનેમા ગીતો અને લગ્ન

પ્રયોજક : શ્રી નસિનકુમાર રા ગોહિલ

## આ

જકમ સિનેમા ગીતો-એટલાં બધાં લોકપ્રિય થઈ ગયેલ છે, કે લગ્ન વખતે, આપ જરા જ્ઞાન રાખીને સંલગ્નો તો આપને પણ મારા જેવા અનુભવોં થશે-

આમલને વધે થઈ જ્યારે હું મારા મિત્રની જાનમાં ગયો ત્યારે, ખાવાનું તો સંદર ગળ્યું-પાન-પાન જમી સરેયા માટે વરરાત્રને તૈયાર કરી હું પણ સેંટ અંતર બરાબર છાંટી તૈયાર થઈ ગયો. ત્યાં તો, બેડ-વાળાં ને મોટર વ. સામગ્રી આવી પહોંચી ને ફૂલેકું ધીરે ધીરે દુહાનના ધર લણી ઊપડ્યું. બરાબર ધર સરેયા દેખાવું હતું તે વખતે બેડ-વાળાં ઉપર શું વાગતું હતું, કદવના કરશે ?

‘અભિષાં મિઠાકે છયા લગ્નમાંકે ચલે નહિ જાતા  
ઝી...ચલે નહિ-જાના’

મેં કહ્યું મારા મિત્રને-‘અનિલ, આટલું અર્થ કરીને આવ્યા છોએ તો શું તેને લીધા વિના અભિષાં મિલાવીને જ વળાં નહીં ?’ અને અનિલે મોઢે રમાય દખાવ્યો !

(૨)

થોડા મહિના પહેલાં જ એક સમતિયિકે હું સંજના જરા ફરવા નીકળ્યો-અને ફિલ્મ સારી હતી એટલે બોઈ નાખી. પાછા વળતાં એક વરથોડા ધીરી ચાલે ચાલ્યો આવતો હતો. બરાબર જ્યાં ‘વકુ-રાનીના’ ધર પાસે વરરાત્ર પહોંચ્યા તે જ વખતે મેં બેડ ઉપર વાગતું સંલગ્નું :

‘શાના હૈં એકાર પગલી શાના હૈં એકાર’

અને અચાનક મારી નજર વરરાત્ર ઉપર ગઈ. જરા હીક ઉંમરવાળા બીજવરે જણાયા. બેડ-વાળાં પણ જ્યાંને કેટલું અનુરૂપ ગાલું સંભળાવતાં હતાં ? કે હવે આ પછીએ બધું નહીં. છે, શેવાનું !

(૩)

આજે તો સમતિયિકે હતી એટલે જરા આગળ ચાલ્યા ત્યાં વળી બીજી વરથોડા મળ્યા-બેડ મધુર આગળે લગ્નકારતું હતું :

‘દો દિલોકો એ દુનિયા...

મિલને છી નહિ રેતી ?

વરથોડાની બતીતો ઠાક ને સુખમર, થોડાગડી વગેરેનો લગ્નકો બોઈ મને, થયું કે બે દિલોને મેળવવા માટે બન્ને પક્ષ આટલો અર્થ કરે છે ત્યારે આ પ્રશ્ન તેમને શા માટે ?

(૪)

એક જૂનો પ્રસંગ યાદ આવે છે. એ વખતમાં ‘દુમરીગ્રામ’ ફિલ્મ જુદું જ પ્રખ્યાત હતી. તેનાં ગાણી દરેકના કંઠમાં ગુંજતાં હતાં. તે વખતમાં એક વરથોડા નીકળ્યો ત્યારે-

‘બન ચલે રામ મધુરાઈ’

મને થયું. ત્રિયાશે કેતી દોરાથી દુહાનને મળવા માટે તમસી રહો છે ત્યારે આ લગ્નવાળા તો અત્યારે જાણે રામ વનવાસ જતા હોય તેવું જ વાત વરણ જમાવે છે !

(૫)

અમારા મામમાં એક નવી જ ફિલ્મ ચર થઈ છે. સારા માણસને ત્યાં લગ્ન હોય એટલે ધર ઉપર એક સાઈડ-રપીડર મૂકે અને પછી ખાળકો કે મોટાં



મીક પડે ત્યારે તેના ઉપર રેકડો વગાડવા કરે. હમ-  
ણાં જ છેલ્લી ક્ષતિયિ હતી એટલે આખાં પાંચેક  
ધેર હંસો હતાં અને દરેકે વધારે બાકું ખરચીને પણ  
લાહિડ-સ્પીકરો મેળવી લીધાં હતાં.

મારા મિત્ર રશિમએ બપોરે મને આ વાત  
સાંભળે દેવા જતાં છૂટી ત્યારે મેં કહ્યું, સાલને નવા  
ચહેરાઓ જોવા તો મળશે. ફક્ત કપડાંમાં અક્કડ  
બનેલા નવા ચહેરા (વરરાખઓ) કેવાકે લાગે છે તે  
જોશું! અને વળતાં મારા ઘેર એક એક સુદર આનો  
કપ મટગટાવી લીધાયા.

જરા દૂર નહિ ગયા. દોઢ એ ત્યાં પહેલું  
લાહિડ-સ્પીકર બરાબ પાડતું દેખાયું—

‘નૂત ગઈ દારી બીખર ગયે  
તીનકે અખ કહાં બસેરા અપના’

મેં કહ્યું: ‘રશિમ, હજી તો ‘બસેરા’ દેવાવાળો  
તો ઉતારે હશે ત્યાં દુલ્હનને ‘કહાં બસેરા અપના’  
નો પ્રશ્ન શા માટે? અને અને જરા હસી પડ્યા  
ને આમળ વધ્યા!

મોઢા રસ્તે જતાં બાલુની ગલીમાં રાણવી  
દેખાઈ અને ત્યાંથી પણ રેકડોનો અનાજ સંભળાયો.  
અને ખાસ જોવા ને સંભળવા નીકળેલા એટલે  
તે તરફ વળ્યા. અહીં વરરાખનું સામેનું ચંદુ હતું  
ને ઉપર લાહિડ-સ્પીકર ગાજતું હતું:

‘રૂક ન શકો તો બચો વૃમ બલો’

મારાથી બોલ્યા વિના ન રહેવાયું: ‘જો રશિમ,  
એકાદ રાત પણ અહીં રોકાઈ સકાય તેમ ન હોત  
તો આ ખર્ચો કરી આવત શા માટે? બિચારા વર-  
રાખને ખાસ પસંદ કરી લાવ્યા પછી પણ આવો ન  
પ્રશ્ન?’ અને રશિમ ખડખડાટ હસી પડ્યો. વરપદના  
પ્રાંચ અંદર છટલા ને ફેટમાં મુલાગ બોસેલા યુવકે  
પ્રચલ કરેલા છતાં રશિમનાં આકરિમક દારમનું કારણ  
એ ન સમજી શક્યો.

ગલીમાંથી બહાર નીકળી જરા આગળ ચાલ્યા  
ત્યાં એક મોઢા બંગલા ઉપર નવેકે હાજર ફોફીકે



સો...એ...સો

ટકાની

ખાત્રીવાળું

● શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખાસ બહુથી બનાવ્યું છે ●

એટલે ખરી પડતા વાળને અટકાવી કાળા, સુવાળા,

સરાહ અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે.

તેમ જ

મનજની નબળાઈ, માથાનો દુખાવો, વેગ વગેરે અનેક દર્દોમાં ફાયદો આપે છે

— બહુતા ગાંધી સરેયા અને દવાવાળાને ત્યાં વેચાય છે —

— અધ્યાત્મિક માટે લખો —

એમ. એમ. અંભાતવાળા, આકા રોડની પાળ, અમદાવાદ

લે'પ ગોદવેલ હતા, જે આપને આનંદ આપતા  
અમમી રહ્યા હતા-અધિયો પશુ કહે કે 'કોઈ  
પૈસાદારના ઘરમાં લગ્ન થતાં લાગે છે-ઉપર જારીમાં  
લાઉડસ્પીકરમાંથી સુર આવતો હતો :

! એ દુનિયા ખતા હાં-એ દુનિયા ખતા હાં  
એ દુનિયા ખતા હમને ખીઆરા હૈકયા તેરા  
ધર ધરને દિવાલી હૈ એરે ધરને અધેરા  
એરે ધરને અધેરા

મેં રશિમ સામે જોયું-ને જાગે જાને ગાંગીની  
માફકે હસી પડ્યા-શું ત્યજી ત્યજી હનુર લેમ્પે બળ-  
વાતું ખર્ચ કરવા છતાં કોણ શેઠ દુનિયાને આ  
પ્રથ પૂછે છે ?

(૮)

આગળ એક જગ્યાએ—

‘લિક્ષા-કે મૈયા પોંગલા જોગી ખદા એ દ્વાર  
મૈયા પોંગલા-’

વાગતું હતું ને વરસાળ બહાર ઊભા હતા ને

## એ મેતિ હાલ

દરેકે જાતનાં તાવ, બરોણ,  
કમળો અને ચેટનાં દર્દો

● માટે

બરોણ જેવાં કમળેર દરેકને  
અટકાવવા આ દવા સાધામાં  
સારી અસર કરે છે. દરેક  
જાતના તાવ ખટાડી આ  
દવા શક્તિ આપે છે. રૂઝેક  
દવાવાળા અને ગાંધાઓ  
વેળે છે.

‘એમેતિહાલ’ બરાબર વાંચીને ખરીદશો.

જ્યોત્ષ્ણા માટે લખો :

કમલ પ્રાકરસ, નડિયાડ

સાસુ નાક એમતા હતા-શું આ જોગીને હમણાં બ  
લિક્ષા મોતી મળવાની ? અને ‘હું’ ને રશિમ સાંમ-  
સામા જોઈને જ હસી પડ્યા.

(૯)

સંજોગવશાત્ તો શું પણ એક ઉંમરલાયક  
તથા પૈસાદાર વરરાજા સુરા એવા પૈસા દઈને  
લગ્ન કરવા આવ્યા ત્યારે વરરાજાનો મોભો રાખવા  
અસુરપક્ષે લાઉડ-સ્પીકર મૂક્યું હતું ને તે શું  
ગાતું હતું ?

‘તુમકો મુખારિકે હો કીચે મહલ યે,  
હમકો હૈ ખારી-હમારી બલીઆં  
હમારી બલીઆ.’

ખરેખર કેટલું અનુરૂપ ગાલું ? હું ને રશિમ  
સંતાના દસ થતાં હર જોશા થઈ ગયા. જતાં જતાં  
તે ટહેલો ગયો: ‘નલિન, ખાન રાખજો હો, તારે  
સ્વાગત કોઈ આવા ગાણુંથી થાય નહિ’ મેં  
કહ્યું: ‘પણ તું તો સાથે જ હોદશને-જોજને શું  
થાય છે ? અને અમે જાને ખાખ્યાદ હસતા હસતા  
જુદા પડ્યા.

(૧૦)

અરે, એક પ્રસંગ રહી ગયો. જ્યારે મારી  
મસીની દોઢરીનાં લગ્ન થયાં ત્યારે, નાના બધા પુરી-  
શાતું ખટાતું કાઢી જઈ ગયા ને મોટેલા કામકાજનું  
ખાટી રહ્યો હું, ગયા વિના ખૂટકો ન હતો મારે !

માસા જરા આગળ પડતા વિચારના હતા તે  
તેમણે પણ હર ઉપર લાઉડસ્પીકર મેળવી દીધું  
હતું-વરરાજાના આગમન વખતે, એક પછી એક  
ગોઠમમાંથી ઉપાડીને રેકડ વગાડતી જતી શીશાએ  
નાચેનું ગીત ચલાવ્યું:—

‘આખા જોરી બરખાદ મહોખત કે સલારે...આખા’

મને હસતું આવ્યું, ખિચારી ગીત ! દળ  
વરસાળ તો સામેથી ચાલ્યા આવે છે (પહેલી જ  
વાર) ત્યારે ‘બરખાદ મહોખત’ ક્યારે થઈ ? હમણું  
તો આવ્યું પણ આ ગીત ચાલે તે પણ સદન ન થયું.  
‘શીશા’ મેં કહ્યું, ‘કોઈ બીજી સારી રેકડ વગાડોને’  
અને મનમાં બોલાવ્યું ગયું ‘એ તો પછી છે જ ને !’



જ્યોતિષમાં આપને રસ છે? 'હવન-પ્રકાશ'માં આપના પ્રશ્નોના જવાબ મળશે

# જ્યોતિષ એ શાસ્ત્ર છે :

આ લખાણ વાંચી જાઓ અને હોડે આપેલ દૂપન કાપીને પ્રશ્ન સાથે સરી મોકલો

**જ્યો** નિમ—Astrology—એ પણ એક શસ્ત્ર—Science—છે. વિજ્ઞાનના બીજા શાખાઓની જેમ તેના પણ ચોક્કસ નિયમો છે. એ Bluff નથી એમ પશ્ચાત્ય ભૌતિકશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થી (Physicists) તથા રસાયણશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થી (chemists) ના પ્રયોગોથી સાબીત કરી આપી ચકાવે તેમ છે.

દૂક ઉદ્ભવશુ તરીકે અત્યારે આટલું કહી શકાય, લાંબાથી નીકળતા 'Astrology' નામના પત્રના ટીસે-પ્રકાશના અંકમાં, જુદી જુદી માત્રાઓના દ્રવ્યો ઉપર અત્યુક અત્યુક મહોની યુનિ આકાશમાં યની દોષ તે વખતે વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો કરવામાં આવે છે, અને તે ઉપરથી, એક તો આકાશમાં રહેલા 'માટીના ગોળા'ની પૃથ્વી ઉપર અદ્ભુત અસર થાય છે; અને બીજું તેના જુદા જુદા આકાશમાં ફરતા 'માટીના ગોળા' એટલે કે મહો ધાતુના દ્રવ્યો ઉપર જુદી જુદી અસર કરે છે; એવો હિસોબ છે એ માટે રચાયેલી સોસાઈટીએ કરેલા પ્રયોગોની નોંધ ખીસીસ માર્ગરેટ હોન (Mrs. Margaret Hone) નામની એક આતુએ કરેલ છે તે તથા બીજા દલીલો વાંચકોની ધ્યાન દોરે તો ભવિષ્યમાં રજૂ કરીશું.

હાલ તો, જ્યોતિષ એક શાસ્ત્ર છે વગેરે કથનો બીજી રીતે સાબીત કરવા પ્રયત્ન કરીશું.

અમે એક જ્યોતિષને અંગેની કૉલમ (Astrological column) ઉદાહરણે છીએ. આ કૉલમમાં આપવામાં આવતું ભવિષ્ય કયન ગણાઈતું નથી તેની ખાત્રી માટે વાંચકોને નીચેના જેવા પ્રશ્નો પૂછી કરોડી કરવાની તક આપીશું:

[1] મારો જન્મ સમય, તારીખ અને સ્થળ આપું છું. મારો સ્વભાવ, Temporal & mental qualities મારો જેવાં, શોખ

(હોખી), તથા મારી વંદુરસ્તી (Health) વગેરે કેવાં હશે? (વંદુરસ્તી સારી હશે. કે કંઈ વ્યાધિ છે, અને હોય તો કંઈ તે જણાવો.)

[2] આવતા મહિનામાં (અથવા વર્ષમાં) બનવાના બનાવોની આગાહી કરો. આવતા વર્ષમાં હું ફરિયાની કે વિમાનની યુસાફરી કરી શકીશ કે કેમ તથા લાંબી યુસાફરીએ જઈ શકીશ કે કેમ તે જણાવો. આવતા મહિનામાં મારે હુસ્તનો, સ્વ અને પર જાતિના મિત્રોથી કંઈ લાભ-સુકશાન હોય તો જણાવો તે ઉપરાંત પછીના એક માહુ, નાની બીજા હકીકતો જેવી કે પાતાની તથા કુટુંબની વંદુરસ્તી, ખર્ચ, અધિકારી તથા હાથ નીચેના માહુસો સાથેના અન્ય વગેરે જણાવી શકો.

આ 'માસિક દૂળ' અમે સામાન્ય રીતે અપાય છે તે રીતે 'અ', 'લ', 'છ' નામના જાળા બધા જ માહુસોના મદિના આવે જશે, એ ન નહિ આપતા દરેક શુદ્ધસ્થતું માસિક, ફળ, જુદું જુદું આપીશું. મારણ દેખીતું છે; 'અ' થી શરૂ થતા નામના જાળા બધા શુદ્ધસ્થતે મહિનામાં સરખા અનુભવ થાય એ શક્ય નથી; અને જો એ તકવત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવવામાં આવે નહિ તો તે લખવા-વાંચવાથી કંઈ લાભ નથી.

રોશિવાર ભવિષ્ય આપવાની એ પદ્ધતિને ઉતારી પાકવાને હેતુ નથી. એના કાયદો છે જ. Time અને space ની economy માટે, લખનાર વાંચનારની બધું સમય ન અગર, જગ્યા બધું રોકાય નહિ; અથવા જો જગ્યાને constant રાખીએ, તો બધાં જ વાંચકાનું ભવિષ્ય સમજી દઈ શકાય એવી એ એક જ પદ્ધતિ છે. રોશિઓ ખાર જ છે. તેમની રોશિ ફલ્યુ કાઈ એ શોધી નથી. કારણ એ અસ્તિત્વ ધરાવતી જ નથી. તેથી ખાર

રાશિનું માસિક ફળ, અને દીયોત્સવી અંક કે ખાસ અકર્મા વાર્ષિક ફળ આપી દેતાં બધાં જ વાંચકોને સંતોષ આપી શકાય એમ લાગે છે ખરું.

તેમાં ખામી એટલી છે કે તે—General-સામાન્ય જ અને, અને એ રીતે સર્વને લાગુ પડી શકે. શબ્દસઃ નહિ. અક્ષરે અક્ષર ખેડે પડે તેવું માસિક ફળ લખવા માટે દરેક વાંચકનું જીવન જોઈએ. તેમ કરવા જતાં જરૂરનો પ્રશ્ન આવીને ઊભો રહે છે એ ખરું, પણ જરૂરનો બચાવ કરતી આગલી પદ્ધતિથી થયેલા મુશ્કેલી વાંચકો અને નિષ્પક્ષ વિચારકો—Thinkers—નો પણ આ શાસ્ત્રમાંથી વિશ્વસ ભટ્ટી ગયો છે; તેથી ગમે તે ભોગે જ્યોતિષ શાસ્ત્ર, એ ગૃપા—general information અને common sense વડે મારવામાં આવતાં ગૃપા—નથી એમ આ વિષયના અમારા એક અભ્યાસી મિત્ર સાબીત કરી આપવા ઇચ્છે છે.

‘લવિષ્ય જાણવાથી લાલ શો ?’ એમ કેટલાક શંકા ઉઠાવે છે. એ શંકા ઊઠે એ સ્વાભાવિક પણ છે. સ્વાભાવિક વિવેચન એ ધર્મની દૃષ્ટિએ સાચું છે. પણ આ વિદ્યાન લેખક—મિત્ર જ્યોતિષશાસ્ત્રને ધર્મ તરીકે નહિ પણ વિજ્ઞાન તરીકે જાણ કરવા માગે છે. વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિમાં એ કાલેશ છે. શંકા ઉઠાવવામાં કંઈ વધી નથી. વાસ્તવિક રીતે શંકા અને શંકાનું નિવારણ એ તો એનો પાયો છે. ખાતરી કરાવી આપવાની માગણી કરનારને દિવ્ય-કરણ (Doubting Thomas) આ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિમાં કહી શકાય નહિ. Forewarned is Forearmed (ચેતી ગયેલો સશસ્ત્ર છે) એ તેઓ દાખલા દલીલોથી, જે વાંચકોની ઇચ્છા હશે તો સાબીત કરી આપશે.

\* ‘જીવન-પ્રકાશ’ના વાંચકો માટે \*

### ● જ્યોતિષ-કૂપન ●

પત્ર સાથે આ કૂપન કાપીને ભરી મોકલનારના પ્રશ્નોનો જવાબ માસિક મારફત મળશે.

પૂરું નામ.....  
સરનામું.....  
જન્મ તારીખ.....જન્મ સમય.....  
પ્રશ્નો સમય.....જન્મ સ્થાન.....

[આને જ ‘જીવન-પ્રકાશ’ના ડાહ્ય જાની બચો]

વધુમાં વાંચકો પ્રશ્નો પૂછી શકશે.

દાખલા તરીકે—મારી ઇચ્છા પૂરી થશે કે કેમ ? મારું સ્વતંત્ર ધર બનશે કે કેમ ? મને પણ મળશે કે નહિ ? વગેરે.

જે વાંચકોનો જન્મ સમય નક્કી નથી તેઓએ પ્રશ્ન શાસ્ત્ર (Horary Astrology) ઉપર આધાર રાખવો સ્વીકારવો. તે માટે ‘આ વસ્તુ બનશે કે નહીં ?’ એ જાણવાની વધારેમાં વધારે તીવ્ર ઇચ્છા જ્યારે થાય ત્યારે સમય નોંધી લેવો અને તારીખ અને રચણ સાથે એ ચોક્કસ દર્શાવી પત્ર લખવો. જ્યોતિષ-પ્રશ્ન અને લવિષ્ય-કથનમાં રસ ધરાવનાર ‘જીવન-પ્રકાશ’ના વાંચકો આ અંકમાં આ જ પાના ઉપર આપેલ કૂપન કાપીને એમાંની વિગતો ભરી પ્રશ્ન પૂછી શકશે. જ્યોતિષના અભ્યાસી મિત્ર પર પ્રશ્નોનો વરસાદ વરસે તેને પહેલેથી જાણી શકાય નહિ અને માસિકમાં વધારે જગ્યા પણ નથી એટલે એના પર અંકુશ રાખવા આ કૂપનની પદ્ધતિ રાખી છે. કૂપન વિનાના પ્રશ્ન પર ધ્યાન નહિ આપી શકાય. માસિકની ને લેખક—મિત્રની સગવડ મુજબ દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર ક્રમે ક્રમે માસિકમાં બપોરે સીધો જવાબ મેળવવા ઇચ્છનારે પોસ્ટલ ઇન્ડ્રાદિ ખર્ચ માટે ચાર અનાની ટિકિટો ખીડવી આ જ્યોતિષની કાલમને લગતો સુધ્ધો પત્ર-વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો : સંચાલક, જ્યોતિષ વિભાગ, C/o જીવન-પ્રકાશ કાર્યાલય, રાણપુર (કાઉ. B. S. Ry.)

દરાજ, ખસ, જીવન, માટે

“ઝંડા છાપ” સહિત મલમ

નાપરવાથી કપડાંને ઢાપ પડતા નથી અને ચોનીસ કલાકમાં આરામ થાય છે.

સી. સી. મહાજનની કાં. યુનિ-૨

જીવનમાં જીવન દમ, હાથે માટે

ગેસહર તથા દુધાનુપાન

ગોળાઓ બંને દવા સાથે વાપરો.

— ચોક્કસ દમ મટશે —

દુધાનુપાન ફાર્મસી, ગમનગર

જોઈએ તો આગતો

આપણા 'જીવન-  
પ્રવાસ' બંધુમંડળના  
કોઈ પણ સભ્યને  
રોહટી સલાહ કે  
સેવાની જરૂર ઢોરો તો  
ડો. પુષ્પેન્દ્ર શર્મા  
આપશે. સભ્યો સાથે  
અરે કે પત્ર-વ્યવહારથી

વિચાર-વિનિમય કરતાં પણ તેમને આનંદ થશે. જોમનું  
સંસ્થાન : ડો. પુષ્પેન્દ્ર શર્મા, ૧૧૭૦, ધના સુનારની પાળ,  
અમદાવાદ.

ડી. એ. હાઈસ્કૂલ, થાણા

ટીણામાં શુભશતીઓ માટે ધોરણ પદ્યા માધ્ય-  
મિકથી મેટ્રીકપુલેયન મુખીનું શિક્ષણ આપતી-આ એક જ  
સંસ્થા છે; ત્યારે મદારાશ્રીય જનતા માટે હ હાઈસ્કૂલો  
છે. અને ૧૯૩૮માં ફક્ત પદેલા ધોરણથી રાજ કરી પ્રતિ  
વર્ષ એકે મોડલ ઘરોરી ૧૯૪૪-૪૫માં મેટ્રીકપુલેયન વર્ષ  
જવારે છે. સંસ્થા પોતાનું મહાન ધારણ છે. ડેડમાસ્ટર  
શ્રી. ડી. એસ. મહેતા હલ્લાહી, ભાવનાશીલ અને કળવ-  
ળીમાં નવી દૃષ્ટિ મુજબ કાઈ કરવાની હમ્દાવાળા હોઈ  
આ સંસ્થા માટે-ઉત્તરજળ ભાવિની આપણા રાખી રાખાય

પદ્ય-મેત્રી અને પરિચય

શ્રી. ભવાનીશંકર જી. મહેતા આપણા બધું  
મંડળના સભ્ય છે અને સંસ્કારી, વિચારશીલ, હલ્લાહી તેમ  
જ આદર્શસક્ત ભાવનાશીલ સંસ્થા છે. કોઈ પણ હિતજીત  
પોત્ત્ય પ્રથમ પરતે 'જીવન-પ્રકાશ બધું મંડળ'ના સભ્યો સાથે  
તેમને પત્ર-વ્યવહાર કરતાં આનંદ થશે-એમ તેમણે જણાવે  
છે. કોઈ પણ સભ્ય સાથે અજર બહેન, પત્ર-મેત્રી અને પરિ-

\* શિક્ષકો જોઈએ છે \*

હાર સંસ્થાની હાઈસ્કૂલો માટે શ્રેયસ્વિત શિક્ષકો  
જોઈએ છે. પેન્શનરો રીપોર્ટ મુજબ પ્રીડ  
અભ્યાસના આધારે.

વળા : ડેડમાસ્ટર, શ્રી હિતલ હાઈસ્કૂલ, હિતલતંબર



તેમ જ વિચારણી  
આપ-હોં માટે તેમની  
સમી પત્ર-વ્યવહાર કરી  
શકે. જોમનું સંસ્થાન :  
( અગ્રેજીમાં કરડું )  
ભવાનીશંકર જી. મહેતા,  
પો. બો. નં. ૧, હામારી  
( યુવાનો ) મિ. ઇ.  
આફ્રિકા.

પુસ્તકો ખરીદવાં છે

આપણા પુરાણો મૂળ સંસ્કૃત સાથે ગુજ-  
રાતી કે હિંદી ભાષાનંતર હિંદુધર્મ બાવે મળે 'તો  
લાયબ્રેરી માટે જોઈએ છે. વેચવાં હોય તેમજ  
કમિશન અને સ્થાનમાં સ્થાપી હિંમત સાથે લખાવું  
શુદ્ધ દીનમણિશંકર રંભારક પુસ્તકાલય, નિશાળ  
મહેલાવો, નવસારી.

હાઈફેડ આમંત્રણ

ઉત્તરના લેખકો અને સાહિત્યકારોની પ્રગતિ-  
હયને વેગ આપી દરતલિખિત અખબારોના હલ્લે સામ-  
વાતું "દરતલિખિત અખબાર પરિષદ"નું ક્ષેત્ર ઉપરિ-  
વરના મુખપત્ર "મિન્ટુ" દરતલિખિતના મોંઘીલ મુદ્દામાં  
સૌરાષ્ટ્રના વડા પ્રધાન માનનીય શ્રી દેવરભાઈનો ખાસ  
સંદેશો પણ અમોને મળ્યો છે, દરતલિખિત અખબાર  
પરિષદની એક શાખા રાજકોટમાં શ્રી. અનિરુદ્ધમાર મહે-  
તાના મંત્રીપદ નીચે રાજ કરવામાં આવી છે, આ  
સાહિત્યિક સંસ્થાની શાખાઓ બીજી રાજકોટમાં, પણ  
હુંક સમયમાં રાજ થશે. આ રીતે આ સંસ્થા તેના  
સાહિત્યના સેવકો પ્રગતિ કરી રહી છે. આ સંસ્થાના

શ્રી સિદ્ધ હેમ રાજકોટનાસાસનની

સ્થાપત હયુરતિ ઉપર વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરતો  
અવચૂરિ પરિષદર અને છપાવવો રાજ કર્યો છે. સાત  
પાદ છપાઈ ચૂક્યા છે. સાત પાદના રૂ. ૪ ૧૨-૦  
શી. ઉમેદચંદ રાયચંદ, સુ. માસીઆધાર  
વાયા-રામનગર [ અધિવાસ ]

સભ્ય થનારને અનેકવિધ સગવડોનો મળે છે. વધુ વિગત માટે—લક્ષ્મી નિવાસ, પ્લોટ, પૌરાણ (સેતારા) એ સરનામે લખજો. રૂપ વધતી વય સુધીના સાંધાવિ પ્રત્યે રસ કરાવનાર સહુ કોણે દરવર્ષિવિત અખબાર પરિષદના સભ્ય થવા અમારે હાર્દિક આમંત્રણ છે.

ધોરાજી } —સુરેન્દ્ર દેવાશંકર પરીખ,  
(સેતારા) } પ્રમુખ,  
હરતલિખિત આખબાર પરિષદ

જૈનતરવંજ્ઞાન, વિવાપીક, પૂના

આ વિધાપીઠદ્વારા જુદાં જુદાં દેશરથાનોમાં વર્ષમાં બે વખત પરીક્ષા લેવાતું હતું છે. (૧) પ્રારંભિક

### \* આમંત્રીનાં ચેપી દર્દો માટે \*

અતુલ સિદ્ધ વિપાત  
જ્યોતિ મતમ \* જ્યોતિ પાવકર

ખૂસ, ખુશલી, ચેપી વા, કઠોવાયો, ચહેરા પરના ખીચ વગેરે માટે અક્ષરી છલાસ, સેપ્ટોએ વાપરી ખાતરી કરી અનેક પ્રમાણપત્રો આપેલ છે. કાયદે ન વાય નો પેલા પાણી આપવાની ગેરરીતી લેવાય છે. આપ પણ એક વખત વપરી ખાતરી કરો. જ્યોતિ મતમ ચહેરા પરના ખીચ માટે જ્યોતિ વપરાય છે.

સ્ટેટીસ્ટો : બી. નમીનદાસ એન્ડ કું. અમદાવાદ, અમરતલાલ દેહીસિંગ ખટેલ, દરિયાપુર ચકલા, અમદાવાદ, બાહ્યાલબાઈ મિત્રમલાલ, જામનંદીપુર, અમદાવાદ, સી. સી. મદાનજી એન્ડ કું નડિયાદ, રણછત જનરલ સ્ટોર્સ, નડિયાદ, વજેતર મેડિકલ સ્ટોર્સ નડિયાદ, રમણલાલ ઇન્ડ નવાલ કંકર બારેજી સ્ટેશન. એન્ટોનીમવા છે. લખો : જ્યોતિ પ્રાઉકરસ, ચૌસર, વાયા પ્રાગુજી

(૨) પ્રવેશ (૩) પરિચય (૪) પાંડિત (૫) જૈનચિચાર (૬) જૈનરત્ન અભ્યાસક્રમ, નિયમો અને વધુ વિગતો માટે આ આનાની ટિકિટો ખીદીને નીચેના સરનામે લખજો : બ્યવસ્થાપક, જૈન તરવજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ, ૧૨૦૪/૮ થોસે રોડ, ચિવાલનગર, પૂના નં-૫.

અતુલથી તબીબની સલાહ

મુંબઈની બહુમતી રામકૃષ્ણ દીરેન્સરીના સંચાલક ડા. મોદનલાલ વી. એપી 'જીવન-પ્રકાર'ના આલોકને કોઈપણ જાતની વૈદ્યકય સલાહ રૂબરૂ કે પત્રબ્યવહારથી આપશે. ખાસ કરીને દરસમસા, લીલું-સૂકું ખરજું, હીરેદીરીઆ વગેરે માટે તેમનો સંપર્ક સાધવા જેવું છે. સરનામું : રામકૃષ્ણ દીરેન્સરી, ૨૬, નીલે બોલવાડો, શ્રવેશ્વર, મુંબઈ. ૨

### \* હાથ લંબાવશો ? \*

અંગ્રેજ વિદ્વાનોએ જાન્યાસલ કરતાં પ્રજા જેની કિંમત વધુ આંકી છે એવા પુસ્તકોનો અમૂલ્ય ખતનો વસાવવા ત્રી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય; મહુડા [અ. એડ] આપની સખાવત માટે તત્વસી રહ્યું છે.

ચાદ રાખવા જેવી નિશાનીઓ

**છીંકણી**  
પ્રાણ પસંદ  
ના પડે તો પેસા પાછા

મુંબઈ ૨૦૪૨ : કં. રમુરચંદ. હોચાચંદ વડોદરીયા  
છીંકણી કારખાનું, સ્ટે. ચાણદ રોડ (ઉ.પ.) મું. અણજ.

ભણો છો ?

જીવન-પ્રકાર બધું મંડળ ના સભ્ય પોતે ભરેલ લવાજમ જેટલી જ કિંમતની. જગ્યા પોતાની ભહેરાત માટે આ માસિકમાં વર્ષ દરમિયાન મફત રહેતી શકે છે. આપ હજી એના આરંભ થયા ?

## સાભાર સ્વીકાર

૯૫ ચુલરાત : તંત્રી શ્રી. મહેન્દ્ર રાવિલાલ શાહ, ૯૫ ચુલરાત પ્રકાશન ગૃહ, ખટાલવાડી, ગીરગામ, મુંબઈ ૪. વાર્ષિક લગભગ પાંચ રૂપિયા. હટક નકલના બે આના. એપ્રિલ '૪૮થી રાઈ થયેલ' આ સાપ્તાહિક એની સામગ્રીની વિવિધતા તેમજ વિશિષ્ટતા અને એની રસપ્રાપ્તી નિરાળી રીતથી કુટુંબ ન જરી આવે છે. એણે જે મહત્વના કૌશલ્યો રોષા છે અને પોતાને માટે જે માગે નહીં કર્યો છે તેનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે એ પ્રમાણે કામ થાય તો એક ઉપયોગી સાપ્તાહિક ચુલરાતને મળે એમાં રાંક નથી. ઉત્સાહી અને વિચારશીલ તંત્રીને રાજઆત્મી સંદેશ પણ સારો સાંપડ્યો છે. આ નવા ભાગ્યધનને સર્વથા સફળતા હાથેએ હાંમે.

મનોરંજન : તંત્રી શ્રી. નંદલાલ ચો. કકર, એન. એમ. કક્કરી કું. પ્રિન્સેસ રફ્રીટ, મુંબઈ. ૨. વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬-૧૨-૦, હટક નકલના દસ આના, એપ્રિલ '૪૮થી રાઈ થયેલા આ માસિકના બે અંકો થય્યા છે. એના તંત્રી કહે છે, 'અમારા મનોરંજન માટે આ માસિક રાઈ કરીએ છીએ. અમારા મનોરંજનમાં બધાનું મનોરંજન આવી નય છે.' એટલે એ વિશે વધુ કહેવાનું કંઈ રહેતું નથી. મનોરંજક તરતોને આપનારું-પોષનારું અને માત્ર એને જ કષ્ટ સામે રાખીને પ્રકટ પત્ર આપણે ત્યાં આ પહેલું અને એક જ માસિક છે. માનવ-જીવનની જીવાદોરીનો આધાર શરીરના આરોગ્ય પર છે અને આ તંદુરસ્તીનો આધાર પ્રકૃતિનું ચિત્ર પર છે—આ મુખ્ય સિદ્ધાંતને યાનમાં રાખી વાંચકોનું મન પ્રકૃષ્ટ અને એક સાહિત્ય પીરસવાની 'મનોરંજન'ની અભિલાષા છે. પ્રકાશન-વ્યવસાયનો એના તંત્રીજીને સારો અનુભવ છે એટલે વ્યવહાર-બાહુ તે બરાબર સચવાશે એમાં રાંક નથી. બે અંકોની સામગ્રી ભ્રતાં પણ સારી આશા બંધાય છે. આ બીજા મિત્રને પણ આનંદારીએ છીએ.

## અમૂલ્ય તક

નીચેનાં સુંદર પુસ્તકોની યોડી જ નકલો દવે સિલકે છે, ખલાસ થાય તે પહેલાં આપ મંગાવી લેજો:

- (૧) શ્રી પ્રમાસ સ્ત્રીનાં ગુપ્ત પ્રયાગાદિ લીંગાનું માહાત્મ્ય, યાચસો પાનાં, પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય પાંચ રૂપિયા.
- (૨) ઉનેવાળ જ્ઞાતિનો ઇતિહાસ-મૂલ્ય એક રૂપિયા.
- (૩) દોરાવતી-મૂલ્ય આઠ આના.
- (૪) સંન્યાસ પદ્ધતિ મીમાંસા મૂલ્ય આર આના. મંગવાનું રથજી.

માસો રેવાશંકર મેઘજીભાઈ-દેવવાડાકર,

૧૨૫, ગુજાલવાડી, મુંબઈ નં. ૪

બિન્દુ : તંત્રી શ્રી. મહેન્દ્ર રાવિલાલ શાહ, ૯૫ ચુલરાત પ્રકાશન ગૃહ, ખટાલવાડી, ગીરગામ, મુંબઈ ૪. વાર્ષિક લગભગ પાંચ રૂપિયા. હટક નકલના બે આના. એપ્રિલ '૪૮થી રાઈ થયેલ' આ સાપ્તાહિક એની સામગ્રીની વિવિધતા તેમજ વિશિષ્ટતા અને એની રસપ્રાપ્તી નિરાળી રીતથી કુટુંબ ન જરી આવે છે. એણે જે મહત્વના કૌશલ્યો રોષા છે અને પોતાને માટે જે માગે નહીં કર્યો છે તેનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે એ પ્રમાણે કામ થાય તો એક ઉપયોગી સાપ્તાહિક ચુલરાતને મળે એમાં રાંક નથી. ઉત્સાહી અને વિચારશીલ તંત્રીને રાજઆત્મી સંદેશ પણ સારો સાંપડ્યો છે. આ નવા ભાગ્યધનને સર્વથા સફળતા હાથેએ હાંમે.

## ૫૦ વર્ષો થયા દુનિયાભરમાં મશહુર

બળ, બુદ્ધિ, આરોગ્ય વધારનાર:-

## મહત્તમજી

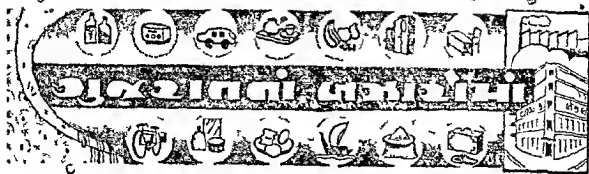
નસોની કમજોરી, હાથપગની કળતર, આળસ, સૂસી, બેચેની વગેરે દૂર કરી શકિત, સ્મૃતિ, તથા ઉત્સાહ વધારે છે તેમજ પેસાજ કે રવનમાં બતી ધાતુને બંધ કરી ધટ બનાવે છે. પરદેશ ખાસ કર્યું નથી.

## દો. ગોળી ૪૦ની ૬૦નો ૬૧. ૧૧ સવા

પ્રદર, લોહીવા, સુવારોળ, માસિક અટકાવની અનિચ્છિતા, અટકાવ વખતે પેટ, પેડ કે કમરમાં દુઃખાવો થવો, મશાલ્યમાં સોજો વિગેરે તમામ રોગો દૂર કરી શરીર તંદુરસ્ત અને વહેર કાન્તિવાન બનાવે છે.

દો. ૬૫૧ નં. ૩. ૨૧ અડી

મુંબઈ ખા.:- મહત્તમજી કામગીરી, રામવાડી, ગામનગર (મોહાવાડા)



[ગુજરાતના ધરતરી બજારોનો વાચકોને ખ્યાલ આવે તેમ જ 'જીવન-પ્રકાર' વિજ્ઞાપક મંડળનું દષ્ટિબિંદુ સ્પષ્ટ થાય તે હેતુથી અમારા વિજ્ઞાપન વિભાગના સંચાલક તરફથી અહીં જે વિજેતા રહે થાય છે તે જુદી જુદી વસ્તુઓના ગ્રાહકો, એજન્ટો, ડેન્વાસરો અને નાના-મોટા વેપારીઓને ઉપયોગી થશે.]

**મુ** "મહર્મા એતવાડી પર આવતાં જ પેલો પ્રખ્યાત ૬૪૬ નંબરનો સફેદો યાદ આવે છે. પેઈન્ટ ારનીશના વંપારીઓનો અનુભવ છે કે ગ્રાહકો હમેશા ૪૬ નંબરના સફેદાની પહેલી માગણી કરે છે અને તેને જ પ્રથમ પસંદગી આપે છે આ વિખ્યાત પફેદા માટે તમારા શહેરના કોઈ પણ પેઈન્ટ-હારનીશના વેપારીને પૂછી શકો. ન મળે તો આ ારનામું ને બજારમાં દેખાડવી લ્યો: સિમ્પલેક્સ પ્રાઇલ એન્ડ પેઈન્ટ કું. ૧૦ મી એતવાડી, મુંબઈ ૪-તમને એ સમય ઉપર ઘણું ઉપયોગી થશે.

અને બાળકોના ટેનીક તરીકે બળ્ણીતા થયેલ પેલા 'બ્રાયુલીન' માટે તમારે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ પર પેલી બાણુ દેખાય તે ખી. એ. એન્ડ પ્રધર્સની દુકાને જવું રહ્યું. છેવંયા પદર વર્ષથી એ હોરિપ-ટલીમાં વપરાય છે અને ટાકટરો એની બવામણ કરે છે. તમારો બાળકને તંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને રૂબરૂબ બનાવવા માટે એ અજમાવી જોજો. એના બળ્ણીતા સોલ એજન્ટસનું સરનામું નોંધી લ્યો: બી. એ. એન્ડ પ્રધર્સ, ૯૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૨

## સોંધાં રત્નો

કચ્છ, કાઠિયાવાડ, ગુજરાત તથા

હિંદના બીજા ભાગોમાં

પ્રખ્યાતી પામેલી :

હરણ છાપ તથા નં. ૭૦૫

© દાર્જિલોંગ સ્પેશિયલ ©

—બીડી માટે—

અને

ડી'બર્ડના મુલાયમ પાન માટે

: લખો :

વૃજલાલ મણીલાલ એન્ડ કું.

ગોંદીઆ [સા. પા.]

એટલે માધવ ઔષધ સંહારની સચોટ બાંધવો. વાપ-રનારોએ જો તેનું નામ 'સોંધાં રત્નો' રાખેલ છે હલારે દર્દી-ઓના આશ્વ-સ ગોષ પછી જ બહાર પડે છે. ડીસ્પેન્સરીઓ, ધર્માદા સ્થાનો તેમ જ સખી જુદરથોએ બધા વર્ષમાં 'આઝાદ વડી'ની ત્રણ લાખ કોપીઓ વાપરીને પંચાતેર હલાર મેયેરિયાનો દર્દીઓને દર્દીમાંથી મુક્તિ અપાવી હતી

**આઝાદ વડી :** જેના માટે વિખ્યાત પત્રકાર શ્રી. હરશોભિ દ. પંડ્યા પોતાના તા. ૧૦-૨-૪૮ના પત્રમાં લખે છે 'મેલેરિયા ાવને કાઢતો હોય તો વેધરાજ પ્રાણમણી આઝાદ વડીનું ૪ થી ૮ દિવસ સેવન કરવું. સ્વાસ્થ્યવધી આ કંટું છે."

જીવન-રાક્તિ પીલ્સ : શરીરમાં પાચનશક્તિ વધારી, લોહીનો બહાર કરી લોચને થક ને લાક્ષતવાન બનાવે છે

**સીતોપલાદિ પીલ્સ :** વનસ્પતિના રસમાં તૈયાર થયેલ ગોળીઓ પેશના જેવું સફળ કામ આપે છે.

**હોમોદશક :** હોમોદશકના ગુણ ઉપરાંત મંદાશ્મિ, અપચો, ગેસ અને પેટના તમામ રોગ હરે છે

[ ડેર ડેર એજન્ટીઓ આપવાની છે ]

અન્વાલક, માધવ ઔષધ સંહાર, અમરેલી (કાઠિ)

જીવન-પ્રકાર

કુચ-કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના ખીડીનાં વેપારીઓને માટે ગોઠિયાવાળા મજલાલ મહિસાલની કુંઠ નું નામ ભારે ઉપયોગી ગણાય. આપણા પ્રાંત ઉપરાંત કિંદના ખીજા ભાગમાં પણ એમની દરજ્જા હાથ અને નં. ૭૦૫ની ખીડી ખૂબ વપરાય છે. નાના-મોટા વેપારીઓએ તેમની સારો પત્ર-વ્યવહાર કરી જોયો. વધુ વિજ્ઞતા અને એજન્સીની શરતો વગેરે સંતોષકારક રીતે ત્યાંથી મળશે. આ સરનામું તમારી હાથરીમાં સંભાળપૂર્વક નોંધી લ્યો :

મજલાલ મહિસાલની કુંઠ. ગાંધીઆ (સી. પી.) તમારી એ જાતની જરૂરિયાત માટે અને વેપારી સંબંધ માટે એ બહુ જ ઉપયોગી થશે.

૯૬

આપના બીજાનેસની જાહેરાત

“જીવન-પ્રકાશ” જેવા લોકપ્રિય મસિકમાં

આખીને ધંધાનો વધુ વિકાસ કરો

## ● પુષ્પા કોર્ડીઅલ ●

બહેનો ! પ્રહર, હોલીવા, અનિયમિત અટકાવ, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહી સ્ત્રી જવો, કમુવાવટ, હીસ્ટીરીઆ, દોઢે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, ધાવણની અછત, ક્રિધ ન આવવી, ઉબકા, અમૂજણ વગેરે દર્દો મટાડી શક્તિ આપનાર પુષ્પા કોર્ડીઅલ જ વાપરો. ત્રણ બાટલી પીવાથી સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

—દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ—

● વેચે છે ●

જથ્થાબંધ માટે લખો :

કુંભલ પ્રોડક્ટસ • નડિયાદ

જગતના બહારોમાં માન, કીર્તિ, પ્રગતિ અને પ્રસિદ્ધિને શિખરે પહોંચેલી માંતજર કંપની

સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ

★

ઇસરોદો લીમીટેડ, કેમીકલ વર્કસ ફ્લોરા સ્વા-ટબેન્ટના એજેન્સી, જેસમીન, શેલ, નારમીસ, શાંતકી શમી, વ્હાઇટરોઝ

ઇલાદિ પરફ્યુમના ઉપયુક્ત કંપની કાયરેક્ટ ઇન્વેન્ટર્સ હોવાથી દરેક નાના-મોટા વેપારીઓ, જેસમીન, બનાવનારાઓ, પાવર, ક્રીમ, બોલ્ડ-ટાઇનના કારખાનાંવાળા સર્વે પરફ્યુમરને ઉપયોગી આ એજેન્સી ધર્મ જ કીધાયત આવથી મળે છે.

આ કંપનીની નીચેની વસ્તુઓ ખૂબપ્રસિદ્ધ છે. તેમજ દરેક આજરોદર વેપારી પાસેથી મળી શકે છે :

સાબિત્રી હેર એપ્લેન્ડ સાબિત્રી બ્રીચનટા-ઇન્ડ સાનચેન બામ • સન રીંગો ડીડર • સનરૂક મુળથી કેસ્ટર બોલ્ડ • એશિયા બાલી હેર બોલ્ડ • ઉપરાંત ઉપર જણાવેલ એજેન્સી એડીટનલ પેકીંગમાં મળશે.—ટોચર • નીલગીરી • ફુડીના એજેન્સ • રીફાઇન્ડ કેસ્ટર બોલ્ડ • સન હોરાન તથા દરેક જાતનાં સેન્ટ અને અતરો બધાપારી બાવે મળે છે.

દવામાં વાપરવા લાયક વિશ્વાસપાત્ર ચોક્કસ મધ (એનર્જી) મળી શકશે અનેક દોઢદર્દો અને વેળેની પ્રશંસા પામેલ છે

વધુ વિગત માટે પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવવાથી તેમજ પ્રત્યવહાર કરવાથી સંતોષકારક જવાબ મળશે.

સરનામું :

સન કેમીકલ એન્ડ પરફ્યુમરી વર્કસ  
૫૦, ઇસાલ સ્ટ્રીટ, વડગારી, મુંબઈ. ૩

અમારી ઓફીસ રાંજકોટ-સિવાય બીજી ક્યાંય નથી. અમારા નામ અને કામની નકલ કરનારાઓથી સાવચેત રહો.

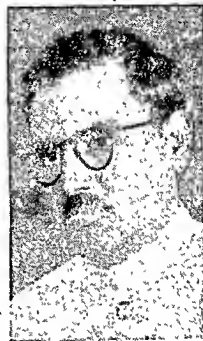
મનુષ્યના ભાગ્યની ફરકારી અને સુખશાંતિનું મહાદ્વાર એટલે

## ‘અદ્ભુત નવગ્રહ શાંતિ વિસોયન’

જે પુણે વીસા ઉસ્કો કયા કરે જીગદીશા, સકલ પદારથ હૈ જગમાંહી કમહીન નર પાવત નાહી.

નાજ દડે તે સૌ જાણે, અથ દડે તે કોઈ ન જાણે.

ત્યારે અદ્વૈતા નખળી હોય ત્યારે નિર્માલ્ય મનુષ્ય પણ તમારું અપમાન કરી શકશે, અને કરેલા પુરુષાર્થ નિષ્ફળ જશે. આરે બાળુ અધકાર દેખાશે, નાણાંની બરબાદી થશે. બહુ વિચારીને કરેલા કામમાં પણ નિષ્ફળતા મળશે. સ્ત્રી અને સંતાન પણ તમારાં વિરોધી બનશે અને કુટુંબ અને રોગી મિત્રો જ તમારી ધોર બોદશે. જે કામમાં હાથ નાખશે તેમાં પાછા પડશે, ત્યાં જવ ત્યાં વિશ્વાસે કાશો, અને સમસ્ત કુનિયા તમારી વિરુદ્ધ દેખાય ત્યારે સમજવું કે તમારું દિનમાન નખળું છે, અને એ દિનમાનને અવકુળ કરવા દેવી શક્તિ સિવાય બીજી કોઈ તાકાત નથી. પુન્યે, પાપ દેશાય એ દિસાળે મંત્રશાંત્રની સહાયથી પ્રાર્થનાપૂર્વક જગના તારણહાર પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની સહાય અને કૃપા મેળવી દુઃખરૂપી દરિયામાંથી જાતલાંબલ કરવે એ જ એક ઉપાય કુખતા મનુષ્યને તારનાર છે. કેઈ પણ અદ્વૈત્ય શક્તિ તમારી ઉત્પત્તિના માર્ગમાં અવરોધક છે, અને તે તમારા પુરુષાર્થ પાછા પાડે છે, અને જે કોઈ વસ્તુ ધર્મપૂર્વક કરો તેમાં સહાયને બદલે વિધો ઉત્પત્ત કરે, અને રામ નિવારણને માટે દવા લેતાં રોગ વધે અને તમારી દરેક આશા કે અનિશ્ચય પાર પાડવામાં વિધો યતાં હોય અને કોઈ ધાણ કામ ચાલુ ન હોય ત્યારે સમજવું ભોઈએ કે કુદરતે તમારાથી વિરુદ્ધ છે અને પ્રતિકૂળ કુદરતને સાતકૂળ કરવા માટે અને સંસારનાં દુઃખ દારિદ્ર્યો નાશ કરવા માટે અનંત શક્તિ ધરાવનાર અને સુખ અને સમૃદ્ધિના કામધેનુ રૂપ



## નવગ્રહશાંતિ વિસાચનની

સહાય હશે. તે તમારા નખળા અદોને શાંત કરી ભાગ્યને ઉદય કરશે.

સ્ત્રી અને સંતાનનાં સુખમાં રુદ્ધિ કરશે, તમારાં હૃદય ચતુરો દૂર કરશે, વેપાર-ધંધામાં બરકત આપી, કરજદારીમાંથી મુક્તિ દુરથી આપે, મૃત્યુ, યોજના, જીવ, મિશ્રણ કે એકી નિશાથી બચાવ કરશે. ઉપરાંત મનપસંદ લગ્ન કરી, સ્ત્રી-અજ્ઞ પ્રેમ ઉત્પત્ત કરે છે, અને યમે તેવી લાંબકર ખિમ્મરીમાંથી બચાવે છે અને કોઈનાં રોગ બચાવે છે. ઉપરાંત કોઈપણ બ્યક્તિને તે



મંત્રાવધાની ઉરત પમાડનારી સૌધ યાને કલિયુગની ચમત્કૃતિ  
એટલે નવગ્રહ શાંતિ વિસૌયન કે જે દરેક આકૃતોમાંથી  
ઉગારનાર સયોદ રામખાણુ ધલાજ છે.

એકજ તાંત્રિક વસ્તુ જીવનનાં દરેક નિર્બળ  
તત્ત્વોને નાખૂદ કરે છે.

યંત્રની સહાયથી વરા કરી ચક્રાય છે. આપું અનંત શક્તિ ધરાવતાર સિદ્ધિયંત્ર હોવા છતાં પણ  
શી માત્ર મહેરત ખર્ચ પૂરતી સવાસો રૂપિયા (પરદેશ માટે દસ પાઉંડ) રાખેલ છે અને  
તાત્કાલિક વીજળી વેગે અસર કરે તેવું રસેશ્વર યંત્રઅસો એકાવન રૂપિયા (પરદેશ માટે એકવીસ  
પાઉંડ) માં બનાવી આપીએ છીએ. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં. પત્રવ્યવહાર તદ્દન  
ખાનગી રહે છે. એટલું યાદ રાખે કે પૈસાના જોરે જ ને ભવિષ્ય બદલી શકાતું હોત તો  
શ્રીમંત કોઈ દુઃખી ન હોત, પરંતુ તેમ નથી. હુરર કરો હમર પણ બાગવ. વિના મળે નહીં  
કોડી. માટે તમારા બાબમાં શુભ પરિવર્તન લખેલ હોય ત્યારે જ તમોને ધર્મ અને દેવ પ્રત્યે  
શ્રદ્ધા બેસે અને તમારા હાથથી શુભ કામ થાય. અન્યથા અનેક પ્રકારની શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય  
અને શંકાશીલ મનુષ્ય ક્યારેક હીરાને પથર સમજી ગુમાવી બેસે છે. ગંગામાં કેટલુંએ નરક પડે  
છે તેથી ગંગાનું માહાત્મ્ય. આજુ થતું નથી તેમ હાથમાં બર્ષા નાં બાજી-મુળાની પેઠે થોડખંધ  
યંત્રો માનુલી ક્રિમને લેવાય છે અને તેની નિષ્ફળ અસરને કારણે થકાનો નાશ થવા માંડે છે.  
છતાં પણ સૌનું કરી રૂપિયે શેર મળે જ નહિ, તેમ સાચી, સયોદ અને અસરકારક વસ્તુ કદી  
એકજે ખર્ચે થઈ શકે જ નહિ, સસ્તી વસ્તુ સરવાળે મોંઘી જ પડે છે. સખને હાથમાં દોલો લઈને  
જોવાની જરૂર પડે તો જ વિસાધંત્રની શક્તિની કસોટી કરવાની જરૂર પડે. આપણી પ્રાચીન  
વિદ્યાઓનો પુનરુદ્ધાર કરનાર હિંદુઓમાં આ પહેલી જ સંસ્થા છે. સિદ્ધ પુરોહીતી સિદ્ધિઓનો-શુભ-  
અનુકૂળ લેવા હોય તો લખો નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલયમાં કે જ્યાં જ્યોતિષનો દરેક કામ ઉપ-  
રાત મંત્રશક્તિથી ગમે તેવું દીન કાર્ય સરજ થઈ શકે છે, તાજાં લખો :—

હિંદુનું એકજ અને અજોડ પુરવાર થઈ ચૂકેલ  
જ્યોતિષવિદ્યાનું પાયોનીયર મથક.

નવચેતન જ્યોતિષ કાર્યાલય [રજીસ્ટર્ડ]

{ 'જ્યોતિષશાસ્ત્ર'  
'દેવશાસ્ત્ર' }

રાજજ્યોતિષી શીવલાલ વી. ખીરા

એસ્ટ્રોલોજર અને પામીસ્ટ

ટે. પ્રહલાદ પોટ; શેરી નં. ૩૬, ખીરા નિવાસ : રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)



તાણ પરિણીત પત્ની : પ્રિય, મારે એક ભયંકર કષ્ટભાત કરવાની છે. મને રાંધતાં નથી આવડતું.

પતિ : તું બીલકુલં ચિંતા ત કરીશ. હું કવિ છું ને અનાજ લાવવા નેટલું હું પેદા કરી શકું તેમ નથી !

❦

પુત્રોનો પિતા : (લગ્નના ઉમેદવારને) મારી પુત્રોને ગરબા ગાતાં આવડે છે, નૃત્ય કરતાં આવડે છે, રેનિસ રમતાં આવડે છે, બ્રીજ રમતાં આવડે છે, મોટર ઢાકિતાં આવડે છે. તમને શું આવડે છે ?

લગ્નના ઉમેદવાર : મને રાંધતાં, હુશ્કાર પીતાં, ધર સારસૂક કરતાં અને છોકરાં રડે તો દૂધની શીશીથી તેમને દૂધ પાતાં ને હાસરાં ગાંધને તેમને રાખતાં આવડે છે.

❦

પતિ : તને ખબર છે કે જો પિતા હોશિયાર હોય તો ધણી વખત બાળકોના વિકાસને આરંધે છે.

પત્ની : ભગવાનનો પાક માનો કે આપણા મનુના વિકાસને અટકાવે તેવું કશું થયું નથી.

❦

શ્રીમતી : દરેક વંશરુ ઊધી જ ચાલે છે.

શ્રીમાન : મને ખબર નથી, કારણ કે લાખલા તરીકે, મારા વિષેનો તારો અભિપ્રાય, તારા વિષેનો મારો અને આપણા બન્ને વિષેનો પડોરીઓનો અભિપ્રાય.

❦

જોધી : તમે તમારા ભવિષ્યના પતિ વિષે જાણવા દેવું છો ખરું ને ?

હાથ જોપડાવનાર : નહિ કે, ભવિષ્યના ઉપયોગ માટે હાથના પતિના મૂલકાળ વિષે જાણવા માયું છું.

❦

એક મારવાડીને શબ્દભૂષ રચનામાં શ. પય સ હળરનું ઈનામ લાગ્યું. પત્રના અધિપતિએ આ ખબર આપવા માટે ઘેર ટેલીફોન કર્યો. મારવાડી ઘેર ન હતો, પણ તેના પુત્રે જવાબ આપ્યો કે મારા પિતાને હું ખબર કરીશ. અધિપતિએ છોકરાને પૂછ્યું : 'તમારા પિતા આ રકમ મળતાં શું કરશે ?' તમે અનુમાન કરી શકો ખરા ?' છોકરાએ કહ્યું : 'હા, મારા પિતા આ રકમ મળતાં સર્વ પ્રથમ ખૂબ કાળજીપૂર્વક તે ગણી જોશે.'

[ શ્રી. મિ. ઇ. દ. ]

❦

બા (પુત્રને)—કરુ, અમેરીકાનું મુખ્ય સહર કયું ?

કરુ—મને ખબર નથી.

અશક્ત બાળકો માટે શક્તિની દવા

કેમલ બાલામૃત

કેમલ બાલામૃત એક વાર વાપરનાર હોંશમાં પાંપડે છે. કારણકે તેમને તેવી નબળાઈને દૂર કરી તે બાળકને શક્તિવાન બનાવે છે; તેમ જ દૂધ તથા અનાજ પચાવી નીંદાગી અને રૂદ્ધિદ બતાવે છે, દરેક દવાવાળા વચ્ચે છે.

જાયાબધ માટે લગ્ન : કેમલ પ્રોડક્ટસ, નડિયાદ

બા—અંટલા પથુ ખખર નથી ? તું ક્યા  
મમાર, હુમ્મા ગધેડા પાસે જુગોળ રાખે છે ?  
કહુ—જુગોળ તો મારા બાપા રાખે છે.

શિક્ષક—(પાઠાશીને) મારો ચંપુ બહુ દોષિ-  
યાર છે, નહિ ? તમે શું પારો છો ? મોટા થશે  
ત્યારે બરાબર મારા જીવો દોષિયાર થશે, નહિ ?  
પાઠાશી—ઈશ્વર એના ઉપર દયા કરે એમ  
ઈચ્છું છું સાહેબ, ઇશ્વર એને થોડો પલ્લો દોષિ-  
યાર બનાવે તો મલ્લું રાફે યામ !

પુસ્કર—હું મ.રા મિત્રો અને ગધેડા વચ્ચે કંઈ  
ફેર જ નથી માનતો.

વિદુ—પથુ મિત્રતા હમેશા સરખે સરખા વચ્ચે  
જ હોય છે.

શિક્ષક—ભીમો થા કિશોર, કહે ભેષ્મએ, ઔરંગ-  
ઝેબની મરણ વખતની સ્થિતિ કેવી હતી ?

જંદગીના વીમા-જગતમાં

‘આમ્મે લાઈફ’

ની

પ્રતિભાભારી પ્રગતિની પ્રતીતિ નીચેના  
આંકડાઓથી પુરવાર થાય છે;  
૧૯૪૭ની સાલમાં પ્રૌઢ કચેરું નવું કામદાર  
રૂા. ૩,૦૮,૦૦,૦૦૦થી વધુ  
કુલ અસ્વચારાત : રૂા. ૩,૪૦,૦૦,૦૦૦થી વધુ

ઠાવાની તાત્કાલિક પતાવર મારે

બુધ જ બાન આપવામાં આવે છે

ધી આમ્મે લાઈફ એરયુરન્સ કું. લી.  
[૧૯૦૮માં સ્થાપિત] ■ હિંદુ ઓફિસ : મુંબઈ

લાન્થ મેનેજર—

નિરંજન આર. વહેરા

કચ-કાલિયાવાડ બાન્થ, રાજકોટ-સર

કિશોર—એ તથુ મિનિટમાં છપ કોડી ગમ  
એવી.

શિક્ષક—‘રવજી, બોલ જોઈએ, ચોરડેથી આ  
એને કેળવવાથી આપણા દેશમાં શું આવે છે ?’  
રવજી—‘એને યાદ નથી સાહેબ.’

શિક્ષક—‘કેમ જુલો ગયો ? મલ્લું ક્યાંથી આવે  
છે તે યાદ નથી ?’

રવજી—‘એ તો રેશનની દુકાનેથી આવે છે.  
દર પંદર દિવસે મારો મોટો ભાઈ લઈ આવે છે.’

રવિશંકર—મારા મામા આપણી જંદગીમાં  
કોી છુડ જ નહોતા બોલ્યા.

ભાસ્કર—એમ ! તે યુધિષ્ઠિર કરતાં પથુ  
વધારે સમવાદી હતા ?

રવિશંકર—ના, તેઓ ખૂબ હતા,  
—વિનોદરાય દે. બદ

પત્ની : હમ પહેલાં તમે મારી ચિંતા કરતા  
હતા હેટલી ચિંતા હવે કાં નથી કરતા ?

પતિ : દ્રેનની આગુરતાથી રાહ ભોતો પેસે-જર  
દ્રેન પડ્યા પછી દ્રેનની ચિંતા ન કરે એ તો સદજ  
સમજ સહાય એવી વાત છે.

પત્ની : પેલા તમારા કાકા મંદિા હતા તેતુ  
શું થયું ? તેઓ સાળ થયા કે નહિ ?

પતિ : તને મ.રા કાકા ઉપર પ્રેમ રહેદ હોય  
એમ કાગે છે.

પત્ની : તેમનો વારસો આપણને મળવાનો છે  
એટલા ખાતર હું ખૂંડું છું.

પત્ની : આપણા પાઠાશી અંગાખદેન કહેતા  
હતા કે તમે મારી ઇખ્તિ, વિરેદ કંઈ પથુ કરી  
શકતા નથી. એ શું સાચી વાત છે ? સાચે મયું  
કહી દો. તમે મારાથી બીઓ છો ?

પતિ : હું તારાથી ખીડું છું એમ તને  
કહેતાં જ હું બીઈ છું.

—વી. ડી. સાદ

# ઉદ્ધ સાહિત્ય સુગંધ

શ્રી. 'સુલશને ખહાર'

ધનકી મિત્રીએ મિલ કરે બી મહુક જાતી નહીં,  
તોડ બી ઠાકો તો હોરેકી ચમક જાતી નહીં.  
અતર માટીમાં મળે તો ય એની મહેક જાતી  
નથી! હોર તોડી નાખવામાં આવે તો ય એની  
ચમક જાતી નથી!

(૨)

સંક્રાંતિ છુપ સકતી બનાવટ દે અસૂલોં સે,  
કિ ખૂશુ આ નહીં સકતી કબી કાચઝદે શુલોં સે.

બનાવટી રિગતોમાં સત્ય વરત દાંડી રહેતી  
નથી! કાગળનાં ફૂલોમાં હાંડી પશુ સવાસ  
આવતી નથી!

(૩)

કિતને સુફલિસ હો ગયે કિતને તવંગર હો ગયે,  
આકમે જખ મિત્ર ગયે બેનોં બરાબર હો ગયે.  
કેટલા ય ગરીબો ચર્ષ ગયા, કેટલા ય તવંગરો  
ચર્ષ ગયા! પશુ જ્યારે તેઓ માટીમાં મળી ગયા,  
ત્યારે બરાબર એક સરખા જ બની ગયા!

(૪)

સુખને હોવા છે ધનમાં ઠોકરે ખાનેકે ખાલ,  
રંગ લાંબી છે હિના પથ્થર પે પિસ જાનેકે ખાલ.  
ઠોકરો ખાધા પછી જ માણસ સાચો માણસ  
બને છે! મેંહી પથ્થર પર ખૂબ વટાય છે, ત્યારે જ  
ખરો રંગ પકડે છે!

(૫)

ખૂંદને મજનૂસે નિકલા ફસ લેલીકી જો લી,  
હરકમે વાસીર છે પર જખખી કામિલ આહિયે.  
લવલાની નસ કાપી, તો મળુની રગમયી  
લોહી નીકળી આયું! પ્રેમમાં આવી અજબ  
ચમત્ક્રિ હોય છે, પરંતુ એ શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ નોંરે એ!

(૬)

જિને આંખે ખુલાને હી વો પથ્થરમે ખુડા સમજે,  
જો હો ખુડ આપણી પથ્થર, વો ફિર પથ્થરમે ક્યા સમજે?  
પ્રભુએ જો આંખો અપી છે તે પથ્થરમાં

પશુ પ્રભુને જુવે છે! પશુ જો જાતે જ પથ્થર છે  
તે પથ્થરમાં શું સમજવાનો?

(૭)

નહીં મ્હોંવાજ એવરકો, જિસે ખૂખી ખુલાને હી,  
કિ દેખો ખૂશુમાં લગતો, કેસા ચાંદ ખેગહેને.

પ્રભુએ જો સુંદરતા આપી છે તેને શણગારતી  
જરૂર નથી! જુઓ, ચંદ્રમાં વગર શણગારે પશુ કેવો  
સોદામરો લાગે છે!

(૮)

અશુલ અઝમાને ડાનિશર્મિડ જખ કરને યેઆતે હે,  
સમંદર ચોખતે હે ચીર ઠોડ સે દરિયા ખહાતે હે.

જ્યારે ડાઘા માણસનો દર્દ નિશ્ચય કાર્યના  
રૂપમાં પરિણમે છે, ત્યારે મંદાગ્રાગરને પશુ ચીરી  
નાખે છે અને, પહોડ ઉપરથી તળીને વહેવડાવે છે!

(૯)

ફલકે હેવા હે, જિનકો એશ ઉનકોગમ બી હોતે હે,  
જહાં ખજતે હે નકારે વહાં માલુમ બી હોતે હે.

ઈશર જોને સુખ આપે છે તેને દુઃખ પશુ હોય  
છે! જ્યાં આનંદનાં વાગાં વાગે છે ત્યાં કદી શોકનાં  
ડૂંદાં પશુ હોય છે!

(૧૦)

ખર કોન સા ખસા કિ જો વીરાં ન હો જયા,  
જુલ કાંન સા હેસા કિ, પરેશાં ન હો ગયા.

એવું કયું શર વસ્તુ કે જો વેરાન પશુ નથી?  
એવું કયું ફત વસ્તુ કે જો પરેશાન પશુ નથી?





# રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશિયલ નં. ૧ (મેડિકલ)

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે, યોગા વાળ કાળા થાય છે, ખરતા ચરકે છે, યાલમાં વાળ ઊગે છે, ખોડા મટે છે, યાદશક્તિ અને દૃષ્ટિ વધે છે, આંખોમાં આંજવાધી અને કાનમાં નાખવાધી આંખ-કાનના રોગો મટે છે, ગાઠ નિદ્રા આવે છે. બધી ચક્રમાં બધાને ઉપયોગી છે.

મોટી બાટલીના રૂ. ૩-૮-૦ નાની બાટલીના રૂ. ૨-૦-૦

— બધે મળે છે —

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ, ૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪



## હું તમોને ઓળખું છું

દરેક બાળકમાં કોઈક કેમ મેળવવી તે માટે મુંઝાઓ છો? તો આવો, ધન, મિત્રાચારી, પ્રજ્યાતિ અને ભવિષ્યના પ્યારની યાતોના ઉકેલ હું મેનેજીક શક્તિથી કરી આપીશ.

મણા રાત રજવાડા, નવખો અને ઉમરાવોએ ખાત્રી કરી પ્રગટા કરેલ છે. ચાલ રાખો! હું તમોને ઓળખું છું. તમો ને કંઈ ઇચ્છો છો તે નહીં હું અને ખાત્રી આપું છું કે, ધંધામાં હારથી પ્રતિ, દોલતમાં ચાં દોર્યો મધારો, મુદર કામગીરી, કોઈના કલ્યાણ, પ્રેમની વાતો, દુરમનો, બપોર ભૂવાવો, અસાધ્ય રોગો વિશેરે બાળકની મુશ્કેલી જશે દૂર કરી આપીશ. આજે આવો, આવતી કાલ ખરાબ હશે. મળવાનો સમય સવારે ૬ થી ૧ સાંજે ૫ થી ૭.

ડોક્ટર સારંગ (કે. ઇન્ડિય. એસ. સી.)

યોગદી પુત્ર ઉવર, અરવિન્દ નિવાસ, બીજે માળે, મુંબઈ ૭ (ફોન ૨૮૬૫૪)

તા. કે. ને તમે ક્યારે મળી શકતા ન હોયો તો તમારી મુંઝવણના વલ્લ સવારો તમારી ચાહુ વંશર સાથે સીવળધ કબરમાં લખી મોકલો. તેમાં તમો અનન્યપ્રીમાં ગરમાવ વઈ નહોતો એવા સચોટ સાચા જવાબ તમારા સીલ-બંધ કબર સાથે તમોને રા, ગુના વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

\* તંદુરસ્તીમાં ખાત્રી...? \*

ને આપ કોઈ પણ નવની જિંદગીથી પીડાતા હો તેા એક વાર લંડેરી અમારી મુંબઈમાં લ્યો. અમારે ત્યાં તમામ નવની દેશી તેમ જ વિલાયતી દવાઓ, ટીચર્સ, ઇન્જેક્શનો વગેરે છૂટક તથા લગ્યાબંધ દિકાયત લાવે મળશે. વલ્લમ મેડીકલ સ્ટોર્સ, યાવર સાથે, હોસાઈ

\* જેવંદખાઈ રામજીભાઈ ગીફર \*

સીતા-માંદીને ગીફેટ કરનાર તથા રોહ ગાહતા દમીના વેચનાર. ઠે: ૭, ચાંદલા આજ, માલેકચોક, અમદાવાદ.

# શાહ એન્જિનીયરિંગ સ્ટોર્સ

મરચન્ટસ એન્ડ ઇમ્પોર્ટર્સ

TELEGRAMS:—  
“KIREETABU”

૮૮, નાગદેવી કોસ લેહન

તારત્વ સરનામું—  
“કિરીટમાયુ”

● સુખધ ૩ ●

તમારી નીચેની જરૂરિયાત માટે લખો

મીલ-ઇન સ્ટોર્સ—એન્જિનિયરિંગ ટૂલ્સ—પાર્ટ્સ ફીટિંગ—હાઇવેર વગેરે  
આપની કોઈપણ જરૂરિયાતની વસ્તુઓ હંમેશા હાજર સ્ટોકમાં મળશે.

● નીચેની ચીજોનાં કેન્સાઇનમેન્ટ હાલમાં જ આવેલાં છે ●

- ગેજ પ્લાસ પર્થ
- રબ્બર કોલ્ટીંગ
- એમરી પીલ્સ
- રોઇન પુલી બોક્સ-ઇકેલીપ્સ
- ચીક્સ ધારી તથા ગોળ ધારી
- પટાની દલીપો
- સ્ટીમ ગ્રેસર ગેજ-પ્રઇન્સ
- અમેરિકન]
- ડીલચક વગેરે
- એમરી પાવડર-ઓઇલ

એક વખત કામકાજ આપી ખાતરી કરવા વિનંતિ છે

જમ્યા પછીની બીજી પળે

● સ્વાદિષ્ટ સુખવાસો ●  
— અને —

શુદ્ધ બારલી સોપારી

— તથા —

ધાણા દાળ

સેબવવાળું સુખધમાં મરાહૂર મથક

એમ. નાનાલાલ સોપારીવાળા

જુલેશ્વર, કબૂતરખાના, હાઉસની ગલી સામે,  
સુખધ-૨ ..... ટે નં. ૧૦૭૧૪

મહેલ, મંદિર, દુકાન, પેદાને મીઠી સુગંધયા  
ગ્રેહાવનાર અરૂણા છાપની પૂતાની અગરબત્તી  
એક વાર જરૂર વાપરી ખાતરી કરો

બંધ માસિક માંદગી માટે

રજી પીલ્સ : આ ગોળાઓ લેવાની સાથે  
જીઓની માસિક માંદગી દૂર થાય છે.  
કિં. રા. ૫-૮-૦

સંપૂર્ણ પુરૂષાતન માટે

ગીરીટાન ટોનીક પીલ્સ : આ ગોળાઓ  
એક વાર વાપરી ખાતરી કરો. કિં. રા. ૪-૪-૦

પરમા માટે

ગીનો-ગો : આ દવા રોગે તેવા બપોર  
પરમાના હોને દૂર કરે છે. કિં. રા. ૩-૧૫-૦

ગીરી એન્ડ કું. સુખધ ૧૪

સ્ટોકીસ્ટા—(૧) ઓરિયન્ટલ કામશી,  
સેન્ટ્રલ સ્ટો, સુખધ. (૨) એવા એન-સી,  
માધેના સમાજ, સામે, સુખધ, (૩) હાર્ડિંગ  
કું, ચર્નીશિડ બંકશન, સુખધ

— દરેક સ્વાતંત્ર પોસ્ટેજ અલગ —

બાળ-બગીચા અને  
ખેતીવાડીને પાણી  
પૂરું પાડવા માટે



સ્થાપના ૧૯૧૨

સર્વોત્તમ.

લોખંડી રહેંટ

વાપરે.

બે બળદથી  
બેથી ત્રણ કોસનું  
પાણી ધણી  
સહેલાઈથી  
મળી રહે છે

★

ઝેખ, સરળ અને મજબૂત બનાવટ માટે  
સુવર્ણપદક અને અનેક પ્રમાણપત્રો મળેલાં છે.

રહેંટ વાપરવાથી થતા કેટલાક ફાયદા

- ૧ કાને ચાણું બાંધવું પડતું નથી.
- ૧ ચાર બળદનું કામ બે બળદ કરે છે.
- ૧ બે મજૂરનું કામ એક સામાન્ય હોઠરો કરી શકે છે.
- ૧ વારંવાર ભાગ-નૂટ કે અટકી જવાપણું રહેતું નથી.
- ૧ રહેંટમાં દરરોજ એન્જિનની માફક તેલ-ગ્રાસ તેજનો ચાલુ ખર્ચ હોતો નથી.
- ૧ પાણીનું કામ આટોપી લઈને બીજું કામ કરવાનો વખત મળે છે.
- ૧ રહેંટથી પાણીનો પ્રવાહ ચાલુ મળતો હોવાથી વધારે જમીન લીંબે છે.
- ૧ રહેંટ લેવાથી સ્વદેશી કષ્ટાને હિતજન મળે છે. દેશના ફેસા પરદેસ જતા નથી.

—છ વધુ વિગત માટે જો—

છોટુભાઈ ડાહ્યાભાઈ રહેંટવાલા

સર્વોત્તમ લોખંડી રહેંટ બનાવનાર

G. ૨/૩૫૬, એનર્સન રોડ, વલસાડ (જ. સુરત)

લો  
ખં  
ડી  
રહેંટ  
વાપરે



# Freedom from Suffering



As one nears the shores of America, coming from across the Atlantic, one of the most inspiring sights is the Statue of Liberty. It not only serves as a cheering beacon to the mariner, but also symbolises the hopes of millions of downtrodden humanity who have left the Old World for the freedom of a new life in a new clime—freedom from want, from fear and from oppression.

Of all freedoms, however, the greatest is the freedom from disease. The healthiest—rich or poor—for want of this freedom are changed to sick and diseased whose lives become useless to themselves and to the world. Freedom from disease is therefore the greatest freedom which everyone should strive for.



Cipla Laboratories are devoting their full time and attention to the production of high quality drugs and medicines for the relief of mankind, thus striving for Freedom from disease. In quality, efficacy and high standard of production of drugs and medicines Cipla is equal to the world's best. Scientific methods of production and constant research lead to perfection. This is the motto followed by Cipla.

*Cipla*  
REMEDIES

EQUAL TO WORLD'S BEST



# ● પ્રખ્યાત બનાવટો ●

ખાસ સૂંઘવા માટે



ફેરા છાપ



મેડીકેટેડ



સ્નેહ

કરનુરી મિશ્રિત મનોહર મુગંધવાળી  
ધીમાં ઘૂંટેલી, મદ્રાસી ટાઇપની

કાળી અને ઔષધિ તપકીર  
૫ અને ૧૦ તોલાના આકર્ષક રીતમાં

મળે છે

ખાસ ધસવા માટે



ચમત્કારિક



સુકુલ સ્નેહ



દુય પાવડર

દાંત પરની છારી, દુઃખતા-હલતા દાંત,  
પેલાનું ફૂલી જવું, દાંતમાંથી નીકળવું લોહી  
કે રસી વગેરે તમામ રોગો ચમત્કારિક રીતે  
મટાડનારી ઔષધિ.

— તપકીર —

૫ અને ૧૦ તોલાના દ્વિગુણીતના  
પેકેટમાં મળે છે

ધસવા તથા સૂંઘવા માટે



રાણી સિંહ છાપ



મહાસુગંધી



તપકીર

તેના ઔષધિયુક્ત શુભો, તેની મૃદુ  
શ્વસ્થાયી શીતળા સુવાસ અને  
તેનો કુદરતી રંગ તુરત જ

કે પસંદ પડી જાય છે કે  
૫-૧૦ અને ૧૦ તોલાના સાતરંગી.

— દીનમાં મળે છે —

ઊંચી પાંદડીની સાદી તપકીર

જય હનુમાન છાપ



અ



ને

સ્વસ્તિક છાપ

તમાકુના ઊંચી જાતના પાકમાંથી બનાવેલી  
ચોખ્ખી પાંદડીની આ બનાવટો ધસવા  
તથા સૂંઘવામાં

— હિંદુવારમાં વપરાય છે —

દેશીયા અને પાંદડાના પરીકામાં

© મળે છે ©



મહાસુગંધી સ્નેહ વર્કસ સિંહ  
[કાઠિયાવાડ]

# આજનો વિકટ પ્રશ્ન

વેષ : દૃઢ સર્વપક્ષી શાશ્વત્વન

**અર્થ :**

પણે બધા જનસમુદાયનું નવસર્જન કરવા આતુર છીએ. સમુદાયમાં હું ને તમે પણ છીએ. પણ માનવતાના ઘડતર વગરનું સમુદાયનું ઘડતર અધુરું છે, અધ્યક્ષ છે. માનવી ઇતિહાસ ધડે છે, પણ માનવીને કોણ ધડે છે તેનો વિચાર થયો છે ખરો? માનવીને એના વિચારો ને આદર્શો ધડે છે, એટલે જ ક્રાંતિ, તત્ત્વવિદ્યા ને ચિંતકો વિચારોહીન કરે-છે, તેઓ સમુદાયના પ્રત્યક્ષિઓ છે. તમે મને તત્ત્વવિદ માનો છો. મારી કિશકીશોના-મારાં તત્ત્વચિંતનોના તમે ઉદ્દેશ પણ કર્યો છે. છતાં ત્રીસ ત્રીસ વરસ સુધી મેં વિશ્વના નિરનિરાળા દેશોમાં તત્ત્વચિંતન ને તત્ત્વોહન કર્યું છે. હું માનું છું કે આજના ભાનશૂન્ય જગતને તત્ત્વચિંતનની સૌથી વધારે જરૂર છે. કોઈ સફળ પ્રયત્ન કરશે : માનવતા વધે છે, સંસ્કારિતા ધમે છે, જ્ઞાનની દષ્ટિ વેધક બની છે, છતાં દુનિયામાં સર્વત્ર આ ઉત્પાત રોને આભારી હશે? એ ખરું છે કે માનવસમુદાયોના સુખદ વ્યવસ્થિત મંડાલની અનુકૂળતા આજે છે એટલી ગદ્ ગદ્ મને નહોતી. આજે હળીયાળોને રહેવાની આને ત્રાસરહિત જીવન જીવવાની જે અનુકૂળતાઓ છે તે આજના જમાનામાં નહોતી, પણ એ બધું છતાં સારું વિષય કેમ વહેંચ્યું છે? જ્ઞાનનાં ચરમાં ક્યાં ફરી ગયાં છે? માનવીની વિવેકદષ્ટિને અધાપો ક્યાંથી વળગ્યો છે? આજે જગત સાચી માનવતા માટે રહેવા એવું નથી રહ્યું એવું કારણ શું?

રમે માનવને કે જ્ઞાનની ખોટ પડી છે! રમે માનવને કે આપણે સંસ્કૃતિ-શૂન્ય, જડ ને હેવાન બન્યા છીએ. એ સમય હતો, જ્યારે જ્ઞાનની અધૂરપો ને જાણપોનો અભાવ થઈ શકતો. અંજો તો જગતને વિજ્ઞાનનું ત્રિંગળ લાગ્યું છે. જો જ્ઞાન એ જ જગતનાં માનવકુલોના સુખનું સાધન હત તો આજનું વિશ્વ સ્વર્ગન બારણું જઈ એકું હત. પણ આજના જગતની સિદ્ધિ આવી કેમ? કેણુ કહી શકશે કે નીતિયજ્ઞ ને શક્તિ પૂરી પડ્યાં છે? કોઈથી એમ ન બોલાય. લાખો મરણોએ પણ છે, જેમને ધારેલી સિદ્ધિ કાળે પ્રાણની પાંચા સરખી નથી. કોઈ પડાણું શિખર બેવા સામે મરણિયાઓ જીવનાં ભેખળ ખેડી શકે છે. વિમાની ઉડવન સક્ષમત બનાવવા કંઈક મરણી! શોધકો મરણના સુખમાં જઈ પડે છે માનવીની સુખશોધમાં મીલુજતીની જેમ જીવનની બ્યેત જઠારી દેનારા વૈજ્ઞાનિકો આ સુગમાં પાડ્યા છે. આવાં સમર્પણ છતાં આવી ઉચત ભાવનાની ધરી પર ફરતું જગત સજગતા જોળા એવું આજે કેમ ઉભા તેવું બની ગયું હશે?

માટે જવાબ આ છે: એ સમર્પણ, એ નીતિયજ્ઞ ને માનવીની એ વિરાટ શક્તિનો અનર્થ-કારક અથવા થાય છે. એ સિદ્ધિઓ ને પ્રત્યા-જ્ઞાન વિકસાવી શકે તે આપણાથી બાર ગાઉ દૂર છે. રક્ષણનું સ્થાપન ભણવની વિજ્ઞા બની ગયું છે. અગોચ પશુધાર હીરાનાં મુદ્ધાકંઠ સ્વયં નિર્મ્યાં પર-અદાઓ કરે છે. જગતની માનવસંસ્કૃતિને માટે એ મહાન ભય ઉપસ્થિત થયો છે હું માનું છું કે પ્રમ-મહાપ્રભુઓને ખીજ પ્રજા પાપમાસ કરે તે કરતાં તે પ્રથમ પોતે જ પાપમાની વહેરે છે. આપણા પોતાના સાર્વજિક દર્શિદાય વિના જગતની કોઈ સપા આપણને પરાસ્ત કરી શકતી નથી. જગતની પ્રમ-મહાપ્રભુઓના ઇતિહાસ ઉદ્દેશો! તે તે પ્રમનાં પોતાનાં કંઈ ને કંઈ દ્વારો દશે, કંઈ ને કંઈ એવાં છિદ્રો દશે, જેનો આક્રમણકારને લાલ મળતાં તેની પાછડમાં એ ફસાઈ પડી હશે ને એવું પતન નિર્માણું દશે. એટલે એ દર્શિદાય, એ નિર્જીવનાઓ પૂરવાની તત્ત્વરતા એ પુનરુત્થાનનું પંદું પગથિયું છે, ને તે માટે સર્વક નેતરની જરૂર પણ પડશે!